
HIS:
TORIA
FRAN
CICA

IOANNIS
DE BVSSIERES
BELLIIOCENSIS,

è Societate IESV;

HISTORIA FRANCICA:

A MONARCHIA CONDITA,
ad annum huius seculi, septuagesimum.

EDITIO ALTERA, PRIMA LONGE
auctior & emendatior.

TOMVS PRIMVS.

LVGDVNI,
Sumpt. LAVR. ARNAVD, & PETRI BORDE.

M. DC. LXXI.
CVM PRIVILEGIIS.

PETRO SEGVERIO, CANCELLARIO FRANCIÆ.

TRIA sunt, VIR SVMME, quæ me impulerunt, uti hoc opus Amplitudini Tuæ addicerem & deuouerem; ipsum Argumentum, Amor Litterarum, atque Religio. Etenim cùm Togatus principem dignitatem Franciæ impleas, ad Te pertinent, quæ ad Franciæ dignitatem & laudem pertinent; & peccaret ipsa, nisi Te ornaret, cuius præclarißimum ornamentum Tu es. In Historiam missa, dum intuetur se atque considerat, se in Te agnoscit; & & quidem prudentem, doctam, fortem, felicem, & Religiosam: non qualem olim priuata flagitia de-

formauerant, miseram, sauciam, & detruncatam. Quippe in Te Consiliorum vim atque sanctitatem, in gerendis rebus efficacitatem & celeritatem, ineuntibus prosperitatem contemplans, Senatores, Præsides & Cancellarios plures in Te deprehendens, monumenta prisca non relegit, nacta in Te, amplissimam priorum temporum epitomen; quatenus ea virtutes meritáque sua signauerant. Illa igitur simul in Te confluxisse, quæ ornabant singulos, demiratur atque gratulatur; inconcussam in Principem fidem, sinceræ Religionis cultum & tutelam, intaminatæ Iustitiæ amorem & zelum, maiestatis Regno asserendæ indefessum studium, & comitatem sibi constantem in apice Dignitatum. Iam si Literæ foueri amant atque promoueri, quem appellabunt, nisi litterarum scientem iuxtà atque amantem. Inter arma & furorem belli periissent, nisi Tuo Authoritatis sinu defensas & tectas, liberalitatis dextrâ stabilitas; imò tuo ipso dignissimo Capite, ceu domesticis laribus admissas penitus, fouisses, recreasses, & quodammodo suscitasses. Nunc lugeret tot inter bona quibus circumfluit Francia; nec partas Fortitudine summa Victorias, nec erecta per diuersas gentes trophæa, nec vltra Prouincias prorogatos fines, nec ipsam beatissimam Pacem, felicitati adscriberet, si Litteræ oppressæ armis interiissent: quid enim monumenta Virtutis & gloriæ superant, si ea pereant, per quæ stant ipsa monumenta, & ad posteros veniunt.

Porrò

Porrò quid mirum, si Doctrinas & Litteras in familiares admiseris, quas (vt dixi) ingenio tuo excepisti. Negligi sanè & contemni haud poterant, quæ in Te Magistratu principe collucebant; quis peritiam Legum, quis Philosophiam, quis Eloquentiam aspernaretur, quas à puero coluisti, fouisti, & in fastigium perduxisti? Quis cæteras non amanter suspiceret, quarum omnium semina, tuâ capacißimâ Mente recepisti, itura in stirpes & fructus, quoties studio tuo libuerit. Eamobrem quod dignitas tua Priuilegium Libris, hoc ingenium tuum Litteris præstat; vt quemadmodum illi destituti sigillo, vulgares sint atque expositi; ita ista tibi minùs probatæ, æraria sint atque plebeiæ. His Titulis, Vir Amplißime, tibi debetur Historia; at titulo Religionis debetur Historicus, quà publicæ cupidus, quà suæ. Etenim publicam (ea est Christiana atque Orthodoxa) in Ciuilium bellorum turbine, quanto studio quanta contentione animi asseruisti ac vindicasti? Patebant Nouatoribus Ædes, Palatia, ipsa Templa, atque Altaria; irrepebant in plures animos dogmata perniciosa; Tu domum tuam veluti Sacrarium Fidei occlusisti, Tu à contagio mentem purißimam amouisti, Tu opinione sanctißima prælusisti decretis Pontificum, nec sanciuit aliud Romana Ecclesia, quàm quod priuata Themis Te perdocuerat. Sed ea laus sic tua est, vt stirpis sit propria, & maioribus tuis Orthodoxa fides pro anima fuit; adeò cum spiritu Catholicos sensus hauriebant.

riebant. Nec Societatis sum immemor, in qua vitam dego, quam tibi tantis deuinxisti beneficiis; in cuius ego insitus truncum, quamquam vilis & tenuissimus ramus; pro minima mea parte gratum animum testor; precaturus Numen, vt bona illa tua diuturna perdurent, & quam valetudinem animi corporisque, Deus rebus publicis prouidens indulsit hactenus, eam in auum longius seruet; sisque in seculum argumentum Historiæ. Id, VIR SVMME, *in votis habet & precibus,*

Amplitudinis Tuæ

Addictissimus & humillimus
in Christo
IOANNES DE BVSSIERES,
è Societate IESV.

AD LECTOREM.

IN hac noua Historiæ Franciçæ editione, haud pauca adiuncta reperies, multa immutata, secùs quàm legeris in priore editione. Ita enim res humanæ se habent, eáque est ingeniorum varia sententium diuersitas, & propemodùm dimicatio, vt veritas ægrè è Democriti puteo eruatur, ac vix vnquam nisi repetito per conatus plures labore, sub mortalium oculos veniat. Habes etiam in hac editione contractam Epitomen rerum gestarum à Ludouico XIV. Epitomen inquam, nam scribenda de tot præclaris rebus Historia, maioris est operæ, quàm vt eam tam vulgaris Scriptor aggrediar.

Summa Priuilegij Regij.

CAutum est auctoritate Regis nouo Priuilegio, ne quis in Regno suo, aliísve locis suæ ditioni subiectis, libros quosdam imprimat, scriptos à Patre IOANNE DE BVSSIERES è Societate IESV, in quibus recensetur *Historia Francica, vel Latinè, vel Gallicè scripta*, in nouem proximos annos à die absoluti operis: mulctâ trium millium librarum indictâ, qui secus fecerit, provt fusius in diplomate Regio continetur. Datum Parisiis, die 14. Februarij, Anno 1671.

De mandato Regis,

MARGERET.

ẽ *Summa*

Summa Priuilegij Prouincialis.

LAurentius Grannon, Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta facultates concessas à Regibus eidem Societati, permittit Bibliopolæ quem designabit P. IOANNES DE BVSSIERES, ex eadem Societate, typis mandare ac diuendere Librum, cui titulus est, *Historia Francica.* Datum Lugduni 20. Aprilis 1660.

Signatum,

LAVRENTIVS GRANNON.

IOANNES DE BVSSIERES è Societate IESV, concessit supradicta Priuilegia, LAVRENTIO ARNAVD & PETRO BORDE, Bibliopolis Lugdunensibus, iuxta pacta cum iis conuenta. Lugduni 1. Iunij 1671.

Series

Series Regum primæ Stirpis.

I. PHARAMVNDVS.
II. Clodio.
III. Merouæus.
IV. Childericus.
V. Clodouæus.
VI. Theodoricus.
VII. Childebertus.
VIII. Clotarius.
IX. Charibertus.
X. Chilpericus.
XI. Clotarius II.
XII. Dagobertus.
XIII. Clodouæus II.
XIV. Clotarius III.
XV. Childericus II.
XVI. Theodoricus II.
XVII. Clodouæus III.
XVIII. Childebertus II.
XIX. Dagobertus II.
XX. Chilpericus II.
XXI. Clotarius IV.
XXII. Theodoricus III.
XXIII. Childericus III.

Series Regum secundæ Stirpis.

XXIV. PIpinus.
XXV. Carolus Magnus.
XXVI. Ludouicus Pius.
XXVII. Carolus Caluus.
XXVIII. Ludouicus Balbus.
XXIX. Ludouicus & Carolomannus.
XXX. Odo.
XXXI. Carolus Craſſus.
XXXII. Carolus ſimplex.
XXXIII. Rodolphus.
XXXIV. Ludouicus vltramarinus.
XXXV. Lotharius.
XXXVI. Ludouicus ignauus.

Reges tertiæ Stirpis.

XXXVII. HVgo Capetius.
XXXVIII. Robertus.
XXXIX. Henricus.
XL. Philippus.
XLI. Ludouicus Craſſus.
XLII. Ludouicus Iunior, nomine VII.
XLIII. Philippus Auguſtus.
XLIV. Ludouicus VIII.
XLV. Ludouicus IX. ſanctus.
XLVI. Philippus Audax III.
XLVII. Philippus Pulcher IV.
XLVIII. Ludouicus Hutinus X
XLIX. Philippus Longus V.
L. Carolus Pulcher IV.
LI. Philippus Valeſius VI.
LII. Ioannes.
LIII. Carolus ſapiens V.

LIV.

LIV. Carolus Dilectus VI.
LV. Carolus Victor VII.
LVI. Ludouicus XI.
LVII. Carolus VIII.
LVIII. Ludouicus XII.
LIX Francifcus I.
LX. Henricus II.

LXI. Francifcus II.
LXII. Carolus IX.
LXIII. Henricus III.
LXIV. Henricus Magnus IV.
LXV. Ludouicus Iuftus XIII.
LXVI. Ludouicus Adeodatus. XIV.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER PRIMVS.

SYNOPSIS.

Exordium. Gallia antiqua. Qui Franci? Franciæ nomen; Gesta Francorum. Res sub Honorio. Pharamundus. Clodio. Valentinianus Imperator. Clodio Galliam inuadit. Francorum arma. Ætius quis? Clodionem vincit. Merouæus Rex. Attila victus. Chilpericus Rex. Ægidius Rex Francorum: Idem pellitur: Childericus restituitur. Arbogastes Francus. Sancta Genouefa. Clodouæus Rex; Siagrium vincit. Burgundi in Gallia. Clotildis sponsa Clodouæi. Clodouæus Christianus. Sacra Ampulla. Lilia Francica. Gothi qui? Theodoricus agit cum Clodouæo. Burgundicum bellum. Alaricus cæsus. Inculisma capta. Anastasij legatio. Clodouæus Arelate pulsus: Morbus; iniquè gesta; Mors. Succedunt quatuor liberi. Bellum in Thuringia. Burgundicum bellum. Sigericus & Sigismundus occisi. Clodomiri cædes. Sancta Radegundis. Clodomiri liberi. Bellum in Thuringos. Charibertus Aruernos inuadit. Clotildis iunior malè

habita, euocat Childebertum. Theodebertus Theodorico succedit. Pugna contra Clotarium, miraculo disiecta. Fratres secundùm in Hispaniam. Theodebertus in Italiam. Theodeberti mors. Clotarius in Saxones. Chramnes captus, cæsus. Clotarij mors.

HISTORIAM scribo Gentis in vniuerso Orbe percelebris; quis enim populus Francos nescit? rebus plenam, varietate iucundam, mirificam subitis conuersionibus; in qua Diuinæ Prouidentiæ non tam lusus, quàm amor pateat; in qua demùm inexhausta nouitas tædium auferat, & euentuum dignitas legentem erudiat. Sanè in rebus Francicis admirabilis Terræ & Cœli mistura est; vt inde humana consilia & humanæ cupiditates, regnum exagitent, concutiant, & propè euertant; hinc Diuina Mens, mortalium artes, aut regat, aut flectat, aut omninò disijciat; vt si qua in scena dictum olim sit, *Deus è machina*; in rebus Francicis vsurpandum sit maximè. Accedit ad amplitudinem, quod Francorum Historia infunditur in Europam totam, vt illam scribenti accuratiùs, in omnium gentium Annales & consilia peruadendum sit. Et quemadmodum Francus omnium propè gentium ciuis est; nusquam tam amans patriæ, quin natio quæuis quam cœperit incolere, pro patria sit; ita qui de eo scribit, populos omnes pro suis habeat, huicque sit veritas, quod illi vtilitas, pro solo patrio, & suorum amore. Ea mente atque consilio, Opus suscipio difficile quidem & arduum scribenti, sed legenti, si Deus fauerit, tam iucundum quàm vtile.

I. *Gallia antiqua.* Gallia inter Europæ prouincias, amplitudine, frugum vbertate, incolarum frequentiâ, nulli inferior, limites habuit à natura, qui ferocissimam gentem intra fines certos concluderent, & ab aliis seiunctam populis, non tam illi quàm ipsis consulerent. Sic limites, montes & maria, & fluuius pelagi instar, quæ cupiditates humanas coërceant; tam effusi, tam alti, sic in nubes erecti, vt viderentur nullâ vi, nullo conatu posse superari. Nam quis Alpes, quis Pyrenæos montes perfringeret? illæ ad Ortum eminent; isti ad Meridiem; quis præternauigaret gemina maria? at Mediterraneum, intercludit exitum, quà regio in Austrum porrigitur; Oceanus verò latissimo ambitu terras stringit, ad Occasum & versùs Boream; vbi Rhenum amnem sic excipit, vt admittat in aquarum consortium; & eundem quà ad solem orientem defluit, sic vndis tumidum, fluctibúsque præcipitem, vt diu nationes bellicosissimas, Germanos & Gallos, suis quamque terris constrinxerit. Eos tamen limites perruperunt Galli, & supra nubes vecti in Alpium iugis conscendendis, se in Italiam effuderunt frequenter, in Græciam haud rarò, atque vltra in Asiam irruentes, prouincias plures diripuerunt, & fixis sedibus ad gentis laudem & commodum, inter Græcos tunc rerum dominos, Galatiam constituerunt in Asia, atque inter Romanos, mox Orbis imperium assequutos, Cisalpinam Galliam condiderunt,

Italiæ

Italiæ partem amplissimam & feracissimam. Verùm quod fuerat commodo, vt res humanæ sunt, incommodo fuit: Galli per easdem Alpes quas superauerant, hostem admiserunt; in eas Romanis scandentibus, atque in Galliam volatum Aquilæ porrigentibus. Id tentatum sæpius Iulius Cæsar confecit, qui pro materia triumphorum, & ad regnum gradu, Gallos sibi deligens, eos per nouem annos profligauit & domuit, & post eos tam difficilè victos, quasi cursim reliquum Orbem subiecit. Ab eo trifariam Galli diuisi, in Belgas, Celtas & Aquitanos: postea Augustus quadripartitam Galliam fecit: nam Belgica erat Sequanam inter & Rhenum; Celtica siue Lugdunensis, à Sequana deducta ad Rhodanum, & per Ligerim distincta ab Aquitanica; hæc ad Oceanum & ad Pyrenæos porrigitur: tum denique Narbonensis, quæ latè protensa ad Mediterraneum, ad Gebennam montem, & ad Garumnam amnem excurrebat. Regio itaque tam populosa quàm ferax, à Romanis Magistratibus regebatur; donec Borealibus gentibus, instar examinum in Europam totam effusis, simul Gallia impeti cœpit atque inuadi. Iámque in eam irruperant, & stabiliuerant sedes Gothi & Burgundi, de quibus plura dicam, Romanis expulsis, & Franci Rheno solùm disiuncti se ad eandem cupiditatem adiecerant, atque conatum ad traijciendum amnem adhibuerant. Qui autem Franci hi fuerint, inquirendum est; vt nostræ propagationis originem, quantùm sinit rerum veterum caligo, aperiamus.

II. *Franci qui?*

Sed facilius inquiritur illa, quàm inuestigatur, in confusis illorum temporum tenebris; quibus cùm omnia perturbarentur, Barbaræ gentes Imperium Romanum scinderent, nihil in Europa fixum, nihil firmum staret; an mirum, si minus accuratè explorati sint auctores malorum, in quibus repellendis vna erat cura & cogitatio? Primùm non placet, quod Poëtæ nostri arripuerunt, arcessere Francos à Troianis, per Astyanactem filium *Non Troiani.* Hectoris, cui Francionis nomen comminiscuntur; quem auctum sociis Troia deducunt ad Paludem Mæotidem, ibíque condentem vrbem Sicambriam: vnde cunabula gentis ferocissimæ; & appellatio, quæ deinde in Germaniam, mox in Galliam penetrans, extinctam in parentibus gloriam suscitarit in posteris. Quasi Romanorum æmuli & victores, in iisdem cunis nasci voluerint, & parum sit gestis esse nobiles, nisi & ortu sint. Non aberrant tam longè, qui eos à Sarmatis & Scythis euocant, vt in illa *Non à Scythis aut Batauis.* populorum eluuione, inundantium in terras vberes, Franci vndas in hoc pelagus inferant, suósque habeant agros quos obruant. Sed hoc incertum, nec coniecturis vllis stabilitur. Falsò etiam petuntur à Batauis; hoc vno argumento, quod Franci apud Sidonium natatu celebres, & expeditionibus maritimis clari, classe in Hispaniam delati, eámque vastantes, videantur admodùm cum Batauis nostris conuenire, quibus naues Penates sunt, patria Oceanus, & ipse palmarum ferax. At eos quidem Batauiam forsan inuasisse crediderim, & oram illam maritimam, vnde soluerint expeditæ classes: gentem verò numerosissimam ex angusto solo totam prodiisse, non est quod affirmem. Verosimilius eos Gallia sibi vindicaret, & agnatos *Neque à Gallis.* longâ serie annorum auulsos à stirpe, illi restituens, postliminio redditos

in familiam suam insereret. Non enim ambigit, quin olim colonias in plures terras emittens, Boios suos in Germaniam fuderit: qui à Rheno ad Albim positis sedibus, eos genuerint, à quibus patrio nomine dicta est Boioria, & nouo Franconia, ob studium libertatis: quíque deinceps, arcano ductu naturæ, Galliam & expetiuerint votis, & armis tentarint, patriæ vel repugnanti redditiri sobolem generosam. Eámque opinionem fulciunt instituto Francorum, qui velut alienum solum incolerent, ab reliquis Germanis discrepantes armis & studiis, suis dumtaxat auspiciis militarent, neque vllam rem aduersam aut prosperam, participatam vellent cum aliis. In eam sententiam tametsi plures iuerint, & olim ego cum pluribus; tamen in præsentia Cluuerio assentior, in quem etiam inclinat Vignerius, vt Francos non longius vocandos, quàm ab ipsis Germanis censeam; & si aliunde non constat, penes possidentem sit præiudicium. Existimat autem eruditus Scriptor, Francos simul exortos esse, atque Alemannos; non gentes in Germania nouas, sed veteres, quæ ob noua consilia, nouas appellationes sortitæ sint. Quippe Germaniam cùm populi numerosissimi, à Cimbris, Scythis & Sarmatis progressi partim obruerent, partim appeterent; præterea Romani Imperatores non cessarent bello vexare; ea se in nouum & antiquum hostem communiens, plures regiones compegit in vnam Rempublicam, quæ coniunctis viribus animísque, ex diuersis membris efformaret corpus validius, ad retundendam vim & ad inferendam, magis quàm singuli artus idoneum. Néue autem corpus illud maius & amplius foret, quàm vt regi posset, cùm raró diffusas corporum moles par agat animus; placuit totam Germaniam in duas partes dispescere; quarum altera Franciam constituit, Alemanniam altera; vtraque nomen nouum ex societate noua, adsciscente. Sic Franci facti sunt, Bructeri, Chamani, Ansinarij, Chati, & Salij, qui incolebant regiones Rhenum inter & Albim, ad Occasum versas. Ex quibus sit facile Franciæ limites in Germania ponere; qui fuerint Oceanus à Septentrionibus; ad Occasum idem cum Rheno amne Oceanus; ab Ortu Albis & Sala; à Meridie fluuius Nicer, per quem ab Alemannis dirimebatur. Quæ noua rerum & animorum societas, vt nouo etiam nomine instauraта libertatis studia designaret, se Francos dixere seu liberos; nam linguâ Germanicâ, *thi Francon* liberum significat; vnde tota illa quam incolebant regio nuncupata est Francia; quæ & Sicambria est appellata, & Franci Sicambri, ab vrbe Sicambria, in eo tractu iam olim posita. Inde etiam eruitur appellatio geminæ Franciæ itidem gemina, Orientalis & Occidenralis, Transrhenanæ & Cisrhenanæ; postquam Franci transmisso Rheno in Galliam inuaserunt; Franconiæ similiter nomen ab iis eductum, & in eam transmissum prouinciam, in qua hæsere Franci Germani, qui solo contenti patrio, non transierunt in Galliam. Porrò Francorum nomen cùm petendum sit à Romanis scriptoribus, id primò sub Valeriano Imperatore innotuit, circa annum Christi ducentesimum quinquagesimum quintum, quo dicuntur in Galliam irrupisse. Nam fortissimi viri & audacissimi, numerosissimâ iuuentute, gnari nusquam validius repelli hostem, quàm si impetatur,

A Germanis petendi.

Franciæ fines & nomen.

Francorum gesta.

impetatur, simul Galliæ vberrimum solum appetentes, iam à primordiis condictæ societatis, in vicinam Galliam cupiditatis admouebant oculos, in qua, vno duntaxat amne transmisso, & hostem amouerent, & commodas sibi & posteris sedes stabilirent. Conatus igitur per plures annos in eam rem adhibitus, cùm Romani eos vel armis obiectis arcerent à transitu, vel transgressos pellerent, & in Franciam suam retruderent. Vario euentu per ducentos propemodùm annos, gens bellicosissima vicit & victa est; iuxta Romanorum Cæsarum vel socordiam vel fortitudinem; vt istis ignauis illa præpolleret; bello illustribus, & Imperij vires reuocantibus, recipere se in pristinas sedes cogeretur. Inde capto à Persis Valeriano, dum filius Gallienus, totum se ignauis voluptatibus tradit; Franci Galliam diripiunt, penetrant in Hispaniam, eámque post Tarraconem vrbem expugnatam, per annos duodecim deprædantur. Tenuítque hæc vastitas, donec repressa est à Probo Imperatore fortissimo, per Legatos suos Francum vincente. At victi resurgunt validiùs; paucis eorum in Asia impunè grassantibus, deinde in Græcia, & fulgetri instar Siciliam inuadentibus, captis Syracusis. In hac rerum alternantium varietate Franci peruenerunt ad Honorij tempora, partim ducibus, partim Regibus obtemperantes; iam ab initio Monarchiæ formâ constitutâ, quam mox per tot secula intemeratam seruarunt, semper vnius ductui se regendos tradentes. Accuratius autem Honorij tempora sunt perspicienda, ex quibus velut ex Trojano equo bellatores, ita plura repentè regna exorta sunt, Francicum maximè, statim ab infantia in robustam ætatem prouectum.

III. *Res sub Honorio.*

In ruinam vergebat Romanum Imperium, à magno Constantino, Christi fidem amplexo, mirificè quidem propagatum, instauratâ veterum Triumphantium gloriâ: sed illicò statim diuulsum à filiis, per hæresim Arianam penè depositum, & bellis intestinis externo hosti ad prædam obiectum. Illud per plura capita deuolutum in præceps, peruenit ad Theodosium, qui Cæsarum nemini inferior fortitudine, pietate & religione cunctis superior, Romanam laudem consenescentem & iam decrepitam, infuso vigore quodam adolescentiæ, ad iuuenile robur reuocauit. Hic moriens citiùs, quàm postularet stabilienda confectarum rerum felicitas, duobus filiis Arcadio atque Honorio, hæreditatem dedit Imperium, non virtutem; qui ratus vnum ferendæ moli tantæ imparem, duos illi subiecit æquâ potestate; partitus orbem terrarum in Imperium Orientale, quod Arcadio maiori natu assignatum; & in Occidentale, quæ pars Honorij: atque attribuit cuique liberorum, suum veluti Tutorem & rerum Administrum, Rufinum Arcadio, & Stiliconem Honorio. Verùm vt incerta est hominum prudentia, qui suffecti erant ad fulciendum Imperium, ij ad euertendum illud connixi sunt, abusi Cæsarum adolescentiâ, & ambientes fastigium, vnde propiùs aberant. Ideò ad res perturbandas, Barbaræ gentes partim excitæ, partim sponte concitæ ad certissimam prædam. Gothi iam à Constantini temporibus, per varias clades repressi identidem, nunc liberius vtriúsque Imperij limites perrumpunt; euocati à Rufino, & à Stilicone, hostem parantibus, à quo victo sibi gradum ad

 Imperium

Imperium sternerent. Simul Burgundiones, ex Germania progressi, in Galliam penetrantes, Hæduos inter & Sequanos, ad Ararim & Rhodanum amnes, domicilia fixerant. Gothi haud multò post, per Romam captam, & oppressam Italiam, in appendicem victoriarum, in Narbonensi Gallia consident, Pyrenæos transeunt, & Tarraconensem Hispaniam sui iuris efficiunt. Iis in Hispania ad partiendam prædam adiunguntur Alani & Vandali, simúlque occupant feracissimas terras, quas appellant de suo nomine, ne periret vnquam memoria vincentium: nam Gothalania, regio dicta quæ in Tarraconensi Hispania, ad Mediterraneum mare, ad Iberi fauces porrigitur; & à Vandalis Andalusia, quæ prius Bætica, ad Bætis ostium, & ad Oceanum protensa; vtraque gemina vbera Hispaniarum, mercaturâ & feracitate. Nec Britannia cladium expers, quanquam penè ab Orbe diuisa, Scotis & Pictis latè grassantibus, regnóque sedem inter Oceani fluctus ponentibus. Inter eos Franci supererant, quos opportunitas & exemplum, & diu iam concepta cupiditas, euocabant vltrà Rheni ripas. Iam appliciti ad eum propius, & experti vbertatem Galliæ, ad eam obtinendam de traiiciendo amne deliberant: ne vno fluuio excluderentur, qui per maria traiecta & longinquas nauigationes, sæpe hostem quærentes quem vincerent, tam sæpe optato bello, speratísque palmis præluserant.

IV. — PHARAMVNDVS.

Eam in rem plerique in Annalibus nostris, Pharamundum primum Francorum Regem constituunt: nullâ ratione cur primus sit, cùm vltrà Rhenum in Francia plures regnum ante Pharamundum tenuerint, nec ipse cis Rhenum Franciam in Gallia, quod in votis maximè erat, locauerit. Melius Reges nostri à Merouæo inciperent, à quo stabilia regni fundamenta, & filij longâ serie ad regendum nati. Ego ne discedam à pluribus, à Pharamundo incipiam. Ille Varamundus etiam dictus & Pharamodus, Marcomeris filius, & nepos Sunnonis, quanquam hunc aliqui patrem non auum faciant, in regnum à Francis assumitur; sanè non primus Regum inter Francos; qui enim præcesserant, eum vsurpauerant honoris titulum. Passim scribitur regnum iniuisse, anno post Christum vigesimo supra quadringentesimum: à quo anno Franci statuunt Monarchiæ suæ originem; instar clarorum amnium, ex tenui fonte, & propè incomperto colligentium vndas, & perpetuo cursu fluentium. Agebat tum Rauennæ Honorius Imperator, imò per summam ignauiam delirebat, de salute magis quàm de Imperio solicitus, in angulum Italiæ compulsus, post Galliam & Hispaniam propemodùm amissas; Imperium abiiciens, vt Imperatorem seruaret. Pharamundus verò quam primùm regno est inauguratus; haud inscius quid à se potissimùm Franci exigerent, de Rheno transmittendo cogitat, déque Francia sua transportanda tandem in Galliam. Eam propugnaculum firmum muniebat ciuitas Treuirorum, ad ripam amnis erecta; quam Romani Imperatores, ipsi plerique, per legatos alij, semper insederant, ad Francorum molitiones nouas compescendas. Postquàm Honorius Imperium, non tam moderabatur, quàm dilapidabat, Treuirorum vrbs præsidio tenebatur admodùm infirmo; vnde Francis facta sæpe auda-

Rhenum transit.

cia

cia irrumpendi, & molem oppositam votis euertendi. Et verò Saluianus, ille sanctissimus circa hæc tempora, & Christianus in calamitatibus deflendis Ieremias, asseuerat Augustam Treuirorum, vrbem primariam opulentiâ & nobilitate, tertiùm captam à Francis, incensam, & euersam; ciuibus aliis peremptis, quà ferro quà igni, raptis aliis in miseram seruitutem. Assentior autem Adriano Valesio, Scriptori eruditissimo, & rerum Francicarum peritissimo indagatori, existimanti tertiam illam vrbis expugnationem in Pharamundum incidere; quem verò est simile regni primordia facinore quopiam decorasse, in se traducta perdifficili expeditione. Quod vt verum puto, ita censeam non hæsisse illum in Gallia, neque in vrbe capta fixisse locum certum: quod ex eodem Saluiano conficitur, querimonias instaurante, quod Treuirenses, cladis reliquiæ, in miseriarum solatium, flagitauerint ab Honorio & Constantio Imperatoribus, Ludos Circenses; tristem pompam & lugubrem, in parietinis incendio deformatis. Anni inter hæc transiguntur octo, quibus Pharamundus regnasse dicitur; dum amnem transmittit, vrbem amplam capit; rursum vltra amnem depellitur, & in nouum transitum neruos omnes intendit. In quem putem bellicosum Regem curas & studia impendisse potius, quàm in leges condendas; cùm is Martis ardor legum curam excludat; quæ pacis sunt fœtus, & regni iam stabiliti optata soboles. Salicam igitur cum laudato Valesio transmittamus in Galliam; vbi auspiciis felicioribus, à Clodouæo, rebus gestis magno, & religione maximo, originem illustrem repetet. Pharamundus igitur inter eas curas diem obit; de liberis relictis Cleuo, & Cludio siue Clodione, incertum est. Sanè is debuit supra maiores esse insignis militari laude, à quo Franci vno seriem suorum Regum inceperint; vt fortitudine præstet in paucis, qui fortissimorum inter Principes Regum agmen ducit.

PHARAMVNDVS.

V.

CLODIO REX.

Anno Christi 428.

Pharamundo Annales Clodionem sufficiunt. Nec satis constat, è quo natus Clodio, quem & alij Clodium, Chlogionem, & Cloionem nuncupant. Assentior pluribus, vt Pharamundi sit filius; id enim diu moris Francis erat, vt quanquam ipsi Regem sibi eligerent, à quo ducerentur in bella; tamen si Regi mortuo filius esset aptus ad regimen, hunc præ aliis optarent, sibíque volentes præficerent. Huic Comati, siue Criniti agnomen datum est: non quod primus effusam comam aluerit, id enim passim vsitatum Francis; sed forsan, quod amplissimam & splendidissimam supra alios Reges nutriuerit, aut modum quendam in porrigenda cæsarie aliis dederit; vnis Regibus permissa amplitudine; cùm è coma promissa & pexa exurgat decor non modicus. Is continuò in regnum assumptus, patrum voluens consilia, de Gallia inuadenda, vt ea peragerentur consultius, sagaces mittit exploratores, qui indagarent Romanorum vires & vigilantiam. Interea ne otio Franci torpescerent, vtque bello haud arduo ad difficilius incenderentur, castrum oppugnat in Thuringis, cui nomen Dispurgum; eóque capto, & post reditum exploratorum, pronis omnibus ad expeditionem Gallicam, eam indicit copiis. In Romanos maximè vertebatur vis belli. Ii Galliam Belgicam obtinebant, à

Rheni

CLODIO.

Rheni citeriore ripa ad Ligerim; trans Ligerim Visigothi Aquitaniam latè possidebant; Burgundiones ad Rhodanum porrigebant imperium, Narbonensis Gallia partim Romanis, partim Visigothis obnoxia erat. Romanos suæ res in Italia distinebant. Postquam Honorius viuere desiit, & *Valentinianus Imperator.* sine liberis quidem, Occidentis Imperium occupantem vocabat. Neque is defuit. Ioannes Quæstor magnus, quasi abdicatam hereditatem inuadit Purpuram, séque Barbarorum auxilio in Theodosium communit. Quippe Placidia, orto eam inter & Honorium fratrem iurgio, confugerat ad Theodosium, nepotem ex fratre, Orienti imperantem, abducto simul Valentiniano puero, quem ex Constantio, Imperatore dicto, susceperat. Beneuolè à Theodosio excepta, ab eodem post fratris obitum, filio Valentiniano, decurrenti octauum annum, Imperium Occidentis impetrat, & simul copias quibus Ioannes solio deiiceretur. Et deiectus est quidem per Ardaburium; sed in belli ciuilis Hunni, Gothi & Vandali societatem exciti, patrimonium Cæsaris miseré disperdebant, dum id ipse inuasum ab *Clodio Galliam inuadit.* alieno reciperet. In ea igitur perturbatione, Clodio selectum militem ad Rheni fluenta admonet, móxque amne transmisso, in opposita ripa, disiecto hoste componit. Statim Gallos metus implet, Francos audacia, qui felici euentu fortitudinem augente, nullo obice peruagati Belgium, multis vrbibus captis, locum regno & genti constituunt. Neque is in Tungris, vt affirmant aliqui, qui in Brabantia habitabant, Leodium inter atque Louanium; sed pergentes vlterius, Carbonariam occupant syluam, Ardennes. quæ Arduennæ pars est, inter Mosam & Scaldim; Tornacum & Cameracum capiunt, atque ad amnem Somonam, omnia vastant, occupant, & fixi insident. Dubium inter Auctores qua in vrbe Clodio domicilium, & Amiens. maiestatem regni defixerit; an Samorobrinæ, quod Ambianorum est oppidum; an Cameraci siue Camaraci, quæ vrbs videbatur commodior, vnde in regionem subactam vigilantia Regis intenderet. Atque abs re non erit, paucis Francos exscribere, & eorum arma, vt eruditè à Sidonio *Franci veteres.* Apollinare pinguntur. Quippe homines staturâ celsâ & procerâ, rutilante flauo colore cæsarie, quæ à fronte in summum verticem reduceretur, ne fortè obiecta oculis hostem occuleret; cæruleus in iis color, pro fulgetro erat fulmen vibrantibus; nihil pilorum in toto ore extabat, rasis accuratè genis & labiis; è mento duntaxat ad decorem sexus, barba tenuis pendebat, in cristas digesta, & studiosè depexa; ceruicem lacteam, nec pili inumbrabant, nec vestis tegebat: quæ & vestis ad modum ampli corporis strictior, membrorum molem porrigebat magis: artubus quanquam longis mira alacritas, expeditis ad cursum, ad pugnam validis, ad arma tam promptis, vt quocunque se verterent, ea non oneri, non incommodo essent, sed quasi à Natura mẽbris ipsis affixa. Quippe à cunis arma infantes tractabant pro ludicris, ad manum semper hastulæ atque ensiculi, quibus crescentibus ad incrementa corporum, non premebantur iam viri. In dimicando celer pernicitas, ad vincendum firmitas, ad moriendum immobilis. Arma potiò ad regendum corpus pauca & leuia, capitis & cruris nullum tegumentum, nulla lorica, arctum duntaxat scutum, quibus salutis cura

cura admodùm tenuis, tota ad victoriam versa; ad quam parandam plura arma erant; ensis breui capulo, ango, & bipennis; nulli arcus, sagittæ nullæ, aut fundæ: angones pro iis erant; hastæ scilicet mediæ magnitudinis, ferreis obtectæ laminis, præter imam partem, vncis deorsum incuruis vtrinque prominentibus ex summo spiculo, quas in hostem propè intorquebant, viribus robustis, dirum vulnus ferentes, quod in membra penetrarent altiùs, & propter vncos reuelli non possent. Ita nusquam pugnabant eminùs, aspernantes victoriam, procul, & telis, leui periculo paratam; ipsi pro iaculis in hostem infusi: bipennes prætereà & secures gestabant, ad perstringendos armorum obices, & corpora latioribus plagis diffindenda. Equis rarò nisi principes viri ad prælium ibant; quibus pernicitas equi vsum implebat, vt plerumque missa hastilia cursu occuparent, & hostem bipennis prius quàm ango feriret. Tamen ad inuadendum celerrimi, ad fugam scopuli, æquo animo appetebant mortem, si iniqua sors foret; metus planè nescij, ambientes victoriam, mortem amplectentes, si illa abesset. Denique vnum genti otium, studium vnum, ars vna, pacem ad bellum componere, in bello regnare, & adipisci votorum cumulum. Eiusmodi homines considebant in Gallia, iámque vltra Somonam cupiditatem pellebant; cùm tandem Ætius, ad eos compescendos, solutus hostium impedimentis, aduolat ex Italia. Præstat autem quis ille foret dignoscere, à quo agger victrici genti & exundanti obuersus est.

CLODIO. *Francorum arma.*

VI. Ætius vir tam claræ fortitudinis, quàm diuersæ fortunæ, Durostori natus est, quod oppidum erat Mœsiæ inferioris, nunc pagus in Bulgaria; huic pater Gaudentius, militia inclytus, sub Honorio Equitum Magister, per seditionem militum in Gallia interemptus; mater Italica, ex opulenta Romæ familia Hunnis datus obses, conciliatâ eorum amicitiâ, sibi ad res nouas opem parabat, & perfugium, si fortuna deficeret. Statim post Honorij mortem, Ioanni se adiunxit Imperium vsurpanti, Hunnis in auxilium eius accitis. Deinde Ioanne aquis merso, cum Placidia redit in gratiam, & persuasis Hunnis vt regrederentur, Comes dicitur, atque haud multò post, Magister militum, educatus in castris, dux tam peritus quàm fortis. Multa præclara pro Imperio gessit, sed cùm parem laude ferre non posset, grauissimum vulnus inflixit Imperio, quod multos per annos curationem omnem exclusit. Quippe inuidens Bonifacio, præclaro duci, Africam administranti, eum dum ex Africa per Placidiam reuocat, & ipsa Africa Imperio detrahitur, & infensissimis hostibus traditur. Nam Bonifacius, ne vberrimam prouinciam relinquat æmulo, Geisericum Vandalorum Regem arcessit ab extrema Hispania, & ducentem octoginta bellatorum millia, Vandalos atque Alanos, admittit in Africa; immanitate tantâ sæuientes, vt diris in Christianos tormentis, diu barbara crudelitate grassati sint. Nihilominus, proditione clam habitâ, à Placidia & Valentiniano Magister Equitum dicitur, Ætio abdicato, tunc pro Imperio Francos & Noticos pellente è Gallia Contumeliæ impos Ætius aduolat, & prælio commisso, Bonifacio graui plaga sancio, vincitur, & fugâ saluus, ad Hunnos suos confugit. Non diu apud Barba-

Dora. Ætius quis?

CLODIO.

ros hæsit, quos audita Bonifacij morte, reducens in Italiam, pugnâ in Sebastianum illius generum, qui peremptus est, feliciter profligatâ; eámque per victoriam reconciliatus Valentiniano & Placidiæ, recepit Magisterium militum, & præterea Patriciam dignitatem; iam non tam Imperatori vtilis, quàm metuendus. Ille postea, & Hunnis suis fretus, quorum copias ad nutum habebat, & fortitudine suâ, quam per euentus tot varios adiunctâ prudentiâ corroborauerat, post multa præclarè gesta, venit cum exercitu ad repellendos Francos, qui Rege Clodione, iam in Gallia radices fixerant. Neque ausus victores iusto statim prælio aggredi, captat occasionem, qua incautos offendat, & præfidentes ex insidiis opprimat. Clodio Romanorum exercitu nusquam perterritus, in Atrebatenses militem duxerat, palmas propagans, & noui regni limites. Consederat non procul à vico Elena, quem Hesdinum vetus cum Sanarone plures putant, melius, vt arbitror, Valesius, Lensium ad Deulam castrum in Atrebatium finibus, quibus Cameracenses attingunt; eóque in loco, de hoste securus, nondum se vsquam commouente, ad hilaritatem traducitur, paulò liberius quàm præstaret. Nam vno ex Francis ducibus, virginem eiusdem gentis in sponsam ducente; (nam Franci Germanorum instar coniuges simul in bellum trahebant, cæterámque familiam) & toto exercitu in epulas effuso, & in nuptialem licentiam soluto; dum plures vagantur extra castra, sponsámque matronæ pluribus plaustris per agros vehunt, gestientes gaudio atque exultantes: Ætius irrumpens improuisus, vagantium agmen capit aut cædit, sponsam & matronarum plaustra sui iuris facit, atque hærens fugientium tergo, in castra conturbata inuadit, ex iisque captis Francum expellit. Sic non benè Marti cum Venere, neque in bello versanti, vsurpanda sunt pacis gaudia. Satis fuit Ætio Francum repressisse, & victoriarum cursum abrupisse; neque vltra institit, in prouocanda fortissimæ gentis ferocia, qui aliò vocabatur. Neque per eam cladem depulsus est Clodio nouo suo regno: imò conciliata cum Ætio pace, occupatam regionem obtinuit; verè conditor Francici Regni in Gallia; quod per annos viginti, incœptum in sua Francia, prorogatum vltra gessit feliciter; vna illa nuptiarum clade edoctus; bellicam felicitatem nullam tutam ab infortunio, quam non tueatur solicita vigilantia.

Clodio ab Ætio vincitur.

Lens.

Anno 438.

Clodio in Gallia hæret.

VII.

MEROVÆVS REX.

Anno Christi 448.

E viuis rapto Clodione, in regnum euectus est Merouæus, Merouecus dictus, & Mereueus. Dubium an Clodionis filius fuerit, an tantùm affinis; variis Auctoribus vtriusque sententiæ. Sanè constat ab eo deinceps familiam regiam propagatam, & stirpem enatam, qua Reges dicti sunt Merouingi, aut Merouæi; illustri trunci gloria, ramos tam vberes producentis. Et ij dicuntur non cæsariem tantùm, sed prolixiorem barbam aluisse; in qua fortitudinis & maiestatis signum reponebant. Atque falsum est quod de iis Regibus scribit Auctor Græcus, pilos habuisse in dorsi spina, setis suillis consimiles; quod fictum est à Longobardo scriptore, in gratiam Caroli Magni, ex diuersa stirpe regnantis. Porrò Merouæus, sub incœpti regni primordia, in partem ardui & periculosi belli vocatus est, irrumpente

pente ad inuadendam Galliam Attila. Ille Rex Hunnorum. Hunni autem gens Scythica, olim inter Pontum & Caspium maria, ad Caucasi Borealem partem, non tam habitans, quàm latens. Ii Valente Imperium tenente, iam Gothis & Vandalis repagula sua frangentibus, quasi eodem exciti sidere, numerosissima iuuentute, ex latibulis suis prodeunt, atque accedunt ad Paludem Mæotidem: quam audacter transgressi, & ad Tanaïm Alanos aggressi, primùm victos, dein socios, sibi in spem victoriarum adiungunt. Mox vlterius in Europa penetrant, & Danubio transito alternâ vicissitudine victi & victores, tandem in superiore Mœsia sedem simúlque regnum constituunt, ea in regione, vbi nunc Bosnia & Seruia, ad Thraciam porriguntur. Post aliquot Reges, regnum peruenit ad fratres Attilam & Bledam, qui Roæ patruo succedunt; maioribus non inferiores bellica fortitudine, & rapiendi sæuitia. Iam Orientis Imperium, in Thraciam & in Illyricum effusi diripuerant atque exhauserant, cùm in Occidentem conuersi, nouam rapinis cædibúsque materiam furori suo substituunt. Verùm Attila, maior audaciâ, vt eam magno flagitio roboraret, in Bledam fratrem conspirat, & insidiis interceptum perimit, ne consortem haberet regni quod parabat, aut socium in inferendis calamitatibus, quas adstruebat humano generi. Ille igitur, qui prosperis euentis tumidus, & conscius improbitatis proiectæ ad omnia crimina, nuncupauit se Flagellum Dei, grassari permissus ad Christianorum plectenda flagitia, post Theodosium vexatum, & Constantinopolim ad extrema actam, Romam, Italiam cæteràsque prouincias in prædam destinat; arcessitus ab Honoria sorore Valentiniani. Illa ab Eugenio Procuratore suo fœtu furtim concepto, ignominiosè vt par erat, Palatio expulsa, & conclusa in priuata domo, Eugenio interfecto, ardens vindictâ & cupiditate licentiæ, clam ad Attilam scripserat, nuptias offerens, & implorans vindicem libertatis. Is autem postquam Honoriam à Valentiniano non impetrat, bello prætexens quod iustè negabatur, magno exercitu versus Germaniam tendit. Destinauerat quidem in Italiam statim irrumpere; sed vt id securius præstaret, solicitauerat Theodoricum Visigothorum Regem in Gallia, vt communi Marte hostem communem simul aggrederentur; ac dum ipse in capite Italiam subigens, Romanos perderet, Imperiúmque conuelleret; Theodoricus Ætium in Gallia validè impeteret, tam augustæ prædæ venturus in partem. Id subodoratus Ætius, qui nuper de Noricis victoriam reportauerat, sedula legatione Theodoricum in suas partes traducit, similíque opera Merouæum Francorum Regem consociat, Alanos pariter in consortium vocat; vt armis coniunctis, belluinum hominem singulorum hostem, & mortalium luem, pro viribus à capitibus suis depellerent. Iam enim ad Galliam se verterat Attila, per Pannoniam atque Germaniam, ad Rhenum accedens. Quippe à Theodorico repulsus, audiensque Ætium conflare exercitum, vt eo profligato securior Italiam tandem inuaderet, simul vt à Theodorico repulsæ pœnas exigeret; in eum præterea concitatus à Geiserico Vandalorum Rege, pleno furore ruebat in Galliam. Ducto per Hercyniam syluam itinere, ad transitum Rheni grandes arbores asportauerat, quibus ad

MEROVÆVS.

Hunni qui?

Attila Galliam vastat.

B 2 cymbulæ

MEROVÆVS.

cymbulæ formam excauatis, totum vltra traduxit exercitum; quem accedenribus Germanis plurimis ad quingenta militum millia auctum esse scribunt: nimirum vt furori par esset potentia, & suppeterent ad perdendum Orbem instrumenta. Ætius quanquam nulli diligentiæ, nulli solicirudini parceret, nondum copias suas ex tam diuersis capitibus valens contrahere, liberam excurrenti fecerat Galliam, Theodoricum arcessens solicitè, & vnam vrbem Aureliam tenens, per quam defenderet Transligeranas prouincias. Neque parcè Attila vsurpat factam potestarem, Treuirorum vrbe vastatâ, per Mediomatricos in Celticam flexus, & Rhemos inuadens, vrbes obuias, quà vi captas, quà dolo, (nam hunc petitè illi subtexebat) Diuodurum, Rhemos, Antissiodorum, aliásque barbarâ crudelitate diripuit, cæsis ad aras promiscuâ cæde tam fœminis, quàm imbellibus pueris. Attamen Tricassiis Lupi Episcopi sanctitas mitigauit furentem, dum per vrbem transit innoxius, Deo qui permitteret malum in criminum pœnam, in virtutis præmium extorquente bonum. Sic Hunnus sæuissimus vastitatem inferens, Aureliam venit, transmissurus ponte in ea Ligerim, vnde rorus in Theodoricum irrueret. Aureliam præsidio Ætius munierat, eámque omni milite fortior propugnabat sanctimoniâ clarus, Annianus Præsul, qui sedulus Pastor gregis curâ suscipiens, ad Deum versus precibus, & ad mortales solicitudine, nullam laboris vigilantissimi partem omittebar. Salutem publicam Aurelianorum peperit fortitudo; non sine diuina indulgentia transmittenda ad posteros, qui multis post annis succumbentem Franciam erecturi erant. Nam Ætius interim solicitè cogebat militem, ac Theodoricum per Auitum opulentum Aruernum, tandem demouerat à consilio expectandi in Aquitania Attilæ, atque impulerat ad ducendum exercitum. Dum hæc geruntur, non sine temporis mora, Aureliam ad extrema Hunnus adegerat, excussâ ariete muri pars maxima, præsidiarius miles ciuiúmque fortissimi in stationibus cæsi, adueniebant nulla subsidia; vna spes supererat vincentis misericordia; hanc vt eliceret Annianus Episcopus, Attilam in castris conuenit, & pro vrbe dedenda adhibet infimas preces. Repulsus contumeliosè à Babaro qui in vrbis excidio vellet exemplum seueritatis statuere, ad ciues regreditur, iubétque portas ad excipiendum hostem aperiri, in eo agnoscendum Deum; vltrò se tradant meritò noxas plectenti. Dicto obtemperatur; patentibus portis hostis admittitur, domos diripit, ciuésque raptos in vincula cum liberis & coniugibus, inter lamenta & ejulatus, prædæ partem, raptor diuidebat. Et ecce inopinatum calamitosis auxilium. Hunnis securius in prædam intentis, Romani cum Visigothis adueniunt, in vrbem subeunt, excussáque præda, non sine prædantium nece, Barbaros magna cæde expellunt, ciuium ingenti gaudio, se ac sua recipientium, & Anniani lætissima gratulatione, diuinam misericordiam admirabiliter commendantis, quæ humana deficiente semper in promptu sit.

Mets. Troyes. *Aurelia obsessa.*

VIII. *Pugna in Attilam.*

Attila repentinâ clade coërcitus, sublatis castris, in Galliam rursum se effundit; neque Ætius ausus est consequi recedentem, donec exciperet pluta subsidia, quæ ex variis gentibus præstolabatur. Postquam hæc aduenerunt

MEROVÆVS.

aduenerunt, in quibus Merouæus Rex suos Francos adduxit, Ætius ratus non cunctandum amplius, cum vniuersis copiis contendit ad Attilam. Ille vagatus per Galliam Celticam atque Belgicam, & latè stragem excidiúmque circumferens, in campos Catalaunicos conuerterat se: atque in iis assequutus expectantem Ætius, castra figit. Ingenti spatio vltra amnem Matronam campi iacent, ad conserendam pugnam idonei, & iam Tetrici imperantis clade percelebres. Pridie quàm pugnatum est, caliginosâ nocte, insensissimâ dimicatione prolusum est; quasi diei totius spatium arctius foret ad pugnam tam celebrem conserendam, aut noctis tenebræ in partem famæ admitti contenderent, & de gloria cum luce certare. Etenim dum vtrinque gentes ad statiua sua se conferunt, nocte concubia, Francorum agmen à copiis diuulsum, fortè incurrit in Gepidas, numero non impares, redeuntes ad castra. Neque momento hæserunt, quin depugnarent: cæco in obuios irruunt impetu, & tam certis inter tenebras ictibus, tam fortibus animis & imperterritis, vt eodem quo stabant vestigio, victi simul cuncti & victores, nemine prorsus superstite, occubuerint omnes, ad quindecim millia; prima luce spectaculum atrox fortitudinis bellicæ; neutrâ partium perculsâ, neutrâ elatâ. Ideò per ea confirmatis vtrinque animis, sub ortum solis, tubis personantibus, ad pugnam curritur. In campo mons erat magni momenti ad victoriam primùm occupanti: cùm in eum certatim miles mitteretur, Ætius diligentior cum Thorismundo Theodorici filio in eum euadit, atque Hunnos paulò tardius subeuntes, fortiter deiicit. Hoc præiudicio Hunnos deterritos, & Aruspicum suorum præsagiis, Attila militari oratione confirmat, & ipse intrepidus sub horam nonam deducit in prælium. Valamerem cornui læuo præponit, Gepidarum Regem; dextro Ardaricum, Ostrogothorum Principem sibi vectigalem, in media acie dimicaturus. Ætius in sinistro agens, dextrum tradit Theodorico, Alanis quorum fides suspecta, coniectis in agmen medium. At sub ipsa pugnæ primordia repentinus casus Romanos turbabat, nisi malum statim occultatum esset, quod vnum remedium subitis casibus. Theodoricus Rex Visigothorum, dum suos obequitans adhortatur ad præliandum, vel sagitta percussus, vel equo cespitante, excutitur, protritúsque equorum vngulis, desinit viuere; prima Martis non ignobilis hostia. Id quod in decursu contigit, milites latuit. Neque tardius in pugnam itum est. Ea atrox, cruenta, & diuturna, nemine terga vertente, in noctem producitur; quâ tandem diremptâ horribilis dimicatio, & reducti vtrinque in castra milites: non tamen sine Ducum periculo, tum in acie præliantium, tum ab exitu pugnæ. Quippe Visigothi, inter Alanos medios irrumpentes, in Hunnos tanto animorum nisu inuaserant, vt pugnantem Attilam in discrimen certum adducerent, sibi consulentem dum receptui canit, & castrorum vallo se contegit. Thorismundus nihilominus, inter liberos Theodorici maximus natu, Visigothos pugnâ incensos in castra hostium ducit, neque à præliando cessat, donec saucio capite, & equo deiectus, à suis excipitur, & defertur in castra. Ætius

 inter

MEROVÆVS.

Anno Christi. 451.

inter hostium tela, ad noctem, pugnam egregiè concitans, & ignarus quæ fuisset sors Visigothorum, multâ nocte se in castra recipit. Cæsa centum octoginta hominum millia: nec planè constitit, vnde victoria staret; vtraque partium abscedente ceu victa: visa tamen in Romanos magis inclinasse, qui reliquam Galliam è furentis belluæ faucibus rapuerunt, eámque adegerunt conceptam rabiem aliò vertere. Nam postridie, se Attila castris continuit, quæ plaustris obiectis tota nocte muniuerat; ac tametsi, perstrepentibus tubis, eruptionem crebrò simularet, tamen non se commouit, expectans quæ mens hostium foret. Qui nec ipsi consentiebant inter se. Thorismundus patris necem vlturus, ardebat cupiditate vindictæ, vrgebátque vt Hunnorum castra oppugnarentur. Ætius contra veritus, ne post Attilam profligatum, Visigothi omni metu liberi, in Romanum Imperium vires conuerterent, auctor est Thorismundo, vt post hostem tantâ missione sanguinis debilitatum, Tolosam regrediatur quamprimùm, consulturus imminenti periculo, ne fratres qui in ea vrbe agebant, inuolarent in gazam paternam, & regnum opum pleni præriperent. Thorismundus hoc metu vindictam compescuit, & curato Patri regio funere, Rex ab exercitu salutatus, Tolosam versus discessit. Eadem ratione dimissus in Galliam Belgicam Merouæus. Quo modo Attila, solutis hostium copiis, per Germaniam atque Pannoniam, se recepit in patriam, serpentis instar saucij, reparaturus vires & virus, quas anno proximo ingenti clade Italiæ, in perniciem mortalium insumpsit. Post hæc, de Merouæo nihil admodùm certum; nisi quod coniecturâ assequi possumus; nimirum quod regnum in Gallia tam firmum stabiliuerit, vt in posterum nullo hinc bello potuerit, nullis conatibus demoueri; præterea quod arctiores prorogans fines, Parisios vsque peruenerit, eámque vrbem iam celebrem, vel vi vel deditione tenuerit, in qua regni sedem & domicilium poneret. Quod ex eo constat, quòd Childericus filius & successor dicatur Parisiis regnum iniuisse atque amisisse; quam validam ciuitatem adolescens, & totus in voluptatibus conquirendis, vero est absimile expugnasse. Dicitur præterea regno constituto primus Franciæ nomen indidisse, vt Franci Germanicam Franciam obliti, impensiùs Gallicam colerent, & Galli cum nomine mutarent animos, in Francorum fortitudinem & libertatem transcripti. Obiit Merouæus anno regni decimo; spatio temporis pro amplitudine rerum angusto; sed viri eximij breuitatem annorum extendunt facinorum numero & magnitudine.

Merouæus Parisios occupat.

IX.

CHILDERICVS REX.

Childericus Merouæi filius patri in regnum successit, sine controuersia. Iámque tunc Francici Imperij sanctissima illa lex & antiquissima cœpta est promulgari, non tam scripto quàm facto, & in omnium Francorum animis altè insculpi, firmiùs atque stabiliùs, quàm in marmoreis æreísve tabulis; vt qui Regi demortuo sanguine foret propinquior, regnum adiret, vt hereditatem; essétque Imperium, non populi eligentis donum, sed Dei largientis, ab ortu & natalibus regiis, in quibus sceptrum & diadema reposuit. Childericus porrò, magnâ omnium spe, patris non modò solium, sed virtutes etiam initurus, bellicâ gloriâ florem adolescentiæ

Anno Christi 458.

centiæ concitante, regnum iam feliciter porrectum ad Sequanam, videbatur ad Ligerim statim promoturus. Sed illicò diffluunt spes conceptæ, & in desperationem conuersis omnibus, non tantùm Rex in periculum adducitur, sed & regnum ipsum, cui stabiliendo tam præclarè modò erat consultum, reuulso omni ambitu, & excisis penitus hominum suffragiis, sæpius in priuatum commodum quàm in publicum bonum censentibus: adeò nihil est firmum & stabile, cùm ipsa principia, vnde perennitas, vacillent ac nutent. Etenim Childericus omnium votis regno exceptus, iámque amore patris & iuuentutis illecebrâ gratus, statim exemplo fuit, inter regni spem & ipsum regnum quantum intersit: Siquidem illicò pacis otio & voluptatibus prolapsus in deteriora, & summâ licentiâ raptus in ea omnia quæ placerent, animi cupiditatibus totum se tradidit, id maximè regium ratus, vt quod libuisset animo, liceret corpori. Inter adolescentiæ vitia libido impura pollet quamplurimùm, calore sanguinis inflammante cæcum naturæ impetum. Ea Regem corripuit, & ad omne flagitium nefásque proiecit. Primò ille matronarum thalamos, dein virginum castimoniam, præsertim nobilium tentare blanditiis, auro, pollicitis, maiestate Regis expugnare, si dolus non cederet, vim afferre, ac tandem ab amplexu coniugum, matrúmque gremio contumeliosæ libidini raptare victimas. Hæc aliquandiu primâ acerbitate mali, veniâ adolescentiæ, & emendandi spe tolerata: Sed vbi increuit lues pestifera, iámque nihil tutum à Principis libidine erat, extremis remediis extremo morbo occursum est, & profligatus subditorum timor cum amore. Parisiis Rex agebat, vrbémque regiam scenam libidinis constituerat, cùm subita & improuisa defectione opprimitur; concitatus furore populus arma proclamat, ea quique priuatim rapiunt, ad palatium conuolant, fremunt ad occlusas fores, Regem reposcunt, flammas comminantur, vectésque citi & secures apparant ad diffringendos forium obices. Prætoriani milites omnésque Aulici dilabuntur metu, Rex solus cum vno Viomado, metum inter & desperationem versatur deliberans non de fuga, sed quam mortem opperetet. Erat Viomadus, aliis dictus Vidiomarus, & Vinomadus, è Francorum gente clarus in paucis, Regi propè coæuus, à pueritia ipsi percharus, amicus & fidelis, quod in Aulicorum fraudibus rarum; Childerico supra sortem beato, qui in iactura omnium amicum haberet. Is Regi optime consulens, auctor est fugiat, & se morti certæ eripiat. *Furori materiam, vt fomentum igni detrahendam; lapsu temporis mitigari iras, lethale ferrum vitari leui corporis declinatione; stultum esse, se furioso obiicere. Abiens seruet se regno redituro; desiturum furorem, tunc locum rationi & amori fore; hac pœna frangendam iram quæ sæuiat; quâ sedatâ, reuocabunt Franci, quem cæsum volebant. Suam operam pollicetur & studium, effecturum vt exily mora perbreuis sit, redintegrando amore pœnâ absentiæ.* Discessum Viomadus persuadet, & Principem mutato cultu per posticum emittit; prius nummum aureum bifariam secans, cuius sibi pars altera esset, Regi altera; accipe, inquit, hoc amicitiæ symbolum, & futuræ concordiæ signum. Vbi ad te meam partem misero, si cum tua illa conueniat, credas tuorum studia

CHILDERICVS.

Regno pellitur.

Viomadus Regi fidus.

CHILDERICVS. studia in te conuersa, & in vnum animos conuenisse. Hæc interim pars apud me efflagitabit pollicita, amorísque mei vadem se præstabit. Ita Childericus dimisso & amisso regno, profugit in veterem Franciam, maiorum patriam, exceptus à Bisino Thuringiæ Regulo, nihil asportans ex regni opulentia, quàm amici fidem; felici calamitate, quæ veras opes retegeret.

X. *Ægidius Rex Francorum.* Post Childericum furori ereptum, Franci vt spem omnem regni reditúsque exscinderent fugitiuo, adhuc perdurante furoris impetu, nouum sibi Regem constituunt. Porrò ne quis discordiæ locus esset per ambitionem, præcluso sibi inuicem aditu, in peregrinum consentiunt, præterea qui gratus Francis, qui eum deligebant foret, & Gallis ex quibus deligebatur. Is Ægidius erat, origine Gallus, dignitate Patricius, à Romano Imperatore, iis copiis & vrbibus præfectus, quæ Romanæ ditionis essent, Magister militum dictus à Maioriano. Nec erat quod à Romanis sibi Franci meruerent, Occidentis Imperio patenti vndique Barbaris gentibus, & per plures Cæsares in ruinam præcipite. Post Attilam ex Italiæ visceribus peræegrè auulsum, Valentinianus Imperator Ætium Maximi dolo in suspicionem adductum peremerat, præclarum ducem, de Imperio perbenè meritum, & viri fortissimi nece, non tantùm vt dictum est, sibi læuâ dextram præciderat; sed ceruices Imperij amputauerat. Nam statim ipse Valentinianus eiusdem Maximi fraude perimitur, vlciscente in Principe contumeliam vxori illatam: fitque Maximus ex percussore perfido Imperator. Quo nec diu potitus est; qui cædem Valentiniani fassus Eudoxiæ perempti coniugi, quam per vim thalamo suo adiunxerat, sic in ea vltionis incendit libidinem, vt per nouum nefas ab eadem excitus ex Africa Geisericus Rex Vandalorum, vrbem Romam fœdè diripuerit, atque Eudoxiam cum filiabus adduxerit. Maximus tot malorum causa, lapidatus à populo, pœnas dedit suscepti Imperij, tertio mense postquàm susceperat, gemino vindictæ incendio corripiente Imperium. Quod quasi vacua & derelicta hæreditas, ad Auitum reluctantem defertur, non immerentem quidem, sed longè petitum, iam Romanis auersantibus certam perniciem. Erat Auitus in Aruernis nobilis, Præfectus prætorio Galliarum, & Magister militiæ, tunc legatus apud Theodoricum, Regem Visigothorum, regnantem parricidio, post Thorismodum fratrem interemptum; adeò iis temporibus per cædes regna & imperia redimebantur. Neque imperium Auitus feliciùs tenuit; non multò post per Recimerem deiectus, Magistrum militum, Placentiæ inauguratus in Episcopum, móxque vel dolore vel pestilentiâ in Aruernis obiens. Ricimer interea Maiorianum clarum militiâ, Imperio præficit; tutius & commodius reputans, per alios Imperium regere, quàm per ipsum se, qui totius potestatis compos, odium atque inuidiam, imperanti semper adhærentes deriuaret in alium. Nam & ille Maioriani pertæsus, veneno sustulit, fortissimum Principem, dignúmque regimine, si in meliora tempora incidisset. Erátque is rerum Romanarum status, cùm Ægidius est ad regnum vocatus; agebátque tunc Suessione, qui initurus nouam potestatem Parisios venit. At Viomadus perculsus inopinato Francorum consilio, quod spem omnem reditus Childerico

Status Romani Imperij.

Viomadus Ægidium oppugnat.

derico abſcinderet; tamen animum haudquaquam abiiciens, vir ſagaciſſimus ſibi aliud efficiendum proponit. Vt erat in ſua gente plurimæ gratiæ, & ingenio pollens, non ægrè beneuolentiam noui Regis conciliat. Primùm obſequio, morum comitate, iucundis colloquiis eſſe gratus; dein veris laudibus adulationis hamum prætexere, & penitus in arcem animi penetrare: at poſteaquàm in ea per aſſentationem dominatur, iam eſſe conſiliorum non modò particeps, ſed etiam auctor. Ergo vbi ſe Regis potentem aduertit, non oblitus ſui, non Amici, dolo occulto detrudere ſolio incautum aggreditur. Regem inter & ſubditos clam iacit odia, hos curat vectigalibus & tributis premi, vno præcipuè, quod Francis intolerandum eſt viſum, vt tres aureos capita ſingula penderent; quaſi væniren̄t ſub haſta, qui hactenus liberi, non tantùm agros, ſed ipſa capita turpi ſeruitute Regi manciparent. Si cunctarentur quod impoſitum erat perſoluere, per exigentes vexare, & vi extorquere quod ſponte non darent. Eam ob rem cùm Franci nobiles acerbius quererentur, & indignum factum expoſtularent, eoſdem Viomadus ad Principem deferebat, augebat crimina, & reos implicabat ſuppliciis. His pauliſper artibus, malis quidem ſed in ſpeciem iuſtis, quibus rebelles in electum Regem plecterentur, infenſiſſimum quemque Childerico è medio ſuſtulit, in quibus centum Optimates illius odio inſignes, prærepti morte ignominioſâ, viam ſtrauerunt reſtitutioni; præterea Francorum omnium in nouum Regem iras accendit: quod præſtabat adeò diſſimulanter & tectè, vt alienus ab iis maximè crederetur, quorum fomes eſſet & flamma. Quocirca ad eum querelas Franci plurimùm deferunt, miſeriam incuſant, promptóſque ad vindictam exerunt animos, ſi ducem habeant. Qui vt videt ſua conſilia proceſſiſſe, & iam operi imponendum faſtigium, Francorum duces arcano euocatos cœtu compellat audacius, aperitque quid in rebus tam perditis agendum & audendum foret. *Nihil eſſe patienti acerbius, quàm fuiſſe miſeriæ ſuæ artificem; auget pœnam culpa, & moleſtiam cauſa, quod ipſe tibi malum confeceris. Hunc eſſe infixum in animis Francorum aculeum, quod calamitatem ſuam pepererint, aluerint, & ſeruitute corroborauerint. Quid enim, inquiebat, externum, Gallum, & Romanum, impoſuimus ceruicibus noſtris: Quaſi parum ſit externo ſeruire, niſi & Romano ſeruo mancipemur? Maiores noſtri tam dura paſſi ſunt, tanta auſi, primùm vt Romanum iugum excuterent; dein ne cui Principi niſi noſtræ gentis obſequerentur; amantiſſimi quippe libertatis, tutelam eius ſuo potiſſimùm ſanguini tradiderunt. Nos Regem expulimus, quem natura, lex, vota omnium throno euexerant, vt peregrinum tyrannum ſubſtitueremus. Quid ergo querimur, ſi compedes ipſi nobis procudimus; ſi vltrò dedimus manus in vincula? Sed male querimoniis culpæ ſanantur, petenda eſt ab ipſo crimine medicina, & facta factis emendanda, non verbis. Audio Childericum frugis iam melioris in viuis agere, mutatam indolem cum fortuna, & in miſeriis bonam mentem repertam. Quin eum arceſſimus? quin beneficio culpam expungimus? Pellendo externum, hoſtem vlciſcemur, reducendo Francum, extorquebimus criminiveniam.* His permoti Franci, ſeu pœnitentiâ, ſeu deſiderio, ſeu timore, ſiue vltione, de reuocando Rege conſentiunt, curis Viomadi rem committunt, Childericum

CHILDERICVS.

moneat, reditionem pro arbitratu conficiat, se spondent nihil omissuros, quod sui muneris officiique sit. Viomadus Optimatum compos, rem inchoatam faustè, tam celeriter quàm occultè perficit. Nuntios mittit ad Childericum, condictum symbolum tradit nummi partem, certiorem facit maturuisse consilia, hortatur vt quantocyus redeat. Vbi Childerico fidem nummus dimidius fecit, & in eo vidit regnum restitutum, in quo viderat perditum; nihil cunctatus se in viam dat. Franci à Viomado de ratione itineris moniti, Barij aduenienti occurrunt, veniam postulant præteritorum, & gratulantibus animis Regem nouum dicunt, vel instaurant veterem, quem sors inuida intercepisset Francorum commodis. Ille obliuionem anteactis impendens, memoriam præsentibus sempiternam, Barienses in beneficij monimentum tributis omnibus liberat, & Viomadum complexus iucundius, quàm cùm ab eo discederet, confestim re palam factâ in Ægidium mouet. Et ille nouitate inexpectatâ attonitus, prodentibus Francis, Gallis stupentibus tumultuariâ pugnâ haud ægrè vincitur, & vnde primùm venerat, Suessionem se recipit, amicitiæ intemeratæ tam ipse quàm Childericus trophæum; vtroque experto, quid veram inter & simulatam discriminis sit; summâ etiam laude priuatæ virtutis, qua regnum partum est, publicum bonum & maximum. Ita octauo post exilium anno, suis restitutus, calamitate melior, Childericus throno reponitur, abdicatis vitiis, quibus perierat. Vnum tamen est, in quo vel sui veteris nimium memor, vel noui parum, virtutem læserit; quod Basinam coniugem Thuringiorum Regis, à quo tam benignè erat exceptus, & primùm hospes polluerit adulterio, deinde ad se Parisios venientem tecto acceptam, lecto admiserit; violato per contumeliam iure hospitij; tam infirma est virtus à vitio recens, & in occasione periclitans. Neque fit veniæ secundo flagitio, quo mulier maritum fugiens in adultero maritum nouum inuenit, quòd honestam amori causam ipsa prætexeret. Nam affirmabat, haudquaquam voluptatis gratia se tantum itineris confecisse, sed Childerici dignitate motam & merito; quæ sicubi nosset vllum digniorem, ad eum per quæuis discrimina se conferret. Hæc verè dicta seu ficte non inuitum Regem perpulerunt, vt thalami esset particeps femina, quæ peperit Clodouæum, pretiosâ criminis veniâ. narratur & somnium, quod de futuris nepotibus Childerico vigilanti ipsa nuptiarum nocte obiectum est; quod à viris inceptum, in feras belluásque desineret; id tamen confictum arbitror, & inuentum à vatibus præteritorum, quales sunt Poetæ.

Ægidius à Francis pellitur.

Barleduc.

Childericus regno restituitus.

Basina vxor.

XI. Childericus verò, regno instaurato, vt priorem scopulum vitaret, otium & voluptates, Francorum laudem propriam reuocat, fortitudinem bellicam, quæ vna gentis bellicosissimæ gloria, ars vna, & vnum studium. Nec bella defuerunt, fortitudinis huius materia. Quæ antequàm percurram, delibandi sunt Franci duo, ad Rheni citeriorem ripam, laudem ipsam egregiè consequentes. Primus Arbogastes, ætate & merito, Arigij filius clarissimi & opulentissimi viri, qui in Treuirorum vrbe consederat; postquam eam Clodio ceperat, incensam dimiserat, atque in Galliam penitiorem intentus, discesserat à Rheno longius. Erat autem Arbogastes summè

Arbogastes Francus.

mè virtutibus supra Barbarum præditus; præter bellicam gloriam, qua erat insignis, affabilitate, morum humanitate, moderatione, temperantia excellens; litteris præterea excultus, & Latinæ linguæ peritia clarus; quod ad eum scribens Sidonius in paucis miratur. Quarum erat virtutum cumulus, cultus Christianæ Religionis, ab eo susceptus, & præcipua fide obseruatus. Quæ Franci principis laudes, in Francorum Historia prætermittendæ non erant. Alius è Francis Principibus Childerici affinis occupauerat Coloniam Agrippinam, pariter ad Rheni ripam, & in ea instituerat regnum. Is à filio vnicè noscitur, qui Sigebertus senior, Claudus cognomine; cui postea vrbem & regnum Clodouæus eripuit. Quæ dum ad Rhenum Franci perficiebant, Childericus ad Ligerim ferocem hostem frangebat. Is è Britannia Insula in Oceano Boreali amplissima, effusus in Galliam, nouo & molesto hospite regionem vexabat, iam à Barbaris pluribus direptam & occupatam. Et cladem alienam sua clades pepererat. Quippe Britanni à Scotis & Pictis, gente ad Septentriones Insulæ posita, sæpius diuexati, Anglos euocauerant, qui ad Albim incolebant Saxoniam, ad Scotos reprimendos & repellendos. Quod ab Anglis quidem perfectum est; sed malum mutatum malo, non curatum. Angli Britanniæ commodis deliniti, vt in ea sedes figerent, prætexentes stipendium non solutum, inuadunt in regionem Insulæ meridionalem, eámque sibi latè attribuunt. Miseri Britanni suis tectis pulsi, noua vt ponerent, transmiserant in Armoricam, arcto freto diremptam, & agris vberrimis patriæ priuationem solati, non molestè consederant. Deinde aliis atque aliis transgressis, & Armoricâ iam Britannis plenâ, aduerso Ligeri se committunt, nouos inuasuri agros, vbi latius atque commodius habitarent. In eam rem Adoacrium sibi Regem constituunt, & euocante Paulo Romanarum partium duce, qui agebat Andegaui, opémque pollicente, in Francos exercitum mouent; rati eos infirmiores quàm Gothos; qui nuper Gallici soli inuasores, radices in eo nondum immiserant, nutantes sub diuersis Regibus, sub Childerico præsertim, nullo adhuc facinore primam infamiam eluente. Iunctis copiis Aureliam veniunt, quam occupant, vel traditam à Romanis, vel apertam à ciuibus. Sed in ea vrbe spes abscissæ. Childericus iam alienus à voluptatibus, Francorum auitâ gloriâ stimulante, rapitur in nouos hostes, commissáque pugnâ eos vincit, Rege occiso, & in appendicem victoriæ capit Aureliam. Qua gloria alliciente vlterius, reliquias Britannorum Andegauum vsque persequitur, Paulum ipsum belli tubam interimit, expugnatâ Andegauo; & concito impetu in insulas in amne Ligeri eminentes irrumpit. in eas Britanni vt in stationes commodas prædam importauerant, & in hiberna destinantes muniuerant; ne longius ab hoste mox redituri abscederent. Ab iis captis magna strage expulsi sunt, & bello bis victi, pacem flagitarunt. Quam statim nouum bellum suscitandum confecit; maluítque Childericus in illud habere socios, quàm vtrinque geminis hostibus distineri. Alamanni, natio illa Germaniæ, in Sueuia ad Danubium propior, inuitante felicitate Francorum, in Galliam similiter cupidos oculos diu adiecerant. Sub hæc tandem tempora, Romano Imperio prorsus corruente,

Colonia obtenta à Sigeberto.

Britanni in Armorica.

Childericus Britannos vincit.

Angers.

Alamanni in Gallia.

CHILDERICVS.

Rheno ad fines suos transito, procul à Francica ditione, in agris diuersis, sedes collocauerunt; nempe vbi Heluetij; diuisi monte Iurâ à Sequanis, Lemano lacu & Rhodano à Sabaudia & prouincia Viennensi. Childericus in eos, adiunctis Britannis, siue ab incolis arcessitus, siue amoliturus hospites nouos, copias traducit à Ligeri, pugnáque victor euadit. Non tamen pulsi è sedibus nouis Alamanni; pax forsitan conciliata, quâ cautum ne progrederentur vlterius. Nam hæc valdè ambigua. Id certius est, Childericum ab expeditione reducem, Ambiani morbo correptum vitam posuisse, regni compotem annis supra vicenos quatuor: qui communem mortalium sortem emendauit, prauè incepta bono exitu corrigens; quod rarum admodùm; & semel corruptus regni licentiâ, eandem mox in bonam frugem conuertit; nequando in humanis rebus desperemus. Neque in eius laude omittenda est cum Genouefa virgine familiaritas. Hæc in pago ad Parisios è rusticis parentibus orta, illustri sanctimonia vitæ petcelebris, quam à prima infantia ad senectutem longæuam intemerato noxis filo texuerat, tunc agebat Parisiis; quam vrbem pluribus affectam beneficiis, & iam inde ab Attila tutam & securam, tot inter bella immunem miseriarum præstabat; postea à ciuibus in Patronam lecta, atque in posterum grauissimarum calamitatum in Lipsanis Sacris perfugium. Illa priuilegio sanctitatis à Childerico quanquam Ethnico excepta beneuolè, multa precibus in ciuium gratiam impetrabat. Narratur factum, quod potentem illam auctoritatem Sanctorum apertam demonstret. Childericus Reos, morte vt putabat dignos, capitali pœna damnauerat; quam omninò inferri cupiens, vidit nihil esse quod eam amoliretur, præter vnam virginem Genouefam, quæ si veniam rogaret peccantibus, repulsam à se ferre non posset. Eam igitur vt in hanc vicem excluderet, postquàm Rei ex vrbe ad supplicium ducti sunt, simul ipse egreditur, iubétque portas Vrbis occludi, nec vlli mortalium reserari. Verùm haud multò post, stuporem inter & iram medius, Reis sub cultro iam positis, videt Genouefam ad pedes aduolui, & supplicem efflagitare veniam miseris. Quam virginis amantior Rex non negauit, iram colligens in portæ custodes, quam iniussu Regis aperuissent. Sed & iram stupor nouus excussit, cùm audiit portam ad orationem Virginis reseratam; nec eum puduit, obsequutum feminæ precibus, cui robur & ferrum paruissent in valuis.

Childerici mors.

Anno Christi 481.

Genouefa.

XII.

CLODOVÆVS. REX.

Anno Christi. 482.

Childerici locum statim impleuit Clodouæus filius, quanquam annis iunior; nam decimum quintum implebat; tanta erat Francis prosapiæ regiæ veneratio. Clodouæum dicimus, qui à variis Auctoribus diuersis nominibus nuncupatur; Clodouecus, Lodoin, Lodoui, Lodoueus, Ludouius, Ludouicus, pluráque alia, eius sunt nomina; quasi tot res tam præclarè gestæ cadere in vnam appellationem non possent. Sanè ille verus est Imperij Francici conditor, quod immotis Christianæ fidei columnis imposuit. Adolescens egregiâ corporis formâ, & indole militari, spem amplam concitabat Francis, vnicam laudem quæ à bello esset propriam reputantibus. Quam beneuolentiam postquam aliquot annis collegit, prorumpit in bellum ferocissimus iuuenis, & vniuersam Galliam quà latè patebat complexus

complexus animo, in paternum proximúmque hostem expedit ferrum. Is erat Siagrius Ægidij filius, cui paternâ hereditate, non modò Suessiones, & præclaræ vrbes Galliæ Belgicæ, obuenerant; sed etiam in Francos regni titulus quanquam inanis permanserat, non sine expellentium odio. Ad id bellum, quasi gentis foret, non Regis, acciti Francici nominis Reguli, Reguacarius qui Cameraci principatum tenebat & Cararicus cuius ditio in Belgio erat. Et ille quidem non impigrè suo munere functus est; iste inter opem & proditionem medius, procul stetit cum copiis, victorem præstolans, ad quem se conferret: prauo consilio, cuius postea pœnas Clodouæus repetiit. Modò ad Suessiones commisso prælio, vbi paria multa in æmulis, ætas, ambitio, vltio, animus, dispar euentus Clodouæo addixit victoriam. Per quam fusus fugatúsque Siagrius, deploratâ spe regni, profugit Tolosam ad Alaricum Gothorum Regem, aram iam saluti patris consecratam, iutatam tamen Clodouæi ferociæ. Nam is Legatos ad Gothum mittit; qui hostem reposcerent, ni traderet bellum indicerent. Alarico sua incolumitas fuit potior alienâ; nec se cum armato iuuene, quamuis & ipse iuuenis, felici fortitudine incenso, materias belli serente, committere voluit, satius ratus fidem frangere misero, quàm esse miserum amore fidei. Traditur itaque Francis, Siagrius, quem Clodouæus habet in vinculis, dum eius ditionem inuadit; mox iugulari clam præcipit, metum suum tollens cum spe aliena, ne qua eius particula in æmulo regni aleretur. Hoc bello Suessionum & Rhemorum vrbes, præter alias multas, adiunctæ sunt regno Francorum; fuítque hoc tirocinium Clodouæi præliantis. Nec omittendum humanitatis & iustitiæ facinus, quod Rex edidit in flagrante victoria. Cùm plurima Christianorum templa Francus idolorum cultor diripuisset, & Rhemorum Ecclesias ingressi in vrbem aliquot milites, quanquã Rege vetante, expilassent audacius, inter alia vasa rapuerunt vrceum, pretio & vsu charum Remigio. Remigius Antistes Rhemensium, sanctitate morum & maiestate oris venerandus, adit Clodouæum in castris agentem, rogátque vt ex sacra supellectile, quam miles rapuisset è Rhemorum Basilicis, curet vrceum quemdam quem designaret restitui. Optato Rex annuit, & in proxima prædæ diuisione, qua prisco more spolia ex hoste capta sortiebatur miles cum Principe, agnitum vas atque sepositũ, sibi extra sortem permitti Clodouæus poscit, rem sacram vsibus sacris restituendam, nec communi prædæ demptum vnum vasculum damno fore. Assentientibus cæteris contumacior vnus id pernegat, summáque audaciâ strictam bipennim impingit in vrceum. Rex, quod in iuuene & victore mirum, in facto tam temerario, iram habuit in potestate, & reconditam in annum sequentem reposuit; vas tamen concessum est, & redditum ministris Remigij. Subsequente anno Rex pro more lustrabat exercitũ. Nam quot annis Calendis Martiis, qui ad bellum apti erant & lecti, cõueniebant in Campum, corã Rege instituente quemdam armorum & militum censum: & vocabatur id concilium Campus Martius, seu Martis Campus; quasi cuncta Francorum concilia ad vnum Martis opus verterentur. Quem postea morem inter ignauos Reges nusquam omissum, Pipinus maior non immutauit quidem, sed pro mense Martio Maium subiecit, vt mi-

CLODOVÆVS.

Siagrius victus.

Vrceum restituit.

Et militem punit.

C 3 liti

CLODOVÆVS.

liti esset acceptior, quem euocaret altero tardimense; & cum tempore nomen cœtui mutatum, qui Campus Maïus dictus est, vel Maij Campus. Clodonæus iuxta institutum, singulorum arma inspiciens, an tersa essent, acuta, & ad hostem feriendum apta, ad militem illum impudentem venit; quem considerans diligentius, securis aciem quasi hebetiorem incusat, verbísque increpans; Te, inquit, tanto in numero ignauiorem non reperi, ita malè armis instructus es; simul eius securim in terram abiicit. Eam recepturus miles dum se inclinat, Rex dimissum caput bipenni sua valido ictu feriens: sic, ait, Suessione me feriebas in vrceo. Mors læsum, stupor & metus omnes inuasit. Nec erat maioris fortitudinis sumpsisse pœnas, quàm moderationis tanto pòst tempore; dixeris latam patienter à Clodouæo iniuriam Regem vindicasse. Mox inter arma versanti, suauis irrepsit de coniuge & thori consorte cupiditas; quæ res incepta forsan ab ambitione, in iucundissimum amorem desiit; ac tandem mirificâ Dei prouidentiâ, in vniuersum Christianæ rei commodum cessit. Quoniam autem vxor, felicitatis Francorum prima administra à Burgundionibus accepta est; de ea gente paulò accuratius disceptandum.

XIII. *Burgundi in Gallia.*

Burgundiones siue Burgundi, si Cluuerio credimus, origine sunt Germani, memorati à Strabone & Plinio; gens non admodum magna, habitans in Germaniæ finibus, quibus Sarmatas contingebat; Lygios inter, Catinos, Rugios, atque Lemouios. Ii Probo Imperatore, à vicinis Gothonibus vexati, imò & bello victi, sedes mutarunt; tum vt se ab importuno hoste amouerent, tum vt agros feliciores si sors faueret inquirerent. Igitur publico consilio gens vniuersa, Albi & Visurgi transmissis, ad sinistram Franciæ deflectens, ad Alamannos accessit, & ad Rhenum positis pagis & vrbibus, in Chattorum terra conquieuit, duos inter amnes Necarum & Mœnum, Moguntiam spectans ad alteram ripam. Verùm hæc demigratio cùm Valesio minus arrideat; duas ille Burgundionum gentes constituit; alteram quam recensui in Germaniæ finibus, alteram ad Rhenum propè Alamannos, quæ trangressa in Galliam nouum sibi regnum posuerit. Sanè ij spe vberioris soli allecti, postquam sæpe in Galliam inuaserunt, euntes sæpe & redeuntes per Rhenum, direptísque impunè agris & oppidis, iam nec amne coërciti, quem toties transmiserant, nec metu hostium, quos tam sæpe vicerant, abducto tandem vniuerso populo in Galliam transmigrant, & in Celticam siue Lugdunensem conuersi, primùm occupant vtramque ripam Araris, Sequanos inter & Hæduos; dein porrecti ad Rhodanum, Sabaudiam ad Alpes subigunt. Et tametsi regnum fortunâ variâ stabiliuerint, modò à Visigothis, modò à Romanis appetiti bello, & aliquoties victi; tamen per Regum seriem hactenus perstiterant; etiam Burgundiæ nomine terris indito, quas tenebant ad Ararim; auspicato nomine, quod in tanta Principum mutatione, & rerum tam frequenti conuersione, adhuc integrum est. Neque ad laudem gentis prætermittendum, eos dum in Germania degerent, Christianam fidem suscepisse, edoctos à Seuero Treuirensi Episcopo; quam postea in Gallia ipsa plures corruperunt, ex Visigothorum vicinia, in Arrianam hæresim deficientes. Nunc omissis eorum Regibus,

bus, vt propius ad Clotildim accedam, Gundicario Burgundionum Regi successerant filij duo Gundiucus & Chilpericus. Chilperico nulli fuerunt liberi, Gundiuco quatuor; plures omninò quàm vt pares regnarent; quæ illorum temporum consuetudo, vt qui Regi nati essent, cuncti ad partem regni admitterentur, nullâ ætatis prærogatiuâ; cùm à Rege æquè ortus esset natu postremus ac primus. Nomina illis erant Gundebadus, siue Gundebaldus, Godegisilus, Chilpericus, & Godomarus; omnes Arij lue contaminati, præter Chilpericum, Catholicæ religionis assertorem, & patrem Clotildis, probâ fide imbutæ à cunabulis; quæ felicitas Franciæ. Quatuor Principes, post obitum patris & patrui, in tetrarchias regnum diuiserant, in partes secuerant, qui totum ambirent, nec memores se fratres esse, duntaxat singuli se filios Regis meminerant. Quia tamen vnus impar foret tribus amouendis, duo consentiunt, & natu quidem minores, ad tollendos fratres; & ipsi forsitan dissensuri, si optatis fruantur. Itaque Chilpericus & Godomarus, adiunctis Alamannis copias instruunt, & prælio vincunt; Godegisilo quid factum dicam inferius; Gundebadus fugâ elapsus, apud amicos latuit, dum Alamanni prædâ referti se domum recipiunt. Victores nondum partiti quod inuaserant, agebant Viennæ ad Rhodanum, quæ tunc regni sedes, per victoriam securi hostium, eóque magis vt vincerentur obnoxij. Etenim Gundebadus celeritate oppressurus incautos, repente progressus ex latebris, amicorum copiis subleuatus, Viennam aduolat, atque vrbe captâ, in fratres inuadit. Diuersis in locis eorum cædes diuersas spargit. Chilpericus in palatio deprehensus, ferro perimitur; coniux grandi lapide alligato ceruicibus in amnem mergitur, ex quatuor susceptis liberis, duo virilis sexus necis acerbitatem cum parente vtroque diuidunt, capita truncati, & coniecti in puteum; duabus puellis vita condonata; maiori, cui nomen Mucuruna abscissa spes nuptiarum, consecratâ deo virginitate, in cœnobio propter Geneuam; minori, quæ Clotildis, permissum agere in aula patrui; quæ adhuc infans, tenerâ ætate, formæ pulchritudine, & indolis facilitate, furentem demulsit. At Godomarus in turrim confugerat; quo in perfugij loco viuus combustus est, iniiciente flammas Gundebado. Quibus criminibus totum regnum stetit, iam tuto ab hostibus qui ea patrarat. Clotildim verò seu Chrotildim, regio cultu educatam, Legati Franci sæpius viderant, erántque mirati virginis formam, modestiam, prudentiam, & de ea in vxorem petenda suo Regi auctores fuerant. Ille nuper ex expeditione Thuringica victor aduenerat, in qua vindex Francicæ calamitatis, non ambitioni, sed æquitati litauerat. Thuringi, Francis in Germania relictis contermini, in eos violenter incurrerant: at ij bellum deprecari, obsides dederant. Summâ immanitate in eos qui abduxerant grassantur; nam pueros neruis femorum carne exutis, appendunt arboribus; puellas denudatas aliquot, alligant bigis,, & raptantibus in diuersa equis discerpunt; alias in terra fixas acutis sudibus, & protensas in viarum orbitis, proterunt & confringunt crudeliter, plaustris onustis per orbitas actis; tunc demùm irrumpunt in Francos, agros depopulantur, & prædâ opulenti regrediuntur.

Clotildis pater.

Clodouæus Thuringos vincit.

Miseri

CLODOVÆVS. Miseri per tot iniurias afflictati, Francos è Gallia tribules suos in vindictam euocant; nec Clodouæus cupidissimus bellicæ gloriæ, cessauit causâ tam fauorabili. Copias lectas vltra Rhenum traducit, Thuringos aggreditur; æquitati Mars fauet; acie victos disjicit, agros vastat igne & ferro; & planè subactis tributum imponit; demptâ sæuiendi in posterum facultate, & laude Francicâ vltra Franciæ fines propagatâ. Exultantem hac laureâ Franci & Galli de vxore compellant. Neque ægrè impellunt æstu ætatis feruentem, & accensum ambitione, ad petendam regiam virginem, quæ pulcritudine eximiâ, spem etiam regni in dotem afferret. Eam illicò per Legatos à Gundabado patruo in vxorem poscit; quorum forsan princeps Aurelianus Gallus, Regi percharus, qui admissus ad virginem, collaudatis Regis sui meritis, & dato in coniugij concupiti spem annulo, habuit assentientes, tum puellam, pudico amore impulsam, tum Regem Burgundum, metu præpollente, ne vi extorqueretur, quod amicè & beneuolè flagitabatur. Sic deducta ad Clodouæum Clotildis, annum agens circiter decimum octauum; cuius nuptiæ celebratæ Suessione, ingenti Francorum gaudio, & maiore Gallorum, sperantium fide & religione vxoris, maritum ab idolis posse ad veri Dei cultum traduci; quod iis maximè in optatis erat. Clodouæus iam ex concubina susceperat filium Theodoricum, qui deinde cum legitimis regnum partitus. Atque id longè verosimilius arbitror, cum erudito Valesio, quàm quæ fabulosa scribebam olim cum pluribus, de Valeriano mendici habitu clam ad Clotildim admisso; & de eadem dum ad sponsum ducitur imperante, vt in Burgundia ditione patrui, incenderentur & vastarentur, quæ abeunti occurrerent: quorum primum fabulam inanem sapit, à credulis Monachis missam in scripta; alterum à pietate & religione Virginis omninò discrepans, ab inuido sanctissimæ feminæ fictum & scriptum est.

Clodouæus Clotildim ducit.

Anno Christi 493.

XIV. Quæ pietas & in religione fidelitas, & à Diuina beneficientia, & à Clotildis forti perseuerantia, palam illuxerunt. Nam illa à Rege filium peperit, quáque erat tum in Deum fide, tum in Regem autoritate amicâ, ab eo rogat impetrátque, vt qui natus esset, in patris optatissimum gaudium, & in regni hæredem, salutaribus baptismi aquis tingeretur, & Christo Deo vero consecraretur: neque id potuit Rex negare amantissimæ coniugi, quod flagitabat illa tantoperè: ídque est obitum effuso matris & Gallorum omnium, lætitiæ sensu, atque Ingomerus infanti inditum nomen. At Deus, vt præsenti patientia futurum beneficium staret, puerum de more albo indutum, repentinâ morte eripuit, lugente matre quem primum natalibus secundò genitum gratulabatur, Enimuerò mirum pietatem Reginæ in tam graui casu constitisse; cuius religionem vertebat probro Clodouæus, incusans, quod superstitiosâ ceremoniâ peremisset filium, quem Dij patrij ob contemptum irati, morte tam acerba eripuissent parentibus. Sed illa tam modestè quàm piè: *Imò Deo meo gratias ago immortales, quod vteri mei primitias, partum illum primum, Diademati natum, spémque nostram, dignatus sit ad regnum suum euehere, longè nostro anteponendum.* Digna mulier numerosissimâ sobole, quæ prius cœlo quàm sibi pareret; cui

Clotildis mater.

cui & maritum postea peperit, & gentem Francicam vberrimo partu; ita rependit beneficia Deus, & munificentiam, vnde exigit, præstat. Atque haud multò post nouo fœtu donata, enixa est masculum, ad nouum Christianæ constantiæ & patientiæ experimentum; impetrauítque similiter à marito, vt is sacro ablueretur Lauacro, Clodomirum appellans, quem vt priorem Deo obtulit religione non dispare, cœpítque fraterno fato infans ægrotare, & ad mortem imminentem perduci, increpante grauiter Clodonæo, & accusante coniugem, quòd liberos Deorum indulgentiâ concessos impietate suâ extingueret. Infans tamen precibus matris conualuit, prælusítque paternæ valetudini, ex diuturno idololatriæ morbo eripiendæ. Siquidem Clotildis in eam rem solicitudinem omnem adhibebat, nihílque omittebat piè anxia mulier, quo Regem ad Christianam fidem adduceret. Ideò asperum obsequio demulcebat, ferociam indolis cicurabat morum mansuetudine, & potens blandimentis vxoriis, totiúsque corporis formâ pulcherrimâ, per amoris illecebras ingerebat Christum. Sed innutritus libertati animus, & cupiditatum licentiâ vagus, quasi equus indomitus, sessorem Deum nondum admittens, respuebat innoxium frænum, qui multò molestius à vitiis ferret. Frustra tamen impugnanti Deo obsistitur, obfirmato in amorem animo vis paratur; nempe Martia indoles Martis periculo domari debuit. Rem porrò totam sic confecit euentuum omnium moderator. Alamanni siue Alemanni, gens erat vt supra memoraui, in superiore Germania, Mœnum inter Rhenum & Danubium habitans, ex Gallis quondam orta; qui plebe supra modum excrescente, in proximam Germaniam, vt in alias terras sese effuderant. Vnde forsan & nomen; nam *All* omnem significat, & *Man* hominem; quasi ex omni genere hominum natio illa compacta sit. Illa iam per annos plures bellis clara, suísque tam cladibus quàm victoriis celebris, quas vices Martis alea parit, cum crebris excursionibus inuasisset in Galliam, tandem in ea sedes vt poneret, conflatô magno exercitu, quem Gibuldus Rex eorum duceret, Rheni alueum transit: Se nusquam inferiorem, tum animorum tum corporum viribus reputare, quàm fuissent Visigothi, Burgundiones, & Franci, qui omnes per vim irrumpentes in Galliam, viam regnis patefecissent, communitis posteà & stabilitis audaciæ felici successu. Cur ipsi tam diu ignauiæ suæ obsequuntur; plus iuris sibi in Galliam esse, quàm aliis gentibus, ex ea se ortos; quæ iniuria, si auitis laribus restituantur. Sic comparati, Clodouæum statim non ausi impetere, famâ inclitum, & bellicis illustrem laureis, in Sigebertum impetum vertunt, Coloniæ Regulum, Francum quidem, sed famâ, & potentiâ inferiorem. Nihilominus Clodouæus, periculo Franci Principis & affinis commotus, quod videret sibi intentari, Alemannis semel victoribus in Coloniensi agro non quieturis, iunctis Francorum & Gallorum copiis, ad hostem contendit, & Sigebertum excipit aduenientem cum milite. Tolbiacum est pagus in agro Coloniensi, quem Franci dicunt *Tulpie*, Germani *Tulpik*, alij *Zulpik*, Coloniam inter & Treuiros; hoc euentu clarus & memorabilis, quo non tantùm parta est ingens victoria, sed ad summum vniuersitatis Christianæ bonum, Rex clarissimus

CLODOVÆVS.

Clodouæus ab Alemannis impetitur.

Pugna ad Tolbiacum.

CLODOVÆVS.

Anno Christi 496.

mus & gens bellicosissima, ad Christi cultum ab idolis traducti sunt, in eo fideles quamdiu mundi stabit moles permansuri. Eo in pago occurrente hoste, cùm vtrinque pugnæ ardor esset & copia, infestis armis statim concursum est. Rex Francus agendos equites sibi seposuit, pedites attribuit Sigeberto: Stabant ex aduerso incensis animis Alemanni, certi mortis, ni vincerent. Pugna conseritur inter gentes fortissimas, suprà modum atrox; diúque anceps pendet victoria, donec à Francis declinari cœptum. Sigebertus peditum Ductor, grauiter saucius crure, (quo & posteà claudicauit) discrimen ingens subibat, nisi seruatus à filio, ereptus esset morti & pugnæ. Verùm ducis vulnus vniuerso militi propè inflictum est. Primùm trepidare, mox dum ille eripitur, simul agere retrò vestigia; ac tandem illo absente, disjicere ordines, & in fugam verti. Obtrito pedite, vis omnis hostium in equitatum incubuit. Certatum acriter, donec equites oppressi numero, destituti à pedite, circum vndique Alemannis vrgentibus, metum concipiunt, & recedentes propius à fuga absunt. Clodouæus interim ducis & militis obire munia, adhortari suos, voce, ferro minari, & premere, præire exemplo, & in hostium cuneos ruere: at conatu irrito, vergentibus ad fugam omnibus. Tunc humani impos auxilij, in desperationem procliuis, meminit Dei, cuius potentiam Clotildis tam sæpe deprædicauerat, & quando hactenus deorum suorum opem frustra implorabat, Aureliano etiam Gallo illo fideli memoriam excitante, ad Christum conuertitur: Et Christe, inquit, potentissime Deus, quem coniux mea colit & prædicat, voueo me tibi in trophæum, tuísque legibus obsequuturum, si hanc mihi victoriam hodie tribuis. His verbis melius, quàm Romuli voto, Deus Stator fugam inhibuit. Mutant Vices victor & victus; subitus pauor Alemannos inuadit; hærent, trepidant, cedunt, terga vertunt: Franci contra corroborati diuinitus, reuocant se instauratis ordinibus, in hostem nouo impetu proruunt, pedes pariter nouo ardore impulsus pugnam restituit, omnésque copiæ quasi cœlo missæ nouum prælium concitant. Clodouæus rei miraculo primùm obstupescit; dein & ipse nouo igne succensus, ense fulmineo in nutantem hostem ferox rapitur. Illicò pugna in fugam, fuga in stragem desinit, Alemannorum Rege inter primos cæso; & celeberrima reportata victoria, quam confecit vnus Laurearum auctor & cultor Deus, bellicosissimum Regem expugnans, tam periculo quàm salute. Victor autem Rex non omisit victoriam, sed fusis fugatísque fortiter hostibus, Rhenum transmisit, stragem in Alemanniam illaturus, quam inferebat illa in Galliam. Quippe fortissimis bellatoribus denudatam gentem, & Rege destitutam, armis perdomuit, à Mœno vsque ad Alpes Rhæticas, tributúmque victæ imposuit; mox regressus in Galliam, voti reus, quod optatissima mente persolueret.

XV. *Clodouæus Christianus.*

Regredienti primus occurrit Vedastus, Abbas aut Presbyter, Tulli Leucorum agens, clarus integritate vitæ & sanctitate, quem postea Remigius à Rege ipso commendatum euexit ad infulas Atrebatenses. Ille Regi acceptior, qui Francus ex eadem gente, nouum tironem rudimentis fidei imbuit, & verba fulciens factis, cæco illuminato confirmat discipulum, &

cæcitati

cæcitati mentis dispellendæ præludit admirabiliter. Hæc in via apparantur. Clotildis interim, vbi Parisiis optatissimum nuntium accepit, victoriæ, non de victis modò, sed de Victore ipso reportatæ, Triumphatori Deo gratiis habitis, celeritate maximâ aduolat Rhemos, Remigium Antistitem virum illum cœli dotibus cumulatissimum, orat, vt quamprimùm se ad Regem conferant. Referre magni, si recentem à beneficio animum occupent; tundendum chalybem, dum ab igne candet; moram dæmoni omnem abrumpendam, nec spatium insidiosæ vulpi permittendum, quo vel teneram mentem ad priora retrahat, vel in prauam hæresim per satellites suos impellat. Currenti calcar admouebat mulier; Regi obuiam veniunt, & post mutuas gratulationes, tum Regis coniugis Deum mirificè prædicantis, tum Reginæ mariti fidem admirabiliter excitantis, tum Antistitis ampliora promittentis Regi quàm spe concepisset, Rhemos omnes gaudio magno proficiscuntur. Vedasti documentis adiungebat sua Remigius, iámque idoneus ad Balneum Sacrum Rex videbatur, cùm optantibus nouum obicem obiicit prauus timor, ne Franci noua religione offensi seditionem fortè concitarent. Hunc postremum dæmonis obicem egregiâ laude Remigius deiicit. Suadet Clodouæo, vt ipse in castris ad militem habeat orationem; fore Deo adiuuante, vt sermone & exemplo Regis Francus immutatus, adeò non damnet propositum, vt expulsâ superstitione vetere, amplexurus sit cultum nouum. Clodouæus rem suscipit, fitque non tantùm Apostolus ex Catechumeno, sed Orator ex Bellatore, Ecclesiastes ex Rege, & Propheta ex Idololatra; tanta est vis diuini Spiritus, suo igne mortalium corda inflammantis. Itaque Rex in concionem progreditur, ac tertiam de Francis lauream relaturus, bis victor, Alemannorum & sui, adstante & admirante Remigio, ingerebat commilitonibus. *Non ambigere se, quin subita illa animi sententiæque mutatio, noua prorsus visa sit & consideranda, cùm hactenus nihil leuitatis, nihil inconstantiæ in se perspectum sit. Summum itaque esse momentum, quo tam repente mutet omnia, sensum, mores, & religionem. Ita enimverò, & tantum quanta sit sua & Francorum omnium salus. Ipsi antequàm de Principe suo iudicent, recogitarent in prælio nuper qui fuissent; cùm agendi in fugam ignominiosam, imò cùm plures terga hosti verterent, nec spes vlla superesset salutis, ne desperatio quidem, tam altè in animos timor peruaserat. Qui tamen ijdem statim immutati, breui temporis mora, conuerterint terga in ora, fugam in gladios, metum in audaciam, mortem in victoriam. Vnde illis improuisum auxilium? Non à Ioue aut Marte, quorum opem victi frustra implorabant; non à suis animis, aut à prisca fortitudine, quibus perterritis, excussa illa perierat: Sed à Christo Deo, qui appellatus, effecit illicò admirabilem mentium & virium conuersionem. Et vero quid vtilius, quid præstabilius Francis, quos palmarum plurium spes incendit, quàm si pugnent eius auspiciis, cuius potentia terminis nullis, nullâ difficultate rerum definitur? qui post subactum Romanum imperium, iam de Europa triumphat, ac de reliquo Orbe propemodùm? Qui Constantinum,* (vt dicebat se audiuisse) *& Imperatores haud paucos, grauissimis ereptos periculis, per vexillum Crucis, ad mirificos triumphos euexit? Qui terrarum potens,*

CLODOVÆVS.

CLODOVÆVS.

cœlique dominus, lauros & diademata largitur atque vno nutu fata mortalium condit ac sancit. Tunc hortabatur effusius, *vt eum milites Imperatorem optarent, ducem eligerent, haberent Principem, huic sacramento dicerent, victoriarum certi ac triumphorum, quos in hac mortali vita in æterna pignus repræsentat.* Dicentem admirabilis omnium assensus excepit, conclamatur omnium vocibus, faustè & fortunatè mutatum Principem suum, se in eius votum ituros, nullúmque Deum alium cupere, quàm Rex suus quem coleret, & cuius Sacerdos esset Remigius. Quibus constitutis, & celebri apparatu cæteris ad Baptismum Regis expeditis, peruigilio Paschatis, vel vt alij scribunt, & vero similius, Christi Natalibus, se Rex ipse in Ecclesia, Sancto Martino Rhemis dicata, numerosissimâ spectantium turbâ ad sacrosanctum Balneum admouet. Modus tamen & habitus nondum erant satis conformati ad Christianam demissionem. Incedebat vultu erecto, audaci vestigio, magno corporis habitu, pretiosâ veste ac splendidâ, coma præcipue in Francorum morem, ambitiosè defluente ad humeros, cyrris æquali fimbriâ circinatis, & redolenti vnguento madentibus. Pupugit Præsulem vanitatis vel pereuntis indicium; Regem his verbis admonet; *mitis depone colla Sicamber; adora quod incendisti, incende quod adorasti.* Iámque Clodouæus ad modestiam melius comparatus, Deum Vnum & Trinum confessus interroganti Remigio, ter sacris vndis immergitur, inungitur chrismate, & signatur. Neque tanti boni solus particeps fuit. Duæ eius sorores ad eundem Christi cultum initiatæ sunt, Albofledis, & Lanthildis; quanquam hanc alij scribant ex Ariana duntaxat hæresi ad sinceram & Catholicam pietatem, sese contulisse. Ex quibus Albofledis, à cunabulis fidei incrementum virium extemplò adepta, in ea, quod summum est, perfecit, perpetuam Deo consecrans virginitatem, sub Remigij ductu; quam pudicè custodiens, Rhemis diem obiit. Ac fortasse Lanthildis se in eundem vitæ statum deuouerit, cùm iuxta sororem nemini vnquam nupta reperiatur. Nam de ea quæ Theodorico Italiæ Regi data est in coniugem, vel nulla est, quod verius arbitror, vel est tertia Clodouæi soror, nomine Andefleda. Præter Regiam familiam, accesserunt ad diuinum Lauacrum, tria Francorum millia, Procerum, Præfectorum, & militum fortitudine antè illustrium: quæ fortunatissimæ primitiæ gentis, idolorum cultum tandem deserentis, à quo in posterum firmissima mentis constantia abhorreret. Voluítque Deus clarum Regis facinus miraculo comprobare. Nam qui oleum ampullâ inclusum ad inungendum in Baptismo Regem deferebat, cum præ turba conferta spectantium, ad Remigium nusquam posset accedere, vicariam Columbam nactus est, ad exequendum munus quod gerebat. Illa niue candidior repentè apparuit, in tam numeroso mortalium cœtu, ampullam rostro ferens cœlo missam haud dubiè; neque plausu admirantium deterretur, quin ad Remigium adstantem in Baptisterium deuolet, & in manus illius Ampullam deponat, continuò ex oculis omnium euanescens. Rem nouam admiratus Antistes, phialam explorat, & inuento in ea Chrismate vnctionem conficit; non dubius quin cœleste donum vberrimam & cœlestem gratiam testificaretur. Posteriora cœlesti prodigio non

Clodouæi sorores.

Sacra Ampulla.

non abrogant fidem. Nam tametsi Pipinus primus omnium Francorum Regum, ad conciliandam maiorem venerationem, sacram ex eo Chrismate vnctionem adhibuerit, Iudæos Reges imitatus; tamen cùm in eius stirpe plures, & in Capetiis Reges fermè omnes, magnâ religione, eo Chrismate inaugurari voluerint; nouum est assiduúmque miraculum, quod sacer hic liquor, sæpius fusus, nusquam restitutus, nec defecerit, nec exaruerit, sed illibatus, quanquam delibatus & integer perstet, nouum Francici Regni Palladium, cuius durationem fouet aut sequitur. An Lilia Francica eo pariter tempore Clodouæo pro insignibus data sint, mihi non satis compertum est ex veteribus. Nec peribit maiestas aut dignitas augustissimis Floribus, depictis in scuto Francico, si à prima regni origine non arcessantur: quando illi postea feracissimis surculis, per Europam, Asiam, atque Africam insiti, imò & in Americam propagati, & Religionis odore fragrantissimo, & radianti victoriarum splendore, sin priùs missa sunt cœlitus, sint cœlesti cura seruata posterius. Id sanè constat, Clodouæum ex animo Christianam penitus Religionem suscepisse, eámque vel edictis, vel exemplo & moribus, sic in Francorum animos infudisse, vt non modò idololatriam ab iis prorsus depulerit, sed in Germaniam Sacerdotes sanctos plures immiserit, qui optato euentu Christi fidem in barbaris gentibus inseuerint & excoluerint: vt meritò Clodouæus à Remigio sanctissimo illo Antistite nuncupetur, *non solùm Prædicator fidei Catholicæ, sed defensor, meritis illustris.* Dei autem singularis prouidentia fuit, & amor in Francicum regnum præcipuus; quòd cùm eo tempore in toto Orbe terrarum, nulli essent Reges, qui Fidem Catholicam & sinceram amplecterentur, sibi Francorum Regem delegerit, quem abductum ab idolis, Christo filio suo traderet; quíque in se atque in posteris, religionem piam tueretur intemeratam ab omni labecula: vt meritò Christianissimi nuncupentur, quorum ne vnus quidem maculam vllam adhærescere fidei suæ permisit. Verè igitur Gregorius Magnus, Pontifex summus tam virtutibus quàm dignitate, scribens ad Childebertum Regem Francorum, affirmabat, quantò Reges cæteris hominibus antecellunt, tantò Francorum regnum, fidei sinceritate, & Christianæ religionis integritate, omnibus omnium gentium regnis anteponendum. Etenim Clodouæo ad fidem vocato, Anastasius Imperator Eutichiana hæresi deprauatus, Arianâ Gothi in Italia, in Gallia atque in Hispania fœdè corrupti, paritérque Geisericus in Africa, pestem quisque suam transfundebat in subditos; cæteris gentibus adhuc immersis in vetere Idolorum cultu, Franci interea, multa quæ locis sacris rapuerant, vltrò restituebant, & ipse Clodouæus Parisiis Templum posuit sanctis Apostolis Petro & Paulo, Religionis quam amanter colebat propagatoribus; effuso Gallorum gaudio, qui deinde cum Francis in vnius membra corporis, nullo discrimine, coaluerunt; & summâ Genouefæ gratulatione, huiusce virginis admirabilis, quæ etiamnum superstes, votorum cumulum tandem aspiceret, Francos Christianos, & Galliam suam Christo totam amantissimo sponso consecratam. In tanto publicæ & regiæ lætitiæ sensu, Clodouæus legationem

Margin notes: CLODOVÆVS. — *Lilia Francica.* — *Reges Christianissimi.*

CLODOVÆVS. accepit à Theodorico, quæ fortitudinem eius, si fuisset infirmior, labefactasset. Locus autem postulat, & Historiæ series, vt, quod hactenus distuli, de Gothorum gente pauca perstringam, cum qua in posterum Franci Reges tam sæpe conflixerunt, & de Romano Imperio in Theodoricum delapso, quidpiam simul delibem.

XVI. *Gothi qui?* Gothi, si Cluuerio credimus, populi erant in Germania orti, ad Vistulam & ad Codanum sinum latè incolentes. Nempe irridet Iornandem, eos arcessentem, sicut & alios Barbaros, Alemannos, Francos, & Longobardos, ex Scanzia illa Insula Septentrionali, quam appellat vaginam nationum, & gentium officinam; iis nominibus multò melius Germaniæ conuenientibus. Iidem verò Gothi, nuncupati sunt à Romanis Scriptoribus, Germaniam iam peruadentibus cognitione, Strabone, Tacito, Plinio, & Ptolemæo, Gothones, & Gutones. Eos igitur, iuuentute supra modum excrescente, instar apum examina noua condentium, necessitas impulit, vt mutarent solum patrium, aliúdque inquirerent, vbi patriam nouam posteris conderent. Quamobrem pars gentis quæ vltra Vistulam habitabat, se prima commouit, & Danubio transito, ad paludem Mœotim sedes fixit. Aliquot post annis reliqui Gothi similiter ex Germania demigrarunt séque cæteris adiunxerunt, occupatâ Daciâ; modò latius, modò angustius habitantes, dum vincerentur, aut vincerent. Tamen, quia prædonum instar vexabant gentes, inter quas versabantur; pulsi vicissim ac pellentes, ea quæ inferebant damna sæpius passi; ad Mœotim lacum per annos plures vagati, inde regressi sunt ad Occidentem Brumalem ac tandem ad Boristhenem, & ad Pontum Euxinum, in Getarum finibus consederunt. Quasi feroces belluæ, relegatæ in extremam Europam, amnibus, mari & locorum asperitate, ceu catenis vinctæ, & caueis ferreis circumseptæ. Ibi orta est prima illa diuisio & appellatio, vt Ostrogothi dicti sint, qui ad Orientem versus, ad Pontum incolerent; Visigothi autem Occidentales, qui propiùs ad Germaniam sedes posuissent. Neque porrò inane discrimen hoc nominum fuit: nam vnaquaque gente, sibi obuersos populos quasi prædam certam sortiente, Ostrogothi inuaserunt in Orientis Imperium, atque in ipsam Asiam penetrarunt: Visigothi autem per Thraciam atque Illyricum, in Italiam primùm Alarico duce inundantes, Romam ceperunt, caput illam Orbis & dominam; mox Rege Valliâ regna duo potentissima constabiliuerunt; alterum in Aquitanica Gallia, alterum in Hispania, expulsis Vandalis & Alanis. Quæ Europæ calamitas fuisset tolerabilior, nisi iidem qui diritissimam stragem circumuehebant latè per populos, Arianam simul intulissent hæresim, luem quauis miseriâ sæuiorem, animos nempe perdentem, vt crudelissimi Tyrannorum & corpora & animas in exitium traherent. Quam pestem à maioribus hauserant, iam à Valentis Imperatoris temporibus; à quo cùm idolis abiectis imbui Christiano cultu flagitassent, miserè decepti & corrupti erant, missis Episcopis Arianis, qui rudes & ignaros mysteriorum, pro vera fide docuerunt spuriam, & genti præferoci admouerunt stimulum ad sæuiendum, hæresim pessimam; quæ gens Christi iugo cicuranda erat & mitiganda.

Visigothi.

ganda. At Visigothi dumtaxat Occidentem premebant; cùm & Ostrogothi veniunt in partem prædæ; quasi miseris gentibus parum esset prædonum. Omnes autem ad direptionem Romani Imperij confluebant, quod ægrè consistens Constantinopoli, Romæ & in Italia penitus euersum erat atque extinctum. Nam in Italia Ricimer, vt dixi, Romanum Imperium pessumdabat, regebat, affligebat, & pilæ instar iactatum, donabat cui libuisset, ac deinde tollebat. Ille patre natus Sueuo, & prænobili quidem, ac matre Gotha, Valliæ Regis filia, præclaras dotes & plura vitia, ad militiam fortunámque suam attulerat. Nam fortis, attentus & vigilans, & in bello perpetuus, eam in rebus bellicis peritiam primùm, deinde famam collegerat, vt ea in laude haberetur vulgò, non tantùm egregius, sed singularis. Ille Patricius, & Magister militum, imò rerum in Italia Dominus, postquam Auitum deiecit Imperio, paucissimis mensibus degustato; Maiorianum suffecit, Gallum gente, & virtutibus dignum hoc rerum apice. In quo stetit per quadriennium, donec pariter à Ricimere excussus & necatus est, non ferente dotes egregias in Principe, quas inuidiâ prosequeretur aut metu. Is statim Seuerum Romanum in locum Maioriani intrudit, patitúrque imperare triennio, & cùm Alanos in Italiam ruentes, pugnâ victos fortiter repulisset, Seuerum veneno præbito sustulit; ludens Cæsarum fatis, eósque non modò fastis, sed vitâ expungens. Postea duos propè annos administrauit solus Imperium, donec Anthemius à Leone Imperatore Orientis, in Italiam & ipse Imperator est missus, qui sanè egregius, Ricimerem sibi conciliaturus, adsciuit in familiam, filiâ in vxorem donatâ. Tenuítque per annos quinque concordia, donec diuturnioris Imperij Ricimer pertæsus, palam à socero deficit, eum Romæ obsidet, & captum per summum nefas interimit. Verùm vsufructu tot criminum tandem spoliandus, paucis post diebus in morbum incidit, quo ereptus est viuis, dignus qui fuso sanguine quatuor Imperatorum neces elueret. Vacuam Imperij sedem Olybrius occupat, Senator nobilis, qui vxorem haberet Valentiniani alteram filiam; sed breui quarto nimirum mense morbo extinctus, miseræ ambientium cupiditati, reliquit votorum apicem dicam an scopulum. Nam huic cùm milites inuito senatu suffecissent Glycerium; post quatuor annorum regimen, à Leone Orientis Imperatore nouus Imperator in Italiam mittitur; id quippe iuris sibi vsurpabant Constantinopolitani Imperatores, vt Romæ atque Italiæ Principes darent. Iulius Nepos à Leone missus, & classe in Italiam vectus, cepit Glycerium, & mutato in Infulas Diademate, curauit institui Salonensem Episcopum in Dalmatia; felicem, qui tam facili exitu locum relinqueret tot infamem casibus. Sed anno post altero Orestes Patricius, auxiliantibus Gothis, in Nepotem mouit, & deiectum Imperio, in Dalmatiam relegat; neque tamen assumens Imperium, Momyllum filium creat Augustum, qui ob staturæ breuitatem Augustulus dictus est. Aptus omninò in quo periret clarum illud Imperium, olim ex vniuersi orbis stragibus coalescens. Etenim amici Nepotis, ad vlciscendam eius iniuriam, euocant Odoacrum Herulorum Regem; qui Barbarorum magno exercitu,

Romani Imperij finis.

Ricimer.

Odoacer.

CLODOVÆVS.

in apparatam prædam ruentium, Italiam inuadit. Illicò Ticinum occupat, Orestem Placentiæ capit atque interficit, Augustulum non dignatus perimere, quem in exilium misit, ignauo adolescenti contemptum impertiens, non timorem; deinde post Romam captam, in Italia constitit, cuius Regem se dixit, ac sedem regni Rauennæ constituit. Isque post extinctum Imperium, & expuncta Imperij insignia, quasi simul calamitatum fontem obstruxisset, per annos septendecim regnum Italiæ tenuit; donec vocatus in infortunij sortem, à Theodorico, regno & vita orbatus est. Erat Theodoricus Rex Ostrogothorum, quos dixi, Valameris aut Amali Regis ex concubina filius, puer obses datus Imperatori Orientis, apud quem egit ad annum ætatis decimum octauum. Deinde variam fortunam expertus, & molestam atque infensam semper emendans prudentia & fortitudine, eò res promouerat suas, vt Zenoni metuendus & terribilis foret. Quem amoturus ab Orientis inuasione, destinat in Occidentem, & oblato regno Italiæ, immittit in Odoacri perniciem; certus, in quam partem victoria incumberet, opprimendi hostis. *Theodoricus.* Theodoricus, collecto Ostrogothorum exercitu, matrem & sororem ducens, iter habens per Mœsiam atque Pannoniam, profligat Trastilam Gepidarum Regem; quâ auctus victoriâ in Italiam venit per Alpes Iulias. Neque cessabat ignauia Odoacer, qui ad rapinam tuendam, copias contrahens, in Italiæ faucibus tribus præliis cum veniente conflixit; ad pontem Sontij, in Campis Veronensibus, (vnde Veronensis agnomen Theodorico accessit) & ad flumen Adnam; quibus licet acerrimis semper victus, se conclusit Rauennæ. Ea in vrbe obsessus triennio, capi nisi deditione non potuit, mox ipsa in vrbe manu Theodorici confossus, fidei quam violabat prætexentis insidias. Sic potitus Italia, fortitudinis præmio, in eo statuit regnum sibi ac suæ genti ponere; ac gnarus noua regna fulciri & fundari iustitia & æquitate; quanquam Arianus religione, virtutes omnes (quod olim de Epicuri voluptate dicebat Tullius) adhibuit famulas suæ ambitioni, per quas regnum partum defenderet. Zenoni Imperatori Anastasio succedente, Regis statim nomen atque insignia vsurpauerat: neque intra Italiam suam se continens, occupauerat maximam Pannoniæ partem, & Dalmatiam totam; Reges plurimos affinitate sibi deuinxerat, data Theodegota maiore natu filia, Alarico Visigothorum Regi in vxorem, Ostrogotham minorem ducente Sigismundo, filio Gundebadi Regis Burgundionum; sororem Amalefridam, iam ex alio viro matrem Theodahadi & Amalabergæ, collocauerat cum Thrasamundo Vandalorum Rege in Africa, & neptem illam Amalabergam Hermenifrido Regi Thuringorum vxorem fecerat. Quibus præsidiis munitus intus & foris, neminem metuens, cunctis venerandum, & metuendum si posceret res, se præstabat, magna virtutis fama regnum administrans. Eúmque mox cum Clodouæo commisit fortuna.

XVII. *Theodoricus agit cum Clodouæo.*

Victi Tolbiacâ pugnâ Alemanni, & Clodouæo patrios lares in quos confugerent oppugnante, omnium inopes rerum, se ad Theodoricum petituri opem contulerant: potentissimũ in Europa Regem aut in bellum vti impellerent,

pellerent, spe tradendæ Alemanniæ, aut saltem tutelam & præsidium impetrarent, quo se in victorem Francum defenderent. At Theodoricus, tametsi omnium rerum in Europa iam Arbiter, quâ erat famâ & admiratione virtutis, veteranus Imperator, & fortunæ compos, non censuit stabilitam felicitatem, in discrimen rursum immittendam; ac bello submoto, cum Clodouæo egit per Legatos qui victis Alemannis pacem flagitarent, reditum tutum in patriam, & leuamentum tributi. Per eos dilaudatâ mirum in modum de Alemannis victoriâ; hortabatur, & rogabat præterea, vt cùm cecidissent auctores perfidiæ, reliquis parceret; Palmæ fastigium clementiam esse, imò fructum suauissimum atque pulcherrimum, qui ab vno victore vt carpitur, sic illi ad victoriæ iucunditatem & securitatem aptissimus est. Satis esse quod victi vitam deprecantur; facere ad victoriæ amplitudinem, quod per eam bellum confectum sit, nec expeditione noua instauretur. Regem orabat insuper, vt fortitudinem moderans, caueret saluti suæ paulò consultius, nec se in aperta præliorum pericula tam audacter immitteret. Quæ commendans munere apto consiliis, Citharœdum mittebat, delectum à Boëtio, illustri Patricio, tam musicæ peritissimo, quàm omnium disciplinarum; qui inter epulas fidium vocísque suauissimo concentu, Martiam indolem ad temperantiam pacis inflecteret, & animum elatum victoria demitteret ad misericordiam. Verùm tam donum quam legatio irritæ fuerunt: Clodouæus nec admisit profugos, nec tributum remisit: & hæc altera de victis fuit victoria, & prima de Theodorico; quod potentissimi Regis commendationem (quæ plerumque iubet) infra metum habuerit, in proposito constans, per se pacis & belli non per alium Arbiter. Repulsam Theodoricus patienter ferens, nihil in Clodouæum commouit, & Alemannis profugis agros dedit quos colerent, àd Alpes Rhætias; nec eos vltra Clodouæus vexauit; vtroque Regum coërcente potentiam, neutro lacessente. Aliquantò post noua occasio nouam legationem exciuit à Theodorico. Quæ legatio & bellum eius causa elicitur ex vnis Cassiodori epistolis; viri illius doctissimi & sanctitate præcipui, qui Theodorico ab arcanis epistolis erat. Ex iis vna ad Gundebadum Burgundionum Regem conscripta est, qua rogabat, pro mutua affinitate, vt distractam concordiam inter Reges Clodouæum & Alaricum sedulò redintegraret; alia ad Alaricum, in cuius ditionem arma intulerat Francus; hortabatur nihilominus vt à bello abscederet; partim quod Visigothi diuturna pace iam elanguissent; partim spe facta prouinciæ quam Clodouæus inuaserat recuperandæ, per amicam legationem. Scripsit ad Hermenifridum Thuringorum Regem paulò asperius, qui se fœdere icto Clodouæo adiunxerat; vt omisso bello & præciso, statim ad Francum oratores mittat, qui de pace agant, & initum fœdus contra Alaricum, nisi amica lite Francus contendat, rescindat illicò. Datæ postremò litteræ ad Clodouæum; quibus primò veluti affinem dehortatur à bello, quod suis populis graue, molestúmque omni Galliæ foret; tum admonet, & propemodùm minatur, si vltrà pergat, sua Regúmque cæterorum arma, vna in eum consensione mouenda, communémque omnium hostium fore, qui vni amicus esse res-

Theodoricus impedit Gothicum bellum.

CLODOVÆVS. pueret. Tot Principum conſpirans animus à Clodouæo pacem extorſit, dilatúſque in commodius tempus Alaricus; in quem nuſquam occaſiones belli defuturæ erant; præſertim à religione. Nam Epiſcopi Catholici à Viſigothis durius habiti, optabant Francorum imperio ſubiici; & iam eorum aliqui ad Clodouæum confugerant. Qui ab Alarico abſtractus, mox ad Burgundicum bellum ſe conuertit.

XVIII. *Virodunum receptum.* Burgundico bello præluſerat ſeditio Virodunenſium domita. Illi à Clodouæo defecerant; nec cauſa à Scriptoribus traditur; iidémque auſi in rebellione perſeuerare, ad repellendam obſidionem ſe comparant. Quippe Rex, inuictus hactenus, qui foris hoſtem quæreret, domi per iniuriam natum ferre non poterat: lecto itaque milite, magna vi vrbem oppugnare aggreditur; quam militiæ partem nondum obiuerat. Iam murus valido ariete quatiebatur, iam agger exſtructus pugnatores ſupra murum ipſum euehebat; cùm ciues amentiâ ſerò animaduersâ, ad Regis clementiam confugiunt; quæ erat vna ſalutis anchora. Ad eum legant Auſpicium, Archipresbyterum vrbis, virum ſanctiſſimum, qui pro peccantibus ſupplex, impetraret criminis veniam; vt per Chriſti nomen, qui Chriſtum colendum modò ſuſceperat, conſentaneè ad eius legem ignoſceret, & parceret inimicis, futuris in poſterum addictiſſimis. Admiſit religioſas preces Chriſtianus Princeps, & patentibus portis in vrbem ingreſſus, nouam triumphi ſpeciem præbuit, inuſitatam Francicæ genti. Clerici linteati longo ordine primi incedebant, ſequebatur Rex pedibus modeſtè & piè, agmen claudebant Proceres & Præfecti cohortium; religioſam dixeris ſupplicationem, non pompam victoris: Sic itum in Eccleſiam, in qua gratiæ actæ optimo Deo, pari animo à condonante culpam, & ab accipientibus veniam. Ab hoc clementiæ claro facinore Gallis longè charior Clodouæus, bellum Burgundicum ſuſcipit. *Burgũdicum bellum.* Gundebadus gemina fratrum cæde fœdè inquinatus, regni Burgundici potiſſimam partem obtinebat, Lugduni plerumque habitans, quam in vrbem Viennâ regni ſedem tranſtulerat. Godegiſilus frater ex tribus ſuperſtes, poſt alios necatos ditionis partem receperat, & Geneuæ Allobrogum thronum poſuerat. Is Gundebado longè inferior, opibus & auctoritate; ſiue metu, ne ſua etiam vice opprimeretur à fratre; ſiue inuidia & ambitione, vt potentiam & ditionem augeret, de perdendo fratre deliberat. Clam per Legatos Clodouæum ſolicitat, Gundebadum aggrediatur, ſe ab eo ſub articulum pugnæ defecturum, qui haud dubiè præda vtriuſque foret; ipſum compotem regni, tributum penſurum pro Clodouæi arbitrio. Non diu protracta eſt deliberatio; præter odij veteres cauſas, ſoceri Chilperici mortem à Gundebado allatam, & regni partem retentam, vnde petenda dos Clotildis vxoris; proximè incendebat, quod Burgundus in Alaricum propenſior, nuper Franco non tam pacem confecerat, quàm Gotho ſecuritatem præſtiterat. Itaque arma illicò expedit, monétque in Burgundum, imparatum vt occupet, ac Theodorico pacis conſilia iam illato bello præripiat. Gundebadus inopinato hoſte perculſus, contractis quàm celeriter copiis, miſsíſque Legatis, ad fratrem primùm, qui oblitus priuatas inimicitias, in communem

patriæ luem se adiungeret fratri; tum ad Alaricum, vt perinfensum hostem, in alieno solo, nullo incommodo, profligatum veniret; mox ad Theodoricum, vt affinem suum in prædonem publicum tueretur, nihil prætermisit, quo procellam imminentem auetteret. Vrgebat interim admotum periculum, & in Burgundiam Clodouæus inuaserat. Verùm postquam copias Godegisilus adiunxit, confirmatus Gundebadus rem aleæ pugnæ permittit. Apud Diuionem dimicatur, quod erat castrum in finibus Lingonum permunitum: & ecce sub primam dimicationem, Godegisilus qui alterum cornu promouebat; Gundebadi partes deserens, ad Clodouæum cum suis copiis transit; simúlque transitione conficit pugnam; Burgundi attoniti, & altero cornu spoliati, haud ægrè à Francis pelluntur, vincuntur, & in effusam fugam adiguntur; spem vnam timentium. Gundebadus in eam raptus similiter, nec se vrbibus suis Lugduno aut Viennæ committens, eas ratus infirmiores ad compescendum victorem, secundo Arari se tradit; cuius lentiorem cursum emendaturus, defluente Rhodano Auenionem Cauarum vrbem defertur; longius à potestate vincentium se abducens, atque existimans se incolumi delibatam duntaxat victoriam, & facilè perdita facilius recipi. Attamen in omnem euentum, vrbem situ validam, milite implet & commeatu; Aredio comite, fidei in omnibus exploratæ, & ad salutem Regis totam industriam adhibente. Nec Clodouæus in insequendo segnior fuit, qui eodem consilio anguem perempturus in capite, relicto in Burgundia Godegisilo, vt victoriæ inuidiam temperaret, iisdem amnibus ad Auenionis muros deportat exercitum. Ea vrbs ad læuam Rhodani ripam excurrens, situ est opportuna ad ferendam & frangendam obsidionem; neque aberat longius à ditione Theodorici, à quo Gundebadus iuuaretur, vel deploratis omnibus reciperetur. Instituitur acerrima oppugnatio, in propugnando nihil omittitur; iámque diutius res protrahebatur; inclinabat tamen in exitium ciuitas, & nisi maturæ ferrentur suppetiæ, breui capienda. Quod Aredius animaduertens, & cladem anteuersuram auxilium, quod deerat vi, à dolo arcessit, & simulatâ defectione, relicto in obsessâ vrbe Gundebado, ad Clodouæum obsidentem transit; mentitus dissidium; nihil mirum si cum eo Rege sibi minùs conueniat, qui fratres omnes hostes expertus, cæsos patiatur fusi sanguinis vindices. Clodouæus perbeneuolè transfugam excipit, non dubius, quin ille citò periret, quem fidi & amici desererent; virúmque prudentiâ insignem, & aulicis præditum artibus, in intimam familiaritatem statim admittit. Cuius in possessione vir sagacissimus, iuxta id quod Gundebado promiserat, persuadet Clodouæo, pertæso moræ ad vnam vrbem diuturnæ, vt pacem cum Burgundo conciliet; facilius duos Reges capessituros iussâ quàm vnum; Gundebado victo partem regni pro arbitratu condonet, vectigalem efficiat, neque diutius à meditullio regni absit, neu in hunc terræ angulum abditus, Visigothorum insidiis obiiciat se. Si velit eam in rem suâ vti operâ, confestim iturum Auenionem, & à Gundebado deditionem impetraturum. Rege assentiente, statim in pacta consensum; Gundebado libertas data, & regni pars, vectigalis Franco;

Anno Christi 500.

Auenio obsessa.

E 2 qui

CLODOVÆVS. qui militem prædæ plenum, ipse clarus victoria reduxit in Franciam. Hæc dum agerentur, Godegisilus Viennæ agebat, Regem se Burgundiæ gerens, & à fratre securior, quàm præstaret. Vix enim Clodouæus Parisios constitutâ pace redierat, tribus Francorum millibus Godegesilo in præsidium relictis, cùm vltione ardens Gundebadus, repente inuecto milite, Viennam oppugnat. Godegisilus media in pace minimè in bellum paratus, donec à Francis adessent auxilia, statuit muris hostem arcere. Cúmque ciues abundarent, annona deficeret, isti vt parcat, paganam & tenuem turbam vrbe emittit. Sed inde lues, vnde remedium; inter ejectos, quidam curator fontium deturbatus latibus, verténsque contumeliæ, quod artem suam & operam Rex flocci faceret, eadem arte vlturus iniuriam, aperit Gundebado rationem vrbis expugnandæ. Docet aquæductum esse subterraneum, qui ab vrbe, latente cuniculo, in patentes agros semitam ageret; hanc sibi perspectam; expurgari sentibus posse & retrimentis, quibus erat obstructa, admissúmque in ea militem euasurum in vrbem mediam. Gundebado consilium placet, purgatur cuniculus, intromittitur miles, & quà salubribus aquis olim via, mors latens in ciuium exitium erumpit. Vrbs capitur, & capientium furori permittitur; Godegisilus in obuium Templum se abdit, quod nuper Arianis concesserat, in quo Aram amplexus, & fraternum amorem ingeminans, cum Ariano Episcopo trucidatur. Franci milites qui in turrim confugerant, coacti se dedere, vel Tolosam missi sunt ad Alaricum, vel interfecti, vt pluribus placet. Senatores Viennenses, in Godegisilum propensi, diris cruciatibus laniati occisi sunt; nullâ vindictæ parte à sceleratissimo Rege omissâ; qui tribus fratrum cædibus secundò regnum adeptum instaurat. Ea in re quid egerit Clodouæus, parum liquet ex Annalibus nostris. Crediderim aliquo tempore persolutum à Gundebado tributum, quo mitigatus sit Clodouæus, iam totus in Visigothorum bellum impensus.

Gundebadus Godegisilum occidit.

XIX. *Bellum in Alaricum.*

Ad quod incitantibus multis, ab eodem pauca & momenti grauis absterrebant. Primùm Gothicum nomen per Europam latè propagatum; gens rarò victa, cui seruiret Italia, quondam Orbis Domina, subiiceretur Hispania, ac ipsa Gallia ab amne Ligeri ad Pyrenæos populos subderet fortissimos & pugnacissimos; id inquam nomen & gloria arduam suæ gentis victoriam præferebat. Deinde vna tot inter populos loco distantes consensio, vt tametsi Ostrogothi Italiam & Insulas ad Orientem iacentes occuparent, partes occiduas Visigothi; idem tamen omnium animus, conspiratio eadem, tam immensum corpus prouocanti metum incuterent. Nec dubium, quin Alaricum aggredienti Theodoricus occurreret; primùm belli minas vt antea discussurus officiis, dein si amica intercessio minus posset, adjuncturus armatam, & dextras Herulorum victrices effusurus in Franciam. Imò Alaricum, vel ab affine desertum, non eum esse, de quo facile trophæum erigas; virum hactenus felicem, qui in Hispania seditiones duas compressisset, quem erigerent Eurici patris amplæ victoriæ, dolis instructum, vbi res posceret; opulentis & populosis prouinciis imperantem, quas amnes, montes, & munita castra protegerent, quásque

verè

verè Gallorum ossa & neruos diceres; illum denique de imperio dimicantem, de salute & religione, atque in summâ desperatione, nutanti ancipitique victoriæ afferre vim posse. Ex aduerso, ardenti in bellum animo subiiciebant calcaria; præter studium Christianæ religionis, & desiderium extinguendæ luis hæreticæ, amplissimum excurrendi campum aperiebat ambitio. Quippe inflammabat iam accensam mentem cupiditas tot prouinciarum ac gentium, vt sua Francia protenderetur in Galliam totam, ac Pyrenæis quasi naturæ terminis concluderetur. Stimulabat æmulatio quædam honoris & gloriæ, ob quam anteà singulare certamen Alarico indixerat, & in vtroque multa cùm essent paria, ætas, regnum, felicitas, sperabat Francus Gothum fortitudine futurum imparem: qui nempe in otio & voluptatibus, ludo vitam & deliciis terens, vix vnquam stetisset in acie; quique tunc temporis, in legibus Theodosiani Codicis euoluendis dies absumeret. Nec perdifficilem fore expeditionem, penetrantibus in rerum momenta, per externam & inanem speciem veteris gloriæ. Visigothos voluptatum vsu dudum emollitos, bellicæ artis propè immemores, vnâ Patrum gloriâ seu laruâ terribiles, tam facilè vinci quàm Burgundos posse: iis Francos opponi, bellorum vsu assiduo, induratos periculis, feroces & audaces victoriis, & vincendi materiam peroptantes. Ad Theodoricum quod pertinet; eum assuetum auctoritati Togatæ, ægrè ad vim & arma iturum; distare longius ab Alarici prouinciis; in alterum arma promenda quantocyus, in alterum verba. Ergo bellum constituitur. Sed ad pacis externam speciem, Legati ad Alaricum mittuntur, qui repetant fugitiuos, criminum causâ perfugientes ad Gothum, & de cæteris aliquot postulatis agant. Eorum dux Paternus, vir sagacis prudentiæ, tam doctus, retegendi alterius, quàm tegendi sui. Honorificè ab Alarico exceptus, comperit prona quidem in pacem omnia, sed fraudulentam & subdolam. Gothus expetebat Franci colloquium, affinitatis ineundæ præ se ferebat cupiditatem; quæ solemnis eo tempore, dum alteri barbam futurus affinis manu contrectaret; adesset Clodouæus, in arbitratu suo futura omnia. Sic indicta colloquio tempus & locus; placitúmque vt Reges comitantibus paucis, inermes, ad iungendas dextras conuenirent. Clodouæus pace modicâ bellum interiungens, simul vt Theodorico concinnandæ concordiæ modum excuteret; absque mora in Aquitaniam tendit. Dubium autem, an cum Alarico colloquutus sit. Affirmant aliqui in insulam Ligeris, Sancti Ioannis dictam, tunc proximam vico Ambaciæ, duos Reges conuenisse, collocutos, epulatos simul, ac amicitiam inter se iunxisse. Quod si verum sit; quomodo Clodouæus & quam ob rem, iuratam concordiam tam citò abruperit, explicandum est; quod illi minimè faciunt. Vnde mihi magis accedere ad rem gestam videtur, quod scribunt alij de colloquio illo per Legatos, non per Reges inito: ita vt Clodouæus Paternum eundem in Insulam miserit, qui exploraret, an Gothi inermes, & eo numero qui condictus erat, accederent. Nudos quidem armis à Paterno inuentos, sed fraude occultâ, virgas ferreas gestare pro vimineis, quibus vulnera & necem ipsam, si animus foret, infligerent. Ex-

CLODOVÆVS.

De pace agitur.

clamare Paternus illicò, appellare ius gentium, violatam fidem & pacta dicere, intentari malum Clodouæo, paratásque virgas ad nefarium facinus. Cùm id pernegaret Gothus, casúmque fortuitum affirmaret, infectis rebus discessum est. Missi vtrinque Legati ad Theodoricum, qui accusarent factum, & qui defenderent. Clodouæus interim haud cunctatus; bellum enim non colloquia deliberauerat, bellicum insonat, diuinis confirmatus auspiciis, & ingenti Francorum animo, in Aquitaniam mouet. Prius tamen; ad conciliandam Aquitanorum gratiam, imò ad Dei Maximi opem impetrandam efficaciùs; vetat pœnâ mortis propositâ, Ecclesias spoliari, vim vllam inferri piis Virginibus, aut sacris Deo viduis, aut Clericis eorúmue familiis. Deinde post transmissum Ligerim, & Turonum agrum ingressus, in reuerentiam sancti Martini, tota in Gallia summæ venerationis, vetat pariter militem, quidquam à rusticis præter aquam & herbam accipere. Idque edictum seuero facto sanxit in gregarium militem, qui cùm paucos fœni manipulos cuidam agresti eripuisset; affirmans nihil contra iussa actum; cùm fœnum herba sit; statim Regis manu, vbi resciuit rem, interfectus est; fœnúmque rustico redditum; eáque vnius pœnâ, multò certiùs quàm omnibus legibus, securitati agrorum cautum est. Adiecítque Rex pius & religiosus, victoriæ spem abiiciendam, si rapinis & sacrilegiis sanctum Martinum offenderent; & regionem cui tam inclytus præfuisset Episcopus, prædis actis vexarent. Dein misit Turones, qui ad sancti Lipsana dona regia precésque deferrent, suo nomine tutelam eius exposcerent, ad profligandam hæresim turpissimam, & Christo Domino ignominiosam; tum ad petendum felix quod inchoabat belli præsagium.

Clodouæus ad bellum profectus.

Clodouæi religio.

Præsagium à S. Martino.

Erat enim his temporibus moris apud Christianos, vt qui rem momenti maioris vllam susciperet, in spem futuri euentûs, vaticinatione innoxiâ, Templum subiret, dum cœlestes preces concinerentur, & tunc decantatum versiculum quasi Sybillæ folia obseruaret, suámque in rem accommodaret; Deo plerumque, quem nihil rerum mortalium latet, religioni vaticinium verum condonante; & curiosos homines auertente à prauis superstitionum Tartareísque præsagiis. Ideò non putauerim Clodouæi legatis contigisse fortuitò, vt quo puncto temporis in Basilicam Sancti pedem inferebant, Cantor elata voce hunc è Psalmo versum cecinerit; *Præcinxisti me Domine virtute ad bellum, & inimicos meos dedisti mihi dorsum.* Nam id imminentis victoriæ præsagium fuit; gratulanti animo acceptum à Rege, traditúmque in omen militi; cui inter arma nullus lituus efficacius sonat, quàm religionis. Quo ardore & incensus ipse Clodouæus, militarem ad Francos habuit orationem, cuius id potissimum argumentum erat, à pietate & religione. *Non eos in concionem vocatos, vt verborum aculeis animi impellerentur in bellum; iis non egere, qui vltrò proruant in Martis discrimina, coërcendi potiùs, quàm pellendi. Satis in præsentia, si norint, in quem hostem agantur. Nempe in eum qui in Christum Optimum Maximum, per summum nefas, suscepit bellum atque commouit. Ingemiscere vniuersos populos, non tam iugo durissimæ seruitutis, quàm sacrilegæ impietatis, in vrbibus suis propagata. Summis precibus petitos à Deo vindices, qui purgarent contumeliam suam, qui Tyrannos à*

capitibus

capitibus atque à mentibus amouerent, & toti Galliæ sanctissimos cultus instituerent, quos accepissent à Maioribus. Ideò Francos omnium votis expeti; qui portas vrbium aperire nondum potuissent, animos patefacere; irent duntaxat ad pugnam fortiter; ea vna rem confectum iri; Gothis semel victis, accessuros omnes omnium ciuitatum Gallos. Se Dei vices gerere, qui pugnarent pro eius gloria; affuturum pugnantibus; iam præsagio Diuum Martinum spem fecisse victoriæ; eius certi, progrediantur ad prælium; antè pro gentis gloria, nunc pro honore Dei & Diuinitate Christi, dimicaturi feliciter. Summo militum plausu excepta oratio; elatis dextris Regi pollicentur omnes in omnia promptum obsequium; in hostem ducat, nec laboret de laurea: & plerique, qui genti mos antiquus; ad significandum ardorem, voto se obstringunt, barbam nisi hostibus victis non ponere. Quibus omnibus egregiè stabilitis, Rex pugnæ cupidissimus, exercitum ad Vigennam amnem admouit.

XX. *Vigenna trãsitus.*

Vigenna, *La Vienne*, in Pictonibus amnis est, per eosdem & Turones, à Lemouicibus defluens, qui post exceptos Clenum & Crosam, fluuios non ignobiles, in Ligerim funditur. Is transmittendus Francis, sic intumuerat, vorticosis vndis, & extra ripas stagnantibus, vt nulla pontis aut lintrium opportunitate, plures dies dum defluerent aquæ præstolandum foret. In iis angustiis Clodouæus proximam noctem traduxit solicitus, assiduis ad Deum precibus; quæ nusquam inanes. Nam sub ortum lucis, dum Franci motis castris taciti ad amnem accedunt; Cerua è virgultis exiliens, agitata repentino clamore militum, cursum ad amnem deflectit, séque in eum iniiciens, vado commodo secura euadit in alteram ripam. Franci ducem sequuti tam admirabilem, demonstratum vadum obseruantes, se in idem immittunt, & ingenti diuinæ opis admiratione, vniuersas copias sine damno transmittunt; Leones à Cerua ducti, quódque auget miraculum, ad pugnam non ad fugam. Traductis feliciter copiis, Clodouæus Pictauium contendit; seuerè prohibens, ne cui vlla irrogetur iniuria, in gratiam Hilarij, sanctissimi olim Pictauiorum Episcopi, & Christianæ fidei contra Arianos propugnatoris acerrimi, vt in eos haberet consortem expeditionis, quem tota Gallia habuisset olim defensorem. Recesserat Alaricus, relictâ vrbe vacuâ, quam occupat Clodouæus, castris extra positis, haud procul à Sancti Basilica prætorium figens. Et obseruatum est ab excubiis, sub noctem mediam, prorumpere speciosum ignem, in figuram columnæ, ex eadem Basilica, & ferri in tabernaculum Regis consopiti, in cuius apice diu hæsit spectandus; quasi Clodouæo Hilarius ad Arianos pellendos, quos tantoperè oderat, lampadem traderet, ad quos excidendos profiteretur se ducem, & pro se Regem fidei columnam substitueret, immotam atque inconcussam. Postridie Franci tantis prodigiis confirmati, Alaricum ad Vauclodenses agros assequuntur. Erat Vaucloda ignobilis pagus, hac pugna mox celebris, decimo à Pictauio milliari, circa agris in patentem planitiem fusis, ad ferendos & committendos exercitus. Alaricus, quanquam amplis copiis cinctus, amnium obiectu se tutum ratus, dum illæ nouis accessibus militum augerentur; postquam Vigennam hostis superauerat, Tolosam versus regrediebatur, siue vt maioribus

Poitiers. *S. Hilarius fauet Clodouæo.* *Vouïllé.*

CLODOVÆVS.

maioribus copiis firmaret exercitum; siue vt hostem statim in alieno laboraturum commeatus inopia, nullâ pugnæ aleâ perderet. Quæ & eadem Clodouæus reputans, magnis itineribus assequi recedentem volebat, & ad pugnam adigere. Idque factum ad eum pagum quem dixi. Alaricus tandem, ne recessus in fugam verteret, pariter consistit, & ad pugnam se instruit. Luce proxima copiæ ad dimicationem eductæ, suósque paucis adhortatus milites Clodouæus, sicut erat armis fulgens, & hastæ innixus, vt Sanctissimæ Trinitatis propugnarent gloriam, & contumeliam turpem illatam Christo Domino vlciscerentur, eius opis securi, eos dimittit signo Crucis munitos, dato in militarem tesseram *nomine Domini*. Mox in prælium commissæ vtrinque acies. Huius singula non tradunt Historici, in iis ieiuni admodùm, contenti victoriâ, quæ Francorum fuit. Visigothi magna strage fusi, & Gallorum haud pauci, qui simul pugnabant; in quibus plures Aruerni & Nobiles, quos ducebat Apollinaris, filius celeberrimi Apollinaris, tum doctrina, tum sanctitate vitæ Episcopi. Palmarium fuit, & victoriæ cumulus, quod Alaricus à Clodouæo ipso peremptus est, siue in fuga, siue in acie; nam in eo diuersi auctores sunt. In quo facinore Clodouæus animi simul & corporis robur ingens ostendit: Nam in Alaricum dum ardens ruit, impetitur à duobus simul equitibus, hastis infensis in ipsum concurrentibus; & eorum quidem ictus tam immotus quàm illæsus fregit, lorica cuspides propulsante versas ad latera, & firmitate corporis in bellatores geminos præpollente. Hac victoriâ clarus, & opimis spoliis opulentus, vt perficeret quod inceptum erat tam faustè, exercitum victorem diuidit, partem tradit filio Theodorico, qui à teneris artem patris edisceret, profectus in prouincias superiores Aquitaniæ, ad Albienses, Rutenos, & Cadurcos, eósque non repugnantes Francorum ditioni adiungeret. Ipse cum cætero exercitu, per Santones ad Burdegalenses contendens, quà vi, quà sponte, captas & deditas vrbes, Francis apponit. Etenim latè effusâ victoriæ famâ, Rege cæso, & peremptis Gothorum fortissimis, reliquos tantus terror inuaserat, à bellorum periculis per diuturnam pacem abhorrentes, vt facile fuerit incertos & vagos vel ad fugam, vel ad deditionem impellere. Præterea Galli, amantissimi Religionis Catholicæ, & dudum oppressi Visigothorum tyrannide, summâ voluntate Francos excipiebant, qui vtrumque iugum excuterent, & maiorum fidem sanctè tuerentur. Sic Clodouæus per receptas vrbes incedebat victor, ad Burdegalam accedens, vrbem clarissimam antiquitate, ac frequentiâ ciuium, & portu ad Garumnam, Oceanum influentem, quæ caperet. In cuius agris primam victoriam laureâ nouâ constabilit: si tamen recentioribus credimus, cuius rei apud veteres nullum monimentum. Nam in iis Visigothorum reliquiæ confligunt audacius quàm felicius, & profligantur in campo, quem eam ob cædem campum Arianum appellatum volunt. Victorem illicò admittit Burdegala, in qua hyems traducta; ad milites quiete modicâ instaurandos, & recipienda noua supplementa. A qua breui mora, Rex validiorem exercitum Tolosam ducit, quæ regni Gothici caput; eâ potitus & gasâ regiâ, non ægrè. Quippe ex ea post pugnam priorē ceteri fugâ

Pugna Vaucledensis.

Anno Christi 507.

Clodoueus Aquitaniam subigit.

Burdegala capta.

fugâ Gothi Senatores se proripuerant, Gesalicum ex Alarico & concubina maiorem natu filium secum abducentes, quem Narbone, vbi perfugerant, Regem salutarunt. Iámque in tota Aquitania, præter Inculismam, vrbem in Santonibus ad Carentonum positam, quam munitam Visigothi tenebant; cætera oppida Francum admiserant. Ad eam expugnandam Clodouæus exercitum ducit; ad cruentam haud dubiè oppugnationem; in qua extremam naufragij tabulam Visigothi statuerant; nisi cœleste miraculum pepercisset Francorum sanguini. Iam accedebat ad murum Clodouæus admoturus machinas, vel vt colligitur ex manuscripto Inculismensi, sanguinis & aquæ sacrosanctas reliquias ferebat religiosè contra munimenta; cùm Numine arietante, & Imperatori suo militante, ingens muri tractus impellente nullo labem fecit, atque in fossam subiectam proruens, obsidenti viam planam aperuit. Hinc Gothos terror, Francos ardor insedit: hi subire murum, instare victis, & paratam necem circumferre: illi portento attoniti, turbari animis, fugam comparare, ac dum cædere nequeunt, passim cædi: ita expunctis Gothorum reliquiis, penes Francum vrbs fuit, & Imperator, quem cum Poliorcete, imò cum Iosue ipso componeret. Miraculo tamen inuidiosè vim detrahunt, qui murum affirmant vetustate collapsum. Nam præterquam quod, id etiam diuinæ beneficentiæ fuerit, hanc muri ruinam tam aptè ad expugnationem aptasse; quis credat Gothos delegisse vrbem in asylum, cuius munimenta tam inualida forent? non ea inspexerint, non vetera instaurarint, noua erexerint? cùm inter cladem pugnæ & obsidionem annus effluxerit; quasi muros pro reti habuerint, quo inclusi caperentur, non defenderentur. Attamen scribit Auctor antiquus, ciues Inculismenses, miraculo ruentis muri attonitos, se Francis, quibus pugnaret Deus, statim addixisse, & Gothos, confugientes in arcem, profligatos & captos ab ipsis ciuibus, & Francis deditos: quod vim miraculi auget, non minuit; obsessis oppugnantium vicem implentibus. Rex post captam vrbem, iam vniuersæ Aquitaniæ Dominus, collocatis per opportuna loca præsidiis, & Francis colonis quos eam in rem vocauerat, iussis in variis vrbibus habitare, triumphantem exercitum reducit in Franciam, repetito per Pictones Turonésque itinere. Et beatorum memor, Martini atque Hilarij, eorum opem tam præsentem expertus, regiis donis Ecclesias cumulauit; & præcipuè sancto Martino equum donauit, quo ad pugnam est vsus; munere æstimando ex donantis genio, cui pugnace equo nihil acceptius. Quo tamen diu carere non potuit; missis centum nummis, quibus anathema nouum redimeretur: ad quod pretium immotus equus cùm abduci non posset, centum aliis nummis ad primos adiunctis, ductorem est sequutus; quadrupede ob geminatum pretium chariore, qui tanti esset, & Deo & Regi. Præterea Aquitanicis Episcopis concessa quæ peterent, & captiui plures, tum Laici tum Clerici, ad eorum preces liberati; vt per religionem videretur vicisse, qui illi tam benignus vicerat. Regredienti Turones noua gloria accessit, legatio ab Anastasio Imperatore. Vtrique conducebat, vel ad pompam aliquod fœderis genus institui. Nam Anastasio præter domesticas turbas, & bellum Persicum,

Angoulême.

Inculisma capta.

Equus oblatus.

Anastasij legatio.

CLODOVÆVS.

malè conueniebat cum Theodorico; in quem si Francum Regem semel immitteret, se ab hoc periculo securum præstaret. Eratque ad Clodouæi laudem non modicam, & ad famam plurimam, quod ipsius expeteret amicitiam Imperator Romanæ potentiæ administer, Constantini successor; & ab Emporio dudum orbis capite tanto interuallo legat: adessent ad salutandum Victorem. Palam itaque ac plaudente toto exercitu, Legati admissi, exhibita ab iis munera; corona aurea, trabea Consularis, scipio eburneus, qui sceptri loco; (ea olim munera amicis & fœderatis Regibus mittebantur à Populo Romano) & solemni oratione Patriciatus dignitate auctus Clodouæus. Quibus donis ornatus, & equo vehens, pompam triumphi circumduxit per ingens atrium, expassum ad Basilicam sancti Martini; in plebem & militem sparsis missilibus; vt noua beneficentiâ memoria gloriæ perennaret. Rex deinde Parisios profectus, filium Theodoricum excipit, victorem similiter, post subactos Albienses, Cadurcos, Ruthenos, atque Aruernos, & iuxta plerosque capta Carcassone: patris summo gaudio, quem filius neutiquam degener æmulatetur. Neque hactenus vllum infortunium prosperitatis cursum abruperat; cùm limites sibi nullos statuenti noua clades constituit.

XXI. *Clodouæus Arelate pulsus.*

Visigothis ex Aquitania expulsis, vt ex tota Gallia pellerentur Clodouæus connitendum putauit. Ii adhuc Septimaniam seu Gothiam tenebant, partem scilicet Galliæ Narbonensis, obiectam ad mare Mediterraneum; vnde in tanta rerum perturbatione, videbantur deijci posse labore non multo. In eam rem Gundebadum Burgundionum Regem nouo fœdere colligat, vt Visigothos publicos omnium hostes penitus exigant, illorum spolia partituri. Neque dissentire ausus Gundebadus, ne in alios paratum exitium in se deriuaret. Clodouæus igitur, auctus Burgundionum copiis, Arelaten obsidet, vrbem positam ad læuam ripam Rhodani, non procul à Mediterraneo; quâ captâ, facilius Narbonem expugnet, quæ vna tunc temporis sedes & caput regni Gothici erat. Attamen eam ad vrbem gloria inuicti Regis ceu ad scopulum naufragium fecit. Theodoricus Italiæ Rex, tandem exporrectus, post irritas & inanes Legationes, susceptas ad coërcendum Francorum impetum; iam agi rem suam ratus, si ex tota Narbonensi pelleretur gens sibi affinis, & Franci per Mediterraneum ad Italiæ fauces accederent, amplas copias quantâ potest celeritate in Galliam mittit. Ibas Dux iis præfectus, qui per Alpes maritimas in Phocensem prouinciam penetrans, magnis itineribus Arelaten contendit. Perstabat in obsidenda vrbe Clodouæus, quæ siue longior illius exercitum detriuisset, siue pugnacibus ciuibus conscidisset Francorum fortissimos; pugnâ commissâ Clodouæus est victus, suorum clade non modicâ, & cum magna ignominia, soluta obsidio. Iornandes scribit, cæsa plus triginta Francorum millia: sanè ab ea clade Clodouæus à Gothis per aliquod tempus abstinuit, irámque conceptam in affines conuertit. Theodoricus fructum victoriæ consecutus est magnum: adiunctâ suo regno totâ Galliæ orâ, à Rhodano ad maritimas Alpes, quam antè Odoacer Eurico Alarici patri donauerat, cum Auenione, & castris ad Druentiam positis. Imò

Anno Christi 508.

&

&Septimaniam sui iuris fecit; siue eam pro pupillo Rege administraturus, siue armis defensurus validioribus. Nihil tamen innouatum in Aquitania. Clodouæus interim Parisios regressus, partim ex ærumnis bello toleratis, partim dolore & ægritudine animi, ob cladem acceptam, morbo correptus est, molesto admodùm & diuturno. Quo laborans iam per totum annum, & medicorum industriâ deficiente, Rex quod in bello faustè successerat, ad Diuinam opem versus, virum celebrem sanctimoniæ famâ arcessit ex Burgundia. Is Seuerinus Abbas Monasterij Agaunensis, siue Acaunensis; quod positum ad extremos Burgundionum fines, vbi Rhodanus in Lemanum lacum ad Valesios subit, sub regula sancti Augustini, quamuis nondum stabilitum certis reditibus, iam inclitum erat cœnobitarum virtutibus. Seuerinus aduenienѕ, iuxta conceptam sanctitatis famam, rogatus à Rege vt preces ad Deum pro valetudine, quouis medicamento potentiores offerret; per eas febri continuò discussâ, valetudinem primam restituit. In beneficij gratiâm, Clodouæus cœlesti Medico potestatem fecit, liberandi è vinculis quos liberet, & pecuniæ quantùm vellet in pauperes erogandæ, quam è Fisco sumeret; vt qui regiis donis in se viam occluderet, eam, quod sanctorum est, in miseros apetiret. Præterea impetrauit Rex, vt in Francia, reliquam vitam ageret; tamen vir sanctus discessit Parisiis, solitudinis amantior quàm frequentiæ aulicæ; latuítque apud Senones in castro Nantonensi; vbi & vitam posuit & deinceps in Ecclesia, à Childeberto Clodouæi filio magnificè extructa, cultu præcipuo obseruatus. Sed qui corpore conualuerat, statim recidit in morbum animi inueteratum, & abducente longius cupiditate, reuolutus est in primam ambitionem.

CLODOVÆVS. *Clodouæi morbus.* *Saint Maurice en Valais.* *S. Seuerinus.* *Chateaulaudon.*

XXII. Nam vt in corporibus humanis euenit, deficiente quod internus calor coquat alimento, is corpus ipsum præripit in alimentum, & vitæ instrumentum vitam mox perimit: ita Clodouæus, foris cessantibus bellis, quæ vel confecisset, vel instaurare à Theodorico coërcitus non auderet, effudit ambitionem in Francos Principes suósque affines, quorum minore periculo & non leui commodo, ditiones totas occuparet. Bellum verò confestim non mouit, dolo clam texens consilia; adeò vel iniusti iniquitatis speciem abdicant, & laruâ iustitiæ deformitatem vitiorum tegunt. Eo consilio primum aggreditur Sigebertum, Coloniæ Principem, iam à Tolbiaca pugna, fide & accepto vulnere Regi perspectum. Hunc Clodouæus dudum expostulantem, quod pro collato benificio, nihil accepisset præmij, præter Claudi nomen ex vulnere; & molestum, quod exaggerans beneficium accuset ingratum, primum ad cædem seponit; quam non ausus palàm inferre, Cloderico filio eius, temerario & perdito iuueni, crudelem illam prouinciam tradit. Per Legatum fidum, filio persuadet, diu pertæso diuturnioris vitæ in parente, vnde regnum serus expectabat, ipsi vt necem afferat, & tandem regnum capiat, quod natura tribueret; Clodouæum opem præbiturum, nihil poscere, nisi in partem aliquam admitti plurimæ gasæ, quam pater collegisset. Aptior iuuenis ad parricidium quàm par foret, occasioni intentus, dum pater trans Rhenum, in silua Buchonia, Thuringiis vicina, paucis comitantibus venatui indulget, & sub meridiem in

Clodouæus Coloniam occupat.

CLODOVAEVS.

rustico tabernaculo, cursu fessus altum somnum capit, incautum perimit per immissos Sicarios. Dum ignoratur facinus, parricida regnum patris occupat; & confestim ab auctore criminis in pœnam rapitur. Siquidem missi à Clodouæo, qui paternas opes ex pacto cum eo diuiderent; neque hæsit præceps in diuidendo; ipse in arcam nummis oppletam, dum capite cernuus iniicit manum, à tergo securi in caput impacta occiditur, & in paternam gazam quam tantoperè concupiuerat, cruorem tetrum effundit, regno vix delibato. Clodouæus interim Scaldi nauigabat, qui re perfecta, Coloniam aduolat, populum vocat in concionem, docet infectum patrem à barbaro filio interemptum, ab ignoto filium; neminem ad eorum regimen aptiorem quàm se, qui eiusdem gentis, amorem in regendo afferret, & magnæ potestatis, ad defendendum polleret. Ignari Colonienses, à quo fonte profluxissent flagitia, statim Clodouæum, pro more gentis scuto impositum, in Regem euehunt, famâ clarum & virtute bellicâ. Sic Franciæ regnum, propagatum ad Rhenum, & trans ipsum amnem ad fluuium Fuldam & Thuringiæ fines extensum. Clodouæus Coloniâ potitus, mox in alios aperto Marte grassatur. Et iustius quidem in Charaticum, in quem ditione lata apud Ambianos imperantem, vetus & sopitum odium suscitat. Ille bello in Siagrium moto, stans à Clodouæo medius inter pugnantes constiterat: demùm ad Clodouæum postquam vicit accedens. Tunc dilata vltio modò cum incremento recruduit, anno post iniuriam plus quàm vicesimo tertio; quam fortè sopitam excitauit cupiditas. Bellum motum cùm procederet lentius, idque Charaticus, sagacitate plurima callidus, per dolos fraudésque produceret; Clodouæus similiter vulpem Leoni adiungens, deceptum & incautum Chararicum capit cum filio, bellum in capite finiens, ferróque tunc parcens, ciuili vita vtrumque abdicat, tonsos barba & crinibus, Patrem annumerandum Presbyteris, Diaconis filium; adscribens inuitos sacris Ordinibus. More iam frequentato, vt ciuilis eiusmodi mors institueretur, quæ sanguini parceret, & comam resecandam pro capite substitueret. Sed parcentis indulgentiam corrupit haud multò post vox generosior, quàm abdicato præstaret. Pœnæ acerbitatem accusabat Pater, solabatur filius. *Quid Pater*, aiebat, *detonsam barbam & crines expostulas? Hi frondes sunt, decisæ à trunco viridi, in quarum locum nouæ statim succrescent. Vtinam huius facinoris auctor tam citò pereat, quàm hæ pullulabunt.* Hæc verba Regi renunciata, palam faciunt, non animos cum capillis demissos; ideò iussi interfici secunda morte quos prima non subegerat. Supererat Regnacarius, Regi quidem affinis, & aduersus Siagrium bellanti commilito; sed plurimis adstrictus vitiis, quæ inuisum & odiosum subditis facerent. Cameraci sedem regni posuerat, & multos vltra Somonam pagos obtinebat, adhuc perseuerans in idolorum cultu patrio, tam præterea in turpem libidinem effusus, vt mattonis passim contaminatis, ægrè abstineret à propinquarum corporibus. Huic vnus præ cæteris longè acceptior erat quidam Faro, morum similitudine coniunctissimus, & libidinum prauo consortio; quo vno auctore ad res quasuis vsus, magnum in se incendium odij concitauerat. Quam occasionem

Chararicus cum filio occisus.

Regnacarius occisus.

vrgens

vrgens Clodouæus, sibi promissis Proceres multos conciliat, armillas ex auro baltheósque pollicitus, si Regem sibi traderent. Stabilitâ spe mutuâ, exercitum inducit in agrum Cameracensem; continuò Regnacarius copias euocat, fratrem Richarium arcessit, & Farone omnia constituente, mittit speculatores, qui hostilem exercitum inspiciant. Ii empti à Proceribus renuntiant Clodouæi copias, numero & viribus longè inferiores Cameracensibus; Clodouæum, si pugnatum sit, indubiè vincendum. Quibus fidem habens, in aciem progreditur Regnacarius; sed statim à proditoribus comprehensus cum fratre & Farone, reuinctis ignominiosè post terga manibus, Clodouæo traditur, in seram sed veram flagitiorum pœnam. Clodouæus capto ignauiam exprobrans, quod se capi & duci passus, eam contumeliam non occupasset, sibi inferens mortem: At ego, inquit, pro te hanc infamiam eluam; simul impactâ in caput securi miserum obtruncat. Dein conuersus ad Richarium fratrem. Quid tu tam ignauè opem fratri tulisti, vt sit raptus in vincula? Sis fati socius, qui & ignauiæ; nec à fratre diuisus est, capite eadem bipenni diffisso. Faro auctor & consors criminum, pœnæ consors adiunctus est: victor occisi regnum inuasit. Vnum tamen Regis tot inter probra honestum facinus, quod proditoribus pollicitus armillas ex auro, æreas auro bracteatas dederit in præmium proditionis. Qui cùm de fraudulenta mercede apud eum expostularent; sic ab eo increpiti sunt: An nescitis, quantùm debeatis mihi? grauissimis pœnis ob proditionem obnoxios, liberos facio: quid præstolamini? ite, & pro salute rependite gratias. Regnacario præter Richarium, tertius erat frater Ragnimirus, qui apud Cenomanos regnum obtinebat. Hic iussa cæde adiunctus est fratribus, tum ne vindex aliquando insurgeret, tum vt spoliis & ditione peremptorem locupletaret. Per eiusmodi cædes Clodouæus Francos regij sanguinis Principes, haud paucos perimit, Galliam Belgicam vniuersam, & trans Rhenum multas prouincias in vnum imperium, quà vi quà dolo compingens, ne quis fortè liberis suis molestiæ quidquam facesseret. Iámque nulli affines superstites erant; quo deinde securius in Aulicorum globo conquestus est; se esse miserum, qui iam nunc propinquis orbatus omnibus, haberet neminem, qui oblato discrimine, salutis suæ curam susciperet. Quæ tamen querela in calumniam est traducta, quasi Rex indagaret postremam sui sanguinis stillam quam funderet, & inuideret Orbi prosapiam suam. Eas inter curas non cessabat de Theodorico solicitudo.

CLODOVÆVS. — *Præmium proditionis.* — *Le Mans.*

Ille post depulsum Arelate Clodouæum, & Prouinciam occupatam, quæ pars erat Narbonensis Galliæ, & ipsam Aquitaniam statim aggreditur. In eam Mammonem ducem cum exercitu mittit; qui exclusus vrbibus abhorrentibus à Gothorum Arianorum imperio; agros depopulatus, re nullâ patratâ reuertit in Italiam. Mox Gundebadus Burgundionum Rex, quem sæpe memoraui, concitatus à Clodouæo, in Gesalicum Visigothorum Regem, Narbone agentem, exercitum ducit; obsidet in vrbe primaria, eámque fortiter expugnatam capit & diripit. Gesalicus in Hispaniam fugit, in ea regnum vt stabiliret. Sed diuersa erat mens Theodorici. Gesalicum abdicare statuerat; siue vt in Occidentem Ostrogothorum regnum propa-

XXIII. Theodoricus Rex in Gallia & Hispania.

F 3 garet;

CLODOVÆUS. garet; siue vt Amalarico regnum conficeret; adhuc puero, ex Alarico per iniustum coniugium nato, & nepoti suo ex filia. Ibas Dux ille Francorum victor administrabat Hispaniam: & is Theodorico iubenti obsequens, abs ea Gesalicum fugientem excludit; indignum professus Hispaniæ præfici, qui Galliam amisisset, & Narbonem validissimam vrbem perdidisset. Interim Clodouæus Gundebadi successu lætior, venturus ipse in partem victoriæ, & primam deleturus infamiam, Arelaten rursum expugnare aggreditur. In eam expeditionem validum exercitum mittit, nec ipse proficiscitur, intentus componendis nouis regionibus, quas in Belgio comparauerat. Et Franci quidem latè depopulati Prouinciam, Arelaten validè oppugnant, & ad extrema ciues adduxerant, cùm adueniunt à Theodorico noua subsidia. Ducebat copias Tholumus Ostrogothus, qui integer in Francos ærumnis obsidionis defessos irruens, eos primùm deiecit ponte, quo ex cymbis Rhodanum strauerant; deinde propius castris imminentes, adegerunt ad soluendam obsidionem: fato quodam vrbium, remotæ instar magna bella frangentium. Theodoricus consilia ad optatum euentum accommodans; primùm liberalitatem expromit in benemeritos; Arelatenses, ob fidem præstitam, tributo liberat in annum sequentem, & annonâ donat, in res sensus expertes magnificus, muros & turres instaurans, quibus oppugnatio labem intulerat; quin & toti Prouinciæ, illatam calamitatem consolans, similiter tributum remittit; omninò prudenter; cùm ad populos in fide & officio continendos, nihil sit efficacius fidei præmiis; & mala non premant, ex quibus commoda germinatura sperantur. Francis per vim pulsis; pax cum Gundebado contrahitur; huic constituti in Narbonensi Gallia limites. Per Ibam puer Amalaricus Rex Visigothorum in Gallia atque in Hispania creatur, Theodorico materno auo regnum administrante, dum puer adolescit. Gesalicus miser, in Africam profugus, mox in Galliam, tandem in Hispaniam, regnum quod perdiderat quærens, ab Iba interficitur, siue in Hispania, ad vrbem Tarraconem, siue in Gallia, ad Druentiam flumen; calamitosus tam inito regno quàm perdito. Is erat Galliarum status, cùm Clodouæus morte præreptus est, ætatis anno quadragesimo quinto; gestis rebus longè Francorum clarissimus; & verè regni Francici conditor. Multas egregiasque virtutes vnâ labe ambitionis fœdauit, quæ Heroum tabes, à qua impulsus in affinium cædes, purpuram Victoris vetito sanguine contaminauit. Cæterùm in eo religionis semel susceptæ cultus sanctissimus & intemeratus: multis & opulentis prædiis donatis Ecclesiæ, Basilica sanctorum Apostolorum exstructa Parisiis, in qua sepultus est; fortitudine bellicâ præ cunctis eminens, semper in primo agmine primus omnium dimicans, felicitate dignus quam assequutus est; neque fortitudo desiderauit prudentiam, in consiliis semper expeditam, illustrium facinorum ducem & comitem. Adhuc tamen in eo, vt in plerisque primæ stirpis Regibus, inhærebat quidpiam rude & barbarum, à primis Francorum moribus, à litterarum cultu alienis. Pietas quæ in eo fuit Clotildi debetur, dilectissimæ coniugi; quæ adeò ab aulica vita non contraxit maculam,

Arelate iterum liberata. *Anno Christi 510.* *Clodouæi mors.* *Anno Christi 511.* *Clotildis*

vt.

vt in eam ſanctimoniã ſuam infunderet. Ab Aula poſt mariti obitum ſeceſſit, adhuc iunior, annum decurrens trigeſimum ſextum; viduarum futurum exemplar vt coniugum. Nam ſe totam impendens in pia opera; primò egit Pariſiis, in precando aſſidua, in Templis frequens, & in Cœnobiis, pias largitiones in ea atque in pauperes, nuſquam non erogans, nihil ſibi arrogans ex filiorum Regia dignitate niſi vt demiſſior, ſe ad humilia quæque deiiciens, videretur. Poſtea liberis regimen rerum ſuſcipientibus, vt diuinis rebus indulgeret effuſius, Turones ſe contulit, ſanctum Martinum, quem præcipuum colebat, in ſua Baſilica obſeruatura religioſius, eiúſque tumulum, pro aula, pro laribus, pro thalamo habitura; in qua pietate ad mortem perſtitit. Nunc nouum regni genus in Clodouæi liberis conſtituendum.

XXIV. CLODOVÆI FILII.

Ii quatuor melioris ſexus, filia vna deterioris; nati omnes ex Clotilde dilectiſſima coniuge, præter Theodoricum, qui ex concubina; aliis nomina Clodomirus, Childebertus, & Clotarius; virgini matris appellatio fuit, ſors longè diuerſa. Filij ſtatim à morte patris regnum inierunt hereditarium, in partes diuiſum; toto digni ſinguli, ſed quod captabat diuidebat ambitio. Partes iniquas Theodorici potentia fecit, potiſſimam regni partem ſuæ ſorti addicens. Nam præter Aquitaniæ populos, Albigenſes, Rutenos, Cadurcos, & Aruernos, quos ſubegerat poſt Vogladenſem pugnam, ſibi ſepoſuit Belgicæ partem à Moſa ad Rhenum; & trans Rhenum prouincias, quæ Francicæ erant ditionis, Franciam veterem, Sueuiam, & Alemanniam, & Mediomatricum vrbem, quæ nunc Metis, ſedem regni fecit. Nempe annos natus octo & viginti, iam auctus filio Childeberto, bellicâ gloriâ clarus, & in patris laudem anteà inſitus, in fratres penè adhuc pueros vſurpata auctoritate, partes conſtituit, quæ ſi ſorti commiſſæ ſunt, vel eluſit ſortem, vel ad mentem ſuam compoſuit. Fratribus quæ obtigerint partes, ambiguum; id noſcitur, Clodomirum regni domicilium poſuiſſe Aureliæ, Childebertum Pariſiis, Sueſſione Clotarium; primùm pace fratrum concordiam colligante, dum pueri in viros creſcerent, & leunculi vngues ad prædam formarent. Iis bellorum præludium fuit, Danorum ex Septemtrione excurſio; qui populi in Germania orti iuxta Codanum ſinum habitantes, incipiebant pyraticam mari exercere, quam deinde Normanni appellati, tot ac tantis Europæ ſtragibus perſequentur. Claſſe oram Saxoniæ & Friſiæ prætereucti, exſcendunt in Belgicam Galliam, latè agros vaſtantes. Theodoricus, qui regionem illam obtinebat, prædones repellendos exiſtimauit dignum eſſe Childeberti filij tyrocinium, eámque dat prouinciam adoleſcenti decimum quintum annum implenti; nam Francis Regibus belli pericula inauguratio erant, & hoſtilis cruor pro Chriſmate. Neque ſpem patris adoleſcens fefellit, qui paratâ celeriter claſſe, Danos vagos aggreſſus, victos ad naues egit; mox claſſe inuecta dimicans, ſuis in caſtris profligauit pugnantes; & ad ſuum repulit Oceanum, geminâ coronâ inſignis, graminea & roſtratâ. Poſtea ipſe Theodoricus ad maioris molis bellum excitus eſt. Thuringi erant in Germania populi, ad fines Tranſrhenanæ Franciæ poſiti, & ad cupiditatem excitandam apti. Eos ſimiliter ac Francos

Theodorici præcipua pars.

Dani repulſi.

Bellum in Touringia.

CLODOVÆI FILII.

cos, fratres tergemini suo quique regno administrabant, forsan consensuri in naturæ vinculum, nisi vnius fœminæ ambitio, quam nihil coërcet, iura regni & naturæ simul perrupisset. Ea Amalberga, Amalafridæ filia, sororis Theodorici Italiæ Regis, Herminfrido nupta; quæ tumidior stirpe illa Gothorum, totam Thuringiam imparem suo fastui reputans, subditam esse partem vnam tertiam ferebat impatientius. Ideò maritum ad tollendos fratres incendebat, querelis & minis; idque perfecerat, vt ille fratrem vnum Bertarium interficeret, propagatis regni limitibus; vrgebátque assidua, vt Badericum alterum fratrem pariter è viuis tolleret, ac tandem regnare consortibus demptis inciperet. Idque cùm minus persuaderet, ingeniosam contumeliam admouit, vt machinam efficacem. Regi ad prandium venienti apponit mensam, amplam quidem, sed nouo more instructam; nam eius pars dimidia, mappis instrata, & instructa erat dapibus regiis; nuda pars altera aridum lignum oculis subiiciebat. Respondítque flagitiosa vxor marito admiranti, & apparatus causam percontanti, dimidiato Regi dimidiatam mensam conuenire. Percepit Rex contumeliæ sensum, & nimis vxorius fraternam cædem deliberat; quam bello patrandam suscipit, iam exclusis insidiis. In id satis ambiguum, aduocat socium Theodoricum Franciæ Regem, pollicitus partem spoliorum, fraterno regno victoribus diuidendo. Nequaquam distulit opem ferre Rex ambitiosus, adductísque copiis, cum Herminfrido; in Baderici regnum inuadit. Pugna conseritur, qua Badericus victus & occisus, fraterni sceleris accessio fit. Præmium erat Theodorico præstandum: sed Herminfridus, qui regnum fratri non ademerat, alieno vt daret, instauratis promissis, Theodorico suadet redire in Franciam; postquam ipse compos Thuringiæ totius fuerit, & nutantem à cæde fratris composuerit, staturum pollicitis, & concessurum partem victori. Fidem habuit perfido Theodoricus, regrediens in Franciam, alieni criminis nondum præmij particeps. Et Franci flagrabant Burgundici belli apparatu.

Anno Christi 516.

XXV. *Burgundicum bellum.*

Sigismundus Burgundiæ Rex.

Gundebadus Rex Burgundionum vita exierat, ille fratrum cæde contaminatus, felice in speciem exitu sortem variam claudens, & liberis tradens amplissimum regnum: quanquam in eos paterni criminis ruit tandem pœna; hereditate flagitiosa vix vnquam ad tertium heredem perueniente. Duo erant Gundebado filij, Sigismundus & Godemarus; noluit tamen pater regnum diuidere, sibi ipse conscius, fratrum æqualitatem esse seminarium criminum, totúmque regnum dedit maiori natu Sigismundo; qui statim spem felicitatis vberrimam fecit, eiurans cum fratre Arianam hæresim, ab Auito Alcimo Viennensi Episcopo, ad Orthodoxam Fidem adductus. Génsque vniuersa Burgundionum, Regem sanctè æmulata, cuius patrem impiè imitabatur, similiter Diuinitatem Christi admisit. Nouâ auctus pietate administrabat regnum feliciter, cùm vnius feminæ furor, Regis familiam & vniuersum regnum pessumdedit. Duxerat vxorem Sigismundus, vt supra memoraui, filiam Theodorici Regis Italiæ, ex qua susceperat Sigericum vel Segisricum & puellam, qui cum patre amplexi erant Catholicam fidem. In spem regni Sigericus educabatur hauddubiè; dignúsque

gnúſque erat præclara indole, & adoleſcentiæ regiæ dotibus, quem populi olim in Regem ambirent. Sic natum atque inſtitutum affligit inopina calamitas, matris obitus, & nouercæ inductio. Ea cuius nomen non ſcribitur, nouercali odio in priuignum furens, quamdiu is viueret, ſe Reginam non ducens, necem mente concepit. Oleum incendio fuit vox adoleſcentis paulò audacior; qui nouercam videns pretioſam matris ſuæ cycladem induiſſe, indignatus ex vtriuſque comparatione, palam illi cultum exprobrauerat, affirmans nimis indecorum, ancillam Dominæ indui veſtibus. Quam contumeliam ſæua mulier, odio quaſi cote exacuens, inſidias incauto iuueni tam callidè ſtruxit, vt Sigiſmundo fidem fecerit, eum diro parricidio in parentis vitam coniuraſſe. Credulus pater, & admiſſo quodam contagione vxoris furore, filium iubet interimi. Ille à prandio ſomnum capiebat, cùm iuſſi in conclaue irrumpunt ſicarij, atque orario in fauces iniecto, quod erat ſtrophium ori tergendo deſtinatum, iacentem ſtrangulant. Cæde perfectâ, vt plerumque fit, criminis grauitas mentem inuadit, acceſſit innocentia comperta, tantúſque dolor miſerum patrem corripuit, vt in cæſi cadauer continuò procumbens, querimonias inter, lachrymas atque eiulatus, ægrè ab eo auulſus ſit, ſpatium iuſtis exequiis relicturus. Nec dolorem tumulus abſtulit, mutatum in ſanctiorem mœſtitiam. Quippe Sigiſmundus mundum & regnum abdicans, partim vt dolori iuſto faceret ſatis, partim vt pœnitentiam crimini parem obiret, in Cœnobium Agaunenſe ſe condit, & indutus Monachi habitum, mentem ſimul induerat, vitæ auſterioris pœnas omnes amplexus. Erátque Agaunum, in Alpibus, ſub Valle Pennina, Monaſterium, illuſtre ſepulchro ſancti Mauricij & ſociorum Legionis Thebææ, qui eodem in loco pro Chriſti fide mactati erant à Maximiano Imperatore. Atque ibi pœnitentiam iam ſponte protrahens Sigiſmundus, agebat non ſine luctus ſolatio, cùm accipit bellum in ſe inſtrui à Francis Regibus. Quod propulſurus, Cœnobio egreditur, venítque Lugdunum; deinde Theodoricum à fratribus abſtrahens, cui in Burgundiæ regnum nihil iuris ſoret, vt in ſuas partes adduceret, filiam ex Oſtrogotha ſuſceptam petenti dat coniugem. Fratres autem iuncti matris Clotildis ius in Burgundiones, cauſam belli præ ſe ferebant. Imò dicitur & Clotildis mater ad expeditionem liberos impuliſſe, indignata pretium ſceleris apud heredes flagitij fore, & Gundebadum fraternæ cædis bis reum, adhuc regnare in filiis. Clodomirus natu maximus fratrum, primus non expectatis fratribus, matris imperia occupat, paríque animo ac fortitudine prælium conficit. Eo Sigiſmundus Burgundiæ Rex & Godemarus frater profligantur, actíque in fugam ſortiuntur varios exitus. Godemarus elapſus in meliorem fortunam confirmat animum; at Sigiſmundus, dum Agaunum verſus contendit, repertiturus pietatis aſylum & pœnitentiæ, intercipitur cum vxore & liberis, & Clodomiro traditus, Aureliæ in carcerem datur. Nec capto moleſtiæ calamitas fuit, quippe à Deo quam exorauerat, ſæpius precatus in veræ pœnitudinis ſenſu, vt parricidij pœnas quas nefariè contraxerat, lueret in hac vita temporarias potius, quàm in futura æternas. Idémque Regi mancipato in carcerem ſenſus fuit, cùm mox in mortem

CLODOVÆI FILII.

Sigericus occiditur.

Anno Christi 522.

Sigiſmundus captus.

CLODOVÆI FILII.

tem immeritam raperetur. Etenim frater Godemarus, fraternâ calamitate à Martis alea nusquam absterritus, imò in spem vniuersi regni euectus, ad nouum bellum Burgundiones concitat, sui Principis quàm extranei amantiores & cupidiores. Clodomirus in nouum periculum vocatus, primum animum instaurans, erat enim in Francica gente bellicosissimus; res duas tamen arcessit in subsidium, quæ ipsi, vt res humanæ sunt in vtramque partem ancipites, tandem exitio fuerunt. Primò fratrem Theodoricum vocat in gloriæ partem, & in prædæ consortium; idque tam prudenter, quàm minus ambitiosè. Deinde periniquo regnantium metu, ne à tergo hostem relinqueret, à fronte alterum inuasurus, statuit Sigismundum è medio tollere, cum vxore & liberis, nullius culpæ aduersum se reum, nisi quod metum vel inuitus faceret. Non defuit, qui nefarium Regis consilium studeret excutere: Auitus vir sanctitate conspicuus, Abbas Cœnobij Mitiacensis, conuenit Regem, ac deprecatur facinus, in homines & Deum, noxium; precibus minas adiungit, ac renunciat Diuinæ vltionis vates, si pergat tam immaniter sæuire, impendere idem in eius liberos familiámque supplicium. In minas & preces Regis pectus obduruit, miseri necantur, & proiiciuntur in puteum; Sigismundo suam & suorum quamquam innocentium necem, sic Christiano animo, id est fortissimo, perferente, vt eum in sanctorum numerum tam patiens virtus adscripserit, vulgi suffragia sanciente Deo per haud pauca miracula: sic Rex pœnitens Agaunum instaurauit in carcere, & inops omnium rerum euolauit in summum gloriæ humanæ apicem, vt sileam de Diuina.

De Miey.

Sigismundi mors.

Clodomiri cædes.

Tam læuo omine, Clodomirus fœdus regio sanguine in bellum rapitur. Theodoricus frater adiungit copias, sed vxorius magis quàm germanus, momenta captat vlciscendæ cædis Sigismundi, quem habebat in socerum eius filiâ in vxorem ductâ. In Godemarum pugna conseritur: at spectator, non actor, Theodoricus copias continet; nihilo seciùs, Clodomirus trepidandi inscius, siue in campo Augustodunensi, siue in Viennensi, in hostem procurrit. Funduntur nouâ clade Burgundi, Godemarus iterùm fugâ se proripit. Sed ecce repentinus casus victorem affligit, & in medio victoriæ cursu deturbat ad necem. Equi pernicitate, & ardorę prælij abstractus à suis Clodomirus, in fugientium agmen abripitur; ij cùm cæderentur incautius ora vertunt & iacula, sed nec ausi propius congredi, telis equum suffodiunt, atque equitem adhuc ignotum, quà iaculis quà gladiis obtruncant. Tum ex prolixa cæsarie, & capillitio ad Regis morem depexo, Clodomirum Francorum Regem agnoscunt: nam id præcipuè signum dignitatis regiæ, cùm detonderent comam Franci omnes, solísque Regibus ius esset crinem alere, ornare splendidè, & in humeros alarum instar demittere. Ideò Burgundi palmam recepturi, Regis caput abscindunt, & sicuti erat insigni crine conspicuum, pilo præfixum pro vexillo præferunt, instauràntque pugnam. At longè aliud quàm sperabant euenit. Franci nece Regis fortissimi, in vltionem incensi, cæco

Anno 524. irruunt impetu, hostem fundunt, ac sæua internecione suo Regi parentant: Clodomiro anni erant triginta, tres liberi, belli cupida mens, &

par

par ambitio, quibus dotibus haud satis moderans, in exitium raptus est. Porrò Godemaro post suorum cladem superstiti haud arduum fuit, recedente Franco, accitum regnum recipere; vt cuique genti suum placet iugum, & domestica seruitus leuius premit. Inde nouum bellum, & extrema regni pernicies. Quippe Childebertus & Clotarius, fraternæ calamitatis vltores, & spolia quibus exciderat partituri, ingentibus copiis Burgundum inuadunt, eadémque fortitudine victum Godemarum regno eiiciunt; ac profugum tanto terrore implent, vt è Gallia in Hispaniam, inde postmodùm in Africam fugiens, ibíque miser dum vixit latitans; propaginis regiæ termes deficiens, spem prolis mortuam busto intulerit; quanquam alij captum asserant, & coniectum in turrim, vbi diem obierit; pereunte simul Burgundico regno, centesimo decimo anno postquàm inceperat, nec multùm ætatem hominis supergresso; ita Imperiis & sua fata sunt, & quidem breuia: victoribus Burgundia in præmium cessit, æquâ lance, Clodomiri liberis prætermissis. CLODOVÆI FILII. *Finis regni Burgundici.*

XXVI. Hactenus fratrum ambitio suis conscripta terminis, naturam nondum exuerat; modò refractis claustris vagata longius, in omnia scelera præceps ruet. Ac primùm Clotarius Gundiocam Clodomiri viduam vxorem ducit, eiúsque liberis Clotildi auiæ in educationem traditis, grande nefas Childeberto auctore suscipit; non continuò quidem, sed tempore interiecto ambitionem alente, & nefas incendente, quo plerunque extinguitur. Fratris regnum pro impuberibus filiis quasi tutores administrabant, restituendum aliquando, ni acerba mors Dominos raperet. Eam vt promoueant, Parisios vbi agebat Clotildis conueniunt, nepotésque ex fratre velut salutaturi & ornaturi donis arcessunt; ij tres erant, Theodebaldus decennio maior, Guntarius, & natu minimus Clodoaldus; ab Auia summâ curâ & amore sollicito educati. Deducti ad Patruos traduntur custodiæ; ac statim ad Clotildim legatur Arcadius, qui forfices & gladium ferat; optione permissâ, nepotes suos an tonderi malit an occidi. Illa in tam ancipiti optione, cùm vtrinque vrgeret amor in liberos, támque atrox mors ista ciuilis, quâ spe regni ac prolis excidebant pueri, quàm altera videretur; præterquàm quod non arbitrabatur, eò furoris progressuros filios, vt nepotes innoxios trucidarent; elegit gladium, affirmans sibi perinde esse, si tollerentur pueri, ac si tonderentur. Renuntiata vox Patruis, in quoduis facinus paratos animos expediuit. Iubent in conclaue adduci pueros; ac Clotarius illicò repræsentans carnificem; natu maximum Theobaldum, iam spei summæ, nihil eiusmodi cogitantem, arreptum dextrâ, solo illidit, ac miserandâ voce exclamantem, ense gutturi impacto iugulat. Guntarius tristi spectaculo terrefactus, ad Childeberti genua procidens, eaque miserabiliter amplectens, tremulâ voce, gemitus inter & lacrymas, orat vt se aduersus Patruum tueatur; iámque Childebertus, suum opus peragente naturâ propè emollitus, horrore criminis nondum impleti, conuersus ad fratrem, rogare pro puero cœpit; sat fusum sanguinis, & innoxij quidem, sat furori datum & crimini, recipiendam naturam, nec peccandum in eam toties; se beneficij loco habiturum veniam, & quidquid velit Clotarius *Clodomiri liberi.* *Necati à patruis.*

repensurum. At ille post cruorem fusum immanior, ne periret dimidiato scelere præmium, atroci aspectu fratrem intuitus; quid tu, inquit, eam rem obturbas, cuius auctor fuisti? ni hunc depellis, pro eo morere; simul districtum ferrum intentat minaciter. Quo viso Childebertus, excussâ constantiâ, seu proximo metu, seu prima cupiditate, puerum à se repulit, illicò à Clotario ferro eodem, fraterno adhuc cruore madido, trucidatum. Clodoaldus superefat, postrema ambitionis armatæ victima, quem amici paterni fides neci eripuit; is enim clam à carnificina subductum ignaris Patruis apud se habuit; donec puer iam natu grandior, ad res diuinas vltrò se applicans, sacerdotio initiatus, Nouigenti (qui pagus est duobus Lutetiâ milliaribus, postea dictus sancti Clodoaldi) vitam egit inclytam morum sanctitate, ac virtutum plenus euolauit ad superos; æquè posteris clarus ac venerandus, quàm exsecrandi Patrui ac monstrosi. Hoc patrato facinore Clotarius regno auctus Suessionem se recepit; Clotilde auiâ luctum & lacrymas in nepotum hereditate cernente.

Præter Clodoaldum.

S. Cloud.

XXVII. Theodoricus interea tragœdiæ spectator, vt & actor esset; cui hactenus armata fratrum concordia timori fuerat, tandem bellum Thuringicum quod omiserat retexens (tametsi id gestum, ante patratam cædem haud pauci asserant) simul fratres ne absenti nocerẽt seiungens, spe Clotario factâ diuidendæ Thuringiæ, eóque in consortium belli adscito, in Hermanfredũ prioris belli præmium inficiantem, gemino exercitu mouet. Copias ingentes Thuringus contraxerat, & confirmatâ per fruitionem regni audaciâ, procul Francis obuius, suorum virtutem militari fraude armauit. Ingentem fossam in lato agro duci prætendique iussit, eamque leui cespite subiectis ramis frondibúsq; arborum operiri, vt vna campi series, firma ac solida, ac nullibi scissa videretur. Commentum iuuit Francorum temeritas. Subsidente post fossam hoste, cœco impetu in prælium ruunt; primíque equites ad fallacem cespitem vecti, eo fatiscente, simul in imam fossam præcipitantur; in plurésque ordines fraus propagata est: donec eâ cognitâ, vtroque latere circumactus miles furore tanto Thuringum cecidit, fortitudine imprudentiam emendante, vt mox trepidantem in fugam egerit; ad amnem Onestrud (quis illo fuerit, certò non scitur) fugientem longè persequutus. At ecce prælium ad ripam amnis redintegratur, spem suis animúmque faciens Hermanfredus, palantes Francos, à victoria cæcos & incautos, profligari posse affirmat, standum in gradu; iam in conspectu patriæ, pro liberis & laribus dimicandum. Quod tametsi Thuringus audacter præstitit; tamen Francus instauratâ ferociâ, & torrentis instar prorumpens in aggeres, contrà obnitentem primùm gradu mouet, dein ad ripam agit, mox impellit in vortices amnis, ac tandem strage conficit tam luculenta, vt per erectum cadaueribus hostium pontem, ad obiectam ripam cædendo euaserit, in fossa & amne victor gemini elementi. Facilè Regibus fuit ab hac pugna Thuringiam totam subiicere, Hermanfredo munitionibus castri se tuente. Eo tamen in victores inualido, fidei Theodorici se tradidit; inanem illicò & falsam expertus. Nam ad sanciendum fœdus euocatur Tolbiacum, dum vnà cum Theodorico colloquens in lorica muri deambulat; ab eo, vel ab alio ministro

Bellum in Thuringos;

Dolus militaris.

Victus Thuringus;

Hermanfredus occisus cum liberis.

nistro sceleris, in subiectam fossam præcipitatus, comminuto cerebro, veterum scelerum, sed nouo scelere pœnas dedit; regno toto deiectus, quia totum ambierat; quippe vota nostra timenda sunt, & cupiditatum apex ruina est. Liberos fatum Patris inuoluit, nec Francus superesse passus est, qui regnum sperarent. Diuidenda erat inter victores Thuringia, iam animis malè cohærentibus discordiæ pomum; mox aucta suspicio ob duos Bertarij liberos, adolescentem & virginem; huius nomen Radegundis, illius nescitur. Et eos quidem Clotarius in potestatem suam abduxerat; ac fratre inscio Radegunde statim in vxorem ductâ, adolescentem regium interfecit; quasi leuius crimen polygamia foret, nisi & fratricidium accederet. Sanè Radegundem commendabant eximia corporis forma, & animi virtus longè præstantior: quam ideò Clotarius amauit tantoperè, vt affirmaret, se præter eam nihil habere; quasi potestas & opes regiæ, præ dilectissima coniuge nihili forent. Illa tamen Diuini cultus, quàm dignitatis regiæ studiosior, & memor potius vnde ascendisset in id rerum fastigium, quàm se in eo positam, vitam in aula agebat sanctissimam; noctu pedibus nudis adibat Basilicam, orationem silentio & solitudine promouens; reliquam noctem humi cubabat, lecto regio abstinens; effusa in pauperes, quidquid erat peculij largiebatur, ac cum iis cibum summâ lætitiâ capiebat; Monachis, Deique famulis impendebat reuerentiam, & alimenta vberius; ita vt Rex diceret se Monacham habere in coniugem. At illa tandem Aulæ pertæsa, & sanctioris vitæ cupidior, sexto post nuptias anno, clàm à viro se proripiens, profugit in Aquitaniam; hæsitque Pictauis, pro cultu & honore, quo memoriam sancti Hilarij obseruabat. Mox Rege annuente, Monasterium puellarum extruxit; in quod sacram induta vestem se abdidit, séque Agneti Præfectæ subiecit, abdicatis omnibus, Christo pauper, nullo imperio, ne sui quidem seruato. Id cœnobium sanctæ Crucis appellatum est, quod sanctissimi Ligni fragmentum, ab Iustino iuniore impetratum, in eo repositum est: in quo vitam reliquam egit, & clausit piissimè Regina abdicans; cultu sanctitatis in posteris clara, & exemplo docens, Regum deliciis quidpiam esse longè iucundius & optabilius. Nunc vt ad rem nostram redeam; ea res suspicionem mouit Theodorico; affectatæ à fratre Thuringiæ; & iam parato ad nefas quodlibet animo, statuit eum è viuis tollere; iussisque post velum conclauis latere sicariis, Clotarium in colloquium aduocat, vt incautus ab occulto milite perimeretur. Clotarius siue præmonitus, siue fratris mentem à sua metiens, forti milite stipatus accedit, & in conclauis ingressu, vt timentis est cauere omnia, visis armatorum pedibus, quos minus obtegebat siparium, fraudémque dissimulans cui par iam erat, comitante suorum globo subit in conclaue. Theodoricus iam innocens vel inuitus, spe in metum versâ, gratiis actis propter auxilia in Thuringos præbita, pretiosissimo vase dato in præmium (erat catinus argenteus, tum enim argentum pro auro, & summi pretij) dimisit illicò fratrem; abstinuítque à scelere, vt aliquando iuuat infirmitas, per impotentiam.

CLODOVÆI FILII.

Radegundis sancta.

Posita Clotario insidia.

XXVIII Agentibus in Thuringia fratribus, & per crimina contendentibus,

CLODOVÆI FILII.

Childebertus ne solus innoxius foret, ambitioni remittebat frenos. Percrebuerat rumor Theodoricum in expeditione Germanica fato functum: excitatus hoc rumore frater, pro lugubri veste armis indutus, inuitante quodam Arcadio Aruerno Senatore, regionem Aruernorum, sibi opportunam, auulsam longius ab Austrasia, occupaturus inuadit. Et feliciter eiusdem Arcadij proditione primariam vrbem expugnauerat, reliquas facilè sub iugum missurus; cum audit Theodoricum viuere, & incolumem è Thuringia rediisse. Hoc nuntio perculsus velut machinâ bellicâ, vt malè cœptum inconstantiâ emendaret; relictis duntaxat in Aruernia vrbe præsidiis, citius quàm venerat, Parisios repetit, iam alienis missis de suo cogitans. At Theodoricus furenti animo Aruernos aggressus, regionem latè diripiens, quibusdam castris exceptis, recepit omnia. Inter ea Meroliacum situ & munitionibus validum, ineluctabilem molem opponere Principi videbatur, excisus in rupe murus, & propugnatores haud pauci, excludebant vim bellicam; intus lati agri ad alimenta exculti, fontésque vberrimi præter amplissimum stagnum emanantes, obsidionem lentam arcebant: sed Dux iis deerat, cui tanta commoda vsui forent. Et verò quinquaginta ciues ad prædam faciendam imprudentius è castro egressi, dum se recipiunt à Theodorici milite intercepti, ac sub ipsum murum deducti, vinctis post terga manibus, acto ad iugulum ferro, miserabili specie suos expugnarunt, vt ingenti pretio redimerentur; nec postea ad propugnandum animus fuit, admisso, vt verosimile est, in molem Principe. Ab eo castro in Mundericum rebellem eductæ copiæ. Is nobilitate prætumidus, quippe ex antiquâ Regum prosapia, patrimonij opulentiâ ambitionem fulciente, pertæsus obsequij, collecto milite numeroso, Aruernorum Regem se ferebat; ac tunc aduentante Theodorico, Victoriaco castro, quod omni studio communiuerat, fracturus æmulum confidebat. Iam septimam diem tenebat obsidio, munimenta validissima erant, miles fortissimus, dux admoderator, belli peritus, cui arcis defensio loco regni esset & salutis. Ideò Theodoricus posito impetu, ad fraudem conuersus, mandat cuidam Aregisilo, vt dolo ac si opus foret periurio Mundericum illectum, è munitione castri educat, & quouis modo interimat. Minister ad ingenium domini fictus, petito colloquio, ad Mundericum admittitur; *Summa dicit insipientia, perfidiæ crimen augere contumaciâ; frustra castrum etsi munitum opponi Principi, cui latè omnia pareant; primùm nihil inexpugnabile esse Regi armato; dein arce inclusum, reliquo orbe excludi; hoc est abfutura statim commoda vitæ, adfuturam famem, quæ velit nolit deditionem extorqueat, ex necessitate longè grauiorem: nunc occupet beneficium Principis, ac dum licet amicitiam emat voluntate, breuémque moram dierum aliquot incolumitati suæ posthabeat.* Nutans hoc sermone Mundericus, ad deditionem tandem impellitur; dante fidem Aregisilo, ac super altare iureiurando salutem capitis pollicente: Egreditur itaque munimentis, dexteram Aregisili seu aram fidei manu tenens; cùm procul ex condicto inspicienti militum globo; quid, proditor ait, in Mundericum tam intenti aspicitis? an primò vestris aspectibus patet: Quibus verbis quasi tubâ miles incitatus, stricto ense ruit in Mundericum.

Childebertus Aruernos inuadit.

Theodoricus eosdem recipit.

Et Mundericum dolo occidit.

Vitry.

Mundericum. Qua prodirione nequaquam territus, vir fortior quàm prudentior, paratam necem in Aregisilum reiecit, emissaque in fugientis humeros lanceâ; en cape, inquit, periurij præmium; hac te morte donat fides violata; mox ferro militem ruentem excipiens, latè strage editâ, turbâ oppressus, ac tandem occisus, iacente cadauere quasi trophæo supra cæsos hostes eminuit. Truncato capite, Theodoricus castrum obtinuit, omnémque Aruerniam: rursúmque fœdus cum fratribus panxit, inuicem datis obsidibus, ad periurij cautionem, vel pœnam, magno tamen obsidum damno, qui malè sarta inter Principes fide, mox vtrimque in molestissimam seruitutem rapti, pœnas dederunt alieni criminis; verè Achiui, qui ob Regum deliria plecterentur. His perfectis regressurus in Austrasiam Theodoricus, ne quis scrupulus in Aruernis superesset, Sigibaldum sibi affinem, quem Aruerniæ vrbi præfecerat, iam multorum criminum reum, indomitæ virum audaciæ, tam superorum hostem quàm hominum iubet interfici. Iustè quidem; sed iniquè, quod innoxium noxio iungeret. Scribit enim ad Theodebertum filium, vt Gibaldum Sigibaldo natum, quem tunc secum habebat, è medio tollat. Agebat Biterris Theodebertus, quædam castra expugnans occupata à Gothis; cùm acceptis à patre litteris, miseratus innocentem iuuenem quem & in sacro fonte susceperat; accitum monet vt fuga sibi citius consulat, ipsi fidem & amicitiam mandato patris longè potiorem; abeat, rediturus ad compotem regni, & in primam gratiam restituendus. Stetítque pollicitis generosus Princeps; nam à Patris obitu reuocatum exilio Gibaldum, præter hæreditatem paternam, donis auctum regiis, amauit impensè; tanta mortalium res varietas agit; cùm inde in Patribus mors & furor; hinc in liberis vita, & clementia opponantur.

Clodovæi Filii.

Theodeberti æquitas.

XXIX.

Dum Aruernis domandis Theodoricus desudat, impetrata pace Childebertus nouam parat expeditionem, fraterni tandem amoris & Christiani nominis monumentum. Amalarico iam pridem, Alarici filio, Regi Hispaniæ, Franci Reges Clotildim sororem, quanquam Ariano, in pacis vinculum vxorem tradiderant. Hæc perreximiè pia, in gremio matris educata, non modò illibatum ab hæresis labe animum habuit, sed etiam præ se tulit in veram religionem amorem tantum, vt hæreticæ plebi, Præsulibus, & marito ipsi odiosa, publicum anathema, & quasi bidental, sanctissima mulier haberetur. Ideò & domi spreta, vilis instar mancipij, & foris dum ad Ecclesiam accedebat, à tenui plebe lacessita contumeliis, coniecto stercore putidísque fœtoribus sordidata, deridiculo passim & horrori erat: Imò haud raro à coniuge vapulans, acerbissimam calamitatem, pro voluptate atque solatio, afflictissima fœmina hauriebat. At quia ouibus sua etiam bilis est, aliquando grauius à domestico tortore percussa, cùm misso ab ictu sanguine subiectum strophium imbuisset; iam Deo vltrices pœnas in scelera coniugis intendente; dedit ad fratres litteras, miseriarum suarum indices; cruentúmque vt erat strophium addidit, characteribus inscriptum verè purpureis, supra facundiam Atticam efficacissimis, Childebertus immanitate rei permotus admonito nec, expectato

Clotildis Gotho nupta.

Childeberti in Hispaniam bellum.

CLODOVÆI FILII.

Anno 531.

ctato fratre Clotario, statim contracto exercitu, vindicaturus sororis iniurias, Hispaniam petit. Nec segnior Amalaricus occurrit, certus rem decernere prælio, paratâ in effugium classe, si quid secus quàm sperabat contingeret. Pugna conseritur, miscentur acies, inde palmas veteres iactantibus Gothis, inde Francis nouas; quibus & istam adiunxit disceptator præliorum Deus; equitatu Francico præpollente, & obiectis contis quasi balistis demouente hostem & deiiciente. Terga vertunt Gothi, ad paratas naues plerique fugiunt; inter quos Amalaricus iam naui proximus, seruatúsque propemodùm, duce cupiditate in discrimen nouum se coniecit. Memor gemmarum quas pretiosissimas in gasophylacio asseruabat, eas vt in fugam auferret, versus vrbem regressus, à victore exercitu interclusus, cùm persequente milite in Ecclesiam Orthodoxorum confugeret, anteaquàm pia contingeret limina, perfossus lancea miser occubuit; auaritiâ exigente pœnas crudelitatis, & asylo sacro hæresim excludente. Childebertus victoriæ alis inuectus, fugam & trepidationem sequutus hostium, Toletum vrbem regni primariam qua facilitate obsidet capit, Gothicos thesauros inuadit ac rapit, ac gazâ pretiosissimâ omnium receptâ, sorore charissimâ, spoliis tardo exercitu in Franciam redit. Sed pia mulier morbo, vel tædio tantarum cladium, in ipso Pyrenæorum transitu obiit; diceres innutritam aduersis metuere prospera; vel ipsa victoriæ prospera hac calamitate Deum intingere.

XXX. *Theodebertus Theodorico succedit?*

Hoc bello functus Childebertus, mox altero indecoro admodùm sese implicuit. Theodebertus in Deuteriæ amatæ fœminæ complexibus apud Aruernos diem terebat & otium; cùm audit Theodoricum patrem graui morbo decumbere; ac nisi quàm celeriter aduolet, periclitari non Patrem modo, sed ipsum imperium. Hoc gemino clauo amorem tundente, relictâ Deuteriâ, citissimè ad Patrem se confert: qui vitâ postmodùm functus, ambitione latissimâ arctis tumuli septis circumclusa, filium sceptri & cupiditatis hæredem scripsit. Hæc tenera regni rudimenta visa opportuna Patruis ad inuadendum. Communicant consilia Childebertus & Clotarius; facilè ad inferendum malum conueniunt; & Princeps iuuenis, apertum regnum, nutantes adhuc subditorum animi, paratam prædam & expeditam ostendunt. Ergo ad exuendum nepotem conuolant; & quà vi, in Austrasiam irrumpentes, quà arte, subditorum animos illicientes, nihil non mouent, ad patrandum facinus. Quanquam inanis conatus adhibitus. Dudum Theodebertus gratissimus acceptissimúsque in vulgus erat; flos ætatis amori & magnarum rerum spei opportunus; in rebus bellicis fortitudo & felicitatis cursus perpetuus; humana indoles, ad liberalitatem & indulgentiam prona; in Deum pietas, ac in templa & res sacras cultus, præter innatam Francis Regum suorum venerationem; præsidia tutissima erant, custodésque firmissimi. Et verò à subditis maximè à Leodiensibus, tantâ constantiâ, tanto animi robore atque firmitate, defensus est atque propugnatus, vt Patrui deiecti spe criminis, coacti sint exercitum soluere, & incepto desinere; fidem seruante plebe inconditâ, quam propinqui violarent; adeò sæpe magna illa nomina affinitatis & nobilitatis

Anno 538.

Bello appetitur à Patruis.

Sed frustrà.

nobilitatis inania sunt, virtute ad plebeia capita transeunte. Clotarius vt erat ferocioris animi ad sua rediit. Childebertus astutior à vi ad blandimenta conuersus, vt nepotem quem deiicere non posset alliceret, Legatos ad eum mittit, ad amicitiam contrahendam; qui prioris facti excusatum odium in Clotarium transferant; palam exhibeant sui Regis in Theodebertum paternos affectus; adoptionis spem faciant; nullam Childeberto præter fœminas prolem esse, regno gerendo lege Salica impares; veniat ipse ad Patruum, beneuolentiam patris & charitatem intimam experturus. Theodebertus datâ acceptâque fide Childebertum inuisit; summâ gratulatione excipitur; tot tantísque muneribus cumulatur, vt dantis munificentia admirationi omnium foret; ac tandem iis donis promissísque pluribus expugnatus, eiusmodi fœdus cum patruo contrahit, vt quod ille maximè optaret, cuiúsque rei gratia conciliationem istam adornaret; in Clotarij vnam perniciem itum videretur; amborum studio parato exercitu, & è vestigio in securum & incautum Clotarium ducto. Is iam dimiserat copias, cùm audito fratris nepotísque consilio, grauitate periculi æstimatâ, fidissimos militum conuocat, nec se vlli ausus vrbi committere, in siluam confugit: ingentes cædi arbores iubet, quarum contextu castra communiat: ac seriò anteactorum pœnitens, diuinam opem, postremum & obuium miserorum perfugium, implorat. At Clotildis mater, quæ iam natu grandis, inter officia pietatis Parisiis agebat, auditâ liberorum discordiâ, ac de salute illorum sollicita, cùm immineret fratricidium, patrandum vni, ferendum alteri; infirma vndique præter preces; mentis ambigua, filiorum vtrum appellaret, ad quem primùm accederet, vtrumque experta in liberis Clodomiri; abscissâ spe humani subsidij, ad diuinum prorsus se contulit; & quantocyus delata Turones, ad sancti Martini tumulum prostrata, inter preces & lacrymas noctem absumpsit; orans, ne liberi mutuis cædibus contaminarentur, néue ambitione memoriam Clodouæi, sua piè ac fortiter gesta, spémque posterorum pessundarent atque expungerent. Piissimæ matri condonauit liberos optimus Deus. Iam Reges in Clotarij castra promouerant copias, vna admodùm nox differebat obsessi perniciem; cùm ipso die sub lucis ortum paratis ad expugnandam molem militibus, noua quædam res apparatum omnem impressionis & consilium disiecit, sæuissima tempestas oritur, ventíque turbo tam atrox, vt momento temporis euersa tentoria, solo illisi homines, iumenta longius rapta, quædam ad viginti stadia, miserandam faciem statim induxerint. His accessit imber grandini mistus, posteà crepitantibus saxis inhorrescens, quibus iacentium corpora læderentur vel per ipsa ferri tegumenta. Feriebant aures & oculos corusca fulgetra fragórque tonitruum repetitus, & in ipso apice metus increbescebat: quippe eruptura illicò nubibus fulmina extremum exitium minabantur; iámque miles abiecta belli cogitatione, humi affixus, parmæ pluteo vtcunque se tegens, arbitrabatur extremum diem contigisse. Imò quod mirabilius, penetrauit in animos procellæ sæuitia, quos mutaret in melius. Vno ore omnes, cùm Duces, tum milites, criminum veniã à cœlo poscere, pœnitere se belli, polliceri pacem, quam impetratam volunt à

Cum Childeberto conuenit.

Contra Clotarium.

Clotildis pie sollicita.

Pugna miraculo discussa.

numine. Diceres ad tranquillitatem procellam immissam; ventus obmutuit, nubes euanuere, sereno cœlo dispulsus est imber, vbi pacis votum affulsit animis. Aucta est admiratio, cùm ad Clotarium missi de concordia legati, retulerunt super eius castra serenitatem miram illuxisse, nullum venti flatum, nec imbris vel stillam, formositati cœli offecisse: Hebrææ gentis atque Ægyptiæ repetito miraculo. Inde vtrinque milites, consalutare, dextras dare & capere, amplecti mutuò, gratulari; ac se germanos dicentes, detestari bella ciuilia: ipsi fratres feritate depositâ redire in gratiam; & agnoscere, ipsa elementa, vbi maximè sæuiunt, magistros esse clementiæ atque honestatis. Ita nempe ex infirma Clotilde robur, ex tenebris lux, ex bello pax, concordia ex odio, cùm humanis rebus Deus interuenit.

XXXI. Nihil visum est ad sanciendam pacem validius, quàm si fratres & nepos in externas gentes arma deferrent, ac bellicosissimis animis pabulum in alieno sufficerent. Ideò Childebertus accito Clotario, illectus palmâ Hispanicâ de Amalarico relatâ, ad Pyrenæos exercitum mouet. Nec Regibus deerat belli materia vel prætextus; siue persequentibus iniuriam veterem; siue Gothos odio hæresis insectantibus: siue contendentibus quod semper obuium est de regni terminis. Hispaniam itaque ingressi, Cæsaraugustam situ & munitionibus validam obsident. Ciues inclusi, seu iam propugnatione omni consumptâ, siue Francicæ fortitudinis gnari, se ad obsistendum impares rati, in cœlestem opem totam spem conferunt. Indictâ cibi potúsque inediâ, mutatísque cilicio vestibus, Vincentium Martyrem, cui præcipuo cultu addicta est ciuitas, ad victoriam hostium infringendam appellant supplices. Videbantur circa vrbis muros viri inermes, ciliciis horridi, tristi cantu, longóque agmine, lenti incedere; sequebantur miserabiliori specie fœminæ, nigrantibus pallis, turbatis ac disiectis crinibus, toto capite squallente cineribus, veluti offerrent viros sorditatæ, crebro planctu tundentes pectora, ac lamentabili eiulatu misericordiam Dei compellantes. His omnibus sacrorum ministri præerant, tunicam Martyris deferentes, & per eius prælia agoni suo finem deposcentes. Vbique Deus supplicibus parcit, idem Hispanis Vincentius fuit, qui Francis Martinus. Vbi Reges hanc supplicationem aduertunt, nouúmque morem propugnandæ vrbis; percontati à rustico capto quid id rei foret, accipiunt, eam religionis ceremoniam esse, qua Vincentium beneficiis notum victoremque eximium ad tutelam vrbis euocarent. Quare vehementius commoti, & iam Vincentio de victoribus triumphante, Antistitem vrbis adscitum rogant, vt de tanti Martyris Lipsanis sibi aliquid impertiatur, excusant arma, ac recessum si hæc spolia referant pollicentur. Nec secus quàm dixerant, donati acceptissimâ sancti Stolâ, cœlestibus spoliis opulenti, illibatâ vrbe regrediuntur: ac postea templum Vincentio Parisiis in primaria vrbe Childebertus posuit, monumentum religionis; cùm tanti duceret se martyri præbuisse vincendum, quanti vicisse. Non nescius sum has Hispanicas expeditiones apud ipsos Hispanos controuersas esse; aliorum silentio, aliorum scripto contrario; sed cùm è nostris eas perscribat iis temporibus coæuus propemodùm, sanctitate morum, fide dignus, Gregorius

Fratres secūdò in Hispaniam.

S. Vincentius Cæsaraugustam liberat.

gorius

gorius Turonensis; easdem si prætermitterem, næ ego præuaricarer in gentis meæ gloriam, ac iustæ laudis sementem opprimerem.

Theodebertus spe & apparatu maiori, ac maiori pòst clade in Italiam bellum inuexit. Sed ante Deuteriâ amatâ fœminâ repudiatâ, Visigardem legitimam coniugem thalamo reddidit. Illa iam Regi grata à Biterrensi expeditione, Captarij castri præda & triumphus, dum Theodebertum expugnatorem castri ipsa captiua pulchritudine capit; tantùm amorem promouerat, vt post mortem Theodorici, Visigarde eiectâ contra fas iusque connubij, pro vera coniuge haberetur. Eadem filiam ex priore viro susceptam (quem Theodeberti causâ reliquerat) in aulam induxerat, mox adultam, & flore ætatis, præter formam eximiam, omnium votum. Mater quæ ex se metiretur alios, cùm crederet libidini Regis inuium nihil, quia nihil ambitioni suæ arduum erat; Zelo ardens in filiam, ne Regis mentem in se auerteret, ac oblita matrem; ipsam plaustro impositam, iunctis bobus indomitis, de ponte Viridunensi præcipitauit in subiectum amnem; tantus est vel amoris furor, vel honoris; imò vtriusque ab consortio, vel sui alteram partem repellentis. Theodebertus parricidij motus infamiâ, Deuteriam quidem, sed indemnem expulit: fortasse in prolis gratiam; nam ex ea Theodualdum susceperat: mactandam quouis supplicio, si grauius sit, quàm à prauis affectibus dilaniari; ac expetitam optatis omnium Visigardem, in patientiæ præmium, thoro restituit. Mox ad Italicum bellum se accingit. Theodorico Italiæ Rege fato functo, Amalasuenta eius filia regnum pro Athalarico filio administrabat; laudatissima femina, & animi dotibus ornatissima; nata ex Audefleda Clodouæi sorore; eo mortuo, Theodaato nupsit, à quo postmodùm in balneo suffocata: data est Iustiniano belli occasio, vt in alieno plectendo crimine, quod iam in Africa faustè successerat, rem suam ageret. Missus itaque idem qui Gilimerem vicerat Belisarius: ac statim Siciliâ, Neapoli, ipsâque Româ potitus, Gothicas palmas infregit: Theodaato à suis occiso, & Vitige in eius locum suffecto. Is suscepto regno, Francos quâ celebritate tunc erant, in societatem adsciscendos putauit: legatósque misit, qui reges ac gentem vniuersam ad bellum excirent in communem hostem, dona ingentia, spémque plurimam afferrent; ac præsertim Theodeberto, audaciâ & iuuentute ad militarem gloriam opportuno, ex victoria Danorum Belgij oras vastantium propè calenti: oblata in stipendium Phocensi Prouincia: ad iungendas vires animos facerent, & stimulum conditione quauis admouerent. Admissa legatio, recepta munera, Theodeberto Prouincia data: & in spem maioris auxilij Burgundionum duodecim millia Gothorum signis adscripta. Iis aliisque militibus ad centum quinquaginta millia Vitiges auctus, Romam obsedit, Belisario propugnante; ac post multa prælia, ignominiosè repulsus in Mediolanum furoris ignauiam vertit. Interea Belisarius victoria fruens, Rauennam quæ vna vrbs Gotho superat, expugnandam suscepit. In eo rerum articulo Theodebertum Vitiges acerrimè vrget; ne patiatur amicos & socios perire funditus: tam victoriis quàm cladibus exercitus deteri; Belisarium propugnatione Romana imminutum

Cabriere.

Deuteria filiâ necatâ pellitur.

Theodeberti expeditio Italica.

Anno 547.

imminutum esse, facilè vinci ac deleri posse, anteaquàm subsidiarius miles Constantinopoli per opposita maria veniat; nunc exsurgat Francus, & ad commune præmium oppressurus hostem communem aduolet. Et verò eiusmodi momentum Theodebertus opperiebatur, quo Gothi & Græci attritis viribus deleri possent commodiùs, & is esset hostis qui infirmus foret. Igitur centum hominum millibus sub signa conscriptis, Annibal nouus Alpes transcendit, ac in Italiam effusus, tam Gothorum vrbes quàm Græcorum vastat ac diruit. Vitiges perculsus pereuntium strage, veritúsque hostem appellare quem socium vellet, misit qui rogarent Theodebertum, haberet suos in potestate, atque ad iungendas copias acceleraret. Francus Punicam fidem dissimulans, magnis itineribus ad Gothum tendit; cúmque iam crederetur admoturus castra castris, militem militi: subita irruptione in eum inuadit, hostilíque ferro castra diripiens, cladem infert eò maiorem, quò facilius perimuntur incauti; nec inimicus grassàtur acerbius quàm amici larua. Hac præda auctus, mox ad Græcos animum applicabat, cùm perfidiæ osor Deus victoriæ præmiis victores perdidit. Refertis enim omni opulentia castris, cùm vino & cibis liberalius indulgeret Francus, statim copia, mox inopia laborans, contractis inedia morbis, vulgatísque, florentissimus exercitus petiit; Theodeberto cum paucis admodùm reuertente in Franciam. Et hæc princeps Italicarum expeditionum, cæterarum omen; statim manu vincere, post morbis vinci; veluti suorum vindex Italia, quos non posset armis, cœlo perimeret. Aliquot Franci in ea relicti, tam de Græcis quàm de Barbaris egere prædas; sed hæc potius latrocinia dicenda quàm bellum; in quibus scribendis iactura sit stili & otij.

XXXIII. *Theodeberti mors.* Apparabat, vt volunt, Theodebertus nouum exercitum, cùm molesta ægritudine correptus, tam multas & longinquas curas in vnam contraxit, vt valeret melius. Morbum contractum volunt ex venatione; cùm in Bubalum irruens, ramo arboris percussus sit, & deiectus equo; eo casu inualidus. Laudatur in paucis ob præclaras virtutes, iustitiam, pietatem, clementiam, fortitudinem, & liberalitatem: quibus præter Deuteriam, & bellum Italicum pauca opponas. At magnæ laudis fuit, in seculo virtutis tam indigo, contraxisse sordes admodùm paucas. Adhibiti medici, nullis studiis, nullis remediis pepercerunt; irritis tamen; causâ morbi ne cognitâ quidem; ideò producto per medicamenta incommodo, tandem dolor

Anno 551. morte consumptus est. Theodualdus filius ex Deuteria natus tam in morbum patris quàm regnum successit. Verùm Regis mors Parthenio Aulicorum

Parthenius occisus. charissimo capitalis fuit. Iam ante imponendis tributis Francorum odia concitauerat, gratia Principis ad vexandam plebem abusus; is igitur gnarus, nihil licentiâ vulgi crudelius, vbi facultas armat sæuitiam, suique conscius quid mereretur, asylo aulico deiectus ad sacrum confugit; duos Antistites apprecatus, vt se tuto Treuiros ducerent, ac quà auctoritate, quà oratione, à furore plebis tuerentur. Præcucurrit tamen iustissimas pœnas conscientia scelerum; cùm enim somno sopitus decumberet, viso per somnium Ausanio cum Papianilla coniuge, quibus innoxiis calumniosè mortem confecerat; exclamauit euigilans; adeste, & afferte opem pereunti,

pereunti; simulque narrauit, sibi eosdem oblatos esse necem exprobrantes, & ad summi Iudicis tribunal vocantes. Veræ calamitati prælusit somnium; vix Treuiros venerat, cùm efferata plebs aduolat victimam publicam discerptura: Antistites tumultui impares, eum in templum labore multo abductum, arcæ includunt, ingestis suprà vestibus sacris, vt latentis sensum auerterent. In templum plebs irruit, perscrutatur singula; ac tandem arcâ reseratâ, explicatur è vestibus miser, temploque extractus, pugnis calcibúsque contusus, ad columnam vinctus, saxis obruitur. Vtinam iuisset exemplum ad posteros; & eiusmodi homines futurorum metu vsum præsentium coërcerent. Idem Parthenius tantæ gulæ perhibebatur, vt ad cibos ingerendos crebrius, calorem stomachi sumpto frequenter aloë promoueret; voluptatem intendens per amaritiem medicamenti; adeò in humanis, nihil mellis est sine felle. At Theodualdus septimo postquàm imperaret anno, diuturno morbo consumptus è viuis abiit; inferiora corporis obtinente paralysi: iam deficiens ab auita generositate; nam Italiam gloriam Patris & ignominiam prorsus abiecerat; & parsimoniæ intentus, ad priuatos vsus traducebat regnum. Is tamen pollebat ingenio, quod ab eo dictus prodit Apologus. Vnum è ministris pecuniæ regiæ per fraudem auersæ suspicabatur; huic vt metum faceret, simulque aliis documentum, aiebat: serpens amphoram vini cum reperisset, odore illectus, se in eam per apertum os abdidit, ibique securus aduertente nullo, hausto mero se ingurgitauit. At domino interueniente, cùm anguis prodire amphorâ vellet, nec iam tumidum ac oppletum vino angustiæ oris admitterent; sic deprehensum monuit dominus; Euome prius quod absorbuisti, & ab eo carcere quem tibi compegisti liber euades. Ingeniosè dictum & regiè; nempe vincula sibi adstringunt, qui aliena rapiunt; & qui regias opes intercipiunt, sæpe instar hirudinum, per exsuctum sanguinem sibi necem creant.

Margin: CLODOVÆI FILII. — Theodualdus moritur. — Eius Apologus.

Clotarius à Theodualdo hæres scriptus, & ab incesto regnum auspicatus Vultrada pronepotis vidua in vxorem ductâ, quam tamen postea dimisit, increpitus à sacerdotibus piis, mox in Saxones detrectantes imperium properauit. Erant Saxones, Alemannica gens, inter Albim & Rhenum positi, in iisdem sedibus, quibus olim Franci immorantes; qui eodem afflati genio libertatis, ferebant iugum impatientius. Ii sub Theodualdo indulgentius habiti, vbi transmissum est in Clotarium regnum, Childeberti impulsu, cui fraterna bona malo erant, adscitis sibi Thuringiis, opportunè vt putabant, dum infirma nutarent initia, rebellarunt. Quocirca Clotarius, ne infirmitate exordia peccarent, celeriter lecto exercitu, in eos venit; ad Viseram amnem vt vidit, vicit; & maximâ strage propemodùm deletos vltrà persequutus, totam Thuringiam vastando percurrit, pœnâ tam socios quàm reos criminis inuoluente. Nec ideò fracta est peruicacia gentis: iterum absente Clotario iugum excutiunt, tributísque negatis, extinctum crimen altero suscitant. Iterata culpa iteratam pœnam exigebat; adest Clotarius exercitu valido sanciturus vires imperij. Tum demùm rebellibus cæcitate discussâ lux effulsit; vbi priorem victoriam meminerunt;

Margin: XXXIV. Clotarij bellum in Saxones. — Le Veser.

CLOTARIUS.

eosdem esse qui modò victores ac victi fuissent; imò illos numero & præiudicio fortiores, se vtroque infirmiores; legatis missis implorant pacem ac veniam: *Se paratos ad tributa & qualibet onera profitentur; priorem culpam deletam pœnâ, huic indulgentiam deprecantur, expertos iustitiam Principis, appellare clementiam; futuros in obsequio, si parcatur, qui non fuissent cùm plecterentur; ex vindictâ rebellionem natam, ex venia oriturum amorem, & ex amore obtemperationem ineluctabilem.* Regi placebat addictis parci; nec tentandam aleam pugnæ, cùm pugnæ præmium repræsentarur. At contrà Proceres ducésque contendunt, *Iteratam rebellionem condonatione omni maiorem esse; perfida genti non habendam fidem quam violasset; nunc consternatos metu polliceri multa, quæ ridebunt securitatem adepti; in eiusmodi animis insculpendum ferro obsequium; suo sanguine rebellionem mergendam; & qui nolint sapere, adigendos vt non possint desipere.* Impulsus itaque suorum consilio decernit bellum in Saxones Francus. Sed ij rursum legatione altera, mediam facultatum partem, vel in pœnam criminis, vel in pignus futuræ fidei offerunt; modò veniam & pacem referant. Et repudiatæ hæ conditiones à Ducibus, inuitusque Clotarius legatos dimisit. Ecce tertiùm legati redeunt, humíque postrati, infimis precibus veniam flagitant; se suáque omnia Francis addicentes; suas omnes opes, supellectilem, vestes & pecora, & agrorum partem dimidiam permittunt victoribus; nihil sibi præter nuda corpora, vxores, ac liberos, ad inopiæ consortium, excipientes. Tunc enimuerò Clotarius, fœdus admittendum, exclamare; optari plura sine crudelitate non posse: iram Dei prouocari superbiâ: nec quos omnia præter arma destituant, insuper desperatione armandos; ruant Duces, si velint, quò impellit insania; se in deditios & abiectos non progressurum vlterius. Nihilosecius reluctanti instát proceres Franci; minas intentant, probra obiiciunt atq; conuicia; & furore reuerentiam excludente, impetu facto in eum irruunt; tabernaculum regium deiiciunt atq; dilacerant, obiectisque gladiis ni sequatur, vi ad bellum & pugnam adigunt. Saxones interclusâ per contumaciâ hostium pace, cùm extrema omnia imminerent; satius rati inter arma perire, quàm hostiarum instar sub cultro cadere; irruentibus obuiam prodeunt; commissáque pugnâ obstinatissimâ, superbiam Francorũ elidunt, eósq; internecione dita cõficiunt; tam forte telum est desperatio; tantíq; momenti est ad victoriã ipsa humilitas. Clotarius fugâ cum paucis elapsus, pacẽ quã negauerat victis à victoribus impetrat modestiã supra barbaros admirãdã, vt quos frãgebat aduersitas non efferret prosperitas.

A quibus vincitur.

XXXV. *Chramnus in Clotarium.*

At Clotario dum hostes in suo parcũt, sui in Francia facessunt negotium. Erat illi Chramnus liberorum primus, multiplici vitio leuem boni speciem obruens: quippe qui formam eximiam corporis, stirpísque regiæ decus, vilitate morum ac deformitate mẽtis corrumperet. Nam in eo prompta audacia, animus inquies, ad dolos fictus, & ambitionis immoditæ; mores turpes & libidinosi, insaturata cupiditas, indoles ad malum prona, & assentatorum pesti obnoxia. Hunc Pater, correpturus an experturus, Aquitaniæ præfecerat. Sed lacessitus eorum querelis, qui tyrannicam administrationem incusabant, cùm se accingeret ad bellum Saxonicum, filium vt in fonte intercipe-

ret.

ret in malum reuocauit. Is cui vel flagitiorum finis pœna esset, ne sapere cogeretur, adeò non obsequutus est Patri, cuius præterea seueritatem pertimescebat, vt cum patruo Childeberto, in fratris perniciem nunquam non parato, communicatis consiliis, arcano fœdere, ad Clotarium depellendum regno coniurarit. Scribitúrque adstrinxisse fidem ad sacra Lipsana, se fore patri hostem perpetuũ; admotâ per nefas religione ad parricidium. Fœdus ictum Pictauij. Quo firmato, Chramnus in Aquitaniam rediens, laruâ abiectâ, qui pro Rege administrabat prouinciã, cum titulo Regis summum ius capessit. Clotarius delato rebellionis nuntio, cùm ad Saxones secundùm pergeret, Charibertum & Guntranũ filios legere militem, & in rebellem promouere iussit. Nec segnior Chramnus, conscriptis copiis, apud Lemouices occurrit fratribus. Ac primo quidem compellatus est, vt si pacem vellet, obsequentem Patri se præstaret, restituendo prouinciã quam nullo iure inuaserat; sin pergeret in retinẽdo alieno, direptoris & prædonis loco habitum iri: cúmq; dolosè crimen excusaret, séque in potestate Patris futurum diceret, modò sibi occupata prouincia permitteretur, quam paterno nomine administraret; detecta fraude, ad pugnam ventũ est. Attamen publicæ infamiæ Deus parcitum voluit; vel Thebana crimina perhorrescens, vel exhibiturus dignum hostiæ victimarium Patrem. Nam in procinctu pugnæ, coorta tempestas, effusúsque tonante cœlo imber largissimus, vtrinque milites ad castra repulit ac statim rumor Chramni arte sparsus, fictóq; nuntio stabilitus, Clotariũ ab hostibus cæsum, illicò fratribus in Burgũdiam reuertẽtibus, omnem belli apparatum ac metum discussit. Qua discessione Chramnus audacior, recedentiũ vestigia terens, in eandem Burgundiam capto itinere, vrbem Cabilonem obsidione cinctam expugnat, ac Diuione quod castrum erat exclusus, ad Childebertum Parisios de re cõmuni acturus properat. Et eodem rumore cæsi Clotarij impulsus Patruus, iam Rhemensem Campaniam prædationibus incendiisque vastauerat, totam mox Franciam ambitiosus senex animo hauriens. At ecce Clotarius à Saxonico bello incolumis reditu suo prona consilia disturbauit. Childebertus excusato facinore expetiuit beneuolentiã fratris, & ad instaurandã familiæ regiæ charitatẽ, Chramno poscẽti rebellionis veniã impetrauit: facili ad condonationem Clotario, siue illa restincturo incendiũ: siue non auso id negare suis, quod obtinuisset à barbaris. Verùm aliquãto post Childeberti mors in statum alium res conuertit. Cùm morbo ad senectutẽ accedente, diutius iacuisset, eo tandem raptus desiit viuere, anno quo regnabat quadragesimo nono; armis, ambitione, audacia, nulli fratrũ impar; sceleribus, vbi vinci præstat, inferior; sepultus in æde quam extruxerat sancto Vincẽtio; Germano Antistite viro sanctissimo in Regem suum charitatis & pietatis conferente officia. Extemplò Clotarius, occupatis Parisiis, ex Tetrarcha Monarcha Franciæ, primo Salicæ legis exemplo, distractum antè in partes Imperium, in se collegit. Childebertus nulla prole mascula, duas tantùm filias verè orbas reliquerat. Eas statim Patruus beneficio legis non modò regno exclusit, sed etiam in exilium cum matre expulit; Chramnóque iterum reconciliato, effecit ne Regnum vnum foris, domi multiplex esset.

CLOTARIVS.

Childeberti mors.

Anno 557.

XXXVI.

Chramni secũda rebellio;

Sed enim Chramni indoles in malum propensior, praua licentia vi duntaxat in obtemperationem versa, ipsa demum conscientia scelerum, in nouum crimen

CLOTARIVS.

crimen adoleſcẽtem egerunt. Prioribus rebellandi conſiliis cùm parricidium adiungeret, re patri prodita, ad Conobum Britanniæ minoris Principem; cum liberis & vxore, ambitioſa femina & alente incendium, ſubita fuga ſe proripit. Indignatus Pater vltionem ereptam, inſtructo exercitu in Britanniam mouet; datúmque tunc temporis in Lemouicibus prodigium, pugnæ imminentis horrorem exſcripſit. Siquidem magnus locuſtarum numerus, ſecedens vltrò in duas acies, conciſus eſt ſtatim mutuo prælio; viſáque ſunt animalcula paſtu omiſſo, quaſi œſtro & furore acta, mucronibus ſeu haſtis concurrere, ſe inuicem cædere, ac ſtrage corpuſculorum latè agros ſternere quos deprædabantur; maiore mox portento, cùm in patrẽ parricida filius inſurrexit, captúmque filium parricida pater extinxit. Quippe Chramnus non dubitauit cum Britannorum copiis patri occurrere, & ad pugnam proximam inſtruere omnia: & ipſe Clotarius prælij aleæ committendum ius ſuum ſtatuit; ſed ante imploiato Dei auxilio. Viſus eſt in tabernaculo plãctu & lacrymis appellare Deum poteſtatis patriæ vindicem, vim illatã naturæ conqueri, Abſalonis pœnã ſalutémque Dauidis oggerere; intereſſe mortalium, vt Regum & patrum capita ſacroſancta eſſent. Mox animoſior in pugnam irruens, poſt acerrimam dimicationem; in qua ipſe Conobus cæſus eſt, Britanni in fugam verſi, partáq; Regi victoria eſt; Chramnus pugnæ caput appendixque victoriæ, dũ vxoris & filiarũ ſaluti inuigilat, à Francis capitur, & cum iiſdem quas ſeruabat vinctus ad patrem ducitur. Noluit reum in conſpectu Pater admittere, raptúſque in pœnam, primi criminis memoriam nouo incendente, ac periculo in quo modò verſabatur iram, cuius impotentior erat, inflammante; miſerum iuſſit cum vxore ſimul & liberis, in tugurio ruſtico quod forte obuium, includi, immiſsóque in mapale igni abſumi. Obtemperatum eſt illicò, Chramnus ſuper ſcamno alligatus eſt, & quod miſerabilius cum vxore filiæ, hoc vno nocentes quod natæ eſſent; mox igni accenſo, conſumptæ ſunt paterni furoris victimæ, ne cineribus quidem ad tumulum datis; Deo ſinente, vt qui conſpirauerat in auctorẽ vitæ, vitã & liberis, qui ſunt vita altera, orbaretur. Deinceps Clotarius fratrum & filiorum, hoc eſt omnis diſcriminis ſecurus, ad religionem & pietatẽ multùm ſe contulit; profectus ad ſancti Martini, ſummâ veneratione donísque plurimis indigetem Franciæ coluit; prodigioſa felicitate, qui criminum pœnitens, obierit ſecus quàm vixerat. Idque contigit anno vertente quo Chramnus arſerat; regni poſt quinquageſimum primo. Contracta febris ex venatione; cui dum ſenex ſupra corporis vires voluptate abreptus nimis indulget, vehemẽti febri correptus, & inde Compendium delatus, igni interno ardens, qui Chramno externum ſubiecerat, vitâ exceſſit; inter veræ pœnitentiæ ſigna, clementiam Dei appellans identidem. Auditúſque æger exclamare; *O potentem Deum! ô proſtratam Regum ſuperbiam! ô quantum inter cœli terræque dominos intereſt!* Dein ſpem accendens, & timori ſubiiciens, ex eadem Dei potentia bonitatem ſummam inferebat; *Si maximus*, aiebat, *Deus, ergo & Optimus, quia potentia pars eſt ignoſcere; & infirmitas eſt ad ſupplicia ſola præpollere: habet igitur in me, quod ignoſcat & puniat; in me ſit Maximus, dum regnum eripit, at optimus ſit, dum in gratiam recipit.* Sueſſione ad ſancti Medardi ſepultus eſt, funus deducentibus filiis; in hoc fortaſſe vnum conſentientibus, vt cadauer Patris inhumarent.

Clotarij obitus.

Compiegne

Anno 561.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SECVNDVS.

SYNOPSIS.

Filij quatuor succedunt Clotario, Cherebertus, Guntranus, Chilpericus, & Sigebertus. Chereberti mores, & vxores, & Guntrani. Guntrani vxor moriens medicos cædit. Chilperici mores. Fredegundis quæ. Galsuinta à Chilperico ducta & occisa. Brunechildis Sigeberti vxor. Ea Gogonem perimit. Sigebertus Hunnos pellit, Chilperico victo parcit. Chereberti mors. Sigebertus iterum in Hunnos, qui vincunt stratagemate. Sigebertus ab Hunnis captus, eos suauitate morum capit. Taureduni castri ruina miseranda. Monachorum quorundam auaritia. Longobardi qui? In Franciam irrumpunt, ac vincuntur à Mummolo. Idem Mummolus Saxones vincit. Longobardi iterum strage triplici à Mummolo victi. Mummolus per inuidiam pulsus, Auenionem secedit. Sigebertus Arelatem capit, & ea pellitur. Chilpericus bellum in fratres suscipit. Fratres Guntranus & Sigebertus in eum mouent. Trecis pacem con-

trahunt. Theodebertus Chilperici filius in Aquitania cæsus. Seditio in Sigebertum propter pacem contractam. Per eam iterum in Chilpericum impellitur. Sigebertus per Fredegundem interficitur. Brunechildis capitur, sed seruato filio Childeberto. Merouæo Brunechildis nubit. Chilpericus Merouæum abducit, & tondet in clericum. Merouæus fugiens, ad mortem adigitur. Prætextatum Præsulem Fredegundis aggreditur. Chilperici in Prætextatum oratio. Eiusdem defensio. Prætextatus damnatus per calumniam. Chilpericus Godinum vincit. Clodouæus Chilperici filius victus à Mummolo. Guntranus Childebertum adoptat. Guntrani adoptantis oratio. Chilperici auaritia & crudelitas. Chilperici liberi morbo vexati. Fredegundis pœnitentis oratio. Chilperici pœnitentia. Fredegundis ad indolem redit. Clodouæo priuigno machinatur mortem, & conficit. Chilpericus, hæreticus, & grammaticus; bello Guntranum impetit: Pacem cum eo contrahit: pax nutat. Ingundis datur Hermenegildo vxor; eius sors. Childebertus bellum Longobardis minatur. Theodoricus infans moritur; matris Fredegundis luctus crudelis. Riguntis in Hispaniam missa. Chilpericus occiditur. Motus post Chilpericum cæsum. Fredegundis ad Guntranum legatio. Guntranus Fredegundis & Clotarij pupilli tutelam suscipit. A Chereberto abscedit. Gundoaldus se Regem Franciæ dicit. Legatos ad Guntranum mittit. Guntranus cum Childeberto conciliatus. Ambo in Gundoaldum. Gundoaldus Conuenis se includit. Conuenarum obsidio: ad Mummolum oratio. Mummoli ad Gundoaldum oratio. Gundoaldus captus & cæsus. Mummolus occisus. Fredegundis à gubernaculo pulsa. Eius variæ in Brunechildem & alios insidiæ. Prætextatum necat, & Riguntem filiam malè habet. Clodouæi cæsi cadauer incorruptum. Guntrani bellum multiplex in Septimania. Septimania quæ, & vnde dicta. Guntrani ad duces victos oratio. Guntranus

bellum

bellum in Hispanos renouat. Recaredus abiurat hæresim. Childebertus suscipit bellum in Longobardos. Coniuratio in Childebertum. Rauchingus in pœnam vocatus; eius vxor. Noua in Childebertum coniuratio. Reorum pœna. Parisiorum incendium. Virginis castæ facinus. Pseudo-Christus ex rustico. Guntrani expeditio in Britannos. Guntrani obitus & mores.

CLOTARII FILII. I. Anno Christi 561.

VIx Clotario persolutæ erant exequiæ, cùm Chilpericus è quatuor fratribus natu minimus, viginti admodum annorum; sed marte & ambitione acerrimus, Parisios aduolat, thesaurísque quos ea in vrbe reposuerat Pater, occupatis, gnarus pecuniam consiliorum omnium machinam esse & animum, regnum primus, & si licuerit solus, vsurpat; Francorum pluribus adductis pretio, vt quod inualidum initiis foret, audaciâ & fortitudine stabiliretur. Fratres in communem hostem conspirantes, contractis extemplo copiis, inuasorem deturbant Parisiis, coactúmque conferre quod seposuerat, Franciâ iterùm in tetrarchias diuisâ, in quartam partem admittunt. Sorte res acta est; nec enim aliter conuenissent; Cheréberto siue Ariberto Parisij, Guntrano Aurelia, Chilperico Suessio, Sigeberto Austrasia obtigerunt; hæc distincta fratribus; at communia, ambitio, libido, crudelitas; quibus Franciam diuexarunt tam miserè, vt cùm Deo debeat quod seriem Regum habuerit, beneficium eiusdem longè maximum sit, quod habendo simul plures non periit. Et verò quasi horreret Historia illorum temporum calamitates proferre in lucem, tam perturbatè támque obscurè fratrum res gestas inuoluit implicátque, vt ad extricandas ambages illas nouo quodam Ariadnæ filo opus foret. Ego pro mea facultate conabor explicare confusa; lucraturus tamen si qua omiserim, cùm prætermitti parum admodùm possit præter flagitia. A priuata singulorum vita petam initium; nec enim alij sunt in publico Principes quàm sub tecto; virtutésque regiæ ortum & robur à probitate animi hauriunt. Cherebertus iusto matrimonio Ingobergam duxit; sed statim corruptus lasciuiâ, adiectis in duas virgines oculis, quæ sorores ex vili artifice natæ, famulabantur Reginæ, eas tam ardenter deperiit, vt eiectâ Ingobergâ, primam statim Marcouefam nomine in thalamum eius admiserit; ac paulò post alteram Merofledam dictam incestis nuptiis contaminauerit. Quamobrem à Germano S. Antistite redargutus, nec monitis minúsve melior, affectus est meritissimâ pœnâ, fato raptis impuris mulierculis, simúlque filio quem ex altera earum alebat. Nec ideò bonæ frugis euasit, imò & quandam Theodogildem Opilionis filiam thoro induxit; ne in vitio quidem generosus, in mancipiis abiectísque feminis Regem fœdans. Guntranus frater in coniugibus nihilo castior, feliciórve in liberis; con-

Cherebertus, Guntranus, Chilpericus, Sigebertus, Franciæ Reges.

Cheréberti vxores.

Et Guntrani.

CLOTARII FILII.

cubinis pluribus, nullâ legitimâ vxore vsus. Primam enim Venerandam nomine & ancillam forte in commercio habuit, filiúmque Gundebaldum ex ea suscepit: quâ pulsâ ad Marcatrudem adhæsit; eáque itidem mater priuignum suum veneno sustulit, ac postmodùm filium cui parabat regnum tumulo intulit. Iis Austrigildis addita, gemino partu Regi gratissima; & ex ea nati Clotarius & Clodomirus in spem regni educati, pòst immaturo fato abrepti sunt; vagos illicitósque concubitus orbitatis pœnâ Deo plectente. Hæc est Austrigildis, quæ morti proxima Guntranum inauditum facinus exorauit; causata se medicorum inscitiâ interire, iusiurandum exegit à coniuge, fore vt eos neci traderet, quorum imperitiâ vitam amitteret; pessima mulier quæ de sepulchro homines cæderet. Stetitque promissis princeps vxorius; duobus Medicis capite truncatis, eò noxiis quod mortalem feminam non donassent immortalitate. Verùm has viri culpas emendauit Guntranus senex; clementiâ & liberalitate in pauperes mutatus in alium, & sacro cultu propemodùm dignus; tanti momenti est vitæ nostræ meta & terminus.

Medici necati.

II. *Chilperici vxores.*

Chilperico vxores fuerunt; nec ideò minus in libidinem omnem proiecto. Prima vxor Audouera, ritè conciliata, è qua Principes nati Theodebertus, Merouæus, & Clodouæus, mariti animum conciliasse debuerant, ac amantissimis nodis adstrinxisse. Tamen vt erat corrupta indole fœdísque moribus Chilpericus, Fredegundem ancillam, in coniugis familia ac ministerio enutritam, tam solertem vafiámque ingenio, quàm forma corporis eleganti, visam adamauit, concepírque ignem quo mox arsit. Concepta flamma Fredegundem non latuit, fouensque incendium, quà illecebrosis repulsis, quà simulari pudoris larua, inuigilabat opportunitati, qua gemino scelere, Regem admitteret, Reginámque excluderet. Ea tandem versutissimæ fœminæ oblata. Versabatur in expeditione Saxonica Chilpericus, dum Regina grauida fausto partu puellam enititur. Fredegundem puerpera consulit, quam matronam seligeret, quæ nouum partum in sacro fonte susciperet. Illa matre ipsa digniorem nullam affirmauit, impulitque tandem vafro consilio, vt quæ infantem genuisset ad vitam, Christiano ritu generaret ad gratiam; ea nimirum mente id suadebat, vt accedente iam nouo vinculo, eóque sacro ac religioso, affinitate cum Rege contracta, vsu coniugij interdiceretur. Statímque euentus iuuit consilium. Chilperico reduci prima omnium Fredegundis occurrit, narrat quæ contigerant, iam affinem Regi coniugem esse, excidisse veteri titulo, nec sine incestu admitti posse in thalamum, quæ iam nodo spiritus Principi coaluisset. Nihil faciliùs persuadeas, quàm ea quæ sunt in audientium votis. Obiecta affinitate repudiauit innocentissimam coniugem Chilpericus, & in auctoramentum flagitij Fredegundem sibi consortem adsciuit. Nec ideò per nouam coniugem euasit castior, meretriciis impurísque amoribus semper implicitus; Fredegunde amorem ambitioni donante, nec repellente socias thalami, quæ throni non essent. Ita per impuram patientiam versipelle ingenium regi & regno dominabatur: donec Chilpericum diuturni flagitij tædium cepit, fratrísque Sigeberti æmulatio, cui Brunechildis

Fredegundis.

childis legitima vxor & laudi erat & opulentiæ. Ideò Galſuintam eiuſdem Brunechildis ſororem, expetitam à patre impetrat, feſtáque pompa & celebritate deductam applauſu magno omnium excipit. Certum & firmum ſperabatur coniugium; quæſita conſors è regio ſtemmate rege digna; amorem conciliatura, tum ſpecie corporis, tum animi dotibus, ac ſuauitate morum & indolis; maieſtatem regiam theſauris & gaſa diuite ornatura; poſtremò pietatem illatura in Aulam; quæ ſtatim eiurata paterna hæreſi in orthodoxam fidem tranſcripta eſt. Verùm breui Fredegundis ſpes tantas abſumpſit. Primò omni arte ſopitum incendium in Chilperici animo ſuſcitare, fouere blanditiis, & ſuſpiriis lacrymíſque ceu iniecto oleo inflammare. Dein poſtquam cicatrix vulnus admiſit, inter coniuges diſcordias ſerere, auertere Regem ab æmula, eam in contemptum ac pòſt in odium ſenſim inducere; ac demùm peſſundato amore abductam à Regis thalamo aulæ probris contumeliiſque obiicere. Quod miſera vt ſenſit, contendit à coniuge, vt vel omnium inops patri & patriæ reſtitueretur; quandoquidem calamitoſa mulier in mariti & domini odium incurriſſet. At cùm eam nec Chilpericus vellet remittere, ne theſauri ſimul repeterentur; nec Fredegundis retinere, ne forte miſeria miſericordiæ foret; media & atrociſſima via inita eſt vt occideretur; eique fauces in lecto eliſæ; vt aſyli locus & honeſtæ voluptatis, impuritatis & crudelitatis libitinarium eſſet. Ab hoc facinore tuta Fredegundis Chilpericum obtinuit, iam dotata duplici crimine: par reuera dignum conſtantia, qui conueniſſent flagitiis, móxque euaderent peſſimi omnium. Sigebertus pudore intacto in delecta coniuge perſeuerauit. Ea Brunechildis fuit, Athanagildis Hiſpaniæ Regis filia, ſummo ſtudio ambita à Sigeberto, grandi pecunia donata à Patre, ingentique lætitia à Francis excepta. Et verò primum adoleſcentiæ florem illuminabant dotes eximiæ; pulchritudo in paucis excellens, ſubtile ingenium rerúmque ampliſſimarum mox capax, iudicium firmatum prudentia, morum ſuauitas & ſermonis miræ blanditiæ, ac demùm perita artifexque manus. Quæ naturæ dona cùm Ariana hæreſi ceu fœda lue contaminarentur; non dubitauit mulier, vel religioſa vel callida, labe hac abſterſâ Catholicam fidem ſuſcipere. Cæterum has præclaras dotes ſtatim Regum peſtis corrupit ambitio; euaſitque mox Brunechildis ſuorum pernicies, dum furori dominandi poſthabet omnia, ſternítque crimina ſcalarum inſtar, quibus ad faſtigium regni conſcendat. Porrò is erat Regum & Franciæ ſtatus: quæ tametſi diſtincta temporibus, placuit tamen in vnum congerere, vt coniectu vno oculorum Principum indolem, & orituras inde calamitates lector proſpiceret.

Clotarii Filii.

Galſuinta.

Sigeberti vxor Brunechildis.

III. *Gogonis cædes à Brunechilde.*

Primam Auſtraſia ab accerſita Brunechilde ſenſit, in cæde Gogonis Magiſtri Palatij. Is ab Chrodino viro iuſtiſſimo, munus abdicante, quod affinibus ſuis & iuſtitiæ ſimul non ſatisfaceret, in eam prouinciam ſubſtitutus, authoritate & gratia apud Sigebertum Regem præpollebat; ideò ad petendam Brunechildem, eámque ab Hiſpania deducendam, vt acceptiſſimus ab Rege ſelectus. Sed beneficium malè collocatum in ſentes & tribulos effloreſcit. Vaferrima mulier, quæ firmum imperium in mariti mentem

 ambiret,

CLOTARII FILII.

ambiret, vbi animaduertit iam constabilitum in ea Gogonem, tantum obicem amolitura, multis suspicionibus Regis animum implicans, à ministro probatæ fidei alienauit; deinde, vt facilè quem oderunt Principes obruunt, suspicionibus in timorem versis, viri innocentis cædem impetrauit. Verùm antè contigerat expeditio Sigeberti in Hunnos, qui occupatis in Pannonia sedibus, Germaniæ infensi, latè populationibus vastantes omnia, iam vrbibus ad Rhenum positis imminebant. Ergo Sigebertus cuius ditioni obiecta prouincia adscripta fuerat, in barbaros militem ducit intrepidè; iisque victis & fugatis quam peroptabant pacem concessit. Quam indulsit eò libentius, quod Chilpericus frater, leuitate animi & ambitione impulsus, lucrum ex alieno damno quæsiturus, dum ipse cum exercitu abesset, occupatis Rhemis, in prouincias suas ferox inuasisset. Quocirca peregrinum hostem domestico mutans, redditurus par pari, Suessionem Chilperici primariam vrbem obsessam expugnat, ac Theodebertum Chilperici natu maximum in ea capit: nec moram passus, in eundem belli auctorem ducto exercitu, victórque commisso prælio, Rhemis vrbibúsque aliis pòst receptis, fratri tam ignauo ad seruandum quàm feroci ad inuadendum, petenti & culpam deprecanti, liberali animo pacem dedit. Imò & filium Theodebertum, custodiâ liberum, ditatum muneribus, patri restituit; exacto tamen iureiurandò, ne quid in Patrui damnum vnquam agitaret; à quo adolescens suo magno malo post defecit, Sacramenti immemor & beneficij. Interim Cherebertus, voluptatibus marcidus, in castro Blauia in Aquitania, desiit viuere; liberis nullis præter deteriorem sexum relictis; quibus lege Francica à regno exclusis, tres fratres demortui sortem partiti sunt. Diuisionis ratio parum constat; nisi quod singulis Parisios iam Regum votum appetentibus, conuentum est vt vrbs omnium esset & nullius, suâ cuique parte assignatâ; sancitúmque ne vnus ipsorum absque aliorum consensu eam ingrederetur; qui secùs faceret, sua parte excideret; tam ampla vrbs erat, quæ tres Reges caperet. Tres Chereberti filiæ diuersam conditionem sortitæ sunt. Minores duæ Bertefleda & Crodieldis, virginibus sacris sunt adscriptæ, sed morum lasciuiâ tam piam sortem fœdarunt. Berta ex Ingoberge iusta vxore nata, thalami pudorem hausit, & nupta Etelberto Cantuariæ in Anglia Regi, virtutem & pietatem in dotem attulit. Nam formâ & suauitate morum insignis, ita virum barbarum flexit & mitigauit, vt in Christi cultum induceret; corpus impendens & animum in instrumenta sanctitatis alienæ & suæ. Quod & postea Ingundis perfecit in Hispania; vt quod desiderabatur in maribus, implerent virgines; neve Sancti in stirpe regia deforent. Circa id tempus, Hunni, prædæ cupiditate illecti, abrupto fœdere, rursus effusi, in Sigeberti fines impetum faciunt. Is contracto exercitu validissimo, vt periuram gentem deleret funditus, spe & consilio per incognitam fraudem deiectus est. Siquidem sub ipsum prælium, horrenda quædam phantasmata, portentosis formis instructa, subitò Francis oblata, terrorem tantum equo & militi incusserunt, vt nullo consilio præter fugam relicto, effusè omnes fugere cœperint; ignominia maiore vin-

Sigebertus in Hunnos;

Et in fratrem Chilpericum;

Cherebertus moritur.

Sigebertus iterum in Hunnos.

centium, qui conscij infirmitatis, per artes magicas, laruas & lemures orco exciuissent. Sigebertus ipse dum fugit, deuenit in manus hostium; sed noua magia capientes cepit; nam suauitate morum, sermonis elegantia, & illecebra quadam ingenij, feritatem barbaram ita temperauit atque emolliuit, adiunctis opportunè muneribus, vt à Cagano Rege honorificè habitus, dimissúsque magnificè, icto fœdere in posterum inuiolato, redierit ad suos, humanitatis & solertiæ triumphus nobilis. Enimuerò ad maiores motus seruabatur, & erat Francia suorum ciuilibus motibus agitanda, ac nisi Deus fauisset propitius euertenda. Nec destitutæ sunt prænuntiis signis tantæ clades; in quibus vnum Taureduni castri præcipuum. Positum erat in monte, alueo fluuij Rhodani incumbente, pluribúsque latè patebat incolis; ex aduersa parte mons ibidem præcipitantem amnem coërcebat, obiectis hinc inde repagulis, ne vorticosæ aquæ ripis effluerent. Ac primùm vbi castrum exurgebat, per dies sexagenos subterraneus mugitus insonuit; post repente mons à colle proximo scissus ac diuulsus, cum ædibus priuatis & publicis, ingentíque multitudine hominum, ruina præceps, in subiectum amnem euolutus, stragem horribilem tectorum, æris, argenti, promiscuæ supellectilis, animantium, virorum, mulierum, atque infantium vno simul casu cumulauit. Et calamitas vltrà porrecta est, subita ruina obstruente viam amni; tunc enim magno impetu & improuisa celeritate retrorsum actus, ripis hinc inde occlusis, inundatis agris, ac demersis pagis quàm plurimis, ad Ianobam vsque ciuitatem (quam Geneuam esse non malè colligunt) cursum remensus est; tanta aquæ copia in eam illata, vt supra ipsos muros euectus, nouam cladem vrbi minatus sit: elementis conspirantibus in pœnam hominum, & naturam vertentibus, vbi naturæ auctor indignatur. Nec omittenda quorumdam cupiditas, pudet dicere, Monachorum; qui tanto prodigio haud quaquam territi, cùm in ruinis montis terram effoderent, iámque quidpiam æris aut ferri eruissent, nouo terræ sonitu erumpente, pars reliqua montis auulsa est, miserósque illos ad triginta, orco propiores quàm cœlo, consepultos casu, immiscuit opibus quibus inhiabant. Sed iam tempus est, ad internos animorum motus aggrediar; si tamen prius externos, vbi minus discriminis, pudorísque minus, narrauero.

Taureduni castri ruina.

IV. Langobardi, qui postea Longobardi, gens erat iam olim in Germania incola, neutiquam è Dania aut è Noruegia euocanda. Eorum Strabo, Paterculus, & Suetonius meminerunt; quibus sedem assignat Cluuerius, primò ad citeriorem ripam Albis, vbi nunc Marchia Brandeburgica, cognomenta Media, & pars Magdeburgensis Episcopatus; sed mox imperante Tiberio, in vlteriorem ripam depulsi sunt. Iidem postea, vti & reliquæ Germaniæ gentes, versus septentrionem vagati, seu pulsi à Romanis, seu consulentes multitudini gentis numerosæ, versus Tanaim profecti, sæpè mutauerant sedes. Tandem eas in Pannonia fixerant, Cunimundo Gepidarum Rege profligato, ac Gepidarum gente deleta propemodùm. A barbis longioribus quas intactas ferro prolixas alebant, id Langobardorum nomen habuerunt; quorum linguà *Lang* longum, *Bard* barbam significat. E Pannonia euocati

Longobardi qui?

Hongrie.

CLOTARII FILII.

euocati Italicam expeditionem susceperant. Etenim Narses, dux bellicosissimus, à Iustiniano suffectus Belisario, gerebat in Italia bellum; ex qua vt Gothos iam profligatos omninò pelleret, Longobardos fortissimam gentem sibi adsciuerat; qui præclaram nauarant operam, repetitâ post acceptam mercedem Pannoniâ. At posteà Narses à Sophia Iustini Imperatoris vxore contumeliosè habitus vindictâ ardens suprà Semiuirum; (nisi hæc macula tanto viro falsò aspersa sit; quod non pauci asserunt;) nam Eunuchus erat, cùm Gothos iam deletos in Imperatorem excitare non posset; Longobardos, quorum audaciam & fortitudinem antè perspexerat, iam non auxiliares, sed futuros Italiæ dominos, arcanis nuntiis euocauerat. Ii regionis deliciis rerúmque copiâ præterea illecti, morâ omni abruptâ, Pannoniam Hunnis reliquerant, (genti non minus barbaræ, ne Germaniæ calamitatum deforet seges) & triginta Saxonum millibus secum eductis, ducente Rege Alboino, in Italiam iam pridem Barbarorum coloniam irrumpentes, regnum condiderant in Cisalpina Gallia, quam de suo nomine dixerunt Longobardiam. Mediolanum primò regni caput, mox Ticinum; erátque ditio ab Alpibus Tusciam vsque porrecta; præter Rauennam cum Exarchatu, quem diutius Imperator Constantinopolitanus obtinuit, ad mare superum. Et progrediebantur vlterius, nisi post Alboinum à Cunemunda vxore cæsum, quam homo barbarus adegerat vt in cranio patris pro poculo biberet, infirmo adhuc & nutanti imperio raptum, inhibitæ essent gentis victoriæ. Clepho successori par infortunium contigit: is à suis cæsus est, qui Regum pertæsi, regnum in plures partes partiuntur, & triginta Duces sibi constituunt, (vnde forsan Feudorum origo,) sua cuique parte assignata quam tuerentur; quo instituto, vt pluribus in potentiam euectis consultum est, sic nocitum publicæ rei gentisque gloriæ. Tres ex iis Ducibus cupiditatem conuerterant in eam Galliæ partem, quæ ab Alpibus ad Rhodanum excurrit. Quanquam ea expeditio, prædatio potius & latrocinium fuit, quàm iustum & compositum bellum. Ac primum quod obiiciebatur in Guntrani regnum inuadentes, Burgundionibus sibi oppositis internecione deletis, occisóque Duce Pericio, præda opulenti, quam vnam expetebant, versus Alpes, alio itinere, in Italiam sese recipiunt. Verùm Guntrano ad suorum cædem experrecto, instaurato exercitu, Ennio Mummolo summæ spei duci includendus hostis committitur. Dubium tamen vtrùm id contigerit, expeditione Longobardorum prima, an proxima. Erat Mummolus rei bellicæ apprimè gnarus, per militiæ gradus ad supremum Patriciatus apicem in Pericij locum à Guntrano euectus; Altissiodorensis origine: quanquam proditionis & ingrati animi in Patrem reus; qui municipij sui rector, cùm Mummolum filium instructum muneribus ad præstandam Guntrano fidem misisset, ab eodem administratione sua deiectus est, impetrante à Principe quod patris foret, & iam scelus in primum fortunæ gradum sternente. Is ergo nouum honorem noua & florenti laude signaturus, sub ipsis Alpibus, ad vrbem Ebredunum, quò hostes contendebant, reditum intercepturus, cæsis arboribus, & quà iter patebat transuersà positis, impeditis & obstructis siluarum egressibus; vbi

Anno 570.

Lombardie.

Pauie.

A Mummolo victi.

Ambrun.

se

se in eas barbari immiserunt, impetum facit; turbatósque quà locorum difficultatibus, quà Francorum ferocia, in fugam egit, multis cæsis, captis quàm plurimis, paucis in Italiam referentibus nuntium cladis. Ita sæpe in prædam præda est, & rapina raptores destituit.

V. *Et Saxones ab eodem.*

Hac victoria Mummolus celebris, mox irruptione Saxonum magis inclaruit. Ii à Longorbardis in Italicam expeditionem adsciti, prædæ cupiditate, aut posituri colonias, irruebant in Franciam, ac Rhegium Prouinciæ terrásque proximas deuastantes, ad Stablonem villam castra posuerant. Hinc vetante nullo prædatoribus in diuersa missis, præter diuitem prædam, securitatem atque vt fit contemptum hostis reportarant. Ex contemptu negligentia & pernicies ortæ. Quippe Mummolus occultis itineribus ducto exercitu, primo mane semisopitos aggressus, ingentem stragem ad vesperam edit; quâ tenebris diremptâ, postridie cùm Saxones impetu cæco pugnam capesserent, vltro citróque contendentibus nuntiis, de pace conuenit; ac facultas data Saxonibus remigrandi in Italiam, si captiuos ac prædam redderent: sternente Mummodo hostibus pontem, ac parcente sanguini, cuius parsimonia vel in hoste pia est. Verùm iidem statim vel desiderio patriæ, vel Longobardorum odio; nam rarò inter prædones conuenit; abductis liberis atque vxoribus, collectóque omni instrumento, in duas turmas diuisi, repetituri Saxoniam in Franciam penetrant. Altera turma per maritimas Alpes Nycæam Salyorum, altera per Cottias Ebredunum tendit, instar amnis in diuortia effusi; iungendæ iterum ad Auennicum agrum, vbi nunc comitatus Venuxinus ad Rhodanum iacet. Sed cùm neutri abstinerent direptionibus, segetésque iam illatas areis absumpsissent; Mummolus in alteram Rhodani ripam traducto milite, hostibus conuenientibus negauit se facturum viam, nisi prius direpta restituerent si qua extarent, ac pro consumptis aurum rependerent. Saxones imbelli suorum turbâ tam impediti quàm emolliti, pro damno inuecto datâ pecuniâ, ad Sigeberti fines transmissi sunt. Quanquam fraudi in appendenda pecunia fuerint, tegulis æreis miro artificio inauratis, sectísque in laminas, pro auro præbitis; quibus tum Guntrani subditis, tum Sigeberti dolus oblatus est: patuítque via in Saxoniam tuta; Deo non conniuente fraudi vlterius; nam à Sueuis detrectantibus hospites nouos armis excepti, atque tergemina pugna protriti, auitas sedes cadaueribus solis tenuerunt.

Comté de Venaissin.

VI. *Longobardi iterum victi.*

Digressis Saxonibus, nouæ Longobardorum coloniæ apparatu magno Franciam iterum tentant. Diuiserant copias in tres exercitus, suo cuique Duce assignato, siue vt in plures partes distractum hostem haud ægrè vincerent; siue vt Mummolum cuius vnius virtus terrori erat, dubium quò se conferret, perturbarent atque confunderent. Et quidem Amo suis cum copiis Ebreduno transiens, in Auenionense solum effusus, transmisso Rhodano, Arelatensi agro vastato, ac vrbe Aquensi obsidionem auro redimente, Massiliam vsque processerat, omnia direptionibus atque incendiis vastans. Zabanus dux alter, Diam profectus Valentinam vsque progressus est, eámque expugnandam suscepit. Tertius nomine Rhodanus, ad Gratianopolis muros hæsit occupaturus vrbem iam in Allobrogibus celebrem; eo omnes

Die. *Valence.* *Grenoble.*

omnes animo vt Salyos atque Allobroges, feracissimas sub ipsis Alpibus regiones, quasi Longobardiæ suæ suburbia, ipsi annecterent, nouísque coloniis frequentarent. Hæc tam repentina terribilísque inuasio non perculit Mummoli animum: imò vir prudens diuisionem hostium rem suam ratus, aggressurus singulos, primò in ducem Rhodanum qui occurrebat proximus, exercitum mouet, ac Isara rapidissimo amne, dum vadum monstrat bestia incedens, traiecto feliciter, quod opi diuinæ adscriptum est; consertæ statim cum hostibus manus, victíque numerosa clade Longobardi: Rhodano Duce lancea saucio, vix cum paucissimis in prærupta montium euadente. Vna hæc victoria alias peperit. Siquidem Rhodanus cum militibus quingentis, reliquiis tanti exercitus, ad Zabanum Valentiæ obsidioni insudantem accedens, narrata clade, tantum terroris incussit sociis, vt omissa vrbe collectísque vasis, illicò regressi sint Ebredunum, opperturi socios veteres, aut nouos ex Italia euocaturi. At vtrumque consilium celeritas Mummoli discussit. Magnis itineribus Ebredunum tendit, & coniunctos Duces noua internecione fundit ac fugat; Zabano Segusium in Alpibus vrbem confugiente: cuius vrbis Præfectus Sisinnius expulsurus hospitem haud admodùm gratum, fictis à Mummolo litteris, quibus iam se in proximo esse scriberet, iisque in conspectu Zabani datis ac lectis, eo terrore hominem percutit, vt momento relicta Segusio in Italiam alaris pedibus auolauerit, absente Mummolo & ignaro palmas reportante; tantùm est ponderis in vera laude & iusta gloria. Fama earum rerum ad Amum perlata tertiam expeditionem confecit: perterritus sociorum cæde, ne simili ac iam imminente occumberet, regressum comparat: sed cùm expeditam viam qua occurrebat Mummolus fugeret, per abrupta montium capto itinere; in niuium moles voraginésque incurrens, relicta quam habere non posset præda, paucos incolumes patriæ reddidit. Virtute vnius Ducis vniuersam seruante Franciam; ac profligatis Cimbris Marium suum Romanæ gloriæ componente. Nec ablusit Mummolus à fato Marij; nam rebus aliis, in Guntrani gloriam præclarè gestis, cùm inuidiæ par non esset, in arma tectior quàm in fraudes, fuga elapsus, Auenionem secessit, vrbémque vel suam, vel occupatam, situ iam validam opera & præsentia sua communiuit; frustra æmulis & Guntrano ipso insudantibus in viri fortis exitium; tantum roboris virtus sibi præstat. Donec ipse raptus ambitione in perniciem vltro præceps ruit. Nunc ad ciuilia mala transgredior.

L'Isere.

Suse.

VII.

Sigebertus Arelatem capit.

Prouence.

Arles.

Sigebertus ab Hunnica expeditione dimissus, in Phocensem Prouinciam, quæ olim Austrasiæ regno adscripta fuerat, & à Patruo Theodorico possessa, adiecit animum (ea tunc in Guntrani partem attigerat) quam vt inuaderet, à geminis propugnaculis siue Capitibus facturus initium, Arelate & Massilia, quorum sortem membra sequerentur, Arelatem quæ prima & promptior occurrebat, incautam opprimit. Firmino Aruernorum Comiti imperatum, vt cum Aruernorum flore Arelaten versus se conferret; eum Adoarius Dux alter excepit; iunctísque copiis improuisam vrbem adorti, inuitos ciues ad iurandam Sigeberto fidem adegerunt. Guntranus vbi rem comperit, Celsum Patritium ad recipiendam vrbem cum exercitu mittit.

mittit. Résque spectabat ad diuturnam grauemque obsidionem; nisi eam Sabaudi Antistitis, id viri nomen, dolus an prudentia contraxisset. Aggreditur Sigeberti duces, eorum fortitudinem extollit mirificè, dicit palantes hostes & vagos facilè exscindi posse, si paratus miles impetum faciat. Quocirca auctor est, vt expediti cum suis, egressi portas in eos irruant, sequuturam procuItdubio victoriam; si quid secus, quod auertat Deus, contigerit, receptu intra vrbem facili, nullum ipsis damnum posse inferri. Præbita dicenti fides, imò fallenti; ac temerè miles vrbe eductus, nullo relicto qui ad receptum portas obtineret. Celsus fortasse præmonitus irruentes excipit fortiter, repellit, vincítque; ac præliantes ignauius spe asyli proximi in fugam agit. Ii versus vrbem quam amicam putant proripiunt se; at noua calamitate portis occlusis, ciues è murorum pinnis turribúsque saxa & iacula in accedentes contorquent, miseros inde milite cominus, hinc ciue eminus feriente. Inter sacrum saxúmque positis vna effugij patuit ratio, proximus Rhodanus; quare effuso cursu ad amnem properant, parmísque subiectis præcipitantis fluuij aquis se committunt. Sed inde grauissimum omnium malum: nam prægrauati armorum pondere, subita metus festinatione, ac rapidissimo amne præpediti, maximam partem vndis submersi sunt; paucis admodùm ad ripam obiectam per hæc discrimina enatantibus. Ita timor oculatus à tergo, à fronte cæcus est, & præsentia cauens, futura non æstimat. Captis Ducibus vita concessa est; ac documentum præbitum, non habendam fidem omnibus passim; & quos nuper viceris, subactis nondum animis, adhuc in hostibus esse numerandos.

Clotarii Filii.

Eáque pollitur.

VIII. *Chilpericus in fratres.*

Nec in ciuili tumultu Chilperici partes desideratæ sunt. Cùm enim statim Chereberto mortuo Clodouæum filium, ad occupandos, qui ad Sigebertum attinebant, Turones & Pictones immisisset; ísque à Mummolo selecto ab Guntrano & Sigeberto Duce inde expulsus cum ignominia foret, se in Aquitaniam contulit, & occupatâ Burdegalâ, quæ Sigeberti essent inuasit. At inde similiter à Singulpho Sigeberti Duce eiectus, per Andegauos ægrè ad patrem rediit, cum fugæ infamia, prauíque consilij pœnâ. Qua nec temperantior Chilpericus, cùm fratres Episcoporum operâ concordi fœdere conuenissent, in quod is si vellet admitteretur, iterum Theodebertum filiorum maximum, Sacramento adstrictum Sigeberto de pace non violanda, in eundem Sigebertum contra fas fidei armatum immittit. Aquitania vt prius in aream Martis designatur; post occupatos Turones Pictonésque, via eadem qua Clodouæus nuper incesserat. Et statim Turones direptionibus fœdísque incendiis ad deditionem impulsi, Pictones alióque vltra Ligerim populos Gundobaldus pro Sigeberto cum lecto milite propugnabat. Pugna conseritur, vincítque pars peior, Gundobaldo cum suis terga vertente. Exhaustâ hac clade propugnantium robore Aquitaniâ, Lemouices, Cadurcos, aliásque iuxta prouincias Theodebertus victor inuadit; ac periurium crudelitate & impietate cumulans, sacra simul & profana vastans, nullo discrimine conditionis aut sexus, templa incendit, monasteria euertit, cœnobitas interficit, vim infert

Theodebertum filium immittit;

CLOTARII FILII.

virginibus, Sacerdotes mactat; ac quasi bello in Christianum cultum suscepto, nulli parcit crimini, quo sacra vel tecta vel corpora fœdarentur. Sigebertus interea hac Martis tuba è somno excitus, ex Transrhenanis ingenti exercitu scripto in Chilpericum mouet, qui iam Rhemensem Campaniam filij palmis audax percurrebat. At is apparatu tanto perculsus, Guntranum per legatos adit, & impetrato in fratrem fœdere, ductis ad Sequanam copiis, eiúsque ripâ accuratè munitâ, obiectis in prædam vltra amnem agris, præstolabatur interdicturus transitu hostem. Aderat Sigebertus cum numeroso illo exercitu, & ad geminata amnis repagula, anceps consilij, cùm ad redeundum voluntas, ad pergendum facultas deesset; ripámque defenderet vel armatus miles Chilperici, vel Guntrani togata auctoritas; in hanc partem versus, Guntrano interminatur, se vi in ditionem eius irrupturum, nisi viâ per amnem permissâ, meritas pœnas in belli auctorem inferri sineret. Guntranus quem deficeret miles & animus, cuíque indoles ad otium pacis quàm ad martis discrimina propensior foret, prætetquam quod Chilperici mores auersabatur, instar lancis hinc illinc libratæ momento perleui, haud ægrè ad nouum fœdus inductus est, quo Sigebertus socius, Chilpericus hostis dicebatur. Ita amne transmisso, ac mutatâ rerum sorte, recedit alter, alter insequitur; & Chilperico ad Analocium Carnotensem vicum castra muniente Sigebertus Parisiensi agro vastato, factáque pugnæ copiâ, munimentis se tuenti fratri imminebat. Verùm ille noua fraude nouum periculum discussurus, Sigeberto suadet vt iunctis copiis vnóque fœdere, in Guntranum incautum & imparatum simul irruentes, ad prædam facilem aduolent, nullâ pugnæ aleâ, magnóque ex spoliis ditissimis fructu. Sigebertus, cui perinde esset in alterutrum fratrum contendere, modo fieret cupiditati satis, imò cui in Guntrano paratior præda, renouato veteri Prouinciæ voto, cum Chilperico pax ad periurium & nefas contracta, exercitu auctus, in Guntranum mouet. Enimuerò oppresso fratri in his angustiis nec animus nec consilium defuit; vndecunque copias euocat, ac pro subditorum beneuolentia confluente vndique milite, exercitum instruit haud spernendum, & necessitate mentem obfirmante, occurrit hostibus, quos modò singulos fratres exceperat. Mirum est in ea voluntatum discordia admissam pacem, bellúmque dimissum; viri auctoritate & prudentia principes, Thebanæ calamitatis horrore, tantùm opera & industria contenderunt, vt tres germani deposito hostili animo, firmam in posterum pacem sanciuerint; ac Trecis in sancti Lupi æde dextras iungentes Sacramento dixerint se futuros inuicem fratres ac socios, atque nulla re ab hoc tam iusto fœderis vinculo distrahendos. Iurata pace Guntranus in regnum, Sigebertus & Chilpericus in sua quique castra, dimissuri statim exercitus redierunt. Theodebertus interea sacrilegiorum pœnas in Aquitania luerat. Sigebertus in eum duces emiserat Godegisilum & Gunterannum, à quibus in acie cæsus, vel vt creditum est, à percussore quem Fredegundis immiserat, dum desertus à pluribus, comitantibus paucis ruit in prælium, qui tam multa templa spoliauerat, nudo & cruento cadauere terram pressit. Spoliatum corpus à milite,

Sigebertus in Chilpericum.

Guntranum sibi adiungit.

In eũdem mouet.

Pres de Chartres.

Pax inter fratres.

Troyes.

Theodebertus occisus.

milite, ac ne leui quidem cespite humatum, Arnulphus quidam miseratus, stirpísque regiæ in casu luctuoso non immemor, elutum funebríque veste tectum, Enculismam detulit, iustísque exequiis prosequutus est, audacem ac generosum iuuenem, sed Patris indole naturæ dona vertentem in scelera. CLOLARII FILII.

Videbatur Pax membra diuisa Franciæ collegisse ac restituisse, cùm subitus belli turbo ea rursum distracta abrupit penitus ac diuulsit. Sigebertus in castra reuersus, sancitam concordiam ac faustam reditionem in patriam pronuntiat suis, cùm miles indignatus sibi prædam toties eripi, fremere cœpit ac tumultuari. Origo mali à Transrhenanis, in quibus plerique mercede empti, spe vna pretij vel recipiendi vel eripiendi impellebantur. Ii primùm inter commilitones miscere colloquia; *Se nullo emolumento abductos à patria per totam Franciam quasi captiuos vel exules duci; sibi factam spem ingentis stipendij, eam propter vxores relictas, rem domesticam, culturam agrorum, liberorúmque curam direlictam; eò videlicet vt frigora passi atque inediam, inanes omnium ignominiam præter, paupertatem vnam ad suos referant. At ne factam quidem pugnæ potestatem; modò hinc, modò illinc ceu militum vmbras circumagi, calonum instar & iumentorum, ire post Duces ac ferre sarcinas; nullo armorum vsu, nec ad pompam: si reuertendum sit, at non ingloriis, non militiæ, non pugnæ expertibus; sit mercedis loco reportata ad suos gloria.* Excepta ista cupidis animis, vniuersum statim exercitum seditione ac tumultu implent. Passim omnes clamare, sibi hostem futurum pro patria; non ad inanem & commentitiam pacem se profectos, tædere concordiæ toties irritæ; se fœderis laruâ ludi à Principe, nec placere pacem, nisi quæ palmis stabilita esset atque victoriis; se demùm in hostem habituros, qui in hostem non ducerent. Sigebertus tumultu audito, equum ascendit intrepidè, leuibúsque verbis demulcens militem, iuratam pacem, sancitam concordiam, gentium iura, fidei ac sacramenti leges exaggerat; pollicetur stipendium; affirmátque incruentam pacem peperisse, laudi esse haud paulò maiori, quàm multo sanguine litasse victoriæ. Illi nihilominus in incepto pergunt, pugnam efflagitant, ac certum hostem quem impetant; pacis quidem habendam rationem, sed certæ atque legitimæ, qualis cum Guntrano iurata sit, non spuriæ & fallacissimæ, qua Chilpericus euaserit: hunc verum esse Francorum omnium hostem; hunc ob multa periuria fide indignum; hunc primò susceptum hostem, hunc persequendum, & flagitiosæ vitæ eripiendum. Ista Sigebertum vel nolentem traxerunt, vel ruentem sponte impulerunt, vt repente in Chilpericum incautum, & iam dimissa maiori parte exercitus imparatum, vindicta & odio inflammatos milites duceret. Chilpericus inopinato casu perculsus deducentibus paucis equitibus, cum vxore & liberis, ab hoste longius Tornacum, Parisiis & Suessione relictis, confugit. Ex eo, omnium amor & studium in Sigebertum, in Chilpericum odium & detestatio: hunc plebs nobilitásque omnis deserere, ex aulicis ducibúsque præter Ansoaldum vnum nullus comitari; habere cuncti pro perdito & natura rerum expuncto; illum contrà venerari omnes, & adorare propemodùm, euocare

IX. *Seditio in Sigebertum.*

Per quem in Chilpericum impellitur.

Tournay.

CLOTARII FILII.

vrbes, exoptare prouinciæ; & veluti solem depulsis tenebris illucentem passim excipere. Parisij qui Chereberti fuerant, eiurato Rege Chilperico, se ipsi præsenti regendos dederunt; imò ad Victoriacum villam & alij qui adscripti erant Chilperico, nouo Regi Francorum more super clypeo per castra deducto, Sacramentum dixerunt. Vnus Germanus Parisiensis Antistes, multa auctoritate per sanctitatem & senectutem collecta, ausus est eum cui assentabantur omnes & plaudebant, monere seriò, caueret, quóve animo quóve consilio fratrem impeteret; futurum enim vt quæ in eum pararet ipsi euenirent, ipsúmque aliena manu periturum, si de morte inferenda fratri cogitaret. At diuinus vates surdo occinuit, spreuítque Cassandram amore regni Paris insaniens. Nec Brunechildis cum liberis Parisios aduolans, quo ardebat in Fredegundem odio, prædam vt putabat certam pateretur eripi; nouum ambitionis alimentum, & mariti iam ardentis incendium. Igitur ingenti instructus exercitu Sigebertus, Tornacum, quo se Chilpericus incluserat, antè obsessum à copiis, primo impetu expugnaturus vrbem se confert. Et verò Chilpericus animi anxius, abiecta sui cura cui desperauerat, de salute vna liberorum vxorísque sollicitus, in omnem partem sese versabat: cùm Fredegundis, cui nec crimina, nec instrumenta criminum deerant, per summum nefas sese & coniugem indubitata morte expediuit. Duos ex emissariis suis sicarios, quos plures ad omne facinus nequissima mulier comparauerat, adhortatur, vt Sigebertum in castris adeant, eúmque venerationis & adorationis specie incautum perimant, si salui euadant, ingentia præmia; sin minus, honorem sepulchri, & opulentas in religiosa loca largitiones ad subleuandos eorum animos, pollicetur; quasi in eiusmodi parricidio interfectis spes salutis vlla affulgeat. Ii ad rem nefariam se accingunt, cultros in cædem designatos, veneno ceu morte gemina imbuunt;& ad Sigebertum admissi vt delaturi obsequium, hinc inde percutientes, incautum, stipatúmque Aulicorum globo interimunt; præterea Charegisilum cubicularium & Sigylum Regi charissimum grauiter sauciant; quorum ille extemplo demoritur; is seruatus, à Chilperico postea crudelissima carnificina extinctus est; sed tum facto à circunstantibus impetu, parricidæ impij confodiuntur, ac membratim discerpti à milite, subita morte dant pœnas, atrociori suplicio iustius debitas.

Vitry.

Per Fredegundem interficitur.

Inexpectatum & horribile facinus excepit ingens rerum conuersio. Chilpericus à Fredegunde fratris necem audiens, ad vitam ab inferis suscitatus, non modò saluti, sed regno & suo & alieno incumbere; Fredegundis exultare, sibi de solertia plaudere, ac se ducere si Brunechildem cepisset, in fastigio rerum collocatam. Contra in castris turbari omnia & misceri; mox vbi indignatio, luctus, & dolor, futurorum metu consumpti sunt, pars in sua quisque discedere; pars longè maior ad Chilpericum fortunæ mancipia se conferre impetraturi priorum veniam, & in posterum Sacramento dicturi. Parisios delatum nuntium tumultu magno vrbem exciuit; Brunechildis momento prouoluta in imum ab apice, animi quantum ferebat calamitas præsens, seruando Childeberto filio adhuc quinquenni

Brunechildis seruato filio Childeberto,

intenta

intenta potissimum, Gundoaldi Ducis ope & fide intentum perficit. Quippe puerum sportæ impositum, ac per fenestram Palatij fune demissum, traditúmque ministris fidissimis, Gundoaldus ipse morti eripuit, delatúmque Metas paterno throno imposuit; ludente Deo mortalium casus, cùm inde regnum pellat in tumulum, hinc sporta & funis, & miserorum sors, in regnum euehant. Defuncta periculo Brunechildis, cùm in se & filias mentem converteret, subitò à Chilperico oppressa est, mox exulatum missa Rothomagum, ac filiæ Meldis in custodiam traditæ. Chilpericus prosperitati suæ ne deesset, iam Franciam vniuersam cupiditate absorbens, Merouæum filium ad Pictones mittit, post in Aquitaniam transmittendum. Is in Turonibus aliquandiu moratus, mox Cenomanos petens, veluti inuisurus Audœram matrem, eò enim loci exulabat, repente ad Brunechildem Rothomagum aduolat. Incertum quo animo regius iuuenis, posthabito Patris imperio, ac neglecta segete laudis & gloriæ, ad captiuam feminam, familiæ suæ perinfensam, profectus sit, siue studio inspiciendi coram, de qua tam multa fama prædicabat, siue amore per aures grassante, & oculos illiciente ad celebratæ formæ spectaculum. Vt vt sit, illicò fomes admoto igne exarsit. Erat Brunechildis spectatissima corporis specie, tunc annos nata duodetriginta, præstanti ingenio, & ad captãdos animos solertissimo; iis accedebat summa in mulieribus illecebra, dolor & luctus, rerúmque omnium magna inopia; quibus ceu armis instructa femina, sic emolliuit adolescentis animum calamitate, ita subegit ingenio, atque forma accendit, vt concepta flamma sui impos iuuenis, assentiente Prætextato Rothomagensi Antistite, incestum connubium cum captiua sua contraxerit; voluptate modica comparaturus post luctum & lacrymas, mortem ipsam. Chilpericus his auditis celerrimè Rothomagum aduolat, distracturus nuptias, quibus filius in hostium partes transiret. Id compertum coniugibus; & in subita trepidatione cùm effugiendi modus nullus esset, sacer locus patuit; nempe sancti Martini ad muros ædes; cuius tanta reuerentia Chilpericum tenuit quanquam impium & ad flagitium quodvis expeditum, vt religionem loci temerare non ausus, vi repudiata, fraude & periurio inceptum perfecerit, inclusis sanctè pollicitus (si in peierando Sacramenti sit sanctitas) se nunquam eos seiungendos, si perstare iunctos Deus vellet. Hac illi pollicitatione delusi, se tradiderunt fidei perfidæ; conuiuiis quidem excepti biduò; pœnam differente Rege, quam dilatione intenderet; nam statim filium abduxit à coniuge, & Suessionem reductum in custodia habuit, quomodo grauius amorem plecteret deliberaturus. Et postmodùm Fredegundis odium deliberationem omnem intercidit: nefaria mulier vbi patrem ad filij necem inefficacius incitar, molita nouum mortis genus, persuadet vt attonsâ comâ iuuenem ad sacerdotium adigat; spéque omni vxoris & rebellionis præcisa, simul libidinem continentia puniat, apto ad delictum tum præteritum tum futurum supplicio. Nullâ morâ, crine deposito ac mutata veste Merouæus adscribitur Clericis, atque Anisolam cœnobium in Cenomanicis detrusus, nolens volens ad suscipiendum Sacerdotij ordinem eruditur; inungendus in animorum Regem non corporum. Hæc nuntiata

CLOTARII FILII.

Mets.

Capitur.

Roüen.

Meaux.

Le Mans.

At Merouæũ capit;

At Chilpericus Merouæũ abducit;

Attondet in Clericum.

S. Calais.

CHILPERICVS.

nuntiata Bosoni, qui in asylo S. Martini Turonibus delitebat, (& is credebatur Theodeberto proditoriè necem confecisse) idem pari fraude, clàm fidos mittit qui Principem sollicitarent, vt inhonesto egressus carcere, abiectâque veste indecora, ad se in eandem ædem confugeret, inde postmodùm ad Brunechildem & regnum ipsum auolaturus. Iuuenis ad ambitionis & amoris hamum, cui malè saperet coacta pietas, Monasterio specie ambulationis relicto, ac Gaileno fido ministro in via excepto, ab eodem exutus clericali toga, in Martinianam ædem saluus euadit. Fuga eiusmodi Chilperici aulam tumultu concitat; ipse ac Fredegundis Gregorio Turonensi Antistiti minas intentant, nisi iuuenem incestum, periurum atque apostatam æde eiiciat, se violaturos sanctitatem loci, quam ille tot iam sceleribus polluisset; nec religionem asylo ad tutelam flagitiorum præstandam. Cùm nihilominus constans Antistes in tuenda securitate loci perstaret; ad fraudes conuersa mulier, quarum peritissima artifex erat, Bosonem aggressa, spe ac promissis implet, si Merouæo persuadeat exitum. Fraus successit; egressus cum Bosone ipso Merouæus, & quingentis suorum fidissimis, cùm ad Brunechildem reposcente Childeberto filio iam Austrasiis redditam, properaret, pluribus iactatus casibus, & ab ipsis Austrasiis repulsus, incestas nuptias detestantibus, ad Terüanenses dilabentibus

Et ad mortem cogit.

suis confugisset; ab iisdem patri renuntiatur apud se latere. Ideò miser adolescens veritus, ne in eius ac Fredegundis manus incideret, impetrauit à Gaileno fidissimo teterrimum facinus, vt ab eo gladio transfoderetur; quod obsequentior minister præstitit, ipse postea immanissimis cruciatibus à Fredegunde interfectus, non vindicante peremptorem iuuenis, sed amicum & fidum socium perimente. Sic calamitosissimus Merouæus, hostem in patre, in nouerca furiam, ciuilem mortem in nuptiis, in cucullo licentiam, in amico carnificem reperit; feminarum dolis optima quæque in opposita mala vertentium.

XI.

Prætextatus à Fredegunde expulsus.

Furor Fredegundis in vno Merouæo non substitit; vbi is mancipatus est monasterio, mulier parcendi nescia, Prætextatum Rothomagensem aggressa est. Vnum viri facinus, quod Merouæo quem ex sacro fonte susceperat charior, in ipsius cum Brunechilde coniugium consensisse, eiusdémque commodis studere admodùm insimulabatur. Sed vt causam aliqua vmbra prætexeret, læsam maiestatem Chilperico insinuat, quod in Merouæum propensior, muneribus populos sollicitaret in Regem, ac consiliis cum Brunechilde participatis, missis receptisque nuntiis, arcana regni hosti retegeret. Chilpericus qui vxori nunquam ad malum defuit; euocatum ad se Prætextatum, comperto Brunechildem abeuntem sarcinas quasdam dum repeterentur commisisse Præsuli, quasi conuictum criminis, exilio damnat, donec Episcoporum solemni conuentu res disceptaretur. Igitur conuocata Parisiis Synodo, in consessu Antistitum, Chilpericus ingenio & eloquentia fretus (erat enim apprimè imbutus litteris) accusatoris obiens partes, in hanc sententiam dixit. *Nisi iustitiæ amor quàm libido vindictæ maior in me foret, Patres Reuerendi, studiúmque religionis maiestati regiæ præpolleret, nec ego accusatoris agerem partes, neque vos Iudicum; sed*

Chilperici oratio in Prætextatum

iure

iure summo ego idem cuius dignitas læsa est, eam ipsam iusto supplicio vindicarem. Quia tamen Reges esse homines censeo, ne mearum rerum Iudex, fortasse & homo sim; & quia religioni dignitatem meam postbabeo; Satius duxi Prætextati crimina suffragiis vestris ad normam Canonum disceptari, quàm iure Regum ac gentium conuictum reum pœna afficere. Nec oratione longa vos morabor; tria sunt Prætextati crimina, quibus diuina humanáque iura violauit. Primum coniugij nepotis cum amita, hoc est cum vxore patrui, nefarius auctor, naturæ ius, placita gentium, sancita canonum, legúmque omnium sanctitatem, susdéque vertit; libidinosi adolescentis impuræque mulierculæ turpis Proxeneta, ac Fescennini carminis cantor. Næ vos Patres in Prætextato egregium censorem morum ac seuerum vindicem habetis; cui incesta pro castimonia nuptiæ, turpes illecebræ pro Pontificia grauitate; ac pro fronte & supercilio Patris, risus venerius & procax lingua. Id enimuerò abiecti pudoris sit; quid, quod eundem filium stupro nefario inquinatum, datis muneribus, ad eripiendum Patri non sceptrum modò, sed animum ipsum parricida impius concitasti? Annon satis erat quod filium patri hac contumaciâ ereptum ires, nisi & patrem filio per ipsius scelus eriperes? An non suppetebant in tanta facinorosorum turba quam plurimi, quos in meam necem impelleres? Quid opus parricidali flagitio? Quid filij manus immergendæ paterno sanguine? Quid vno crimine tam multa patranda? Iam minus est, quod mihi subditos donis corrupisti, quod eos à me auersos traduxisti in alium; Quod coronam mihi detraxisti voto & cupiditate; Quod cum Brunechilde, familiæ meæ pernicie, fouisti occulta consilia; hæc leuia sunt, cùm de ipso capite agitur. Quocirca, Patres, flagitiosum hunc hominem vestro consessu eiicite; deturbate tam sacro ordine, cui nihil sacrum aut religiosum; qui gentium iura in subditis, naturæ in filio, diuina in vinculo sacrosancto, contra Regem, Patrem, & Deum Maximum, violauit atque pessundedit. Vbi Rex perorauit, ingenti fremitu qui adstabant aulici ad conclaue fores pulsare, reum ad pœnam expetere, ac vociferari obruendum lapidibus, plebísque manibus discerpendum, nebulonem nequissimum, & nefarium Regis proditorem. Verùm illos Rege moderatione fictâ continente, ac profitente rem totam ex præscriptis Canonum agitandam; testes in reum producti sunt, qui affirmabant se tentatos donis à Præsule, vt Merouæo fidem addicerent. Quos statim Prætextatus leuitatis & falsitatis redarguit; ac efficaci oratione repellens calumniam, dixit; *Se Merouæi nuptiis iam contractis præbuisse consensum, quem & ipse Pater præbuerat; antè, cupidi adolescentis & amore indomiti frenare impetum, in potestate sua non fuisse; se nec filium in patrem, nec in Regem subditos vnquam concitasse; hæc ab inimicis tam per calumniam dici, quam per inuidiam fingi; data quidem plerisque munera, sed rependendi gratia iis qui dedissent, nullo consilio quàm grati animi exhibendi; sibi à Brunechilde commissas sarcinas, sed easdem licentiâ Regis acceptas & redditas, ipsiúsque iussu rem totam perfectam.* Hæc tametsi vera dicerentur, tamen Episcopi Fredegundis furori aut blandimentis obnoxij, cùm silerent, reum nec absoluere ausi nec damnare; Gregorius Turonensis Antistes nutantes animos confirmauit, docuítque Pastorum esse & Præsulum à Lupi faucibus innoxiam ouem eripere, ipsamque calumniam in calumniantium probrum retundere. Ideò Grego-

CHILPERICVS.

CHILPERICVS.

rius iam vnus innocentiæ propugnaculum, à Chilperico & Fredegunde, quà blanditiis, quà minis, quà auro tentatus, cùm inuictus perstaret; & noua furti accusatio, quam in Prætextatum intenderat Rex, discussa esset; is postremam machinam & validissimam ad euertendum reum adhibuit. Submisit aulicos, qui Prætextatum adirent, ac iudicij metu quantùm posset exaggerato, dicerent; Chilpericum non eum esse, qui palam mendacij & calumniæ argueretur; perpessurum omnia potius quàm vt cum ignominia ab accusatione discederet; viam mediam ineundam, qua sit Regi honor incolumis, & Prætextato salus & dignitas; eam expeditam esse, si in Præsulum consessu reus obiecta crimina fateatur, veniam à Rege supplex efflagitet; malefacta condonaturum Regem extemplo, & instauratâ beneuolentiâ, Iudicum magno applausu, quos ex Labyrintho isto reuocaret, ipsum Merouæum in amicitiam Patris posse restitui. Prætextatus tædio præsentium ac futurorum metu in hanc sententiam persuasus, postridie in Episcoporum conuentu, solo prostratus, se reum fassus homicidij & rebellionis, à Rege supplex veniam petiit, appellatâ misericordiâ, quam sperabat haud dubiè. At Chilpericus, vbi prædam inuoluit cassibus, & ipse ad Episcoporum pedes prouolutus, suffusus lacrymis, gemitibúsque verba interiungens, appellare Dei ac iudicum fidem; haberi reum vltro fatentem, nec absque crimine dimitti posse qui hæc agnosceret. Inde miser in carcerem rapitur, in quo nocte cùm tentaret effugere, grauiter cæsus in insulam Constantinæ vrbi adiacentem deportatus est; eò reus quod se reum diceret, luensque pœnâ mendacium quam redimebat mendacio: adeò cæca est prouidentia nostra, quæ innocentiam per culpam tuetur. Sed iam bella post Sigeberti necem retexenda.

XII. *Godinum Chilpericus vincit:*

Chilperico agente Rothomagi, ad distrahendas Brunechildis nuptias; Godinus vnus Procerum qui è Sigeberti partibus ad Chilpericum transierat, auctus plurimis ab eo præmiis, seu pœnitentiâ seu cupiditate, collecto è Campania milite, repentinus Suessioni minatur. Erat in vrbe Fredegundis cum Clodouæo priuigno, qui fugæ securitatem munitionum claustris anteponentes, inde dilapsi, ad Chilpericum instructo exercitu iam imminentem se conferunt. Nec martis aleæ committendam victoriam Rex censebat, prius missis qui de pace cum hoste agerent; donec Godinus, vel superbiâ elatus, quod haberet Regem tantùm non supplicem; vel metu deterritus, ne prætextu pacis perderetur, fœderi dubio bellum certum antetulit, commissóque prælio victus à Regiis, fuga tunc seruatus quidem, sed paulò post obiens; hac victoria seu Aquilone disiiciente rebellium nubes, serena & pacata omnia clade effecit. Verùm vt solet serenitatem breuem interturbauit tempestas. Chilpericum vrebat Aquitania, toties rapta, toties erepta; nec illius erat opportunitas maior inuadendæ, quàm si populis à Sigeberti fato perculsis, & nutante Childeberti imperio, potenti exercitu vim inferret. Eò igitur Clodouæum destinat, quo ante Merouæum, atque emendaturo fratris inertiam Desiderium adiungit, peritissimum Ducem rei militaris; vt penes vnum auspicia & honor, penes alterum potestas & administratio foret. Clodouæus per Andegauos atque

Clodouæum in Aquitaniam mittit.

Turones

Turones ad Santones penetrans, inuasurus, vt habebat in mandatis, Petrocorienses & Aginnenses, Mummolum clarum illum Ducem obuium habet. Quippe Guntranus incendium amoliturus à proximo, pro tutore Childeberti impuberis, re susceptá, & sua interesse ratus fratrem compescere audacia successúque tumidum; euocatum militem Mummolo tradit, cuius hactenus pugnæ numerabantur victoriis. Nec diu deliberatum, vtroque exercitu rem decernere ferro ambiente. Atrox prælium fuit; donec Desiderius desperata palmâ fugam capessiit, cæsis suorum viginti quatuor millibus; nec Mummolus sine clade; quinque millibus desideratis; (malè Aimoinus scribit quinquaginta millia periisse; quis enim victoriam emat hoc pretio?) victórque poterat in Chilperici terras irrumpere; sed quæ Guntrani moderatio fuit, repulso bello, per Aruernos in Burgundiam rediit; repressurus hac sanguinis missione Chilperici ferocem impetum. Noua exinde beneficentiæ lux Childeberto puero affulsit: cùm enim Guntrano duo ex Austrigilde suscepti liberi subito & inopinato fato rapti essent, posteaquàm Pater dolore multo acerba funera prosequutus est, ad orbitatis solatium, & quandam sortis emendationem, eligere liberos voluit, quando genuisset tam infeliciter. Quocirca in Childebertum conuersus, quem affinitas proxima ætatísque infirmitas præstabant beneficio tanto opportunum; ad Austrasiæ proceres scripsit, vt ad se Regem ad celebrandam adoptionem firmandúmque amicissimum fœdus adducerent. Summo animo deductus à Proceribus Childebertus, ad Petreum pontem Guntrano occurrit; ac post mutuas salutationes charissimósque amplexus, quibus amantissimus, non amplius Patruus, sed pater in nepotem incubuit; in sella regia puero confidente, ista Guntranus in consessu Procerum dixit. *Quando in pœnam malefactorum, quibus diuinam bonitatem lesi, orbatus sum liberis à me genitis & in regni spem educatis; vna mihi superest gignendi ratio, vt voluntate seligam qui naturà nec alieni sunt, & in locum arescentis rami adoptitium inseram. Nec longè arcessendus quem sanguini meo immisceam, cùm ipsius mei sanguinis riuus in te deriuetur, Childeberte charissime; nec à me reputandus alienus sit, qui ab vno mecum fonte ab Clotario patre originem petit: Quamobrem volo & iubeo, vt ad primum vinculum sanguinis accedat & maximum charitatis, quale inter patrem & filium, sisque in posterum mihi pro filio, patrem amantissimum in me habiturus, nos ambos vnus protegat clypeus, vna in hostes hasta tueatur; nihil nos sejungat, nihil semoueat; ne liberi quidem si Deus velit, à me pòst geniti; in eorum sortem si nati sint, adscriberis; sin minus, vniuersum regnum hæreditario iure suscipies.* His dictis, Austrasiæ Proceres pro Rege suo spondentes obsequium & debitam Patri venerationem, post solemnes epulas, atque indictam Chilperico adoptionem, vt restitueret quæ in Regem puerum occupasset; reuersi sunt in sua singuli, magnâ vtrinque lætitiâ; hinc ob inuentum patrem inde ob filium.

Qui à Mummolo vincitur.

Guntrannus Childebertū adoptat:

Guntrani oratio.

XIII. *Chilperici auara crudelitas.*

Ea Regum noua concordia Chilperici cupiditatem infregit; sed Tigridum instar, quas venatorum nece interdictas, sæuitiam in se produnt exercere: ita Rex corruptissimus, Fredegunde maximè instigante, in subditos aua-

CHILPERICVS.

ritiam & crudelitatem exprompsit. Eos siquidem tributis grauibus per nouas descriptiones impositis, ita vexauit atque diripuit, vt plerique relicta patria & facultatibus, tutum exilium securamque inopiam præoptarint; desertis agris, ex quibus iam nullos fructus nisi calamitatis & vexationis perciperent. In Lemouicibus duntaxat, exigente tributa Marco quodam referendario, quem & auctorem descriptionum eiusmodi ferunt, orta seditio repulit auaritiam Principis; repente populus furoris aculeo inflammatus in exactores impetum facit, & Marcum præcipuè ad mortem deposcit; quo ægrè ope Ferreoli Episcopi liberato, cùm & alij vectigalium ministri fuga euasissent, populus ad libros descriptionum conuersus, conceptam iram in papyrum effundens, eos in foro magna frequentia concremauit; iactura facili, nisi cum chartis auctoritas Regis & veneratio periisset. Quam reparaturus missa valida manu, quæ de seditiosis pœnas exigeret, damno ingenti, suppliciis variis, inflicta etiam morte, aliorum culpam suâ expungit Chilpericus; plerisque etiam è sacro ordine alligatis ad stipitem, & necatis inter cruciatus, quod dicerentur populum ad librorum incendium instigasse; præterea tributis in posterum suprà modum auctis. His malorum acerbitatibus accessit pestilens lues, per vniuersam Franciam grassata, multis cumulatis funeribus: ea ab infantibus facto initio, ætatis teneritudine malo obnoxiis; deinde in viros prouecta, nullo propemodùm remedio, stragem immodicam conditionum omnium edidit. Nec Chilpericus ipse malo immunis ægritudine graui corripitur, si forte animus periculo corporis conualesceret; at cùm animam pertinacem morbus non frangeret, nouâ machinâ Deus obstinatam mentem aggressus, liberos ex Fredegunde susceptos lecto affligit. Ii duo erant, Clodobertus, altérque iunior nondum sacro baptismate expiatus; (nam multò ante Sanson fato raptus, quem natum in Tornacensi obsidione, ac præ desperatione eiectum, mater è medio tollebat, nisi Chilpericus intercessisset;) Infans igitur morbo tentatus, primùm matris animum teneritudine afficit; pòst iam grandis natu Clodobertus, vbi pestilentia tetra afflatus est, mortíque propior quàm saluti, spem conceptam matris debilitauit: illa enimuerò serió quantumuis serò ad Deum conuersa anteactorum pœnitens, ac maxime populi tributis vexati; his verbis Regem, suasura bonam mentem semel, aggreditur. *Diu est, Domine mi vir, quod lacessimus Dei iustitiam, & impunè; pudet instituti cum Deo certaminis, vtrùm ille in nos plura conferat bona, quàm malefacta illi rependimus; conscientia testis est, quanta deliquimus, vita cursus testis quanta recepimus; imò peccauimus indulgentiâ, an futuri boni, si miseri? Sanè indulgentior Deus, postquam bona corrupimus, mala infligit, vt bonam mentem in bonis perditam, recipiamus in malis. Obstinati simus, & rupis instar frangendi, nisi ad aspera monita emolliamur. Ad miserorum voces, ad gementium luctus, ad rapinas pauperum obsurduimus; nunc aures ferit intestinum malum, & lues in viscera grassata mollitudinem infert. Quid enim aliud sunt liberi nostri, quàm viscerum pars, & tenerrima? Qui afflicti morbo iam lethali, Dei partes referunt vel sæuientis vel parcentis. Quin ergo pœnitentiâ delicta expungimus? Quin si non licet reuocare præterita, emendamus præsentia?*

Chilpericus & liberi morbo vexati.

Fredegundis pœnitentis oratio.

præsentia? ac tributa illa tot malorum fontem remittimus? futuri sat diuites, si placamus Deum. Quid nobis tantæ opes congestæ proderunt? Quid argenti aurique cumulus; quid summa omnium opulentia? Si heredes quibus hæc paramus mors rapiat? Annon ditiores quos spoliauimus, quibus supersunt liberi, vel in spem heredes? Liberorum salutem emamus à Domino tam vili pretio; deseramus aliena, teneamus vt nostra. Hæc fletu madens, gemitus inter atque singultus, tundensque vbera crebro planctu, vbi mulier suis accincta armis perorauit; mutatus in melius Chilpericus tributa reuocat, edicta quibus hæc iubebantur, librosque rationum, præeunte vxore, in ignem coniicit (nec vllus populis illuxit pulchrior) malefacta vt putat simul combusturus, ferâque abstinentiâ redempturus liberis vitam. At secus visum moderatori omnium Deo; siue pœnitentiam seram aspernanti, siue fictam & spuriam vindicanti; nam filius iunior morbo extinguitur, senior in quo vno spes & timor matris, lectica Suessionem delatus, ad tumulum sancti Medardi, votisque ingentibus commendatus, ipsa nocte spiritum emisit; inhumatus magno ciuitatis luctu, viris femninisque in veste lugubri deducentibus funus, superstitum leui solatio, pompam & plausum è dolore captantium.

CHILPERICVS.

Quâ Chilpericus mutatur.

XIV.

Fredegundis iam orba liberis, post hanc calamitatem exhaustam, tam metus quàm spei libera, se recepit statim ad primam indolem. Vrebat miseram Clodouæi priuigni felicitas, qui vnus in vulgari illa lue incolumis, ereptam mortuis fratribus regni spem sine controuersia capiens, nouercæ dolorem efferabat in rabiem. Ergo innoxij iuuenis constituta morte; primùm à Chilperico facinorosa mulier impetrat, vt Clodouæus Brennacum mittatur, vbi pestilens lues sæuiebat atrociter; è vulgato morbo corruptóque cœlo spe conceptâ sceleris, quod sine strepitu & ignominia perficeret. Sed cùm & ibi valeret optimè iuuenis, & inde post aliquot dies euocatus à Patre in Cala propè Parisios villâ cum eo ageret, cæco ardens dolore mulier, versabat animum in omnem partem, vt conceptum nefas eniteretur. Imprudentia iuuenis supra modum auxit incendium. Siquidem dicebatur iam admissus in beneuolentiam Patris, iactare se immoderantius, iam animo regnum præripere, insultare fratribus mortuis, inimicis minari, ac nouercæ ipsi non parcere. Quæ omnia ad eam delata, & fortasse cum incremento vt assolet, iam inflammante odium metu, ea ne periret, occupare priuignum statuit. Inuestiganti prætextum, quidam aucupaturus Reginæ gratiam, commodum obtulit. Defert liberos regios malis Clodouæi artibus periisse, eum ex Reginæ puellis vnam adamasse, cum puellæ matre clam egisse, conuenisse vt sortilegio perimeret fratres, paratura ipsi ad thronum aditum, mox euecturo filiam ad totum & sceptrum; nec defiturum hoc facinore parricidium, consilio inito de morte fraude consimili Fredegundi ipsi inferenda. Tum Regina ouans gaudio mulierculas quibus factura erat fidem rapi in vincula iubet, filiam laceratam verberibus attonderi, comamque abscissam ante hospitium Principis apponi ad amoris aculeum; ac matrem cruciari tormentis, donec obiectum crimen agnosceret. Postquam eam fatentem habuit, seu vi seu spe victam, instructam accusationem ad Regem defert, multisque lacrymis

Fredegundis ad indolem redit.

Clodouæo priuigno machinatur mortẽ.

CHILPERICVS. mis atque eiulatu culpam fratricidij ingerens, Clodouæum ad pœnam deposcit. Chilpericus suprà modum vxori addictus, filium nihil eiusmodi reputantem cùm ad conclaue secretius euocasset, statim apprehensum à Desiderio & Bobone ducibus, spoliari iubet armis & vestibus, & iniecto centone sordido, vinctisque ferro regiis manibus, inauditum & naturæ iura reclamantem adduci ad Fredegundem. Quæ luctuoso triumphans spectaculo, ceu quæsituta criminis modum & conscios, trahi in custodiam iuuenem imperat; ac post triduum scelus inficiantem, ac duntaxat amicitias quibus se innoxiè illigauerat fatentem vltra amnem Matronam ad Nocetum villam amoueri. Nec vincula illi vsquam detracta, nisi post

Et conficit. animum emissum corporis vinculis, sicario à Fredegunde immisso, qui perfodit miserum Principem, eò nocentem quod innoxia matre natus esset. Regi confestim nuntiatur sibi manu propria necem confecisse, cultrúmque adhuc hærere vulneri, ita Pater nec seruauit viuum, nec mortuum luxit, nouerca cum vita innocentiam eripiente; quasi parum esset priuignum necare, nisi & crimen ea quæ faceret in patientem conferret. Inde furor mulieris in amicos Principis exarsit; tandemque Audoëra Clodouæi mater, quæ hactenus in exilio egerat, vt tori æmula, crudeli morte interempta est; anus quæ magicas artes confessa fuerat, viua flammis comburitur, quanquam rettactatis prioribus, ac innocentiam Principis con-

Chilpericus hæreticus; testata; Chilperico interea seu stipite aut saxo ad suorum stragem indurato. Post id facinus vxoris, & suum maritus tentauit atrociùs, quò propagaretur in plures, parcensque corporibus animos perderet. Vt erat eruditus litteris, daturus illarum specimen, non ad humana modò, sed ad diuina studia animum applicans, Sabellianam hæresim hausit, eiusque spargendæ cupidus (malum enim, vt maiorem boni speciem præferat, amat diffundi) ad Episcopos scripsit, vt repudiata distinctione personarum, Deum duntaxat vnum nominarent, itaque in posterum & sentirent & docerent.

Et Grammaticus. Sed iis reclamantibus, & maxime Gregorio Turonensi, & Saluio Albigensi, à proposito abstinuit, statim è Pontifice factus Grammaticus. Siquidem quatuor litteras è Græcis petitas in vulgare Francorum idioma transcribi voluit, nempe ω φ χ θ; primam quidem; quoniam ô magnum nullo discrimine seiungeretur à paruo; & alias, quod alioqui scriberentur duplici charactere: Scripsitque ad ciuitates, imperans vt eæ litteræ pueros docerentur, & in libris descriptis, prioribus elementis expunctis pumice, ista quasi recepta in gratiam & iure Francico donata substituerentur. Sed vanum id studium & irritum fuit; nec enim facilè vsus dediscitur; & statim maiora conturbarunt curas Grammaticas.

XV. *Chilpericus Guntranum bello appetit;* Quippe Chilpericus cùm aduerteret inter fratrem Guntranum & Childebertum nepotem pro Massilia ciuitate discordiam ortam, & primum amorem defecisse in odium, vt è malo communi commodum peteret, statuit in Guntranum iam expulso Mummolo indefensum bello prorumpere. Et proximas clades multa prodigia nuntiarunt. Nam mense Ianuario, ceu æstate mediâ, effusi imbres, tonitruúmque mugitus; micantes floribus arborum rami; Cometa ingens tanquam è fumo magnum longè spargens incendium;

incendium; cœlum ardens; ſanguis depluens, ac veſtes fœdo colore maculans, & ſudantes cruore parietes; horrore iniecto, portenderunt mala iam imminentia. Horum igitur à Chilperico initium, qui Childeberto ſibi ſpe adoptionis adiuncto, quandoquidem liberis orbatus eſſet, Deſiderium ducem in Aquitaniam mittit, à quo Regnoaldus pro Guntrano imperator in fugam actus, vrbeſque Petrocorium & Aginnum captæ, cæteræque negotio facili ſub iugum miſſæ. Deinde excepta legatio Childeberti, ab Ægidio Rhemenſi Antiſtite cæteriſque Auſtraſiis obita; quâ contractum fœdus in Guntranum; quem Sigeberti necis artificem Chilpericus affirmans, ſéque eius profeſſus vindicem, nepoti ſumma pollicitus, in fratris ruinam ſe accinxit. Erat in proximo cum numeroſo exercitu Childebertus, quem tamen continens, præſtolabatur quæ ſors fratrum foret. Interea Chilpericus ducto Pariſiis milite in Guntrani terras peruadit, copiáſque partitus vt diuiſum hoſtem facilius premeret; partem Deſiderio & Bladaſti tradit, vt ad Bituricenſes profecti, Auaricum primariam vrbem occuparent, dum ipſe cum parte altera in Burgundiam irrueret. Guntranus tamen ad Melodunum occurrit, Deo maximè & innocentia fretus; nec ſpei falſus, ſub ipſum aduentum, iam dubia luce & in noctem prona, deprehenſas cohortes hoſtium, quos licentia ac libido prædæ ſeduxerat, ad vnam cecidit. Nec Bituricenſes ſe obſidioni ignauos præbuerant, egreſſi vrbe, & Deſiderium acri certamine excipientes, in quo cæſa vtrinque ſeptem millia; numero tamen oppreſſi ſe in munimenta receperant. Igitur dum res in ancipiti ſtarent, ex vtriſque caſtris fæciales miſſi, inſtaurata fratrum concordia, vtroque fortaſſe Childebertum metuente, in has leges coaluit pax; vt rapta cuique reſtituerentur, plebe miſera rapinis & vexationibus direpta, qui fructus vnus bellorum ciuilium: inde reuocatus à Bituricibus Deſiderius, coactúſque Chilpericus ad inhibendas ſuorum rapinas, Rothomagenſem Comitem ferire gladio; adeò Francis vetus eſt, niſi contineantur à ducibus non regi diſciplina caſtrenſi, & hoſtium loco habere hoſpites. Dum hæc agerentur, ne vnus Childebertus ciuilis turbinis immunis foret, repente in caſtris ſeditio oritur; nocte concubia miles fremit, Rhemenſem Epiſcopum, cæteroſque ad Chilpericum legatos, proditores eſſe Regis & patriæ; qui à Guntrano piiſſimo Principe deficientes, ad Chilpericum infamem flagitiis atque periuriis ſe contuliſſent; rapiendos vi proditores, & in exemplum affectos, verberibus puniendos. Itaque prima luce conueniunt ad tabernaculum Regis, legatos repoſcunt, præſertim Ægidium, vt dedantur ſponte, vim minantur. Eamque intentabant, cùm Ægidius aliique aſcenſis equis citatiſſima fuga ſeſe proripiunt; hos quidem cõuiciis ſaxorúmque imbre miles inſequitur, ſed equorum penuria, quorum tunc magna per morbum ſtrages, cùm non poſſet aſſequi, parta eſt fugientibus ſalus. Ab eo Chilpericus hoſtis, fœderatus Guntranus, præſertim Maſſiliâ prioribus dominis reſtitutâ. Si quidem Mũmolus præclariſſimus ille bello imperator, ſuâ Auenione in quam confugerat prodiens, Maſſiliam armis occupauit, cámque pacis ſcopulum Guntranum inter & Childebertum, vtrique reſtituit, eodem vinculo

Chilpericvs.

Perigueux. Agen.

Bourges.

Pace cum eo conuenit;

Sed intentâ.

CHILPERICVS.

vinculo colligans fœdus quo solutum erat; sanè eximius, qui paci vinceret, non sibi, & alienam concordiam suum commodum duceret. Quæ comperta Chilperico, terrore magno compleuerunt animum conscium sui; quocirca frangendum hostem munimentis vrbium ratus, iussit desertis agris optima quæque in castra ferri & oppida, & ipse delatis secum regiis opibus Cameracum secessit.

XVI.

Ingundis & Hermenegildus.

Verùm Childebertum peregrina bella à domesticis auertebant; Adolescens gloriæ cupidus Hispanicum inter & Longobardicum ambigebat. Hispanici suscipiendi hæ causæ. Ingundis Sigeberti filia, eadémque Childeberti soror, Leuigildo Hispaniæ Rege cupidissimè ambiente, Hermenigildo eiusdem Leuigildi filio, ad mutuam affinitatem adstringendam arctius, nupserat; magno vtriusque gentis plausu & apparatu. Erat Leuigildo coniux Gosuinta, Hermenigildi nouerca, quæ seu zelo religionis, seu prætextu, vt molestiam priuigno facesseret, seu in nurum inuidia, Ingundem voluit ab Catholico cultu traducere in Arianam impietatem, qua tota fermè Hispania polluebatur. Primùm itaque blanditiis ac pollicitationibus aggressa Ingundem, nihil non mouit, eam vt à religione vera demoueret: aiebat, *vxorem in mariti leges transire penitus; non esse diuersa ambobus altaria nec diuersos toros; quæ admissa sit in communionem omnium, sibi malè religionem seponere: iam Brunechildem ipsius matrem præiuisse exemplo; tanti esse Monarcham Hispaniæ, quanti tunc fuerit Tetrarcha Franciæ, nec passurum vt in Aulæ conspectu nouo cultu & impio religio sua traduceretur.* Cùm ad hæc nurus immota persisteret, diceretque fidem cum lacte simul à cunis bibitam, sic coaluisse in animum, vt ne morte quidem auelli posset; anus blanditiis in furorem versis, dignitatis aut sexus ratione nulla; Itáne, inquit, te ad meos nutus non flectes? simul disjectis crinibus apprehensam solo illidit, diúque pugnis & calcibus verberatam, suóque sanguine sordidam spoliari iussit, ac nudam mergi in balneum, donec baptismo nouo, Ariano more conficiendo, assensum præberet. Quibus Ingundis inuicta semper & imperterrita, tormentis maior Christiana patientia, & Orthodoxa fide illibata, tandem dimissa est, ac marito reddita, monito vt contumaciam vxoris ad meliorem mentem inflecteret. At illa, adspirante diuina gratia, adeò impietati coniugis non adhæsit, vt eum pio amore sanctisque blanditiis ad sinceram fidem traductum ab hæresi, non modò terris Sanctissimum Principem, sed etiam præclarissimum Martyrem cœlo genuerit. Quomodo Hermenigildus illustrem hanc lauream consequutus sit, mortemque in Patre vitæ fonte adeptus sit, tradunt quorum interest Hispani scriptores; dum Ingundis eiecta; & ad Mauricium Græcum Imperatorem confugiens, cuius Ducibus iam à viro erat contradita; vi tempestatis vnà cum lactante filio in Siciliam delata, Dei & hominum opem implorabat. Igitur ad vindictam huius facinoris, nepotémque ex sorore in Hispaniæ solio reponendum, ad occasum Childeberti arma reposcebantur. Contrà in ortum & hæ partim causæ, & nouæ aliæ auocabant. Siquidem Mauricius Imperator, vt Longobardos inhærentes Italiæ pelleret, nec id ab sua infirmitate impetrare posset, so-

Childebertus in Longobardos.

lemni

lemni legatione compellauerat Francorum Reges, Childebertum præcipuè, vt in prædones publicos communemque hostem insurgerent; eamque in rem Childeberto, cuius ætas & vires tantæ expeditioni percommodæ forent, quinquaginta aureorum millia annumerauerat magnum belli stimulum & instrumentum. Quid, quod dum facit Mauricio satis, sororis & nepotis rem promouet; quibus postea eiusdem Imperatoris auxilio recipi posset Hispania: & eos putabat iam delatos Constantinopolim, necdum resciuerat Ingundem fugæ tædio & miseria pressam, in Africa in quam traiecerat mortuam, vitæ exilium cum æterna patria commutasse. Quocirca in Italiam expeditionem pronuntiat. Verùm susceptum tanto apparatu bellum, nullo fructu minimáque gloria euanuit. Quippe Longobardi, cùm iam ferrum hebescere, séque impares hac procella repellenda aduerterent, ad Mauricij artes conuersi, auro exarmarunt bellum quod aurum armauerat; fidémque Childeberto polliciti, præter appensas pecunias, procellæ turbinem excusserunt. Ita rediit Childebertus in Franciam, tam opum diues quàm inops gloriæ; accusante publicam fidem Mauricio, & aurum frustra, reposcente, tam ferax vt ab hostibus vsuras gigneret. Supererat expeditio in Hispaniam; quæ an sit obita, mihi incertum est; nam quæ statim contigerunt in Francia, satis tutam Hispaniam præstiterunt. CHILPERICVS.

Et verò ad auertendam à Childeberto vindictam Leuigildus dudum contendebat; iam enim pluribus legationibus addictísque precibus Riguntem Chilperici & Fredegundis filiam Recaredo alteri filio, in quem regni spes abdicato Hermenigildo vnum incumbebat, expetitam in coniugem obtinuerat; eratque dictus legatis dies ad obeunda sponsalia; cùm subita calamitas hilaritatem mœrore turbauit. Theodoricus infantulus vnus è tot Chilperici liberis superstes, correptus morbo ac mox raptus, genialem apparatum mutauit in lugubrem; omnis Aula cum Fredegunde atrata; legatis dilata spes; imò oblata in nuptias alia Chilperici filia, quam ex Audoëra susceperat, erátque iam ante Monasterio clausa, sub Radegundis Sanctissimæ illius disciplina; (quam tamen pia mulier negabat Deo cui dicata esset rapiendam) Remque longius distulit obitus luctus, & quæstiones de morte pueri à matre habitæ; quibus multæ Parisienses mulieres diris tormentis excruciatæ vitam posuerunt, accusatæ quod magicis artibus innoxio infanti mortem attulissent; imo & cohortium præfectus eadem suspicione implicitus, post multos cruciatus, frustra salute à Fredegunde donatus, dolorum acerbitate emisit animam. Sed & ipsa mater in res sensu destitutas sæuiens, quæcumque in pueri vsum designata essent, ex tela, lana aut serico, igni absumpsit, argentea vasa & auri quod esset conflauit in massam; ne quid sibi memoriam filij reuocaret; insano luctu, qui memoriam illibatam morti extinguat. Hic dolor postmodùm nouo gaudio euanuit, nato Regi infante, statimque de Rigundis nuptiis cogitatum. Ingenti Legatorum pompa Parisiis res celebrata est; Fredegundis immensam auri argentíque vim in dotem contulit, addidítque supellectilem tam multam ex omni opulentia; vt Rex iis in conspectum positis,

XVII. *Riguntis Hispano sponsa.* *Theodorici infãtis mors.*

CHILPERICVS.

obstupefactus crederet suas omnes opes mitti in Hispaniam, sibi relicta vna inopia. Sed & quamplurimis dolori fuit tanta lætitia, quos in familiam nuptæ destinatos, timor & vis à charitate patriæ parentúmque sinu auellebant. Multi vi rapti, & in plaustra nolentes compositi; haud pauci vt abirent missi in carcerem; qui iam grandes natu ad comitatum profecturi erant, testamenta condebant; iubentes ea vt rata essent, quo primùm die pedem in Hispania figerent; quasi eo die vitam amitterent: imò & aliquot sibi gulam fregerunt laqueo, certam mortem calamitosæ, qualem hanc reputabant, vitæ anteponentes. Itáque tanto dolore & propemodùm horrore omnium sponsa profecta est, vt sub ipsum currus ingressum, inter oscula & lacrymas cùm puella vltimum vale parentibus diceret, effracto axis curru, effusisque sessoribus, omnes dirum omen malúmque auspicium imprecati sint abeunti. Nec iter à profectione diuersum; exhaustis vrbibus ad præbendas impensas, prædaque militum quos ad ducendam filiam designauerat Pater; quasi non pacis & hilaritatis prodroma, sed noua Helena & lues publica deduceretur. Sanè vulgi odium sanciuit Deus, nuptiis nullis, infelicissima morte, & repentina inopia. Siquidem Riguntis cùm Tolosam peruenisset, morámque necessariam necterent sui, vt ex via reficerentur, & paulò decentius in peregrinas terras subirent; audita subitò Chilperici morte, Desiderius dux qui virginem regiam comitabatur, in eius thesauros inuolat, miserámque dote & opibus spoliatam eò calamitatis repentè adigit, vt ab omnibus non deserta modò sed impetita, in basilicam Mariæ Deiparæ Tolosæ aufugerit, tenuem victum emendicans propemodùm, quæ nuper vrbes & prouincias exhauriebat.

Chilpericus occisus.

Porrò Chilperico mortem is casus attulit. Venatum profecturus, salutata Fredegunde, in equile descenderat; cùm equis nondum comparatis, reuertit in cubiculum, vidétque coniugem solutis capillis obuerso tergo prompsisse vnguenta quibus comam ablueret. Delectatus hac specie, virga quam manu gestabat, Fredegundis humeros licentia maritali molliter percutit; illa rata Chilpericum iam profectum, vnumque Landricum, quo cum stupri habebat consuetudinem, id familiaritatis posse vsurpare, sic vt erat comæ intenta, quid, inquit, Landrice, ista in me audes? simul dicto, manu dimotis crinibus se conuertit. Hæsere vterque attoniti mutua specie; ille quidem zelo & furore, illa pudore & metu; Chilpericus tamen in potestate furorem habuit, & in recessu nemorum sine testibus, vel deploraturus miseriam, vel paraturus vindictam, tacitus ad equos, hinc ad siluam se contulit. Fredegundis contrà, metu in desperationem verso, & pudore in rabiem, extemplo Landricum aduocat, narratóque casu, & expenso iamiam imminente periculo, perditura ne pereat, statuit Chilpericum è medio tollere; superesse infantem, cuius auctoritate & nomine mater tuta esset; Landricum ipsum Magistrum palatij domúsque regiæ, tum amplitudine dignitatis, tum rerum peritia, in procella regni sessurum in clauo. Eo consilio duos sicarios legit (vnum Gregorius scribit) qui regem vt solebat primis tenebris è venatione reducem, comitibus sua hinc illinc curantibus inopinatum confoderent. Itaque vt conuenerat factum.

Regem

Regem equo desilientem aggressi, hinc inde feriunt; statimque exclamant, quasi percussores patrato facinore in proximam siluam sese abdidissent. Insequuntur aliquot, tumultu alij aulam miscent, passim discurritur, dum miser Chilpericus simul cum sanguine animum mittit; diúque in cœno cruore fœdum cadauer iacuit, donec Mallulphus Siluanectensis Episcopus, iam triduum aditu Regis exclusus, miseratus in Rege hominem, spretum relictúmque ab omnibus curauit ablui, solutísque precibus deferri Parisios & in basilica sancti Vincentij condi. Ita Nero & Herodes sui seculi, vt Gregorius vocat, vicesimo quarto regni anno tot scelerum adeptus apicem, ab femina periit, per quam in tanta flagitia ruerat; vt eadem esset pœna quæ noxa; & à libidine caderet, per quem libido stetisset.

XVIII.

Ab hac cæde, Francia omnis spe aut metu agi. Fredegundis cum regio puero quadrimestri, delata Parisios, gasa palatij raptim lecta, se in templum Deiparæ Virginis condit, securis asylo loci flagitiis: Childebertus Chilperico infensus, patrimonium pueri cupiditate iam vorat; Brunechildis viperino odio ardens in æmulam, reuocata Sigeberti morte quæ sibi olim impendisset calamitas, eam Fredegundi omni ope destitutæ intentat: Desiderius Dux magni nominis, clam initis cum Mummolo & Gundebaldo consiliis, ceu regno in prædam obiecto, sibi non mediocrem partem designat: Guntranus tametsi iam senior vsu & indole cupiditati moderabatur, tamen & cæde fratris suum fatum æstimans, & Childeberto occursurus ne alienum inuaderet, eripere se bello non poterat. Quis igitur in his iactationibus procellísque sæuissimis, censuisset tunc raptam in partes Franciam, mox vno in capite coalituram, & vagientem illum è cunis puerum, subductis bellicosis viris atque Principibus, collecturum Monarchiam; adeò Dei est naufragis portum, & nauigantibus scopulum, & gloriam abiectis humilibúsque præstare. Primam salutis anchoram Fredegundis iecit. Ea imperterrita calamitate, nihilo segnius in regni bonum quàm ante in regis malum incumbens: ad Guntranum, cuius exploratam habebat indolem, in miserorum solatium pronam, legatos mittit; qui deplorata Chilperici morte; *Dicant percussores à Brunechilde & Childeberto instructos, conquerantur de fratricidio, doceant nihil securum esse in vita, si Regibus ea fata impendeant, ab iis maximè quos cauere nec possint nec debeant; non esse Guntranum propinquiorem Childeberto quàm Chilpericus fuisset; nihil tutum à Brunechildis insidiis; nec illam fraude contentam, iam vim adiungere; imminere cum exercitu Childebertum, qui pupillo regnum & vitam rapiat, nihil spei humanæ præter Guntranum superesse; per memoriam fratris, per solitudinem viduæ, per infantis infirmitatem & innocentiam, adsit ipse, Parisios aduolet, in potestate regnum & Regem habeat, futurus Pater & Dominus; nec patiatur innoxios in potentis feminæ victimas cadere.* His motus Guntranus celeriter Parisios exercitum ducit, & opportunè vrbem ingreditur, excluso Childeberto iam iam aduentante. Et hic vbi Parisios non admittitur, ad legationem conuersus, Guntrani pietatem & paternam beneuolentiam appellat; *Meminerit quanto affectu ipsum liberorum loco susceperit, quid tunc pollicitus, quid iureiurando sanciuerit:*

Metus post Chilpericum casum.

Guntranus infantis tutor.

CLOTARIVS II. *se inde veneratione omni colendissimum Patrem summis officiis prosequutum; nunc comporat Chilperici fraudes, corruptam mentem, bella perpetua, flagitiosa facinora, quibus in fratres singulos, precipuè in Guntranum ipsum grassatus est; nec nepoti quem pro liberis habeat, infensissimum hostem anteponat. Ad summum orat, vt Chereberti regnum indiuisum, cuius partem maximam contra ius inuasisset Chilpericus, æquali sorte secum diuideret, nec rem communem fineret priuato vsu intercipi.* Ad hæc Guntranus ira commotior, legatis perfidiam & inconstantiam exprobrat; se quidem paterno animo in Childebertum incubuisse, impuberem & destitutum ope humana, non tueri contentum, adoptione in filij nomen & charitatem inseruisse, nihilque omisisse in posterum quo Nepotis demereretur obsequium. At is nuperrimè cum Chilperico infidum fœdus & periurum iniit, quo me regno meo depellerent, meásque vrbes spoliorum instar diuiderent. Tunc prioris fœderis, adoptionis initæ, paterni nominis,& præbendi obsequij debuerat meminisse,& quod piorum est liberorum, hereditatem paternam à fato & obitu Patris opperiri; non ipsi viuo & videnti præripere. Addebat ad Chereberti regnum quod spectaret, tum Sigebertum Childeberti patrem, tum Chilpericum excidisse partibus suis; quod vterque contra iusiurandum Parisios absque consensu & arbitratu alterius, ingressus esset; proinde abscederent, nec in alienam messem falcem immitterent; satis ipsi animi & virium esse ad regnum suum Nepotísque impuberis defendendum. Legati his verbis dimissi iterum redeunt, ac suo Regi Fredegundem dedi efflagitant; eam domus regiæ luem & pestem; diu per grauissima quæque malefacta grassari impunè; fileri libidines, rapinas, & atrocissimam immanitatem, quibus omne hominum genus diuexasset; at Childeberti esse vlcisci necem Gosuintæ materteræ, Sigeberti patris, ac Chilperici patrui; quorum sanguinem impurissima mulier effudisset; nec Guntranum posse sine suspicionis labe tot flagitiorum compertam protegere. Et querelæ eiusmodi frustra iactaræ; respondet Guntranus, ideò se venisse vt rem disceptaret; sibi non esse opus Childeberti consilio, expertem se cupiditatis & odij, deprehensurum flagitium, & vocaturum in pœnam: recedat interim Nepos, nec vltionis specie pupillum innoxium perditum velit. Ita securus à Childeberto Guntranus, ingenti specimine moderationis, tutelam nepotis suscepit; & admisit in gratiam Fredegundem; siue blandimentis & obsequio feminæ in formam omnem se vertentis; siue quod eam innocentem crederet, vt probi minimè omnium suspicaces; siue quod referret infantuli, matrem opibus clientibusque constabilitam ipsi adiungere; Ansoaldo prætereà cæterísque Proceribus nouo Regi fidem addicentibus, quem de Aui nomine appellarunt Clotarium. Temperantiâ Patrui Francorum Monarchiam fulciente, & togata virtute præpollente armatis & laureatis.

A Childeberto abscedit.

XIX. His domi concordia magna stabilitis, ad opprimendum domesticum hostem curæ conuersæ sunt. Erat is Gundoaldus, eò periculosior, quod ab ipsa Regis prosapia ad Regem profligandum compararet arma & machinas, se filium Clotarij primi profitendo. Nec repente ex occasionis commodo fraus conficta; sed iam inde ab ipso Clotario, vulgata fabula, vel historia,

Gundoaldus se Regem dicit.

&

& hactenus nullo cursu temporis interrupta. Etenim mater Gundoaldum natum educauit illicò regio cultu,& quod præcipuum erat Regum insigne, comam intonsam studiosè aluit, deinde ephebis egressum ad Clotarium deduxit. Ac tametsi Clotarius tunc eiurauerit filium, ac postea sibi à Childeberto transmissum, attonsis crinibus cum ignominia remiserit; tamen tum is tum mater in incepto perstantes, nunquam deiecti sunt possessione publicæ fraudis vel fidei. Clotario mortuo, Cherebertus impostorem pro fratre habuit aluítque; donec idem à Sigeberto euocatus, iterumque coma multatus, missus est Coloniam, trusúsque in carcerem, vt spem regni decoqueret. Sed ab eo elapsus, ad Narsetem in Italiam confugit, mox Constantinopolim ad Iustinum, à quo & successore Mauricio honorificè exceptus, & studiosè seruatus, veluti obses fidei Francicæ, & instrumentum belli aut pacis. Is deinde ab Guntrano Bosone Hierosolymis reduce deductus in Franciam, Childeberti ducibus, & fortasse ipso euocantibus, ad res nouas vbi se occasio daret moliendas, Massilia Auenionem profectus, à Mummolo Duce securitate obtenta, ibidem egit ad Chilperici mortem: post quam illicò vsurpatis Regis insignibus, deducentibus Mummolo & Desiderio, ad Aruernos aduolans, paratóque milite, clypeo impositus, ac castra circumductus, Rex appellatus est; malo tamen omine, quod ipse cum clypeo gestantium incuria, in humum proruens, casu afflictus, ægrè consurrexit. Inde percursa Aruernia, & ad suas partes traducta; ea ratione, vt quæ vrbes Sigeberti fuissent, ab iis Childeberti nomine fidem exigeret; quæ autem Guntrani aut Chilperici, eas suo nomine ad sacramentum adigeret; Enculismensibus & Petrocoriis occupatis, Tolosam contendit; quam valido iam exercitu statim obtinuit; Magnulfo Episcopo frustra obnitente; Bladaste & Vuaddone Ducibus ad eum transeuntibus, aliisque quamplurimis. Eodem incendio flamma Burdegalam vsque propagata, ad Duranium amnem Aquitaniam tenuit; & iam protendebatur ad Pictones, cùm Guntrani exercitus currenti claustra & metas obiecit. Stabilitus tam prospero euentu Gundoaldus, legatos ad Guntranum misit, qui legitimam regni partem reposcerent; si negaret, affuturum ipsum, & armis quod dedisset natura vindicaturum. Porrò cautè monuit, virgas Francorum more consecratas ferrent, nec vllos consilij sui participes facerent, donec ad conspectum Regis admitterentur, habitóque responso reuerterent; quippe norat inuiolatos huiusmodi feciales; alioqui malè habendos, & pro speculatoribus puniendos. Nempe quod contigit. Siquidem effutientes incautè, quam ob rem venissent, & quid deferrent Guntranus præmonitus, apprehendi & vinciri iussit, nondum virgis propalam ostensis; vt saluo gentium iure, quasi priuatos & ab hoste submissos plecteret. Statímque minacibus verbis, ac tormentis continuò admotis, didicit, præter legationem superuacaneam; Riguntem Chilperici filiam, & Magnulfum Tolosanum Episcopum relegatos; Gundoaldum arcana cum Childeberti Proceribus agitare consilia, à quibus iam inde Constantinopoli euocatus foret, & in præsentia ratione omni foueretur. Stupefactus hac delatione Guntranus, ob conspirantium molem & numerum, existimauit

Multis consilii socius.

Dordone.

Legatos mittit ad Guntranum.

Guntranus cū Childeberto conciliatus.

M 3 arcessen

CLOTARIVS II.

arcessendum esse Childebertum, vt de communi re, communi consilio disceptarent. Aduocatum itaque palam in concionem producit, ac instaurata priore quam instituerat adoptione, ipsi hastam tradit, quâ iret in possessionem regni tradendi; & eadem concione emancipatum, iamque sui per ætatem iuris donauit ciuitatibus quæ ante fuerant Sigeberti patris; contestatus vniuersum exercitum, vt Regi suo iam administrationis capaci & ad clauum sedenti obsequerentur, rixarumque semina & contentionum vnâ parendi ambitione obruerent. Posteà epulæ solemnes triduò præbitæ, dimissusque ingenti gaudio Childebertus; à Gunrrano tamen admonitus, quibus suorum habenda fides aut neganda esset; tacitè appellatis qui à Gundoaldo stetissent; quorum plures conscientia sceleris domi quamquam euocati hæserant; obtestatusque maximè Patruus, vt nepos caueret à matris artibus, & cum ea pacem, si cum aliis vellet, nullam haberet. Isque fuit legationis euentus, legatorum leuitate atque stultitia; tanti refert habere delectum hominum, præsertim vbi iudicio potiori hominis parte res agitur.

XX. *Bellum in Gundoaldum.* Guntrannus hac plaga persanata, totus in Gundoaldum conuersus, Leudegisilo Conestabili potentem exercitum tradit, quo grassantem luem tandem exscinderet. Nectebat moras cis Garumnam miles, cùm vulgato rumore hostem vltra Garumnam propius agere, & opulentam Rigunris gazam deferre; cæco impetu, cupiditate seu prædæ seu pugnæ, omnes in obuium amnem præcipitantius ruunt, ac vorticoso fluuio nonullis mersis, vlteriorem ripam assequuti, iumenta aliquot onusta auro inuadunt, Gundoaldo Conuenas vrbem se recipiente. Conuenæ vrbs erat non longè à Pyrenæorum radicibus in ardui collis cacumine posita, proximo agro in planitiem latam excurrente; in decliui montis fons scatebat salubribus aquis atque vberrimis, turri ampla & valida tectus, ad quem incolæ tuto & occulto cuniculo veniebant aquatum. Hanc arcem ad infringendas hostium copias Gundoaldus legerat, ciuibusque persuasis, vt quidquid in agris alimentorum esset in vrbem conueherent, eadem opera commodum sibi, hosti incommodum curans, flore militum ducto, cum Ducibus Mummolo, Bladaste, & Vvadone (nam Desiderius ad Guntrannum secesserat) & Sagittario Vapingensi illo Episcopo flagitiis celebri, in spem venerat longa propugnatione fatigandi hostis & vincendi. Ac confestim ne penuria victus laboraret, in addictos incolas fraudem instituit. Nam comparente hostili exercitu, ficta eruptione cùm armatos ciues emisisset, eos exemplo recedente milite, & occupatas portas occludente, sua vrbe eiecit; ea copia vini & annonæ, quæ in multos annos sufficeret, si tantum animi commeatum quantum alimentorum fecisset. Nec Leudegisilimiles temperantiot, qui ad Aginnum basilica sancti Vincentij spoliata, in quam Aginnenses loci asylo freti sua contulerant, mox diuinam vltionem sensit; plures enim correpti à dæmone; manus aliis sacro incendio combustæ; aliquot sibi propriis hastis necem confecerunt; reuocata auri Tolosani pœna, coactisque supplicio sapere, quos non continuisset religio. Mox omnibus ad obsidionem paratis scriptas

Qui se Conuenas includit.

S. Bertrand.

Agen.

Brunechildis

Brunechildis nomine litteras ad Gundoaldum mittit Guntranus, quibus admonebatur vt relicta vrbe parum tuta, Burdegalam peteret, munimentis & loci distantia tutiorem. Sed siue dolum cautus persenserit, seu certum asylum mutare incerto respuerit, se in arce continuit. Ergo Lendegisilus ab obsidione lenta initium facit; iamque nullo fructu dies decimus quartus effluxerat, cùm vim & oppugnationem parat. Expediri arietes iubet ad murum perfodiendum; plaustra ingentia obducta vimine, tecta asseribus pellibusque, rotis acta & trocleis, tegebant milites, qui arietum pulsu muros subruerent; plures hæ machinæ admouentur; iam miles arietem vibrat, murumque percutit; cùm propugnator è superioribus pinnis ingentes saxorum moles deuoluens, plaustra effringit, arietem euertit, milites obruit, promiscuâ strage trabium atque mortalium; moxque telo alio ad mortem sæuiens, picem, adipem, oleum, cæco incendio fumantia in apertum effundit militem; grassante igne ferri vicario, & quos attriuissent saxa absumente. Institutam cædem potius quàm pugnam tandem nox diremit; at statim incendit propinqua lux. Lendegisilus nouam aggressurus viam, immodicæ magnitudinis fascem ex virgultis ramisque arborum colligari iubet, quo in fossam ad orientem proiecto, vbi haud dubiè altitudo minor, vt æquata fossa miles facilius in murum scalis aut testudine euaderet; prouolutus fascis ingenti militum nisu & clamore, nec fossam impleuit, nec gradum impugnantibus strauit; nam iterum è superiore loco grandinantibus saxis & depluente incendio, post grauem iacturam receperunt sese regij milites; Sagittario maximè complurium cæde conspicuo, & supra muros ad perniciem hostium volitante.

CLOTARIVS II.

Vrbis obsidio.

XXI. *Gundoaldus capitur proditione.*

Exclusâ igitur tum vi tum mora, Dux mentis incertus, vbi arx & corpora inexpugnabilia forent, animos quæ vna superesset via aggreditur. Poscit arcanum à Mummolo colloquium, quem totius belli caput & manum agnosceret; aperítque quantis calamitatibus se vltrò inuolueret; *Nihil iam Gundoaldo in vniuersa Francia præter arcem hanc, hoc est nidulum vnum superare; quæ tametsi munitissima sit, tamen aliquando tandem in potestatem Regis peruentura, alimentis, vel amplissimis defecturis. Scire ipsum, Guntranum inter Regem & spurium nebulonem quantùm intersit: hominem terræ filium, è vili gurgustio prodeuntem, non posse in regnum euehi, absque vehementium & asseclarum magna infamia: quantùm honoris & gloriæ consequetur Mummolus, ille tot gentium triumphator, si abiecto mancipio se ipse mancipet; quique amplissimis Regibus detrectauerit obsequi, vilem artificem in Regem habeat? Addebat ad augendum metum, iam vxorem eius & liberos in Guntrani manus peruenisse, iam iis in Patris pœnam necem destinari; nec relictam ipsis spem salutis, præter pœnitentiam patris. Inde hortabatur, vt appellaret iam perspectam Regis clementiam, humanitati notæ confideret, & in amplexus paratos sese immitteret; promittitque præteritorum veniam, & securitatem in posterum.* Hac oratione validiùs quam vlla machina pulsatus Mũmolus, se dicit nihil posse sociis inconsultis certi statuere, communicaturum rem, ac statim quid placuerit

cuerit

cuerit relaturum. Nec mora, Vvaddonem, Sagittarium, & Cariulfum, ciuem indidem opulentum, in arcanum colloquium vocat, (pridie Bladastes iniecto in Basilicam igni, in omnium trepidatione aufugerat) docetque quanto in periculo versantur; ni se sponte dedant, de salute omnium actum; iam se satis pro Rege dubio contendisse, semel oblatam spem rapiendam; dumque adhuc licet, agenda retrò vestigia, ne in præceps ruant ac pereant. Socij si cautum sit de securitate consentiunt. Eam spondet Lendegisilus, sacramento adiuncto; additque si Guntranus renuat, paratum asylum Ecclesiæ, in quam confugiant. His confirmatus Mummolus, cum Sagittario & Vvadone Gundoaldum adit; *Quanta fide quantóque studio rem eius promouerint mirè amplificat; se non pœnitere tot ærumnarum, paratos esse quod in rem eius sit nihil omittere: sed pro amore & iurato obsequio se impelli vt discrimen præsens aperiant, affirmentque spem vnam salutis in Guntrani fratris clementia positam, iam commeatum deficere, infringi militum animos, tædere obsidionis & carceris; quod non impetrent statim confecturos. Colloquutum se cum Lendegisilo, habere perspectam charitatem Guntrani; nihil in votis esse quàm vt fratrem amplecti possit & colere: in tanta penuria Principum, seruandum esse quem per tanta pericula fors seruasset; vltro accederet, & in charissimos amplexus rueret.* Non fefellit miserum proditoris dolus; ac sui iam securus exitij, perfusus lacrymis; *Ita* inquit, *quandoquidem sic visum Mummolo, in paratam necem vltro ruamus. At Deum testor, qui vnus in mortalium cogitationes peruadit, me vestris consiliis vestrisque commodis eò progressum, vnde regredi iam non licet; vos me in Franciam per proditorem ac mearum opum prædonem euocastis inuitum; vos Auenione quod reliquum facultatum fuit retinetis; vos me in hanc regni spem vel ruinam potius extulistis; modo inde per dolum & proditionem deiicitis; vestra vtrobique culpa sit, seu Regem indignum euehitis, seu dignum perditis.* Ad hæc Mummolus, iureiurando fidem obtestatus, aureum balteum quem Gundoaldo dederat, repetit, ne fortè inuidiam calamitati faceret auri splendor; deductumque non renitentem ad vrbis portam, tradit Bolloni Biturigum Comiti ac Bosoni, stipatis caterua militum, & in vrbem regressus, portam occludit. Tum Gundoaldus aduertens se ad necem hostibus proditum, oculis manibusque in cœlum sublatis; *Deus*, inquit, *æterne, omnium iudex, auctor iustitiæ, & malefactorum vltor, à quo dolus omnis & mendacium abest; causa mea iudex esto & vindex, & in eos qui me per dolum & mendacium prodiderunt, fraudis periuræ retorque supplicium.* Simul se crucis signo muniens, ductores sequitur. Nec multùm processerat, cùm à Bollone in subiectam vallem præceps impellitur, exclamante, en vestrum Balomerem (sic enim vero nomine appellabatur) qui se Regum dicit fratrem & filium; simulque lanceam transfixurus iacentem immittit. Sed cùm lorica ictum retunderet, iamque exurgens ad fossæ aditum eniteretur, Boso lapide in caput vibrato, erepentem obtruncat. Mox omnis exercitus in cadauer sæuiit; id perfossum lanceis, sicisque deformatum vulneribus, pedibus fune adstrictis, per castra ignominiosè protractum; auulsisque crinibus, infausto regni symbolo, insepultum in eandem vallem proiectum est. Nocte vrbis opes à Mummolo & sociis clam subductæ; nec templorum

rum supellectili parcitū : lux vrbem funditus perdidit; reclusis portis admissus miles, direptione, cædibus, postremò flammis, deletis tum incolis, tum ædibus profanis ac sacris; nullum monumentum vel victoriæ vel furoris; præter fumantem humum incendiis, & vacuum vrbis nomen reliquit. De proditoribus quid censeret Guntranus consultus, hos morte damnauit. Iamque Vvaddo & Cariulfus, liberis datis obsidibus, opportunè effugerant; ita qui supererant Mummolus & Sagittarius perimendi. Quorum ille, pro militari gloria rebusque gestis fortiter cecidit; multis eorum qui necem inferebant sua manu interfectis; pugnáque in prætorij foribus diu prolata, donec numero victa virtus occubuit : Sagittarius cucullo tectus dum fugit, retrò apprehensus truncatur capite. Huncque exitum tam administri fraudis, quàm auctor sortiti; laruis eiusmodi plerumque tragicis; nec impune mortalibus Dei effigiem occupantibus. *Mummolus cæsus.*

XXII. Dum hæc aguntur, Fredegundis à gubernaculo rerum amota est. Quippe Guntranus dum Parisiis agit, querelis omnium lacessitus, Chilperici & Fredegundis iniurias postulantium : leges irritando, rapta quæ extarent restituendo, exules reuocando, publicæ rei vulnera pro auctoritate & prudentia persanauit. Ac quandoquidem in Fredegundem, vt in malorum caput, recidebant pleraque omnia, eam honesta relegatione ad villam Rotoialensem, Rothomago haud procul, iussam abscedere, seductamque à filio, voluit interdictam publicis rebus priuatis incumbere; expulso cum illa Melanio antè Rothomagensi Episcopo, iam Prætextato in priorem sedem restituto. Verùm solitudine malè mulieres emendantur, quæ si nocendi facultatem eripiat, voluntatem intendit : nec deesse facultas potest, vbi abundat voluntas. Ita Fredegundis mœstissima, quod gubernaculo regni deiecta, deiiceretur & vsu criminum, ne amota penitus videretur, ad crimina se accinxit; primumque ab inuidia muliebri ortum. Vrebat feminam Brunechildis potentia; & ipsa contentio suæ sortis priuatæ propemodum, cum æmulæ & infensissimæ auctoritate, inflammabat animum facibus. Ergo Clericum sibi familiarem subornat, (nam ex omni conditione conflabat sicarios) qui confictis secum inimicitiis, ad Brunechildem confugiat; imploratóque in persequentem asylo, se in eius beneuolentiam insinuet, ac tandem occasione data interimat. Bellè fraus processit; admissus percussor in familiam Brunechildis, morum obsequio, & Fredegundis accusatione; sed haud multò post vocatus in suspicionem, abductusque in vincula & tormenta, rem vt erat fassus, liber ad patronam remissus est, vt clementia vnius furorem alterius adaugeret; statimque à Fredegunde, indignante apertum scelus & irritum, manibus pedibusque truncatus est; quasi peccassent manus dum parcunt crimini, pedes dum redeunt. Ab hoc flagitio mulier in aliud & geminatum prouoluitur. Guntranus de fratris nece inquirebat grauiter; ea vt suspicionem à se amoueret, & honestum facinus, quod sibi flagitium foret, vocaret in pœnam; Eberulfum Chilperici cubicularium, quem à mariti morte de stupro appellatum ab officio nequibat abducere, amore in odium verso, cædis Regiæ accusat; tamque verisimilibus argumentis premit, vt misero & innoxio nulla defen- *Fredegundis expulsa.* *Brunechildi necem intentat;* *Et Eberulfo.*

CLOTARIVS. II.

dendi se, præter Basilicam sancti Martini, ratio fuerit. Sed neque sanctitate loci protectus est; quippe inflammante Guntrani animum femina, vis asylo illata, cæsusque per proditionem Eberulfus, ideò flagitiosus, quod pudicus esset. Postea inuidia in Brunechildem auctâ in immensum; quia filij potentia stabat matris auctoritas, in Childebertum conspirat, duósque Clericos venenatis cultris armatos in eum immittit: Cúmque nutantes in suscepto crimine animaduerteret, potionem dedit, vel medicatam, vel magicam, qua obfirmata mens in scelus protumperet, similémque addidit, quam sub ipsum scelus ebiberent. Sed deprehensi, apertóque in tormentis consilio, tum ij, tum speculator, quem Suessionem vt obseruatum facinus renuntiaret miserat Fredegundis; diris cruciatibus perempti sunt; ipsa quod mirum impunè agente, & ad grauiora, si tamen vlla sint, comparatâ. Nam & in Guntranum, cuius patrocinio erat incolumis, sicarios emisit; & Prætextatum Rothomagensem illum Episcopum, orto dissidio, curauit interfici; ac cædes parrata ipso die Resurrectionis Dominicæ, dum palàm in templo melior sacerdos quàm cautior, orationes sacras præcineret, quasi parum esset nefariæ feminæ perimere Præsulem, nisi pius sanguis sub ipsis altaribus funderetur. Nec modò alieno cruore, sed & suo propemodùm se intinxit; Rigunti filiæ, quam Tolosâ euocauerat, oppressis faucibus, ac nisi latæ suppetiæ forent, operimento cistæ strangulatis. Et quidem soboles matre digna, tum libidinis & impuritatis infamia, tum in matrem contumacia & contemptu; vt sæpe inter se non linguâ modò sed manibus contenderint, pugnis & alapis inuicem cæsæ; adeò etiam similitudo morum odium gignit. Hæc aliquantò post; anteà pietatis magnum specimen Guntranus ediderat. Lugebat sæpius nepotum Merouæi & Clodouæi calamitatem acerbam, & quod vnum supererat, optabat maximè vt eorum corpora regio cultu & tumulô condere ntur. Deo aspirante votis, piscator narrat, Clodouæi cadauer, statim post necem sub stillicidio cuiusdam sacelli sepultum, mox Fredegundis iussu in Matronam amnem proiectum, & ab ipso se explicante retia aquis eductum, agnitúmque ex capillitio regio, in littore leui cespite tumulatum. Lætus hoc nuntio Guntranus, specie venationis ad eum locum profectus, egestâ humo, corpus reperit illæsum adhuc & integrum, crinibus etiam è sincipite; in pectus & brachia latè fluentibus: Deo iuuenis innocentiæ integritate corporis consulente, ne crederetur intulisse corpori manus, quod post tot funera incorruptum esset & vegetum. Sepultum est in sancti Vincentij; adiunctúsque postea Merouæus, vtroque nouercalis odij monumento.

Et Childeberto;

Et Prætextato infert;

Riguntem malè habet.

Clodouæi iuuenis cadauer repertum.

XXIII. Exinde Guntranus vindicaturus iniurias neptis, Leuigildo Hispaniæ Regi bellum indicit. Iam Ingundis socrus & soceri crudelitate ab Hispania depulsa, toto mari calamitatem circumferens, mœrorem in Africa cum vita posuerat; iam Hermenigildum patris Ariani furor, data fide, (si qua est Hæretico) veniæ & beneuolentiæ Martyrem fecerat; vrebátque Francos inultæ adhuc contumeliæ vibex. Præterea Guntrannum vtilitatis ratio impellebat. Proxima, & circumclusa prouinciis suis Septimania, vna cis Pyrenæos quæ Hispanica foret; veluti næuus in ore Franciæ, oculique albugo

Guntrani in Septimania bellum.

albugo, ſolicitabat potentiam Regis & cupiditatem. Namque ab ortu Rhodano & Arelate, ab occaſu Garumnâ, Aruernis & Rutenis ad Boream, qui fines iam Guntrani erant, dirimebatur feraciſſima regio. Erat autem Septimania Volcarum Atecomicorum ager ampliſſimus, (nam Volcæ Tectoſages ad occaſum poſiti, Arecomici ad ortum) pars olim Galliæ Narbonenſis notiſſima; præter fines quos dixi, Pyrenæis ipſique Hiſpaniæ ab Auſtro coniuncta. Septimania dicta eſt incerta origine, ſiue ex ſeptem prouinciis quarum conuentus annuos Honorius & Theodoſius Imperatores Arelate indixere; eæ porrò erant, vtraque Narbonenſis, vtraque Aquitania, Nouempopulania, Maritimæ Alpes, & Viennenſis: quarum potiſſima pars vtraque Narbonenſis Septimaniæ nomen ſibi adſciuit: ſiue quod eam prouinciam ſeptima Romanorum legio tueretur: Sanè Bliterræ, Septimanorum nobilis Colonia. Poſt eadem Gothia, ab vſurpatoribus Gothis appellata eſt, atque Lantgothia, quod idem ſonat ac terra Gothica; vnde mox Francis Languedoccia noua vox fluxit, quæ in ætatem noſtram perſeuerat, & ab recentioribus Occitania dicitur, quanquam nulla veterum auctoritate. Hanc igitur ſoli vbertate & incolarum frequentia nobilem, Hiſpani Reges, tametſi à Clodouæo expulſi, tamen dum eius liberi depræliarentur bellis ciuilibus, Pyrenæorum confinio valde obnoxiam, quaſi receptam poſtliminio poſſidebant; & eandem Guntranus ſeu appendicem Gallicæ terræ atque auitæ victoriæ monumentum armis repoſcebat. Eam in rem magnum exercitum conſcribit, ac bifariam conſcriptum diuidit: vt ex pluribus partibus auocatum hoſtem & diuiſum facilius premeret. Pars Arelatem, pars Toloſam conuenire iuſſa; nam Toloſa vrbs Francici erat dominij. Illam conflabant gentes ad Rhodanum, Ararim & Sequanam poſitæ; hanc Bituriges, Santones, Enculiſmenſes, Aruerni, & Petrocorij; vt æmulationis aculeus incitaret ſingulos, & locorum varietate diuiſi, facinorum laude coniungerentur. Ergo pars cui inferior Septimania obtigerat, Nemauſum obſeſſuri, Arelatem contendunt, tanta licentia ac furore propemodùm, in ſuo veluti in hoſtico graſſantes, vt præter rapinas, direptiones, ac cædes, ſacrilegia fœda adiunxerint, ſpoliatis templis, ac ſacerdotibus inter ipſa altaria trucidatis. Ita comparati Nemauſum validam & munitam vrbem ſe conferunt, quam milite & neceſſario commeatu Hiſpanus ſeu Septimaniæ arcem inſtruxerat, agris furori hoſtium traditis. Sed aſſueti prædationibus, ſtatim relicta obſidione, eâdem ignauiâ aliquot vrbes aggreſſi, bello in agros conuerſo, incenſis pagis, oleis vitibuſque ſucciſis, domum inglorij reuerterunt, imminuti tamen magna parte, fame, morbo, Gothorúmque inſidiis, faciliori hoſtium aditu quàm regreſſu. Alios qui Toloſâ prodierant caſus idem oppreſſit: Quippe Carcaſſonem vſque progreſſi, nullo alio quàm prædarum cædiumque facinore, ſe illicò receperunt, hoſtium & amicorum ferro deſideratis quamplurimis. Euaneſcente tanto apparatu, Guntranus magno animi ſenſu & dolore, præcipuos exercitus Duces, qui Auguſtoduni in ſancti Symphoriani templum cõfugerant, ad ſe euocauit, & adiunctis ſecum Epiſcopis regniq; Proceribus, his penè verbis affatus eſt. ***Commiſeram vobis (an meos dicam, an hoſtes***

CLOTARIVS II.

Septimania quæ, & inde.

Languedoc.

Infauſto euentu.

Niſmes.

Autun.

N 2 *hareo)*

CLOTARIUS II.

Guntrani ad Duces victos oratio.

hereo) selectum militem atque numerosum, quem in gloriam gentis vestrique Regis incrementum, in timidum hostem duceretis. Porro vestra gloria ac vtilitatum mearum transfuga, comparata in Hispanum arma in patriam vestram conuertistis: & foris cerui, domi vrsi ac tygres, quæ in hostico barbariem saperent ac furorem, ea in vestro & natali solo immanissimi hominum perpetrastis. Vniuersa Burgundia quàm latè patet, Aquitania tota, tempestatem vestri itineris lugent; nec a victis Franci victores discrepant, quàm calamitatum mole & numero. Sed rapi mea vtcunque paterer, nisi sacra & diuina vestrâ impietate violata essent & direpta. Vos templa & Basilicas inuasistis, vos supellectilem sacram diripuistis, vos sacrosanctos parietes incendistis, euertistis altaria, piosque sacerdotes vt victimas infulatas sub ruina ipsa altarium trucidastis. Nescitis Patrum victorias vnâ Dei maximè ope reportatas? Francorum dextras cœli auxilio laureatas; palmasque nostras manu cœlitum meti? Ignoratis quis ego sim, quis animus meus? vt religionem antetulerim omnibus? Vt veneratione sacrorum solium meum constabiliuerim? Quid mirum igitur, si Patrum gloria deflorescit? si infirma manus, mucro hebes, retusa hastæ, perfossus clypeus, frigidusque sanguis, iam nos produnt? Peccatur in fonte, & vbi Deus robur martium negat, iam Franca ex viris feminæque euadimus. Hac si mea culpa sit, Deum vltorem precor, vt in meum caput pœna refundatur; sin vestra ignauia tanta mala nos obruunt, æquum est vt paucorum pœnâ multorum flagitia deleantur. Ad hæc Duces, collaudatâ Guntrani pietate atque clementia, dignumque professi qui afflueret bonorum copiâ; amotâ in licentiam militum culpâ, quibus nec boni amor nec mali pudor frænum esset; imò quos disciplinæ vmbra ac pœnæ nuda vox ad tumultum & seditionem ageret, optimum Regem ac pronum ad indulgentiam ab instituta pœna demouerunt. At confestim noua fax Guntranum incendit. Quippe Recaredus Leuigildi filius, assecutus quod intenderat, vt Francus licentia & prædæ studio solueretur; eo digresso, ditionem Guntrani integro milite inuadens, caput arietis (ita castro nomen) expugnauerat; Tolosa metu constricta seu vinculis, diripuerat agros latè fusos, & terrore Arelatem vsque porrecto, Vgernum castrum sub vrbis portas munitum vi irruperat; prædáque tardus & captiuis se Nemausum receperat. Id porrò nuntiatum Guntrano, vindictæ ardorem non facultatem intendit. Satis in præsentia ad tuendos fines Duces deligere, quorum disciplina miles & temperantior & fortior foret; ita Lendegisilo Gundoaldi victoria inclyto, commissa Septimania inferior, superior Nicetio Aruernorum Duci. Hæc vt certa sunt ex Gregorio; ita cætera inuoluta admodùm & obscura; quasi veritas, iam inde æmulis populis, alterutrius pudori vel iactantiæ parcat, relinquátque ambos in opinione victoriæ. Ego delibabo per capita, quæ idem Gregorius distinctè affirmat.

XXIV.

Reliqua à Guntrano in Hispanos gesta.

Ac primùm constat, pluribus legationibus expetitam pacem à Leuigildo, negatam à Guntrano; obdurato semper in bellum animo; à quo interea neutiquam desitum; varia quidem sorte, sed præcipuè Desiderij morte memorabili. Is cùm Tolosa mouens exercitum in Gothos duceret, Carcassonem ab iis obtentam expugnaturus, eò versus iter pronuntiat, Austroaldo

ſtroaldo comite ſibi adiuncto. Porrò ciuis mileſque præſidiarius, aduenientem vt generosè exciperent, vrbe procul inſtructo agmine occurrentes, ruerunt in prælium; quo tamen à Deſiderio victi, ſeu verâ fugâ ſeu fictâ, terga dant Francis; ij incenſo animo inſequuntur, Deſiderius maximè equi pernicitate ſocios occupans, cum paucis admodùm fugientes cædens, ad muros vrbis accedit; ſtatimque erumpente porta ciuium globo, circumcluſus, obrutuſque numero periit. Ita cæſo Duce fruſtra fuit victoria, disiecto mox milite, & Auſtroaldo ad Guntranum recedente, à quo in Deſiderij locum ſuffectus eſt. Haud multò poſt Leuigildus, deteſtatus hæreſim prioráque malefacta, vt quidam affirmant, emiſit animam, Recaredo filio in thronum euecto. Et hic iuxta paterna veſtigia ſolemni legatione pacem à Francis Regibus petiit; admiſſique à Childeberto legati, ſumma humanitate ac benignitate, datis acceptiſque muneribus, à Guntrano contrà iuſſi Matiſcone ſubſiſtere, nec in conſpectum vocati, pòſt infecta re increſcentibus odiis redierunt, interdictâ Guntrani ſubditis Septimaniâ. Inde vtrinque bellum geſtum, ſed prædationibus duntaxat, nullo momenti emolumento: niſi quod grauior clades Guntranum preſſit, à Vaſconibus, per ipſa Pyrenæorum iuga torrentium inſtar in planos agros præcipitantibus, ferro & flamma latè graſſantibus; Auſtroaldo fruſtra obnitente, & infirma repagula obiiciente. Mox Recaredus illuminante diuinâ gratiâ, depulſis Arianiſmi tenebris, orthodoxam fidem amplexus eſt; ac veluti pacis amoto obice, legatos iterum in Franciam mittit, colligaturos fœderis vinculo, qui iam fide eſſent vnanimes. Nec à Guntrano præter repulſam quid obtinent, negante ſe habiturum pacem cum peremptoribus neptis; reuerà cum Septimaniæ poſſeſſoribus. Cum Childeberto actum commodius; Regem ſuum ab Ingundis facinore immunem affirmant; paratum ipſum ſacramento, vel quauis ratione conteſtari innocentiam ſuam, nihil ſibi optabilius, quàm vt amico fœdere coaleſcentibus animis, iidem vtrique Regum ſocij & hoſtes ſint; in eam gratiam decem millia ſolidorum offerri; imò in arctius amicitiæ vinculum, Recaredum in coniugem expetere Cloſindam Childeberti ſororem alteram, vt nexu ſanguinis colligentur animi, emendetque iam orthodoxa Hiſpania, quod Ariana peccauerat. Hæc partim accepta, partim dilata ſunt. Childebertus gratiſſimam ſibi amicitiam, & exoptatum fœdus profitetur, & placere affinitatis nodum, ſanguiniſque conſortium; ſed ſororem abſque conſenſu Patrui tradi non poſſe, cuius conſilio grauiora negotia ſua gererentur; conaturum autem vt aſſentiret. Ita legationis pro diuerſis vtilitatibus Regum diuerſus exitus. Quippe Guntranus in vnam Septimaniam intentus, anteponebat bellum, quo hanc aſſereret; Childebertus nihil admodùm Hiſpanico bello conſequuturus, præter inanem laudem vltionis, ac ſpe concepta profligandæ Italiæ, vltrò largiebatur pacem Hiſpanis, Longobardis arma illaturus; ac tametſi Cloſinda Autari Longobardo Regi deſponſa eſſet, tamen abrumpendo vel inde fœdere, Recaredo libens eam nuptum dabat. Porrò Gothi intererat fœderatum eſſe ambobus; tum vt Septimaniam ab Hiſpania Pyrenæorum iugis diuulſam pace facilius quam armis tegeret; tum vt à

Recaredus Rex Hiſpaniæ.

Maſcon.

Bellat cùm Guntrano.

Abiurat hæreſim.

Pacem habet cum Childeberto.

CLOTARIVS II.

Græcis Imperatoribus in ipsam Hispaniam aspirantibus nullo circùm hoste se tueretur: ambibatque Closindam, prætermissa Rigunte, cùm hæc impuris innexa amoribus, orba patre, infirma, thesauris raptis inops, cum matre propudiosi nominis ageret; illa probè educata & castè, potentissimi Principis soror, dotem marito allatura esset opulentam. Ita nihil mirum, si pacem Gothus, bellúmque Guntranus adurgebant omnibus studiis. Verùm vterque suo voto excidit; nec alteri pax cessit nec bellum alteri. Nam Guntranus magno conflato exercitu, semel rem conficere, ac Septimaniam occupare constituit. Austroaldo Duci imperatum, vt primus in hostem irrueret, dum Boso cui suprema in omnes potestas, cum militum flore accederet. Et ille non impigre mandatam prouinciam exequutus, Carcassonem ad deditionem adegerat, præbito fidei à ciuibus iureiurando, cùm arrogantia Bosonis omnia perdidit. Siquidem cinctus valido exercitu, spe victoriæ tumidus, ac dolens eam iam decerptam, grauiter in Austroaldum succensuit, quod se inconsulto, penes quem imperium foret, in hostes mouisset, & leuis emolumenti specie regni gloriam in discrimen summum adduxisset, ac cum simul despectui habitum, damnatúmque, militia amouet, prauis ducibus in bellum ingrediens inuidia atque superbia. Itaque, vt erat fastidio & vanitate elatus, ad riui præterfluentis aquas, Carcassone haud procul, solutus omni solicitudine, castra ponit; hostémque proximum flocci non faciens, ferri parcus, linguam expromit, gentem Hispanam conuiciis & maledictis proscindens. Miles Imperatori similis, insolentius se iactans, positis ad fluenta riui mensis opiparis, seu parta victoria, vino & gulæ indulgebat liberaliter. Gothus interea gnarus supinæ hostium securitatis, se ad certam victoriam parat. Tacitè haud procul castris selectum militem in insidiis collocat; tum cætero agmine in Francos inopinatos versantesque strenuè pocula impetum facit; illi pro gentis ferocia, & accedente ad inanem arrogantiam vino, semiermes in Gothum irruunt; qui simulato metu recedens, insequentes insolentius Francos, nec ambiguos palmæ, ad locum insidiarum abducit; eum mox prætergressus, ora subitò vertens, simulque exsurgens qui latebat miles, à fronte & tergo deprehensos Francos in medio, & insperata pugna perculsos, fortiter vtrinque cædens, omnes internecione deleuit; ac recente victoria ad castra progressus, ea labore nullo inuadit, dat in vincula militem, obiectámque rerum omnium copiam diripit. Captiui bis mille; cæsi quinque millia; temeritatis bellicæ monumentum. Ita securitatem metus, perniciem haud rarò securitas præstat. Nec aliud in Hispanos Guntranus tentauit; siue hac clade absterritus, siue morte à Septimania tandem auulsus.

Guntranus iterùm Septimaniam tentat.

Et iterùm vincitur.

XXV.

Childebertus in Longobardos.

Antea Childebertus eodem propè euentu in Italia cupiditatem promouerat. Nam admissa Recaredi legatione, & Closinda sorore eidem desponsa, quam prius Autari Longobardorum Regi spoponderat, primam iniuriam sponsæ præreptæ grauiore altera cumulauit. Scribit ad Imperatorem Mauricium; appellat de vetere ad Longobardos Italia pellendos fœdere; excusat grauia negotia quibus hactenus ab ea expeditione demotus sit;

nunc

nunc promptam & paratam operam pollicetur. Nec responsi moram passus, potentem exercitum in Longobardiam mittit; qui mox conserto prælio, à Longobardis fusus fugatúsque, ingenti Francorum strage, pœnam tulit ambitionis & cupiditatis. Clades non dispar Legatos ad Imperatorem missos inuoluit. Carthaginem Africæ vi maris delati, vnius è famulis scelere, qui mercatorem in foro palàm occiderat, commota plebe per seditionem interfecti, Grippone vno ægrè incolumi, in ipsum Imperatorem ius gentium appellabant. Verùm Mauricius cùm se hac cæde profiteretur innoxium, paratúmque noxios tradere; Childebertus accepta satisfactione iterum in Longobardos transmisit exercitum. Viginti Duces ad ducendum militem designauit; quorum præcipui Audoaldus & Chedinus; iterque per Alpes Rhætias pronuntiatum. Superatis Alpibus, Mediolano iam proximi, copias diuidunt, Audoaldo ad dextram, Chedino ad læuam conuersis; vtrinsque operæpretio admodùm leui. Longobardi enim in munitas vrbes, & loca paludibus stagnisque inuia receperant se, bellum negatione belli confecturi, verósque Francorum hostes otium & inediam armaturi. Ita Audoaldus circa Mediolanum vagus, intra paludum recessus ac lacuum, diu quæsiuit hostem quem vinceret, expectato Imperatoris exercitu; cúmque non compareret hostis nec socius, tandem regressus est, Chedinus similiter, castris aliquot expugnatis, iam perimente dysenteria militem, vulgatisque morbis ex cœli intemperie, receptui cecinir; paucis admodùm per tot incommoda patriam reuisentibus. Attamen gloriæ vtcumque hac expeditione consultum est; siquidem Autaris procellæ imminentis metu, legatos ad Gunttanum misit, instauraturos amicitiam, ac sacramentum fidei præstituros: quos benignè exceptos remisit ad Childebertum Guntranus; fuitque pompa inanis tot impensarum, & spei præmium. Hæc aliquanto post, cùm ante domi periculum longè grauius, quàm tot inter bella subiisset Childebertus.

Erat Rauchingus inter Clotarij proceres, prosapia, potestate, opibus, & clientelis facilè princeps; mores, vt ea erant tempora, corruptissimi vitiis; incensa & inflammata cupiditas alieni, superbia ex diuitiis insolens, in consiliis temeraria leuitas; per quæ priuatæ sortis iam impotens aspirauit ad regiam. Huic Vrsio, totius conspirationis mens & animus, Bertefredus, aliique ex Childeberti aula proceres, adiuncti; vt excussa, vt aiebant, Brunechildis tyrannide, gubernarentur iustius Franci atque commodius. Erat autem consilium vt Reges Guntranus & Childebertus interficerentur, amoueretur à clauo rerum Brunechildis; tum vt Rauchingus assumpto Theodeberto Childeberti maiore filio, eius nomine Campaniæ regnum obtineret; Vrsio verò & Bertefredus, Theodorici pariter nomine, qui nuper erat Childeberto genitus, cæso Guntrano, Burgundiam reliquasque gentes possiderent. His constitutis, Rauchingus, qui se filium senioris Clotarij iam profitebatur, incepturus nefas à Childeberti cæde, magna Turonum Pictonúmque caterua, quasi actutus de finibus vtriusque regni Clotarium inter & Childebertum ad eum properat, tumidus fastu, iamque sceptrum arripiens, proximisque vestigiis ascensurus in solium

XXVI.

Coniuratio in Childebertum;

ideóque multæ in Aula potentiæ; eratque conspiratio vt Regi suaderet, matrem vxorémque eiicere; ducere coniugem nouam quam ipsa suggereret; sicque confirmatâ potentiâ, amotisque impedimentis, iam Regis compos, quidquid libuisset ad nutum faceret. Sin Rex assentiri nollet, matrémque & coniugem contumaciter retineret, is veneficiis perimeretur, liberísque in thronum euectis, depulsa tamen matre & auia, Septimina ipsa cum sceleris consciis, per ætatem infirmam Principum, regnum administraret. Dicebantur autem socij criminis, Droctulfus morum magister & gubernator regiis liberis à Childeberto selectus, Sunegisillus stabuli Comes, & Gallomagnus Referendarius. Hæc statim Failemba Regi enuntiauit. Ac continuò Septimina & Droctulfus in carcerem rapti & in tormenta; quorum vi fatetur illa, se Droctulfi amore Iouium coniugē incantamentis peremisse, vt liberius amasio frueretur; & inde cum eo habuisse consuetudinem; cætera vt à Regina explicata erant, non inficiatur; virósque nominatos huius consilij fuisse participes. Iam Sunegisillus & Gallomagnus ad Ecclesiam confugerant, & quodammodo prodebant conscientiam metu; vnde promissa impunitate euocati à Rege, non negant sibi communicatum esse consilium; sed planè affirmant se tam atrox crimen detestatos, à consensu abhorruisse. Cùm nihilominus Rex vrgeret, reósque assereret; propterea quod nemo tantum scelus nisi particeps occulit, adscriberetque silentium culpæ, quæ silentio maximè vim haberet; amotos à conspectu, rursúmque in Ecclesiam secedentes, vita donatos damnat exilio; Septiminam verò verberibus laniatam, totáque facie inustam stigmatibus, gynæcæo addicit, vt molam pro vilissimo iumento versaret; pœna verè muliebri, quæ corpus afficeret, pudorémque vel impudicæ incuteret. Droctulfus similiter, abrasis capillis, auribúsque truncatis, ad culturam vineæ, opúsque in ea quotidie faciendum amandatus est; vt ignominia loco mortis foret. Attamen non eo stitit quæstionis acerbitas. Nam aliquātò post, detectâ nouâ coniuratione in Childebertum, quam adornasse credita Fredegundis; cùm multi eam ob rem raperentur in tormenta; Sunegisilus ab exilio Guntrani precibus reuocatus, ceu malorum omnium conscius foret, similiter tormentis addicitur; quibus acerbis atque adeò per plurimos dies repetitis, conscientiâ vrgente, multa & grauia fatetur scelera; & in detegendis haud paucis consciis, Rhemensem Antistitem Ægidium nominat, iampridem suspectum Regi ac odiosum; dicítque primæ conspirationis à Rauchingo initæ fuisse consortem. Extemplo Rhemis deducitur Metas Ægidius, moxque liberatur, Synodo Episcoporum ad disceptandum majestatis crimen indicta. Metis conueniunt, quamuis incommodo admodùm hyemis tempore; ac de præsente Ægidio cogniturі; competiunt primò falsi crimine innexum, confictis chartis publicis, quas ab Othone Referendario subsignatas diceret: tum deinde prolatæ sunt ipsius & Chilperici mutuæ epistolæ, non modò testes arctissimæ amicitiæ, sed quibus multa in Childebertum & Brunechildem matrem iactabantur, præcipuè de inferenda nece Childeberto; posteà exhibitæ pactiones, quibus affirmabat conuenisse Chilpericum inter & Childebertū, vt expulso Guntrano regnum eius diuiderent; quod pernegabat Childebertus sibi vnquam fuisse in animo; postremò arguebatur, à Chilperico aureos bis mille, pluráque alia accepisse, vt ipsius commodis studeret impen-

Quā multi impliciti & puniti.

CLOTARIVS II.

ſius:quorum conuictum,ſéque reum ipſe non inficiatum, Epiſcopi,vitâ condonata à Principe,dignitate & ſacerdotio deminutum,ſacris expunxerunt,& illicò Argentoratum relegatus eſt; Rodulpho Lupi Ducis filio in cathedram Rhemenſem euecto:Brunechilde admodùm læta,quod ſibi infenſiſſimum caput aliquando deprimeret.

XXVIII. Inter domeſticas Principum turbas,priuata quædam non indigna memoriâ contigerunt.In iis celebre Pariſiorũ incẽdium;quo per incuriam vnius mercatoris,ab eius ædibus in reliquam vrbem ignis propagatus,tam repente inuaſit omnia ac vaſtauit, vt hinc Sequana duntaxat amne,inde beati Martini ſacello, repagulis tam humanis quàm ſacris, coërcitus & repreſſus,media omnia fœdè abſorpſerit.Porrò in ea diuinæ Iuſtitiæ ſcena,Epiſodia vt ita dicam miſericordiæ viſa ſunt.Sanè mulier prænuntiauit functum incendium; ſæpiſſimè exclamans, vt ciues fugerent ab vrbe peritura mox flammis;dicebatque ſibi in ſomnis oblatam eſſe ſpeciem viri,qui à baſilica ſancti Vincentij prodiens,ardente cereo mercatorum domos obiret, easque deinceps ſuccenderet;tertiáque poſt die vrbs conflagrauit.Tum ſæuiẽtibus maximè flammis,delatus ignis in carcerem,quo publicè vincti tenebãtur,nullâ ſalutis aut effugij ſpe, iam miſeros hauriebat;cum ſanctus Germanus luce candida circumfuſus, videndum ſe præbuit, trabémque atque catenas comminuens, in libertatem vinctos aſſeruit, recluſíſque vltro carceris foribus emiſit incolumes;qui ſtatim ad ſancti ſepulchrum geminæ libertatis acturi gratias cõuolarunt.Nec in tanta calamitate ſancti Martini beneficium defuit,cuius ſacellum ad portam vrbis poſitum flammam oppreſſit. In id ciuium vnus cum vxore rebus ſuis importatis confugerat, certus auxilij à Præſule ſancto obtinendi;iamque latè fuſum incendium corripiebat proximas ædes,nec à vicinis admoniti vt fugerent , ſe mouebant loco;cùm repente vndantes flammarum globi ſacellum inuadunt, iamque per feneſtras horrorem inferunt.At illicò reiectæ diuinitus,integro & illibato ſacello,non modò conſiſtunt,ſed retrorſum actæ,moxque ſeu iniectis aquis extinctæ,collabuntur & deſinũt;ignium fomite,quæ ſancti potentia,ignes abſumente.A quibuſdam ſuperſtitioni prauæ adſcriptum eſt incendium ; quod nuper in expurgando pontis cuniculo, reperti eſſent in cœno glis & ſerpens ænei , quibus arcerentur ab ædibus flammæ, nec vlla eiuſmodi animantia in vrbe viderentur; iis verò amotis,& animalia viſa,& graſſatum ignem;ſed iſta vel falſa,vel dæmonũ ope patrata, quorum beneficia maleficia ſunt. Occurrit aliud reſtinctum incendium,non aqua quidẽ ſed ſanguine. Amalo Dux,abſente coniuge in amorem cuiuſdam puellæ ingenuæ libidinoſè exarſerat. Nocte vini iam madidus mittit prauæ cupiditatis miniſtros,qui vi raptam ad torum abducant:& illa amore pudicitiæ , omni conatu fruſtra adhibito, deformata ſanguine quem miniſtrorum verbera elicuerant,admouetur toro,futuro mox caſtimoniæ buſto;ſed cùm & ibidem obſiſteret fortiter, Dux blanditiis in iracundiam verſis, miſeram pugnis cæſam & colaphis,conatus amplecti,mero vel laſſitudine obrutus conſopitur.Puella tum fœdis amplexibus vtcunque libera, cùm aduerteret nullum pudori ſupereſſe ſpatium,præter breuem ſomnum;productura moras tam commodas,enſem arripiens qui ex iacentis lecto pendebat, in viri caput animosè impingit.Dux vulnere expergefactus, exclamat;aduolãt famuli,& efferati ſpectaculo,inferebãt puellæ manus;cùm Dux melior & temperãtior,ca-

Pariſiorum incendium.

Virginis caſta facinus.

uete, inquit, ne quid incómodi innoxiæ Virgini faciatis; ego enim peccaui, qui vim afferre pudicitię volui; illa innocẽs, quæ meo sanguine illibatã se pręstitit, quo dicto animã emisit. Interea dum familia tumultuans discurrit; puella, Deo ducẽte haud dubiè, illæsa domo egreditur, eadémque nocte Cabilonem peruenit, distabat autem triginta quinque millibus; & in sancti Marcelli Regis Guntrani aduoluta pedibus, rem vt erat fassa; impunitate cædis quæ laudi esset, & securitate in demortui affines obtenta, pudorem qui tanti constaret, amauit impensius. Nomen nescitur; vt Historiam pudeat memoriæ in Fredegũde, socordiæ in ista. Aliquãtò post noua calamitas inuasit animos. Quidam rusticus Bituricensis, dum ligna in sylua cæderet, repente muscarum examine diuexatus, in amentiam adigitur; quã post triennium desinente in speciẽ; in aliam impellitur, se Christũ professus & Messiam. Sed vt primò venerationem colligeret, mutato solo, in Arelatensem agrum se cõfert; ibiq; solitariæ vitæ austeritate, sanctitatis famã auctus, præter diuinandi munus acceptum à Dæmone; iam cõfirmatã audaciã, ad Gabalitanos profectus, assumpta secum muliere quam Mariã dicebat, palàm ac sine ambagibus, se Dei filium oggerebat. Fraudem hominis adiuuabãt præstigiæ Dæmonis, quibus futura præsagiebat; sed mala & calamitates dũtaxat, paucis admodùm bona & prospera; postmodùm ea per Dæmonem præstans, quæ per eundem prædixerat. Ægrotos etiam aliquoties reuocabat ad valetudinẽ, ne solis malis fraus innotesceret: quin & benignitate beneuolentiã plebis consequuturus, quæ conferebantur, argentũ, aurũ, vestisq; plurima, ea turbę inopi largiebatur continuò. Quibus artibus ingentẽ ex omni conditione multitudinem collegit, ad trium hominũ millia, sequentium Christumque profitentium, qui bipedum pessimus & infamissimus foret. Iamque larua posita, grassabatur in eos qui detrectarent obsequiũ; Episcopis maximè necem intentans; cùm Aniciũ properans; suosq; cõparans ad expugnandam vrbem & diripiendam, merito tãdem malo percellitur. Aurelius Aniciensis Episcopus præmiserat viros prudentes & strenuos, qui specularẽtur quid rei foret, quique agnoscerent ex ipso homine quid admodùm vellet. Admissi in conspectum, iussi erant à teterrimo nebulone, prostrati solo adorare se; & procumbebant, cùm illorum vnus veluti osculaturus genua, accedens propius, educto gladio, incautum obtruncat; sagaciorem enuntiãdis calamitatibus alienis quàm suis. Facilè ab sociis plebs cætera in timorem acta, disiicitur; sola illa muliercula capitur, quæ data in tormẽta, viri præstigias & fraudes retexit. Nec ideò mutati comites, qui vel dispersi in amentia peruicaces, nunquã in bonam mentẽ redierunt; adeò difficilius animi sanãtur quàm corpora. Sed repetenda nunc bella, quorum illo tempore seges non modica.

CLOTARIVS II.

Chalon.

Pseudo-Christus ex rustico.

Le Puy.

XXIX.

Gu̇ntrani expeditio in Britannos.

Britanni Aremorici, iamdiu Vatoco Duce, Redones & Nãnetes, illius gẽtis populos, prædis & excursionibus infestabant. Ii Franciæ vectigales apud Gũtranum conquesti, militem ad repellẽdum Varocum imperrant. Præficiuntur Duces Beppolenus & Ebracarius; fortes quidẽ, & digni singuli qui legerẽtur, sed quos iunctos corrupit inuidia, pessimaq; æmulatio crescẽdi malo alieno, non virtute sua. Igitur confestim iunctis copiis animisque disiunctis, se mutuis conuiciis & maledictis proscindere; suo quisque militi omnia dare, sibi amorem, alteri odium facere; Ebracarius præsertim, si Beppolenus perderetur, ducatũ mortui adeptutus & spolia, eius perniciẽ machinari. Britanniã simul

CLOTARIVS II. ingressi, Vindiana ac Vlda amnibus trāsmissis, vel in hostili solo nondū conuenerāt; cùm malè hærentes noua occasio procul abiunxit. Quidam sacerdos ab hoste, vt euentu patuit, missus, Beppolenū adit, pollicitus se Varocū in potestatē eius traditurū, si cum exercitu quò ipse duceret sequi vellet. Beppolenus acer & strenuus, secedente Ebracario suo cū milite, ducē secutus, eò ardentius, quo maior victoriæ spes affulgebat & soli, ad locū ducitur vbi dicebatur Varocus agere. Et is quidē iam auctus Baiocassinis, quos submiserat Fredegundis infensissima Beppoleno, in morem Britannorum tonsos ne dignoscerētur; artem & dolū fortitudini adiungens, primo alteróq; die marte vario cū hoste conflixit; ita tamen vt recedens, inani fugæ simulacro Beppolenum falleret, & in loca paludosa tandē abduceret. Quod vbi tertio die cōtigit, ac luto Francus quasi visco auis innexus est, nullo negotio à Britānis irruentibus viatū peritis ac saltuum, statim delectus est; & ipse Beppolenus fortiter dimicans, perfossus lancea, suos inter corruit; proditori fidem habēs, quam negasset socio; & repudiato victoriæ comite, vt periret facilius. Inter hæc Ebracarius, Dariorigū quę Venetorum vrbs est, conuerso milite, ab Episcopo ciuibúsque vltrò admissus, de consortis cæde gaudebat in sinu: aderátq; Varocus ficto metu qui pacē posceret, quauis lege ac cōditione. Ita statim cōuentū, iurata pacta, datiq; obsides à Varoco. Redibat euentū gratulans Ebracarius, mox & ipse luiturus pœnas discordiæ. Siquidē in Vindiana transmittendo, militibus amne hinc inde diuisis, fide in perfidiam versa, à Canaone Varoci filio incautus oppressus est, copiarum parte quam maximā cæsā; sociis vltra amnē spectantibus, & incassum fremētibus. Ipse postea iure à Guntrano increpitus, & sola, quæ Principis clementia erat, obiurgatione dānatus; in ius vocatus à Beppoleni affinibus mulctā pecuniariam soluit; quā ad inopiam redactus est, mercedē discordiæ & cupiditatis. Et hęc postrema Gūtrani expeditio; obiitq; Rex optimus Cabilone, anno regni tricesimo tertio, in sancti Marcelli sepultus; quā basilicā extruxerat, multisque donis locupletauerat. Fuit pacis artibus quàm belli clarior, pugnare solitus per Legatos, excepto Mūmolo, infelici plerumq; exitu. Humanitatis in subditos mirificæ erat, priuatis mensis familiariter accūbens, & maiestatem cōuictu tēperans. In tanta morū corruptela, & inter fratrum cupiditates ambitionem coërcuit, vixitq; diutissimè omnium, regnauitq; latissimè; adeò moderata durant, pereūt immodica. Singularis in eo religio, & aduersus sacra veneratio; loca & personas reuerebatur impēsè; inopi turbæ largiebatur quamplurima, ieiunio crebrisq; orationibus corpus atterebat, vnde & sancti nomen in posteris meruit, & miraculis etiā insignitus est. Narrat Gregorius viuus testis; ipsum vt auerteret luem inguinariā quā premebatur Massilia, per triduū indicto ieiunio in tēplo hæsisse; nullóq; cibo præter hordeaceū panem & frigidam sumpto, cum populo orantē perstitisse; ibiq; detractas à Regis veste fimbrias, aquā maceratas, depulisse febrim ab ægroto: sæpiusq; energumenos sanctitatem viri contestatos, vel delictorum confessione vel petitione auxilij. Irā tamē in potestate nō habuit, aliquoties hoc impetu raptus. Sanè pœnituit, quod Chundonem cubiculariū, suspectū venationis in regia silua exercitæ, statim confecerit; antè permisso singulari certamine, inter siluæ custodē & nepotē cubicularij, quo mutuis vulneribus vterq; cecidit; tribus pereuntibus ex delicto leui, ob iram vnius, semper impotentē cùm armatur potentiā. Childebertus in Burgundiæ regnum successit Patruo.

Infausta.

Vannes.

La Vilaine.

Gūtrani obitus, & mores.

Anno 593.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER TERTIVS.

SYNOPSIS.

Childebertus in Fredegundem. Fredegundis de Childeberto victoria. Brunechildis in Austrasia imperat. Clotarius victus. Brunechildis tyrannis. Protadium amat. Clotarius iterum victus. Protadij cædes. Theodorici vxor. Theodoricus in fratrem. Theodebertus victus, & occisus. Theodorici mors. Brunechildis iterum imperat. Varnerio necem intentat. Vnde ipsi pernicies. Brunechildis Clotario traditur. Et pœna afficitur. Clotarius Monarcha Franciæ. Aletheus regnum turbat. Tributum Longobardis remissum. Dagobertus Sandragesilum male afficit. S.Dionysij Reliquiæ inuentæ. Dagobertus Rex Austrasiæ. Pugnat in Saxones. Clotarij generositas & mors. Dagobertus Rex. Aribertus Rex Aquitaniæ. Dagoberti mores varij. Aribertus egregius. Bellum in Sclauos. Bulgari per nefas cæsi. Nouum bellum in Sclauos. Expeditio in Vascones. Eligius apud Britannos. Sanctus Audoënus. Dagoberti pij mores. Eiusdem testamentum, & mors. Clotarius II. Rex.

Ducum & militum concione, Clotarium manu ducens, qui tenera ætate, (nondum annos decem impleuerat) miserationem faceret; in hunc sensum loquuta est. *Habeo gratias immortali Deo Franci fortissimi, quod in ætatem vestram potissimum, Regis calamitas & solitudo mea inciderint. Quæ Chilpericum prævalidum cæde, eadem filium oppressisset in cunis, nisi vestra fides atque constantia, supra vim donorũ atque armorum, in salute Regis vagientis salutem omnium constituisset. Quod ergo in viuis est, quod sceptro se comparat, quod haurit animos dignos Rege, quod annorum metas virtutibus transilit; vestri muneris est; iamque magnus in prætexta Clotarius beneficio vestro succrescit. Vnde in spem venit, quam expertus est fidem in vita limine, perstituram eandem ad salutis datæ stabilimentum; eò magis, quòd qui nuper hostis, idem & hodie; nec repellendus nunc alius quàm Childebertus iam antè depulsus. Is nempe, qui post patruum interemptum, Patruelis cædem vix benè nati, magno omnium malo conficiebat; is idem hodie propè regno parem perimere, ferro & ignibus miscere omnia, cædibus vestris exsaturare se, crudelitate amens intendit. Quocirca vestrum est, priores animos in eundem expromere, & modò vincere sub aspectum Regis, qui sub ipsius spem victi non fuistis. Respicite Duces; respicite milites, cui pugnatis; respiciendi inuicem, & à spectante Rege munerandi. Erit enim spectator iste virtutis omnium; qui per ætatem nondum manu potest, pugnabit oculis; aderit singulis testis; præsentem nullius ignauia, nullius animus fugiet, sibi in præmiis fidem habiturus, & muneraturus largè quæ viderit.* Hac oratione incensos milites, donisque pluribus cumulatos, ipsa cum Landrico Duce in hostem ducit. E campania prædabundus Austrasius Suessionensem agrum vastabat, agebátque securus in Trueco pago, à suspicione pugnæ longè alienus. Eum vt incautum Fredegundis opprimeret, eiusmodi commentum excogitat. Nocte intempesta siluam ingressa, iubet singulos equites decisum arboris ramum dextra præferre; mox tintinnabula equorum collis appendere, & ita instructos prima luce ad hostium castra incedere. Vbi ventum est in conspectum hostis; Austrasij vigiles, alij mirari, vnde vna nocte hæc silua enata; alij ridere socios, atque affirmare hæc pascua inuenta pridem, in quæ suos equos iam ante misissent. Fidem fecerunt crepitantia tintinnabula, quod solis Austrasiis moris esset, iumentis pascentibus ea appendere, vt si forte aberrassent sonitu æris dignoscerentur. Interim tralatitiâ siluâ propinquante, expedito iam teli iactu, Fredegundis quæ Regem ferebat in primis ordinibus, suos adhortata victoriam docens in manu positam, excussis ramis iubet impetum facere; & momento scenâ illâ theatrali in splendorem horrificum versâ, fulgore armorum, equorum procursu, inclamantium vocibus, hastarúmque iactu perculsus Austrasius; cùm exceptis vigilibus semisopitus miles iaceret in stratis, negotio facili fusus fugatusque, ingentem victoriam Fredegundi peperit: magno Childeberti dolore, ab infante & muliercula copias cæsas, quibus vniuersam Franciam credebat imparem. Sed Dei est, pupillorum Regum tutorem agere, & à minimo præstare maxima; cui superbia odio, amori demissio. Ab hac pugna Clotario quies à Patruo, nouis bellis in Britones & in Varnos implicito; quibus forte varia confectis, acerba morte raptus

Clotarius II.

Fredegundis oratio militaris.

Et victoria de Childeberto.

Anno 596.

pessiuit fugam, Melodunum, & inde Parisios cellerrimè aduolans: fratres victum persequuti, multis captis oppidis pro arbitratu pacem confecerunt, magna regni parte multatus Clotarius; conuentúmque vt ab Sequana populi Aremoricam vsque Theodorici essent; & Theodeberti tum ducatus Dentelini, tum quæ ab Oesia ad Oceanum protenderentur; Clotario quamuis inuito iactura tanta redimente naufragium. Victores eodem belli impetu Vascones effusos in Aquitaniam aggrediuntur; eadémque fortunâ victos ac sub iugum missos, vectigales efficiunt, Geniali Duce cui obsequerentur imposito, ac mitigata prædatricis gentis ferociâ. Postea pax cum Longobardis sancita, ac eorum Regi Adoaldo Theodeberti filia desponsa; vt modò reuecta in Franciam proximásque prouincias felicitas videretur.

Clotarius II.

Bretagne.

Le païs entre la Somme & l'Oise.

III. Attamen illam mulieris vnius flagitia breui conturbarunt. Brunechildis rerum potens in aula Theodorici, quando vitiis malísque artibus se tuebatur, virtutem odisse, virósque honestos ab administratione procul amandare, corruptos ac flagitiosos promouere cœpit. Ideò Egilam Patricium, à culpâ integrum, præclarísque instructum dotibus, eo vno peccantem quod diues foret, implicitum delationibus falsis, ad mortem impulit; facultatibus eius fisco addictis. Nec impuræ feminæ fuit satis, principem virum è medio sustulisse, nisi in sacrosancta capita furorem verteret. Tres erant homines, sanctitate viri conspicui, qui Theodoricum adolescentem, meretriciis amoribus & libidinibus irretitum, admonerent piè & seriò, vt iusto matrimonio licentiam adstringeret, quæsiturus liberos, qui regnanti succederent; nam quos susceperat per flagitium, (idque verum vaticinium fuit) nusquam propagaturos regiam stirpem. Ii viri erant, Desiderius Viennensis Episcopus, Columbanus Abbas Luxouiensis, & Gallus, à quo cœnobium nobile, móxque oppidum, habuerunt nomen. At Brunechildis, ne piæ admonitiones nepotem flecterent, Columbanum Regi acceptissimum, tam acerbè vexauit, vt adegerit virum sanctissimum è Monasterio fugere, & in Italiam profectum, abstinere à monitis. Gallum Aulâ expellit. Desiderium suæ sedi affixum, cum in fugam haud ageret, primò curat per Episcopos suæ ministros perfidiæ, è sede eijci; dein restitutum, ac curam ouium repetentem, in Dombensi agro, per satellites mactar, obrutum saxis; nulli sanguini parcens, vt amoliretur obices omnes potentiæ. Mox Bertoaldum omni ope conatur euertere; virum bello ac pace clarissimum; acceptissimum Regi & populo, quique vnus virtutibus summis auctoritati suæ æmulus foret. Pòst nouus ad eum perdendum accessit stimulus, impurus amor atque illicitus; qui se vbi ambitioni adiungit, quas non edit strages; Protadius quidam origine Romanus, id est Gallus; nam sic plerunque Galli distinguuntur à Francis, planè factus ad Brunechildis ingenium, ipsi iam vetulæ ad libidinem placuit; & ad stuprum vocatus, pro marito dilectus est, passimque beneficiis cumulatus, à femina ardentissimo amore pullum complectente. Vna Bertoaldi dignitas, Magister erat Palatij, Protadio deerat; eam vt eriperet, simul & periret vir dudum ob virtutes inuisus; machinari fraudem Bertoaldo instituit, eiusmodi artium peritissima mulier.

Brunechildis tyrannis.

Sancti viri pulsi.

Brunechildis amor in Protadium.

CLOTARIVS II.

Odium in Bertoaldum.

Sensim Principis gratiam in eum minuit; iamque nutantem ac labantem propemodùm prætextu officij amandat in Neustriam, vt tributa exigeret, finésque in Clotarium defenderet; trecentis militibus ipsi assignatis, quibus Clotarium non adeò coërceret, quàm facilitate victoriæ concitaret. Résque iuxta votum euenit. Clotarius comperto Bertoaldum agere in proximo, paucísque comitatum venationi operam dare, Theodorici partes strenuo viro vt imminueret, Merouæum filium ac Landricum mittit, cum valido militum globo, qui incautum & imparatum opprimerent. At is ab occulto nuntio monitus, fuga periculum anteuertens, maturè Aureliam secessit, & adiuuante Austreno vrbis Episcopo munimentis se conclusit. Aduolauit ad portas Landricus, & præpostera fortitudine Bertoaldum insimulans, quasi metu se tegeret, euocabat ad prælium. Nec alter singularem pugnam detrectabat, si absce deret miles, & copiam martis vtrique permitteret; ac postremò cùm Landricus abnueret, prælio proximo quo Theodoricus vindicaret iniuriam, singularem illam pugnam Bertoaldus indixit; & admittente Landrico, conuentum est, vt conchyliatis sagis prodirent in aciem, quò facilius inter se dignoscerent; ibique nullo proditionis metu aut insidiarum, iusto duello congrederentur, mutuò si quis refugeret, imprecati mala quàm plurima. Pugnæ occasio non longè dilata. Theodoricus acerrimus iuuenis, audita patruelis vsurpatione, perincommoda anni tempestate, sub ipsam brumam exercitum ducit, fitque obuius ad Icaunam amnem Clotarius. Bertoaldus prima acie intrepidè vltra amnem acta, in hostium confertissimum globum penetrans, Landricum appellabat, vt ad condictam pugnam se sisteret. At is retrò cedens, tegebatur suorum numero; cùm Bertoaldus indignatione fugæ turpissimæ, simul & incenso mortis voto; (videbat à Brunechilde perniciem) desperata vita, in hostium cuneum sese abdens, peremptis pluribus tandem occubuit. Interea reliquæ Theodorici copiæ, transito amne, tanto impetu ruerunt in prælium, vt mox disiectus Clotarij miles Regem in fugam cum Landrico rapuerit, capto dum fortiter pugnat Merouæo; violata pace per ipsum bellum se vindicante. Theodoricus ostentaturus victoriam, Parisios venit, perrecturus vlterius, nisi deprecante Theodeberto, & iam exercitum admouente, placuisset primis conditionibus pacem instaurare. Is belli motus vni Brunechildi optatus contigit; quo Protadius summam dignitatem in Bertoaldi locum adeptus est.

Yonne. *Clotarius victus iterum.*

IV. *Brunechildis nepotes bello committit.*

Nec ideò conquieuit à scelere facinorosissima mulier; libidine & ambitione expletis, vindicta supererat, quâ infirmior sexus eò vehementius flagrat, quò impotentius. Angebat superbissimam feminam eiectionis infamia, eiusque auctor Theodebertus in vltionis & furoris scopum obtenditur. Protadium iam Regis potentem in consilium adsciscit, moxque Theodoricum ipsum aggreditur. Dicit immensos Childeberti patris thesauros à Theodeberto præreptos, repetendos illos à raptore, nec ferendum vt communia bona in alterius rem seponantur. Docet postea quàm infenso sit animo Theodebertus in fratrem, studere Clotarij rebus impensiùs, inuidere fortitudini præclarísque dotibus fratris; sibi notam esse pessimam

peſſimam indolem; nihil omiſſurum vt fratrem perderet. Quanquam, adiungebat, id minimè miror, ſi viliſſimi hortulani filius, nec vſquam à Childeberto progenitus, te in fratrem nequaquam diligit; cui vni non theſauros modò, ſed duo regna, ſi liceat, cupit eripere. Erecta his verbis Theodorici cupiditas; fidemque mendacio conficta fabula Brunechildis fecit; inde Protadio admouente ignem incendio, in Theodebertum bellum decernitur. Iamque erant fratrum caſtra oppoſita apud Cariſiacum, poſtridie ventura in aciem; cùm Burgundi proceres fraterna odia deteſtantes, Theodoricum adeunt, & pro fratrum concordia differentes multa, ſollicitè hortantur, vt re adhuc integra pacem certam bello incerto præoptet, néve cupiditatis impulſu, naturæ vinculum, ac diuerſa regna Principum ſanguine coaleſcentia, diuellat inuicem & confundat. Contra vnus Protadius bellum occinere, oggerere illatas à Theodeberto iniurias, à Theodorico vim duntaxat repelli; ſemel in ordinem & in officium fratrem reuocandum; vbi ſapere didicerit, facilius inſtauratum iri naturæ vinculum. Ita ex eius ſententia pax diſcuſſa. Inter hæc Proceres hominis auctoritatem pertæſi, cui dudum ob auaritiam morúmque ſuperbiam perinfenſi erant, eum è medio tollere ſtatuunt; miſerati, vt aiebant, tot mortalium & innocentium cædem, quos vnius furor perditum ibat. Non potuit tam arcanum inter plures eſſe conſilium, quin ad Regis aures pertingeret; ideò progreſſurus è tabernaculo, vt coniurationem diſcuteret; vi à ſuis prohibitus, mittit Vncelenum vnum ex Aulicis, qui ſuo nomine coniuratis interdiceret nefas. Sed iſte præuaricator imperij, accedens ad proceres, qui iam frementes tentorium Regis obſederant, in quo Protadius ſecurus periculi cum Medico ludebat tabulis; iubet eos ex mandato Theodorici victimam publicam & obicem pacis perimere. Dictum, factum; vno omnes impetu in tabernaculum irruunt, diſcindunt illud viam vt faciant, ac Protadium incogitantem ſuâ ſinguli morte obtruncant; ludo fortunæ pingentis tabulas humano ſanguine, & lucrum tam inſigni vitâ facientis. Amoto obice, Theodoricus volens nolens ad pacem actus eſt, & vnius cæde quamvis auſu nefario, prauóque exemplo, tot mortalium ſaluti litatum eſt. Diſſimulauit iniuriam Brunechildis, dum vlciſceretur; & maximè in Vvolfum patricium & Vncelenum prompta eſt vltio; iſto poſt truncatum pedem in egeſtatem vltimam adacto; illo ſtructis inſidiis Theodorici iuſſu interfecto; Theodeberto in opportunius tempus dilato. Quod dum operitur, conſultura famæ aſtutiſſima mulier, & populorum votis obſequutura in ſpeciem, ſtatuit iuſtam vxorem nepoti quærere. Impuris concubinæ amoribus Theodoricus implicitus, quatuor liberis ab ea ſuſceptis, vitam agebat Chriſtianis moribus alienam; ſacris Præſulibus & pio quoque grauiter conquerentibus. Hanc vt labem Brunechildis abſtergeret, ſuadet filio ad legitimam ſponſam accedere, ſimulque Hemmebergam Bertrici Regis Hiſpaniæ filiam, dignam tanto faſtigio, commendat eximiè; Rege quem pigeret iam ſatiatæ libidinis annuente. Legati mittuntur in Hiſpaniam qui puellam petant, iurent Regis nomine perpetuum tori thronique conſortium, atque traditam abducant.

Protadij cædes.

Theodoricus vxorem ducit;

CLOTARIVS. II. Euenere singula ex voto; excepti peramicè legati, iuratæ nuptiæ, & deducta Virgo in Franciam, tum dantium tum excipientium plausu. Rex ipse, pro summis castitatis illecebris, sponsæ illibatæ captus pulchritudine, primæ consuetudinis oblitus, ad amorem nouum applicabat se penitus, & spes erat adhæsurum, nisi Auiæ cæca ambitio pulchrè institutum cursum inuertisset. Ad speciem duntaxat & fucum ea optauerat nuptias Regi, nec putabat è re sua fore, si virgo regia, formâ corporis animíque laudibus prædita, coniugalis affectus illiciis, in eam cresceret auctoritatem, quâ mariti potens Auiam excluderet, iamque non regeretur sed regeret. Ideò primùm veneficiis impedit ne contingere vir vxorem posset; dein amore iam tepescente perficit vt ablegет, ceu inutilem, & obnoxiam malis præstigiis; itaque summo dedecore, spoliata dote, immerens virgo patri reddita est. Bertricus Dei hominumque fidem obtestatus, legatos misit ad Europæ Principes, qui contumeliam quererentur, & ad consortium vltionis eosdem impellerent, aditi Clotarius, Theodebertus, Ago Longobardus, & facta à singulis spes societatis: nullo successu: raris alienam iniuriam, vbi sua non interest, vindicantibus.

Et pellit.

V. *Theodoricus in fratrem.*

Brunechildis hoc metu libera, rursum incumbebat in Theodeberti perniciem, quam is ipse vltrò sibi arcessiit. Etenim siue prioris sensu iniuriæ, siue nouæ cupiditatis instinctu, arma parauit in Theodoricum, iniquam postulans, quam primam regni diuisionem fecissent. Cùm eandem æquam Theodoricus contenderet, ne rursus fratres in bellum ruerent, vtrinque Proceres re ad amicam & tranquillam litem reuocatâ, indictis loco & tempore, impetratunt à Regibus, vt abdicata vi simul conuenirent. Affuit Theodoricus cum decem virorum millibus, simplici animo, & ab omni fraude alieno, at Theodebertus toto exercitu circumducto, quasi fratrem implicasset reti, metu perterritum ad ea compulit quæ optabat. Ita specie conciliationis prouinciis pluribus Theodoricus mulctatus, quæ bello seruasset, pace deperdidit. Igitur vbi primùm emersit è periculo, statim fœdus eiurans, quod vi & metu extortum esset, comparauit se ad vim repellendam & vindicandam iniuriam; Brunechilde imprimis admouente fomitem prompto incendio. Et Theodebertus patrauit facinus, quod Dei hominúmque odia concitaret; Bilechilde vxore illâ quam à Brunechilde acceperat interemptâ per nefas, quanquam plurium liberorum matre, vt aliam in torum induceret. Inter fratres obstrepentibus lituis, medius Clotarius videbatur magna futurus accessio, vtrò propenderet, ideò per internuntios conquestus iniuriam Theodoricus ab eo impetrat, vt conquiesceret dum patratur bellum, pollicitus Ducatum Denteleni, quem Theodebertus eripuerat, eumque in quietis petitæ præmium. Mox vniuerso propemodum regno excito, imperator ipse exercitus, Lingonibus Austrasiam petens, ad Tullum oppidum Theodebertum obuium habuit. Ibi flagrantibus irâ & ambitione animis, extemplò obiectæ acies ruunt in prælium, quo post acerrimam dimicationem victus Theodebertus, fuga sibi consulens, per Metensem agrum, Coloniam ad Rhenum instauraturus militem euolat. Theodoricus palmâ elatus, præter ardorem indolis & vindictæ

Theodebertus primò victus:

ignem

ignem, vtendum victoriâ ratus dum faueret, summâ celeritate victum persequitur, & Arduenna siluâ pertransitâ, ad Tolbiacum simili exitu pugnat & vincit. Siquidem Theodebertus forti animo in calamitatem, integris adhuc Vltrarhenanis prouinciis, inde Saxones aliosque Germaniæ populos in aleam Martis nouam contraxerat, fratrique occurrebat, ni vinceret, certus occumbere. Paribus igitur animis, paríque fortitudine pugna conseritur; inde Francis primæ laureæ gloriam, hinc Germanis prioris fugæ infamiam, cumulare vel emendare nitentibus. Incredibili ardore vtrinque pugnatum, traduntque Annales, quos equites prima congressione ferrum mactauerat, eos diutius etiam orbos animâ hæsisse in equis, & viuentium speciem prætulisse, turbâ sequentium adeò densa & stipatâ, vt prioribus non modò flectendi habenas dum viuerent, sed ne mortuis quidem prolabendi ab equis, facultas esset; furore pugnæ obcæcante milites, & pro Andabatis induente in ferrum. Hæc pertinacia vel desperatio diu victoriam incertam habuit, donec vis cladis in Theodebertum incubuit. Ciebat ille prælium fortiter, suísque animos vel in perniciem faciens, longè pluribus mortis causa erat, quos iam hostile ferrum pecorum instar mactabat; quibúsque esset acceptius sub aspectum Principis cadere, meresíque victoriam, vel non obtinendam, quàm ignominiâ fugæ sibi consulere. Perstabátque obstinatio; donec Theodebertus animaduertens iam frustra obsisti, suosque pugnare duntaxat vt perimerentur; se stragísque reliquias nouæ spei redditurus, fugam capessiuit; simulque alij quos eius præsentia continebat, terga verterunt cædenda victoribus: Tuncque maximè disiecta illa cadauerum phalanx, solutis equis atque palantibus; viis latè stratis quà demortuorum inutili pondere, quà cruentis corporibus morientium. Theodoricus in plausu victoriæ, fratris nimium memor, postquàm accepit celeri fuga euasisse, quasi tot cædibus nihil actum foret, moram nullam passus, ad Rhenum aduolat, obsessurus Coloniam, quâ se Theodebertus concluserat. Statimque Ripuarios ad Rhenum accolas fœdis vastationibus diripit, palámque affirmat, nullum his finem fore, nisi Theodebertus viuus an mortuus in potestatem suam deueniat. Iis mota perfida natio, deliberato Regis exitio, Coloniam mittit quibus perficiendum scelus incumberet; iámque admissi in Theodeberti conspectum; conqueruntur se suáque omnia diripi; nullam salutis spem præter ipsum Regem superesse; fratrem affirmare, si gazæ pars quæ Patris fuisset ipsi traderetur, recessurum se, & parciturum belli miseriis; orant igitur, & sub rogantium specie, imperant, vt thesauri parte cladem suorum tótque innocentium animas redimat. Theodebertus fide dictis præbitâ, comitante proditorum turbâ in gazophylacium subit, dúmque ex multa opulentia quæ fratri mitteret indagat accuratius seponitque, ab vno comitum gladio in caput acto perimitur; effuso inter opes quas excoluerat sanguine, vitáque in asylo vt putabat salutis abiectâ. Illicò abscissum caput à proditoribus, & per muros vrbis delatum, deterritis ciuibus, victoriæ symbolum hostibus fuit, nullo vetante admissus in vrbem Theodoricus, thesauros fratris cepit, liberosque: Ii præter virginem duo mares erant, & adacta in fidem vrbe, regno

Et secundò:

Post occisus,

Posteribus.

CLOTARIVS II.

altero auctior, sublatóque æmulo tumidus, Metas ad Auiam rediit, trophæum circumferens, felicitatis in speciem, reuera crudelitatis & humanitatis depositæ. Quanquam & in ipsa laureæ pompâ mortalitatis monumentum est præbitum. Quippe dum in basilica sancti Gerionis iusiurandum à Coloniensibus exigit, sibi visum est latus graui ictu percuti, exclamauítque continuò, iubens occlusis foribus percussorem capi; at nemo inuentus est, nec veste à cubiculariis amotâ, vllum apparuit vulnus in latere, præter notam purpuream summæ cuti impressam; habitúmque est imminentis mortis indicium. Metas aduentanti Brunechildis occurrit, amplexáque victorem summa lætitiâ, ne quid ex Theodeberto superesset, geminos eius filios neci tradidit, alterum minorem natu, Merouæum nomine, lactentem adhuc, manu propriâ solo illisum, crudeli & nefaria morte conficiens, idem haud dubiè tentatura in nepte, nisi amor & forma corporis prohiberent. Nam Theodoricus pulchritudine virginis captus, eo amore flagrabat támque honesto, vt puellam sibi destinaret in coniugem. Intercedebat vehementer Brunechildis, cúmque dehortando parum proficeret, tandem extremam admouens machinam, futuras dixit incestas & abominandas nuptias, si Patruus neptem ex fratre duceret. Quo Theodoricus excandescens vehementius; Quid tu, inquit, pessima, tuique generis lues? Annon mihi dixeras, Theodebertum hortulani esse filium? Tu me impiissima fratricidio illigasti. Simul nudato ferro in eam irruit; & proculdubio feriebat, nisi ab Aulicis erepta periculo, ac aliquandiu abdita, in flagitium nouum effugisset. Sanè haud multò post Theodoricus extinctus est alui profluuio; seu veneno per Brunechildem propinato dum exit è balneo seu morbo contracto: imò alij volunt cœli flamma ictum, animum amore, cupiditate & crudelitate flagrantem inter ignes misisse. Comparabat in Clotarium bellum, propterea quod ducatum Denteleni occupasset ex pactis, iamque vniuersam Franciam ambibat animo reuera fortitudine clarus, sed truculentâ, quam vix vlla virtus cicuraret.

Theodorici mors. *Theodeberti liberi.* Anno 614.

VI.

Brunechildis pronepotes ad regnũ euehit.

At Clotarius periculo defunctus tam graui, repente à summis angustiis ad felicitatem summam euadit. Theodorico quatuor liberi superstites erant, Sigebertus, Corbus, Childebertus, & Merouæus, verùm ex illegitimo nati concubitu, ideò gerendo sceptro plurimum impares. Nihilominus Brunechildis, iam tertium summo regimine vsurpato, Sigebertum maximum natu inaugurare regno intendit; cuius ætate, vt in patre & auo, abuteretur, ac tutelæ nomine prouincias tot tamque amplas pessundaret. Verùm Austrasiæ Proceres, quorum Arnulphus & Pipinus principes, pertæsi dominatum muliebrem, eò grauiorem futurum quod olim excussus, arcana conspiratione Clotarium appellant; ad regnum veniret, quod hæreditate; populorum ac procerum votis suum foret. Clotarius sine mora Captonacum vsque accessit Brunechildis quæ tum Vormatiæ agebat, ad superiores prouincias moderandas, audito Clotarij aduentu, vt hospitem inopportunum excluderet, legatos mittit, qui expostulent violatam consanguinitatem Regúmque concordiam; mirari se quid Clotario rerum esset in Sigeberti Regis ditione; proinde orare, vt secederet, nec ambitione

Andernac. Vormes.

præpostera

præpostera sancitam cum Theodorico pacem bello mutaret. Respondet Clotarius, se à belli animo longè abesse, non eo venisse vt abrumperet pacem; imò veram & solidam, vt constitueret; eam in rem petere conuentum Francorum, vt conuocatis vtriusque regni Proceribus, quid in rem communem vsui foret, omnium calculis stabiliretur; spondebat se staturum illorum placitis, nec latum vnguem ab eorum nutu abscessurum. Brunechildē Clotarij mens non latuit; ideò nihilo segnior obtinēdo regno quàm occupando, quoniam in Germaniæ gentibus spei plurimùm erat, ad eas mittit Sigebertum ipsum cum Varnerio Magistro palatij, & Alboino inter Austrasios præpollente; vt quà auctoritate, quà Regis iuuenis majestate & reuerentia; Martias gentes in societatem belli allicerent. Attamen vnius suspicionis temeritas benè prouisa consilia pessumdedit. Venit in mentem feminæ (per infirmitatem suspicaci admodùm eo sexu) Varnerium fide ancipiti, in Clotarium propendere; statímque pro innata crudelitate, ad Alboinum cuius fides spectatior scribit, vt quovis modo Varnerium tollat. Litteræ in via redditæ, quas lectas Alboinus in minutas partes abrumpens, humi vt iam inutiles abiecit incautius. Id fortè inspiciens vnus è Varnerij familiaribus, seu curiositate, siue existimato rei momento, clam disiecta chartæ frusta colligit, iisque membris suo corpori redditis, sensu percepto, & in cereis tabulis scripto, rem totam enuntiauit Varnerio. Vir magnæ prudentiæ, animaduerso periculo, nihilque dimidium, minimè crimina, Brunechildi esse, cœpit quod suspicioni erat agitare serio, ac versare secum quomodo regnum ab crudelissima femina puerisque spuriis, in hæredem legitimum probúmque Regem transmitteret. Eam in rem primò custodire se arctius, & ab insidiis præcauere; tum vrbes & populos quos adiungere Sigeberto debuerat, dissimulanter & tectè ab eodem abiungere; Brunechildis exaggerare flagitia, Principum pudendam originem detestari; euehere cœlo Clotarium, affirmare dignum qui regeret, vnámque exoptatæ pacis rationem esse, si vnus administraret tot populos. Ita Transrhenanis gentibus obitis; ad Brunechildem reuertitur; & cum eadem, palàm nondum ausa tanti viri cædem conficere, profectus in Burgundiam, deducto ad auspicandum regnum Sigeberto; iisdem artibus Burgundiæ Proceres gentisque Antistites in sententiam suam pertraxit; vt abiecta flagitiosissima femina, ac spuria sobole repudiata, enimuero natalibus & institutione dignissimus regno legeretur. Quibus constitutis, ad Clotarium misit, qui suo Procerúmque nomine regnum offerrent; adesset ipse cum exercitu, nullo negotio nullóque periculo, amplissimas Austrasiæ ac Burgundiæ gentes accepturus in potestatem: mirúmque est, tam multos inter, tantæ rei conscios, nihil Brunechildem sagacissimam feminam, aulicarúmq; magistrā artium subodoratam; frustra videlicet obnitente in Deum prudentiā nostrā, nec vnquam metas criminum transiliente. Clotarius data acceptáque fide, exercitum mouet in Sigebertum; is cum fratribus ingentes copias ducebat, imperatore Varnerio. In campis Catalaunicis ad Axonam amnem dimicaturi occurrunt exercitus: iamque stabant in procinctu pugnæ, cùm Varnerius comitantibus consciis, traducta militum parte quàm maximâ,

Clotarivs II.

Varnerio necem intētat.

Vnde ipsi pernicies.

Nam Clotario traditur.

CLOTARIVS II.

maximâ, feceſſionem ad Clotarium facit. Inde in exercitu fratrum pauor & conſternatio; mox receſſus ad fugam accedens; & niſi Clotarius ſuos inhibuiſſet, certus incruentæ victoriæ, ſtrages facilis & internecio. Hærebat itaque recedentium tergo innoxius, donec ventum ad Ararim; vbi amne fugam intercipiente, reliqui Proceres apprehenſos regios iuuenes Clotario tradunt, vnóque omnes ore Regem dicunt vniuerſæ Franciæ. Deerat vna Brunechildis, tot malorum cauſa capútque criminum, quæ poſtmodùm Varnerij diligentia, cum Theudelina Theodorici ſorore, ex pago Vltraiurano in quem confugerat retracta, Clotario denique ſiſtitur, in quem toties perniciale conſilium extremámque horam inſtruxerat. Tum Rex pœnas ſolemnes à teterrima femina repetiturus, primùm iubet Theodorici liberos in conſpectum adduci, quorum duos Sigeberrum & Corbum ſub oculos ipſius Auiæ trucidari imperat; Merouæo quem de ſacro fonte ſuſceperat, donata venia; (Childebertum fuga eripuerat, latuítque pòſt tam feliciter, vt viuens & moriens vel famam ipſam fefellerit.) Deinde inſtituta accuſatio, Proceribus tam Auſtraſiis quàm Burgundis longam retexentibus ſeriem criminum, palámque nullo amplius metu obiectantibus: poſtmodùm miſera variis per triduum cruciatur ſuppliciis, vt quæ tam multis necem intulerat, eandem pluries, quantùm fert humanitas, pateretur. Exacto triduo, adiicitur tormentis infamia; vetuláque impoſita camelo ſtrigoſo, quæ veneficarum pœna, per tota caſtra deducitur; paſſimque contumeliis onerata & probris, iterum ad Clotarium ſiſtitur. *Et pœna afficitur.* Ibi Ducibus Tribuniſque ſpectantibus, ipſe Rex accuſatoris obito munere, palmariis delictis fœminæ recenſitis, maximè decem Regum parricidiis, quos illa (vt vrgebat Clotarius, nec memor eorum quatuor peremptos à Fredegunde) interemiſſet ferro vel veneno; rogauit Duces quas in pœnas vocarent tam atrocia ſcelera; iis acclamantibus, nullum fore ſupplicium, quin magnitudine criminum vinceretur; equum indomitum educi iubet, ſolutóſque Brunechildis crines ac nuda brachia animantis caudæ alligari; tum ipſum admotis ſtimulis in curſum propelli. Vita dolore momento deſiit; pœna diutius propagata & in plura loca. Primo impetu diſperſum equi calcibus miſeræ cerebrum; membra reliqua rupibus ſentibúſque lacera & diuulſa, vel cadaueris formam abſtulerunt. Recepta tamen eadem poſtea, truncóque reddita, ſepulchrum nacta ſunt, quod Auguſtoduni etiamnum viſitur. Ea magnis vitiis virtutes magnas oppoſuit: in Deum ſacraſque res religioſa ac pia, plures baſilicas exædificauit; & quod obſeruat Hiſtoria, innumera propemodùm monumenta religionis & cultus in ſanctos, Martinum præcipuè, munifica manu erexit. Nec vitæ exitus tam calamitoſus in aduerſis fortaſſe fuerit; Deo ignoſcente cùm ad pœnas vocat; nec implacabiliùs ſæuiente, quàm cùm ſceleratis ſub mortē conniuet.

VII. *Clotarius Franciæ monarcha.* Mox Clotarius omnium votis Monarchiam adeptus, dignum ſe tanto faſtigio præbiturus; quæ priori tempore belli miſeriis labefactata erant & conuulſa, ſummo ſtudio perſanauit atque reſtituit. Eam in rem nouos Præfectos tam meritis quàm fide inclytos prouinciis nouis impoſuit; Burgundiæ quidem Varnerium, cuius ductu atque prudentia tantum bellum

tam

tam exiguo sumptu confecerat, dato iureiurando, toto vitæ tempore perstiturum eo in munere; Austrasiæ Radonem, virum expertæ probatæque virtutis; Vltraiuranis Erponem; qui postmodùm iustitiæ vindex acerrimus, Aletheo Patricio & Lendemundo Sedunensi Episcopo instigantibus, ab iisdem quorum elaborabat commodis interemptus est. Nec ea cæde virorum improbitas sese continuit, ausa familiam regiam conturbare. Aderat Clotarius Erponis necem vlturus, iámque multos pœna affecerat, cùm Aletheus veritus ne ad fontem sceleris inquisitione perueniretur, nouo scelere, quod malorum est, primum conatur eluere; impellitque Leudemundum conscium, vt Bertrudem Reginam adeat, & in fraudem quam orditur ipse inducat. Vnà cum Rege Bertrudis venerat, mariti suprà modum amans, morúmque pudicitia celebris. Eam ex condicto Leudemundus (vt cui dignitas sacra maiorem fidem conciliaret) in secretum vocatam colloquium, monet, intra vertentem annum obiturum Clotarium; id sibi certa perspectum notitia; prouideret ipsa rebus suis interim, nec se improuiso casu opprimi sineret; nihil eam in rem esse consultius, quàm si virum locúmque quæreret, quorum ope & asylo ab incursu omnium tuta esset; iam vtrumque comparatum; locum, quidem, Sedunum vrbem suam, in quam regias opes hortabatur deferri; virum, Patricium Aletheum, è regia Burgundionum prosapia, qui sanctè sponderet, repudiata vxore reginam se admissurum in thalamum, & in regni quod occuparet consortium. Bertrudis ad has voces, metu simul & indignatione, se illicò in conclaue proripuit, tam atrox facinus enuntiatura Clotario. Igitur rei sceleris, elusa machina, citatissimâ fugâ consulunt sibi; ignarúsque pòst consiliorum Clotarius, Episcopo quidem indulsit, deprecante Luxouiensi Abbate, Aletheum verò captum, in conuentu Procerum causam iussum dicere, reumque compertum, morte damnauit. Hæc iustè; istud paulò imprudentius, quod Longobardo Regi tributum dimiserit. Solemni legatione Longobardi Guntranum & Childebertum conuenerant, erátque percussum fœdus iis conditionibus, vt Longobardum in amicitiam & patrocinium Franci susciperent; vice versa Francis Longobardi penderent in tributum quotannis duodecim millia solidorum; idque tributum ad Agilulphum vsque solutum est. Is ab tanto onere se immunem vt faceret, quod armis nequibat, pace exequitur: Legatos peritissimos aulicarum rerum ad Clotarium mittit; qui tributi onus, deprecentur; amicitiæ vinculum fide nectendum & beneuolentia, non vi aut seruitute; multò vtiliores Francis Longobardos futuros, si immunes sint, quàm si vectigales; soluto stipendio, se putare functos omni officio; si benignè remittitur, perstitutam in æuum gratiam, officiis omnibus cumulandam. Iis addita triginta sex aureorum millia, vt pecunia in tres annos repræsentata, præsenti lucro iacturam sarciret: validissimúmque omnium telum statim adiunctum est; argentum videlicet iis appensum, qui consilio apud Regem pollebant; quorum impulsu Clotarius tributum remisit; leuíque pecunia abiecit, quod suo suorúmque sanguine, si negaretur, vindicandum erat; tantùm detrimenti à priuatis vtilitatibus publicæ capiunt.

Ab Aletheo turbatur i

Sion.

Tributum Longobardis remittit.

nuè mandata exequi, interminatus pœnam, ni faciant. Et illi eodem quo socij loco, metu sancto absterriti, re infecta redeunt. Tum demùm Clotarius suorum fidem incusans seriò, qui Regem & patrem adolescenti filio posthaberent, ira vehementi succensus, iusso sequi milite, eò approperat, iam iam miraculi appendix futurus. Nam delatus ad fatalem illum limitem, stupore insolito repente correptus, adhibito frustra conatu, subsistere cogitur; moxque radius illuxit animo, quo sanctitatem loci perspexir, & planè mutatus in alium, furore in clementiam verso, vltra progressus in ædiculam subit, amplectitur filium, & ab loci Indigetibus petita venia, magno omnium plausu redintegrat pacem. Inde Francis orta in Dionysium pietas; cui posteà Dagobertus beneficij memor luculentam basilicam exstruxit, ornauitque regiis opibus: statque hodie magnificum religionis monumentum; in quo posteris Regibus sepulchra posita, tuto videlicet asylo se committentibus, suosque cineres patrocinio sancti tegentibus.

CLOTARIUS II.

IX.

Postmodùm Rege & regno tranquilla pace gaudentibus; Bertrudis Reginæ mors mœrore Regem regnumque impleuit. Siquidem femina coniugi charissima, religione & probitate morum sancta, vt omnibus amori erat, sic dolori fuit. Aliquantò post discussus dolor nouo coniugio, quo Sichildis Clotario iuncta; moxque actum prudenter vt à nouerca priuignus abscederet. Ita Dagoberto iam maturo regimini concessum à Patre regnum Austrasiæ; iis exceptis quæ ad siluam Arduennam, & Vosagum montem adiacebant, quæ sibi Pater ab Austrasiæ regno seposuit. Prouisumque ad arctiorem concordiam, vt Gumatrudis Sichildis Reginæ soror, Dagoberto nuberet: ac celebratæ Clipiaci propè Parisios pompa regia nuptiæ; in quibus tamen Discordiæ malum proiectum est. Tertio ab iis die, Dagobertus queritur se regno præpositum imminuto & dimidiato, multa & potissima teneri à Patre, quæ ad Austrasiæ regnum attinerent; se hactenus Regem titulo tenus, modò capacem esse qui verè suisque auspiciis regeret, proinde Pater vel reciperet totum, vel totum redderet. Contrà Clotarius; nihil viuo patre deberi filio; si Austrasiam Dagoberto cesserit, liberalitatis esse non debiti; neminem ex benignitate sua damnum colligere, dantis esse quos velit limites præsignare muneribus; recipientis metiri quod datur, non ex sua cupiditate sed donantis arbitrio; expectet Dagobertus, & à Patre plura mereatur obsequio, non extorqueat præpostero desiderio. Iam contentio ad dissidium vergebar, imminebátque exitiale & funestum bellum; cùm Franci Proceres conciliatores pacis, ab vtroque impetrant, vt res à duodecim viris quos ipsi Reges seligerent disceptaretur: qui selecti tantùm studio, cura & diligentia perfecerunt, vt Pater recepto in gratiam filio, quæ regni Austrasij forent restitueret, excepta Phocensi Prouincia, iisque oppidis quæ iacebant ad Ligerim. Qua in pace Arnulphi sanctissimi illius Metensium Præsulis præpolluit religiosa auctoritas; magna Regum laude, vtilitates suas summúmque fastigium viri boni arbitrio subiicientium. Exinde culta pax, nullúmque bellum nisi in exteros. In Saxones detrectantes obsequium arma commouetat Dagobertus, Rhenúmque transgressus, cum Bertoaldo hostium duce conserto prælio, dum primo in

Dagobertus Rex Austrasiæ.
Anno 622.
Clichy.
Contendit cũ Patre.
In Saxones bellat.

CLOTARIVS II.

ordine ingenti animo pugnam ciet, saucio capite, cum parte galeæ cutis prima multúsque crinis ferro exscinditur, suisque ægrè impetum repellentibus recedit in castra. Inde periculi conscius, Patris opem imploraturus, pro epistola decisam à capite cutem ad eum mittit; quâ visâ Clotarius (tum fortè belli vmbram insectandis feris obibat) natíque sanguine efferuescens, vt erat, citato cursu, longo quamvis itinere, dies noctésque accelerans, ad filium aduolat. Excipitur summâ Francorum lætitiâ ingentíque plausu; cuius causam percontante Saxone (Viserâ amne castra dirimebantur) aduenisse Clotarium Franci vigiles docent, sperantque victoriam simul accessisse. Id Bertoaldus audiens, falsum asseruit, fictumque ab hostibus ad inanem metum; compertam sibi mortem Clotarij; palámque mendacij mendacissimus ipse Francos redarguit. Renuntiata Clotario res, summo periculo summæque gloriæ causam dedit. Siquidem ascenso equo ripæ obambulans, detractâ galeâ, venerandum canescenti cæsarie caput exhibuit, ne verbum quidem proferre dignatus, vt vno sui spectaculo mendacem refelleret. Bertoaldus vt deprehensam fraudem elueret, impudentiam addens; Tunè, inquit, aderas hic, muta bellua? Enimuerò tanto conuitio Rex incensus, capite properanter armato, in torrentes vndas equum egit, præponensque periculum contumeliæ, in obiectam ripam inter hostium tela euasit. Franci certatim in obuias aquas irruentes, quà Rex præiuerat insequuntur. At Saxones pauore subito perterrefacti, siue Regis præsentiâ & imperterrito animo, siue Francorum audaciâ & fortitudine, terga vertunt, Bertoaldo Duce fugam maximè præcipitante. Nec ideò instanti Clotario sese eripuit; qui tametsi lentior humore in sagum & ocreas penetrante, tamen equum calcaribus séque animi flamma adurgens, trepidum assequutus, ferro vlturus conuitium, precantem multa tacitus conficit; alter Francorum qui opima spolia retulisset. Facilis inde victoria, cæsique passim quos terror vicerat. Vltra in Saxoniam ductus exercitus, multáque præda ex hostico capta; imò tanto furore vindicta exercita, vt omnibus fortioris sexus mors allata, qui Clotarij ensem longitudine excederent; nempe vt parceretur infantibus; ætate capace criminis corporis modo exploratâ. Nec ab hoc facinore prolata diu Clotarij vita; è qua excessit, eiusdem & regni simul anno quadragesimo quarto; mali corui, quod rarissimum est, bonum ouum; educationis probæ operæ pretium, qua Guntrani opera eiurauit parentes; nec à Fredegunde præter felicitatem quidpiam hausit; virtutes regias, pietate, eruditione, & in egenos benignitate ornabat; imò patientia, cuius rara cum summa potestate concordia: arguitur tamen studij in venationem, & obsequij in mulieres nimij; emolliente Martiam indolem Venere. Duos ex totidem vxoribus liberos reliquit, Dagobertum & Aribertum.

Clotarij facinus.

Et mors.

X.

DAGOBERTVS REX FRANCIÆ;

Dagobertus confestim audito Patris obitu, ad Neustrios Burgundósque mittit, qui Pontifices Ducésque obirent, regnúmque ipsi prætermisso fratre conficerent. Nam Brunulfus Ariberti auunculus eosdem ambiens, omni ope enitebatur Nepotem euehere, relicto Austrasiæ suæ Dagoberto. Attamen frustra ambitio fuit. Vno omnes animo Dagoberto deferre imperium

petium, quem & prima nascendi sors eò destinabat, & iam vsus delibato regno dignum effecerat; Aribertum contrà abdicare, quem ætas tenera, indoléſque vti rebantur ignauior, alienæ dominationi obnoxium, clauo amouerent, dum Brunulfus interea, sororis & nepotis potens, res ad nutum gereret, & in pares regnum vsurparet. Vocatus itaque & exceptus summis omnium votis Dagobertus, Rhemis primùm, tum deinde Parisiis, ad eumque delata Monarchia Franciæ; cuius pars & ipsum fratris obsequium foret. Exemplo ad regimen se accinxit, regni primordia temperantia & moderatione animi auspicans. Ariberto fratri, cuius amplecteretur modestiam, & miseraretur inopiam, terras concessit, quæ à ripis Ligeris ad Pyrenæos protensæ, regni speciem implerent amplitudine & opulentia; quod deinde regnum Aquitaniæ dictum est; pactus vt summum ius præter titulum Regis Ariberto foret; nec ipse in posterum heredesve reliqua in Francia quidquam reposcerent; maiore parta laurea, segregando abs se prouincias, quàm si vicisset. Tum deinde profectus in Burgundiam, magna iustitiæ exempla edidit; potentium nobiliúmque delicta in disquisitionem vocans & in pœnam, nullo personarum opúmve delectu, vt magna bonorum spe, sic improborum terrore: Ergo vt in ciuitatem quamque peruenerat, erecto palam tribunali, sui potestate viduis & egenis facta, malè patrata per se disceptabat, gladióque & lance Iustitiæ, quantùm humana sinebat infirmitas, rapinas, iniurias cædésque plectebat. Ita ab Lingonibus orsus, Diuionem, Cabilonem, Augustodunum, Altissiodorum, Senonésque inuisit; vindicatis vbique legibus, armatóque iure regiis manibus; quamvis Cabilone facto ambiguo eandem iustitiam sanxit aut læsit; dum manè in balneum subit, Brunulfi cæde imperata, suspecti perfidiæ ac nouorum consiliorum. Et hactenus Rex dignum se gesserat tanto fastigio, virtutum famâ latius sparsâ, raptísque in admirationem proximis gentibus; cùm sancta primordia prosperitas tuta in malum conuertit; placuítque potentia à virtutum ductu in licentiam criminum mancipata. Ab libidine impura factum initium; Gomatrudis coniux sterilitatis specie repudiata, ac aulicorum adulantium consensu, contra omne fas ac religionem Nantildis rapta è sacrarum Virginum Parthenone, Regis toro solemni ritu adiuncta est; Arnulpho incassum intercedente, statímque Metas regresso, postquam pia monita iam audax impietas excludebat. Vbi semel carceres refregit impuritas; vagatur effrenis, nullisque terminis circumscribitur; Dagobertus tertiam vxorem prætextu sobolis admouit thalamo, puellam ignobilem Ragnetrudem dictam; ac tametsi anno vertente suscepit ex ea filium, quem magnâ pompâ sacris vndis ablutum, Sigebertum dixit; tamen nihilo castior, impuros scortorum greges in aulam induxit; incensa, vt fit, prauo vsu libidine, non restincta. Fœditati mox auaritiam adiunxit & prædationes, diuitum facultates in vitiorum alimenta rapiens, nec sacris Ecclesiarum anathematis parcens; corruptus omninò, ac proiecta per omne flagitium cupiditate. Inflammabat Regem aulicorum nequitia, quorum animus in malum & licentiam pronior, quando eiusmodi Principem nactus est, gnauiter in scelera & malefacta incumbit. Nec Pipino Duci Austrasiorum

DAGOBERTVS.

Aribertus Aquitaniæ.

Dagoberti proba initia.

In malum conuersa.

offensus, ad eum misit legatum Sicharium, qui raptas merces reposceret, atque pœnas ob mortem illatam. Samo, quia pigeret ablata restituere, puderétque coram inficiari iustitiam, statuit legatum conspectu excludere, varióque prætextu inauditum dimittere. Sicharius post frustrationes haud paucas id vbi sensit, consilium init percallidum efficáxque, nisi linguæ intemperantia corrupisset vafritiem. In morem Sclaui indutus, admissúsque palatio nullo vetante, se Regi sistit; statimque se Francum & legatum à Dagoberto professus, iniuriam expostulat, résque vi raptas cædésque illatas; Francicam originem, debitúmque patriæ arguit, ac vltra quàm in mandatis foret progressus, Regem ipsum obiurgans, tum eum tum subditos Dagoberto obnoxios, nec stipendiarios modò, sed seruos affirmat. Bilem Samoni is contemptus mouit; tamen egregiè in potestate se habuit; dixit, se libenter obsequuturum Franco in omnibus, non quidem stipendij iure aut seruitutis, sed æqui fœderis & amicitiæ. Enimuerò legatus contumelioso responso spem pacis afflixit; nullam affirmans Christianis cum canibus intercedere amicitiam posse, nexúmue fœderis. Ita est, retulit Samo, vos Christi famuli, nos canes sumus, sed memineris canem esse vlcisci morsibus, ea quæ famuli prauè & nequiter in herum egerint: iussítque confestim è conspectu totóque regno legatum eiici. Nuper Dagobertus ab Heraclio Constantinopolitano imperatore perhonorificam legationem exceperat; quocirca indignans, quem ab vltimis terris vir tantus de fœdere compellauerat, eundem se à vilissimo mercatore, suóque olim subdito, parui haberi, ingentem exercitum parat, simúlque Longobardos & Alemannos legatis missis in Sclauorum perniciem excitat. Ergo triplici exercitu Samo appetitur, résque tum à Longobardis, tum ab Alemannis, Clodoberto seu Roberto duce, strenuè geritur, vtrobique Sclauis prælio cæsis, abductísque captiuis pluribus. Verùm hæc iactura calamitate Francorum repensa est: Ii maximam partem Austrasij Vogastrum castrum, quò se receperant fortissimi hostium, oppugnabant, sed magnâ incuriâ & negligentiâ, rati videlicet reti iam inclusos, à captiuitate abesse propius. Id compertum Sclauis, victoriam ipsis, perniciem Francis & ignominiam attulit; nam è castro erumpentes tribus continuò diebus, tantam ediderunt stragem tam impunè, vt Francorum audacissimis cæsis, reliqui tentoriis cæteróque impedimento relictis, turpem fugam morti præoptarint. Victores minimùm hac laude contenti, in Thuringiam Francicámque Germaniam penetrantes, circumtulerunt victoriam, aliquot suæ gentis vrbibus, in quas anteà Franco imperium erat, in potestatem suam transcriptis. Nec Dagoberto emollito deliciis abstergendæ infamiæ animus fuit.

DAGOBERTVS.

Legati Franci error.

Imò & socordiam cumulauit immanitas. Bulgari gens à Volgæ ripis in Mœsiam inferiorem traducta, Hunnis contermina & fœderata, lite motâ, ex vtra gente Rex eligeretur, prorupit in bellum; quo victi Bulgari, & ex sociis in seruitutem rapti; mox eorum plures relicta patria exulatum vltrò abierunt. Ex iis ad nouem millia vxoribus liberísque impliciti à Dagoberto sedes petunt nouámque patriam. Iussi per hyemem hærere in

XII. *Bulgari per nefas cæsi.*

Baioaria

ſtro palatij ; repulſis inde Sclauis fortiſſimè, quaſi Francos armet maieſtas Principis. Sed & Dagoberto natus heres nouus ex Nantilde amantiſſima coniuge ; cui Clodouæi ſeu Ludouici inditum nomen : ſtatimque regnum aſſertum Neuſtria & Burgundia ; Patre memore, quid ipſe olim in Aribertum fratrem tentaſſet. Mox in Vaſcones exercitus miſſus. Ii profligati ab Ariberto, poſtea Sadrageſilo Aquitaniam adminiſtrante quieti egerant; donec is idem ab æmulis interfectus, clauſtrum amouit, quo arcebatur hoſtilis furor. Et nouus ab liberorum ignauia ſtimulus, qui Patris necem nuſquam adeò vlti ſunt, vt ſicariis ne in ius quidem vocatis, paterni obliti ſanguinis, hæreditatem ceu præmium mortis adierint, conflato inde immenſo odio, quo in publico Francorum conuentu, ingrati animi in memoriam Patris poſtulati, facultatibus ſuis eiecti ſunt ; quippe indignum, quos paterna mors non affecerit, opulentet hæreditas. Igitur Vaſcones pro innata ferocia datâ opportunitate deficiunt ; Dagoberto confeſtim ad mali ortum, ne morâ increſceret, exſurgente. Copias ex Burgundia contractas, magno Ducum numero (duodecim erant) in rebelles mittit ; conſertúmque mox prælium, quo profligati cæſique Vaſcones, agris & oppidis vincentium furori permiſſis, in abruptos montes ſiluarumque latibula cladi ſuperſtites ſeſe abdiderunt. Eo in bello duorum maximè Ducum ſors proſpera & aduerſa eminuit. Altera Audoëni, qui duodecim inter poteſtate pares virtute princeps, iam multarum ſub Theodorico palmarum, ſuo vnius ductu & fortitudine rem confecit. Altera Arembetti temerè imperio ſuam in perniciem abutentis, ſiquidem hoſtes incautius perſequens, inter arctas Pyrenæorum anguſtias interceptus ab hoſtibus, cum agmine ſuo deletus eſt, aſſerto temeritatis & fortitudinis magno diſcrimine. Nihilominus Vaſcones clade attriti, appellatâ Regis clementia, petitâque venia per Audoënum recepti in gratiam atque fidem, leui multâ affecti, paci redditi ſunt. Hæc armis expedita prouincia, altera lingua ciuilíque induſtria. Memor Dagobertus iniuriæ, quam crebris irruptionibus Iudicahil Aremoricorum Britonum Princeps ſibi intulerat, eò exercitum è Vaſconia deſtinat. Verùm antea vt belli aleam lucraretur, amica legatione contumeliam queſtus eſt. Eligium ſanctitate morum ciuilíque prudentia clarum ad Iudicahilem mittit, qui iniuriæ emendationem repoſceret, & imminentem exercitum, niſi ſatisfaceret, minaretur, fuitque admonitio viri perefficax; quà Martis pericula, quà pacis commoda exaggerando ; Britonem non modò ad correctionem optatam impulit, ſed ipſum ad Dagobertum adduxit; qui erratorum veniam peteret, ſtipendiarium ſe iuraret, ſtabilémque in poſterum pacem. In Clipiaca villa hæc geſta ſunt ; ſummâ Eligij laude, qui vnus togatus impleuiſſet exercitum. Nec Dadonis Referendarij prætermittenda virtus eximia, cuius fama Iudicahil, priuatum epulum antepoſuit regio, & diuertit ad hominem pietatis & religionis titulo celebrem. Is Dado, qui & Audoënus, Antiſtes poſtea Rothomagenſis, longâ virtutum & miraculorum ſerie nobilis ; vt & Eligius Nouiodunenſis Epiſcopus ; non modico Dagoberti encomio, cuius Aulicos iam ambirent infulæ.

Dagobertus.

Expeditio in Vaſcones.

Eligius apud Britones.

Et verò ſerio pœnitebat criminum Regem : proſperitate quæ indurat alios XIV.

DAGOBERTVS. alios emollitus, ad beneficiorum fontem se conuertit, multáque dona elargitus Templis, emendabat scelera liberalitate. Imò vt eadem pœnitentiæ ratio constaret quæ scelerum, celebrem conuentum Bigargij indixit; vbi adstantibus Proceribus Franciæ, & familiarium charissimis, sedentibus, hinc inde liberis iisdémque Regibus, ipse aureo sublimis solio, in hæc verba mentem aperuit. *Nisi me pigeret anteactæ vitæ, charissimi, non vos euocassem, futuros vniuersos nequitiæ testes, qui fuistis singuli. At quandoquidem aspirante diuina gratia, pudet pœnitetque tot scelerum, quibus contaminaui purpuram regiam, mea interesse credidi, vt qui palam spectantibus vobis deliquerim, idem palam & mutem factum, & comprobantibus vobis luitionem criminum sanciam. In quam decreui facultates meas religiosis locis erogare; vt quoniam quod factum est iam infectum esse non potest: saltem malefacta benè factis obruere, & admittente Dei clementiâ, gazis & opibus mercari liceat, quod auaritiâ rapinisque perdideram Nec eam in rem præstolatus sum exitum vitæ, gnarus quàm incertus sit infirmique iudicij, dum vel improuisus ac repentinus vitam extinguit; vel terrore iudicij lumen obtundit & cæcat. Ideò Testamentum viuus vidénsque condidi; firma & integra valetudine occupaui horam extremam; iámque ex tot commodis præter vitam si liceret vnam nihil exciperem, vt quæ vitio adiumento fuerunt, & virtuti forent. Ecce instrumentum quo præterita sanciuntur dona, & futura signantur; ea cupio vestris suffragiis calculisque firmari? tum vt validiùs sortiantur effectum, tum vt qui mea flagitia patientia vestra aluistis, iidem & pœnitentiam assertione vestra roboretis.*

Dagoberti mutati in melius, pia Oratio;

Post hæc pius Rex precatus locorum Antistites, in quæ largè dona effundebat, vt tribus continuis post obitum annis, sui memoriam, tribus itidem per hebdomadas singulas diebus, sacrosancto Missæ sacrificio facerent, victimámque purissimam in animæ suæ solatium immolarent, Testamentum exhibuit, veræ pietatis ac religionis sinceræ ideam. Cuius exordio præfatus, in hac vita caduca nullum lucrum iniri certius, quàm quod in pauperes & in basilicas sacras erogatur, nec expectandam vltimam lineam qua vita clauditur; imò ea dum viget ac in cursu est, instituendam æterni boni mercaturam caduci iacturâ; postea ad maiorem voluntatis suæ stabilitatem, id ipsum instrumentum quatuor exemplaribus conscribi iubet; quorum vnum Lugduni, Parisiis alterum, tertium Metis, postremum in thesauro Regio, asseruarentur. Deinde firmatis nouo consensu quæ olim dedisset; appellat præter cæteras plurimas, Basilicas sancti Vincentij & sancti Petri quæ Parisiis sunt, tum Diui Dionysij sibi charissimam, postea sanctæ Columbæ & sancti Lupi Senonibus, in quas confert villas opulentas; postremo ad Filios oratione conuersa, commendat fraterni amoris vinculum, quod natura ipsa adstrinxerat; in Patrem cultum & reuerentiam, præsertim in iis quæ optabat tantoperè exequendis: futurum admonens, vt quod Patri præstitissent obsequium, præstarent liberi, auitæ venerationis pœna vel præmium. His magno consensu omnium absolutis, dimisso cœtu, Regi felicitatem apprecantibus singulis, propagata est in totam Franciam facti memoria. Anno pòst altero, alui profluuio obiit, Clodouæo filio ac Nantilde vxore, Egæ palatij Magistro commissis; sepultus in basilica Dionysiana, quam immenso sumptu

Testamentum eiusdem,

Et Mors.

tu

tu excitauerat, atque instruxerat; imò indiderat animam dignam hoc corpore, sanctissimos Monachos, quorum sacro cantu personarent ædes ornatissimæ. Sed de hac æde sanctique cultu, religiosissimo in posteris, volumina sunt, quæ lector consulat. Multo luctu celebratæ sunt Regis exequiæ, prima expungentibus vltimis, acerbiore dolore, qui in fruitionis apice nasceretur. Nec Dagoberto liberalitas pia frustra fuit; siquidem sancti quos in viuis multùm coluerat, Dionysius, Mauricius, ac Martinus, oblati sunt Ioanni Monacho vigilanti, Regis animam eripientes è potestate dæmonum sæuisque tormentis, eámque secum in cæli regiam deducentes. Rem fusè Audoënus scripsit, dignus cui fides & vitæ merito & lima iudicij habeatur. DAGOBERTVS. Anno 644.

XV.

Hactenus Reges moderati sunt Franciam; nam deinceps ad nouam stirpem cæteri vmbræ Regum & simulachra, turpi otio mollique ignauia desides, quasi sub ferula, Magistros palatij rectores passi sunt; verè indigni qui fortissimam gentem regerent, cum se ipsi non regerent. Ex Dagoberti destinatione filiis regna cesserunt, Sigeberto Austrasiæ, Clodouæo secundo hoc nomine Neustriæ atque Burgundiæ: statimque Pipinus Dagoberto charissimus cum Cuniberto Pontifice ad Sigebertum se contulit; Egâ prudenti ac forti viro ex mandato patris vnâ cum Nantilde Clodouæi res admoderante. Ac primum dignum admiratione, quod nec inter fratres, nec fratrum ministros quantumuis æmulos orta discordia; eò maximè quod maiori natu Sigeberto minor regni pars, Pipinusque iam ante totius administer regni obtigerat, Gazæ tantùm quæ Dagoberti fuisset petita pars; eáque bona fide diuisa trifariam, duobus regibus & Nantilde admissis in partes. Felicem hunc rerum cursum mors Egæ, ac deinde Pipini, abrupit. Egæ febri rapto in regno Neustriæ Echinoaldus sufficitur, vir humanitate & beneficiis, omnibus charus; prætermisso Ermenfredo Egę genero, qui cæso per vim Arnulpho Comite, vitæ tuendæ, non promouendo honori intenderat. Nec hactenus turbata pax, donec noua dignitas tumultui nouum fomitem præbuit. Nantildis suspectâ fortasse Equinoaldi potentiâ, eam vt imminueret, nouumque æmulum beneficio sibi adiungeret; Rege Aureliam deducto consilio procerum dignitatem Magistri palatij in regno Burgundiæ penè intermortuam suscitat; eámque confert Flaucato, oriundo è Francia, sibi admodum charo, simúlque ad arctius vinculum ei neptem suam Regnobertam in matrimonium collocat; ac sedulò curat, vt duo Magistri Palatij, contracta beneuolentia mutua tuendæ communi concordiæ inuigilent; nihilominus sua cuique parte attributa. Ergo Burgundiæ Flaucatus incumbens, pace in media, dignitatis fulgore inuidum vt sit hostemque excitat. Is Villebaldus Vltraiuranus Patricius, nobilitate prosapiæ, splendore opum, ac clientum numero, suæ gentis princeps; qui præfecturam Palatij quam adeptus non esset, deferri ad alium passus ægerrimè, maximè ad Flaucatum, peregrinum hominem, sibíque natalibus ac diuitiis admodùm imparem; habere virum contemptui cœpit; ac palam, quæ is edixerat, dictis & factis nauci non pendere. Flaucatum tametsi acerbitas contemptus vrebat, tamen in tempus opportunius

CLODOVÆVS II. REX.

Flaucatus & Nantildis metuum causa.

CLODOVÆVS II.

re dissimulata, non vltio statim im præceps rapuit. Quam vt potentius tutiúsque exereret, Clodouæum Cabilonem ducit, euocatis ad conuentum publicum regni Proceribus. Inimici dolus Villebaldum non latuit, cùm tam absenti peruicacia, quàm præsenti insidiæ, magno vtrinque periculo forent. Idcircò mediam viam initurus, adest stipatus nobilium agmine, & propemodùm ad bellum instructo; palámque professus vereri se inimicitias Flaucati, ne in Regis quidem palatium venir, in inuidiam æmuli potentiam vocans. Nec Flaucatus differebat cædem vlterius, paratus in æmulum vt in hostem publicum ruere; nisi ab fratre Amalberto, mitioris indolis, & in priuatam vindictam ciuile prælium detestante, inhibitus; sartâ vtcunque discordiâ, pacem verbis, vltionem animo, promisisset. Impleuítque confestim. Quippe curato Nantildis funere, quæ Parisiis à Burgundica via obierat, séque in tumulo dilectissimi coniugis condi optauerat; Regem iterum in Burgundiam agit, & Augustodunum profectus mandato Regis Villebaldum euocat; simulque vt metum & suspicionem doli amoueret, Ermenricum mittit cum selecta nobilium manu, qui promissa incolumitate aduenientem ad palatium rectà deducerent. Villebaldus promissorum anceps, Ermenrico honorificè excepto, suorum in globo nihilo secius ad repellendam vim comparans sese, Agilulfum ac Visconem præ se mittit, qui aduersarij mentem explorarent & renuntiarent. At Flaucatus maturo consilio, iis in custodiam datis, instructas militum copias, in quibus Echinoaldus ipse cum aulicorum flore & robore, in æmulum ducit. Nec in occursu dubitatum, quin infestis armis irruerent. Forti animo Villebaldus irrumpit in regios, sed fortuna spem destituente, primo statim congressu cæditur, mox alij fugam corripiunt; passimque strages atque direptio. Flaucatus postmodùm febri vexatus, breuissimo voluptatis ex vindicta sensu, diem obiit mortis victima tam prompta quàm hostis.

XVI. Pipini fatum Austrasiam iuxtà conturbauit; non extemplò quidem, sed quò lentius, eò acerbiùs. De præfectura Palatii prima contentio, Ottonem inter & Grimoaldum Pipini filium. Ille aulicis artibus potens, quippe Sigeberto Regi familiaris ac propè conuictor, gratia florens Vronis patris, Regis in pueritia bajuli, magna iis temporibus auctoritate, iam Aulæ prærogatiua obtinebat Palatium, magna superbia æmulíque comtemptu. Hic contra paternis meritis & populi voluntate fretus, præter Cuniberti Pontificis beneuolentiam, robúrque animi summa appetentis, inanem aduersarij pompam spe virtutum multâ disiiciebat. Vicítque tandem Pipini gloria; Otto ignominiosè ex Aula eiectus, admissus in præfecturam Patris Grimoaldus; ac anno pòst altero Otto miser & vagus, persequente Grimoaldo, in Alemania cæsus: tantum est æmulationis incendium, quæ ab honoris scintilla in perniciem vitæ inflammatur. Mox in Thuringos bellum commotum est. Rodulphus Thuringiæ Princeps, iam olim Austrasiæ Regum stipendiarius, spreto Sigeberto, & contracto cum Sclauis fœdere, detrectabat obsequium. Asserturus illud Sigebertus, collecto numeroso

In Austrasia turbæ.

Bellum in Thuringos.

roso validoque exercitu Rhenum transit, ac felici auspicio primas Thuringi copias à Faro Duce actas in prælium, fundit ac cædit. Qua victoria elati Austrasij collatis dextris in Rodulphi perniciem iurant. Is suorum clade minisque hostium terrefactus, spe pugnæ abscissa, in munitum castrum vertici montis impositum (quæ illorum temporum munimenta erant) cum delecto milite, vxore liberisque se recipit, à belli casibus quid fortuna ferret opperiens. Adest Sigebertus obsessurus castrum toto exercitu; ipsoque die corrupta fuit victoria, quia tentata est immatura. Vix accedebat miles, cùm Duces plerique eum in hostem agendum exclamant; opprimendum illum dum meruit; hinc audaciam & fortitudinem, consternationem illinc & terrorem, victoriam confectura haud dubiè. Alij contra, in quibus Grimoaldus & Adelgisilus, fessum de via militem in hoc discrimen ducendum pernegant; nihil periculosius cæco & temerario prælio; naturam loci inquirendam prius, retegendas insidias, non cæco impetu proruendum in muros; nec lentam adeò fore victoriam, quæ in vnam noctem differretur. Rege inter hæc dubio, parumque gnaro vtris adhæreret, dum assertores quique sententiæ, hi in castra pergunt, illi in prælium. Bodo Aruernorum Dux & Enobalus cum flore militum in Arcem properant; Grimoaldus & Adelgisilus Sigebertum in sententiam suam pertractum custodiunt, atque castra in vim hostilem communiunt. Rodulphus comperta re per proditores Austrasios, porta prorumpit, magnóque impetu in hostem irruens, atroci pugna conserta, vincit tandem, pulsosque decliui montis Austrasios ferro delet. Bodo & Enobalus dimicantes fortiter in primis cæsi, nobilium audacissimus quisque obtruncatus; Rege haud procul equo insidente, suorumque exitium prosequente lacrymis & inani questu. Postridie vtrinque actum de fœdere; idque à Franco admissum pudendis conditionibus; vt se in Austrasiam saluus reciperet, Rodulphus eodem iure esset quo anteà; hoc est vmbraticè & nomine tenus vectigalis, reuera dominus, & obsequio solutus ageret: hoc discordiæ fructu, vt pars illinc cum temeritate perierit, hinc salua redierit cum pudore & ignominia. Hæc foris Grimoaldus, at peiora quæ domi ausus est. Cùm Sigeberto nulla proles ad regni spem foret, pio iuueni condendisque templis duntaxat intento persuadet, vt quæsito per adoptionem herede, offensionem naturæ corrigat, suumque filium Ildebertum tradit in eam rem; Rege quà metu, quà suarum rerum incuria, Grimoaldi nutibus mirè obnoxio. Facta adoptione qua Ildebertus transibat in familiam regiam, nascitur filius Sigeberto, quem Dagobertum de Patris nomine appellauit; moriturque postmodùm Pater, breui absque herede, quia relinqueret plures, futurus. Nam Grimoaldus soluto post Regis fatum pudore, regnum Austrasiæ Ildeberto asseruit, Dagobertum vixdum puerum totondit in monachum; vt si minus paterno regno, pietati saltem succederet; cúmque mox, amoliturus opprobrium procul, Didoni Pictauiensi Episcopo peregrinanti in Scotiam tradit; nequid sui Regis quod oculis tentaret animos superesset. Atrocitas sceleris Clodouæum exciuit; ex vindicta bellum, ex bello prælium, iustusque vindex Francus è prælio; in quo cæsus prædo regni Ildebertus, Grimoaldus captus, & in carcere tormentis necatus, regnumque Austrasiæ Childerico traditum

Grimoaldus sibi Austrasiã vindicat.

CLODOVÆVS II.

Clodouæi secundo genito. Memoranda in paucis Sigeberti religio, in Monasteriis pluribus quæ piè condidit adhuc exstans; meruitque in Sanctorum fastis adscribi; summa laus quidem, sed eò minor, quod inter Regem pium & priuatum aliquid interest. Cæterùm hic non possum omittere, Dagoberti istius exulis nouam & felicem sortem, quam exciuit ex obliuionis, secundæ mortis, tenebris, & in lucem edidit nuper, Godefridus Henschenius, è nostra Societate; vir admodùm eruditus, atque Historiæ veteris accuratissimus iuxta & felicissimus inuestigator. Is igitur in Diatriba in eam rem scripta, ex probatissimis antiquitatis monumentis eruit & conficit, quod hactenus scriptores multos latuerat; Dagobertum illum secundum, Sigeberti filium & Imnechildis, neutiquam diem in Hibernia obiisse extremum, vt vulgò creditur; sed illinc reuocatum, regni paterni dimidiata parte potitum. Docet nimirum per matris industriam impetratum à Childerico Rege Austrasiæ, vt patruelis eius Dagobertus, reduceretur in patriam, ac Francis tam ad Rhenum positis, quàm vltrà incolentibus Rex daretur. Siue id factum sit, vt coniicit Mezeræus, post' obitum Childerici, in interregno aliquot mensium. Tenuítque Dagobertus regnum per annos haud paucos, multis cœnobiis partim conditis, partim locupletatis, præsertim in Alsatia, in qua sedem regni posuerat. Magnam quippe pietatem hauserat, tum ab aduersis rebus, tum ab institutione Vilfridi, Episcopi Eboracensis, apud quem diuerterat, & à regno detrusus in exilium,& ab exilio reuocatus in solium. Præterea Bonifacium Coloniensem Episcopum ad Frisiorum conuersionem, & monitis inflammauerat, & omni ope adiuuerat: & in Irmina filia, sancta admodùm virgine, immensa liberalitate promouente paternam beneficentiam, reuixisse visus, etiam post obitum, cumulabat Ecclesiam donis.Hæc Irmina Vilibrordo sancto charissima; & Adelæ soror, piè contendentis, vtra Patrem exscriberet luculentius, amore liberali, in pauperes, Templa, atque Cœnobia. Obiit Dagobertus circa annum Christi 678. Quo mortis genere non constat; violentum fuisse Henschenius putat, quod apud hostes sepultus sit, scilicet Rothomagi: quódque ad ipsius necem vindicandam, Pipinus maior in Ebroinum sub Theodorico Palatij Magistrum, bellum concitarit. Et ea pluribus de Dagoberto scriptor laudatus. Vnus filius Patri non diu superfuit: filiæ Irmina & Adela religionis studiis se addixerunt impensius. Nunc me in primum stadium reuoco.

Sigeberti pietas.

Dagobertus redux & Rex.

XVII. *Clodouæus sacra vasa aufert;*

Clodouæus interea sorte varia regno vtebatur. Vnum ipsius alterúmve facinus memoriæ traditum. Primum in speciem pium, reuera sacrilegum à scriptoribus sacris habitum est. Fame grauissimâ vniuersa Francia vexabatur, egeníque plures absumebantur inedia; iis Rex opitulaturus, apsidem argenteam qua sancti Dionysij ac Sociorum lipsana condebantur, à Dagoberto patre multo sumptu elaboratam, auferri iussit, & in alimenta pauperum vendi: ratus vitam mortalium immortalium reliquiis potiorem: ipsósque sanctos, si consulerentur, suas illas opes in beneficium pauperum largituros, qui vitam ipsam in viuis dum agerent profudissent. Malè tamen

men quod rem Deo sacram profanus inuasit, & erogare sua non aliena debuit, multò minus teligiosa & pio cultu veneranda. Id porrò facinus emendare altero studuit; aduocato Præsulum cœtu, ac de consensu Landerici Parisiensis Episcopi, cœnobio sancti Dionysij è potestate omnium Præsulum vindicato, suique iuris ac dominationis effecto, hac libertate in apsidem data, & rapinam sarciéte imperio. Posteà vt cultum in eundem sanctum ostentaret, in eum rursus deliquit grauiter. Capsam qua sacræ reliquiæ condebantur aperiri iussit, corpúsque sanctissimum veneratus, spectante populo, partem inde brachij abscissam, ad priuatam pietatem abstulit. Sed confestim Deus temeritatem Regis auersatus, portentis ostendit grauitatem noxæ. Siquidem ipse Rex, quasi sui impos, humi afflictus est, obscura caligo templum inuasit, tantúsque timor spectantium animos, vt inde certatim cuncti aufugerent. Clodouæus mente vtcumque recepta, culpæque conscius, illicò brachium trunco restituit, auro & gemmis adiunctis ad veniam; multáque in eam basilicam dona largitus est. At triennio tantùm superfuit, nec inde firmi iudicij; imò sensim delirare mens, & ad insaniam vergere, in qua mox obiit; gulæ, auaritiæ, & libidinis insimulatus: nisi hæc vitia excuset amentia, in quæ iam animi læsus proruperit. Sanè felicitati fuit, quod Batildem virginem regiam è Saxonum gente coniugem nactus sit; forma eximiam, ac virtutum lande illustrem; è qua tres liberos suscepit, deinceps Reges, Clotarium, Childericum, & Theodoricum; & ipsa Corbiense cœnobium extruxit; & Cellense Monasterium ædificauit latius, dotauítque impensius; quanquam pretio omni maius sit, quod se ipsi tradiderit.

[Margin: CLODOVÆVS II. — Et S. Dionysij brachium. — Anno 660. — Batildis sancta. — Chelles.]

XVIII.

Ab Clodouæi obitu, ad Clotarium nomine tertium, maximum natu deuoluitur Francia, propemodùm infantem; Bathilde matre cum Magistro Palatij Erchenualdo regnum administrante; Childericus traditur sceptro Austrasiæ, Theodorico in nullam partem admisso, seu ob infantiam; seu Erchenualdi consilio, ne diuiso regno potentiæ suæ detraheretur. Sed breui tempore obit Erchenualdus magno regni damno, auctoritate quidem iam regia, sed intra modum vsus, nec ad tyrannidem. Tantæ dignitatis, cui Rex ipse seruiret, cùm plurimi candidati essent, malo Franciæ fato, Ebroinus eligitur; siue vt fit, pessimo quoque ambiente quàm strenuè, seu viro simulatione virtutum obtegente vitia, seu Deo pœnas delictis hominum comparante. Is conflatus ex omni scelere, non illicò se qualis foret aperuit; vel nondum confirmata audacia, vel Reginæ auctoritate deterritus; ac Leodegarij viri piissimi, ad infulas Augustodunenses promoti, prudentiâ & vigilantiâ, velut firmis claustris circumclusus. At mox Clotarius quatro regni anno è viuis exiens, secum pacem abstulit & tranquillitatem. Siquidem Ebroinus diù consortis impatiens, cùm Franci magna pars Childericum ad sceptrum, vt Clotario proximum, accerserent ab Austrasia, ille Theodoricum minorem natu ad regnum euehit, certus imperij in Regem ipsum quem promouisset; & Vbsoalbum amouet Austrasiani Palatij Ducem, qui si Childericus regnaret in Francia, haud dubiè moderaturus esset regnum vtrumque. Verùm Francis proceribus pro legitimo

[Margin: CLOTARIVS III, REX. — Ebroinus Mag. Palatij. — S. Leger. — Anno 664. — Childericus Rex.]

CHILDERICVS.

legitimo Rege certantibus, Leodegarij maximè opera, tam Theodoricus quàm Ebroinus capitur; & ad restinguendum fomitem belli, ille vi attonsus Monachumque indutus, throno eliminatur; hic ficta pœnitentia vitæ casus lugens, traditur Luxouiensi Monasterio; dato in cucullum pessimo capite, vt tectius tutiusque machinaretur futura scelera. Hinc legatio ad Childericum missa, excitusque magno plausu, vniuersæ Franciæ, Vlfoaldo Magistro palatij, habenas suscipit. Attamen plausus in querelas, indignationem & odium illicò versus est. Adolescens rerum imprudens, & assentatorum fraude corruptus, licentiâ regnum metiri cepit non temperantiâ, oscitanter omnia agere, plura negligere, spernere nobiles, nullámque boni aut virtutis curam præ se ferre. Leodegarius vnus auctoritate sanctitatis Regem inter & Francos medius, tum illum à vitiis, tum eos ab iniuriarum sensu abstinebat vtcunque: verùm posteaquam ille vel aulæ tædio, vel inuidorum fraude, commeatu petito à Rege discessit, sibique & Deo daturus operam, recepit se Augustodunum; tunc enimuerò ruere in omne flagitium Childericus, ac præsertim in crudelitatem Persicamque superbiam; donec vno facinore cumulauit priora, & posteriora abrupit.

Occisus à Bodilone.

Erat Bodilo nobilitate generis clarus, proceribus Francis pridem notus; hunc leui de causa, nec enim scribitur, Childericus iubet alligari ad stipitem, ac denudatum vilis instar mancipij cædi verberibus, pòst donatum vitâ stipite detrahi. Commouit Francos ignominia pœnæ; fremere nobiles, nihil apud se claritate sanguinis pretiosius; effundendum hunc pro Rege & patria, inter hastas & tela hostium, non sub tortoris flagris & scuticis, sibi Regem pro plebeio esse, cui ipsi pro plebeio forent; si Childericus sæuiret in nobiles, non pro Rege, ne pro Franco quidem habendum, cui sanguinis splendor intemeratus hactenus fuerat. Ita præcipui in Regem conspirant, incertúmque, odij victimam destinauerint ferro an cucullo. Sanè Bodilo ad quem maximè attinebat iniuria, furore actus, in extrema ruit; positisque insidiis Childericum paruo comitatu voluptatis causa in Lanconia silua versantem, scelere horrendo perimit; & calenti adhuc ferro Bilihildem Reginam aggressus, prægnantem licet atque innoxiam, vtero ferit interficitque: quasi Regem cædi leuius esset, nisi cum spe prolis è natura rerum expungeretur. Idque anno regni tertio contigit.

Anno 667.

XIX.

THEODORICVS REX.

Ab atroci facinore, & quod miserabilius, impunito, Franci Theodoricum detracto cucullo, qui vnus è Regia stirpe supererat, solio euehunt; simulque, quando Vlfoaldus Childerico cæso equis citatis in Austrasiam fugerat, Leudesium Erchenualdi filium, memoriâ patris gratissimum, Magistrum Palatij dici curant; Leodegarij maximè ac Gerini fratris consilio, sancto Præsule euocato ad Aulam. Idque actum confestim, ne fortè Rex nouus Ebroinum beneficij memor fortunæ prosperæ comitem faceret, admouerétque gubernaculo sceleratissimum hominem, cuique probo abominandum. Verùm nec Ebroino adfuit Theodorici stupiditas, nec defuit Ebroini ambitio; communicato cum affinibus consortibusque consilio, abiecto per contemptum cucullo, & eiurato Monacho, præfecturam Palatij, vi

Ebroinus Mag. palatij.

THEODORICVS.

vi ablatam olim, vi reposcit. Et postulata ipse confecturus, magna celeritate imparatos animos occupans, improuisus ad Regem aduolat, cæsisque in via si qui obstiterant, derelictam à fugiente Rege gazam inuadit; ipsumque ad Cressiatum assequutus, suos inter opis inopem atque consilij, honorificè recipit, receptaque ipse Præfecturâ, permissâ Regi potentiæ vmbrâ, rem in se deriuat, ambitionis & immanitatis nullo iam obice. Prima viri victima Leudesius fuit, quem data salutis fide ad se excitum, periurio necauit, deinceps in aduersarios vetante nullo, quorum pars excisi, pars in Vascones ac remotas terras longè exulatunt. Tyranni furor in Leodegarium mox exarsit. Viri sanctitas honorisque contentio, olim pessimum hominem in sanctissimum exacerbauerant; vrebat Francorum amor in pium Præsulem, timebatque ne prudentia viri atque auctoritas, sibi aliquando detrimento foret atque exitio. Itaque vi Augustoduno detractum, statimque orbatum oculis, cum Gerino fratre in aulam adduci, spectaculum vltionis gratissimum iubet; & Gerinum quidem tam pietatis fraternæ quàm consiliorum participem palo alligatum lapidibus obruit; Leodegarium lento supplicio patempturus, quo parentaret vltioni diutius, per acuta saxa clauorum instar coactum ingredi, abscissis pòst labris, euulsáque linguâ, sic deformatum in cœnobium quoddam ablegat; vnde mox extractum fulgentem luce miraculorum, per sicarios è vita & tormentis eripuit. Austrasia inter hæc primùm ab Vlfoaldo post Childerici necem obtinebatur; dein ipso mortuo, à Martino & Pipino, patruelibus, sancti Arnulphi nepotibus; quorum Pipinus iunior Ansigisi siue Anchisis nobilis filius, ad res magnas nouumque Monarchiæ termitem adolescebat. Ii vel à Francis exciti Ebroini sæuitiam detestantibus; vel sua ipsi spontè quà metu, quà ambitione, propulsi, contra Ebroinum qui regis nomine in omne nefas abuteretur exercitum armant. Ille ex aduerso nullatenus segnis, Theodorici specie, quem in castris instar imaginis fictæ deducebat, vocatos ad signa Francos forti animo hosti opponit. Pugna conseritur, multáque strage patrata hinc inde, vincuntur tandem Austrasij, Ducibus fugâ in diuersa raptis; Martino Laudunum, Pipino maiore periculo, sed tutiore receptu in ipsam Austrasiam. Ebroinus persequutus victos, audit in recessu, Martinum agere Lauduni, omnique ope muniendæ vrbi intendere; hunc vt caperet, obsidione dimissa, in qua mora & periculum maius, virum ipsum aggressus, machinam solitam hoc est periurium admouet; legatis missis, in quibus Regulus Episcopus Rhemensis, qui salutem & in Austrasiam reditum pollicerentur, fidemque facerent iureiurando supra capsas Sanctorum præstito, atque periurio fraudem adiunxit, datis capsis inanibus religione ridicula, quam adhiberet tot inter scelera. Martinus actus in retia, cum sociis statim peremptus est, fidem & superos frustra implorans. Ab hac cæde, grassante in plures Ebroini sæuitia, & Rege quasi stipite suorum questibus obsurdescente, demùm exsurrexit calamitatis publicæ & priuatæ vindex. Is Ermenfredus nobilis Francus, qui minacibus verbis ab Ebroino increpitus, gnarus improbo homini velle & perficere vnum fore, habito cum amicis consilio, intercipiendum consiliũ ratus, nocte

Eius. crudelitas.

In Sanctum Leodegariũ.

Austrasios vincit.

Occiditur.

THEODORICVS.

intempesta in eius ædes prorumpens, incautum interfecit, moxque ad Pipinum sese proripuit; eo sceleratorum fato, vt siccâ morte vix pereant. Franci hac peste liberi, Varadonem ætate & rebus gestis illustrem præfectura Palatij donant, hoc est regno propemodùm. Nam ad Magistratum eiusmodi, præsertim ab Ebroini tempore, regni administratio, belli indicendi & gerendi, sanciendæ pacis, promulgandarum legum, condonationis criminum, ærarij publici, potestas, ac denique omnia quæ Regij muneris forent, pertinebant; vt inanis titulus penes Regem, neruus & robur totius auctoritatis Magistrorum esset. Varado confestim cum Pipino iam potente Austrasiæ iniit pacem, quâ auctoritatem nutantem initiis confirmaret. Sed foris tutus, domesticâ lue laborauit. Erat ei filius, dictus Gislemarus, ingentis animi, otij quietisque impatiens, ambitionis immodicæ, quam incendebat paterna dignitas. Ille itaque in Patre æmulum contuens, fraude & sagacitate, ereptum Patri clauum, veluti per ætatem infirmo, audax corripuit, tenuitque ferociâ quâ occupauerat; bello statim in Pipinum illato daturus fortitudinis specimen, & Austrasiam, vt aiebat, Principi suo vt restitueret. Fuéruntque hinc inde strages haud paucæ; ad Namurcum castrum præcipua, quâ Austrasios nobiles illectos periurio, fide nulla, è viuis sustulit. Sed mox à Deo occulto morbo percussus, impietatis aliorúmque criminum pœnas dedit; teterrimo spiritu in cruciatibus morbi exhalato. Varado pater iterum vocatus in regimen; quod nec diu tenuit, fato mox raptus: peruenitque ad generum Bertarium nomine, tutela regni, quem Aufledis socrus, matrona nobilis, & virili animo strenua, indignum licet, quippe staturâ pusillum vitiisque multis obnoxium, eò promouerat; tum ne à familia splendor abscederet; tum vt ipsa ex ineptia alterius, sui specimen faceret. Verùm is prauitate indolis & dominandi libidine, suo plerumque vsus consilio, illicò perditâ nobilium gratiâ, eorundem odia concitauit; quorum plerique contracto fœdere cum Pipino, conueniunt, vt à clauo vanum ineptumque hominem amolitus, regimen vtriusque regni capesseret; iam Deo scalas admouente, quibus noui Principes ad fastigium summum conscenderent. Itaque Pipinus lecto exercitu, irrumpit in Franciam, & apud Veromanduos acri prælio confligens, Theodoricum atque Bertarium in fugam agit. Tum Bertarius adiecto contemptu ad odium, profugus & quærens latebras, ab comitibus suis, iussu Aufledis socordiam hominis indignantis, peremptus est. Hoc perempto, Rex nullo negotio cum gaza regia venit in potestatem Pipini, iactura felicior, quod aliquando in seruitutem iusto & forti domino traderetur.

Magistri Palatij qui.

Magistri pal. post Ebroinum.

Namur.

XX.

Pipinus maior Franciam regit.

Ergo Pipinus iam votorum compos, ac Magister Palatij dictus, tam Franciæ quàm Austrasiæ rector, futuri Imperij fundamenta ponit. Erant ei ex Plectrude, nobili ac prudentissima femina, liberi duo, Drochus & Grimoaldus, quos educabat in spem potentiæ, Francis alterum, Austrasiis alterum designatum. Sed quia per ætatem nondum firmi oneri erant, Nordebertum ex suis fidum quasi vicarium potestatis relinquit in Francia; ipse in Austrasiam quam regebat vnus remigrat, Drocho maiori filio in Ducatum

eatum Campaniæ euecto. Ita tranquille administrata Francia ad Theodorici obitum, nimirum vicesimo tertio regni anno; quamvis alij ad spatia longè minora id contrahant. Porrò obiit inter Regem & Monachum paruo discrimine; præterquàm quod duos ex Clodoilde coniuge suscepit liberos, nempe Clodouæum & Childebertum. Clodouæus itaque hoc nomine tertius curante Pipino inauguratur etiamnum puer; quo post quadriennium defuncto, Childebertus frater suffectus est, magnæ quidem spei, pronæque ad bonum & iustum indolis, occlusæ tamen atque absconditæ, gladij instar esi rubigine; Pipini artibus, animi robur emolientis ignauia, & virtutibus Regiis detrahentis materiam; præter pietatem, largitiones pias, & mansuetudinem. Postea Nordeberto mortuo, Grimoaldus alter Pipini filius, moribus commodis & parente dignis, adeptus est summum magistratum; dum Pipinus ipse iam securus imperij, pacis bellique dominus, latè in barbaros terrorem armorum circumferebat. Ac primùm Frisios antiquam Germanorum gentem, vltrà Rhenum ad Oceanum positam, idolorum cultu adhuc fœdatam, bello inuadit. Erat Ratbodus Frisiorum Princeps, præter ferociam animi, ardore gloriæ in Francos incensus. Vtrinque animis paribus armisque concurritur; at successu impari; Ratbodo magna suorum clade in fugam acto, Pipino spolia & famam referente in Franciam. Inde Sueui, aliæque gentes sub iugum missæ; quarum ne nomen quidem Scriptorum incuria ad nos peruenit; tam muta hoc tempore Francorum Historia, vt veteres Gallos credas, qui satagerent præclara facere magis quam scribere. At publicam felicitatem priuato luctu Pipinus imminuit: nam Drochus natu maior febri correptus, desiit viuere, & quidem absque liberis, ne spes vlla dolorem leniret. Et quanquam Drocho duos filios alij assignant, Hugonem & Arnoldum; quia tamen Carolus illorum gloriam & nomen fulgore suo intercepit, pro nullis habiti sunt. Eum ex Alpaide concubina Pipinus susceperat, atque consenserat in necem sancti Lamberti Leodiensis Episcopi, libidinem illicitam arguentis. Impiam cædem Dodo confecerat Alpaidis frater, neque impunè; post dies haud paucos, corrosus à vermibus, & tam diris cruciatus doloribus; vt suus ipse carnifex, se præcipitem in Mosam dederit: Deo prouidente humano generi, dum publica flagitia pœnâ publicâ plectit. Postea Grimoaldus vna cupiditatis paternæ anchora, ducta in vxorem Ratbodi filia, post pacem conciliatam cum Frisio; cùm Patrem Leodij ægrotantem inuiseret, ac funderet preces in sancti Lamberti, à Rantgario sceleratissimo percussore interfectus est; relicto ex concubina filio propè impubere Theodualdo, dolore omnium & desiderio ingenti. Et hæc Dagoberto Childeberti filio iam Rege; quippe Childebertus anno regni decimo tertio decesserat, (quanquam & id incertum, vt alia pleraque illorum temporum.) Nec ideò Pipinus despondit animo, præfectura Palatij Theodualdo nepoti attributa, & spe conuersa in Carolum filium, quem indolis ad eximia quæque mirificæ diligebat impensius, promouebàtque ad summa, nisi mors intercepisset consilia. Obiit vicesimo octauo Principatus anno, pluribúsque Regibus imperauit; transcriptis in se Regum virtutibus, ipsóque regno quod

Theodoricvs. Anno 690.

Clodovævs III. Childebertvs III. Reges.

Pipinus in Frisios, & alios.

Liberis orbatur.

Dagobertvs II. Rex.

Pipini mors.

DAGOBERTUS II.

quod confecit posteris; adeò Imperantium est pietate & fortitudine, non inani titulo eminere. Nec sine præuaricatione hic sileam, præter Carolum, Pipino fuisse & filium Childebrandum, ex qua matre nescitur: qui se fratre postmodùm non indignum gessit; fuítque termes, vnde stirps tertia Francorum Regum propagata est, Roberto Forti, ab ea recta serie progenito, quem Hugonis Capetij abauum omnes agnoscunt: vt diuersi rami ab vno trunco prodierint; Regúmque familiæ, tam diuersæ in speciem, eædem in radice, simul coalescant.

XXI.

Plectrudis regimen capit.

Confestim Plectrudis suscitauit animum mortui coniugis, vtque auctoritate pollebat & opibus, Theodualdi nepotis nomine, admouet sese gubernaculo regni intrepidè. Tuta vt rebatur foris, domesticum obicem oppressura, Carolum adulterio natum, quà odio nouercali, quà muliebri ambitione, ne acer iuuenis disturbaret consilia sua, statim à morte Pipini in arctam custodiam condit; & nullo prohibente, quod mirum est, Regem regnúmque mulier iam grandis natu administrat. Verùm haud multò post Francos pertæsum est dominationis muliebris: quos Pipini potentia grauius vsserat, quósque vrgebat ambitio sua, ij iam exsurgunt; frementes, indignum nobilissimam gentem seruire fœminæ; quanto spatio grauissimum iugum à Pipino passos? Quid mancipentur infanti & vetulæ? Iam ignominiæ nihil superesse, si qui vicinas gentes terrore impleant, ij terreantur tam ridiculâ inaníque potentiâ. Quocirca ingenti tumultu Francia omnis in partes scinditur; hinc plerique quibus administratio noua spei esset; illinc Pipini amici veteres & clientes, quorum intererat stare in gradu, & dignitatum vsu ac commodis. Pugna mox commissa in Cocia silua, in qua magna strage Pipiniani victi, Theodualdo ægrè fuga lapso. Euentu prospero illecti victores, vt spem omnem Theodualdo abscinderent, simúlque ex Austrasia sua si liceret depellerent; Raganfredum virum nobilem in Magistrum palatij eligunt, atque icto cum Ratbodo Frisio fœdere, vt in Austrasiam eodem tempore copias duceret, magno exercitu & vastatione horribili ad Mosam properant, Plectrude Coloniæ se communiente. Interea Carolus è Plectrudis custodia elapsus paterna imagine quam ore admodùm referebat, ac multò magis similitudine animi, amicos veteres clientésque fidos excitauit. Hic est Carolus cui post aduenit Martelli cognomen, siue malleum tuditémue hostium dixeris, quos cæcidit prostrauitque pugnis assiduis, siue à Marte appellaueris Francicum Martem, qui bellica re palmísque pluribus veram falsi numinis gloriam meruit. Et postea contigit Dagoberti mors vno filio admodùm puero relicto, qui in Cellensi cœnobio alebatur. Eo prærerito, credo ob ætatem, Franci Danielem quendam attonsum Clericum (quis hic fuerit, vetus Historia prorsus silet) in thronum euehunt, & nouo nomine Chilpericum dicunt, quasi ad regni vmbram tam futilem, vir aut puer, Clericus Monachúsue magni referret. Raganfredus illicò ad delendas Pipinianas reliquias se accingit, in quibus Carolus mira celeritate conscripto milite, iam aliquid supra fœminam minabatur. In hunc igitur arma expedita, & instauratum cum Ratbodo fœdus, vt obtritus vtrinque tiro adolescens, certa clade

Hinc bellum oritur.

Anno 714.

Caroli Martelli primordia.

CHILPERICUS DANIEL REX.

clade rudimenta militiæ poneret. Gnatus periculi Carolus, ne obrueretur hinc inde, dum longius distat Raganfredus, militem promptum in Ratbodum conuertit, commissáque pugnâ acerrimâ, graui damno vincitur fugatúrque; magnorum Imperatorum tyrocinio, quibus prima quæque difficillima sunt; nempe in posterum vt ab aduersis metum & securitatem edoceantur, animísque crescant in infortuniis. Fugato Carolo, ceu iam penitus debellatum foret, Franci & Frisij coniuncto exercitu, fœdis direptionibus Coloniam obsessuri veniunt; quam vrbem Plectrudis cum Pipini gaza obtinebat. Verùm ipsa Caroli inimicitias prætendens, cuius exitium acceptissimum sibi omnium foret, multa pecunia suæ vrbi libertatem emit. Inde victores ad sua regressi. Cùm repente Carolus, quem clade atque ignominia fractum arbitrabantur, vt Antæus nouus è casu fortior, positis clàm insidiis, in loco quem Amblana dicunt, redeuntes Francos, & quidem soluto pro victoribus agmine aggressus intrepidè, magnam stragem edidit, docuítque viro forti & sedulo, seri prospera ex aduersis, vt contrà ignauo & præsidenti. Postea iusto exercitu vtrinque pugnatum. Scilicet Raganfredus obruturus penitus æmulum, quantas potest copias contrahit, & Chilperico abducto in appendicem militiæ, in agro Cameracensi Carolum selecto instructum milite obuium habet: Ibi posteaquàm pacem petens Carolus auditus non est, acerrimo & decretorio prælio, quos regni certa spes hinc inde accenderet, inter se confligunt, donec virtus Caroli prostratos hostes, in fugam egit. Victor fugientes ad Parisios insequutus; nequis à tergo obex superesset, Coloniam reuolat victore exercitu, quam tenebat nouerca Plectrudis. Vrbem æquè opulentam ac firmatam munitionibus, cùm & expugnare arduum admodùm, & vi capere delendam ferro, in iacturam victoris cederet; iuuenis in ipso armorum vsu fructuque victoriæ, sibi adeò temperauit, vt omisso Marte, pacis artes ad deditionem vrbis insumpserit; perfecítque industria ac vi sermonis, elusa Plectrudis contentione & operâ, vt ciuibus portas vltrò pandentibus, in vrbem incruenta victoria admitteretur; quam & coronauit mira clementia, nullo hostium cæso; Plectrude duntaxat nouercalis odij increpitâ; receptísque Pipini opibus, quas mulier ambitiosa & potens magnum in modum amplificauerat. Ea postmodùm cum Sonichilde nepte vel filia in intimam Germaniam noui tumultus fomes se recepit. Interim Carolus, qui se prætextu belli & specie Raganfredo imparem cerneret, penes quem Rex Chilpericus esset; laruam laruæ oppositurus, Clotarium quendam Regio sanè ex sanguine, sed qua affinitate cuiue Regum proximum, planè ignotum, Regno inaugurat, magnásque iterum copias comparat. Raganfredus contrà, reputans seriò quo cum viro sibi negotium foret, Eudonem Aquitaniæ Ducem contracto fœdere in societatem belli arcessit. Porrò quis hic Eudo fuerit, magnarum pòst rerum cardo & momentum, in scriptorum tanta caligine, operæ pretium est inuestigare.

Chilpericus Daniel.

Carolus victus vincit.

Et Coloniam admittitur.

XXII.

Eudo Aquitanus quis fuerit.

Dagoberto primo diem obeunte, Aquitania vniuersa, tum quæ ad Pyrenæos iacet obtenta à Vasconibus; tum quæ citra Garumnam Petrocorios, Lemouices aliásque gentes complexa, iam à Clodouæo imperio

CHILPERICVS DANIEL.

Francico obtemperabat. Post Dagobertum ignauia Regum, ciuilibúsque Magistrorum palatij contentionibus, Vascones redditi in potestatem suam propemodùm, sensim iugo Francorum excusso à suis Ducibus regebantur. Ad Eudonem Cantabrum virum fortem & strenuum cætera Aquitania peruenit; siue inter Vascones nato à parentibus hæreditaria, siue vt alij volunt, dotalis atque ab coniuge; siue quod verosimilius, occupata. Idem porrò ad Occitaniam conterminam Aquitaniæ fertilissimámque prouinciam, non oculos modò, sed manus adiunxerat. Nam Volcas superiores quorum caput Tolosa Francis detraxerat; & inferiores in quibus Narbo, Nemausus aliæque vrbes; quas ipse pro Roderico Hispaniæ Rege Præfectus administrabat, tempore cladis Hispanicæ & vindicauerat sibi, & irruentibus in eas Saracenis vtcunque seruauerat; Munizio illarum partium à Miramamolino Præfecto, viro militia claro & auctoritate, filia in matrimonium data; contra fas quidem, sed præpollente religioni vtilitate. Hunc igitur fortissimis gentibus imperantem Raganfredus in subsidium vocat, haud inuitum; vt tum beneficio, tum ciuili bello, Francorum voluntatem & potestatem ab Aquitania auocaret. Igitur adiuncto Neustriis Vascone, spe & fiducia plenus, Raganfredus in Carolum mouet, aderátque Eudo ipse, latâ nominis famâ, quam animi dotibus adimplebat. Pansis viâ in Austrasiam capessitâ, occurrit Carolus tanta belli mole haud quaquam territus, factáque illicò pugnæ potestate, tanto apparatu tantáque gloriâ dimicantes hostes fundit fugátque, quam celerrimè fusos persequutus. Et quidem Parisios se recipiebant, vbi metu ac consternatione aduertentes misceri omnia, iámque victorem imminere portis, protractâ per vniuersam Franciam fugâ, Eudo Childerico gazáque regiâ veluti ad tutelam secum deportatis, dein transito Ligeri, citato cursu in Aquitaniam suam penetrauit; erecto quacunque fugeret trophæo Caroli, & ignominiâ suâ latè dissipatâ. Raganfredus & fuga abreptus, Andegaui substitit, seu aggerem obiecturus victori; seu fide Eudonis suspecta, cui se tradere clade efferato haud tutum rebatur. Instabat interim fugientibus Carolus; sed metus cupiditatem in præsentia vicit, & in Aquitaniam peruenit Eudo incolumis. Præterea Clotarij improuisa mors remorata est Carolum; cùm Chilperico substituendus esset æmulus nouus, & priora consilia inopino casu turbarentur. Ergo de pace cum Eudone agit, virum fortem, bellicosarum gentium dominum nondum ausus ad extrema impellere. Ne miles interim langueret otio, Andegauum oppugnat, quam vrbem in asylum Raganfredus delegerat, admotísque machinis in deditionem accipit; summa clementiæ laude, Raganfredo non modò salute donato, sed & ipsâ Andegauo ciuitate; quem omnium infensissimum expertus tum dignitati suæ tum saluti, ex corrupto Politicorum dogmate oportuit perdidisse; sed Heroum virorúmque sublimium non idem est qui vulgi sensus, quibus pugnæ finis est pepercisse. Postea facilè cum Eudone conuênit, icto fœdere; quo Chilpericum Regem seruatis magnam partem thesauris Eudo restituit: Læto Carolo, quòd in potestatem suam tradito Rege, æmulóque amoto, iam honestè & tutò Regis auspiciis Franciam administraret. Noua tamen mox

A Martello vincitur.

Angers.

mox ineunda consilia, Chilperico excedente viuis, sexto anno quo ad regni vmbram admotus fuerat. Theodoricus illieò euectus in solium, Dagoberti secundi siue tertij filius, & iam patre viuo in Calense seu Cellense Monasterium abditus, vnde eidem mox Theodorico Calæ nomen aduenit. Sub quo segnitie & ignorantia rerum laborante, rerum vt prius potitus Carolus, domi Proceribus eius gratiam ambientibus, foris ad sanciendam Francorum gloriam se conuertit. Primique Saxones appetiti, qui cùm agitarent rebellionis consilia, magnâ Caroli celeritate occupati sunt, victique prælio. Ac tædet Scriptorum illius æui vel stupiditatis vel oscitantiæ, qui præclarissimi si quis vllus alius Imperatoris gestas fortiter res, adeò ieiunè & siccè non exscripserunt sed delibarunt, vt illustrissima quæque breui epitome & quasi tantæ laudis inuidi, per summa capita designarint. Ego quando comminisci aut diuinare non licet, proponam legentium oculis, veluti Geographicas tabulas, arcto puncto vrbes amplissimas, latissimásque perangustis finibus terras, non tam aspectui subiiciens quàm intellectui. Igitur anno à victoria Saxonum vix elapso, Carolum in Germaniam expeditio noua exciuit. Plectrudis nouerca cum nepte Sinichilde, vt scripsi, Coloniâ à priuigno victore emissa, in intimam Alemanniam odium vetus consiliáque noua detulerat. Vt erat acri ingenio; aulæque artium peritissimo, simplices gentes in odium & contemptum Caroli sensim induxit: *Indignam rem, Pipini fortissimi Principis Viduam, exulem & eiectam, stipem propemodùm mendicare, dum spurius damnatisque natalibus, se vi in aliena bona intruderet, naturâ pessundatâ, legúmque placitis violatis; superesse filiam legitimè natam, ad quam hereditas paterna spectaret, (simúlque ingerebat Sinichildem, ætatis flore formæque decore commendatam) obsecrabátque per superos omnes, ne miserabiles fœminas, ipsorum fidei ac fortitudini traditas, venire sinerent in potestatem Tyranni, sanguinem effusuri innoxium.* Ita ardens mulier, lacrymis, precibus, multisque largitionibus, Sueuos, magnámque Bauariæ partem à Rheno ad Danubium, tumultu magno excitauit in Carolum. Nec is, quâ fuit celeritate mirabili, cunctandum ratus, bellúmque opperiendum in laribus suis, magno statim exercitu Rhenum transmittit, Sueuósque adhuc imparatos, & alias ad Danubium gentes, armorum terrore profligat & domat; imò copiis vltrà Danubium actis, latè Bauariam quæ cis vltráque amnem protenditur, renitente nullo, Francis adiungit. Inde regressus, Plectrude belli face & Sinichilde in potestatem suam traditis, tam doli muliebris quàm Alemannici roboris victor, ad aliud difficiliúsque bellum se comparat: audita tamen inter arma clementia, qua parcitum feminis; & est verosimile cœnobio inclusas, cùm earum vetus Historia iam non meminerit. Nouo porrò bello Eudo Aquitanicus petebatur; quod quandoquidem tanti momenti tantíque periculi fuit, non Franciæ modò, sed vniuersæ Europæ, rem totam fusius & enucleatius disseram.

THEODORICVS CALA REX. De Chelles.

Martelli plures palmæ.

XXIII. *Saraceni quid cur in Franciâ venerint.*

Reuersus è Germania Carolus, comperto Eudonem violato fœdere prædabundum irrupisse in Franciam, eodem victore exercitu transito Ligeri, in Aquitaniam penetrauit. Verùm Eudo, vel metu vel militari prudentiâ, in intima

THEODORICVS CALA.

tima prouinciæ suæ recipiens se, auersus à prælio, passus est populationem agrorum; postquam ceu factum vltioni satis, Carolus diues præda, & declinatione hostis superior, recessit in Franciam. Eiusmodi excursio potius quàm bellum, magnarum difficiliumque rerum causa, vt volunt, & materia fuit. Nam ideò scribunt è nostris plerique, ex Hispania Saracenos ab Eudone in vindictam iniuriæ euocatos, & numero illo portentoso quasi non homines, sed vesparũ examina venisse in Franciam sedes posituros. Quæ res, haudquaquam mihi verosimilis, vt à legentibus disceptetur liquidius, tria potissimùm obseruanda censeo; qui fuerint illi Saraceni, in Hispaniam quomodo exciti, postremò quid rei illis cum Eudone fuerit. Saraceni Arabica gens, addicta sectæ à Mahumete impuro conditæ, tenuibus admodùm paruisque natalibus, in immensum Crocodili instar excreuerat, quà animo suo & fortitudine, quà Romanorum Imperatorum ignauiâ, & Christianorum corruptissimis moribus. Ii se professi filios Abrahæ, ex Sara legitima coniuge, vnde Saraceni vox orta, lento primùm progressu, Arabiæ suæ conclusi finibus, vix finitima carpere ausi, deinde instar flammæ in obstantia diu eluctatæ, Palæstinam totam, proximam Syriam, Ægyptum, & Persidem, terras amplissimas inuaserunt, totiúsque propemodùm Asiæ domini, sæpe ad extrema admotâ Constantinopoli; posteà versi in Africam, quà Romano parebat imperio subiugarunt, donec vtriusque maris conscripti fluctibus, ceu obiectis fossa & aggere, ab Europa, quæ domanda vna superetat, tot victores gentium arcerentur. Tandem ab Africa in Hispaniam proximam transitus patuit. Res passim ab Historicis pluribus scripta; quomodo Roderici Hispaniæ Regis libidine, Cauæ Iuliani Comitis filiæ stupro illato, angusto freto transmissi in Hispaniam Saraceni, Duce Tarisso fortissimo & clarissimo Imperatore, Christianum vberrimúmque
Anno 713. regnum, Roderico cæso, Mahumetis sorti adscripserint; summo Religionis luctu, & ingenti Europæ discrimine, quæ admisisset incendium grassaturum vlterius. Subacta Hispania Miramamolini, ita Monarcham suum vocant, auspiciis, postea à Præfectis pluribus administrata, breui tempore in Abderamani regimen venit; à quo forti quidem, & disciplinam veterem instaurante, sed immitis ingenij acerbique imperij, Munizius rebellauit, occupauitque Galliam Gothicam, cuius caput Narbo, pluribus Mauris ad se traductis. Et huic Munizio Eudo collocauerat filiam, Saracenis aliis pro castro & aggere generum oppositurus. Atque inde forsan manauit opinio euocatorum ab ipso Maurorum, (nam promiscuo nomine Saraceni & Mauri dicti sunt, à Mauritania prouincia Africæ) ob contractam cum Munizio affinitatem, quæ statim magno vtriusque damno distracta est. Etenim Abdaramanus socij consortísque impatiens, in Munizium monit, & obsessum in Cererania vrbe, eò impulit, vt ne viuus in inimici manus veniret, se præcipitem è saxo dederit; mortui truncatum caput, & cum vxore Eudonis filia eximiæ pulchritudinis, in Africam missum; Maurorum Imperatori dona gratissima, quà viuum, quà mortuum. Igitur Abderamanus superbus victoria, illectúsque terræ vbertate, statuit in Europam penetrare vlterius, primúmque Franciam vniuersam inuadere, ac deinceps in Italiam,

aliasque

aliasque terras, disiecta latè flamma, irruere. Eam in rem ingentem copiam militum, tum ex Hispania, tum ex Africa contrahit, nouæ coloniæ eiusdémque vberrimæ iam proxima spe, fœminarum gregibus simul euocaris, quò victas terras occuparet miles & coleret. Ea origo Saracenicæ expeditionis, ac belli, quo Christianus Orbis, nisi Deus iuuaret propitius concuteretur; non Eudonis proditio fœdúsue initum, quanquam & eo capite tanti mali causa dici possit, quod suo sanguine in Saraceni thalamum misso, tum iram Diuinam flagitio, tum Abderamanum societate noua prouitarit.

THEODORICVS CALA.

XXIV. *Abderamanus in Franciam venit;*

Ergo effunditur Oceani instar Abderamanus cum quadringentis hominum millibus, (centum millia, & verosimilius quidem, plures adducta affirmant) præter mulieres & impedimenta, per Pyrenæi claustra, quà Mediterraneo adiacent, in Franciam; primùm quæ Eudonis forent occupaturus; nempe qui multiplici nomine hostis; néue vltra promotus auocaretur à tergo turbaretúrue, deinde terrore ex victoria maiore, propagaturus in reliquam Franciam fines: Eudo quo erat animo inundatione tanta haud territus, militum selectissimum florem incedenti per Arecomicos barbaro ad Arelaten vrbem opponit. Obsidebat eam Saracenus in prærogatiuam belli, támque ardebat expugnandæ cupiditate, quàm seruandæ Eudo. Ideò itum in prælium, pugnarúntque acri ac forti animo Vascones, victi tamen ac profligati, nouúmque trophæum à victoribus erectum, magnus ossium cumulus in campo Arelatensi congestus, omni marmore saxóque firmius; diúque perstitit ad calamitatis humanæ luctum atque ludibrium. Tanto euentu illectus Barbarus, vt spem omnem Eudoni abscinderet, per Arecomicos superiores in Aquitaniam versus, igne & ferro vastatis vrbibus, templísque dirutis, Garumna transito, Burdegalam Aquitaniæ caput, quemadmodum ante Arelaten, toto exercitu expugnat. Quam similiter vt cladi eriperet, instauratis viribus animísque Eudo accelerans, ad præliandum aciem dirigit; nec Maurus abnuit tot palmis elatus, eodémque successu Christianos magna cæde vincit, iam seriò perterrefactâ Europâ, & Franciâ fatum Hispaniæ pertimescente. Hinc capta diréptaque Burdegala, vastatæ circà prouinciæ, Petrocorij, Lemouicenses, Santones; iámque per Santones in Franciæ intima iter captum. Carolus eo tempore, primùm Eudonis periculo, dein vna alteráque clade, discrimen suum admonitus, solita celeritate, qua virtute præstabat in paucis, ex Germania, Neustria, Austrasia atque Burgundia, gentium robur florémque colligit; pugnandum nunc pro aris & focis; nec priuatæ contentionis aut ambitionis referre si vincerent, sed vitæ omnium & religionis: Simul Eudone in amicitiam & fœdus recepto, conuênit vt is reparato exercitu vestigia hostium premeret, dum ipse ad Ligerim accedentibus sese opponeret. Selectiq; ab eo campi ad Turones, in quibus tanti momenti res disceptaretur; siue vt ab amnis trāsitu hostē arceret, siue vt Martini Tutelaris & Præsidiarij Franciæ tum auxilio iuuaretur miles, tum spe & fiducia incenderetur. Traiecturus Ligerim tātus exercitus, Turonum vrbe à tergo posita, in agris proximis castra figit. Vastatis Pictonibus aduentabant Saracenorum examina, in-

Martelli apparatus.

censa ad Pictauos basilica sancti Hilarij, quæ summæ in Fracis venerationis, furori maximè barbaris fuerat. Hinc ventum ad Turones, magna vtriusque gentis expectatione. Quippe inde Maurum, multitudo quæ hostem obrueret, Hispania victa & profligata, gemina pugna prostrati Vascones, per tot gentes inustum ferro imperium, inflammabant spe propemodùm certâ: Hinc Christianum causæ bonitas, Deíque iuuantis auxilium, animi quædam Diuina firmitas atque constantia; Caroli Imperatoris fortitudo atque felicitas, quibus ducibus profitebantur inuictos sese, erigebant plurimùm atque incitabant. Quocirca vbi pugnandi facta est copia, eáque facta est post septimum diem, tentata haud paucis prolusionibus; ambo Imperatores in victoriæ spem aciem instruunt. Carolus peditem oblongis scutis in barbarorum tela protectum, dorso amni obuerso, suis quemque ordinibus locat; equitem, floremque nobilitatis, in quibus pugnæ vis spésque vincendi, alarum instar vtrinque porrigit, cautum admonitúmque, vt quacunque hostis irrueret, conuerteret frontem, tegerétque à lateribus peditem, ne immenso numero obrueretur. Postea ipse adequitans ordines, præter os armis fulgentibus tectus, porrecta facie, præsagisque victoriæ oculis, hortabatur suos: *In detestabilem gentem, cui fas nihil foret ac religiosum, expedirent arma & animos, si dimicare pro patria honestissimum sit, hoc est pro Laribus, pro liberis, charissimisque nominibus; quid pro aris, pro religione, pro vindicando summi Dei cultu, pro exscindenda exitiabili lue. Affirmabat præterea eò loci ductos, vt nisi vincerent, ex necessitate occumbendum foret; mediis inter Ligeris vortices & obiectos hostes, vel in vestigio pereundum, vel petendam salutem à victoria; nam à fuga nullum subsidium, quam amnis interciperet, negarétque vrbs victori vni sese commissura. Quanquam nec à morte expetendum præmium fortitudinis, quos iam ipsa victoria complecteretur. Quid enim ab incondita turba metuendum tantoperè? ipsos sibi hostes damno futuros præ numero, in prælium magno tumultu nullo ordine ruere, primi si repellantur, misceri cæteros turbarique, ac loco motos atque disiectos, vnius fugæ meminisse. Videant Mauri sibi rem cum Hispanis non esse, quos voluptatibus marcidos & Marti inuisos, magno tamen negotio profligassent: at Francos tantis bellis, tantis victoriis de fortissimis gentibus celebres, ab vilissima Saracenorum fæce vinci non posse. Irent modò, non parcerent ferro, raperent tot gentium opulentissimam prædam, meminerintque se vallum & aggerem pro Christiano orbe obiectos. Nihil metuerent, quos Dei causa & patrocinium, quos Martinus è basilica proxima tueretur, adesse cælites qui satellites orci profligarent, satis sibi fore, si vnus vnum, æmulus æmulum aggrederetur atque deiiceret, prouisum ne hostes iuuaret numerus: sibi singulos totique Europæ imperatores fore, si vincerent.*

Anno 726. — *Martelli militaris oratio.*

XXV. — *Abderamani oratio.*

Contra Abderamanus clarissimos quosque compellabat; *Meminissent hanc diem felicitatis suæ coronidem fore: hanc vnam superesse pugnam, quam si profligarent, terras vberrimas, tranquillum otium, intemeratam salutem, pro periculis, bellis, & Sabuletis Africæ vsurpanda, iam extremum spiritum agere Franciam, frustra in Mauricam vim vt in morbum luctari, quæ deplorata sit atque deposita. Nam quid Hispaniam tot tantisque præliis domuissent; quid Vascones Franciæ florem geminata acie cecidissent; quid tanta multitudine prorupissent*

ſent è ſedibus, ſi ab exercitu tumultuario tam impari numero vincerentur? Padere quod pugnaturi ſint decem in vnum, nec honeſtiſſimam fore victoriam, quam debere numero victor poſſet; ſed ſperare ſe vt nequaquam cuncti dimicarent, primique ſpectantibus aliis palmam conficerent. Irent igitur, leui hoc prælio, opes immenſas, voluptates magnas, immortalem gloriam comparatum. His ſtimulis vtrinque accenſi exercitus, magno impetu maioribuſque animis proruunt. Quis pugnæ ordo, quæ ſeries, non prodit Scriptorum incuria: liquet ad victoriam magno momento Eudonem fuiſſe; quippe dum feruebat pugnæ atrocitas, ancipiti etiamnum victoria; Eudo cum copiis in Saracenorum caſtra irrupit, vti pactum erat cum Carolo, miſeráque turba mulierum atque infantium diſiecta, eiulatu maiori quàm clade, nuntio ad Saracenos pugnantes delato, tum primùm tumultus; dein acceſſu mulierum tanto in luctu trepidatio ordinúmque confuſio; poſtremò Eudone à tergo cædente, & Carolo vehementiùs pugnam inſtaurante, in præcipitem fugam Mauri effuſi ſunt; tanto terrore, vt maxima pars turbâ præfocati, mutuóque eliſi, à fuga mortem plurimùm hauſerint, cui ſalutem plurimum commendabant. Ipſe Abderamanus hoc teli genere incruentus cecidit, reperto in ſtipata fugientium turba cadauere, tam abſque vulnere quàm abſque ſpiritu. Cæſa Barbarorum trecenta ſeptuaginta quinque millia; (trecenta expungas, ſi duntaxat cum centum millibus venerint) quaſi dixeris non ad pugnam itum, ſed ad cædem: etſi pugnatum eſt, & quidem acriter, deſideratis Carolianis mille quingentis, in quibus nobilitatis flos & audaciſſimus quiſque, adeò palmæ fructus ſanguine carpitur, ærumniſque gloria emitur. Haud dubiè Francorum multi præclara facinora ediderunt, quæ negligentia temporum ſilentio texit; ſanè de Carolo colligere eſt quanta in ea pugna præſtiterit, quantúmque barbari cruoris fuderit, ex vno Martelli agnomine, quod tunc illi aſſenſus militum tribuit, ob admirationem virtutis; magno Imperatore cæde multiplici hoſtem tundente. Et verò magni momenti, quanti vix vlla, victoria fuit, non modò cæſorum numero, ſed etiam fama & gloria; iis victis, quos hactenus nulla fregerat clades, quóſque erat opinio poſt Hiſpanos Vaſconéſque domitos, vinci non poſſe; præterquàm quod ſi viciſſent, in præcipiti foret reſpublica Chriſtiana, nullo tunc Rege aut populo, qui ruentem impetum ſiſteret, & inundanti Oceano clauſtra opponeret; vt Europæ Francia propugnaculum fuerit, ſuóque ſanguine ſtabiliuerit religionem, Luitprandi ambitione concuſſam, & Leonis Iconoclaſti furore diuexatam & dilaniatam. Tanta laus tamen ſuo næuo non caruit; Carolum arguentibus multis, quod in belli tum apparatu tum præmio, bona Eccleſiæ in profanos vſus inſumpſerit. Nam & Eucherium Aurelianenſem Epiſcopum, virum ſanctum, cùm armatus Turones peteret, eiectum vrbe, multauit exilio; quia ſibi Sacerdotum bona vſurpanti obſtitiſſet validius: idémque iam victor, multis nobilibus qui præclarè in prælio ſe geſſiſſent, Decimas aliquot, quæ in facultatibus Eccleſiæ cenſentur, large conceſſit, eáſque feudis inſeri voluit, in monumentum, imò & mercedem factorum ſumptuum, fuſique ſanguinis. Quanquam & huic plagæ adhibetur curatio; Decimis, vt volunt,

THEODORICVS CALA.

Pugna qua Saraceni victi.

T 2

THEODORICVS CALA.

lunt, eam in rem attributis, ex consensu eorum ad quos maximè attinebat; (& id totum de Decimis valdè dubium est) & impensis magnam partem Ecclesiasticorum bonis in bellum, quod sacrum & religiosum foret, atque in hostes qui sacra maximè Deique cultum perditum irent, ni quocunque modo perderentur.

XXVI. *Gregorij ad Martellum legatio.*

Ab hac victoria celeberrimus Carolus, Theodorico Rege ex memoria hominum propemodùm expuncto, nondum ausus Regis titulum cuius potestatem in se transtulerat vsurpare, Princeps Franciæ seu Francorum appellari voluit; proximo ad regnum gradu, in quod mox ipse liberíve eius conscenderent. Fauit & nouo titulo vsurpando Gregorij II. summi Pontificis solemnis ad Carolum circa id tempus lagatio; qua vir sanctissimus impiissimi Principis Leonis Isauri Constantinopolitani Imperatoris minas & furorem amoliturus ab Italia, ad Martellum vt ad sacram anchoram confugiebat; quem vnum ab Saracenica laurea, famâ & virtute, tantâ mole dignum arbitrabatur. Fuitque legatio perhonorifica, mittente Pontifice, præter eximia munera, claues sepulchri sancti Petri, eiusdemque vincula religioso cultu veneranda (quæ nulli Principum hactenus missa) quasi tutelam Apostoli Principis sanctissimæque Ecclesiæ pietati ac fortitudini Caroli hoc signo traderet. Rogatum insuper, vt si Leo pro nefaria lue bellum inferret Italiæ, Carolus in ipsam Italiam se conferret, propugnaturus Ecclesiam Dei; & in præmium Consul Romanus atque Patricius, iuxta Clodouæum, non ab Imperatore, sed à Pontifice diceretur. Admissa legatio honore summo & celebritate mirifica; missique Legati Romam à Carolo, Grimo Corbeiensis Abbas, & Sigebertus sancti Dionysij reclusus, qui Pontifici gratias agerent, & ad nutum eius de Leone ab Italia repellendo fœdus sancirent. Nec irrita fuit Gregorij cura; nempe vbi innotuit commissam Carolo pacem Italiæ, Leo tanti viri metu arma continuit; Gregorio liberè tetrum virus luemque hæreticam oppugnante: vt bis seruata Ecclesia, ab Iconomachis & Saracenis, in Martelli beneficiis sit. Hac perfunctus gloria Carolus, ne pacis otium, quod fuit perbreue, elaberetur inane, regnum lustrauit, Burgundiam præsertim; cuius fines Leudibus suis; (hoc est clientibus, qui ab ipso tenerent prædia, sub lege fidei, præstandique in re militari obsequij) tuendos attribuit; Lugdunum præcipuè vrbem situ validam, geminóque amne clarissimam, seu ostium regni iis commisit, quorum fidei maximè crederet. Tum deinde Eudone Aquitaniæ Duce demortuo, ad res magnas turbasque belli nouas se accinxit.

Aquitania domita.

Nimirum viro Franciæ gloriæ cupidissimo, diu Aquitania ab Eudone rapta concitabat bilem & dolorem; tot tantasque prouincias quasi membra auulsa à capite, suum in corpus restitui, mirificum in modum ardebat, quodque Eudo dum viueret, tum virtute sua, tum Saracenorum expeditione arcuerat; id eo mortuo victisque Saracenis posse iam perfici arbitrabatur. Quare vocatis in consultationem Proceribus; ostensóque, bellum & honestum fore, quo reperentur sua per vim rapta; & facile, quod repellerent Eudonis liberi, adolescentes & plures; ideò inexperti & discordes; consensu omnium bellum indicitur. Nec segnius quàm consultum erat progressus, ductis vltra Ligerim copiis, in Aquitaniam properat. Supererant Eudoni

Eudonis filij.

tres filij, Aznar, Hunnoldus, & Gaiferus, imperij facilius quàm virtutis heredes, ij seu confirmata nondum potentia, siue hostis nomine famáque territi, nullo negotio à paternis sedibus pulsi, in proximas terras confugerunt; Aznar quidem vltra Pyrenæos, in Hispaniæ partem quæ Vasconiæ contermina foret; in qua pari felicitate ac fortitudine, dimicans in Saracenos, pluribus oppidis captis, Aragoniæ regnum, quod multis seculis in posteris stetit, Regum caput, condidit: fratres sorte impari in Septimaniam se recipiunt, spe Aquitaniæ recuperandæ, ingentium quidem causæ malorum, sed nullo præterquam calamitatum, vitæque priuatæ quam horrebant tantoperè lucro: adeò fratrum fata diuersa sunt, instauranturque sæpius Remus & Romulus. Eiectis æmulis, Burdegalam gentium caput, Blauiúmque munitissimum castrum occupat Carolus; cæteris vrbibus vltrò in potestatem victoris concedentibus, & vnius imperium trium tyrannidi anteferentibus. Inde pace parta, finibusque regni propagatis, ad domandos Frisios adiicit animum. Ii, Ratbodo pertinaciter in idolorum cultu demortuo, nouo Duce eodémque instigante Popone, tum qui ex suis Christiana sacra suscepissent, diuexabant atrociter, tum in Carolum Francicúmq; nomen rebellabant. Quocirca vindicaturus Diuinas humanásque iniurias Carolus, quod maritimo situ præsidentes, permunitis terrestribus viis, aditus interclusissent propemodùm; statuit, quod Germanicus olim tentauerat, expedita classe in hostes medios bellum inferre. Ergo nauibus quàm celeriter apparatis, impositóque exercitu, Amistrachiam & Austrachiam Frisiorum insulas penetrat, armísque inuadit; stupentibus Frisiis in ipsa gentis penetralia & propugnacula hostem inuectum. Burdone fluuio (is haud dubiè Amisia est) in intimam Frisiam progressus, Popone duce occurrentibus Frisiis, dimicat prælio, terrestri an nauali incertum, quo Popo cæditur, & magna strage funduntur Barbari: hinc facta excensione iugum victis impositum, direpta & euersa idolorum fana, & Bonifacio sanctissimo viro propagandæ fidei apertus aditus.

Theodoricus Cala. — *Frisia subacta.* — *Ems.*

XXVII. *Aquitani Franciam inuadunt.*

Sed dum procul inexpeditione versatur Carolus, ecce improuisum grauissimúmque malum Franciam obruit. In Burgundiam maximè effusa calamitas, cuius origo ista & progressus. Eudonis duo quos dixi filij, Hunnoldus & Gaiferus, in Narbonensi Gallia hæsitant, in spem nouarum rerum si qua affulgeret; eam igitur affulsisse rati; dum abesset longiùs Carolus, difficili bello implicitus, amicorum suisque opibus numerosum exercitum legunt, ex Vasconibus, Mauris, Hispanis; iis maximè qui ex Bætica, pellentibus Saracenis, in eas terras profugerant (vnde ab Aimoino conflatus ex Vandalis hic miles scribitur) rumorémque omnem & metum celeritate occupantes & malo, vt visi potius quàm auditi, in Franciæ partem quæ Rhodano adiacet, & ea Burgundia erat, impetum faciunt. Non ætati, non sexui, non religioni parcitur; promiscuus furor ferro & ignibus grassatur impunè; tempestatem dicas quæ pro semente & frugibus, mortales omnes ipsasque vrbium saxa perdat & conterat. Ad ripam Rhodani amne aduerso lues hæc progressa, vastati agri, vrbsque Lugdunum capta: illibatâ Viennâ seu fortitudine, seu felicitate: tum ad ripas Araris deductus furor; oppidísque

Theodoricus Calensis.

haud paucis ad mitissimum amnem direptis, flexâ ad dextram viâ petiit Senones; & ipsi futui tanti incendij præda & pabulum; nisi ipsorum Episcopus, Ebbo nomine (digno sanè cuius fasti meminerint) suscepto munere Ducis fortissimi non Pastoris modo, suas oues defendisset à Lupis. Quippe ciues ad propugnationem vrbis dictis factisque erigens; primùm cæco fulmini molem opposuit; dein hoste telorum omni ac machinatum genere muros appetente, maiori animo vi repulsa quàm intendebatur, suam vrbem à furore texit; postremò in defessos & saucios eruptione opportuna; nempe Diuina ope tum incitante tum adiuuante, tantam stragem eorum edidit, vt castris amissis, & profligata spe potiundæ vrbis, abscesserint; insequente Ebbone ad limitem agri Senonensis, abeuntes properantiùs quàm venissent. Eiusmodi Præsulis suorúmque ciuium facinus, tum Franciam reliquam à grassatoribus liberam fecit, tum spatium Carolo ad eos delendos sarciendámque iniuriam dedit. Nam extemplò è Frisiis traducto per Austrasiam exercitu, iam attritos Senonensi clade hostes aggressus, eos Arelatum vsque Burgundiâ expulit; recepitque Lugdunum in quam prædam captiuósque congesserant; tum Præfectis atque Iudicibus, qui cicatricem obducerent vulneri, constitutis, reuertit in Franciam. Nec in Septimaniam penetrauit vlterius, tanti mali fontem & caput; seu studio expeditionis Saxonicæ, seu Hydram veritus populosissimæ gentis; quæ repellenda foret non irritanda; seu errore, ac peccato politico, quo nemo mortalium prorsus expers. Ita miles ab vltima Francia ad Saxones ductus, qui pridem Carolo impietate atque audacia odiosi erant & perinfensi: transmissus Rhenus ad ostium Lippiæ, (& digna admiratione celeritas, quâ Carolus visus antequàm præuisus terras tam dissitas, diligentiâ mirâ coniungebat) & quâ terrore quâ armis, ferocissima gens æquè ac Frisij, tum humanum iugum persoluto tributo passa est, tum Diuino se præbuit, coacta Christi præcones admittere, qui vel inuitam seruarent.

A Martello pelluntur.

XXVIII. *Saraceni rursus Franciam inuadunt.*

Inde ampla belli moles surrexit in Carolum. Architecti Eudonis liberi cum Mauricio siue Maurontio Comite Massiliensi; illi veteri indignatione, & dolore Aquitaniæ raptæ; hic inuidiâ, & vicini præpotentis metu. Communibus ergo studiis Ancupam nouum Hispaniæ Præfectum, promouendæ superstitionis impiæ iuxta ac gloriæ cupidissimum, per legatos clam adeunt: primùm inustam celeberrimæ genti clade Turonica ignominiam abs se amouent & amicè lugent, dein vltionis cupiditatem incendunt, se in eam rem suámque operam pollicentur, nihil opus esse tanto militum numero, fortissimos admodùm deligendos, iis committendas vrbes quæ occuparentur; ita fractum iri Francorum impetum, paruóque discrimine promotum iri rem Saracenicam. Inuadendam primùm Auenionem vrbem ad Rhodanum, quæ Narbonem aliásque Septimaniæ vrbes propugnaret & tegeret; tenendam eam firmo præsidio; tum vlterius Viennam & Lugdunum à victoribus posse obtineri. Hæc Maurum iam vltrò ruentem in noua consilia impulerunt; delectu clàm habito, ex pacto & proditione Mauricij Comitis, Auenionem insidiis capit (ea tunc accensebatur Burgundiæ regno) statimque flore militum munimentisque firmissimis instruit, & in propugna-

THEODORICVS CALA.

Auignon *Auenionem occupant.* Sorgue.

propugnaculum validissimum erigit. Est Auenio antiqua vrbs admodùm, à Strabone, Auenio Cauarum, à Ptolomæo Auenionum Colonia dicta, ad lęuam Rhodani nobilissimi amnis posita, inter agros feracissimos, miti cœlo & serenitate mirabili, ditata vbertate lætissimâ frugum; eadem æqua soli planitie nullo circà colle intumescens (præter rupem ipso murorũ pomœrio iunctam) Sulgæque fluuioli influxu facili, vt ad erigendas turres & munimenta, & excipiendis in fossas, aquis, situ est commodo, ita ad retundendos impugnantium impetus firmo & valido. Carolus in re tam subita, nequaquam animum abiiciens; tametsi doleret tum captam vrbem, tum occultam sibi hostium mentem, intercepturus incendium, Childebrandum, fratrem, vt iam præmonui, cum Ducum flore confestim præmittit, qui obsiderent Auenionem, & iam proximæ expugnationi præluderent. Mox ipse cum vniuersis copiis ad vrbem aduolat. Eius obtinendæ duæ viæ erant; lenta obsidio, vel inferenda vis; inde periculi minus, plus temporis; hinc breue tempus, periculum ingens. Ideò Carolus, cui iactura temporis grauissima omnium, impensa gloriæ periculi magnitudine, omissa obsidione, apertæ expugnationi intendit. Scalas, machinas, omniáque telorum genera apparari curat, moxque admoueri, quibus propugnantium animum & pertinaciam frangeret. Nec illi segnius, Maurorum flos, & iusto pro amplitudine murorum numero, repellendi hostis munera obeunt. Nullum spatium, ne nocturni temporis quidem, ab tentamentis Ducum inane. Hinc admotæ ad muros scalæ, iniectæ fossis crates & plutei, vibratus ad propugnacula aries; erectæ è superiore loco machinæ, saxorum imber è balistis effusus, ipsisque arrepentium manibus pinnæ detractæ: Inde hastis & contis fortissimus quisque præceps actus, iniectæ ardentes faces in machinas, contritæ ipsæ lapidum grandine; fractum os arietis, aut molli lanâ elusus impetus; deiecti plutei cratésque obrutæ; prouolutæ cum pernicie scandentium scalæ; quique erat foris ardor vt vincerent, idem erat intus ne vincerent. Tandem Carolus moræ impatiens, indictâ copiis omnibus oppugnatione, concessa militi vrbis præda, omni ex parte admotis machinis, inter ignes teláque hostium, vrbem capit. Imperterriti Franci muros scandunt, Saracenos proturbant, instãt recedentibus, ac tametsi Mauri pertinaciter dimicabant, & in viarum capitibus obuertebant ora gladiosque; is tamen impetus vincentium fuit, vt vbique victi & prostrati, vicis inundantibus sanguine, cladem pertinaciâ auxerint, suisque cadaueribus trophæa erexerint. Hinc prædabundus miles omnia rapere, sæuire ignis in ædificia; nihilque omitti quo polluta vrbs impurissimæ gentis contagio, cruore tota & purgata igne, lustraretur.

Quam Martellus recipit.

XXIX. *Martellus Narbonem obsidet.*

Carolus Auenione receptâ, ne Victoria hæreret in limine, statuit in ipsas Saracenorum terras inuadere, gentémque perfidam, è tota Francia eliminatam, suis Pyrenæorum claustris includere. Quocirca dato ad instaurandam vrbem & curandum militem spatio, subsidiisque euocatis è Francia, transito Rhodano, in ipsa ferarum latibula exercitum agit. Occitania inferior, Gothici dudum appendix imperij, obtinebatur à Mauris; eorum vrbs primaria, magnique vel Roma orbis Domina nominis, Narbo, situ & munimentis validissima, & propè inexpugnabilis censebatur. Saraceni subita

Narbonne.

THEODORICVS CALA.

subita irruptione Francorum oppressi & territi, & ab exercitu imparati, in munitas vrbes, Narbonem præcipuè, indefensis agris, sese coniiciunt, summáque cura ad propugnationem facilem instruunt. Nec segnius Carolus Narbonem, quando in ea versabatur cardo, vnáque erat momentum victoriæ, oppugnandam suscipit; Auenionis euentu, certus suarum virium atque hostilium. Verùm longè difficilior expugnatio cessit. Nam & vrbs paludoso in solo, stagnantibus circum vndique aquis, murísque tecta firmissimis, amoliebatur obsidentium opera soli mollitie, eadémque munitionum nexu repellebat; & præsidiarius miles ex optimo quoque delibatus, ciuísque omnis Mahumetica lue imbutus, iam non captam vrbem & alienam, sed patriam, liberos, opes, & fana, spe nulla clementiæ propugnabant: seque vrbe incluserat Præfectus Regius Athimus, militarium rerum apprimè gnarus, cum delecto ex Hispania milite, mirificè erectis ad repellendos hostes omnium animis. Inde ad opera conuersus Carolus, metari castra circum vrbem instituit, eam vallo quasi indagine lentâ præcingere, obseptísque aditibus, fame & longæua tabe opprimere. Nec modo sociis ad ferendam opem viæ interclusæ, sed & obsessis eruptiones exitúsque omnes prohibiti, lata fossa firmissimóque vallo circumductis; ne ad mortem nisi per noua mortis genera properarent. Præcipuè super amnē Atacem

Aude.

siue Adicem, qui ciuitatem interfluit, laboratum in cancellis claustrísque ponendis; palis in ipso alueo altè defixis, & in modum arietis prominentibus, ad nauigiorum spem audaciámque natantium abrumpendam. Dum hæc agebantur, munimentísque perfectis miles inclusus sibi iam oneri esset; Præfecti Hispaniæ, ne cum vrbe fortissimóque præsidio periret gentis suæ prouincia; contractis summo studio copiis, haud paruo vt res poscebat numero, liberare vrbem constituunt. Duci Amorro commissum id munus; qui confestim integrum militem minarum plenus, in hostem educit; iam laboribus fractum, vt affirmabat, meticulosum, qui munimentis se tegeret; nec quid pugnæ præter fugam præcipitem decerpturum. Carolus explorato exercitus tanti accessu, obfirmato in periculum animo, solita celeritate Mauris occurrit. Probabile est, quod Aimoinus non scribit, eductam castris maximam partem militum & selectissimam; impositum obsessis, relictis aliquot qui obirent vigilias, ignes excitarent, totúmque exer-

M. Saracenos vincit.

citum in castris implerent; dum Imperator egressus silentio nocte concubia, furtim quidem, sed ad magnam gloriæ segetem, hostem quærens,

Bere.

hosti se proripit. Ad fluuiolum Birsam seu Biram, quà in mare proximum influit, inuentus hostis, numerosis cohortibus latè explicatis; nec mora, vtrinque ardenti animo procursum ad pugnam. Gaudere Amorrus, quòd ad se properaret victoria, viáque dimidiata sibi occurreret, deploratis rebus ad necem certam Francos irruere, ne vnum quidem fore superstitem, si dum Athimus à tergo cæderet, ipsi à fronte instarent pauidis; hunc vnum militem Christianis esse, qui si vincatur, prolaturos se Luteriam vsque, prædam, palmas, regníque limites. Hæc dum suis iactabat; intrepidè Carolus, ordines explicans; non alios dicebat ire in prælium, quàm qui ad Turones & Auenionem iuissent; eosdem nempe tum qui victores fuerint,

tum

tum qui victi; meminiſſent ſe per innumeras phalanges hoſtium, per imbres ſagittarum, haſtarum, gladiorúmque texta horrentia, decurriſſe ad victoriam; modò eoſdem ſe duci in Mauros, quos adhuc inuictos cecidiſſent tamen & viciſſent; quos muris, propugnaculis, foſſis, aggeribus tutos & munitos, expugnaſſent tamen, & in munitionibus ipſis obtruncaſſent, iam non ariete, non ſcalis, non machinis opus, vt ad hoſtem accedant, patere ipſum, ſub ictu eſſe, ſub gladio; poſſe vno eodemque gradu accedi & vinci. Simul primus ipſe in hoſtem irruit. Atrox haud dubiè pugna, dubiuſque euentus; donec Amorrus Saracenorum Dux, fortiter dimicans interfectus (nec quomodo ſcribitur) ſuorum animos debilitauit ac fregit; tanti Imperator in alterutram lancem momenti eſt; hac commotos cæde iámque titubantes vrgere Franci audacius, mouere gradu, impellere, deiicere, & mox in fugam dare præcipites; depropera nte Victoria, poſtquam ſemel ad greſſum ſe mouit. Fuga Saracenis perniciofior pugnâ; nam dum ſalutis ſpe in ſtagna proxima ſtrata nauigiis, quibus aducti erant, promiſcua turba congerunt ſeſe; pars in aquas præceps, pondere armorum, vndarúmque vorticibus, merſa eſt; pars à victoribus nauigia occupantibus aut à littore iaculantibus cæſa; terrâ & mari latiſſimè ſtratis cæſorum ſpoliis & cadaueribus; gemino Elemento ad gloriam Caroli contendente. Qui ſtatim militem opulentum præda reduxit Narbonem; non minori laude quàm Nero ille Romanus decurſa Italia victum Aſdrubalem repræſentans Annibali: ſanè Athimus auditâ clade, mari effugit; moxque Carolus expugnata vrbe, ferro & flammis captam diripuit; Romanorum Gothorumque delicias, nec enim veroſimile, eam vrbem omni ope & ſpe deſtitutam, victori ereptam; quod quidam aſſerunt. Ac mox alias eodem victoriæ greſſu occupatas vrbes, Agatam, Biterras, & Nemauſum, Gothici antè imperij, tunc Saracenici, ſimiliter vaſtatas, muriſque vt veſtibus ſpoliatas, iniectis ignibus ardere iuſſit; ſeu veneficas, colluuie ſcelerum inquinatas. Poſtea victor, ingenti præda, maiorique famâ, in Franciam intimam reduxit militem.

Theodoricus Cala. Anno 733. *Narbonem capit.* Agde, Beziers, Niſmes.

XXX. *Saracenorum tertia irruptio.*

Nec tot tantiſque cladibus numeroſiſſimæ gentis peruicacia fracta eſt: mox tertium irrumpit in Franciam. Sua primùm petita Gallia, hoc eſt Narbonenſis, peruio ab Hiſpania tranſitu; dein Arelas capta & vaſtata; vnde accitu Mauricij Maſſilienſis effuſa in Prouinciam Phocenſem procella, & icto cum Mauricio fœdere, ad Varum ab extremis Gadibus Mediterraneum mare inuaſum. Exereſcentem Hydram reſecaret vt ſemel Carolus, præter militem magnis delectibus euocatum, Luitprandum Longobardorum Regem honorifica legatione ad ſocietatem belli inuitat; quem vt maximè demereretur, Pipinum filium ſub initia plenæ pubertatis ad Regem mittit, vt Chriſtiano more iis temporibus vſurpato, primus adoleſcentis crinem attonderet (quod vel pueritiæ depoſitio erat, vel quædam ad Diuinum cultum inauguratio) eumque nouo quodam modo ad religionem ſpiritu gigneret. Idque celebritate magna perfectum, tam grato animo Luitprandi, vt is ipſe cum exercitu (quod à Paulo Diacono tunc ſcribente traditur) ab Italia in Franciam ſocia arma iuncturus venerit. Iam Childe-

brandum Auenionem præmiserat Carolus, qui Maurorum impetus coërceret; ipse postea cum Longobardo insequitur, excisurus tandem Saracenicam luem è Francia. Fuitque expeditio nominis & famæ, haud vllius periculi vel laboris; quippe vel exercitus vel Imperatoris terrore, nullâ editâ pugnâ dilapsi sunt; atque Mauricius tantæ perfidiæ reus & conscius, relictâ Massiliâ, se abdidit in maritimum locum, excelsis rupibus auiáque solitudine ignotum potius quàm securum: Maurus iterum Narbonensi expulsus, & Pyrenæis suis inclusus. Ita victor Carolus Parisios rediit, post domitam impietatis excetram, totámque Europam à grauissimo iugo vindicatam.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER QVARTVS.

SYNOPSIS.

Gregorius Martellum implorat. Martelli mors. Martelli quatuor filij. Bellum in Hunoldum. Alemanni domiti. Carolomannus Monachus. Grifo iterum turbat. Pipinus regno se comparat. Pipinus Rex inauguratur. Stephanus Pontifex in Franciam venit. Pipinus in Italiam primò transit. Carolomanni mors. Pipinus iterum appellatur à Stephano. Legati Constantini ad Pipinum. Aistulphus victus. Procerum conuentus. Parlamentum an institutum. Dux Bauariæ hominium præstat. Pipinus in Aquitanos. Pipini mors. Carolus & Carolomannus Reges. Carolus in Aquitanos. Bertam ducit vxorem, & repudiat. Carolus Magnus solus Rex Franciæ. Carolus in Saxones. Desiderius in Adrianum. Carolus in Desiderium, Ticinum obsidet. Et Romam primò venit. Longobardiæ Regni finis. Carolus in Saxones. Templum à flammis seruatum. Carolus secundò in Italia. Carolus in Hispania. Roncæuallis clades. Ludouici ortus. Bella Saxonica.

Vitichindi conuersio. Carolus Romam repetit. Coniuratio prima in Carolum: Carolus in Ducem Beneuentanum: Et in Bauarum. Carolus in Sclauos & Hunnos. Hungari qui. Secunda in Carolum coniuratio. Rheni & Danubij iunctio. Carolus Imperator. Danicum bellum. Ludouicus Vascones subigit: Et Catalauniam. Barcinonem capit: Et Dertosam tentat, & expugnat. Saraceni repulsi.

THEODORICVS CALA. I.

Gregorius Martellum implorat.

Anno 739.

ERAT in gloriæ ac poteſtatis apice Carolus, cùm nouæ in Italia turbæ poteſtati ſin minus, gloriæ ſaltem quidpiam detraxerunt. Traſimundus Spoletanus Dux Luitprando Longobardorum Regi vectigalis, ab eo defecerat, ac Romam in Gregorij III. Pontificis tutelam vt in aſylum confugerat. Hinc Pontificem inter & Longobardum, primùm offenſio, mox bellum graue: Longobardo Spoletum inuadente, ac minante Romæ ni dederetur ſibi Traſimundus; Traſimundo contrà ope Pontificis populique Romani, vim illatam ſtrenuè repellente. Ex hac flamma natum incendium, quod Romanis Pontificibus ærumnas plurimas, Longobardis tandem regni perniciem extremúmque exitium peperit. Igitur Luitprandus viribus pollens & auctoritate, inſtigante Leone Imperatore, qui cupidiſſimè Romanam Eccleſiam perditam vellet, in ipſum Pontificem Romanámque ſedem arma commouit; ac ſtatim poſt occupata Pontificiæ ditionis quatuor oppida, & direptam ſancti Petri Baſilicam cui vel Ariani pepercerant, vrbem obſedit, agebatque ad extrema, niſi Traſimundus cum exercitu Spoletum conuerſus, auocaſſet Regem. Scio pleroſque magni meriti Auctores ſcribere, & in ea primùm fui ſententia, Martelli auctoritate obſidionem ſolutam. Sed præterquàm quod eius rei veteres nulli meminerunt, ſanè ex iis malis quæ Luitprandus liberatâ Româ Pontifici intulit, colligi poteſt, nequaquam à Martello collatum id beneficium, quod ſtatim in malefactum deſciuit; & ſuille opus infirmitatis non clementiæ, alienæ vel ſuæ. Sanè ad Carolum inſtituta eſt legatio, eodem modo quo à Gregorio II. obita fuerat; imò additæ Pontificiæ literæ, magni doloris & miſeriæ indices. *Iis Dominum excellentiſſimum filium Carolum Subregulum (ita enim compellat) ad ferendam Eccleſiæ opem impensè precatur; eiuſdem Eccleſiæ angustias & calamitates ingenti animi ſenſu deplorat. Queritur, quod filij quorum intereſt maximè ſaluam eſſe matrem, laboranti nullum auxilium, nullas ſuppetias ferant; monet ne Regiis Longobardi falſis prætextibus moueatur, ideo Duces Beneuentanum & Spoletanum bello peti tam atroci, quod nolint Romanam Eccleſiam armis laceſſere: Potentem quidem Apoſtolorum Principem ad propulſanda hoſtium tela, ſuáſque ædes ab calamitate omni vindicandas; ſed experiri Deum, quæ fidelium mens, quive animus ſit, & in benefactis mortalium amare & quærere quod rependat. Poſtremo eundem*

Gregorij litera.

Carolum bis Christianissimum appellatum, incensis verbis adiurat, per Deum vivum, & ipsas sacratissimas claues, iam auxilij opisque indigas, ne Longobardi amicitiam Ecclesiæ bono anteponat, sed celeriter aduolet ad præstandam opem; aperiatque iactatæ diutius Petri naui tutum portum atque perfugium. Hæc apud Carolum, cuius fuerint ponderis haud satis liquet: Sane vt conijcere est, eum pro Pontifice apud Longobardum deprecatum amicè, ita certò constat nihil armis tentasse, siue grauissimo ac diuturno bello perfunctus, potius duxerit, suos pace & otio recreare, quàm implicare nouo Marte atque ancipiti, siue fœdere, amicitiâ, summisque beneficiis Luitprando obnoxius, ingrati animi notam effugerit, seu demùm lenta ac decocta nondum consilia mors occupauerit. Nam & Gregorius Pontifex proximo anno suo fato raptus est, Zacharia successore mansuetudine morum atque ingenij impetrante pacem à Luitprando, Caroli fortasse quà timore, quà monitis. Et ipse Carolus ætatis anno quinquagesimo quinto, regni in Reges vsurpati vicesimo quinto, tabe ex febri contracta, vitam clausit, multis aduersis felicem & inclytam; pace tot inter bella & tumultus partâ; dignus quo Francia Græciæ atque Italiæ se componat, ita summa ex paruis, & in patriæ salutem non perniciem gesta plurima sunt. Vnum tamen Martello defuit, quæ Alexandri Cæsarisque felicitas, nempe Scriptor qui præclarè gesta posteris traderet, nisi & ipsi posteri, liberi & nepos, Martello pro scriptore sint, & panegyricus suprà omnem laudem. Sepultus est in basilica Dionysiana, Regum Mausolæo, vt iaceret inter Reges, qui sedere noluerat. Post obitum fama tanti viri & existimatio læsa est, quibusdam somniis de æterno eius exitio increbescentibus, quæ per se futilia, & à Baronio falsi comperta, vt mera somnia, & vigilantium mendacia, reiicienda sunt. Fortasse hæc opinio & in pœnam fuit Martelli gloriæ, qui res sacras paruo delectu in profanos vsus impendisset, & Ecclesiasticas immunitates violasset audacius: Quanquam & aliunde hanc iacturam sarciuerit, Christianæ fidei apud Germanos zelo & studio, adeò vt illi Gregorius III. gratias egerit, quod sua cura, auctoritate & opera, sanctus Bonifacius centum hominum millia ab idolorum cultu auerterit: prærogatiuâ nobili Principum, vt in aliena tum bona tum mala influant, nec tantùm ex suis quantùm ex subditorum moribus censeantur. Paulò ante Rex Theodoricus obierat, euecto in solium Childerico III. Theodorici filio aut agnato, quippe hæc incerta admodùm; nec Childerici præter exautorationem vlla memoria, indignantibus fastis ea nomina adscribere, quæ vmbratica & inania nihil veræ & solidæ laudis retegerent.

THEODORICVS CALA.

Martelli mors.

CHILPERICVS III. REX.

Carolus tanta facinora præclarâ sobole cumulabat. Quatuor illi superstites filij, Carolomannus, Pipinus, Gripho, & Ægidius, & Chiltrudis, ex Sunichilde suscepta. Ii siue natalibus impares, siue indole, aut paterno affectu, hæreditatem ipsius haud æquè sortiti sunt. Quippe Carolus postremis tabulis, maximo natu Carolomanno regnum Austrasiæ gentésque vltra Rhenum commiserat; siue honoris causâ, quasi auitum à Pipino regnum primùm genito traderet; siue ex prudentia delectúque iusto, ob Carolomanni ferociorem indolem, quæ feroces itidem gentes II.

Martelli quatuor fuij.

Anno 741.

CHILDERICVS III.

pronasque ad rebellandum, duriusculè regeret, fortitérque subiiceret. Idem Pipino mitiori natura Neustrios & reliquam Franciam faciliores populos regendos attribuit, minorem licet in maiorem partem admittens, quâ teneritudine affectus, erat enim Pipinus patri charissimus; quâ vaticinante quodammodo futuram magnitudinem animo, & amplitudinem regiam in adolescentis dotibus præsagiente. Duo supererant liberi, ex alia coniuge suscepti, Sunichilde quam dixi, Odilonis Bauariæ Ducis ex fratre nepte, Grifo & Ægidius: quorum Ægidius iam viuo patre, vt erat indolis ad solitudinem natæ & à tumultu rerum alienæ, sacris curis addictus Rothomagensibus insulis fuerat annexus, & ideò à scriptoribus pluribus inter Caroli liberos nusquam numeratus: Grifo propter morum asperitatem, & immodicam ambitionem, in nullam partem hæreditatis admissus, iubebatur eam sortem accipere, quam constitueret beneuolentia fratrum, patre detrahente ambitioni materiam, ac iuueni dominandi cupido obsequium imperante, ex fraterna beneficentia tutius atque suauius. Verùm vt raro humana prudentia vltra hominis vitam prorogatur, vniúsque Dei est in ætates multas prouidere, statim Grifo paternam præteritionem ratus iniuriam, erumpente carceribus positis indole, statuit præripere fratribus quod iubebatur accipere, & partium, si eas tandem regnum admitteret, diribitor esse, non particeps. Accessit noua incendio flamma, Sunichildis, quæ amans vt mater, & ambitiosa vt fœmina, filij contumeliam atque inopiam suas ducens, eum ad moliendas nouas res impulit. Quærebat à filio; *Num ab matre impari ortus foret? An vilis adeò Bauariæ sanguis, è quo nata soboles pro spuria sit? Nam quid aliud paternas tabulas dicere, è quibus per ignominiam esset expunctus, nisi nothum esse & spurium, qui liberos inter prætermitteretur? At nequaquam id iudicium Caroli esse, cuius ipsa mentem & pietatem dudum explorasset; eam à priuignis textam esse fraudem in tabulis, qui tum ipsum, tum Ægidium fratrem, quos ab natalibus non possent, à natalium fructu amouissent. Quocirca ipse, si vir esset, si vera fortissimi Caroli soboles; iam paterna virtutis æmulus, in fratres tabulásque falsas exsurgeret, hæreditatem cuius parte vetaretur inuaderet vniuersam; eam adhuc occupantis fore, proceres Francos ducem sequuturos, cuius miserarentur inopiam, & mirarentur audaciam; patruum ipsum Bauarum cum tota Germania promoturum tam iusta studia. Iret igitur, fortunæ duci sese committeret; quodque raptum iniuriâ foret, id armis quod Principum ius est, vindicaret.* Confestim iuuenis spe & indignatione tumidus, adscitis consilij sociis, Laudunum iis temporibus vrbem munitissimam in Picardia inuadit, indicto fratribus bello, maiore audacia quàm potentia. Ii verè germani in communem hostem conspirantes, hæreditaria celeritate lecto exercitu, oppressuri virus in capite, Laudunum obsident; adeóque interclusam omni ope vrgent, vt se conditionibus nullis tradiderit, ipso Grifone permisso fratribus, breuissimo tempore absumente spes tantas. Hoc periculo perfuncti fratres, ad sanandas nouas plagas conuertunt animum. Siquidem populi, ac ij maximè qui procul dissiti ad Austrum & Boream, nuper adiuncti erant regni limitibus, post fata Caroli iugum excusserant, abscedente reuerentiâ cum metu, & resurgente spe libertatis recens excisæ.

Grifo in fratres mouet.

Laon.

excisæ. Sed ne quid turbatum Grifo moliretur, curâ Carolomanni, in Castellum nouum, quod ad siluam Arduennam validissimum erat, deducitur; honesto carcere animi impetum nimiámque ferociam refringente. Mox Aquitania rudimentis Principum designata. Eam Hunoldus, iam sæpe dictus, Eudonis filius inuaserat, & Carolo etiamnum viuo perduellis, Lanfredum Abbatem sancti Germani, legationis causa ad se missum, quasi exploratorem, captum, & in carcerem trusum, contra ius gentium, magnâ Francorum ignominiâ, pluribus mensibus detinebat. In eam igitur cum exercitu penetratum; sed breui bellum pace mutatum est, quam Hunoldus suppliciter poposcit, illi cum Ducis titulo, Aquitania permissa, at Franco vectigalis, & vicissim Lanfredus redditus, malè actorum petitâ veniâ. Ibidem ad veteres Pictauos, fratres egregiè concordes, ne charitas periclitaretur in posterum, regnum quod indiuisum hactenus gesserant, iuxtà patris tabulas partiuntur, obtinente Carolomanno Austrasiam, Pipino Neustriam, quippe facilius sectorem admittit imperium quàm consortem. Inde regressi vterque ad sua. Statimque daturus specimen qui futurus esset Carolomannus, primò in Alemanniam vltrà Rhenum excusso iugo rebellantem, facta irruptione, ferro & flammis coactam sapere, ad obsequium reuocauit. Deinde gnarus pietate & iustitia contineri regna quæ ferrum parasset; admonente Bonifacio sancto illo Germanorum Apostolo, quantùm licentiæ & impietatis, homines non profanos modo, sed sacros etiam arísque addictos, tot inter bella quæ gesserat Pater, inuasisset, nec remedium efficacius quàm ab euocata Præsulum Synodo, autoritate Zachariæ summi Pontificis ea contracta est; multísque Canonibus quæ penitus collabebatur instaurata Ecclesiastica disciplina, Dei cultui prouisum in posterum. Perfectâ Synodo, rursum obstrepentibus lituis, Mars tentatus. Bauari & Saxones ab Caroli obitu, qui primi temeritate rebelles fuerant, iidem postremi omnium temeritatem peruicaciâ tuebantur. Ac Bauari quidem Odilonis freti audaciâ; qui Ducis abdicato titulo vsurpauerat regium, iam Dominis suis se componens, nouáque iniuria cumulauerat primam, Hiltrude Francorum Principum sorore, Sunichildis suasu, clàm in Bauariam fugiente, admissa in thalamum, & inuitis fratribus in vxorem captâ. Ergo Carolomannus & Pipinus, communi exercitu vindicaturi contumeliam communem, iunctis viribus Odilonem inuadunt, ac post acerrimam dimicationem ad Leccam amnem profligant: inde conciliata pax, victo permissa vxor, Regis titulus in stipendiarium mutatus. Pòst in Saxones Carolomannus solus se conuertit, quos Theodoricus auctoritate facilè apud eos princeps ad defectionem impulerat; eosdémque mox obsequio reddidit, captus ipse à Carolomanno in valido castro Hoscoburgo, & data fide in libertatem restitutus. Liber tamen rebellat iterum, geminísque fratribus in eum mouentibus, iterum vincitur, captúsque veniam impetrat, victoribus arma in pœnam expedita, venia & indulgentia coercentibus: Vt hic mirari iubeat, tum concordiam fratrum, tam facilè mutuam opem præbentium, simúlque imperantium quasi vnus foret; tum clementiam, ita parcentium quasi non vincerent nisi vt parcerent.

Bellum in Hunoldum.

Alemanni domiti.

Lec.

In

CHILDERICUS III.

III.

Carolomannus Monachus.

In hoc prosperitatis cursu Carolomannus patrauit facinus seculis omnibus memorandum, quod quia sapientiæ est & fortitudinis supra mortalem, placet id fusius atque enucleatius enarrare. Etenim, si laudi fuit quàm maximæ, & ad cumulum famæ amplissimum, Carolo V. Imperatori, iam seni, debilitato morbis, & inconstantiam rerum pertæso, in filium hoc est alterum se, magnam regni molem transmittere, quantæ erit gloriæ Carolomanno, in flore ætatis, valenti & vegeto, omni fortuna prosperè functo amplissimas spes fratri, hoc est alieno propemodùm, copiámque tantam relinquere, vt pauperculus. & ad nutum alterius, vitam multa inter incommoda ignotus ageret? Hic igitur profligatis vndique hostibus, iam pace partâ, ne difflueret otio, cœpit de futuræ vitæ statu cogitare. In cœnobia benignus admodùm, piâ liberalitate plurima fouerat, præcipuè Fuldensi, quod Bonifacius ærumnis magnis condiderat, iura & fundos elargitus erat luculentos. Inde frequenti cum eodem Bonifacio sermone, pietatis rerúmque sacrarum illecebris captus, primò terrena vt caduca agnoscere, parui facere, aspernari; dein cœlestia habere in pretio, amare, ac cupiditate magna expetere, ac tandem animum Diuino incendio depascente, fastigium, opes deliciásque odisse; & quæ Christum sapientibus saperent, ignominiam, latebras, indigentiam rerum, labores, summo amoris æstu inquirere. Cùm itaque diuinus spiritus victor vrgeret, statuit piissimus Princeps, abdicatis honoribus omnique seculi pompa eiurata, Deo se tradere, ac monasticam vitam suscipere. Capti consilij Pipinum statim participem facit; ac tametsi pro mutuo amore atque concordia, orbari fratre molestum haud dubiè Pipino fuerit, tamen iacturam fratris tanto imperio rependente, Carolomanni votis alter assensit. Ille igitur Pipino facultatum omnium hærede dicto, imò iam possessore, comitatu honesto Romam ad implenda vota profectus est. In ipso itinere Soractem in Tuscia montem inuisit, (consecratum olim Siluestri latebris, cùm sanctissimus Pontifex Constantini nondum Christiani metu deliteret) & adamatâ loci solitudine, iussit in eâ ædificari cœnobium, in quod ipse cum aliquot sociis, veluti in portum è mundo, vt aiebat, naufragus, posset emergere. Romam hinc pergens, in orbis Domina triumphaturus verè de orbe terrarum, deposita purpura, abiectísque militaris pompæ insignibus, ab Pontifice ipso Zacharia monasticum suscepit habitum; demirantibus cunctis, tantam demissionem in Principe, fortitudinem in iuuene, atque in Aulico viro pietatem. Inde impertita benedictione Pontificis, in Soractis eremum gaudio ingenti secessit, regnum adeptus, sua sententia atque verissima, longè amplissimum. Verùm nec in eo Principis tanti laus constitit; quíque videbatur virtutis partæ iam cumulus, properanti vlterius gradus fuit, adeò viris quos insedit Deus nihil est summum, nulláque meta semper currentibus. Admiratio virtutis ad Carolomanni spectaculum euocabat plerosque, qui in Monacho Principem siue inquirerent siue inuenirent, aliquid maius Principe suspiciebant, Francorum maximè Romam ibat nullus, quin digrederetur Soractem, irétque visum in illo sanctitatis theatro, atque veræ gloriæ nundinis, quanti terra esset, quanti cœlum.

Anno 746.

Vnde

CHILDERICVS III.

Vnde adeuntium turbâ, & veneratione exhibita, cùm aduerteret Carolomannus in frequentiam latebras, & in honorem demissionem deficere, rursus mundum vel ab Monacho fugiens, audito montem Cassinum magni nominis cœnobium esse in Samnio, ad illud vno viæ comite ignotus se contulit, summisque precibus impetrato à Petronace præside aditu; vilissimo culinæ muneri, aliisque eiusmodi officiis, diu quasi tyro & pro abiecto mancipio addictus atque exercitus, ea edidit patientiæ, humilitatis, & obseruantiæ in præsides specimina, vni præter socium Deo superísque notus, vt in summam sanctitatem euectus, inter Monachos tam virtute princeps extiterit, quàm inter Aulicos ortu & fortitudine. Nec ambigo quin ipsi laudi maiori fuerit, oues pascere, ferre humeris si quæ aberrarent, vapulare à coquo, & velut induruisset in saxum verbera & contumelias perpeti, nullo questu ac nullo propemodùm sensu; quàm dimicare, vincere, triumphare, ac præstare ea quæ Regum ornamenta & vota sunt. Sanè par fratrum in dispari studio gloria, & fortasse maior alterius: Comparauit regnum Pipinus, Carolomannus contempsit, ille tradidit posteris, hic castitate interdixit se posteris; ille in fama & omnium ore versatus est, hic silentio suáque infamia immortalitati se tradidit. Sed ista, fortasse plura & extra chorum, sanctissimi adolescentis virtuti donata sint.

IV. *Noua à Griphone turba.*

Vt Carolomannum ab secessu pax & tranquillitas, ita Pipinum ab incremento honoris bellum sequutum est ac ærumnæ. Fratrum consensu, Gripho qui hactenus in Castro nouo custodiebatur, assertus est libertati, & Pipini gratiæ redditus, spes primas illicò & vota suscitauit turbidus iuuenis. Cùm ei omnia abundè suppeterent præter imperium, fratrique duntaxat vni subesset, tam perosus obsequium quàm optans imperium, maluit per fugam atque pericula istud inquirere, quàm illi acquiescere in vsu opum atque in otio. Quocirca lecta nobilium manu, quos similis vel spes vel indoles conciliauerat, ad Saxones fugit, nouas ad res nunquam non paratos, statimque ad rebellandum impulsos, contracto milite, ad amnem Onacram (quem Neccarum esse crediderim) positisque ad ripam castris, fratrem cum exercitu properantem, amne & munimentis tectus expectat. Nec lenta expectatio morantem frustratur, Pipinus per Thuringiam celeriter aduolans, in Saxoniam penetrat, iámque res vergebat ad prælium, cùm amicè conuênit, seu metu Saxonum, seu Pipini clementiâ; rebellibúsque impunitas data. Gripho relictus suæ fidei atque pollicitis, abscissa spe turbarum in Saxonia, fratre vix dum digresso, in Bauariam ad sororem Hiltrudem se confert. Ea Odilone coniuge morte prærepto, Tassilone filio puero admodùm, vt erat fraudi obnia per cognationem, ita & vi per infirmitatem. Quæ igitur vt soror fratrem amicè excepit vagum & profugum, quod agricolæ contigit admittenti viperam laribus, eum breui experta est proditorem & perfidiosum. Siquidem clam inito cum amicis consilio, quos è Francia honoris & salutationis specie conuocabat, sumptis armis inuadit Bauariam, ac sorore cum filio in custodiam traditis, ipse tandem imperium, quod à fratre nequiuerat, à crimine obtinet. Verùm Pipinus detestatus perfidiam fratris, & miseratus sororis lacrymas, cum exercitu va-

CHILDERICVS III.

do in Bauariam venit, ac nouum Ducem, promptiorem patrādo sceleri quàm tuendo cum iis omnibus quos afflabat consortium criminis, vel imparatum à milite, vel abiectum ab animo, ne permissâ quidem fuga cœpit, magno statim temperantiæ clementiæque specimine. Nam Tassilonem nepotem in Ducatum restituit, vno victoriæ præmio quòd benè faceret, & Grifoni tam sæpe rebellanti, noua sui victoria, pepercit. Imò vt beneficiis perturbatorem iuuenem immutaret, secum abductum non mancipauit carceri, nec supplicio affecit, sed assignatis duodecim comitatibus, Ducem appellauit: Prudenter tamen, quod intra Sequanam & Oesiam amnes comitatus conscripti, positis propiùs ambitionis cancellis; Dúxque sub oculos fratris collocatus, vt à nouandi studio amoueretur. At impensum frustra beneficium. Euoluto nondum anno Grifo pacis & quietis impatiens, præclusis iam Borealibus terris, ad Austrum diffugit; excipiente Gaifero Aquitaniæ Duce, qui Hunoldo fratri vel demortuo vel cedenti sponte successerat. Demùm tot inter leuitatis & inconstantiæ fluctus impegit in scopulum temerarius iuuenis: quippe, vt tradunt, cùm vxorem Gaiferi, quæ formosissima erat, amore captus, appellasset de stupro, monente virum coniuge, nouus Paris à Menelao nondum raptor peremptus est, & vindicante priuatam iniuriam, & auertente, quæ à Pipino reposcente fratrem imminebat, calamitatem publicam. Quanquam scribant alij, Griphonem ab Aquitania extorrem, in Alpium transitu cæsum, dum in Italiam tenderet, fortè à Longobardis quæsiturus perfugium. Ita alieno scelere an supplicio, Pipinus hac molestia liber, solus regnum Francicum obturbante nullo administrabat.

V. *Pipinus ad occupandum regnum se comparat.*

Tum demùm cura de occupando regno virum incessit. Iam Mattelli gloria atque auctoritas potestatem transferendi regni pepererat, résque in facili erat, nisi vir militaris, profligandis hostibus magis quàm demerendis ciuibus studuisset, aut fortè censeret, publicam rem tot morbis vexatam atque distractam, nondum duro atque nouo symptomati parem esse; legauit tamen eandem liberis facultatem, appendice hæreditatis opimâ, vt voluntas vbi accederet, prompta esset potestas. Nec eâ vsi sunt Carolomannus & Pipinus, quantumvis concordes, at fortasse gnari quanta fax discordiæ regni pars foret. Mox Carolomanni abdicatione, Grifonisque morte, traductis in Pipinum vnum Martelli opibus; enimverò tunc sic inflammata est viri ambitio, vt iam non voluntatem, sed flagrantissimam cupiditatem præuertendam omnibus duceret. Eam in rem cœpit circumspicere se, Childericum Regem, Proceres Francos ac modos quibus in id fastigium euolaret. Inspectabat se florentem ætate, felicem prole atque subnixum, in ore omnium esse atque amore; vectigalia regni, dignitates, arces, & milites, seu corporis neruos, vel automati cuiusdam machinas, suos ad nutus verti & agi, se tandem regni præter vnum nomen compotem esse. Contrà Childericum, non modo omni ope, sed suo ipsius animo destitutum, adeò regio indignum titulo, vt ne ad hominem quidem accederet, vmbram & laruam inanem aspiciebat, si pelleretur vel digito, ruiturum in præceps. Iam Proceres, tum qui sacra regerent, tum qui

qui profana, ab Auo & Patre dignitatibus & beneficiis auctos, & ab ipso se cumulatos, vnum id cupere, vt nomen regium & potestas penes eum esset, qui augeret beneficia, non euerteret, nec clientibus nouis se traderet: Eò maximè, quod Martelli industria, nemo è tot Proceribus eminebat, qui Pipino contenderet regnum vel inuideret. Iis perspectis, cùm ad modos perficiendæ rei se vertebat, nihil non promptum deprehendebat & facile; euocandum nobilium cœtum, seligendos qui sibi plurimùm addicerentur, proponendam rem, effectum haud dubie sequuturum. Quæ videbantur duæ res fore impedimento, amoueri easdem posse; nempe Francorum in Reges venerationem, & in Clodouæi posteros studium, iam ignauiâ Regum in contemptum vertisse; religionem præterea & sancitæ fidei iusiurandum, auctoritate Pontificis solui posse vel scindi. Ideò ad rem aggreditur, multos benefactis, plures pollicitis, comitate omnes deuincit, amicos veteres spe nouâ excitat, nouos veterum æmulatione incendit; nec pecuniæ parcit nec studio, vt in aula & in prouinciis habeat addictos qui auctoritate pollerent. Iam passim à familiaribus cœpto sermone, primùm in Aulicos, mox in vulgus emanauerat; propudiosam Francorum gloriæ iam tot Regum socordiam esse; abiiciendos qui nec sibi nec aliis boni essent, eum cooptandum, cuius virtutes tam amplo nomini adæquarentur; virum non longè arcessendum, in promptu esse Pipinum Principem. Et verò Pipinus paruo in corpore magnas animi dotes obtinebat: Nam staturâ quidem pusillus, quaternos supra dimidium pedes vix implebat, vnde illi Breuis aut Parui cognomen, at animus in arcta cista amplissimus, vni imperio conditus, adeò non capiebatur corpusculi modo, vt nec Franciæ terminis quà patebat latè conscriberetur. Accedebant mira comitas morum atque facilitas, ingenij atque consilij incredibilis quædam magnitudo, probitas mentis præter ambitionem remotæ à vitiis, magna liberalitatis & benefaciendi cupiditas, rei militaris cum felicitate peritia, virium etiam supra corporis modum robur eximium, religionis sacrarúmque rerum amor & studium; vt iam videretur tot concessis doribus Deus regno prælusisse. Ille igitur vbi sermones eiusmodi gratos in vulgus, & excipi amicis auribus animaduertit, maturum negotium ratus, publicum regni conuentum indicit, euocatis Præsulibus & è nobilitate præcipuis, quos sibi studere maximè comperisset, curátque in cœtu tentatis iam animis rem proponi. *Turpe esse Francico nomini, iamdiu tantum imperium ab indignissimis omnium regi; infamiam & ignominiam Regum, genti adscribi, iam malè audire apud exteros Francum, cui ignauissimus imperet. Sanè Francorum quem non pudeat, si nouos Reges, imò Regum sordes atque quisquilias, cum Clodouæi Clotariísque componat? Si cum ignauia militarem audaciam, cum stoliditate ingenium, cum infortuniis felicitatem, amplitudinem animi cum abiectione, gloriam cum ignominia, triumphos contendat cum seruitute & latebris? Deberi quidem reuerentiam Regibus, quam cum lacte Francus exsugeret, sed veris paribúsque tanto fastigio, non spuriis & à stirpe auita deficientibus. An crederent in vana corpora venerationem tantam adhiberi? Num animos potius & animorum dotes eximias, reuerentiam in Patribus summam peperisse? Quasi Clo-*

X 2 *donaum*

CHILDERICVS III.

donaum culta cæsaries, aut conformatio frontis aut narium, non quadam animi vis admirabilis, non fortitudo, non pietas, venerabilem posteris Regem effecissent. Sanè si is, si Clotarius filius, si Guntranus, iis fuissent moribus, quibus tunc agebat vitam Childericus, quid aliud præter contemptum & odium assequuti essent? Enimuerò dignum Francorum Rege negotium, tota die crines & barbam pectere, nocte stertere veterno pinguem & otio, toto anno glirium instar delitere rure, & mortalium conspectum fugere, non tractare arma, non interesse rebus ciuilibus, Francorum victorias ne auditu quidem accipere, & in regno suo extorrem agere; Annon præstaret eum Regem dici, qui reuera foret, laruámque inanem tandem amoueri? Nam Pipino quid noui conferent Proceres, cùm Regem dixerint? non potestatem regiam, quam impetrauit dudum à meritis; non venerationem, quam exhibuerunt Franci iam Auo; non ab hostibus exterísque gentibus metum ac terrorem, quem ipse suis victoriis latè circumtulit: Quid darent igitur, præter nomen & titulum, quem abdicabat à Chilperico mendacium, & afferebat Pipino veritas? Nec si haberetur ratio sanguinis, destituto prole Childerico, propinquiorem alium esse; nam vt Pipini paternum stemma à Clodione Rege petebatur, ita maternum à Clodouæo, cuius proneptem Blitildem, Clotarij secundi filiam duxisset Ansbertus, à quo Pipinus ortum habebat. Nec ducendum religioni, quod iurassent fidem Childerico, quippe is primus exautorabat se vita ignauiâ; quippe quod iurauerat ipse non impleret, tueri populos, regere, & promouere; nec exigere mutuam fidem poterat, quæ remissa nouo vitæ genere videretur. Ad summum appellari posse Pontificem, religionis sacrarúmque legum Antistitem, à quo veniâ iurisiurandi concessa, solutóque fidei vinculo, liberum Francis esset quem cuperent regno cooptare. In hanc sententiam assensu omnium itum est; missique ad Zachariam Pontificem legati, Richardus Bituricensis vel Herbipolitanus Episcopus, & Fulradus Pipini vt vocant Capellanus, hoc est sacrario Præfectus; qui Francorum nomine, solui sacramento, ac iusiurandum remitti peterent.

IV. *Pipinus Rex renuntiatur & inauguratur.*

Ii Romam vt venerunt, Pontifici eadem quæ in conuentu Francorum ingerunt; virtutem & merita Martelli exaggerant: *Per eum stare Christianam Rempublicam; repulsam ab Europa Mauricam luem, positósque terminos grassanti flammæ, iam ad ipsam Italiam aspiranti. Et Pipino præter paternam gloriâ suas etiam laudes summas esse, penes eum esse regni neruos & sanguinem, quodque maius est, Francorum amorem, optari ab omnibus, iámque in singulorum animis Regem esse. Nam Childerico, si redigeretur in ordinem, non iniuriam fieri, qui nec auctoritate, nec opibus, nec Francorum sensu, nec suo Rex foret, qui sine liberis iam truncus sterilis exaresceret, abdicante Deo propudiosam illam socordiam. Addebant, quod perefficacis momenti, Romanis Pontificibus tutelam & asylum parari oportere, eos hinc inde ab Constantinopolitano Imperatore & Longobardo Rege tam furiosè quàm cupidè peti, non ignorare ipsum Zachariam, quo furere quáque insaniâ in sacra sacrosquehomines Constantinus sæuiret, callere quâ ambitione, qua cupiditate inflammaretur Astolphus, ij duo si vires coniunctas in Romanum Pontificem vertant, quis salutis portus, quæ statio? Sanè non aliam illucere spem quàm Pipinum, qui beneficium à Romanâ sede collatum rependat cum fœnore, impendátque dignitatem regiam atque potentiam, ad Ecclesiæ non salutem modò, sed libertatem,*

tatem, amplitudinem, atque incrementum. Iis Zacharias persuasus, in legatorum votum assensit; ac post liberatos Francos sacramento, Bonifacio viro sanctissimo Moguntinensi Antistiti munus demandauit inungendi Pipini in Regem, quem ipsi Franci iam suis suffragiis delegissent. Perfectáque vnctio Suessione, magnâ omnium Ordinum celebritate à Bonifacio; móxque Pipinus Rex Francorum dictus, & more gentis circumlatus clypeo, solióque impositus. Supererat vltimus ad claudendam scenam tam nobilem actus, exauctoratio Childerici, qui ab rustica villa in qua degebat in Cœnobium ductus, scissâ cæsarie, depositísque vestibus Monachum induit; nulla grauiore iactura quàm crinium; nam regno quod non obtinuerat, haud spoliabatur, & vxorem perdere fortè in lucro sit; Ea similiter in Monasterio Virginum clausa est; móxque ambo quasi consepulti, à memoria omnium expuncti sunt; Tragico planè casu, nisi miserationem restinxisset contemptus. Quippe dum hæc agerentur, neque Romæ neque in Francia repertus vnus est, qui Regis miseri causam susciperet, aut vel leuem moram rei iniiceret, adeò nullum est supra calamitates fastigium: imò tantam regni conuersionem nullus tumultus, nulla turbatio excepit; plaudentibus omnibus nouo Regi, nemine in tot nobilibus, vel volente vel auso sibi regni partem asserere, in patientiæ præmium. Scilicet Dei vnius regnum æternum est, caduca cætera, quæ largitur ipse eripítq; cùm lubet. Neque omiserim præclarum fortitudinis specimen à Pipino editum, sub ipsum regni primordium; quod facinus alio tempore temeritatis argui posset. Vidit se ob paruitatem staturæ, non tanti æstimari à Proceribus, quantùm dignitas noua postularet. Eam vt audaci facto sanciret; cùm in spectaculo publico Leo in Taurum pugnans, collo apprehensum dentibus stringeret, sedentes in pegmate Proceres interrogat Rex; an soluendi tauri modus foret? silentibus cunctis præ stupore ipse exiliens, educto ense in pugnantes tendit, vnóque ictu Leonis caput amputat, ferro altè in tauri collum immisso; tum ad Principes redux: Num, inquit, dignus videor, qui vobis imperem? Sanè tunc miseranda posteriorum Regum conditio, quibus luculentissimo regno interdictis, prædium rusticum dabatur in sumptus, cum aliquot famulis, potius inopiæ testibus, quàm regiarum opum administris: Semel in anno in vrbem vecti plaustro iunctis bobus, vt Regis laruam induerent, promissámque ostentarent cæsariem (nam is vnus character supererat tantæ potentiæ) mox iisdem quadrigis redibant in villam; toto deinceps anno pompam dieculæ absumente. Interim dum Magistri Palatij, ius belli & pacis, vitæ & necis, potestate summa, exercerent, ac pararent gradus quos Pipinus scandit. Ita defecit Merouingiorum prosapia, anno postquàm inceperat, si à Pharamundo numeres, trecentesimo trigesimo secundo, virtute militari admodùm inclyta, regni & nominis Francici propagatrix, sed quæ ferociam à stirpe saperet; nondum Christianis decocta virtutibus, ambitioni propior quàm religioni; regendi partem docta, dum imperat aliis, partis ignara, dum sibi non imperat. Confestim Pipinus in Saxones mouit, vt nouo bello sermones vulgi obrueret, aut dignum se nouo fastigio exhiberet, cessitque expeditio ex voto;

PIPINVS.

Anno 752.

Regum posteriorum status.

cæsis pulsisque ad Veseram amnem Saxonibus, quanquam acerrimè & contumaciter dimicantibus. Narratúrque in reditu contigisse res mira, quam Ludgerus de hoc bello scribit. Nempe Pipino dum rediret victor, ad Coloniam occurrisse Vvestphalorum ingentes copias, qui insessis viarum compendiis, interclusis Francis, iam pugna imminuris, fessísque itinere, minabantur exitium: Quo in rerum articulo Pipinum humanæ opis indigum, inuocasse Diuinam, flexísque ante exercitum genibus, Suniberti Episcopi non ita pridem defuncti memorem, eius maximè implorasse auxilium. Qua vix fusa prece, super Francos splendidissima lux effulsit, cuius fulgore Barbari (& ij omnes idololatræ) ita sunt non exterriti modò, sed perstricti oculis & excæcati propemodùm, vt legatos de pace ad Pipinum miserint, se pro victis habentes, & prompti iurare in leges victoris. Ita tanto periculo expeditus Rex, victoria celebris & pietate, venerationem apud suos auxit, cuius gloriam laudémque bellicam sua virtus conderet, Deúsque sanciret.

Pipinus miraculo seruatus.

VII.

Pipinus à Stephano Pontifice imploratur.

At statim ipsi è Saxonia reduci, magna ad gloriam seges, & ad regni stabilimentum columna obtigit. Zacharia Pontifice è viuis rapto, ac successore Stephano II. intra quartum diem itidem mortuo, Stephanus III. in Pontificem maximum lectus est. Hic gnarus Longobardum Romanæ Ecclesiæ imminere, continuò Legatos ad Aistulphum Regem mittit, qui fœdus ab eo cum Zacharia contractum in commune bonum instaurarent: nec dubitauit instaurare Rex perfidus in annos vndecim; gratiâ Cyclopis impertitâ Pontifici, vt postremus periret. Siquidem manu & ambitione promptissimus, totius Italiæ hausta cupidine, quia duo admodùm votis moræ erant, Rauennæ Exarchatus, & Romana sedes; statuit primùm Græcos Exarchatu depellere, dein auctâ potentiâ Pontificem vel incautum vel mox frustrà cautum opprimere. Iámque obtinebat dimidium, Rauennâ captâ, occupatâ Pentapoli, & Eutychio Exarcho in Græciam acto; Copronymo Imperatore ad impugnãdas imagines quàm repellendos hostes promptiore: cùm ex præterito futurum colligens, audaciæ plenus, Narniam occupat, & ad Romam ipsam copias admouet. Stephanus appellato fœdere, missis Constantinopolim legatis, Aistulpho ipso precibus immensísque donis tentato; medicinâ iam irritâ, versus ad Deum piaque supplicatione opem efflagitans, diuino sanè instinctu, Francorum & Pipini memor; ad eum confestim peregrini veste fidum hominem legat; rogans vt coràm acturus, quæ Ecclesiæ bono conducerent, venire in Franciam posset; eamque in rem legatos mitteret ipse Rex, quorum auctoritate per Aistulphi regnum inuiolatus Pontifex Alpes attingeret. Pipinus beneficij præstiti memor, & pietatis vt euentu patuit magno sensu, continuò Bodigandum Abbatem, & mox Ducem Antearium misit ad Stephanum, qui spe & promissis virum sanctum erigerent, atque in Franciam tutò deducerent. Ii adueniunt,, cùm arcta obsidione Roma premeretur, suáque auctoritate, & Legatorum præterea quos eam in rem Constantinus miserat, abducente copias Rege, vrbe prodit Pontifex, Legatísque comitantibus, Ticinum ad Aistulphum ipsum proficiscitur. Quem precibus, lachrymis,

Stephanus in Franciam venit.

chrymis, atque muneribus obtestatus, vt quæ ablata essent, tum ipsi tum Constantino restitueret; irritis omnibus, tandem facultatem eundi in Franciam ab inuito extorquet, & magna celeritate, ereptus Longobardi insidiis, incolumis ad Alpes euadit. Inde progressus ad Cœnobium sancti Mauricij, ab obuiis Fulrado Abbate & Rotaldo Duce, summo honore Regis nomine exceptus, per Burgundiam Ponticonem in villam regiam ducitur; moxque occurrit ad plura milliaria cum optimatibus Carolus Regis filius; atque milliari tertio ipse Rex, qui equo exscendens, prostratúsque humi, veneratione ac religione eximiâ salutat Pontificem; impleto etiam Stratoris munere; hoc est equo insidentis per aliquod spatium ducto à pedite (quod scriptum ab Anastasio, alij scriptores negant;) clero & populo lætis interim canticis festiuísque plausibus personante; donec Ponticonem ventum est. Vbi sanctissimus Pontifex Regem effusis an dolore an gaudio lachrymis, apprecatus est, vt Apostolorum Principis causam susciperet, Romanæque vrbi opem ferret. Nec cunctanter promisit Rex, & iureiurando adhibito, se abundè quæ Pontifex cuperet præstiturum; rogatus ipse perstare in Francia, dum vere proximo (quippe tunc Ianuarij frigora sæuiebant) apparatur quod conficiendæ rei opus foret. Hinc simul Parisios veniunt, moxque Pontifex ad sancti Dionysij Cœnobium hospitaturus abscedit. Ibi ex viæ laboribus contracto graui morbo desperata salute decubuit; quo persanatus, ope vt ipse professus est Apostolorum Petri & Pauli & Dionysij, ex voto iisdem Apostolis in Dionysiana Basilica aram erexit; quam consecraturus Regem Pipinum frequentissimo in Basilica populo, duos filios Carolum & Carolomannum, atque Bertradam Pipini vxorem, solemni pompâ in Reges vngit atque inaugurat; palam contestatus eum iustum & legitimum Francorum Regem, filios regni heredes, nec fas esse Francis in posterum aliunde quàm ex Pipini sobole Reges arcessere. Id Pipinus, tametsi à Bonifacio vnctus, expetierat, tamen summoperè; quà pietate, ob viri sanctitatem & dignitatis summæ reuerentiam; quà ciuili prudentia, eo freno populis ab religione imposito, & ab summa in Romanam sedem obseruantia.

PIPINVS. Pontigon. Anno 7 .

VIII. *Pipinus in Italiam primò transit.*

Continuò actum in Francorum conuentu, de suscipienda in Longobardum expeditione, ac quanquam causæ meritum, Ecclesiæ Romanæ iniusta oppressio, calamitosa Stephani probitas, Regísque id peroptâtis arbitrium, omnem moram viderentur incidere; tamen arte Aistulphi difficultates magnæ obiectæ sunt. Nam primùm rei caput hoc est Pipinum ipsum aggressus, legatum ad eum acceptissimum misit, fratrem Carolomannum; quippe certus cupiditatis implendæ, si Pipinus absisteret, excitum Cassinensem Abbatem minis perterret, se funditus excisurum Cœnobium, si in Italiam Franci peruadant; videret ipse quid consulto opus, ac quandoquidem sub eius manu & potestate frater Regis esset, eum pro imperio iuberet proficisci in Franciam; & Pipinum aliósque Proceres, si Cassinum omninò seruatum cuperet, ab Italico bello amouere. Impletus minis Cœnobiarcha, iisdem Carolomannum permouit, primùm vt solitudinem tantoperè amatam desereret, tum vt patriam iamdiu immemor aulicósque cœtus

PIPINVS.

cœtus repeteret, postremò vt pro hoste Romanæ Ecclesiæ precaretur. Venit itaque Parisios regius Monachus, & per totam Franciam traductâ mundi pompâ, cucullo tectus, ad fratrem accessit; orator perefficax; rogans per pietatem, per solitudinem suam, per primam illam concordiam; ne prætextu Stephani Cassino venerabili loco bellum inferret; néve tot illustrium virorum hospitia, ac sanctitatis quodammodo lares, exscindi vellet per vltimum nefas. Imò & eadem in concione Procerum perorauit; nullo prætermisso, quo se obsequentem Monachum exhiberet. Et alteram admouerat machinam Aistulphus, corruptelam vt coniicere est quorundam Procerum, qui publico in cœtu dum deliberatur, Caroli patris exemplo laudato, qui vir tantus cum Luitprando in iisdem difficultatibus, non armis, sed consilio & amicis legationibus intercessisset, abstinendum bello censebant, eâ pertinaciâ, vt quod Eginartus obseruat, palam professi sint, si in Italiam Pipinus pergeret, abscessuros se, & domum suam quemque petiturum. Accedebat non leuis suis votis obex Pontifex ipse, qui paternâ mansuetudine & patientiâ, ne Christianus sanguis funderetur, curâ & studio haud Marte & armis cupiebat rem perfici. Moras tamen omnes Pipinus abrupit: quippe fratrem summo amore exceptum haud passus Cassinum reuerti, persuasum vt Viennæ ageret, quando abscedere ab Aula optaret, in frequenti Cœnobio, docuit quàm indebita peteret: nec multò post obiit religiosissimus Princeps in illo Cœnobio; eiúsque ossa Cassinensi eremo Regis operâ opulentis cum donis restituta sunt; id Carolomanno vt verosimile est exposcente; fugâ sepulchri regij, humilísque inter fratres tumuli desiderio. Tum Pipinus in Procerum cœtu affirmauit, se nusquam Ecclesiæ rebus defuturum, suscepturúmque expeditionem hanc strenuè vel vno comite; si qui secus censeant, ij absistant, nec bellorum periculis, perosi vel Ecclesiam vel Francorum gloriam, se committant. Dein fidem sacramento adstrinxit, se priuati commodi nullius causâ id bellum aggredi, sed vno Ecclesiæ bono; eidem pollicitus traditurum Exarchatum atque Pentapolim, postea quàm armis recepisset; curauítque instrumentum publicum confici, suo liberorúmque sigillo munitum, quo id sanctè iurabat. Verùm vt faceret gratum Pontifici, legatos ad Aistulphum misit, qui vi rapta amicè poscerent, offerréntque pacem, si quod iniuriâ rapuisset sponte restitueret; delectu interea impigrè habito, vt iustum & honestum suffulcirent vis & necessitas. Nec fefellit Pipini mentem Aistulphi ambitio, vnâ legatione & alterâ spretâ, iam valido exercitu comparato, obfirmato tam in minas quàm preces animo, perstabat in sententia: iamque incedebat per Viennensem agrum Pipini miles, cùm tertiùm rogante Pontifice, & infimis precibus multísque muneribus obsecrante Aistulphum, mittuntur legati; iísque postmodum minas duntaxat & contemptum referentibus, tunc seriò actus in Italiam Francus, lectíque armati, qui claustra Alpium occuparent. Is Aistulphi primus maximúsque error, quod inania propemodùm loca non antè inuaserit, præcluseritque aditum hosti paruo negotio. Vbi agnouit errorem, emendaturus si posset, magnam militum manum in Francos immisit, pugnatúmque

Carolomanni mors.

gnatúmque acritet in montis faucibus: verùm quà locorum situ, quà animi fortitudine, Franci supernè eóque audaciùs dimicantes, Longobardos telis obnoxios & impressioni, cæsis quibusque fortissimis, in fugam egerunt, tam effusam, vt ipse Aistulphus, sub cuius oculos confligebatur, equo non pepercerit, donec Ticinum primariam regni vrbem delatus sit. Franci porrò potiti victoriâ, Longobardorum castra diripuerunt. Hæc Anastasius. Aimoinus tamen claustra ipsa Alpium ab Longobardis occupata scribit, pugnámque commissam difficillimo & iniquissimo Francis loco; deiectos nihilominus montium faucibus Longobardos, profligatos magnâ Francorum gloriâ, direptísque castris in fugam pulsos; geminam lauream reportante victore, de loco & hoste. Pipinus sequutus victoriam, Ticinum obsidione cinxit, arctiore in dies, capiendæ vrbis Regísque spe certâ. At Pontifex qui simul cum Franco versabatur in castris, cùm se Pastorem tam hostium diceret quàm amicorum; doleretque tantum cruoris Christiani fundi, pacis iterum mentione factâ, à Pipino impetrat, vt de ea cum Aistulpho agatur; qui iam propè depositus, noua spe illucescente, contumaciam calamitate frangente, in eam ex Pipini arbitrio iurauit; nempe vt Exarchatum atque Pentapolim Ecclesiæ Romanísque Pontificibus traderet, pacémque perpetuam cum iis coleret; confectúmque instrumentum fœderis, in quod ipse sanctè adiurauit. Tum Pipino quadraginta obsides ex nobilissimis Longobardis dati, ceu præstandæ fidei pignora. Quibus abductis, iam sæua hyeme reuertit in Franciam; vna gloriæ laude opulentus; dimisso Romam Pontifice, Fulrado Abbate honoris causâ, cum validâ Francorum manu ad tutelam corporis deducentibus. Ac pòst memor Franciæ Stephanus, eius patrono Dionysio, ob præbitum hospitium, receptámque salutem ex morbo, Basilicam condidit, cui Monachi Græci ministrarent; quod ex communi probatóque sensu, oriundus è Græcia Dionysius foret, & celeberrimus Areopagita: dicta Basilica ad sanctos Martyres, in scholâ Græcorum. Sed hanc breuem felicitatem statim abrupit Aistulphi scelus atque perfidia. Anno 754.

IX. Siquidem amoto periculo, præter ambitionem irâ simul & vindictâ furens, ob Ecclesiam suâ operâ quam spoliatum ibat locupletatam; vrbes adeò non restituit, vt omnibus viribus in Romæ perniciem ipsiusque Pontificis, intercapedine nullâ contenderit. Nam vbi in Galliam se Francus recepit; Longobardus ratus primâ expeditione defessum, non tam libenter nouam incepturum, præsertim absente Pontifice, nec spectatâ miseriâ rem vt prius vrgente; occlusis prætereà viis, ne Romanis paterent in Franciam; contracto repente exercitu, ferro & igni vastatis omnibus, in Romanam ditionem irrumpit minaciter. Ad subitam belli facem imparatus Pontifex post fusas intentissimas ad Deum preces, spem vnicam appellat Pipinum, scribítque litteras, tum ad eum, *Quem excellentissimum Filium, & spiritualem Compatrem vocat*; tum ad eius filios Carolum & Carolomannum, quos itidem Reges dicit, & Romanorum Patricios. Iis litteris à Villario Episcopo latis: *Primò bonum nomen & comparatam bonis artibus famam vbi commendauit; ea in laude Francos insignes prædicat, maximè ab defensa Ecclesia,*

Pipinus iterũ appellatur à Stephano.

cuius vtilitates & commoda in vniuersum orbem deriuantur. Ærumnas enumerat grauesque labores, quos perpessus foret vt veniret in Franciam, & iucundissimo Regis frueretur aspectu. Nec laborum vel itineris pœniteret; quæ pietas Regis zelúsque fuerit in sancti Petri tutelam & defensionem: ideò susceptum bellum gestúmque feliciter, ipsius Petri sine dubio ope atque auxilio; cùm Franci paucissimi magnum hostium numerum in fugam egerint. Et quidem eatenus ex votis omnia atque felicia; ortum malum, quod tum ipse Pontifex tum Pipinus, Aistulpho perfido viro atque fœdifrago fidem habuissent, credidissentque illum sacramento posse adstringi, cui fas nihil aut sanctum, ac præter cupiditatem nullus foret Deus. Tum docet quantâ perfidiâ, non modò seruet quæ restituenda erant ex fœdere, sed quo furore atque amentia in ipsam Ecclesiæ ditionem irruperit. Quamobrem à Pipino petit summéque contendit, vt promissi memor solemnísque voti quo se antè Petro Deique Ecclesiæ obligarat, sponsionem suam exequatur, reductóque exercitu, Longobardum ad implendum fœdus vi adigat, Romámque Petri sedem charissimam ab clade imminenti soluat & vindicet. Acceptis litteris commotus grauiter in Aistulphum Pipinus, hæsit tamen in Francia; seu spe Longobardi minis & querelis ab iniusto proposito deterrendi; seu eiusdem promissis malísque artibus, quibus Regi spem faceret, aliquótque Aulicis corruptelam. Ille interea, dum absunt longiùs Francorum copiæ, quas fraude vel spatio distineret diutius, ipsam Romam furoris ac vindictæ scopum aggreditur, forísque strage miserrima vastatis omnibus, vrbem omni ex parte exercitu cingit, nullíque contentioni aut labori parcit, vt destitutam ope atque auxilio quàm citissimè capiat. Stephanus Pontifex in tantas coniectus angustias, cùm præter Francos nihil humanæ spei affulgeret, propugnatione fortiter obitâ, rursus legatos ad Pipinum mittit, mari quæ via breuior & expeditior; Varnerio comite addito, religioso viro, & ab ipso Rege anteà misso, omnium quæ scribebat Pontifex teste oculato. Erántque litteræ lugubres admodùm, & ad miserationem appositæ: per quas, amatis verbis calamitate deflectâ, *Copiísque Aistulphi sigillatim recensitis; narrat impia Longobardorum facinora sæuientium in profana tecta & sacra; imagines, vestes, supellectilem, & alia sacrosanctis vsibus veneranda, impunè violantium; imò Christi augustissimum corpus profanis cibis miscentium; exaggerat immanem in Romana corpora crudelitatem, derisamque Francorum opem vt imbecillam; enixis precibus tum suo nomine, tum Cleri, Senatus Populique Romani, ab Rege liberis, Præsulibus Francis atque Nobilibus, præsens auxilium impensè flagitat, per vnam spem & fiduciam suam, per antiquam & nouam Francorum gloriam, per sancti Petri amorem & merita, per sanctissimam Triadem, orat, adiurat, vt abruptâ morâ confestim accederet; & laboranti Romæ, iamque diem quinquagesimum quintum omnibus machinis oppugnatæ, adiumentum ferat atque præsidium.* Nec iis contentus sanctissimus Pontifex, adiunxit alias sancti Petri Apostolorum Principis nomine, ad eundem Pipinum Francósque proceres; quos honestissimis verbis vbi compellauit; *Adoptiuos filios, succedaneos milites, selectos ad vindicandas Dei iniurias, asylum propugnaculúmque Ecclesiæ, gentem supra omnes quæ sub cœlo sunt, primam, charissimam, & acceptissimam sibi; adhortatur, monet, amicéque*

que imperat; vt illicò in Ecclesia teterrimos hostes insurgant vindices; Mariam cœli Dominam inducit hortantem & iubentem; spem humanæ gloriæ atque cœlestis quam maximam facit; addit demùm faces obsecrationis, quibus piissima pectora incendantur. Tum pudore & vindicta exarsit Pipinus, dolebatque cunctatione sua venerandum Præsulem in extrema actum: ideò celeriter cum armatis ad Alpes progressus, pari vt ante successu, Longobardos deturbat ex montium claustris, & in plana victoriam defert. Aistulphus ad victoriæ nuntium, iam imparibus prælio viribus; quippe trimestri vrbis oppugnatione obtritus erat exercitûs flos; soluit obsidionem, furore percitus, quod iterum prædam iam apprehensam faucibus perderet; & Ticinum se recepit, sua defensurus qui aliena inuaderet. PIPINVS.

At Pipino magnis itineribus properanti, nouus obex ad probandam fidem & temperantiam obiectus est. Constantinus Græcus Imperator, ille Copronymus, tam cibis turpis quàm moribus, audito fœdere de tradendo Exarchatu Pontifici, legationem perhonorificam ad Pipinum instruxerat; cuius caput Gregorius, Protosecreta, vt Anastasius vocat, hoc est primarius arcanorum scriba; qui cum sociis Romà transiens, vt petitis assentiret Pontifex, inde in Franciam cum legato Pontificis venit, appulítque Massiliam. Ibi comperto Pipinum cum exercitu versus Italiam festinare, cùm suspectum haberet legatum Pontificis, eum cum sociis sequuturum lentius anteuertens, capto properanter itinere, Pipinum haud Ticino procul assequitur. Exceptus pro dignitate Imperatoris; data concione; *Profitetur se missum vt ab Rege Exarchatum impetret, aliásque vrbes ab Aistulpho captas. Docet eas ab annis plus ducentis Græcorum Imperatorum fuisse, Longino Exarcho Iustini Imperatoris Legato Rauennæ sedem imperij constituente; ab sequutis Imperatoribus nullâ interruptione possessas; nuper duntaxat, dum hostes religionis propulsaret bello Constantinus, Aistulphum cæcâ ambitione inuasisse in eas, & summâ iniuriâ tenuisse. Eas non alij quàm iusto Domino restituendas; Pipinum iustissimum sanctissimúmque Principem aliena largiri nolle haud dubiè; nec rapinam munificentiam esse, & donari malè quod reddendum sit. Nam quod in Romanum Pontificem liberalitas tanta conferatur; videat Rex sapientissimus, an conducat eum, cuius suprema est & intemerata in sacris rebus auctoritas, ita imperiis regnísque augeri, vt in vtrumque hominem summus sit. Iam eum ambitione plura inuasisse; detractam Imperatoribus Romam, Latium, & Sabinos; Romanos Pontifices alienis semper malis increscere; nec posse pacis conciliatores esse & prodromos, qui soli præmia bellorum rapperent. In belli sumptus offerre pecuniæ quantum par foret ex viri probi sententia Constantinum. Ad summum rogabat partirentur ipsi captas vrbes; Imperatoris Exarchatus esset, Pipinique Regis Pentapolis.* Addebat speciocissima munera, materia & arte insignia, spondebátque honores & titulos ab Imperatore quos cuperet. Ad hæc Pipinus prudenter reposuit; *Se alienum nec inuadere nec largiri, belli iure occupatas vrbes à Longobardo, quæ pro derelictis haberentur à Græco; ad eum Legatos à Pontifice missos, adiunctas sæpius preces, vt Exarchatum defenderet; neglectas eas vel contemptu vel odio; quandiu ab Longobardo obtentæ sunt vrbes, Constantinum reticuisse; nunc cùm Ecclesiæ Romanæ donantur, eum* X. Pipinus audit Constantini Legatos.

 insurgere

PIPINVS. *insurgere,& ius repetere vnde exciderat. Non latere Regem quanto odio Imperator flagrat in Romanum Pontificem; in quem sibi par esset amor & charitas; malè consultum iri Christi Vicario, si propemodùm nudus Græcum inter & Longobardum infensissimos hostes exponatur. Ad summum profitetur, Deúmque testem adiurat, se nullo priuato commodo, aut cuiusquam Principis gratiâ, tantum bellum suscepisse tantásque ærumnas; in sancti Petri atque Romanæ Ecclesiæ gratiam id se aggressum; eam in rem emissum votum. Ideò nemini iustos esse questus; non Aistulpho, qui causa belli & fomes fuerit; nec Constantino, cui volenti vrbes perierint. Nam Pontificem opibus atque imperio pollere, necessarium esse, maximè inter hæreticos & fœdifragos; quibus auctoritas sacrosancta leue frænum esset, nisi corporea illa & terrena accederet.* Ita Legatus re infectâ dimissus. Mox Pipinus Ticinum obsidet, támque arctè premit, vt Aistulphus consumptis dolis atque periuriis, ne quid peius obstinatio pareret, paratum se ad exequendum fœdus ostenderet. Nec aliud Pipinus intenderat, quamuis præclara occasione regni occupandi; denuò itaque in fœdus iuratum, noui obsides dati, & in pœnam Comaclum castrum præter alias vrbes Pontifici datum. Res confestim peracta; Legati ab Aistulpho cum Fulrado Abbate Pipini nomine, Rauennam aliásque vrbes adeunt, ciuitatum principes in Pontificis verba iurantes admittunt; singularum claues obsidésq; deducunt; Pipino euentum in Alpium faucibus præstolante. Ita magno Pontificis Romanæque vrbis applausu, tot vrbium claues cum instrumento, quo illæ vrbes, Ecclesiæ, sancto Petro, eiusque successoribus Romanis Pontificibus inauditâ liberalitate donabantur à Rege Franciæ, in æuum possidendæ, triumphi instar circumlatæ per vrbem, non Capitolino Ioui, sed Deo Optimo Maximo, supra Petri tumulum, pro laureâ omnibus seculis lemniscatâ repositæ sunt. Erant autem vrbes in Flaminia, hodie *Romandiola* dictâ, Rauenna, Fanum, Cesena, aliæque supra viginti, (Ferrariâ & Fauentia sexto mense reddendis, quas & postea Desiderius Paulo Pontifici restituit) iis annumeratâ Pentapoli; nempe Arimino, Pisauro, Ancona, Auximo, & Vrbino; redditáque Narnia, quæ in Sabinis est: tunc verè Deo contundente superbiam, & paupertinam humilitatem ad legitimas opes euehente. Pipinus voti compos recessit in Franciam; Aistulphus aliquantò post inter venandum equo effusus interiit, nusquam felicior persequendis feris quàm vrbibus.

Aistulphus victus.

XI. Pipinus vt pacem iustitiâ constitueret, Compendij ex more conuentum solemnem indicit. Ad hunc ex Præsulum Nobiliúmque Ordinibus quique clarissimi conueniebant, de publicis rebus deliberaturi, quas in consilium Rex ipse adduceret. Fuit autem hæc Pipino ratio conciliandi suorum animos, frequentioribus eiusmodi cœtibus; qui vocabantur in administrationis vmbram admissis, vt nouum imperium moliretur, Regíque assuescerent, spectato propiùs crebriúsque. Hinc plerique Parlamenti Parisiensis arcessiunt originem. Ego vt non inficior decursu temporis, nepotibus ad inuenta patrum semper addentibus, factum; primò, vt in iis cœtibus de priuatis rebus magni momenti euocati disceptatores essent & iudices; deinde increscentibus litibus, vt stata anni tempora ad eos diiudicandos assignarentur à Principe; postremò vt mole negotiorum spinísque litium

Pipinus conuentum indicit.

Parlamentū an instituerit.

litium obrutus Princeps atque implicitus, seiungendas censuerit tum res tum personas, sibi suísque Proceribus regni negotia, designatis Iudicibus lites priuatorum constituendo: quod à Philippo Pulchro, aliquot pòst sæculis factum constat; vnde Parlamenti ortus & cunæ. Hæc vt fatear, ita negauerim Pipinum vnquam de potestate illa iudiciaria cogitasse, aut etiam tres Regni Ordines quos Status vocant instituisse: sanè Parlamenti vox Francica est, nouæque ætatis, nec vnquam vsurpata ab antiquis scriptoribus; cùm Pipini æuo Franci Germanica lingua vterentur; vt constat ex nominibus quæ Carolus Magnus apud Eginartum mensibus indidit. Verùm iis salebris prætermissis, ad institutum redeo. In conuentu Compendij acto, auditi sunt à Constantino Imperatore legati; ij ni fallor qui cum legato Pontificio Massiliæ substiterant; data munera, in quibus organa Musica, miraculum artis in Francia nouum: nec adscribam donis Ioannis Baptistæ caput, vt quidam asserunt; quippe Copronymus Sanctorum Lipsanis infensissimus, quæ mari & igni absumeret, quomodo ea pretiosis regiísque donis annumeraret? Deinde celebrata res momenti haud paulò maioris, Tassilo Bauariæ Dux ex sorore nepos cum suæ gentis Proceribus in *hominium* à Rege admissus. Quæ ratio clientelæ atque obsequij, quando primùm disertè in Annalibus nostris occurrit, quantùm ego legendo comperi, Græcis Romanisque antè incognita, ea diligentiùs obseruanda est. Constat autem, ni fallor, à Germanis & Francis morem hunc fluxisse, vt à Regibus vrbes vel Arces subditis traderentur quàm optimo iure possidendæ, onere fidei atque seruitij: Sícque Regij *Leudes* siue *Leodes* appellati, hoc est Fideles, qui à Rege prædia tenebant, sub ea lege fidei atque seruitij. Iidem Leudes proxima ætate *Vassi* dicti sunt & *Vassalli*, quæ vox merè Francorum est; vt qui rem, & ij nomen rei inuenerint. Erat autem *Leudium* seu Vassorum onus, vt profiterentur Patronis suis clientelam, fidem atque obsequium arctiori vinculo, séque militiæ nauandæ adscriberent, quoties patronus bellum susciperet; dictúmque est *Seruitium* necessaria ista militia, vt *Hominium* siue *Homagium* clientelaris illa professio. Porrò quod onus à priuatis subditisque inceperat, idem postea ad Duces & Principes iure victoriæ propagatum est, vt qui iusto bello victi essent, ij in pœnam victori sacramento dicentes, clientelare munus profiterentur, hoc est Hominium vt Franci dicimus facerent. Eam autem fidem solemni pompa Tassilo præstitit, *more Francico*, quæ Aimoini verba sunt, *In manus Regis in Vassaticum, manibus suis semetipsum commendauit, fidelitatémque tam ipsi Regi Pipino, quàm filiis eius iureiurando supra corpus sancti Dionysij promisit.* Et cùm manuum meminit, innuit formam præstandi obsequij; qua cliens aperto capite, genibus flexis, manibus iunctis intra patroni palmas insertis, palam iurabat in Hominij leges. Additúmque ad maiorem cautelam fidei, vt tunc supra lipsana sancti Dionysij imò & sancti Martini, atque Germani Parisiensis Antistitis, quæ nomina Francis religiosa sunt & venerationi præcipuæ, sacramento dixerit Tassilo, vt fidem atque officium religionis vinculum necteret. Pipinus hoc honore auctus in Saxones mouit; quibus nulla religio, quippe idololatris, spiritusque illi Germanici libertatis

PIPINVS.

Homage.

Pipino hominium à Duce Bauariæ.

Vassaux.

Pipinus in Saxones.

PIPINVS. retinentissimi, rebellionem inspirabant in dies. Et illi castris positis se continebant, quæ omni cura atque arte muniuerant, vt qui libertatis causa propulsarent bellum non inferrent. At Franci ductore Rege post atrocem dimicationem cæsis ad vallum propugnatoribus, penetrantes in castra, cæde, terrore & fuga victoriam referunt, quam insequutus vltrà Pipinus, commissisque passim plurimis præliis, ita ferocem gentem perdomuit, vt pace petita suppliciter, ad victoris arbitrium se composuerint, polliciti in tributum equos trecentos, Regi donandos in publicis regni comitiis; tum ad infringendam superbiam gentis, tum ad instrumentum belli eripiendum.

XII. *Pipinus in Gaiferum Aquitanum.* Breui post spatio in Gaiferum Aquitaniæ Ducem nouum bellum ortum est, quod septem annos, & ad exitum vitæ Pipinum tenuit. Pia vt in Italico bello occasio. Gaiferus plures Ecclesiæ possessiones inuaserat; quod turbulentis temporibus, dum iura inter arma silent, maximè euenit, de iis restituendis sæpe interpellatus à rectoribus, quorum curis traditæ res sacræ essent, in irritum tamen (nemo enim rapit redditurus) Pipinum, cuius & ipsi implorauerant opem, in se exciuit. Nam siue à Pontifice Ecclesiasticarum rerum tutela suscepta, siue Rex in Vassalli crimen inquirens, Pipinus legatis missis Gaiferum monuerat, vt ea bona iustis dominis absque fraude & dolo redderet. Quæ legatio cùm frustra fuisset, Pipinus magno exercitu in Aquitaniam peruadit; quo Gaiferus perterritus, à fraude & periurio, quod nequibat ab animo impetrauit. Siquidem pollicitus se perfecturum Pipini iussa, iurata fide, datisque obsidibus, amouit à se periculum, abscedente Rege, & eandem fidem præstante Aquitanico quàm Longobardo, magna haud dubiè Iustitiæ laude, cuius causa quæ arma sumeret, ea deponeret. At Gaiferus certus violandæ fidei, prompto delectibus occultis milite, rebellionem periurio cumulans, dum securus comitia regni Pipinus ageret, in Burgundiam irrumpens, Cabilonem vsque agros vastat, séque mox in sua recipit. Rex nouo aculeo instigatus, exercitum statim in Aquitaniam ducit, pluribúsque castris & oppidis captis, Limoges. in Aruernis maximè, ferro & igne agros populatus, Lemouicum venit; Carolo filio in expeditionem ducto, rudimenta tam insignium rerum posituro: Vnde mox hyeme iam proxima, in villam Carisiacam rediit. Annisque pluribus in bello perstitum ea ratione, vt variis partibus Francus irrumperet, agrisque direptis, hyeme abscederet; longiore sine dubio bello; nullis munimentis relictis in hostico, dato interim ad quietem spatio, Bourges. Touars. Cahors. & armis nullum satis prementibus locum dum plura premerent. Ita Bituricum vrbs capta, Toarcúmque castrum, postea per Lemouices Cadurcum vsque oppidum penetratum. At bello intercapedinem vnius anni obiecit Tassilonis Bauariæ Ducis perfidia, qui in expeditione Aquitanica, ex lege Hominij præstiti militiam nauans, ægritudine simulata, ab exercitu domum secesserat, firmatoque ad defectionem animo, detrectauit Regi obsequium. Rex dimisso in hyberna exercitu, & explorata Ducis perfidia, dum ambigit in vtram partem arma conuerteret, an noxam veterem vindicaret, an nouam, præter hyemem diuturnam atque sæuissimam,

mam, annum elabi incruentum patitur, atque mox Bauaro in commodius tempus relicto, qui adhuc integer, in Aquitanicum penè iam oppressum traductus est miles, visque belli incubuit. Parum tamen hoc anno promotum, nisi quod Argentomagum castrum instauratum est, relictique Franci ad Bituricum vrbem obtinendam. Interea Synodus Episcoporum Gentiliaci quæ villa est regia celebratur, decretisque de sanctissima Trinitate & cultu Imaginum confectis, ne impia Copronymi hæresis Francos pollueret, Pipinus rursum bellum instaurat. Narbone ad superiores Volcas contendens, Tolosam, Albigum, Gabalósque expugnat, nec ideò bellum confectum, dum per hyemem quiescerent arma, essétque expugnanda in singulis castris pertinacia, quibus etiam deficientibus, oporteret hostes quasi feras ex rupium antris & speluncis erui. Tandem Pipinus belli moram pertæsus, iámque Gaifero propemodùm intercluso, Bertrada vxore totáque familia Mediolanium ductâ, quæ Santonum primaria vrbs, cum toto exercitu in Petrocorios tendens, in iis Gaiferum an captum an dimicantem interfecit, molestumque confecit bellum, frustra membris antè truncatis, incolumi capite. Hæc pij Principis expeditio vltima. Mediolanium ad gratulationes reducem hydrops morbus inuasit, quo lentè depastus, Turones primùm ad sancti Martini, postea ad sancti Dionysij religionis causa, poscente ipso delatus, diem tandem obiit; pietate & felicitate insignis, imperij cupidus simul & abstinens, vt credas alium in Italia esse, qui in Francia fuerit. Eius tumulo in æde Dionysiana epigraphe annis insequentibus inscripta est; ***Pipinus Rex, pater Caroli Magni***; hoc est, Pipinus, qui parauit posteris regnum, qui Carolum genuit, instituitque, Magni amnis fons, Magni riuus, nec ipse paruus, si Pater aut filius minor foret. Vita quinquaginta quatuor annis conscripta est; vt omnia breuia præter facta essent.

PIPINVS.

Albi. Giuaudan.

Saintes.

Pipini mors.

XIII. CAROLVS & CAROLOMANNVS REGES. Noyon. Soissons.

Paterno suffragio Francorúmque assensu Carolus & Carolomannus filij, iam à Stephano Papa inuncti, regnum susceperunt, Carolus natu maior Neustriam, Carolomannus Austrasiam, ille Nouioduni, hic Suessione, iterúmque diuiso amplissimo regno diuisi & animi. Et hi quidem fratres æquâ sorte ad regnum admissi, sed animo & felicitate quàm impari! Nam Carolomannus nullâ re gesta quæ virum saperet, anno post altero desinet viuere: Porro Carolus rebus gestis amplissimus, totam per Europam insitis palmis, nominisque gloriâ per vniuersum orbem diffusa, comparabit Magni agnomen, Traiano melior, & Augusto felicior; regnúmque eò prouehet, quò pertingere potest humana virtus, nulla ambitione, nulla sæuitia, nullo dolo, vt Alexander & Cæsar Magni fuerint, sed humanis artibus, hoc est vitiis; Carolus verò è cœlo quodammodo Imperator, ductu virtutum Magnus extiterit. At voluptas sit, quibus gradibus eò conscenderit, diligenter attendere. Pipini obitus Aquitaniam turbulentam prouinciam odiis adhuc recentibus conturbauit. Eudonis liberis per multas ærumnas ab Martello Pipinóque extinctis, quidam Hunoldus, incertum qua gente quave familia, prioris Hunoldi forte ad vulgi amorem quæsito nomine, Aquitania facilè in partes traducta, vsurpauit imperium

mobilibus

CAROLVS M.

mobilibus ad noua animis, sibique Ducem ambitione optantibus. Attamen Hunoldum hunc rediuiuum, Gaiferi patrem haud pauci affirmant; qui cucullo quem induerat abiecto, in filij dignitatem & sortem erupit. Carolus cuius regno Aquitani adscribebantur, motum adhuc recentem oportere opprimi reputans, exercitum parat; simúlque fratrem, ad concordiæ vinculum, rogat vt copias auxiliares summitteret; communis expeditionis communem gloriam fore, & rariorem hostem in posterum, si altero fratrum prouocato, vterque certaret. Et promisit quidem Carolomannus; verùm prauo Aulicorum consilio in diuersa raptus, iam per fraternum dissidium in prosperitatem Franciæ grassante inuidia; sæpe de mittendo milite appellatus, promissa spe vana frustratus identidem, nullum mittebat. Nec Carolum fugit inuidiæ fraus; certus itaque suis vnius auspiciis peragendæ rei; antea colloqui cum fratre voluit, vt quà posset, discordiæ semina orta reuelleret, præcauerétque futuris. Colloquio Carolomannum admonuit; *Ne temerè adulatoribus crederet, nullam capitaliorem discordiam esse quàm sanguinis; duo corporis capita si dissentiant monstrum esse, neutrum stare posse, nisi alterum iuuet; nec Pipinum diuisisse animos cum regno; meminerit vno ortos patre, vno vtero natos, vni regno vnctos, vnius mentis esse oportere; nec tot vincula quæ natura adstrinxerit, Aulicorum ambitu rescindenda.* Soluto colloquio, ducens exercitum Enculismam petit, Hunoldúmque iam timidum celeritate magna insequitur. Hic nondum satis instructus milite, quippe rebellio non semper vires armat vt animum, primùm fugere, latere, hostémque fallere aut delassare, postea vbi retecta latibula, ac propemodùm venit in hostium manus, iam spe abiectâ longius fugiendi, apud Lupum Vasconum Ducem asylum quærere statuit. Hunoldi absentia Aquitania statim Regi subiecta est. Cui nec ideò factum satis, nisi in capite bellum exscinderet. Quare ad Lupum Feciales mittit, renuntiatum vt perfugum reddat; ni faciat, se infenso milite petiturum Vasconiam, noxámque Hunoldi pœna Lupi vlturum. Ipse interea, ne otium militem solueret, simul vt turbidæ genti frænum imponeret, in situ commodo ad Duranium amnem, castrum exstruxit, cui Frontiacum seu Franciacum nomen. Mox reuersi Feciales nuntiant, Lupum in potestate Regis futurum, promptum ad omnia quæ iuberet, traditurum se qui petebatur Hunoldus: Itáque factum est, Hunoldus cum coniuge Carolo traditus, donatus venia, abductúsque in Franciam, vnde & postea in Longobardiam fugit, perpetuum asylum rebellium; interea multis annis pax iis in gentibus tuta; illustri adolescentis Principis rudimento. Reuersum in Franciam domesticæ curæ exceperunt, à charissimis nominibus, matre nimirum, fratre, & coniuge. Frater quorundam calumniis procerum ab eo auersus, præter indolem morosam ac difficilem, & ingenium varium atque mutabile, exitialis discordiæ sementem fouebat, Bertrada mater in quærenda vxore filio, hinc molestiam primùm, dein pudorem & dissidium peperit. Erat matri in animo, vt fratres arctiori amicitia necteret, sorores itidem duas matrimonio cum iis iungere, simúlque vt iis geniti stemma vtrinque regium sortirentur, è prosapia Regum virgines petere: Nec vlli tunc temporis præter Longobardum Reges erant,

Carolus in Aquitaniam.

Fronsac.

erant, quibuſcum eiuſmodi affinitas contrahi poſſet: Nam Longobardiæ regnum tunc fama & potentia inclytum, erántque Deſiderio Regi filiæ plures. Quare adducto in ſententiam ſuam Carolo, Bertrada ad Carolomannum ſe confert, vbi renaſcentes diſcordiæ ſentes nixa euellere, & habito Carolomanni in matrimonium conſenſu, impigra femina tranſcenſis Alpibus ad Deſiderium properat, impetrátque geminas nuptias à cupidiſſimo, tum vt filiabus conſuleretur quàm optimè, tum vt Francos Reges ſibi adiunctos, ab Romano Pontifice abalienaret. Scio hîc hærere Annales noſtros, & Scriptorum multos affirmare Bertam Deſiderij Regis filiam nupſiſſe Carolo; alios autem alteram Deſiderij filiam adſcribere Carolomanno vxorem; vnde mihi cum Baronio viſum eſt, duas ſorores duobus Regibus nuptas; nec aliter Hiſtoricos conuenire poſſe. Bertrada perfecta re Romam venit, religionis gratia, inuiſitque Stephanum IV. Pontificem, omni ope à quæſitis nuptiis dehortantem, & inde in Franciam propoſiti tenax reuerſa eſt. Pontifex gnarus quantum detrimentum eiuſmodi nuptiis pateretur Eccleſia, vbi mulier pertinax vinci non potuit; ad Reges Carolum & Carolomannum, legatis miſſis, inſtantius ſcribit: *Ab infauſtis & abominandis nuptiis caueant; ne Francorum nobiliſſimum ſanguinem fœtenti & ſordido polluant, patri & auo vxores à Francis petitas, quia toto in orbe nulla gens illuſtrior, nulla nobilior; quid ipſi paternam gloriam dehoneſtarent, ac nobilitati gentis officerent? Longobardos ex perfidia fraudibus & periurio coaluiſſe, eorum Regibus nihil ſacrum eſſe, nihil dignum fide aut religione, eos capitales atque perpetuos Eccleſiæ hoſtes, deuotos diris, auulſos à capite, quibus ob cupiditatem nulli termini ſint, carceres nulli. Quare pro patre, hortari, monere, & iubere quantùm ipſe poſſet, ne tanta infamia ſe commacularent, néue Martelli & Pipini heredes, ſanctæ Eccleſiæ tam impensè ſtudentium, cum infenſiſſimis Eccleſiæ hoſtibus eo vinculo ac neceſſitudine necterentur, quod nullâ humana vi, ſed vno interitu ſolueretur. Poſtremò cœleſtes diras interminabatur, ſi ſe fœdaſſent teterrimis nuptiis.* Hæc quidem Stephanus, ſed procul mutiſque litteris, dum mater voce, imperio, lacrymiſque inſtaret, tandemque perficeret, quod votorum erat laborúmque ſcopus: adeò voluntatem feminæ nihil vincit, vbi in pertinaciam molle pectus indurnit. *Carolus Magnus Bertam vxorem ducit.*

XVI. Duxit ergo Bertam in coniugem Carolus, ſed inuitus, vt coniicere eſt, & reuerentia matris; nam illicò anno vertente eam repudiatam abdicauit toro, & ad patrem cum ignominia remiſit; néue prioris vel vmbra vinculi ſupereſſet, nouo ſe adſtrinxit, Hildegarda ex nobili Sueuorum familia in vxorem ducta, quam deinceps magno amore proſequutus eſt, numeroſa ſobole ex ea ſuſcepta. Attamen id Caroli factum, anceps admodùm atque ambiguum, reprehenſioni multis & ſcandalo fuit; cùm palam ductam vxorem conſtaret, & laterent cauſæ repudij: Réſque adeò offenſioni publicæ fuit, vt Adelradus conſobrinus Caroli, iuuenis magnæ ad virtutem ſpei, ab aulica vita ad monaſticam ſeſe contulerit, huius facinoris vt ipſe faſſus eſt impatientia. Quamuis ex Regis pietate colligi liceat cauſam aliquam interceſſiſſe, qua vinculum tantum ſolueretur, quam maxi- *Carolus Bertam repudiat.* Anno 771.

CAROLVS M.

me si ad nuptam spectabat, occultam voluerit, ne augeretur infamia. Sanè Romanus Pontifex nihil ea de re questus, nouo coniugio vt iusto adscripsit, nec credendum sit Stephanum virum sanctissimum nuptias facinorosas, quod sibi vtiles forent Longobardo offenso, contra Ecclesiæ Canones comprobasse. Aliquantò pòst nouus euentus res Caroli auxit, existimationem imminuit. Carolomannus morbo correptus, eodem interiit pietate & religione insignis, à fratre Aulicorum dolo alienior: aspirauitque ad regnum continuò Carolus, siue ob priuatam vtilitatem, siue ob publicam, cùm tam ipsi priuatim quàm vniuersæ Franciæ vnum esse Regem conduceret. Erant, vt scribit Aimoinus, liberi Carolomanno (quamvis tam recenti coniugio vnus duntaxat nasci potuerat, vxore fortasse prægnante cùm pater obiit) ad quos spectabat paterna hæreditas si subditi, quorum intererat, in id consensissent. Verùm Austrasiorum pars maior & potior, Episcopi plures & Proceres quorum præcipui Villarius Sedunensis Episcopus, Fulradus Abbas Pipino charissimus, Varinus, & Adhalardus, magni apud suos nominis, rati infirmum tantæ regni moli infantulum, & magni interesse Franciæ si administratio vnius foret, Carolum iam properantem ad regnum vocarunt, & aduentantem exceperunt perhonorificè. Vidua Carolomanni imminenti Regi nimium impar, vt è naufragio spem aliquam regni eriperet, cum liberis & Proceribus studiosis partium, ad Desiderium patrem in Longobardiam fugit, frustra complorantem infaustas nuptias, quà repudio, quà morte multatas. Interim Carolus, amoto iam omni obice, veluti Procerum Austrasiorum electione exhauriretur facti iniquitas, regnum fraternum occupauit, postea vsu iustissimo titulum emendante, rebusque maximis facinoris dubij inuidiam obruentibus.

Rex totius Franciæ.

Carolus in Saxones.

At Carolus, vt bellica gloria ciuiles turbas auerteret, Vormatiæ conuentu habito, Saxones, fomitem belli perpetuum, armis aggreditur, ingressúsque Saxoniam, incusso vastis populationibus metu, castrum Eresburgum capit obsidione, dein comperto, idolum esse haud procul, dictum Irminsul, quod Saxones impietate maxima colerent, eo propè cultu, quo Romani Martem, bellorum ducem & præsidem; vnde forsan Merspurgo, vrbi proximæ nomen; zelo religionis accensus, ad occupandum locum, idolúmque tollendum se comparat. Erat, vt ex Aimoino colligitur, excelso in monte fanum idoli, situ loci & munimentis vallatum; Francique in proxima valle castra posuerant. Porrò complurium dierum siccitas cùm feruorem cœli intenderet, arceretque imbres à nubibus, exarescentibus riuis, omnique humore in arenoso solo deficiente, tanta siti laborauit exercitus, iumétis & viris aquarum penuria iam tertium diem fatigatis, vt exsucca & inania corpora non arma modò, sed seipsa ægrè circumferrent. Cùm repente medio die, sub ipsum æstum caloris, magna vis imbrium cœlo effusa est, & è monte in subiectam vallem præcipitata, penè deficientibus sitique enectis potum & leuamen abundè præbuit. Res miraculo adscripta, actæque Deo bonorum omnium fonti à Rege gratiæ: inde mons expugnatus, idolúmque sublatum, magna totius belli prærogatiuâ, vt qui Dij se non tuerentur, nec addictos sibi propugnarent

Imber ex miraculo.

pugnarent in posterum. Carolus profligato in arce Dæmone, ad Visurgim amnem penetrauit, hostibúsque poscentibus pacem largitus, acceptis duodecim obsidibus in fidei nexum, paraturus maiora se recepit in Franciam.

XV. *Desiderius in Adrianū.*

Quippe Desiderius Longobardiæ Rex, gemina filiarum contumeliâ incensus in Carolum, armis palam non ausus vindictam exsequi, arte & consilio grassari cœpit. Apud Adrianum nuper electum Pontificem precibus instat, vt nepotes suos Carolomanni filios inungat in Reges Francorum; *Iis deberi paternam hereditatem, quæ vi atque iniuriâ inuasa esset à Patruo; esse Pontificis, qui communis Regum pater foret, misereri inopum & pupillorum, arcere iniurias ab eorum capite, æquum ab iniquo secernere, non armare tyrannidem patientiâ iniustâ.* Ita Longobardus, quidquid ageret Pontifex, finem obtinebat. Nam si infantes inungeret, mox ciuile bellum excitaretur in Francia; dum Proceres qui studebant pueris, armati Pontificia auctoritate, Carolomanni regnum repeterent; simúlque, quod ardentius Desiderius cuperet, alienatus ab offenso Carolo Pontifex, indefensus suis insidiis atque armis pateret, facili negotio propugnante nullo, opprimendus. Sin petita negaret Pontifex, causam videri inferendi belli iustissimam; & fortasse Carolum, vt de nepotibus sileatur, ab rebus Italicis temperaturum. Nec Adrianum discrimen latuit, virum fortem & generosum, virtutibúsque magnis illustrem: at re perpensa, certus Longobardicæ fidei, quæ perinde amica atque inimica fraudi esset, gnarúsque Caroli quæ pietas & generositas foret, ad eum planè conuersus, negauit se vncturum in Reges, qui se nondum per ætatem regerent, quíque totius regni consensu abdicati essent & deiecti: simúlque Paulum Desiderio gratissimum, seditiosum virum & turbulentum, qui grassatus criminibus, Romæ Longobardorum partes fouebat, multat exilio. Quo responso, quasi tuba Longobardo occineret, is repente ducto exercitu in Ecclesiæ vrbes inuadit, & Vmbriâ populationibus incensa, captísque vrbibus plurimis, Romæ imminebat. Quo perterritus Adrianus, post irritas ad Desiderium legationes, more maiorum ad Carolum Franciæ Regem mittit, laboranti Ecclesiæ qui opem peterent. At Desiderius contra fraude nisus, suis etiam ad eundem Carolum legatis imperat, vt renuntient satisfactum Pontifici, restitutas vrbes, pacémque contractam. Qui dolus Franco dum moras iniicit, ipse comperto munitam vrbem propugnatoribus, nouâ fraude grassatus, secum ductis Carolomanni liberis, totiúsque exercitus flore, profitetur se Romam amico animo proficisci, vt consalutet Pontificem, precibúsque vnctionem Nepotum impetret; tentaturus an factione quam in vrbe fouerer, in eam admissus, vi & metu Pontificem in sententiam suam pertraheret. Enimverò Pontifex sub momentum periculi, præterquàm quod vrbis custodiæ vigilantissimè intendebat, Præsules ad Desiderium misit, qui postremas Ecclesiæ diras minarentur, si iniussu Pontificis ad vrbem accederet. Quibus minis absterritus Rex, siue hostem qui ita minaretur haud infirmum ratus, abscessit, ad opportunius tempus. Carolus interim in Theodonis villâ, auditis tum Pontificis tum Desiderij legatis, con- *Carolus in Italiam.* Thionville.

traria planè affirmantibus, legatos Romam cum Pontificiis mittit; à quibus exploratâ re, factúsque certior captarum vrbium nullam restitutam à Desiderio, imò ipsum coràm disertè appellatum abnuere se restituturum; dum exercitum contrahit, ad eundem Desiderium pacis causa mittit, oratum ciuitates amico animo redderet, neve se grauissimo bello implicaret, ipsi offerens doni loco & honorarij, si vrbes redderet, quatuordecim aureorum millia. Quâ conditione repudiata, exercitum Carolus versus Alpes ducit; quo accedente, ipse Geneuæ, quæ vrbs Burgundiæ ad Rhodanum est, paulisper moratus, pacis studio rursus ad Desiderium legat, qui precarentur instantius vt oblatas conditiones admitteret; satis fore Regi, si tres obsides in fidei pignus traderentur; abscessurum se illicò, armaósque reducturum in Franciam. At cæcâ pertinaciâ Longobardus obduruit, omni mentione pacis reiectâ. Faciebant animos, præter cupiditatem & dolorem iacturæ munimenta firmissima quæ ad Alpium claustra erexerat. Nam gnarus belli momentum in iis positum, quæ si clauderentur, Francos irrito impetu contrà molituros, ea situ loci iam inaccessa, omni opere abruperat & communiuerat; præterea ipse cum toto exercitu, suis in Thermopylis portísve Caspiis, prohibiturus Italiæ aditum eminebat. Nec ideò Carolus segnior, Deo maximè fretus, bellum instituit, pacem quam Legatis non conciliauerat Marte confecturus; tam difficilis incipiendo bello, quàm fortis implendo: nam partitus in duas partes exercitum; alteram tradit Bernardo patruo, per Iouis montem (quem Genebram dicunt, Cottiarum Alpium iugum) agendam ad claustra; alteram ipse per Cinisium earundem iugum versus hostem ducit. Ast vbi in conspectum loci ventum est, & Desiderius è claustrorum castris quasi de cœlo fulminaturus apparuit; tunc Francis obeundæ pugnæ desperatio dolorem incussit, atque ignauiam. Spectabant inanibus oculis hostium castra, frustrata vota, pedum & manuum nisum interdictum; iamque de recessu, nisi occurreret
Anno 773. aliud, cogitabant; cùm Panico terrore Longobardi acti, quanquam à periculo tuti & semoti, nullo impellente aut persequente; ipso Rege Desiderio & Aldegiso filio ducibus, desertis claustris, per ima vallium in præcipitem fugam rapiuntur; mirantibus Francis, vinctorum instar qui se compedibus liberos somniant, vnde tam repentina trepidatio & fuga, tam promptus per claustra transitus, & in desperatis rebus spes tanta. Enimuerò miraculo adscripta res; cùm locorum situs, operum munimenta, validus exercitus, Rex ipse cùm filio, hostis stupefactus, non essent accommodata ad metum, nisi inferendum; isque fugeret, quem hostis nec potuerat insequi; adeò Dei est, nulla acie nullóque telo profligare armatos, Reges & regna tenui aura disiicere, leuíque impulsu seculorum moles euertere. Interea Francus admiratione discussâ, per abrupta montis emergens, penetrauit ad claustra, & haud paucis hostium interfectis, in apertos campos effusus, securo itinere Ticinum perrexit. Hîc aliqui grauissimam pugnam interserunt; quasi suppudeat vel victoris vel victi, si alter Regni lucrum, iacturam alter sine dimicatione faciat; sed præterquam quod ex Anastasio & Aimoino constat non pugnatum; nihil inde detrahitur nec

victori

victori nec victo; cùm iste diuina vi percussus ceciderit, ille Dei opem sub signis habuerit; nec minoris est gloriæ, commilitone Deo vincere, quam spectatore.

XVI. *Carolus Ticinum obsidet:*

Nec à metu respirauit Desiderius, donec Ticinum peruenit, quam vrbem anteà diligenti cura munimentis multis instruxerat, túncque eiecta turba inutili, paratis quæ ferendæ obsidioni conducerent, incluso secum milite, ad retundendum hostium impetum legit; ratus, quod vulgo creditur Francos vbi primam iram exhauserint, mox deficere, & fluctuum instar ad scopulum frangi. Simul ne vnam in cymbam vniuersas opes congereret, Aldegisum filium, magnæ spei iuuenem imbutúmque militia, cum liberis Carolomanni & vidua Veronam mittit, qui munitissima vrbe se teneret, Caroli vires diuideret, & patri si quid secus contingeret, Longobardis esset in naufragio tabula. At Carolus ducto exercitu Ticinum obsidet; & deliberatâ in omnem modum expugnatione constantior, Hildegardam vxorem charissimósque filios in castra adduci tam longo itinere iussit è Francia, intercepturus spem hostium & inconstantiam suorum. Dein constitutâ obsidione, partitísque muneribus, ipse copiarum partem abductam Veronæ admouet, vrbémque adeò premit, vt Aldegiso clàm fugiente, Carolomanni viduâ vltrò se liberósque dedente, & ipsa ciuitas victorem admiserit; clementiâ victoriam coronante; nam Veronenses benignè & humaniter habiti, fratria & nepotes missi in Galliam, largísque stipendiis honorati; Aldegiso præter fugam nihil condonatum, deferenti Constantinopolim ad doloris solatium, libertatem incolumem, regni spem, & Longobardis scopum quem spectarent. Iámque regnum vergebat in casum; quippe Rege Ticini incluso, Veronáque captâ, reliquæ vrbes Francorum armis obnoxiæ, partim ipsis deditionem fecerunt, partim Romano Pontifici, præsertim Spoletini Ducatus oppida; & iam Longobardorum nobilium plures, attonsis barbâ & crinibus, quos prolixos alebant, Romanum morem induerant; quando Carolus Ticinum reuersus, obsidionem vrgebat arctius. Et agebatur sextus mensis vrbis hyberno tempore magna inter incommoda obsessæ; cùm proximo Paschatis festo, Carolum petendæ Romæ, ad sacra loca opportuno ad pietatem die inuisenda, cupido subiit: & confestim curatis quæ ad obsidium pertinerent, Episcopis Ducibúsque haud paucis selectis in comites, versus Romam properat, quò peruigilio Paschatis peruenit. Adrianus prænuntiato aduentu, magno elatus gaudio, nihil prætermisit quò amicum animum gratúmque in seruatorem suum testaretur. Nam & primò vrbis Iudices ad triginta milliaria obuiam misit; tum accedenti propius vniuersa militia cum Tribunis & Centurionibus ad deducendum occurrit; dein ipsi pueri, quorum ætas & innocentia gratior, ingenti numero, præferentes oliuarum ramos, in pacis & mansuetudinis symbolum occursantes, pias precationum votorúmque voces vsurpabant; sequebantur Cruces vexillis insignes; quas vbi conspexit piissimus Princeps, ab equo desiliens, pedibus ad sancti Petri ingreditur. Sedebat in limine Pontifex erecto pegmate, Cleto Romano adstante, aduentu Regis oppetiens. Quem admiratus est, Christianâ demissione ad pegmatis

Romam primò venit.

CAROLVS M.

gradus accedere, piáque singulis figere oscula, donec ad summum peruenit; vbi amplexus charissimum filium Pontifex, eius dexteræ innixus, basilicam intrat, Clero & populo acclamantibus, plausu lætissimo, verbísque sanctissimis. Ibi post fusas preces, Carolus Pontificem obnixè precatus est, vt per eum sibi inuisendæ Romæ ex religionis voto facultas esset, quâ benignè impertitâ, & mutuâ incolumitate iureiurando sancitâ, vrbem ingressi sunt. Inde festis diebus tam piè quàm amicè consumptis, ita arcto amicitiæ vinculo Adriano inhæsit Carolus, vt deinceps (quod Principes inter rarissimum est) non tantùm Pontificem reuerenter coluerit, sed Adrianum cupidissimè amauerit. In digressu cumulauit amplissimè Pontificis votum, optantis vt Exarchatum aliásque vrbes quas Beato Petro Pipinus pater donauerat, easdem & suo suffragio donatas sanciret: nam & scripto per Etherinum Notarium suum instrumento, confirmatis prioribus noua insuper addidit, ciuitates multas è Longobardiæ regno, cum Corsica Insula, condonans Ecclesiæ; quas fusiùs Anastasius recenset. Postea Ticinum reuersus in castra, haud multò post difficillimum bellum negotio facili expediuit; Deo haud dubiè quæ ipse affecerat conficiente. Etenim vrbs munitissima cùm obsidionem in multum tempus pertraheret, pestilens morbus in ciues grassans & milites, repente defensionem omnem absumpsit. Iam fortissimi quique vi morbi perierant, sæuiebátque lues in cæteros, plebeiorum nobiliúmque funeribus; imò superstitum animi, quasi & sua peste afflati, tædio & languore abiecti, militaribus muniis prætermissis, de salute corporum si quam nancisci possent solliciti, ad deditionem vnam aspirabant. Quam tandem Desiderius, omni ope Diuinâ & humanâ deficiente, ad Victoris arbitrium fecit, vrbe, regno, se & vxore in potestatem Caroli traditis; exceptíque sunt humaniter, opprobrio nullo aut contumeliâ; duntaxat Leodium in Galliam Belgicam amandati, vbi regni iacturam vitâ priuatâ an solati sunt an luxerunt. Forsan solatium Desiderio fuit, quod Monachum induens, rerum mortalium inconstantiam, recogitare & docere potuerit; anno vertente, ad immortalem sortem transcriptus. Ita aliquot annos post ducentesimum defecit in Italia Longobardicum regnum, quod ferro positum & propagatum, postque iactatum turbis ciuilibus, tamen infirmitate oppugnantium steterat; donec ambitio, regnorum scopulus vt remi & vela, id quod promouerat afflixit, & voranda Roma hamus fuit voranti. Carolus constitutis quæ ad noui regni tutelam facerent quod & regnum Italiæ deinceps dictum est, multísque Longobardorum regimine vrbium permisso, vt coalescerent faciliùs in recens corpus membra vetera; Cisalpinâ Galliâ prioribus dominis restitutâ emendatâ gentis in Romanos ferociâ, atque vrbis quam euerteret illa liberator; in Franciam suos repetiturus Saxones rediit, dum Græci Calabria ab amne Aufido, & tota Sicilia potirentur: prius tamen voluit in nouum regnum inaugurari & coronari. Quod factum à Mediolanensi Archiepiscopo, imponente coronam ferream, auri lamina redimitam, solemnem Regibus Longobardis, ac deinceps initialem Imperatoribus, & ad dignitatem excelsam aditum.

Anno 774.

Finis regni Longobardici.

Liege.

Nam

CAROLVS M. XVII.

Nam ij Rege per Italicam expeditionem absente, ne pessime agendi opportunitati deforent, facto agmine in proximos fines, securos fœdere, armatísque inanes irrumpunt; vastatísque agris, ad castrum Batiuburgum, quod tenebant Franci appropinquant. Haud procul castro Basilica erat, à Bonifacio Præsule exstructa, (prædixerátque vir sanctus eam à flammis illæsam fore) in quam Barbari furore cæci atque vindicta, ob idolum euersum à Carolo, tædas & flammas vndecunque coniiciunt; in fores, in parietes, in tectum, fomitem ignium fasces, paleas, ligna arida, ipsumque incendium, stipant & congerunt: at frustra omnia, reluctantibus flammis, & à loco sacro in barbaros ipsos auersis; perseuerauítque inanis furor, dum metu subito perterrefacti, in fugam sponte impulsi sunt; intactâ Basilicâ, & flammarum vortices restinguente. Visique sunt in ipso furentium Saxonum æstu, duo iuuenes stolis albis induti, qui flammas arcerent; spectati tum à Francis, tum ab aliquot hostium; propugnantibus religiosum locum cœlitibus: iámque Caroli votis elemento altero famulante. Vnde Carolus gratiis Deo ob tutelam actis, confestim in Saxoniam exercitum misit, qui trifariam diuisus pluribus locis vastationem inferret, consilio inito, debellandi tandem cum perfida gente; quam in rem magno cum exercitu profecturus esset post actam hyemem; nec à bello cessaturus, donec barbari vel Christum amplecterentur, vel tollerentur penitus. Incepítque propositum, non confecit; nam tollere numerosissimam gentem, id arduum; at Christo addicere, id supra humanas vires, vniúsque Dei. Attamen Rheno traiecto, & castro Sigiburgo quod hostes muniuerant expugnato, ad Visurgim amnem profligato magno Saxonum numero, transmissoque per cadauera cæsorum alueo, vltrà pergenti Hessus occurrit, Dux magni inter barbaros nominis, qui Vvestphalorum Saxonúmque Legatus, pacem peteret, iuraret, darétque obsides; cui habita fide, atque Carolo propositi immemore, fœdus iuratum est. Sed id continuò abruptum nouâ gentis perfidiâ, quâ qui Franci ad Visurgim substiterant haud pauci cæsi sunt. Dum enim ignauius castra custodiunt, plures Saxonum immisti pabulatoribus, & statiua cum iis per incuriam vigilum ingressi, sub primam noctem; mox semisopitos & incautos aggressi, cædem plurimam ediderunt; donec sopore per tumultum discusso, & ipsi suâ non modica strage depulsi sunt. Id Saxones, non gentis consilio, sed priuato tentatum lattocinio excusarunt; & fugientibus inhærens Carolus, vltionem magnam partem confecit: At vix respirantem à Saxonia longiùs nouus tumultus exciuit. Renuntiatur Rotgandum Longobardorum Ducem, quem victo Desiderio Foroiuliensibus præfecerat Rex, noua moliri, iamque de vendicando regno cogitare, ciuitatibus pluribus ad se traductis: quocirca strenuissimo quoque secum ducto, confectóque raptim itinere, in Italiam aduolat; eademque celeritate Rotgando victo ac cæso captis vrbibus Foroiulio atque Taruisio, Ducibusque Francis constitutis, profligato bello, spectatus duntaxat ad victoriam, confestim Franciam repetit, suspectâ meritò Saxonum fide. Quippe vix transgressus Alpes, audit à nuntiis; eos rupto fœdere, quâ fraude, quâ vi esse grassatos: dolo quidem & amicâ perfidiâ receptos Eresburgo castro, id occupasse;

Carolus in Saxones.

Templum à flammis seruatum.

Carolus secundò in Italiam. Frioul.

Et in Saxones.

CAROLUS M. occupasse; at vi Sigisburgum aggressos; cúmque repellerentur, ad oppugnandum tela & machinas admouisse, furore pertinaci, donec præsenti Dei ope magnâ suâ clade submoti sunt. Siquidem eo die quo collatis copiis ad oppugnationem arcis erumpebant, visos esse supra templum arci subiectum clypeos duos, igne fulmineo coruscantes, obuersos in hostem, crebrísque motibus agitatos: quo spectaculo vt erecti sunt Francorum animi, ita barbaros abiectos esse atque perculsos, adeò vt in fugam effusi, vulneribus mutuis corruentes, castris in prædam abiectis, cædente terga præsidiario milite, pauci admodùm suis redditi sint. Hoc nuntio Carolus recreatus, pergit in Franciam, habitóque conuentu Vormatiæ, mirabili celeritate in Saxoniam recenti adhuc clade attonitam ingentibus copiis penetrat. Extititque diligentiæ fructus. Saxones viso quem in Italia distineri putabant Carolo, omissâ spe armorum, ad miserationem mouendam versi, inermes cum liberis & coniugibus, supplicum more, ad Lippiæ amnis fontem Regi occurrunt, & pœnitentiâ simulatâ, ab optimo Principe, cui gratum esset ante victoriam parcere, tot noxarum veniam impetrant. Imò vt fraudem occultius tegerent, magnam partem, quod expetebat Rex maximoperè, eiuratis idolis in speciem, lauacro sacro abluti sunt. Ita receptis obsidibus, Eresburgo instaurato atque erecta super Lippiam nouâ arce, stabilitâ pace discessum est. Quam vt firmissimis columnis fulciret, ineunte vere Carolus ducto exercitu Paderbornam Vvestphalorum vrbem se contulit; ibíque conuocato vniuersæ Saxoniæ Senatu ac populo, sancitóque iterum ad obseruantiam fœderis sacramento; vno omnes animo addixerunt se Regi, eâ lege, vt si in posterum fidem violarent, libertate & patria in rebellionis pœnam exciderent. Aderántque Proceres gentis, præter Vuidichindum, inclytum quà perfidiâ, quà fortitudine, Vvestphalorum ducem, qui multorum scelerum in Regem conscius, nec satis simulatione suâ confisus, ad Sigefredum Danorum Regem confugerat; noui mali fermentum, sopitíque incendij fomes. Interim plurimis ex infida gente baptismus concessus; lætiori Rege propagari limites Christi quàm suos.

XVIII. *Carolus in Hispaniam.* Hæc dum instituit, noua legatione in expeditionem nouam auocatur. Res momenti magni magnæque gloriæ, incomperta tamen, & vestigiis duntaxat tenuibus exploranda, seu nostrorum incuriâ, seu externorum inuidentiâ fortasse aut malignitate. Ego quæ certa sunt proferam, cætera coniiciendo eliciam. Itaque Paderbornæ agente Carolo, Ibinalabar Regulus Saracenus, ex intimâ Hispaniâ longo terrarum tractu, comitatu regio, eius imploraturus opem aduênit, in alium haud dubiè Saracenum, (nec enim in Christianos Principes bellasset Christianissimus) se suásque ciuitates potestati Regis subiiciens. Admissa postulantis conditio: quippe tunc pax, vt opinio erat, cum Saxonibus fida; quiescebat postremo bello Italia; latè in Francia pacata omnia & tranquilla; non aspernandam nouæ gloriæ segetem; triumphósque Gallicos, iam per Occiuas & Boreales plagas deductos, ad occasum solis celebritate magna conuertendos. Quocirca decernitur expeditio; ad quam festinandam Rex festum Paschatis in Aquitania celebrat. Pyrenæi montes quà Vasconiæ contermini sunt, quando

Anno 778.

ea gens Francis obnoxia, ad proximum iter designati. Nullo periculo magnáque gloriâ iter captum; in transitu Pompelo Nauarræ oppidum occupatum, quo ad regressum pateret aditus: sed in ea occupanda, vis tota belli incubuit, ac Francicum robur expeditum est totum. Munitissimam vrbem propugnabat flos Saracenorum; castra Caroli nondum communita validè ab irruente hoste impugnantur; sic vtrinque dimicatum diutius, donec Saracenorum impetu fracto per munimenta, in vnam vrbem conuersæ sunt vires: qua per vim capta, Francis in muros scandentibus direpta, & incensa est, ad terrorem aliis incutiendum. Quo peruincente, Cæsaraugusta victori patuit, & Ibinalabar solio redditus. Cætera non satis certa; Aimoino scribente, Carolum posteaquam obsides à Saracenis recepit, nempe in perpetrati belli indicium, relegisse vestigia, & Pompelonem rebellantem muris nudasse. Enimuerò quidpiam maius ab Eginarto colligitur, teste indubitato, & scribente quorum pars fuit: Is cùm Franciæ limites adscribit, & quantùm sub Carolo propagatum esset imperium; ad Austrum, præter Aquitaniam, Vasconiam, & Pyrenæos quà latissimè patent, disertè Iberum amnem assignat; siue quà oritur, siue quà præcipiti alueo ad Derrosam in Mediterraneum influit; vt intra limites Nauarra, Arragoniæ pars, ac Catalonia feracissima Hispanici soli prouincia conscribantur. Sanè idem Eginartus planè affirmat, ciuitates omnes, ad quas Pyrenæis transitis accessit Carolus, deditionem fecisse, iisque subactis incolumem exercitum reductum. Nec inficiantur Hispanici, Ibnabalam Regem à Carolo datum Cæsaraugustæ; in eiusdem potestatem Mauris dedentibus Gerundam & Barcinonem venisse; vnde Barcinonenses Comites, & Catalaunicæ gentis primordia; ex quibus operam expeditionis huius non irritam constat. Sed de Barcinonensibus & Catalaunis suo loco pluribus. At exiles Historici in Caroli prosperis, in eiusdem aduersa pugna, quàm luculenti sunt, & ne mendaces dicam, poëtici! Ea porrò vt fides veritati constet, sic euênit. Confectâ victoriâ Carolus relegebat viam per Pyrenæos, iámque in pacato vt rebatur agens tum etiam propter montis abrupta rupiúmque salebras, partitis agminibus incedebat: ipse cum primo exscendebat per Roscidam vallem, famosum in posteris ista clade colliculum, sequebantur longiùs postremæ turmæ, impedimentis aciem totam claudentibus. Cùm sub vesperam, Vascones prædandi animo, an vlturi Pompelonis calamitatem, tecti siluis, quarum magna iis in iugis copia, positis hinc inde quà pateret angustissimum iter insidiis, in calones repente impetum faciunt, vim parantes cædunt, impedimenta diripiunt, ac tumultu cæco permiscent omnia. Interea qui in vallis lubrico pedites equitésve vnius viæ solliciti progrediebantur; tumultu exaudito, dum incompositi ac propè singuli ora conuertunt, negotio facili cæsi ab hostibus, cladem augent atque infamiam. Ita factum, vt plerique Procerum, in quibus Rolandus ille fabulosis commentis celebris, Britannicæ oræ præfectus & custos, Anselmus Palatij Comes, Egiartus regiæ mensæ præpositus, aliiq; ceciderint, toto agmine calonum & militum ad vnum deleto. Perfertur ad primos ordines nuntium cladis, iámque se intendentibus

Roncevallis clades.

CAROLVS M. tenebris noctis, dilata vltio in proximum solem: at hostes prædonum more, onusti spoliis, ipsa nocte per siluas & salebrosas cautes dilapsi sunt, nulla loci quò perfugissent vel suspicione; Francis pro vindicta dolor, pro hostibus securitas fuit. Et hæc est clades, quæ tantoperè pluribus placuit, vt eam scriptis, incremento magno geminarint. Nam Carolum iam grandæuum plenúmque senij, cum Alphonso Legionis Rege committentes, deleto exercitu ignominiosè agunt in fugam; imò Rolandum, Anselmum, aliósque prima dimicatione necatos, hac posteriori perimunt, quasi è mortuis ad nouam fabulam suscitati sint; aut Carolus cui arcta cum Alphonso beneuolentia, iam Imperator tótque gentium dominus, ad Alphonsi regnum obtinendum (hanc enim causam comminiscuntur) bellum intulerit in Hispaniam, magnam adhuc partem à Mauris possessam, in quos honestius commodiúsque arma vertisset. Sed istud puto à Turpini petitum fabulis, traductum in Historiam, ab iis fortasse quibus Francorum gloria videretur officere, suæque esse detrimento alienæ augmentum: vt Æmilium sileam, quem forsitan iactandæ eloquentiæ tanta in clade studium, in errorem hunc rapuit. Expeditus montibus Carolus, aspectu filij recreatus est, quem nuper Hildegarda coniux pepererat, geminos quidem enixa, sed altero à partu mortuo iste superarat, quem Carolus Ludouicum dixit, & Aquitaniæ regno donauit, nouum in Francia Porphyrogenitum; simúlque regni vrbibus viros præfecit, quorum fide atque industria, prouincia motuum ferax in officio staret. Mox profectus ad compescendam Saxoniam, quæ dum ipse abesset, direptionibus, cædibus atque incendiis, totam Germaniam ad Rhenum vastasset. Verum enim, quia bellum illud Saxonicum in multos annos diffusum, vna propemodùm ratione gestum est; dum perduelles opportunitate data iugum excutiunt, iterúmque à victore sub illud mittuntur; placet vna serie atque continuâ bellum idem perscribere, & lectoris tædio parcere; quæ consimilia sint perstringendo, atque infrequentia & obseruatu digna explicando,

Ludouici ortus.

XIX. Ergo Carolus Altissiodori auditâ Saxonum irruptione, confestim selectis Francorum Alemannorúmque cohortibus in mandatis dat, vt fœdos populatores quàm celeriter assequantur, grauésque prædâ ad pugnam adigant. Et impleta iussa feliciter; recedentes hostes in fugæ speciem ad fluuium Aternam apud Hessios deprehensi, in ipso transitu eâ strage multantur, vt perpauci tanto ex numero, non prædam modò ad suos tulerint, sed ne nuntium quidem stragis, proximæque vindictæ: Ita sacrilegis, templorum direptio, Tolosanum est aurum & calamitosum. Carolus postea quà armis, quà conuentibus habitis rebellem populum in ordinem cogit. Tenuítque pax vnum annum aut alterum, donec Vitichindus, priorum motuum fax & tuba, ab suo illo Normannico recessu, in quem Francis vrgentibus, confugiebat ad suos egressus, disturbatâ pace Martem inspirat. Ad hunc compescendum Theodoricus Comes in Saxoniam mittitur; adsuntque paulò post in supplementum virium Geilo stabuli Comes, Vvoradus Comes palatij, Adalgisus cubiculo Regis præfectus; ab ipso Rege cum copiis ad comprimendos Sclauos præmissi. Ii viâ per Saxoniam captâ,

Bella Saxonica.

defectione

defectione audita Saxonum, & imminere Theodoricum vt dimicaret, Francorum more spe pugnæ allecti, omissâ prouinciâ cui delecti erant, Theodorico cum suis copiis pugnæ & victoriæ certi se adiungunt. Nec mora, communi suffragio, quærendos hostes, profligandos, pœnamque scelerum repetendam. Ita ad hostem accedunt. Ad montem Suntalium statitiua collocant, quà in Austrum obuertitur, cùm Borealem partem Saxonum castra occuparent; ad montis ortum interfluebat Visurgis. Geilo & socij specie explorandi, Visurgi clam traiecto, quâ erant auiditate puggnandi, statim vbi in conspectum hostium ventum, ruunt in prælium. Scilicet inter eos antè conuenerat, absente Theodorico pugnam conferendam, rapturo scilicet gloriam, nullâ ipsis parte obtingente, præter periculum. Quare præfestinanter nullóque ordine, de fallendo socio quàm hoste vincendo magis solliciti, acti in pugnam vt quisque equum inscenderat, pro temeritate excepti sunt. Nam Saxones pro castrorum vallo stantes in acie, cæco raptos impetu & incompositos interficiunt, Proceres quidem omnes, aliósque è nobilitate præcipuâ; quibus fuit satius pugnâ occumbere, quàm seruari fugâ; militum paucis ad Theodoricum effugientibus: ita arrogantia vergit ad casum, & infortunij prodromus confidentia est. At Carolus vlturus infamiam cladis, cum exercitu in Saxoniam penetrans, demissos omnes & noxam excusantes comperit, cuius inuidiam in Vitichindum vnum reiiciunt; cúmque is dedi nequiret, Normannorum tectus perfugio, selecti è facinorosis rei supra quatuor millia quingenti, quos ad aliorum terrorem victa iam clementia, Rex eodem quo traditi sunt die ad amnem Alarum truncari capitibus iussit; ne fortè venia scelerum plurium materia foret. Imò postea gnarus perfidam gentem noua agitare, gemina expeditione geminauit & stragem: duobus præliis quibus ipse intererat præerátque, tanto numero hostium cæso, vt nemo Saxonum toto reliquo bello stare in acie præsente Rege ausus sit; tantùm terroris fortitudo visa intulerat. Et aliquando venenatam stirpem euulsurus, diuiso exercitu, cuius partem Carolo maiori tradidit, ad honesta militiæ rudimenta, altera ipse ducta, populationibus vastis atque continuis, ne dato quidem per sæuitiam hyemis otio, à Visurgi ad Albim obstinatam gentem attriuit penitus, adegítque miseriis sapere. Quippe calamitosissimi Saxones, detestari bellum, apprecari pacem quibusuis conditionibus, execrari rebellionis auctores, Vitichindum præcipuè; in quem hactenus mala omnia tum quæ patrauerant, tum quæ passi erant, vt in causam atque artificem conferebant. Et ipse Vitichindus, siue tædio scelerum, siue sponte & boni cupidine, emolliri inceperat; erátq; certum temperaturum in posterum, priorum venia. Nec dubitauit Carolus virum arcessere, impunitate promissa, datísque obsidibus. At is prudentiæ supra barbarum magnæ, vt quæ de Carolo eximia acceperat spectaret oculis, in mendici modum pannosus, Paderbornam se confert, eo tempore quo Christiani luctuosissimam Domini mortem mœrore animi corporísque pœnis concelebrant; attentè & consideratè omnia perspicit; videtque sub proximam Resurrectionis faustissimæ diem, in summam hilaritatem verti luctum atque tristitiã: qua die cùm ad Carolum accedens pro- *Vitichindi conuersio.*

 pius,

CAROLVS M. pius, & mendicorum turbæ immistus, quibus Rex optimus sua stipem manu largiebatur, fortè ab Aulico ob incuruum dextræ digitum agnitus, Carolo sistitur, fassúsque se Vitichindum, perbenignè excipitur; inde abominatus idola, baptismo inauguratur; gratulante Carolo cœlo & sibi, quod in vtrumque perduellis obstinatissimus, diuinæ & humanæ clementiæ apex foret; moxque ipsi Ducatum Angrianum dedit, futura merita beneficiis occupans. Sanè dignum venia se præstitit Vitichindus, religiosa fide in Carolum, in Deum pietate tam sedula, vt inter sanctos adscribatur à pluribus, à quo & plerique originem Capetiorum Regum arcessunt: adeò à virtute desperandum nemini; & homini prodest, quod varius & mutabilis sit. Ab hoc facto Saxoniam aliquot annos pax tenuit; tritici ac lolij feraci exemplo. Attamen quasi perfidam gentem fidei & obseruantiæ pæniteret, arma sumpta, & rebellio instaurata, & ab Carolo direptiones atque incendia instaurata similiter, morbo vetere remedium vetus arcessente. Nec debellare penitúsque peruicaciam gentis infringere, multis, grauissimísque implicatus bellis potuit; donec tandem anno post cœptum bellum tricesimo tertio, confecit industria, quod vis & arma nequiuerant. Citra Albim qui incolunt Saxones, assiduis incursionibus attriti primùm atque perdomiti, pòst Francorum consuetudine cicurati, ac Christiana religione suscepta traducti in melius, aliquando cum armis rebellandi animum deposuerant: at Transalbiani, tam lata fossa quantus amnis est, ab Francis diuisi, ideò prædæ minus obnoxij, atrociore ferocia in impietate & libertate perstantes, tam fallendæ fidei quàm dandæ faciles, ad minimam rebellionis auram mouebantur. Verùm Albi transito Carolus, metu percitos vbi euocauit, & solita facilitate ad iurandam fidem adegit, rem commentus eximiam, persuasit iuratis, vt terras incultas & opportunas furori hostium mutarent melioribus & tutioribus; & confestim selectas eorum familias qui auctoritate pollerent, cum liberis atque coniugibus, ad decem millia, quà donis quà metu, abduxit à laribus, procúlque à patria Francis immistos, veluti surculos commodiori solo explantatos, in nouas terras nouósque mores induxit, sublata mali opportunitate, boníque necessitate illata. Præterea ne inculti agri obsolescerent, neve Saxonum qui supeterant animi suæ ferociæ redderentur, Abroditas proximam gentem, sibique fidissimam, in abeuntium locum substituit, coloniarum more. Ita pax asserta, compressi motus, offocata rebellio, & abiecta idola: tanti est, hominem humano more agere, & cùm Palladem armatam immiserit, doctam eandem & prudentem inserere. His decursis, superiora nunc retexam, reuocato stylo vnde digressus est.

XX. Anno 781. *Carolus Romam petit.* Carolus ab Hispanica expeditione, domitísque Saxonibus, Romam profectus est, religionis & amicitiæ gratiâ; vxorem in viæ comitem duxit & liberos, quos Adriano sisteret, vt fidei erga Ecclesiam pignus, arctiúsque charitatis mutuæ vinculum: tres autem præter sexum muliebrem ex Hildegarde susceperat, Carolum, Pipinum, & Ludouicum; quos amantissimè complexus Pontifex, Pipinum abluit sacris vndis, eúmque ex paternâ destinatione Regem Italiæ vngit, & Aquitaniæ Ludouicum. Et fortasse

fortasse Romæ excepti ab Irene legati; quæ Leone coniuge vita functo, pro Constantino Porphytogenito impubere filio administrabat Imperium, & ab Imperatoribus qui antecesserant illata Ecclesiæ vulnera persanabat; eadem Caroli famâ eximiâ summisque meritis capta, ad iungendam affinitatem, miserat viros primæ nobilitatis, qui eius filiam maximam natu Rotrudem nomine Constantino Imperatori nuptui peterent: ita contracta mutuo consensu sponsalia; adhæsitque virgini Græcus Eunuchus, qui doceret eam litteras Græcas, & in mores gentis conformaret. Attamen frustra hic impensus labor, ipsa Irene pacta rescindente, & quærente ex Armenia coniugem inuito filio; ortis postea matrem inter & filium iis dissidiis, ob quæ præstaret ab perturbatissima familia alienum esse. Regressum Regem in Franciam, domesticæ res præter curam Saxonici belli conturbarunt. Nam Hildegardem amantissimam coniugem rapuit morbus; idémque casus Berttadam matrem viuis exemit, quam obsequio & veneratione summâ coluerat, quippe tenerrimæ & humanissimæ indolis Carolus, suos diligebat affectu intimo, maximúsque princeps in publico, optimus erat paterfamilias in priuato. Nouam inde adsciuit consortem thalamo Fastradam Rodulphi Comitis filiam, è Francorum Orientalium gente; quam amore magno prosequutus est, & in suam propè perniciem. Erat mulieri superbus animus, dominandi cupidus, in vim pronior & crudelitatem; quæ tamen vitia vel prætexebat virtutum specie, vel pulcritudinis flore excusabat, potente apud Regem suprà quàm deceret illecebrâ. Ideò coniugi haud arduum fuit, in Regem ipsum regnum vsurpare, multa ad nutum prauè conficere, multa crudeliter; & ipsum Carolum à primis motibus deflectentem, ad violenta, aspera & perpessu dura contorquere. Vt extrema omnia periculo sunt, ita maximè quæ à beneficiis ad malefacta, ab humanitate in superbiam desinunt, ab amore in odium; politico corpore iuxta ac morali, ad repentinas conuersiones periclitante. Inde factum, scribit Eginartus, vt in Orientali Francia (quæ Franconia est) plerique Proceres contra Regem coniurauerint, auctore Hardrado Comite: Frustrato tamen feliciter euentu. Etenim Carolus rei indicio ad se perlato, celeritate & prudentia incendium in fomite restinxit; actis in vincula qui cogitati sceleris comperti forent, & pœnâ infra delictum illatâ: Auctoribus quidem effossi oculi, aliis indictum exilium, quibusdam parcitum; nemini irrogata mors, præterquàm tribus; qui ne caperentur, dum lictores vi repellunt, aliquot eorum peremptis, ab iisdem necati sunt, & in fugâ mortis morte oppressi. Rex domesticis expeditus insidiis foras conuersus rebellionem Aremoticorum extinxit in cunis. Ea gens Regibus Francis diu vectigalis, in intimas Oceani oras propè recondita, velut alio in orbe, detrectabat obsequium; impellentibus Britannis, qui ab Anglis expulsi, breui traiectu ea in loca confugerant: Ac primùm inuiti ac renitentes tributum soluere, dein specie inopiæ differre, ac postremò pernegare audacius; ab Venetis & Curiosolitis facto initio, qui Oceano admoti propius, ideóque longius semoti à Francis, ferociores euaserant, & videbatur lues in vniuersam gentem propaganda. Exemplò cum exercitu missus Andulphus regiæ men-

Carolus M.

Coniuratio prima in Carolum.

Britanni domiti.

Vannes.

Cornouaille.

CAROLVS M. XXI.

sæ præpositus, armorum terrore bellum confecit, iurantibus populis in leges Caroli, nouóque obsequio veterem noxam redimentibus.

Carolus in Beneuentanū Ducem.

Interea Vitichindo ad Christianam fidem traducto, & pace cum Saxone constitutâ, Italia & Bauaria Caroli animum distrahebant. Ab euerso Longobardico regno, supererant duo euulsæ arboris surculi, Duces Spoletinus & Beneuentanus, qui nutu Caroli & consensu, ab gentis clade eximij naufragas tabulas iis in terris collegerant. Eorum alter Hildebrandus spoletinus, Regem in Franciam conuenerat, multis muneribus contestatus obsequium: Aragisus Beneuentanus, sæpe de officio appellatus, varia prætexens, nondum Regi subiecerat se, vel à Francorum armis remotior, vel potentiâ ad resistendum instructior, & videbatur spem ad reparandum regnum erigere. In hunc primum Caroli arma directa. Ac statim vt incautum opprimeret, sæua hyeme iter aggreditur, traductísque per niuosa iuga copiis, sacro natalis die Florentiæ acto, Romam venit, & communicato cum Adriano consilio, expeditionem in Beneuentanum pronuntiat. Beneuentum vrbs est in Hirpini Samnij populis, vbi regio quæ nunc Principatus vlterior in regno Neapolitano; erátque tunc Ducatus caput, cui Campania, Salernitani, ac tota Calabria attribuerentur. Aragisus comperto Regis consilio, quoniam impar armis erat, ad artem conuersus, Runoldum maiorem filium legat, qui Carolum demulceret muneribus, impleret pollicitis, spéque alliceret; ac qui scopus erat, re nulla certa constituta, ab expeditione auerteret. Verùm Carolus quàm infida Longobardorum fides haud inscius, eam pro habenis adducentium & remittentium vt luberet, retento Runoldo exercitum in Campaniam ducit, Capuámque obsidet vrbem primariam. Dux arte frustratâ, relictâ Beneuento, Salernum in munitiorem vrbem marique adiectam secessit; nec ideò se tutum ratus, ni per omnem modum bellum restingueret, iterum legatos mittit cum Grimoaldo altero filio, qui renuntiarent, promptum paratúmque ad omne obsequium Ducem, belli mala atque incommoda deprecari. Carolus, tametsi victoriæ nihil moræ erat, tamen pro clementiâ, arma tam facilè amouens quàm difficulter expediens, precibus se vinci patitur; retentóque in obsidem cum aliis principibus viris Grimoaldo, Runoldum ad patrem misit, cum delectis Francis, qui Aragisi fidem exciperent, perque vrbes populum in regia iura admitterent. Amoto hoc obice, curæ in Tassilonem Bauarum versæ. Proximâ Romam peregrinatione cum Pontifice egerat Carolus, de

Et Bauariam inuadit.

Tassilone in ordinem redigendo; qui iuratam Pipino fidem eiusque filiis solemni ritu, & multò ante fefellerat, & perstans in crimne Regi abiudicabat obsequium: Placuerátque communi nomine legatos mitti, qui Bauarum de sacramento monerent, hortarentúrque ad appellendam Regis clementiam. Et effectum in speciem sortita legatio, præferente pœnitudinem Duce, tantoperè efficacem, vt ad Regem Vormatiam adiret, ac clientelare obsequium iuraret, datis in fidei pignus obsidibus. At postmodùm ingenitâ, vel superbiâ, vel inconstantiâ, vxoris etiam impulsu, à iuramento defecerat. Nam vxor Luitgarda, filia Desiderij postremi Regis Longobardorum, tam incenso odio flagrabat in Carolum, paterni imperij

tij euerſorem, vt maritum, per repetitas tum blanditias, tum querelas, ad rebellandum ſæpe impulerit, ac tandem in perniciem extremam adduxerit; adeò virorum eſt, maximè Principum, plurimum diſcrimen facere eorum, in quibus ſint vxorij. Is rurſum pacatâ vtcumque Saxoniâ, ac debellato celeriter Longobardo, imminere fulmen præſentiens, animo ſubdolo legatos ad Pontificem miſit, oratum vt præſentem Carolum ſibi mitigaret, atque ad commodam pacem inflectetet. Nec abnuebat Rex, quin ad nutum Pontificis pax conficeretur: Sed illicò patuit malè tectus dolus, cùm Rege à legatis repoſcente, quam haberent auctoritatem à Principe ad firmanda pacta, reſponderunt ij ſe nullam habere, niſi vt quod viſum eſſet Pontifici & Regi, renuntiarent. Enimverò tunc indignatus Pontifex, ſe illudi, ſuámque operam in fraudis textum impendi, legatos, interminatus execrabiles diras ni ſe Bauarus ſubderet, cum ignominia dimiſit. Rex verò vbi religioni ſuæ ſatisfecit, ægrè ab amantiſſimi patris diuulſus amplexu; Vormatiæ conuentu habito, in Taſſilonem vt perduellem bellum indicit: & quoniam habebatur pro certo, eum cum Hunnis feroci ac barbara gente fœdus ſanxiſſe, ingentem apparatum ad abſterrendos Barbaros, vel vincendos ſi iuuarent ſocium, confici placuit. Flore & numero magnum exercitum tripertitò diuiſit Carolus; eius partem vnam Pipino filio aſſignauit, qui cum Italico milite à Meridie per Alpes Rhætias Bauarum clauderet; alteram partem ex Francis Orientalibus atque Saxonibus ad Boream quà Danubius fluit imminere iuſſit; ipſe cum parte tertiâ quà Leccus Bauaros ab Alemannis ad Occaſum diſterminat, in Auguſtæ ſuburbiis conſtitit; ſimul omni ex parte aggreſſurus hoſtem, nullo effugio, niſi ad Ortum, quà Hunni adiacent; vt vel interclusum ceu reti caperet, vel ſi is fugeret, Rex inanem poſſeſſionem inuaderet. Contrà magnas copias Taſſilo inſtruxerat, illaturus arma in Franciam; quà vxoris impulſu, quà Hunnorum ſpe, quibuſcum initâ ſocietate, pro ferocia nationis, prona ad victoriam ſperabat omnia. Verùm ſub ipſam dimicationis aleam, interpellatus à Carolo etiamnum arma inhibente, tunc ſeriò reputata audacia, pacem ſupplex petiit; datiſque obſidibus, quorum princeps Theodo filius, atque eiurato Hunnorum fœdere, nihil grauius tulit, quàm quod ante bellum petebatur: Poſtea euocatus ad profitendam clientelam, cùm ſe Regi ſtitiſſet, à Bauaris accuſatus eſt, aſſiduâ flagitatione vxoris praua conſilia agitare, Hunnos ſollicitare, & ad bellum quod ipſe iam inſtruebat animo concitare. Alia plura obiiciebantur dicta & facta, quæ infenſum hoſtem, & ab irâ vindictâque incautum retegerent; tam aperta & certa, vt ad ea reus conſcientiâ teſte obmuteſceret. Nec mora, aſſenſu Procerum, maieſtatis violatæ ſubiturus pœnas damnatus eſt capite; mortem tamen Carolus ciuili multauit, truncandum caput cucullo induens; Taſſiloni in Monaſterium abdito filius additus comes; quid vxore factum non traditur; Bauari conſortes ſceleris in exilium acti: Nec vllus in vniuerſam Banariam conſtitutus Dux, ſed plures Comites vrbibus ſingulis præfecti, vt numero partita auctoritas imminueretur. Vero proximum eſt, Luitgardam ad Hunnos ſocios confugiſſe, à qua fortè incenſi, gemino exercitu in Foroiulienſes Anno 788.

CAROLUS M. XXII.

ses & Bauaros proruperunt: Vtrobique victi & prostrati; præsertim à Bauaris cum ingenti strage, Danubio ferri reliquias hauriente.

Carolus in Sclauos;

Perfunctus Carolus bello incruento, ad aliud ferocius & difficilius se accingit. Gens erat ad Oceanum Balthicum, quà Germaniam terminat, vbi nunc Pomerania, Mecleburgum, atque Holsatia, atrox, barbara, & Francorum hostis, Abroditis præsertim infensa, quorum fides eximia in Francicum nomen. Ea gens Sclaui siue Vvelatabi dicebatur, maris vicinia, & immenso à Francis spatio tutior atque audacior. Carolus in eos sociorum causâ profectus, Rheno ad Coloniam transito, per Saxones copias ad Albim ducit, geminisque pontibus iunxit amnem, quorum capita hinc inde castris præsidiisque firmauit. Inde in Sclauorum terras ingressus, quà populando, qua dimicando, dubium tamen an pugna commissa sit, sic hostes attriuit, vt ferocia domita, Reguli gentis omnésque proceres se tradiderint potestati victoris; mirâ fidei constantiâ, à qua in posterum ne minima quidem in re abcesserunt. Ab iis ærumnis vno anno arma doposita, mox induta, Hunnis prouocantibus, & obstrepentibus Martio strepitu.

Et in Hunnos.

Erántque Hunni iis ex gentibus, quæ ex Scythiâ iam ab Honorio Imperatore in Europam effusæ, ingentes clades in humanum genus inuexerant: Porrò Hunni fixerant sedes in vtraque Pannonia; tum in Superiori Occasum versus, vbi nunc prouinciæ Carniola, Carinthia, maiorque pars Austriæ; tum in Inferiori, quà ad Austrum vergit, complexâ Bosniam, Sclauoniam, eámque Hungariæ partem quam Ister alluit. Iidem præterea dicti & Auares, Constantinopoli terribiles, quam iustis exercitibus sæpe oppugnarant; vnde factum postea vt ex duplici Hunnorum & Auarum appellatione, Hungari dicti sint; tam in posteris celebres, Christiano orbe propugnando in Turcas, quàm famosi in patribus, Christianis terris deprædandis.

Hungari.

Steterátque cum iis pax, quandiu Bauaro medio abiungebantur à Francia; mox cùm de finibus vnà cum Carolo conuenire haud possent; coortum est leui origine bellum graue; quod vnum ab Saxonico diutius Carolum tenuit; quippe octo annos gestum est; tandémque desiit vniuersæ propemodùm gentis internecione; magnâ Francorum gloriâ, summísque opibus. Ergo Carolus delectis accuratè copiis bellum infert; quodque ipsi in more erat hostem distracturus, partem exercitus ex Saxonibus Frisiísque conflatam Theodorico Comiti & Megnifrido cubiculi præfecto committit, qui ad Borealem Danubij ripam incederent, dum ad Australem militum alteram partem per Bauariam ipse deduceret: Designatíque ex Bauaria viri, qui nauigiis secundo amne fluentibus commeatus vtrique exercitui facilè & copiosè deueherent. His constitutis, prima castra ad Oeni ripam Bauaros à Pannoniis dirimentis figit, & auspicato bellum incepturus, triduum impendit fundendis precibus, & obeundis Christianis supplicationibus; tum demùm ingressus in hosticum, vastationem latè agris infert. Hostes non ausi æquo certamine dimicare, intra munimenta labore multo erecta se continebant; quorum duo præ cæteris eximia erant, quà locorum situ, quà magnitudine operum. Nam alterum ad ripam Cambi fluuij positum, inexhaustâ præterlabentis aquæ fossa

fossa tegebatur; alterum in sublimi monte, propugnaculum vrbis firmissimæ vix accedentium oculos ne vestigia quidem admittebat. Vtrunque tamen expugnat Carolus, perrumpente per obstantia munimenta milite, nec excluso vel aquarum vorticibus, vel abrupto montis; inde cæsi promiscue Hunni, & direpta castra. Postea circumlata per Pannoniam totam incendia, peruadénsque prouinciam intimam Carolus, Rabum traiicit, sequutúsque amnem quà Danubio infunditur, se tuentibus Hunnis fugâ & latebris, deficiente quem vinceret, in Bauariam rediit: Vno affectus incommodo, ob luem iumenta inter & equos vulgatam, vix decimo quoque incolumi; milite reuera prædâ onusto, quam cogeretur suis ipse humeris vehere. Theodoricus successu eodem prædantes copias Pannoniæ intulit, reduxitque incolumes. Postquam hæc acta sunt, nouam expeditionem meditanti Carolo, iámque ponte è nauigiis strato, quo Danubij ripæ iungerentur; nuntiatur Saxones consensu vnanimi defecisse, & Saracenos Septimaniam ingressos, multis Francorum cæsis, impunè grassatos, & rediisse prædâ opulentos. Quibus nouis curis commodatutus se prudentissimus Rex, Hunnis dilatis, ad compescendos Saxones adiicit animum, traditâ Pipino filio face, Hunnicique belli prouinciâ. Quam ille strenuè exequutus, Francis Italisque militiæ adscriptis, variis expeditionibus multisque præliis Hunnos sic attriuit, vt quod Eginartus obseruat, Pannonia in solitudinem versa, inanes vrbes, agri inculti, cæsi proceres, plebsque extincta, necessarium bello finem posuerint. Nec omittenda Cagani regia (quippe Hunnorum Reges omnes Cagani appellati, vt Ægyptij Ptolemæi, vnde forsitan Cani, principis Tartarorum, nomen inualuit) omnibus opibus, gazis locupletissimis, argento, auro, lapillisque referta, congestis in eam longâ annorum serie spoliis, ex Asia raptis atque Europa; quam post victos fugatósque ad Tizam fluuium Hunnos Pipinus cepit atque diripuit; immodica prædantium opulentiâ; siquidem scribit idem Eginartus, Francos eatenus inopes, nihilque in censu præter arma & agrorum fructus numerantes, ex ea direptione opulentos, totam Franciam auro mirificisque rebus cumulasse. Pipinus spoliorum maximam partem ouans triumphanti de Saxonibus patri Aquisgranum detulit; instar Olympionicæ patrem aut patriam coronantis, & Henricus Dux Foroiuliensis armorum socius tantùm hinc decerpsit, vt dignum munus visum sit Carolo, quod pro manubiis sancto Petro Romæ offerretur. Porrò Rege in Bauaria ad Hunnici belli procurationem hærente, duo contigerunt haud prætermittenda. Primum altera in Regem coniuratio Procerum, cuius auctor & caput Pipinus alter Caroli spurius. Is pulchra oris conformatione & specie, sed insigni gibbo deformatus, animo etiam quàm corpore turpior, cùm per natalium ignominiam, spem omnem hæreditatis paternæ abscissam videret, eam vt scelere adipisceretur, regni occupandi, necandique Regis cum aliquot Proceribus consilium iniit; quibus nimirum Fastradæ mores odio forent, cupeténtque omni periculo odiosam feminam amoliri. Eam in rem Pipinus, patre in Hunnicum bellum proficiscente, simulauerat

Aix la Chapelle.

Secunda in Carolum coniuratio.

CAROLUS M.

lauerat morbum, maturaturus consilium, & parricidio viam paraturus. Sed Deo Regi optimo inuigilante, Fardulphi Longobardi operâ, coniuratio impia patuit: Rei acti in vincula, & crimine agnito, statim in pœnas; pars truncati capite, pars è ligno suspensi; malíque causa vel prætextus Pipinus, in supplicium cœnobio Prumiensi inclusus. Deinde memorabilem rem suscepit Carolus, si fas esset mortalibus naturam quam Deus condidit immutare. Nouerat Rhenum atque Danubium Germaniæ maximos ferri amnes ac propè Europæ, aquarum copia longóque cursu; quorum alter ad Boream Oceano, alter procul ad Ortum Euxino Ponto influeret: ij si ducta fossa eadémque nauigabili iungi possent, magnos fructus & egregia cómoda in Germaniam & Europam totam inuectum iri. Fecerántque spem indubitatam perspecto loci situ quamplurimi posse rem perfici; cùm inter duos fluuios, quorum alter in Danubium, in Mœnum alter Rheno pòst exceptum effunderetur, interuallum esset permodicum, solum molle aptúmque fossoribus, nullâ montium intercapedine rupiúmve. Ita sub autumnum totum exercitum immensámque fossorum vim ad conficiendum opus adducit, & designata fossâ, trecentos pedes lata, factúmque initium ab vno amnium. At labor tantus irritus fuit, quæque res adiumento esse sperabatur, ea impedimento fuit quam maximo; solum siquidem molle, at idem palustre & vliginosum, quàm facilè proscindebatur ligonibus, tam facilè vnde egestum fuerat relabebatur; aquæ instar illata à remis vulnera statim reparantis; humore etiam per humi viscera penetrante, & ærumnosum opus corrumpente; magna prætereà imbrium copia, cœlo Germanico sub Autumnum maximè pluuio, conturbabat operam verabátque; vt quantum plures homines toto die magnis laboribus contendissent, tantum vna nocte suo terra pondere intercurrentibus aquis euerteret. Quocirca inceptum opus omissum est, relictúsque orbis limitibus suis.

Tentata Rheni & Danubij iunctio.

XXIII. Ab hoc opere Carolus ad Saxones volat, quibus perdomandis dum incumbit, infando scelere Romam auocatur, moxque ad honorum apicem tandem prouehitur. Ab Pontificis Adriani obitu, Leo III. sanctissimus vir, in Petri cathedram euectus, per vltimum nefas, dum rebus sacris impendit operam, ab Adriani affinibus inductis armatis comprehensus, dire multatus, effossis oculis, abscissáque lingua, (sicuti existimabant, qui eum tam immaniter exceperunt) cruentúsque verberibus, in carcerem mox efflaturus animam truditur. Verùm Deo execrabile facinus emendante, sanctum Præsulem restitutis linguâ & oculis sanatum mirificè Auctores scribunt, & Vinigisum Spolerinum Ducem immissum diuinitus, à quo vindicatus in libertatem Pontifex, Spolerúmque ductus, nihil prius habuit quàm vt Carolum Regem coueniret. Rex detestatus immane facinus, exceptóque Pontifice quanto potuit cultu ac reuerentiâ; eundem per Legatos reduci Romam curauit, & in sedem Petri restitui, Cleri Populíque Romani summa lætitia. Ipse vt primùm per Saxones licuit, tametsi mœrens ob Luitgardæ tertiæ coniugis obitum, postquàm adiisset

Carolus à Leone dictus Imperator.

religionis

religionis causa Diui Martini tumulum, in Italiam iter pronuntiat; venitque Rauennam, inde Anconam, cum Pipino filio atque exercitu. Inde milite in Beneuentanos dimisso, ne Romanæ vrbi, suspicioni esset vel oneri, Romam cum comitatu aulico petit. Regi Pontifex Nomenti occurrit; ibi post mutuas gratulationes vnà ad mensam accumbunt; reditque Pontifex ad Romanæ pompæ apparatum. Præbiti Regi iidem honores eademque celebritas, quam instituerat olim Adrianus post Desiderium victum: Effusis omnium gaudiis ad Basilicam sancti Petri Rex accessit, pro foribus à Leone admissus, & festis acclamantium vocibus ad intimam aram perductus. Tum vbi septimo die Rex in concione causas explicasset itineris sui, in Antistitum Synodo accusatio Leonis proposita est; quippe sacrilegi perfidique sicarij qui virum sanctum violauerant, in eum multa impegerant excusandi criminis gratiâ: Verùm accusatorum nullo comparente, nec enim probassent quæ ipsi per nouum scelus excogitauerant, totáque Synodo contestante, neminem summi Pontificis præter ipsum se arbitrum fore; enimverò Leo ambone conscenso, iureiurando adhibito, immunem se ab iis flagitiis quorum falsò postulabatur professus est. His perfectis Leo, in Sedem & existimationem restitutus, nouum aliquid planè & inexpectatum exequutus est. *Obuersabatur illius animo Christiana Respublica, longè latéque in vniuersum orbem diffusa, quæ tametsi stabili & inconcusso nixa fundamento; tamen preterea & fulcimine aliquo & tutore egeret, cuius operâ & auctoritate vim hostilem fraudésque propelleret. Diu defecisse Constantinos & Theodosios, quorum religio summáque pietas Ecclesiæ tam adiumento foret quàm ornamento. Occidenti & Imperatores suos fuisse, imò ab iis partibus in Orientales plagas transiuisse: Reddendum esse suum gentibus decus, & sequendum Deum quò vocaret necessitas. Quid enim spei in Orientis Imperatoribus? Quorum plerique impietate & nequitia principes, probi paucissimi; multi tolerabiles, quòd priuatim tantum mali essent. Iam ab Leone turpissimo propagari cum sanguine impietatem in posteros; adeóque non sustentari ab iis Ecclesiam, à quibus contentione omni, si Deus sineret, euerteretur. Quin ergo peteretur à Christianis Principibus, is qui Christianam rem tueretur? Eò maximè quòd qui excidissent Italiæ regno, excidissent & titulo. Adesse Carolum, cuius beneficia maximáque merita in vniuersam Ecclesiam, in Romanam, ipsiúsque caput Pontificem, maiora essent quoruncunque honorum apice. Annon is Carolus, cuius Maiores studuissent Ecclesiæ, cuius arma in Romanorum hostes, in idololatras, in Saracenos conuersa eatenus, vni Christo pugnassent? Vnóque gradu Francorum gloriam diuinósque cultus promouissent? Annon is Carolus, qui pietate, auctoritate, fortitudine, prudentiâ rerum gestarum laude, inter omnes Principes longè emineret; vt si hæc merita ab Ecclesiæ commodis seiungi possent vel cogitando, is iure Imperator foret, quem in id fastigium natura & virtutum dotes euexissent. Et verò tot gentium domino, Franciæ, Italiæ, atque Germaniæ, quid Corona illa Imperatoria præter titulum conferet? Et quidem erit Diadema istud Corona*

ciuica, pro seruato non Romano Ciue, sed Româ ipsâ, sed Republicâ ipsâ Christianâ. Atenim repugnat modestia Caroli, Princepsque optimus mereri honorem studet, adipisci fugit, tantò moderatior, quantò melior; vnum conscientiæ suæ calculum ambiens. Imò vincatur in Republicæ bonum Modestia, ad fastigium euehatur inuita. Ita confirmatus in sententiam suam Pontifex, Coronam pretiosissimam confici curat, habitóque clam consilio suo, sanctissimo die Natalis Domini, in Vaticana sancti Petri Basilica, vniuerso populo quod intenderet enarrauit; simúlque Carolum Regem præsentem vt sacris interesset mysteriis, totius rei inscium, corona imposita, Augustum dicit & Imperatorem; acclamante præ immensa lætitia vniuerso populo, Carolo Piissimo, Augusto, à Deo coronato Magno, Pacifico, Imperatori, vita & victoria. Et reuera tantus honos moderatissimo Regi repertus est non quæsitus: Nec tanta laus Principum optimo detrahenda; nisi ipsi culpam mendacij adstruamus à quo sincerissimus animus longè abhorruit; vel adimamus Eginarto fidem, dissertè scribenti, affirmasse Carolum, se eo die quantumuis maxima celebritate solemni, abfuturum fuisse à templo; si Pontificis mentem præsciuisset; malè autem explorasse colligitur, quod præclarissima dona, & munificentiæ verè Imperatoriæ Ecclesiæ obtulerit; quasi non aliàs opulenta donauerit; Principíque piissimo inefficax stimulus religio sit. Actum postea de reis illati in Leonem parricidij, damnatíque sunt capitis pœna; quam tamen deprecante summoperè Leone, & talione Christiano iis qui letalia inflixerant vitam optante, commutauit exilio Carolus; quodam iustitiæ temperamento & veniæ. Mox constituendis Italiæ rebus Imperator nouus intendit, tota hyeme in Italia traducta, ciuilémque se Principem præstat; tam togata prudentia, quam armata fortitudine Augustus.

Anno 800.

XXIV. Et verò vtrique par statim in Germaniam redux loricam induit, & in Saxones eo euentu quem retuli suprà bellauit. Sed ab vno bello vt plerunque fit transcursum in aliud; Marte vicina quæque instar incendij depascente; Danicum istud, serie quadam locorum & rerum cum Saxonico continuatum. Quippe Dania Saxoniæ ad Austrum obuersa, iam diu Cimbrorum colonia ferocissimæ gentis, tunc nihilo ignauior pigriorve, & Saxones ad rebellandum omni studio fouerat, opibúsque adiuuerat; & iis profligatis Carolum iam admotum finibus suis statuerat contentione omni amoliri. Eam regebat Godefridus, animi ferociâ nemini impar, & laudum cupidine quantùm barbarus caperet prægnans. At nondum ausus pleno gradu bellum inferre, id velitatione quadam & proludendo tentauerat; instructis identidem classibus quas ad vexandos & diripiendos Gallicos portus immittebat. At posteaquàm Saxones penitus victi sunt, nouísque coloniis in meliorem frugem acta est rebellio; tum omnibus populis quà continenti Dania adiacet in Francorum vel ditionem vel fœdus adiunctis, tenui admodùm

Danicum bellum.

dùm limite bellicosissimas gentes dirimente; enimuerò vel sanciendа pax, vel in atrox bellum prorumpendum: eius tamen furor adhuc inhibitus, seu Dani metu victorem nondum ausi prouocare; an fraude, absentiam æmuli tempúsque commodius præstolantis; an solitâ temperantiâ Caroli, feraces triumphorum laureas magno pacis studio resecantis. Satis ambobus fuit ostentasse pacem & bellum. Nam Danus cum vniuersa classe & toto regni equitatu ad Saxoniæ fines properauit, petiítque Imperatoris colloquium, de concordia acturus; & Imperator ad Albim consederat, nec abnuebat colloquium; cuius spes statim euanuit, Dano haud quaquam egresso limites, & Imperatore Aquisgranum eunte. Interim hybernum tempus transigitur, & primo vere Godefridus in Abroditos Franco fœderatos bellum atrox mouet. Et primo quidem impetu improuisos occupans, multis castellis in potestatem redactis, eorum Duces malè multauit: nam Drasconem pugnæ dubium ob suorum incertam fidem, ad interiora fugienti similem depulit, quem & postea incautius Rerici agentem per sicarios interfecit; & Godelabum alterum Ducem dolo captum necauit suspendio: præterea regionis maximam partem vastâtam subiecit, effecítque vectigalem, vniuersam breui sub iugum missurus. Verùm Imperator audita sociorum strage, Carolum filium cum exercitu versus Albim mittit, prohibiturum nouam iniuriam, primámque vlturum. Ad famam exercitus Godefridus nouo consilio, & ipse in vrbibus castellísque expugnandis, suorum pluribus cæsis, iisdémque promptissimis, imminutus; in quibus Reginaldus è fratre nepos, prædâ contentus, non expectato Carolo redit in Daniam. Simul vt sequuturo hosti viam occluderet, emporium Danorum celebre Rericum, ad Oceanum commodo portu magnísque vectigalibus regno fructuosum, quia admouebatur propius Saxoni, à fundamentis euertit, incolis & mercatoribus ad interiorem portum traductis: hærensque regni in limine, magnam rem suscipit, operísque non ardui minus quàm vtilis. Scilicet continentem illam quæ Isthmum efficit, cùm Daniæ cætera concludantur Oceano, statuit vallo ob Ortu in Occasum ducto, longo sanè spatio, validóque erecto munimento, prætexere atque defendere, vna tantùm porta ad exitum permissa, cuius custodia quasi Termopylæ faucesve Caspiæ Daniam tegerent; regium sanè opus & memorabile, Franco tamen quàm Dano gloriosius; nec enim cauetur nisi qui timetur, vt cautio omnis à metu est. Curam operis inter Duces exercitus Rex partitus, quod perfectum an sit haud constat, domum regressus est. At Carolus Princeps, Albi ponte iuncto, iam liberis Danorum recessu Abroditis, vt par pari referret, in Liuones & Smeldingos Danorum socios exercitum ducit, agrísque latè populatis, si forte Danum posset elicere, impunè grassatus, & ipse diues præda viam remensus est. Et hæc atrocioris belli præludia. Quippe Imperator sociorum cladem ægerrimè passus, indicto delectu, quantocyus expeditionem me-

CAROLVS M.

CAROLVS M.

ditabatur in Danum, cùm Aquisgrani agens, nuntium accipit, ducentarum nauium classe appulsum in Frisiam Godefridum, Frisios tribus prœliis profligasse. Et quidem Danus ingenti animo prudentíque consilio, tam occultè quàm gnauiter classem instruxerat, facilique transitu & inopinato Frisios opprimens; primùm insulas nullo negotio inuaserat, deinde exercitu in continentem educto, Frisios generosè pugnantes tribus prœliis fregerat, adegerátque in tributum, argenti centum libris iam persolutis. Quo facinore audaciâ præter modum auctâ, profectus in Daniam, nouo cum exercitu expectabatur in dies: insolensque successu, Saxoniam totámque Germaniam hauriebat animo, prædicabátque ostentatione vanissimâ, se Aquisgranum Imperatoris sedem venturum, & ab ipso gloriæ domicilio Carolum victum ad vincula & ignominiam detracturum. Excitus hoc nuntio Carolus, strenuitate primâ aduocatâ, missis celeriter qui copias sparsas contraherent, continuò transmisso Rheno, ad Lippiam amnem euocatum militem opperitur; suorum moras incusans, per quos ad hostem pugnæ impatiens auolare non posset. Quibus conuenientibus, festinanter ad Visurgim mouit, quà Alaræ fluenta excipit; dúmque illic ambigit vtram in partem conuerteret se, Frisiam, Daniámne; audit liberos esse Frisios, classe in Daniam reuocatâ; simúlque Godefridum Regem necatum ab satellitum vno, seu priuata iniuria, seu impulsu regij iuuenis, cui Godefridus pater nouercam induxerat. Ita minæ vento disiectæ, & ostentata superbia, foris terribilis, domi occubuit: sanè credebatur Danus futurus obici gloriæ Caroli, siue ob magnitudinem animi; seu fato quodam, vt senescentium pertæsa felicitas iuuenes ambiat. Cum Rege bellum occubuit; Hemingo fratris filio eius successore pacem præoptante, quæ sancita vtrinque & magnâ celebritate iurata. Et ij Dani sunt, qui statim Normannorum appellatione in Europam totam effundentur, præsertim in Franciam calamitosissimam furoris sui materiam: iidémque postmodùm cicurati regna condent itura longè ad posteros. Carolus exercitum tripartitò diuisum, in Liuones, Hunnos, & Britones misit; locis diuersas gentes, sed æquatas victoriis: ipse inuisurus classem, quam instructissimam ad tutelam oræ apparabat, Bononiam venit, collapsámque Pharum restaurauit; deinde Gandauum ad Scaldim, nauium armamentarium; vir id ætatis nullis ærumnis parcens quæ prodessent.

XXV. *Ludouicus Vascones subigit.*

Dum hæc geruntur à Patre, ab liberis in prouinciis haud quaquam cessatum. Etenim Ludouicum Aquitaniæ Regem, tum Vasconum turbæ, tum Saracenicæ expeditiones procinctum habuerunt. Et quidem Vascones ob Luitardum nouum Ducem in locum Burgundionis demortui illis impositum, tumultuati sunt; eâ audaciâ & furore, vt ex cohorte regia alios ferro contrucidarint, alios immanius igne combusserint. Quod ob scelus conuentu ab Rege Tolosæ habito, citati ad iudicium rei, cum primùm Vadimonium non obirent, deinde confiden-

tia

tia an illecti fraude se sistentes, debita pœna affecti, ferro percussi sunt, aliquot etiam flammis arserunt. Recruduit aliquantò post maiori acerbitate defectio, quæ medicamentis iam insanabilis, Chirurgi ferrum ignémque poscebat. Quare Ludouicus in eos ductis armatis, cùm tradere auctores criminis recusarent, regionem totam populatus, coëgit sapere calamitate; spoliatis culpámque deprecantibus concessâ venia. Sed expeditio Hispanica, vt ærumnarum feracior fuit, ita & gloriæ. Tota Catalaunia quæ Tarraconensis Hispaniæ magnam partem implet, tunc Mauricæ ditionis, antè à Carolo auxiliante Mauris subacta, Franco beneficiaria erat, vt vocant, & vectigalis. Carolo postea grauissimis bellis, Saxonico præsertim, longè à Pyrenæis auulso, Mauri Principes tam vectigal quàm hominium detrectabant. Tandem Ludouicus attributam in Aquitaniæ regnum prouinciam redditurus in iugum debitum, prompto exercitu in Catalauniam penetrat; eò maximè quòd immissi in Septimaniam armari, cæsis liminum custodibus, latè prædas egerant, & piratica classe Mediterraneum mare infestantes, diuexabant Franciam atque Italiam. Erat Addo Maurus Barcinonis Comes, quæ totius regionis primaria vrbs, emporiúmque ditissimum, ad mare positum. Is comperto Ludouici aduentu, vt commodius vrbem commeatu instrueret, ipsi occurrit, verbísque subdolis, spe vrbis dedendæ, eò tempus protraxit, dum in vrbem importatis quæ nessaria forent, ipse prætextu disponendi Franco introitus se in eam recipiens, portas occlusit, minásque in fidei sponsionem iactauit. Ludouicus hac spe deiectus, ad obsidionem amplissimæ vrbis imparatus, & Autumno iam affecto, reconditâ in opportunius tempus vindictâ, Tolosam recessit. Conuerso tamen ad dextram itinere, Ilerdæ improuisus adueniens, vrbem cepit, vastauit, & diruit; pòst Oscam accedens, quæ Celtiberorum est in Aragonia, ciuibus metu intra munimenta se continentibus, agros latè vastauit, direptis villis, suburbiísque incensis, in fraudis Punicæ iustum stipendium. Quin & auctorem fraudis par fraus inuoluit; nam anno proximo, cùm ad res Saxonum euocatus esset Ludouicus, Addo à quodam vt rebatur fido Narbonem adductus, fortasse ad consilia occupandæ vrbis agitanda, eodem indicante captus, & primò ad Regem, tum ad Imperatorem, doli tunc materia qui artifex antè, perductus est. Sed mox debellatâ Saxoniâ, decernitur oppugnatio Barcinonensis, cùm iam Barcinonenses Hamurem Addoni affinem in Captiui locum suffecissent. Ad perficiendam oppugnationem Ludouicus ingentes copias in tres partes diuidit; cum primâ ipse substitit in Ruscinonensi Comitatu; quæ prouinciola sub Pyrenæorum radicibus, Hispaniam inter & Septimaniam media; ad auxilia & commeatus, tum ad recessum vbi opus foret, obtinenda necessariò erat; parti alteri cui præerat Rostagnus Comes, obsidio vrbis commissa est; tertiam quasi excubitoriam, ex equitibus & velitum expeditissimis, vt latè incursaret, commeatus iuuaret, proculque auxilia

Carolus M.

Et Catalauniam.

Lerida.

Huesca.

Barcinonem capit.

Roussillon.

CAROLVS M.

xilia ab obsessis amoueret, ceu cursoriam aciem peruagari iussit. Barcinonenses obsidione perspectâ, confestim Cordubam Maurorum Regum flagitatum opem miserunt; nec cessauit ab mittendis auxiliis Arennus Princeps; legítque exercitum, cui liberandæ vrbis munus impositum. Iámque accesserant Cæsaraugustam copiæ, cùm famâ audientes Francorum promptissimos viarum intercepisse compendia, paratos ad prælium, quod alterius præludium foret; dimissis hoste & ciue, in Astures conuersi ad agendas prædas, secum abstulerunt spem & metum obsidionis soluendæ. Quocirca vterque exercitus ad vrbem admotus, intentissimâ curâ ad obsidionem versus, intercluso aditu exitúque, extremam famem importarunt in vrbem. Iámque obsessi, absumptis omnibus esculentis, detractis pellibus inania corpora sustentabant; plerísque se è murorum pinnis deiicientibus, subitúmque fatum lætali vitæ anteferentibus; alebátque spes vnica pertinaciam, fore vt hyeme modò ineunte, sæuitiâ frigoris hostes abscederent. Verùm & hanc spem Francorum constantia statim abscidit. Nam deuectâ affatim è proximis siluis materiâ, casas exstruere, fossas purgare, vallum instaurare, in imbrium vim communire sese, tam gnauiter cœperunt, vt Mauri spe etiam ad extremum consumptâ, Hamure Principe tradito, vrbem dediderint. Et tradita est in Ludouici Regis potestatem, quem eam in rem euocauerant Præfecti in castra, vt venantium instar à ferâ captâ can úmque permissâ morsibus voluptatem perciperet. Porrò distulit pius Rex in vrbem ingredi, donec fanum Mahumeticâ impietate purgatum diuinos cultus admitteret; quasi Deo victori primos honores haberi cuperet; tum præuiis sacerdotibus ipse cum exercitu subsequens, inter hymnos psalmósque canentium, in templum sanctæ Crucis perrexit, acturus gratias auctori omnium. Postea Berâ vrbis Comite constituto, & relicto ad præsidium milite, ad hyberna Aquitaniam petiit. Iámque Carolus frater Lugdunum peruenerat, à patre Imperatore ad suppetias ferendas missus, optimo Principe colligante liberos præter naturam charitatis vinculo; sed accepto nuntio vrbis expugnatæ, ad Patrem rediit.

XXVI. Affecto vere Ludouicus Franciæ limites ad Iberi ostium propagaturus, procúlque Mauricam gentem quantùm daretur armis amoturus, reuocato exercitu in Hispaniam penetrat; & capto Barcinone itinere, Tarraconem profectus, antiquam vrbem, olímque Hispaniæ Tarraconensis primariam, vi capit; aliáque in Catalaunia tum castella tum municipia ferro ac flammis vastat & delet. In lata illa prouincia expugnanda vrbs admodùm vna supererat, Tortosa, veteribus Dertosa, ad amnem Iberum, haud procul ostio quo mari influit. Ad hanc situ validam, Mauricæque potentiæ propugnaculum, occupandam, Ludouicus incumbens, copias bifariàm partitur; selectissimos milites Ducésque fortissimos Hiscimbardo tradit, quos latè ad vastandos Maurorum agros improuiso agmine duceret, dum ipse tenderet rectà Tortosam.

Tortosa tentata.

tosam. Et vltra spem Regis Franci promoti, ardentibus animis obiectas metas transilientibus; nam aduerso Ibero sex diebus continuis progressi, occulti tamen & fallentes, vel noctis tenebris, vel siluarum lustris atque anfractibus; die septimo Cingâ & Ibero natatu transmissis, inopinati & quasi è cœlo prolapsi, terrore omnia complentes, direptione, cæde, incendio, impunè grassati sunt. Porrò tam pronus aditus reditum habuit, vt fit plerumque, impeditiorem. Saraceni primo metu vtcunque abiecto, vbi se collegerunt, reputantes quantùm Franci nec ij magno numero progressi forent; grauium spoliis & incautorum victoriâ intercepturi reditum, magnâ multitudine Ibanæ vallis ostia insident. Erat hæc inter altos montes, & succinctos præruptis rupibus, non depressa modò, sed propemodùm infossa; adeò arcto limite, & obnoxio eminentibus rupibus, vt qui in eam se immisissent armati, è superiore loco, euolutis duntaxat saxis, nullo negotio obteri atque obrui possent; erátque redeuntibus Francis via proxima & compendiosa, longiore alterâ, quæ per aperta camporum spatia vagabatur. Et Franci haud dubiè ruebant in certum exitium, nisi mens melior non prouidentia sua ab occupata valle auertisset; nam insidiarum ignari, ad patentem illam viam Deo agente conuersi; iter persequuntur, non ideò liberi omni discrimine: quippe Mauri disiecti spe proximâ, & in nouam effusi, rati Francos metu abstinuisse à valle, iámque perterritos in apertis campis vinci posse, relictis faucibus magno impetu vestigia euntium terunt, eósque assequuti aggrediuntur intrepidè: at Franci repentè conuersi, circumacto in hostem agmine, relictísque à tergo spoliis, irruentem primò haud fugientium instar exceperunt, dein loco mouerunt, postremò in fugam egerunt magna internecione. Perpetratâ victoriâ, ad prædam reuersi, post vicesimum diem incolumes ad Ludouicum perueniunt; & is depopulatus agrum hostilem, vrbe intactâ domum se recepit. Mox anno proximo, cùm obire eandem Tortosæ oppugnationem haud posset, nauibus fabricandis inuigilans, quas ex mandato Imperatoris ad defendenda in Normannicas classes littora, in Garumnæ Rhodaníque ostiis obiici oportebat; tradit exercitum Vigoberto Legato, quem eam in rem miserat Pater. Is porrò Aquitanorum flore stipatus, Barcinone re deliberata, statuit iuxta quod prius Ludouicus tentauerat, copiarum partem vltra amnem transmittere; qui improuisum hostem aggressi haud ægrè disiicerent, alteríque parti expedirent transitum fluuij. Inde occurritur vni incommodo, quod amnis eliquatis niuibus tumens natatum haud facilem præbiturus foret; fabrefactis cymbis, quarum compages in quatuor partes solueretur, vt earum singulæ binis equis mulísve vehi commodè possent, atque ipsæ vbi vsus foret, in commissuras ligneis clauis peraptè inseri, stupâ & pice ad obturamentum paratis. Bademaro & Beræ prouincia tradita. Ii magna cautione, absque tecto & foco, siluarum latebris, auiísque semitis incedentes, quarto die ad fluenta amnis, vbi iam pacatior aquas

CAROLVS M.

Senga.
Ebre.

CAROLVS M. deuoluebat, instrumento nauigiorum exposito, iisque facilè compactis & picatis, indeprehensi ad vlteriorem ripam transmittuntur, ad cymbarum latera equis adnatantibus, nullo periculo, quippe onere leuatis, frenóque ductis, ne torrente amne raperentur. Hactenus belle stratagema processerat, nisi prudentiam & sagacitatem casus fortuitus obtrubasset. Lauabat Maurus in flumine, longè infrà locum quem Franci traiecerant; ac fortè aduertit fimum equinum fluente amne identidem vehi; vt est callida gens, & mirè suspicax, ex fimo apprehenso, naribúsque admoto, qui nec onagri esset, nec iumenti alterius herba pasti, qualia Maurorum essent, sed hordeum saperet, vafer Maurus colligit, peregrinos equos amne transmissos, simúlque ad ripam vectos equites; vnde asseueranter affirmat imminere hostes; commilitones ad arma excitat, Ducique Abaiso ad excludendos hostes ripam insidenti disertè asserit iam transitum amnem. Missi ab Duce qui rem explorarent, traiectum renuntiant, & vt fit in subitis, suo terrore alienum augentes, in trepidationem metu mox verso, obnitente quanquam Abaiso, confestim Mauri tentoriis & impedimentis relictis in vlteriora & tutiora loca confugiunt. Interim aduentantibus Francis, diúque penuria laborantibus, paratum hospitium ac commeatus refertum percommodum fuit. Verùm Abaisus ignominiæ impatiens, seque castris eiectum nec vno teli iactu indignatus, Mauros iuxtà metu atque periculo liberatos verbis aggressus; pudore fugæ lacessito, & excitato gloriæ fomite, docet incompositos hostes, effusósque in prædam, paruo numero, vt ipse explorauerat, diuisos amne ab sociis, nullo labore profligari posse; se si viri essent sequerentur, priorisque metus infamiam nouo & expedito facinore deletum irent. Ita postridie ingenti multitudine Mauri in Francos impetum faciunt, ac dimicatur summa vtrinque contentione; hinc Mauros ignominiâ, inde Francos præter gloriam impellente necessitate victoriæ: ideò instauratis animis, quamvis longè impares numero, in fugam Mauros Franci coniiciunt, cædúntque passim, donec offusa nox quietem victis victoribúsque indulsit. Ab hoc prælio Vigobertus obnitente nullo se suis adiunxit, admouítque ad vrbem copias, obsidionem lentam paraturus; quæ tamen frustra fuit, oppido rerum omnium copia instructo. Quocirca ineunte iam hyeme fuit in Septimaniam redeundum; rebus quidem multis præclarè gestis; sed ingloriè, quia nullo fructu: adeo finis summa dignitas est, quem nisi consequeris, nihil præstas.

XXVII. *Dertosam expugnat Ludouicus.*

At Ludouicus dedecori vertens, quòd is gloriæ suæ cumulus deforet, magnis delectibus per hyemem habitis, & accersito ex Francia supplemento, statuit ipse Dertosam aggredi, vrbísque pertinaciam non amplius lenta obsidione, sed vi & machinis expugnare & frangere. Nec secus quàm decreuerat præstitit. Quare nec dolo nec stratagemate grassaturus, traiecto per hostium tela libero, Dertosam positis castris circumcingit; partitúsque in Heribertum, Lituardum, Isembardum, aliósque fortissimos Duces oppugnandi munera, acerrimum præliandi genus

nus instituit; quo immensæ murorum moles pro clypeis, ac ingentes phalaricæ molarésque lapides pro iaculis sunt, pilis & gladiis. Tenuit oppugnatio dies quadraginta; per quos seu vineis & testudinibus murum subruendo, seu turres arieribus quatiendo, seu bellicas machinas in propugnatores vrbis effundendo, ita Mauri vexati sunt atque attriti, vt tam animis fracti quàm viribus, se cum vrbis clauibus potestati Regis permiserint (quas ipse Patri acceptissimum munus postea detulit) ingenti Saracenicæ gentis terrore, ac Franciæ gloriâ. Repetita rursus Hispania, & ab ipso Rege, & ab Heriberto legato. Nec Legatus præter vastationem momenti quidquam confecit; coactus obsidionem Oscæ deserere, quam susceptam fortiter, at negligenter promotam, reliquit turpiter; adeò in rebus quidpiam est præter initia. Ludouicus oppresso quem antè retuli tumultu Vasconum, cum exercitu Pyrenæis quà Nauatram iungunt superatis, Pompilone moratus aliquandiu, præclara multa in publicum bonum constituit; tum in reditu, prudenter odoratus proditores Vascones eam sibi apparare fraudem, quam olim Patri in iisdem locis texuissent; eorum ducem apprehensum necauit suspendio, dein reliquorum omnium vxores & liberos, quà sponte quà vi ad se adductos, loco obsidum per abrupta montium primum inter extremumque agmen secum habuit; ita perdifficilem viam emensus incolumis, præsidio quod mirum est, mulierum atque infantium, hoc est infirmitatis ipsius. Et ij post transitum affinibus redditi, ea incolumitate quam præstiterant. Porrò de iis apud Hispanos scriptores mirum silentium, ne inuidiam dicam; cùm sanctissimo in perfidam gentem prætermisso bello, Carolum Imperatorem in Alphonsum Regem componant, magnâ illâ quam suprà recensui clade. Sanè tam disertè id Aimoinus exscribit, vt loci dubio nihil sit; & adstruit ratio, id iussu Caroli motum bellum, tum ad obtinendas quas pepererat ipse victorias, tum ad arcendas Maurorum incursiones, quibus littora Franciæ atque Italiæ, ac maximè Corsicam insulam immissis classibus fœdè infestabant. Nec pigebit eas hic delibare, vt virtus Caroli, atque in Rempublicam Christianam merita, præsertim in Hispaniam, cuius sanabat vlcera pernicie hostium, in luce sint atque memoria. Nam primùm à Pipino missa est ab Italia classis in Corsicam, ad depellendos Mauros, qui nec expectato classis appulsu, in Hispaniam vnde soluerant præcipites redierunt. At cùm fermè quotannis in eandem Corsicam prædones iidem exscenderent, misit in eam Carolus defensionis causa Burchardum Comitem stabuli; nec defuerunt cupiditati solitæ Saraceni; primò in Sardiniam appulsi, eaque exclusi infausto prælio; tum in Corsicam versi, prædam obuiam rati; exceptique à Burchardo, nauali pugnâ victi ac fugati sunt, duodecim nauibus amissis. Nihilominus aliquantò post, obstinata gens in Corsicam redit, & ipso Paschatis die ciuitatem pietati addictam funditus diruit. Ea etiam audacia pertinacibus ad prædandum fuit, vt Nicæam Narbonensis prouinciæ, & Centumcellas Tus-

CAROLVS M.

Ludouicus per Pyrenaos transit.

Saraceni repressi.

ciæ maritimum oppidum, repentino impetu populando exhauſerint, demùm à Sardis dimicatione victi & repulſi. E quibus colligam, numeroſos & perinfenſos Chriſtiano nomini populos, non intra pyraticam quieturos, ſi in alium Principem incidiſſent quàm Carolum; tantíque viri maieſtatem & curam fixiſſe metas effuſis gentibus; quà Mauris, quà Danis, quà mari, quà terrâ, paſſim irrumpentibus; Franciâ tunc honeſtiſſimè depugnante, cui iidem hoſtes forent qui Eccleſiæ.

HISTORIÆ

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER QVINTVS.

SYNOPSIS.

Bellum contra Venetos. Caroli & Pipini mors. Ludouici modestia. Caroli Magni obitus, & dotes. Ludouicus Pius Imperator. Danicum bellum. Ludouicus Hispanis opitulatur. Romam pacat per Bernardum. Antistitum moribus consulit. Stephanus V. in Franciam venit. Ludouicus filios coronat. Abroditi bellum mouent, & Saxones. Bernardi defectio. Bellum Britanniæ. Iuditæ nuptiæ. Bellum in Hungaros. In Danos quid actum. Bellum contra Mauros. Lotharius Imperator; Romam venit. Causæ coniurationis in Ludouicum. Pipinus in patrem rebellat. Ludouicus rebellantes disiicit. Coniurati pœna affecti. Noua seditio à Pipino. Pipinus fratres sibi adiungit. Instauratur rebellio. Ludouicus à suis deseritur: In custodiam traditur. Ludouicus damnatus ab Episcopis: Imperio restituitur. Lotharij pugna prospera. Cabilo direpta. Ludouici pietas. Lotharius Romam vexat. Ludouici sensus de Cometa. Pipini mors. Ludouicus

regnum diuidit. Ludouicus filius rebellat. Ludouici Pij obitus. Bellum à Lothario. Pugna Fontiniaca. Lotharius admissus in Galliæ partem. Saraceni inuadunt Italiam. Ludouicus Iunior Imperator. Lotharij pius finis. Ludouicus Saracenos vincit. Ludowici cum Basilio contentio. Ludouicus proditus ab Adelgiso. Lotharius Iunior, & Valdrada pellex. Lotharij Iunioris mors.

CAROLUS M. I.

Bellum contra Venetos.

DVM hæc in Hispaniâ Ludouicus pattat, & in Germania Carolus patris Imperatoris legatus Danos contundit, Pipinus Hunnis iam profligatis, in Italia vincit. Nam Grimoaldo Beneuenti Duce ad tributum & præstandam fidem adacto, orta est subinde maioris motus maiorísque laudis occasio. Siquidem cùm anteà Dalmatiam Carolus armis subegisset, Nicephorus vitorum pessimus, qui Irene Imperatrice deturbatâ solio in illud per nefas conscenderat, eandem Dalmatiam armis recepturus, supero mari classem immiserat; quæ nullo successu cùm Venetiis se continuisset (& Græci Imperij Venetiæ erant) in Epirum soluit. Biennio pòst eadem instructior Paulo duce rursus in Dalmatiam missâ, ad prioris expeditionis purgandam ignauiam, Comaclium in Veneto mari haud amplam insulam, milite exposito occupare tentat. Verùm Græcus hinc à præsidiariis cum clade pulsus, Venetias petiit, & bello desperato ad constituendam quovis fœdere pacem se conuertit. Nec eám abnuebat Pipinus, nisi Villarenus, Obelerium Sabellicus vocat, & Beatus, Venetorum Duces, vel in Paulum inuidiâ, vel in Francos odio, pacem occultis artibus conturbassent, positis etiam Paulo insidiis; quarum ipse gnatus, Pipino detectis Venetorum dolis, rediit Constantinopolim, amicis quàm hostibus longè infensior. Pipinus verò ne inulta Venetis perfidia foret, contractis nauibus aggressus Venetias, expugnauit, Ducésque perfidos mali originem captiuos habuit. Et hæc Ammoinus Gallicus scriptor, cui cùm repugnet Sabellicus, & Pipini cladem illatam à Venetis narret; neque nobis veritas tam procul spectantibus sat pateré possit; sua cuique genti sit gloria liberúmque arbitrium. Tamen haud absimile vero crediderim, Pipini classem inter insularum Syrtes adductam, (necdum enim Venetiæ in vrbem coaluerant) locorum ignorantiâ, hostium insidiis patuisse, & cum strage cecinisse receptui. Sed id perleue detrimentum, gentis gloriam nusquam obscurauit. Nam erant res tum domi, tum foris, admodùm prosperæ, gloriâ Caroli repubescente in liberis; iámque eorum concordiæ cauerat Pater, designatâ cuique parte Imperij; nempe Carolo natu maximo Franciâ quæ inter Albim & Ligerim foret; Pipino Italiâ; & Ludouico Aquitaniâ ab Ligeri ad Iberum; Principum quovis iisdemmet prouinciis assuescente à teneris. Verùm hæc plaga optimo Imperatori prima inusta est, Pipini fatum;

generoso

CAROLVS M.

generoso iuuene & Patris Martiam indolem referente, post Venetum bellum febri correpto, quâ in flore ætatis & victoriæ plausu extinctus est. Haud multò pòst, modò Saxonibus Danisque domitis, ceu laureatas victimas lethum expeteret, propius ad exemplar Patris conformatus, Carolus, è morbo simili diem obiit; Imperatore orbo propemodùm, & in Ludouico spem caducam fratrum collocante. Is è paternis virtutibus pietatem maximè & religionem hauserat, támque altè imbuerat, vt si per Carolum patrem licuisset, Carolomanni propatrui æmulatus exemplum, regno amplissimo spéque amplioris ab se abdicatis, ad monasticam vitam secessisset. At quod paterna veneratio vetuit, vt pietatem promoueret exemplo, id curâ & studio perfecit in aliis; Cœnobiis pluribus per Aquitaniam instauratis, cultúque religionis propè demortuo, exstruendis dotandísque Basilicis suscitato. Nec pietas ciuili prudentiæ in exequutione munerum oberat; scribitúrque Patrem aliquando accepta ratione officij quod Ludouico iniunxerat, coram effusis præ gaudio lacrymis exclamasse; O socij, gratulemur nos victos ab iuuenis huius sagacitate senili. Et verò vt Patri nihil iucundius quàm vinci à filio; ita acceptissima Seni æmulatio virtutis, qua vna & propria gloriatur.

Ludouicus superstes.

II. Porrò administrabat Aquitaniam Ludouicus, cùm fratrum obitus Patrisque orbitas nuntiata, videbantur iuuenem euocare ad Patrem, specie consolandi, reuera ad consortium regni, & delibandam hæreditatem iam proximam. Eámque in rem & à paternis atcessebatur Aulicis, ad nouum solem se conuertentibus, & ab suis incitabatur summoperè, ad summam rerum mox aspirantibus; cùm ipse fræno inhibitus quod vt calcar alij subiiciebant, veritus intimo pietatis sensu, ne festinando, ad fraterna spolia euolare, partiendámque paternam purpuram videretur; hæsit in Aquitania; donec à Carolo modestiam filij demirante Aquisgranum euocatus est. Pater per æstatem secum filium habuit, doloris solatio ex charitate quæsito, imbutúmque penitus arte regnandi, præceptis quæ longo vsu perdidicerat traditis, ad consortium regni Imperiíque admouit, coronâ illi in publico conuentu impositâ, quem designabat tot gentium Dominum. Attamen ab Imperio distraxit Italiam, cui suum Regem præfecit; itáque appellari iussit Bernardum Pipini filium, quantumvis spurium, adolescentem magnæ spei, Avóq; gratum paternâ memoriâ. His constitutis filium abs se dimisit in Aquitaniam, ne fortè sol oriens occidēti officeret, nêve ante mortem nōdum depositus senex moreretur. Et qui dem ad eam se Christiano animo comparans, iam ad senium accedentibus morbis, ab illicitis amoribus, si qui forte fuerant, se totum vindicans, corpus ciliciis, & pio dolore mentem affligebat: Donec Mors decoctis vitiis cœlo dignum inuasit, præmissa febri admodùm graui; qua cum decubuisset, abstinerétque à cibis, solo potu eóque infrequenti corpusculum fouens, quo vno remedio ægritudinibus medebatur; pleuritide accedente, septimo die, pastus Christi corpore, desiit viuere; annum agens vitæ septuagesimum secundum, regni quadragesimum septimum, ac decimum quartum Imperij. Conditúmque est corpus Aquisgrani, ea in Basilica quam tanto sumptu tantáq; curâ exstruxerat.

Ludouici modestia.

Caroli Magni obitus.

Anno 814.

Et

CAROLVS M.

præſagia iacturam grauem Orbi nuntiarunt. Siquidem tribus extremis quibus vixit annis, ſæpius Luna & ſiderum Princeps defeciſſe viſi, & in ipſo ſole nigricans macula palàm ſpectata eſt: Ingens porticus qua Palatium Ædi ſacræ adiunxerat, ruina ſubita corruit; Imperatorem, vltimâ in Godefridum expeditione, cùm manè lucis crepuſculo prodiret è caſtris, radianti lumine fax coruſcans, è ſublimi, ſereno cœlo, infernè allapſa, circumplexa eſt; mox equo cui inſidebat ceruice prona procumbente, ille excuſſus eſt; at tanto impetu, vt fibula quâ connectebatur ſagum diſrupta, balteus in plura fruſta diſcerptus ſit, quodque dextra ferebat haſtile longo ſpatio excuſſum procurrerit. Aliáque einſmodi obſeruata ſunt plurima, cœlo plerunque calamitates terræ prægustante, & Deo præmonſtrante ſcopum quem feriat. Condebat tabulas amantiſſimus ſuorum Princeps, quibus liberos tum deterioris ſexus, tum ſpurios impertiebat facultatum parte, ſed morte præuentus imperfectas dimiſit. Verùm tertio ante anno, gazam opulentiſſimam & numeratam pecuniam in ſacras Baſilicas atque Domeſticos ſcripto diuiſerat: Parte multò maximâ in Metropolitanas ædes aſſignatâ, quas & ipſe recenſuit; reliquis in mendicos & Domeſticos attributis. Quæ omnia Ludouicus ex arbitratu Patris impleuit. At Francis luctus immenſus hæreditas fuit, Maximum Principem optimúmque Patrem deflentibus: Quanquam & propagatio regni ampliſſima magnum poſteris patrimonium fuit. Nam ab Rheno & Ligeri, qui Franciæ termini ſub Pipino erant; hinc ad Iberum; ad Viſtulam illinc, tam immenſo ſpatio fines prorogauit, vltra Alpes limite ad extremam Italiam moto, vt quod de Romano Imperio Pompeius quondam, de ſuo Carolus affirmare poſſet; ſe quod finis foret meditullium feciſſe; pluribus gentibus peragratis vincendo, quàm quæ peregrinando exploratæ Maioribus forent: pace etiam per tot bella partâ; metu primùm populis, pòſt amore conquieſcentibus.

III. *Caroli Magni dotes præcipua.*

Fortunâ proſpera vſus eſt plurimùm, Deo curſum admoderante, & meruit ob virtutes publicas priuatáſve, habere ſortem in poteſtate. Nunquam ad bellum niſi deſperatâ pace incubuit; nunquam bellum geſſit niſi pacis memor & cupidus, armis hoſtem appetens, vt ſeruaret. Religionis obſeruantiſſimus erat; maximè in Eccleſiam ſedémque Romanam, cuius Antiſtitem venerabatur vt Patrem, opulentiſſimis donis in Baſilicam Diui Petri collatis. Opes immenſas in Aquiſgranenſi Æde impendit, omni ſtudio & pretio ad nobilitandum opus indulgens. Turbis egenorum liberaliter erogabat ſtipem; erantque mendici comitatûs regij aſſeclæ: Nec Europæ finibus largitiones conſcripſerat, peruagabatur Aſiam donis ipſámque Africam; miſſis Hieroſolymam, Alexandriam, atque Carthaginem, qui Chriſtianos vel captiuos vel inopes iuuarent pecuniis; ideò ſtudioſè Saracenorum Principum amicitiam coluit, vt Chriſtianos mollius regerent, affligerentque temperantius miſeros. Ædificia præter ſacras ædes multa excitauit: Palatium Aquiſgrani dignum quod incoleret amarétque; alterum ad Moguntiam, tertium ad Vahalim, quà Bataniam alluit; quin & bono publico Rhenum ponte iunxit ad Moguntiam vrbem quingentis paſſibus amplexo alueum;

alueum; decemque annis surrexit structura, tam peritè tamque solidè exædificata, vt coæua orbi crederetur; fortuito tamen consumpta incendio, tribus admodùm horis tot annorum opus vastantibus: Annóque proximo Carolus obiit, præmonente scilicet Numine, excitanda in cœlis opera, quæ naufragiis supersint atque incendiis. Erat & magnificentiæ in aduenas miræ, excipiebátque omnes regiis ædibus, cultu & opulentia regia, imò animo amplissimo, cui benefacere lucrum esset, & verè lucrum, nullo abscedente, quin se hospiti tanto addiceret. Summa in eo sciendi cupiditas, impleuerátque illam eximiè. Mirum est in barbaro seculo, & doctrinæ omnis experte, quantùm eruditus quantùm imbutus scientiis fuerit. Callebat apprimè Musicam, quam sacris hymnis semper adhibuit; habebat arctum cum Musis commercium, versúsque fundebat quàm qui ea ætate optimè; tam singulari erat eloquentia, támque expeditè nitidè & ornatè, tum in colloquiis tum in concionibus disserebat, vt eum non modò potestate, sed sermone Principem crederes; præter Francicum idioma quod nunc Germanicum est, Latinè elegantia summa loquebatur; Græcè minùs commodè, voces tamen scitè percipiebat: Studuit plurimùm in amplificando Francico sermone & ornando; scripserat vocum omnium indicem; indidítque ventis & mensibus appellationes nouas, expunctis veteribus Latinis aut barbaris; suæ gentis gloriâ non armis modò sed ingenio propagatâ: perceptam habebat Dialecticam penitus, & Astronomiæ studuit plurimùm, mirifica siderum mente complexus, cogitatione quantùm fas erat suprà terrestria & caduca vehens. Prisca Francorum carmina, quibus de more gentis illustria Regum Principúmque facinora concinebantur, ne interirent, accuratè collecta, scripto consignauit, vitam quà poterat claris Heroibus largiendo. Viros doctos admirabili quadam prosequebatur beneuolentia, quibuscum frequentius quàm cum militibus versabatur; Albinum maximè, siue Alcuinum sibi legationis causa ab Anglia missum, & ob singularem doctrinam statim acceptum, cùm donis & amicitiâ retinuisset in Francia, dilexit impensius; eóque vsus est ad communicandas scientias Francis, conditâ Parisiis Academiâ studiorum, quæ per tot bella & calamitosissima tempora hactenus stetit; arcessiuitque immenso sumptu Magistros, qui profiterentur literas, rudesque militiâ Francorum animos cicurarent. Hæc fortasse paulò fusius scripsi, quæ vt in vulgari homine laudi sunt modicæ, imò ferè nulli in Principe, qui neglecta republica Sophistam ageret; ita in Imperatore ciuili prudentia & militari vsu clarissimo, sunt magnæ gloriæ; semper inter arma versari aut studia, bella erudito otio interscindere, & disciplinis animum aut periculis corpus exercere. Erat staturâ prolixâ admodum, septem pedes implente, sed membris validis, & ad staturæ modum conformatis; nisi quod aluus pinguior paulùm extaret. Mitis animus, facilis, apertus, & in regia potestate nusquam superbus; tam à suis amatus, quàm eorum amans: totus beneficus; nam amoris prodigus, donis neutiquam parcit. Vulgò habitus est, deterioris sexus amantior; credo solitâ in Principes inuidentiâ, si quid eiusmodi fuit, exaggerante; cùm peccatis obnoxij neminem velimus ab

CAROLVS M. IV.

iis immunem. Sanè Carolus inter sanctos adscriptus, verè Magni nomen impleuit, cùm amplissimus magnitudinis modus à sanctitate petendus sit.

Audito interitu Patris Ludouicus celeriter Aquisgranum occupaturus turbas se contulit: erat enim suspicioni Vala Imperatori charissimus, & festinantem ad Imperium breuis moræ piget. Verùm nouo Principi omnia prona & ad obsequium inclinata. Vala primus omnium venienti occurrit, professus obtemperationem arctissimam, fuitque exemplo cunctis Proceribus. Inde Ludouicus persolutis Patri honoribus, & quæ per codicillum imperauerat exequutioni mandatis, ad curas Imperij se accingens, primò penates regios repurgauit. Fœminas quotquot nominis mali aulam terebant eliminauit; sorores, quas semper in comitatu Pater habuerat, ex aula itidem missas, suo quamque loco ablegauit; earum amatores, partim pœna affecit, partim donatos venia longiùs depulit, noxámque præteritam quà liceret emendaturus, nullam in Aulam admisit fœminam, præter paucas admodùm, quas decori necessitas Hermingardæ coniugi deposcebat. Tum legationibus adiecit animum quas ad Patrem missas, præsertim à Leone Armeno Græco Imperatore, suo excepit nomine, dimisitque perhonorificè. Mox securus Franciæ, Bernardum nepotem ex fratre exciuit, promptúmque obsequio, iuxta Patris arbitrium, dictum Regem Italiæ missum fecit. Pactum cum Grimoaldo Beneuenti Duce instaurauit, vt se beneficiarium professus Imperij, septem auri millia quotannis in tributum daret: Saxonibus Transalbianis remigrandi in patriam facultatem fecit, soluitque onera quæ iniunxerat Pater; ratus vi & timore coërcitos hactenus, amore & beneficiis prouocandos in melius; nec spe lusus est, fida in posterum gente, Regisque indulgentiam iusto obsequio commendante. Ex tribus filiis maiores duos, quorum reuerentiâ continerentur populi, in regendas prouincias misit, Lotharium in Bauariam, Pipinum in Aquitaniam; tertium Ludouicum nomine, etiamnum puerum, sub oculos suos crescere voluit. Postea studium corrigendi luxus, quo laborabant multùm Antistites, oriens belli motus paulisper auertit. Ab Godefrido bellicoso illo Danorum Rege, & Hemmingi successoris obitu, ciuile bellum inter eiusdem Godefridi liberos, & Harioldum atque Regnifridum Hemmingi vel affines vel liberos, regnum distraxerat: ac post prælia iterata cùm se inuicem solio pellerent, postremo conflictu Regnifridus, & vnus è Godefridi liberis maior natu, pari vtrinque clade ceciderant. Verùm Harioldus, siue fratris interitu, siue maiori suorum strage, sibi ipsi diffidens, implorata ope Ludouico se tradit. Ludouicus gloriæ fore & commodo ratus, si æmulæ genti Regem imponeret, exceptum beneuolè Harioldum, iussúmque sperare omnia, in Saxoniam misit, dum paratur exercitus. Data reducendi Regis prouincia Balderico legato, milésque assignatus Abroditi & Saxones, qui contigui Daniæ non arcessendi longius forent, & maiori animo in proximos æmulos decertarent. Haud cunctanter miles lectus, ipsaque hyeme admota ad Albim copiæ, minabantur transitum & conficiebant; nisi molliori cœlo & pluuio, amnis vel soluta glacie vel fallente, arcuisset vestigia; molestiore dum parcit hyeme, quàm cum sæuit.

Anno 814.

LVDOVICVS PIVS IMPERATOR.

Danicum bellum.

Quocirca

Quocirca opperiendus fuit vernus tepor, quo liquatis aquis, traiectúque facili, in Daniam Baldericus exercitum mouit. Progressus in interiora, transmisso etiam Egidorâ amne, cùm instar incendij cuncta corriperet, armatum hostem (in quo caput) quærendum statuit & prouocandum. Erat is magno exercitu, nauiúmque ducentarum classe, in insula tribus millibus à continenti diuulsa, propugnatoris specie, mari, exercitu, operibúsque protectus. Septimis castris ad Oceani littus Baldericus venit, statiuisque positis, ostentabat pugnam, eliciendi hostis cupidior. At cùm ille quasi relegatus in insulam, se suasque naues statione pertinax contineret; triduóque frustra consumpto, nec progredi Baldericus penuria classis, nec vincere posset hostis absentia, regione Harioldo subiecta, captísque obsidibus, vno metu victor, in Saxoniam rediit. Interim Ludouicus Christianæ pietatis in subleuandis miseris haud paulò diuersum edebat specimen. Plerique Hispaniæ populi, grauissimo Saracenorum iugo afflictati, & in seruitutem durissimam rapti, vnanimes, auitis sedibus ac facultatibus, si quæ miseriis superessent, relictis, in Franciam penetrauerant; petita à Ludóuico venia, parati quibus iuberet conditionibus, non obsequi modò, sed seruire; longè meliori vt profitebantur statu, si Christianis ac fratribus, quàm si barbaris & crudelissimis dominis manciparentur. Imperator qua bonitate erat & pietate, seruitutis atque mancipij voces detestatus, eos in Septimaniam, Prouinciam, & Aquitaniam admisit, ac pari cum Francis donatos libertate, agris assignatis, quorum cultura sustentarent vitam, dato eam in rem diplomate, perbenignè amplexus est. Nec in eo beneficium stetit. Quippe cum iis receptis Comites sua ex gente ad maius solatium Imperator dedisset, à quibus regerentur & facilius & suauius; ab iis noua calamitas nouáque seruitus repente orta est: Siquidem Comites noua potentia impotenter vsi, statimque iugi quo soluti erant immemores, ereptos agros miseris, traducebant in proprios vsus, quin & heros deturbatos bonis rapiebant in seruitutem; vt iam benignitas Regis detrimento foret, acerbiori naufragio quòd in portu obrueret. Quibus iniuriis ad Imperatorem delatis, diplomate altero plagam persanauit, amotis Comitibus, & dominis in agros suos restitutis; cauitque in posterum, ne priuati eiusmodi tyranni in exitium plebis insurgerent. Ista procurantem repentinus casus ab Hispania in Italiam auertit.

Ludouicus Hispanos iuuat.

V.

Romam per Bernardum pacat.

Posteaquàm vita functus est Carolus Magnus, cuius auctoritate Leo Pontifex sedésque Romana securè agerent; confestim quasi euerso propugnaculo, Leonis inimici retectis odiis à diuturna dissimulatione implacabilius, in ipsius caput conspirarunt. Quâ re ad Pontificem perlatâ, siue audaciâ sicariorum, haud valde occultantium quod inultum sperabant; siue Leonis cautione, ex veteri facinore nouum æstimantis; continuò in eos lege agi præcepit, protrahíque in lucem scelus iusta pœna plectendum. At cùm noxæ auctores affinesve inter Principes vrbis censerentur, & proculcatis mandatis Pontificiis Iudicum ministris arma opponerent; breui Roma in factione scissa est, pluresque cædes, direptiones, atque incendia perpetrata. Dissipato mox tumultus rumore, & vt fit cum incremento;

LVDOVICVS PIVS.

nunriatur Imperatori deprehensas à Leone insidias, nulláque præuia disquisitione, cunctos qui venerant in suspicionem criminis, viros licet principes, ipsius iussu contrucidatos. Imperator grauitate rei commotus, Bernardum Italiæ Regem sine cunctatione delegat, qui causam criménque accuratè exploret, sibi renuntiet perspectum, flammasque incendij restinguat. Bernardus celeriter dicto obtemperans, vbi Romam venit, morbo decubuit; quod tamen compererat, nimirum innocentiam Pontificis, & inimicorum atrox flagitium, per Geroldum Comitem, adiunctis à Leone legatis, Imperatori significat. Et legati Leonis probata innocentia, honorificè ab Ludouico dimissi sunt. Nihilominus iidem inimici qui Bernardi metu Romà aufugerant, nouis veteris odij flammis, confirmata audaciâ Bernardi morbo atque absentia, collecta nefariorum manu, in ædes pluribus in ciuitatibus à Leone exstructas, impetum faciunt, asseruata diripiunt, nudisque tectis ignem subiiciunt; vrbique imminentes, minantur se vi irrupturos, & quæ sibi ablata fuissent, repetituros cum fœnore. Et minas implessent haud dubiè, nisi Bernardus Vinegiso excito Duce Spoletino; tumultum pacasset, & gladiatoribus facultatem criminis eripuisset. Paulò post Leo è vita excessit, quà senio, quà molestiarum patientia; vt Patri Carolo Pontificatus carceres, ita metas filio acceptas referens. Ludouicus interea conuentibus sæpius habitis, emendationi morum, ac refrænando luxui maximè Præsulum nauabat operam. Ii quippe frequentius ob rerùm consultationem euocati in Aulam ab Carolo, vitæ aulicæ illecti deliciis, tum in ea plurimum tempus traducebant, tum ad eius luxum atque mollitiem conformabant sese; pretiosissimis induti vestibus, imo militaribus ornamentis ad pompam; baltheis aureis, ensibus gemmeis, argenteis calcaribus refulgentes; magno vt luxus incremento, cui opulenti reditus impendebantur, ita morum haud mediocri detrimento, exemplo à sacris viris in profanos facilè deriuato. Ergo Ludouicus tum sua indole ad modestiam & frugalitatem procliuior; tum amore religionis, cui damnum maximum inferebatur; decreta sanciuit, quibus eiusinodi vana & perniciosa interdicerentur Præsulibus, reuocatis iis ad pristinum cultum, qui Christianam modestiam saperet: pluribus aliis circa victum Sacerdotum & Monachorum statutis, per quæ pius Princeps exigebat ab aliis quæ ipse præstaret. His dum intendit, Stephanus V. in Leonis locum suffectus Pontifex, nihil prius habuit quàm vt ipsum in Franciam conueniret, & coronandi Imperatoris specie, asylum certum portumque tutissimum, iuxta Maiores, iactatæ Ecclesiæ compararet, sibique ipsi turrim & clipeum. Ergo magnis itineribus contendens in Franciam, præmissis legaris qui Imperatorem consilij sui certiorem facerent, Rhemos venit, vbi eius aduentum præstolabatur Imperator. Nec ab eo quidquam, vt erat religiosissimus, ad venerationem Præsulis summi omissum est: Nam præterquam quod iam ab Italia Bernardum Regem honoris causa comitem illi adiunxerat, & infulatos Præsules excepturos aduentantem præmiserat; is milliari extra vrbem progressus, equo desiliens, humíque prostratus, consalutauit Pontificem; ac post amplexus mutuos & charissimas

Antistitum moribus consulit.

Anno 816.

Stephani V. in Franciam aduentus.

rissimas

rissimas gratulationes, viam emensi, innixo Pontifice dextræ Ludouici, templum subierunt; solemne canticum ad agendas gratias obituri. Postea Pontifex inter augusta sacrificia Imperatorem vnxit, & coronam auream gemmis pretiosissimis refulgentem, quam Româ detulerat, capiti imposuit, lætitiæ voces faustíque ominis vniuerso populo acclamante; Hermingardam similiter in Augustam vnxit & coronauit; traductisque diebus plusculis, summâ beneuolentiâ Principis & effuso omnium gaudio, vltrò citróque muneribus datis, sed maxima Imperatoris liberalitate, cui præter indolem ad largiendum erat stimulus pietas, Romam versus discessit, & Imperator auditurus legatos Compendium. Nec fermè aliud memoria dignum Stephanus præstitit, mox ab reditu morte extinctus; cui Paschalis virtutum summus est subrogatus; idémque legatos ad Imperatorem mittit, qui se renitentem & inuitum electum significarent, ac peterent ea stabiliri, quæ cum Stephano antè conuenerant; ratus Pontifex sanctus cymbam Petri immotam fore in fluctibus, quandiu Francia pro anchoris esset. Et quidem Imperator instrumento nouo confirmauit quæ ab Auo & Patre Ecclesiæ donata è regno Longobardico fuerant; suámque opem vbicunque opus foret, in tutelam & augmentum Romanæ sedis pollicitus est. LVDOVICVS PIVS.

VI.

Ludouici periculum.

Hactenus Ludouici primordia satis fausta; cætera vel infelicia, & ad ruinam regni inclinata; vel duntaxat ex malo prospera, nullóque lucro quàm maioris damni quod immineret. Primò contractum casu fortuito periculum ingens, Imperatore ruinâ porticus oppresso; ea quippe lignea, tignis quà vitiatis putredine, quà fatiscentibus pondere, improuiso collabens, Imperatorem dum ab sacra Æde in palatium redit, in imam aream præcipitem traxit, tigna inter, saxa & cæmenta humi afflictum casu horribili; inde mox eductus est, præter leues plagas grauiori nullo detrimento; Deo admoderante periculum, & Principem verè Pium exercente calamitatibus, non obruente. Hoc liber discrimine, fortasse mortalitatis admonitus, Aquis publico in conuentu, Lotharium natorum maximum, ad consortium Imperij adscitum, coronatúmque Augustum dixit; Pipino Aquitaniam in regnum concessit, Ludouico Bauariam; fuitque hic mitissimi Principis princeps error, quod viuus liberos in hereditatem vocauerit, & ambitionem excitauerit, vsu potestatis, coërcendam obsequio, & paternâ reuerentiâ. Verùm hæc agenti Abroditorum defectio nuntiatur, gentis vltra Albim, explorata olim in Carolum fide: Mali causâ à Ducibus, quorum cupiditates vel delicta plebs luit, ortâ & propagatâ in gentem. Trasco Abroditos Regis nomine administrabat, fidémque expeditionibus multis probauerat Carolo: eo posteà ab Godefrido Daniæ Rege capto & necato, cùm Ceadragum filium impuberem adhuc reliquisset, Sclaomirus vnus è gentis Principibus permissu Caroli se Regno immiscuit, vel pro tutore Ceadragi, vel popularium gratia. Lapsu annorum Ceadragus ex Ephœbis egressus Regnum captans seu paternam hæreditatem, Sclaomirum penes quem administratio erat de eo restituendo compellat. Is quia regnum non redditur ea facilitate quâ capitur, excusare, cunctari, fari ambigua, ac negare demum & inficiari restituendum, quod Caroli bene-

Idem filios coronat.

Motus apud Abroditos.

ficio & amore gentis datum esset. Ceadragus adolescens viro impar, stabilito regni possessione, re ab armis ad ciuilem litem vocatâ, Ludouicum arbitrum ac disceptatorem causæ dicit; Sclaomiro non auso recusare arbitrum cuius stipendiarius foret; an sperante se vel ab arbitro superiorem futurum; attamen lite disceptatâ; cum alterum ius æquitasque fulcirent, alterum audacia, vis, bellicaque virtus commendarent, Ludouicus arbitri non iudicis sententia litem partitus & regnum partitur, vtroque disceptantium in partem admisso; at neutri factum satis cum ambitionem nulla pars impleat; Sclaomiro præsertim offenso cui ex possessione restitutio grauior; nec minacibus verbis abstinuit, affirmans se nec Albim traiecturum amplius, nec se ad Regem obsequij causa venturum. Nec minas vltra distulit, imo plus quam affirmauerat præstitit. Nam illico appellatis Gotefredi filiis, quos nouerat perinfensos Imperatori cum iis contracto fœdere, bellum in Transalbianos Saxones mouet, gnarus longè melius inferri bellum quam repelli. Primus Martis impetus in Esolfeldum castrum ad ripam vlteriorem Albis positum ruit; vt eo capto indefensi essent Transalbiani, facili in citeriores Saxones transitu. Ita Danicæ classis præfectus aduerso amne subiens, orâ vastatâ, sub ipsum castrum anchoras fixit, simulque Gluomus Danici limitis custos ductum terrâ militem Sclaomiri copiis iunxit, terrestri naualique exercitu ad oppugnationem castri conuerso. Ludouicus audita defectione, iusserat suos intenta cura tueri limites, ideoque castrum obiectum maximè hostibus limitanei Comites milite & apparatu omni instruxerant, ideo viribus vtrinque paribus oppugnata arx & propugnata constanter; hinc hostibus arma & machinas ardore magno intendentibus, illinc obsessis ad munimenta castri, vigilias, curam, operam, animumque iungentibus. Tandem oppugnatio cum vltra spem produceretur displiceretque lentum obsidium, primùm Danos & externos tædium cœpit, deinde Abroditos, vnoque consensu repetentibus patriam singulis, soluta obsidio est; magnusque impetus vnius castri morâ euanuit; tanti momenti sunt belli principia, quorum prærogatiua longè efficacior quam in Comitiis. Attamen reo impune adhuc flagitium erat, Ludouico statim in Italicum motum auerso; quo mox pacato, iustus exercitus in Abroditos missus rem paucis confecit, gente victa, & Sclaomiro ipso captiuo; qui ad Ludouicum ductus, præter rebellionem & Danos hostes in limitem actos, multorum criminum à popularibus suis accusatus, post regni mulctam, damnatur exilio; leui admodum pœna, nisi clementiæ principis grauis visa esset. Ceadrago Trasconis filio Regnum commissum; iam æquitate ab sublato æmulo conualescente.

Et apud Saxones.

VII. At dum hæc geruntur, res haud paulo maior Imperium turbat, Bernardi totiusque Italiæ à Ludouico defectio; causa ambitio iuuenilisque temeritas; scintilla & fax magni incendij, aliquot Episcoporum in Regem odium & vindictæ ardor, inter quos maximè Anselmus Mediolanensis, Vvolfeldus Cremonensis, & Theodulphus Aurelianensis; qui Imperatori ob plura decreta luxum Præsulum adstringentia periniqui, regiam familiam regnumque turbando vindictam expromunt. Postquam Lotharium consortem

Bernardus deficit à Ludouico.

Imperij

Imperij Ludouicus dixit, Bernardum haud modicè ea res pupugit, reputantem seruiendum non modo Patruo, ætate & voluntate Caroli, eò prouecto, sed etiam Patrueli, tantum non puero, sibi vsu rerum aliísque meritis plurimum impari. Anselmus iamdiu in cogitationes Bernardi admissus deprehensâ scintillâ, mouit incendium. *Rem indignam; Regem innoxium, virtutúmque dotibus nobilem, tot iniuriis affici: æque ac Ludouicum è Caroli sanguine ipsum ortum; imò è Pipino maiori natu procreatum, naturæ beneficio Ludouico anteponi oportuisse; Carolo impositum, & voluntatem ab charissimo nepote auersam; nunc in iniuriâ Ludouicum perstare, qui regno Franciæ distributo in filios, ipsi Bernardo abiectionem & humilitatem solam reliquerit. Quid enim Italiæ regnum; nisi vmbratilis quadam potentia, Vicaria administratio, præfectura supra Duces aut Comites, vno titulo eminens; honesta seruitus, & ruinæ occasio? An quid æqui boni que speraret à Lothario tam feroce quam ambitioso; cui Italia videretur Imperium, Patruelis externus, stipendiarius cliens, opulentus reus; Italiæ prætextu criminis & authoramento? quare iugum excuteret, nutante adhuc potentia æmuli; Ludouicum suis odio esse, tam domi quam foris, meditari secessum prouincias, & sibi quamque velle consulere; regios iuuenes inexpertos rerum, contemptui esse; ipsum vero amori omnibus: id passim votum Italiæ, vt iure supremo rempublicam moderetur. Arces omnes & ciuitates, imò quod maius est, animos omnium, suo in nutu & arbitratu futuros: rem nullam mouendam, prabeat se tantùm Italiæ, eosque sinat hunc tueri regem quem optarint.* His stimulis incitatus Bernardus, vltra ius omne officiúmque prorumpens, defectionem parat, magno tamen consilio, quantum sceleri fas est, Italiæ vrbibus in sententiam suam adductis: pluribusque ex Ludouici familiaribus, tantâ suorum fide atque silentio, vt coniuratio instructa, collecti exercitus, infessa Alpium claustra, summumque Imperium occupatum, vno famæ rumore Ludouicum perculerint: crimine simul orto & magnitudinem adepto. Ludouicus vbi rebellio demùm innotuit, ignauiam diligentiâ plectens, magnis delectibus in Germaniâ & vniuersâ Franciâ habitis, ingentem exercitum in Italiam destinat, omnésque in eam cogitationes intendens, viam carpit Burgundiam versus; hæretque Cabilone tantisper, dum exercitus ad Alpes progreditur. Interea Bernardum periculi species ad noua egit, iam ab montis vertice spectabat abrupta & præcipitia; se magnũ quidẽ si staret, at si vel lubrico pede cespitaret, casum, cautes, saxa, immensas voragines, ac funestam mortem, imminere. Ergo iuuenis nondum in scelere confirmatus, ignarus in delictis eiusmodi, tam initia plecti quam finem; se se abiiciens, prætérquam quod, iam ex suis plures perpensa re serio, abs se defecerant, siue criminis desperatione, siue frugis melioris voto, arma deponit & appellatâ Imperatoris clementiâ, Cabilonem ad eum supplex venit, humi prostratus confitensque flagitium, ad augendam miserationem & clementiam. Pari modo rebellionis participes vnâ spe veniæ in potestatem regis se tradunt, statim custodiæ mancipati; produnt consilij autores, præter Episcopos, Ægidium florentissimum gratiâ apud Ludouicum, Reginerium quondam palatij Comitem, Reginaldum cubiculo Imperatoris præpositum, pluresque alios; de quibus in vincula

Mox illi se dedit.

Anno 817.

datis

LVDOVICVS PIVS. datis, aliisque sociis, in conuentu publico Aquisgrani habitâ deliberatione, veteri Francorum lege, rei majestatis læsæ iudicati, damnati sunt capite, regnumque Italiæ restitutum Imperio. At cum Ludouicus impetrare à clementiâ non posset, vt quæ pœna perpetrato fuisset sceleri, & tentato esset, velletque carcerem pro supplicio esse; frementibus contra Primoribus remque exempli in Regentibus pessimi, si reo atque innoxio perinde sit affirmantibus; passus est, nolens optimus princeps Bernardum & conspirationis capita orbari oculis, donatâ mortis pœna, ne forte impunitas nouo aliquando crimini materia foret. Episcopi decreto Synodi ab dignitate deiecti, attonsi sunt, & mancipati Cœnobiis; cæteri vt minus magisve attingebant noxam vel damnati exilio, vel multati honesto cuculli carcere: vnus Bernardus & Reginerius, pœnæ impatientia, & dolore animi, tertio ab orbitate die, interierunt; rati vitâ quæ superesset oculis, nihil molestius. Erátque Bernardus generosus, fortísque iuuenis, ad Patris Auique indolem factus, Icari fato præcipitatus dum summa appetit; nisu adolescentium, vehementi cùm oritur, languenti cùm durat. Porrò eiusdem suspicio criminis spurios Caroli filios inuoluit, Drogonem, Theodoricum, & Hugonem; quorum primus, studiorum litterarumque gratiâ spectatissimus erat; iique sunt in Cœnobium trusi, & Adelardus consobrinus Caroli, sanctitate notâ percelebris (forte calumniante inuidiâ) deportatus est exul; magna infirmitate mortalium, quibus noxæ pœna in noxam est; dumque pœnam prorogant vltra reos, in se ipsi reatum prorogant. Mox audito Bernardi fato, Ludouicum sententiæ piguit; effusisque lachrymis calamitatem iuuenis persequutus, culpam publicè agnouit; quod hanc crudelitatem vt ipse vocabat ex doloris sensu, permisisset iudicibus; multáque eam ob rem erogauit in pauperes: sed & anno pòst quarto Imperator piissimus, conscientiæ purissimæ morsus, doloremque ex Bernardi nece non perferens, publicam obire pœnitentiam voluit, euocato amplissimo conuentu, in quo Princeps summus, sceleris alieni pœnam vltro suscepit, palámque noxam fassus, quod Bernardum passus esset puniri acerbius, pœnas Canonicas pœnitentium subiit, Theodosio magno pœnitentiâ major, quia minor crimine. Et antea Bernardi socios in integrum & facultates restituerat, & Adelardum eiectum Corbiensi Monasterio, magno piorum plausu reuocauerat; tuncque Drogonem, cui & postea, Metenses commisit infulas, fratrésque geminos eductos Cœnobio, reddidit luci primísque honoribus; nullo omisso quo pœnitentiam virtutem perdifficilem Regibus, non obiret modo, sed proferret palamque vulgaret.

Et excæcatur.

Ludouici pœnitentia.

VIII. Expeditionem Italicam consequutus est Britannicus motus, alíique deinceps plurium gentium: iam deflectente Franciæ gloriâ, cuius arma continendis partis, non parandis nouis depromerentur; iacturâ primùm famæ, dein potestatis; spernentibus exteris quem non timent sui; & obnoxio exteris, qui non tenet sua. Normannus quidam, erat id viro nomen apud Britannos Aremoricos, titulum Regis, & potestatem inuaserat; propensâ Gentis voluntate veteri ambitione sibi proprios reges cooptantis.

Bellum Britannicum.

Imperator

Imperator rei momento excitus, ne exemplum in plures serperet, duxit ipse in rebelles exercitum, vnoque prælio in ipsa Britannia rem confecit; quippe cæsis Normannus in acie spem Britannorum simul cum regno excidit; cæteris trunci instar auulso capite, in victoris leges iurantibus. Stetitque tranquillitas, donec agente nobilitate & audaciâ princeps Vvihomarcus, gnarus quibus illecebris caperentur Britanni, se professus Regem, superiores Britannos ab Imperatore abducit. Et primò imperatum iis qui limites tuebantur, vt Vvihomarci possessiones igni & ferro depopularentur, si forte malo suo resipisceret, infirmitatis admonitus. Verùm, cùm nec eo perduellis desineret, imo iam vniuersam Britanniam ad nutum ageret; Ludouicus exercitu magno iterum comparato, cum duobus filiis, Pipino & Ludouico (Lotharium in Italiam miserat,) patris imitatione, qui hostem antea quàm vinceret, obruebat, in rebellem ducit. Primò Condatem, quæ superioris Britanniæ Rhedonum vrbs est, ad Vindianam amnem milite occupat, dein quia hostis in auia loca maritimáque secesserat, desperatione victoriæ; ipse copias in tres partes diuidit, quarum singulas filij, is tertiam vastatione agris inferendâ, & inquirendo hoste deducerent. Et illud quidem perquàm strenuè obitum. At hostis latuit, vrbes tamen nouo sacramento, datisque obsidibus nouam fidem Imperatori iurarunt. Hærebat adhuc fidei scrupulus, an scopulus, Vvihomarcus, qui rebellionis pertinax & ambitionis, tum priores turbas commouerat, tum nouas etiam instruebat. Ideò Ludouicus conuentu Britonum Aquisgrani indicto, quo gentis principes conuenirent, & Vvihomarcum, factâ spe veniæ per fidos compellat, impetraturum plura benignitate Imperatoris, quam armis & rebellione elumbi iam & eneruí. Persuasus hac spe Vvihomarcus, Aquisgranum cum cæteris venit, & exceptus humaniter multisque cum donis domum remissus. At cum ibidem seu prauâ indole, seu præmiis viro ambitioso citra spem, & cupiditatem leuioribus, relapsus in perfidiam, dissentientes iam Britones, direptionibus incendiisque vexaret; à Lamberto Comite incautus domi suæ & incustoditus immisso milite interfectus est; haud raro perduellium exitu; quos defunctos magnis periculis, parua tollunt; Deo ludente superbam confidentiam: mox ab hac cæde conquieuit Britannia. At prima Ludouicus expeditione cùm è Britannia venisset Andegauos grauem dolorem concepit animo, Hermingardâ charissimâ coniuge morbo raptâ, ab diuturnâ ægrotatione. Is autem fuit doloris sensus vt à coniugio planè alienus, meditaretur abdicationem Imperij, & voto vitæ melioris, quod olim intenderat, secessum in Cœnobium: quod posteaquam suis non fallacibus coniecturis innotuit, ij machinâ omni in eiusmodi mentem admotâ, maximè officij munerisque in rempublicam debiti, expugnarunt consilium principis, & ad stabiliendam victoriam, ad nouum coniugium impulerunt; haud repugnantem potius quàm assentientem, seque eripientem sibi vt regno se daret. Igitur cum vrgere non cessarent Franci pulcherrimasque Procerum filias certatim in conspectum adducerent; eorum tandem optatis annuens Ludouicus, Iuditham Helponis nobilissimi Comitis filiam,

LVDOVICVS PIVS.

Rennes.

Anno 819.

Iuditha nubit Ludouico.

liam, nobiliorem æratis flore & formæ, Imperatorio thalamo consortem adiunxit. Qui ex euentibus consilia metiuntur, humanamque prudentiam re incerta conscribunt, ij quoniam ab eo coniugio multæ calamitates Regem & regnum vexarunt, ideo Ludouicum inconstantiæ, ne intemperantiam dicam, accusant; quasi principes deterrimæ omnium sint conditionis, quibus vxor altera interdicatur; aut exemplo domestico patris non iuuaretur, qui quatuor coniuges nullo regni malo incommodóve, si Fastradam excipias, deinceps sumpserat. Et vt fatear, nouercas inter & priuignos offensiones oriri mutuas, non tamen ideo, vbi priuignus est, nouercam excluseris; patri liberum sit coniugem legere, nec auaritiæ liberorum periculum incontinentiæ donet.

IX. *Bellum in Hunnos.*

Defectionem Britannicam, Hunnica statim siue Hungarica excepit. Gentem subactam à Carolo Lindenitus Præfecti nomine administrabat, is nouarum rerum cupidus diu Hunnorum Imperium meditabatur, eámque in rem Cadolacum Comitem præfecturæ Forojuliensis, Imperatori fidum, sibíque è vicinia admotum vigilem, amoturus procul, eundem apud Imperatorem magno studio, superbiæ & crudelitatis accusauerat. Sed cum innocentia mendacij artes refellisset, Lindenitus in Hunniam redux, abiectâ laruâ detrectauit obsequium. Prima belli sors spem viri & superbiam auxit, cum missus ab Italia exercitus, re improsperè gesta magna militum & famæ iactura, Cadolacho Duce morbo ad dolorem animi accedente rapto è viuis, coactus est regredi; deinde legatis ad Imperatorem missis, qui pro flagitanda pace, conditiones quasi victo imponerent, aliásque Imperator exigeret, ceu à cliente atque obnoxio, rursum soluta pax bellumque susceptum. Ad quod gerendum, Lindenitus incumbens, legationibus vicinas gentes ad defectionem sollicitans, ab Imperatore Timocianos auertit, quippe ij abdicata Bulgarorum societate cum Francos ambirent, celeberrimos Europæ populos triumphis Caroli; Lindeniti artibus intercepti affirmantis imminutam admodum gloriam, ac breui interituram; Ludouico omisso ad eum se in consortium belli adiunxerunt. Interea Baldericus Cadolacho in comitatu Forojuliensi suffectus, iussus rebellantis Hunni superbiam tundere in Carinthiam ingressus, nondum instructo exercitu, ad Drauum amnem hostem obuium habet, ac tametsi viribus admodum impar, tamen eum aggressus acie fudit fugauitque, gratiori victoria, quod insperata. Lindenitus ab Carinthia pulsus, nequaquam fractus animo, in Dalmatiam arma fœlicius vertit. Dux Borna pro Imperatore administrabat Dalmatiam, Lindenito, primo vt æmulus odiosus, mox vt principi fidus accedebat, quod Dragamosum Lindeniti socerum à genero profugum tecto exceperat, quippe socer postquam generum ab rebellione dimouere non potuit, repudiata affinitate, ab eo discesserat, seque Bornæ adiunxerat. Vtrinque acerbis animis itur ad prælium ad amnem Colapium; & apprehendebat victoriam Borna, nisi eam repentina proditio excussisset. Guduscani, qui Borniani exercitus, magnam partem implebant, ante à Lindenito expugnati pretio, vt par est credere, sub ipsum congressum signis conuersis, à Borna deficiunt, atque intacti abscedunt,

cedunt,

cedunt, toto pugnæ pondere in Bornam & Dragamosum incumbente. Et quidem vterque dimicabat fortiter; quamquam diuerso fato, nam Dragamosus ingenti animo pugnans occubuit, Bornam prætoriana cohors eripuit. Lindenitus secundo prælio intumescens, ne fortunæ deforet, in Dalmatiam penetrat, sparsurus latè vastationis miserias; rapiebantque omnia ferrum & flamma; cùm Borna haud ausus coram frontem obuertere, munitis arcibus, promptissimum quemque è copiis legit, hostemque agentem incautius, nunc à tergo, nunc à lateribus, modo noctu, interdiu modo, vel aggrediens vel excipiens, ita exagitauit, vt tribus millibus ab exercitu decerptis, & impedimentis magnam partem direptis, vasa colligere, Hungarus, & festinare gradum adactus sit; varia martis sorte, cui vrgere victos, sæpe ingratum est. Gudusianis mox à Borna subactis, haud diu impunè proditio fuit; verùm Imperator persistente in contumacia Hungaro, habito in cœtu publico, in quem Bornam exciuerat, ea de re consilio, statuit ex eiusdem sententia, magno exercitu in Pannoniam irrumpere, dimicare prælio, si se hostis obiiceret, sin lateret, aut fugeret, vastare agros, vrbes diripere, & facta solitudine bello in posterum interdicere. Vere appetente, vbi pabuli copia primum fuit, tres exercitus è diuersis prouinciis, simul in Lindenitum mittuntur, vnus ab Italia per Alpes Noricas, in Pannoniam inferiorem; alter è Ducatu Forojuliensi breuiori via in Carniolam & Carinthiam; tertius à Bauaria in Austriam eámque Pannoniæ partem, quæ Istrum Drauumque amnes interiacet. Lindenitus, tanti apparatus haud inscius, viribusque admodum impar, quod vnum valuit firmo præsidio Alpium fauces muniuit, & in arcem prærupti montis supercilio impositam, inuecto quidquid pretiosum foret, in eandem ipse cum militum flore, ac spe derelictis agris superstite, se recepit. Francici exercitus aditus varios, pro locorum varietate experti; quippe Italicus emolitus tardius Alpium obicē, ægrè deiecto præsidio in ima subiit: Bauaricus longo circuitu, Drauóque transmittendo, haud modicam moram contraxerat; vnus Forojuliensis recta in Carniolam via, quamquam ter hoste prohibente claustris profligato, & Drano traiecto, in hosticum tempore stato irrupit; vincíque poterat, si omnibus copiis Hunnus irruisset. Tandem gemino adueniente exercitu, iunctis simul viribus vniuersam Pannoniam depopulati sunt, Lindenito continente se intra munimenta, sublimique cacumine patriæ incendia latè prospectante. Redierunt, vastatis omnibus; nullo periculo damnóve, præterquam quod agmen Bauaricum, longo fessum itinere, contracta in Draui transitu ex aquarum insalubrium haustu dysenteria, magna parte absumptum est. Inde Carnioli qui ad Sauum incolunt, & Carinthiorum quamplurimi ad Francos deficiunt. Rursus in Pannoniam sequenti anno tergemini exercitus immittuntur, à quibus regio ita vastata est, vt Lindenitus, iam nouo exercitu ab Italia imminente, deposita spe cum paucis admodùm fidis confugerit ad Sorabos, (ij multam occupant Dalmatiæ partem) & ab vno gentis duce in vrbem exceptus, summa perfidia peremerit hospitem, præmiumque sceleris vrbem inuaserit. Postea maiores paraturus vires, ad Lindeuislum

LVDOVICVS PIVS. Bornæ auunculum eum tracturus in rebellionem se contulit; & viro fortasse ponebat insidias, quibus vel perspectis, vel suspectis, ab hospite sublatus est, qui hospitem ante sustulerat. Ita bellum Hungaricum cum fonte & origine periit.

X. Anno 826. *In Danos quid actum.* In Danos nihil belli susceptum, diuisa gente principum studiis, Harioldus Ludouici autoritate missus in Daniam, pacto cum Godefredi filiis inito regni partem beneficio Franci obtinebat. At consortibus pacti conditionibus nequaquam stantibus, variæ inter eos ortæ sunt turbæ; & eò maiores, posteaquam Arioldus, cum vxore & liberis Christi fide suscepta, magnáque Imperatoris gratulatione, Moguntiæ baptizatus facta vt videbatur impiis, impia in patriam intulit. Nam ideo insurgentes æmuli Reges, gentis inuidia in eum conflata, quod auitam religionem pessumdaret, nouamque per nefas induceret, regno tandem expulerunt; in quod tamen postea, restitutus est à Ludouico, præter donatum in Frisia Comitatum, in amissi regni solatium. Et ea ad inferendam Borealibus gentibus, Christi lucem ianua primum patefacta, studio & cura Ludouici piissimi, qui Ebbonem Rhemorum Antistitem, fausta primordia pessimo fine mox corrupturum, eò misit; deinde sanctum Ansgarium è Corbeiensi eductum Cœnobio, qui in Dania & Suecia, labores plurimos grauissimasque ærumnas perpessus, sementum Euangelij magno fructu sparsit. Porrò Normanni vna tantum classe vexarunt Franciam, primum quidem ab ora Belgica & ab Sequanæ ostio repulsi cum clade; mox feliciori successu in Aquitanico littore prædis actis direptisque pagis reuersi sunt. Et ab eadem postmodum Dania inustus pudor Francorum nomini. Herioldus Imperatoris fretus auxilio, admissus iam in Daniam paulo acrius administrabat respublicas, aliquot pagis incensis ac direptis, qui minùs præsto dicta audierant. Perculit gentem importuna seueritas, & instigantibus æmulis Godefredi filiis, cùm Herioldi audaciam Francorum potentia niti & ali existimarent, subito in eorum exercitum castris ad ripam Egidoræ amnis ad fines Daniæ positis otiantem impetum faciunt;adortique palantes & incautos facilè cædunt, in fugam agunt, castrisque spoliant; dein recedunt patrato prælio. Tam audax facinus excusarunt quidem Imperatori, sed nulla irrogata est pœna, nimiâ principis, ne socordiam dicam, tolerantia. Et antea eiusmodi crimen Vasconibus impunè fuerat. Æbulus & Asinarius Comites in Nauarram vltra Pyrenæos missi cum copiis in Vasconia ipsa conscriptis tumultum ortum Pompilone compresserant, iussisque perfectis deportabant in Franciam militem, & soluto vt inter pacatos agmine *Et cum Vasconibus.* Pyrenæi iugum exscendebant. Montis incolæ ex prædandi more, saltum insederant, positisque insidiis imminebant prædæ; iidem qui viæ duces & fraudis conscij de industria exercitum in saltum inducunt; tunc seu admoto ad ignem pabulo, incautos, inermes, ac trepidantes, aggressi, parati, armis tecti, certique victoriæ, omnes paucis exceptis, vel in mortem vel in vincula rapiunt; Comites capti; quorum Ebulus Cordubæ Saracenis pro mancipio venditus, Asinario meliori sorte, agnoscentibus gentilem suum qui ceperant, data libertas est. Nec irrumpentibus Bulgaris satis firmum

obiectum

obiectum est vallum, qui per varias legationes appellatam Franci amicitiam, pôst aspernati sunt majore iniuria; & in Sclauos Franco vectigales, misso per Drauum nauali exercitu irruentes, regionem subactam, eiuratâ Franciâ per Præfectos suos administrabant: breui morbo penetraturo in viscera, qui neglectus membra depasceret. Vltio tamen in Fotojuliensem Ducem Baldericum exprompta, cui earum gentium assignata propugnatio erat, & eius ignauiæ cum adscriberetur successus hostium, imperio & præfectura dejectus est; diuisa administratione prouinciæ in quatuor Comites; hoste interim ignauiæ præmium obtinente. Et in Seprimania & Catalaunia non satis commode agebatur.

LVDOVICVS PIVS.

Cum Bulgaru.

XI.

Bellum in Catalaunia contra Mauros.

Bera Barcinonis Comes, militaris vir, nec vulgaris famæ, in diuersa raptus, in perfidiæ malique doli suspicionem incurrerat; eiusque criminis in conuentu Procerum coram accusatus, accusarori equestre certamen indicit; qui mos erat illorum temporum, vt duello, qui agebatur reus purgaret se, isque reus vel illati criminis vel calumniæ haberetur quem perculisset Victoria; quasi innocentia viribus corporis præstaretur, semperque causa ea esset melior, quæ fortunatior. Beram victum ab aduersario, ceu probato ac comperto crimine sententia Procerum, quasi offensæ Majestatis reum damnauit capite; eratque pœna in proximo ni clementiæ singularis princeps mortem exilio commutasset; Rhotomagum deportato reo. Inde cum Abulamo Mauro in Hispania Rege, sancita pax, iterumque rupta, dunraxat vastationibus mutuis laborauit. In quibus, Mauris præpollentibus, Pipinus Aquitaniæ Rex designatus à patre, in eas oras missus, hostilem impetum frenauit aliquandiu; quo mox digresso, nouæ eæque graues ob perfidiam vnius hominis Catalauniam turbæ agitarunt. Azo siue Aizo è comitatu Imperatoris (causa non scribitur) clam se proripiens in Ausonam Pyrenæorum vt volunt oppidum, dolo inductis ciuibus receperat se, vrbemque postea ad id quod parabat flagitium minus promptam, ferro sublatis incolis, diruit; nec rebellionem vltra dissimulans, castra regionis natura loci tuta communiuit, missoque ad Abdiramam Saracenorum Regem fratre in legatum, pacto fœdere, barbari amicitiam, fidem, opemque, perduellione ceu stipendio meruit. Modum præbuit confirmando sceleri Imperator, qui solita cunctatione, ne quid inconsultius gereret dum conuentum proximum operitur, autumnali venatione pro Francorum Regum vsurpato more se oblectans, moram fecit crimini, aluitque monstrum præfocandum in cunis. Nam Azo interim Saracenorum præpollens copiis, custodes limitum sæpius vicerat, adeoque vexauerat assiduis incursionibus nullo permisso ad quietem otio, vt eorum plerisque fuga dilapsis, limites vacui hostem in Septimaniam & Catalauniam mitterent. Accesserat potestati tantæ nouum incrementum, Villenundus Beræ exulantis filius, qui seu patris ignominiâ, seu repulsâ propriâ, quia Bernardum ex Hispanis ortum, comitatui Barcinonensi Imperator præfecerat, & ipse rebellionis antesignanus, Azoni iunctus, Ceritaniam & Vallensem susdeque miscebat. Tam pestilens cancer, cum resecari ferro oporteret, mollitie Imperatoris inualuit. Nam in Hispaniam pro exercitu valido Helisacarem Abbatem

cum Hildebrando & Donato Comitibus misit, qui rogatis officiis sedarent animos, ac præclaris hortationibus ad meliorem frugem reuocarent. Et ij quidem præsertim Helisacaris industriâ, haud paucos à prauo consilio absterruerunt, multis quæ nutabant constabilitis prudenter; Bernardus præterea, strenuitate summâ & vigilantiâ, Azonis qua vim repellendo, qua refellendo insidias, Barcinonem aliasque vrbes seruauit. Enimverò flamma restinguenda erat, non repellenda; quippe Abdiramanus, magnum conflabat exercitum, quem Duce Abumarna affine suo ad promouenda Azonis consilia in Catalauniam misit; cuius famâ tandem Imperator excitus, & ipse magnos delectus habuit, filiumque Pipinum operiri in Aquitania iussit, dum suas quique copias Legati Tribunique militum ducerent. Ita miles feruidè conscribebatur, sed Ducum ignauiâ, an malignitate, lentè & pigrè viam emetiens, Pipino frustra per nuntios nullâ vrgente, & pugnandi occasionem corrupit, & magnam ignominiam in Francicum nomen inuexit. Nam interea, Saracenus, Cæsaraugusta in Catalauniam mouens, adiunctis Azonis copiis totam prouinciam fœdâ direptione strageque hominum miserandâ, vastauit, incendit, atque pessumdedit; ægrè Bernardo Barcinonem tuente. Vbi ad votum nullo metu Saracenus grassatus est, iam ad limites Franco accedente Cæsaraugustam spoliis plenus recessit. Franci nouo flagitio, postquam compertum est hostem abscessisse & ipsi dilapsi, re vllâ ne tentatâ quidem, inglorij atque infames domum regressi sunt. Pupugit Imperatorem ignominia, eamque ob rem in Conuentu proximo grauiter questus, Ducum noxam ignominiâ plexuit, eos gradu honoris & dignitatis eiiciens, quos nec dignitatis priuatæ, nec publici honoris ratio ad exhibendum munus acuerat. Postea famâ increbescente, nouum exercitum ab Saracenis parari, nouos Imperator delectus indicit, duobusque filiis Lothario & Pipino gerendi belli curam imponit: iamque Lotharius Lugdunum venerat, misso nuntio qui de Saracenorum aduentu referret, cum ij se finibus suis non mouerent, Pipinus ad fratrem Lugdunum aduolat, & caussatus timorem hostium, ipsum progredi vltra non passus, forsan diffidentiâ soluit exercitum; iam magnâ imminutione gloriæ, nec enim abest à fugâ longius, qui non quærit hostem. Quid Azone factum sit, nescitur, nisi in rebellione perstiterit, Bernardus ab Imperatore in cubiculi Præfectum euocatus est, ob probatam fidem, tacitâ sed graui Aulicorum offensione. Attamen Francorum infirmitas nouum peperit in Hispania regnum; quod & in Mauros propugnaculum fuit, & Francis bellorum campus, atque materia. Nempe cùm populi in Pyrenæis positi, se Francorum ope destitutos vident, suo animo freti, Regem sibi constituunt, Enecum, vel Innigum Bigorriensem Comitem; cui à forti audacia inditum nomen Ariscat, corruptè Arista. Is dignum se gessit regio titulo, primus Regum Nauarræ, ac posteros nactus, qui auitam laudem continuarent. Haud multò post, violatam Franciæ gloriam Bonifacius Comes vtcunque restituit; is Corsicæ insulæ modico præsidio tuendæ Præfectus, paruâ classe Corsicam & Sardiniam circumuectus, ad exigendos piratas, animo instigante, vltra promotus, in ora Africæ, Vticam

Nauarra Regnum. Anno 818.

Bonifacius in Corsica.

cam inter & Carthaginem exscendit. Erat frequens iis in locis ad sua negotia Maurorum conuentus, in eos instructa acie Bonifacius irruit, nec imparati tuentem excipiunt, pugnatur acriter, victique Barbari non sine sanguine, instaurato quinquies prælio, internecione magnâ profligantur. Postea classem victores repetunt, prædâ opulenti, sparsâ in proximas vrbes famâ victoriæ.

LVDOVICVS PIVS.

XII. *Lotharius Imperator. Anno 823.*

Felicior augustiorque ad pompam Lotharij in Italiam aduentus, qui ab patre Imperatore ad suscipiendam Imperij coronam missus, adiunctis consilij gratia prudentibus viris, Valacho Monacho & Gerundo Ostiariorum magistro, Romam magno comitatu venit. Susceptus est à Paschale Pontifice summo honore, & die Paschatis Christianis læto in sancti Petri, Augusti auctus appellatione, coronam regni Imperiique accepit. Mox vrbe digressus, in Franciam redit, sed cum faustum iter patri enarraret, inopinato nuntio res turbantur. Digresso Lothario à plerisque optimatibus Romanis, in Theodorum Ecclesiæ Primicerium Leonemque Nomenclatorem ipsius generum, repentinus fit impetus; ac statim abducti in Lateranense patriarchium, ibique plurium criminum accusati, primùm orbantur oculis, mox vita, auulso à ceruicibus capite; ad hæc Pontifice, sin assentiret minus, non dissentiente. Inde affines cæsorum, & inimici Pontificis, odij vindictæque gratiâ, ad Ludouicum festinant; queruntur innoxios iussu Pontificis iniuriâ cæsos, eam vnam ob causam quod Lotharij studiosi, Francorum partes strenuè tuerentur. Pontificem accusationis dolus non latuit; Legatos mittit ad Imperatorem, qui refutarent calumniam, se inscio captos homines sceleratos, criminumque haud paucorum reos & compertos, dedisse pœnas, quibus merito se illigauerant, nec amicitiam regiam teterrimis viris odio aut inuidiæ vnquam fuisse. Imperator, ne quid inconsulto in alterutram partem affirmaret; Legatos suos Romam cum Pontificiis mittit, qui rem explorarent, referrentque compertam. Et quidem Paschalis se ab calumnia iureiurando purgauit, verum magno animo, cum ab Francis cæsorum interfectores flagitarentur, negauit se traditurum eos, qui de sancti Petri familia forent, nec ad prophanum forum abducendi; imò causa cognita, reos iure cæsos pronuntiauit, liberosque culpâ, qui in iudicium & pœnam vocassent. Et postmodum facti per suos Legatos, Imperatorem certiorem fecit. Inter hæc annus elabitur, cum Legati reuersi è Francia, Paschalem proximum fato reperiunt; quo diebus paucis morte rapto, vrbs factionibus confestim scinditur. Nam in duas partes Optimatum & popularium abeuntibus ciuibus, in eligendo summo Pontifice, quaque factione suum ingerente, tandem præpollente nobilium parte, Eugenius, frementibus licet aduersariis, eligitur, & coronatur. Enimvero cum nec ideo conquiescerent turbæ, nec populares electioni assentirentur. Quirinius, idem qui antea Legatus, ad Imperatorem conuolat, reique gestæ seriem aperit. Is cum esset in procinctu expeditionis Britannicæ, Lotharium Imperij socium Romam mittit, qui stabilito Pontifice, tumultuque oppresso, inter oppositos concordiam, pacemque sanciret. Atque egregie; quod à Patre Imperatum erat filius præstitit;

Lotharius secundo Romã venit.

LVDOVICVS PIVS.

præstitit; electionem Eugenij vt piam & iustam decreto atque exemplo firmauit, auersa populi studia reconciliauit Pontifici, & ipsius voluntate & assensu præclara constituit, circa eligendos Pontifices, ad discordiam ambitumque pellendum; multis præterea in priuatorum vtilitates sancitis, quibus præterita vulnera sanarentur, & direptæ per vim & iniuriam facultates restituerentur. Hæc præclara Lothatij imperantis exordia, quæ mox cumulatis criminibus, magna Franciæ ignominia & iactura expunget. Iuuat antequam ea aggrediar, prodigia perscribere, quibus calamitatum seriem prænuntiare terris videbatur Deus. Pestis, cœlo per immodicos imbres corrupto, dirè grassata est, Francorum vix parte tertia ab lue intacta: quam confestim fames excepit, cùm ob pluuias agri nec semen excepissent, nec exceptum benignè redderent. Tot incommodis accessit hiems asperrima, & præter locorum temperiem frigidissima, qua amplissimi per Germaniam & Franciam amnes, gelu adstricti sunt, tam contumaci & solido, vt qua iter nauigiis, onusta plaustra mense continuo veherentur. Nec æstati suæ miseriæ defuerunt, præter frequentes terræ motus domosque plures cœlo tactas, grandinatæ sunt fruges plerisque in locis, promiscuo lapidum grandinisque pulsu; imo & in agro Augustodunensi media æstate concretum glacie fragmentum inter grandinem ruit, longum quindecim pedes, septem latum, duosque crassitudine implens. Exinde pestilentia iterum sæuiit, priorisque reliquias prope absumpsit; sed quod frumento in Aginnensi solo copiose pluerit, an prodigium sit, beneficiumne, liberum esto arbitrium. Sanè hactenus amplitudo, maiestasque Francica stetit in apice, mox rerum mortalium fato in ima proruet, intus & foris omne calamitatum genus perpessa. Porrò initium à domesticis turbis, & nefario Principum scelere, ne per gradus deuolueretur dignitas regni, sed ruina subita obrueretur propemodum: facinus explicabo fusius, quando impium exemplum ad fugam iuxta documento est, ac iustum ad normam & canonem.

Prodigia varia.

XIII. *Causa coniurationis in Ludouicum.*

Animaduertebat dudum Imperator, aliquot Procerum, tum qui in aula versabantur domestici, tum qui foris administrationi rerum incumbebant sibi esse infensos, & interna odia coquere; nec Episcopos, quod vrgebat molestius à simultate abesse longius. Causæ in incerto sunt, nisi morum dissimilitudo in pluribus, quos effusa in libidinem luxumque licentia, Principis legibus, ac multo magis per temperantissimam vitam coërcita in eundem vt censorem inuisum inflammabat acerrime: eò maximè quod viuo Carolo in illo flore & lumine Imperij, magna cuique libertas agendi; non eiusmodi (vt aiebant) scrupulis, cancellisve læsa aut constricta. Et hic stimulus Præsulum animos pungebat acrius, quibus militarem ornatum, vestium pompam, istiusque generis alia plura interdixerat Ludouicus. Ista animis clam abstrusa, donec orto prætextu erumpere possent in odia. Et ab ipso Imperatore nata occasio, qui suorum malignitate comperta, tacitis occursurus insidiis, Bernardum illum Comitem Barcinonensem, tutum & exploratum Maurico bello ad se excitum, cubiculo suo præfecit, magna vt viri gloria, sic Francorum infamia, qui se amandari à Regis sui custodia,

dia, postponique extero cernerent. Ex hac molestia nata inuidia, ex inuidia odium, ex odio furor & libido perdendi hominis, Regisque ipsius. Ideo primum apud Proceres, tum Regem tum Aulicum, in inuidiam vocant, indignum, Hispani hominis Regnum esse, & dominari non Imperio modo, sed Imperatori; deinde ocultis sermonibus spargunt propudiosam infamiam, violari Principis thalamum, & Bernardo cum Imperatrice intercedere turpissimum stuprum. Vbi animos his excitatos rumoribus, (nam vulgo nihil acceptius quam maledicta in Principes) ad noua consilia crexerunt, Imperatore Christiani Ieiunij tempore, maritima loca obeunte, coniurati maturato vt rebantur facinori, extremam manum adhibuerunt. Eorum capita Iessius Ambianorum Episcopus, Hilduinns Sacrario Imperatorio Præfectus, Hugo & Manfredus Comites, aliique haud pauci, non modo è Proceribus, sed ex plebeiis, magna multitudine, ad vim si opus foret inferendam. Ii igitur Pipinum ex Imperatoris filiis natu minimum, nouisque studiis temeritate indolis pronum (fratres alij aberant) adeunt, & conqueruntur: *Se Francosque omnes, magnâ iniuriâ, nullam ob culpam, ab Imperatoris animo & propemodum oculis longè amotos; hominem exterum & Hispanæ gentis, vnum instar omnium esse; eius nutu præfecturas vrbium & prouinciarum committi; huic vectigalia tributa gentium, regiúmque ærarium tradi; eius arbitrio pacem & bellum, imo Imperatoris amicitiam & odium administrari. Reclamare iamdiu populos, auersari tyrannidem, tyrannúmque votis exsecrari; Aquitaniæ maximè, in quam regnum suum auaritia & crudelitate exeruit, grauem & intolerabilem esse; quæ tamen vtcunque perferri possent, nisi flagitio inaudito commacularet thalamum Regium, impuro cum Reginâ commercio. Ad hæc si obstupesceret Ludouicus pater, si excæcatus præstigiis non aduerteret turpitudini suæ, si cubile stupratori per socordiam summam committeret; ipsius esse paternam contumeliam prosequi, abstergere infamiam, & adulteri sanguine, obscœnissimas labes eluere.* His Pipinus præter ambitionem accensus, siue obiecta crederet, siue fidem quam faceret aliis fingeret, ducem se coniuratis professus, vulgato consilio, ingentem multitudinem armat, Aureliam occupat, amotoque Odone Bernardi affine, vrbi Præfecto, Marfridum sibi fidum substituit. Inde rectà Verimbriam tendit. Imperator coniuratione audita, imparatus à milite, cedendum tempori ratus, fuga Bernardo permissa, Iuditham coniugem Lauduni in Cœnobio Virginum agere iussit; ipse relicta Verimbria Compendium petiit; si fortè hoc in speciem diuortio & capitum quæ odio erant, abiectione & fuga, emolliri animi possent, & procella detumescere. Coniurati Verimbriam admissi, comperto quid Iuditha factum esset, dimidiato vt operi finem imponerent, Varinum Lambertum & alios, Laudunum mittunt; qui Iuditham Cœnobio vi extractam ad se perducant. Nullo obstante perducitur, verbis minacibus, intentata per tormenta morte, perterrita, pollicetur se omni studio enixuram, vt Imperator abrogato Imperio sponte, attondeletur in Monachum, seque illico, quod suæ sit facultatis, suscepto velo, in id vitæ genus abituram; & habita pollicenti fides, desiderio magno persuasionis illicio. Hac spe Compendium ad Imperatorem deducitur, spe-

Coniurantiũ ad Pipinum sermo.

Anno 830.

Pipinus in Patrem rebellat.

ctatorem Tragœdiæ, moxque actorem; & obtenta colloquendi cum eo amotis arbitris facultate, cohortatur ad simulationem & patientiam. Soluto colloquio, Imperator ad rem tanti momenti efflagitauit temporis motam; Iuditha Coniuratis reddita, ad implenda promissa Pictauium ducta est, retrusa in regium sanctæ Radegundis Cœnobium, vsque adacta velum admittere; magno conspirantium plausu, quibus deiecta bina propugnacula ad ipsam arcem patefacere aditum videbantur. Dum hæc geruntur, ex Italia Lotharius venit, cui subito vt se probaret Coniurantium factio, eadem quæ Pipino aulæ flagitia oggerit, instatque vt Ludouico abrogetur Imperium, ipseque Lotharius gubernaculo rerum se se admoueat. Ad hæc Lotharius mediam inire viam, patri nihil nouæ inferre iniuriæ, maiestatis speciem atque vmbram permittere, nec sinere vt apicem pertingeret scelus; at contra quæ facta erant comprobando, adiungendo se Coniuratis, Heribertum Bernardi fratrem, & Odonem consobrinum pœnis multando, quasi stupri regij administros & conscios; hunc quidem ignominia atque exilio, illum qui ad Bernardum spectaret propius, erutis oculis, quamquam repugnante multum Ludouico. His inquam proferebat iam quo se inclinaret, & placere scelus cui laruam quæreret.

XIV. *Ludouicus rebellantes disiicit.*

Inter hæc ver æstasque transigitur, Imperatore titulo tenus res admoderante, Lothario circa flagitium quod iam admiserat ambigente, & enitentibus ad festinandum crimen Coniuratis. Eam in rem conuentus autumno proximo celebrandus, magni momenti futurus, vtrique parti vt decretorius tam erat spei quam timori. Locus maxime videbatur, rem inclinaturus; quippe in Germania si haberetur consilium, non dubitabat Imperator, quæ Germanorum Procerum fides erat amorque in principem, quin vindicaretur autoritas sua: contra Coniurati, si conuenirent in Francia, magna Francorum parte in factionem abducta, se votorum reos compotesque omnium arbitrabantur. Tenuit tamen vel industria Principis, vel fortuna, vt Neomagum quæ Germanica vrbs est, indictus sit conuentus, Coniuratis non adeo renitentibus, quando vrbs Franciæ propior, facile viris atque Armis pateret. Attamen huic malo Imperator occurrit; edicens ne quis eorum qui ad conuentum accederent, armatos vllos, aliósve duceret præter Comitatum; simulque Lamberto Comiti custodi finium imperat, caueret ne quid in edictum peccetur, si quid peccatum sit, se ipsum iudicem dicit, cum Heisacare Abbate, viro probitatis & fidei notæ. Tectus hoc clypeo, Neomagum venit cum Lothario filio, admonitis Germanis, vt frequentissimi ad libertatem Principis conuenirent. Et Germania propemodum tota excita est, iam timentibus Francis, & ambiguis quorsum res vergeret. Vbi se conuentus compotem Ludouicus vidit; Germanorum fide & multitudine fretus, statuit autoritate receptâ, Coniuratis vim nocendi eripere. Ergo palam in consilio Hilduinum & Valachum Abbates interrogat, quamobrem prohibiti edicto, ne quem præter familiam secum adducerent, viros armatos in comitatu haberent, exemplo tam in alios prauo, quam contumaci in Principem; cuius obsequio omnium primi, vel diuinâ lege manciparentur. Cùm ad ea tum conscientiâ, tum infirmitate obmutes-

Nimegue.

obmutescerent rei, iussi sunt abesse conuentu, altero Corbeiam in Cœnobium suum remisso, altero extra vrbem comitantibus paucis depulso. Ea pœna cæteri Coniurati quando se deprehensos vident, in desperationem aguntur; nocte proximâ in Lotharij ædes conueniunt. *De se actum affirmant, captum iri singulos, & à leuibus pœnis gradum ad grauissimas sterni; ipsum Lotharium non immunem periculo, aliorum capita, suo præludere; nec quieturum exilio Abbatum Principem, nullam esse spem, ni prorsus desperent; abiiciendam salutem vt obtineatur, potiusque fore perire cunctis quam singulis; imo difficilius si viri essent; metum quem conciperent cum victoribus partirentur; itaque ducem se præberet Lotharius vt aperto bello confligerent; sin minus iuncti ab conuentu secederent, seque in Asylum cuiuscumque vrbis reciperent.* Deliberatio obfirmatis non satis animis ad diem tenuit; primoque mane Imperator consilij haud ignarus, ad Lotharium mittit; qui blandis verbis admonitum ne perfidis crederet, ad se vt beneuolum patrem adducerent. Obsequutus est filius quamquam dehortantibus cæteris, ac deprecantibus ne se implicitos malis desereret, is cuius gratiâ ea incurrerent. Excepit filium parens humaniter, & amicis verbis non tam increpitum quam edoctum, nullam iis fidem habendam, qui Principi fefellissent suam; nec vllum plura cupere filio quam qui genuisset, in intima ædium abducit, furorum consiliorum participem. Coniurati interim ad extremum telam perducturi, seditionem in vulgus concitant; captum ab irato patre Lotharium, actum in vincula, mox agendum in pœnas, ni subueniatur; quare festinarent, eriperentque iuuenem innoxium maleuolorum insidiis. Mox ad ædes regias properatur, fit in eas impetus, obsistunt custodes, aliique haud pauci, quibus Imperatoris salus curæ erat; iamque furor vergebat ad cædes, cum Imperator de periculo monitus, ducto secum Lothario, spectandum se tumultuantibus dedit. Postquam Maiestate Principis coërcita arma sunt, clamorque oppressus, Ludouicus ad pacandos animos, ita infit. *Quid est, viri Franci, quod turbulenti & seditiosi propemodum ad regias ædes procurritis? Vbi prima in Reges reuerentia? Vbi cultus in Principem? Vbi maiestas Imperatoria, & Caroli Magni Augusta soboles? An vos Francorum indolem eiurastis, an ego amorem in vos & charitatem abieci? quid igitur inconditus clamor? quid contraria studia? quid arma fulgentia? quid in mutuas cædes ferrum expeditum? Sane non ad arma, non ad hostes, non belli gratiâ euocati estis, sed ad pacem, ad tranquillitatem, ad concordiam, tum vestram, tum nostram, si quid turbæ fuerit, instaurandam. Quid enim melius optatiusve familiæ regiæ vobisque vniuersis, quam animorum, consensio mutua? quæ non armis strictisve gladiis; non prauis studiis, sed dissensionum fugâ comparatur. Quin igitur ij vos inter agitis, quales nos Principes agere spectatis? Attendite quâ concordiâ ego pater & Lotharius sumus; quâ charitate charissimum natum complexus sum; vt Imperij consortem dixerim, vt potestatis participem, vt me amoris & beneficij haud quaquam pœnitet, vt quæ feci iuuant, pluraque cupiam; nec si quid secus maleuolorum fraude contigit nuper, ideo naturæ & pietatis iura expunximus; idem sumus qui antea; eadem conspiratio animorum, consiliorum societas, amor idem & odium; nec sanguine colligamur arctius quam voluntate; nempe id vnum studium, vt quam concor-*

Ludouici oratio ad seditiosos.

diam inter nos præstamus, eandem & vos præstetis inuicem, iisdemque omnes animis in publicæ rei bonum incumbamus. Quocirca ferrum abiicite; deponite odia, conspirate animis, si quid molestiæ est, donate inuicem, & frequentes in consilio adeste, de bono publico, Regnique gloria deliberaturi.

XV. Hac oratione pacati animi, vulgusque vt mutabile est, aspectu Lotharij in diuersa raptum, tam cito quam inceperat desiit. Imperator tum demum constabilitâ autoritate, coniurationis principes capi iussit, ac priuata custodia ad minuendam infamiam asseruati. Deinde vocatos in iudicium palamque conuictos, sententiâ Procerum & assentientibus Augusti liberis, morte damnauit. Exequendæ sententiæ Ludouicus, pro suâ clementiâ intercessit, ciuili abdicatione contentus, vt sacris addicti in Monasteria abderentur, profani attonderentur, sacrique fierent; etsi conuentu plurimum reclamante, crudeli clementiâ, quæ parcendo criminibus tum aleret vetera, tum noua gigneret. Et clementiæ fuit, quod Pipinum in gratiam receperit, priorum oblitus; quamquam facilius pater cum filio redit in gratiam, quam cum patre filius. Postmodum Pictauium misit, qui Iuditham reducerent, nec reductam in thorum admisit, donec se præscripto legibus modo ab obiecto flagitio purgasset; quibus peractis summâ Procerum gratulatione conuentum soluit, dimisitque liberos; Lotharium in Italiam, Ludouicum in Bauariam, ac Pipinum in Aquitaniam; magno haud dubiè functus periculo, sed incautius futura prouidens, dum præterita curat. Tanto igitur vulnere, in cicatricem obducto, parcendi nimius Imperator, vt criminis memoriam omnem extingueret, post lætissimam Paschatis diem, reis omnibus quibus Cœnobia in pœnam indixerat, iisdem euocatis permisit exitum, & facultates addictas fisco restituit; datâ optione iis qui attonsi fuerant perseuerandi si vellent, vel ad pristinum statum redeundi; inscius beneficia pro toxico esse corruptis animis, & huiusmodi scelera semel suscepta, haud vnquam deponi. At nondum annus euolutus erat, cum ad conuentum in Theodonis Villam indictum, venit Bernardus ille in Hispaniam priori tumultu profugus, seu Augusto clam euocante, seu improuisum non expellente; & se integrum ab flagitio professus, militarem purgandi se modum ab Augusto impetrat; nempe vt qui crimen intenderet, singulari prælio dimicaret cum reo. Igitur cum accusator diu perquisitus delitesceret, Sacramento se Bernardus purgat, pristinæque tum dignitati, tum fidei restituitur. Porro Imperator magnopere optauerat Pipinum huic conuentui & purgationi interesse; itaque verbis conceptis iusserat, & inde fons nouorum motuum, Pipino moras sponte nectente, & soluto cœtu aduenienre. Vnde subiratus pater eum in custodia libera habuit, nec abs se abesse permisit. Is tamen deceptâ custodiâ, fugâ in Aquitaniam mox se proripuit. Nec ideò Ludouicus in vltionem exarsit, iussit duntaxat rebellem filium proximo Aureliæ conuentu sibi occurrere. Et quidem occurrit quamquam inuitus, maturis nondum quæ parabat consiliis: quibus dum grauiter seduloque intendit, consortes veteres reuocando, & nouos adiungendo, certior omnium factus Imperator, maximè perculsus quod Bernardus sibi antea probatissimus, nouis consiliis

Cõiurati pœna affecti.

Mox liberati Ludouici Clementia.

Noua seditio à Pipino.

consiliis agitatis, non modo à se defecisset, verùm etiam Pipino adiunctus, coniurantium princeps, omnium quæ consulerent architectus esset & moderator; statim in Aquitaniam in qua res nouas moliebatur se contulit. Ibi apud Lemouices, accusatus perduellionis Bernardus, cum forti animo accusatorem prouocasset duello, nec is auderet probationem tam ancipitem aggredi, nihilominus dignitate & militari gradu deiicitur; pœna quæ criminis voluntatem intenderet, facultatem non tolleret. Pari modo Pipinum toties tumultuantem datum in custodiam, vt amoueret ab Aquitania procul, abduci Treuiros à custodibus iussit; tum demum tranquillitatem Prouinciæ curaturus, oppressis ventis procellarum auctoribus. Verùm custodum incuriâ, liberatus à suis Pipinus, dum Treuiros ducitur, rursum omnia turbauit & miscuit; & Bernardus in Aquitaniâ, Imperatori fidos infestabat & diripiebat. Imperator posteaquam pollicitationibus & blandimentis Pipinum ad clementiæ vsum reuocare non valuit, ad seueritatem conuersus, profugum Aquitaniæ regno spoliauit, & spe omni hereditatis paternæ deiecit; simul id ipsum regnum inter Lotharium & Carolum ab Iudithâ susceptum æquâ parte diuisit, non habitâ ratione liberorum Pipini; hoc pretio, redempturus Lotharium, & Carolo in quem ardentior amor consulturus. Supererat Aquitania subigenda, ne indicta pœna vmbratilis duntaxat & inanis foret, & ideo Ludouicus euocauerat militem; sed tum asperrima hyems, tum imbres immodici gelu & humore alternantibus, solo mox indurato, mox tepore cœli emollito, obtriuerant equorum pedes, & militaria munia obturbabant; Aquitani præterea per calles & viarum compendia, ad soli incommoda nati & facti, in Imperatorios excurrentes detrimenti multum inferebant; quas ob causas magno dedecore, & autoritatis suæ infamiâ, Ludouicus vltra Ligerim transmisso exercitu, hyematum in Franciam venit.

XVI. *Pipinus adiūxit sibi fratres.*

Pipinus interea Regni iacturâ & ignominiâ multo acerbior, tentabat omnia, vt fratribus à patre abductis, nouam inuidiam & cupiditatem primam excitaret. In Carolum Aquitanici regni traducta pars, tumultûs fomes atque alimentum: *Ergo Lothario insinuabat Pipinus, id nouercæ votum vt priuignos Regnis deturbaret; hanc Imperatorem expugnasse blanditiis, imo præstigiis egisse ad dementiam; rapturam spolia quibus præclarum illum Carolum locupletet, nec parcituram ipsorum saluti, vt facultates eripiat. Iam in se vno experimentum tentatum; si successerit, progressuram vltra, & ab ipso Lothario coronam imperij repetituram; artis esse fraudisque subdolæ, quod parte Aquitaniæ aspersus esset; quasi hamo in perniciem oblato, postea & ipse rapiendus in spolia, cùm auxilio fratrum destitutus foret. Deinde quid sui peccassent liberi; quæ innoxiæ ætatis & ad omnia infirmæ noxa tam grauis; vt ij paternis auitisque bonis orbarentur, & ad regiam amplitudinem nati, ad miserrimam inopiam adigerentur? quin arma simul corriperent, & amoto patre, iam per ignauiam & nouercæ ambitum diu inepto, se ad regimen ipsi accingerent; & penè mortuam Francorum gloriam excitarent.* Pipinus eadem

Ludouico fratri ingerebat, mollioris indolis iuueni, propterea ad induendas formas prono & facili; addebatque stimulum, quod prætermissus in Aquitaniâ diuidendâ, contemptui nouercæ fuisset, nihili habitus, nullo amoris odiive pretio. Ita abreptis in suam sententiam fratribus; magnum conflat incendium, vndequaque bellicum insonat, & contractis magno numero copiis, filij in patrem ferociter insurgunt; obducto armis prætextu quod vir vxorius prauo affectu regnum ac filios perditum iret, & iniquâ administratione multorum scelerum autor existeret. Nobiles & promiscuum vulgus, magnam partem adiuncti filiis, auersantur patrem, ipsique Antistites buccinatores belli præ cæteris, voce, scripto, ope, & multo maxime exemplo factionem promouent. Nihilo secius Imperator ad repellendam vim, comparat sese, & in rebelles cum vxore & impubere filio armatos ducit. Hæc dum instruuntur, Gregorius eo nomine IV. Pontifex summus, tantæ infamiæ ac detrimento, tum rei Christianæ, tum Francicæ intercessurus, abiecta cunctatione in Franciam venit, iamque frontes exercitus gemini obuertebant, in campo qui *mendacij* dictus est, ob delusum mendacio optimum Principem, Argentoratum inter & Basileam (alij volunt Imperatorem Vormatiæ consedisse) cum Pontifex liberos qui primi occurrerant de viâ conuenit, cum is de pace & concordiâ colloquutus, primo atroces & efferatos animos repetit, dein quasi adhortamentis & precibus suis mollirentur, non adeo ad pacis vocem exacerbari, postremo permittere vt ad patrem transiret de conditionibus acturus. Ea de industria ficta atque composita, tum vt diuturnior iniiceretur mora Pontifici, ipsique interim rumores malos disseminarent, tum vt breui hoc tempore, qui proditores in Ludouici exercitu essent, alios quamplurimos minis & promissis secum abducerent, crebrisque transfugiis imminuerent copias. Vtrumque ad votum obtigit, nam sparsi rumores sunt, Pontificem à Lotharij partibus stare; fore vt Imperatorem, diris deuoueret, quique ei officio armisve adesset; iamque ea in hæresi erat Ludouicus, morâ Pontificis in prauum sensum detortâ; suosque ad dimicandum in aperto campo instruebat. At filij certiorem victoriam ex transfugiis, si breuis intercederet mora, sperantes; id vt obtinerent, Pontificem acturum de conditionibus pacis rogant: ad patrem adeat. Ille fide fallentibus habitâ, inter geminas acies iamiam oppositas, ad imperatorem se confert, quem Armis tectum offendit, inter primos Ordines equitantem. Primo hoc congressu excusans se Pontifici Imperator, quod summæ dignitatis virum haud decenter inter arma exciperet, datis vtrimque induciis, in castrense tabernaculum ducit. Ac causa moræ audita & probata, per aliquot dies ventilata pace, cum se ad omnia æqua perfacilem daret, lætus Pontifex ad filiorum castra regreditur. Interea militum corruptores ita clanculum grassabantur, donis, pollicitationibus, & minis vbi opus foret, vt non modo singuli castra desererent, sed incredibili audacia, cohortes ipsæ & legiones signis prælatis ad Lotharium luce palam transirent. Pauci qui supererant, meliori fide Imperatorem conueniunt, fortunam illius quæcumque ea foret subituri. Verùm optimus princeps, aduertens spem exiguam ex pugna, certamque

Anno 833.
Instauratur rebellio.
Pontifex deceptus.
Ludouicus à suis deseritur.

que perniciem, suum vnius caput in salutem omnium immolans. *Amici*, inquit, *satis est fidei, satis datum officio, vltra pergere, vobis temeritatis sit, crudelitatis mihi, caput meum vnum exposcitur, vnum diuina vltio in victimam petit, merita vestra seiungenda sunt à noxis meis, ite & vos ad liberos, ne hostes dicam, meos; monstrum est, coli ab exteris, quem oderunt sui; extremam hanc à me inite gratiam, vt quos seruare salute mea non possum, seruem exitio.* Ita inuitos, fletus inter ac crebros gemitus, siccus ac libens ab se dimisit, solusque cum vxore & filio, paucisque domesticis, ad filios legat, qui dicerent se in illorum potestate futurum, cauerent duntaxat ne plebs efferata in se familiamque irrueret; nam gregarius miles procaciter impetum minabatur, instrumentum regium direpturus. Liberi amoto milite, iubent patrem castris relictis ad se vt veniat, pacta vitæ & dignitatis incolumitate. Nec moram vltra terens, equo ascenso, versus rebellium castra progreditur; prodeunt obuiam liberi, fictaque reuerentia equis desilientes, admoniti à patre vt promissis starent, dataque in id fide, in ipsius osculum proditores nefarij admittuntur, victimámque spontaneam sua in castra tacito gaudij sensu deducunt.

Se liberis tradit.

XVII.

Ludouicus in custodiã datus.

Iam Gregorius Pontifex, desperata pace, & principum abominatus flagitium ab iis abscesserat, Romam versus, à Deo impetraturus quod denegabat Ambitio mortalium; nam vbi spe plenus ad Lotharij castra redierat, factisque transfugiis, principes larua amota, mentionem pacis excluderent, ne eorum scelere contaminaretur indignatus abierat; Sanè vt à proditione Imperatoris immunis, ita forsan culpæ non integer, quod mollius parricidas habuerit, & æquum inter atque iniquum medius steterit. At Imperator vbi ad castra filiorum peruenit, confestim in priuatum tabernaculum cum Carolo filio ac paucis familiarium ducitur; iam à Iuditha abiunctus, quam in Ludouici filij potestatem datam ille ipse statim Dertonam in vrbem insubrium deportauit, clausámque Monasterio ad susceptionem veli adegit. Mox Principes captiui patris diuisis spoliis, præeunte vniuersi exercitus Sacramento, regna partiuntur; vt Lothario, cum Imperio Francia, Ludouico Bauaria cum Transrhenanis prouinciis, Pipino Aquitania esset. Ac illico recepta mercede sceleris, solutóque exercitu, Pipinus in Aquitaniam, Ludouicus in Germaniam abeunt, cura Lothario relicta vt inceptam tragœdiam ad vltimum actum perduceret. Et is egregiè prouinciam impleuit, cùm Iulius mensis ageretur, in Autumnum proximum conuentum publicum Compendium indicit, inde in Franciam iter carpit, patrem seorsum equitantem, at priuatum iam & captiuum cohorte prætoria deducente, per vrbes obuias triumphans de patre filius, iam potestatis Imperatoriæ compos, ad nutum res moderabatur, donec Suessionem ventum est, vbi patrem in sancti Medardi Cœnobio arcta custodia inclusit, fratremque Carolum, itidem in Prunense Monasterium abdidit, eo tamen moderatus, quod cucullo non inuoluerit. Inde præstolans conuentum proximum, ceu tranquilla post atrox facinus conscientia, venando se oblectat. Verùm nec id temporis inane sceleris fuit, quippe vt meditatum flagitium cum pompa & efficacia prodiret, præsules

Prom.

Ab Episcopis damnatus.

LVDOVICVS PIVS. ſules inter ſe conueniunt, Ebbone Rhemenſi auctore & Architecto, ſtatuuntque Imperatorem innoxium ceu plurimorum criminum reum ad Imperij abdicationem adigere, ipſi in pœnam pro Eccleſiaſtica poteſtate, Monachi veſtem imponere, & ciuili morte, è viuis quà licebat eradere. Et primum impudentia nondum confirmata priuatim exautorationem inſtituebant, ſuadentes Imperatori, imo pro contractis noxis imperantes, vt Monaſticum inſtitutum ad vitam reliquam amplecteretur; quod cum ille generoſius detrectaret, iidem Epiſcopi, abiecto pudore, extremum facinus tandem aggreſſi ſunt. Canonica in ſpeciem accuſatione inſtituta, inauditum Regem per ſummum nefas, & ſupra quam liceret dicta ſententia, vt plurimorum & atrocium criminum reum, imperio priuant, & in pœnam vitæ Monaſticæ perpetuo exilio damnant. Sententia publico in conuentu pronunciata eſt, pluribus qui Lothario ſtudebant aſſentientibus, paucis iuſtitiæ gratia repugnantibus, cæteris, ne Lotharium offenderent, nequaquam diſſentire auſis. Ita propudioſa res ad effectum deducitur. Compendij ſpectante multitudine populi & ingemiſcente, in Baſilica Mariæ Deiparæ, ante aram ſancti Medardi, vt flagitium anguſtius eſſet & ſceleratius, Imperator ſiſtitur; mox humi proſtratus ſuper cilicium, fatetur innocentiſſimus Principum ſe multa & grauia in adminiſtratione Regni peccaſſe, (quippe mitiſſimus vir conſtituerat animo Dei gratia, ignominiam tantam abſorbere); tum admonitus ab Epiſcopis adſtantibus, ne pigeret in diuino conſpectu flagitia ſua ad pœnam & ad miſericordiam vltro agnoſcere, legit elata voce ſcriptum indicem ſcelerum, ob quæ damnabatur; erant autem omnia ad mendacium & fraudem conficta, præter vnam Bernardi nepotis necem, quod pœnitentia publica ante expunxerat; lecto indice, ſe illorum omnium reum fatetur, pœnitentiam ab Epiſcopis demiſsè flagitat; tum eundem indicem Epiſcopis tradit; à quibus ſupra Aram in memoriam rei ponitur. Dein iuxta ſententiam ipſe Imperator cingulum cui appendebatur enſis reſoluit, collocátque ſupra ipſam aram, mox aulico ornatu ſeipſum exuens, Epiſcopis miniſtrantibus cilicium induit, ſuperimpoſita Monachali veſte; ac oblato Miſſæ Sacrificio, dimittitur populus, dolorem lachrymis gemitibuſque conteſtans. Imperator arctè cuſtoditus in Monaſterium truditur; quem deinde Lotharius, Aquiſgranum veſte & cuſtodia eadem duxit. Et id propudioſum toti Franciæ nefas, quo iuſtiſſimus Imperator, vnius clementiæ reus, ab liberis, Epiſcopis, populo, vel proditus vel deſertus, tum quanti ſit mortalium pompa exemplo eſt, tum animi moderatione & patientia, omnes aui patriſque victorias longè vincit. Porro hæc acta ſub oculis legatorum, quos Conſtantinopoli ad Ludouicum Imperatorem Theophilus miſerat; iique ſuam in Græciam, nouum Oedipum in argumentum ſcenæ reportarunt.

Ab dicat ſe Imperio.

Anno 833.

XVIII. Hæc Octobri geſta ſequenti hyeme Franci tandem atrocitate rei commouentur. Primùm in Francia Eggebardus Comes, & Guillelmus ſtabuli Comes conqueſti palam facinus, pro reſtituendo Imperatore optimo militem legunt; Bernardus & Varinus idem ipſum in Burgundia præſtant; in Aquitania Drogo Metenſis Epiſcopus, & Hugo Abbas, Pipino inſinuant,

præmia

præmia summi flagitij occupasse Lotharium; cur ipse tantam infamiam emolumento nullo contraheret? Quin posterioribus priora corrigeret, & quanto ante dedecore, tanta nunc laude, patri libertatem Imperiumque assereret. Ita repente tres conflantur exercitus, quorum fama excitus Lotharius, & suum ex Germania ducens, patremque pullatum trahens, Parisios venit; vergebátque res ad ciuilem pugnam, Eggebardo cum copiis obuio, nisi piissimus Imperator, (nec majestatem cucullus extinxerat) suorum sanguini vel ignominia suâ parcens, precibus, obtestatione atque imperio in Eggebardum ipsum vsurpato, prælium inhibuisset; nec placebat pullum indumentum immutare purpura, quam tinxisset cruor. Sic incolumis ad Monasterium sancti Dionysij Lotharius venit. Sub id tempus Pipinus Aquitanos ad Sequanam, Bernardus Burgundos ad Matronam numero magno admouerant; & cùm ille ruptis pontibus, raptisque nauigiis, hic vi procellarum à transmittendis amnibus arcerentur, interim legatos ad Lotharium mittunt, postulatum vt Imperatori libertas priorque dignitas restituantur; sin minus, vi impetraturos, quod æquitate haud possent. Ad hæc Lotharius; *Se nemini de Imperatoris bono concedere, sibi omnium maximè eius aduersa dolori esse, & lætitiæ prospera; de cætero ipsum eundem decreto Antistitum exautoratum esse, nec restitui posse absque ipsorum auctoritate; id se percupere quantum vllus alius, & noxam si qua ante fuerat, omnibus communem esse, cùm æquè omnes decreto Antistitum obtemperauerint.* Postea designabat quosdam è Proceribus, quibuscum si ad se venirent, ea de re commodè ageret. Etenim nouo in speciem consilio, cum se tot copiis imparem cerneret, nec ab se impetraret, restitutioni patris assentiri, vasis collectis, relictoque Imperatore in Dionysiano Cœnobio, itineribus magnis Burgundiam petit; eaque decursa Viennæ substitit, exploraturus quo se res verteret, & futura ex præsentium statu moderaturus. Eo profecto plerique Proceres qui cum Imperatore remanserant, aliique Eggebardi, & Guillelmi socij, ingenti gaudio Imperatorem adire, consalutare vt Principem, & petere quando vis illata desineret, Augusti purpuram & autoritatem resumeret. Verùm is quâ modestiâ & temperantiâ fuit, negauit se nisi Episcoporum operâ, insignia & potestatem Imperij posse vsurpare, vt quod peccassent improbi præsules, emendarent probi. Itaque in Basilica S. Dionysij effusissimo populi gaudio, abrogatâ priori sententiâ, manu Antistitum pullata veste exutus est, redditáque purpura; ab iisdem baltheo ferróque est accinctus, regni lucrum eâdem animi moderatione faciens, quâ iacturam. Et obseruatum est elementa in lætitiæ partem admissa; nam hyems hactenus procellis fœda, magnisque imbribus ventorumque turbinibus sæua, ita repente mitescente cœlo, ventis ponentibus, & serenitate inductâ, visa est in teporem vernum abiisse, vt sancire publicum gaudium suo suffragio credita sit. Restitutus Imperator, & clementiæ suæ redditus, auersatus eorum consilia quibus placebat Lotharium persequi, Nantolium, inde Carisiacum venit; excepitque Pipinum & Ludouicum, immemor præteritorum, paterno affectu, gratulationibus omnium se se accommodans. At posteà excepto Carolo, ac Iuditha coniuge, quam Rataldus Episcopus

Proceres pro Ludouico Imperatore laborant.

Restituitur Imperio Ludouicus. Anno 834.

LVDOVICVS PIVS. summâ diligentiâ ab Italia reduxerat, inter festos subditorum plausus, Aquisgranum venit; Ludouico & Pipino in Aquitaniam, Germaniamque dimissis. Attamen vnicus supererat obex Lotharius, qui persistebat in

Lotharij pugna prospera. rebellione, in ea firmatus blandimento nouo fortunæ. Proficiscens Viennam, Lambertum Comitem, Marfridum, aliosque cum parte copiarum in Neustria hærere iusserat, qui factionem alerent, pacemque è proximo interturbarent. Id cùm strenuè agerent, Odo Comes ab Imperatoriis vindiciis labem amoturus, euocatâ vi militum, eos pellere armis aggreditur; at dum agit confidèntius eoque incautius, ab hoste circumuentus & imparato milite oppressus, fortiter pugnans cum Guillelmo fratre occisus est, reliquis ferro in fugam disiectis. Id facinus noua spe Lotharium exciuit, simulque metu ne Lambertus periret, infirmior quam vt Imperatorem ferret, si totus in eum impetus rueret. Itaque iuncturus cum eo copias Vien-

Cabilonis calamitas. nâ quantocyus mouet, itinere per Burgundiam facto. Varinus Comes adscitis è nobilitate pluribus, Cabilonem in via positam, milite operibusque communit, siue vrbi consulturus præsidio, siue moram properanti hosti iniecturus; Ideò Lotharius amoliturus obicem, magnâ vi vrbem expugnat, & dimicatum est diebus quinque continuis, ingenti vtrinque nisu & animo, tandem sexto, impar operibus ciuitas deditionem facit, moxque atroci crudelitate Vincentium diripitur atque incenditur, nullo sacri profanive discrimine; præter Basilicam vnam D. Georgio sacram, quæ ignibus circum omnia corripientibus inflammari haud vsquam potuit. In nobilia plebeiaque capita sæuitum promiscuè; Gosselinus & Samila Comites, rebellium instar, quia fidi Imperatori capite plexi sunt; Gerberga, vel Guillelmi filia, vel Bernardi soror è Cœnobio extracta, vinacio inclusa dolio in Ararim proiecta est, suæ suorumque sæuitiæ indulgente Lothario, sed audito patrem cum exercitu & Ludouico filio, iam peruenisse ad Lingones, deflexo itinere Augustodunum, deinde Aureliam, mox Cenomanos venit, Lambertum Comitem recepturus. Imperator haud modico dolore, ob Cabilonem concepto, pariter retrogressus Lotharium sequitur, iamque auctum Lamberti copiis assequutus castra obuersa ponit,

Lothario parcitur. internuntiis hinc inde frustra commeantibus. At Pipinus ex Aquitania cum exercitu festinabat, quem Lotharius Ligeri prohibiturus, agmen confestim versus amnem ducit; nec filij mens, Imperatorem latuit, ideo celeriter & occulto calle præoccupato amne Blesas venit; Pipinumque obturbante nullo sibi adiungit. Tum demum Lotharij fracta pertinacia & appellata ceu naufragij tabula, clementia patris, verbis duntaxat ob noxas increpitus à patre in amplexum & animum receptus est, in quo scelera filij sensum diu extinxerant. Iussus est statim petere Italiam, nec ab ea iniussu patris prodire, collocato in Alpium faucibus milite, ne cui inexplorato pateret transitus inde in Franciam, claustris ac repagulis, cum ab natura tum ab industria positis, quæ coërcerent furorem iuuenis.

XIX. Vindicato in dignitatem primam Ludouico, nihil potius fuit, quam collapsa tempore, aut disiecta belli turbine reuocare in pristinum statum. Adiectæ illico in res sacras curæ, & quando Pipinus è bonis Ecclesiasticis,

clesiasticis, tum sibi tum suis multa rapuerat, iussus est ea restituere, cumque id cunctantius impleret, vrgente nouo imperio mox exequutus est: missi postea per ciuitates, & Monasteria legati, qui leges Ecclesiæ ad disciplinam veterem sanctissimumque vsum instaurarent; & prædonibus impune per totam Franciam grassantibus, frænum iniectum discussaque audacia; reliqua in proximum conuentum in Theodonis villâ habendum, reiecta; In quo actum maximè de flagitio Episcoporum patrato Compendij, in abdicatione Imperatoris: cumque accusatio vnum Ebonem Rhemensem Antistitem plurimùm peteret, fontem nimirum totius fraudis atque artificem, cæteris fugâ in Italiam dilapsis; isque ideo defensionem obtenderet, quod causam sociis absentibus dicere minùs posset, tandem agente conscientia crimen fassus est, & in pœnam dignitate depositâ, eam in reliquam vitam abdicauit. Idem Episcoporum præsentium calculis, in absentes sancitum, præcipuè in Agobertum Lugdunensem Episcopum, vt spoliati infulis sacro honore expungerentur. Tum Imperator ad omnem extinguendam abdicationis religionem, voluit spectante populo à septem Episcopis, sacris precibus pronuntiatis cum Ecclesia recounciliari, rerum sacrarũ impenso cultu. Sed & Deus insurrexit in vltionem optimi Principis, iis qui coniurauerant pestilenti lue intra annum raptis; in quibus enumerantur Iesseus Ambianensis, Helias Trecassinus Episcopi, Vvalo Abbas Corbiensis, Marfridus, Hugo & Lambertus, Comites, Agumbertus Comes Pertensis, Ricardus, Borgaretus regiæ venationi Præfectus; singuli qua ciuili prudentia, qua fortitudine militari insignes, virtutibus in vitia prauo vsu degenerantibus; quorum fato Imperator adeo nullum lætitiæ sensum percepit, vt effusus in lachrymas, dextra pectus tundens Deum illis facilem & indulgentem precarus sit; tantæ mansuetudinis fuit, quæ intercederet pœnis, vel diuinis. Et Lotharij beneuolentiam ambiuit pius pater, cui liberorum amor omni victoria potior foret; prӕterea Iuditha coniuge impellente summopere, quippe sibi filioque inuigilans, Imperatore præter ætatem curis laboribusque confecto. Ideò ne mox dederetur priuignorum furori, vnum eorum alliciendum putauit: cumque Lotharius tantæ spei esset, si faueret, quanto timori, si aduersaretur, in hunc potissimum intentæ machinæ. Ergo missis vtrinque legatis, de concordiâ regiæ domus ineundâ, conuenerat vt Lotharius, ad firmanda pacta veniret in Franciam, sed sub profectionis articulum, graui morbo correptus, periculosè decubuit; pòst recepta valetudine, mutato consilio, seu praua indole & bonum perosâ, seu conscientiâ scelerum, seu metu nouercæ dona offerentis, ire in Franciam noluit; imò flagitio nouo se annectens, in Romanam Ecclesiam arma conuertit. Circumsepta Italiæ claustris ambitio, ne rursum in Franciam sese effunderet, in ipsâ Italiâ grassabatur, nec placebat Lothario Regnum Italiæ, imminutum admodum & à Romanis Pontificibus, vt aiebat decerptum; sed palam non ausus Gregorio Papæ bellum indicere, quod proximum erat, Ecclesiæ vrbes, maximè Longobardicas, omni ratione vexare, infestare atque diripere cœpit; quod per Pontificem renuntiatum Imperatori, tanto eum dolore perculit, vt qui in omnibus patientissimus, suique compos admodum visus sit, hìc commorâ

Ebo & Episcopi damnati.

Lotharius Romam vexat.

LVDOVICVS PIVS. bile piáque iracundiâ efferuescente, summâ celeritate legatos ad Lotharium miserit, seuerè increpans quod ista patraret; *An non satis esse flagitiorum & criminum quibus in patrem modo deliquisset, nisi & in matrem, Christi omnium patris charissimam sponsam, impia & parricidialia arma conuerteret, tam cito Sacramenti immemorem quo se adstrinxerat, ad tutandam & defensandam Ecclesiam; nec Imperium alio pacto traditum atque susceptum, quàm vt Pontificem & sacrosanctam Ecclesiam omni ope in quoscumque hostes tueretur. Quâ nunc ergo dementiâ, quo furore abreptus, in eam sæuiret, quam tectam & saluam suâ salute oportuit? postremo ni abstineret minabatur Princeps sanctissimus, se confestim in Italiam auclaturum, & leonem fore in vindicandis Dei iniuriis, ipsum quem filius, in condonandis suis agnum sensisset.* Ad ea nuntia Lotharius, inter obsequium & pertinaciam medius arma quidem inhibuit; & rapta haud pauca restituit, verum haud omnia; & Legatos ab Pontifice ad patrem missos magno lætitiæ & gratulationis sensu, ipse contra ius gentium Bononiæ retentos vltra progredi vetuit; ægrè Pontificiis litteris, Adrebaldi astu seruatis, quas furtim raptas homini mendici cultu, Alpes transmissuro ferendas dedit. Interea Imperator citato itinere conuolauerat in Frisiam; in quam Normanni exscensionem fecerant; at pauor iustus statim euanuit, hoste vltro in fugam auerso, nec scriptores tradunt quo id pacto contigerit; moxque similiter Britonum tumultus, excitatus repente, & breuissima mora oppressus est, sed vt Imperatori mala externa leuia; ita domestica grauia quæ mox recruduerunt.

XX.

Anno 837.

Porrò in calamitatum præsagium cometa effulsit; nunquam impunè regnis Regibusve ostensus, (vt vulgò creditur, & forsan haud temerè) globo igneo iubisque prolixis toto cœlo spectabilis; in quem intuens Imperator, ea de re sermonibus, cum Astronomiæ petito habitis: *Noui*, inquit, *quid minetur ostentum eiusmodi; scio Augustorum & regum fata hoc signo monstrari; nec quidpiam noui mihi renunciat, cum fatum nunciat; imò clementiam Dei & bonitatem demirari satis haud possum, qui ignauiam nostram atque socordiam iis discutit signis atque inflammat, vt si forte simus mortis immemores, hoc spectato vel noctis Vespero, vel diei Lucifero, ad mortem proximam futuramque vitam, nos diligentius & accuratius comparemus.* Iis dictis vt mœrorem quem contraxerant sui disiiceret, recreauit se potu, totamque quæ sequuta est noctem fundendis ad Deum precibus insomnis traduxit; multa deinceps in egenos sacrosque Clericorum & Monachorum cœtus effusè largiens; adeo pietas lucrum ex omnibus facit, & ex aliorum metu spem magnam colligit. Deinde cum Iuditha de Carolo anxia, rogaret vrgeretque impensius, vt ipsum Imperator in aliquam regni partem admitteret, tandem in conuentu Carisiaci habito, filium iam puberem palam ense cinxit, & coronâ imposita Neustriæ regem dixit; fide Procerum eidem adiunctâ.

Ludouicus de Cometa.

Pipini mors. Lætitiæ pompam excepit paulò pòst funebris mœror, Pipino Aquitaniæ Rege obeunte, relictis duobus filiis, adhuc impuberibus, in spem paterni regni; nisi fata Franciæ & nouercæ cupiditas obstitissent. Ergo Aquitania Iudithæ visa opulentissima præda, qua Lotharij ambitioni suæque satisfieret affatim; quo consilio, de ineundo cum Lothario fœdere

dere telam retexit; mittit qui in Franciam amicis pollicitationibus vocet, ſpem certam facit partiendæ totius Franciæ ipſum inter & Carolum, Ludouicum fratrem Bauariâ ſua contineri, Pipini filios in Monaſterium retrudendos; ſanè aduolaret, & præmium redditæ gratiæ acceptum veniret. Nec cunctatus Lotharius, admiſsâ conditione Vormatiam venit, perbenignè à patre excipitur, tum naturâ ad indulgentiam propensâ, tum parato à coniuge aditu, quæ iam in virum officiis & blandimentis pollebat plurimum; & confeſtim de partitione Imperij diſceptatur. Imperator Lothario optionem fecit diuidendi regni, aut eligendi, ea ratione vt vnius diuiſio, alterius electio foret. Lotharius cauſatus ſe ignarum finium, & quanta quæque prouincia eſſet, partitionem patri, ſibi electionem optauit: Hinc diuiſo in partes geminas, ampliſſimo Franciæ regno, præter Bauariam Ludouico permiſſam; malo ſanè omine, nunquam in poſterum partes coituras; Lotharius Auſtralem elegit, ſcilicet partem veteris Auſtraſiæ ab Moſa amne, Burgundiam & Phocæorum prouinciam; relictâ fratri Carolo Neuſtriâ, cum Aquitania & Septimania; ſancitâ in conuentu procerum, verbo & ſcripto hac diuiſione. Lætiſſimus arcto vt rebatur concordiæ vinculo Imperator, quo bello eliminato pacem inter liberos tutam perpetuamque ſanciret, Lotharium dimiſit reducem in Italiam; amicè monitum vt minimo fratrum loco patris foret, nam & eum è fonte ſacro ſuſceperat; amarétque concordiam, familiarum Regnorumque fulcrum & ſtabilimentum; quæ haberent ſinguli, inſtar totius fore ſi ſe diligerent, at vero æmulis & diſſentientibus, nec totum pugnantium votis ſatis fore. Hæc ad humanam prudentiam, & Iudithæ mentem haud intuta; ſed quæ mortalium infirmitas eſt, non modo nutantia & caduca, ſed præter diſcordiam, mortisquæ Auguſtum rapuit, origo proxima. Siquidem quemadmodum ea diuiſione conſultum erat Lothario & Carolo; ita Ludouico prouiſum malè & Pipini filiis peſſimè. Primus itaq; Ludouicus inofficioſam partitionem accuſans, arma mouit ea mente vt quæcumque Francorum vltra Rhenum eſſent occuparet. Imperator liberorum defectionibus aſſuetus, acta religioſè celebritate Paſchali, Rheno ad Moguntiam tranſito, copias contrahit, quibus conuenientibus Ludouicus admodum impar, ſupplex patrem adit culpáque agnitâ, veniam impetrat. Vix tumultu ſedato iterum amnem traiecerat, cum in Aquitaniam noui motus cauſa auocatur. In ea Procerum plebiſque ſtudia diuidebantur, partim admittentibus Carolum, partim excludentibus, & Pipinum Pipini filium quem penes ſe habebant, in Regem optantibus; eorum caput quidam Enienus aliique haud pauci, quibus tumultus, & rapiendi ſpes tranquillitate & temperantia potior; illorum Ebroinus Pictauienſis Epiſcopus, cui acceſſerant Reginardus, Gerardus & Rotharius Comites; & ij duo quidem Pipini generi, qui Imperatoris arbitrio ſtandum affirmabant. Et vero Imperator aliquo modo culpam contraxerat, eratque veroſimile, impulſum nouercæ bláditiis, nepotes ex filio nulla ipſorum noxa exhæredaſſe, paterno Regno ad patruum traducto. Quamquam & is culpam excuſabat, quod gnarus quam turbulenti eſſent Aquitani, turbarum fomitem voluiſſet ſubtrahere, abdicando Regem pene

Regni diuiſio.

Vnde noua diſcordia.

 infantem

LVDOVICVS PIVS.

infantem, cuius regimen dum ambirent singuli cuncti turbarent. Igitur Ebreino, cui Abbatiam sancti Germani in præmium fidei contulit, abs se dimisso, post habitum Cabilone conuentum, Iuditha & Carolo comitantibus cum exercitu transmisso Ligeri, ab Aruernis capto itinere & Procerum qui fidi essent sacramento accepto, vltra ad Pictauos tendit, venitque Pictauium, iam adulta hyeme, sub Natalis Dominici diem; rebellibus identidem copias eius carpentibus, infestisque per latrocinia potius quam iusto bello.

XXI. *Ludouicus in Germania rebellat.*

Verum agenti inter festos dies Pictauij iterata Ludouici defectio nunciatur, qui Saxonibus Thuringisque aliquot sibi adiunctis, Alemanniam quæ Francica esset inuaserat. Enimvero hoc nuntio, pius Imperator ita commotus est, tandem mansuetudinem iracundia iusta profligante, vt morbum contraxerit, quo postmodum raptus est, pituita quæ tum in pulmonem pectusque exundabat, mox indurescente; & orto apostemate corrodente pulmonem. At quantumvis ætate & inualetudine grauior, posteaquam statum ab Ecclesia solemne ieiunium piè delibauit, Iuditha & Carolo in Aquitania relictis, per sæuitiam hyemis Aquisgranum venit, inde in Thuringiam penetrans in quam inuaserat Ludouicus, plana omnia reperit, diffiso rebus suis Ludouico, & per Slauos in Bauariam reduce. Indictus Vormatiam conuentus Imperatorem eò reuocauit, morbóque ingrauescente, mortalitatis admonitus pius senex, præter defectionem Solis, qua eo tempore totum sideris lumen caligo offudit, ad exitum vitæ more Christiano se comparat. In morbi angustiis inter vitæ mortisque confinia, spectabili patientiâ quadraginta dies egit, diebus singulis apud Drogonem Metensem Episcopum peccatis depositis, nullo propemodum cibo præter sacrosanctam Eucharistiam admisso, qua & quotidie pascebatur; abstinentia eiusmodi vt affirmabat, compensans quod Quadragesima proximâ viæ & morbi causa omissum erat ieiunij. Domesticis suis rem familiarem diuisit, egitque gratias supremo regnorum Domino, quod in tam multis opibus, quas abunde in eum effuderat, iam nullius rei dominus foret; imitaturus paupertatem Christi, termino vitæ, quam decursu non potuit. Postea impertitus Ludouico absenti veniam defectionis, quæ transibat in parricidium, inter continua Christianæ pietatis & patientiæ signa efflauit animam; ætatis anno sexagesimo quarto, Imperij trigesimo septimo, merito Pius dictus à posteris; siue aduersus Deum quem religiosissimè coluit, summæ in Romanos Pontifices obseruantiæ; siue in liberos, quibus ad nimietatem indulsit. Et prodigio est, obsequentissimo in parentes filio tam inofficiosos fuisse liberos; Imperatorem studiosissimum pacis, assiduis bellis diuexatum; cultorem obseruantissimum Præsulum, à Præsulibus pessimè habitum; addictissimum administrationi Imperij tam infeliciter administrasse; Franciam viuam & vegetam latè Europâ sparsam suscepisse; ac diuisam in plura membra, languentem posteris dimisisse; adeò quiddam est, præter ciuilem prudentiam, quod regna pariat, alat, & foueat; Regumque studia, nisi annuat Deus, ludibria sunt.

Anno 840.

Ludouici Pij obitus.

XXII. *Bellum ciuile à Lothario.*

Acerbam adhuc & immaturam concordiam liberos inter Imperatoris mors

mors, vt turbo discussit; mox Lotharij ambitio, vt procella sæuissima protriuit, penitus atque extinxit. Lotharius agebat in Italiâ, in Germania Ludouicus, in Aquitaniâ Carolus, dissitis admodum spatiis, & securâ pace, nisi ad discordiam propius conuenissent. Primus omnium Lotharius prementibus cupiditatis calcaribus, & prorogata spe in totam Franciam, ad inuadendos fratres se accingit; spectabili specie arma prætexit. *Se à prima ætate Regni Imperiique non heredem modo, sed consortem; non designatum, sed constitutum fuisse; Francorum Monarchiam vno tantum capite stare posse, id iam ab Atauo diuina prouidentia stabilitum: vt Martellum Pipinus vnus exciperet, Pipinum Carolus, Ludouicus Carolum, Deo fratres consortes vel æmulos eripiente, ne Regnum amplissimum dispertitum in partes, vel conflictu partium, vel distractione corrueret. Penes se præiudicium fore, & à natura quæ primum edidisset in lucem; & ab optione, designatione paterna, & ab ipso merito laudis, & gloria militaris; quid enim Ludouicus bello vnquam gessisset, qui Bauariæ suæ finibus vix vnquam excessit? Quid Carolus Ephebus propemodum, procacisque femina pendens vberibus? Quare adessent Franci communibus votis, nec secessione in partes immerentem patriam lacerarent.* Ita quam plurimos in societatem suam abduxit, qua spe, qua metu; verosimili opinione, perfecturum eum quæ optabat. Nec est quod fidem Sigonio habeam, Lotharium vt optimum principem ingenti, & affirmanti adductum cupiditate fratrum arma mouisse; cum scriptores omnes contrarium asserant, & vnus omnium instar Nitardus, Caroli magni ex sorore aut filiâ nepos, qui huic bello interfuit, dignissimus fide, tum dignitate originis, tum testimonio rerum quas scripserit oculato. Prætèrquam quod idem Sigonius peccat, adiungendo Ludouico & Carolo, Pipinum nepotem, qui stabat ex Lotharij partibus, & Carolum perinfensum semper expertus est. Ergo Lotharius vt sementem in Francorum mentibus fixam in aristam educeret; primùm in Ludouicum exercitum ducit, ne forte geminos si aggrederetur & concordes faceret, & ad expugnandum difficiles; amicitiâ interim ostentatâ Carolo; eum se fratris & filij loco habiturum, non abscessurum à pactis initis, Ludouicum tantum armis peti, in vltionem paternam, ne qui optimo principi mortem confecisset, ei impune tantum flagitium foret. Statim occupatâ Vormatiâ, suóque præsidio firmatâ, Rhenum traiicit, & versus Bauariam celeriter tendit. Nec cunctatus Ludouicus instructo exercitu ad Francofurtum occurrit, certus dimicandi, nisi Lotharius militi parcens suasque res aleæ martis committendas non ratus, spe iniectâ pacis, factis induciis abscessisset; deliberato quantum liceret, arma ostentare, quorum fulgore dolus grassaretur, abstinentem interim pugna, nisi coactum vi, aut spe certâ victoriæ. Omisso itaque Ludouico, venit in Carolum, agentem adhuc in Aquitania, paruisque itineribus incedit, vt vrbes & prouincias mansuetudine fictâ illiceret, Carolumque suæ mentis ambiguum, imparatum tandem obrueret. Et verò Carolus admodum anceps, quo Lotharius tenderet, ad eum legatos, quorum Dux Nitardus, mittit; memoratum quæ patri iurasset, quæ modo adhibita fide spopondisset; iturum in obsequium Carolum & in patrem habiturum, sed mirari

se,

CAROLVS CALVVS.

se, quod armatus in Franciam penetret, vrbesque suo milite quasi hostis obtineat. Ad hæc Lotharius, mentem responso dubio tegere, quam tamen factis aperiret haud dubiè, Nitardum sollicitando, ab Carolo vti deficeret, & cum exercitu, qua vim qua dolum per vrbes singulas promouendo. Quibus Carolus, explorato satis fratris consilio, expedito in perniciem suam, copias quamquam exiguas in Franciam ducit, sed confestim audito, matrem quam in Aquitania reliquerat, à Pipino premi & depelli, versis vestigiis in Aquitaniam redit, moxque cœlo pietati in matrem propitio, Pipinum opportune deprehensum, fundit fugatque, cæsisque ipsius copiis, relicta Proceribus administratione Prouinciæ, à tergo tutus in Lotharium properat. Ad Aureliam interiecta vrbe, castra opposita ponunt fratres; & Carolus quamquam exercitu longè impar, ad pugnam forti magnóque animo se accingebat, prompto milite, & morte deliberata ferocior; quando Lotharius haud immemor consilij, priori fraude vsurpatâ, auctus in dies defectione Procerum vrbiumque, pacis mentionem iniicit, & quibusdam pactis conditionibus, re integrâ ad proximum conuentum Atiniaci habendum remissâ, iam à Mosa ad Sequanam omnium Dominus, incolumi exercitu, vegetisque fraudibus conquiescit. Carolus in Aquitaniam versus, ad incrementa militi sublegenda, felici omine Bernardum Septimaniæ ducem forte obuium detrectantem imperium vincit, victumque ad præstandam fidem opemque præbendam adigit.

XXIII *Pugna Fonteniaca.*

Videbatur inter fratres posse conuenire, si bona fide egisset Lotharius: verum is contra quam erat pactus, rursum in Ludouicum machinas omnes conuertit, non dubius quin eo expugnato, Carolum crebris defectionibus imminutum, sub potestatem redigeret: verumtamen ne armorum strepitu excireteur in auxilium Carolus, dolos clanculum texens, fœderatos omnes ab Ludouico auertit, coacto eodem, ne interciperetur, in Bauariam fugere; idque fraude Orgarij Moguntini antistitis, quem ad eiusmodi artes adhibebat Lotharius, sicuti Ebbonem Rhemensibus Infulis spoliatum, ad Francorum Proceres expugnandos. Nec erat insidiarum inscius Carolus, sed vt pactis staret, multis quamquam ærumnis, Atiniacum, *Atigny.* vti condictum erat, venit; frustraque expectato Lothario, cuius exercitus incrementis magnis augebatur, non dubitauit quin armis decernandum foret. Animum fecerunt legati à Ludouico, se suamque operam in communem hostem pollicente, quibus confestim dimissis cum precibus, vt quam ocyssime se fratri copiasque adiungeret, ipse magno periculo retrocedit, matremque cum Aquitanico milite aduentantem Catalauni excipit, *Chaalõs sur Marne.* magnâ vt matris laude, quæ virilibus curis armaret exercitum duceretque, filioque nunc pro patre esset; ita & filij qui vicesimo anno nondum expleto, prudentiâ & fortitudine iam virum ageret; breui tamen laude, nam qui adolescens supra virum fuit, vir modo infra puerum erit. Recreatus est prospero nuntio à Ludouico, qui profligato Alberto, Lotharij legato, sibi obiecto ne penetraret in Franciam, victor & ouans laureatum militem perducebat ad fratrem; quapropter ad eum magnis itineribus

Carolus.

Carolus properans, copias tandem adiunxit; vnoque consensu in Lotharium mouent. Et is re iam ad dimicationem spectante, etiamnum moras nectens, vt Pipini ab Aquitania copias operiretur, internuntios de concordiâ mittit; nec fratres abnuebant, certi magno dispendio, Franco sanguini parcere, emebantque pacem, auro, veste, omnibusque tum suis, tum militum impedimentis, præter arma & equos; opulentis ante prælium spoliis, si staret pactis Lotharius, addebatque Carolus ditionem ab amne Sequana ad saltum Carbonarium, vt Ludouicus Cisrhenanas Prouincias. Sed Lotharius adiuncto Pipino, vel eius copiis, cui voto obtendebat spem pacis, eâ statim abruptâ, se testatus vnum Franciæ Dominum, nec sine suâ suorumque iniuriâ rem tot partam titulis, trasmitti posse in alium, disceptationem pugnæ committit, delibatâ iam spe victoriâ, fido milite & numeroso, contra ambiguum vt rebatur, numero imparem, & in diuersa gente infidum. Ad Fontiniacum Villam iuxta amnem Icaunam, Antissiodoro haud procul, septimo Kalendas Iulias pugna conserta est atrocissima, obstinatissimis partium animis. Nihil eius singulare describitur, nisi obiectum in cornu dextro Ludouicum Lothario, ac post cruentam dimicationem, Lotharium victum salutem equo commisisse; contra in cornu læuo profligatum Carolum, sed à fratre tam opportunè latas suppetias, vt & ipse hostibus pulsis victor euaserit, stratis latè agris cadauerum strage. Sex horis quibus depugnatum est, centum hominum millia ceciderunt, Franci omnes nominis, & è nobilitate præcipuâ; vt ex parte vtraque generosissimus quisque fortissimusque ceciderit; eaque clades ruentem iam Franciam præcipitauit, quam maximè decusso nobilium militumque flore, eneruі posthac & exsangui regno, ad Normannos aliosque hostes repellendos. Fratres victoriâ moderatissimè vsi sunt; nam & pepercerunt fugientibus, reuocatis qui persequebantur, & nullo discrimine victi aut victoris, tùm cæsos sepulturæ mandarunt, tùm saucios omni curâ fouerunt; rari in ciuili victoria victori detrahi, quidquid victo perit. Bernardus etiam Septimaniæ Dux humaniter exceptus à Carolo, qui pugnæ testis, certusque ad victorem, vter is foret, accedere, tandem patrato prælio, Laureatos fratres conuenerat; pollicitus operam ad Pipinum ex Aquitania eliminandum. At Lotharius moderationem fratrum ignauiam reputans; adeò nulla virtus est, quin aliquo vitij confinio decerpatur; receptis quos fuga sparserat, aliisque euocatis, instaurat exercitum; eò maximè quod fratres, quasi debellatum vno prælio foret, diuisis copiis abscesserant, in Bauariam Ludouicus, in Aquitaniam Carolus; ignari hosti vel victo cui animus suppetit, vires non defore, nisi obruatur. Igitur præter Francos, auctus Saxonibus & Normannis, quos exciuerat in bellum Lotharius, alterutri fratrum terribilis, ducit in Carolum, quem in Aquitaniam fugisse rumore falso, vulgauerat. Et opprimebat haud dubie, nisi cæcâ imprudentiâ opportunitatem maximam corrupisset. Quippe magna celeritate redux ab Aquitania Carolus, Ludouico in opem frustra conuocato, impar Lothario, vnâ Sequanæ interiecti morâ sustentabat se, cladem que inhibebat; at fossâ facile superandâ, nauigiis aliquot Lothario traditis & vado amnis multis in locis

CAROLVS CALVVS.

Anno 841. Fontenay pres d'Auxerre.

CAROLVS CALVVS.

aquari in penuria peruio. Verum Lothatius, siue incuriâ, siue victoriæ securitate, traiectione neglectâ, spatium Carolo fecit ad occupandas vrbes Lutetiam & Melodunum, præsidio ad vada amnis obiecto; vnde primus fractus est impetus, moxque transmittendi omnis spes adempta intumescente amne per dies plusculos, sponte, nullisque imbribus; quod diuinæ opis fidem fecit. Ita Lothatius socordiam incusans, ne diutius motam irritam tereret, dum amnis detumescit, ad excipiendum ex Aquitania Pipinum versus Senones profectionem indicit; lubricam occasionem frustra quæsiturus.

XXIV. *Lotharius admissus in Gallia partē.*

Scilicet Ludouicus ex periculo Caroli æstimans suum, rursum transito Rheno ipsi adiungitur, & post fœdus ictum & iuratum, exceptumque filium Carolomannum, è Bauaria vim magnam militum deducentem, iam hosti terribilis cum fratre incedit. Lotharius tanti exercitus fama à Pipino desertus, nec militem collectitium ausus dare in prælium, soluto exercitu comitantibus paucis transmittit Rhodanum, Galliâ cedens, quam tanta clade in arma exciuerat; centum hominum millibus, vnius hominis cupiditati litatis. Fratres concordi animo, conuentu Aquisgrani edicto, Lotharij causam Episcopis disceptandam committunt; à quibus is indignus regno iudicatus, vniuersa Francia deturbatur, in Ludouicum & Carolum per æquos arbitros diuidenda; Deo sinente, vt qui Episcoporum operam conuertisset in patrem, eadem expugnaretur à fratribus. Ergo Lotharius vi & dolo frustra consumptis, in preces versus, legat ad fratres qui suo nomine dicerent; *Se in Deum & fratres commisisse noxam; pigere belli quod vniuersam Galliam concussisset, fratrumque concordiam diremisset; cupere maximopere vt in posterum sancta esset, & stabilis, idque vt perficeret omissurum se nihil; vnam rem duntaxat postulare se, & rogare suppliciter, vt si iis visum esset, partem aliquam Regni ad tuendam Imperatoris dignitatem sponte largirentur; partem Italiæ cuius vnius iam possessor foret, eam in rem arctioribus conscribi terminis; totius interesse Franciæ, vt è sua gente Imperator id fastigium nominis in sublime eueheret, nec pro Duce aut Comite haberetur. Proinde dispicerent, vtrum ad arctius concordiæ vinculum nominisque Francici gloriam præstabilius foret, ipsi paterni auitique Regni partem condonare.* Fratres legatis haudquaquam repulsis, modestè conquesti, *magnis calamitatibus parci potuisse, si eo Lotharius ante bellum gestum fuisset animo, quo & ipsi tunc erant; se ad petita promptos affirmant, nec transuersum actos à geminatâ victoriâ, memores concordiæ quam natura paterque iusserant, gnarosque nullam pacem firmiorem esse, quam vbi victor victo se adæquat. Sed ne vllâ cupiditate dimouerantur à iusto, se rem totam Episcoporum permittere calculis, vt ij religiosius, eoque stabilius, quod Regno conduceret Regibusque, nullo affectu prauo decernerent.* Ita Regni partitio tres inter fratres conficitur, malo concordiæ omine, cùm in partes totum dirimitur; Ludouico Germania tota vltra Rhenum cessit, Bauari, Francones, Thuringi, Saxones, aliæque gentes fœderatæ; Carolo

Anno 843.

Occidentalis Francia, ab Mosa Amne ad Oceanum Aquitanicum; Lothario mediæ, Rhenum inter & Mosam prouinciæ; quæ deinceps Lotharij Regnum ac Lotharingia dictæ sunt, siue *Lothier regne*, & per nominis corruptelam

CAROLVS CALVVS.

ruptelam *Lorraine*; quæ appellatio hæsit vni admodùm tam commodi regni prouinciæ; iisque adiuncta Phocæorum prouincia ad Mediterraneum, quasi Italiæ amplum suburbium. Auspicata equidem diuisio, si iisdem terminis Regnantium animi, quibus regna conscriberentur; sed malè regnis diuidendo consulitur, absuntque à ruina propiùs quæ in partes eunt. Sanè ab iis pactis Francia, in præceps miserabiliter ruit; siue exhausta per Fontiniacam pugnam & debilitata, siue Barbarorum irrumpentium furore, siue Regum ignauiâ in exteros, in suos proximosque ferocia; siue infirma & trunca distractione partium & membrorum; siue Dei nutu, res humanas vicissitudini permittentis. Nec lento gradu ad ima decursum, sed præcipiti casu & subito, vt quo seculo fastigium gloriæ adepta est Francia, eo miseriæ ignominiæque cœno infixa sit; ludibrium sibi & hostibus; breuisque limes ab Carolo auo, ad nepotem Carolum fælicitatem ab calamitate seiunxerit. Nec historiæ status in tam turbido æuo felicior, quæ macilenta, trunca, & caliginosa, pauca admodum posteris tradidit; quasi puderet à Pipinis & Carolis, describere Regulos vnâ infirmitate conspicuos; aut addicta patientiæ remis, calami vsum inter miserias dedidicerit. Ego ambagibus nouis implicitus, summa capita, quantum patebit veritas, explanabo; rerumque molem, quod fecerunt fratres, in partes diducam. Ab Italiâ sede Imperij initium petam.

XXV. Anno 843. *Saraceni inuadunt Italiam.*

In eam ab domesticâ seditione Saracenorum lues propagata per triginta annos dire bacchata est. Sicardo Beneuenti duce, nefariè à suis occiso, Radelchis priuatus dominatum inuaserat, cùm is sæuè crudeliterque se gereret, Capuani ipsius odio ad Sigenulphum Sicardi fratrem exulantem Tarenti confugiunt, armatumque Radelchi opponunt, principatus auiti repetentem vindicias, & Tyranni sæui vltionem. Radelchis infirmior Saracenos ex Africa summo scelere euocat; statimque potentior premebat æmulum, nisi & ipse ex Hispania Saracenos in subsidium excitos Afris obiecisset, magna Italiæ & Christianæ rei pernicie, & ipsorum qui vocabant exitio; Afris atque Hispanis conuenientibus, & æquo iure fidos hostesque diripientibus. Tanta labes Romano Imperio inusta, quæ & Lotharium nomenque Francicum maculabat (quippe Dux Beneuentanus, stipendiarius Lotharij erat) adeò neminem è principibus Francis affecit, vt Lotharius, cuius intererat maximè, Ludouicum natu maximum filium consortem Imperij dictum, Romam cum exercitu miserit à Sergio nouo Pontifice coronandum. Et quidem iuuenis, prauo suorum & vt scribitur, Episcoporum impulsus consilio, ea mente in Italiam armatus venit vt subigeret Romam; Beneuentanis, & Saracenis, seu spectarent ad alium, suo bello permissis. Quocirca vbi Bononiam ventum est, remissis militi ad prædandum habenis, tot strages, cædes, prædæ, incendia, per agros vrbesque, repente conspecta sunt, vt solitudo vbique fieret; à militari licentia fugientibus populis. Sergius Pontifex perniciem quam repellere armis non poterat prudentiâ elusit; Nam Ludouicum quasi amico & beneuolo animo ad vrbem accederet, pompa solemni venientem exce-

Ludouicus iunior Imperator.

CAROLVS CALVVS. pit, obuiam missis qui honoris causa deducerent, vt vsurpatum in patre & auo antea fuerat; & ipse in Basilicam Sancti Petri affirmantem se nullo prauo consilio venisse admisit. Imò cum exercitus, suburbia proximosque agros fœdè diriperet, vixque ab vrbe murorum portarumque claustris amoueretur, prudentissimus Pontifex dissimulato dolore, cæterisque traditis, vt vitæ & capiti consuleretur; nihil conquestus de iniuria, Ludouicum in Longobardiæ Regem coronauit, seu in Imperatorem vt contendunt alij. Anno 844. Nec modo in paratam vim dimicandum solertiâ fuit, sed & in fraudem atque astutiam, à Drogone cæterisque Episcopis comparatam. Etenim antistites magno numero ab Longobardia insubribusque contracti, Drogone antesignano adiunctis Palatinis Comitibus, aggressi Apostolicam sedem, auctoritatem summam detrahere, ac caput causæ conficere verbis & rationibus conabantur. Quo armorum genere Sergius longè potentior, ita verborum eloquentia momentisque rationum coniecta tela repulit atque infregit, vt iidem quos impellebat audacia, pudore obruti & reuerentiâ victos se fassi, ferociam verterint in amorem atque obsequium. Ita Ludouicus posteaquam Sigenulpho ad se venienti, Beneuentanum Principatum concessit, reducto exercitu, Ticinum in Longobardia petiit, salua & intacta vrbe, prudentia Sergij; & incolumi auctoritate Pontificis, eiusdem constantia; vtrobique vincentis, seu dum verbis pugnat, seu dum armis cedit. Ludouici discessione & patientia postmodum, apertus Saracenis campus ad grassandum, qui ab Italiæ Angolo pestem promouentes, Vrbem sæpius in discrimen summum adduxerunt; donec Leo Pontifex eo nomine IV. veterem Vrbem communiuit, nouamque adiunxit, è Transtiberianis suburbiis, quam Leoninam dixit; sacrosanctam Petri Majestatem saxorum mole & munitionum claustris prætexens. At Beneuentani maximè omnium premebantur hac lue, distractis in factiones Principum animis, dirósque hospites vltro vocantibus: quam calamitatem miserabilius dolens Bassacius Cœnobio Cassinensi præpositus, ad Ludouicum Ticini agentem se confert, precibúsque supplicibus impensè flagitat, vt Christianum populum & beneficiarium Imperatoris, durissimâ seruitute liberatum velit, ac Mahumetis impiissimâ gente vindicatum; rem suam agi, sibi pereuntibus, quos immanitas sæua diriperet & quos efferret summa impunitas, ad Longobardiam ipsam peruasuris. Anno 851. Quibus persuasus Ludouicus, generosi quidem magnique animi iuuenis, quoties sibi permitteretur, armatum militem Beneuentum ducit, Saracenosque omnes sibi contraditos, cum Massare ipsorum Duce, sacro Pentecostes peruigilio extra vrbem ductos, iugulari iussit, Tartaro iustas inferias, pacemque sanciturus in capite, Sigenulphum inter & Racheldim de principatu contendentes Imperium æqua parte diuisit, & concordiâ ad tempus præstita mox recessit. Ideo tamen pax Italiæ restituta non est, ducibus Beneuentanis parte haud contentis, nec expulsis principatu toto Saracenis, imo in dies nouo supplemento ad maiora mala repullulantibus, futuris mox Ludouici gloriæ in nouã segetem.

Conce

Concessum postea totum Imperium Lotharij obitu, Ludouico, & ille quidem per partes obiit; Primo sponte, dein naturâ, & necessitate. Firmato Lothatingiæ Regno, & Ludouico in consortium adscito, iam pertæsus mortalium rerum prioráque flagitia meditans, animo post satietatem pacato, & Diuinâ haud dubie aurâ inspirante, statuit abdicatâ pompâ & coronâ, quod vitæ supererat Deo abdicere, & in pœnitentiam scelerum, abdere se in Monasterium; Dei iudicio vel benignitate mirabili, vt qui de patre induendo in Monachum tantâ contentione sategerat, idque per nefas, is egregiâ virtute, in hoc institutum, se se abiiceret. Quocirca liberis enocatis, aperto consilio, iisdemque in diuisionem Regni admissis; cuius cupiditati Orbis propemodum angustior foret, idem pullâ veste opulentus & plenus, Prumiensi Cœnobio se inclusit; moxque attonsâ comâ, induit Monachum, anno quo Imperium tenebat decimo quinto; hoc facinore priores labes vtcumque emaculans, & famam redimens honestam in posteris, iuuitque, quod eodem anno Monachum induit exuitque, morbo è viuis raptus, statim ad pœnitentiæ metas è carceribus vectus, quem & aliqui scribunt, sex duntaxat dies in cœnobio vixisse. Eius arbitratu tres inter filios diuisæ prouinciæ; Ludouico Imperium cum Italia datum est, Lothario Regnum Austrasiæ, seu Lothatingia; Carolo Phocensis prouincia cum Burgundiæ parte. Ac Carolo posteà absque prole mortuo, quæ sors eius erat, Prouincia Ludouico, ac Burgùndia Lothario fratribus obtigit; iam in plures partes sectâ Monarchiâ. Ludouicus ergo, quem ad Aui & Patrui discrimen, iuniorem dicemus, Imperij compos in Italiam redit, nec quidquam aliquot annis dignum admodum memoria gessit, Romanorum Pontificum comitiis intentus; ac præcipuè quæ in Benedicto peccauerat, luculenter in Nicolao emendans, cuius electioni mirifice assensus, eum Romam maiorum more venerabundus conuenit, & post mutua veræ charitatis officia, in posterum coluit; Romanæ sedi si quis vllus addictissimus, & Auitæ pietatis dignus æmulator. Isque est Nicolaus, qui hoc nomine I. magni cognomen ob fortitudinem Christianam obtinuit; inter Francos Episcopos, Græcósque Patriarchas inconcussus procellis scopulus, Regumque vitia, manu medica tractans, ferro & igne ad curationem admotis; adeò est quædam pietas fortis, aspera & intractabilis, vbi mollities damno est & palpum exitio. Saraceni interea ab vrbe Bario quam primo in Italiam ingressu occupauerant, in Campanos & Samnites crebris direptionibus grassabantur; nec erat repellendæ pestis spes modúsve, præterquam in Ludouico. Is igitur, adhortatore Pontifice, & conclamantibus miseris populis, valido magnóque exercitu lecto, ad honestissimum in Saracenos bellum Francos ducit, iam veterno quodam pigrescentes; simulque fratrem Lotharium rogat, vt indicto delectu, quàm maximas copias in Italiam agat. Serdanus Saracenorum Princeps, Adelgisi Ducis Beneuentani accitu, Capuano & Neapolitano agro vastatis, plures vrbes ipsamque Capuam ceperat, copiásque sibi obiectas à Duce Spoletano & Marsorum

Lotharij pius finis.

Anno 855.

Filij succedunt.

Anno 858.

Ludouicus Saracenos vincit.

Anno 866.

CAROLVS CALVVS.

Comite prælio vicerat. Præter alia scelera, sacrilegio & impietate insignis, qui supra sacrosanctas Aras stupraret virgines, in vasis sacris per contumeliam biberet, sibique Thuribulis quasi Deo suffitum fieri imperaret. In eum ergo Ludouicus mouens, non expectato Lothario, per Soranum agrum Beneuenti fines ingreditur, & in Cassinensi Monasterio Cœlesti ope imploratâ, Capuam contendit; quam à Sarracenis propugnatam tertio mense obsessam recipit, & iam antea perinfensam, nudatam muris magnam partem delet. Inde per inferi maris præcipuas vrbes; Salernum, Amalphin, Puteolos, atque Neapolim, traducto exercitu, totam regionem Mahumeticâ gente expurgat; tum demum Beneuentum, ad Adelgisum ducem diuertit, fide iam pridem dubiâ, atque suspectâ. Ibi post breue otium copiis auctus, quas è Francia Lotharius frater adduxerat, vrbem Luceriam quam in Apulia Saraceni tenebant, oppugnaturus, exercitum promouet. Hostes numero haud quaquam impares, ad seruandam vrbem magni momenti, sese in prælium expediunt, conseruntque ingenti animo; quo primum Franci victi, acieque pulsi, mox indignatione & pudore, redintegratis animis viribúsque, tanto ardore pugnam instaurarunt, vt à victoribus extortâ victoriâ, fugatis Mauris deletisque priorem culpam præsenti laude restinxerint. Eodem prope impetu capta Luceria, proximaque castra expugnata, & inde Barium tota belli moles incubuit. Eum malorum omnium fontem & Sarracenicæ luis propaginem, nisi expugnaret vrbem Ludouicus, nihil actum propemodum, hærente in visceribus peste. Admotæ copiæ, & adhibita omnis corporum animorumque contentio; sed difficilior expugnatio multis incommodis in quartum annum producta est; nam primo Saraceni iam pro aris & foris, acerrimè spem vltimam suam propugnabant; deinde Lotharij exercitus, morbis ob feruentissimos æstus contractis, fœdisque araneorum morsibus, quos Tarantulas vocant, consumptus, nihil operæ nauabat. Soluenda itaque obsidio fuit, reductæque Beneuentum copiæ, non sine damno atque dedecore, hoste postremum agmen cum cæde carpente, & Garganum montem diripiente.

XXVII. *Bellum in Saracenos.*

Vota de Bario repetenda interpellauit aliquantum Nicolai mors; cui suffecto Adriano II. magnâ Ludouici moderatione, minimum conquesti, quod ad Comitia Pontificia sui Legati haud vocati essent, imo gratulantis, quod virum sanctum Romani legissent; statim curæ Saraceni belli renouatæ, Lothario fratre dudum in Franciam reduce. Attamen iniecta est sanctissimo bello, ab impiissimo homine remora, ab Lamberto Vnitonis filio duce Spoletano; qui sub Pontificis consecrationem, specie præbendi obsequij, vrbem ingressus, eam diripuit militibusque in satellitium ductis, ad omne flagitium licentiam fecit; nullique est parcitum, rapinis, sacrilegiis, & libidinibus, deformata misera ciuitate. Accusatus tantis criminibus, apud Imperatorem Lambertus, Ducatu spoliatus est; consortes partim pœnituit, partim Beneuentum,

uentum, reorum perfugium auolarunt. Patratis Adriani vindiciis, statim in Barium intenta vis belli; sed cum fortiter repelleretur, in alia oppida paulisper traducta; Ita Matera, Venusia, Canisium Saracenis ereptæ; Matera igne succensa est, aliæ seruatæ, præsidiisque munitæ. At postmodum Ludouicus, receptâ Basilij Constantinopolitani Imperatoris classe, ad eliminandos Italiâ Saracenos, opem adiungentis, terrestribus maritimisque copiis adortus est Barium, feliciori quam ante successu, & magna laude constantiæ, quæ si conatus primi attingerent metas, nulla esset. Quippe Saraceni prioris belli mole iam obtriti, & ademptâ subsidij spe, arcto terra, marique obsidio, deditionem Ludouico fecerunt, nullis conditionibus præter victoris arbitrium; Duce Serdano atque vrbe sine fraude traditis; nec mora Serdano mors illata, quem alij tamen seruatum volunt; arx ne reciperet perfidos, solo æquata. Inde Tarentum arma conuersa, quæ vrbs vna Italiæ obtinebatur à Mauris; à qua tamen conspiratione duorum Comitum abreptus est Imperator, posteaquam detecto parricidio fugientes insequitur. Beneuentum apud Adelgisum eiusmodi hominum receptorem confugerant; aderatque Ludouicus pœnas non dubie repetiturus, nisi Adelgisus fictâ pœnitentiâ, humi prostratus sibi ac sociis verbis supplicibus, rogasset veniam impetrassetque, Imperatore nusquam duro ad veniam, magna Christiani laude, fortasse haud Principis. In eo rerum cursu Imperatorem fratris Lotharij mors distinuit, patruorumque cupiditas. Ii confestim in hereditatem mortui deuolantes, Imperatoris nulla ratione, eam inter se partiuntur, vt prædam; ad Ludouicum Germaniæ Regem spectantibus vrbibus quæ ad Rhenum & Mosellam forent, ad Carolum præter Tungros & Tullenses, Lugdunum, Vienna, aliæque Burgundiæ vrbes. Imperator ius gentium appellans, naturæque placita; apud Adrianum patruorum furorem incessit grauiter; *Spoliatum se fraterno Regno summa iniuria, difficillimi belli tolerantem ærumnas, pro Christiana republica suscepti & prope confecti; & ab iis qui otiosi spectarent aliena incommoda, nec periculi laborisve partem vllam attingerent. Quid à Saracenis tentari aliud, vel optari posse, quam vt eorum acerbissimus hostis molestissimam iacturam faciat, & volens nolens ab eorum pernicie rapiatur? Quid optatius commodiusve exequerentur ipsi si liceret, quam vt Austrasiam longius dissitam occuparent, & vita fontem dum pelluntur extremis inuaderent? Sanè tam æquum ius iis fore ac patruis, qui nepoti superstite fratre alieni, nullo iure quam vis tyrannica in regnum eius inuaserant.* His iustè commotus Pontifex, ad Reges scripsit, extatque exemplar litterarum ad Ludouicum Germaniæ Regem, quibus mirifice Imperatorem commendat, & acerbè conqueritur, eum dum labores tantos perpetitur, pro debellandis Christiani nominis hostibus, impeti opprimique ab iis qui belli & ærumnarum consortes esse debuerant; postremo ni obsistant, intentat Ecclesiæ fulmina, cœlestibus pœnis sanciendа. Verum in iniuria perstitit fratrum ambitio; imo Carolus ab Hincmato Rhemensi Antistite, Lotharingiæ

Anno 870.

Ludouici Basilio littera.

CAROLVS CALVVS. ringiæ coronam celebritate magna suscepit, eamque ob rem, Adrianus Pontifex itidem in Lateranensi, pompa solemni Ludouicum Imperatorem Lotharingiæ Regem inaugurauit, ab inferendis in reges pœnis adhuc se abstinens, donec Saracenicum bellum quod erat in manibus conficeretur. Et Ludouico moderationi fuit non obuiæ, inhibere vindictam flagrante iniuriâ, damnumque priuatum fidei hostibus posthabere. Mox laborauit pissimus Princeps in ipso Imperatoris titulo retinendo; nam Basilius Macedo Imperator Græcus, nuper ex equilone Michaëlis nece euectus in solium, quamquam nobilissimam Arsacidarum originem vindicaret sibi, ingentes animos pro fortuna alens, se vnum Imperatoris titulo dignum ratus, post Barium captam, scripserat ad Ludouicum, vt Imperatoris nomine abstineret. Sugillabat Francorum gentem, obscuram adhuc & propemodum barbaram, indignam esse tanto fastigio; nuper id dignitatis inuectum in Carolum, adulatione Pontificum, & Romani Imperatoris iniuria, nec hæreditarium id fuisse nomen, maximè posteris ab auita laude deficientibus; Sanè si in Reges Franciæ transmittendum imperium sit, Ludouicum, ab re tituloque abesse, cuius in Francia nullum imperium foret, quique à Patruis vt exheres bonis deturbatus esset; in ipsa Italia, infirmam esse authoritatem atque precariam; Barium vrbem vnam annis quatuor ægrè expugnatam, & Græcorum duntaxat opera, classè immissâ, quæ vrbem cœperit; infrequentibus Francis, reique tanræ numero impare. Ad quæ rescripsit multâ modestiâ, contumeliâ nullâ Ludouicus; *Nullam gentem esse quæ splendidis illustribusque cunis enata sit; Francos originis tenebras post factorum luce colluminasse; singulas Europæ prouincias eius gentis trophæis inscribi. Nec supra meritum, id dignitatis tributum Carolo, à quo Saraceni victi, excisi Longobardi, domiti Saxones, Ecclesiæ magno & emolumento, & stabilimento; nec blandimentis Pontificum, nec Græcorum iniuriâ impertitum id, quod æquissimè debitum, relictum ab alio, ab communi Patre concessum est. Nec degeneres posteros à primâ gloriâ, quorum victoria nondum ab hostium animis obliterata sunt; ipsum se, quisquis tandem sit, Maurorum spoliis decoratum, nec Imperatoris indignum nomine, qui Dei ope toties vicerit. Quod Franciam non possideat, falli Basilium; etenim suum esse, quod teneretur à Patruis, nexusque mentium tam arctos esse quam sanguinis; nec disceptatorem fore Basilium, si quid inter eos priuatæ discordiæ, natum esset; postremo, quæ obiiciebat de Bario, meminissent Græci quos efferret tantopere, se primo impetu à Saracenis deiectos, ad murum deinceps admoueri nunquam potuisse, futuramque vrbem si per eos staret, integram adhuc atque prævalidam. Ergo non inuideret alienæ gloriæ, néve vnum se in orbe terrarum dignum putaret, cui Imperatoris nomen deberetur.*

XXVIII. Anno 872. His litteris Basilius offensus, auctáque ex æmulatione inuidia, ad dolos, quod imbecillorum est, conuersus, occultis nunciis, Adelgisum Beneuentanum Ducem, ad defectionem sollicitat, sponte propensum, & Ludouico quia plura debebat infensum. Hic igitur statim expugnatus, arcanis

nis artibus, Campaniæ vrbes ab Ludouico Imperatore ad Græcum traducit, tecta fraude & dissimulatâ, palam fidem in Ludouicum simulans, & maiori damno opportunitatem ex incompertâ perfidiâ captans. Quocirca Imperatorem cum exercitu, ad recuperandam Capuam auolantem, Beneuenti honorificè excepit, & omnia quæ fidum & beneficiarium saperent præstitit. Statim Capua obsidentium vallo circumcincta, & vastatis agris imminebat extrema pernicies; cum ciues destituti ope humana, cœlestem implorant. Lipsana sancti Germani vrbis quondam Episcopi succollantes, ac supplicantium more in castra deferunt, & prouoluti ad victoris pedes, oratore muto & efficacissimo veniam rogant. Nec pius Imperator rogata distulit, legatoque sanctissimo postulata ciuium condonauit; expulsi Græci, & in fidem recepta vrbs, cui redditus sanctus, coronâ ciuicâ decorandus: Quamquam alij velint à Ludouico asportatum in Franciam, victoriæ vel clementiæ monumentum. Inde Beneuentum reductus exercitus, tot laboribus admodum fessus, patriæque atque otij, quàm præstaret cupidior. Id subodoratus facilè Adelgisus, Ludouico auctor est, vt profligato bello, militem ærumnarum plenum & tædij, graui onere prementem hospites, nullâ spe fructûs, sacramento soluat, remittatque in patriam: ac tandem ipse ex turbida tempestate in portum se tradat. Ludouicus proditionis incautus exercitum soluit, paucis admodum ad comitatum seruatis. Parata præda inuolueretur vt cassibus, Seodanum Saracenorum ducem, cui parcitum erat, antea monitum, cum Saracenis Adelgisus accersit; vnoque consilio Imperatorem in palatio agentem quam ferociter aggrediuntur. Is tametsi oppressus, ingenti tamen confidentiâ vim repellit, occlusisque foribus se tuetur; Atenim Adelgisus admoueri ignem foribus iubet, ferasque cum latibulo inflammari simul, quibus Imperator ad deditionem adactus est, fortitudine iam in exitium desciscente; detrususque in carcerem à proditore, sacramento tandem solutus est, quo iurauit se Beneuenti fines nunquam ingressurum, nec ob id factum in vltionem vllam iturum. Liberatum periculo ignominiæ dolor vrebat acrius, tamen vindictam intercludebat periurium, Princepsque optimus contumeliæ suæ sensum conscientiæ morsu retundebat. Quod vnum in hac pugna perfugium, Ioannem Pontificem eo nomine octauum, Adriani successorem, adit, & perfidam Adelgisi rebellionem accusans, quid opus facto sit, ad solatium doloris consulit. Statim à Romanis tyrannus Adelgisus proscribitur vt hostis reipublicæ, & à Pontifice Imperator iurisiurandi religione exsoluitur, affirmante fidei nullum esse vinculum, quod vi & necessitate adstrictum sit; nec lucrum ex scelere sceleratissimo homini concedendum. Idcirco reuocato exercitu, magno apparatu bellum expeditur; verum Ludouicus, ne vel leuem periurij notam subiret, ab expeditione abstinuit, Engilbergam coniugem Augustam copiis præficiens, assuetam militiæ, solitamque Agrippinæ instar Germanicum suum inter signa sequi & statiua. Adelgisus famâ tanti apparatûs, relicta Italia in Corsicam fugit; & Beneuentum Augustæ traditum, idem

Ludouicus proditus ab Adelgiso.

CAROLVS CALVVS.

tamen postea tum in gratiam Imperatoris, tum in ducatum restitutus est; colente beneficia sua principe, & proditorem precibus Pontificis largiente. Engilberga hac expeditione defuncta, ad Ludouicum Germaniæ Regem, cum Pontificis legatis, Tridentum se confert, admittitque abdicationem regni Lotharij quod Ludouicus inuaserat; idem mox à legatis Caroli impetratura. Nec cessauit Imperator à Saracenis ad extrema vitæ profligandis, Salerno liberata; eam quippe Saraceni ex Africa, proximáve quam obtinebant Sicilia soluentes, Abdila duce, magno numero terra marique obsederant, premebantque arctius; cum immisso à Ludouico exercitu profligati sunt; soluta obsidio, & repurgata dira hac lue Calabria. Id facinus Imperatoris postremum, nam morbo obiit anno Imperij vicesimo, & Mediolani conditus, nullis liberis præter Hermengardam filiam relictis; auo virtutibus, quam vitiis patri similior; in degenerante prosapia primum succum alens; trunco postmodum in agrestes baccas siluescente. Engilberga coniux Monasterio quod ad Placentiam magnis impensis extruxerat sponte se abdidit, negotiosa & occupatissima femina; otium sanctum verum negotium rata. Nunc expedita Italia, reuertamur in Franciam & ad Lotharium Imperatoris fratrem diuertamus.

Anno 875.

XXIX. *Lotharius Iunior & Valdrada pellex.*

Is fratri longe absimilis vno propemodum libidinis cursu an scopulo traduxit vitam atque consumpsit; magnâ Regni iactatione, labore Pontificum, ærumnis suis atque periculis; quando impuritas, nulli molestior, quam hospiti suo. Ille à teneris propemodum annis, Valdradam quandam puellam nobilem, affectu primum puerili, dein annorum incremento iuuenili æstu amauerat, atque corruptæ aulæ licentiâ in consuetudinem turpem induxerat. Postmodum ab illicitis amoribus à Patre abductus, cum Theutbergâ nobili virgine Huberti Comitis, Acephalæ dicti, sorore connubium init; Valdradâ, ne recrudesceret vulnus, ab Aula abstractâ. At patris obitu libertatem nactus Lotharius, & pacis otio emollitus, vxoris tædio consopitas flammas exsuscitat, reductamque Valdradam in antiquum commercium vocat; nec satis fuit induxisse pellicem thalamo, nisi & in legitimæ coniugis locum & gradum eueheret; siue offensionis pudore, mulieris consuetudine publica, siue pellicis precibus, atque blanditiis, vsu coniugij honorem & dignitatem mercantis. Id quoniam perfici absque legitimæ repudio nequaquam poterat, quod Christiana lege vetaretur, fucum Ecclesiæ facere, satisque cupiditati suæ constituit; eamque in mentem Gontharium Archiepiscopum Coloniensem, suique regni, vt vocabant, Archicapellanum, facta spe si solueretur coniugium, neptis ipsius ducendæ, traducit in sententiam suam. Porro Gontharius, Theutgandum Treuirensem Archiepiscopum sibi adiungit, iique cæteros, vt Episcoporum suffragiis, solemni ritu dirimeretur coniugium; vtque fraus tectior, atque tutior foret, cuidam Aduentio Episcopo strophæ compingendæ prouincia traditur, qui Valdradam dicat primis annis à Lothario ductam, Theutbergam vi à patre intrusam, pollutam iam

iam à fratre Huberto horribili incestu, regio thalamo plane indignam; tum atroci flagitio, tum priori matrimonij nexu. Dolo composito, Episcopi in synodum Aquisgranum conueniunt, & fraudis partim consortes, partim ignari, sed fama & sociorum præiudicio rapti, compertam incestûs, Theutbergam pronunciant, inauditam prorsus; solutum matrimonij nexu Lotharium, nouísque liberum, vbi libitum esset, ineundi. Confestim Lotharius, eiecta Theutberga, Valdradam substituit. Ea res Nicolaum Pontificem commouit, quod se inscio Episcopi, tanti litem momenti disceptassent; eratque ânte suboffensus Lothario, quod Ingeltrudem contra Pontificia iussa & decreta, agentem in Lotharingia, plures iam annos tueretur, atque defenderet. Ingeltrudis Mallefridi Comitis filia, eximiæ pulchritudinis flore, Bosoni nobili in Francia Comiti nupserat; eratque formæ & nobilitati par dignitas, cùm posthabitis libidini omnibus impura mulier adulterum sequuta, Vaugerum clientem suum, per multas vrbes vagata, deinceps à pluribus prostibuli instar circunducta, tandem in regno Lotharij infami palam vsa commercio domicilium fixerat; nec precibus Bosonis repetentis vxorem, nec Caroli Regis minis, nec intentato à Pontifice fulmine, Rex impelli potuit, vt scortum impudicissimum à ditione suâ eiiceret. Iis de causis ad reges Carolum & Ludouicum Nicolaus scripsit, vt Lotharium monerent; ac si in contumacia persisteret, vi ad æquum adigeretur. Et quidem Ludouici Germaniæ Regis operâ, Lotharius reconciliatus est Carolo; sed de Valdrada interpellatus, appellauit Pontificem, & ab eo postmodum petiit, vt Synodum indiceret in Francia, legatosque mitteret, se eorum Præsulumque sententiâ staturum. Hac arte, mora producta temporis, quod negandum est; & spe certâ Synodi, per Episcopos suos traducendæ. Æqua Nicolao postulatio visa, indicta Episcoporum Synodus Metas; Legatique missi, Rodoaldus Portuensis Episcopus, & Ioannes Ficodensis: nec Rex instituto iam dolo defuit, nam Legatis per summum nefas, auro corruptis, & Episcopis è Regno suo, Metas, euocatis, partim arte Guntharij, & per blandimenta illectis, partim oblatâ vi territis, partim pretio emptis; in Regis votum suffragiis cunctorum itum est. Ad inuolucrum fraudis quædam iustitiæ tela obiecta est; statuitur in medio Theutberga misera, interrogata num se incestu polluisset cum fratre, mulier inops consilij, vt saluti consuleret, crimen fatetur, (nam minabatur Rex præsentem mortem si diffiteretur) statim damnatur omnium calculis, Regi vt prius data facultas noui conjugij; fuitque tanta Conciliabuli infamia, vt prostibulum dictum sit, in quo lenones Episcopi, pudicitia prodita & pœnis subdita, scorto impunitas, & libidini effrenis licentia, seu in lupanari condicta & locata. Posteaquam perfidia tanta innotuit, eóque audaciæ ventum est, vt Guntharius Coloniensis, & Theurgandus Treuirensis Antistites, Metensis Synodi machinatores, Romam ad probandum factum se conferrent; Nicolaus nouam Synodum in Lateranensi conuocat, in qua Metensem anathemate

Anno 862.

Ingeltrudis qua.

CAROLVS CALVVS.

ferit, Guntharium & Theutgandum, dignitatibus abdicatos, communione fidelium segregat. Valdradam & Ingeltrudem eâdem pœnâ afficit, cæterisque Episcopis, munerum vsu interdicit; ad Lotharium legatum destinat, qui Theutbergam reducat ac Regem nisi in obsequio sit diris deuoueat; tanto firmior cæteris atque constantior, quanto, sede excelsior & sanctitate motum præstantior.

XXX. *Lotharius decepto Pontifice moritur.*

Guntharius eâ sententiâ fulguritus, malignitate in furorem versa; cum Theutgando consorte Ludouicum Imperatorem conuenit, querelis implet. *Impetitam fratris auctoritatem & suam, quod summâ iniuriâ ipsis inconsultis, antistites subditi ab inuido extraneoque depositi essent & deiecti.* Iis Ludouicum in Nicolaum instigat, Romam ducit, Pontifex malè habetur, obuia Crucis signa deiiciuntur, disturbatur clerus & pellitur, Nicolao minæ & vis propemodum intentantur, perstat nihilominus in sententia Pontifex; iustique per omnia tenacissimus, victo metu & minantem vincit. Post reditum Imperatoris; inter Ecclesiæ Orientalis procellas sæuissimas, quas Photius impiissimus nebulo concitabat, Nicolaus Lotharij memor, Arsenium Episcopum prudentiâ iustitiaque munitum in Franciam legat, ad Reges componendos, & maximè Lotharij thorum repurgandum. Magno honore à Ludouico & Carolo exceptus, iisque sancitis quæ ad concordiam facerent, ad Lotharium transit, ipsique in conuentu Episcoporum optionem facit, vt eiectâ pellice, Theutbergam dignitati thalamoque restituat, dato sacramento, eam se in posterum in vxorem legitimam atque charissimam habiturum, sin minus, illico anathemate feriatur, cæterique omnes qui flagitio suo se implicuerint. In has angustias Rex coniectus, vt intentatum fulmen eluderet, admittit coniugem, die Valdradæ dictâ, qua se Romæ sisteret; Ingeltrudis pariter sacris interdicta. Et hæc Vormatiæ se legato stitit, iurauitque se Romam ad pœnitentiam ituram; & verò se ad iter cum legato accinxit; at statim profuga sus ad volutabrum, & ad flagitia libidinosa mulier, repetita in Franciam viâ retrocessit; tantæ est molis vitium extirpare, quod natura genuit, libido aluit, & assuetudo durauit. Nec Valdradæ mens melior, quæ ingressa Italiam, ac postea pœnitudinis pœnitens, in Franciam rediens, tametsi coacta repetere Italiam, nulla pœnitentiæ signa præferebat, ideò à Nicolao ambusta Anathemate fidelium cœtu abscinditur. Imminebat discrimen idem Lothario, cum arte consueta Cancellarium ad Pontificem mittit, mendicatque ab Episcopis litteras, quibus testarentur Regi cum Theutberga esse quam optime. Sed & postea comminiscitur aliud, quo caput causæ iugulari crediderat; Theutbergam diu pessime habitam vi mortisque minis adigit, vt litteras det ad Pontificem, quibus facultatem concedendi Romam efflagitat, se sponte dignitati Regisque thalamo cedere, assentiri vt Valdrada legitima coniux habeatur. Eæ non dubitauit Pontifex, quin à vi & metu scriptæ essent litteræ; quare dat alias primo ad reginam, adhortans ad constantiam, neve quouis periculo veritati præiudicet; tum ad Episco-

Anno 865.

pos,

pos, redarguens, quod Lothario contra ius & æquum, metu vano territi adblandiantur, postea ad Regem Carolum, dolens quod nepoti de coniuge haud satis dissentiat, rogansque vt eam magno vitæ discrimine apud se recipiat. Postremo ad ipsum Lotharium, quibus acerbius carpit quod Theutbergam contra iusiurandum vexatam, ad scribendam falsissimam rem vi impulisset; spem abscindit Valdradæ vnquam ducendæ, renunciat eam ab Ecclesia segregatam, eandemque pœnam nisi præstet obsequium comminatur. Porro Lotharius fictum minis prætendens obsequium, Aduentium Episcopum ad Pontificem legat, petitque supplicibus verbis facultatem, Romam eundi, vt coram ipso Patre piissimo calumniam restinguere, ac innocentiam suam suscitare possit; opes & operam in Saracenos pollicitus. Id enim vero Nicolaus pernegat, gnarus moram teri ad delicti laruam, causasque perscribit Ludouico Germaniæ Regi pacis internuntio; nempe Lotharium vanis pollicitationibus, Romanam sedem habere ludibrio, opulentum promissis, at vacuum effectis; Theutbergam durè & contumeliosè haberi, Valdradam regis nutu Ticino in Franciam reuocatam, eiusdem arbitratu omnia peragi. Quapropter nisi Rex aliquando re verba impleat, sciat excusum fulmen mox vibratum iri. Præterea exacerbauit Pontificem eiusdem Lotharij nouum crimen; quo Helletrudem sororem, viduam Berengarij Comitis facultatibus spoliauit, misera femina Pontificem vt calamitatis perfugium appellante. Lotharius, ad extrema actus Nicolai morte respirauit; multò maximè ab Adriano successore, potestate facta Romam eundi, imo Valdradâ restitutâ Ecclesiæ, post pœnitentiam ad maiorem fraudem simulatam. In vrbem igitur solemni pompa inuectus exceptusque ab Adriano, magnis honoribus, percontanti iurat, omnia se quæ Nicolaus iusserat, cumulatè implesse; id certatim Aulici adulatores pessimi asseuerant, sicque nemine contradicere auso, ab Pontifice ad communitatem Ecclesiæ in sancti Petri Basilicâ palam admittitur. Etenim sanctissimus Pontifex vt suspicionem fraudis omnem extingueret, post Augustissimum sacrificium conuersus ad Regem, cui præbendum erat Christi Domini sacrosanctum corpus, id manu tenens adiurat. *Vt si integrum se ab adulterio nosset, quo interdixerat Nicolaus, & animo constituisset reliquâ vitâ à Valdrada abscedere, ad salutis mysterium securus accederet; sin esset vel antiqui sceleris conscius, vel noui cupidus, caueret Domino futuro iudici cæcè illudere*; idemque Aulicorum singulos obtestatus, dum augustum panem porrigeret, vt si immunes ab obiecto Regi flagitio forent, nec cum Valdrada diris deuota communicauissent, iis Christi corpus in salutem esset: tam Regem quam Aulicos cibi Cœlitum pascit. Sic illusum homini, at Deo, neutiquam; Quippe Lotharius in Franciam redux, periurio, leui pretio, vt rebatur, difficillimâ re confectâ; vix Romanos fines euaserat, cum sæuissima & improuisa pestis Aulicos omnes morte sternit, paucis exceptis quos ab sacrâ mensâ Pontificis verba absterruerant; idemque Lo- Anno 868.

CAROLVS CALVVS.

thatius Lucæ febri corripitur, vnde Placentiam vectus, inter continua suorum funera, ibidem obmutescit repente, ac nullo pœnitentiæ signo animam efflat; sobole nulla ex legitimo thoro; felicior si qua lucta in Nicolaum certauit, ea in affectum suum dimicasset; regno in hoc vsus vt adulter esset, & publicus; tanta est affinitas inter facultatem criminis & voluntatem. Valdradæ & Ingeltrudi quid tandem actum sit, incompertum mihi. Nunc reuocandi Ludouicus Germanus & Carolus, quorum res inuolutæ simul eodem filo euoluendæ sunt.

HISTORIÆ

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SEXTVS.

SYNOPSIS.

Carolus Caluus Rex. Normanni in Franciam. Normannorum altera expeditio. Normannia concessa. Robertus fortis occisus. Andegauum obsessum. Bella cum Britonibus. Pipini Iunioris sors varia. Carolus Rex à Ludouico fratre impetitur. Franciæ calamitates Carolus regno restituitur. Venilonis pœna. Propter Hincmarum turbæ. Iuditha à Balduino rapta. Carolus Lotharingiam occupat. Caroli liberi. Carolus Imperator. Ludouici Germanici mors & liberi. Carolus à nepote victus. Carolus in Italiam venit, & fugatur. Boso Ermengardem vxorem ducit. Caroli Calui mors. Ludouicus Balbus Rex. Ioannes Pontifex in Francia. Adoptat Bosonem. Balbi mors. Ludouicus & Carolomannus Reges. Turbæ à Gosuino Abbate. Austrasia Ludouico Germano tradita. Regum bella in plures. Boso Rex Burgundiæ. Ludouicus in Normannos. Ludouici mors, & Carolomanni. Carolus Crassus Rex & Imperator. Paciscitur cum Normannis. Hugo

Lotharin

Lotharingus regnum turbat. Parisij obsessi & liberati. Carolus vxorem dimittit. Carolus regno deiectus. Franciæ & Italiæ status. Eudo tutor an Rex. Normannorum irruptio. Vincuntur à Britonibus. Carolus Simplex Rex. Ab Eudone pellitur. Eudonis mors. Arnulphi Imperatoris mors. Robertus rebellis. Carolus Rex ab Heriberto captus. Rodulphus Burgundus regnum inuadit. Caroli mors, & Rodulphi. Ludouicus Transmarinus Rex. Rebellio in Ludouicum. Heriberti proditoris mors. Guillelmi Normanni cædes. Ricardus à Normannis seruatus. Bellum in Ricardum. Ludouicus in Hugonem mouet. Ludouici obitus. Lotharius Rex. Hugonis Magni mors. Ricardus iterum bello vexatus. Lotharius Othonem pellit: Carolo Fratri Lotharingiam donat. Ludouicus Ignauus, postremus Rex: Moritur sine prole. Carolus Lotharingus reiectus. Hugo Capetius regnum inuadit. Finis Stirpis Carolouingiæ.

CAROLVS CALVVS.

AMICITIA inter fratres Ludouici filios conciliatâ, & in suam quóque partem recepto, Ludouicus in Germaniam, Carolus in Franciam secessit; & ille quidem regnum annis pluribus haud improspere gessit. Hic per varia domi forisque infortunia, auitam gloriam calamirosissimâ Francorum sorte pessundedir. A caluitio dictus est Caluus, cum illæ augustæ, Martelli, Pij, & Magni, appellationes deficerent; & à vitiis corporis, non animi dotibus, Europæ fulgentissima lumina, dignoscerentur. Nec quis socordiæ & stupiditatis accuset Carolum; erat enim vafro, callidoque ingenio; ita sui custos vt alienum appeterer; iam à puero militiâ exercitus, imbutúsque à marre sagacissimâ fœminâ regnandi artibus; vt mirum sit tantam spem decoctam, floremque pulcherrimam emarcuisse, tam subitò. Prima Regis, regnique calamitas, eademque continua, Normanni; à Daniâ seu Noruegiâ, quæ olim Cimbrica Chersonesus, populi, Idolorum cultu, ferociâ, & crudelitate terribiles; qui dudum repulsi à Francia, Caroli magni fortitudine, & mox suis intestinis dissidiis; nunc pace domi constitutâ, euulsis foris repagulis, post atrocem Fontiniacam illam cladem, certatim pernauigabiles amnes, ceu per effractas portas, aut aperta vulnera, classibus magnis in Franciæ viscera penetrarunt. Expeditio prima ab Rege eorum Horicho, in Caroli regnum pronunciata est; ingensque classis in quatuor partes diuisa, quæ fluuiis quatuor, Amisiâ, Sequanâ,

Normanni in Franciam. Anno 845.

Sequanâ, Ligeri & Garumnâ, peruaderet intima atque confoderet. Et Sequanica pars luctuosissima omnium fuit. Nam Duce Ragenario, capta statim Rothomago, ripis circunquaque flexuosissimi amnis direptis; hostes Parisios peruigilio Paschatis veniunt; præuioque terrore incolis vrbem exhaustam, capiunt, & sacri profanive nullo discrimine populantur. Nec parcitum Sancti Germani Cœnobio, rapinis multis & sacrilegiis violato: vnde in grassatores vindicta præsens, terrórque in futurum illatus est, eorum pluribus morte raptis, & dysenteria vulgò contracta. Hæserat Carolus ad Sancti Dionysij, augustissima pignora, hoc est venerabiles eiusdem reliquias, in sacrilegos propugnaturus; cum morbo vulgato, afflictísque hostium copiis, de pace actum est, & conuentum vt Dani acceptâ pecuniâ regno excederent, iurati se abfuturos à Francia, nisi fortè ad præstandam opem atque auxilium; fædusque connexum tenui admodum vinculo perfidorum fide. Ita Ragenarius ad Horichum reduxit copias, fastu tumens & refertus gaza; iactabatque in contumeliam Francorum, maiori apud eos terrori mortuos esse quam viuos; nullúmque sibi præter Germanum senem, eundemque mortuum restitisse; at inter hæc verba repente concidit, exclamans, coram assistere, venerabilem illum senem Germanum à quo grauissimis ictibus fuste vapularet, moxque immensum vtero turgescente, in summis cruciatibus tertio die, effusis ruptâ aluo visceribus, animam edidit; irritis votis quæ ad salutem & incolumitatem fundebat; statimque pœna in cæteros raptores sparsa, pereuntibus cunctis, vel tumore viscerum, vel fluxu sanguinis; nisi quos Horichus, occupata morte trucidari iussit, ne pœna morbusve propagaretur in alios, captiuis prætera libertate donatis. Et hæc sancti Germani propugnatio fuit, edocto barbaro, quantùm præsentem inter mortalium vitam, atque æternam immortalium interesset. Idemque prorsus sanctus Martinus, in eos qui aduersò Ligeri nauigarant, portentum exhibuit. Ii Hastingo Duce, Ambasiam aliaque oppida quæ Ligerim & Carum amnes interiacent, prædâ exhaustâ, absumpserant ignibus; versique ad Turones, imparatam vrbem expugnabant. Ciues primum, quantum in trepidatione subita licuit, muros instaurant, propugnacula extruunt, sagittas expediunt machinasque, ac præsenti animo repulsant periculum; verùm furore hostium increscente, iamque muro crebris arietum ictibus quatefacto, & decusso propemodum, memores obsessi, quantum propugnatorem penes se haberent, ad sancti Martini Ædem conuolantes, augustum patroni sui corpus piè corripiunt, deferuntque ad locum, vbi proximam labem minabatur murus; cadauer vnum pro munimento in hostium machinas opponentes. At ecce, mirum, subito pauore oppressi Normanni, audaciâ in trepidationem versâ, effunduntur in fugam; Turonenses illico portis erumpunt, hærentque fugientibus ad sextum lapidem, cæsis multis, pluribusque captiuis: ita disiecto exercitu hostium, vrbi redditi, triumphantium specie, nouum Imperatorem feretro restituerunt. Eoque loci condita est Basilica, quæ à bello patrato, sancti Martini belli, seu bellicosi nomen sortita est. Normanni in Frisia & Aquitania feliciores; quippe in ista, exscensione factâ, Santones inter atque Burde-

CAROLVS CALVVS.

galam prælio facto, Aquitanos vicerunt magnâ strage; Signiuo Vasconum duce interfecto. Et in Frisia, quamvis primo prælio profligati essent, altero tamen tertioque victores, Lotharij Regnum metu excusserunt. Successus tamen apud Saxones Hispanosque contrarius, Horicho Rege vtramque gentem appetente, simulque, quod mirum, Germaniam, Franciam, & Hispaniam, non tam ambitione quam terrore & vi complectente. Et quidem in Germaniam sexcentas naues per Albim immisit, & in Cantabriam haud pauciores; vtrobique fusus & victus, à Saxonibus commissâ acie, & Christi victoris, implorata ope; in Cantabria nauali pugnâ septuaginta amissis nauibus; Ramiri Regis pietate & fortitudine, Orbi Christiano Deo consulente, nec membri pœnam deriuante in corpus.

II. *Normannorũ altera expeditio.* Per eas clades tum à mortalibus tum ab immortalibus patratas, quieuerunt aliquandiu Normanni, donec illiciente spe prædæ & nouæ sedis cupidine; iterum Godefrido duce, aduerso Sequana nauigantes, tumultu & cæde latè omnia implent miscentque. Carolus ad procellam tantam imparatus, Lotharij fratris auxilium implorat, contractisque celeriter copiis, ipsi ad repellendos hostes adiungitur. Res ad pugnam vergebat, nec ambigebat Lotharius quin dimicaretur, quando Carolus clam fratre, sibi suspecto inuidiâ an metu, cum Godefrido paciscitur, vt terram quam designauit ad Oceanum occuparet, & in membrum regni allectus, tum suos, tum suæ gentis alios, ab inuadenda Francia prohiberet; facto ambiguo, vel abscissione partis totum seruans, vel corruptione partis totum perdens. Attributa porro prouincia, latis admodum finibus, in longum leucas septuaginta duas protenditur, in latum triginta, eademque rebus omnibus præter vitem ferax Belgio, Oceano, minori Britannia, atque Cenomanis terminata; Galliæ Celticæ pars; in qua olim Aulerci, Lexobij, Vellocasses, Constantini, aliique populi; hodieque Normandia à Normannis incolis dicitur, vrbibus, portubus, arcibusque admodum celebris. Scio tam vberis regionis possessionem Normannis traditam, ad Carolum simplicem Calui nepotem, anno post sexagesimo secundo, consignari à pluribus: ego crediderim tacitâ consensione permissam à Caluo, Godefrido Normanniam; à Simplici, postea solemni ceremoniâ admissum Rodulphum in beneficiarium & clientelarem Normanniæ Ducem. Sanè Caluus merito, in has angustias conіectus, in vulgus audiit, conquerentibus passim Episcopis, quod Ecclesiastica bona Laïcis impertiretur, & sacrorum inuasione sua deperderet; cùm rapina omnis illicò effluat; ac maximè rei sacræ, sit inopiæ parens atque miseriæ. Verùm eiusmodi fœdus, tam iniquum, ab irruptione gentis eiusdem anno post tertio nequaquam Carolum vindicauit: siquidem atrocissima natio, Rollione Duce, omisso Sequanâ se vertit ad Ligerim; primaque inuasione Aremoricam occupans, Nannetes vrbem haud procul amnis ostio, tunc addictam sacris, populo in maiorem Ecclesiam congregato, erat enim peruigilium Paschatis, improuiso penetrat diripitque. In Basilicam magno impetu irruunt, effringunt fores, fenestras excutiunt, strictoque ferro in plebem inermem sæuiunt; trucidatur Episcopus, Clerici Monachique ceu victimæ ad aras mactantur, sacra gaza diripitur, tota

Anno 850.

Normannia concessa.

vrbe

vrbe populata; superstites cladi onusti vinculis in naues aguntur. Deinceps barbari successu elati per omnem Aremoricam vastatione effusâ, ad Cenomanos Andegauosque peueniunt, copiarum parte Turones missâ; verum Ligeri & Caro simul inundantibus, hostesque arcentibus ab Turonum accessu, nihil ferociæ licuit, præter maioris Cœnobij direptionem, quod positum extra vrbis muros, direptum euersumque est, centum supra viginti Monachis immaniter cæsis. Interea datum ciuibus spatium eripiendi à strage corporis sancti Martini, quod Sacerdotum choro deducente Antissiodorum delatum est, magnâ miraculorum patratione; vrbs patrono inanis ab hostibus capta atque incensa est, sanctique templo flāmæ injectæ; admirabilitate maxima diuini arbitrij, iustitiam misericordia temperantis, nec obliti pœnæ cum parcit. Ab eo tempore iidem Normanni pluribus expeditionibus aggressi Franciam, in eam plurimùm partem qua interfluit Ligeris incubuerunt, & quantumvis aliquoties victi & repulsi, tamen cùm in alieno pugnarent, nouaque examina in cæsorum locum illico substituerent, leui suâ iacturâ, Francorumque grauissima, modo vincebant, modo vincebantur. In iis expeditio vna maxime memorabilis, qua Ruodbertus, seu Robertus Comes, (à quo forsan nata de Roberto diabolo fabula) fortissimus vir ac militari prudentia clarus, à Deo Francis ad arcendos hostes prouisus; post multa facinora, quod fatum nobilium Imperatorum est, ad pagum rusticum incautus cæsus est. Hic lubet scriptorum incuriam accusare, quibus satisfuit bellicosissimum virum vno duntaxat ornare Encomio, quod Iudæ Machabæo haud absimilis fuerit; contra sceleratam gentem & perfidam patratis multis, laureisque pluribus reportatis; explicato nullo facinore, vnde laus posteris admirabilior foret, & in eius morte conscribenda prolixi, fuit autem eiusmodi casus. *Robertus. Fortis.*

III. *Robertus fortis occisus.*

Cum Ligeris ripas Normanni infestarent, agrosque popularentur Andegauorum & Pictonum; Robertus cui Andegaui attributi essent, accito Ranulpho Aquitaniæ Duce, armatos contrahit, & in palantes effusosque hostes celeriter ducit. Ij à speculatoribus moniti, ad nauigia quam ocissimè fugiunt. Verùm cum instaret Francus, distarentque ab amne longiùs, ne opprimerentur in fuga pagum fortè obuium occupant, communiuntque, quantum horæ spatio licuit. Erat in pago Basilica è quadrato lapide admodum firma, in eam præcipuè barbari incumbunt, muniendam atque propugnandam; móxque pago omisso se in eam condunt. Robertus cum expeditis militum aduolat, cæsisque hostibus quos munimentum non caperet, admotus propius, telisque appositus, aduertit Basilicam vix sine machinis expugnabilem esse; itaque secedit cum Ranulfo, iubet milites statiua figere, quibus pagus atque Basilica cingerentur; hostes quasi reti inclusum iri; die crastinâ, nam vergebat sol ad occasum, ad primas machinas expugnandam turrim, speque nullâ effugij venturos in potestatem suam qui se inclusissent. Intentis ad capessenda iussa militibus, ipse æstum vt leuaret, solutus iam periculo, galeam loricamque deponit, liberiore aurâ captandâ; id barbatus animaduertens, vagaríque Francum licentia quam nullus metus regeret; subito à Basilica irrumpens, clamore incon- *Anno 867.*

 dito,

CAROLVS CALVVS.

dito, in Robertum proximósque milites irruit. Fit tumultus; & occurrentium cædes. At Robertus ferro intrepidè correpto, quanquam nudus galea loricaque, impetum sustinet, donec aduolantibus pluribus, hostis repellitur, & in munimentum suum retunditur. Dux ipse opportunus ferro vt erat, cedentem insequitur, magna strage edita; at dum incautiùs pugnat ad Basilicæ fores, patefacturus aditum suis, occiditur; malè inermi corpore prouocante ferrum. Nec Ranulfi fortunatior sors, in quem longius rationem pugnæ speculantem, emissa è turris fenestrâ sagitta, vulnus intulit, mortemque postmodum; pari fato audaciam, inertiamque plectente. Exercitus duce amisso, quasi truncum oculis caput, mœrore degenerante in metum, solutâ obsidione & ipse solutus est. Normanni hoc periculo liberi, naues repetunt grassanturque securius. Inde à Roberto cæso, ex Francorum metu ipsorum audacia increscente, Iuliomagum, Andegauorum primariam occupant, & ex loci situ, si munimenta accederent, inexpugnabilem rati, haud cunctanter manum admouent operi, vrbemque propugnaculis firmissimis, cinctam, & Meduana interfluente amne ad fossas deducto, iam bello insuperabilem, liberis vxoribusque traductis læti inhabitant; inde sparsâ in dissita loca populatione, ad sua facili & tuto receptu. Procellæ atrocitas in regionem omnem sæuientis, lugubresque pereuntium questus, excitarunt aliquando Carolum, vt inhærentem Regni visceribus luem abscinderet. Magno ergo apparatu exercitum legit, vrbemque statiuis positis, obsidione cingit stringitque; mox nouum incrementum copiis suis euocat, Salomonem Britanniæ Aremoricæ Regem aut principem; etenim cum Aremoricæ fines ad muros vrbis pertingerent, quos Meduana amnis alluebat, lege feudi commissi, debebat ad communem hostem repellendum communem opem adiungere; isque adducit plura Britonum millia, & ad ripam amnis castra ponit. Extemplo à Regis oppugnatio omni ex parte tentatur, machinarum omnia genera admouentur, vndequaque intentatur parata vis: verùm barbari loci situ munimentísque tuti & protecti, vim, ardorem, machinas, tanto animo atque solertiâ propulsant, & ludunt, vt cæsis pluribus, iisque fortissimis, ardens oppugnatio in obsidionem lentam desciuerit. Itaque quod fieri assolet, retusis primo impetu animis, longa morâ incessere languor & tædium; morbi postea vulgari, & in luem deficere; totusque exercitus à pernicie abesse propiùs. Britones tum pudor tum ea lues vrebat maximè, quos amnis interfluens, nauigiis hostium stratus, ab muri accessu procul amouebat, quare prælij impatientia, & pudore tam lenti & indecori exitij, rem aggrediuntur arduam porro, verum magnæ laudis & gloriæ. Quoniam amnis arcebat vnus ad muros aditum, cum vt auerterent, modico supra vrbem spatio, ductâ fossâ, nouum alueum aquis aperiunt, in quem eiectæ vel abductæ, alueo veteri exsiccato, nauigia destituta, vrbemque haud munitam satis eo loci, oppugnatorum armis obiicerent. Primo Barbari ridere frustra susceptam operam, dein mirari pertinaciam, mox animaduerso consilio extimescere: tandem fælici laboris successu, amittendæ vrbis si auersus esset amnis certi: quippe eo confisi munimenta nulla erexerant, deditionem

Andegauum obsessum. Angers.

Mayne.

Anno 873.

ditionem vrbis paciscuntur, ingenti promissa pecunia, si sibi suisque saluis esse liceret; recessuris statim à Francia, nec belli causâ vnquam redituris. Admissæ conditiones à Carolo, acceptaque pecunia, repetitus nauigiis à Barbaris Ligeris; nec ideo Regno excesserunt, populationibus nouis libertatis pretium redempturi: Caroli facto laudis criminationisque ambiguo, qui cupiditate pecuniæ perdendum hostem dimitteret; vel ipsi abeunti sterneret pontem argenteum, & eiusdem sumptu.

IV. *Bella cum Britonibus.*

Nec vnam Carolus patiebatur Normannicam luem; & à Britonibus siue Aremoricis, multa in Franciam calamitas importata. Ludouico pio obeunte, Nomenegius siue Neomegius, fide Imperatori adstrictâ, Ducis principisve titulo regebat Aremoricam; mox inter fratrum arma ciuilia, vsurpato Regis titulo; & contemptu Caroli fide abiectâ, regem cœpit agere, Franciæque limites prædis atque incendiis populari. Ea opportunitas ex discordiis procerum, odiisque Nomenegio nata. A Lamberto administrabantur prouinciæ, quæ à Parisiis ad Cenomanos, inter Sequanam Ligerimque interiacent; is cum Viuiano viro opulento acerbis inimicitiis susceptis, incautum dolo interficit, idemque haud multo post à Gosberto Comite Viuiani vltore cum multis aliis contrucidatur. Tunc enimverò Legati vindex Rex excitatur, captumque Gosbertum capitali pœnâ affici iubet. Inter hæc prouincia dissidio Procerum rapta in partes, offensioni externæ patuit. Britanni Nomenegio duce vel autore Ligeri transito se in Pictones effundunt, & fœdâ populatione agris atque oppidis vastatis referti prædâ repetunt domos; Carolus tandem restitutâ fratrum concordia, deleturus infamiam in Britannos mouet, armatusque in Aremoricam penetrat. Britanni occurrunt rem conflictu illico dirempturi; nec decebat abnuere pugnam qui aggrederentur. Itaque in eam itur magno vtrimque animo. Primi Saxones ad excipiendos Britannorum impetus obiiciuntur; ij in equitatu maximè positi: Etenim ea gens velocissimis equis assueta, ad eorum cursum flexumque varium, industriam suam modúmque pugnandi, accommodauerat; modo loris actis instar grandinis effundi in hostem, mox momento circumflecti, & adurgere ferociter latera, mox flexu consumpto, in simulatam fugam præcipitari; at Parthorum instar, atque Histricum, iaculari à tergo; moram iniicere persequentibus; dein turbatis ordinibus, frontem obuertere, iterumque noua ludificatione lassare hostem, atque perimere. Vix prima spicula collimabantur in Saxones, cùm hoc imbre territi in Francorum aciem se se recipiunt. Franci virili pectore, in dimicationem prorumpunt, sed nihilo secius nouo pugnæ genere conturbantur, namque statariæ pugnæ periti admodum, soliti cominus stricto ferro hostem impetere, ad discursorium hunc volatilemque martem percelluntur; cùm ferirentur vndique, nec ferirent; cùm & firmi in gradu, paterent iaculis, nec ad insequendum effusi ea declinarent; nunquam compotes hostium, ferro sicco atque inutili morientem dextram onerante. Ita ad mortem dimicatum; Francorum multis interfectis, pluribus sauciis, magnâ equorum transfixorum strage. Postridie rursum capessitur prælium, exitumq; haud absimilem primo sortitur, Francis fortitudine an desperatione ingenti fugientem

Anno 845.

Equites Aremorici.

CAROLVS CALVVS.

victoriam promerentibus, obstinatisque animam ponere, quam insequentibus terga obuertere. Nox occumbens cladem potius quam pugnam diremit. Mane Franci, comperto primis tenebris regem profugisse, & admodum ignominiosè, relicto tentorio cum regio instrumento, paucissimis præ terrore fugæ comitibus; & ipsi correpti formidine recessum instruunt. Verum Britannis in castra irruentibus, in apertam fugam effusi, se ferro hostium & castra direptioni obiiciunt; occisi plurimi, multi capti, prædaque è castris opulenta rapta: tanti apud Francos momenti Rex vnus est, cuius exemplo vincunt & vincuntur. Hac victoria datæ Nomenegio ad crudelitatem omnem habenæ, quibus indulgens intemperantius, Franciæ fines sæuè depopulans, præcipuè vexans Andegauos sibi conterminos, diuinæ iustitiæ pœnas dedit. Equum ad expeditionem eiusmodi conscendebat, cum spectat astantem Maurilium Andegauensem olim Episcopum truci aspectu, toruisque oculis minitantem fuste, & dicentem; Crudelis prædo iam desine Ecclesias Dei vastare, dein erecto fuste quem dextrâ præferebat, sibi in caput grauem ictum impingere; quo repentè corruens, sacrilegiis simul & vitæ desiit. Herisponius patri in Regnum successit, statim nouo bello tentatus à Carolo, sed paruo admodum effectu pace duntaxat conciliatâ; ita vt Herisponius abstineret à prædationibus fidemque hominij præstaret Carolo. Verum & in aliam Britanniæ partem admissus est Salomon, iisdem conditionibus, Rege vel donante, quæ raperentur negata; vel æmulos componente, qui metu atque inuidiâ mutuâ Franciæ rebus consulerent. Ita breui nata inter pares diffidia, quibus impar Herisponius Salomonis dolo è medio tollitur; vniuersa Britannia peremptori cedente in necis pretium. Eratque Salomon, formâ regiâ, procero corpore, & augusto vultu, animi strenuitate cæterisque dotibus, regno dignus; nisi hæc bona cupiditate præcoci corrupisset. Confestim Carolus, Herisponij, cuius in Franciam inclinatior mens, necem vlturus, tertiam expeditionem in Britannos parat; attigeratque prouinciæ limites, cum certior factus eum totis viribus ad præliandum occurrere, memor sortis prioris mutari bellum pace haud ægre passus est; Salomone clientelarem fidem iurante, & admisso sine consorte in vniuersam Britanniam. Salomonem postea necati Herisponij assequuta est pœna, à Pasquitano & Vrsando ducibus suis dolo interfectum. Ideo rursum in ciuiles discordias Britannia ruit, vtroque duce specie partium totum ambiente. Porro hic lubet, Vrsandi facinus, vnum alterumve adscribere, quando è priuatorum laude gentis gloria constat; nec historiam in Regum vitiis disertam, in aliorum virtutibus mutam esse oportet.

V. *Vrsandi Britanni facinora.*

Igitur ipsum inter & Pasquitanum ortâ discordiâ, Pasquitanus auxiliares Normannorum copias pecunia comparat, iámque præpollente exercitu in æmulum mouet. Qui ab Vrsando stabant, virium inæqualitate perspectâ, regnique partem maximam Pasquitano adhærere, & ipsi turpi metu correpti, crebris transfugiis ad eum transeunt; armatis mille dumtaxat cum Vrsando perstantibus; & ij quidem tametsi fido & præsenti in ducem animo, tamen ne fides ad temeritatem stultam accederet, impensè rogant saluti

salutí suæ vt consulat; certum & insuperabile mortis periculum, in tantam hostium vim paucorum fortitudini nihil loci esse, paratos se ipsius vitam corporibus suis tegere, mortemque in salutem eius oppetere; sed parcendum inani operæ, seruandosque meliori sorti tam fidos milites. Ad ea prudentiùs quàm fortiùs Imperator dicta; *Absit, Commilitones, vt res ante gestas fugâ turpi commaculem, ab annis teneris quibus ad militiam memet applicui, id vnum obuersatum est menti, mori aut vincere; posuissem male transactam ætatem, nisi per tot victorias mori didicissem; hæc prima tironum prælectio, mortem contemnere; quid eam veterano mihi & indurato vt pauendam ingeritis? Didici morte ignominiam terribiliorem, nullamque militi esse præter fugam; quare à fuga dimouete me & absterrete omni conatu; à morte, ne cogitatione quidem abducite; quæ si vobis terrori vel formidini est, per me licet abscedite, ducem vestrum deserite; hic solus in vestigio fixus hærebo, mortis intrepidus; eritque mihi à qua fuga fugiet longè charissima; sin est animus experiendi mecum discriminis, induamus fortitudinem mortis contemptu terribiliorem; illam præstemus hostibus; aderit forsan morituris victoria, paranda virtute non numero, nec magna vnquam patrans nisi per parua.* His dictis incensi milites orant quo vellet duceret, sanè facturos suo sanguini pretium hostium strage. Ad Condatem Rhedonum pugna conserta est, qua mille homines in triginta millia dimicarunt. Ex templo Vrsandus cuneo facto in confertissimam hostium aciem abditur, spissis ordinibus sequuntur milites; quoquo se vertit, detruncata membra, cæsaque capita demetit ferro; modo recta fronte obuios mactat, mox ad dextram versus, mox ad læuam, humum latè cadaueribus sternit, certamque victoriam quoquò ruit parat. Pasquitanus post irrita tentamenta, amissâ iam palmâ salutis dubius, suorum aliquot receptis è prælio, terga vertit; mirantibus qui vicerant, tantum stragis à tam paruâ manu edi potuisse. Cœpit à victoria tentari morbo Vrsandus, eoque ingrauescente vitæ periculum imminebat; vnde animus Pasquitano factus ad nouandum bellum: conscribit exercitum, plures ab æmulo abducit, desperatione morbi abiectos, iamque instat propius, ægrum ac socios nullo periculo acturus in vincula. Ad Vrsandum supplices veniunt milites, quo res in statu sint decumbenti renunciant, vnam suæ ac suorum vitæ rationem esse, se abduci sinat; aut ipse aperiat, quid præsenti malo factum oporteat: ille intrepidè, capessendum prælium, & proterendos hostes, si veniant; iubet vexillum suum tot instructum palmis, laureisque proferri, ad cuius spectaculum abscessuros hostes ab acie, ij vrgere vehementiùs, vti abscederet, nam de pugna desperatum esse, quam eo absente inire, nemo præsentium ausit. Tunc fortissimus vir magnitudine animi morbum profligante, viribus labentibus ab corpusculo ægro reuocatis, iubet se vt erat, quando nec ingredi, nec stare equo, morbi atrocitas sineret, decumbentem lecto ferri in aciem: mox primo in ordine hosti oppositus, amotisque lecti sipariis, vt pugnantibus spectaculum foret: victis fusisque hostibus lauream retulit. At quæ mortalium rerum leuitas est, dum ab milite domum reportatur, vel morbi inclementiâ, vel gaudij copiâ, animam egit: vno lecto in quadrigas, vsus & feretrum: dignus Imperator qui si minus stans mortem

CAROLVS CALVVS.

CAROLVS CALVVS.

mortem obiret, iacens quidem; sed in vlnis victoriæ moreretur. Pasquitanus itidem ægritudine periit. Diuisa mox inter Alarum Pasquitani fratrem & Indicheilem Herispoinj nepotem ex filia, Britannia fuit; at Indicheile interempto in prælio vniuersa prouincia in Alani ditionem venit.

VI. *Pipini iunioris sors varia.*

Istis vno spatio tametsi per plures annos gesta sunt, decursis; ad mala bonáve domestica Caroli venio. In quibus Aquitania de Pipino recepta, & Pipinus ipse in vtramque boni malíque sortem adscribi possunt. Equidem Pipinus tam variâ fortunâ vsus est, vt in speculum humani ludibrij, iactationisque mortalium obiici queat. Pipino Ludouici Pij filio, Aquitaniæ Regi, duo erant filij; Pipinus & Carolus. Ille natu major, nescitur quo fato, magnæ Tragœdiæ argumentum, iam puer à patre destinabatur ad sacerdotium, breui tradendus in disciplinam Drogonis Metensis Episcopi, à quo scientias & Ecclesiasticas leges doceretur. Aderat Lotharius pueri patruus, cum ad clericatus suscipienda initia ex more crines attonderi oportuit, statimque puerili formâ commotus (erat enim spectabilissimâ pulchritudine) vi ereptum è ceremoniâ, priori vitæ restituit; redarguto patre quod tantæ spei adolescentulum sacris, hoc est, vt rebatur ipse, ignauis & ingloriis vsibus addictum vellet. Ab eo capite multa perperam facta & tolerata; eiusmodi victimis ab arâ abductis, vix vllius bonæ frugis capacibus. Mox à Patre in Aquitaniæ Regem designatur; sed ab eius obitu, Aquitania ab Ludouico pio traducta in Carolum; nouo Principi vita priuata hæreditas fuit. Postea Ludouici morte, excitatæ nouæ spes, & Pipinus ab Aquitanis pluribus in Regem lectus, Carolo æmulo negotij multum facessebat. Incremento spes auctæ, & ad fastigium ductæ, cùm Lotharius in Carolum magnâ vi mouit; & quanquam ad Fontiniacum profligatus, fœdere tamen cum victoribus inito, tum Austrasiam sibi, tum nepoti Pipino Aquitaniam impetrauit. Hanc felicitatem noua postmodum palma cumulauit, adblandiente fortunâ principiis, vt corrupto post exitu grassaretur acerbiùs.

Anno 844. Carolus impatiens detractæ sibi priori fœdere Aquitaniæ, viam sternens qua inuaderetur, Bernardum Septimaniæ Comitem Majestatis reum vt plecteret, ducto exercitu, Tolosam caput Septimaniæ obsidione cingebat; in proximam Aquitaniam, si succederet res, gradum facturus: Lentam obsidionem vt premeret, nouum exercitum euocauit è Francia, militum flore ducúmque præstantiâ illustrem. Non ignarus Pipinus suum in alienâ pernicie instrui malum, expeditis & ipse copiis, aduentantibus Francis, ad Inculismam occurrit, commissoque prælio ingentem reportat victoriam, qua Hugo Caroli Magni filius, idemque infulatus, Ricbosus itidem Abbas & affinis Regum, Eccardus, Rauanus, pluresque Comites interfecti sunt; capti plures, in quibus Ebroinus Pictauiensis Episcopus, perinfensus Pipino, Ragenarius Ambianorum Episcopus, Comitesque haud pauci. Hac Laureâ solutâ vrbis obsidio, retrusus in Franciam Carolus, & Pipino adolescenti post facinoris gloriam, Aquitanorum amor, virtutisque opinio aucta immensùm. Consequuta pax nepotem inter & patruum stabiliuit victoriam; ea pace vniuersa Aquitania, præter Pictones, Inculismenses,

ses, & Santones, tradebatur Pipino; seruato iure supremi dominij, & hominij fide à Pipino præstita: Proceribus Aquitanicis qui à Carolo steterant, iam ad Pipinum transeuntibus, quasi ad legitimum Principem, & indubitato iure imperantem. Ea omnia fausta sors confecit, ne in hanc Pipinus calamitates coniiceret, quas ingenio suo atque socordiæ debuit. Namque pace partâ, vino & voluptatibus marcidus, turpi otio solutus ad libidinem, tantam infamiam & contemptum contraxit, vt eiurante indignum principem toto Regno, euocatus sit ad regendam Aquitaniam Carolus. Conueniunt Aureliam Episcopi omnes, Abbates, & Comites, & damnatâ Pipini ignauiâ, præsentem Carolum, nec tenuentem, quod sine dubio magna arte promouerat, in Regem Aquitaniæ eligunt, lectumque vngunt atque inaugurant; mox instruenti copias Carolo, vt nouum regnum inuaderet, opportunitas noua bene gerendæ rei obiecta est. Carolus Pipini frater, qui hactenus apud Lotharium patruum egerat, ab eo vel profugus, vel dimissus, properabat in Aquitaniam, res abiectas fratris erecturus; verùm in itinere comprehensus, & perductus ad Carolum, à quo id nominis in sacro fonte habuerat, statim vt perduellis capitali pœnâ damnatus est: memor tamen affinitatis in baptismo initæ Carolus, Rei vitæ pepercit; idemque seu sponte, seu impulsu Caroli Carnuti in Regni conuentu attonsis crinibus in Clericum inauguratus est, palam professus id se nullo cogente, vno sacrarum rerum studio, perfecisse. In Aquitaniam progressus Carolus, vniuersam subegit, Pipino profugo, feramque pœnitentiam in terras proximas circumferente. At dum vagatur, Samio Vasconum Regi suspectus, ab eodem capitur, & Carolo Regi postmodum traditur. Visaque est inclinari ad Catastrophen scena, eo Suessione tonso in Monachum, & eiurante cum cucullo spem regni. Etenim quia præter regni iacturam, turbulento animo malè cùm solitudine erat; nouas res meditans, duos indidem Monachos in sententiam suam perducit; quorum ope claustra effringeret, & in Aquitaniam cum iis fugeret. Sed Carolus malè tecti consilij gnarus, indicta Suessionem Synodo, Monachos illos moueri Sacerdotio curat, & Pipinum ad iusiurandum nouum adactum ad vota nuncupanda, & disciplinam religiosam obeundam cogi. Nihilominus Pipinus anno altero post emissa vota fugam accuratiùs moderans, cœnobio clam se subducit, & aduolans in Aquitaniam, orta ex miseria miseratione, magnam prouinciæ partem sibi adiungit; & mox Carolo Caroli Regis filio ex Aquitania depulso, totam regionem ditioni subdit. Annum vnum alterúmve rerum potitus est, donec moribus ad priora vitæ flagitia relabentibus; quæ priùs, tædium & contemptus, Aquitanos occupant, vnoque momento Regno deturbatur, euocato rursus Carolo Patruo. In hac rerum desperatione, Normannis barbaræ illi ac ferocissimæ genti se tradit, ductoque eorum, prædo iam publicus, latas fœdasque prædationes exercet; imò vt scelus sceleri gradus est, eiuratâ religione per summum nefas, quod è sanguine Regio à Clodouæo nullus patrauerat, perfidus iuuenis ad colenda Idola Normannorum ritu traducitur; tam prope distant ab cucullo & à baptismo defectio. Ita cum Barbaris truculentam vitam septennio egit,

Anno 848.

Anno 852.

Anno 857.

CAROLVS CALVVS.

egissetque diutius, nisi ab Aquitanis interceptus, dum populationibus hostium præest, Carolo traditus esset; apud quem à Proceribus in conuentu damnatus, vt proditor Religionis & Regni, morti addictus est. Quam inhibitam Carolus perpetuâ mutauit custodiâ, in arce Siluanectensi; in qua vltimo tandem tragœdiæ actu, purpuratus hic nebulo, tædio carceris in furorem actus est; & vitâ inconstantissimus morbi constantiâ desiit viuere; nec bonâ sorte nec malâ melior: prauo affectu tam valetudinem quam remedia ipsa corrumpente.

VII. *Miser status Franciæ.*

Inter hæc statu Franciæ deploratissimo, nouæ calamitates emergebant in dies: iam nulla Regis authoritas, nulla legum aut Magistratuum, reuerentia, vi armatæ licentia omnium, prædonum impunitate, obnoxia prædis cædibusque itinera; factiones Procerum, & priuata bella, ciuitatum rebelliones, & per cunctos grassans furor cupiditatis, libidinisque proteruia. Ideo Carolus defectionis vniuersæ metu conuentum Regni in villâ

Anno 856.

Carisiaco habuit; vbi actum de reformandis ad instituta veterum moribus, missaque ab Rege ad populos reformationis capita; vt plagas animorum deliniret spe, ac demulceret. Verùm morbo absumente remedia, seorsim

Anno 858.

Episcopi Comitesque conueniunt; remque aggressi aleæ periculosæ; Eddelartum Abbatem & Othonem Comitem legant ad Ludouicum Regem

Ludouicus in Carolum fratrem excitatur.

Germaniæ, quem rogant Francorum nomine, *Quando Caroli regimine prauo atque ignauiâ, res Franciæ publica perderetur ac pessundaretur; vellet ipse Rex itidem Franciæ, magnique Caroli nepos dignissimus sustinere labantem, & in præceps rapta moram iniicere; finem nullum esse tot calamitatum, nec posse sperari dum Carolus Regnum obtineret: intolerabilem eius tyrannidem, iam exhaustam subditorum patientiam: certumque nisi Christiani Principes subuenirent, se à quibuscumque vel Barbaris atque Ethnicis, quamquam periculo fidei, arcessituros opem atque solatium.* Hæsit mentis ambiguus Ludouicus ad postulata, quid ageret; hinc animi temperantia à cupiditate omni aliena, pudor obruendi fratris & imparati; exemplum defectionis quæ & in suos propagari posset; incertus expeditionis euentus, à nouis studiis auocabant: inde miseratio Franciæ, incensa postulantium vota, periculum repulsæ, suboriens clam magni regni cupiditas, præcipuè aulicorum vanitas atque ambitio, ad suscipiendum iter impellebant. In hanc partem versus, illecebrosâ & blandiente spe, Rheno transmisso in Franciam venit; armatos quidem ducens, sed cohibitos freno disciplinæ, quasi in suo non in alieno degentes, néve qui adesset curaturus veteres plagas, curatione nouas infligeret. Ea moderatione Atiniacum venit, bellumque quasi vaginâ reconditum premens, ciuilibus togatisque remediis sanaturus Rempublicam, Episcoporum Concilium Atiniacum indicit, vt in bonum publicum conuenirent animi atque industriæ. Eo tempore in Regni finibus bellabat Carolus in Normannos, securus admodum istarum artium, & auersâ ab domesticis malis cogitatione. Episcopi Prouinciarum, Rhemensis & Rothomagensis Ludouici aduentu commoti, conueniunt Carisiacum, reque seriò perpensâ, quæ Ludouicum Regem exciuisset, quantumque prona ad Regni perniciem ea esset; siue anteà vocantibus Regem haud consensissent, siue consilij sub

ipsam

ipsam aleam pœniteret, vna omnes mente decreuerunt non conuenire ad Synodum, legatosque Venilonem Archiepiscopum Rothomagensem & Exchanraum Catalaunensem Episcopum ad Regem miserunt; qui absentiam suam excusarent, & admonitione insinuarent, quâ perfringeretur cupiditas Regis, & impelleretur ad Germaniam repetendam; relicto Regno prudentiæ Caroli, cuius potestas atque Imperium vni Deo obnoxium foret. Ludouicus aspernatus hæc monita, impellentibus suis expedit ferrum, signisque prælatis vltra progreditur. Confestim magna rerum conuersio fuit; prouinciæ, vrbes, & oppida certatim ad Ludouicum deficiunt; vna omnium mens Carolum Regem, vt noxium abiudicandum, admittendum fratrem, qui fortitudine atque prudentia & externis malis & internis mederetur. Id porro factum Comitum fraude, penes quos erat vrbium regimen, qui plurimorum criminum conscij, ne in pœnas vocarentur à Carolo, & legationem ad Germanum adornauerant, & populos spe nouarum rerum, veterúmque tædio, ipsi adiunxerant. Carolus repentino perculsus fulmine, nec copiis fidens quas ducebat, ad Ligerim clam se ab iis subducit, & in extremam Aquitaniam profugit, Superum hominúmque fidem contestatus, qui suorum proditione, atque Germani fratris cupiditate, per ea nomina quæ sanctissima essent grauissimam acerbissimamque iniuriam pateretur. Illico fugam Regis aduertens exercitus, ad Ludouicum defecit. Iamque is Regni compos, Senones venerat, & ad specimen moderationis exercitu in Germaniam dimisso, cum Proceribus ad componendam Rempublicam applicabat curas; cùm inopinata conuersio & fugitiuum Franciæ reddidit, & dominantem ab ea depulit.

VIII. *Carolus Regno restituitur.*

Quæ causa tam insperati successus, haud satis comperta; siue Francorum quædam in bonum leuitas, emendantium statim quod leuitate peccatum est; siue imperitia Ludouici, teneras mentes manu leui haud satis tractantis: siue Hincmari Rhemensis Archiepiscopi addictissimi Carolo, bonæ artes: vt æternæ prouidentiæ decreta sileam: sane facilius receptus est regno, quam pulsus Carolus. Pœnitudo Procerum prima leniuit impetum vulneris, cum à Ludouico non impetrarent satis quæ præcepisset cupiditas; tum fouit Ludouici iam inermis contemptus, nam recens parta, non permittenda statim fidei suæ; tandem Soraborum defectio glutinatio vulneris fuit, auocato in Germaniam Rege, ne alicuis inhians, sua deperderet. Ergo Ludouicus, nuntiatâ rebellione, gnarus quid mouerent Proceres Caroli gratiâ, infirmusque absente exercitu, ad disturbanda eorum consilia; celerius quam venerat excessit è Francia; facta spe reditus, ad dignitatis speciem, multísque fanitis, quæ ad occulendam fugam conducerent. Iamque Carolus ab Aquitania Procerum studiis reuocatus, copiis auctus certatim confluentibus, armatus aderat; cùm vacuo Regno omnium plausu & gratulatione excipitur; ab absentia charior; & odio per calamitatem purgato. Nihilo tamen minus expostulat apud Nicolaum Pontificem recens inauguratum, & apud nepotem Ludouicum Imperatorem: quòd Ludouicus frater, nullo præter cupiditatem impulsu, cum

CAROLVS CALVVS.

exercitu inuasisset in Franciam, Regemque legitimum eiecisset: & ab vtroque litteræ in Germaniam scriptæ, quibus admonebatur Ludouicus, ne quid in alienum per ambitionem tentaret, malè cœpta abrumperet, & quantum liceret nouo facto corrigeret; dedecere Principes armis decertare, quos nexus sanguinis, ac multo magis fidei vinculum colligasset. Quibus Ludouicus permotus, simul quod Carolus præ se ferebat vindicandam iniuriam, nepote Lothario in partes suas adiuncto; perterritúsque Francorum Episcoporum Legatione, qua diras comminabantur, nisi satisfaceret fratri, ab eorundem Legatis expetiit, vt ad reparandam concordiam, quæ oporteret exequi, ipsi imperarent; paratum se vel duris conditionibus, præstare omnia quæ necessaria viderentur. Quocirca Episcopi ex Regnis Caroli atque Lotharij Metas conueniunt, nobilémque ad eum legationem adornant, ex tribus Archiepiscopis Rhemensi, Goloniensi & Rhotomagensi aliisque sex Episcopis; qui Vormatiam ad Regem se conferunt, repertumque ad concordiam pronum, prioris noxæ absoluunt, tum ad pacis stabilimentum impetrant, vt cum Carolo atque Lothario in colloquium veniat. Itáque factum Veris initio; selectus colloquio locus, modica in

Anno 859. Rheno insula, iuxta Ateruacum Castrum, in quam Reges singuli, cum paucis admodum, & inermes, vecti nauigiis appulsi, cætero comitatu ad ripam relicto, diu de præteritis per futura emendandis egerunt; ac cum plura capita, deliberanda amplius forent, dilata sunt in proximum conuentum Basileæ, à tribus Regibus celebrandum. Interim Carolus ex vtroque Regno tum Lotharij tum suo nouam Episcoporum Synodum Tullum indici curat; apud quos magno numero contractos, grauiter de Vvenilone, seu de Guenilone Archiepiscopo Senonensi apud Patres conquestus, in eundem libellum propriâ manu accusatorium tradit; cuius id argumetum. *Quod Vuenilo merâ Regis beneuolentiâ prope à puluere in sublimem Infularum promotus apicem, tam ingrato in dominum & quidem beneficentissimum fuisset animo, vt vnus inter omnes Franciæ Præsules, Ludouicum per proditionem in Regnum Caroli euocasset, cum eo communicasset consilia, omnium quæ idem Rex patrasset in fratrem, autor perfidus & nefarius artifex.* Patres reo ad disceptandam causam diem dixerunt, ne pœnas inauditus subiret: quas autem subierit mihi incertum, cum quidem constet de iudicibus electis à Synodo, qui erant Archiepiscopi Remigius Lugdunensis, Vvenilo Rhotomagensis, Erardus Turonensis, Rodulphus Bituricensis: at de iudicio silentium sit; sane is Guenilo damnatus est à posteris tam insigni odio & Vatiniano, vt proprium nomen ad turpissimam rem significandam vulgatum sit; idque Guenilo sonet qui proditor; maximè postquam Turpini fabulis persona Ganetonis proditori Caroli magni affixa est. Tandem anno proximo celebratus est Confluentiæ ab tribus Regnis numerosus Conuentus, in quo sancita Reges inter Ludouicum, Carolum & Lotharium nepotem concordia; quæ placuerant iureiurando firmatis, ne in posterum alter in alterius regnum vel armis inuaderet, vel consilio quid detrimenti inferret; imo se ope mutuâ iuuarent inuicem; iique forent omnibus hostes qui singulis. At eam concordiam malè sartam & tectam docent querelæ ad Nicolaum Papam

Vuenilo in pœnam vocatus.

pam

pam ab Ludouico & Lothario missæ; quibus Carolum violati incusant fœderis, prauo quorundam consilio, quos in communem Regum perniciem incubare expostulant; rogantque Pontificem, vt si commodum foret, transiret in Franciam, ad pacem instaurandam, & annectendum malè cohærens sanguinis vinculum. Sed mox Lotharij pro Valdrada pugnæ, & Caroli pro Hincmaro Rhemensi Antistite, sanctum Pontificem in vtrumque Regem concitarunt. De Lothario quando rem perscripsi, hîc de Hincmaro pauca.

IX. Anno 845. Propter Hincmarum turbæ. Anno 853.

Rhemensis Ecclesia, abdicatione Ebbonis, læsæ maiestatis in Ludouicum Pium damnati, defecta capite, adepta erat in Hincmaro nouum; is enim Monachus in sancti Dionysij, postea præfectus Cœnobio sancti Germani, doctrina & pietate conspicuus, voto Caroli cui acceptissimus erat, in infulas eas promotus est. Idem postea Ebbone mortuo, synodum Episcoporum Suessione haberi curauit, in qua ad delendam eiusdem Ebbonis infamandamque memoriam; quos ipse ad sacerdotium & ad ordines sacros admouerat, dum ab Lothario in sedem pristinam restitutus esset, ij sacris expuncti, inter laïcos profanosque reiecti sunt; & probata calculo nouo electio Hincmari, æmuli memoriâ prorsus damnatâ. Hanc synodum vt confirmaret Pontificia sedes, cùm ab Leone Hincmarus non impetrasset; postea à Benedicto successore vt haberetur rata, non tantum obtinuit oblato dolo; sed etiam quædam in Pontificiis tabulis, interpolatione scripturæ, vt arguebatur, ad nutum addidit, atque abrasit. Inde Regis gratia, partaque ex scientiis, & dignitate summa authoritas, virum natura elatum, quemque modica non satis caperent, ad vsurpandam in Episcopos Franciæ potestatem atque imperium concitarunt; quam & ob rem orta discordia ipsum inter & Rhotaldum Suessionensem Episcopum, magnâ iam ætate, & vitæ inculpatæ Præsulem; cùm alter libertatem opprimeret, alter tueretur, perdendi æmuli consilium iniuit Hincmarus. Eam in rem primum à Nicolao Pontifice Suessione Synodi confirmationem, ad stabilimentum autoritatis, multas post artes laboresque insumptos, per fraudem impetrat; tum quod ante clam comparauerat, nouam Synodum Siluanecti indicit; Zenlis.
in qua Episcopis ad sententiam suam adductis, Rhotaldum Episcopum doli ignarum accusatum simul damnatumque ob leuia & falsa crimina, maxime quod Sacerdotem quendam abdicasset, amouet gradu & dignitate, & contestatum innocentiam suam, imò & Sedem Apostolicam appellantem in Cœnobium quasi in carcerem abdit. Res ad Pontificem delata, tum Anno 863.
ipsius Rhotaldi expostulatione grauissimâ, tum aliis plurimorum litteris, tyrannidem Hincmari quiritantium; Synodo ab Pontifice ipso Romæ collectâ, planè damnata est & abrogata Synodus Siluanectensis, iussus restitui in pristinum gradum Rhotaldus; ni malint qui accusarent, vna cum ipso Romam ad disceptandam causam venire. Verum Hincmarus, quod superborum est, pertinacior, non tantum ipsi Pontifici detrectat obsequium, Rhotaldo nequaquam misso; sed & Regem Carolum secum in errorem tractum, Pontifici seu scutum obiicit, compositâ per nefas Pontificiâ authoritate cum Regiâ; periculosæ discordiæ semen, nisi causæ iustitiam Nicolaus

prudentia & patientia contemperasser. Augebat offensionem Regis, quod Iudithæ filiæ Balduinus raptor, Romam profugus, asylo Pontificis tegebatur, charitatis munus in contumeliam vertente Hincmaro; tenuitque triennium eiusmodi contestatio; Nicolao per litteras Regem atque Hincmarum adurgente; iisque contra fas per contumaciam animi, ius atque æquum negantibus. Tandem Hincmarus quà facti inuidiâ, qua satietate vindictæ, Rhotaldum emittit custodiâ, patitúrque Romam profectum, dictumque innoxium, Ecclesiæ suæ restitui; Arsenio legato in Franciam misso, qui & Valdradam ab Lotharij lecto depelleret, & Rhotaldum in sedem suam reponeret; idque perfectum tanto pudore superbiæ, quantâ humilis innocentiæ gloriâ. Nec in eo pœna arrogantiæ desiit. Nam iussu Pontificis instauratâ lite Clericorum, qui ab Ebbone quondam instituti, postea ab Hincmaro depositi essent; iidem & Synodo Episcoporum & auctoritate Nicolai restituti in integrum pristinis gradibus instaurati sunt; Hincmaro grauiter increpito, ob iniuriam illatam & interpolata Benedicti diplomata; ita veritas erumpit è tenebris, simulque mendacium in lucem profert. Quod autem de Iuditha Carolus questus est, rei initium eiusmodi fuit. Edilulphus Anglorum Occidentalium princeps, Româ rediens captâ per Franciam viâ, in Iudithæ Caroli filiæ amorem arserat, eamque impetratam in coniugem secum in Angliam duxerat; Regis nomine auctus ob dignitatem coniugis. Eo haud multo post vita functo, Iuditha vidua possessionibus quæ in dotem cesserant venditis, amore patriæ renauigauit in Franciam; ac reginæ cultu & titulo Siluanecti agebat, sub Episcopi curâ tutelâque Regia, vt si animus foret ad secundas nuptias conuolandi, eas arbitrio Patris legumque præscripto conficeret. Etenim quia viduæ intemperantius amant quam virgines, amoris mutui Iuditham inter & Balduinum Comitem, orto incendio, violata sunt illico tùm pudoris, tum custodiæ gemina claustra; Iuditha continuo mutata veste fallente custodes, & amatorem sequente; imparem quidem natalibus, sed iuuentutis philtro gratissimum; communi raptûs flagitio; tum iuueni, qui Regis filiam, clam patre, domo proriperet; tum fœminæ, se ad raptum præbenti, & inferenti vim vt pateretur. Furtum promouit Ludouicus frater, cuius ope fraus custodibus facta, & sororis fugâ incolumis. Vulgato facinore, Carolus contumelia percitus, sententia Episcoporum, tum Balduinum raptorem, tum Iuditham sua sponte raptam, diris Ecclesiæ perculsos, acerrimè perquirit atque persequitur; & confugientes in sinum Pontificis reposcit in pœnam. At Nicolaus, appellatam sæpius clementiam Regis, tandem vicit, confectâ Balduino veniâ, & facultate coniugij quod præripuerat. Imo ex commendatione Pontificis, coniugari à Carolo perbenigne excepti, donatusque Balduinus ampla in Belgio ditione, à quo & Flandrensium Comitum arcessunt originem, rarò pœnâ assequente ista flagitia, quæ venia ipsa emendantur, & comprobatione dispereunt.

Anno 866. *Anno 856.* *Iuditha à Balduino rapta.* *Anno 862.*

X.

Carolus Lotharingiam occupat. Anno 869.

Carolum in gratiam Nicolai redditum, mox ambitio cum successore Adriano, in nouas turbas & discordiam impulit. Lothario nepote in reditu

ditu Italiæ, vt ſupra ſcriptum eſt, morte terribili è viuis rapto, extemplo Carolus in Regnum eius oculos adiecit, inflammabat cupiditatem adipiſcendi facilitas; quod Ludouicus Imperator demortui frater, procul, in Italia Saracenico bello implicabatur. Præterea Ludouicus Germaniæ Rex, graui morbo in Bauaria conflictatus, futurus obici haudquaquam erat; & Lotharius ſine prole maſculâ præter Hugonem ſpurium obiens, propinquiori, nullis ſcriptis tabulis, opimam hæreditatem reliquerat; quem ſe ipſe Carolus affirmabat, cùm Lotharij fratris non nepotis, ſucceſſionem aſſereret. Ergo vt ius poſſeſſione firmaret, inſtigante Hincmaro & promouente, in Auſtraſiam venit, Metaſque primariam vrbem progreſſus, ab Aduentio Epiſcopo, celebri pompa excipitur; & aduocato Epiſcoporum concilio, Rex Lotharingiæ dicitur, coronatur, atque ab Hincmaro inauguratur: Nec malè Synodus prædatoria dicta, quæ alienum raperet, & expilatâ hereditate inuaſorem ditaret. Carolus Metis Aquiſgranum venit Regum ſedem, maximáque Procerum parte aſſentiente, vt capeſſeret Regnum, Treuirenſibus, & Colonienſibus dedit Antiſtites, illis Bertulfum Aduentij nepotem, iis Hilduinum Abbatem; prioribus dudum Nicolai ſententiâ eiectis. Hæc tam repentina inuaſio, tum Ludouicum Imperatorem in Saracenos bellantem, tum eius nomine Adrianum Pontificem, tum Ludouicum Regem Germaniæ; in Carolum exciuit. A Germano primum maximumque obiectum repagulum. Is re nunciatâ, quia per morbum feſtinare non poterat, confeſtim legatos mittit, ad Carolum; qui expoſtulent occupatum priuatim, quod commune foret; tantum iuris ipſi in hæreditate nepotis, quantum Carolo eſſe; rogare ſe vt quàm primùm ab Lotharingia abſcedat, dum reddita valetudine ipſe adeſſet, ſimulque conſulerent, quid vtriuſque commodis magis conduceret. Non ea erat cupiditas Caroli, quam legatio vna infringeret; immotus in ſententiâ perſtitit, Coloniamque præcipitantiùs venit, diſturbaturus noui Epiſcopi inaugurationem, quem Ludouicus Rex per Moguntinum Præſulem in Hilduini locum ſubſtituerat. Interea Ludouicus morbo recreatur, & iam comploratus, effuſâ in pauperes, locupletiſſima gaza, cœleſti ope conualeſcit; nouoſque nuntios Luitbertum & Alfridum notæ prudentiæ Antiſtites ad fratrem legat, daturos optionem abſcedendi à Regno, aut pro eo dimicandi. Carolus certior fratrem adfuturum, corrupta ſpe morbi, nec auſus cum integro fratre ſe ſe committere, id fraternæ beneuolentiæ & charitati datum aſſimulans, receſſit in Franciam; Marſano oppido conſtituto, in quod conuenirent, de communi re deliberaturi. Idque anno ſequenti perfectum, eoque loco æquis partibus duos inter Reges Lotharij Regnum diuiſum eſt; vt accederet Carolo cum Heriſtellio pars contigua Franciæ; Ludouico cum Aquiſgrano, quæ ad Rhenum & Germaniam vergeret; intercedentibus fruſtra Adriano Pontifice; & Ludouico Imperatore: Quippe cupiditas oculatiſſima eſt, ſed auribus manca; & ad voces omnes, niſi quas ingerit metus, immota. Nam antea Adrianus, vbi primum Caroli inceptum innotuit, Legatos ad eum miſerat, conteſtatum ne in alienum Regnum inuaderet; Lothatij Regnum ad Ludouicum fratrem ſpectare, qui ſanguine

Quam cum fratre diuidit.

guine

gnine coniunctissimus foret; præterea diras Pontificias minabatur; tum Regi tum Episcopis, qui eiusmodi inuasionem, vel promouerent vel non impedirent. Sed huiusce legationis adeò ratio habita nulla est, vt Carolus Metensi Concilio in Regem vnctus Regni iam potens, ne penitus flocci habere videretur Pontificem; & suos ad eum cum muneribus miserit; qui docerent, calculis omnium Regnum oblatum; reique peractæ nullum esse consilium; attamen honoris causâ gestorum confirmationem ab ipso peterent. Inter hæc cum in partem Regni Ludouicus Germaniæ admissus esset; ad vtrumque nouam Legationem adornauit Pontifex, deditque litteras tum ad Reges, tum ad Episcopos, Regnique Proceres, quibus in facti iniuriam acerbe inuectus, rogabat, admonebat, comminabatur, vt ab iniuriâ auctores desisterent, fautoresque nouis consiliis contumeliam tantam persanarent; quæ ignominiosa Francis Regibus foret, si per eorum cupiditatem Ludouicus Imperator ea pateretur, quæ à perfidis Saracenis, in quos pro Christianâ Republicâ bellum gerebat; si intentarentur, ipsos patruos obiicere se se æquum esset. Verum ea Legatio tam frustra fuit quàm proxima; iam peractâ diuisione, inter Reges, eaque metu inuicem discusso. Imo Adrianum inter & Carolum ab Hincmari Rhemensis superbiâ nouæ turbæ, qui & scriptis audacibus ad Pontificem litteris, quem perturbatorem pacis appellabat, & contumeliâ in Hincmarum iuniorem Laudunensem Episcopum irrogatâ, spem concordiæ omnem abruperat. Quippe Hincmarus iunior senioris nepos, cum Pontificiam auctoritatem contra Regiam scriptis & verbis propugnaret fortiter, iamque inter ipsum & patruum doctrinæ quædam contentio foret, senior æmuli impatiens, accusatum iuniorem perfidiæ in Regem, dignitate expunxit, retrusit in carcerem, oculisque orbauit, per ministros impotentissimi odij. Quo de facinore conquestus sæpe litteris Pontifex, nihil boni æquiue impetrauit à Rege; Hincmaro perstante in vinculis, donec is tandem post Caroli obitum à Ioanne Pontifice, causâ in Synodo Trecensi cognitâ, famæ & dignitati, sed minimè oculis restitutus est: Magnâ interim Adriani laude, qui patientiâ pugnauit in contumaciam, nec morbo medicinam adhibuit; quæ toxicum foret.

Frustra repugnante Adriano.

XI.

Caroli liberi.

Inter has molestias Carolus, domesticis etiam angustiis premebatur. Susceperat ex Hermentrude conforte legitimâ liberos tres, Carolum, Carolomanum, & Ludouicum. Eorum maximus Carolus in spem Regni educatus, nuper infelici casu perierat. Erat in omnium ore Albuini nobilis iuuenis robur corporis animique constantia; vtramque laudem Carolus vt experiretur an vinceret, iuuenili impetu & temeritate, Albuinum sub vesperam è venatione redeuntem, equo inuectum, solum solus aggreditur, tacitusque in eum impetum facit, arma & equum vi ablaturus. Albuinus robore longe præstantior, regium iuuenem haud difficulter profligat; primùm graue vulnus infligit capiti, tum equo deiectum aliisque plagis confossum, armis detractis & abducto equo, stratum humi cum anima luctantem deserit: & Carolus quidem grauitate vulnerum, paulo post obiit, vanæ temeritatis exemplum & pœna; Albuinus verò, comperto scelere, quod

Quorum maximus Carolus occiditur.

quod patrarat innoxius, sibi fugâ consuluit. Carolomannum qui proximus Carolo ortus erat, & paterna destinatio, & sua mox flagitia regno abdicarunt. Primâ ætate patris iussu ad munera sacra destinatus, in Clericum tonsus est, addictusque ad Ecclesiæ munia; dein ætatis incremento adstrictus ad Sacerdotium propius, in Diaconum quamquam inuitus ac reluctans, præsente patre & iubente fuerat initiatus; diúque eo functus officio, sacra mysteria celebranti adstiterat, comes & particeps. At quia pietas malè ab nolente exigitur, iuuenis ætatis æstu, ad alia raptus quam quæ patri placerent, vim excusans, abdicat Clericum; eamque ob rem à patre ad Synodum Episcoporum delatus, eorum sententiâ vitæ priori restituitur: cui sententiæ nequaquam acquiescens, sed Romanum appellans Pontificem, in arctam custodiam Siluanecti traditur. Postea legatis Adriani compellantibus Carolum de restituendo Lotharij Regno, & adiunctæ sunt à Pontifice querelæ, quòd Carolomannum Pontificiam Sedem appellantem in carcere contra Canonum placita contineret. Quocirca Rex ne penitus exacerbaret Pontificem, imò concessione vnius repulsam molliret alterius, filium solutum vinculis, libertati restituit, secumque Lugdunum quo profectio erat deducit. Etenim iuuenis nullam libertatem præter licentiam sceleris ratus, in itinere se fugâ proripit, & adiunctis pluribus vel facinorosis, vel nouorum cupidis, quorum Francia nunquam indiguit; in Belgium venit, manuque armatâ fœdissimas direptiones exercuit, præcipue in loca sacra; quasi hac sæuitiâ Diaconi nomen expungeret. Inceptum iter tenuit Carolus, reque perfectâ Parisios venit, Carolomanno Lotharij Regnum deuastante, ac Mosonio castro expugnato. Nec propinquitas patris absterruit filium, quin scelera cumularet sceleribus; missâ quidem ad eum legatione pœnitentiæ specie, sed inani & dumtaxat ad laruam vitij. Postea tamen iniecta mora flagitiis, venitque in potestatem Caroli filius, quem ante Pipini Patruelis exemplo oportuerat sapere; & in eandem Siluanectensem custodiam traditus, Episcoporum conuenientium calculis, ministerio sacro vt indignus eraditur, & profanos inter & sacrorum exul ablegatur, moxque custodiæ restituitur. Erat id pœnæ genus, quo nec animo voluntas flagitij, nec facultas corpori tollitur, imò eâ Carolomanno atque consortibus magna spes facta noui turbamenti; siquidem dicere atque affirmare, iam Carolomannum eiurato gradu, quem vi admiserat, Regni capacem; euulsúmque repagulum, quod inimici regio iuueni, scriptâ innataque lege, ad Regnum vocato, opponebant inuidiâ. Nec dubitabant turbidi homines profiteri, eductum vbi copia foret carcere iuuenem, se restituturos natalibus, dicturosque Franciæ Regem. Ea res grauiter Carolum perculit, nec ignarum, tam praui consilij Carolomannum participem. Ideò vt simul veterum criminum pœnâ, noua intercluderet, huic oculos effodi iussit, quibus diu ambitione & furore cæcus caruerat; retrusitque in Corbiense Cœnobium. Nec in eo quieuit turbulentissimus iuuenis, sed fugam postmodum Monachorum operâ capessiuit; ab fugæ consciis ad Ludouicum Germanum deductus, spe excitandæ miseratione sui discordiæ, nullo alio effectu, præterquam quòd Absternacum Monasterium illi attribu-

Carolomãnus similiter pe-rit.

Anno 870.

Anno 874.

CAROLVS CALVVS.

attributum est, è quo & in quo dies reliquos ageret; quos admodum paucos peregit, ibidemque sepultus est, iusto Dei fato, vt desertor sacrorum aleretur è sacris; & auersatus Clericos, Monachis animam corpúsque traderet. Præter eas liberorum plagas, Hermantrudem charissimam coniugem luxerat Carolus; quanquam illico nouam ad solatium induxit, Richildem sororem Bosonis Comitis, quam primùm illegitimo thoro adiunxit, mox iustis nuptijs copulauit, præpollentibus feminæ ad ambitionem illecebris.

XII. Anno 875.

Carolus Caluus Imperator.

Tot ac tanta incommoda Caroli, opima spes oblata solatio in speciem fuit, reuera luctui. Ludouico Imperatore in Italia, vt supra scripsi, demortuo, nullisque præter Virginem liberis, Imperij dignitas, Imperiumque Italiæ, ad ipsius patruos spectabat proximè. At nec is honor primi occupantis, vti Austrasia, nec in partes geminas, vti eadem diuidendus; totus, & in eum quem Pontifex Romanus designaret, erat deriuandus. Erat is Ioannes eo nomine VIII. Adriano tertium ante annum vita functo; qui qua de causa in Carolum potius quam in Ludouicum vota conuerterit, si licet assequi coniecturâ, crediderim, aut dignitate motum Francici Regni; à quo vt à fonte reliquæ stirpis gloria, & Imperatores petiti hactenus; aut auersum à Ludouico Caroli artibus, implentis Pontificem magnis pollicitis, suam operam prolixè in Saracenicum bellum iactantis; Ludouico, vt dicebat, graui in Vinidos bello implicito, & in Germaniam suam efferam adhuc atque atrocem procul relegato; vt vt sit, Ioannes honorificam Legationem misit ad Carolum, quâ ad profectionem Italicam, & suscipiendam coronam Imperij inuitaretur. Carolus nuper ab Ludouico fratre discesserat, amico de communibus rebus colloquio; agebatque ad Arduennam siluam; cùm accepto de obitu Imperatoris ac legatione Pontificia nuntio, in spem certam erectus adeundi Imperij, quàm celerrimè ad auspicandum idem properauit. Illico quàm multos Proceres tum ab armis, tum à consiliis euocat, qui sibi tum ad dignitatem tum ad opem adessent comites, Richildem inter vxorem, & Ludouicum filium curas Regni, regimenque partitus est, hanc præponens Siluanecti ad Neustriam, vt Normannis occurreret, illum Austrasiæ vt Ludouicum fratrem à quo metus maior, arceret aditu & cohiberet; moxque ipse in Italiam per Alpina claustra aduolauit. Ludouicus interea explorato fratris consilio intercessurus; affirmantibus suis, ipsius qui maior natu foret Imperium esse, & Engilrano acerrime impellente, qui Regis Caroli cubiculo præfectus eidemque consuetudine arctissimâ iunctus, Richildis inuidiâ à familiaritate & honore antè deturbatus, ad Ludouicum odio & vindictâ prægnans contulerat se. Iis ergo stimulis primum Carolum filium cum armatis mittit versus Alpes, vt Carolo iter disturbaret; tum deinceps, alterum filium Carolomannum cum maioribus copiis, vt in patruum si transiret Alpes, depugnaret: Francicâ sibi expeditione assumptâ. Verum Carolus fortiter per obiectos apices penetrauit vtroque nepote victo & disiecto; & primum quidem vno propè aspectu in fugam egit, in Carolomannum similiter forti animo dimicaturus; nisi iuuenis, tum viribus, tum animo, admodum impar, egisset

CAROLVS CALVVS.

egiſſet ante pugnam de fœdere; in quod admiſſus à Patruo, præſtito iureiurando, in Germaniam rediit, iam imperij foribus magna laude Caroli patefactis. Is igitur Romam victor adueniens à Ioanne Pontifice honore ſolemni excipitur, & inauguratur in Imperatorem, magnâ omnium ordinum lætitiâ, vnde redarguas veterum Annalium fidem affirmantium, coronam Imperij vi ac tyrannicè vſurpatam à Carolo; corruptiſque largitione compluribus viam apertam ad inuadendum Imperium & vim inferendam ipſi Pontifici: reclamant enim Synodi Acta Romæ pòſt habitæ, in qua abſente Carolo, & omni metu, ſi quis eſſet depulſo, voluntate magnâ Pontificis, ad Imperium vocatus dicitur. Verùm Carolus moleſtiſſimam calamitatum inuidiam paſſus, non modo Normannorum ferro, ſed etiam Scriptorum calamo obnoxius fuit. Porro lætitiam ab ſuſcepto Imperio fædauit Ludouici fratris in Franciam irruptio, qui comite filio Ludouico, traiecto Rheno, cinctus exercitu, Atiniacum venit, & inde multis è Francia Procerum ad eum confluentibus impunè maximam Neuſtriæ partem vaſtauit. Ad ſubitam tumultus famam Richildis intrepida euocauerat Proceres, animoque quantum poterat facto; ad honeſtam & neceſſariam tuitionem Regni, eorum fidem ſacramento adſtrinxerat; quam illico fregerunt, partim ad Ludouicum defectione, partim ignauâ patientiâ, & flagitiosâ ab armis abſtinentiâ. Vnus Hincmarus Antiſtes Rhemenſis, pro fide inconcuſsâ in Carolum, quo licuit modo arma corripiens, ad Deum pacis bellique Dominum verſus, ſuis aliorúmque precibus, ſanctiſque operibus, non deſiit implorare Cœleſtem opem; donec ſua propè ſponte Ludouicus, Emmæ vxoris morte acceptâ, vltra Rhenum in Germaniam rediit. Carolus in reditu conuentum Epiſcoporum ac Comitum Ticini habuit, ac poſtmodum Boſone vxoris fratre, Mediolanenſi duce inſtituto, qui vices Imperatoris in Italia gereret, in Francia Pontigonenſi Concilio interfuit, in quo ſtabilita Romana electio, ipſo & Richilde coniuge Imperatoria veſte fulgentibus.

XIII. *Ludouici Germani Mors.*

Nihilominus Ludouicus in incepto perſtabat, legatoſque Pontigonem ad Concilium miſerat, per quos poſtulabat admitti in partem hæreditatis Ludouici Imperatoris; tum naturæ legúmque ciuilium beneficio, tum ex pactis ante cum Carolo initis; ac tametſi Ioannes Tuſcanenſis Epiſcopus, princeps legatorum Pontificiorum coram legiſſet in Concilio, Ioannis epiſtolam ad Epiſcopos Germaniæ ſcriptam, qua Carolum inauguratum Imperio iuſtè & legitimè confirmabat, exemplarque Epiſtolæ Germanis dediſſet; tamen iis litteris Ludouicus pro incepta contentione non videbatur acquieturus. Verum improuiſus exitus, nouam ſcenæ mutationem induxit; nam Ludouicus Germaniæ Rex, Francofurti obiit diem extremum, relictis hæredibus in æquas partes liberis Carolomanno, Ludouico, & Carolo. Erat is ex Pij filiis laudatiſſimus, ab fratrum cupiditate alienus, ſuíque retinentior, quam alieni cupidior, iuſtitiâ & pietate inſignis, ciuili prudentiâ, & militari fortitudine clarus; præclaris multis ſuâ ſponte geſtis, indecoris aliquot alienâ. Eâ morte euanuerunt Ludouici conſilia, metuſque Caroli in confidentiam atque audaciam vertit: credit cupidiſſimus Anno 876.

CAROLVS CALVVS.

Rex occasionem oblatam alieno damno crescendi; inferri arma nepotibus posse, absque discrimine, spe magna commodi, adolescentibus recenti luctu implicitis, partitione Regni discordibus, populisque ad imperia noua semper ambiguis; confestim magnos delectus totâ Franciâ habet, conscribitque quinquaginta hominum millia, instructo omnibus rebus tanto exercitu. Ludouicus fratrum natu maximus, cui Francia Orientalis, obiecta Caroli armis obtigerat, ad famam tanti apparatûs, legatos mittit ad Patruum, qui reuocarent in mentem & nexum sanguinis, & orbitatem Nepotum, & ipsius Caroli sacramentum, tot fœderibus sancitum; si quid iure sibi debitum crederet, per legatos ageret ac ciuili modo, non vi & bello Europam totam affligeret, atque conteréret. Ad hæc Carolus; se vi repetere quod Ludouicus frater vi eripuisset; vocatum se iure in Lotharij Regnum, Episcoporum procerumque comitiis, ab eo deiectum esse Ludouici armis: prætereà Ludouicum eundem semel iterumque nullâ motum iniuriâ inuasisse in Franciam, abalienasse à Rege proceres, & diripuisse prouincias; nunc merito talionem rependi; si quid fœderis antè ictum esset, datam fidem fratri viuo non mortuo, nec cum Nepotibus conuentum quidpiam. Simul exercitum iam instructum mouet, & quaquà incederet, direptis agris vrbibusque vastatis, captâ Coloniâ ad Rheni vortices castra ponit. Eratque tam incensa cupiditas, vt nuntio Normánicæ inuasionis barbarâ gente centum nauigiis in Sequanæ ostium subeunte, haud quaquam absterritus, nec retro flexerit, nec copias imminuerit, furori hostium suos tradens, ne à spe vt opinabatur certissima vllo modo excideret. Ludouicus interim restincto nondum patris busto ad arma excitus quamquam copias strenuè, ex Saxoniâ, Thuringiâ, & Franconiâ contrahebat, tamē admodum impar Patrui viribus, iterum legationem ad eum instruit, qua rogaret per superos verbisque supplicibus precaretur, ne cineres fratris nondum compositos repentino bello disiiceret, paratum se ad omnia quæ imperaret, iustè obeunda; meminisset Lotharij fratris, pugnæque Fontaniaceæ, quâ damnata ambitio, tantúmque Francici sanguinis, frustra exhaustum. Carolo ad ea immoto nouum tentat facinus Ludouicus, omnium prope præter iustitiam inops; ex rudi illo & barbaro more, quo incertis & dubiis aliorum periculo parabatur fides, triginta homines mittit ad Patruum, qui in conspectu exercitus tentamenta fidei diuersa subeant, eorum decem cum aquâ calidâ probaturis, decem cum frigidâ, ac decem cum ferro candenti, iustâ sorte ad Ludouicum spectare partem Austrasiæ, quam hæreditario iure à Ludouico patre assequebatur: & quidem miro Dei iudicio, abierunt illæsi ab experimentis viri. Nihilominus persistente Caroli cupiditate, Ludouicus expiato milite Christianis ieiuniis, precibusque incensis numine propitiato; aucto vt euentu patuit, cœlitus animo, ad Andrenacum Rhenum transmittit. Traiectione comperta Carolus, lætus admodum quod in retia implicuisset se hostis, vt fraudem & dolum armis adiungeret, ad Nepotem internuntios mittit qui spem pacis facerent, auersâ iam Regis mente à bello. Quibus habitâ fide Ludouicus in gradu stat & securitate, ni occurrat Deus, perniciem parat; nam sub primam noctem Carolus educto castris exercitu

In Canis filios Carolus mouet.

A Nepote fugatur.

versus

versus Andrenacum properat incautos oppressurus,& spe fœderis tutos. At duo leuis in speciem momenti, sed euentu grauis, consilia & victoriam disturbarunt: primum copioso per noctem imbre, viæ luto infectæ impediti equi & defessi, vix emensum iter totâ nocte, & miles fatigatione deficiens; deinde præmonitus opportunè Ludouicus, testatus Superos in vindictam perfidiæ, copias in aciem pro castris eduxerat; Deo nixus & causâ. Ideo sub auroram cum miles Caroli, iam rem actam crederet hostemque somno captum diripiendum dumtaxat, armatis occurrens pauore subito & insperato corripitur; Deo nimirum superbiam per humilium arma contundente. Magno animo Ludouicæi impetum faciunt, Caroliani sustinent aliquantisper, equos incitant, calcaribus restitantes fodiunt, arma expediunt, tela vibrant, gladio feriunt, sed effectu nullo, equi seu diuino nutu, seu lassitudine immoti hærent; ferrum ceu retusum paucissimos vulnerat; interim hostis vrget, detruncat, cædit, clarissimamque reportat victoriam. Eques in fugam primus effunditur, mox inuectus in peditem suos ipsos euertit ordines; postremo in impedimenta & mercatorum turmas, qui magno numero sequebantur exercitum delatus angusta via, cœnoque implicita, ita confunduntur omnia miscenturque, vt passim clamor, tumultus, & cædes impeditâ fugâ sæuierint. Cæsi è Ducibus Rhugenarius & Hieronymus Comites, capti complures. Imperator ægrè in cadentium cuneis eluctatus, comitantibus paucis fugâ euasit. Prouectus mali timor longius acie, Richildis quæ Heristalsij præstolabatur in momenta victoriam, clade auditâ, partui vt erat proxima se in fugam tradit, & quanquam in via fœtum ediderit, seu metu seu succutiente equo præfestinum, non ideo tamen à cursu destitit, donec Attiniacum ventum est; cursore comite deferente infantem; non quidem Porphyrogenitum, magno rerum mortalium lusu, cum Imperatrici timor, cursus, & iumentum pro molli lecto, & puerperæ deliciis forent; fœtui pro purpura, bysso, cunisque aureis, vlnæ baiuli & rapidissima fuga. Ludouicus victor receptâ Austrasiâ quæ patris fuerat, abstinens à prouinciis Caroli, Rheno transito Francofurtum rediit, & postmodum initâ partitione Regni cum fratribus; sortitus ipse est, præter Austrasiam, Franciam Orientalem, Frisiam, Thuringiam, atque Saxoniam; Carolomannus Bauariam, Carinthiam, Bohemiam, Sclauiam & Carinthiam; Carolus qui Crassus dictus est, Alemanniam, hoc est, nisi fallor, inter Albim & Vistulam Germaniam reliquam.

XIV. *Carolus in Italiam venit.*

Dum his turbis Francia commouebatur, nihilo pacatior agebat Italia; totam propemodum Saracenorum arma infestabant, ac Romæ Romanæque Ecclesiæ imminebant, minabantur acerbius, sacrilego cum iis fœdere Sergio duce Neapolitano, & Adelgiso Beneuentano conuenientibus. Quocirca Ioannes Pontifex maximus, sub discriminis aciem, legationibus iteratis instabat Carolo, vt Romanam Ecclesiam beneficium Francorum Regum perpetuum, atque Italiam patrimonium Imperatorum, conseruatas vellet, & impiorum ereptas manibus; iam nullum esse præterquam, in ope sua perfugium, quæ si deficiat, exurecturum vindicem Deum, tum in

CAROLVS CALVVS.

mali auctorem, tum qui malum non depellat cum possit. Quibus primum Carolus non adeo permotus est, dum inflammabat in Ludouicum cupiditas, postea victum & ab tanta clade fractum eneruemque grauis morbus excepit, facultate expeditionis, si suppeteret voluntas, excisâ; demum ægritudine liber, Regno vtcumque instaurato, & assiduis Pontificis comploratiónibus, statuit indicto exercitu, in Italiam ad liberandam Romam proficisci. Et tacitum pungebat stimulus, quod Boso, quem legatum in Italia dixerat, coniugem sine assensu suo quæsierat: Erat hæc Ermengardis Ludouici Imperatoris filia, quæ à patruo Bosoni in custodiam tradita, ab eodem Berengarij Comitis impulsu ducta in matrimonium erat; spe vberrimæ dotis, nempè Prouinciæ atque Burgundiæ partis haud modicæ. Quocirca Compendij conuentu habito, & imposito in proximum bellum tributo, primas copias cum vxore in Italiam duxit: profectione audita Ioannes Pontifex, Româ occursurus Imperatori, Ticinum aduolat & inde Vercellas, vnde peracto mutuâ gratulatione congressu, simul Ticinum veniunt, præstolaturi numerosum è Francia militem. Verùm in apice spei, gaudiique articulo, nuntiatur Carolomannum è Germania cum ingenti exercitu festinare; iamque Longobardorum fines ingressum: quare velificatione mutatâ, Insubriam repetunt, & Tardunam, siue Tortonam se conferunt, è proximo excepturi supplementa è Francia, & repulsuri hostem à finibus, Pontifice interea Richildem in Augustam coronante. Cum itaque in dies expectarentur subsidia, & Carolomannus nuntiaretur abesse propius, re ducendâ in aleam pugnæ; subita consternatio, Christiano sanguini abundè pepercit. Quippe Imperator comperto supplementa militum vltra Alpes teneri, ducum proditione ac nefaria conspiratione; quorum præcipui Hugo Abbas, Boso Comes Insubrium, Berardus Comes Aruerniæ, ac Bernardus Gothiæ Marchio; (ita enim Septimaniam vocitabant) desperata victoria, Richildem primum dimisit in Moriennam quam celeriter se recipientem; tum postmodum iteratis de Carolomanni aduentu nuntiis, diuersa fuga tum ipse, tum Pontifex, Romam alter, Moriennam alter, contenderunt. Porro hæc fuga adeo occulta & inexplorata in vulgus fuit, vt non modo Carolomannum aduentantem celata sit; sed eundem vanus rumor perculerit, Pontificem cum Imperatore magno exercitu adesse in dimicationem paratos; quare & iuuenis metu haud dubiè immisso cœlitus, ne se suasque copias ad incertos casus committeret, celerius quam venerat in Germaniam recessit; euentu fortasse nullibi gentium pari; vt nullo prælio, nulla victoria, aduersi vtrimque exercitus fugerent, metusque æqua lance in oppositas acies spargeretur: sed Dei est inusitatis modis bella compescere, & impetum martis cõsternatione retundere. Carolus mox è fugâ recreatus in febrem incidit, mortemque hausit, epoto in remedium pharmaco. Curando morbo admouerat Sedeciam quendam, familiarem sibi, gratumque admodum, Iudæum gente & impietate, medicinâ in vulgus celebrem; sed quà fraudibus, quà præstigiis magicis, eo famæ euectum; ab eo igitur puluerem in remedium propinante, creditur lethiferum præbitum virus, ita Imperator geminâ peste conflictatus, succollantibus per Cinisium montem homini

Boso Ermengardem vxorem duxit.

Anno 877.

Fuga Caroli.

Et mors.

hominibus, in vicum ignobilem delatus, inter amplexus Richildis coniugis quam è Morienna euocauerat, vndecimo quo puluerem hauserat die, emisit animam: adeo mors vel in remediis, hoc est in vitæ satellitio sæuit. Carolus vix vnquam fortuna media vsus erat, summa sæpius infimáve alternantibus fugâ atque victoriâ, vt sit exemplo, quam diuersi casus Principem maneant. In vitiis eminebat ambitio & alieni cupiditas, accedebat profanus vsus Sacrarum rerum; in virtutibus, magnus litterarum amor & studium, hæreditas iam ab auo Carolo in Ludouicum patrem transmissa, mirumque in tanta rerum perturbatione, litteras & litteratos coluisse Carolum & fouisse, magnis præmiis euocasse è variis gentibus viros eruditos, & pro Mecenate suorum temporum dilectum esse, & concelebratum. Sane qui promouit scientias, id laudis ab Historia meruit. Cadauer eductis visceribus conditum est aromatibus, delatumque Franciam versus; sed ab eo tantus exhalauit fætor, etiam sarcophago, pellibus multis circumcluso, vt graueolentiâ perculsi baiuli, Nantuæ deposuerint onus, vbi sepultum est, septennio post in sancti Dionysij translatum. Nec Carolomanno fugienti paulo melius fuit, nam morbo correptus, lectica domum relatus est, grauiterque toto anno iacuit; nec vita reliqua, quæ breuis admodum fuit, recepit valetudinem pristinam.

XV. LVDOVICVS BALBVS REX. Anno 877.

Ad Ludouicum qui ob linguam impeditam dictus est Balbus vnicum Caroli filium, nam quem Richildis enixa erat nuper, morte decesserat, spectabat ius Regni; igitur audito Patris fato, Proceres demereri studens, vt quisque postulat, Abbatias prouinciarum vrbiumque regimina, largè donat, ac versus Aruernos ad Patris Lipsana excipienda contendit. Contra Richildis, in marito antea rerum potens, ne minueretur auctoritas, quod feminæ acerbissimum omnium, cum aliis Proceribus, sequutis in Italiam Carolum, versat consilia, rem indignam dicens, quod Ludouicus ipsorum assensu nequaquam petito se in Regem ferret, quod in alios dignitates, & Sacerdotia opulenta partitus, ipsis nihil reliqui præter contemptum atque indigentiam fecisset; penes se Regni esse insignia, sibique vni extremos Caroli nutus concreditos, si viri essent, iam se expromerent; palamque facerent Ludouico, se per iniuriam in largiendis donis prætermissos. Ita conspirant Proceres cum Augusta, & penetrantes in Franciam, agrorum direptione terribiles, eò maximè hostes se professi, conuentum suum ad Vitmarium montem condicunt. Ludouicus ad ea nuntia retrogressus, redimendam concordiam censuit, ac factionem opprimendam pretio; Internuntiis itaque in eorum conuentum missis, & quæ postulabant concessis, coaluit pax, venitque Richildis Compendium, comitante Procerum suorum cœtu, ad Ludouicum deferens Regni ornamenta, scilicet gladium, quem Aimoinus sancti Petri vocat, & Regni signatum symbolum, coronam præterea, paludamentum Regium, ac scipionem aureum gemmis intextum: & consecratus est, consensu omnium Ludouicus, ab Hincmaro Rhemensi Antistite, exactumque à clientibus solemne fidei sacramentum. Nec ideo pacatum Regnum est, etenim præter Normannos assiduis vastationibus perinfesos, Hugo Lotharij Regis spurius, ex Valdrada natus, Caroli

LVDOVICVS BALBVS.

Caroli metu repressus hactenus, eo sublato in patris Regnum inuasit, collectaque prædatorum manu, spargebat impunè direptiones atque incendia. Furorē promouit Ludouici morbus quo apud Turones diu grauiterque decubuit, & erat valetudinis lubricæ, infirmo ad obeundum Regem corpusculo. Vacuâ interea sede Imperij Ioannes Pontifex, hoc nomine octauus, domesticis malis implicitus hærebat ad quem confugeret, ad Ludouicum, an Carolomannum, à quo impensis precibus inuitabatur, luculentâ auxilij spe; nam Carolomannus ambiebat Imperium cupidissimè, seque Regem Italiæ, inde ab Patris obitu, vel viuo Carolo nuncupauerat. Porro Ioanni Lambertus Spoletinus Comes, suscepto eorum quos damnasset Pontifex patrocinio, facessebat molestiam; ac postmodum sibi adiuncto Adalberto Romano nobili, spe Carolomanno Imperij factâ; vi, armatâ manu Romam ingreditur, Ioannem adhibitis custodibus publico prohibet & Optimates Vrbis, quà minis, quà promissis adigit, ad iurandam fidem Carolomanno, ceu legitimo Imperatori. Liber eo digresso Pontifex vim appellans, sancti Petri Basilicam in signum luctûs occludit, sacram Aram cilicio insternit, thesauros atque reliquias Lateranum transfert, indictóque sacrorum institio, nauem Franciam petiturus conscendit; delatis pretiosissimis Lipsanis, ac Formoso Portuensi Episcopo, cuius potissimum causâ tragœdiam Lambertus luserat, dato in vincula & secum abducto. Genuam vectus, litteras dat ad Germaniæ Reges Ludouicum, Carolomannum, & Carolum, de Lamberti tyrannide quiritans; eos hortatur, maxime Carolomannum, ab Lamberto impiissimo homine seiungeret se, celebrandam Trecis in Francia frequentissimam Synodum; si videatur ad eam veniat, palamque faciat de iure imperij, si quod debitum sit. Postmodum Arelatem venit à Bosone iam Prouinciæ domino magnificè exceptus, à quo in Franciam ductus, Concilium Trecis magnâ frequentiâ celebrauit. Ibi diris Ecclesiæ velut hostes subditi Lambertus, Adalbertus, Formosus, aliique coniurationis in Pontificem rei; eâdem pœnâ Hugo Lotharij spurius comitesque affecti; Hincmarus Laudunensis, quanquam cœcus honori & dignitati restitutus; ac Ludouicus in Regem Franciæ coronatus; cum morbi causâ incipienti Concilio non interfuisset. Nec assentior Sigonio, aliisque in quibus Baronius, magni quidem ponderis, sed fallacem ducem sequutis, affirmantibus inauguratum Imperatorem Ludouicum à Pontifice: Quippe, vt disertè tum Aimoinus, tum veteres passim Annales, in Regem dumtaxat coronatū illum adscribunt, ita nullus imperatoriæ coronæ meminit, imo Aimoinus inter Pontificem & Regem dissensionis quidpiam ortum innuit, ob sancti Dionysij Abbatiam, idque Sirmondus, Petauius aliique Scriptores eruditissimi aduerterunt, certoque pronunciant, allucinari qui Imperatoribus Balbum accensent. Attamen putem spem Imperij factam, exercitum in Italiam duceuti, ad Ecclesiam infensissimis hostibus eripiendam. Boso interea iactatâ apud Pontificem operâ ab eo in filium adoptatur, eam ob causam vt Pontifex idem insinuat, qua rebus Ecclesiæ consultius foret; ciuiles res & prophanas administrante Bosone, dum Ioannes sacris religiosisque intenderet. Idemque Boso tam gratus Pontifici, Regem etiam

Ioannes in Franciā venit.

Anno 878.

Troyes.

Boso à Ioanne adoptatus.

etiam deuicit, affinitate contractâ; filia sua nata ex Ingeltrude priore vxore desponsa in coniugem Carolomanno alteri Balbi filio; priuato viro multa sagacitate sibi ac posteris fundamenta Regni sternente. Soluto Concilio ab Rege & Francia abscessit Pontifex, Bosone Ticinum vsque deducente, nec vlli sedulitati parcente vt demereretur Pontificem. LVDOVICVS ET CAROLOMANNVS.

XVI. *Balbus moritur.*

Sequutum est fœdus ad Franciæ tranquillitatem momenti haud leuis, Balbum inter & Ludouicum Patruelem Germaniæ Regem, vtroque ad Marsanum Austrasiæ conueniente, & sancita sunt atque iurata fœderis capita: Attamen breuem pacis atque otij spem decussit illico exitus Balbi. Is ingrauescente indies valetudine (& creditus est bibisse toxicum) cum Augustodunum ad comprimendam Bernardi Marchionis rebellionem contenderet, morbo tardatus Ludouicum filium puerum adhuc expeditioni substituit, assignatis ducibus qui ipsum regerent Bernardo Aruernorum Comite, Hugone Abbate, Bosone & Theodorico; ac Trecis Compendium ægrè, per incrementa morbi delatus, cùm ægrum spiritum in aliquot dies extraxisset salute conclamata; per Odonem Bellouacensem Episcopum & Albuinum Comitem, gladium, coronam & Regni insignia ad Ludouicum filium misit; & demortuus tandem; ibidem Compendij est sepultus. Ludouicum anum referebat is moribus, cultu institiæ & Religionis præter mansuetam animi indolem: sed vt Regno prodesse breuitate vitæ haud multùm potuit, ita præcoci fato plurimum obfuit, coniectis eas in angustias posteris quibus per ærumnas grauissimas opprimentur tandem, ipsumque Regnum prope demortuum in partes varias scissum ibit. Damnum proximum ex iniusto olim coniugio: quippe Balbus, sub primam adolescentiam iuuenili æstu, virginem quandam Ansgardam nomine, patre Carolo inscio, thoro adiunxerat; & ab eâ in vxorem lectâ & dilectâ, masculam prolem susceperat geminam, Ludouicum & Carolomannum; pueros formâ eleganti, & futuræ generositatis multo specimine. Id posteaquam Carolus Pater resciuit, indignatus clam se quæsitam esse vxorem filio, primum Ansgardam aula eiecit, dein filium eius vsu interdictum in posterum, & iureiurando adstrinxit ne quid consortij inter eos foret; postremo ad excidendam spem omnem nouo coniugio illigauit, Adhelcide in vxorem data; quam Balbus moriens reliquit grauidam. Igitur ex primis illis incertisque nuptiis, rebellandi turbulentis hominibus facta occasio. Vt primum Balbi mors nuntiata est, Odo & Albuinus quæ deferebant Regni insignia, Theodorico cubiculi præfecto dederunt, gratiâ & potentiâ inter Proceres cæteros præpollenti. Iique statim re deliberatâ, vt se mutuo fœdere tuerentur in æmulos publicâ re priuatæ posthabitâ, inter se conueniunt, coronandum puerum Ludouicum in Regem, quem in potestate haberent, eamque in rem Meldas omnium Procerum Conuentum indicunt: & quoniam Bosonem inter & Theodoricum, auctoritate principes, æmulatio fuerat eratque contentio; eæ vt sopirentur, Hugone arbitro placuit, haberet Boso comitatum Augustodunensem, & quas Abbatias Boso ea in regione obtinebat Theodorico in præmium daret,

Anno 879.

Ludouicus succedit.

CAROLVS ET CAROLOMANVS.

Turba à Goslino Abbate.

iam enim rerum sacratum institores erant atque commercia. Ea honesta in speciem atque vtilia, nisi Goslini Abbatis sancti Germani timor an ambitio perturbasset omnia atque peruertisset. Erant ipsi cum Hugone & Theodorico inimicitiæ, à quibus sub Balbo multa grauia tolerauerat, eratque periculum ne sii Abbatiam, quod intentauerant inuaderent; quem vt metum abs se discuteret, consilium init perniciosum iuxta ac callidum. Captus in pugna calamitosa ad Andernacum, quâ Ludouicus Carolum Patruum profligauerat, ductus in Germaniam fuerat, contraxeratque cum Regni proceribus vt erat ad Aulica obsequia factus, præsertim cum Rege & Luitgarde Regina, consuetudinis plurimum. Ex perspecta Reginæ indole, ambitionis honorumque immodicæ, prima telæ orsus subtegmina; pòst ex dubiis regis natalibus totam contexuit. Adit Conradum Comitem Parisiorum; *Primò semen spargit inuidiæ, collecta in æmulos autoritate Regni si regem faciant, tum grauem timorem incutit à Bosone & Theodorico qui potestatis summæ compotes, haud vllâ re modicâ contenti forent; nulla tyrannide grauiori, quam quæ in pares ab nouo imperio vsurpatur, addebat & religionem, quod spurij Ludouicus & Carolamannus furto suscepti, indigni essent Franciæ Regno, expectandum quidem Reginæ fœtum, dum in lucem prodiret vtero, eique deferendum Regnum si mas foret, sed interim ob bonum publicum, Ludouicum è Germaniâ propè arcessendum, qui pupilli tutorem ageret, auctoritate & opibus fulciret rem Francicam, & aboleret notam infamiæ, è Francorum fastis expunctâ adulterinâ sobole. Imò priuatas res suas agi in publicis; nec Ludouicum immemorem beneficij fore, & frequentem in Germaniâ, res Francicas permissurum, quorum ope consequutum eas se meminisset*; Iis Conradus haud cunctanter persuasus est, moxque pluribus amborum ambitu, tum Episcopis tum Comitibus, in eandem sententiam ductis; iis factionis suæ hominibus Conuentum assignant, vt quando Rex fato esset functus, adessent de Regno, Regnique commodis deliberaturi. Facile Goslinus eo in Conuentu sententiam suam obtinuit, vt incerto Reginæ partu & dubio, spuriis ad hæreditatem Regni imparibus, ad Ludouicum Germaniæ Regem mitteretur, qui nauis iactatæ gubernaculum capiat, ac nasciturі Regis, si placeret superis, tamque nati dum adolesceret, vices impleat, publicæ rei fructu amplissimo. Et missi legati verbis magnificis qui oblato Regno Germanum orarent vt Metas se conferret, Proceres omnes ituros obuiam, nulloque refragante euecturos in solium. Ita priuata vtilitas fucat se publicâ, sæpiusque fastigia turrium, late ruinam trahunt, si præcipitantur.

XVII. *Ludouico Germano Austrasia traditur.*

Ludouicus Legatione admissa, conculcato recenti quod contraxerat fœdere, & erat iustitiæ vmbra vel species, cum exercitu Metas vsque progreditur; & inde Virdunum: rogantibus coniuratis eò accederet, & excusantibus quod adesse Metis non licuisset; miserâ gentium deprædatione interim & feritate barbarica sæuiente milite. Repentino hoste perterriti Boso, Theodoricus, & socij, nullo parato exercitu, statuunt corpus abscissione membri seruare; legantque Virdunum ad Ludouicum, qui conquesti de fœderis violatione, & implorata in Regum ætatem teneram misericordiâ, tandem in pacis pretium Lotharingiam offerant, orentque

Regem

Regem ne ciuili bello Franciam implicet, suique meminerit, quomodo Deus pupillorum Regum atque lugentium patrocinium tutelamque suscipiat. Hæ conditiones ad Ludouicum perlatæ bellum amouerunt; erat operæ pretium belli, ampla prouincia nullo periculo concessa & tradita, ipsumque belli præmium ante aleam largitum, & erat quædam clementiæ species, Principi si cum vtilitate conuenit non aspernanda; & larua moderationis, pupillos patrueles non spoliare, & victricia arma cohibere. Ideo admissa conditiô, reiectique Goslinus & socij, toto conatu vrgentes vt bello instaretur, vniuersam Franciam Ludouici fore, suorum ignauiâ palmam infringi, præmioque leuissimo certam opportunitatem corrumpi: nihilo secius repelluntur, & acceptâ Austrasia, Ludouicus Francofurtum redit. Goslinus deturbatus hac spe nouam inceptat ab Luitgarde Reginâ ad quam profugit vna cum Conrado, incendit cupidissimam feminam spe totius Regni; conqueritur quorundam ignauiâ consiliis suis fidem non habitam, factionem inuiolatam integramque affirmat, spondetque capite, si modica sufficiantur auxilia, adulterinos Reges deturbari posse. Credula mulier, nam quæ optamus ea facilia credimus, virum reducem grauius increpat, quod bene cœptis destitisset tam citò; quod passus esset tantum Regnum sibi detipi manibus, saltem arma expediret, ferrum educeret, tentaret aleam martis, non pro suorum socordia rediret infectâ re, socios & fœderatos desereret, primumque consilium pœnitentiâ noua peruerteret. Hæc Regi impotens coniux; at Goslino & sociis augebat animos; essent in proposita re constantes, se nunquam suamque operam defuturam; Ludouico iter in Germaniam intimam suscipiendum, ob fratris Carolomani ægritudinem desperatam, rediturum confestim, & magno exercitu reuersurum in Franciam, seque ipsam Regi hæsuram comitem pollicebatur, perfecturamque vt prima consilia perducerentur ad exitum. Quibus fide habitâ Goslinus, & in maius augens, vt eandem fidem consortibus faceret, integram factionem interea fouit, aluitque Conradus, agrorum direptione pagorumque incendiis. Verùm Franci Proceres Ludouici abcessu, ducto spiritu liberiori, coronandum Regem illico statuunt, imo communi consilio fratrem vtrumque Ludouicum & Carolomanum ætate propemodum pares, æquis partibus euehendos in solium, vt æqualitas ambitioni occurreret, communisque vtilitas concordiam pareret, ac glutinaret; annitente præterea Bosone, vt suspicor, qui generum Carolomanum malebat Regem, quam priuatum & subditum. Quocirca ambo inuncti in Reges, in Ferrariensi Cœnobio; ac postea Ambiani Regnum partiti sunt, Ludouico obtinente Parisios, & Neustriam, Carolomano Burgundiam & Aquitaniam. Et quidem Regum excitata spes statim: quippe Normanni agros ad Ligerim deprædantes, ab Regibus, à nauigiis longius intercepti, magnâ occisione deleti sunt, & Vigenna amne plerique absorpti. Sed & noua Ludouici Germanici expeditione, res Franciæ constabilitæ sunt aliquantum. Is redux ab Carolomano, cuius mortui regnum adierat, nouis facibus Luitgardus incensus, ea concitante inuasurus Franciam reducebat exercitum, aderantque Goslinus & Conradus, immensis pollicitis

Lvdovicvs et Carolomanvs.

Noua per Goslinum turba

Carolomanus Rex cum fratre.

Anno 879.

Anno 880.

LVDOVICVS ET CAROLOMANNVS.

pollicitis arma fulcientes; & videbatur bellum grauissimum imminere. Verum vt res humanæ sunt, bellum pace, malumque bono mutatum est; Franci Reges præsenti animo ad repellendum hostem obieceerunt sese; destitutus à plerisque Goslinus promissis non stabat, anceps erat bellum si committeretur; magnis vtrinque tam iacturâ quam præmio, quibus Germaniæ Rex permotus, nec is suâ sponte in bellum vergebat, cum Patruelibus paternum fœdus instaurauit, & concordiam mutuam in communes hostes pactus, se Germaniæ reddidit; tandem extinctâ factione Goslini; sibique damnum supra quam timuerat arcessente.

XVIII. *Regū in plures bella.*

Post contractam cum Ludouico concordiam, placuit cum Carolo Ludouici fratre eandem sancite; vt quando Carolomannus obierat, ambo vtrimque fratres tam animorum nexu quam sanguinis iungerentur; nec Caroli magni Imperium tot in capita sparsum spargeretur in partes. Et ex eo fœdere à Germanis fratribus, præbita Francis ad profligandos hostes auxilia; Francique inuicem auxiliares Germanis. Confestim in Hugonem Lotharij spurium infestum Austrasiæ, & paterna iura repetentem signa conuersa; Regesque Franci cum Ludouici Germani copiis, in eum inuecti, cùm fugâ abesset, Theobaldum sororium eiusdem,& legatum congredi ausum, magna clade in fugam egerunt: moxque armatis dispositis qui Regni fines in Normannos tuerentur è Gandauo quam occupauerant crebro excurrentes, ad nouum bellum & haud paulo grauius se accingunt. Boso ducta vt scripsi, Hermengarde in coniugem Ludouici Imperatoris filia, in dotem obtinebat Prouinciam partemque Burgundiæ: ea Ludouici patris hereditas ad filiam contra Francorum morem deuenerat; nam hactenus proli sexûs deterioris, apud Franciæ Reges pars nulla obtigerat, præcipuè in secunda stirpe Carolouingiorum, & Carolus Caluus cum ad Imperium aduolauit, Hermengardem habuit in potestate, Prouinciam nondum ausus inuadere, ne Ludouicum fratrem exacerbaret, & ad repetendam hereditatis partem impelleret. Postea Boso ignaro Carolo Hermengardem duxit, sibique Prouinciam vxoris nomine arrogauit, moxque ab repetente Italiam Carolo defecit cum pluribus, gnarus quicum sibi res esset, nec Imperatore incolumi sibi tutam Prouinciam fore. Calui morte Bosonis res in vado positæ, nam Richildi se adiungens, & patrium caput à Ludouico Prouinciam suam obtinuit, pœnâ imminente, si superesset Carolus, vertente in præmium: curauitque ad stabilimentum solidius beneuolentiam Romani Pontificis adipisci, demeruitque Ioannem honoribus & beneficiis; vnde quæsita quam supra scripsi adoptio. Imò & nouo vinculo familiæ Regiæ se se annexuit, filiâ Carolomanno in matrimonium data. Balbi post obitum, cum Hugone & Theodorico steterit à Partibus iuniorum Regum, dumque ipsi coronantur, sedatâ nondum tempestate, & procellam nouam Goslino & Ludouico Germano minantibus, improuiso ambitu Regem se dixit. Tradunt Annales, id vxoris impulsu, & muliebri comploratione perfectum; grauiter enim sublimis animi fœmina angebatur, quod illustrissimum splendorem natalium, Caroli magni proneptis proxime ab clarissimo Imperatore progenita, Leoni desponsa Imperatoris Græciæ filio, priuato coniugio obscura

Boso Rex Burgundiæ.

obscuraret, & ab Imperatore deiecta, nec Regi nupsisset; diciturque interminata Bosoni, quæsituram se mortem, nisi vitam honestius duceret, fastigiumque throni conscenderet; tam aptum solum est ad ambitionis sementem femina, tantique est sexui ad obsequium nato imperare. Igitur Boso gratum facturus vel vxori vel sibi (quem enim diadematis fulgor, non præstinguat?) Episcopis ditionis suæ conuocatis, quà intentans minas, quà pollicita oggerens, persuasit vt se in Burgundiæ Regem inungerent & coronarent, Ioanne Pontifice nouum hunc titulũ suo post calculo confirmante. Et ob id nouum Regnum intra Franciæ viscera è visceribus Frãciæ eductum est an exsectum; proximo scilicet Monarchiæ casu, cum distractæ partes totum implent: Arelatense appellatur à pluribus, Neotericis tamen, nam in antiquis neminem legi, qui id nomen vsurpet, & quamsimillimum vero Burgundiæ dictum, tum ad instaurandam appellationem veterem, & dignitatem, tum quod in secunda stirpe à prouinciis regna, nusquam ab vrbibus, arcessebant nomen. Crediderim opinionem exortam quod plerumque Boso Arelate ageret, amplissima vrbe, & situ ad Prouinciam Burgundiamque regendam percommodo; non negauerim tamen à plerisque Prouinciæ Regem appellatum. At cum id gestum esset sub Regum fratrum exordia, ciuili Germanicoque bello nutantia, mox stabilita pace in nouum Regem arma commota sunt. Ludouicus & Carolomannus ducebant exercitum Germanorum copiis auctum; & ad Viennam, quo martis impetus ingruebat; Carolus iam Longobardiæ Rex, venturus erat cum milite. In itinere Matisco castrum captum à Regibus, quod à Bosonis præsidiariis tenebatur; dein Viennam ventum. Eam vrbem Boso veterum Regum celeberrimam cladibus, accurata diligentia munitam, validissimo præsidio propugnandam commiserat, vxore & filia ibidem relictis, vel in obsides fidei suæ, vel in custodes alienæ, ipse in montes proximos receperat se paraturus subsidia, & in omnem sortem incolumis. Adsunt postmodum Carolus Regesque fratres vrbemque amplam obsidione cingunt. Verùm partim noua spes, partim nouus timor, bene inceptam rem statim conturbauit. Carolus oblatâ Imperij spe, ad quam inflammatus auiditate rapiebatur, sacramentis quibusdam inter Reges sancitis, relicta obsidione in Italiam aduolat; desinente tum fœdere, cum illius nexus, priuata vtilitas definit. Postea metus à Normannis; qui facta in Neustriam irruptione, capta Ambiano, direptoque Corbeiensi Cœnobio vagabãtur impune, Ludouicum euocauit ad Regni sui tuitionem. Solo Carolomãno cum imminutis admodum copiis, in obsidione perstante.

Bello appetitur à Regibus.

XIX.

Ludouicus in Normannos.

Ludouicus in Normannos progressus, primo faustis auspiciis confligit, iis magnam partem concisis, reliquis, in fugam actis; at in ipso victoriæ fructu & apice, consternatione inopinâ perculsus, quasi persequerentur hostes qui fugerent, conuersis vestigiis, retrocessit, receptúmque non absimilem fugæ instituit, seu Diuino nutu, seu trepidatione incondita, quæ temere & confusè gesta consequitur. Normannus ad se ex fuga rediens, comperto pauore hostium, eóque audacior, reparatis ordinibus regressus iterum, interminatur bellum atrocius. Etenim Ludouicus, errati & leuitatis pœnitens, obfirmato vtcumque animo copias quas contrahere potuit in

LVDOVICVS ET CAROLOMANVS.

hostem educit, nec dum ausus palam acie congredi, castrum ligneum excitat, quod instar propugnaculi & suos tegeret, & paruo discrimine hostes repelleret: sed vt nihil metui tutum est, pauidisque animos nulla arx facit, repertus nemo est qui custodiendum castrum susciperet; ira & castrum & campus sæuienti hosti apertus; donec finis prædandi prædæ copiâ factus. Nec id vnum vel ignauiæ vel infirmitatis flagitium; contractum aliud statim post Ludouici Germaniæ Regis interitum: siquidem Austrasiæ Proceres, pertæsi dominationis Germanicæ ad Ludouicum perfugiunt, orantque summopere, vt se in pristinam fidem reciperet, quando illata vis cessaret, & quæ rapuerat Ludouicus Germanicus, mortis beneficio vindicata, prioribus dominis oporteret restitui, membrumque Franciæ corpori inseri. Re in consilium adducta, dimitti Austrasios, & ad eos qui Ludouici hæredes forent, ceu iustos dominos transmitti placuit; deliberatione ortâ vel religione, ne fœdus nuper iuratum cum Carolo abrumperetur; vel metu ne præpotens iam & Imperator, violati fœderis pœnas cum fœnore & abundè repeteret. Austrasiis tamen ad repellendos Normannos datus est Comes Theodoricus cum Francorum manu, ne relicti penitus proditioni magis, quam temperantiæ forent. Inde Rex proficiscitur Turones, ad eosdem Normannos grassantes acerbius retundendos; Verùm morbo correptus, & lectica ad sancti Dionysij deportatus, morti concessit, deliciis & voluptatibus, vt Aimoinus scribit, mollis & fractus: quamquam putauerim distractum ærumnis bellisque iuuenem, voluntate potius quam facultate delinitum esse & corruptum; ingens tamen bonum abalienari à voluptatibus vel necessitate. Imo habeo potiorem fidem Metẽsibus Annalibus, in quibus Ludouicus, ob virtutem bellicam commendatur, dignus, quem Franci magno luctu prosequerentur. Morte Ludouici delata regni pars ad Carolomanum, Viennæ obsidionem impigrè regentem; legatique à Proceribus Neustriæ missi ex templo, qui Regem omnium nomine consalutarent, rogarentque vt absque cunctatione ad comprimendos Normannos se conferret in Neustriam. Carolomanus relictis qui obsidionem curarent forti supra ætatem animo, ad regnum deuolat, tutelamque Regni: quippe Normanni absente Ludouico amnis instar per deiectos aggeres irrumpentis, magnis vrbibus Coloniâ, Treuiris, Leodio & Aquisgrano vastatis, direptis Cameracensibus, atque Ambianis, Valâ Metensi Episcopo auso in pugnam progredi victo & occiso, iam Rhemis imminebant, capto Mosonio, propagaturi vltra victoriam, ni obsisteretur. Iis igitur Carolomanus exercitum opponens, cum suos debilitari in dies, confirmari hostes animaduerteret, & ab ingenti clade prope abesset, constituit bellum quod ferro nequibat auro superare, pactusque argenti puri & probati pondo duodecim millia, in totidem annos iuratam pacem à Normannis obtinuit, contentis pecunia, qui prædæ modo non gloriæ bella disponerent. Antea solatio fuerat nuntium de Viennâ captâ allatum, non vi sed deditione, vt colligo, quoniam Richardus Bosonis frater, Comes Augustodunensis, Augustodunum secesserat, vxore fratris & filia secum abductis. Nec aliud de Carolomano traditum posteris, præter mortem quæ acerba adolescen.

Idem morbo perit. Anno 882.

adolescentem eximium duo de viginti annos natum, in perniciem Franciæ sustulit, vel ab apro quem feruidus iuuenis in venatu persequebatur audacius, vel ab incauto satellite, inflicto vulnere inter venandum, cui vt consuleret Rex clementissimus, se ab apro saucium finxit, tanti æstimabat nulli obesse. Obiit absque liberis iuxta ac frater; nec audio qui Ludouicum ignauum dictum affingunt illi in filium; cum nec vxorem habuerit, irritis cum filia Bosonis sponsalibus; nec per ætatem suscipere prolem quæ succederet potuit, idque posteriora satis enuntiant. LVDOVICVS ET CAROLOMANVS. *Et Carolomannus.* Anno 884.

XX. CAROLVS CRASSVS REX ET IMPERATOR.

Proceres Francos Carolomani mors ambagibus perplexis inuoluit. Ex Caroli Calui sobole, vnde Reges suos fas esset petere, supererat vnus puerulus vix quinquennis Carolus, ab matre Adelahide patri posthumus natus. Ad eum haud dubiè ius Regni spectabat, idque nemini controuersum erat, sed hinc ætas infirma & regimini impotens; inde Normanni rupto post Carolomani obitum fœdere, id percussum cum Rege, nusquam cum alio professi expeditionem parantes, exposcebant Regem, qui suo nutu non alieno sua dextera suoque gladio tegeret subditos, hostesque pelleret. Occurrebat alter latæ famæ magnique nominis Carolus iam Imperator, (qui à corporis crassitudine, vel obesitate dictus est Crassus,) idemque è Caroli magni progenie, qui peritiâ rerum & gloriâ, intermortuam Francorum laudem excitaret, pupillumque Regem tueretur. In eum igitur animos spemque coniiciunt, qui vel tutoris vel suo nomine publicam rem pene deploratam capesseret. Is ex Ludouici Germanici liberis solus luculentam fratrum hæreditatem adierat, nam frater Carolomanus ab expeditione Italica semper infirmus, tandem paralysi clauserat vitam, huic corporis animique dotibus præcellenti, proles non fuerat, præter Arnulphum ex matre impari spurium. Quapropter Ludouicus Franciæ Orientalis Rex iunior dictus, celeriter in Bauariam venit, & à Proceribus Ratisbonæ fidem obsequiumque admisit, concessis Arnulpho Carantanis, siue Carinthiis modicâ ad Danubium regione: qui Ludouicus similiter anno post altero, Francofurti morbo è viuis raptus, prole nulla superstite; nam quem vnum natum susceperat, is paulo ante per nutricum incuriam è fenestrâ cubiculi in impluuium procidens, ceruices fregerat; ita tota Germania deuoluebatur ad Carolum. Porro is dudum imperium cupiditate magnâ ambiebat. Et primo ab obitu Balbi Patruelis in Italiam ingressus Longobardiæ regnum occupauerat; inde nutantem Ioannem Pontificem, vtri Imperium præoptaret, an ipsi Carolo, an Ludouico fratri nondum emortuo, inclinauit ad se, in Italiam ducto exercitu, Romæ coronatus solemni more Imperator. Ab Italiâ postmodum euocatur trepidatione ingenti, tum ad cernendam Ludouici fratris hæreditatem, tum ad dispellendos Normannos, qui famosâ illâ, quam supra retuli irruptione Coloniâ, Treuiris, vrbibusque aliis incensis, partim in Austrasiâ hæserant, partim in Neustriam penetrauerant. Magno itaque lecto exercitu, ex Longobardis, Francis, Bauaris, Alemannis, Thuringis, Frisiis, & Saxonibus in Austrasia Normannos aggreditur, iam proximo vt rebatur de gente perniciabili trophæo: sed hoste forti animo, prosperóque successu repellente Francos

Anno 880. Anno 881. Anno 882. *Carolus cum Normannis paciscitur.*

CAROLVS CRASSVS. Francos & decerpente, aliam viam coactus ingredi Carolus de pace egit: nec abnuerunt hostium duces, præsertim opimis conditionibus, quæque victoriam in admittentes conferrent. Itaque ex pactis eorum alter Godefridus, Christiana religione suscepta, Gislam Lotharij iunioris regis Austrasiæ filiam in coniugem duxit, datâ in dotem Frisia: alter Sigefridus, immensa pecuniâ donatus, vendidit pacem, tam numeroso exercitu redemptoris & publicani manus implente: inde alter in Frisiam cum vxore, alter cum auro in Daniam redit. Eo erant statu Caroli res, cum ad gubernaculum Franciæ est vocatus, quod illico suscipiens, datoque Procerum iureiurando, statim implicatus est Hugonis fraude, periculosâ cum Godefrido controuersiâ. Hugo spurius ille Regis Lotharij, iam ab obitu Caroli Calui in spem euectus occupandi paterni regni, quanquam à Balbo depulsus & in concilio Rhemensi, ab Ecclesiâ per diras secretus, iterumque à Ludouico iuniore regno exactus, spe nequiquam abiectâ, Ludouici post obitum, magnâ perduellium manu, in Austrasiam irruperat. Nec modo è plebe tenui plures contraxerat, sed è Primoribus plerique vel nouandi studio, vel à Germanicis Regibus abscedendi, furioso prædoni se se adiunxerant: & is quidem prædo; nam præter mala patriæ illata, Vibertum Comitem, sibi fidum à primâ pueritiâ, causâ nullâ interfecit, & Bernarium virum nobilem, eâdem fide commendatum in paucis, ob Frideradam coniugem trucidauit, quâ ipse postea vt coniuge vsus. Postea Carolo Imperatore in Franciam adscito, sibi diffisus nouum socium fraudis ac belli adiungit. Ad Godefridum in Frisiam clam nuntium mittit, *Affinitatis meminerit Gislâ sorore in matrimonium ductâ, nihil ipsi honestius quam si fratrem regem adeptus sit; sibi ipsi nec ius ad regnum neque animum defore, & eo si modica præbentur auxilia potiturum; sufficiat ea Godefridus ex numerosissima gente; nec leue operæ pretium fore, partiendo inter vtrumque vendicato Regno.* Hamum oblatum vorauit Godefridus, sed pudore ab repentino bello deterritus, vt honestam in speciem causam inueniret aut faceret, ad Carolum legat, qui Confluentem, Andrenacum, atque alia oppida vini feracia, sibi tradi peterent. Nec iniuriæ quæsitus color fefellit Carolum, fraudem ideo depulsurus fraude, respondet se missurum qui colloqueretur cum eo, & postulata perficeret. Misitque Henricum Comitem cum Philiberto Coloniensi Episcopo, occurrente ad diuergium Rheni in Vahalim Godefrido; vbi altero die quo colloquerentur dolo composito, ab Euerardo Comite & Henrici satellitibus Godefridus necatus est; cæterique Normanni qui incolebant Batauiam trucidati, iure an iniuriâ viderint qui Regum potentiam laxiori arctiorîve modo metiuntur. Hugo non multo post eiusdem Henrici pollicitationibus lusus, captus est & in vincula datus, effossisque oculis, postremo attonsus in Monachum, spatium ad mortem habuit, ad lugenda delicta.

Hugo Lotharingus infausto exitu regnum turbat.

XXI. Nec ideo Franciæ atque Austrasiæ quietas agere tranquillasque licuit; Normanni enim castris ad Louanium positis, cum diu tam Lotharingiam, quam Neustriam impunè vexassent, castris egressi magnam rem arduamque animo magno suscipiunt. Conscensis nauigiis, deductisque aduerso Sequanâ Parisios,

Anno 887.

Parisios, iam tunc vrbem Regni primariam, & frequentissimam cingunt, statiuis positis; triginta millia bellatorum ex gente selecta, castra implebant, plane comparati vrbem capere, & tandem in Francia domicilium figere. Ciuitatem haud immunitam propugnabant, Goslinus Parisiensis Episcopus (diuersus haud dubie à Goslino Abbate) & Eudo siue Odo, Roberti fortis agnominati filius; quorum ille obsidionis ærumnis fractus interiit. Carolus confestim ad obsidij nuntium Henricum virum prudentia & militari arte clarissimum cum exercitu mittit ad obsidionem soluendam; at repulsus Henricus conatu irrito. Quare majoribus contractis viribus, sub æstiuum tempus in eandem expeditionem regreditur, iamque legiones in conspectum hostis adduxerat, cùm audaciæ vel fortitudinis impetu sibi mortem, exercitui consternationem & fugam parauit. Normanni comperto hostem adesse, nocturna opera & latenti castris circumduxerant fossam, latam vno pede altam tribus, inducta ex ramis leuique stipula superficie, locis ceu portis per interualla intactis, per quæ militi suo castrorum aditus exitusque paterent. Henricus ignarus fraudis cum globo Tribunorum, lentum agmen prægressus, castra adequitabat, situm loci perspecturus, quídve magis impressioni obnoxium foret. Pauci hostium extra castra quasi peruigiles desidebant; qui de industria voce elata telisque contortis virum lacessunt; fictaque mox fuga persequentem incautius ad fossam abducunt, nec mora dum in hostem iam proximum, equum impellit, delatus in fossam, subsidentibus stipulis, præceps in caput cum equo deuoluitur. Barbari illico in optatam aduolant prædam & vndecumque telis missilibusque infesti, casu attonitum Ducem, & arctissima fossa ceu vinculis strictum & vinctum confodiunt ac spectante toto exercitu, necant spoliantque, vixque cadauer ab irruente cæco impetu milite eripi contumeliæ potuit: adeo ambiguæ sunt virtutes bellicæ, vixque secernas temeritatem à fortitudine. Mox exercitus duce amisso ad Imperatorem inglorius redit. Porro is demùm pudore & damno permotus immensas copias ad liberandam vrbem perducit, admouet castra hostium castris, nullo tamen operæ pretio; nec quid dignum tanto apparatu vel Imperatorio nomine gestum est. Donec hostes diuturnæ moræ pertæsi, cum nec vrbem expugnarent, nec more solito deprædarentur, vltro obsidionem soluerunt; permissa iis ad diripiendum regione quæ vltra Sequanam protendebatur, contumaciæ in Carolum pœnas luitura, bonumque publicum promotura supplicio, quod recusarat officio. Liberata ciuitas egit gratias Deo, Mariæ Deiparæ, Patronis cœlestibus diuo Germano ac Virgini Genouefæ, quibus salutem etiam per miracula fatebatur acceptam, adscribebatque fortitudinem hactenus præstitam. Nec quid præterea memoratu dignum Imperator gessit, animo, mente; & autoritate paulatim dejectus: versus Augustam pudicissimam fœminam, primùm mutata mens, calamitatum exordium fecit. Ea Riggardis nomine, intemerato pudore & Virginitatis flore illibato, iam decimum annum vxorem Imperatoris agebat, erat illi cum Luduardo Episcopo Vercellensi, honestæ consuetudinis plurimum; viro vt probo ita notæ prudentiæ, & vnico regni ab Carolo administro; siue morum similitu

CAROLVS CRASSVS.

Parisij obsessi & liberati.

Henricus dolo cæsus.

Carolus vxorem innoxiã multat.

CROLVS CRASSVS.

similitudine conformante amicitiam, siue occasione in rebus consiliisque tractandis. Eiusmodi familiaritas suspicionem adulterij Carolo mouit, vel aulicorum delatorum inuidiâ, vel sua ipse sponte, virorum ea in re sensu tenerrimo; vel animi infirmitate à ratione iam deuij. Nec ambigit quin eam ob rem palam in concione accuset Augustam, contestatus se toto decennio quo eam in vxorem haberet ab vsu coniugij abstinuisse, ac desiderare se à consorte tempetantiam quam præstitisset; illa contrà non à viro solum, nec à decennio, sed ab homine omni & à cunabulis intactam se integramque iurauit, seque paratam ad fidem iurisiurandi, vel singulari certamine, vel candentis ferri examine pudicitiam suam confirmare. Nihilominus Carolus Luduardum aulâ cum ignominiâ depulit, & Augustæ libellum repudij misit: quæ nequaquam perculsa calamitate indebita, secessit in Monasterium quod suo sumptu extruxerat, futura nouo sponso acceptior quem nulla inuidia, nulla suspicio ab amore castimoniæ amouet.

Carolus regno & Imperio deturbatur.

Exinde Imperator in stuporem & alienationem mentis incidere planeque deficiens, ciuilibus & militaribus rebus impar esse nullius iam compos, præter vmbram pristinæ auctoritatis; accedente languentis corporis ægritudine. Eo in statu conuentum Procerum Triburias conuocat, in quo palam explorata infirmitate animi corporisque; passim ab omnibus deseritur atque abiicitur, & Arnulphus nepos, filius Carolomanni ad Germaniæ atque Austrasiæ Regna euocatur, conuersione animorum tam subitâ, vt è tanto aulicorum Procerumque numero, nemo vnus ne ad officia quidem humanitatis perstiterit; cunctis ad nouum principem transeũtibus; cibo modico à Luitberto Moguntinensi Episcopo per misericordiam præbito; adeo Regi miserum est mortuæ auctoritati superstitem esse. Eratque dignum orbe terrarum spectaculum Imperator, in quem antea regna sponte confluebant, quem Caroli magni vt nomen, ita fortuna & gloria ambiebant certatim, is idem immotis integrisque omnibus præter se, fortunæ nullo casu, nullo belli æstu, repente abiectus, spretus, inops & mendicus propemodum.

Anno 888. Nam ab Arnulpho emendicauit supplex alimenta, & Bernardo ex pellice filio, cùm hæreditatem ne priuatam quidem relinqueret, anno proximo miser esse desiit morte extinctus: nec calamitatem suam non nouerat; eo forsitan felix, quia Christiano fortique animo perferebat, quod sanxisset Deus; amabatque caduci Regni iacturam, quæ æterno præluderet.

XXII

Tam repentina atque improuisa calamitas Franciæ maxime atque Italiæ luctui fuit, nam Germaniam Arnulphus præclarissimus iuuenis præsens tuebatur. Romam Italiæ caput Tyranni plures deinceps aggressi sunt, & pro impetrandâ coronâ Imperatoriâ, cui implendæ tenues admodum & pusilli erant, tum in vrbem grauissima damna intulerunt, pulsi inuicem pellentesque, Guido Spoletanus, Lamberti filius, Berengarius Eberardi filius Forojuliensis, Lambertus à Guidone ortus, Ludouicus Bosonis filius, Rodulphus Burgundiæ Transiuranæ Regulus; Hugo Comes Arelatensis, Lotharius Hugonis filius; tum ipsam Ecclesiam diuexarunt fœdè, ac propemodum euertissent, si diuinâ ope non fulciretur. Sed ista, ne vager

Franciæ & Italiæ status.

ger

ger extra limites Franciæ, quorum intereſt ſcripſerint; viderintque Eccleſia quantum huic illi debeat, quâ oppreſſâ hæc pene ſubuerſa eſt, iactata ſaltem procellis ſæuiſſimis. Nihilo commodius Franciæ fuit, cui ex ampliſſimâ Caroli Magni ſtirpe, vnus ſupererat Carolus, Ludouici Balbi quem poſthumum dixi; quemque ſua ætas Simplicem ſeu Hebetem nuncupauit, ob ingenuos mores, vel ſtupidos. Is nono anno nondum impleto, cum tanto ponderi crederetur impar, ad eaſdem anguſtias rem agebat publicam, quibus à Carolomanni morte conflictata fuerat. Imo haud paulo maiores, quia Franciæ Proceribus erat conſtitutum, Regem à Germanis nullum arceſſere, iam gliſcente æmulatione gentium & Franciâ in appendicem Regni futurâ: Præterea noui in dies exurgebant Reguli, vel qui penitus regni membra à trunco diuellerent, vt Boſo qui ſe Regem Prouinciæ, Richardus frater Ducem Burgundiæ Ciſiuranæ, Tranſiuranæ Regem Hugo dixerant; vel qui Ducum Comitumve titulo prouincias adminiſtrarent ad nutum, & quod precarium fuerat, hæreditarium poſteris facerent, Ergo Franci Proceres vno conſenſu, re deliberatâ ad Eudonem ſiue Odonem Pariſienſem Comitem ſe conuertunt, qui dum Rex adoleſceret, rem ſuſciperet publicam, ac manu & mente impeditiſſimam expediret. Erat Eudo è Roberto natus Comite Andegauorum cum Roberto fratre natu minore, quem illuminabant tum paternæ dotes, tum ſuæ: nam Robertus is fuit, cui pepererant præclara facinora fortis nomen, ſub Carolo Caluo, in Normannos Franciæ enſis & clypeus, ab iis demum cum audacius pugnat interfectus; Eudonem commendabat etiam mater Adelais Ludouici pij filia, Roberto nupta nobilitatem cumulante gloriâ in obſidione Lutetiæ partâ, vt vnus è Proceribus, facile capax imperij videretur. Iamque Aquitanici tulerant prærogatiuam, Eudone in Franciæ tutorem lecto, poſteaquam Carolomannus abierat. Nec Carolus Craſſus diſſenſerat, qui Hugone Abbate præclariſſimo fortiſſimóque viro demortuo, eius dignitates in Eudonem vterinum fratrem contulerat, nec abnuerat, quin Francorum Dux appellaretur. Scilicet cum tam multa vni ſuppeterent, iámque inuidiam reſtinxiſſet virtus, vnum Francis ad vota deerat Eudonis voluntas ad Regnum tractandum; ſapientiſſimo viro æſtimante quanti eſſet, imperium in pares & in principem ipſum vſurpare. Eam vt expugnarent, Franci, Burgundi, & Aquitani Principes globo facto ipſum conueniunt & benigne excipientem affantur. *Non agi iam de Ciue aut de ciuitate ſeruanda, verſari in periculo grauiſſimo rem vniuerſam, breuique niſi ſuccurratur interituram: offucandam enimverò Franciam inter anguſtias, niſi liberiorem emittat ſpiritum; hinc Germanos ab Lotharingia premere, inde à Prouincia Boſonem; vtramque Burgundiam diſcerptas ab Richardo & Hugone; imminere Normannum, hoſtem perpetuum ſoliſque cladibus perdomandum; vnde Franciæ vires contra tot mala, niſi robur & ſpiritus ad reliqua membra fluant à capite; ſitque Princeps cuius ductu atque auſpiciis regantur cæteri atque excitentur: eum Francis morem ab ortu inditum vt ad ſuos Reges ſe ipſi conforment, fortes cum fortibus, ignaui cum timidis, in vtramque ſortem recenti exemplo; cum Carolo magno victores Orbis; cum Craſſone vnius quidem gentis, ac contemptiſſimæ.*

CAROLVS CRASSVS.

Eudo tutor an Rex eligitur.

EVDO. *Ergo à Rege populorum salus, qui si nullus sit, nullam esse salutem oportet: etenim nullum esse calamitate temporum constat; nam Carolus per quid eo nomine censeatur? quem regi adhuc sit necesse, non regere, qui consulere aliis adeò non potest, vt ne sibi quidem; qui tractare ferrum dextra non potest, qua necdum calamum; erit illi quidem honos suus, nec sinant superi vt Caroli magni soboles regno expungatur, at suo tempore vbi corpus & animus, vires & peritiam rerum assequentur: Prouidendus interea qui Regem simul regnumque procuret, alterumque alteri seruet incolume, qui nec commodius neque honestius peti, quàm ab ipsâ Franciâ debeat, nisi velit ipse à feroci Germanorum gente Arnulphum arcessi, adolescentem, imperitum rerum, temerarium, sua gentis fortunâ, velitque Franciam hactenus dominam & regnorum fontem atque originem, alieno mancipari imperio, contumeliose seruire, & fieri accessionem leuissimam, quæ caput esset omnis dignitatis. Hertabantur itaque, pateretur se vel in Regem, vel in Regni Regisque tutorem inungi; Regique si studeat, seruet ipsi Regnum securum, postea, si superi velint, adeundum; si patriam periculis ereptam velit ipse eripiat, nec pudore suo vel contumacia, præcipitem trahi in ruinam sinat.*

Anno 888. His similibusque Eudo pulsatus, nondum tamen victus, Francis adactus est regni curam suscipere; & ab Gualterio Senonensi Archiepiscopo inunctus est, indigno Procerum ipsiusque facinore, cum Carolo Rege legitimo nemo alius inungi debuerit: verum audaciæ & ambitioni, cum æquitate & iure non bene conuenit.

XXIII. *Normannorũ irruptio.* Eudoni in Regnum prouecto primus labor in Normannis fuit. Ii amne Sequanâ vsi in Neustriæ calamitatem, vnam vrbem Parisios amni impositam vt claustrum atque repagulum reuellere atque euertere, omni ope & erant antea connixi, & eo anno omnibus viribus contendebant. At frustra positâ operâ, fortitudine ciuium vrbem admirabiliter propugnante, experiuntur, vtrum euadere per amnis aggeres possent, & relicta vrbe à tergo, (quæ posita in insula, duo inter sequanæ brachia) aduerso fluuio in Burgundiam penetrare, quam vt intactam & suis prædationibus illibatam, maximoperè ingredi & percursare armis cupiebant. Verum & id consilium irritum fuit, nam Parisienses, vel rati hostes permisso amne admoturos ad murum machinas, vel explorato consilio superiorem amnem, vnde commeatus largior, prærepturi; objiciendo quà munimenta, quà aggeres, quâ nauigiâ, quà seipsos repulsis semper Barbaris, noui consilij necessitatem fecerunt. *Normanni humeris nauis vehunt.* Nec protelatum diutius, initurque inconditum ex temeritate & robustis viribus facinus: nauigia è fluuio in siccum retrahunt, & imposita partim plaustris, partim ipsorum vehentium humeris, longo circuitu duorum millium, supra ipsam vrbem in alueum apertum & incustoditum deferunt, nautæ eximij, quibus dorsum & humeri pro ventis forent & nauigabili amne, quique verè vectores nauigia veherent, non veherentur. Ita liberis in vtramque ripam excursionibus, ad Icaunam fluuium, vnde in Burgundiam aditus nauigant, eoque *Ionne.* similiter superato, ad Senones validam & opulentam vrbem se applicant, spe *Sens.* facilis oppugnationis, quâ perfectâ, via amplissima in Burgundiam totam patefieret. Castris illico fossaque latissima vrbem claudunt, moxque lentâ obsidione,

EVDO.

obsidione, omni machinarum genere aggrediuntur: Ciues egregiè nauatâ operâ, munimenta propugnant tam fortiter, vt post semestrem obsidionem, Barbari abiectâ spe expugnationis recesserim; Burgundiâ tamen direptâ misere & incensâ. Inde amne secundo rursum Parisios deferuntur, & nauigationẽ intercludentibus molitionibus ciuium, iterum iram & indignationem in muros expromunt, tandem fatigati obsistentium viribus, rursum aduerso Sequana nauigantes, Matronam amnem ingrediuntur, totamque Campaniam deuastantes, Trecas vrbem capiunt atque incendunt, vagatique longius Tulli & Virduni suburbia populantur. Tandem prædâ graues nauigia repetunt, iamque tertiùm vecti Parisios, omnique adhibito ad aperiendam viam conamine, cum haudquaquam proficerent, iterum dossuarij remiges terrestre iter emensi nauigiis, se receperunt in Sequanam, ac versi ad læuam, Constantiensibus igni & ferro tantùm non deletis; ad Aremoricos daturi tandem tot cædium pœnas diuerterunt. Aremoricos duos inter principes Alanum & Indicheilem, factiones geminæ dirimebant; eò periculosius, quòd de imperio contendentibus, mortem inter atque imperium, nihil esset medij. Eam ob rem priuata vtilitate restinguente publicam, neuter in communem hostem vires exercere; opportunius rati si æmulum publica pestis inuolueret. Ita obiectæ Barbaris copiæ impetu primo cæduntur, ac latè agri diripiuntur. Donec comperto quanta vtrique immineret pernicies, cladem-que alterius ad cladem æmuli viam sternere; per internuncios reconciliati, statuunt hostem communem viribus iunctis repellere, atque imperium, de quo lis postea foret, conseruare. Verum & Indicheilem æmulario gloriæ rapuit: Quippe vt victoriam æmulo præriperet, cui vt ætate, ita & prudentiâ concedebat, solus in hostes ducit, primaque acie fundit ac sternit: At eos persequutus incautius exceptus à fugientibus interficitur. Alanus iam sine controuersia Britanniæ princeps, viribus vtriusque factionis contractis, Normannos ab Indicheilis cæde confirmatos aggreditur, vouetque, si victoriam referat decimam bonorum partem Deo & sancto Petro Romæ offerendam; toto exercitu in simile votum coniurante: inde cœlesti ope fretus cum hoste confligit, potiturque victoriâ, quindecim millibus Barbarorum cæsis, vix quadringentis fugâ seruatis. Ita prædonibus vbi diu impunè fuerit, suum est patibulum, piratisque sæuissimis scopulus suus. Ab ea clade Franciæ à Normannis aliquantulum otij fuit, & in Lotharingiam auersa calamitas; torrentis instar; ab altera ripa quam aggeres muniunt exundantis in alteram. Nec ideo Eudoni regnum tranquillum & pacatum fuit; statim enim arma in Valgarium Comitem prompta. Is Eudonis Nepos aliquor Procerum conspiratione, adolescens nobilis, amplitudinis cupidus, in spem regni adductus; quod occupantis fore videretur, rebellat in auunculum, Laudunumque firmam & munitam vrbem inuadit, inde turbas propagaturus in cæteras: Quod malum auersurus Eudo, vrbi confestim exercitum admouet, obsessamque cogit ad deditionem, Valgario potestati suæ contradito: quem mox euocato conuentu publico, damnatum conuenientium calculis, vt reum majestatis, truncauit capite solemni successu ambitionis infirmæ. Supeterant coniurationis reliquiæ in Aquitaniam

Anno 890. Bretagne. *A Britonibus victi.* *Eudo Valgarium rebellem vincit.* Laon.

EVDO.

ſparſæ, Ranulphus, Gosbertus, & Ebulo Abbas ſancti Dionyſij; quas perſequuturus in eam prouinciam Eudo progreditur.

XXIV. *Carolus Simplex in Regem vnctus.*

Eudone in Aquitania agente ad exſcindendam conſpirationem, noua molitio longeque honeſtiſſima à Proceribus Francis excitatur. Eius autor & ductor Fulco Archiepiſcopus Rhemenſis, demortui Hincmari ſucceſſor, vir pietate & prudentiâ ciuili conſpicuus, cui adiuncti præter cæteros, Heribertus & Pipinus Comites. His in conſpectu erat Carolus Ludouici Balbi Poſthumus filius, iam pubertatem nactus, annum à decimo quartum impleuerat; nullo honore, nullâ regiæ ſtirpis prærogatiuâ, vilis propemodum ac deſpicatus, priuatam vitam vix tutam degebat: *Occurrebat in eo Martelli, Pipini & magni Caroli ſeges ampliſſima meritorum, quos heres vnicus referebat; miſeri adoleſcentis occurſabant animo lugubres caſus, iam orbum patre in lucem editum, atratis pannis pullatiſque cunis exceptum, regno natum ſemperque eiectum, tutoris nomine euocatum Carolum patruelem, qui pupilli bona diriperet; eo abdicato pradonem nouum inſurrexiſſe, qui è priuato & ſubdito proditione turpiſſima in pares & Regem vſurpet imperium, & titulo gubernationis latro inuadat in patrimonium alienum. Sat patientiæ datum Rege impubere, nunc ipſo naturæ legumque placitis ſui ſuarumque rerum potente, iuri tandem conſulendum & æquo, nec tyranno ſæuiendi modum prorogandum vlterius.* Eo conſilio vſi abſentia Eudonis, Epiſcopi Proceresque haud pauci, Carolum in Regem cooptant, inungitque Fulco ſolemni ritu. Moxque dat litteras tum ad Arnulphum Germaniæ Regem, quibus facti rationem reddit, docetque Franciæ Regnum à ſtirpe tradi non electione; Carolum Regem eſſe legitimum, Eudonem tyrannum; tum ad Formoſum ſupremum Pontificem, tum ad Vidonem Imperatorem opem à ſingulis efflagitans ad vim opprimendam, iuſque ſanciendum. Eudo interea, rebus in Aquitaniâ vtcumque compoſitis, celeriter regreſſus, regni tenacior quam ius ferret, longeque obſtinatior in eo retinendo quam fuiſſet in recuſando; adeo piceum imperium, eſt adhæretque tractanti, Roberto fratre adſcito, cum exercitu valido mouet in Carolum, & æquitate firmiorem quam viribus dat in fugam, regnoque exigit. Carolus impos conſilij ad Patruelem Arnulphum tunc habentem comitia regni Vormatiæ, opem imploraturus ſe confert; & delinitum muneribus, excuſans quod iniuſſu eius regnum capeſſiuiſſet, amicum præſtat atque beneuolum. Tum ad eius gratiam plane expugnandam, regnum quaſi antea incerto iure vſurpatum, ſibi ab Arnulpho conferri patitur, vt neceſſitatem aſſerendi doni ſui imponeret, & mendaci beneficio verum educeret. Ita Epiſcopis, Comitibuſque Lotharingiæ iuſſum, vt Carolo frequentes adeſſent, armiſque poſſeſſionem Regni conficerent. Et quidem obtemperatum eſt, paratis copiis quæ extorrem Regem throno reponerent, ſed virtutis ſpecies imperari poteſt, virtus ipſa non poteſt. Carolus cum Auſtraſiis magno tumultu ad amnem Axonam in Campania penetrat; tuebatur Eudo ripam oppoſitam numeroſo fortique milite, paratâ pugnâ ſi hoſtis tranſmitteret; Auſtraſij confidentia Francorum perterriti, nec auſi decertare prælio, deſerto Carolo, ſe in ſua quique receperunt oppida, alienæ iniuriæ tam mali vindices quam ſuæ

Anno 892.

Eudo Carolū pellit.

Aiſne.

suæ canendæ seduli vigiles. Carolus omnium inops in Burgundiam fugit, crebris excursionibus regnum infestans, quod tenere non poterat. Amoto Carolo, noua Eudoni orta molestia, ex vicino potente & cupido. Arnulpho erat ex pellice filius, quem Zuentibolcium barbara voce inauditaque hactenus Francis, de charissimi aulici nomine dixerat, is in primo adolescentiæ flore, in publico Vormatiensi conuentu, à patre Lotharij Regno præficitur, euocatis Austrasiis, præuioque consensu. Eum in conuentum Eudo & Carolus certatim miserunt, ad demerendam veteris nouique Regis beneuolentiam, tulit tamen priores Eudo, seu diligentiâ seu fortunæ cursu, beatos potiùs quàm miseros promouentis. Venit itaque Vormatiam perbenignè ab Arnulpho exceptus, donis magnificis cumulato, & postulatis ad stabilimentum Regni impetratis, successu exultans Franciam repetit, obuiosque fortuito legatos Caroli, Fulconem Rhemensem & Adalongum Comitem, ad Arnulphum missos, easdem ob causas ferro aggreditur, cæditque Comitem, eripiente fugâ Antistitem. Nihilominus Zuentibolcius regno admissus, & ab vtroque statim expetitus, ad Carolum se se applicuit; præclarâ in speciem & laudabili amicitiâ, qua calamitosum Regem sed legitimum, opulento & potenti, at inuasori anteferret; sed ipsâ re turpi & perniciosâ cupiditate, vt pulso Eudone prætextu & iustitia Caroli, ius vnius & possessionem alterius tutò inuaderet. Igitur eam in laruam comparato magno exercitu, Laudunum vrbem, quæ tunc Franciæ iis in partibus propugnaculum obsidet; totisque viribus oppugnatam, premit; voto frustratus, fortitudine obsessorum, muros ipsos suis corporibus munientium: quocirca aduentante cum exercitu Eudone, & obsidionem soluit & incepto destitit; renunciatis tam Eudonis odio, quam amicitiâ Caroli. Nec alia spes affulsit Carolo, sæpius deliberanti Normannos euocare in opem, quando à suis proderetur nefariè, nisi intercessisset Fulco, tam in Regem fidus quam in Deum, barbarisque auxiliis absterruisset optimum Principem, spe factâ cœlestis subsidij. Quod demum incogitanti oblatum est, fato Eudonis, quem morbus Feræ in Picardia rapuit; magnus vir haud dubiè si minor fuisset, nec præripuisset Regi imperium; seruatum illud quidem, sed sibi, quippe multum interest, iusta agere, & iuste. Sepultus est in Regum Mausolæo, fortunâ ipsum etiam funus coronante.

Anno 895. Eudo Zuentibolcium repellit.

Morbo moritur. Anno 898.

XXV.

Eudonis morte omnium votis exceptus est Carolus, quasi sanatâ oculorum albugine restitutus passim visus Proceribus; nulloque renitente in possessionem Regni admissus est. Eo prouecto paucis annis Arnulphus iam Imperator è viuis raptus est morbo pediculari; purpuram enim etiam insectorum vilissima ambiunt; & Ludouico legitimo filio & hærede (in quo postmodum Caroli magni stirps in Germania exaruit) Zuentibolcius nothus erat deiectus Regno Austrasiæ, iuuenem impotentem animi corruptumque vitiis vniuersâ gente eiurante. Eaque res conferebat in pacem Franciæ, amoto principe audace & turbulento, alioque suffecto, cui præter molestiam absenti procul, voluntas & facultas infestandi Franciam deforet. Ita aliquot annos præteritis calamitatibus pace consultum est; donec Norman

Arnulphi mors.

Normannorū inuasio.

CAROLVS SIMPLEX.

Normannis magno & infenso agmine Ligerim & Sequanam inuadentibus, iterum ad terrorem & arma est ventum. Quæ belli series quisve modus, incertum admodum vt reliqua fere, ad Hugonem Capetum: ex fine constat mutuas clades, & mutuam lassitudinem fuisse; siquidem Rollo aut Rodulphus Normannorum Princeps, vltro, percussit fœdus cum Carolo; quô victoris partim, partim victi conditiones daret atque admitteret. Victoris fuit, quòd illi & suis Neustriæ pars, quam supra designaui in Carolo, attributa est possidenda; victi, quod iure Beneficiario, & cum onere præstandi hominij, transiuitque præterea in Caroli Religionem, bonâ fide sacris vndis ablutus, cum toto exercitu, Gislâ Caroli filiâ in vxorem acceptâ: ita crudelissimæ gentis ferocia domita, consultum prouinciæ, inani iam & vacuæ, atque impositum nomen Normannia, ipseque hostis ad tuendi Regni necessitatem adactus. Imo iacturam rependerat Lotharingia, in Carolum hoc anno transmissa, quo Ludouicus Arnulphi filius è Caroli magni stirpe postremus in Germania sine liberis obiit; Proceribus Lotharingis Carolum appellantibus, dum Germania sibi dominum quæreret. Verum Carolo calamitas grauior imminebat, reuiuiscentibus Eudonis partibus in Roberto fratre. Dudum ille priuatæ sortis impatiens, instruebat clam machinas, Episcopis Proceribusque abductis vt in Regnum inuaderet, si qua se opportunitas daret. Ea nata ex nimia Caroli beneuolentia, qua quendam Aulicum Aganonem prosequebatur; huic vni fidere, vnum consulere, vnum audire, vni arcana mentis, consilia rerum & prouinciam omnem committere, quodque Regum est vel infirmorum, vel diffidentium, non modo vnum anteponere cæteris, sed cæteros ne longo quidem interuallo in secundas tertiasve partes admittere. Id cum Proceres à Rege auerteret, potestatis partem ambientibus plurimum qui propiùs ab ea abscedunt, obseruante Roberto, & odij fomitem incendente, facta est statim defectio, ac Robertus in Regem inunctus & coronatus. Carolum in hac rerum conuersione, nec destituerunt vires nec animus; validum exercitum parauerunt Austrasij, quo suffultus ad opprimendam rebellionem in Franciam venit; habetque hostes obuios ad Axonam amnem, haud procul Suessione; vbi pugna atrox atque anceps conserta, quippe hinc Ducis, illinc militum victoria fuit. In æstu prælij Robertus acerrimè dimicans, ad stabiliendam nutantem coronam, peremptus est; scribuntque multi ab ipso Carolo necatum tyrannum, transfixo ore lanceâ Regis exsectaque lingua; nec facinori tam præclaro suum præmium fuit; Roberti ducibus tanto ardore pugnantibus vt Austrasij in fugam acti sint, Rege ipso victore ne caperetur, partes victi obeunte; ita suorum ignauiâ, cui opima spolia debebantur, hostis spolium fuit. Nec in eo fortissimi principis calamitas stetit, nam ob Heriberto Veromanduorum Comite Sanquintini in fuga exceptus & honorificè in speciem; paulo post ab eodem coniurationis participe in custodiam datus est, ac Castrum Theodoricium ductus, vitam reliquam in vinculis egit: hoc vno facto agnomen Simplicis meritus, quod perfido fidem habuisset: quanquam nec prudentis est suspicari eum qui

Rollo primus Dux Normãnia.

Anno 912.

Lotharingia Franciæ adiuncta.

Robertus rebellis in pugnâ occisus.

Anno 923.

Rex capitur ab Heriberto.

Chasteau Tierri.

qui numquam, nocuit, nec imprudentis illi se tradere, qui in potestate vel inuitum habeat. CAROLVS SIMPLEX.

Rege capto deliberatum est inter coniuratos, iam sublato vtroque capite, quid ineundum consilij; nec dubitatum, quin nouus Rex eligeretur, Francica gente Regum cupidissima, verumque optatura, si personato & adulterino destituta foret. In eo seligendo, anceps fuit consultatio; inde Hugone Roberti filio ambiente natalibus, hinc meritis Rodulpho Burgundo Roberti eiusdem genero; quippe Emmam filiam vxorem duxerat, scribitque Glaber, Hugonem sororem Emmam misso fido nuntio consuluisse, vtrum mallet Regem, virum an fratrem; illamque indubiè pro muliebri indole, respondisse; malle se viri genu osculari quam fratris, gnara scilicet vxorem inter & sororem Regis quantum interesset; pararique Regnum trifariam, viro, sibi, & liberis. Vt vt sit de Hugonis mente, siue is ætate siue modestiâ Rodulpho detulerit, siue præcellentes Rodulphi dotes dubitationem omnem exhauserint, is in Regnum vocatus est, ac ab Seulfo Rhemensi Archiepiscopo Suessione vnctus & coronatus, Emmâ coniuge in eundem honorem admissâ. Erat autem dignus quouis fastigio, tum dignitate corporis, tum virtutibus animi, Richardi Burgundiæ Ducis filius, paternæque iustitiæ æmulator acerrimus, nisi hanc dira iniuria, in Carolum illata fœdè maculasset; adeo facilius est, ab aliis ius quam ab se exigere, plerumque virtute austerâ in modicis, in magnis præmiis molli & facili. Interim Edgina Regis Angliæ filia pridem nupta Carolo, audito viri casu in Angliam fugerat cum Ludouico filio, in appendicem paternæ miseriæ, iam extorre, & fortunæ, si Deus sineret, commodiori seruato. Attamen erat in vinculis Carolus, & tametsi orta Rodulphum inter & Heribertum altercatione, liberiori custodiæ sit permissus, tamen cito redintegratâ amicitiâ, nam vtriusque intererat non sciungi in odia; iterum Corolus arctiori carceri redditus, in Peronæ arcem missus est, vbi postmodum situ & squallore carceris obiit; dignus quem misereretur posteritas. Quippe haud dignus miseriis, quas ab cunis in sepulcrum tulit, in luctu natus, in vinculis mortuus, medio tempore sine regno Rex, & cum Regno miser. Rodulphus administrauit regnum virtute maiori quàm adierat, Normannis sæpiùs profligatis, ac Guillelmo Duce Aquitaniæ, & Gilberto Comite Cabilonensi aliisque Proceribus, imperium detrectantibus, sub iugum missis; iustitiæ tenax, legumque vindex acerrimus, vt à prædonibus, priuatisque cædibus ipso Rege immunis Francia aliquantisper quieuerit. Morbo obiit Autisiodori nulla prole in quam paterna inuasio transmitteretur.

XXVI. Rodulphus Burgundus regnum inuadit. *Anno 923.* *Caroli in Carcere mors.* *Anno 928.* *Et Rodulphi.* *Auxerre.* *Anno 939.*

Iam Hugoni Roberti filio videbantur omnia ad Regnum occupandum prompta, corona ipsa caduca propemodum & sine hærede, iuris quædam species patris & patrui hereditatem cernentis, Procerum maior pars sibi addicta, ætasque magnarum rerum auida & capax. Contra Procerum ambientium studia, saltem æmulantium ne in parem sæpius transferretur sceptrum; in quibus Heribertus quanquam affinis, nam Hugoni auunculus, fide ancipiti; Hugo præterea Rodulphi inuasoris frater atque

XXVII. Ludouicus Trâsmarinus in regnum vocatur.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

heres, iam vt patrimonium Regnum inspectabat; Adelstanus Rex Angliæ Odginæ frater, nepotem deturbari throno haud passurus, & fortasse pudor iniuriæ & moderationis intermedia securitas maior ad honestum & fas nutantem iuuenem inclinarunt: hoc vno facinore magni cognomen quod adeptus est postea omnino meritus. Habito igitur Francorum conuentu, autor est legitimi Regis ex Anglia reuocandi; *Plurimum hactenus contra ius & aequum noxarum contractum; praterita calamitatibus temporum danda; exorbitantibus in viam redeundum tandem; at quando legitimus Franciæ Princeps superesset, Ludouicus natus è Carolo; vnus è nobilissima stirpe Caroli Magni; ac prope diuinitus è Regni procellis per naufragia Oceani ereptus & seruatus; eum in thronum oportere euehi succussum iam tempestatibus pluribus, statim iusto domino constabiliendum.* Omnium assensu Hugo auditus; quis enim Regnum repudiante illo expeteret; præterquam quod nunciabatur Aldestanus cum Guillelmo Duce Normanniæ, Rollonis filio, agere, ad iungendas vires, & Ludouicum auito solio restituendum. Decreta omnium calculis ad Angliæ Regem legatio, cuius princeps Guillelmus Senonensis Antistes, qui factis, cum infecta esse haud possent, veniam flagitans, Francorum omnium aperiret vota sibi reddi postulantium Regem; quem postliminio reducem, maiore post hac cultu, amore & reuerentiâ prosequerentur. Obita legatio; nec apud Anglum elegantibus verbis opus fuit, ad impetrandum quod cupiebat maximè vnde peteretur; duntaxat iusiurandum præbitum, & obsides dati in securitatem; reductusque in Franciam Ludouicus cum matre; luculento exilio quod pepererat Regnum; vnde

D'outremer. & illi Transmarini nomen adscitum est. Optimates in quibus eminebat Hugo præ cæteris, exceptum Bononiæ celebri pompâ Laudunum deducunt; ibique ab Artaldo Archiepiscopo Rhemensi Chrismate vnctus est

Anno 936. & coronatus. E tot proceribus detrectabat vnius imperium, Hugo frater

Hugo niger pulsus. Rodulphi, Niger dictus, vt Hugo Roberti filius Albus nuncupatus, ad

Langres. discriminandum vtrumque; isque Lingonibus factionem alebat; in eum igitur Ludouicus conuersus, oppugnauit vrbem tam validè, vt sibi Hugo metuens, noctu fugâ euaserit: parta inde Regi victoria, felixque iter Parisios cœptum. At Hugo vterque nouâ audaciâ Burgundiam partiuntur, Regique præter victoriæ nomen superfuit nihil. Sensum iniuriæ distulit

Hungarorum eruptio. Hungarorum in Franciam inundatio, barbaræ gentis, vniuersam Europam habentis in prædam, quæ Germaniâ Italiâque vastatâ, instar incendij longinqua per proxima rapientis, se effudit in Franciam. Ii pulsis Hunnis erumpentes ex Scythia, in Pannonia consederant, & præter figuram nihil quod hominum foret exhibentes, per sæuissimam immanitatem in captos atque innoxios grassabantur. Imò & figuram ipsam deformabant, nam matres longè sæuissimæ, vt ad crudelitatem fingerent liberos, recens natis laniabant vultus plagis inflictis, vt sanguinem sugerent, nondum poti lacte, assuescerent vulneribus, & effundendam in alios immanitatem haurirent. Nec Francis præsidium aliud, quam patientia fuit, miserorum atque inopum clypeus, toties Normannis oppositus; & rursum abscedentibus Hungaris, in ciuile bellum futurus vsui.

Etenim

Etenim Hugo post iniuriam Regi illatam, gnarus minores obliterari maioribus, dum maiorum metu leuium sensus extinguitur, cum Proceribus in Regem coniurat; quorum princeps Guillelmus Dux Normanniæ Arnulphus Comes Flandriæ (iam à Balduino hæc Dynastia radices egerat) & Heribertus Veromandus: iisque accessit per imprudentiam & cupiditatem Ludouici, Otho Rex Germaniæ, cuius soror iam Hugoni magno enupserat. Postquam stirps Francica in Germania exaruerat; Regnum opulentum, quod iure spectabat ad Carolum Simplicem, gentis comitiis delatum est, primùm ad Conradum Franconiæ ducem; tum eo mortuo ad Henricum Aucupem dictum, filium Othonis Saxoniæ Ducis, ab Vitichindo Saxone illo fortissimo arcessentis originem; Henrico patri Otho successit, primus hoc nomine, idemque magnus rerum gestarum gloria & amplitudine, isque est quem rebelles modò cum Ludouico nostro componunt. Quippe Lotharingia Germanici Regni accessio, regebatur nomine gubernatoris, à Gilberto Duce Othonis affine, cuius sororem Gesbergam in coniugio habebat; is porro Othoni infensus, Lotharingiam Ludouico primùm obtulerat quasi iustam atque legitimam hereditatem; deinde bello in Othonem moto, & ab eo victus, Rheno submersus perierat. Tum demum Ludouicus, Austrasiis id summopere cupientibus, quibus Germanicum imperium graue esset, in Lotharingiam penetrat, regnumque occupat; Otho in vindictam fœdus arctius cum Hugone nectit, ductoque exercitu Ludouicum Lotharingiâ pellit. Rex inter has angustias, cum bello impar esset, pacis artes tentat; Et Othonem expugnat, abiectâ Lotharingiæ spe, ductâque vxore Gesbergâ Gilberti viduâ; mox Guillelmum Normanniæ Ducem aggressus, probum virum & ab omni noxâ sponte auersum, firmâ & probatâ donatione Normanniæ iuxta Caroli patris sancita, eum auocat à rebellium globo. Nihilo secius rebellantes in incepto perstant, vrbemque Landunum, quæ vna duntaxat Regiarum partium erat, graui obsidio premunt. Rex ad eam eripiendam cum in hostes duceret, conserto prælio, funditur fugaturque; vrbe nihilominus expugnatorum vires repellente. In eo rerum articulo, cum desperata omnia Regi, & abiecta forent, noua spes suscitatur; partim Aquitanorum in Principem fide, Guillelmo eorum Duce, cui capiti stupeo agnomen fuit, ob flauam prolixamque cæsariem, præclara subsidia deducente; partim Stephani summi Pontificis diris in rebelles pronunciatis, sed maximè Othonis adolescentis à fœdere temperantia; quo demum authore & conciliante, redintegrata est Regni pars clementiâ Principis condonante iniurias. Sanè Othonis laude haud modica; cui alienum detrimentum, vt plerumque aliis, non suum commodum foret.

XXVIIII. *In Ludouicũ rebellio.*

XXIX. *Heriberti proditoris mors.*

Nec tamen Diuina Iustitia in conspirantium pessimo connixit diutius in Heriberto Veromanduo nefario Caroli proditore atque carnifice; is cùm graui morbo plurimos inter cruciatus decumberet, vitâ ad exitum exitiumque vergente, monitus à suis, vt domesticis rebus, ac præsertim procurandæ animæ mentem intenderet, interpellatus sæpius id vnum respondebat, duodecim fuimus, qui in traditionem Caroli iurando consensimus: iisque

LVDOVICVS TRANSMARINVS. vocibus ingeminatis, nullo pœnitentiæ signo animam vomuit, fine magis terribili, quàm quem commenti sunt de suspendio alij. Mox longè iniquior molestiorque cædes, Franciam nouis tumultibus conturbauit; Guillelmus Normanniæ Dux Monstrolum in Picardia castrum, vi ereptum ab Arnulpho Flandriæ Comite, receptum armis Eloino veteri domino restitueerat; eam ob rem Arnulphus, cæcâ vltione in nefas raptus, Guillelmo innoxio necem machinatur: fingit sibi animum esse firmandæ cum Duce arctæ amicitiæ, petitque colloquium, quo indicto, conueniunt Pequiniaci vrbe, ad Somonam; & prope in insula quam ambiebat amnis circumfluens. Post amica verba vltro citroque commutata, cimbulâ in ripam Guillelmus enauigans, reuocatus à Flandro solúsque in siccum prosiliens, illico à percussoribus Flandri petimitur; vel vt scribit Glaber à Theobaldo Carnutensi Comite, auerso ictu truncato capite; frustra Normannis in obiectâ ripâ, ad tetrum spectaculum reclamantibus. Erat Longus Ensis agnomen Guillelmo, quod prælongo ferro succinctus incederet, admodum religiosus & cœnobiticæ vitæ amator, repertaque in ipsius gazâ cilicium, funis, & vestis Monachi quibus se deuouerat, expeditis ciuilibus rebus. Eiusmodi cædes non admodum grauis Hugoni fuit, quod Normannus à conspiratione primus defecerat, nec Regi prædam ex turbatione captanti. Itaque cum Guillelmo vnus dumtaxat filius ætate tenerâ superesset Richardus, nec tueri paternam ditionem posset, confestim Rex Rhotomagum aduolat, & puerum clientelare munus professum Laudunum abducit; honorificè in speciem vt dignius cum liberis Regiis aleretur, reuera vt Regiæ potestati obnoxius, Normanniam simul totam contraderet: secus tamen euenit quàm meditabatur ambitio. Arnulphus cædis conscius Regem adit, placatumque leni defensione obtensâ ad se traducit: inde Richardum fortè asperioribus à Rege verbis increpitum cum Osmo animaduertisser, erat is Normannis educationi ducis præpositus, nosceretque arcana Flandri commercia, suspicatus mali quidpiam alumno suo coqui; re cum eo deliberatâ, simulato morbo lecto decumbentem, intra fasciculum herbarum abdit; è cubiculo extra vrbem, vetante nullo, delatum humeris, mox fasciculo explicatum, apparato ad eam rem equo imponit, àlioque ascenso cursu præcipiti Codiciacum, ad Comitem Siluanectensem ducis auunculum peruehuntur. Dux ab Comite perbenigne exceptus, Siluanectum ducitur, simulque Comes ad Hugonem mittit, oratum vt pupilli Ducis tutelam susciperet, & ab iniuria Regis defenderet, idque Hugo sponte pollicitus. Rex comperto furto, palámque testatus fidei suæ iniuriam fieri, Arnulphum in consilium adhibet, flagránsque vindictâ aut cupiditate, eo auctore ad euertendum à tutelâ Richardi Hugonem, qui vnus consilio posset intercedere, misso nuntio, offert dimidiam Normanniæ partem, quæ vltra Sequanam porrigeretur, si deserto duce, ipsi adesse ad occupandam prouinciam vellet. Nec conditionem Hugo detrectauit, fide atque officio vtilitati posthabitis, itaque expeditionem partiti, Rex ad obsidendum Rhotomagum, Hugo Baiocas simul diuersi proficiscuntur. Administrabat prouinciam

Montreuil. *Guillelmi Normanni cædes.* P.quigny. Anno 942. Coucy. *Bellum in Richardũ Normannum.* Bayeux.

ciam

ciam Bernardus Danus fide in Principem suum spectabili, qui vtrique tempestari impar, eas vt diuideret, iustum & honestum dolum excogitat. Regem aduenientem Rhotomagi excipit, ipsum professus supremum dominum, promptamque obsequio prouinciam totam; posteà vbi penitus voluptate Imperij animum imbuit, apud ipsum conqueritur, quòd partem Normanniæ opulentiorem atque ampliorem Hugoni cessisset, cùm vniuersam ipse prouinciam haberet nullo negotio dictis obsequentem. Rex illico præceps in retia, cui minimè omnium fortunæ socius Hugo gratus esset, ad illum mittit qui iuberet à Prouincia sua abscedere, nec placere vexari qui sui forent: & is quidem in præsentia paruit, sed molestissime, vindictamque in Regem meditans; cuius facto ipse sine operæ pretio fidem fefellisset. Bernardus vno hostium amoto intendebat in alterum; clam scripserat ad Aygrotum regem Daniæ, Richardo affinem, inuasam pupilli, à Rege Franciæ ditionem, & discrimen vitæ imminere, nisi ferantur suppetiæ, si ipse adesset cum nauibus, vtrique damno posse occurri. Nec Aygrotus cunctatus cum nauibus vicenis binis Cæsarobutgum appellit, copiasque exponit; Bernardus velut totius fraudis inscius, ficta trepidatione Ludouicum monet, Danum exscensionem fecisse, remque versari in discrimine: Ludouicus contractis copiis Lauduno quo iam recesserat mouet Rhotomagum, socioque Bernardo, rectà in hostem; ibi conciliante Bernardo, spe concordiæ facta, si Duces colloquerentur; Rex comitantibus paucis, in colloquium venit; erat in comitatu Regis Eloinus cuius causa nex illata Guillelmo fuerat, id obseruans è Danis vnus, proditionem homini exprobrat, quod in Richardum starer, quem vnus tueri maximè atque defendere debuisset, simulque stricta bipenni in eum irruit & cæsum obtruncat, mox colloquio in dimicationem verso, Franci imparati ab expeditiis Danis opprimuntur, Bernardo cum aliquot Normannis in Francos pugnantibus: Rex ipse dum adornat fugam à Dano capitur; captiuusque à Bernardo Rhotomagum ducitur, primo Normannicæ fidei experimento & iusta cupiditatis pœnâ, per opulentiam ad inopiam redactæ. Gerberga vbi Regem captum audiuit, ad Regem Angliæ, & Othonem fratrem adiens enixè opem efflagitat, quâ cunctante ad Hugonem versa, huius interuentu libertatem Regi conficit, magno ad infortunium incremento, quod ab inimico & æmulo Rex tanto beneficio obrueretur: præterquam quod Hugoni in pretium operæ Laudunum castrum Gerberga tradidit. Dati Bernardo pro Rege obsides Lotharius filius, & duo Præsules, iique dimissi, Richardo Duce suorum ingenti lætitiâ in ditionem patris restituto.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

XXX. *Ludouicus in Hugonem met.*

Hugo interim gloriam liberati Regis regno anteferens, quippe Martelli instar ducebat amplitudini haud paulo maiori imperare Regibus quam Regno, probatâ Richardi indole atque potentiâ, eum sibi deuincturus arctiùs, cooptat in generum, desponsâ Agnete filiâ; hoc vno, vinculo authoritate Regis missâ in vincula. Nec id Regem latuit,

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

Arnulpho Flandro periculum augente, & periisse Franciam exclamante, nisi quamprimum vterque periret, quippe vafer & callidus, sibi necessario pereundum videbat, si Richardo vindicandi patris facultas esset. Ideo Regem certum consilij, at modi dubium, impellit ad imploranda Othonis subsidia, potentem opibus inclytumque gloria Principem; *E Germania numerosissimas copias posse educi, expugnandam vtilitate propria voluntatem, ac quando Austrasiam possessione obtineat, ius omne in eum atque in hæredes conferendum; nihil noui Franciæ deperire, imò iacturâ perleui redimi securitatem ac Regni stabilitatem.* Adductus in sententiam Ludouicus, Arnulphum ipsum ad Othonem legat: quippe nemo persuadet efficacius, quàm sua quem vtilitas damnique fuga iam persuaserit; & Otho Arnulphi industriâ Regi se adiungit, seu præsenti lucro Austrasiæ comparatæ, seu futuro ex motibus Franciæ, seu facinoris laude & gloriâ, Rege à seruitute turpi vindicato. Eo consilio numerosissimum scribit exercitum, copiisque quas tum Rex, tum Arnulphus legerant iunctis, primum Hugonis terris Parisios vsque vastatis, Rothomagum iræ & vindictæ scopum armis collineantibus proponunt. Otho interim nepotem præmittit, qui vrbis situm speculetur, locúmque ad metanda castra opportunum; at totius belli prærogatiuâ, eruptione ex vrbe factâ, fortissimus iuuenis interimitur, magno Othonis luctu & dolore. Nihilominus capessitur obsidium, visque intentatur oppugnatione acerrimâ, Normannis tamen obsistentibus fortiter. Otho aduertens copias suas imminui, fructumque expeditionis in Austrasiâ collectum, soluit obsidionem nullo inde detrimento, an graui sequuto, incertum. Scribit post Annales veteres Gaguinus, Othonem pertæsum diuturni obsidij, constituisse belli facem Arnulphum Richardo tradere, qui præteritæ cædis bellorumque præsentium repeteret pœnas; quod subodoratus Arnulphus, nocte concubiâ clam se castris proripuit, properauitque in Flandriam, statimque Reges cognitâ Flandri fugâ, discessione soluisse castra, tumultuario recessu. Additque Normannos hæsisse vestigiis pene fugientium, ordinesque postremos magna strage turbasse. Contra Germani suæ gloriæ assertores, Othonem vbique victorem insinuant, qui rebellibus profligatis, & vindicatâ Ludouici authoritate, nullo suo præterquam laudis emolumento reuersus sit in patriam: in hac discrepantia, vt meum non est, arbitrum agere; ita liquidò affirmem, quæ sequuta sunt illico cum Germanorum scriptis non conuenire: quippe Ludouicus Hugoni admodum impar, apud Synodum Ingelesminsem calamitatem suam deplorauit, postulauitque arma sacra in Hugonem & socios expediri; quandò profana tam infirma forent, à qua Synodo ad Treuirensem proxime habendam dimissus, ægrè impetrauit vt ab Episcopis, Hugo & Comites Ecclesiæ diris percellerentur; gladio sane terribili, sed in peruicacem animum hebeti, lugendâ principis sorte, cum his dumtaxat instructus viribus, aliunde infirmus est iniuriæ obnoxius. Postea nouo exercitu ab Othone submisso, quædam species pacis contracta est, & neruo authoritatis penes Hugonem per-

Ludouici obitus. Anno 954.

stante,

ſtante, fulgor Ludouico Regi reſtitutus, partaque tranquillitas aliquantula. Sub cuius initia Rex interiit; dum enim lupum fortè oblatum perſequitur, equo deiectus, caſu morbum contraxit, quo paulo poſt Rhemis extinctus eſt, patre nuſquam felicior, iiſque iactatus in regnando procellis, vt cum patre melius actum exiſtimem, dum agebat in vinculis, quàm cum filio dum ſedebat in ſolio.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

XXXI.

Lotharius.

Ex pluribus liberis quos Gesberga Ludouico pepererat, duo ſupererant Lotharius & Carolus, quorum Lotharius annorum tredecim, Rhemis conſenſu omnium in Regem vnctus eſt; aſſertis Hugoni dignitatibus ſuis, qui propoſiti tenax abſtinendi à Regno ſeu honorum ſatietate ſeu Othonis metu, infirmæ mulieri Regique puero omni ope affuit, Regnumque confecit. Redintegrata inter Regem Proceresque concordiâ, Hugo in Britones expeditionem ſuſcepit, ambito Aquitaniæ Ducatu, obſeditque Pictauium vrbem primariam infauſto admodum euentu, nam continuatis tonante cœlo procelloſis imbribus, ipſiuſque tentorio de cœlo tacto, irrito incepto ab vrbe abſceſſit, ſancti Hilarij, vt obſeruat Ammonius, propugnatione, vrbem liberantis, & ambitionem plectentis. Nec diu Hugo pudori ſuperfuit, morbo anno proximo è viuis raptus, cum Magni agnomine, perpetua fortitudinis & ciuilis prudentiæ laude: Regum filius, pater patruus per vxorem frater; ac poteſtate contentus regia, titulo pepercit, idem Albus dictus, ob candorem vultus atque Abbas, quod Abbatias plures poſſideret. Hugoni maximo è natis filio Pariſienſem comitatum dedit, atque opimam hæreditatem, patris nomen & authoritatem; iſque eſt Hugo, qui auo quam patri ambitione ſimilior, optabit Regnum obtinebitque: Othoni ſecundo filio, legauit Burgundiam, quam deinde Henricus natorum tertius Othone mortuo adiit: Agnes, vel Emma, Richardo Normanno nupſerat. Mirumque authoritatis tantæ Hugonem fuiſſe, vt ea ſuperſtes mortuo & illibata, pupillos heredes ab omni iniuriâ tutos defenderit. Lotharium Hugonis conſilio orbum, Theobaldus Carnutum & Bleſenſium Comes, vir probatæ peritiæ an verſutiæ, vnde & fallacis nomen obtinuit, cum Gesbergâ matre moderabatur, & quod plerumque Regnis Regibuſque perniciem parat, priuatum odium calamitate publica vlturus, Regem in Richardum Normanniæ ducem incendit, perinfenſus Normanno ob cædem illatam patri; tum ob vicinitatem atque confinia, tum æmulatione & inuidia, vt amplitudo proxima ſibi officeret. Regi igitur Richardi dotes præclaras admodum mentis & corporis, potentiæ magnitudinem, affinitatem cum Dano, immenſum augens, ſuſpectas facit, & paterni carceris reuocata memoria, quantumque periculi res Francica adiiſſet, impellit ad perdendum æmulum, obicemque potentiæ amouendum procul. Id facilè perſuaſum Lothario, generoſo iuueni & obruendæ paternæ ignominiæ ſtudioſiſſimo, quæſitaque occaſio, qua Richardus ætate ferox & viribus, honeſte bello appeti poſſet: ea ſtatim oblata, euocato ad profitendam clientelam Richardo, poſitiſque inſidiis, in quas incautus improuidúſque irrueret;

Hugonis Magni mors.

Richardus Normannus Bello appetitus.

LVDOVICVS TRANSMARINVS.

irrueret; ad flumen Elnam consedit Lotharius selecto milite, Theobaldo & Balduino Flandrensi, qui Arnulpho Patri successerat, adiunctis; cum ad obiectam ripam Richardus inuectus, & collectâ suspicione speculatoribus missis, ex quibus resciuit stare trans amnem armatos; periculi certus, fortissimos suorum ad sustinendam vim hostium, si transirent, disposuit, tuto ipse reditu Rhotomagum se recipit. Lotharius eâ spe deiectus in apertum bellum prorumpit; iam honesta materia, quod detrectaret clientelam Normannus. Normanniam itaque exercitu magno inuadit, nec Rhotomagum ausus impetere, Ebroicas vrbem amplam & populosam circumcingit, expugnatque confestim, Gilberto quodam fabro ferrario prodente; nec proditionis modus conscribitur. Lotharius præsidio imposito Carnotensi Comiti vrbem commisit, seu gratiam ipsi, seu molestiam hosti facturus, tum Parisios versus recessit. Inde bellum in prædationes & conflagrationes desciuit; Hinc Normanniam Carnotense, inde Normanno Carnutes, & magno cum fœnore deprædante: & recrudescebat ferri sæuitia, Rege delectus magnos indicente; atque Erardo Danorum Rege in affinis opem cum instructa classe iam appulso, cum Franci Episcopi internecini belli miserias auersati primum Laudunum Regem conueniunt, ingruentem calamitatem deplorant, rogant, *Attritæ plebis misereatur, ne Danum infestissimum hostem tot redemptum malis, iterum leui prætextu in Franciam vocet, post nullo pretio, nulloque periculo repellendum; multo satius belli hanc facem nondum accensam, nec dum auctam incendiis, retro vltra Oceanum pellere, quam inflammare, & fomitem ad ruinam Franciæ subdere.* His Rex motus accusatâ Normanni peruicaciâ, in Dominum suum contumeliosâ, tamen à pace non alienum se dicit, quæ honestis & tutis conditionibus staret. Quapropter Carnotensi Episcopo facultatem facit, Richardum adeundi, ac de pace ex opportunitate agendi. Apud Normannum vir sanctus conqueritur. *Quid tantopere causæ sit, cur princeps Christianus probitate morum insignis non modo in Regem suum arma commouerit; sed gentem perfidam & detestabilem cultu idolorum, ad vastationem templorum sacrarumque rerum perniciem per tantum nefas exciuerit.* Ad hæc Richardo naturæ iura excusante, & se modo vi depellere vim affirmante, nec vocatos Danos nisi vt stricto iam ferro scutum opponeret, facilè conuenit vt pactis induciis, de pace interea deliberaretur: si tamen Ebroicis Theobaldus accederet, exiretque Normanniâ; Richardo obfirmato, nullum fœdus admittere, nisi victoriâ, discessione æmuli, repottatâ; idque impletum est, relictis ab Carnotensi Ebroicis; primâ belli causâ, iam instrumento pacis, quanquam ignominia sua & iactura: cætera haud grauatè contracta, iurante in clientelam Normanno, & Rege Franco in amicitiam. Gloria penes repellentem fuit, qui nullo suo facto lacessitus retudisset iniuriam; supra parem & iuxta dominum.

Evreux.

Regno

LOTHARIVS.

XXXII.

Lotharius Othonem pellit.

Regno tranquillitas maiorque ætas Regi accessit, ac deinceps vt fit bellum ex pace, ex iuuentute confidentia orta, Lotharium Regem, auitâ gloriâ iuuenilem animum lacessente; pungebat Austrasia, per socordiam aut miseriam Aui à Germanis rapta; & vrgebant querelæ Francorum assiduæ, præclaram prouinciam à Regno diuelli, tradique externis expostulantium acerbe; quorum dolore vsus Lotharius, contrahit militem ad inuadendam Austrasiam. Iam Otho Imperator, auunculus Regis, Magnus ob gestorum gloriam dictus, fato obierat, successeratque in Germaniæ Regnum atque imperium Otho filius eo nomine II. Regis patruelis atque Hugonis: Is ad motum Francicum, traiecto Rheno, ad defendendam Austrasiam Aquisgranum cum vxore venerat; lentóque delectu copias instituebat. Lotharius comperto frigere bellum apud hostes, Othonem Aquisgrani agere multa securitate, defensoribus raris, vxoremque duxisse, incommodum belli instrumentum, celeritate magna contractas ad Regni limites copias in Austrasiam immittit, & instar fulguris Lotharingiam penetrans, famâ expeditionis præoccupatâ, improuisus Aquisgranum aduolat. Pransurus Otho accumbebat mensæ cum coniuge; cum subito rumore percellitur, aduehi hostem, imminere portis, metuque & tumultu consternari omnia atque concidere; nec fama inanis. Quippe vix præcipiti fugâ Imperator cum coniuge & charissimis Aulicorum in tutum euaserant; cum Lotharius indefensam vrbem ingreditur, rectaque in Palatium, instructam quidem mensam, sed deficere conuiuas reperit. Hinc præda auctus, totaque Austrasia sub iugum missâ, Franciam repetit, charissimus suis felicitate successus. Otho interea fugæ contumeliâ, Regnique iacturâ percitus, ingenti exercitu, quem qui augent ad ducenta millia, qui imminuunt, ad quinquaginta adscripta referunt, Austrasiam primum, mox Franciam inuadit, iuratus se lanceam Parisiorum muris infixurum: & incunctanter ad vrbem accedit. Primus impetus in suburbium proximum hosti effunditur, eoque subiectis flammis flagrante, dum ad portam ardentius militem Otho impellit futurus voti vt sperabat reus, subito erumpente Franco repellitur, suorum strage haud modicâ, in quibus ipsius Nepos, spei eximiæ adolescens. At Lotharius strenuè incumbens parandis subsidiis, Hugone & Henrico fratre omni ope connitentibus, iusto iam exercitu in Othonem mouet, munitissimam ciuitatem frustra oppugnantem. Qui ne vrbem inter hostilemque exercitum interciperetur iam sui cautior, quam alieni cupidior, soluta obsidione magnis castris versus Germaniam properat. Incensus prærogatiuâ victoriæ Francus, vestigia properantium terens, ad amnem AXONAM, qua Suessionem allambit, trepidantes assequitur. Confestim Germanus iactari animo & fluctuare, inter metum atque audaciam distrahi, arma corripere atque abiicere, cùm aucto tumultu, & agmen extremum Franco carpente, metus illico audaciam omnem expectorat, pauorque tantus inuadit animos, vt tergoribus passim ob-

LOTHARIVS.

uersis, in obiectum amnem timore cœco, dent se præcipites. Imbrium copiâ amnis ripis excesserat, vadoque obruto torrentes aquas voluebat, ita miles trepidus quà cædentium ferro quà vndarum impetu ictus & raptus, clade magna Othonem affecit: saluis qui enatauerant, iamque fugam non dissimulantibus, cum finem persequendi Franci non facerent, donec ad Arduennam siluam peruentum est, atque oblata fugæ latibula. Nihilominus cum ambigua foret victoria, & minaretur expeditionem nouam Germanus, Lotharius pacis certæ, quam incerti belli cupidior, fortitudinis victo præmia concessit, reddiditque Othoni Austrasiam, seruato duntaxat summo imperio; vnam è tot prouinciis, quam nomine peculiari Lotharingiam diximus. Carolo Lotharij fratri Otho obtinendam tradidit, ad minuendam inuidiam, demerendum magis Lotharium, ac fratres si oriretur bellum disjungendos. Hæc concordiæ ratio molestissima Hugoni, Henrico, cæterisque Procerum contigit, indignantibus; *In ipso victoriæ fructu & apice, victi pœnam susceptam, metuque mali contractum incommodum aliquanto maius; quid enim Otho si vicisset reportaret amplius præter Austrasiam? quæ Francia fama, quæ vltra Rhenum existimatio, reputantibus non iam hostibus, qui victi essent, sed æmulis, vnde laus & gloria in Europam propagaretur; inde eam vnam ignomoniam vulgari, vt metu & pauore tot, tantasque prouincias à se abscinderet; præterquam quod inter proximas gentes, æmulatio, vel vt planius dicam, inuidia odiumque exarserat, hinc alterâ pristinam gloriam, inde alterâ nouam iactantibus.* Et vero ab eo fœdere Hugo, quem Capeti nomen à patre distinxit, de inuadendo Franciæ Regno consilium, vel primùm concepit, vel ante

Anno 986. conceptum primùm aperuit, Lotharium ignauiæ accusatum in contemptum adducens, quod spoliatus Austrasiâ, & se ipsa Franciâ, si sui

Lotharij. mors. sinerent spoliaret. Lotharij mors paulo post contigit; creditum ex veneno, ab vxore propinato; quem extremum palmitem intermorientis stirpis dixeris, leuemque scintillam ignis extincti, ita postremus Carolouingiorum patrum gloriam excitauit conatu, proximoque interitu statim oppressit.

XXXIII.

LVDOVICVS IGNAVVS.

Lothario superfuit Ludouicus filius, ab patre septennio ante in regnum adscitus, enimvero dignus in quo sceptrum stirpsque maiorum deficeret. Quippe ea morum ignauiâ & socordiâ fuit, vt vno nomine innotuerit posteris, Ludouicus *qui nihil fecit*, imò expuncto Ludouici nomine, Iuuenis dictus sit, despicatui ita obnoxius, vt à Blancâ Coniuge Aquitani nobilis filia, in Aquitaniam specie hereditatis abductus, desertus sit, & ignominia noua repudiatus. Is itaque Hugoni Capeto ab morituro patre commendatus, & traditus, nempe fidem Lotharius redimebat fiduciâ, eius consiliis opportunus, breui admodum vitâ

Moritur sine prole. cunctantem ambitionem promouit, fato acerbo raptus, mense post patris obitum sexto decimo, vnâ re celebris, quod testamento in Regnum Franciæ, Hugonem heredem scripserit, prætermisso Carolo,

patruo::

LVDOVICVS IGNAVVS.

patruo: quasi Francia scripto tradi possit, aut in commercium, vel contractum cadat; Nec dubium quin Regnum ad Carolum affinem deuoluendum foret, is enim Ludouici patruus, è Caroli magni genere, & quidem vnus, iam liberorum pater, lege Regni continuâ regnantium serie constabilitâ, & præterquam semel adhuc immotâ, ad rerum gubernacula non tam euocandus erat, quam admittendus. Verum & ignauiâ suâ & solertiâ alienâ excidit certâ & legitimâ hereditate. Siquidem scribitur Ludouico emortuo, cum ad eum aliquot Proceres regnum deferrent, dixisse improuidâ, & præposterâ prudentiâ deliberaturum vtrum sibi adire Regnum Franciæ expediret: Dubio suo alienum ingenerans; Proceribus pariter deliberaturis, vtrum sibi imperare Carolum expediret: quem plerique iam ob socordiam animi habebant contemptui; oderantque, quod Othoni Germanisque se se addiceret. Contra, qua cunctatione Carolus se Regem ferebat, ea celeritate Capetus Regnum inuadebat, nam præter tabulas Ludouici, vt aliquam successionis vmbram prætexeret, ius Regni in familiam suam transiisse, iam inde ab Eudone propatruo, & ab Roberto auo affirmabat, præterea ius illud infirmum admodum audacia & ambitu fulciebat: *Defecisse Caroli magni progeniem, familiarum vt rerum omnium suum exitum & terminum esse; non esse miraculo si mortales homines desinant: famam quidem patrum & gloriam immortalem fore, at posteros quando defecerint, excitari non posse: nam Carolus qui vnus superstes indignus, cuius ratio habeatur, qui mortalium inertissimus, nihil prosapia nobilis, ne memoriam quidem retineat; qui affectu iam & vtilitate Germanus, abdicauit Franciam atque eiurauit; qui ad seruiendum, mancipiumque alterius natus, malè imperium in nobilissimam gentem vsurpabit.* Ita consensu Procerum Hugo in Regem deligitur, & tandem Carolus è veterno excitatus, Othone instigante & exercitum instruente, Regnum aditurus, Laudunum magni momenti vrbem armis inuadit, & obsidentem Hugonem eruptione factâ, depulsum exutumque castris in fugam egit. Ac videbatur futura rerum conuersio, si prænolantem victoriam sequi didicisset victor, nec spatium hosti dedisset, quo recreatus, nouoque exercitu comparato, iterum Lauduni Carolum obsedit, viresque dolo infregit, vrbe prodita ab Ascelino Episcopo, venitque in potestatem Hugonis cum vxore Carolus; à quo custodiæ mancipatus Aureliæ, in ea obiit; in spem regni euectus, quam in carcere poneret; duos quidem reliquit filios Ludouicum & Carolum; calamitatem paternam hereditatis vice adeuntes. Ita secunda stirps Francorum Regum non tam regno defecit, quam ipsi regnum; iisdem nempe causis quibus prima defecerat, inertia Regum an infirmitate, & strenuitate procerum, an potentia; nam vt Pipinum atque Martellum Præfectura palatij, ita Robertum & Hugonem vtrumque, Parisiensis Comitatus ac Ducatus Franciæ, plus æquo extulerant: at in primâ stirpe in pluribus Regum defecit authoritas, in se-

Carolus eiectus.

Anno 989.

LVDOVICVS IGNAVVS.

cunda paucissimis : nempe aucta ambitione mortalium, & pudorem patrum præcipitante in posteris. Porro Carolouingiorum desiit genus; anno supra ducentesimum tricesimo quinto, quo Pipinus inunctus fuerat, tam cito magni Caroli gloria marcescente, vt suo in sanguine, sic suorum in animis; adeo nihil fixum immotumque est in humanis, cum & mentibus inscripta immortalibus pereant, & beneficiorum memoria ante ipsa beneficia effluat.

HISTORIÆ

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER SEPTIMVS.

SYNOPSIS.

Hugo Capetius Rex. Duces & Comites vnde orti. Robertus regni consors. Eiusdem dotes. Comites Parisienses abrogati. Arnulphus Rhemensis Archiepiscopus. Gerbertus quis. Capetij mors. Robertus Rex. Berta reiecta Constantiam ducit. Constantiæ facinus in Hugonem. Robertus Melodunum & Burgundiam recipit. Motus ob Lotharingiam. Roberti cum Henrico Imperatore colloquium. Robertus deliberat de Hugone filio coronando. Hugo coronatur, rebellat in patrem, & resipiscens moritur. Robertus coronat Henricum filium. Roberti mors, & poësis sacra. Henricus Rex, per matrem turbatur. Guillelmus Normannus ab Henrico iuuatur. Burgundiæ tripartita diuisio. Burgundia Iurana Imperatori cessit. Campaniæ limites domiti. Berengarius Hæreticus. Fames ingens in Francia. Normanni in Italia. Henricus coronato filio moritur. Philippus Rex; Balduinus Comes Flandriæ tutor. Vascones domiti. Philippus in Flandria vincitur. Guillelmus

Normannus Angliam subigit. Bellum primum in Anglos. Franci in Hispania Mauros pellunt. Portugalliæ regnum conditum. Bellum sacrum. Ordines Religiosi in Gallia. Philippus Rex. excommunicatur, & absoluitur. Ludouicus Philippi filius domat rebelles. Philippus Rex moritur. Ludouicus Crassus Rex. Ludouicus inauguratur Aureliæ. Domat rebelles. Bellum in Campanum. Bellum in Anglos. Gisortium belli causa. Ludouici querelæ. Henrici responsio. Ludouicus Gisortium obsidet. Ludouicus vincitur. Henrici Angli nouæ affinitates. Pax cum Anglo. Henrici liberi naufragio mersi. Henrici bellum in Francia, Imperatore adiuncto. Ludouici apparatus. Imperator deterritus abscedit. Ludouicus Flandris Comitem imponit. Canuti Flandrensis Comitis pietas, & mors. Ludouici in Aruernia bellum. Aruerni ab Monfortio repressi. Turbæ ob Garlandum. Philippi coronati mors. Innocentius Pontifex Franciam venit. Ludouicus Iunior coronatus. Eleonora Ludouico nubit. Ludouici Crassi mors. Philippi Clerici modestia. Ludouicus Iunior. Turbæ inter Regem & Pontificem. Regis pœnitentia. Rex in Palæstinam proficiscitur. Regis iter per Asiam. Pugna ad Meandrum. Francorum clades. Rex Antiochiam venit. Damasci obsidio. Rex in Franciam redit. Eleonoram abdicat. Eleonora Henrico Anglo nubit. Bellum pro Tolosatibus. Pax cum Anglo. Philippi natiuitas. Nouum bellum cum Anglo. Hæretici Albigenses. Coterelli. Thomas Cantuariensis. Philippus Augustus Rex. Coterelli oppressi. Veromandui recepti. Palæstinæ calamitas. Primum in Anglos bellum. Campus sacer, & pax. Decimæ Saladinæ. Bellum in Anglos secundum. Aqua cœlitus præbita. Ricardus in patrem rebellis. Henrici Angli mors. Philippi in Palæstinam profectio. Secedit à Ricardo in Sicilia. Rex Ptolemaidem venit. Ricardus Cyprum occu-

pat.

pat. Ptolemais capta. Rex in Franciam regreditur. Ricardi fortuna varia. Cypri regnum conditum. Ricardi captiuitas, & libertas. Bellum Anglicum, & pax. Rex Engelbergam dimittit. Sacris interdicitur. Coniugem recipit. Bellum tertium cum Anglo. Philippi infortunia, & fortitudo. Ricardi mors.

I.

HVGO CAPETIVS REX.

CAPTO Carolo, & in custodiam tradito, Hugoni regnanti parta tranquillitas. Sed quoniam regnum arti potius debebatur quàm armis, arte & industriâ retinendum fuit. Et illicò amplissima regni detracta pars; quæ ambitionis immodicæ pœna; prouinciarum Administratores in regiminis partem admissi sunt; eæ regentibus in patrimonium datæ; quique anteà Ducum Comitumque inani titulo, regiones traditas ad Regis arbitrium moderabantur, nunc vsurpato in obnoxias gentes pleno iure, potestatem regiam sibi vindicarunt. Assertus quidem dignitati Regis honos in speciem, abdicato titulo & insignibus regiis, auctoritate intra Ducis Comitisve appellationem coërcitâ, & supremo iure Regis illibato; sed ius illud vbi vis pollebat plerumque vmbratile; solidâ dominatione incumbente prouinciis, & in hæredes transfusâ. Hinc nati Britanniæ, Burgundiæ, & Aquitaniæ Duces; Comites Flandrensis, Tolosanus, Andegauensis, & alij; Monarchiâ Franciæ in Toparchias diuisâ; & quò in plures perueniret hæreditas, eò minor. Nec Regi sua Francia nomenque Regium integrum fuit; quippe Robertum vnicum filium admisit in solium; regnum sibi in partem præripiens, quod vindicaret familiæ; throni passus consortem dum viueret, vt regnaret & mortuus. Ita Robertus Rhemis inunctus & inauguratus, & religione ius regni sancitum. Et quidem dignus, qui viuo Patri scriberetur hæres; suauitate morum, affabilitate, temperantia, & liberalitate insignis; per quas dotes Francis charissimus, iam animorum calculis Rex destinabatur. Et Principem eruditio commendabat, institutum humanioribus litteris à Gerberto, & accuratè excultum studiis, indole iuuenis applicante se ad potiora. Hugo his constitutis, vt Regi in posterum æmulum tolleret, Comitis Parisiensis dignitatem extinxit; quippe vt Carolouingij Magistros Palatij abrogauerant, quo ipsi nomine à Meroningianis extorserant regnum; ita Capetius haud ignarus, sibi suisque maioribus viam munitam ad sceptrum Parisiensis Comitis dignitate; ne peccarent exemplo posteri, modum peccandi eripuit: documento egregio, ne Reges sibi proximum quemquam constituant; cùm admoto ad regnum propius, nihil pronius sit, quàm in regnum ipsum votum adiicere. Res domi pacatas noua tempestas conturbauit statim. Hugo sub regni initiis Arnulphum natum è Lothario Rege, sed impari matre, Rhemensem Archiepiscopum designauerat; seu amore patris atque memoriâ; seu captatâ indulgentiæ famâ, regij sanguinis veneratione. At Arnulpho beneficij memoria non constiterat satis; nam

Duces & Comites unde orti.

Robertus regni consors.

Eius dotes.

Comitis Parisiensis extincta dignitas.

Arnulphus Rhemensis Archiepiscopus.

dicebatur.

HVGO CAPETIVS.

dicebatur fauisse Carolo, & prodendi Rhemos iniuisse consilium. Quare Hugo victor, memórque iniuriæ, vt Arnulphum infulis spoliaret, ad Ioannem XV. Pontificem Legatos mittit; quibus repulsis, Rex Concilium Rhemis ab Episcopis Galliæ conuocari curat; in quo Arnulphus postulatus læsæ majestatis, magnâ quanquam altercatione, Seguino Senonensi Archiepiscopo irritante Concilium; sanciente Arnulpho Aurelianensi, impigro viro & vehementis ingenij; Arnulphus reus sede eiectus est, & Gerbertus Roberti præceptor suffectus infulis. Id enimuerò Ioanni Pontifici molestissimum accidit; imminutâ auctoritate, & repulsâ contemptu irritâ; ideò Leonem in Franciam legat, à quo Mosonij euocatur Concilium; præsénsque Gerbertus causam perorauit, tanta eloquentiâ, vt amplius sit pronuntiatum, résque dilata in alterum Concilium, quod Rhemis indictum est. At Gerbertus Pontificiæ potestatis, seu metu, seu conscientiâ, secessit in Germaniam ad Othonem Imperatorem, passus se absentem exauctorari, & Arnulphum restitui; quanquam indignans multùm & per epistolas conquerens. Decreto Concilij videbatur peti Regis Auctoritas, & obiici Pontificiæ: Hugo tamen prudenti consilio rem dissimulauit; memor quàm radice tenerâ staret regnum; nec censuit recentem potestatem & quasi vagientem in cunis, cum vetere torque annorum robore confirmata, magno periculo componendam. Nono regni anno desiit viuere; vnâ re memorabilis, quæ præpolleat pluribus, quod regnum in se, & familiam suam deriuauit; non armis quidem; sed industriâ atque ingenio; nec enim militaris ars sola regia est; & quædam efficacissima vis est ingeniorum vt corporum.

D.ijcitur. *Substituto Gerberto.* *Et restituitur.* Anno 996. vel 97. *Capetij mors.*

II.

Robertum iam antè in regnum adscitum, sed nondum fruentem imperio, imperium ipsum & licentia corruperunt. Primum vt pleraque alia malum à feminâ. Rex amore captus Bertam Eudonis Comitis viduam duxit vxorem: & coniugium quidem culpæ prætextum; nam Berta duplici vinculo affinitatis, tum sanguinis tum spiritûs, arcebatur à Regis thalamo; nec solutio legis à Pontifice petita; vt flagitiosæ omninò nuptiæ, & specie Sacramenti inducerctur incestus. Ideo Robertum Gregorius V. anathemate perculit; cuius terrore Rex Bertam reiecit; plagâ tandem animi persanatâ. Quæsitæ postea nuptiæ nouæ; ducta Constantia Prouinciæ Comitis filia. Nec omninò felices nuptiæ, quanquam iustæ atque legitimæ; nam Constantia formâ corporis celeberrima, sed audax mulier ambitiosa & præceps, quæ potestatis consortem non caperet, optimo Principi materia patientiæ fuit. Vno facinore mulieris indoles patuit. Regis gratiâ florebat in paucis Hugo quidam Bellouacensis; statim adstitit prosperitatis comes inuidia; Reginámque ipsam incendit, indignantem potentiâ æmulum & forsan superiorem insurgere. Et dicebatur Hugo Regem impellere ad comprimendam audaciam feminæ; *Amori in coniugem suam esse metam; nihil periculosius quàm vxorium Principem, feminas in familiarum curam non regnorum natas; præsertim in Francia; eas profuturas in publicum, non capite quidem, sed vtero, si Reges pariant.* Ea seu vera, seu ab æmulis ficta, renuntiata Constantiæ, impotentem animum inflammarunt. At blandiri

Robertus regnat. *Bertam ducit.* *Mox Constantiam ducit.* *Constantia indoles.* *Et facinus in Hugonem.*

diri Regi cùm negaret superbiæ tumor: Fulconem Comitem Andegauensem eundémque auunculum appellat Regina vindicem; parémque nacta votis vltorem, duodecim equites ad cædem impetrat. Nec petita vindictæ opportunitas loci aut temporis; sub ipsis Regis venantis oculis, Hugo ab equitibus cæsus est, & in frusta discerptus; nullâ sceleris pœna, vel patrati vel iussi; Rege contumeliam donante coniugi, & patientiâ criminis domesticam tranquillitatem mercante. At qui domi ferebat vxorem, foris proteruos & rebelles domabat. Ab Eudone Comite Carnutensi prima belli fax; is Melodunum proditione inuaserat. Gualterius pro Burcardo Comite vrbem tenebat, qui in dominum perfidus, assentiente & impellente vxore, Eudoni appellato oppidum tradit. Continuò Robertus, Burcardo iniuriam postulante, ducto exercitu, Melodunum obsidet, premítque tam arctè, vt Eudoni iam salutis spes nulla suppeteret, præter Regis clementiam; quâ appellatâ, vrbem cum proditoribus dedit; ipsi parcitum, vocati in supplicium rei, Gualterio & vxore necatis suspendio, ne indulgentia scelus propagaret. Is motus facilis, reliqui ardui magis atque impediti. Pro Burgundiâ bellum commotum est; & erat dignum armis operæ pretium. Henrico Roberti patruo Ducatus Burgundiæ in patrimonium cesserat, Hugone Capetio in spem regni vocato; is cùm sine liberis decederet, vxoris arte Guillelmum priuignum Alberti Longobardiæ Ducis filium adoptauit, scripsitque heredem. Nec dubitauit Guillelmus cernere hereditatem, séque in Burgundiæ Ducem ingerere; eo maximè fretus quod plerique Proceres manu & mente promouerent consilium, Bruno Episcopus Lingonensis, Landricius Comes Niuernensis, Guillelmus Comes Pictauiensis, & alter Guillelmus Comes Arelatensis; quorum intererat Regem imminui, & tam amplâ prouinciâ spoliari; eratque Guillelmo Reginaldus filius, fortis in paucis iuuenis, clarúsque militiâ, cupiditatis paternæ fulcrum & anchora. Contrà Robertus primùm iure; pòst armis pugnabat. *Se legitimum heredem patrui; sibi proximo affini deberi Burgundiam; testamento frustra scriptum heredem, cùm ipsa hereditas ad regnum spectaret; feudo eâ conditione permisso, vt si Dux sine masculâ prole decederet, sorti pristinæ redderetur feudum, ac trunco suo ramus.* Mox ad arma ventum, conscriptúsque ingens exercitus, Richardo Duce Normanniæ triginta millia deducente: quippe prudentissimo Regi nihil antiquius, quàm ab initiis militarem gentem Ducémque fortissimum sibi adiungere; eundem hosti detracturus, & communi bello imminuens. Ita copiæ in Burgundiam ductæ, & obsessa Antisiodorum. Ea an capta sit, auctores discrepant; aliis cœlo prodigia euocantibus, quæ Regem expellerent; aliis Regem per ipsa prodigia, euersósque cœlitus muros, intra Aualonem castrum mittentibus. Ego vt nihil ausim asserere in re ancipiti; ita de euentu non possum ambigere; quin tota Burgundia ad Regem regníque corpus traducta sit: & inclinat animus affirmare, id armis præstitum; quomodo enim tot viri Principes, pulso Rege & ignominiam passo, cœptis abstitissent, præmiúmque victoriæ tradidissent victo ipsi victores? Guillelmus vltra Ararim secessit, Comitum Burgundiæ

Robertus Melodunum recipit.

Et Burgundiam.

ROBERTVS. Franche Comté.

dia caput; quæ mox prouincia liberi Comitatus appellationem obtinuit.

III. *Motus ob Lotharingiam.*

Expeditum Regem Burgundiâ, Lotharingia nouo bello implicuit. Lotharingiæ Dux, vnus è Carolouingiis superstes Otho, nullis liberis relictis obierat: duæ huic sorores; quarum altera Lamberto Montensi Comiti, Huberto Namurcensi altera nupserat. Ad eas haud dubiè attinebat hæreditas fratris; sed Godofredus Arduenniæ Comes Othonis auunculus, deposcebat eandem; nullo quidem legitimo iure, quem sorores excluderent; arcessito tamen, per impetratum consensum ab Henrico Imperatore, iure ancipiti, Mars videbatur pronunciaturus sententiam. Augebat difficultatem, quod Balduinus Flandriæ Comes, qui Lotharingiam Namurcensem inter & Montanum diuisam mallet, quàm ad Godofredum peruenire integram, eos consiliis auxiliisque iuuabat, quin & Robertum Regem, vt iisdem faueret impulit; ne Ducem Lotharingiæ Germanis obnoxium pateretur; néve recrudescerent gentium odia. Ita Balduinus manu validâ a Francis receptâ, Valencenas aliáque ad Scaldim oppida expugnat, totíque Lotharingiæ imminet victor. Godofredus obiecturus munimen fulmini, Imperatorem appellat, vt quod donasset ipse tueretur: nec is moram traxit, quin succinctus exercitu penetraret in Flandriam. Valencenas impugnauit primùm, dein Gandauum; & quanquam vtrobique repulsus, tamen cùm vastatis agris incumberet, placuit controuersiam pace dirimere. Eâ Valencenæ Imperatori concessæ, quibus postea Balduino cessit; Godofredo asserta Lotharingia: Namurcensi & Montano spes euanuere. Paci adscripsit Robertus; seu ratus sibi factum satis; acquiescente Flandrensi; seu à bello auersus, quod infensas gentes Francos & Germanos rursum committeret; suo magno periculo; cùm noua imperia stabiliantur pace, bello reuellantur. Ideo placuit ad vinciendam arctius pacem in colloquium venire Principes; amnis Mosa vtriusque imperij limes eam in rem lectus; (alij malè Catum in Biturigibus scribunt,) & ne quid alterutrius dignitati obesset, scaphæ hinc inde dispositæ, vt in amne medio conuenirent. Sed Christiana demissio impedimenta nescit dignitatis. Henricus Imperator, quo die indictum colloquium erat, eo, mane primo, transito fluuio ad Robertum pergit, & abiecto fastu amicè & familiariter, vt cum fratre agit. Exceptus ab Rege optimo, humanitate maiore quàm pompâ, ad sacrum ductus, deinde ad prandium, à mensâ suauissimis colloquiis habitis, in castra rediit. Rex sequenti die primâ itidem luce ad Henricum transit, parique laude, nisi quod præiuisset exemplum; pariterque exceptus, impleuit se sanctissimi Principis piis sermonibus. Accessit spectaculum suauissimum Cunegundis, Imperatoris coniux & virgo, quæ formam oris egregiam formositate animi vinceret, viro digna consors, cum eo post Sanctorum fastis adscripta; Roberto mirante felicitatem Henrici, quam ipse nesciret. Præterea liberalitate certatum & abstinentiâ; Francus ad Germanum, præter gemmas aurique copiam, centum equos misit, phaleratos magnificè, cuique adiunctis loricâ & galeâ; vt equiti præter equum sua arma essent; Germanus admisit Sacrum Euangelij codicem,

Causa belli.

Successus.

Rex cum Henrico Imperatore colloquitur.

Anno 1023.

cem, ac dentem S. Vincentij, remisit cætera; pietati & temperantiæ obsequens; & Cunegundis par nauicularum ex auro, credo in inaures, accepit; ne Regem abstinentiâ læderet. Oblatæ pariter Franco in munus, centum auri libræ facti industriè, ex quibus is duas nauiculas cepit; cæteris integris, Henricum imitatus & coniugem. Ita solutum colloquium, magnâ vtrinque beneuolentiâ, & præsentiâ famam superante.

IV. *Robertus deliberat de Hugone coronando.*

Robertus pacato regno, hæredem sibi viuo quærendum censuit, vltrà vitam promoturus pacem. Ideò trium quos è Constantia susceperat liberos, maximum Hugonem, puerum decennem, imitaturus Patrem, destinat regno. Intercedebant viri prudentes, ancepsque consilium in deteriorem partem vertebant. *Regem adhuc ætate vegetâ, inauspicatò heredem dicere, parum cautè consortem imperij; nihil adolescenti perniciosius potestate, qua ætas lubrica agatur in præceps, & ruenti sponte calcar addatur. Hugonem adhuc impuberem, prodesse non admodum, obesse plurimum Patri posse; adulatoribus iuuentute obnoxia, & ad praua quæque opportuna. Ipse sibi Rex documento foret, qui statim abreptus potestatis licentia, indolem bonam adolescentia corruperit, ac ruina regnum admouerit, Dei bonitate tandem resipiscens. Nunc domi forisque tranquilla omnia; quid nouas turbas præposterè prudens arcesseret? nunc satius præsentibus frui, & futura Deo permittere; qui plerumque longa consilia discutit, ne mortales supra se sapiant.* Ea cùm verè dicerentur, tamen perstabat in sententia Rex, argumento vno refellens obiecta; *stabiliendum in familia regnum; nec id posse tutius, quàm assumpto in thronum filio; minus esse Principem, qui non caueat posteris; priuatos familias in secula plura componere; quid Reges? breuissimo vitæ spatio conscribent curas, & brutorum instar vita sua viuent? nam de pueri licentia quod timerent, id ad se spectare; eundemque se frenos admouere posse, qui stimulos; & tam Regem in potestate futurum quàm puerum.* Ita Hugonem filium inungi curat; præter cætera Constantiam metuens, quæ Roberto liberorum minimo studens impensius, concussura regnum videbatur, vt Robertum suum promoueret. Hugone inaugurato, Robertus inuigilans ne quid licentiæ affricaret pucro potestas, præter Regis titulum, cæterorum parcus, suppeditabat sumptus permodicos: & Constantia filium habebat haud melius, nouerca haud mater, Regémque odiosum lacessebat asperrimis verbis. Sæpe remedia cùm immodica sunt, in morbum deflectunt; hac asperitate pueri animus à patre auersus, data adulatoribus grassandi libertas, querelæ ortæ atque propositæ; ac tandem Hugo ab Aula profugus, administrationem regni capessiuit, scripto milite, publicóque ære intercepto. Inclinabat res ad ciuile bellum; cùm repente Deo immutante animos, Hugo supplex ad Patrem adiit, donatúsque venia, & in posterum liberaliùs habitus, magni Principis edebat specimina; quæ haud quaquam impleuit, morte præreptus; lugente Patre fatum immaturum, excussa consilia, & columnam regni prostratam. Nihilo secius Rex ad Henricum secundò genitum adiecit animum; & tametsi Constantia pro Roberto nouatis studiis ad immutandam mariti mentem nihil non moueret, Rex immotus stetit, turbasque domesticas tranquillitati publicæ posthabens, Henricum adscripsit imperio, prætermisso Roberto. Con-

Hugo coronatus.

Rebellis in patrem.

Resipiscit; Et moritur. Anno 1025.

Henricum filium coronat Robertus.

ROBERTVS.

Qui rebellat in patrem.

Et cum eo reconciliatur.

Anno 1032. Roberti mors.

Eius Hymni.

Et Religio.

ſtantia ſimiliter in propoſito ſtetit, & eâdem aſperitate Henricum excipiens qua Hugonem, adigit in rebellandi neceſſitatem. Fefellit tamen conſilium feminæ, quod Robertus Henrico fratri ſe adiunxit, iunctóque ſcelere matris votum euertit. Continuò vaſtati agri, direptæ prouinciæ, bellúmque commotum; cuius campus Burgundia. Rex ducto exercitu in filios mouit; & crimen pœna iam aſſequebatur; cùm Guillelmus ſancti Benigni Antiſtes, liberorum causâ interceſſit; appellauit naturam, ſuſcitauit patrem in Rege, & ab optimo Principe veniam abſtulit. Bonâ fide liberi reconciliati; ac Regi properanti ad mortem tranquillitas parta: quam obiit anno ſexageſimo vitæ; Roberto Burgundiâ in patrimonium datâ: Doctrinâ & pietate inſignis, pro more temporum, ſcripſit Hymnos Latinis verſibus; nam Poëſi afficiebatur quam plurimùm; Romámque profectum religionis causâ auctor eſt Trithemius; ſuáque carmina nouum Anathema impoſuiſſe aræ ſancti Petri; vel ingenij partu, profeſſus obſequium. Abbatias multas erexit, verè religioſus, & Numa Francicus, qui ſtabiliret pietate imperium, & radices altas à cœlo peteret. Pauperes amabat impenſius, habebat inter domeſticos & in deliciis; ducentos plerumque alebat, quos viæ, menſæ & aulæ aſſiduos comites, ſub menſa ludere patiebatur, dum cibum ſumeret; tractabat manu regia purulenta miſerorum vlcera, & perſanabat haud rarò vno Crucis ſigno. Clementiæ vno in facinore admirabile ſpecimen dedit. Læſæ maieſtatis ſupremo in capite aliquot Rei, comperto flagitio, damnandi erant à Proceribus. At optimus Princeps pœnam indulgentiâ occupans, Reos ſplendido epulo excipi iubet, ac poſtridie ad ſacroſanctam Synaxim admittit, ſtatim liberos miſſos; cùm diceret eos nuſquam ad necem vocandos, quos Chriſtus Rex Regum ſuæ accumbere menſæ voluiſſet. Nam parcere noxio Rex cenſetur, quem Conuiuam ſecum habuerit. Verùm publicæ calamitates palam fecerunt, diſſentire ab optimo Principe ſubditorum mores; cùm in Francia tertiùm fames eo regnante ſæuierit, peſtilentia ſemel; ac tertia fames tam immanis per tres annos incubuit; vt plures cadauera è ſepulcris in alimenta refoderent, pueros vt feras venatu interciperent, prædones in ſiluis viatores mactarent, quos vorabant auidius; ac repertus ſit, qui Tinurtij ad Aratim, humanos artus venales exponeret, tamen non impunè, flammis ſtatim addictus. Adeò ſanctitas Principis felicitati ſubditorum vna non conſulit, niſi & ipſi innocentiâ morum ſibi eam præſtent, ac quâ maximè decet, Regem imitentur. Sunt tamen qui eam cladem ſub Henrici regno conſtituunt.

Tournus.

V.

HENRICVS REX.

Conſtantia regnum turbat.

Henricus Roberto mortuo capeſſit regnum, quanquam haud pacatum; turbæ à Conſtantia matre, quæ Henrico iam pridem infenſa, & dominandi percupida, regnum permiſcebat, vt odio & ambitioni litaret. De iure regni diſceptare non auſa, regni vſum vocabat in dubium; *Henricum ætate immaturâ, & tanto oneri impare; recentem adhuc à rebellione, & ab ſanguine prædáque vrbium quas diripuiſſet; non committendam lupis ouium curam; bis parricidam qui patrem & ſubditos armis petiiſſet, diſtare longius à Patre patriæ. Robertum alterum filium, participem criminis æquo iure eſſe; ætas dum vtriuſque*

vitia

vitia decoquat præstolandum, nec sceleratis adolescentibus reipublicæ clauum permittendum. Interea administraret ipsa imperium, mater Regis & coniux; non ignara regiminis, publicámque rem Franciæ longo vsu docta. Ita regnum scindebatur in partes, priuatásque familias diuidebat Regia; cùm subitò affulsit lux vnde procella terrebat. Constantia Fulcone Andegauensi auunculo nitebatur summoperè, viro acerrimo, confirmatæ potentiæ, notæque audaciæ. Comitatum Andegauensem, filio Gosfrido tradiderat; qui patri fortitudine militari haud impar, Martelli nomen adeptus, & ipsi haud absimilis pœnitentiâ, in ætatis robore, annos natus 47. totum se Deo dicauerat, abditus in cœnobium sancti Nicolai Andegauensis; in quo ad mortem perstitit; distributa ditione in duos ex sorore Adeleide nepotes: per hæc exempla pietatis, Numinis sapientiâ arguente mortalium rerum vanitatem. At is neptem deseruit, seu bono Franciæ fato, seu iniquæ cupiditati infensus (nam post Ierosolimitanum iter susceptum, à vi in religionem & pietatem conuerterat se) ambitiosam feminam seuerè monuit, aspereque corripuit; *vt ne ambitione regnum pessumdaret; olim sat peccatum Roberti indulgentiâ; vxor mala piam matrem indueret; sceptrum intactum relinqueret filio, quod Deus, natura, & populorum assensus dedissent.* Relicta mulier armis abstinuit, quæsiuítque secessum, impotens ambitionis; & cùm mallet nullo esse loco quàm secundo, anno vertente mœrore obiit; ita arduum est solitudinem ferre occupatis, & ab Aula excidisse lethale est. At Fulconis auunculi secessus longè sanctior atque illustrior. Is cùm bella multa per fas & nefas gessisset feliciter, Ierosolymam, quod eo seculo solemne admodùm, piæ peregrinationis causâ adierat, & pœnitentiâ ductus vitæ anteactæ, nudus raptari per vicos ad sacrosanctum sepulcrum voluerat, cædíque flagris ad sanguinem dum exclamat; *Domine, miserere Fulconis periuri & proditoris.* Deinde patriæ redditus. Scio regni primordia narrari secus ab aliis, & Henricum fratrémque infensis armis opponi; sed Glabrum secutus sum, his coæuum temporibus, dignum prorsus fide; nec aliorum refello mendacia, scribentium Henricum natu minorem, Robertum maiorem; quædam enim contemptu ipso eludenda sunt, atque silentio. Henrico regnum ab his turbis tranquillum fuit; is vnam suscepit expeditionem admodùm celebrem. Robertus Ricardi filius Normanniæ Dux cùm à peregrinatione sanctâ rediret Nicææ vitam clauserat. Huic liberi nulli, præter Guillelmum quæsitum soluto concubitu ex matre impare; quem tamen heredem dixit, & commendauit Henrici fidei. Eum Normanni Proceres, quasi spurium indignisque natalibus respuebant, armísque pellebant; Henricus susceptâ adolescentis tutelâ, modicis copiis in Normanniam penetrans, ingentem exercitum fudit; & prouinciam totam bonâ fide Guillelmo tradidit. Est is Guillelmus, qui ferro regnum parabit in Anglia, hostésque Franciæ infensissimos pariet; vt tantæ clades nostra sint beneficia; fidei & iustitiæ fœtu prorumpente in odia. In Campania & Aquitania varij extitere motus, qui minus ad Henricum spectabant; tamen non omiserim recensere, quid Burgundiæ regno contigerit. Amplissima illa prouincia sub Carolo Caluo diuisa trifariam, totidem nacta Princi-

HENRICVS I.

Et absistit.

Fulco Martellus.

Reiecti qui fratres opponunt.

Henricus Guillelmo Normanniã asserit.

Burgundiæ diuisio.

Rr 3 pes

HENRICVS I.

pes erat; nam Burgundia Iurana, Francica & Germanica appellabatur. Iurana, quæ ad montem Iuram protendebatur, ſedem dederat regno; complexa Allobroges veteres, hoc eſt, Sabaudos & Delphinates, ad læuam ripam Rhodani, & Salyos ſeu Phocenſes ad alueum Vari. Eas regiones, ſicut in Carolo Caluo adſcripſi, in regnum vel Arelatenſe vel Burgundicum, Carolus Imperator Boſoni Richildis coniugis fratri tradiderat; quas nunc Rodulphus nomine Iuranæ Burgundiæ poſſidebat. Porro Francica eadem Burgundia erat, quam Robertus patruo mortuo inſeruerat Franciæ; quámque Henricus ex teſtamento patris Roberto fratri conſtituerat; eámque poſtea Ducatus nomine Principes plurimi tenuerunt. At Germanica, quam vt dixi Comitatum liberum hodie dicimus, Francicæ adiuncta, in ruinâ Caroliani Imperij, ab Germanis Imperatoribus inuaſa, iiſdem paruit; donec deinceps ad familias Flandrenſem & Auſtriacam deuoluta eſt. Rodulpho Iuranæ Regi prouecto in ſenium, nulli erant liberi, ſorores duæ; quarum altera Conrado ſecundo Imperatori, altera Eudoni Campaniæ Comiti, nupſerant. Moriens Rex Conradum cum Henrico filio ſcripſit heredem, Eudone cum liberis prætermiſſo; affectu in Germanum præpollente, à quo ſæpe in difficillimis rebus præſens auxilium conſequutus erat. Eudo repulſæ impatiens, Conradum Hungarico bello amouente, inuadit in Burgundiam, pluréſque vrbes ſubigit. At continuò Conradus in Burgundiam aduolat, vrbes recipit, pulſóque Eudoni cum exercitu imminens, Campaniam vaſtat; donec Eudo inops conſilij Conrado ſupplicat, relictáque Burgundiâ ambitionem Campaniâ ſuâ claudit. Ita Imperatori amplæ illæ & feraces prouinciæ cedunt; Henrico Rege ſpectante, & Campani cladem non nolente: nam Principem ad Lutetiæ portas admotum, nouarum rerum cupidum, augeri tanta ditione, exiſtimabat in rem ſuam non fore; malebat traduci regnum ad Imperatores, qui lecti ſuffragiis ad tuendum illud imbecilles forent, nec admodùm Franciam perturbarent ſemoti longiùs. Campanus nequaquam ſe calamitate continuit; & ſucceſſu improſpero pugna conſerta cum Gotholone Lotharingiæ Duce, obtruncatur in acie, inquietos ſpiritus opprimens morte; fato ambitionis, quæ ſumma cùm petat, ad ima voluitur. Eudoni liberi ſuperſtites duo Theobaldus & Stephanus Campaniam diuiſerunt, ambitionis paternæ heredes in ſolidum; Stephano Bria ſeu Brigiacus ager cum Campaniâ contigit, Theobaldo Carnutenſes & Turones. At diuiſi conſenſerunt in ſcelus, & rebellarunt in HenricumRegem; à quo acie profligati ſemel & iterum, ſpoliati ſunt Turonum vrbe; eáque donata eſt Godefredo Andium Comiti, Fulconis filio; & poſt diuturnum obſidium capta; Stephanus ſibi fugâ conſuluit, Theobaldus captus; emiſſúſque pòſt carcere, ad Henricum Imperatorem confugit; Regíque quà poſſet facturus iniuriam, ab Imperatore dignitatem equeſtrem ſuſcepit; veram iacturam inani titulo & vltionis vmbrâ compenſans. Hæc pluribus geſta temporibus, narratione coniunxi, ipsâ rerum ſerie perducente; & quando ad documentum Hiſtoriæ diſtinctio minuta temporum non admodùm confert.

Burgundia Iurana.

Et Francica Et Germanica.

Iurana data Imperatoribus.

Campania limites domiti.

V I. Interea ſpargebat per Galliam hæreſim Berengarius. Is Turonenſis ortu, Fulberti

Fulberti Carnotensis viri ſanctiſſimi educatus in scholâ, Magiſtri optimi prauus diſcipulus, mox Andegauenſis Archidiaconus, de corpore Chriſti in Euchariſtiâ ſentiebat & docebat peruerſa. Et quanquam Robertus naſcentem hæreſim omni ope conatus eſſet euellere; illa tamen occulta potiùs quàm euulſa, pòſt Henrico Rege ciuiles inter tumultus, cum incremento vulgata, Francos intaminatam hactenus gentem inficiebat; eò ſecurius, quod Bruno Andegauenſis Epiſcopus fouebat dogma impium atque promouebat. Rex ne vlterius toxicum ſerperet, pro ſuâ & paternâ pietate, Epiſcoporum Concilium euocandum cenſuit, quo doctrina noua diſcuteretur. Verùm admonitus à Durando Leodienſi Epiſcopo, id ſpectare ad Apoſtolicam Sedem, Berengarij errores iam damnatos eſſe, pœnámque veterem inſtaurandam; conquieuit Rex pius, laborauítque ne contagium ad ſuos manaret. Idem Berengarius poſteà in Concilio Turonenſi damnatus, cùm errores ſuos eiuraſſet; iterum tertiúmque in eoſdem relabens, ſeriò tandem pœnituit, ſe abdens in Cœnobium, ſumptis veſte & inſtituto ſancti Benedicti, vitáque ceſſit, poſt annum octogeſimum, ſancta ſenectute emendans hæreſim; quod rariſſimum eſt; ſuperbiâ humanæ mentis, ægrè ſe demittente, & humili veritati ſe ſubiiciente. At Henricus in Normannicum bellum intentus, primùm Guillelmo fidus, mox infenſus, ac demùm amicior, variam ſortem expertus, tandem ab eo victus, pacem expetiuerat atque impetrarat. His calamitatibus functus Henricus, cùm ætas iam ad ſenium vergeret, pro inſtituto Patris atque Aui, Philippum filium, adhuc ſeptennem, Rhemis in publico conſeſſu Procerum, in regnum adſciuit. Nec diu vitam ab hærede dicto prorogauit, nam eâ deceſſit, anno, vel proximo, vel ſecundo; incerta quippe temporis ratio: pupillo Rege, fidei Balduini Comitis Flandrenſis, commendato & tradito: iſque Balduinus ab inſulâ dictus, Philippi auunculus, ductâ in vxorem Aliſiâ Roberti filiâ, habitus dignus eſt, cuius tutelæ ſacratiſſimum pignus committeretur. Henricus bonos inter Principes recenſendus, pietate & religione; qui parentum exemplo, ſuo ſe continens, magis de condendâ potentiâ quàm de ampliandâ ſollicitus, vicinorum rebus abſtinuit; progreſſus ſecuros ratus, qui lenti ſunt. Is ab extremo ſeptentrione petierat coniugem, Annam Georgij Ruſſiæ Ducis filiam; forſan ne matrimonium hæreret inter ſcopulos frequentes eo tempore, interdictum ad decimum, vel ſeptimum gradum affinitatis, & inuſitata diſpenſatione Pontificum: Et in eum ſcopulum impegit Anna, quæ poſt fatum Regis, delecto Siluanecti ſeceſſu; ab eo defecerat, nubens Rodulpho Comiti Creſpiacenſi. Verùm is Regi Henrico affinis, ob eas nuptias ab Epiſcopis, diris damnatus eſt. At nuptias mors vna ſoluit; & Anna bis vidua remigrauit in patriam. Henricus tamen non relinquendus, quin regnum in Italia naſcens deſignetur, dum is regnaret, à Francis Normannis cœptum conſtitui. Ampliſſima illa & longè vberrima Italiæ pars, in qua vrbs Neapolis Apuliam inter atque Calabriam; iamdiu plurium votum & præda, poſſidebatur ab Italis Ducibus, Græcis Imperatoribus, & Saracenis; qui omnes addictas bello prouincias, ſeruaturi miſerè diripiebant.

HENRICVS. I.

Berengarius hæreticus.

Anno 1055.

Henricus filium coronat. Anno 1060.

Et moritur.

Baudoüin de l'Iſle.

Normanni in Italia.

HENRICVS I.

bant. Sæuissimi omnium Saraceni, qui post occupatam Siciliam, freto quo dirimebantur transmisso, in Brutios vim & arma conuerterant. Salernum obsidebant, vrbem in Calabria, actam ad extrema, Gaimaro vrbis Principe opem desperante, cùm Normanni nobiles quadraginta, è sacra Palæstinæ peregrinatione reduces, pro gentis bellicosæ & gloriæ cupidæ indole, in obsessam vrbem ferro peruaserunt, & instauratis ciuium animis, duces bello fortissimi, tam præclara ediderunt facinora, vt Saracenis depulsis, Salernum obsidio & præsentissima clade liberarint. Cumulati donis atque honoribus, & regressi in Normanniam, complures ex militari gente, exemplo felicis fortitudinis excitarunt, ad tam honestam laudem participandam. Primus eo consilio Alpes transgressus, memoratur vir nobilis Drengotus Osmondus, quem audax facinus in necessitatem fugæ adegerat. Nam Repostellum, nobilem pariter virum, iactitantem se in conspectu Guillelmi Principis adolescentis, quod Osmondi filiæ stuprum intulisset, idem Osmondus spectante Principe ferro necauerat: dein fugam gloriæ studio cohonestans, cum quatuor fratribus, & aliquot amicis atque affinibus, operam suam addixerat Melloni Duci Bariensi, & Pandulfo Principi Capuano, in Græcos rebellantibus. Admissi summo gaudio, vrbe quam incolerent donati, agrisque commodis, præclaram nauarant operam, & summa inter pericula sedem stabilem fixerant. Tancredo nobilitate præclaro, Antauillæ Toparchæ, duodecim erant digni patre filij; sex eorum cupiditate gloriæ, abdicatâ patriâ, spes omnes in Italiam conferunt. Græcis se adiungunt, Saracenos ex Sicilia depulsuris, ea lege vt terras in victoriæ præmium sortirentur. Fratrum dux & maximus natu, Guillelmus nomine, agnomine Fierabracius, seu dixeris brachio forti, vel ferreo, gentis gloriam longè supra cæteros extulit: sed post multa facinora, in Sicilia edita, fortissimi fratres Græcam fidem experti, nullâ Insulæ parte assignata, sibi præmium confecturi quod rapiebatur, irrumpunt in Apuliam, eámque fallentibus Græcis eripiunt. At Fierabracio per morbum extincto, victores Drogonem proximum natu fratrem substituunt; cui deinde cæso per proditionem, Italorum Procerum inuidentia, tertium fratrem, cùm plures essent sufficiendi, Onfredum in demortui locum præficiunt. Michael Paphlago obtinebat imperium Orientis, is ducibus Siciliam regentibus mandat, vt nouos hospites omninò ex Apulia exigant. Eam in rem ad Aufidum in Apulia fluuium pugna conseritur, Cannis haud procul Romanorum strage clarissimis; pugnâ Græci victi atque profligati, tam præclarâ Normannorum victoriâ, vt victis deinceps nulla ratio resurgendi constiterit, ac victoribus cesserit ampla illa fertilisque prouincia. Mox Normannis pluribus, bellorum ciuilium pertæsis, in Italiam demigrantibus, Onfredo vires augebantur, & inualescebat potentia. In cursu tam prospero, occurrit scopulus, in quem propemodùm impegit victoris felicitas. Leo IX. Pontifex maximus, gente Lotharingus, in qua Episcopatum Tullensem gesserat, in Galliam profectus Concilium Rhemis habuerat, reuocaturus in Lotharingiam pacem, quam prouinciam Godefridus,

Anno 1003. *Osmondus.* *Tancredi filij.* *Fierabras.* *Normannorũ victoria.* Ofento. *Anno 1039.* *Leo IX.*

dus, vt dixi, in Duces Namurcensem & Brabantinum armis asserebat. Leo pace auspicatò contracta, audit Beneuentum vrbem ab Henrico Imperatore sanctæ Sedi donatam, captam à Normannis, & reclusas fores genti fortissimæ in Pontificiam ditionem. Eos vt pelleret, per Germaniam redux, copias ducit, & periculorum futurus particeps, in Normannos mouet. At ij Onfredo duce, profligatis Leonis copiis, ipsum capiunt; móxque dimittunt, honorificè habitum, necessitatem belli excusántes. Statímque memor beneficij Pontifex, donat Onfredo ditionem omnem, tum quam eripuisset Saracenis & Græcis, tum quam erepturus in posterum foret. Iam cæteri Tancredi liberi se Onfredo fratri adiunxerant, ab eo admissi in partem Martis & gloriæ. Nam Roberto cui Guiscardi agnomen natum est, id est vafri & callidi, & Rogerio aliisque fratribus, Onfredus partem laudis & præmij fecit, strauítque gradum regno Neapolitano, tantæ imposteris celebritatis & cupiditatis. Quippe Robertus, post totam Calabriam profligatam, Comitis primùm, mox Ducis sumpto titulo, regni posuit fundamenta illustria. Quod deinceps Francicæ Historiæ futurum ampla materia, nascens atque in cunis prætermitti non debuit. Neque omittam, quod de Roberto scriptum à Platina; eum statuam æneam reperisse in Apulia, cuius capiti annexus esset circulus cum hac epigraphe; Calendis Maiis oriente sole, aureum caput habebo. Quod obseruatum à Saraceno captiuo, seu per artem magicam, seu per coniecturæ sagacitatem, spem fecit thesauri, euentus non irritam. Nam die primo Maij notata vmbra, quam sole exoriente simulacri caput delinearet, eo in loco terram effodit, gazámque reperit, qua libertatem redimeret. Nunc à diuerticulo in viam redeo.

HENRICVS I.

Anno 1053.

Thesaurus inuentus.

Henrico mortuo, in Philippo Rege octenni puero vacillabat regnum. Et quanquam indicendo Balduino tutore singularis prudentia Regis eluxerat, graues tamen casus imminebant. Nam præterquam quod Balduini virtus infringi poterat cupiditate regnandi; & vinculum affinitatis tam stimulus ad scelus quàm frenum haberi; quis cæteros Proceres Flandrensi tantum non extraneo obsequentes faceret? quis inter pares inæqualitatem tantam induceret? quis iugum tam infirmo Rege non excuteret libens, virtute Francorum iam consenescente; multis retrò annis nullo facinore. Veruntamen firmum stetit imperium; quæ firmantis Dei benignitas, & tutoris Balduini virtus. Etenim is summa integritate ad regni clauum se applicans, non se modò abstinentem præstitit, tutorémque sanctissimum; sed & alios in potestate habuit atque officio, tantumque perfecit vigilanti prudentiâ, vt re publicâ sine detrimento seruatâ, illibatum regnum pupillo pubertatem adepto tradiderit. Vni Vascones Tutori obsequium detrectabant, seu spe licentiæ, seu locorum distantiâ; erátque discrimen, ne si palam armis peterentur, & excitarent socios criminis, & euocarent fautores. Itaque vim dissimulare oportuit. Saraceni hoc tempore non Hispaniam modò vexabant, sed aliquoties prorumpentes è finibus, excurrebant in proximos agros: illos vt comprimeret, exercitum scribit Balduinus, mouétque Pyrenæos versus; deprehensi Vascones imparati, capti Duces rebellium,

VII.

PHILIPPVS I. REX.

Anno 1061.

Balduinus tutor.

Vascones domat.

PHILIPPUS I. affectique supplicio; gens tota domita & pacata; vniúsque pœna prouinciæ, cæteræ metu & terrore coërcitæ. Philippus interea quindecim annos impleuit, suscepitque à Tutore regnum inconcussum, admirabilitate humanæ fidei maxima. Ipse Balduinus paulò post obiit, alienis rebus felicior quàm suis. Quippe duorum maiori, quos moriens reliquit liberos, Balduino Flandriam donat, Roberto minori Frisiam, totámque familiam Regi commendat. Post annos aliquot moritur, superstitibus duobus liberis cum Richilde coniuge; at Robertus frater tutelæ specie Flandriam occupat, nepotésque pellit. Richildis Philippi ope implorata, sanguinis affinitatem, ius, iniuriámque commemorat; nec cunctatur Rex, validísque copiis irrumpit in Flandriam. Robertus quanquam longe impar, vbi nullum præter victoriam effugium patet, rem pugnæ committit; quâ ad Casselium strennè obitâ, Philippus victus est, & magnâ Francorum internecione actus in fugam. Memorabilis admodùm pugna, prærogatiua cæteris fuit, quibus in posterum Francorum audacia, pœnas dedit desperationi hostium & infirmitati. Roberto Flandriam victoria dedit, sed incerto fructu; nisi Phillippus tam arte victus esset quàm acie; cum enim nouum compararet exercitum, infirmitatis Robertus conscius, pacem impetrauit, eâ conditione, vt à defendendis Balduini liberis abstineret Rex, (eorum alter in pugnando occiderat) réinque Patruo disceptandam permitteret. Propudiosa conditio, qua Aui beneficia Rex summâ iniuriâ prosequebatur in liberis, & innoxium Principem prodebat hosti armato. Huius pacis auctor Godefredus scribitur, Cancellarius regni, idemque Parisiensis Episcopus, obstrictus Roberto, quòd fratrem suum Eustachium, Casseliensi pugnâ captum, pretio nullo emiserat: ita sæpè priuata beneficia iniuria publica rependuntur; quasi communia detrimenta singulorum non sint.

Philippus in Flādria vincitur.

Pax turpis.

VIII. Verùm hostis haud paulò grauior, ex magnâ rerum conuersione, surrexit in Franciam. Guillelmus ille Roberti Normanni spurius, Henrici Regis beneficio Dux Normannis impositus, ab Angliæ Rege Eduardo, hæres testamento, Rexque Angliæ scribitur. Eduardus sanctitate vitæ in paucis Regum illustrior, eáque post vitam relatus in superos, ab Anglis, expulsus, ad Robertum Guillelmi patrem confugerat; à quo perbenignè exceptus, cui & erat affinis sanguine & ad recipiendum regnum adiutus, beneficij memor, quod debuerat patri, refundebat in filium. Opulentissima Anglia freto permodico ab Normannis diuisa, hæreditas erat luculenta, supra ipsum votum ambitionis; nec ideò cernenda sine lite. Heraldus inter Anglos Proceres nobilitate & potentiâ eminens, Reginæ frater, rem indignam ratus, si bellicosissimæ genti extraneus & spurius imperaret, apud Nobiles, Plebémque conquestus, regnum sibi conficit, Guillelmo ignominiosè excluso. At is appellans grauitatem iniuriæ, & Principum Christianorum imploratis auxiliis, conscriptum illorum ope exercitum imponit nauibus, & ad portum applicitus, Heraldo in diuersâ parte rebellantem fratrem vincente; postmodùm ipsi obiectus, confligit acie, vincítque, Anno 1067. Heraldo cæso cum quadraginta septem Anglorum millibus, Normannorum desideratis sex millibus. Hoc vno prælio tanta confecta res, regnúmque

Guillelmus Angliæ Rex.

que nobilissimum ad Guillelmum ipsiusque posteros transiit: quo & ipse celeberrimum nomen Propagatoris inuenit; in tam multas prouincias vltra Oceanum propagatis finibus Normanniæ suæ; quæ ad ortum atque occasum victrix, famâ rebúsque gestis orbem implebat. Nam Robertus ille Guiscardus iam Calabriæ potens, Rogerium fratrem classe instructum in Siciliam miserat, quam Saracenis adimeret: Et Rogerius quidem, tam inclitus maritimis expeditionibus, quàm terrestribus frater, Messanam & Panormum claues Insulæ occupat, ac breui Saracenis fortiter pulsis, potitur tota sicilia mox gemino prælio Græcorum victor & Venetorum, Roberto fratri amouerat molestissimos regnandi obices. Et eo mortuo Rogerius Siciliam habuit titulo Comitis; Boëmundus & Rogerius Guiscardi filij, discordes admodùm, diu bello de paterno imperio disceptarunt; adeò ambitio iure & sanguine potior. Interim Guillelmo Angliam subigente, Philippo Regi natus est æmulus: Etenim Philippus tam imprudens consilio, quàm bello ignauus, ea temerè bella suscipiebat, quæ impari fortitudine exequens, cladem & ignominiam sibi conficeret: quippe Flandrico bello indecorè gesto, Anglorum armis non se honestius expediuit. Iam Philippum inter & Guillelmum susceptum bellum ob Britannos Aremoricos erat consopitum, cùm Philippus filium rebellem aduersus patrem propugnat. Is ipse Guillelmus, qui prima expeditione transmissurus in Angliam, Roberto maximo natu filio, Rege præsente, Normanniam possidendam trādiderat. At quia nemo viuus hereditatem suam libens adiri patitur, Guillelmus Normanniam repetebat à filio; iste detrectabat donatam restituere, & animos faciebat Rex opem rebellanti pollicitus. Guillelmus transito freto Britannico, effusus in Normanniam, Robertum castro propè Bellouacum receptum obsidet; & ab extremo discrimine quam propius abest. In eruptione dum ardentius prælium seritur, filius in ignotum patrem inuectus, lanceâ ictum vulnerat, & deiectum equo solo affligit: mox sono vocis agnitum, equo restituit, precatus veniam non sine lacrymis; ac naturâ vtrinque receptâ, patri bona fide reconciliatur. Quid eo bello in Regem actum sit, latet Historiam. Decennio post, dictum imprudens, & inconsulta cauillatio, Philippo confecit ignominiam, & subditis cladem. Guillelmus infirma valetudine agebat Rhotomagi, & pinguem adipem excussurus qua laborabat, diæta & tenui victu corpus attenuabat. Ridens percontabatur Philippus, quandonam puerpera lecto exurgeret? Guillelmus dicterio perculsus responderi iubet; breui se surrecturum, iturum ad Philippum salutationis causa, cum decem lancearum millibus, candelarum loco. Et minas impleuit; vbi per valetudinem licuit, equum inscendit, ductísque copiis, Vilcassinis direptis, Meduntam cepit atque incendit; ac Philippo nihil ausο, Rhotomagum scommatis vltor regreditur. Hæc postrema victoris expeditio, in qua supra vires enixus, morbum contraxit, quo breui decumbens desiit viuere. Normanniam Roberto filio dedit, regnum Angliæ Guillelmo minori natu, atque Henrico in natalibus postremo pecuniam legauit. Quanquam is paulò post amplissimæ hereditatis vnus admodùm possessor, statim in Franciæ calamitatem exurger.

PHILIPPVS I. Conquerāt.

Bellum primum Anglicum.

Le Vexin.

Mantes.

PHILIPPVS I.

Interim Franci duo regna condunt, clarissimi in orbe nominis, quà sol exoritur, quáque occumbit: idque gemina expeditione, quarum prima seruauit Hispaniam, altera Palæstinam, terram Christi laboribus & sanguine venerandam, asseruit in libertatem, Alphonsus sextus, Castellæ Rex, quanquam fortissimus nobilísque victoriis, Martis postea varietate deiectus, sæpius victus à Saracenis, regnum ægrè propugnabat, suámque Castellam;

Franci cõtra Mauros.

cùm ad incrementum calamitas, Iosephus Africæ Imperator numerosissimas copias transportat in Hispaniam, Maurísque Hispanis quà vi, quà consilio sibi adiunctis, vniuersum propè orbem in Alphonsum ducit. Ille consilij inops & virium, spem adiungit in propinquam Franciam, & ad honestissimum bellum Regem vocat & Proceres. Ad has voces Philippus se voluptatibus suis continuit; tres Principes suâ sponte ad bellum profe-

Anno 1091.

cti; primus Raimundus Comes Tolosanus, alter Raimundus Guidonis Burgundiæ Comitis filius; tum Henricus ex eâdem Burgundiâ; nisi vt verosimilius ex Ducatu Burgundiæ, Roberti nepos, è stirpe regiâ. Ii pugnacissimos quosque ducentes, è Franciâ, Hispanis iuncti, Mauros vel terrore nominis nullo certamine depulerunt; vel ingenti fusos prælio profliga-

Portugalliæ regnum.

runt; vindicatâ Alphonso Castellâ, finibúsque regni longè porrectis. Sanè ab hoc facinore illustrissimum Portugalliæ regnum exortum est, in Henrico Burgundo; cui cùm Alphonsus Galliciæ partem Mauris ereptam dedisset; ipse donum suis victoriis augens, auctam ditionem ad Alphonsum filium transmisit; à quo Vlyssipo capta, conditúmque regnum, rebus famáque clarissimum; in primas Orientis plagas transuectis nomine regni atque imperio, ingenti bono fidei Christianæ, per immensa maria & inexplorata.

IX.

Bellum sacrum.

Facinus alterum, expeditionem verè Francicam dixero, cuius impulsor Petrus Eremita, auctor Vrbanus II. Duces præcipui, militúmque pars maxima, cuncti Franciæ originem debent. Petrus Eremita, natus Ambiani, cum Ierosolymam & loca sacra religionis causâ inuiseret, Christianorum iis in terris ærumnis grauissimis ingemiscens, participato cum Simeone Patriarchâ consilio, de vrbe sacrâ liberandâ, in Europam redit; profectúsque Romam, Vrbanum II Pontificem Maximum desiderio expeditionis sanctæ inflammat; & festinus in Franciam, scintillas magni spargit incendij. Vrbanus eo afflatus, Franciam seligit, seu armamentarium & seminarium belli

Anno 1095.

tam grauis. Claromontum in Aruernis Concilium vocat, maximáque Antistitum Nobiliúmque frequentiâ, inter alia plurima vni incumbit, vt sacrum bellum ad liberandam perfidis gentibus Palæstinam indiceret. Plures eâ de re conciones habuit; adeò faciles nactus auditores, vt Prælati quique in suas vrbes reuersi, pronuntiata sacrâ militiâ, multitudinem innumeram excitarint dantium nomina, & ad delectum sine delectu volantium. Constitutum stipendium dignum militiâ, plena noxarum in Deum venia; tessera, sanctissima Crux supra sinistrum humerũ insuta vestibus colore rubro, vnde

Croisés.

celeberrima Cruce signatorum appellatio fluxit. Vetitum præterea ne militantiũ bona vllâ lite appeterêrur, neue ipsi vexarentur vllatenus quamdiu in expeditione perstarent, penderentque omnia dum redirent. Repente trecenta hominum

hominum millia ad bellum conscripta sunt, ex Francia, Italia, atque Germania, (nam Hispani suis ipsi Mauris implicabantur) quorum Franci pars maxima. Durátque hodie monumentum rei, cùm in Palæstina terrísque ortiuis, Europæi omnes ad nostram ætatem Franci nuncupentur. Causa noui belli potissima, Turcorum in Christianos immanitas. Ea gens profecta ex Scythia Asiatica; nam ad radices Caucasi inopes admodùm incolebant, exciti à Persis opem implorantibus, primùm sex mille stipendiarij in Persidem venerant. Post nauatam fortiter operam, cùm reuerti in patriam vellent, prohibentur à Macmete Persarum Rege, siue eos pro subditis habituro, seu metuente tam forti bellatorum ope destitui. At illi, honestam repulsam rati iniuriam, in ipsos Persas arma conuertunt, præliis repetitis fundunt, & iam obliti patriæ in pluribus prouinciis sedes figunt, regna constituunt, quódque religioni Christianæ perniciosissimum, victæ genti adhærentes, Mahometis impij cultum amplectuntur. Ita plurima regna posuerant, in Perside, in Cilicia, in Bythinia, Antiochiæ, & Damasci in Syria, cui obnoxia Palæstina erat. Ii in Christianos longè sæuissimi, hocce bello maximè appetebantur, regno Syriæ deiiciendi, & Palæstinâ, quæ vulgò Terra sancta dicebatur, vindicandâ in libertatem. Statim dedere nomina, Principes sacri & laïci: & sine prænaricatione sileri non possunt, quanquam scripta à pluribus, & Famæ suffragiis in ipso Immortalitatis libro consignata. Eminebant inter Antistites, Ademorus Aniciensis Episcopus, idémque Legatus Pontificis, & Guillelmus Præsul Arausicanus: inter Proceres Hugo Veromanduorum Comes, Philippi Regis frater; Raimondus Comes Tolosanus; Robertus Comes Flandriæ; Robertus alter Normanniæ Dux; Stephanus Carnutum Comes; Godefridus Bullionius, Dux Lotharingiæ, qui in eam expeditionem Bullioniam Topatchiam vendidit, regno Ierosolymitano mox donandus in præmium; eius duo fratres Balduinus & Eustachius; Guillelmus Comes Forisiensis; alijque Proceres vltrà ducentos. Quibus deinde adiuncti in Italia Boëmundus Guiscardi filius, & Tancredus. Siquidem Franci postquam Vrbanum Pontificem deduxerunt in Italiam, & sedi inuito Henrico Imperatore restituerunt, expeditione in Palæstinam pronuntiata, Italos æmulatione laudis incenderant. Quapropter Boëmundus, qui Melphi occupata, acriter in Rogerium fratrem armis contendebat, relictâ fratri Italia, cum duodecim millibus lectæ iuuentutis, expeditioni sacræ se destinat. Rogerium perculit virtus fratris; cum quo omnia professus in posterum futura communia, Tancredum filium præclarissimum adolescentem, dedit patruo in consortium periculorum & gloriæ. Erant sub signis treceta hominum millia; mulierum haud paucis in expeditionem sacram, operam & famulatum dicantibus. Ac tametsi non sit animus sacrosanctum id bellum oratione prosequi, & noui regni recensere primordia atque incrementa, ne forsitan vt dicitur extra chorum saltarem: tamen rei in Francia, & à Francis potissimùm susceptæ, primos euentus, Francicarum rerum scriptor, non delibare non potui. Tam numerosum exercitum in tres turmas partiri placuit, primam ducebat Petrus Eremita

[Margin: PHILIPPVS I. | *Turci.* | *Proceres Cruce signati.* | Boüillon. | *Belli successus.* | Anno 1096.]

PHILIPPVS I.

per Germaniam atque Hungariam: altera iter per Sclauoniam habuit, tertia deflexit in Italiam, armis vindicatura autoritatem Vrbani, & nauibus transportanda in Græciam. Prima turba quam deducebat Petrus, regente Galterio peruenit Constantinopolim: sed nulla lege coërcitus miles, nec satis firmo constrictus imperio, prædabatur hospites, in licentiam omnem effusus; Petro frustra Diuinæ vindictæ minas intentante. Alexius Comnenus obtinebat Orientis Imperium; hic filius Isaaci similiter Imperatoris, virtuti potius quàm stirpi debebat summam potestatem: quippe olim pater, Principem exuens, vt indueret Monachum, Diadema tradiderat Constantino Ducæ, à quo deuolutum in plura capita, tandem hæserat in Alexio, deligente exercitu Principem, & in paternum solium euehente. Is quanquam cum Petro conuenerat, vt subsidia à Christianis Principibus arcesserentur; tamen seu per æmulam inuidentiam, seu per metum ne socij in dominos aliquando exurgerent, eos & Constantinopoli vrbe prohibuit, & commeatu malignè instruxit, & sin minus apertè, clam pro hostibus omninò habuit. Ita Petrus rerum plurium inops Bosphorum traiicit, nusquam præstolans socios, in quo peccatum, ducitque copias Gualterius Nicæam, ad vrbem expugnandam, tutam validissimo Saracenorum præsidio. Sed breui Christianus miles attritus & profligatus est; plures cæsi, in fugam omnes acti, aliquot cum Raynoldo Germanorum duce turpiter defecerunt, eiurata fide; Petrus solus admodùm Constantinopolim rediit. Non multò post duæ aliæ turmæ conueniunt, excepti vrbis suburbiis. Sed Alexius molestos hospites amoliturus, noctu incautos vt putabat aggreditur: repulsus fortiter non se continuit, ac die illucente repetitum aliquot aggressionibus ciuile bellum; donec Boëmundus legatus ab aliis ducibus ad Imperatorem, pacem confecit; & commeatu recreatus totus exercitus, transmisit tandem in Asiam. Illicò in supremum ducem omnes consentiunt, quódque omni regno præstabilius & honorificentius, Godefrido Bullionio summum in copias imperium deferunt, viri principis perspecta tum fortitudine, tum prudentia, ac militari peritia. Fuitque tunc temporis per plures noctes non iniucundum spectaculum, quo stellæ in terras videbantur impluere, ac per interualla tam numerosas super tentoria crebro effluxu labi ex summo aëre, vt de cœli auxilio nemo ambigeret, quasi ipsa sydera ruerent in subsidium, & se ad pugnam copiis vltrò adiungerent. Nicæa vrbs primus belli scopus, ardua & cruenta obsidione: nam Saraceni cum Turcis conuenerant, & positis odiis conspirauerant in communem hostem. Solimanus sexaginta Turcorum millibus proximos montes insederat, validum præsidium propugnabat vrbem; at nihilominus post diem à quinquagesimo secundum, vrbs deditione excipitur, Turcis sæpius repulsis cum clade. Post Nicæam captam, & munitam præsidio, commeatus facilioris causâ, duces exercitum partiuntur; Boëmundo partem vnam, Godefrido alteram ducentibus. At Solimanus nusquam animum despondens, ratus deleri posse diuisas copias, totis viribus in Boëmundum impetum facit, dum castris positis militem fessum reficeret. Et imparem quidem obruebat haud

Alexius Comnenus.

Prima clades.

Nicæa capta.

haud dubiè, nisi per celeres nuntios Godefridus certior periculi factus, Hugone comite aduolasset, cum quadraginta equitum millibus. Acerrimam pugnam nox diremit; & postridie fuga Solimani, cæsis quadraginta Turcorum millibus, victoriam Christianis asseruit. Sic per Asiam & Armeniam minorem subactas, in Syriam contendit exercitus, & Antiochiam, sedem imperij, duplici muro vallatam, obsidione aggreditur. Ad septimum mensem producta est oppugnatio, multis hinc inde cædibus, nec vitæ parcitum, magna pugnantium vtrinque fortitudine. Tandem vrbs capta, & tradita Boëmundo; Vrbano Pontifice iam defuncto, & Paschale secundo in eius locum suffecto. Arx supererat situ & præsidio munitissima, quam Boëmundus impugnans, femur grandi sagitta traiicitur. Recreato ex vulnere, statim pugna summo discrimine obeunda. Aderat Corbanes Persa cum ducentis hominum millibus, neque seruari vrbs nisi per victoriam poterat. In dimicatione præferebatur lancea, qua Christi mortui sacrosanctum pectus erat perfossum, nuper inuenta Antiochiæ; Persæ ingenti strage victi, centum millibus cæsis, castra opulentissima direpta, & Boëmundus victor arce exceptus. Huic relicta Antiochia, quanquam repugnante Raimundo Tolosano, cessit in fortitudinis præmium. Saraceni interim Turcis expulsis, Palæstinam receperant & Ierosolymam, breui ab ea deiiciendi. Quippe Christiani Godefrido duce, dum Raimundus hærebat in Cæsareæ obsidio, ineunte Iunio in Iudæam irrumpunt, & Ierosolymam omni ope defensam impugnant; ac tandem vi capiunt medio Iulio; Godefrido omnium primo in propugnaculi labem inscendente. Is postea omnium suffragiis Rex appellatus, modestè titulum recusat, nec coronari se patitur, in ea vt dicebat vrbe, in qua Rex Regum pro mancipio vilissimo habitus, crudelem & ignominiosam necem subierat. Nec insigni modestiæ nouum præmium defuit, præclarâ laureâ nouum imperium exornante. Ægypti Sultanus conscripserat magnum exercitum, ex centum equitum millibus, multò maiore peditum numero, quo Christianos redactos ad viginti millia conficeret, ac de medio tolleret. Sed Godefridus ingenti animi robore confirmatum militem eduxit ad pugnam, omninò palmariam; quâ occisa centum hostium millia, cæteris in fugam actis, ac tota Palæstinâ victori subditâ. Ita cœptum est regnum Ierosolymitanum Francorum in Asia; quod innixum Conditoris fortitudine, statim nutauit illius obitu; nam Godefridus sequente anno vitâ excessit; Balduino fratre succedente, in regnum potius, quàm in dotes regni. Huius expeditionis felicitas, procreauit alteram illicò; nec minorem numero, cui præter ducem nihil admodùm defuit. Trecenta hominū millia, Franci, Germani, Itali, nomina in eam dederant; regebat exercitum Guillelmus octauus Aquitaniæ Dux; septuaginta millibus in Aquitania sua conscriptis; Hugone Regi fratre rursum se in pericula committente. Sed Alexij Imperatoris perfidiâ proditus est Turcis exercitus; plerique ferro cæsi; Hugo Tarsi vulneribus diem clausit; pauci Palæstinam confecti miseriis tenuere. Hactenus de Belli sacri primordiis, quod per ducentos annos Europam armauit in Asiam, atque in Africam; non exiguo Cœli & Terræ emolumento; etiam inter clades, & pereuntium funera. Siquidem Cœlo plures

Capitur Antiochia.

Ierosolyma capta.

Anno 1099.

Noua expeditio.

Belli sacri fructus.

PHILIPPVS I.

res animæ traditæ, quæ in otio patriæ, & in voluptatum luto emollitæ, versabantur in graui salutis periculo: tum per illas frequentes quasi putrescentis sanguinis missiones, consulebatur publicę tranquillitati, turbulentissimis in bellum sacrum emissis; & Procerum, vel morte, vel inopiâ per tot sumptus contractâ, sufficiente Regibus rationem, qua ditiones Principum, vel vsurparent iure Feudi, vel emerent. Plebis etiam commodis prouisum, quam minus vexabant Nobiles, in peregrinum bellum erumpentes; imò cui diuendebant Feuda & facultates auitas, ad apparatus bellicos instruendos. Natæ sunt etiam ex iis bellis gentilitiæ Tesseræ, per quas deinceps Nobilium familiæ seu per quædam indubitata signa distinctæ sunt; partáque est humano generi Ars noua, vel scientia, scutarias illas imagines describendi. Primò quidem, vt omnium rerum initia sunt, nullis conscriptæ legibus icones illæ, ad cuiusque arbitrium fictæ & pictæ; dein certâ colorum & metallorum vt vocant normâ signatæ, vt tam proprium cuique Insigne esset, quàm nomen, forétque tam nefas, rapere alienum insigne quàm agrum. Præluserant sacræ Expeditioni, Coloniæ sacræ in Francia conditæ, institutæ bellis nouis gerendis, vt dum alij in Christianorum hostes arma tractarent, alij mundo abdicato, in Dæmones humani generis teterrimos hostes, militiam cœlo dignam obirent. Primi Carthusienses, duce Brunone Canonico Rhemensi, Eremiticam vitam instaurantes, à Cœnobitica tamen nusquam auulsi, se abdunt in Carthusiæ montes, donante Hugone Episcopo Gratianopolitano, & sideribus propinquiores quàm terris, verè in terris cœlites, totos se Deo victimas consecrant. Sibi dum consulunt, Gasto inter Allobroges nobilis, miserorum subleuat calamitatem: fœda lues grassabatur in Francia, igne sacro depascente artus humanos; cùm in hunc frustrà remedia quærerentur, ventum ad superos, & imploratum sancti Antonij subsidium, in eam luem admodùm potens: sancti Lipsana colebantur Viennæ, frequenti ad ea ægrotantium numero, Gasto charitatis summæ impulsu, se & facultates deuouit, ad subleuandam ægrotantium pestem, adiuncti sunt socij, qui primò laïci, dein religiosi, sacram in Ecclesia familiam propagarunt. Isti in Allobrogibus, quibus deinde Delphinatium nomen; duobus simul ordinibus Burgundos & Pictauos insignientibus. Robertus Cistetciensem ordinem in Burgundia condidit, sub instituto sancti Benedicti, atra veste mutata in candidam; principio tenui admodùm, sed tanto annis sequentibus incremento, post Clarauallem à Bernardo cultam, vt per centum annos tota propemodùm Europa Cisterciensis ordinis fuerit prouincia, regentis tum Præsules, tum Proceres; tanta in omnibus in sanctissimos viros reuerentia, támque addictum obsequium. In Pictauorum finibus versus Salmurium, Robertus Arboscellus, in Rhedonensibus natus, Cœnobium amplum extruxit. Is Archidiaconus Rhedonensis, ab Vrbano secundo ad plebeias in vicos conciones missus, tantam vtriusque sexus multitudinem suauissima pietate secum eduxerat, vt religiosissimas sedes positurus, in siluis Fonteuraltiis plures cellas strueret, in quas secederent. Postea eo in loco cœnobium amplum & magnificum erexit, incolendum

[Marginal notes: Armoiries. — Ordines. — Carthusienses. — Anno 1086. — S. Antonij. — Cistercienses. — Anno 1098. — Fons Ebraldi. — Fonteuraut.]

à

à viris atque à feminis, domicilio tamen feiunctis: eo priuilegio vt viri feminis obsequerentur, in cæteris regulam sancti Benedicti haberent. Isque ordo in gratiam Deiparæ Virginis conditus, vnus in Ecclesia meliori sexui deteriorem præficit; vt maior laus sit obsequentium, & regentium maior demissio, amplióque charitas. Nunc ad Philippum reuertor.

X. *Philippus Rex excommunicatur.*

Eodem in Concilio Claromontano rem arduam maximique momenti Vrbanus perfecit, Philippo Rege sacris interdicto. Res paulò altiùs repetenda. Philippus Bertam vxorem duxerat, filiúmque susceperat Ludouicum; at voluptatibus otióque marcidus, coniuge vnâ minùs se continens: dum Turonibus fortè iter habet, visâ Bertradâ Fulconis Comitis Andegauensis vxore, in amorem eius exardescit, raptámque per Aulicum nobilem lecto admouet, Bertâ vxore Monstrolium ablegatâ, adulterio gemino thalamum inquinans. Fulco dolore & impotentiâ vindictæ paulò post obiit: Philippus vt vinculum alterum effreni libidini solueret, de priori matrimonio rescindendo cogitans, ad Pontificem legat. Legatis reiectis non idcircò despondet animum; sed vocato Episcoporum cœtu, Principum noxis adulantium palpo nusquam non prætexto, assentientibus omnibus, præter vnum Iuonem Carnutensem, illegitimum cum Bertâ coniugium pronuntiatur. Quo iniquissimo iudicio Rex solutus in speciem, cùm Bertradâ palam matrimonium contrahit, impurissimi amoris excæcatus fuligine. Culpæ offensio cùm probos omnes afficeret, exclamarétque in flagitium Iuo Carnutensis, nec vllo vitæ metu bonorúmve iacturâ quam passus est, absterreri ab officio posset; tandem Vrbanus in Concilio Claromontano re cognitâ Philippum Regem sacro fulmine percutit, Bertradámque adulteram, & à cœtu fidelium vtrumque amouet. Pœnæ grauitate deterritus Philippus, à Bertradâ secedit, culpámque deprecatus, sequenti anno ab Vrbano absoluitur. *Anno 1095.* Sed eo Romam profecto, atque demortuo, recrudescit flagitium, receptáque iterum in torum Regis Bertrada, instaurat crimen, pœnámque debitam. Vnde à Paschale Vrbani successore Rex iterum diris deuouetur; perstitítque in flagitio aliquandiu, donec tandem pœna cum culpa desiit. Nam Concilio habito Balgenciaci, legati missi à Pontifice perfecerunt, vt à Philippi toro Bertrada discederet, dum dispensat Pontifex. Quod is fecit Episcopis postulantibus; Rege à diris absoluto Lutetiæ in vrbe regia, & in coniugem iustam recipiente Bertradam: adeò constantia, vel in prauis suum finem assequitur, dum vrgenti adest, & neganti deficit. Dum hæc geruntur, Philippus in tantum suorum contemptum incurrit, vt Nobiles passim rebellarent, auctoritate Regiâ nihil habitâ, & Monarchiâ Franciæ in Anarchiam propemodùm lapsâ. Ludouicus Philippi filius annum decimum tertium nondum impleuerat, iam geminâ affectus contumeliâ, seu in matre paterni criminis, seu nutantis regni in subditis. Generosi spiritus iuuenis, cùm priorem non posset eluere; quid enim pius filius in Patrem tentaret? aggressus ad alteram, conscriptis copiis in rebelles mouet. *Ludouicus filius rebelles domat.* Burcardus Mommorentij Dominus, cùm S. Dionysij Abbatem vexaret, armis peritus, & obsessus in *Ludouici filij expeditiones.*

PHILIPPVS I.

oppido, se tradit Ludouico; vrbs incensa est, castrum præsidio occupatum. Eadem celeritate & seueritate oppressi, Drocensis & Mucius, qui Belloua-censem Ecclesiam diripiebant; Elbonus qui Rhemensem; Leonettus qui Aurelianensem; vt bellum pietatis causâ susceptum religioso Principi præ-iudicium foret. Mox in Aruernis perduelles compescuit; aliquantò post in Campaniâ; multo labore nec sine discrimine repullulantem Hydram ex-scindens. Pacatâ Franciâ, Philippus diem clausit extremum, anno vitæ sexagesimo, ad Benedicti propter Ligerim sepultus; qui præclara bello-rum momenta ignauiâ corrupit; libidine & auaritiâ infamis in posteris; quanquam institutus eximiè; adeò praua indoles sui ipsa tenax est, & op-posita bonæ frugis repagula emolitur.

Anno 1106. vel 1107. *Philippi mors.*

XI.

LVDOVICVS CRASSVS REX, VI. nomine.

Post patris obitum, Ludouicus omnem solicitudinem adhibuit, vt quam-primùm inungeretur, erátque in celeritate momentum. Prætermisso enim more, quem Reges ab Caperio vsurpauerant, vt viuo patri adscisceretur in regnum filius, vacare solium, & occupantis esse videbatur. Accedebat licentia Procerum, per ignauiam Philippi quæ libuissent per fas nefásque patrantium, eratque perfacile abnegato obsequio suâ cuique in prouinciâ ad imperium summum exsurgere. Erant & priuata in Ludouicum odia, Guidonis Comitis Rupefortij, quod eius filiam Ludouicus desponsatam olim, reiecisset auctoritate Rhemensis Concilij, affinitatem prætexens; multumque Guido pollebat opibus & clientelis. Huic adhærebat Campa-niæ Comes, maiorum exemplo ad turbandas res nusquam non paratus: & credebatur Henricus Rex Angliæ oleum instructo igni infundere, & praua fouere consilia, in turbis Franciæ promoturus rem suam. Nec ipsa inau-guratio satis erat explicita; nam cùm Rhemis à Rhemensi Præsule obeun-da foret, dignitas Regis minus patiebatur hunc Præsulem. Etenim cùm anno proximo Paschalis Pontifex in Galliâ ageret, defuncto Manassi Rhe-mensi Archiepiscopo Rodolphum substituerat, Rege non rogato: at Ludouicus factum indignans, Geruasium vnum è Palatinis in easdem In-fulas nominauerat: verumtamen post turbas plurimas penes Rodulphum erat possessio, nec deiici sine tumultu & graui periculo poterat. Ideo Ludo-uicus Aureliæ inungi voluit & coronari, ab Giselberto Senonensi Archie-piscopo: idque perfectum est quinto die post Patris obitum. Re confectâ, aduenere ab Rodolpho nuntij, qui intercederent vnctioni, quod vnius Rhemensis Episcopi vnctionem Regis dicerent fore; at irritâ intercessione, Rodolphus Regi reconciliatus iurauit obsequium, ab ipso in Infulas re-ceptus, abrogato Geruasio; ea Rege constituente, ne multos inter hostes fulmen Pontificis in se eliceret. Inauguratione concussa non excussa rebel-lio, vim tandem quam fouebat exclusit. Guido Rupefortius, sociorum ope & Angli pollicitis fretus, belli causam serit: Eudonem filium Iossedi seu Corbelij Dominum, quod in Regem propensior foret, adiutore Hu-gone altero filio, deprehensum Corbelij in custodiam rapit, vrbemque occupat. Ludouicus haud inscius se hac peti iniuriâ, exercitum ducit, ex-pugnat Corbelium; receptóque Eudone, Guidonem, rebellésque cæte-ros terret victoriâ, veniámque poscentibus pœnam indulget. A Campaniâ profectus

Rochefort.

Inauguratio difficilis.

Aurelia cibi-ta.

Rebelles do-miti.

De Roche-fort.

LVDOVICVS CRASSVS

profectus in Picardiam Thomam Marlium; ob cædem Bellouacensis Episcopi, direptámque Ambianensem Ecclesiam, sacris diris deuotum, piisque omnibus perinfensum, armis aggreditur, expugnatisque arcibus Nogento & Crecio, ipsum Thomam prædonem impiissimum è Conciaco castro erumpentem, saucium capit: pòst ad Vadicassios pergens, sacrilegos eâ in regione insignes, in Turiaco castro obsessos, ad deditionem cogit, castrúmque incendit. Ea victoria belli molem maiorem exciuit. Theobaldus Campaniæ Comes, ne castrum incenderetur, quod suum esse assereret, cùm frustra apud Regem egisset; auctus Angli subsidiis, collectáque omnium Rebellium manu, exercitum ingentem legit, Regíque opposuit. Nec fortissimus Rex, Comitibus Flandrensi, Andegauensi, & Veromanduo adiunctis, à pugnâ abstinuit. Ea conseritur, atrox quidem & cruenta; at demùm vicit deteriorem pars melior. Regis in prælio spectata admodùm virtus, cúmque maximè sequuta victoria, voce & manu instaurantem incertam aciem; Theobaldus in Puysetium castrum profugit, in quo statim obsessus, permisit se Regi; tota sceleris pœna in castrum effusa est, quo euerso, cætera Campano integra, & libertas data. Quâ vsus impotentius, Henricum Regem in Normanniâ conuenit, tentatísque nouis consiliis, Anglo præsidio Brigiacos munit, dum ipse nouum exercitum parat. Ludouicus vt rebellionem in fonte plecteret, arma in Anglum vertit, penetránsque in Normanniam, agros vastat vicósque diripit. Et iam bellum inflammabatur grauissimum, cùm virorum hinc inde prudentiâ sopitum est, ictóque fœdere, Campano Carnutes redditi: incertâ admodùm pace, rebellione donata præmio, & Regum animis prægnantibus odio, iniuriæque memoriâ.

De Marle. — *Bellum in Campanum.* — *Le Mans.*

XII.

Bellum in Anglos; Belli causa.

Sic affectis Regibus, & bellum coquentibus, bellandi ratio speciésve non defuit. Ista est vt verisimilius proxima. Elias Comes Cœnomanorum, absque masculâ prole decesserat, vnicâ filiâ Fulconi Comiti Andium nuptâ. Fulco, vt Cœnomanos sibi asserat, Ludouico Regi Sacramentum præstat, feudúmque profitetur ad Coronam spectans. Contra Henricus Cœnomanos sibi vindicabat, vt appendicem Normanniæ; impletam commissi feudi conditionem, Eliâ sine maribus mortuo; irrumpere in aliena bona Andegauum; nec largiri Ludouicum posse quod suum non foret. Hactenus verba, cùm repentè adiuncta vis. Fulco Andegauensis inuadit Normanniam, vrbémque Constantiam proditione ciuium capit. Henricus eo perculsus nuntio, transmisso mari in Normanniam aduolat, receptáque statim Constantiâ, imminebat Andegauo. Cùm Ludouicus suscepto clientis patrocinio, Angli arma sistit. Is seu iræ impos ab interceptâ vltione, seu lætus quod vetus odium in Ludouicum specie iusti effunderet, omisso Andegauo, ad Francum se applicat, magnísque copiis in Franciam irrumpit, penetrante pariter in Normanniam Ludouico. Vtriusque odiis parentatum populi cladibus, direptione, cæde, incendio vastatæ prouinciæ; & miserorum prædâ & sanguine litatum priuatis Principum sensibus. Tandem calamitatum pudor & tædium cùm furorem vtcunque infringeret, primus Ludouicus vt componeret litem, legatos ad Anglum mittit, qui de iure disceptarent tranquilliùs. Ii veterem pro Gisortio controuersiam

Coutances.

LVDOVICVS CRASSVS.

Gisortium belli causa.

renouant. Est Gisortium vrbs ad Eptam fluuium, in Normanniæ Franciæque confinio, ponte amnem iungens; quam Guillelmus ille Propagator validissimis munimentis instruxerat, obiecturus Franciæ aggerem, & Normanniæ firmissimum propugnaculum. Id castrum Franco molestissimum erat, quod æmulum defenderet, & nubis instar armatorum procellam suos in agros effunderet, præterquam erat positum citra amnem in agro Francico. Amoliturus Ludouicus ab oculo trabem, cùm Henricus ipsi clientelam pro Normanniâ præstaret, promissum exegerat euertendi Gisortij, vbi primùm alteruter eam vrbem ab Payeno Duce fortissimo, à quo tum tenebatur præsidio, vi aut pretio abstulisset. Eo pacto parricidij pœna in commercio erat. Nam Henricus Robertum fratrem maiorem natu, Normanniæ Ducem, redeuntem ex sacrâ peregrinatione interceperat, pelui ardendi obiecta oculis excæcauerat, conieceratque in carcere, in quo tandem dolore obiit, vnius noxæ reum, quòd à fratre vsurpatum imperium reposcebat. Quippe præter Normanniam regnum Angliæ præripuerat, absenti belli sacri causa. Guillelmus Rex Rufus nominatus, omni libidinum infamia, & vitiorum turpitudine, mortalibus superísque exosus, in venando occiderat, sagittâ emissâ cœlitus, cor transuerberante. At statim Henricus sceptrum inuaserat quod ad Robertum maiorem natu erat deferendum. Flagitij pœnam ne Ludouicus repeteret, eruendum Gisortium promiserat Henricus; fatalem Helenam, noxiámque tam seruanti quàm repetenti. Et impleta quidem conditio erat, Payenúsque Gisortium Henrico tradiderat, at is nihilominus adeò non euerterat munimenta, vt noua adiungeret, arcémque inexpugnabilem faceret. Igitur eam ob rem magnus Franco conquerendi locus. Instabant legati; *Vt iuratis pactis Henricus staret, dirueret munimenta, causamque belli semel exscinderet. Id iuratum esse; stare priuatâ fide commercia hominum; inuiolatum probo cuique id vinculum; quid Regibus auctoribúsque fidei publicæ? omnia pessùm itura, nullo nexu, nullo vinculo fragilitatis humanæ, si qui exemplo & legibus sancire debent publicam fidem, ij necessitatem sanctissimam violent primi; & quod iurando factum esse creditur, perfidiâ atque periurio infectum iubeant.* Cæterùm legati potestatem pugnæ faciebant, siue totis viribus confligendum esset, siue vt assuetum erat iis temporibus, duo trésve seligendi hinc inde Nobiles, quorum victoria disceptaret litem; placebátque ea pugnæ ratio Ludouico, vt tot innocentium vitæ parceretur, suorúmque sanguini, cùm in hostibus etiam subditos suos & clientes agnosceret. Reponebat Henricus; *Perspectum sibi fide vinculum, quo maximè starent humanæ res; sed à Ludouico violatum id primùm, qui contra ius fásque Falconem Andegauensem vel tuebatur, vel impellebat in Dominum; qui Cœnomanos occupanti & Constantiam vrbem inuadenti summâ iniuriâ opem præbuisset, & auxilio comparasset flagitium. Ludouicus Rex sit; at iustitiam colat; quæ fidei virtutúmque omnium præses; quâ fronte fidem exigat à cliente, quam clienti non præstat. Nam de Gisortio, cùm erectum sit ad repellendam hostis iniuriam; insanissimum eum fore, qui hosti inuadenti amoueret repagula, & mortis necessitatem sibi suísque induceret: quandiu Ludouicus in iniustis armis perstabit, perstiturum Gisortium; imò munimenta additum*

tum iri. Quid enim vetat vim vi repellere; maximè vbi illa iniusta, & ad maius crimen viam munit? Ad pugnam quod spectat, se legatos missurum. Et quidem misit: at nullâ de re conuentum; vt pateret vnam Anglis mentem esse prolatandi, quò securiùs atq; commodiùs in aduersâ ripa, (nam castris interfluebat amnis,) se tegerent. Nec ideò Ludouicus à proposito pugnãdi destitit, sed singulare certamen indixit Henrico; vt citius calamitas belli desineret, palámq; constaret, vter esset fœdifragus. Henricus tam priuatam quàm communẽ pugnã detrectauit, munimentis fisus, amnísq; alueo insuperabili; ratus cessatione tam honestè vinci quàm pugnâ; & tam otio suam palmam esse quam prælio.

XIII. Ludouicus vt pertinaciam Henrici frangeret, omnem conatum ad superandum amnem adhibet; qui cùm frustra cederet, altitudine aluei excludente transitum & Normannis ex aduerso armatis; ne diutius irrisionem moueret hostium; motis castris, Gisortium se confert, belli materiam atque originem. Tentata expugnatio, & fortitudinis vltrò citróque specimina præbita. Verùm & ab eâ Regi abstinendum fuit; quippe arx munitissima erat, & identidem ab Henrico adstante cum exercitu, omni commeatuum genere instruebatur. Biennium hæc pugnandi ratio tenuit; dum Francus inferendo, amouendo prælio Anglus inuigilat, victorémque se putat, quòd copiam vincendi non daret. Quæ postea consequuta sunt, in scriptoribus ambigua, & contraria admodùm. Mihi admodùm placet, quod Sugerius scribit, semel prælio Ludouicum victum ab Henrico, quamuis fortissimè dimicantem; eóque in prælio acutè dictum Regis exceptum; cùm enim in conflictu acerrimo miles Anglus in equum Regis manum iniiceret, & exclamaret, Regem esse captum; at Rex; Ignoras, inquit, ne in ludo quidem Regem vnquam capi; simúlque militi clauæ ictu excussit cerebrum, séque confertissimâ hostium turbâ explicuit. Ita victus postmodùm instaurauit exercitum, & Anglo se in munitas vrbes recipiente, vastauit Normanniam impunè, hostíque victoriam irritam fecit. Hæc Sugerius oculatus testis. Henricus interea vt se & arte in Francum muniret, statuit Andegauensem ipsi eripere, & sibi Henricum Imperatorem adiungere; ita in Franciam nouum hostem armabat, & detracto Andegauo facessebat hosti molestiam. Id perfectum affinitatibus, quæ Principum vincula; nam Matildis filia nupsit Henrico Imperatori, & Fulconis Andegauensis filia Guillelmo filio, Normanniæ Duci data in coniugem. Nihilominus affines nactus lentiores in bellum quàm sperabat, Fulcone in Regem, cui & clientelâ & beneficiis obstrictissimus foret detrectante insurgere; & Imperator cum Romano Pontifice bello graui implicitus, exacerbare Franciæ Regem, nouúmque hostem lacessere recusabat. Belli difficultas paci viam fecit. Secesserat in Franciam Gelasius II. ab Imperatore pulsus Italiâ; obierat haud multò pòst; suffectúsque erat eius in locum Calistus II. Is extemplo Concilio Rhemis indicto Henricum Imperatorem eo nomine V. iam Henrici Angli generum, item Henrici Imperatoris filium, parem pessimo parenti sobolem, anathemate implicat, magna Francorum Episcoporum frequentia. Nec Anglus destitit noua perculsum contumelia Germanum incẽdere, si quo modo posset implicare bello. At is rem nondum maturâ cùm pernegaret, & Calistus Pontifex Henricum Gisortij ad

Rex Gisortium obsidet.

Ludouicus victus.

Angli noua affinitates.

Pax cum Anglo.

LVDOVICVS CRASSVS. Anno 1120.

conciliandam pacem conueniret, Fulcone Andegauensi omnem curam eò conferente, tandem ictum est fœdus, iurauitque Guillelmus Normanniæ Dux Henrici filius Ludouico Regi clientelam. Fuitque is primi belli exitus, quod illicò resurget, perstabitque quadringentis annis, pertinacissimis odiis vtriusque gentis; per modica quidem interualla sopitum in speciem; sed mox per incrementa virium increscens, furore aucto, & propagatâ internecione, vt nihil propius fuerit quàm vincentem & victum ruinâ opprimi.

XIV. *Naufragium celebre.*

Pace partâ Henricus transmisit in Angliam, & aliquantò post, cùm nihil rerum superesset in Franciâ quod ageretur, familia regia, Procerúmque præcipui, vnâ naui è Normannia soluunt. In eâ Guillelmus & Richardus Henrici filij, Sybilla neptis, Richardus Comes Cestrensis, Dapiferi, Camerarij, ac Pincernæ Regis; plurimique Nobiles, lætis colloquiis breuem traiectus moram vt simul fallerent. Septem admodùm leucis horísque paucissimis nauigatio constat; trita & facilis nautarum commeantium vsu; at Morti nullus inuius locus est, nullum mare naufragio. Vix nauis è portu soluerat, cùm per nautarum incuriam, qui nimio vino maduerant, in scopulum proximum agitur, quâ solutâ, Principes Regij, Nobilesque, nullo incolumi, ad aspectum Normanniæ, vndis absorpti sunt; calamitate tristissimâ, & Patri liberorum plenissimo orbitatem miseram pariente. Obseruat Parisius diuinam vindictam; quòd Angli Proceres Sodomæ lue teterrimâ laborarent; nunc Deo impurissimum ignem aquis offocante, quem olim ignibus restinxisset. Sanè Henricus, cui iam præter Matildem Imperatoris vxorem nulli erant liberi, orbitatem luxit; estque documento; ne merces tam opulentas vni nauigio nautæ imponant, diuidántque lucrum vel iacturam: & adhuc supererat Robertus Regis frater, hoc se consolans, quod tortori suo liberorum morte, periisset præmium sceleris in se pattati. Videbatur calamitas pacem firmatura: quid enim bella Henricus, aut quibus sereret, deficientibus posteris? at quæ indolis peruersitas, toxicum hausit ex alimento; & cùm mali causam attribuere Franco non posset, effectum attribuit. Cum Imperatore, iam vocato in spem Anglici regni agit impensiùs, sensum contumeliæ à Franco renouat, belli facilitatem & præmium iactat; si ille per Lotharingiam irrumpat in Campaniam, ipse per Normanniam in viscera Franciæ, communem hostem obrui posse perfacilè, & amplissimum regnum generum inter socerúmque diuidi, quod totum posteà perueniret ad generum. Nec Imperator se difficilem præbuit; iam Henricum vt futurus heres intuebatur; quibus ille emolumentis incresceret, iis se auctum iri; & recrudescebat in Francos odium; erátque stimulus Rhemense Concilium, diu animum pungens; si in Campaniam irrueret, Rhemos odiosissimam vrbem exscindi posse, & euerti penitus contumeliæ locum; præterea cum Romano Pontifice iam conuenerat, pacatáque Germaniâ, sopitis bellis cæteris, ad nouum hostem sufficiebat omnia commoda. Igitur pactâ cùm Henrico societate, ingentem in Germania conscribit exercitum, Henrico in Normanniam transuecto, vt copias suas instrueret. Ludouicum apparatus fama non latuit;

Inde bellum in Francum.

Imperatore adiuncto.

Ludouici apparatus.

nec

nec ipse segnior in conscribendo milite, ad repellendos hostes se componit. Implebant exercitum ducenta Francorum millia, quod fidem superet, tunc regno Franciæ tam arctè conscripto, nisi Sugerij viri sanctissimi id testimonio firmaretur; exercitûs partem Ludouicus Amalarico Monfortio tradit, quo Anglum retunderet, maiorem ipse in Germanum ducturus; eràntque cum Rege clarissimi Proceres, Rodulphus Veromanduus, Guillelmus Aquitaniæ Dux, Fulco Andegauensis, affinitati præpollente officio; Comites Flandriæ atque Britanniæ. Nec ideo cessauit diuinam opem pius Princeps arcessere; curauitq; sacra Martyrum Dionysij & sociorum Lipsana è Mausolæo educi, & religiosè aris imponi: qui mos Christianissimis Regibus implorandi cœlestis auxilij; tum vexillum cœpit, quod Oriflammam dixerunt posteri, in eiusmodi vsus asseruatum, duxítque exercitum Lotharingiam versus. Sed victoria parta est nullo certamine. Henricus Imperator, magni exercitus fama perculsus, seu conscientiâ noxæ, quòd nullâ causâ moueret bellum tam graue, seu vindictæ flammam metu restinguente, viam retrò in Germaniam flexit, magnísque itineribus eripuit se pugnæ periculo. Ludouicus quanquam Duces ad inferenda in Germaniam arma incitarent, à persequendo abstinuit, fugienti pontem sternens; ratus securitatem præclarissimam regno victoriam. Nec secius Deo egit gratias quàm si vicisset, Martyrum capsas suis ipse humeris Mausolæo restituens, donísque variis pietatem testatus. Vitâ intra annum Imperator decessit; obseruátque Sugerius, hostes omnes Franciæ, in quos eo modo Martyrum Lipsana educta essent atque implorata, vertente anno diem clausisse; certo Sanctorum Præsidum in Franciam patrocinio, & clarissimo cœlestis opis miraculo. Interea irrumpebat ex Normannia Henricus cum Theobaldo Campano, viro pertinacissimæ rebellionis; sed à Monfortio pugnâ victus & pulsus est; & geminata Franco lætitia. Ita bellum Anglicum desiit; Angli imbecillitate & senio; & Franci ad alia plurimùm necessaria conuersione.

LVDOVICVS De Mõfort. *Et bellum conficit.*

XV. *Ludouicus in Flandria.*

Et primùm in Flandriam in pœnam atrocissimi sceleris euocatur. Carolus Canuti Regis Daniæ filius; Flandriæ Comes à Balduino testamento dictus, ditionem regebat magnâ laude iustitiæ & pietatis, Boni ob virtutes reportato cognomine. Is cùm acerbissimâ fame vexante Flandriam, recludi horrea, iustóque pretio annonam distribui, magnâ quorundam qui alienis malis ditabantur offensione iussisset, eorumdem coniuratione in templo occiditur; dextrâ abscisâ, cùm egeno stipem porrigeret, & excusso clauæ ictu cerebro; verè charitatis Martyr, & egentibus non annonam modò sed & sanguinem largiens. Ludouicus percepto parricidio, tum vt à reis reposceret pœnas, tum vt Comitem Flandrensibus daret, cum parte exercitûs quem nondum soluerat, Brugam contendit. Parricidarum pars maxima magno iustóque affecti supplicio; cúmque plures pro Comitatu Regem appellarent; is omissis cæteris, Guillelmum seligit, Roberti Angli filium, Henrici nepotem, ipsíque infensissimum hostem; ratus in nepote aggerem validum in patruum erigi. Nam inter vtrumque cùm inimicitiæ grauissimæ forent, Henrico Guillelmi patrem misero carcere macerante, erepto ipsi Angliæ

LVDOVICVS CRASSVS.

Angliæ regno atque Normanniâ; nihil Franci vtilitatibus præstabilius ctar, quam Flandros ab Anglia atque Normanniâ, tantâ odij mole discludere atque seiungere. Sed frustra consilium fuit. Nam Guillelmus Flandros cùm haberet superbius, euocarunt Theodoricum Alsatium, qui Guillelmo in Alosti obsidione occiso, postmodùm iuratâ Ludouico Regi clientelâ, securus ditionem obtinuit. Sed hæc ad Annales Flandrensium spectant.

Rex in Aruernos.

Ludouico hac expeditione perfuncto tranquillitas non fuit; in Aruerniam euocatus est, ad iura Ecclesiæ sancienda. Vexabat Claromontanum Episcopum Reginaldus Aruernorum Comes, ac impari certamine vis cum pietate Episcopum Claromonto deiecerat. Vir pius ad Regem confugit, conquerénsque iniuriam, ius humanum diuinúmque implorat. Rex haud prolatandum ratus, illicò exercitum in Aruernos ducit, Claromontum occupat, & Episcopo restituto, actóque in obsequium Comite, nullo sanguine victor legiones reducit; magno celeritatis quæ Imperatorum virtus est præmio. Verùm postquam amoto Rege timere Comes desiit, cupiditatem & odium renouauit; malè enim vi dedocetur scelus; redintegratis consiliis, & armatâ maximâ sociorum manu, iterum Episcopum deturbat, Claromontum inuadit, séque ad vim quam fecerat repellendam diligentissimè comparat. Querelis Episcopi Rex perculsus, gnarúsque instauratam audaciam non modicis inniti viribus, ingentem & ipse exercitum legit, non ad vnam módò prouinciam, sed ad regnum amplissimum perdomandum; euocatis in castra Comitibus Flandrensi, Andegauensi, & Britanno, & mediâ æstate, flagrantissimo æstu, quanquam dehortantibus Consiliariis, iámque annis grauior, (tantus ardor plectendi criminis,) in Aruernos contendit.

Monferrãd.

Ferrandi montem, quæ vrbs propiùs Claromonto distar, exercitu cingit, vrgétque obsidione: nec obsessi desidebant ignauiâ, sed crebris eruptionibus fatigabant regios, variásque clades inferebant. Eas quia molestissimæ erant Rex vt propelleret, prouinciam dat Amalarico Monfortio, hostes vbi primùm erumperent intercipiendi, vt reditu interclusо cæteris exitus vetaretur.

Aruerni repressi.

Rem strenuè confecit Monfortius; magno numero Aruerni eruperunt, & perrupto vallo, turbatísque castris, cùm onantes referrent vestigia, intercepti in Monfortium inciderunt, à quo multi cæsi, capti quàm plurimi, pependerunt audaciæ pœnas. Nam captis ad cæterorum metum manus truncari Rex iussit, mutilósque in vrbem remisit, qui terrorem sociis pœnâ facerent, numetúmque augerent nullo auxilio. Eo supplicio ab eruptionibus deterritus miles; iámque vrbi deditio

Aruernis auxilia.

imminebat aut clades. At repente arma in vertice montium fulgent, magnúsque exercitus in conspectum datur. Quippe Guillelmus Aquitaniæ Dux euocatus à Comite Aruerno clientelam professo, magnis itineribus ad seruandum clientem profectus, aduolabat ad tegendam vrbem. Verùm è montibus speculatus numerosissimas Regis legiones, & munimentis castrorum perspectis, iam victoriæ anceps, verbis potiùs quàm armis pugnandum censuit. Hac mente nuntios ad Regem legat, qui reuerenter admonerent; Comitem Aruerniæ clientem esse Aquitani Ducis: si quid is peccasset, primùm ad Aquitanum deferri querelas oportuisse: eam esse feudorum legem,

gem, ne ſupremus Dominus appelletur, medio prætermiſſo: ideò ſe veniſſe, vt à Comite cliente ius impetraret, pœnámque ſi quid foret noxæ exigeret. Si Rex non abnuat, id ſe præſtiturum in Comite, & controuerſiam ipſum inter atque Epiſcopum diremturum; incolumi regiâ dignitate, & illibato ſubditorum obſequio. Rex conditionem admiſit, ſeu quod iuſta & æqua videretur, ſeu quod pius Princeps ſanguini parceret: ſeu quod Aquitanum vincire beneficio cuperet, iámque ambiret hereditatem cum filia. Sic pacata omnia, ſoluti exercitus, reſtitutus Epiſcopus, tumultúſque grauis conſopitus. *Et pax data.*

XVI. Ab his turbis indulta Regi aliquantula quies, quam vt publicæ rei bono impenderet, more maiorum, Philippum è liberis natu maximum, Rhemis frequentiſſimo conſeſſu Procerum, adſtante Henrico Anglo in regnum cooptat. Effuſam lætitiam, vt res humanæ ſunt, improuiſus turbo confeſtim excipit. Garlandi fratres Ludouico chariſſimi fuerant; erátque is amor, fidei præmium & fortitudinis. Anſelmus & Guillelmus deinceps, Domus regiæ dicti erant Præpoſiti: quibus fato functis, ad Stephanum fratrem cum amore Regis deuoluta eſt dignitas. Is iam antè regni Cancellarius acceſſione tantæ dignitatis Aulæ inuidiam concitauit: eò maximè quod Eccleſiæ per ſacros ordines illigatus, ad munus militare longè ineptior videretur. Et beneuolentiâ Regis vtebatur impotentiùs, per ſuperbiam morum auctâ inuidiâ, & contemptu incendens, quos honoris ſpecie mitigaſſet. Stetit tamen in gradu: donec Reginæ inuiſus, quam ſtolidè tumens offenderat, ipſa cum Proceribus admouente machinas, gratiâ tandem & Aulâ deiectus eſt. Nec ideò deiectus eſt animo: ſed ad Monfortium Ducem illum fortiſſimum, cui ſua neptis nupſerat, confugit, tentátque eius ope, clam appellatis Anglo & Campano, dignitati primæ reſtitui. Malum exoriens neceſſe fuit armis compeſcere. Rex Luciacum caſtrum, quod erat Monfortij, armatus obſidet: nec incruenta obſidio, Vermanduorum Comiti effoſſo oculo, & Rege ipſo ſaxi ictu læſo; caſtrum captum & dirutum: mox contracta pax; abrogata Stephano dignitas Palatina, & Infulæ Pariſienſes collatæ. Sic vtrique partium factum ſatis, & amotus prætextus inuidiæ. At cùm eiuſmodi pax nequaquam animos conciliaſſet: Rex odij pertinax, ſeu Reginæ impulſu, ſeu ſua ſponte, quòd olim chariſſimus, ſibi infenſiſſimos appellaſſet, Stephano faceſſebat moleſtiam: & cùm Stephanum Archiepiſcopus Senonenſis defenderet, & in ipſum iracundia Regis inflammatur. Odio Rex prætexebat, quod Stephanus caſtrenſem militiam detrectaret, quam multis retrò annis Epiſcopi plures obiiſſent: nec admittebat Clericatûs excuſationem. At Stephanum tuebantur, non modò Senonenſis, ſed Franciæ omnes Epiſcopi; quòd de potiſſimo iure ageretur, Regíque minabantur palam: quin & Bernardus Abbas Clareuallenſis, ſanctitudinis famâ percelebris, ea de re Ludouicum acerbè increpuit, & apud Honorium II. Pontificem Maximum grauiter queſtus eſt, quòd in Regem propenſior, dignitatem Eccleſiæ prodere atque deſerere videretur. Diúque hæc contentio tenuit, donec, quod prænuntiatum à Bernardo volunt, magna calamitas Regem ad diuerſa conuertit. Philippus filius Rex inauguratus, cùm in-

Rex Philippum coronat. Anno 1126. *De Garlãde.* *Turba ob Garlandum.* *Philippi coronati mors.*

LVDOVICVS CRASSVS.

in Parisino suburbio equitaret, porcus prætereuntium turbâ conterritus, in vici alteram partem præcipitanter incurrens, in equum Regis incidit, implicitúsque cruribus sternit quadrupedem, Princeps equi mole obtritus, haud multò post obiit. Regi summo luctu defleta mors; tam leui casu obruente spes tantas, & inter domestica acerbissimum funus inferente.

Innocentius in Franciam venit.

Sed & hunc dolorem noua conuersio mitigauit. Innocentius II. Honorij successor, cum à Petro Leonis Pseudopontifice Româ atque Italiâ pelleretur in Galliam Pontificum portum & asylum confugit. Cluniacum venerat: cùm Ludouicus vocato Stampas Antistitum cœtu, & Bernardi prærogatiuam sequentibus omnibus, de Innocentio admittendo, & Anacleto repellendo; ita enim Petrus appellari voluerat, ad excipiendum Pontificem admouet curas. Venienti occurrit ad S. Benedicti ad Ligerim, cum vxore & liberis, & pro auitâ in Romanam Sedem pietate, procumbens ad Pontificis pedes, sua & totius regni officia profitetur. Idem officium

Anno 1131.

Innocentio Henricus Anglus apud Carnutes præstitit. Exceptis gratulationibus Pontifex Concilium celeberrimum Rhemos euocauit: in quo ab

Ludouicus Iunior coronatus.

Galliâ, præter Aquitaniam, ab Hispaniâ, Germaniâ, atque Italiâ, Episcopi omnes, damnato Anacleto, Innocentio hæserunt, Bernardi operâ indefessâ. Eodem in Concilio, Ludouicus filius, summa Regis voluntate, ab ipso Pontifice inauguratus est: mox ad discrimen patris Iunior dictus, quæ

Crassus vnde dictus.

appellatio in regnante perseuerauit. At pater posteris Crassi cognomine innotuit, ob crassitiem corporis & obesitatem: iniquâ sanè appellatione, quæ tot virtutibus prætermissis, vnam corporis formam designauit.

XVII.

Eleonora Ludouico nubit.

Ludouico in regnum assumpto adsciscenda erat regni consors & tori; præclara eam in rem illuxit occasio. Guillelmus Aquitaniæ Dux, eo nomine nonus, omni criminum genere luculentus, solus in Gallia Anacleti partes tuebatur. Ad hunc Bernardus patrator ille miraculorum profectus, cùm

Guillelmus Eleonoræ pater.

momentis rationum immutare peruicacem animum neutiquam posset; nouo pugnæ genere hostem aggressus, prælato sacratissimo Christi corpore, increpitánsque verbis minacibus, sic infregit hominem & cõtriuit, vt Guillelmus non modò Anacletum desereret; sed quæ Gratiæ pugnantis victoria, vitia in quibus consenuerat detestatus, seriò criminum pœnitens, statuerit proiecto imperio, ad S. Iacobi in Hispaniam peregrinari, vitámque reliquam in spontaneis præteritorum criminum pœnis exigere. Eo consilio, vt prouinciis quas regebat amplissimas prouideret, Eleonoram è filiabus maiorem, vel vnicam, cum luculenta Aquitaniæ dote Ludouico Iuniori innuptam offert. Regis voto flagrantissimo occurrebat; itaque missus in Aquitaniam Ludouicus; & Guillelmo iam in Hispaniam profecto, frequentissimis Aquitanis summóque plausu celebratum coniugium. Quid Guillelmo contigerit; an obierit in Hispania, vt ad Ludouicum relatum est; an sanctè obscurus afflictato ærumnis corpore diu vitam produxerit, relinquo aliis discutiendum, qui Annales, vel Aquitanicos, vel sacros scripserunt. Sanè constat Ludouico sponso, inter festa nuptiarum gaudia, nun-

Ludouici Crassi mors.

tiatum obitum Ludouici patris. Hic ærumnis quàm annis grauior, nam sexagesimum implebat, alui profluuio desiit viuere; piè vt decebat piissimum

Principem.

Principem. Statuerat animo apud S. Dionysij coronam deponere, Benedicti vestem induere, ac Monachum profiteri, sed morbo vetante propositum, quidquid pecuniæ & supellectilis erat, locis sacris atque egentibus erogauit; dein obitis magnâ cum religione Sacramentis, tapetio humi strato aspersóque cineribus deponi iussit elanguidum corpus; & in hoc demissionis Christianæ theatro, mortalitatem ludens emisit animam. Magnis haud dubiè annumerandus Principibus, sic ab arctissimis regni primordiis sese explicuit, regnumque filio pacatum & propagatum commisit. Plures præter Regem reliquit liberos; & quanquam non sit animus Regum sobolem accuratius persequi; hic tamen Philippi memorandum facinus non omiserim. Ille à Patre Ludouico ad Ecclesiæ sortem adscriptus, iam Archidiaconus Parisiensis, vacantibus Infulis, ad eas totius cleri populique suffragiis cooptatus est: verùm is admirabili modestiâ, præclaram dignitatem in Petrum Lombardum contulit, famâ celebrem; ob sententias Theologiæ in vnum digestas; doctrina & pietate digniorem professus: vt eo facto digniorem nescires, an qui daret, an qui reciperet. LVDOVICVS CRASSVS. *Philippi Clerici modestia.*

XVIII. LVDOVICVS IVNIOR nomine VII.

Ludouicus Iunior, renuntiato Patris fato, postquam Aquitaniam ad securitatem composuit, cum Eleonorâ per flagrantissimos Augusti æstus Parisios venit; & vt fit luctu illicò in gaudium verso, regni curam capessit. Fluebant ad votum omnia, cùm ex prosperitate superbia, ex superbiâ turbæ coortæ sunt, ingénsque discrimen. Alberico Bituricensi Archiepiscopo emortuo populus Quercinatem quemdam Regi gratum substituerat; contrà Innocentius Pontifex, abrogatâ populi electione, Petrum nominauerat. Inde Pontificem inter & Regem, singulis electum suum tuentibus, grauis dissensio. Imò Theobaldus Campaniæ Comes se in eam immiscuit; nam Petrum Bituricibus eiectum excepit, opem pollicitus, & specie religionis, rebellionis animum obtegens. Accessit quod auersos animos magis impelleret. Erat Eleonoræ Reginæ soror Alisia, ex impari matre vt colligo; eam Rex collocat Rodulpho Veromanduo, suo affini, notæque fidei: Et quoniam Rodulphus iam illigabatur priori coniugi, eandem Rex abdicari curat, quorundam Episcoporum assensu. Repudiatam Theobaldus tuetur, erat ipsi consanguinea, susceptáque causa, grauiter apud Innocentium de facinore Regis conqueritur. Innocentius eam in rem Iuonem Cardinalem in Franciam legat; qui causâ cognitâ Petrum dignitati restituit, Rodulphum anathemate illigat, totúmque regnum sacris interdicit. Ludouicus vindictæ impotens, quam minus in Pontificem posset exerere, in Campanum effundit, armatúsque Campaniam sæuissimè diripit. Nec quæ erat indignãtis ferocia, locis sacris parcitum; vastata omnia sacra & profana; memoratúrque facinus furoris præcipitis: cùm Victoriacũ Rex expugnasset, iussisse flammis subiectis incendi Ecclesiam, in quam plebs misera ad mille quingentos vt in asylum confugerat; quo igni sacrilego tam spirantes Dei imagines quam pictæ arserũt. Postquàm Regis furor expletus est aliquantũ, & rationi interluxit, inspectâ grauitate noxæ Princeps adolescens, (& mœsti Aulicorũ vultus loquente silentio factum incusabant) adeò exhorruit culpæ fœditate, præsertim vrgẽtibus increpatoriis Bernardi litteris, vt animum in *Turba inter Regem & Pontificem.* *Vitry.* *Regis pœnitentia.*

Vv 2 mœrorem.

mœrorem planè abiiceret, nullaque re præter luctum molestúmque tædium afficeretur. Alunt extrema vitium; modus virtutis est: ideò lugenti adhibendum solatium fuit; nec aliud quàm à Bernardo, Suadæ diuinæ efficacissimo oratore. Is fomentis cœlestibus ægritudinem leniebat: *Humanitatis esse delinquere, delinquentium resipiscere; nullam esse noxam cui venia sua non prompta sit; ideo Deum humano in corpore necem pertulisse, vt sperare auderent homines: quid ageretur mortalibus, si primùm peccantem pœna exciperet? Interminatã esse misericordiam Dei, qui & iustos amaret, & reis parceret vt amarentur.* Eiusmodi verbis extenuatus animi dolor est: & vt omnia coalescerent, ad Campanum Bernardus aduolat, quò iniuriæ sensum obtunderet, flammámque vindictæ: Campano mitigato, faciliùs venia ab Pontifice impetrata; restitutæ res sacræ Regi & regno; Petrus Antistes Bituricensibus datus; & dum animos pœniteret priorum, instituta res magni momenti gloriæque immensæ. Ea Ierosolymitana expeditio: quam Ludouicus Francorum Regum primus suscepit, arduo sanè religionis exemplo.

XIX. *Ludouicus in Palæstinã proficiscitur.*

A Godefredo Bullionio tres Reges deinceps Ierosolymitanum regnum tenuerant: Balduinus I. Balduinus II. & Fulco, & quæ rerum humanarum sors est, à prima virtute & pietate Christiani degeneres, à Saracenis grauissima detrimenta passi erant. Fulco vitâ concesserat, regnúmque pro liberis Melisenda vidua administrabat: regimine vt in femina propè precario, & Procerum commodis nutibúsque obnoxio. Inter hæc Saraceni Noradino Duce Edessam ceperant, vrbem validam, & propugnaculum Solymæ, ipsique imminebant ferociter, nisi firmis erigeretur auxiliis. Ea vt poscerent, missi Legati ad Pontificem Eugenium III. cuius auctoritate tam Imperator quàm Franciæ Rex ad honestissimum & necessarium bellum agerentur. Vix Romam Legati venerant, cùm vulgata Legationis causa per Europam, & omnium auribus Palæstinæ clades insonuerunt. Ludouicus qui in illâ ægritudine animi, priuato voto petendæ Solymæ obstrinxerat se, Proceres tam sacros quàm profanos euocat, & participato consilio, ad suscipiendum religiosum bellum adhortatur. Vno omnes consensu Bernardum consulendum respondent: quod sanctissimo viro tantâ in re videbitur, se contentione omni impleturos. Placet conditio, Bernardus consulitur: ille priuatam in re eiusmodi excusans sententiam, Romanum Pontificem veritatis fontem Deique interpretem appellandum censet. Sic appellatus per Legatos Pontifex, non modò probat consilium, sed Bernardo omnem auctoritatem delegat, quâ Francos & Germanos ad sanctissimam expeditionem commoueret atque impelleret. Eo animo celebratum Carnuti Concilium, in quo frequentissimi Galliarum Antistites, præsente cum Proceribus Rege, bellum sacrum decernunt, eiúsque agendi, quod mirum, assensu omnium, curam Bernardo committunt; cúmque Ducem & Prætorem summum constituunt: tantùm vel inter tubas & tympana sanctitas pollet. At Eugenio visum satis, si Bernardus vnum Tubæ munus susciperet, curâ belli reliqua ad Regem traducta. Quod & præstitit incomparabili ardore vir sanctus, verba prodigiis operum fulciens; tot patratis miraculis, vt maximum sit, tam sancta & præclara initia in tam turpem exitum

tum

tum desiisse. Sed non eò collimat diuina mens quò humana; & quæ iactura mortalibus, Deo sæpe lucrum est. Ab hoc Concilio conuentum Procerum Verelaci indicit Rex, in quo ipse, vxor Eleonora, multíque Nobilissimi, à Bernardo Crucem sanctam suscipiunt, emisso peregrinationis voto, quos tanta multitudo populi æmulata est, vt referente ipso Bernardo, exhaurirentur vrbes & oppida: vnæque feminæ superessent in Francia. Nec à subito impetu aberrabat prudentia; nam in Francia & Germania pacata omnia & tranquilla; Anglia suis occupata dissidiis, paritérque Hispania, securitatem præstabant; si qui è Francis ancipites forent, ij cum Rege Crucem admiserant: erátque gloriosissimum genti, instaurare veterem gloriam, & Christianæ fidei propagationi incumbere: quin futurum vtilitati, si Nobiles plebemque ad noua consilia semper expeditos, longinquum bellum detineret atque absumeret. Incensis Francis, ad Germaniam Bernardus properat, Conradúmque III. nomine Imperatorem conueniens, eodem incendio bellicosissimam gentem inflammat. In Francia & Germania comparabantur ardenter omnia: iámque Conradus cum innumerabili exercitu iter inceperat, per Hungariam atque Bulgariam Constantinopolim versus, numerabátque in equitatu septuaginta hominum millia: nam peditum, ne fortè supra fidem foret, non initus est numerus: cùm Ludouicum Eugenij in Franciam aduentus tantisper moratus est. Ab Arnaldistis Hæreticis Romæ præpollentibus, qui nomine Politicorum Pontificia iura violabant, depulsus Eugenius, in paratum perfugium, tutúmque propugnaculum, hoc est in Franciam, contulerat se. Ab Rege Parisiis perhonorificè exceptus, & pro maiorum piâ consuetudine, dum Gilberti Porretani Pictauiensis Episcopi corrupta dogmata, & Henricianam in Tolosatibus hæresim, indagat & damnat; bellum in ipsâ Franciâ corruptoribus animorum indicens; Ludouicus proficiscitur. Posteaquàm accessit ad Dionysij sacram ædem, facultatem belli à Martyribus flagitans, accepítque peregrinantium Baculum, & vexillum in eiusmodi expeditionibus celebre; quam Oriflammam diximus; erátque vexillum Dionysianæ Ecclesiæ; rectâ viâ per Germaniam atque Hungariam Constantinopolim exercitum ducit; aliquantò minorem Imperatorio, si equitem numeres, at non imparem pedite; armatis etiam feminarum turmis, & imbellem sexum religione vincentibus. Sugerio Abbati sancti Dionysij commissâ regni administratio, probatissimo viro & singulari prudentiâ. Anno 1147.

XX. *Ludouici per Asiam iter.*

Ludouicus Augusto mense profectus, incolumi exercitu Constantinopolim venit, & exceptus ab Imperatore Manuele Comneno pro merito dignitatis, transmisso freto, perrexit in Asiam, Imperatoris copiis, vt conuenerat, adiuncturus suas, stupendóque exercitu hostem obruturus. Sed tanta consilia quò propiùs admouebantur ad exitum, eò difficilius regebantur. Et Conradum primò excepit calamitas. Is cùm Manueli vno Imperatoris titulo suspectus foret atque odiosus (quanquam sorores Berengarij Luxemburgi Comitis filiæ vtrique nupsissent) postquam omne incommodi genus pertulit, fidémque Græcam suo damno expertus est, frumento vel malignè præbito, vel gypso farinæ immisto, ad morbos vulgandos; tandem

LVDOVICVS IVNIOR.

expedito milite in Asiam transiit, datis à Manuele, viarum ducibus. Ij summa perfidiâ, cùm in Lycaoniam opulentam atque vberem regionem exercitum ducere oporteret, in Cappadociæ montes asperrimos atque incultos abducunt copias; lusumque variè Imperatorem, postea quam miles magnam partem absumptus inedia erat, fuga deserunt atque destituunt. Conradus inops consilij, locorúmque ignarus, dum fidem Græcam incusat, ecce noua calamitas cum asperitate montium luctantem excipit. Saraceni magno numero conflato exercitu, Paramo Duce, occupatis montium faucibus, improuisi imminent, viámque præcludunt. Perturbatis Germanis, perditísque victus penuria, vnus patebat exitus, si vestigia retrò conuerterent; spésque erat occurri posse Francorum copiis, quas penetrasse in Asiam Conradus fama acceperat. Eo consilio signis conuersis Germani redeunt. Verùm hostes perspecta re, in extremas turmas impetum faciunt, conturbant ordines, fusósque disiiciunt, & in paludes magna clade grassantur. Iámque in fugam totus exercitus agebatur, cùm Saraceni in impedimenta delati, effunduntur ad prædam, hostiúmque obliti, direptioni incumbunt; datum interea Germanis spatium colligendi se, & tristes famis atque ferri reliquias educendi è montibus. Sic vt in naufragio, iactura mercium saluti consultum, & obiecta hostibus impedimenta. Germanis in planitiem fusis Franci occurrerunt; Rege ipso cum delectis Proceribus inter ipsos montes præcurrente; nec vsquam inter fratres maiora beneuolentiæ signa; Principes mutuis adhærere amplexibus; Germanus omni solatij genere recreatus; suauissima calamitatis affluentísque copiæ societate. Imperator vt exercitum supplementis reficeret, reuersus est Constantinopolim, Regi pollicitus sequuturum se, vbi primùm copias & milite & necessariis rebus instruxisset; indecorum ratus, Imperatorem Romanum, appendicem esse militiæ, aliísque auspiciis hostem profligare. Rex Epheso in interiorem Asiam penetrans, Mæandrum vsque illibatis armis peruenit. Est

Pugna ad Mæandrum.

Mæander celeberrimus in Æolide fluuius, crebris flexibus subinde curuatus, sed præaltis & asperis ripis, iuges aquas trahens; frequentibus Cygnis in crystallo natantibus; vt ad incolarum delicias fluentem dixeris, & per agros sparsum ad fœcunditatem: tunc voluptatis illicium belli necessitas ad ferociam Martis traduxerat. Altera ripa quæ spectat Ephesum peruastata, solitudinem squallidam præferebat; altera armis inhorrescebat, Saracenorum exercitu transitum amnis arcente. Hærebat Francus, profundo alueo, & vadum nullibi aperiente; sed quia fortitudini nihil imperuium, tentato per omnem alueum fluuio, tandem vadum repertum est, quanquam incertum & inexploratum; statímque magno impetu Franci in aquas effusi, iniquo in loco prælium conserunt. Appetiti barbarorum telis, iaculantium è superiore ripa quasi ex aggere, per suorum strages & cruentum amnem euadunt; ac demùm ad oram appliciti sub grandinem Sagittarum, admoti ad pugnam, longis hastilibus barbaros feriunt. Admota pugna victoriam dedit. Intecti plerumque armis Saraceni, ad inferendam quàm repellendam necem aptiores, toti ad vulnera patebant, lanceísque confixi, iam irrito iaculorum vsu, sternebantur passim; sed vbi Franci ripam conscenderunt;

runt; tunc deturbati atque trucidati; strages circumlata, & inuecta miseris fugæ necessitas. In fugientium castra victor immissus est, quæ dum opulentissima diripit, nec armis grauior celeritatem fugæ assequitur; victi plerique saluti consulunt, belli vicibus haud multò post referendis. Castris direptis, Laodiceam proximam vrbem victor ingressus est, datóque ad curanda vulnera spatio, & comparatâ annonæ copiâ, Rex cum exercitu vltra contendit.

LVDOVICVS IVNIOR.

XXI. *Francorum clades.*

Barbari interea ex trepidatione reuocati, nouísque aucti copiis, non ausi palàm Francos lacessere, carpebant latera, præstolantes si qua se daret eluendi probri occasio. Nec eam plurimùm Francorum securitas distulit. Incedebat bipertitò distributus exercitus, magno in Saracenos contemptu, quod victoribus frequens, potissimùm Francis. Primum agmen ducebat è Proceribus vnus, suo quisque die, ponebátque tentoria, in loco quem commune consilium designasset; dum postremum agmen incederet, quod Rex ipse agebat. Ducebat sua sorte primum Godofredus Ranconius, erátque in via mons obiectus, cuius in vertice cliuóque gemino ex sententia Procerum collocari castra oportebat. Maturè ad montem peruenit, die nondum prouectâ, & vltra montem diffundebatur in amœnos campos planities; cuius suauitate illectus, eò copias ducit: ratus postremum agmen facilè insequuturum; futuráque in lucro, properationem viæ, & hospitandi commodum situm. At posterius agmen à priore intercapedo longa disiungebat; quod cum fugisset Ranconium, non fugit Barbaros; nam ij extemplo vacuum montem insidentes, taciti præstolantur agmen postremum. Lento gradu incedebat, die iter emetiens; & existimabat socios esse qui montem implerent. At ecce dum incauti propiùs subeunt; clamor, tumultus, pugna exoritur: effusâ telorum procellâ ingruunt Barbari: tum primis cæsis, turbatísque ordinibus, inuehuntur in aciem: nactíque confusos, armis inrectos, qui hostem ne cogitatione quidem præsentirent, facilè in fugam agunt. Tumultum augebat rerum inscitia: cùm ignorarent Franci, à quibus peterentur, quid primo agmine factum, nox appeteret, & terror hostes à tergo fingeret. Mox tota in Regem incumbit vis prælij: circa eum frequentissimi Nobiles stipauerant se, & Gallica fortitudine sub Principis oculos dimicabant. Nec ipse cessabat otiosus inspector, sed munus Imperatoris obiens militísque, voce & dextrâ promouebat pugnam. At virtutem obruente numero, cùm fortissimus quisque cecidisset; iámque diem nox clauderet, Rex comitantibus paucis viam manu per circumfusos hostes conficiens, ignotus ad cacumen montis euasit: iámque abiicienti salutem noua spes illuxit: ignes perspicit in subiectis campis, eorúmque ex modo atque ordine primum esse agmen, quod integrum foret atque illibatum, coniiciens; instaurato animo, antequam illucesceret, ad suos incolumis, suæ ipse salutis artifex, cum paucis peruenit. Castris illicò gaudium mœrórque oboriuntur: gaudere omnes ob seruatum Regem; at pro fratrum iacturâ mœrore singuli, luctúque affici: hic fratrem, hic parentem, hic filium, vnius intercapedine noctis ereptos lugebant, suámque sortem ac temerariam incusabant ignauiam: quod pugnando socius nec commodare

Geoffray de Rancone.

dare

LVDOVICVS IVNIOR.

dare, nec commori licuisset. Saraceni patrata strage continuerunt se: haud ausi primum agmen impetere, postquam locus fortitudini vnus, nullus fraudi esset. Et ipsi Franci lucro apponentes, quod pars exercitus superesset, in Pamphyliam conuerterunt iter, & superatis difficultatibus plurimis, Attaliam vrbem Pamphyliæ tenuerunt. Rex curatis corporibus, diuisit exercitum, dein equitatum cum Proceribus imponit nauibus, iusso pedite per Ciliciam penetrare in Syriam: ipse cum nauibus è Pamphyliâ soluens, prosperâ nauigatione ad Syriæ littus classem appellit. Distabat à littore quinque admodùm leucis Antiochia, quam ipse destinabat inuisere, tum suâ tum vxoris gratiâ, & si expediret Christianæ rei, iis in locis arma impendere.

XXII. *Rex Antiochiam venit.*

Erat Antiochia iam à primis temporibus Syriæ nobilissimæ prouinciæ caput, ad Orontem posita, sub Amani montis radicibus, prima Christianorum sedes atque perfugium, imò tanti incunabula nominis. Hæc à Raymundo Principe regebatur, Guillelmi Aquitani fratre, eodémque Eleonoræ Reginæ patruo: quippe iam à Bullionij expeditione Raymundo Tolosano Antiochia cesserat, eiúsque imperium deriuatum ad posteros, delatum erat ad Raymundum Aquitanum, ductâ in sponsam herede filia. Effuso gaudio ab Raymundo exceptus est Ludouicus, Proceres Nobilésque in vrbem admissi, luxúsque Syriæ ob nouos hospites reuocatus. Raymundum incitabat affinitatis regiæ dignitas, tum vtilitas sua; sperabat enim Franci ope propagaturum se limites suos, publico auxilio curaturum rem suam; erántque vrbes proximæ quæ inflammarent cupiditatem, Cæsarea & Heliopolis. Eamobrem ad retinendum Regem animum applicat; *docet belli nullam illustriorem esse materiam, quàm Palæstinæ libertatem: eò tam longinquam peregrinationem susceptam: eò tantùm ærumnarum exhaustum: eò fratrum affiniúmque sanguinem fusum. Porrò in Syriâ Palæstinæ compedes cudi aut solui: oppressâ Syriâ, sanctissimam vrbem perituram, permansuram seruatâ. Eam vnam viam ad immittenda subsidia, Ciliciæ fauces pertinere ad Syriam, commodos portus vrbésque maritimas in eâ esse: Arabiâ, Ægypto & Mesopotamiâ potientibus hostibus, quid reliquum Palæstinæ, nisi occumbere? Quare Saracenos depellat à Syriâ Ludouicus, expugnet vrbes Christianis infestas, viam Sanctæ vrbi aperiat, inspecturus soluta vincula Palæstinæ, nihilque admodùm superesse, præter gloriam vsúmque victoriæ.* Iis Raymundus Eleonoræ preces adiungebat, quæ blandimentis & lacrymis oppugnabat coniugem, vt patruo gratificaretur. At quæ ars ad retinendum videbatur potentior, ea efficacissimè dimittebat. Siquidem Ludouicus Reginæ impudicitiam senserat, solutos mores, licentiam vitæ, pudorem depositum, thalamíque iura violata, colligebat iam, aut suspicabatur; erátque fama per Aulam vulgata, Eleonoram Saladino cuidam formoso iuueni sese permittere, & turpissimum inire cum adolescente commercium. Rex igitur vxoris fraudem repellebat industriâ; *peregrinationis metam Ierosolymam esse: non emissum votum vt pugnaret in Syriâ, ad vrbem sacram susceptam expeditionem, postquam voto sat factum fuerit, conuersurum se arma, quò Christiana res & commune bonum impellerent.* Eadem insinuabat Raymundo, voti necessitatem

tem obtendens, prætexebátque Imperatorem, qui nuper Ierosolymæ expectus, se operiretur ad communicanda consilia, armáque vno consilio promouenda. Et verò Conradus hyeme transactâ Constantinopoli, refecto exercitu, Ptolemaïdem classe tenuerat, venerátque Solymam, effuso Christianorum plausu & gaudio. Inter hæc omnem moræ nexum legatio Balduini Regis abscidit; orante Fulcherio Patriarchâ Legatorum principe, vt Rex nihil statuat, donec vrbem sanctam inuiserit, iam præiudicasse Imperatoris aduentum; veniat Rex potentissimus, corámque perspectâ re, in quam partem opus bello sit æstimet. Rex Legato audito profectionem indicit; nec leuiter in abducendâ coniuge laboratum; ea quippe libidinoso æstu succensa, eò impudentiæ venerat, vt Regem sequi abnueret, incestas cum eo professa nuptias, ob affinitatem; Raymundo, haud dubiè neptem confirmante, vt Regi vel aliquam moram iniiceret, vel abeunti ignominiam faceret. Momentum enimverò Ludouico perarduum, & anceps in quam partem se verteret; nam vel vxori soluendum erat frænum libidinis, vel probrum thalami abdicatione coniugis reuelandum. Abducendam itáque Reginam censuit, mediúsque minitantem inter & blandientem, factâ spe reditus, auellit impuram feminam, & rebus publicis vltionem præuertens, cum exercitu Ierosolymam venit. Postquam religioni abundè factum est, vt in communem rem consuleretur, & aliquod existeret expeditionis operæ pretium, calculis omnibus constitutum, vt Damascus primùm expugnaretur. Expugnationem haud perdifficilem, gloriosam fore, & vtilissimam. Vrbem tametsi validam & munitam, à gemino exercitu, æmulandi aculeo, viribúsque integris, posse obtineri; famam victoriæ bello reliquo prærogatiuam fore, & à visceribus Syriæ si Barbari amouerentur, tutam in posterum atque incolumem Palæstinam, iter peregrinantibus liberum, vrbésque cæteras sponte ruituras.

LVDOVICVS IVNIOR.

XXIII. *Damasci obsidio.*

Est Damascus Syriæ caput, & orientis opulentissima ciuitas, emporium Saracenorum vberrimum & munitissimum, mercaturâ celebre, & instructissimum milite. In apertâ camporum planitie, ad radices Libani surgit, irrigata fluuiolo, cui nomen Chrysorrhoas; vnde vrbis opes, securitas atque deliciæ. Nam ab aquis maximè præstantissima temperatura chalybis oritur, vnde Damascenienses, aliáque opera famæ clarissimæ, & pelles animalium eodem liquore subiguntur egregiè, vt conclusus pomœrio amnis cuique sit ciuium pro fœcundo agro nec emissus muris prodesse definit, deductus in alueolos, hortorumque septis irriguus, tantâ frugum, florum arborúmque copiâ, vt in ea maximè regione Deum primo Homini posuisse sedem opinio sit. Et securitatem hîc voluptas præstat; quippe hortos in sex milliaria diffusos, plures Arces dixeris; nam valida sepimenta, fossæ, aggeres, riui, turres bitumine illitæ, priuatos agros muniunt, & impeditissimæ variis anfractibus viæ, vt se explicant ciuibus atque euoluunt, sic peregrinis atque extraneis inexplicabile iter obiiciunt. Et verò his munimentis confisi incolæ, murum ea parte nullum erexerant, in oppositam collatâ omni arte & diligentiâ. Nihilominus Christiani in eam partem quæ munitissima videbatur conuertunt impetum; seu agri amœnitate illecti; seu loci

LVDOVICVS IVNIOR.

opportunitate, ponendis per aquas feraciſſimáſque arbores castris; ſeu præferoci bellantium animo, ambientium periculorum grauiſſima. Ergo ſtatim in conſeptos hortos vis directa. In agmen tergeminum diſpertitus erat exercitus; agebat primum Balduinus Rex Ioroſolymitanus, Ludouicus alterum, Imperator poſtremum. Ad oppugnationem irrumpitur: nec Saraceni ſe propugnant ignauiter; ſuis tecti munitionibus magnam ſtragem edunt, & ſagittis pugnaciſſimum quemque confodiunt; ita primo agmine quod conſtabat è Syriacis pulſo, ſecundum progreditur: id Franci conflabant, qui maiore audaciâ quàm fortitudine, poſtquam impetum primum exhauſerunt, magnâ itidem clade repelluntur; Antiocheno otio emolliti haud dubiè, & iam ante voluptatibus victi quàm armis. Germani ſupererant, integrum agmen recenſque viribus; ij porrò æmulatione ſuccenſi, vt vno prælio Francos hoſtes veteres, & Saracenos ſimul profligarent, fortiſſimè irruentes, ſub imbre ſagittarum, ad hoſtem euadunt, iam prioribus præliis fatigatum, & abrupto reſpirandi ſpatio, deturbatis aggeribus, occupant hortos, fugatóſque barbaros in vrbem compellunt. Eo facinore nutabat ciuitas, iámque Saraceni fugam cogitabant, capíque poterant, ſi victores inſtitiſſent victoriæ; ſed cùm illis exarmaſſe vrbem ſat foret, & eorum quies trepidationem hoſtium pelleret; barbari pauore diſcuſſo, interclusô trabibus ſaxíſque aditu, erigunt aggerem, vallúmque pro muro turribúſque obiiciunt. Cætera liuor proſperitatis comes perturbauit. Iam inter Conradum & Ludouicum conuenerat, vt capta vrbs Theodorico Flandrenſi Comiti traderetur, haud dubiè paruo negotio expugnanda. Ideò Syriacos inceſſit inuidia; opulentam prædam Latinis cedere, ſibi præter ignominiam & cladem ſuper nihil eſſe; repellendos ſocios, qui in ſe commodum omne deriuarent, nec ærumnarum conſortes in præmij partem admitterent. Hoc conſilio Damaſcum affirmant inexpugnabilem, ea parte quâ expugnarant propemodùm; longè commodius ab oppoſitâ capi poſſe; murum quidem obiici turreſque in ſpeciem, ſed in aperto omnia poſita; nullum inſidiis locum, non riuos, non foſſas, non aggeres ſuperandos. Cùm hæc Balduinus ingereret, perfecit vt oppugnationis locus mutaretur, & imprudentiſſima ſtoliditate horti iam capti relinquerentur. Et forſitan Francis id gratum accidit, quibus Germanorum laus moleſtiæ eſſet, & ſi parte aliâ vrbs expugnaretur, ſuum elui probrum, ac æmulorum gloriam deteri, haud arduum videbatur: ſaltem capta vrbs vnius Germaniæ trophæum non foret. Ita mota caſtra, & in oppoſitam partem traducta. At breui liuor prauúmque conſilium ſuos fœtus enixa ſunt. Inſpecta propiùs munimenta, arenoſum ſolum & infœcundum, annonæ difficultas in dies grauior, diſſidium inter duces ſerpens; cùm Latini Syros proditionis arguerent, hi Latinos ignauiæ, qui detrectarent oppugnationem; ea ſimul omnia ſpem deiecerunt, ſoluerúntque magno Chriſtianorum probro obſidionem; pulcherrimo ingreſſu, fine turpiſſimo; tantùm intereſt exordium inter & exitum. Conradus paulò poſt in Germaniam ſoluit, deduxítque tanti exercitus vmbram inanem: Ludouicus in Palæſtina annum præterea exegit, in barbaros pugnans, ſed leuibus

Obſidio ſoluta.

LVDOVICVS IVNIOR.

bus, nulliusque momenti prælijs; donec detritis penitus copiis, Ducibusque expeditionis vanæ pertæsis, coactus est reportare tristes belli reliquias. Eóque euanuit tantæ expeditionis nomen & gloria, vt suâ dumtaxat memorabiles clade, bellicosissimæ orbis gentes, nullo facinore, nullâ laude, domum pro gloriâ probrum retulerint; nempe Deo aliter quàm mortalibus visum, placuítque Syria bustum Christianorum, vt quam ipsi gloriam in terris ambirent, obtinerent in cœlis. Ludouicus dum tranquillo mari nauigat, in Græcos Piratas incidit, iámque abducebatur, cum ab Georgio Rogerij Siciliæ Regis legato, ea maria instructissimâ classe percurrente, receptus & restitutus est libertati; Franciæque redditus, velut à naufragio.

Rex in Franciam reuertitur.

XXIV. *Eleonoram abdicat.*

Tot exhaustis periculis, foris pacatis omnibus, intus molesto aculeo pungebatur. Vrebat animum libido coniugis, pudor abiectus, probrum inuectum, & thalami sacra violata; iámque flagitij grauitas patientiam penè absumpserat. Erátque dignum vindictâ facinus; nisi Regis animum sua ipsa indoles, & Reginæ vterus mitigassent. Quippe Eleonora prægnans, si marem pareret, fœtu optatissimo & hactenus desiderato, deletura ignominiam, & receptura amorem coniugis videbatur; prono Rege ad veniam, & ambiente momenta vt parceret. Partus itaque qui rem decideret expectatus. At is vbi in deteriorem sexum inflexus est; Deo prouidente, ne Reges Franciæ natalium dubio laborarent in posteris: tunc euanuit spes, excitatus est dolor, & recrudescente probri memoria, vindictæ cupiditas exsurrexit. Qui tamen erat Ludouici animus, in indulgentiam propensissimus, cùm abs se pœnam impetrare non posset flagitio, satis esse censuit, si ipsum amoliretur à thalamo, pudorémque restitueret probro ablegato. Quare tacito crimine, pro soluendo coniugio euocauit Episcopos, edoctósque contractum inter affines coniugium, nullâ Pontificis facultate, haud ægrè impulit vt resoluerent vinculum, quod nullo iure legitimo vinciebat. Nec dissentiebat Eleonora, id Antiochiæ iam contestata; nec occulebat auersum à Rege animum, querens se haud Regi nupsisse, sed Monacho; in tantam audaciam proruperat scelus, vt castissimus Princeps, & supra omne fastigium positus, pro Monacho impudenti feminæ haberetur. Soluto coniugio, Rex Eleonoram dimittit, dotémque restituit, enimverò amplissimam, Aquitaniam cum Pictonibus; nullâ re opulentior, præter duas filias quas ex eâ susceperat. Eo loci prætermittere non possum scriptorum querelas, optimum Principem incusantium, quod vxorem indemnatam dimiserit, & amplissimam hæreditatem à regio fisco absciderit. Nam vt fatear vberrimas illas prouincias fuisse dignas Regis cupiditate, & peccatum politicè dum restituuntur; sanè Ludouici abstinentissimum facinus memorabile est; parcebat pudori thalami famæque regiæ, pœnam dilectæ coniugis extorquere à se non poterat; nec in dotem inuolandum censuit, quæ fuisset nulla nullo coniugio; vnde vno facinore vindictam domuit & cupiditatem; quos hostes pauci admodùm è triumphantibus profligarunt; eóque laudem immortalem promeruit. Sed Christiana laus humanis ingeniis videtur abiectior, quæ id maximè rapit, quod

Anno 1150.

Christiano facinore dos restituta.

LVDOVICVS IVNIOR.

pompam & lucem inuehit; quasi in Principe Christianum esse, minimum sit. Solutis consortibus nouæ statim aduenerunt nuptiæ; Ludouicus Constantiam aut Beatricem Alphonsi Castellæ Regis filiam thalamo adiunxit; Eleonora Henrico nupsit Andium Comiti, in spem proximam regni Anglici iam euecto. Quæ nuptiæ quoniam grauissimas calamitates inuexerunt in Franciam, res tota à fonte primáque origine arcessenda est. Henrico primo Angliæ Regi, cæteris liberis naufragio raptis, vna supererat Mathildis, nupta Henrico Imperatori, quo pariter absque liberis mortuo, ea nupsit iterum Godefredo Andium Comiti; Henrico hunc generum præoptante, vt Normanniæ suæ Andegauos Cænomanósque adiungeret. Eo ex coniugio nati sunt liberi, Henricus & Godefredus, quos auus hæredes instituit, Henricum in regnum Anglicum, Godefredum in Ducatum Normanniæ. Henrico mortuo nouus hæres successórque exoritur. Is Stephanus Comes Bononiæ, qui Henrici Regis ex sorore Alisia nepos, regnum inuadebat, iure quidem infirmior, sed armis & potestate validior. Inde bella ciuilia diuexarunt Angliam diu Stephano potiore & obtinente imperium, donec vnius morte fœdus contractum est. Eustachius Stephani filius, magnâ fortitudinis gloriâ, cui regnum comparauerat pater, cùm repentino morbo raptus esset, haud ægrè Stephanus pacem Angliæ dedit; eâ conditione, vt ipse regno dum viueret potiretur, Henrico Andegauo traderetur Normannia, qui & idem regni hæres diceretur, admittendus in solium post fata Stephani. Huic ergo Henrico Eleonora se in coniugem dedit, Aquitaniâ in dotem adiunctâ; vt iam Henricus maximam Franciæ partem obtineret, eámque regionibus contiguam; Normanniam, Cænomanos, Andegauenses, Turones, Pictauos, Aquitanos; præter Britanniam, quæ & postea Normanniæ stipendiaria fuit; quibus post biennium cùm Angliæ regnum mortuo Stephano accessisset; næ is potentissimus euasit Principum, armauítque hostem Franco tertibilem.

Eleonora nubit Henrico.

XXV. *Bellum pro Tolosatibus.*

At illi vna Occitania deerat, quam si Aquitaniæ suæ admoueret, summum fastigium adepta potentia, & impleta cupiditas videbatur. Nec iuris species ad eam inuadendam desiderata est; nunquam enim suus ambitioni titulus defuit; ius Eleonora ab maiorum tumulis eruebat. Pontius, nomine III. Comes Tolosanus, duos susceperat liberos Guillelmum & Raimundum; Guillelmo vt maiori natu Tolosa obtigit, Raimundo S. Ægidij Comitatus. Guillelmo liberi præter Philippam filiam nulli; ea porrò Guillelmo Aquitaniæ Duci Eleonoræ auo cùm nupsisset, Tolosates & Occitaniam, hæreditatem paternam in dotem habuit. Verùm Aquitanus cùm aliquot annis vxoris dotem obtinuisset, rei familiaris pressus angustiis, consentiente vxore, Raimundo ipsius patruo, quem appellaui S. Ægidij Comitem, Tolosates & Occitaniam vendidit, emptione vel purâ, vt assetebant hæredes Comitis; vel pigneratitiâ, vt profitebatur Henricus. Quanquam verosimilius affirmant alij, ab ipso Tolosate Guillelmo, fratri Raimundo ab Hispaniâ reduci & opulento pecuniâ, venditos Tolosates, dotémque filiæ numeratam. Raimundo Alphonsus filius fuerat, Alphonso

Raimun

Raimundus, qui tunc temporis regebat Occitaniam; nec emptionem vnam proferebat in titulum, sed præterea nitebatur possessione, quam septuaginta anni confirmassent. Et verò Ludouicus Rex, ductâ primùm Eleonorâ, in Alphonsum Raimundi patrem eam ob rem contenderat, & cum eo conuenerat, datâ sorore Constantia Raimundo in coniugem: sic ab iure ambiguo, ad arma ventum est. Nec dubitabat Henricus, quin momento Tolosanum exueret; siquidem præter exercitum, quem numerosissimum ex Anglis, Scotis ipsisque Francis instruxerat, detrahebat opem hosti vndecumque. Nam Berengarium Aragoniæ Regem affinitate deuinxerat, & Trincauellum Biterrensem Comitem, atque Guillelmum Toparcham Monspelij ab Raimundo abduxerat, vt is circumseptus omni ope destitueretur. A Franco abesse longius; quin & ipsi apparari quod ageret, Theobaldo Blesensi Comite adornato, vt impeteret Franciam, si Tolosam versus Rex moueret. Iis accuratissimè designatis, Anglus in Cadurcos arma conuertit, & statim Duconam seu Cadurcum primatiam vrbem expugnat; promotúsque vlterius, ad Tolosam ipsam castellis circum occupatis copias admouet. Raimundus ad primum classicum implorauerat, quæ vna supererant, Franci subsidia, nec surdum appellabat. Ludouicum enim præter publicam regni vtilitatem, ne hostis tam opulentâ prædâ ditaretur, sui etiam stimuli incitabant, odium in Eleonoram, indignatio in Henricum, qui ductâ libidinosâ & turpi coniuge, adipisceretur turpitudinis præmium, & cliens repentè partiretur cum Rege Franciam. Ideò curâ belli studiosè susceptâ ducit ipse in Occitaniam militem, & Tolosam celeritate magnâ contendit. Aduentus fama Henricum conterruit; spésque à Blesensi ceciderat, quem Henricus Bellouacensis Episcopus, & Robertus Drocensis, Regis fratres, in Normanniam cum clade repulerant; quamobrem Anglus abstinendum à prælio ratus, abscedit à Tolosatibus, & Duconâ munitâ præsidio, in Normanniam suam se recipit; certus belli in Franciam mouendi, vt in fonte & capite Tolosanum conficeret. Ita bellum motum, sed incursione duntaxat & direptione, nullo facinore memorando; fœdúsque placuit, quo à bello discederent Reges, & contracta affinitas vinculum fœderis, Henrico Regis Angli maiori filio sponsâ Margaretâ Ludouici filiâ, quam è Castellanâ susceperat: eadémque Henrico seniori tradita, quæ Anglicis moribus imbueretur: Vexina prouincia assignata in dotem. Præterea cum Raimundo Tolosate pax icta est; iuri vxoris Henricus se abiudicauit, eâ conditione, vt Tolosanus Aquitani clientem se profiteretur, & Raimundus quamprimùm Ricardo Henrici minori filio, Aquitaniæ Duci iam renuntiato, fidem clientelarem iuraret. Pacem compositam tertium Regis coniugium hilarauit; nam alterâ vxore in secundo partu demortuâ, prolis masculæ cupidissimus, tertiam duxit, Adelasiam Theobaldi veteris Campaniæ Comitis filiam; eiúsque fratres strenuissimos duces vt demeretur, iisdem filias ab Eleonorâ susceptas in vxores dedit, Mariam Henrico Campaniæ Comiti, & Alisiam Theobaldo Blesensi, affinitate vtrinque prosperâ. Nam præterquam quod Campani fratres Regi addictissimi fuerunt in posterum, Rex ipse ab Adelasiâ quinto pòst anno suscepit filium, quem

Anno 1160.

Pax inter Reges.

Philippi natiuitas.

LVDOVICVS IVNIOR.

Philippum dixit; & agnatum infanti Adeodati nomen; quòd multis precibus & obsecrationibus à Deo petitus, ceu cœleste munus implorantibus impertitus esset. Sed id donum posteà. Nunc Pontificis Alexandri III. aduentu in Franciam, pax Reges inter firmari visa est: is quippe cùm à Friderico I. Italiâ pelleretur, more maiorum se recepit in Franciam; & tam humaniter quàm reuerenter exceptus, vtroque Rege pedite, & (quæ religionis veneratio erat) fræno iumentum Pontificis deducente; ille sollicitè ambos ad pacem hortatus, ad restinguendum odij fomitem se impendit.

Anno 1165. Alexander tertius in Francia.

XXVI.

Nouum inter Reges bellum.

Sed radices penetrauerant altiùs. Nouis causis vetus bellum recruduit. Guillelmus Aruerniæ Comes, quem Ducis Aquitani clientem dixi, cùm Henrico detrectaret obsequium, ab eodem armis impetitur: idem ille Ludouicum appellat supremum Dominum, qui de iure & iniuriâ iudicaret. Accessit aliud leue in speciem, sed re grauissimum. Sacra pecunia quæ Ierosolymam mitteretur ad subleuandas Christianorum res in vtroq; regno legebatur; Henricus quod in prouinciis Franciæ lectum esset, Turonibus in Ecclesiâ asseruari præceperat: eam ob rem noua lis; quippe Ludouicus eam pecuniam simul cum suâ deferri Ierosolymam à legatis suis intendebat, quod Ecclesiæ Turonensis patronus esset & conditor; contra obtendebat Henricus, Turonensem se Comitem, lectam è suis pecuniam, & à suis deportandam, nec mutasse dominum, quòd in loco sacro deposita foret. Apparebat quæri nodum in scyrpo; nihilominus arma correpta; agri vtrinque directi, vastatæ vrbes, ipsa Turonum vrbs capta, incensumque primarium templum; saxis & lignis Regum noxam luentibus. At post varias clades, molestissimas populis, nullius emolumenti Regibus, pax tandem coaluit; vinculum Henricus iunior, Ludouici gener, quem se Angliæ regno allecturum breui pater spopondit; dum ipse filius pro Andegauis atque Cænomanis Franco Regi clientelam iuraret, idémque officium pro Aquitania Ricardus frater præstaret. Et quidem Henricus pollicitis stetit, admisso in consortium regni Henrico filio. Verùm concordia non perstitit diu. Primùm animis pugnatum est, ob Thomam Cantuariensem sanctissimum virum. Is cùm Henrico minus obsequentem se gereret, & iura Ecclesiæ propugnaret, ab eodem vexatus impotentissimo iracundiæ, & ab Anglia pulsus, transmisit in Franciam; vbi commendante Alexandro Pontifice, ab Ludouico exceptus est, ad amicitiam & familiaritatem admotus, & omni defensus solicitudine, ne quid in eum Henrici furor delinqueret. Quâ tutelâ vt exacerbatus Henricus, sic eiusdem Antistitis morte Ludouicus affectus est. Nam vir piissimus cùm reuertisset in Angliam, nec patrocinium rerum sacrarum abiiceret, à percussoribus per summum nefas in Ecclesiâ suâ est cæsus; Henrico, vt vulgò creditum assentiente. Cumulauit occasionem belli Henricus filius, ingratus sanè & impius, sed in paterni sceleris vindictam genitus. Is superbiâ morum & arrogantia tumidus, fastu regij nominis atque consortio ad obtinendum regnum incensus, in Patrem rebellat; aderantque in partibus tam mater Eleonora, infensa coniugi tum ob eius stupra, tum ob sua, quàm fratres Ricardus & Godofredus; imò Ludouicus socer exercitum

Anno 1170.

Pax & nouum bellum

Thomas Cantuariensis.

citum scripserat, vel in gratiam Generi, vel in odium æmuli. Grauissimum idem inter Anglos bellum; cuius seriem perscripserunt Annales Anglici. Ludouicus, vt occasioni incumberet, & infensissimum hostem obrueret, in Normanniam penetrans, Vernolium obsidet, transmisso in Angliam milite, qui hostem distraheret, & in suo percelleret. At Ludouico irrita cecidere consilia: Henricus traiecto freto Vernolium aduolat, submissoque in castrum præsidio, Francum obsidione pellit. Nec felicior in Angliâ res; Francis victis, & ad decem millia, si Polydoro credimus, interfectis. Henricus liberato Vernolio, in Armoricam tendit, sibique vindicat prouinciam rebellantem; ea quippe cum Godofredo minori natu filio in Henrici fratris partes transierat, & Godofredus Constantiam Britanni Comitis vnicam filiam in sponsam duxerat. Eam dum expeditionem obit Henricus; Ludouicus instaurato exercitu, adiunctoque Henrico genero, & Philippo Flandrensi Comite, ad Rhotomagum Normanniæ caput se applicat, vrbique expugnandæ omnem machinam mouet. At propugnatores pro amplitudine vrbis numerosi, eâ fortitudine hostem repulerunt, vt Henrico spatium datum sit immittendi subsidij, & ipse postmodùm cum toto exercitu in vrbem sit admissus. Desperatâ itaque expugnatione, & bello difficillimo, sequestro Theobaldo Blesensi Comite, pax tertiùm inter Reges sancita, reconciliati cum patre liberi, restituti captiui captaque oppida, & Adelasia Ludouici filia Ricardo Aquitaniæ Duci desponsa; eademque ob ætatem teneram Henrico seniori dum adolesceret tradita. Quo demùm fœdere Ludouicus quieuit, seu senio iam debilitatus, seu odio. Anno 1176
Nec ratio ad renouandum bellum defuerat, ob Henrici patris turpitudinem; quippe dicebatur Adelasiæ postquam adoleuisset pulcherrimæ vim intulisse. At Ludouicus contumeliam seu ignoraret seu dissimularet, se regno continuit; imò in Angliam religiosus Princeps transmisit, Thomæ Cantuariensis inuisurus cineres sacros: eâdem religione ad S. Iacobi Compostellam antè profectus. Nec omisit institutum à patribus morem coronandi filium; celebrata Rhemis inunctio, ipso Henrico Rege adstante: & Rex sequenti anno vitæ sexagesimo, piè mortem obiit; calamitosus alienâ culpâ, nempe vxoris, quam Furiam Franciæ rectè nuncuparis; à quâ in ipsum bellorum series deuoluta, detractâ parte regni potiore, & in heredes necessitate belli transcriptâ; cœterùm pius, fortis, simplexque animi; quanquam plerumque magna consilia euentu fallente. Tot inter bella tum externa, tum domestica, exortæ erant geminæ pestes in Gallia; præter schisma, quod Pontifice Alexandro III. & Friderico I. Imperatore, diu vexauit & laniauit Ecclesiam. Rege in sacram expeditionem absente, Hæresis in Occitania primùm, dein Lugduni spargebatur impunius. Quidam Henricus Monachus, è cœnobio profugus, cuiusdam Petri Brusiani discipulus, noua & impia serebat dogmata; quæ longo post tempore suscitarunt Zuinglius in Heluetia, & Caluinus in Francia. Ingens erat audientium plausus & frequentia; haud pauci asseclæ, qui dicti sunt Henriciani & Petrobrussiani. Profectus in Occitaniam Bernardus, eos argumentis & miraculis profligabat. Lugduni non multò post similis lues enascitur.

Ludouicus Iunior. Anno 1180. *Heretici Albigenses.* Anno 1143. Lyon.

Valdo

LVDOVICVS IVNIOR.

Valdo quidam mercator, opulentus, & benignus in pauperes, eos prauè imbutus, corrumpebat prauis sermonibus, doctrina altius per liberalitatem peruadente in animos. Appellati hæretici ab auctore Valdenses, siue Pauperes de Lugduno, qui ignara simplicitate, praua dogmata tuentes pertinacius, ad hoc vsque seculum, abditi in Allobrogum vallibus, perstiterunt. Ii latebant in plebe incondita; sed in Occitania Albigenses capita summa inuaserant, & totam prouinciam vastabat hæresis. Nam cùm in geminas sectas diuiderentur, variis nominibus sunt appellati; Catari, Patarini, Bulgari, Adamitæ, Cataphryges, Turlupini: quippe altera secta, ob libidinosas turpitudines, in odium plebis incurrerat, Manichæis similior: & ea ex imperitis constabat: in altera peritiores, ab ea vitæ licentia saltem in speciem alieni, laruâ virtutis prætexebant hæresim, eáque potissimùm sentiebant, quæ deinceps Caluinianis nostris placuerunt. At iis omnibus mox adhæsit Albigensium appellatio, quoniam in Albigensibus, superioris Occitaniæ gente, plurimùm inualescebant, & fauore Rogerij Albigensium Comitis promouebantur. Legatus Pontificis cum aliquot Episcopis ad eos missus, qui doctrinam impiam & corruptissimos mores, emendarent vitæ sanctitate, & veritatis luce confunderent. Sed in pertinaciam ea plerunque arma retunduntur; ac deinde ferrum & ignis adhibita sunt, ad putridos artus resecandos. Altera pestis eo tempore grassari cœpit in Francia, quæ mox per plures annos innumeras strages editura erat; Roterij & Cotereлли. Ii militiæ nomen adscripserant, conflati ex Aragonia, Nauarra, Biscaia, atque Brabantia; equitibus Roterij nomen, peditibus Cotereaux; causa nescitur. Ii in obuios populos irruentes, rapiebant in prædam omnia, nullo freno licentiæ, cædibus atque incendiis grassantes sæuissimè, donec se cuiuis Principi stipendio ad bellandum addicerent; licentia tamen prædandi & sæuiendi semper vsurpatâ. Ii in posterum innotescent Franciæ, incredibili propemodùm detrimento; bellorum ciuilium tam alimentum, quàm fœtus.

Vaudois. *Albi.* *Rontiers.* *Cotereaux.*

XXVI. PHILIPPVS AVGVSTVS, nomine II.

Philippus viuo Patre futuram magnitudinem iam delibauerat; nam in blasphemos iustas pœnas sanciuerat, & Comœdos scenicos exturbauerat regno, & quosdam Procerum auaritiâ & crudelitate grassantes in subditos armis compescuerat; in quibus numerantur Stephanus Sancerræ Comes; Philippi auunculus, & Humbertus Toparcha Bellijoci, abusi Ludouici senio & indulgentiâ. Et superstite patre Isabellam vxorem duxerat, annis quindecim nondum impletis; ea Isabella Hannoniæ Comitis filia, Philippi Flandrensis neptis; cùm enim Flandrensis apud Ludouicum præpolleret gratia, careretque liberis, eas nepti confecit nuptias, assignata in dotem Artesia, præter spem hereditatis totius. Mox Philippus vnus regni compos in Iudæos seueritatem exeruit. Ij magno numero Franciæ vrbes insederant, fœnoribúsque grauissimis exhauriebant familias; Lutetiæ maximè grassabantur, priuatæ hirudines, & beneficij specie molestissima damna importantes. Ii iubentur toto regno excedere, rebus non mouentibus fisco addictis, solutis debitoribus, modò quintam crediti partem Regi persoluerent; parcitúmque dumtaxat amplectentibus fidem Christianam.

Iudæi pulsi.

nam. Iudæos edictum, Coterellos vis pressit; fæcem populi, immanesque prædones, qui Bituriges diripiebant, rebus sacris & Sacerdotibus infensi maximè; cæsi ad septem millia, cæteri fuga tecti & latebris. Perpurgato regno, ad incrementum publicum Rex se accingit, & de repetendis Veromanduis cogitat. Ij ab Ludouico dati erant Flandrensi Comiti, in regiminis speciem, reuerà, vt sperabat Flandrensis, retinendi in posterum; eóque gratiam apud patrem impenderat, & aduersus filium affinitatem; eámque in Veromanduis arces, Sanquintinum & Perona, in Picardiæ finibus, quæ Flandriam tegerent, Franciámque compescerent. At quæ Flandrensi ratio retinendi, ea Philippo repetendi erat. Ideò de restituendo Comes appellatus; *permissum ei regimen, dum liberet Regi; regni bona abalienari non posse; quod diu possedisset, id priuatæ vtilitati adscribat, non iuri aut titulo possidendi.* Reponebat Flandrensis; *sibi in clientelam à Ludouico Veromanduos datos, ob officia in regnum præstita; nec beneficium esse, sed mercedem atque præmium operæ; paratum se clientelam iurare; si Rex ad vim se conuertat, repelli vim posse, seruarique præmium, quod ius, possessio & assidua in regnum officia contulissent.* Verborum pugnam arma excusserunt. Rex conscribit exercitum, scribitque Flandrensis; iámque oppositi erant, cùm Flandrensem sub ipsum discrimen metus absterruit; ideò reposcit colloquium, habitóque sermone cum auunculis Regis, Theobaldo Blesensi Comite & Guillelmo Archiepiscopo Senonensi; ea lege in pacem itum est, vt Flandrensis Regi Veromanduos restitueret, Sanquintino dum viueret & Perona fruiturus: quas tamen postea Philippus recepit, Comitatu Valesio attributo Flandrensi. Ea expeditione parta Regi gloria, cuius augendæ ab Oriente illuxit occasio. Christiani qui Palæstinam insederant, deturbabantur vrbibus suis; ægrè Ierosolyma regni caput stabat; ac ni continuò subueniretur, extrema omnia ingruebant. Missi ergo qui à Latinis, impensiùs à Rege Franciæ, opem flagitarent: & auditi à Philippo legati, & amicissima verba, & præsentissimam opem referebant; numeroso è Francis lecto exercitu, cui præter ducem nihil admodùm deerat. Philippus eum se designabat, cùm ab Anglia turbarum sementis atque belli enascitur. Henricus iunior fato sine liberis fungitur; ideò Margareta vidua Franci soror in Franciam redit. Eius dotem frater Vexinam regionem, quando nulli forent è coniugio liberi, postulat reddi; præterea Ricardum appellat de præstanda pro Pictauis clientela. Cùm Angli cunctarentur, & occuparent temporis commodum, Philippus armatus in Aquitaniam penetrat, captísque aliquot oppidis, ad Rodulphi castrum copias admouet. Nec morantur Angli, ducúntque exercitum, quo solueretur obsidio, aut pugna iniretur; cùm à Pontifice Vrbano III. missi Legati pacem conciliant; ea lege vt de controuersia Curia Franciæ disceptaret: ita se Angli profitebantur clientes, & moderatum animum Francus qui sibi subditos pateretur in Iudices.

Coterelli oppressi.

Veromandui recepti.

Palæstinæ calamitas.

Primum in Anglos bellũ. Anno 1185.

XXVIII.

Rex vouet sacram expeditionem.

Dum Reges priuata exercent odia, ingens detrimentum Christiana res patitur.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

patitur. Saladinus Ægypti Sultanus, magni vir animi, victoriis pluribus reportatis, Palæstinam propemodùm totam inuaserat; expugnauerat Solymam, Guidone Rege capto, & cum immensâ Christianorum turbâ abducto in vincula; quodque propudiosum, Cruce sanctissimâ, adorando humanæ salutis pignore, raptâ, & in Ægyptum post contumelias multas delatâ. Christianos Principes ignominia pupugit, præsertim Francum & Anglum, qui ad Gisortium colloquuti, incensi oratione Archiepiscopi Tyrij, voto ad expeditionem sacram adstricti, iureiurando firmarunt mutuam pacem, & sacrosanctas dum redirent inducias. Ad maiorem religionem in colloquij loco, Crux visa pingi in aëre, eodémque in campo, quem sacrum ideò dixerunt, alia è lapide erecta est; vt ambitio, vindicta, & odium, dignitate mysterij vincerentur. Signati Cruce Regum exemplo quamplurimi; Hugo Burgundiæ Dux, Ricardus Aquitaniæ; Philippus Flandriæ Comes, Theobaldus Blesensis, Roconus Perticensis, cæterique nobiles, quibus Rex pro tubâ foret atque aculeo. Imò assensu Comitiorum, quæ eam in rem Rex euocauerat, in belli sumptus vectigal impositum longè opulentum; vt qui hærerent in patriâ decimam partem prouentuum penderent, itémque decimam bonorum mobilium; immunibus tamen Carthusianis Monachis, Bernardinis, & Nosocomiis; quod ideò vectigal Saladinæ Decimæ dictum est; vt singuli, quà operâ, quà pecuniâ honestissimam societatem belli inirent. Erátque Philippo ad profectionem haud leuis stimulus, quod nuper Ludouicum filium suscepisset, lætissimâ populorum gratulatione; nec videretur discrimen tam graue, à quo pars sui melior seruaretur. Cùm in sacrum iter feruerent omnia, tertio post votum sacrosanctum mense, tumultus nouus profectionem excussit. Ricardus Aquitaniæ Dux, qui cum patre iusiurandum præstiterat, repentè in Occitaniam versus, Tolosanum Comitem armis aggreditur. Litem veterem & iam ante diremptam suo vt rebatur tempore instaurabat, cùm Philippus belli sacri curis implicitus, votóque adstrictus, ad alia se conuertere nec vellet nec posset. Verùm Francus superos mortalésque testatus, quod vi à sacrosancto proposito auelleretur, inuadit Aquitaniam, castrísque pluribus expugnatis, Leurosium obsidet; munitam arcem & validam, in qua obsidenda res contigit, quam miraculo Rigordus adscribit. Summi erant æstus, & aquarum penuria contabescebat exercitus; cùm repente sicco cœlo nullísque imbribus, riuus castris interfluere cœpit, eâ copiâ vt hominibus iumentísque sufficeret, vbérque fluxit dum obsidio tenuit; alueo iterum post arcem captam exarescente. Nec dubitauerim Deum per prodigia blandiri piis Principibus, & futuris gentium dominis, cùm visum fuerit, elementa subiicere. At Philippus dum Ricardum ab Tolosatibus auocat, ipse ab Aquitanis pari modo abducitur; nam Henricus adiuncto Ricardo, è Normannia in Franciam irruens, diripiebat agros & vastabat. Ideò Francus, omisâ Aquitaniâ, arcibúsque firmatis præsidio, regreditur quam celerrimè, cupidissimus pugnæ, capítque Vindocinum sub ipso itinere: at se Rhotomago Henricus recepit, abstinens pugnâ, ratus factum

Campus sacer. *Decima Saladina.* Anno 1187. *Secundum in Anglos bellum.* *Aqua cœlitus præbita.* Vandosme.

ctum satis quod Aquitaniam tam incommodo hospite liberasset. Interea breues induciæ sub hyemem factæ, afflixítque Anglum magna rerum conuersio. Lues intempestiua ab Ricardi ambitione. Is diuturnam patris vitam pertæsus, moræque impatiens quæ regnum differret, ab Henrico sceptri consortium flagitat: iniquitatem voti prætexebat falsa iuris specie: postulabat sibi desponsam Alisiam Franci sororem in vxorem tradi, cum ea consortium regni reposcebat; vt quâ conditione Henrico fratri nupsisset olim Margareta, eadem sibi Alisia soror enuberet. Reponebat Henricus, conditionem fratrum diuersam; id promissum fratri non Ricardo; Alisiam vxorem habeat, quando desponsa est; at in regnum Angliæ præcox non inuadat; imò expectet, dum à patris obitu maturescat cupiditas. Et ius Henricus auctoritate & potentiâ tuebatur. Ideò Ricardus ad Philippum transit, & de patris acerbitate multa conquestus, præsertim quod sponsam in ignominiam Franci retineret, cupientem Regem in Henricum impellit. Mota versus Cœnomanos arma, & captâ Nogenro, ad ipsum Cœnomanum traductæ copiæ. Ad famam aduentus, Henricus oppido fugæ propior exiens, festinat ad Turones, vrbem amplam & validam hosti obiecturus. At Philippus expugnatâ Cœnomano, Henricum sequutus, tendit ad Turones, admotúsque ad Ligerim, ingentis animi indolísque fortissimæ indolem præbet. Quippe vrbem tegebat Ligeris, detraxerátque Anglus nauigia, ne transmitti posset, & decurrebat præceps amnis vndísque tumidus: cùm Philippus inter primos equitum inuectus in ripam, & cunctandi impatiens, aquas lanceâ explorat, repertóque vado contra spem omnium, equum immittit, amnémque transit omnium primus: ingenti lætitiâ turmæ sequuntur, admissóque tergo equitum pedite, ad vrbem applicatur exercitus. Is gratulantium Regi impetus fuit, vt illicò ad muros Ribaldi Regis successerint, (ita vocabant lectissimos militum & audacissimos, qui primi omnium se committebant periculis) sociísque vrgentibus vrbem expugnarint. Chinonem Henricus confugerat, cladísque nuntio actus in tædium, paucos intra dies vitâ cessit: morte vel suâ, vel illatâ à filio, loris equestribus præfocatus. Sanè cùm primùm Ricardus ad cadauer accessit, vis ingens sanguinis ab mortui ore & naribus in eum prorupit; iustâ parricidij accusatione. Ita Ricardo regnum confectum est, & cum Philippo pax, vrbes captas vltrò donante, & abstinentiâ redimente concordiam.

Ricardus in patrem rebellat.

Le Mans.

Rex Ligerim transit.

Ribauds du Roy.

Henrici Angli mors.

XXIX.

Regis profectio.

Nimirum Philippum implendum votum vrgebat, rebúsque publicis semel compositis; quanquam affligeret priuata calamitas, nam Isabellam charissimam coniugem efferebat, Palæstinam vnam voluebat animo, in eámque intendebat vigilantissimas curas. Sanè expeditionis celeberrimæ in proximos Reges ardor inuaserat. Nam præter Ricardum, qui votum ipsum cum Philippo susceperat, Fridericus Imperator tandem cum Pontifice Vrbano III. contractâ pace, forti magnóque exercitu in Asiam properabat; erátque summa expectatio omnium; tergeminæ illæ & bellicosissimæ gentes quam fortitudinis operam ponerent. Apparatis omnibus Richardus Philippum conuenit Parisios, & constituto de via consilio, profectus est Massi-

 liam,

PHILIPPVS AVGVSTVS.

liam, soluturus inde, classe ab Oceano per Herculeum fretum traducta. Philippus posteaquam regnum Adelasiæ matri, filiúmque vagientem in cunis, & Guillelmo auunculo Rhemensi Archiepiscopo regendum commisit, regendique leges ipse conscripsit, à sancto Dionysio petitis vexillo & baculo, Genua quò classem præmiserat, spei plenus soluit. Et primùm fœda tempestas iactatam classem cum magno periculo per Tyrrhenum mare disiecisset, tandem ad Siciliam scilicet Messanæ portum applicuit; in quem postea Rex Anglus appulsus est. Nec tenentibus portum procella sua defuit; quæ longè grauior non nauigia modò & vectores, sed ipsos animos afflauit turbine atque agitauit. Tancredus Rex obtinebat Siciliam; eò euectus, non ortu quidem & incunabulis, sed suffragiis populi: nam Guillelmo sine liberis mortuo, postremo è Guiscardorum familiâ, Tancredum substituerant Siculi, quem & à Rogerio Guillelmi auo quanquam impari matre natum asserebant. At ipsi cum Anglo dirimendum erat quid controuersiæ: nempe Guillelmo Ioanna Ricardi soror enupserat, agebátque in regno Ioanna, dum ipsi Tancredus restitueret dotem. Petitionem Ioannæ aduentus fratris intendit, & Ricardus à Siculo solutionem debiti flagitat. Siculus cùm pecuniæ excusaret inopiam, molestúmque hospitem profecturum breui arbitraretur; Anglus dolo comperto commorari statuit, donec sorori dos persolueretur. Extemplo offensio Principum irrepsit in subditos; rixâ exortâ, Anglis quotquot Messanæ agebant plebis tumultu necatis, Anglus in castris furere, & prorumpere in excidium vrbis. Verùm intercedente Philippo conciliata pax, pernegante Tancredo facinus, & solutionem dotis pollicente. Quam nihilo magis cùm solueret; Anglus, iracundiâ moram omnem vincente, suos è castris eductos Messanæ admouet, tantóque impetu, ferro, igni, scalis, ariete vrbem impugnat, vt vi in eam proruperit, magnâ ciuium cæde, & facultatum direptione. Serius pœnâ Tancredus sapuit, & supra dotem vim magnam pecuniæ Anglo numerauit. Reconciliato Siculo Francum ab Anglo noua res disiunxit. Ricardus Henrico mortuo Adelasiam sibi desponsam intactam dimiserat, caussatus virginem violatam à patre, nouúmque coniugium cum Berengariâ Garsiæ Nauarræ Regis filiâ iniuerat; eo rerum articulo Berengaria in Siciliam appellit, ad contrahendum coniugium. Hinc Philippo dolor, eò grauior, quod vetabatur prorumpere, iusto in speciem Ricardi repudio, legitimam sponsam nullius iniuriâ aduittentis. E dolore suspicio timor & odium instaurata, eáque animorum orta dissensio, quæ sancta corrupit consilia, spémque intercepit gloriosissimæ expeditionis. Accesserat fraus Tancredi, an perfidia, duos Reges committentis, ne fortè iuncti in se arma conuerterent. Is Richardo Philippi litteras ad se scriptas exhibuit, quibus Francus pollicebatur, se totis viribus ruiturum in Anglum, & ducturum in vincula, nocte quiescentem, si vellet Siculus simul in communem hostem irruere: falsas litteras affirmabat Philippus, veras Ricardus putabat; sic odia mutua exarserunt, prima beneuolentia tam citò exarescente quæ Principes inter, & æmulos gloriæ diu nusquam perstat. Tandem post multam

Marginalia: Anno 1190. — *Appulsus in Siciliam.* — *Turba in Siciliâ.*

multam altercationem verborum, Vere appetente, negante Anglo profecturum se nisi confectâ æstate, Rex Messanâ soluit, velis in Syriam datis, Angli moram & contumaciam multùm incusans. PHILIPPVS AVGVSTVS.

Et quidem deploratis Palæstinæ rebus, subsidia noua expetebantur. Fridericus Imperator, magna in rerum gloria, tam Græcorum victor quàm Saracenorum, traductis per Asiam copiis, non longè Antiochia amne submersus, seu natans, seu lapsi equi præceps, florentissimas res lugendo casu afflixerat. Et tametsi Fridericus filius susceptum exercitum ad Ptolemaidis obsidionem duxisset; quæ vrbs in Phœnicia magni momenti ad expeditionem factam videbatur; morbis tamen vulgatis, tum ipse interiit, tum Germanorum tantus numerus, vt pauci admodùm superessent. Perstabat tamen in obsidione Guido Rex Ierosolymæ, redemptis auri vi vinculis, cum Henrico Campaniæ Comite, obsesso propior quàm obsidenti, & Saladinus terrori erat, affuturus vrbi magno exercitu; cùm Philippo adueniente, suscitatæ spes, & redintegratus militum animus. Philippus illicò se ad murum admouit, applicitæque machinæ labem intulerunt, quæ capax irrumpentes Francos admitteret. Inhibitus tamen à Philippo Francorum impetus Anglum præstolante, cui communicaret victoriam, & laboris immuni partem præmij traderet. Ille serius postquam Messanâ soluisset, moras etiam viæ in nauigando nexuerat. Primùm tempestate obortâ, in plures Insulas classis disiicitur; deinde ex calamitate regnum nouum enascitur. Cyprum Isaacus Rex obtinebat, Græcus gente, & Manueli Imperatori affinis; ille Anglos quos in Cyprum procella effuderat, pro misericordiâ in naufragos, auarè & crudeliter habitos, bonisque spoliatos compegit in vincula. Quin & Ioannam & Berengariam, hanc Ricardi sponsam, sororem illam, portu interdixit, permisitque furentibus ventis, nullâ ratione dignitatis aut sexûs. Ricardus quem vel iniuriæ vmbra efferabat, Cor Leonis ob militarem audaciam dictus, collectâ classe Rhodo in quam confugerat solués, Cyprum inuadit, victum aliquot prælijs Isaacum capit, regnóque eiectum ablegat Tripolim, vinctum catenis in ludibrium aureis. Tum potitus regno, impletúsque præda, tandem vela conuertit in Syriam; faustáque nauigatione, naui occurrens, qua Saraceni Francorum habitu, vt custodias fallerent, tecti plures vehebantur, spe auxilij Ptolemaïdem submittendi; in eam irruit, mergítque fluctibus, raptis in vincula Saracenis. Qua auctus gloriâ, ad Christianorum castra appellit. Illicò obsessi, cùm extrema vrgerent omnia, recénsque Anglus muro immineret, vrbem dedunt, redemptâ magnis pecuniis prædâ, & pluribus Christianorum solutis, tum sanctissima Cruce Regibus promissâ. Verùm id lucrum multo Francis stetit; nam morbo aut ferro plures extincti sunt; hoc Albericus Franciæ Marescallus, & Rotrouius Comes Perticensis; illo longè plurimi, Philippus Flandriæ, Theobaldus Blesensis, & Stephanus Sancerræ Comites, cæterique è nobilitate præcipui; morbo inter arma, hoc est in ipsa mortis officina plerumque grassante. Quin oblata seges Ricardi iracundiæ in vsu victoriæ; primùm ab Austriæ Duce Leopoldo, qui palmâ

XXX. *Rex Ptolemaidem venit.*

Ricardus Cyprũ occupat.

Ptolemaïs capta.

Du Perche.

Ricardi ferocia.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

ſuperbior, poſt vrbem redditam vexillo ſuo ſupra turrim erecto, trophæum victoriæ ſpectante Rege poſuerat. Id Anglus cum ignominia deturbari iuſſit, cæſis aliquot Germanis qui vim repellebant, & iure quidem, quanquam longa haud multò poſt facinoris pœnitentiâ. Altera bilis cauſa, victi Saraceni, qui pro verâ Cruce ligneum truncum ſubſtituerant; iuſſu Ricardi ſeptem millia captiuorum cæſa, per impotentiam iræ, non explorantis, an fraudis conſcij forent, qui cædebantur.

XXXI. *Inter Francū & Anglum diſſenſio.* Ea belli ſacri præludia: Saladinus & Ieroſolyma, ille vincendus, hæc recipienda, iuſtum opus erant, Regúmque negotium. Sed quæ animos in Sicilia diremit diſcordia, eos planè diuulſit in Syria. Plures præter æmulationem cauſæ acceſſerant. Ricardus vbi primùm in Phœniciam appulit, ob quæſitam regno Cyprio gloriam, prædámque vberem, ſummam opinionem concitauerat ſui; pleroſque afficiebat illicium nouitatis, & opum ſplendentium lux præſtinguens, Piſanos maximè & Genuenſes, quorum amor vtilitate conſtabat. Contra Francus morbi ſæuitiâ imminutus; qui reliqui erant pecuniæ inopes, commeatu abſumpto, liberalitatem alterius penuriâ ſuâ commendabant. Præterea Philippus Conradum Montisferrati Dynaſtam fouebat ſtudio, Guidonem Luſinianum Ricardus, *De Luſignā.* infenſos inuicem odiíſque oppoſitos; vt qui Reges non auderent palam contendere, pro clientibus ſinguli clam decertarent. A Luſiniano coëmerat Ricardus ius in regnum Ieroſolymitanum, quod totum capiebat ambitione ampliſſima; regnum Cyprium nuper occupatum Guidoni in pretium donans, certum bonum pro ſpe ambigua. Nec placebat Franco communis laboris præmium vni addici. Quid quod Ricardus conſtituta ab delegatis vtriuſque gentis infringeret, & abuſus viribus quibus præpollebat, ad arbitrium omnia regeret. Hæc Philippum vrebant, & à grauiſſimâ quâ decubuerat ægritudine nondum confirmatum, quando pugnare in æmulum nec vires nec religio patiebantur, cogebant ad neceſſarium reditum. Et de Flandrenſi Dynaſtia ſolicitus, mortuo Comite, exiſtimabat in rem ſuam fore, ſi coram adeſſet, & tantam hereditatem in ſe vel ſibi obnoxium deriuaret. *Ob Philippi profectionem.* Vbi profectionis vox inaudita eſt; exclamare Ricardus; *ius gentium & iuriſiurandi vinculum appellare; eò expeditionem ſacram deſinere; eò Paleſtinæ recipiendæ conſilia; vt vno oppidulo expugnato, euaneſcant arma atque diſpereant. Per ſe non ſtare, quin rapiatur in Saladinum exercitus; comparata arma, milites, animos; corrumpi omnia vnius Franci inuidia, cui fortitudo Anglica moleſtia eſſet. At quem lateat eiuſdem ambitio atque improbitas, parantis reditum, vt ditiones Anglorum deſtitutas Rege ſtatim inuadat, & Saladino propemodum fœderatus, Chriſtiani Principis ſpolia referat.* Opponebat Philippus; *moleſtiſſimam ægritudinem, laborantem ſe morbo tantùm non oppreſſum, ſpectari omnium oculis valetudinis imbecillitatem; poſſe primum à Syria regredi qui primus veniſſet; poſtquam Ricardus tantùm temporis in expeditione inſumpſerit, tunc enimverò de reditu cogitet. Ipſum familiam dumtaxat abducere:*

decem

decem millia Francorum peditum superesse, quingentos equites, quos Hugoni Burgundiæ Duci committeret, stipendio in triennium auctos; nemini ingratum fore, præterquam hosti Christiani nominis, si Princeps Christianus saluti consulat, & cœlo patrio valetudinem instauret. Ad ditionem Angli quod spectaret, aduocaturum se superos testes, illibatam fore atque sacrosanctam. Si quid contentionis fortè oriatur, præstolaturum se quinquagesimum diem, postquam Ricardus se in regnum receperit. Hoc præstito iuramento, traditisque Hugoni copiis, Philippus in Europam soluit, & Romæ consalutato Cælestino Pontifice, acerbum iniuriæ sensum in Franciam tulit, animúmque in Ricardi superbiam vlceratum.

Rex in Franciam regreditur.

XXXII. *Ricardi fortuna varia.*

Iurisiurandi religionem absoluit mox Ricardi calamitas, an abrupit. Ille in Syria, præclara multa ediderat, militari audacia in paucis insignis, poteratque Saladinus frangi & Ierosolyma recipi, nisi primùm Hugonis Burgundi obstitisset inuidia, dein ipsius Regis inualetudo; ac postremò inconstantia, bene cœptis infensa, quæ sine laboris constantia non perficiuntur, adegissent Regem ad reditum: Nam instauratis quæ iacebant diruta oppidis, ac Saladini profligato exercitu, imminebat Ierosolymæ; cum repente Hugone Burgundo morte prærepto, iter vertit, ac reditum in Angliam parat. Intempestæ profectionis causa variè tradita; præter veras quas designaui, siue auri vis à Saladino recepti, siue morbus quo conflictatus est; siue à Philippo timor, cuius mentem forsitan ex sua metiens, sacramenti vinculum intutum admodùm arbitrabatur. Titulo tamen Regis Ierosolymitani gauisus est, specioso sanè at inani; quo vt dixi à Guidone Lusiniano donatus, eidem Cyprum Insulam regendam permisit; quam in plures annos Lusinianorum gens, orta è Pictauis, varia sorte, bella inter domestica & externa, non ignauè rexit. Sic tantæ famæ bellum vna vrbe stetit; gentésque fortissimæ, quæ perterrefecerant Asiam, hoc posuerunt operæ pretium; tam incertus est fœderum exitus, & plurium vtilitas omnium damnum est. Simul cum Ricardo bellum ab Asia in Europam vectum est; primò ipsius vinculis, mox libertate. In Adriatico procella iactatus, naufragio ad Istriæ oram depulsus est; cúmque in Normanniam viæ geminæ ducerent, Germanica & Francica; illam ingressus est, Templarium indutus, ne dignosceretur. Lynceis tamen odij oculis, ab Austriacis agnitus, & Duci Leopoldo traditus, contumeliæ memori, quam impunè Ptolemaïde tulerat, hostiliter habitus, tetrum in carcerem ferreósque nexus coniectus est. Nec vnius vindictâ calamitas desiit; nam postquam Leopoldus fecit satis iniuriæ suæ, Regem vinctum seu ferocem belluam Henrico Imperatori pretio vendidit; vt in vno capite grassaretur plurium vltio; viri fortis quidem sed arrogantis; superbia, vincula inter, famem & contumelias, quanquam prorsus indignas, tumidissimum fastum deprimente. Regis carcer Angliam in graues ærumnas impulit: ea quippe diuulsa inter Ioannem Ricardi fratrem, & Guillelmum Eliensem Episcopum regni Cancellarium; cùm is regimen à Ricardo traditum, ille regium sanguinem ambitioni prætexeret, ciuilibus turbis laborabat. Cùm

Cyprium regnum.

Ricardus in vinculis.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Cùm ecce tertius Philippus in Normanniam penetrat, hostis turbas suum commodum ratus. Iusiurandum excusabat, quod iam diu à Palæstina Ricardus abscesserat, vnde effluxerat quinquagesimus dies: se non appetere aliena, qui repeteret sua, Vexinum Comitatum, Margaretæ sorori dotem.

Philippus Normanniã inuadit.

Iámque plura subegerat oppida, cùm quartodecimo mense vinculorum, persoluta immemsa pecunia, ab Imperatore Ricardus dimittitur, quanquam Ioanne fratre obnixe pugnante, oblato maiore pretio si retineretur.

Ricardi libertas.

Solutam cauea belluam dixeris, collecto furore tandem erumpente. Prima vindictæ pabulũ, Ioannes frater & Philippus hostis: ac quidem Ioannes impar ad Philippum confugit: in quem ideò belli conuersus impetus. Pax autem inter Reges conuenerat, dum de libertate Ricardi agitur, commodis

Bellum inter Reges.

Franco conditionibus, ne intercederet; sed cum vinculis pax abrupta. Hoc bello quod triennium tenuit, Philippi gloria paulùm imminuta. Vernolium obsidebat, cùm renuntiatâ Ioannis defectione, qui Ebroicense præsidium, milites Francos plerosque nobiles, specie conuiuij nefariè trucidauerat, & fratri hoc flagitio reconciliatus, Ebroicas tradiderat; cohortes rapiens vt de proditore pœnas repeteret, & vindictæ irritus fuit, & exercitum Ricardo aduenienti obiecit. Nam timore subito miles conterritus, fugam cepit, plurimis ab hoste persequente cæsis. Postea variis hinc inde direptionibus grassati sunt; cùm ad Blesas Ricardus Philippi sarcinas diripuisset; magna iacturâ, præter aurum & supellectilem pretiosam instrumentorum, quibus iura regni describebantur; & Philippus Ioannem ad Ruellium castris spoliasset, Diep-

Pax inter Reges.

Anno 1195.

pámque vrbem peruastasset; nullo alio incremento quàm odij. Tandem vtroque Rege legiones ad prælium promouente, sub clangorem tubarum, immutatus repente Ricardus, aures quas obstruxerat hactenus Pontificis Legato præbuit; actúmque de pace ipso in campo, ad vlmum inter acies mediam, solis Regibus sine arbitro colloquentibus. Dum colloquerentur, ab radice vlmi ingens anguis prodiit, erectâ ceruice sibilóque terribilis; sed abstrusit se illicò, postquàm Reges nudo imminent ferro. Nec ideò pax extra periculum fuit; iam inspectis Principum gladiis, vtrinque miles ruebat in prælium; vix repressus illorum dextrâ & clamore: à bello ad pacem tam difficilis transitus. Illâ constitutâ se Philippus recepit Parisios, cuius vt fructus ad subditos pertingeret, multis miseriis conflictatos, frumentum ex horreis, aurum ex ærario effudit tam liberaliter, vt quod parsimonia pluribus annis collegerat, piissimus luxus statim prodegerit. Et varia calamitas afflixerat Franciam, præter bella, fames, orta præsertim ex grandine; quæ superiore anno telorum instar contorta è nubibus, contriuerat segetes, vi-

Grando funesta.

tes arboréſque absciderat, greges necauerat atque armenta, ædiúmque tecta confregerat, plerisque tantâ crassitudine globis, vt gallinæ ouum excederent.

XXXIII.

Rex Engelbergam dimittit.

Sanè videbatur delictum Regis multifariam luem exciuisse in subditos; eò grauius quò apertius, & in nouem annos contumaciter persti-

tit

tit, occallescens in humanas pœnas cœlestésque. Odium & amor causæ oppositæ in effectum vnum confluxerunt. Rex postquam è Palæstinâ reuerterat, æstu ætatis, (nam agebat annum vicesimum quintum,) ad nouum impulsus coniugium, Isembergam siue Engelbergam, Valdemari Daniæ Regis filiam, multo ardore in vxorem ambiuerat. Illa à Canuto fratre mortuo patre tradita, celeberrimo Aulicorum cœtu Regi nupsit Ambiani. Erat spectabilis pulchritudinis flore, sed nescitur quo fato, ipso nuptiarum die, sic ab ea Regis horruit animus, vt intactam auersatus dimiserit; nullâ alienæ voluntatis causâ, nisi fortè veneficij; aut mutabilitatis humanæ, auersantis illicò quod deperierit; nec Germana virgo, morum Franciæ rudis, sat instructa illecebris ad capiendum Regem credita est. Tres proximos annos vterque coniugum cælebs egit; donec Philippus, tori impatiens, soluturus matrimonium vetus vt contraheret nouum, Episcopos euocat, & prætextu affinitatis, quanquam gradu haudquaquam vetito, iis iudicantibus, resoluitur nexus. Rex haud multò post Mariam siue Agnetem Meraniæ Ducis filiam lecto nuptam admouet, conclusâ cœnobio Engelbergâ. Canutus statim apud Celestinum conqueritur, legésque diuinas atque humanas appellans, Legatos impetrat, qui in Franciâ de totâ re disceptarent. Sed illi cœtu Præsulum conuocato Parisiis, fauentibus Regi Præsulibus, nihil promouerunt. Interea Celestinus moritur, succedit Innocentius nomine III. qui rem vrgens, coacto Viennam siue Diuionem Concilio per Petrum Legatum, Franciam vniuersam interdicit sacris; tremendo Sacramentorum iustitio, vt Templis omnibus passim occlusis, & cadauera insepulta iacerent, & præter baptismum Christiana res nulla obiretur. Tunc excanduit impotens Princeps, & irâ in Clericos, cùm in Pontificem minùs posset, efferbuit; quos eiecit templis, & facultatibus spoliauit. Intestinum eiusmodi bellum, cum Sacerdotibus an cum Deo contractum, ad annum sequentis seculi primum inualuit, quo Suessionem vocato Concilio, Octauiano & Ioanne legatis Pontificiis, causa mirum in modum disceptata est & diiudicata. Philippus gregem Canonici iuris peritorum qui causam propugnarent suam deduxerat; ita per dies quindecim altercatione mutuâ res distracta, & Iustitia iuris caligine inuoluta. Narratur cùm pro Rege omnes certatim dicerent, nec Reginæ vllus causam susciperet; in medio cœtu pulcherrimum Iuuenem constitisse, tantáque facundiâ pro miserâ Virgine perorasse, vt Rex iniuriæ conscius, clam vxori conciliauerit animum. Sanè cùm lis distaret ab exitu, eam ipse vt finiret, primo mane, salutato nemine Iudicum, equum inscendit, atque Engelbergam eiusdem equi tergo impositam secum abducit, Legatis renuntians litem absolutam, & pronuntiatum nouo facto iudicium. Ita solutus intricatissimus nexus; nec alium Iudicem præter se Rex nouit; quanquam ab vxore duodecim annis abstinuit,

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Anno 1193. *Nouam Coniugem ducit.*

Sacris interdicitur. Anno 1198.

Engelbergam recipit.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

nuit, perſtante alienatione vel veneficio; mirâ Reginæ patientiâ, quæ toto tempore ſibi vacans rebúſque cœleſtibus, alienam culpam in beneficium vertit. Agnes relicta dolore contabuit; tolerantiâ veram iniuſtámque coniugem ſecernente.

XXXIV. *Tertium cum Ricardo bellum.* Dum hæc domi ærumnâ Philippus vexatur, & ſuâ quidem culpâ, nono foris bello turbatur, pacatum & ſtantem conditionibus Anglo laceſſente. Nempe Ricardus rixæ immodicus, à Canuto Dano impulſus, & cupiditate agente, commodo rerum articulo, Philippum inter anguſtias deprehenſum, tum interdicti Pontificij, tum dubiæ Francorum fidei, ad extrema agi poſſe exiſtimabat. Et cœlum calamitatem Franciæ viſum portendere; cùm aſſiduis per duos menſes imbribus, eruperunt ripis ſtagna & fluuij, tantóque ſpatio campos inundarunt, vt terreret animos primi diluuij metus aut imago; nec reſtituta eſt ſerenitas agris, donec poſt multas preces ieiunia & ſupplicationes, tandem ſigno Crucis compreſſæ ſunt aquæ, atque alueis redditæ. Tempeſtatem cœli bellum excepit. Ricardus Vierzonum in Bituricibus caſtrum cepit diruítque; quòd Toparcha, Franciæ Curiam in diſceptandâ lite appellaſſet: tum Andeliam Inſulam, circumfluente Sequanâ obiectam Normanniæ, inuadit arce impoſitâ; quanquam ex pactis neutrius Regum foret, & poſitus vtrique terminus, & reclamaret in facinus Gualterius Archiepiſcopus Rhotomagenſis, contorto in operas cenſuræ fulmine, imò cœleſte prodigium minaretur, ſanguine in artificum veſtes depluente. Nec Philippus hæſit armis repellendis; dum Ricardus tentabat Armoricos, ac nepoti Arturo intercipiendo incumbebat, ipſe in Normanniam inuadit, & expugnata Danguto, copiis cingit Aumaliam, verberátque machinis. Anglus Conſtantiâ Arturi matre captâ, poſtquam Arturum Armorici tradiderunt Philippo, tutiorem rati extranei fidem quàm patrui, ad liberandam Aumaliam quæ iam altero menſe obſidebatur exercitum ducit. Nihil cunctatus Philippus properanti occurrit, prælióque conſerto victum fundit fugátque, & memoratur Alani fortitudo, qui Ricardum lanceâ equo excuſſit, in primâ acie generosè certantem, à ſuis tamen ereptum periculo. Aumalia victoriæ fructus capta & direpta. Intra menſem Ricardus ſubſidio ab Anglis petito, receptíſque tribus millibus Niuicolinorum (ij ab extremâ Valliâ immanitate ſupra veteres Normannos barbati) inſtaurat exercitum, & Gailonem obſeſſurus, dum ad vrbem munimenta exploraturus accedit, genu grauiter baliſtâ læditur, & poſtmodùm ad incrementum doloris, noua illa ſubſidia internecione delentur. Philippo hactenus ſuffragata felicitas ad Ricardum vertit, afflixitque calamitas à quo refugerat. Creditur Dei ſupplicium laceſſitum; nam præter Pontificias diras, & depulſos bonis Eccleſiaſticos, Iudæos in Franciam reuocauit, quos tantâ laude eiecerat; ſiue pecuniâ donatus, quam donantibus fœnore

Inundationes. Anno 1196.

Vierzon.

Iſle d'Andely.

Dangut, Aumale.

Alain de Dinan.

Philippi infortunia.

re

re multo Franci refunderent; siue vt sacris viris molestiam facesseret. Ita porrò calamitas cœpit. Ricardus in belli socium, Balduinum Flandriæ Comitem aduocauerat. Ille tametsi omnia Philippo debebat; nam eo promouente obtinuerat Flandros, eiusdem neptem vxorem duxerat, & superiore bello impetrauerat pacem; tamen quod Artesiam Regi dedisset, Comitatu Artesiæ tunc primùm condito, & in Ludouicum Philippi filium transmisso, vt regionem amplam reciperet, professus se Anglo socium arma adiunxerat. Iam Ricardus San-Valerium impositum Somonæ oppidum, situ opportuno, expugnauerat, cùm Balduinus Atrebatum Artesiæ caput cingit obsidio. Philippus ne iacturam grauem pateretur, temerè in Artesiam penetrat, & propemodùm in vincula. Nam cùm cœlo vdo imbribus, riui & amnes agris inundassent, circumquaque disiectis ab Flandro pontibus, lintribúsque distractis, Rex in hostico deprehensus, cùm nec progredi posset nec regredi, leges pacis quæ libuerunt Flandro admisit. Sic captum Atrebatum, & sequenti anno fanum Andomari. Illicò noua temeritas nouum periculum cumulauit; quippe proiecto in omne discrimen animo, cùm Rex belli munia passim susciperet, Ricardus vt opulentam prædam implicaret, ponebat retia quoquouersum; nec incassum collocata Gamacium inter & Vernolium, Rege incauto Anglicis copiis circumcluso. Via ad euadendum supererat, si Rex festinanter regrederetur, & fugâ se in sua reciperet; erátque auctor Menesserius, veteranus Centurio clarúsque militiâ, fugam vt praeriperet; Regi nihil probrosius vinculis; fugam honestam, quæ seruaret regnum vnius capite. At ille cui nec os Mortis terrorem incuteret, nec vlli hactenus terga vertisset, discrimen præsens saluti antetulit, certus animam fortitudini debere non fugæ; ideò selectis ducentis sexaginta equitibus, paríque numero peditum, in hostem inuadit, viámque ferro in confertissimâ acie explicans, periculo saluus eripitur. Versus Gisortium properabat, cùm obiicitur in nouum discrimen: Epta amnis ligneo ponte iungebatur, qui repente festinantium turbâ depressus in amnem corruit; vix medium Rex equitans prætergressus ruinâ deiicitur, & in subiectas vndas præcipitatur; sui tamen compos sub lethi faucibus, equo hærens natanti, in ripam euasit; suæ post Deum salutis artifex: plures mersi è Ducibus, captiui è nobilitate præcipui, quos ruina pontis insequenti Anglo obiecerat. Induciæ postea, promouente Calisto Pontifice, arma hostilia represserunt; cùm Ricardi mors bellum exciuit. Is cùm Calusium castrum in Lemouicibus expugnaret, thesauri vt scribitur cupiditate, sagittâ læditur, leui admodùm vulnere; at saucius cùm nec vsu mulierum temperasset, erat enim in eas pronior, acerbato vulnere extinctus est; capto castro, & donatâ percussori vitâ: fortissimus haud dubiè, magnique

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Artesiæ Comitatus.

Saint Valeri.

Arras.

Saint Omer.

Philippi fortitud.

Chalus.

Ricardi mors.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

que animi; niſi ſuperbiâ, libidine & auaritiâ, imperatorias laudes maculaſſet. Fertur primus baliſtarum vſum, quæ arcu armatæ vi maiore ſagittas emittunt, in Franciam inuexiſſe; Francis enſe & lancea hactenus pugnantibus, per quæ cominus ad pugnam ibatur: at autor ſuo inuento periit, & quo mortem properabat aliis, ipſam inuenit.

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER OCTAVVS.

SYNOPSIS.

Philippi bellum cum Ioanne Anglo. Blanca Regina. Bellum secundum cum Ioanne. Pictauium miraculo seruatum. Philippus Normanniam subigit. Balduinus Imperator Constantinopolitanus. Albigensium hæresis. Monfortius dux Crucigerorum. Pugna ad Muretum. Rex Pictones occupat. Parat expeditionem Anglicam. Bellum Flandrense. Otho & fœderati in Philippum. Rex aduersus hostes progreditur. Pugna Bouinensis. Ioannes Anglus victus. Abbatia victoriæ. Ludouicus bellum in Ioannem parat. Ludouicus dictus Rex Angliæ. Ludouici gesta in Anglia. Henricus III. Rex Angliæ. Ludouicus ab Anglia discedit. Regis Philippi mors. Ludouicus VIII. Rex. Balduinus fictus in Flandria. Bellum cum Anglo. Rex Rupellam capit. Et Anglos expellit. Rex in Albigenses. Auenio capta. Regis mors. Ludouicus Sanctus Rex. Coniuratio Procerum. Blanca distrahit coniuratos. Coniurati in Campania victi. Regis cum Margarita coniugium. Bellum in Mar-

chiæ Comitem. Rex veneno tentatus; Taleburgum expugnat; bellum suscipit pro socero. Regis sancti mores. Vouet bellum sacrum. Cyprum venit. Damiatam capit. Prima ad Massoram pugna. Roberti Artesij cædes. Altera pugna. Causæ calamitatis Francorum. Regis captiuitas. Margarita Damiatam seruat. Regis constantia, & virtutes cæteræ. Rex liberatur. Rex perstat in Syria. Assassinorum Rex. Pastorum tumultus in Francia. Blancæ obitus. Rex in Franciam redit. Rex Flandriam pacat. Rex pacem Anglo donat. Regis in Deum amor. Carolus Andegauus Siciliæ Rex. Regis virtutes.

PHILIPPVS AVGVSTVS. I.

Philippi bellum cum Ioãne Anglo. Anno 1199.

RICARDVM mors acerrimum Philippo æmulum sustulit, bellum haud extinxit; imò cupido per nouas spes recrudnit, & diuiso Anglo oppottunitas Franco parabatur. Successores duo Ricardo exurgunt, Arturus nepos & Ioannes frater, nam absque liberis vita excesserat. Arturus patrui tabulis scriptus hæres, ius & potentiam obtendebat; ius quidem, quando ex Gaufrido natus, genito ante Ioannem, feudorum lege patrem referebat; potentiam verò, quod iam Britonum Dux, & regnum iniens Philippi voluntate supremi Domini, promouentibus Francis contenderet. At Ioannes potentiæ & iuri opponebat ambitionem & fraudem; illa Angliam totámque Franciam absorbebat, hac eludebat vim, artésque pessimas instaurabat crudelitatis atque periurij: & Eleonoram matrem conciliauerat, magni ponderis in quam partem se daret; Anglos præterea Philippi odio demerebatur. Philippus inter æmulos medius, se ad Arturum statim applicuit; vel iustitiæ gratiâ, vel charitate in iuuenem, vel odio in Ioannem, vel priuatâ vtilitate; quod ab incauto adolescente plura posset haurire commoda, quàm à Principe veterano, regnandi & fallendi artibus instituto. Eas ob res Arturo auxilium tutelámque pollicitus, re ipsâ præstat, tradens Andegauos, & in Turones Pictauósque ius concedens; præterea instructo exercitu in Normanniam subit, campum verè Martium. Ioannes impar viribus se tegebat vrbium muris, missóque in Angliam Cantuariensi Episcopo, qui popularium tentaret animos, præstolabatur dum Philippi æstus deferueret. Et is quidem captis Ebroicis, pluribúsque illo in tractu oppidis, ceu confecto bello ad sancti Dionysij acturus gratias venerat. Opportunè interea Ioannes freto transmisso, ab Anglis exceptus, regnum iniuerat, auctúsque viribus, mirâ celeritate repetitâ Normanniâ, imminebat Philippo, iam bellum renouanti, & Lauerdinum castrum obsidenti. Promouerat insuper Ioannis causam Guillelmi Rupij solers industria, qui

Des Roches.

Arturum

Arturum rapuerat, & patruo conciliatum adiunxerat. Res ad pugnam spectabat, cùm Cardinalis Capuani Pontificij Legati intercedentis solicitudine, post inducias breues pax icta est. Cuius vinculum Blanca, Alphonsi Castellæ Regis filia; eadem nata ex Eleonora Ioannis Angli sorore; Ludouico Philippi filio, Eleonora auia pronuba, in vxorem data: donante patruo Comitatum Ebroicensem, & occupata à Rege castella. Et Blanca illa est, quæ Franciæ imò Orbi Ludouicum peperit, instituítque sanctissimum Regem, quem mortales colerent, præferrent altaria, cœlum exornaret; debentibus Francis præclarissimum ornamentum Anglo & Hispano; adeò incertæ sunt res humanæ, vt summum beneficium sit hostium munus. Eâ pace Arturum deserebat Philippus, (tradebátque Ioanni Britones atque Andegauos,) quem modò tanto studio promouebat; ita vtilitas norma Principum est; nec pudori aut amori locus, vbi commodum pollet.

PHILIPPVS AVGVSTVS. Anno 1200. *Blanca Regina.*

II. *Cum Ioanne bellum secundum.*

Nec alius pacis præter Blancam fructus, nam paulò pòst Reges in bellum arserunt. Æmulis & cupidis causæ non deerant. Ioannem accusabat Philippus, quod promissis non staret; & alia obiectans, instaurato cum Arturo fœdere, inducit in Normanniam militem. Arces plures vi expugnat; in quibus memorandum Gornæum, quod situ validum & munimentis, cessit industriæ: nam perfosso lacu, & aquis in subiectos muros effusis, vndarum impetu munimenta collapsa sunt, & aquis torrentibus vrbs ipsa immersa. Ioannes ad diuersa intentus, venabatur Arturum; qui iam Franci ope in spem erectus, cùm Mirebellum in Pictauis obsideret, interceptus à Rochio, patruo traditur; ac ferro grauis per vrbes trophæi instar deductus, tandem Chereburgi vitam claudit. Varia de auctore necis & modo scribuntur; satis constat arcessitam à Ioanne, siue in carcere, siue in maris littore inter ambulandum; & sublatum in iuuene æmulum regni, hostémque domesticum; quando regnantibus, plerumque affinitas arctior, odium maius est. Exhorruit ad impiissimum facinus Gallia; Philippum interfecti mater Constantia vt supremum Dominum appellat, conqueritur de parricidio, pœnásque efflagitat. Nec ille cunctatur; ac parentans Arturo mortuo, quem viuum cupiditati donauerat, de hac cæde, aliísque in Aquitaniâ patratis, reo diem dicit apud Curiam Parium. Cùm se ille non stitisset, solemni iudicio de parricidio damnatur; ditione omni, quam intra Oceanum obtinebat, fisco addictâ, & Coronæ restitutâ. Ad exequendam sententiam, quò se primùm Philippus conuerterit, Normanniam impetens an Aquitaniam, mihi incertum est, laborántque Annales eâ in parte ambagibus; constat in Pictauis Ioannem grassatum, in Normannia Philippum; ergo vtriusque arma seorsum persequar. Ioannes odiis apud Pictauos nobiles deflagrabat, indignum ob flagitium quo Arturi cædem cumulauerat. Vocatus aderat nuptiis Isabellæ Adhemari Engulismensis Comitis filiæ, quibus Hugoni Marchiæ Comiti speciosissima virgo iungebatur; post epulas choreásque cùm ad coniugem sponsa duceretur, ipse interceptam thalamo suo admisit, & pro vxore deinceps habuit, maxima sponsi & omnium offensione, in quos contumelia recidebat. Nuntiato bello

Gournay. Mirebeau. Cherbourg. *Arturi cades.* Anno 1202. *Ioannes damnatus.* *Isabellam rapit.* Conte de la Marche.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

bello, ille vt Aquitanos à Franco auerteret, è Normanniâ progressus in Pictauos, expugnat Turones, incendítque, quod fauissent Arturo propensius; tum Pictauium, Augustoritum veteribus, copiis cingit. Ibi auersis Superis victus & cæsus est. Nam vt ciues narrant, cùm à quodam Clerico proditore noctu in vrbem admittendus foret: ille vrbis claues quas apud Præfectum erat suffuraturus, cùm sollicitè conquisitas non reperisset, fuit inane consilium atque proditio; eluxítque miraculum primo mane, cùm Præfectus templum ingressus Deiparam Virginem precaturus, quam impensè colebat, in eius Simulacri manibus claues inspexit. Imò & ipsâ nocte prodigium auctum; quippe ad portam Angli præstolantes, furore subito tacti diuinitus, versis in se armis, se mutuò conciderunt, donec dies orta furorem discussit: potentissimâ Mariæ tutela, quæ subsidia, vel ab hostibus parat. Ioannes seu miraculo territus, seu clade afflictus, omisit Pictauos, in Normanniam Philippi successibus reuocatus. Etenim ille amplissimam prouinciam propè totam subegerat, primùm armis, dein hostis ignauiâ, Cadomo spectantis inter vxoris illecebras vrbes turmatim in Franciam confluere. Rhotomagus vna supererat, quà munimentis, quà dignitate prouinciæ caput, in quam totus Martis impetus ruit. At ea sicut expugnata fortiter, ita propugnata; ciuibus ingenti animo Principi suo fidem restantibus, quà erumpendo, quà irruentem Francum repellendo; tandem intercisâ spe omni auxilij, cùm & Ioannes obsessorum preces despiceret; illi miseriis & fame enecti vrbem Regi & corpora, immunitates pacti, dediderunt. Sic vbertima regio Anglis erepta, Francis reddita est, annis supra ducentos nonaginta circiter, postquam ab iis auulsa vi fuerat. Iam Philippo metente victorias, & verè Augusto, ab Deo & summo Pontifice reconciliatis.

Pictauium miraculo seruatum.

Philippus Normanniã subigit.

Caën.

Anno 1204.

III. *Balduinus Imperator Constãtinop.*

Eodem anno ingens conuersio Constantinopoli nouum Principem dedit: qui euentus quando ad Francos plurimùm pertinet, non abs re in eorum Historiam inseretur; paucis tamen, vt abiunctus à Rege, & membri instar diuulsi à corpore. Res vna tentata, quod in humanis solemne est, confecta alterâ, Deo conatus nostros ad consilia sua moderante. Palæstina cùm grauiter premeretur, suásque miserias apud Christianos Principes deploraret, auribus Regum auersis quas suum bellum implebat, concitauerat plerosque Nobilium. In Franciâ Fulco Nulliensis in Bria Parochus, diuino afflatus spiritu, expeditionem sacram, per vrbes, castella & municipia, insinuabat plebi & Dynastis; imò verba opere fulciens, patratis haud paucis miraculis, auctoritatem comparauerat dictis. Huius impulsu dabant militiæ nomen omnes passim, tum è populo, tum è nobilitate præcipui; maximè in Campania, inter Proceres recensentur Theobaldus Comes Campaniæ, Balduinus Flandriæ, Bonifacius Marchio Montisferrati, Simon Monfortius, Gualterius Briennensis, Mathæus Mommorantius, aliíque familiarum illustrium plures. Summum imperium Campano delatum, eo morte prærepto, id Bonifacio traditum; quo nec tantisper vsus est; Francis Proceribus ductu suo singulis Palæstinam petentibus; & iis qui Venetias ad elocanda nauigia venerant, Venetorum arte traductis ad

De Nully en Brie.

ad alia. Nam ad obsidendam Zaram deducti sunt, arcem in Dalmatiâ validissimam; & eâ expugnatâ, Constantinopolim adiunctis Venetis nauigarunt; Monfortio iam antè in Franciam regresso. Expeditionis nouæ ea ratio fuit. Cùm ad Zaram pugnarent, aduolauit è Germaniâ Alexius adolescens, aduersus Alexium patruum implorans auxilium. Ille fratrem Alexium Isacium Constantinopolitano potientem Imperio, per nefas deturbauerat, coniectum in vincula orbauerat oculis, quanquam ab eo beneficiis affectus plurimis, ac nuper è Saracenis redemptus, ac nepote compacto in carcerem, thronum conscenderat. Adolescens clam fractis vinculis, ad Philippum Irenes sororis coniugem Germaniæ Imperatorem confugerat, & ipso promouente ad Zaræ castra. Ergo fratricidium & tyrannidem patrui detestatus, Francis & Venetis ostentabat iustissimam causam; facilem affirmabat expeditionem, inermem tyrannum, flagrare omnium odiis, depulsum iri leuissimo motu: & spe mercedis vrgebat animos, vim ingentem auri pollicitus, militem & commeatum ad bellum sacrum; & ad Pontificem demerendum, Ecclesiam Græcam adiungendam Romanæ. His impulsi stimulis Franci, ac maximè Veneti, quorum intererat Constantinopoli præpollere, imponunt nauibus militem, Francorum sex millia, quatuordecim Venetorum. Quis credat hoc milite expugnatam amplissimam ac munitissimam ciuitatem, Orientis Principem, atque tot gentium refertam spoliis; primùm Galata subacta, tum portus inuasus; ac sexto pòst die scalis admotis vrbs capta, quâ parte pugnabant Veneti, Dandulo Duce quamquam oculis capto fortissime omnium præliante. Fugâ tyrannus in tumultu euasit; Isacius è squallore & vinculis throno redditus est, Alexius filius in consortem adlectus; & laus restituta Institiæ, pœnâ criminis & Innocentiæ præmio. His admirabiliter perpetratis, fœderati Alexium de promissis appellant, ille cùm implendis non esset; nec enim Græci assentirent Romanis vlla vi, nec tantam pecuniam exhausto ærario inops conficeret; nectere moras & excusare se, & mox nolle peragere quod nequiret. Sic oborta amicos inter dissensio malum domesticum peperit; coniurarunt in Principem ciues, ac duce Alexio dicto Murzuflo, qui solium occupauit, Alexium necant; Isacio sene præ dolore animam agente; & in fœderatos se instruunt. Intermedia hyems bellum continuit; donec vere appetente, alterâ aggressione fœderati vrbem expugnarunt, Murzuflo fugiente, & opulentissimâ prædâ diuisâ victoribus. Prædæ caput Imperium fuit; quod vtriusque gentis suffragiis Balduino Flandrensi Comiti datum est, tunc annum tricesimum secundum agenti, & capaci amplitudinis tantæ; qui præter fortitudinem, participatam ipsi cum aliis, mansuetudine & castimoniâ præclarissimus erat; quæ virtutes illo æuo rarissimæ, & licentiæ Principum odiosæ. Monferratensi Peloponnesus & Thessalonica concessæ, ob modestiam laudatissimo, qui Flandrensi æmulo suffragatus, nec inuidit Imperium, nec contempsit. Quæ sequuta sint, præclarissima Francorum facinora, Imperium per quinquaginta annos obtentum, Græci Annales vel in contumeliam suam perscribunt: mihi ad alia festinanti his vacare non licet, nec versari extra prouinciam meis rebus occupatissimo.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Constantinopolis bis capta.

PHILIPPVS AVGVSTVS. IV.

Et reuocat ipsam in Franciam amplissima res euentuum illustrium parens, quâ dignitas parta Ecclesiæ, & opulentissima ditio Regno tandem asserta est. Ea Albigensium hæresis, orta, propagata, pressa, & euulsa. Lubet autem plurium annorum materiam simul percurrere, ne sæpius falcem in vnam messem iniiciam, & pòst expeditior ad Philippum regrediar. *Hæresis Albigensium.* Quanquam non sit animus singula pro dignitate exponere: sacrorum Annalium id muneris est: delibabo, quantùm in Francicam rem & gentis gloriam contulisse videbitur. Albigensium hæresis orta siue à Manichæis, siue à Valdensibus, vti suprà exposui, siue ab Visigothis Arianis, siue ex omnium colluuie pestilens fœtus, Occitaniam totam inuaserat atque Vasconiam, & iam serpebat in Salyis. Eatenus Ecclesiæ telis hoc est sacris fulminibus depugnatum erat; cùm Raimundus Comes Tolosanus Hæreticorum caput, Petrum Legatum Pontificium è prouinciâ pellit, contumeliose habitum, cæditque vt creditum est, per vnum è stipatoribus in Occitaniæ finibus. Ob diram cædem visum Innocentio Pontifici auctoritatem potestate armandam, & Tolosanum exercitu compescendum. Vt is è Francia proxima immitteretur, Legatus Pontificis Philippum conuenit, precatúrque ne Ecclesiam indefensam sinat; ducat ipse militem ad offocandam in latibulo Hydram; vel filium ad honestissimum bellum præmittat; id Christianissimi titulo gloriosissimum præludium fore. Philippus testatus nihil sibi religione patrum antiquius; rerum suarum difficultatem obtendit, imminere potentissimos hostes Othonem & Ioannem; nec se nec filium abesse à regni capite sine periculo posse; de cætero nihil omissurum quod foret in Christianæ rei incrementum. Nec intra verba stetit; nam Raimundum dominij iure spoliauit, vberémque prouinciam occupanti concessit; atque adhortatus Proceres vt defensum Ecclesiam irent, bellatorum quindecim millia instruxit, persolutis stipendiis; dedítque facultatem vt palam in Franciâ ad sanctissimam expeditionem haberentur delectus. Ac tanto ardore data sunt nomina, vt Crucigeri ad quingenta millia numerarentur, quorum pectori Crux annexa erat, ad eorum discrimen
Anno 1208. quibus Palæstina militia erat, humero affixâ Cruce; Præsules Procerésque quamplurimi sponte conscripti sunt. Tolosanus ad tanti exercitus famam perculsus, Legato Pontificio Valentiæ occurrit, ac demissione & imbecillitate præualidus, iugum subiens quod imponeretur, iuratus mandata exequuturum, impetrat pacem, ac tempestatem obortam discutit. Enimverò vt absolueretur ab hæresi, reum se ac pœnitentem constituit.
S. Gilles. Sancti Ægidij quod castrum erat in Arecomicis, ante Ecclesiæ fores, nudus iurauit in Corpus Christi Sacrosanctum, impleturum se quæ iuberetur, tum Legatus stolâ collo supplicis iniectâ, quasi capistro eum ducens, nudatos humeros virgis cædit, dum ad aram procederent, ad quam nexu sacro solutus est, & restitutus Ecclesiæ. His perfectis, inter Crucigeros adscribi voluit, ac susceptâ Cruce, ne qua suspicio de pœnitentiâ oriretur, aduenienti exercitui se adiunxit, simúlque cum ipso Biterras obsedit.
Beziers. Ea vrbs cùm Hæreticos contumacius propugnaret, ipsáque imbibisset luem, capta, direpta, & incensa est; triginta ciuium millibus nullo sexûs

ætatísve

ætatiſve diſcrimine ferro deletis. Carcaſſo ne pœnam ſimilem pateretur, pacta conditiones victorem admiſit.

Philippvs Avgvstvs. V.

Tam felici expeditione, placuit Proceribus vnum deligere, penes quem adminiſtratio foret victarum vrbium; & recuſantibus Burgundo & Niuernenſi, Simon Comes Monfortij in Carnutum finibus, quanquam & ipſe renitens modeſtiâ, in id muneris lectus eſt; hic ab Amalarico Roberti Regis ſpurio ſtirpem ducebat, fortitudine bellicâ, & probitate morum commendatus. *Monfortius Dux Crucigerorum.* Et facinoribus expectationem omnium vicit; Volcas Tectoſages magnam partem ſubiiciens, armorúmque terrorem latè circumferens. Verùm & municipia pura ab hæreſi cùm occuparet, inuaderet in Aginnates & Cadurcos in dotem ab Anglo traditos Ioannæ Raimundi vxori; Conuenas, Fuxienſes, & Bearnenſes implicaret belli incommodis, quanquam ipſorum Dynaſtæ alieni eſſent ab Albigenſium tabe; ideò & ambitionis ſuſpicionem iniecit, & Toloſano metum ne ſpecie religionis exueretur omni ditione. Is maturè damno occurrendum ratus, aduolat Romam, proſtratúſque ad Innocentij pedes, condonati ſceleris pœnam deprecatur. & verſâ ad miſericordiam oratione, ab Pontifice veniam omnium impetrat, litteráſque ad Legatum commendatitias, nequid è Toloſano decerperetur, dum amplius cauſa cognoſcitur. His munitus litteris in Occitaniam venit; at cùm vrgerent nihilo ſecius tum Monfortius, tum Legatus, & hic Toloſates ſacris prohibuiſſet, Raimundus inops auxilij externos appellat, Othonem Imperatorem, & Petrum Aragoniæ Regem. Ab hoc tantiſper incolumitatem nactus eſt. Etenim cùm Monſpelij Monfortius pro Comitatu Carcaſſonenſi clientelam Petro Aragonio præſtare vellet, haud quaquam admiſſus eſt; dicente Aragonio, ipſi adminiſtrationem duntaxat commiſſam, non dominium propriúmque mancipium; & præterea Nobiles à Monfortio ad Toloſanum conuertit, tantúmque curâ & auctoritate perfecit, vt breui tempore Monfortium ciuitates propemodùm omnes iam milite vacuum deſtituerint. Verumtamen cùm Cruciferi examinum inſtar identidem in eiuſdem caſtra confluerent, palámque Romæ Legatis inſtigantibus is promoueretur; tandem Raimundus ne videns viuénſque ſpoliaretur, Toloſam ſecedit; ſéque hoſtem apertum profeſſus Monfortio, ad defenſionem omnia comparat. Nec vocanti Aragonius defuit, iam Monfortio vel ob gloriam inuidens, vel ob ambitionem infenſus; prætereà Comitum clientelarium, Fuxienſis, Conuenenſis, & Bearnenſis, cauſâ ſuſceptâ, quos Monfortius bello & Pontificiis minis agitabat. Ac primùm Aragonius interceſſione apud Pontificem, patronum egit miſerorum, ſi quid gratiâ & auctoritate conficeret; at irritâ deprecatione, Monfortio apud Pontificios præpollente, victorem Saracenorum exercitum per Pyrenæos deducit; auctúſque Comitum clientum copiis, ad Murellum tenue ad Garumnam oppidum centum millia militum admouet. *Muret.* Tuebantur oppidum pedites mille, equites octingenti, præda potius quàm præſidium; niſi Dux Monfortius, Deúſque cauſæ palam propitius, plura millia repræſentaſſent. *Pugna ad Murellum.* Nec eâ temeritate Monfortius erat, vt copiis adeò imparibus decertaret; quamobrem nihil non tentauit vt conditiones æquas impetraret;

Anno 1213.

ſed cùm omnes ab ſuperbo hoſte repellerentur, vt ſalutem deſperatione, vel honeſtam mortem conſequeretur, toto milite in caſtra irrumpit dum Rex pranſurus menſæ accumberet. Supra fidem eſt à Monforrio ſtetiſſe victoriam; at victus fugatúſque eſt tantus exercitus; viginti millibus cæſis vel demerſis; quodque intendit admirationem, vno duntaxat equite, octo peditibus inter victores deſideratis; tanti eſt puguare Dei auſpiciis, cœlíque ductu arma tractare. Et ipſe Monfortius opima ſpolia retulit, decus imperatori rariſſimum, quippe in pugnæ æſtu cum Aragonio congreſſus, acerrimè præliantem corripit, deiectúmque equo humi affligit; parcebátque generoſiſſimus victor, niſi miles gregarius cæde plurium hoſtium efferatus, (ducentos Aragonios iam obtruncauerat,) in Regis guttur ferrum immerſiſſet. Ita cæſus fortiſſimus Princeps, & Catholici titulo inſignis, hæreſeos victima, quam propugnauit nemo impunè. Ab hac victoriâ Monfortius cæteris proſperis vſus eſt; & Pontifice & Lateranenſi Concilio, & Philippo Rege, à quo in clientelam admiſſus eſt; & Ludouico Principe ducente in Hæreticos militem; ſed quod caput eſt, parum proſperè Deo. Nam cùm inposterum ſibi militaret non religioni, Toloſæque obſeſſæ ac tantùm non captæ incumberet, obſeſſis prorumpentibus lapide ictus occubuit, ſpeſque conſepultas tumulo intulit. Rapto Duce ſolutæ ſunt copiæ, Raimundus in ditionem totam receptus, hæreſiſque conualuit, futura Ludouici Sancti prouincia. Sed ad Philippum interpellata nos reuocant.

VI.

Philippus Pictones occupat.

Viconte de Touars.

Et verò Philippus ſubactâ Normanniâ rem vrgebat, conuerſúſque ad Ligerim promouebat victoriam. Iam ducum ope latè circum amnem populos ad ſe adiunxerat: Guillelmus Rupius Cænomanos Turones atque Andegauos Ioanni ob Arturi cædem infenſiſſimus eripuerat Anglis, Henricus Regis Mareſcallus, præter vrbes duas Rupellam & Niortum, domuerat Pictones; ij gubernandi Touarſio traditi; Philippo Britones aſſentiebantur, nuptâ Conſtantiâ Guidoni Touarſij fratri, & flagrante in vindictam filij. Aquitania vincenda ſupererat; cùm Ioannes tandem veternum excutiens cum numeroſo exercitu Rupellam appellit, & mox inuadit in Pictones, Touarſio & Guidone fratre, ſummâ beneficiorum obliuione, rebellantibus in Philippum. Ille carpens hoſtis veſtigia arcebat ab arcium oppugnatione: & Ioannes receſſit vno dumtaxar caſtro expugnato, & incenſo Andegauo, quâ in vrbe maiores habuerant originem; vt vel in patriam ſcelus propagaret. Poſt eius diſceſſum Pictonibus Britonibúſque

Anno 1206.

receptis, in biennium induciæ pactæ. At Ioannes reuerſus in Angliam nouam bello materiam ſerit. Monachos Cantuarienſes, quòd Archiepiſcopum quem ipſe auerſaretur dixiſſent, expellit cœnobio, inductíſque Canonicis, munere Archiepiſcopum interdicit. Innocentius Pontifex eâ de iniuriâ appellatus, poſtquam Ioannem precibus minîſque fruſtra aggreditur, tum demùm Angliam Sacrorum vſu prohibet, & Regem graſſantem ſæuius ad extremum ab Eccleſia ſegregat, & aliquantò poſt fide & obſequio Anglos exoluit. Imò ne vanum fulmen atque irritum foret, Philippo per Legatum Pandulfum ſuadet, ſanctiſſimum bellum vt moueat, in Angliam inuadat, Tyrannum in ipſa immanitatis officina mactet, hoſtémque infenſiſſimum,

Ioannes diris deuotus.

ſiſſimum, ſuperorum odium atque mortalium, vno ſemel ictu conficiat. Sponte currenti admouebat calcar, in publicis regni Comitiis Sueſſione rem proponit Philippus; *Ludouico filio parari poſſe regnum ampliſſimum; adoleſcentem ſpei tantæ capacem; tranquillitatem comparatum iri, ſi Francorum hoſtes in ipſorum corpus coaleſcant: imò Anglorum id votum eſſe, poſtulantium & flagitantium crudelem belluam amoueri à ceruicibus ſuis.* Vno conſenſu decreta expeditio,& deſignata pecunia. Conſcribitur miles,inſtruuntur nauigia, & iam ad oſtium Sequanæ ſtant quingenta in anchoris.Ioannes apparatu tanto perterritus, in ſummas adductus anguſtias, cùm præter externum domeſticus hoſtis timeretur; erat enim apud omnes odio; ſtatuit contumeliæ ſpeciem regni iacturæ præuertere, & appellato Pandulfo Legato Pontificis, qui eâ de re plurimùm adnitebatur, vt res perditas quoquo modo reſtituat, ſe & regnum Pontificiæ Sedi profitetur obſtrictum, clientelam iurat; ac recipit in ſingulos annos ſe ſterlinos mille perſoluturum. Hac ſatisfactione placatus Pontifex velificationem immutat, admittit Ioannem in gratiam, nexu ſacro ſoluit, pium Eccleſiæ filium nuncupat, ſubditos ad obſequium reuocat, & Philippo interdicit, ne quid in Angliam tentet, quæ modò ad Romanam Eccleſiam pertineret. Id tametſi moleſtiſſimum videbatur Philippo, hoſtis perdendi eripi opportunitatem, ipſi obtendi inuiolabilem clypeum, immenſam pecuniam in ſumptus impenſam, impulſu Pontificis ſuſceptum id bellum, & intereſſe gloriæ ſuæ, quod tantus exercitus nullo facinore dimittatur: tamen non exiſtimauit irritandum Pontificem in hoc rerum articulo; nec immemor quantùm in vxoris negotio laboraſſet,à Ioanne abſtinuit,& militem inſtructum in Flandrum conuertit. Sanè Innocentij magna auctoritas, qui præter Raimundum Toloſanum Principem, vt taceam Othonem Imperatorem, potentiſſimos Reges ſubieciſſet pœnis, eiſque extorſiſſet voluntatem ſceleris aut facultatem.

Philippus parat expeditionem in Angliam.

Ioannes abſolutus.

VII.

Bellum Flandrenſe.

Flandrenſi bello Reginaldus Francus facem accendit. Erat hic Dammartini Comes, Philippo chariſſimus, idémque Comes Bononienſis, Idâ Bononienſi in vxorem ductâ Philippi beneficio. Porrò aduerſus ſuperos mortaléſque ingratus, cum regni hoſtibus Othone & Anglo clandeſtinis agebat conſiliis; ſpretâ vxore concubinarum greges palam ductabat; vexabat acerbiſſimè ſubditos, maximè in Clericos immanitate barbarâ ſæuiens: quæ ob flagitia ſæpiùs diris douotus, tandem Rege bona in pœnam occupante, regno minarum plenus ad Flandrum profugit, Simone fratre ſecum abducto, & hoſpitem lue rebellionis afflauit. Flandriam regebat Ferdinandus Comes, filius Sancij Portugalliæ Regis. Nam cùm Balduino Flandrenſi Comiti duæ eſſent filiæ; poſtquam is ad Conſtantinopolitanum thronum euectus eſt, cura Virginum collocandarum penes Regem fuit;cuius auctoritate Ioanna natu maior nupſerat Ferdinando,Comitatu in dotē accepto; minor Burcardo Aueſnio: at Ferdinandus vt obtineret tam opulentum coniugium, Philippo tradiderat fanum Andomari & Ariam, vrbes Arteſiæ, veluti Dynaſtiæ huius appendices, & ſemel donatâ Arteſiâ dimittendas. Mox Ferdinandum detractæ duæ vrbes afficiebant magis

Renaud Comte de Bologne.

Ferdinandus Flandriæ Comes.

Saint Omer. Aire.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

quàm plurimæ comparatæ; vnde incendente Reginaldo eas vt reciperet, cum Othone & Ioanne fœdus init arcanum, quod latuit, donec Philippo Anglicam expeditionem paranti renuit arma adiungere; nec vllâ conditione, vel reddendis vrbibus, effici potuit quin secederet. Philippus ab Angliâ prohibitus, iniuriæ memor, in Flandriam vertit, & ducto mari terráque exercitu, oppressurus hostem irruit ferox. Yprâ & Casselio captis, Gandauum obsidet, circumductâ classe ad Suinæ littus Damúmque oppidum. Appellatus interea ab Flandrensi Anglus, Guillelmo Salisberiensi, fratri spurio, Duci egregio tradit classem armatam, qua ille vectus ad easdem Suinæ oras applicuit. Extemplò in Francorum classem impetum facit; vacuámque milite, quem prædæ cupiditas in proximos agros distraxerat, haud ægrè profligat, pluribus nauium demersis aut captis, tum Damum oppidum fretus proditione ciuium obsidet. Ad hæc nuntia Philippus, omisso Gandauo aduolat Damum, cæsisque hostibus quos egressos classe deprehendit, educto vrbe præsidio, & nauibus commeatu, reliquas quæ in portu stabant, ne prædæ hosti forent, incendi iubet, flammísque pariter Damo iniectis, proditione compertâ, magnâ celeritate Gandauum repetit. Nec diu ciuitas propugnantem exclusit, statim admisit victorem simúlque tota Flandria, fide datâ immunitatum. Philippus acceptâ in sumptus belli pecuniâ, dirutis Insulis, & nudato muris Casselio, patratâ vltione regressus est. Digresso Rege Ferdinandus qui ad Hollandos confugerat, ex iis Frisiísque lecto exercitu, Reginaldo armorum socio reuersus in Flandriam, passim excipitur, captóque Tornaco Francos expellit. At paulò post maior rerum moles in Philippum incubuit, & à Flandriâ recuperandâ prohibuit tantisper. Plurimi hostes Ioannis consiliis in vnum insurgunt; omnium caput Otho Imperator, & odio infestissimus. Hic filius Henrici Saxoniæ Ducis, idémque Ioannis è sorore nepos, diu Philippum capitaliter oderat; quà in auunculum propensione, quà Philippi offensionibus; quippe Imperio ipsum inter & Philippum Henrici Imperatoris fratrem disceptato, Rex Philippi partes propugnauerat acriter, Othoníque obstiterat. At postquam Philippus ab Ancherafo Palatino Comite cæsus est, & Othoni assensu Pontificis cessit Imperium, ille odium in Regem tandem exeruit. Enimverò nuper Pontificias ditas incurrerat, propter Siciliam & Tusciam occupatas; vt qui hostes Regis, iidem Ecclesiæ forent. Nam Ioannes quamvis in speciem conciliatus Pontifici, inquinabat se omni flagitio; ac nuper Saracenorum Principi adstringendam fidem obtulerat, vt se clientelâ Pontificis vindicaret. Adsciri in societatem quamplurimi, Ferdinandus Flandrensis, Guillelmus Brabantiæ Dux, Otho Limburgi Dux, Philippus Comes Namurcensis, Reginaldus Bononiensis, Comes Salisberiensis cum Anglis auxiliaribus; tantúsque exercitus, vt peditum centum quinquaginta millia numerarentur; Equitum qui iure baltei insignirentur mille quingenti; præter alios quorum numerus est prætermissus: nam plerique vt ad prædam certam aduolabant: iámque Proceres partiti erant opulentissimum regnum, vt Ferdinando Parisij cum Francica Insula cederent, Veromandui Reginaldo, Anglo trans Ligerim prouinciæ.

Suine & Dam.

Otho & fœderati in Philippum.

prouinciæ, Othoni reliqua; sicque spem optimam vincendi conceperant, vt currus traherent onustos catenis atque compedibus, quibus Rex nobiléssque capti vincirentur. Quin & Mathildis confecta iam senio, Ferdinandi amita, nupta quondam Philippo Elsacio Flandrensi Comiti, vt in societatem belli veniret, & nepoti opitularetur, consuluerat Magos, à quibus responsum tulerat; pugnatum iri, deturbatum Regem conculcandum equorum vngulis, nec sepeliendum, & partâ victoriâ Ferdinandum ingenti pompâ ingressurum Parisios, quæ verba præclara in speciem insanam spem in Procerum animis excitabant. Quanquam euentus docuit, quæ Dæmonum dictis fides habenda sit. Nec odio suo Ioannes deerat, magno exercitu transportato in Aquitaniam, vt eam in partem Philippum distraheret, mediúmque inter hostes effugio nullo opprimeret.

VIII. *Philippus aduersus hostes progreditur.*

Has inter angustias Philippus animum non despondit; Ludouicum filium mittit ad Ligerim, qui Ioannem retunderet; ipse Peronæ lustrato exercitu, quanquam numero admodùm impare, causæ præfidens, occursurus hosti, educit copias. Otho cum fœderatis agebat Valencenis, consulens in quam regni partem irrueret, cùm audito Francum mouisse, & iam Tornaco imminere, ipse pariter educit exercitum, & ad Mortauiam (Mortague.) castra figit, munítque operosè, ne cogeretur ad pugnam inuitus. Vtraque castra octo milliaria disiungebant, aciémque conserere peroptabat Philippus; sed erat temeritatis præcipitis ire expugnatum munitissima castra per angusta loca, paludosa atque lutulenta, quorum difficultate miles vinceretur: & verò hæc mens hostium erat, aut infringere morâ Francorum impetum, aut si ad pugnam inconsultò procurrerent, opportunitate loci cladem inferre. Rex hostium perspecto consilio, immutat propositum, & versus Hannoniam ad diripiendos agros exercitum mouet. Otho re per speculatores compertâ, ratus metum Philippo iniectum, extemplò motis castris toto exercitu abeuntem insequitur. Eáque insequentis celeritas fuit, vt nihil propius actum sit quàm vt incautum Regem obrueret. Guarinus ex Hospitalium ordine, ad Siluanectenses Infulas designatus, militiæ peritissimus, quam diu in Palæstina tractauerat, cum Vicecomite Melodunensi, percepturus quid hostes tentarent, relicto exercitu, collem ascenderat & speculabatur; cùm repente aduertit quadrato agmine fœderatos incedere; nulláque morâ celerrimè ad Francos inuehitur, commonétque imminere hostem, & pugnam inferre. Franci fessi viâ solísque æstu, ibant solutis ordinibus, in Bouinensibus campis, (Bouinæ vicus Tornacum inter & Insulas) cùm vocati in consilium, an pugnandum foret, an progrediendum, vno propemodùm ore oportere progredi statuunt, *Nunc militem fatigatum æstu ac labore, ineptum ad pugnam; distare propius riuum, quem si transmittant, fossam obiecturos se hostibus, cuius beneficio prælientur & vincant; ij fortunam subeant qui aggrediuntur; at lacessiti sedulò caueant, & se alea sortis eripiant.* Hæc sententia inualuit; reclamante Guarino plurimùm, & cladem exercitus nuntiante; si hostes, quod euenturum foret haud dubiè, deprehenderent diuisas copias, & transmissò priore agmine, delerent posterius. Ergo prima acies iubetur incedere, dum in postremâ

PHILIPPVS AVGVSTVS.

postremâ Rex hæret, armísque exutus ad leuandum æstum recumbit sub fraxino: vixdum pontem, qui ligneus iungebat riuum, primi ordines prætergressi erant, cùm strepitu excitatus Rex, monitúsque hostem incurrisse iam & velitari, ac discrimen esse ne postremum agmen deleatur, si ingruant hostes, agnoscit Guarini prudens consilium, certúsque prælij, iubet extemplò reuocari ordines primos, ædémque fortè proximam ingressus, Petro Ecclesiæ Principi sacram, paucis precatus, & implorato in Ecclesiæ hostes auxilio, mox egressus, lætis oculis ac præsagis victoriæ Duces contuitus, arma afferri, séque indui iubet; tum ad milites inflammandos nouum & inauditum orationis genus excogitat. Aram spectante exercitu erigi imperat, in ea reponi Coronam & sceptrum, nam tunc cum Regibus gestabantur, tum ipse intecto capite, dextrâ erectâ, vocémque intendens, ita fertur locutus. *Franci Proceres, vósque commilitones fortissimi, qui modò ad huiusce Coronæ propugnationem vestra corpora in discrimen obycitis; ecce obtestor vos, si quem digniorem qui illam impleat censeatis, is eam habeat; vltrò me abdico, ac depono sceptrum; modò contendatis, ea vt integra & illibata seruetur, nec sinatis ab iis discerpi, quos Deus ab piorum cœtu segregauit.*

Philippi oratio.

His generosissimis verbis permotus exercitus; vno simul ore conclamatur: *Viuat, & regnet æternùm Philippus, viuat Augustus, coronam in perpetuum habeat, ad eam seruandam, vitam si millies suppetat, impendemus.* Tum procumbentes in genua, benedici ab eo flagitant: ipse dum Clerici lectos in pugnam concinunt Psalmos fulgentem galeam induit & conscenso equo ad primos pugnantium aduolat. Simul vt visus est, pugnam immutat, parturítque victoriam. Etenim hostes cùm ad Regem totum exercitum adesse crederent, vt ipsi & toto exercitu depugnarent; qui in frontem inuehebantur, inhibito prælio, ad dextram se flectunt, & protensâ longiùs acie, vtrinque alas ad duo millia passuum explicant. Hac temporis mora duo præclarissima commoda Regi parta. Nam fulgorem solis atque æstum tergo excipiens, eadem in hostium oculos vertit; tum primo agmini regrediendi spatium datum, & Guarino castrorum Præfecto distribuendi militem, quem sic disposuit. Primum agmen ne inuolueretur explicuit; ducebátque cornu dextrum Eudo Burgundiæ Dux, læuum Petrus Comes Drocensis, postremum agebat Galterius sancti Pauli Comes; Philippus in media acie refulgebat, Galone Montiuio vexillum regium præferente: & Regem inuitum tegebant Proceres obiectu corporum, præter selectissimam Nobilium turmam ad tutelam eius vltrò deuotam. Eodem ordine hostes in primi agminis dextro cornu Ferdinandum locauerant, Reginaldum in læuo, Imperator mediam agebat aciem, totis viribus Philippo ingruens. Calebat maximè, nempe die Iulij vicesima quinta, ac sub meridiem; & ardor Martius cœli æstu maior bellatorum animos incendebat.

Conte de S. Paul.

Galon de Montigny.

X I. Et ecce bellicum canentibus tubis, Guarinus velites ad delibandam pugnam immittit: Iij ab Hannoniis Sagittariis excepti, cæsis magnam partem equis, infunduntur in aciem, pugnántque pedites. Mox equites cataphracti directis hastis impetum faciunt, latéque hostem quà grassantur fundunt. Momento temporis miscentur equites peditésque, & stricto

Pugna Bouinensis.

Anno 1214.

ſtricto ferro pugna conſeritur. Spectabatur in primis Ferdinandus Flander, qui animi corporiſque memorabili robore, inter ordines tum ſuorum tum hoſtium dimicans, modò ducis modò militis exequens munus, quà voce quà gladio, incitabat ſuos, hoſtes feriebat. At in Regem vis tota pugnæ incubuit, vt is ſe quem profeſſus erat corona digniſſimum exhiberet. Siquidem in eum vnum fœderatorum arma collimabant cum odiis: Otho præcipuè tres Germanorum turmas, numero animóque terribiles, quæ in necem Regis iurauerant, ſeu alas fulminis inuehebat: pro vexillo præferebatur in curru Aquila aurea palo affixa, Draconem vngue geſtans; tum in aciem Regis tergeminum illud agmen infunditur. Vires Francis haud pares, Regi ſuperior animus erat; poſtquam obiecti equites diſiecti aut cæſi ſunt, ad turmam Nobilium qui propugnabant Regem deuentum eſt; pauci numero, nam centum admodùm per horæ ſpatium decem millibus obſtiterunt, Rege in primis fortiſſimè præliante. Verùm vi obruente virtutem, & ipſi cæſi ſunt, & Philippus obtruncato equo humi deiectus, vnguliſque quadrupedum conculcatus. In tanto diſcrimine, Montinius vexillum demittebat erigebátque identidem, vt in opem Regis Francos euocaret; at excludebant confertiſſimi hoſtes auxilium, & erat Francis coram ſe ſingulis quo pugnarent. Regem interea vis diuina eripuit. In iacentem Reginaldus ira frendens ruebat, expedito ferro confoſſurus, cùm non aſpectabili dextra repellitur, torpentibus neruis, oculíſque præſtrictis; nec à miraculo diſtat, quod ille Montinius Petrúſque Triſtanus ſuis corporibus obtexerunt Regem illibati, dum is à Petro Antiſſiodorenſi in recentem equum imponitur. Tunc enimuerò incredibili animi robore in hoſtem irrumpit; peperítque victoriam, quod eo propemodùm momento Franci dextro cornu profligatis Flandris victores in Germanum agmen inuecti ſunt. Siquidem Ferdinandus cùm ſuos nutare animaduerteret, confirmaturus exemplo dubios, manu pugnans, equo confoſſo, pluribus ictibus contuſus, geminóque vulnere cruentus, à Marellio capitur; captiuo Principe, Flandri reliqui cæſi aut fugati. Victores in aciem de periculo Regis admoniti refunduntur, ferro viam aperiunt & ſub Philippi pugnantis oculis præliantur: nec vano conatu, funduntur Germani, Aquila aurea diſcerpto curru reuellitur, Imperatorem pugnæ impetit furor, treſque è Proceribus in eum irruunt, Maluefinus, Barreſius, & Trienſis, iámque equo deiectum abducebant, cùm à turma Germanorum eripitur, & equo redditus citatiſſima fuga ſe proripit. Vnus admodùm pugnabat obſtinatior Reginaldus; is cùm facilè potuiſſet effugere elabíque victoribus, anteuertens ignominiæ mortem, pugnator acerrimus, quanquam pugnæ vehemens dehortator, agmen peditum cuneatum inſtruxerat, quo vim repellente prorumpebat ipſe, & cædem quoquò ſe verteret inferebat; donec inſequentibus plurimis, & in agmen ſimul peruadentibus, equo tandem ſuffoſſo corruit, armis ita ſolidis, vt tot inter irruentium ictus nullam plagam acceperit. Tum demùm pulſi planè hoſtes, & indubitata victoria. Tam numeroſi exercitus cæſa pars maxima, in fuga pauciſſimi, in ipſa acie plurimi, vt vincentium fortitudini deberetur palma. A me-

Regis periculum.

Huges de Mareuil.

De Manuoiſin, des Barres, de Trie.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

ridie ad occasum solis pugnatum est. Guarinus à pugnâ abstinuit; ab ense Philippus Bellouacensis Episcopus, qui cruori vt parceret, clauâ pugnauit, pluresque hostium ceu victimas mactans, excusauit Præsulem an illusit. Triumphauit Pariliis celeberrimo plausu Philippus, & Ferdinandus elato curru in triumphum ductus, ne veritas oraculo fallacissimo deforet; Reginaldus Peronam ferro onustus in custodiam missus est. Sic gloria genti Francicæ comparata, quam diuino arbitrio, Guarini prudentiæ, Regis fortitudini, suæque debeant. Otho ab fuga Imperio excidit, Friderico æmulo præpollente, & retrusus in Saxoniam, ignominiæ plenus interiit.

X.

Ioannes Anglus à Ludouico victus.

Hæc Philippus in Flandriâ, dum in Andegauis Ludouicus filius Anglum pellit. Ioannes magnâ classe Rupellam appulsus, adiunctis Comitibus Marchiæ & Lusiniani, Vasconúmque Proceribus, transito Ligeri, inuadit Andegauos, ipsámque vrbem Andegauum quam antè incenderat, sitûs opportunitate perspectâ, accuratè munit vallatam mœnibus, futurum aduersus hostes propugnaculum, tum nequid progresso vlterius metum à tergo incuteret, excurrit in Britones, Nannetas vrbem primariam inuasurus. Nuper obtinuerat Britones Petrus Drocensis, è stirpe regiâ, ductâ in vxorem Alisiâ, vnicâ Constantiæ & Guidonis Touarsij filiâ; ille cum Roberto fratre Ebroicensi Comite ac selecto milite agebat Nannetibus, hostémque excepturus extra munimenta educit copias, prælio in capite pontis conserto; quo victus & captus est, ipsáque vrbs in potestatem victoris redacta. Ioannes tam felici successu, Andegauos repetit; circúmque infert arma victricia. Quo rerum articulo si perrexisset vlterius, Parisios regni caput aggrediens, vel Regem in Flandria circumcludens, haud dubiè perniciem certam inuehebat. Sed auertit Deus prudentissimam mentem. Ad ripam Ligeris castrum erexerat Guillelmus Rupius clarissimus ille regni Marescallus, & appellauerat Rupem Monachorum: Ioannes eam vt spinam reuelleret, quasi leuem operam patraturus de via, victorem exercitum castro circumfundit. Atci Rupius præsidium imposuerat fortissimos milites, dignos quibus Francia immortales habeat gratias. Cùm à victoribus omni oppugnandi genere premerentur, cùm foris vrgerent balistæ machinæ atque arietes; cùm per sex hebdomadas quiescendi spatium diu noctúque non permitteretur; ij tantâ fortitudine arcem propugnarunt, vt hostium generosissimis interfectis, carceres Anglo posuerint, eosdémque Franco amouerint. Nempe Ludouicus, imparibus admodùm copiis, nondum ausus Anglo frontem obuertere; modò cùm is hæreret ad remoram imminueretur exercitus, primúsque ille terror cum existimatione deflueret; tunc aucto milite, ne perirent propugnatores fortissimi, statuit confligendum. Ioannes furore percitus exitium comminatus obsessis, patibula plura erexerat, quibus tandem capti affigerentur, iisque ad spectaculum fossam vallauerat; cùm audito Ludouicum instructo exercitu aduentare, terrore quodam improuiso perculsus, seu conscientiâ scelerum, seu diffidentia militum, vasa colligi iubet, amnémque transiri; ipséque inter primos festinatione præcipiti trans fluuium euadit. At dum in castris dux

Nantes. Pierre de Dreux.

La Roche aux Moines.

Ioannes fugatur.

dux milesque approperat, & per tumultum alius alij moram creat. Ludouicus interuenit, & perturbatos confusósque aggrediens, magnam stragem edit, plerisque inter fugam amne demersis. Ioanni pauor ita mentem mouit, vt quanquam Ligeris hostem amoueret, concitatissimo equo aufugerit, nouem leucis vno cursu lustratis. Hæc dies Ludouico Andegauos Britonésque restituit, poterátque donare Pictauos, nisi Patris clementia an moderatio pacem victo donasset. Nam Ioannes Parthenij hærens, à Philippo inducias in quinquennium postulat impetrátque: libertati assertus Petrus Britonum Dux, & Franciæ comparata tranquillitas; Rege ab tot ærumnis sibi suísque honestum otium indulgente, nec Martis aleam prouocante; prospero iactu locupletatus. Et obseruanda Ludouici victoria eodem die parta quo Bouinensis; patrem inter & filium consensu mirifico naturæ an fortunæ: sanè cum Philippus Ptolemaide profluuio sanguinis laboraret, eodem morbo Ludouicus infans vexatus est; eodémque tempore vterque tam dissitis locis conualuit; conformante natura quod perficit similitudo victoriæ. Ludouicus filius regno potitus, votum patris absoluit; nam ad Siluanectum Abbatiam Victoriæ condidit, inductis sancti Victoris Monachis, in geminatæ palmæ monumentum; ísque locus selectus, vt volunt, quod cursores à patre & nato missi laureati ibidem occurrerint, felixque nuntium communicauerint; Deo casus omnes ad incrementum gaudij moderante.

Abbatia Victoriæ.

XI.

Ludouicus iter in Angliam parat.

At illicò noua turbarum seges enata est; pax Ioannem defecit in Anglia, cui in Francia hæserat. Ea res quoniam ad Regem & filium multùm pertinuit, nostri muneris est. Ioannes in Angliam reuersus, & nulla sollicitudine belli distractus, sibi continuò hoc est vitiis suis redditus est, auaritiæ & crudelitati. Cùm in facultates omnium & corpora grassaretur, vrbium & Procerum immunitates omnes extinxisset, templa & anathemata diripuisset, Sacerdotibus eiectis, spoliatis, & cæsis; tandem Angli vno consensu iugum excutiunt, & in Principem rebellantes, quem Tyrannum nuncupant, Philippum conueniunt, natúmque Ludouicum in Regem expetunt. Negotium impeditum admodùm erat atque intricatum; quippe erant soluendæ induciæ, iuratæ in quinquennium, nulla Ioannis in Francum iniuria; nouo bello intercedebat Innocentius Pontifex, Ioannem propugnans, qui vt se in hostes tum externos tum domesticos communiret, regnum Angliæ, cum annuo vectigali, Romanæ Sedi subiecerat; iamque Anglos Proceres sacro telo perculerat Pótifex, & Legatus Pontificius Vvalo aduenerat, qui Regi & filio interminaretur fulmen, si constitutam pacem infringerent: tum Francis tam diuturno bello fatigatis, quid nouæ ærumnæ & pericula noua arcesserentur? Contra, odium vetus & recens gloria contendebant. Præclara Philippo occasio capitalem hostem opprimendi, comparandæ gloriæ Ludouico, & regni quærendi. Cùm eam in partem propenderet Rex, & Ludouicus vehementissimè bellum flagitaret; iamque patre vel inscio vel dissimulante, Coronam Anglicam admisisset, Legatus Vvalo haberi consilium postulat, ac Regem precatur, ne Ioannem vllo modo perturbari sinat; illum clientem Ecclesiæ constitutum,

Anno 1215.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

iure optimo Regem Angliæ esse, & momenti periculosi rem fore, si Principes rebellionem foueant atque promoueant; tum versâ ad Ludouicum oratione, multis deprecatur, ne in Angliam eat, néue Pontifici imò Ecclesiæ bellum nullâ causâ indicat; nihil ipsi cum Angliæ Rege negotij; si gloriâ belli flagraret animus, in Palæstinâ Saracenos, imò ipsâ in Galliâ Albigenses esse, qui profligarentur. Ad hæc Philippus contestatus in Romanam Ecclesiam obsequium, & in Pontificem pietatem, affirmauit nusquam suo consilio, multò minus auxilio Ludouicum filium impugnaturum Ecclesiam; verùm audiri oportere, quid iuris habeat in Anglicum regnum; non continuò impugnare Ecclesiam, qui ius persequatur. Tum vnus Procerum à Ludouico eam in rem designatus orationem eiusmodi habuit. *Molestissimum est Ludouico Principi contendere cum aduersario, quem paterno hactenus affectu coluit, quémque in Iudicem praoptaret, si res pateretur, nec foret arbiter idem qui actor est; Pontificem Innocentium loquor, cuius venerandam & mortalibus cunctis sacrosanctam auctoritatem agnoscimus atque reueremur; ita tamen vt conscribatur terminis suis, & quæ in cœlestibus pollet, à terrenis abstineat, & comparata iura non rapiat. Nam Angliæ regnum iure collatum Ludouico quis neget? Ioannem excidisse ob nepotis cædem Sententiâ Parium iam iudicatum est; ipse mox conscius imbecillitatis id in Pontificis manus deposuit, seque imperio quod pessimè gereret abdicauit; Angli Proceres vno vrbium populique consensu ob immania scelera eiecerunt Principem atque eiurarunt; nunc quid causæ est, cur Pontificis vna auctoritas tot rationibus Tyrannum eiectum restituere possit atque stabilire? Iubebit infectum auctoritas illa quod factum est? Impediet, ne crudelissimo Arturi parricidio nefarius prædo sese polluerit? vetabit ne spoliauerit templa, aras diripuerit, Sacerdotes necauerit, omne flagitij genus patrauerit? prohibebit, ne ipse sceptrum abiecerit, ac coronam exuerit? id enimverò ne Deus quidem. An ergo auctoritas rem perfectam & quæsitum ius immutauerit? At, inquiunt, Ioannes Pontifici ius regni concessit, se clientem constituit, clientelarem Angliam fecit. Enimverò ius gentium appello, & regnorum leges. Quis Regum vnquam, absque Procerum Ordinúmque assensu, eiusmodi nexum regnis imposuit? tu nobis iugum detrectantibus dederis? tibi Sacramento iurauimus, nusquam Pontifici; non in eas leges ius imperandi concessimus; largire quod tuum est, abstine alieno. Ab alienato Ioanne, Ludouico ius partum est: nam & ipse à Proceribus regni delectus est, & vxoris iure propinquior; quippe Blanca Eleonoræ filia, semel eiecto Ioanne cum posteris, vna superest è stirpe regiâ, ad quam hereditas iusta perueniat. Quid ergo Legatus alienis rebus se immiscet? quid auctoritatem flagitioso prædoni obtendit? quid facultatem peccandi prorogat? quid calamitatibus Anglos inuoluit, in clientela præmium & defensionis? quin atrocissima scelera in supplicium vocat, quin iustitiam amat, pietatem atque sanctitatem, sinitque Principem innocentissimum frui iure suo, regnúmque obtinere, quod à naturâ & eligentium voluntate assequitur.* Ad hæc Legato Pontificis diras intonante, solutum est consilium. Mox apud patrem subdubium adhuc atque ancipitem adeò prece Ludouicus contendit, ius vxoris allegans, cui paternum obsequium obesse haud posset, vt eo non abnuente expeditionem susceperit, & Caletio septuaginta nauibus fretum transmiserit; spe omnium certâ, florentissimo exercitu, fortissimisque ducibus transportatis.

Legati oratio.

Philippi responsio.

Oratio pro Ludouico.

Tanto apparatu Ludouicus ad Tanetum insulam applicat, mox Sanduici portu exceptus, versus Londinum Anglis deducentibus iter instituit. Erántque omnia sub ingressum fausta, nisi militaris culpa infelicem exitum contraxisset. Vna stabat à Ioanne Dubris, celebri ad Oceanum portu, firmáque munimentis; in eam Ioannes confugerat, ceu in asylum perditarum rerum, vnde & Ludouico exscensionem arceret: sed eo Sanduici excepto, veritus ne in arce obsideretur & concluderetur, deductis quas ex Aquitania legerat copiis, procul in Vintoriam se abdit magnis itineribus, arce commendata Huberto Burgensi viro fortissimo. Eam recentis exercitu, integrá famâ, Anglisque fauentibus, si obsedisset illicò Francus, expugnare haud ægrè poterat, & amoliri obicem, quo interclusus est rerum cursus; sed cùm prosperitas alliciat, ærumnæ aueriani, Londinum ad coronam decursum est, militaris labor prætermissus. Igitur magno plausu Procerum, omniúmque Ordinum, Londini inungitur Ludouicus, ac præstitis mutuò iuramentis, vrbe cum exercitu egressus, Australem Angliam domat ac subigit. Dum latè vagatur per Angliam, admittitque prouincias, increpatur grauiter à Philippo; *quod Dubrim arcem intactam dimittat, hostium portum atque præsidium & propemodùm in visceribus telum; vnde aliquando rebus suis malum mórsque immineat; accingat se ad expugnationem, reuellátque omninò scrupulum, ne is in saxum & molem inelectabilem crescat.* Culpa Ludouicus setiùs agnitâ, Dubri exercitus partem admouet, alteram tradit Niuernensi Comiti qui Vindesorium obsideret, castrum alterum quod Ioannis præsidio tenebatur. Verùm vtrobique præfectorum fide & strenuitate, res Angli stetit, Franci vacillauit. Quippe Vindesorium cùm arctissimè premeretur, Ioannes vt Anglos nobiles ab obsidione auerteret, delectis copiis in eorum arces & municipia inuadit, agros diripiens, grassánsque cædibus atque incendiis: illi vt hanc luem amolirentur, factâ spe Niuernensi Ioannis incauti intercipiendi, solutâ obsidione ad Ioannem aduolant; at ille admonitus à Niuernense, vt creditur, quem haud temerè proditionis incusant, euasit incolumis, votum assequutus, Vindesorij libertatem. Nec Dubris commodiorem exitum sortiebatur. Etenim Huberti Præfecti admirabilis fortitudo Ludouicum totúmque exercitum repellebat, ita vt Franci frequentissimâ clade imminuti, desperatâ oppugnatione, amotísque procul tentoriis, ad famem & lentam obsidionem confugerint; extrema omnia comminante obsessis Principe, & castra in vrbis speciem confirmante, vt iam non armis sed patientiâ pugnaretur. Inter has moras Angli sensim à Franco deficiunt: momentum ingens Vvalo Pontificius Legatus, qui post Ludouicum in Angliam properans, & ad Ioannem secedens, Ludouicum ipsum interdixerat sacris, Anglos proceres, cæterósque omnes, qui in Regem eum agnoscerent. Accessit Vicecomitis Melodunensis vera aut ficta confessio, qui ad mortem Londini decumbens, affirmauit Ludouicum statuisse Anglos nobiles, quorum ope esset regnum assecutus, de medio tollere, ceu proditores, postquam imperium stabiliuisset. Deinde Ioannis mors præcipitauit nutantes animos, magno humanæ spei ludibrio; quid enim optatius Ludouico, quàm æmulum tolli? porrò inde noui

PHILIPPVS AVGVSTVS.

XII.

Ludouicus dictus Rex Angliæ.

Douures.

Humbert de Bourg.

Anno 1216.

Dubrim obsidet.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

regni naufragium. Ioannes iam impleto scelerum cumulo, omni crudelitate permissa militibus, quibus miserorum direptio pro stipendio foret; simul cum iis suo supplicio plexus est. Nynam amnem vado transmittebat, plaustra & currus vehens refertissimos spoliis, in quos omnes opes è direptis templis congesserat; cùm repente vado incerto, vel amne insurgente diuinitus, plaustra, currus, milites vno impetu euertuntur, vndique nullo incolumi immerguntur; Pharaonicam stragem referentes, Ægyptiis iam sceleribus pares. Ioannes qui in ripa stabat, necdum se aquis permiserat, tantæ cladis molestia affectus, contrahit febrim, & voratis intemperanter malis persicis, morbo intenso, diem vltimum claudit. Quanquam alij venenum à Monacho Cisterciensi propinatum scribant, in vltionem vastati Cœnobij, ipso Monacho præbibente, & simul cum Ioanne inter cruciatus diros expirante: tantus vltionis furor, vel exitio suo sæuientis.

Ioannis mors.

XIII.

Henricus III. Rex Angliæ.

At Vvalo strenuus minister Pontificis, plurimos Procerum atque Episcoporum Glouerniam conuocat, ad coronandum Henricum Ioannis demortui filium. Hic decennis puer & trium fratrum maximus natu, ætate & miseriâ commouebat Anglorum animos; *quid enim in patre puer innoxius deliquisset? cur regno tot maioribus deducto spoliaretur? pœnas scelerum Ioannem dedisse, eiectum, extorrem, odiosum, & detestabilem omnibus; recipiat iura regius puer, nec culpam luat alienæ noxæ. Sanè alienum Principem semper Anglis futurum incommodum, vnis Francis dignitates communicaturum, tum profanas tum sacras, vetus gentium odium restingui non posse; malè aptari corpori arcessitum caput.* Hæc Legatus Pontificius postquàm declamarat, in Ludouicum & sectatores instaurabat diras, diebus Dominicis, palam in templo, frequentissimo cœtu, contorto fulmine. Ita religione amorem in Principem promouente, plerique Nobiles Glouerniam conueniunt, & Henricum huius nominis III. nuncupant Regem; cúmque post Sacramenta tum populo tum Pontifici præstita, custodiendum Guillelmo Pembrocij Comiti supremo regni Marescallo tradunt; penes quem esset armorum imperium, & depellendi Franci negotium. Verum Ludouicus accepta Ioannis morte, ratus prona omnia imbellémque puerum flocci pendens, Londinum regni caput ne ab hostibus occuparetur illicò profecturus, Hubertum Præfectum de Dubri dedenda appellat. *Ioannem fato functum, qui de regno contendat superesse neminem: quid ipse suorum calamitates vltrà prorogaret, nullo compendio, nulla fidei gloria? nam quæ fides hactenus fuerit, modo in rebellionem deficere; nec contumaciæ si se obfirmauerit spei aliud esse, præter supplicium atque patibulum.* Tum promissorum illecebras si flecti se sineret adiungebat. Sed Hubertus fidelitate mirabili in spem & metum munitus, & inuictum testatus animum, respondit; *sibi non Regem defore, dum superesset patri Henricus filius; hunc se Regem agnoscere, huic militare, nec arcem dum spirauerit animus, illi alij dediturum.* Ita Ludouicus soluit obsidium, Londinúmque profectus minora circùm castella occupat, non sine prælio multóque sanguine. Maximè ad Lincolniam Franci sanguinis multum est fusum. Vrbe capta arci imminebant, vrgebántque admotis machinis, concussis saxorum mole & impetu muris. Pembrocius vt vrbem reciperet castrúmque seruaret, Henricianis

Ludouicus Dubri abscedit.

Cædes ad Lincolniam.

Henricianis omnibus conuocatis, vim militum instruxerat, aduentabátque ad præbēdam opem. Aderatque in Pembrocij castris Legatus, æstúque solito arma incendens, pridie expeditionis spectante exercitu Ludouicum diris iterum deuouet, suúmque militem impertitâ noxarum veniâ, ad prælium vt ad bellum sacrum dimittit. Apparari subsidia Franci comperêrant, sed spreto hoste præsidentiâ nimiâ securi agebant, cùm eum adesse iamiam admoniti, diuiso munere partim ad portas vrbis interiori vallo se muniunt, partim ad arcem saxis obruendam sese expediunt. Angli similiter copias diuidunt; partem tradunt Falcasio qui in arcem vi penetret, partem ipse Pembrocius in vrbem immittit. Vtrobique pugnatur acriter; quando Falcasio in arcem admisso, & cum præsidio prorumpente in vrbem, Pembrocio simul effractâ portâ inuadente, vbique pugna, mox strages, tandem victoria. Nam Perticensi Comite Francorum Duce fortiter præliante inter primos cæso, Franci intercepti passim enecantur paucis admodùm fugâ liberatis. Ab ea pugnâ res Francorum in deterius ruere, Angli ad Henricum transfugere, ciuitates atque prouinciæ ipsum appellare, ac breui præter Londinum Anglia vniuersa deficere. Ludouicus quem animus in calamitate non deficiebat, à Philippo operiebatur subsidia, cùm nuntio tristi percellitur. Instructam à Blancâ classem (quippe pater ne Pontificem offenderet, bello Anglico abstinere se profitebatur) Eustachio Monacho commissam, Angli Proceres nauali prælio profligauerant planè atque demerserant; iámque Pembrocius ingenti exercitu Londino minabatur obsidium. Præterea nuntij Romam missi à Ludouico testabantur, Pontificem vibraturum fulmen Ecclesiæ, nisi ab Anglia abscederet. Ideò Lodouicus aduersis omnibus, nomen pacis à Vvalone iniectum admisit, & pax iurata, turpibus Franco conditionibus; qui regressus in Franciam, reportauit ab expeditione tantâ documentum, frustra seri regna in sterili solo, hoc est, alieno; nec facilè noua imperia sobolescere, cùm veterum radices animis hæserint. Hac pace aliquot annis Franci recreati, donec Philippus vitam impleuit, anno quinquagesimo nono; largâ pecuniâ in bellum sacrum & in pauperes legatâ; dictus Augustus, ob splendorem rerum & robur animi; idémque regni Propagator, quod Normannos, Andegauos Turones, Aruernos, & Aquitaniæ multam partem regno comparasset; excelsis animi dotibus, tum belli tum pacis, supra maiores instructus; pronior ad iracundiam, & propositi, vel in prauum tenax; assiduis exercitus bellis; dignus quem circumstarent pericula, è quibus maior semper emersit.

Philippus Augustus. — *Ludouicus ab Anglia abscedit.* — *Philippi mors.* Anno 1223.

XIV. Ludouicus VIII. Rex.

Ludouicus ob magnitudinem animi Leo dictus, iam natus triginta sex annos, inunctus Rhemis, regnum auspicatur, tranquillis omnibus, nulla re præter Regem mutatâ. Nam optimus Princeps, aduersus patrem piissimus, & potestatis iam ante particeps, videbatur regnum prorogasse potius quàm incepisse. Tranquillitatem veterator callidus perturbauit. Balduinus Byzantinus Imperator, à Ioannizzo Bulgarorum Rege captus, coniectúsque in vincula, crudelissimos inter cruciatus vitam posuerat: hæc fama constans: iámque Henricus frater Balduino successerat, regebátque Imperium cùm repente nouus Balduinus exurgit in Flandria. Hic primùm

Balduinus fictus in Flandria.

primùm latêre, & paucis admodùm innotescere; tum rumore gliscente, viuere Balduinum charissimum olim, concitato amore & desiderio, prodire è latebris, dare se pluribus, & narrare quæ contigerint sibi aduersa & prospera. Iam ætate senior, plures enim intercesserant anni, quadam oris conformitate fallebat; sicque omnia componebat ad verum, vt Flandris noui Principis cupidis fucum facere procliue admodùm fuerit. Quippe Ferdinando adhuc agente in vinculis, spe tenui libertatis, ipsi muliebris pertæsi imperij, in obiectam fraudem vltrò proruebant. Iam passim pagi, municipia atque ciuitates admittebant Principem, & calamitosissimum senem miserati euehebant ad solium. Ioanna Comitissa rumore percita, hominem in colloquium vocat, ac fraudem egregiè obtegentem, precibus primùm, dein minis agentem, appellantem naturam & iura gentium, ipso naturæ ductu sub laruâ retegit, depellitque fallacem. Ille accusatâ natæ perfidiâ, omnia questibus miscet, tantúmque perficit fraudis textu, vt de patre admittendo, & expellendâ ingratissimâ filiâ Flandri agitarent. Ioanna enimuerò cum patre orba, cum marito vidua, & cum locupletissimo dominatu inops, ad Ludouicum supremum Dominum confugit, appellátque de fraude iudicem. Prudentiæ negotium haud armorum erat. Eamobrem Rex cum Legato Pontificio & Proceribus Peronam profectus, veteratorem euocat, promissâ incolumitate, ac Flandrensi imperio, si Balduinum se probet. Et ille eò promouit audaciam, vt se Regi in conspectu Procerum sisteret; cui percontanti quæ Balduinum haudquaquam laterent, cùm ignorationem obtegens, ad respondendum moram flagitasset, fraude compertâ saluus emissus est; sed paulò pòst in Flandria deprehensus, in furcam est actus; iusto doli præmio, nusquam his fraudibus diu fallentibus. Quanquam Ioanna apud Flandros laborauit inuidiâ, ceu parricidio cùm scelus plecteret perpetrato; sic ægrè vulgi sensus expugnatur, & ignaræ plebi error innatus est. Ludouici prudentiam fortitudo excepit; huius materia Anglicum bellum. Philippo mortuo, Henricus Rex Angliæ, adolescentiâ æstu Martio incalescente, in spem venerat recuperandæ Normanniæ, ac ditionum quas Ioanni patri Philippus abstulerat; spei iuris speciem inducbat, quod Ludouicus in legibus pacis sancitæ in Angliâ, eas prouincias se redditurum iurauerat, si quando regno potiretur. Quare Henricus de conditionibus Francum appellat, nec incertus responsi, exercitum parat, ad obtinenda vi quæ negarentur. Ludouicus de conditionibus compellatus, in eas primùm ab Anglis peccatum affirmat; Anglos nobiles qui stetissent à partibus suis spoliatos vitâ aut facultatibus; addebátque plurima in fœdus delicta, vt eiusmodi inuestiganti non desunt; sibi Anglus imputet, si leges violentur atque infringantur.

Ludouici cum Anglis bellum.

XV.

Sauari de Mauleon.

Eo responso bellicum insonat; primúsque Sauarus Mauleonensis, in Pictonibus nobilis, spectatissimâ in Anglum fide, Pictonum vrbes Anglo adiungit. Ludouicus cum Henrico Imperatore ad Lotharingiæ fines colloquutus, ictóque fœdere, cum legionibus ad Pictones tendit; Siuarúmque campis exclusum, Niorti quò refugerat obsidet; adeóque premit, vt is liberum

liberum egressum cum sarcinis pactus vrbem tradiderit. Eodem impetu Angeriacum captum. Iámque in Pictonibus atque Santonibus vna Rupella supererat, etiam tum magni momenti emporium; quam Sauarus Anglo asserturus valido præsidio instruxerat, & præerat ipse, obstinatissimus propugnandi Regis digna expeditio quam obiret; ideò omnibus machinis & militari totâ industria muri verberantur; quibus tandem cùm ad extrema vrbs ageretur, Sauarus in Angliam misit, qui stipendia præsidiariis poscerent; deiectos animos instaurari posse pecuniâ; si repræsentetur, spem fore vrbis defendendæ, donec inuehantur nauali classe auxilia. Anglus auaritiæ incusans militem, importuno scommate cupiditatem lusurus, arcas plures mittit ad Sauarum, nummis vt scribebat, refertas; vnde militi numeraretur stipendium. Iis reseratis nulla pecunia, sed saxorum ingens numerus coram spectatus est: quo intempestiuo ludibrio indignati milites Sauarum ad dedendam vrbem adegerunt; sic hostium ope in munitissimum emporium Francus admissus. Sauarns ab Anglo in proditionis crimen vocatus, admonitúsque de imminente periculo, ad Francum transfugit, deinceps egregiè in eum fidelis. Almericus Touarsius ad partes regias similiter accessit; iámque Lemouices & Petrocorij abdicauerant Anglum, & ad Garumnam omnia Regi obsequebantur. Anglorum internerterat opem Falcasius Betfordij Comes, qui suscitatus à Ludouico sic Angliam ciuili bello turbauerat, vt de Aquitaniâ cogitandi tolleretur facultas. Verùm post illos motus oppressos, Henricus conuocatis comitiis, ad ditiones Gallicas recuperandas ingenti pecuniâ designatâ, exercitum legit, tradítque Ricardo fratri classe deducendum. Ille ad Burdigalam trecentis nauibus applicat, & Sanmacario primo impetu capto, Regulam stringit obsidione. Hic mora properanti obiecta, vrbs fortiter propugnata vim irruentium fregit; & imminebat Ioannes Argentanus Franciæ Marescallus, qui opem ferret. Ideò Ricardus cùm nec vrbem capere, nec honestè posset abscedere, fingit se Argentano occurrere, vt Duranij transitu arceret, & reuera soluit obsidium. Argentanus cùm medius amnis intercederet, vt hostem educeret, ipso spectante Limelium in Petrocoriis castrum capit ac diripit; tum Bergeracum maioris momenti oppidum & ipso immoto expugnat. Ita Ricardus pertæsus molesti spectaculi, & conscius infirmitatis, impetratis in annum induciis, classem in Angliam reuexit, vno dedecore opulentior.

Lvdovicvs VIII. — *Ludouicus Rupellam capit.* — *Et Anglos expellit.* — La Reoule. — Limeil.

XVI. *Rex in Albigenses.*

Rebus ab Anglia tranquillis, Honorius III. Pontifex Ludouicum per Legatum hortatur vti in Albigenses bellum suscipiat. Illi à Simonis Monfortij nece receptis viribus Duce Tolosano Volcas infecerant, & lue latius sparsâ trans Rhodanum virus intulerant. Simoni Amalaricus filius successerat, in ius quidem & pietatem, in existimationem & fortitudinem haud quaquam, (rata enim illarum opum hæreditas) ideò ius suum in Tolosanum Comitatum Regi donauerat, acceptâ Comestabilis dignitate, quam modò Mathæus Mommarancius gesserat; eratque iam ab temporibus illis honorifica, & post abrogatum magnum Senescallum, auctoritatis plurimæ tum in domo regiâ, tum in bellicâ administratione. Ludouicum

Cõnestable.

LVDOVICVS VIII.

præter religionem & voluntatem Pontificis, incendebat cupido expungendi dedecoris; nam iterum post Anglicum bellum, viuo etiamnum Philippo, exercitum duxerat in Tolosanum, & Tolosa, plusculos dies obsessa, reuersus in Franciam erat, nullo operæ pretio præter vnius Marmandæ oppugnationem. Nouam itaque expeditionem indicit, & Anglo Pontificiis censuris ne quid moueret prohibito, magno Crucigerorum concursu, adscribit militem, quem ipse duceret. Volcas petenti occurrebat Auenio, vrbs in Cauaribus patenti agrorum planitie, quam situ munitissimam omni opere Albigenses communiuerant, erexeránt que validissimum propugnaculum, quo Volcas tegerent & vltra Rhodanum hostem auerterent. Ergo in eam primus ruebat bellantium impetus. Et gnari ciues discriminis, ad Regem miserunt, qui profiterentur obsequium. Sed eo aduentante, concionabundi hæreticorum obstinatissimi concitauerant in pertinaciam ciues: *Ludouicum religioni suæ perinfensum, deleturum omnes internecione, sacra ac profana omnia perditurum; certam spem in fortitudine positam, salutem omnium in singulis esse. Cur tam egregia munimenta, cur in propugnaculis impensa opera atque pecunia, cur tandiu ad oppugnationem se comparant; si armorum ad strepitum lucémque inanem gregum instar inermium se hostibus tradant?* His permoti renuntiant Regi, vrbe admitti præter ipsum atque familiam nullum posse. At ipse deliberatus intromittendi exercitus, vrbem circumsedet, omnique machinarum genere oppugnare aggreditur. Obsessi se tuentur intrepide, pluribúsque irruptionibus fortissimos cædunt; in quibus Guido sancti Pauli Comes, generosissimus & bellicâ arte clarissimus, præter duo militum millia. Nihilo secius vrgebatur obsessio, iámque muris magnam partem labefactatis, ad extrema admoti hæretici vrbem dedunt, admittúntque victorem. Rex ne indulgentia promoueret scelus, ducentos è nobilioribus abducit in obsides, seditione principes suspendio necat; pœna reliqua, quod clementiæ fuit, in saxa & cæmenta effusa est; diruti muri, oppletæ fossæ, & trecentæ è sublimioribus domus euersæ sunt. Hoc vno facinore debellatum erat, nisi hyems proxima, & vulgati per exercitum morbi obstitissent: nam omnes Volcarum vrbes pœnâ exterritæ certatim obsequium suis cum clauibus victori Auenionem deferebant; vnáque supererat mali caput Tolosa; quæ se pabulorum inopiâ tuebatur; quippe Raimundus omnia circum corruperat, pratis etiam aratro vastatis. Dilata in sequentem annum prouincia; Præfecto exercitûs Imberto Belliiocensi Auenione relicto. Rex versus Parisios iter cœpit: sed in mediâ viâ interceptus, Mompenserij, quod castrum est in Aruernis, morbo pestilenti animam edidit: seu veneno propinato à Principe, cuius nomini pepercit historia, delibato vitæ anno quadragesimo; inter coniugis Blancæ amplexus & effusissimas lacrymas. Quanquam & de Blancæ præsentia multi addubitant, qui Regem amore castitatis mortuum asserunt: nam vxore absente, mortem certam præoptauisse flagitio, quod foret ægrotanti remedium. Obsequentissimus filius, maritus amantissimus, & felicissimus pater: nam ad patris nutum, vel ætate grandis se omninò finxit, adamauit coniugem arctissimè, eíque regni administrationem commisit,

Auenio obsessa & capta.

Regis mors. Anno 1226.

misit, dum adolesceret filius; numerosam ab ea suscepit sobolem, & omnium instar Ludouicum: Roberto secundo genito legauit Artesiam, Alfonso Pictones atque Aruernos, Carolo Andegauos atque Cænomanos, & virtuti ne quid deesset, conceptâ morte in religiosâ expeditione. LVDOVICVS VIII.

Blanca suscepto regimine in acerbissimo luctu, nec immemor filij dum maritum deflet, Ludouicum duodenos annos implentem Rhemis inungi curat & coronari. *Extemplo visa Proceribus noua res, regnare feminam, & fortissimis viris imperare: ab Hugone Capetio rem intentatam; filios maturos regimini capessiuisse imperium; si adiutores tantisper habuerint, eos patruos proximósque affines, non è gynæceo mulieres. Vnam primis annis Constantiam Roberti coniugem aspirasse ad regimen, sed abiectam illicò; & meritò, quæ ambitione omnia perderet. Non aliud expectandum à Blanca.* Hæc Procerum animis sensim innasci; mox radices agere atque erumpere, vbi Blanca suo nutu atque arbitrio gerebat omnia; illis nihil impertiebat pecuniæ, aut ditionis, regiminis quantùm libuisset. Maximè omnium Petrus Britanniæ Dux acerbissimum animi sensum testabatur; huic Ludouicus pater quædam castella commiserat; ea reposcebat Blanca, adeò noua non largiebatur; sic conspiratio breui eo annitente coaluit. Principes recensentur, Robertus Britanni frater Comes Drocensis, Theobaldus Campaniæ Comes, Enguerrandus Concyus; gemini Hugones, alter Marchiæ Comes, alter sancti Pauli; Comites Pontiniensis & Niuernensis, & quem primum appellare oportuit, Philippus Bononiensis Comes, Regis patruus, in quem reiectâ Blancâ conferendi regiminis inibatur consilium. In eandem spem vocari erant, Comites Tolosanus & Phocensis Prouinciæ. Primus omnium re nondum matura Tolosanus erupit: ille Raymundus huius nominis VII. & postremus, qui iam ab Monfortio variam belli expertus aleam, nunc ab obitu Ludouici Tolosa egressus, ceu fractis repagulis grassabatur, occupato castro Saraceno. Blanca in primordiis datura specimen sui, gnara vim famæ à principiis nasci; lecta subsidia mittit Imberto Belliiocensi Dynastæ, (sunt Belliiocenses Burgundos inter & Lugdunenses) quibus ille auctus Volcas aggreditur, Raymundo imminet, ac se Tolosam recipientem cingit obsidio. Istud amplarum vrbium fatum est, vt amplitudine sua corruant, rórque hostes sæpe includant quot ciues, maximè cùm alimenta deficiunt. Ciue & milite referta Tolosa, frumenti inopiâ laborabat, incuriâ Principis, parum trepidantis qui bellum inferret. Modò cùm immineat fames, & defectionem ciuium metuat, legem accipit à victore, inítque in conditiones, sibi deterrimas, Franco quam optimas. Earum potissimæ; vt Regi in sumptus pecuniam daret, ditionem traderet quæ trans Rhodanum esset; Hæreticos desereret, pœnis afficeret, ac Hæresim ipse eiuraret; Ioannam filiam quam susceperat vnicam, daret nubendam Alfonso fratri Regis, atque in dotem Tolosanum Comitatum; qui regno annecteretur, si coniuges nullis liberis vitâ excederent. Vt promissa ista, ita perfecta sunt. Abdicauit Raymundus hæresim, nudus caput, pedes & brachia; instituta Tolosæ vniuersitas studiorum ad litteras propagandas, & Inquisitio ad hæ-

XVII. LVDOVICVS SANCTVS REX.

De Coucy. De Pôthieu. De Prouéce. *Raymundus Tolosanus à Blancâ subactus.* Beau-Ieu. Anno 1227.

LVDOVICVS SANCTVS.

resim reuellendam. Reginæ Ioanna adhuc tenera dum adolesceret tradita, & Raimundus ipse Parisiis turri Luparæ inclusus, dum cætera implerentur. Trincauellus Biterrensis Comes accessit victoriæ, qui tumultuari ausus, breui compressus, legem admisit. Ita ductu feminæ difficillimum bellum conclusum est, quod plures annos plurimosque duces tenuerat; adeò infirmæ sunt mortalium vires, vt Augustis & Monfortiis vna mulier præstet. Coniuratio Procerum hoc successu adeò non intepuit, vt efferbuerit maximè. Marchiæ Comes intonabat omnium auribus, exacerbans dolorem animi. *Quandiu vni feminæ obtemperabimus viri? præstolamur vt nos in gynaceum ableget, pensa distribuat, & ad colum agat, qui arma nescimus? Nos fortasse orti ex Francis illis fortissimis, qui Regum imperia vix patiebantur, quibus obsequij merces erat ipsum imperium, qui regebant quæ gererent, tam Principum socij quàm ministri, & in consilia euocati prius quàm in castra: scilicet nos è vulgo promiscui, plebeij nos atque ignobiles, in nexum nati atque seruitutem? At cui feminæ præstamus obsequium? nempe Hispanæ atque extraneæ; quæ maiorum mores vel nescit vel spernit: quæ genio suæ gentis res nostras contaminat; quæ materna stirpe ad Angliam spectat: vt posteri nos præclarissimos habeant, dignósque vnde originem ducant, qui rerum fastigio imposuerimus feminam, peregrinæ stirpis atque inimicæ. At si auos & posteros negligimus, nostra nobis ratio flocci erit? Tolosanum respicite, cogitate quæ misero inter vincula mens sit, quis animus; perpendite imperium, copiam, delicias, libertatem, in seruitutem, inopiam, carcerem & vincula defecisse: hæc vobis imminent, hæc stant in foribus; nec putatote, superbissimam feminam quieturam vnquam, dum emineat aliquid, quod metum ipsi vel suspicionem iniiciat.* Eiusmodi plura Marchiæ Comes; spe omnium tacitâ, si quisque administrationis partem capesseret.

Coniuratio Procerum.

XVIII. Ea consilia Regina solertissima femina cùm aperuisset, irrita vt faceret, industriam primùm, tum vim adhibuit. Ferdinandum Flandriæ Comitem, diutino carcere maceratum, vinculis soluit, gratiæ & dignitati restituit: ille oppositus coniurantibus clypeus; nam fama, peritia, socij, animus in eo paria, & præter memoriam beneficij vindictæ cupiditas summa erat. Nam Petrus Britanniæ Dux conatum omnem intenderat, vt soluto cum Ferdinando coniugio, Ioannam Flandriæ Dominam vxorem haberet; nec ipsa Ioanna, pertæsa solitudinis, repugnabat; nisi Blanca obstitisset, Britanni magnitudinem suum damnum rata. Erecto propugnaculo, clam hostem aggreditur. Philippus Regis patruus Caletum in Comitatu Bononiensi, pagum adhuc vno portu commodum, cingebat mœnibus & munimentis, vt receptum haberet tutum coniurantibus, & excipiendo Anglo posticum; eius animum Regina suspicionibus implicat; socios fraudi esse, inire clam ipso consilia, & constituisse, postquam ipsius nomine amouissent Reginam, Enguerrando Coucyo regimen tradere: quibus suspicionibus solerter iniectis, sic Philippus permotus est, vt repudiatâ coniuratione, se Blancæ addixerit, odio in socios capitali. Expugnato Philippo, Theobaldum Campaniæ Comitem, opibus & clientelis prævalidum, nouo telo adoritur. Erat illâ pulcritudine formæ conspicuâ, quæ necdum ætatis anno

Blanca distrahit coniuratos.

quadra

quadrageſimo defloruerat, tantâ venuſtate, lepore, & elegantiâ ſermonis coniunctâ, vt efficaciſſimis oris illecebris perruaderet in omnium animos, ac perſuaſos in omnem partem inflecteret. Eius amore diu flagrauerat Theobaldus, in ſinu dum viueret Ludouicus, paulò apertius ſolutâ Blanca & liberâ; ſed acerbius ab caſtiſſimâ feminâ habitus, indignans ad coniuratos acceſſerat, amore operto potius quàm extincto. Vt eundem in regni commodum ſuſcitaret, Regina excipere hominem blandiùs, alloqui ſuauiùs, allicere oculis, & teſtari beneuolentiam; tum inflammatum & coniectum in ſpem nuptiarum, auellere ab ſociis, & in regis partes traducere; quippe caſtiſſima femina non putauit vel leui culpâ in pudorem delinquere, ſi cum inſano iuxta inſaniam ageret, & naturæ donis publicum ſcelus auerteret. His munita præſidiis arma in reliquos parat, contractóque exercitu ſuſpectos in iudicium vocat. Illi cùm abnuerent ſe Pariſiis ſiſtere, vbi Ferdinandus & inimici cæteri præpollerent; deſignatum eſt ad ius dicendum Vindocinum; quam illi vrbem vltrò admiſerunt, ſpe inſidiarum, quibus Rex intercipi poſſet, & gubernaculum ipſi arriperent. Iam Ludouicus ſe in viam dederat, & Montem Ericum peruenerat, cùm renuntiatur equitatum Stampis & Corbelij collocatum, quo circumcluſus abduceretur. Eò loci hærens reſcribit ad matrem, de periculo monet, & quid facto opus ſit conſulit. Blanca in amantiſſimi nati diſcrimine, Pariſienſes quod auxilium proximum vocat, & optimates in conclaue admiſſos profuſa in lacrymas ſic hortatur. *Arceſſiui vos in lacrymarum ſolatium, & opportunum calamitati ſubſidium; Ludouicum colendiſſimum Regem coniurati armato milite Monte-Erici obſident; tentatum flagitium, non patratum; veſtrum eſt optimi ciues intercedere, & patrandum nefas excludere. Quid vos moror pluribus? Rex captiuus propemodùm, implorat Pariſienſium opem, ſperat illorum fide ſe ereptum iri, hanc vnam flagitat, hac ſe paſcit, hac nititur, huic vni ſalutem commendatam cupit. Si poſt vota Regis, amantiſſimique Principis, dolorem meum lacrymáſque conſulitis, ſi afflictiſſimæ matri attenditis; en fletus, en mærorem perſpicitis, en calamitatis triſtiſſimum metum; obteſtor vos per eas lacrymas, per non aſpectabilem doloris aculeum, malo occurrite, Regémque ſupplicem è manibus hoſtium vindicate.* Hoc ſermone Pariſienſes incenſi, arma expediunt, numeroſo agmine ad Regem conuolant, reducunt ſaluum Pariſios, optatiſſimúmque matri reſtituunt. Sic irritæ coniuratis inſidiæ, nec aperta vis proceſſit commodius.

LVDOVICVS SANCTVS.

Montlehery. Eſtampes. Corbeil.

Reginæ oratio.

XIX. Illa primùm in Theobaldum Campanum erupit. Eum coniurati verſari in Aulâ paſſi hactenus erant, vt exploraret Reginæ conſilia, ipſiſque propalaret; at Reginæ fidus quæ animo voluerent indicabat, & patefactos dolos opprimebat; quid enim Amor non euoluat & explicet; Re perſpectâ conſpirantes vt hominem à Regina abducerent, ſpem faciunt Yolandæ in vxorem ducendæ, quæ ſola Petro Britanno in liberis erat, & vorabat hamum incautus, cùm Regina rem diſcutit, & coniectu oculi Amantem in nexum reſtituit. Tum coniuratis excitatum odium & vindictæ flamma in Campanum: & commodè is acceptâ contumeliâ ab Roberto Regis fratre, tantùm non puero, quòd amorem aperiret imprudentiùs, in Campaniam

Et alios vincit.

Coniurati in Campanum.

A Rege pelluntur.

Anno 1228.

Britanniæ Dux in officium redactus.

Bellesme.

secesserat, cùm geminato telo à Coniuratis impetitur. Primùm Cypri Reginam Alisiam arcessunt; ea Henrici Campaniæ Comitis filia, quem à liberalitate Largum dixerunt, post Amalarico Cypri Regi nupta, hereditario iure reposcebat Campaniam, excludebatque Theobaldum patruum secundo-genitum, quando in Franciâ Dynastiæ omnes, regno excepto, admitterent imperium feminarum. Præterea ius armis promoturi, in Campaniam penetrant Duces Burgundiæ & Britanniæ, fœderatis adiunctis; diuersísque itineribus, vastatâ latè regione, Trecas conueniunt, Comitis sedem, vrbémque tanto impetu adoriuntur, vt vnâ Ioinuillij fortitudine tantisper seruata sit. In extremis erat, cùm Rex adolescens ducto exercitu in salutem Campani aduolat: ea prima expeditio Regis, & fortissimi animi inuictíque in cæteris præiudicium. Castra posuerant fœderati in aperto pratorum æquore, implebántque tentoria effusam planitiem, vallo circum ac fossâ munitam; cùm Rex adueniens ad expugnanda castra se comparat. Illi perculsi tam forti proposito, ad Regem mittunt, qui obsecrarent ne in prælium iret; se in Regem suum bella non gerere; nusquam in regnum arma expedire, multò minus in Principem; se ius vnius feminæ propugnare, quod cùm æquissimum foret, iusta esse arma quæ id defenderent. Ad ea Ludouicus reponit; se venisse in opem socij & clientis, obiecturum in discrimen vitam vt saluus sit: quod ad feminam spectat, de iure suo apud Iudicem agat; se constitutum subditis à Deo arbitrum, si appelletur, ex iustitiâ rem disceptaturum. Post id dictum rem vrget, nec vllam pacis mentionem admittit, dum fœderati in Campania agerent; iis depulsis Reginam Cypriam audit, damnátque patruum in quosdam annuos reditus, ac pecuniam in itineris sumptus; sanciens inter arma iustitiam, & æquitatem tumultui bellico conferens. Blanca interea non oblita solertiæ, à Campano egente pecuniæ vt nepti suæ faceret satis, emerat ditiones Blesensem, Carnutensem, Sancertam, & alia oppida, & coniurationis detexto subtegmine, plerosque à trunco auulserat, hoc est à Britanniæ Duce. Nam Comites Castilionius & Pontiniensis ad ipsam concesserant; Drocensis expugnabatur muneribus, Marchiæ Comes spe regiæ affinitatis, quam Blanca ostentabat, Comitis filiâ ab Alfonso ducendâ: ita Britannus abscedentibus sociis solus deseritur, iam aptior recipiendo metui quàm iniiciendo. Igitur in angustiis deprehensus, Henricum appellat Angliæ Regem, dum acerba hyems Francos amoueret. At Ludouicus per sæuitiam frigoris ducto exercitu, vrbem Andegauum rectà tendit, quam Anglis ereptam Ludouicus pater Britanno concesserat; eáque in potestatem redactâ, Bellemium arcem inexpugnabilem creditam, muro perfracto, deditam accipit. Ea inter discussa hyems erat, & Henricus magno exercitu in Britanniam applicans, exceptus Nannetis; Rege operiente ad Britanniæ fines quò se impetus verteret. Verùm bullæ instar, is breui crepuit atque euanuit. Quippe Angli Proceres in conuiuia & lusum effusi, præeunte Henrico, nulla belli memoria, ceu ad nuptias non in aciem euocati, dies noctésque absumebant potationibus; donec dilapidatâ pecuniâ & omni militari instrumento, nobiles ganeones reuecti sunt in Angliam, vorato

quantùm

quantùm licuit hospite; totâ expeditione in aluum congestâ. Petrus destitutus apprecante fratre impetrauit inducias, & postmodùm ope Anglorum iterum euanescente; superbiâ & arrogantiâ positis, clientelam Ludouico Andegani professus est. Et ille Petrus est, quem Britanni sui *Maucler*, hoc est malum seu imperitum Clericum nuncupant; non quod Regi clientelam iurauerit; præstabat enim Franciæ feudatarium quàm Normanniæ esse; sed quia litteris apprimè eruditus, & Iuris tum ciuilis tum Canonici peritissimus, cum Britannis Ecclesiasticis diu disceptauerit, & in eos doctrinâ nempe ipsorum armis pugnauerit. Sic Blanca coniurationem grauissimam depulit ac dissipauit; solertiam & pulchritudinem, quæ mulierum tela, conferens in compendium regni: adeò imbecillitati & suum robur est; nec colus fususve vna est sors feminæ. Quanquam Blancæ industria in Scholasticis Parisiensibus multùm laborauit; qui ab ciuibus malè affecti cùm vrbe abscederent, perirétque Vniuersitas litterarum parens; fuit contendendum vt reuocarentur; studiosis ægerrimè pacatis; vt ingenij vsus liberrimus est, & Musarum cultus à vi abhorret.

Petrus Maucler.

Vniuersitas reuocata.

XX.

Inter has turbas adolescebat Rex, iámque regni administratione susceptâ, ætatis anno vicesimo, de posteris cogitauit. Raymundo Berengario Prouinciæ Phocensis Comiti quatuor virgines liberi erant, mares nulli: Margaritam natu maximam, institutam eximiè, præclarámque virtutibus, Rex vxorem ducit: par enimverò clarissimum, ac dignum in quod cœlum omnibus donis deplueret. Tum Rex fratribus parauit coniuges; Roberto Comiti Artesio Matildim filium Brabantiæ Ducis, Alfonso Ioannam Tolosanam, iam antè desponsam, Pictauiensi Comitatu in Ducatum erecto. Hæc omnia Blancæ arbitrio gerebantur; quæ regimen deposuerat quidem, sed in optimo filio stabiliuerat inconcussum imperium. Statim ex Alphonsi nuptiis difficillimum bellum erupit. Ioanne Rege Angliæ mortuo, Hugo Marchiæ Comes eius viduam Isabellam Inculismensem in matrimonium duxerat; superbiâ & fastu regio dote præcipuâ. Quippe mulier assueta imperio, quanquam ad minorem traducta coniugem, Reginæ titulum apparatum & speciem præferebat; nec vxor, erat se matrem oblita, cui liberi essent Henricus Rex Angliæ, & Isabella Friderico Imperatori enupta. Et maritus dignus cui Regina nuberet, è gente Lusinianâ, quæ Cypro & Ierosolymæ stirpes Regum ab extremâ Galliâ in Orientem longè propagasset. Accedebat Isabellam inter & Blancam, iam conceptum ab Ludouici & Ioannis bello priuatum odium, morúmque diuersitas, cùm hinc plura vitia, hinc virtutes omnes elucerent. Quid quod Alfonsi coniugium contemptum & contumeliam inferebat; abruptâ spe Comiti elocandæ filiæ cum Alfonso; & iniunctâ necessitate clientelam apud eum ipsum profitēdi, quam Comes vni deberi Regi affirmabat. Tot causis exacerbātibus animam feminæ; his illa vocibus Hugonem coniugem increpat. *Vides nos ludibrio esse, & iactari contumeliam nostram omnium verbis. Affinitatis regiæ conceperas spem, & merueras quidem; & id Blanca sanctè promiserat; nunc fallente spe, & illusis promissis, Hispana mulier Tolosanam antetulit; hoc est nobilissimæ virgini Valdensem hæreticam, sæpius ab Catholicorum cœtu segregatam. Nempe*

Regis cum Margaritâ coniugium.
Anno 1234.
Conte de Prouence.

Bellum cum Marchiæ Comite & Rege Angliæ.

De Lusignā.

Isabellæ oratio.

hac

LVDOVICVS SANCTVS.

hac iniuriâ me affectam Hispana voluit, & veteres inimicitias tuo damno persequitur. Breui spectabimus raptam illam ab hæresis fæce, imminere capitibus nostris, iugum imponere, legem ferre; & ego quæ nupsi Regibus, quæ Reges peperi, coram Urbis retrimento & lutulentâ feminâ genuflectam? Id auertat Deus, cuius maximè nutu sceptrum tracto: nam adhuc in Henrico filio Angliam moderor, in Isabellâ filiâ compos sum Germaniæ; nec me ita mei oderint liberi, vt vilissima femina subiectam velint & supplicem. Quare si tibi seruitutis animus & mancipij est; ad nexum, ad ignominiam propera; mihi statutum est, vel in extremam Angliam fugere, vel hic ad vltimum spiritum depugnare, donec contumeliam grauem depulero. Nec me vel Pictones vel Angli desererent, ducámque ordines femina, latente viro, & turpitudinis labem sustinente. His accensa verbis indignatio Comitis, & deliberatum inter coniuges bellum; cui Guido Lusiniani Comes adiunctus est, pluresque nobiles, ac missi ad Henricum Legati, qui excitarent in opem matris filium, Regémque ad recipiendas prouincias inflammarent. Ista dum clanculum promouentur, Ludouicus cum aulico comitatu agebat Pictauij, adducto Alfonso, qui Procerum clientelam admitteret; cùm renuntiatur Comitem Marchiæ legere militem, & multis sociis bellum apparare. Inermis propemodùm & imparatus ad vim repellendam, periculum industriâ atque ingenio declinauit. Ad Marchiæ Comitem vltrò se contulit, honorificè inuisurus in speciem, metu dissimulato, beneuolentiam prætulit; tantúmque perfecit, quà pollicitis, quà in superbam feminam blandimentis, vt è Pictonibus saluus enaserit, magnis itineribus se Parisios statim recipiens. Hinc periculi memor, & fratri Pictones asserturus, cum valido exercitu versus Ligerim properat. Hugo fœderatis adiunctis, vt Regem procul distineret, Vastiniam inuaserat, & munitas arces Gotofredo Lusiniano tuendas tradiderat. Primus Regis impetus in eum inuectus, captæque arces, præsertim Nouentum, quo se Gotofredus incluserat, non incruentâ dimicatione. Tunc Rex transito Ligeri irrumpit in Pictones, inuisurus hostem an hospitem nouo apparatu.

Ludouicus adit periculum.

Le Gastinois.

XXI.

Rex veneno tentatus.

Regis celeritas Isabellam in furorem egit: illa in Ioannis scholâ erudita flagitiis, perditissimos adornat homines, qui venenum Regi obiicerent; iique deprehensi sunt, dum puluerem venenatum cibis inspergerent, & confessi crimen, in patibulum acti. Quin rumore sparso sicarios à vesanâ feminâ immissos, qui incautum Regem perimerent, ad custodiam eius designati sunt armati milites, quem multò maximè non aspectabiles Angeli tuebantur. Ille nihilo seciùs progreditur inter pericula, & Fontenæo copias admouet. In hanc vrbem Comes dum Angli expectantur, & infringatur impetus Regius, strenuissimos miserat, duce filio fortissimo iuuene. At Ludouicus obsidionis lentæ impatiens, impressionem in vrbem imperat; primâ Franci repulsi, & Alfonsus saxo læsus; alterâ Rege ipso pugnante, vrbs capta & direpta, in æstu victoriæ milites cæsi, & templis exceptis ædificia diruta. Interea Henricus ab Angliâ exercitum transportauerat, & Comiti adiunctus, postquam matrem consalutauit, & ingentibus promissis erexit, Taleburgum se contulit, munitissimam vrbem, vnde

vnde bellum, provt ferret commodum administraret. Taleburgum ad Carentonum amnem positum est; nunc mutato vt credibile situ, si tunc trans amnem fuerit, quod euincit Historia, quod cis fluuium modò inspicitur. Ad oppidum amnis ponte iungebatur, quo vno ad vrbem patebat aditus, cætera fluuius aquis torrentibus & profundis, prææltis ripis & munitis arte defendebat, munimenta Anglo prætexente; ponti imminebat arx, quâ tecti milites atque inoffensi hostem propellerent. Hoc gemino munimento tum naturæ tum artis exclusus Rex, ab animo & fortitudine aditum conficit. Extemplò pontem oppugnari iubet, primúmque agmen immittit; subito impetu vallum in fronte pontis erectum euertitur, & in ipsum pontem inuaditur: verùm postquam miles in arcto conclusus est, patuítque telis & sagittis, quas ab arce & fluuij ripis hostes effundebant; tunc repressus impetus, plures cæsi, plurimi saucij, quíque supererant perturbatissimè recesserunt. Ludouicus verbo parcens, suos castigaturus exemplo, non ignarus periculi, hastile vibrans, sociis octo Equitibus, quos ad latera inter prœliandum semper admittebat; primus omnium in pontem irrumpit, & statim munimentum in medio ponte obiectum expugnat; tum vltrà progressus sub densissimo telorum hostilium imbre decurso ponte ad arcem euadit. Enimuerò in magno salutis discrimine; quippe spissi hostes, non missilibus modò, sed hastis, contis, clauis & gladiis, propiùs iuuecti, eò audaciùs, quod vnus propemodùm in plures pugnaret, eum omni parte tundunt & verberant. Ille tot inter ictus intrepidus, quà clypeo impetum retundebat, quà gladio promptissimum quemque feriebat, nam hastam iam hostes infregerant, immotúsque periculo vnus densissimam aciem propulsabat. Etenim numero tandem obruitur, iámque socij equites deficiebant, cùm Franci milites Regis discrimine in furorem acti, desperanter in amnem proruunt; & natatu in oppositam euadentes ripam, per aquas, per tela, per munitiones, per hostes, ad Regem penetrant; animísque aucti tam forti spectaculo, trepidationem hosti, mox effusam fugam iniiciunt. Henricus à fugientibus raptus peruenit Santonas; eóque ardore insequuti sunt Franci, vt pleríque promiscuè vrbem ingressi, errorem non cauerint, donec ab hoste iam securo prælij capti sunt. Scio hanc pugnam à Parisio Anglo scriptore aliter narrari; sed ideò non est quod Ioinuillio fidem derogemus, Regis coætaneo, cui pro nobili & antiquâ prosapiâ veritas maximè in amore fuit. Ludouicus post victoriam Santonas aduolat, paraturus oppugnationem. Verùm Anglus iam collegerat vasa; nam nocte quæ pugnam excepit, Henricus simulans se in Francos palantes victoriâ prorumpere, vrbe eduxit suos, viâque oppositâ magna celeritate Blaniam aufugit, & Burdegalam inde conscensis nauibus, deserto vitrico; abiectâque spe quam in Anglia ceperat eluendæ paternæ infamiæ. Regem vrbes cæteræ ad Duranium admiserunt; Proceres omnes appellauerunt clementiam Regis; ac Marchiæ Comes ad eandem confugit nulla amplius spe belli instaurandi. Dictæ victo leges, & castris ereptis pluribus ablata occasio rebellandi; præterea Alfonso clientelam præstitit; vxoris superbia mirum in modum depressa; furore & sceleribus frustra

Taleburgum expugnat. Taillebourg.

Anno 1242.

Xaintes.

Blaye.

LVDOVICVS SANCTVS. XXII.

tentatis, vindictâ, quam non patrauerat, in se receptâ. Anglo flagitanti concessæ induciæ. Regi ad bellum nouum facultas permissa; quod tamen auctoritate potius quàm armis gestum est.

Rex socero in Tolosanum auxiliatur.

Nam quod pro vitrico Anglus præstiterat, modò idem Francus pro Berengario præstat, & ipso socero. Ille nempe à Raimundo Tolosano bello vexatus, & fermè à ditione depulsus, generi opem supplex implorabat. Porrò huius motus causa altius retexenda est, quoniam ad Regis dignitatem confert. Fridericus Imperator Ænobarbi ex Henrico filio nepos, auo similis in Pontificibus impugnandis, ab iisdem Ecclesiâ atque Imperio erat interdictus. Istius cùm retineret possessionem, Gregorius IX. Pontifex Ludouicum Regem vocauerat in subsidium; quod vt impetraret commodiùs, Roberto Regis fratri Imperium obtulerat, Friderico impio rapiendum. Id tametsi Rex generoso animo recusasset; haud iustum esse affirmans, Principem Christianum nulla belli causa throno deiicere; & Roberto fore splendidius, quod frater Regi Franciæ esset, quam dignitatem nemo eriperet, quàm si diceretur Imperator, quod à mortalium penderet arbitrio: tamen Fridericus exinde Regi semper infensus, (quòd improborum est eos odisse, vnde pœna timetur scelerum) molestiam quantùm licuerat non desinebat facessere. Nam colloqui cum eo Valcolorij expetiuerat, ea mente, vt incautum interciperet, nisi Rex magno comitatu facultatem sceleris excussisset; & bellum palàm non ausus inferre, Tolosanum incitabat, subministratâ pecuniâ, vt quoquo modo Regem perturbaret. Ideò dum ille bello Anglico distinetur, eundem Tolosanum impulerat, vt Berengario Phocensis Prouinciæ Comiti, vexato à subditis arma inferret; ita persequutus geminum odium, & in Regem, afflicto socero, & in ipsum socerum, quem clientem Imperij, addictum tamen Pontifici, multò peius quàm Regem oderat. Berengario cum Phocensibus subditis diu bellum erat, Massiliensibus præsertim iugum detrectantibus; & anno præterito Tolosanus Berengarium iuuerat; nam cognati erant; & Dominorum interest, in obsequio esse qui subiiciuntur; nunc mutata mente Friderici impulsu, opem præbet Phocensibus, cognatum impetit, & annitentibus Massiliensibus, eiecto Comiti subrogatur. Rex tempestiuè Anglico bello confecto, Berengario venturus in subsidium, copias instruit, & versus Prouinciam ducit. Tolosanus perterritus victoris aduentu, derelictis Phocensibus & nouo dominatu, Tolosam secedit. Ita Regi obtemperant omnia; restituitur in ditionem Berengarius; datur Fuxiensi Comiti, vt in posterum vni Regi clientelam iuret, quod à Tolosano defecisset omnium primus; ipsi Tolosano ob filiam factum ignoscitur. Hactenus auctoritas rem confecit; mox pugnatum solerti prudentia. Etenim Berengarius restitutus imperio, cùm Massiliensibus parum se traderet; nec odio quo eum subditi prosequebantur vllum finem speraret, maluit ab eis secedere, quàm alere tumultus fomitem; ita ad Amedæum Sabaudiæ Comitem diuertit, cuius sororem in coniugium duxerat, abductáque filia Beatrice, tranquillum exilium prætulit turbulento imperio. Ex iis quas susceperat filias Beatrix quartò & vltimò genita destinabatur hæres opulenta; nam pater sororibus

Fridericus Regi infensus.

Berengarius restitutus.

Filiam dat nubendam Carolo.

roribus pecuniam in dotem largitus, huic chariſſimæ Phocenſem Prouinciam deſignabat. Toloſanus huius prædæ appetens, patri profugo reconciliatus, filiam in coniugem impetrauerat; vna mora diſpenſationis à Pontifice obtinendæ ob affinitatem. Regi ea res nuntiata, & perſpecta quantùm ſibi obeſſet, mentem mouit obturbandi coniugij. Nam Toloſanus ob hæreſim ſuſpectus admodùm, ſi tanta ditione vires intenderet, augeretur nocendi facultas, prompta ſemper & paratiſſima voluntate; ſi verò liberos ſuſciperet, turbarentur pacta cum Alfonſo, & Ioannæ nuptæ eriperetur hæreditas. Ideò Rex cum Pontifice egit, ne cognationis vinculum ſolueretur; ac vt in fonte riuum occluderet, à Berengario Beatricem fratri Carolo impetrat; nuptiáſque conficit, Phocenſibus in dotem promiſſis; quos & obtinuit, Berengario paulò pòſt vitam amittente. Carolo in patrimonium Andegaui & Cœnomani conceſſi: íſque eſt à quo Regni Neapolis origo profluxit; Ludouici laude ampliſſima, qui fratrum commoda ſua ratus, inacceſſus inuidiæ, infirmitate aliena non fulciebatur; in ſe nactus vnde regiæ dignitati ſufficeret.

XXIII. *Ludouici ſanctitas.*

Pacem regno partam ſanciendis legibus Rex conſtituebat, inducebátque quantùm poterat probitatem morum, expulſis hiſtrionibus & Comœdis, luxu repreſſo, & pœnis in publica vitia promulgatis. Sed idem gnarus, viam præceptorum ſterilem eſſe, exemplo doceri efficaciſſimè, vitam ſuam inſtituit ſpeculum morum atque ſanctitatis; vt quando ipſe omnibus ad ſpectaculum propoſitus foret, omnes in ſe inſpicerent vitæ normam & morum regulam. Verùm Rex ſanctiſſimus ſibi adeò in hac aſperitate indulſit, vt aſſiduis afflictationibus corporis, quod ieiuniis & verberationibus infringebat, & attentis meditationibus, quibus animum intendebat cura indefeſſa, in grauiſſimum morbum inciderit, & deploratus à Medicis, ingenti omnium luctu & dolore, ad lethi fauces admotus ſit. Iam conclamatus, admirabilitate magnâ reuocatur ad vitam, receptáque cum ſenſibus voce, iubet illicò Crucem ad ſe deferri, & audiente Pariſienſi Epiſcopo vouet in loca ſancta expeditionem. Diu ſanctum bellum voluebat animo, & ſtimulante fortitudinem pietate, ardebat ſibi & religioni incumbere. Deſiderium incenderat Innocentius IV. in Concilio Lugdunenſi primo, quo Fridericus diris afflatus eſt, & Chriſtiani Principes, Ludouicus potiſſimùm incitati ad Palæſtinam liberandam. Et verò acerbiſſimæ calamitates illam obruebant. Sultanus Saracenorum Princeps ſede imperij in Ægypto fixâ, vbertimâ illâ prouinciâ, latè in Arabiâ, Palæſtinâ, & Syriâ dominabatur. Nuper Barbacanus Coroſmiorum in Perſide tyrannus à Tartarorum Chamo depulſus, à Saphadino Sultano Ægyptio Palæſtinam & Syriam perdomandas obtinuerat: (nam ab Gualterio Briennenſi & Proceribus Cypriis, tum Ieroſolyma, tum caſtra plurima tenebantur:) & ſtrenuè bello functus, expugnauerat Ieroſolymam, capto Gualterio; Palæſtinam totam ſubegerat, Cyprióſque munitis locis exegerat. Digna omninò Ludouico prouincia. Conuocatis Procerum Comitiis, propoſitóque conſilio, plurimos ſanctæ militiæ ſocios habuit: Præſules haud paucos; Gilbertum Rhemenſem, Philippum Bituricenſem, Robertum Belloua-

Vouet bellum ſacrum.

Gautier de Brienne.

LVDOVICVS SANCTVS.

censem, Garnerium Laudunensem, & Guillelmum Aurelianensem; in Proceribus, fratres Robertum, Alphonsum & Carolum; Guillelmum Flandriæ Comitem, Arcembaldum Borbonium; Hugones sancti Pauli & Marchiæ Comites; aliósque nobiliores Equites. Scoti etiam plerique adiuncti. Quin & Margarita Regis vxor, fratrúmque coniuges, seu affectu ductæ, seu religione, ablegatis Aulæ deliciis, se ærumnosæ viæ dederunt socias. Omnibus summa diligentia comparatis, Lugduni Pontificem Innocentium Rex salutauerat, & impertitus benedictione Massiliam aduenerat, inde soluturus. Hîc postremum vale colendissimæ matri Blancæ dixit; quæ complexa charissimum supra quàm dici potest filium, auelli ab eo solo animi deliquio potuit; quasi anima in amantissimum natum transeunte, & vitam abdicante, quæ absente filio mors futura esset. Illi procuratio regni à Rege tradita, & institutio liberorum; vt ipsa præsente, non videretur abscessisse Rex integer. Soluentem Aquis mortuis, vigesimo quinto Augusti, qui dies

Anno 1248. *Cyprum venit.*

natalis fuit in cœlum eunti; nauigatio prospera in Cyprum detulit, Insulam ad expeditiones sacras opportunam, tum instaurandis viribus, tum commeatu vberrimo deportando. Henricus è Guidone Lusiniano primo Rege ortus, patre Amalarico, tenebat insulam, ac Ludouici sumptibus ingentem copiam cibariorum parauerat, vini præcipuè & frumenti, quorum in agris aceruatim cumuli spectabantur. Exceptus Rex Francus summa lætitia, moràsque diutius traxit, fratrem Alfonsum operiens; quem Raymundi soceri obitus in Francia distinuerat, dum Occitaniæ res componeret. Mora ea Cypriis peperit commodum, Francis damnum. Nam hi pestilentia afflicti, sexta parte imminuti sunt; illi cùm partibus laborarent, distraherentur inter Præsules Latinum & Græcum, & ciuilis discordia immineret, grassans incendium Rex oppressit, pacémque inter Præsules conciliauit, Latino in officium reuocato. Per id etiam tempus oratores Chami Tartari Regem conuenerunt, beneuolentiæ testandæ gratia, & iungendi cum eo fœderis, ad Sultanum Ægyptium profligandum; quippe Tartarus nuper Christi cultum imbuerat, Saracenorum hostem se professus; munera hinc inde donata, nullo legationis effectu: siue Chamo distracto ad alia, siue calamitate nostra mutato. Interea mors Saphadini Ægyptij, belli propositum immutauit; etenim cùm in Palæstinam arma collimarent, ad Ierosolymam recipiendam; cuius coronam Alisia Regis Cyprij mater acceperat, iámque antè in Syriam cum exercitu venerat; Sultani interitu visa est Ægyptus bello commodior, speratísque successibus. In ea, morte Principis, incerta omnia & titubantia; Sultani filium longè abesse; dum Satrapæ inter se dissentiunt, occupari posse discordes, & truncum inermem detracto capite, vinci haud ægrè. Sanè ab Ægypto vt Palæstinis mala profluxissent, sic posse dimanare solatium; in radice arboris ramos & folia simul tolli. Quare Damiata munitissima & opulentissima Ægypti ciuitas in primum impetum designata. Quo constituto Ludouicus Henrico Comite mille octingentis nauibus è Cypro soluit, peruigilio Pentecostes, tranquillo mari serenóque cœlo. Sed illicò procella coorta dissipauit classem ac disiecit; vt ad Limessi caput, qui in eadem Insula pagus est, Rex lustratis nauigiis compererit

comperecit disiecta plurima, duobus Equitum millibus desideratis: nihilominus tenuit cursum institutum, & in via receptis Principe Peloponnesi & Burgundiæ Duce, qui hyemem traduxerant in Syria, Damiatam nauigatione fausta inuectus est.

Est Damiata, quæ an Pelusium veterum non satis liquet, in secundo Nili ostio posita, aliquot à Mediterraneo milliaribus, ingens ciuitas, opulenta diuitiis, & commoditate sitûs prævalida; longitudine quàm latitudine amplior, Nili aquis tota propemodùm communitur; nam quà longitudo porrigitur amnis præterfluit; latera quibus in latum patet, idem amnis alluit in fossas admissus, circumseptus geminâ loricâ mœnium; cætera vrbis pars triplici murorum ambitu cingitur; sed in agri planitie munitissimo; ad voluptatem totus circùm ager in hortos diuisus, Nili beneficio spissis arboribus opacatur. Fluuij alueum quà decurrit ingens turris ex cocto latere defendebat; è qua prodibant catenæ ferreæ ad vrbis muros in oppositâ parte annexæ, vnde nauigia portu arcerentur & coërcerentur. Nunc Saraceni Christianorum exploratâ classe, magno numero equites peditésq; portum obuallant, egregiéque dispositi impenetrabilem aciem stantes obiiciunt. Ad illorum conspectum Francorum ardor intepuit, pluribúsque videbatur præstolandum, disiectæ naues donec adueniant, iunctísque viribus irruant plures. At secus Regi visum est, moram omnem generositate animi abrumpente; *nihil ipsis cunctatione periculosius; nullum esse locum in quo sistant, nullum figendis anchoris portum; si procella rursus exurgat, si naues agitet, quod asylum, quem receptum in proximo fore, in quem confugiant? hac prolatione erectum iri hostium animos, suorum infractum; sibi constitutum ad Damiatam exscendere, per ipsam quam spectabant hostium aciem, pérque portum tam accuratè occlusum, ad muros vrbis captámque vrbem euadere.* Simul exscensionem indicit in diem posterum. Sole illucescente ad tubarum sonitum expeditur classis; verùm cùm ob malaciam se loco naues mouere non possent, in lembos & minora nauigia Rex cæterique iuscendunt; tum ad littus inuecti propius, cùm necdum ad solum applicarentur, Rex impos cunctationis primus omnium in vndas prosilit, quibus humerorum tenus immersus est, & scuto dependente ceruicibus, minaxque gladio refulgente, pergit ad hostem intrepidus. Protinus Henricus Cypri Rex, aliique Proceres & Tribuni exemplo Regis aquis infunduntur: vnóque impetu ad littus proruunt. Rex exceptis hostium iaculis, Francis imperat lanceas solo infigerent, quas valli instar aduolanti hosti prætenderent: nam sex equitum millia proruebant, qui hoc hastilium claustro repressi, mox pauore quodam conterriti, vertunt terga rapiúntque in fugam peditem, portu inuadentibus libero. Sultanus nuper electus tunc aberat, agebátque animam morbo an veneno. Portum tenentibus vrbs expugnanda supererat, illibatis munitionibus; cùm nouus timor propugnantium infregit animos. Dum illi inclusi mœnibus de repellendo hoste deliberant, ecce lamentabili spectaculo deterrentur. Mulieres è suis progressæ domibus ad Curiam aduolant, & infantem quæque læua præferentes, dextra pugionem, minantur patribus necem liberorum, nisi vrbe extemplò excedant, & salutem

XXIV. *Rex capit Damiatam.*

Anno 1249.

LVDOVICVS SANCTVS.

omnium præstent; *cunctantibus imminere famem, seruitutem, ignominiam, vim pudoris, cædémque infantium; malle se vno ictu fœtus perimere, quàm vorare belluarum instar, vel permittere furori hostium, nam ad se quod spectat, non defuturum ferrum, quo pereant.* Hæc ore iactabant, simul pugiones tenellorum faucibus admouebant. Hoc spectaculo emolliti patres, cùm nihil de Principe renuntiaretur, se vxorum insaniæ dedunt, & pretiosissimis rebus secum deportatis, nocte concubia cum liberis & coniugibus in proximos montes diffugiunt, immissis in ædes ignibus, vt prædam & tecta hosti præriperent; an testati ignauiam, qui patriam quam tueri nollent incenderent. Fulgore ignium Francos excitante, primùm fraudis aut stratagematis inuasit suspicio; dein clara die missus est Comes Artesiæ qui rem exploraret. Ille cum milite postquam ad murum illæsus euasit, portam perfregit, ingressúsque spectauit solitudinem vrbis atque incendium; renuntiauit victoriam; tunc ignes restincti, direptúmque prædæ quod superfluit flammis. Rex nouâ in vrbem pompâ inuectus est; instituta Christiana supplicatione; quâ Cruce prælatâ incedebat ipse humili habitu, aperto capite, nudísque pedibus, religioni non victoriæ litans; oblitúsque se Regem, vt Christianum meminisset. Capta nullo sanguine munitissima ciuitate, consultatum est quid agendum foret. Placuit operiri, dum Alphonsus Pictauiensis conuocatos è Francia Nobiles castris adiūgeret, qui soluisse iam Massilia dicebatur; vt totis viribus hostem imperterent, vincerentque faciliùs. Præterea Nilus ad statutum tempus aquas effuderat, & Ægyptum suam tam propugnans quàm ditans agris quos inundabat, prohibebat hostem. Sed diutius quàm par erat Christianis otium placuit; & perniciosum consilium fuit, quo instauratæ Saracenorum res, datúmque spatium resurgendi, qui primo illo terrore opprimi poterant: túncque indulta Francis vitiorum commoditas, in mala bonis haud raro traductis. Nam Proceres in voluptates statim immergi; luxu, conuiuiis, scortationibus bona absumere atque prodigere; Tribuni & milites in libidinem omnem sese effundere; corrumpere virgines quas deinde prostituant; ac fuisse nullum Barbaris vitium quod Christiani non obeant; quasi ædes & tecta hospiti turpitudinem inspirarent. Piissimus Rex postquam edictis, propositis pœnis, cura, & exemplo, æstum libidinis coërcere non potuit, iubet militem inauspicata vrbe abscedere, & in castris sub tentorio degere; simul ipse quod imperat præstat. Verùm nec ea industria refractus impetus aut refrænatus: imò occasio nouo flagitio præbita: cùm enim milites, consumptis stipendiis, annona quam dissipauerant laborarent; diripiebant ij mercatores, qui in castra frumentum & alimenta inueherent; ita augebatur penuria, & fames ingruebat, mercatorum absentia; iámque frustra latrocinia erant, cùm nihil rapientibus præberetur; adeò in bello nihil pace ac tranquillitate molestius.

Damiatam vincentium vitia.

XXV. Iis incommodis laborantes Alphonsus erexit, qui sub Octobris finem aduenìens, aduexit milites & commeatum. Statutum illicò vt ad expugnandam Ægyptiam Babylonem, quæ Cairus est, duceretur exercitus. Inter superiores moras Saraceni, dum Sultani filius expectatur, quem in Orientem

Ludouici prima ad Massuram pugna.

tem:

tem dimiſerat Pater, Secedinum bellatorem fortiſſimum regno præfecerant: ille arceſſitis ab Syriâ & Arabiâ copiis, ad alterum Nili ramum inſederat, hoſtem tranſitu prohibiturus. Ludouicus incomperto vado, tranſitione fruſtra tentatâ, inſtituit in amne medio molem erigere, quâ in alteram ripam deductâ, ſicco per vndas exercitum tranſportaret. Secedinus comperto conſilio, omnem contra conatum intendere ne perficeretur; operas telis & ſagittis conficere, machinis prouoluere ſaxa ingentia, Græcóſque ignes iaculari, quibus obrueretur ſolum, incenderentur ligna & arbores, & ingratus labor diſturbaretur. Sic abrupta moles, & tranſitûs ſpes, cùm Beduinus (ij Arabes inter Saracenos Hæretici, tum ipſis tum Chriſtianis infenſi, vt lucri fert opportunitas) Regi pecuniam pacto vadum amnis monſtrat. Eo Francorum primi poſtquam in oppoſitam ripam proruperunt, obuios fundunt, tantóque impetu perſequuntur, vt per vrbem Maſſoram ſimul cum fugientibus rapti, interuallo longo decurrerint. Agmen ducebat Robertus Atteſiæ Comes Regis frater; fortiſſimo animo, ſed audace & viribus præfidente. Hic dum regreditur ouans victoriâ, iter inconſultò per Maſſoram inſtituit. At Maſſotenſes recepto ex trepidatione animo, nouum pugnandi genus vſurpabant; nam apertis portis, aditúque permiſſo, vicos & compita impedimentis obſtruxerant; tum è feneſtris, proiecturis ædium, planíſque tectorum atriis, vim tantam ſaxorum, telorum, imbrium, trabiúmque proiiciunt, vt ſubiectos Francos mactauerint; nempe trecentos Equites, totidémque Templarios, ipſúmque Arteſium Regis fratrem; & Rodulphum Coucyum, toto orbe geſtis & fortitudine celeberrimum inſta temeritatis pœnâ, quæ abuſa magnitudine animi, ſe in cæca pericula induit; ſat partum gloriæ rata, ſi pereat. Interea Saracenorum exercitus in tranſmittentes Francos euocatus, ſolutis ingreſſos vadum ordinibus, plures trucidabat; donec Franci ſuperato amne conſcripſerunt agminis formam; tunc dimicatum acerrimè, & præbitus fortitudini locus. Spectati in paucis Carolus Dux Andegauorum, Imbertus Belliiocenſis Franciæ Comeſtabilis, Maluefinus, & Ioinuillius; ſed ſpectabilis maximè virtus Regis, cui præ cæteris labor pugnæ & victoriæ laus adſcripta. Præfulgebat galea aurea, coruſcante dextra acinace, & ſupra totum agmen ſupereminens humeris, tum clauâ tum ferro hoſtes obtruncabat. Dixiſſes robur inditum cœlitus; committebat ſe in ſpiſſiſſimam aciem, quò vincebant hoſtes aduolabat, nutantes Francos ope inſtaurabat; occurrebat in diuerſiſſimis locis, & vbique præſens confidentiam ſuis, terrorem hoſtibus inferebat. Semel illum ſex è Saracenis incluſerant, iámque freno abducebant equum, cùm is enſe fulmineo viam aperuit, his depulſis, illis trucidatis. Tot facinoribus inuenta victoria; & poſtquam Secedinus imperator hoſtium cæſus eſt, ipſi fugati ſunt, occupata caſtra, & rapta ſpolia; quódque Francis gratiſſimum fuit, ingentes illæ machinæ, & pyrobolariæ fabricæ victoribus ceſſerunt. Ea iactura Saracenos plurimùm afficiebat; ipſáque nocte irruerunt in caſtra, vt reciperent machinas, ſed repulſi fortiter nouâ ignominiâ primam cumularunt. Nec ideò animum aut ſpem abiecerunt; ſed duce in demortui locum ſuffecto,

Roberti Arteſij audacia & cædes.

Raoul de Coucy.

Rex pugnãs.

LVDOVICVS SANCTVS.

cto, ad nonum prælium instruunt vires. Ille vt arte iam inflammatos accenderet, detractum Roberto Artesio sagum militare, (nam victores rapuerant spolia) sicut erat auro & margaritis illusum, in concione ostentat, affirmátque ereptum Regi interempto; *Trepidare iam Christianos, fugámque instruere; totum illorum robur in Rege positum; verè ipsum caput fuisse, quo reciso, corpus reliquum, vitâ & animâ destitutum, in cadauer effluceret. Quare irruant fortes, castra & spolia sua recipiant, & necem sociorum vlciscantur in peremptoribus.* Rex de consilio per speculatores admonitus, aciem vniuersam in octo agmina distribuit, præter turmam quam ipse duceret. Sic per ea pugnatum fortunâ variâ. Primo agmine Carolus frater Saracenorum impetum tulit, ac vacillabat sub onere, nisi Regis ope recreatis incumbens viribus, tandem peruicisset. Pari exitu Guido Crimelinus & Balduinus frater, qui secundum agmen ducebant; Guido Castillionius, qui tertium; Malucsinus & Flandrensis Comes, qui quintum & sextum, Saracenos perfringunt, & in fugam pellunt. In quarto, septimo & octauo aduersam sortem Franci experti sunt. Siquidem Sonnatus Templariorum Magister, qui quartum agmen ex Equitibus suis conflauerat, altero oculo in transitu amnis orbatus, nunc vitam amittit, suis internecione deletis. Nec felicior Iosserandus Ranconius, cui septimum agmen commissum, ob partam gloriam bellíque peritiam; qui tricesies septies victor initis præliis; nunc deserente fortunâ victus est, cæsúsque grandiuantibus ictibus. Alphonsum Pictauiensem, quem postrema acies sequebatur, calamitas afflixit propè par; nam interfectis in agmine suo fortissimis, abducebatur ab hostibus, cùm fortè laniorum & mercatorum turbâ occurrente ereptus est; ratis hostibus sepositos in pugnam milites, victísque facilius quòd se victoriæ securos crederent. Nihilominus victoria penes Regem fuit; post acerrimam trium horarum dimicationem, terga vertunt hostes, persequente victore, & ingentem stragem inferente. Erátque debellarum hac palmâ, si Franci institissent, perculsis Ægyptiis tum clade tum metu, & passuris iugum quod imponeretur. Sed quoties malum id deplorabunt Aunales, & victorem Annibalem in Francis exscribent.

Altera Regis pugna.

Iosserand de Rancon.

XXVI. Omnia hactenus magna fortitudine & felicitate pari processerant, nunc temeritas & imprudentia calamitatem arcessent ac infortunium. Ea primùm ex superbiâ orta & arrogantiâ; cùm duces geminatam victoriam sibi adscribunt, Deíque atque humanarum rerum immemores, se inuictos prædicant, hostem spernunt, & pietatis obliti, in delicias & voluptates turpes reuoluuntur. Animaduertit lucem piissimus Princeps, admonebátque identidem sibi vt cauerent. *Quid agimus, commilitones charissimi? deturpamus victoriam factis; eóne vicimus, vt in Deum auctorem victoriæ delinquamus? ea gratiarum actio, id beneficij monumentum, vt maleficia & iniurias rependamus? Nimirum hæc nostris armis, nostris viribus parta victoria? non Deo auctore & promotore quæsita est? Præstabat vinci, profligari, & cadi in acie, quàm criminibus victores pollui; intemerati & integri caderemus; nunc scelerum noxarúmque pleni supersumus, Deo infensi, diuinaque Iustitiæ scopus atque materia.*

Causa calamitatis Francorum.

Superbia,

ria. Hæc vniuersis & singulis Ludouicus, sed voluptas altiùs in animos penetrauerat, quàm vt auelli verbis & monitis posset. Mox superbia negligentiam peperit; quasi mediâ in Franciâ tranquilli agerent. Latè agros insternebant cadauera, ea cùm tumulare vel vrere oportuisset, labori vt parceretur, in proximum Nilum conie͡cta sunt; quo vno facto gemina pestis enata est. Cadauera secundo amne in pontem deuecta, primò quædam lintribus adhæserunt; tum nouis accedentibus emerserunt ex aquis, mox nouum pontem ad ligneum erexerunt; dein putrescentia æstu solis, aërem proximum tetris vaporibus corruperunt. Rex deprehensâ re seriùs, per conductas operas expediuit amnem pontémque, cadaueribus euolutis, & in profluentem eiectis, quæ Saracenorum forent, quæ Christianorum sepulchro conditis. Verùm in iis tractandis & permouendis, tantus erupit fœtor, tanta contagio, vt nullus euaserit contrectantium, quin lue vitam amiserit; & præter operas haud pauci accesserant, vt affines amicósve dignoscerent, & Christiano officio fungerentur. Dein pernicies altera ex iisdem cadaueribus Francos inuasit. Cùm enim quadragesimale ieiunium esset, piscibúsque milites vescerentur, ex alimento pestis incubuit, quippe pisces diu esca è cadaueribus raptâ, & vorati ipsi intemperantius toxicum immedicabile fuere vorantibus; crura ad tibiam exarescebant, cutis nigrescentibus maculis veneni indicibus pungebatur; os vlcere fœtido putrescebat; adnascebatur caro gingiuis quæ cibum arceret; postremáque calamitas, fluens naribus sanguis proximam mortem significabat. Accedebat fames tantis incommodis hoste inualescente, & commeatus intercipiente, vt exercitui præter virus & pestilentiam alimentum non esset. Eas ob res Ludouicus cum Melexala de pace agi patiebatur; is Sultani demortui filius, redux è Perside, vt gratum habuit compellari se de pace, ita in spem debellandi actus, abruptæ paci bellum antetulit. Rex ne hæreret in Libitinæ sacrario, versus Damiatam recessum indicit; & ægrotos nauigiis imponens, adiuncto præsidio, qui secundo amne deferrentur, ipse ponte vltra amnem reduxit exercitum. Et in eo peccatum præfectorum socordiâ, seu præcipiti metu; cùm præfestinantes neglexerint pontem abrumpere, vt à Rege imperatum erat; patuítque persequentibus via quæ recedentibus. Ergo Saraceni in postremum agmen inuecti, clamore incondito magnóque impetu, morbis & fame inualidos adurgent. Gualterus Castillionius Eques fortissimus postremam aciem, Rex primam ducebat; qui tumultu percepto pugnantium, quanquam æger valetudine & absumptus curis, è primâ in postremam aciem reuolans, immissúsque pugnantibus, dextrâ & voce firmaturus suos; *Eia*, inquit, *Franci; eia Christiani; macti animis milites; ecce me charissimus vobis paratum commori; Eram incolumis primâ in acie, salutem abieci, vt quemlibet vestrum morti eripiam; certum est vos meo corpore tegere, præstabo saluos, aut vitam impendam: quanquam spes salutis est atque victoria; & idem Deus est per quem ter vicimus, hostes iidem quos vicimus; Dei ope tuti ruamus in prælium, is obtendet scutum impenetrabile, & inexhaustas vires dextris sufficiet.* Simul irruebat in Barbatos, obuiósq; mactabat. Verùm obrutus turba periisset, iam

LVDOVICVS SANCTVS.

Negligentia.

Morbi.

Rex in recessu pugnat.

LVDOVICVS SANCTVS.

Godefroy de Sergines. Gautier de Chastillon.

circa cæsis passim Nobilibus; nisi duorum Equitum præclaro & immortali facinore raptus neci foret. Godefredus Serginius primus Regem texit obiecto corpore, exceptísque hostium telis, ipsum æstu, labore & ægritudine deiectum, Carelium in proximum vicum ad recipiendas vires abduxit. Alter Gualterius Castillionius, vt Regi tutum præstaret receptum, viam quà erat arctior occupat, vnúsque innumeris Barbarorum telis oppositus, dum vita superest irruentes arcet; illi eminus telis sagittísque, hastis claui, & gladiis cominus premunt atque impellunt; hic loco immotus infigitur, & accedentibus funestus identidem, sagittis tandem confossus, & cruore mille vulneribus erumpente, animam egit in iisdem viæ angustiis; & hostibus iter etiamnum mortuus præpediuit. Dignus quem Francia Græco Leonidæ, & Horatio Romano compareт; nec eo infelicior, cùm vitam posuit; quippe honesta mors, summa vitæ felicitas. Tunc Saraceni perfracto obice Carelium irrumpentes Regem capiunt, eiúsque fratres Alphonsum & Carolum; & præcone quodam temerè proclamante, iussisse Regem vt arma ponerent, plures qui adhuc fortiter depugnabant, armis abiectis, dedidere se vinculis; nec sors nauigiorum commodior, quæ in Sultani naues inciderunt; ægris occisis, sanis in seruitutem seruatis: vt è victore nuper exercitu, ducibúsque fortissimis, nemo vnus nisi ad vincula superesset; ita citò humana gloria deflorescit, & captiuitatis eadem est quæ triumphi materia.

Rex capitur. Anno 1249.

XXVII.

Margarita Damiatam seruat.

Perditas res sustentabat quadantenus vna Damiata, quam Margarita Regis vxor tenebat; erátque spes, tum vrbe reddenda, tum soluenda pecunia, quam immensam Regina custodiebat, captiuos nobiles redimi posse ab hostibus. At spem sua calamitas deturbabat. Vrbis præsidium ex Genuensibus & Pisanis constabat, qui auditâ clade, extemplò abscedere, sua committere nauibus, séque fugâ eripere, metu impellente constituunt. Tam præcipiti fugâ patebat vrbs Barbaris, pecunia regia, Regináque ipsa prædæ erant. Nec eam proprius dolor patiebatur publicæ rei intendere; nam præter acerbissimum sensum ex Regis vinculis & exercitus clade, imminente partu vexata cruciatibus, iacebat in lectulo, & ægra corpore simul animóque; infirmum erat nutantibus rebus præsidium. Attamen, quæ in femina admirabilis fortitudo, dolores habuit in potestate, & aduertens salutis cardinem in Damiatâ seruandâ positum, Præfectos præsidij ad se euocauit, lectúmque circumstantes breui hac oratione affata est. *Regem, sponsum colendissimum, Procerésque captos audiuistis. Ita est, Tribuni fortissimi; nos hac Deus calamitate afflictos voluit. Quanquam superest naufragantibus anchora, & nisi animus simul cum re concidit, est quod fortuna vulnus percuremus. Damiata superest integra, muri supersunt & propugnacula, erecta sunt validissima munimenta, & nisi nos socordia nostra deficimus, tegunt etiamnum & propellunt impetum hostium. Imo salutem Regis Procerúmque constituunt; & pretium tot illustrium capitum muri repræsentant. Attamen trepidare militem audio, & fugam instruere; quasi præter vrbem vlla spes superet, & occurrat nauigiis salus, quam intra munimenta reliquerint. Quæ malùm illa amentia, & præposterum salutis studium, deserere instructissimam ciuitatem, arma proijcere, ac in ipsam*

Margarita oratio.

ipsam mortem irruere? quasi Sultani naues non impleuerint Nilum, non occupauerint ostia, non obsederint mare; aut aliud sit hostium votum, quàm nos deserere munimenta, metum concipere, fugam apparare, & in perniciem certam incurrere? Ego femina, & naturæ mollitudine ad timorem facta, hic attamen persto, gnara timori nihil securitate commodius, & periculum quod vltrò arcessitur, ineptè metui. Potui ad nuntium cladis, prima omnium, deportata mecum pecunia naui aufugere; potui vos turbatissimis rebus deserere: nisi spes in retinenda vrbe effulsisset, & vestris animis plus inesse roboris credidissem quàm nauibus. Quare per acerbissimum dolorem apprecor, per animi corporisque dictos cruciatus, per vincti Regis proximam libertatem, erigite militum animos, instaurate ad defensionem vrbis tutissima, portas claudant, stent intra munitiones, tueantur se propugnaculis, muros hosti obyciant: imo somnum securi capiant, sat ad vincendum si se incluserint. Vobis porro quæ gloria, qui famæ splendor, quæ nominis apud posteros dignitas, cùm Regem Franciæ raptum è vinculis, regno restitutum: cùm tot Proceres è telo seruatos, vestræ fortitudini debebit Europa; cùm vos grauissimam fortunæ noxam emendabitis animi robore, laudem æternam consequuturi in posteris. Ita Regina Præfectos adhortata; vt excusationem omnem abscinderet, promisit se supppeditaturam quidquid annonæ militum opus foret, & largituram Præfectis quantùm reposcerent. Sic pudore metum profligante, Præfecti ad custodiam vrbis persuasi. Præbuítque tam largè Regina quod promiserat, vt impensæ in præsidium factæ trecenta sexaginta librarum millia exhauserint; cùm quadringentis millibus capti redempti sint; Præfectis æquâ parte cum Barbaris thesauros regios diuidentibus. Sed prudentissima mulier haud parcebat pecuniæ; lucrum ratacam perdere, quæ Regem seruaret. Filium in ea calamitatum serie peperit, quem Tristanum quasi luctus & tristitiæ partum appellauit. Regem interea calamitas erigebat, & quamvis vinctum, eripiebat victoriæ. Primò satis humaniter habitus est, dum valetudinem recipit; deinde barbare & crudeliter tormenta interminante Sultano, quibus constantiam viri infringeret; & Rex immotus, admirationem virtutis peperit. Quam auxit ingenuo contemptu pecuniæ; cùm enim Sultanus in pretium redemptionis Damiatam vrbem & quingenta librarum millia à Rege posceret; ille de tanto pretio haud quaquam litigans, cùm vltrò conditionem admitteret; demiratus Sultanus in captiuo liberalitatem, & reputans eum supra humana esse quem cupiditas auri non vinceret, nec ipse vinci omninò voluit; *Per Mahometum*, inquit, *verè Francus summus est, at cùm existimauit dedecere amplitudinem suam de tanto pretio litigare, ego quintam partem illi remitto.* Quod & præstitit. Adeò suus virtuti triumphus est,& augustissima inter vincula dignitas: ite auari, & pecuniæ parcite,quæ virtutis in manibus largitionibus crescit. Hoc pretio fœdus contractum est,quo Franci nobiles redimerentur; nec pretium libertati suæ constitui Rex vllum passus est,affirmans supra omne pretium Regem Franciæ esse. Ad libertatem comparatis omnibus, Sultani cædes prima consilia perturbauit. Ille Emiris hoc est Satrapis suis inuisus, quod eorum munera nouis hominibus impertiret, eorumdem coniuratione, alligatis crimini Mammalucis, securitate summâ

Regis constantia & virtutes cæteræ.

LVDOVICVS SANCTVS.

Sultani cædes.

perimitur: captiuo in vinculis tuto, dum victor in solio trucidatur; tam incerta rerum humanarum est series. Hac mutatione euersum iri fœdus videbatur, quomodo enim Emiri Sultani starent arbitrio, quem è viuis modò sustulerant? tamen nihilominus rapti admirabilitate virtutum, Regi imperium deferebant; & hæc sententia valuisset, nisi religioni suæ pertimerent. Ita instauratum fœdus, iuratæ in decennium induciæ; Réxque cum Proceribus liberatus, Alphonso fratre in obsidem dato: præbitúmque à Rege specimen geminum, tum religionis, tum in barbaros fidei. Nam in iurandâ pace, cùm Saraceni per execranda Sacramenta fidem adstrinxissent, recusauit Rex iusiurandum insolitum vsurpare, quo pietas lædebatur: & numeratâ pecuniâ, redditóque Alphonso, admonitus Barbaros in numerando deceptos, & detracta decem librarum millia, continuò eam pecuniam transmisit, quanquam ipsi ex pactis plurima violassent. Ita Rex Damiatâ redditâ, conscensis nauibus cum fratribus Ptolemaïdem vectus est, augustior & admirabilior à calamitate, adeò Christiano fortuna lusus est, & quæ impiis scopulus, piis amplitudinis gradus est ac stabilimentum.

Rex liberatur.

XXVIII.

Rex perstat in Syria.

Postquam Rex omnium gratulatione Ptolemaïdem venit, vxorémque charissimam pro amore mutuo salutauit, illicò nouo doloris sensu afficitur. Plerique Proceres vno de reditu cogitant, & longioris pertæsi absentiæ, vnam habent in votis patriam. Iam Comes Flandriæ ac Dux Britanniæ rectâ in Galliam soluerant, Regis fratres vrgebant reditum pertinaciter, ipsíque Regi suam sententiam suadebant. *Sat ærumnarum & miseriarum perpessos; sat fortitudini datum & religioni; dandum spatium instaurandis viribus; è tanto exercitu quid superstit? pauci admodùm, ægri, afflicti, rerum omnium inopes, & ægrè nouis vinculis pares; quid hac infirmitate tentari, nedum confici possit? an non præstet regredi in patriam, vires reficere, & nouam instruere, si res ferat, expeditionem?* Iis Rex vnam Christianorum calamitatem opponebat, se in eorum opem bellum suscepisse, plerosque adhuc in vinculis agere, conatum omnem adhibiturum se vt subleuarentur. Preces & obsecrationes adiungebat, quibus cùm fratres ab discessu arcere non posset, vt proficiscerentur honestius, eos in Franciam misit, in speciem vt tranquillitati regni consulerent; ipsorum culpam prudentiâ suâ & patientiâ imminuens, an augens: cæteros precibus & auctoritate continuit. Illic imminutis copiis cùm nequiret patrare ingentia, pietate & liberalitate Christianis plurimùm commodauit. Primùm pecuniam benignè largiendo, Palæstinorum inopiam subleuabat, redimebat captiuos, instaurabat templa sacrásque Reliquias inquirebat. Tum à Sultano Damasci appellatus de fœdere in Emiros Ægyptios contrahendo, renuntiauit Emiris, an iuratæ paci stare vellent: illi ne geminum hostem euocarent, stare velle respondent, ac Legato regio quidquid reposceret largiuntur; nimirum ducentos Nobiles quos nondum emiserant, & ducenta librarum millia nedum persoluta, ac Christianorum capita, quæ in trophæi speciem Cayri muris affixerant, passi sunt detrahi. Ita lex à victo data vincentibus. Verùm postea conciliato cum Emiris Damasci Sultanò, prohibitus Rex promouere arma vlterius, & præter quasdam arces & oppida instaurata, ad prima religionis munera reuocatus.

Quid in Syriâ egerit.

uocatus. In quibus vnum dignum Historia; quòd equitando cùm in Christianorum cadauera incurrisset, quos in prælio nuper inito Saraceni peremerant; piissimus Rex equo exscendens, ad ea tumulanda sese accinxerit, primúsque cadauer regiis humeris imposuerit; pium facinus hoc verbo commendans; *fratres mei sitis mihi auxilio, ad Martyres Christi sepeliendos*; modestiâ simul & charitate prælucens. Et nouo mœrore profligatus est insuper, spectaculo trecentorum Nobilium, quos orbatos oculis Saraceni dimiserant; iisque postmodùm reuersus in Franciam Nosocomium Parisiis condidit, quod hactenus perstat; dictum à numero vicies quindecies repetito; in regiæ pietatis & Christianæ patientiæ monumentum, quanquam causa de excæcatis incerta est, certa tamen regia liberalitate. Sed obseruanda in paucis Assassinorum Principis ad Regem legatio. Ad vrbem Tyrum celeberrimam vetustate, regio est angusta admodùm, excelsis montibus circumsepta; in præruptis montium iugis castella decem posita sunt, quæ nidos dixeris rupi affixos; at vbi iuga se in valles demittunt, agri amœnissimi, prata vernantia, limpidi fontes, susurrantes riui, ligna frugifera, cœlúmque mitissimum, locum constituunt ad voluptatem omnem percommodum. Tertæ hunc angulum Beduini insederant, Mahometani quidem, sed magno à Saracenis dissensu, ortu Arabes, & appellatione Arsacidæ siue Assassini. Ij Principi vni obtemperabant quem ob prudentiam & auctoritatem nuncupabant Montis Seniorem. Diu ille quantumuis inter angustias illas coniectus, in proximos remotósque Principes imperium siue tyrannidem vsurpauerat, missis cùm libuisset sicariis, qui designatos conficerent; vnde Europæ vniuersæ terribilis, imperabat regnantibus, exigebat tributa, pro exercitu homulum vnum alterúme immittens. Porrò suos ad omne nefas arte comparabat, nam infantes ad singularum gentium mores, vsum, linguam, vestem, instituebat perquam accuratè; iam puberes & grandiores ætate in hortos illos ad delicias consitos deducebat, permisso & quæsito quidquid voluptas ad blandiendum sensibus donat; arcessitis etiam per artem Magicam oculorum ludibriis visísque mendacibus; præceptoribus identidem in teneros animos insinuantibus, has voluptates vmbras esse tantùm & primam delineationem earum, quas ipsorum Princeps in alteram vitam appararet, si fortè præsentem in obsequio præstando impenderent; ad quas obtinendas mors gradus foret, & optatissimus aditus. Ita institutos, & in mortis non contemptum modò sed cupiditatem incensos, proiectos alebat in quoduis facinus; vltrò Sicariis vitam ponentibus, quam crederent transituram in securum & interminabilem voluptatum vsum. Qui tunc imperabat, Ludouicum de quo tam præclara audierat, per Legatos conuenit, minatúrque exitium præsens, nisi tributum cæterorum instar qui sceptra tractarent, exigenti pendat. Rex intrepidus minas minis pro tributo rependit, iubétque Legatos referre Principi, nisi statim ob temerariam legationem excuset se, & commodioribus verbis se expurget, pœnæ comparet se, visurus intra suas arces, qui merita supplicia pro flagitiis exigat. Princeps hac fortitudine animi territus, per Legatos Regi se excusat, additis pretiosissimis donis; quibus sua

LVDOVICVS SANCTVS.

Hospital des quinzevints.

Rex Assassinorum, eiusque legatio.

LVDOVICVS SANCTVS. XXIX.

etiam Ludouicus rependit; ingenti periculo magnitudine animi superato; adeò vitam nihil custodit intentius quàm eius contemptus. Sed diu est quod Franciam viduatam Rege stylus deseruit.

Pastorum in Francia tumultus.

In ea post auditam Regis captiuitatem, Rusticorum turbæ tumultum difficilem concitauerant. Plurimi in diuersis prouinciis, primùm quidem non improbando consilio, abiecto vomere conueniebant, vt signati Cruce ad liberandum Regèm in Orientem proficiscerentur. Tubicen omnium & dux Monachus quidam Apostata, Hongrius nomine qui se missum cœlitus ad id nouum munus prædicabat. Proba quidem voluntas plebis inconditæ, sed statim effectu praua, & in regni detrimentum conuersa: quippe corrupti homines & deteriorum cupidi, quibus Francia haud vsquam caruit, Pastoribus illis immisti, bonam mentem detorquent in pessima, & corruptos etiam veneficiis animos, flagitiis sceleribusque contaminant. Momento Francia intestino flagrat incendio; pagi & municipia à Pastoribus occupantur, prædantium furorem vix vrbes excludunt; in templa maximè & Sacerdotes debacchatur insana rabies; Aureliani præsertim, ministri altarium omnes cæsi, templa direpta, pérque omnes ordines furor grassatus est. Blanca ad compescendam insaniam laborabat; primùm industriâ, si furentes indulgentia sanaret; mox armis, ferro ad insanabilem plagam admoto: quo demùm tumultus oppressus est; octo Rusticorum milibus apud Bituriges cæsis; reliqui vel in supplicium rapti, vel clam dilapsi, & aratro redditi, sociorũ pœnâ sapuerunt in posterum. Alter præterea ingeniorum tumultus Blancam exercuit, Dominicanos inter & Parisiensem Vniuersitatem; illis Doctorũ cathedras in Vniuersitate vt par erat, in doctrinæ sedem & præmium efflagitantibus; quibus tãdem Reginæ gratiâ post plurimam altercationem potiti sunt; Guillelmo de sancto Amore in Dominicanos acerrimè contendente. Inter has curas Blãca amoris desiderio vitã deposuit; nam cùm accepisset Regem, quod haud verum erat, voto se obstrinxisse diuturnioris moræ in Palæstinâ, amantissima mater dolore ob absentiam filij contabescens, quanquam haberet reduces Alfonsum & Carolum, febrim contraxit, quâ emortua est sexagesimo tertio vitæ anno. Præclarissima regendi artibus mulier, digna quæ sanctitate Regem imbueret; cuius vox illa est, omni apophtegmate clarior. *Vide, fili mi, malim te mortuum, quàm lethali culpâ infectum spectare*; quâ admonitione, in puero peccati odium capitale, & cum amorem excitauit virtutis, vt inde vir postea cõfirmatus sit, qualẽ colit posteritas. Eadem imperij paulò cupidior existimata est; nam & coniugi sic adhærebat, vt vel in castris sub eodem tabernaculo ageret, & Regẽ filium nec cum vxore versari sineret; nisi sollicitì amoris hæc fuerint. Sanè imperio tam egregiè vsa est, vt in laudẽ sit, illud ambiuisse. Alfonsus interea regni administrationẽ suscepit. Matris interitus Ludouico reditũ in patriam persuasit, ac tametsi piissimus Princeps ægrè auellebatur ab regione charissima, tamen cura regni sollicitante, quod euocabat Rectorẽ, se lenrè cõparauit ad reditũ. Instructis omnibus, magnam copiarũ partem, multámq; pecuniam Godefredo Serginio tradidit, claro fortitudine & prudẽtiâ Duci, qui Christianã rem tueretur, & Saracenum repelleret; ipse in nauim cõscendit, & ad Ieram Prouinciæ Phocẽsis insulã appulit.

Dominicani in Vniuersitatem admissi.

Blãca obitus Anno 1251.

Regis in Franciam reditus.

lit. In nauigando cùm in arenariã molem nauis impegiſſet, & carinæ trabe altè perfractâ, Rex tranſire in aliam vrgeretur, ad vitandum periculum, abſcedere renuit;quippe,inquit:*cæteris iuxta ac mihi ſua pretio ſalus eſt,ſi hanc nauim deſeram quid ſeptingentis vectoribus fiet, qui in eam meis auſpiciis inſcenderunt? præſtat cum eis periclitari, quàm ventis & fluctibus derelictos permittere*. Sic fracta naui incolumes euecti ſunt, bis ſeruati; tum charitate Principis ne deſererentur, tum diuinâ in eum curâ, tuti in quaſſato nauigio.

LVDOVICVS SANCTVS.

XXX.

Rex Flandriam pacat. Burcard d'Aueſnes.

Regem regno redditum turbæ Flandricæ ſtatim implicarunt, Vnius feminæ intemperantia cauſam malo geminatam ediderat.Illa Margareta Ioannæ Comitiſſæ ſine liberis mortuæ ſoror atque heres, quæ primâ ætate Burcardo Aueninſi tutori ſuo nupta, duos ab eo mares ſuſceperat, Ioannem & Balduinum: verùm cùm Burcardus ſacris ordinibus initiatus foret, ſoluto coniugio iuſſu Pontificis, Margareta nouum contraxerat cum Guillelmo Dampetrio nobili quodam Campano, à quo pariter tres liberos genuit, Guillelmum, Guidonem, & Ioannem. Dampetrio mortuo continuò lis inter fratres exoritur, & quanquam Rex conſtitutus Iudex, Flandriam ſecundò genitis aſſignaſſet, matre legitimos vt dicebat ſpuriis anteferente,& primò natis conceſſiſſet Hannoniam, eâ pœnâ vt Leo quem in inſignibus præferebant, linguâ & vnguibus truncaretur, quod natu maximus intemperantius matrem meretricem dixiſſet; attamen primogeniti obnitebantur ſententiæ, & Rege in Palæſtinam profecto, in vterinos fratres bellum excitarant. Guillelmus vterinorum maximus cum Rege diſceſſerat,in Guidonem fratrem Burcardi filij arma commouerunt, Guillelmo Holandiæ Comite fœderato; cuius ope Guido victus & captus eſt, & obnoxia victori Flandria. Margareta, noua liberis inter ſe pugnantibus Iocaſta, Reginam regníque Proceres appellauit; quibus auxilia miniſtrantibus, internecino grauiſſimóque bello diſcerpta eſt Flandria, quandiu Rex in Palæſtinâ diſtentus eſt.Is nunc regreſſus Burcardi filiis diem dicit, vt de geſto bello rationem redderent, ac Guidonem captum reſtituerent libertati. Illi cùm obſequi detrectarent; nempe augebat animos Guillelmus Holandus,nuper Friderico mortuo ad Imperium euectus;Rex Carolo fratri committit exercitum,quo rebelles in officium cogerentur.Et verò victi ſunt,ipſáque Hannonia præda victoribus fuit.Nec ideò bellum extinctum eſt,Guillelmo Imperatore rebelles fouente,& Guidonẽ adhuc in vinculis retinente.Quamobrem Ludouicus rem tranſacturus beneuolè in Flandriam venit,ſcripſítque ad Guillelmum amicas litteras eâ de re; quibus ille intumeſcens, ducto exercitu in Flandriam ruit. Sed continuò mutatâ ſententiâ, vertit in Friſios,qui excuſſo obſequio rebellauerant, à quibus commiſſo prælio victus & cæſus eſt; vt qui rebelles fouebat contumaciter,à rebellibus necaretur,& periret ferro quod exacuiſſet. Eius filius captiuum reddidit;ita Flandriæ reſtituta pax, & Hannoniam Burcardi liberis clementia Regis redonauit.

De Dãpiere.

Rex cum Anglo pacem contrahit.

Exemplum iuſtitiæ ſequutum eſt illicò temperantiæ ſpecimen. Henricus Rex Angliæ poſt repreſſam Vaſconiam flagitauerat à Ludouico regreſſum per Franciam,& Rege indulgente magnâ celebritate excipiebatur. Pariſiis præſertim magnificentia Regis exhibita, Anglo per dies pluſculos perhonorificè

LVDOVICVS SANCTVS.

norificè habito. Eo loco Ludouici verba adſcribit Anglus ſcriptor Pariſius, quæ ego ſi omiſerim, in pietatem Regis præuaricer; nam cùm hic familiariter cum Henrico colloqueretur de expeditione ſacrâ quam obiuerat nuper, in has voces prorupit; *Amice mi Rex, quantas ærumnas corpore animóque pertulerim, quandiu pro Chriſti amore peregrinatus ſum, vix vllus ſermo exponeret. Omnia mihi aduerſa, ipſa etiam proſpera, contigerunt: nec minus Deo altiſſimo gratias retuli. Imò ad meipſum meditatione reuerſus, & in mentis penetralia reuocatus, magis gaudeo de patientiâ, quam mihi Deus tot inter mala largitus eſt, quàm ſi orbem vniuerſum armis profligaſſem.* Hic ſanctiſſimi Regis admirabilis ſermo, triumphantium laureis curribúſque tantò eſt præſtantior; quantò ſublimius, terram deſpicere, cœlum & cœleſtia ſapere. Ibidem pax ab vtroque Rege ſancita eſt; magnâ Franci gloriâ, Angli compendio. Siquidem Ludouicus cupidus reſtinguendi belli perpetui, quo duæ gentes ab tanto tempore conflagrabant, & fortaſſe conſcientiæ

Regis in Deũ amor.

Anno 1255. ſcrupulo, Henrico prouincias multas largitus eſt: nempe Lemouices, Cadurcos, & Petrocorios; præterea ſi Alfonſus ſine liberis obiret, Aginnates & Santones. Enimuerò pace in præſentia firmâ & certâ, ſed nutante in poſterum atque effringendâ; cùm hoſti animus ad inſurgendum, atque arma ad bellum hinc ſufficerentur. Et obſeruatum eſt eâ ſolâ re optimum Regem diſceſſiſſe à Conſilij ſui ſententiâ, cui alioquin perlibenter aſſentiebatur. Hac iacturâ redemptus eſt honor; quandoquidem Anglus Regi Franco ſe clientem dediti tium palam profeſſus eſt. Inſtauratum eſt aliquantò poſt gaudium publicum, affinitate inter Ludouicum & Iacobum Arago-

Anno 1262. niæ Regem contractâ, quâ Iſabella Aragonij filia Philippo Regis primogenito data eſt nuptui, & ad pacem conciliandam iura inuicem donata; Aragonio quidquid iuris in Catalauniam Franco eſſet; huic viciſſim, quod Aragonio Nemauſi, Carcaſſone & Biterris competeret. Ita heredi pacem vndecumque Rex ſtabiliebat, inde maximè vnde bellum difficillimum erat oriturum. Porrò huius ſemina in fratris Caroli nouo regno iacta, cuius primordia accuratè texenda ſunt; cùm hinc bellorum moles incubuerit Franciæ, Neapoli ſæpe ſub ſtylum vocandâ.

XXXI.

Sicilia donata Carolo Andegauo.

Friderico acerbiſſimo Pontificum hoſte Tarenti mortuo, Conradus filius aditâ hereditate Imperium & Siciliæ regnum appetebat. Deiectus Imperio curâ Pontificum, cùm Siciliæ regnum vſurpaſſet (in eo recenſebatur Neapolis, & quod modò Neapolitanum regnum conſtituit) à Manfredo fratre ſpurio, veneno peremptus, vt creditur, Conradino filio etiamnum puero, ſpem regni bellúmque ingens dimiſit. At Manfredus patratâ cæde Neapolim aduolans, rumore ſparſo de obitu Conradini, regnum in fratricidij præmium comparat; ac ſtatim firmitatem daturus potentiæ, Conſtantiam maiorem filiam Petro Aragonio Iacobi filio collocat; militémque adſciſcit, etiam ab Africâ Saracenos, quibus Luceriam commendat munitiſſimam vrbem; animúmque, quod peius eſt, in eorum conſuetudinem immerſus, penitus tradit. Alexander Pontifex eo nomine IV. ſucceſſor Innocentij; cùm ſpectaret Friderico ſublato, adeò peſtem Eccleſiæ non extinctam, vt exſurgeret noua perniciosior, & perſtare in regno

Sueuæ

Sueuæ gentis spurium, hoc est teterrimam vomicam, statuit eum omnino perdere, & carciuoma serpens resecare. Eam in rem cùm arma Ecclesiæ non satis pollerent, ad regnum Anglicum se conuertit, quod iam Pontifici stipendiarium erat, atque Edmundo Henrici Regis secundò genito regnum Siciliæ donat, quod paternâ ope armisque Anglicis occuparet, & Manfredo pulso mancipatum Ecclesiæ obtineret. Verùm Henricus diuexatus bellis ciuilibus, de alieno cogitare non potuit, qui suo semel iterúmque deiectus, vnâ Ludouici solicitudine atque prudentiâ, suo tandem solio restitutus est. Vitam interea Alexander amiserat, successerat Vrbanus IV. qui ex humillimâ sorte ingentes animos in tiaram ferens, spe irritâ Angli subsidij, se ad Francos confert; Francus & ipse natalibus, ortus in Occitania; visúsque est Carolus Regis frater, aptus qui regni voto arduum bellum susciperet; nam ipsum Regem studium tranquillitatis, & sua sanctissimi animi temperantia, ab eiusmodi bellis auocabant. Contrà incitabant Carolum plura. Indoles Martia, quieti infensa, armorum cupidior; ambitio regno par, quæ Andegauorum angustis terminis non concluderetur; Beatrix vxor, Reginæ titulum flagrantissimè ambiens, quippe tres sorores nupserant Regibus, vrebátque muliebrem animum æmulatio tanti fastigij, & videbatur Phocensis Prouincia ad Italicam expeditionem percommoda, mari admota, & portubus frequens, vnde exercitus bellique instrumenta ventorum beneficio facilè transportati in hosticum possent. Præterea magna fama gloriæ Massilienses Carolus nuper domuerat. Etenim illi iampridem indomiti, & in Dominum peruicaces, iugo excusso præsidium internecione deleuerant, Carolum iuxtà ac Berengarium haberi posse ludibrio rati. Sed rebelles Carolus arctâ obsidione quà mari quà terrâ cinctos ad deditionem coëgit, ac supplicio principum, metum in posterum reliquis & sibi securitatem peperit. Eas igitur ob causas appellatus est Carolus, facilémque assensum ob easdem is præbuit. Rex primùm quidem hærebat ambiguus, ac memor repulsi quondam Imperij, auersabatur eiusmodi regnum; at deinde assensit, ne videretur in Pontificem rogantem durior, aut inuidere incremento fratris; quem etiam foras emittere non molestè ferret, hastiludiis & similibus pugnantium scenis agitantem Nobiles, & paci infensum, quam vnicè Rex optimus procurabat. Attamen consensu magis quàm ope rem ipsam promouit, vt veram mentem facto aperiret; fratri indulgens quod ipse renueret; quasi vaticinaretur sanctissimus Princeps, futuram posteris suis malorum fontem Neapolim, & sementem calamitatum feracem. Hæc dum Vrbanus ageret, morte præreptus est; nec Clemens IV. successor omisit consilium, imò vrgens vehementius rem tandem confecit. Itaque valido exercitu ex Andegauis & Phocensibus suis contracto, vxore mundum muliebrem ad instruendum militem diuendente, mari Carolus Ostiam appulsus, Romæ Senatoriâ dignitate ornatus, inauguratur Siciliæ Rex, vltra Pharum ac citra patentis, eiusdémque regni clientelam Pontifici iurat,

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in regnum vocatus.

La Prouence.

Massilienses domiti à Carolo.

Rex assentitur.

Carolus in Italia.

LVDOVICVS SANCTVS. Gillon le Brun.

rat, persoluendis in singulos annos octonis millibus vnciarum auri, & equo candido; pollicitus prætereà fore vt abstineret à dignitate Imperatoris, nec vnquam Imperio regnum adiungeret. Tum receptis terrestri itinere legionibus, quas Guido ex Flandris suis conscripserat, ducebátque Gillonius Brunus, Comestabilis Franciæ, veteranus miles à Rege in belli regimen designatus; versus Campaniam tendit. Eum perpetuus felicitatis tenor deduxit; siquidem Lirim amnem, munimenta Casertino Comite deserente, cuius vxori vim Manfredus intulerat, transmisit; castrum sancti Germani, situ, operibus, atque præsidio, longè validissimum, leui operâ cæsis propugnatoribus expugnauit: victorémque exercitum ad Manfredi castra in Beneuentanis agris admouit. Manfredus integro milite ac frequenti videbatur superior: attamen Carolus suadente Bruno Comestabili pugnam capessiit. Quippe Brunus peritissimus rei militaris, qui sub tabernaculis incanuerat, affirmabat, *pugnam aggredientium esse; quæri Coronam à Carolo, non expectandum donec ab hoste vltro deferatur, eripiendam esse defendenti, nec eripi posse nisi à pugnante eodémque victore. In hostico pugnare contra Carolum singula, sola cunctatione ipsum periturum, spem non regni modò sed salutis, in prælio positam atque victoria.* Ita confectum prælium, anceps admodùm & periculosum, quo prostratus equo diu de salute laborauit Carolus, ac tandem victor cæso Manfredo reliquos hostes fudit fugauítque. Neapoli exceptus, Neapolitani regni primordia posuit, cui tunc adiuncta Sicilia, mox abrumpenda, & subiit in curarum ingentium molem, postmodùm doctus quanta mala Coronæ orbis includeret. Regnum Ierosolymitanum annexum est Siculo, quoniam Fridericus vtriusque titulum præferebat, quasi vni Regno sat turbarum non foret. Quæ deinceps sequuta sunt, Conradini motum, pugnam, & necem, variósque noui Principis casus, narrant quibus ea Sparta contigit, ego abstineo alieno, meæ Gentis damno aliquantò post in eandem orbitam reuocandus.

Manfredum vincit.

Anno 1266.

XXXII. *Regis virtutes publicæ & priuatæ.*

Iuuat interea in Ludouico tantisper hærere, & virtutes Sanctissimi Principis adumbrare vel leuiter; nec in Historiæ leges peccauero, dum regnandi legem, & regnantibus formam sanctitudinis exemplo describam. Postquam restinxit bella ciuilia, externisque fomitem omnem amouit, ad vnum pacis studium sese adhibuit; porrò ad veram pacem atque sinceram, quam virtutes facerent, non ad spuriam illam & adulterinam, quæ vitiis & voluptatibus sese immergeret. Eam ob rem Iustitiam induxit, vitia relegauit. Ius dicebat ipse accuratè, tam inopi promptus quàm diuiti, explorabat rem diligenter, suauiter attendebat dicentibus, & æquum, nihil cunctatus, pronuntiabat. Parisiis in hortum prodibat, modesto habitu & infra Principem, explicatis insidebat taperibus, pomeridianis horis causas disceptando: æstate ad Vicennium saltum sæpissimè ibat, & ad quercum familiariter assidens, aduocatis iuxta Proceribus, admittebat singulos quibus negotium esset; ac præconem agens, clamabat, accederet si cui lis foret: in otio, lusu & ambulacro, Themidis solium sacrariúmque constituens. Potentes nullo discrimine si peccassent in pœnam vocabat. Enguerranus.

Enguerrand de Coucy.

LVDOVICVS SANCTVS.

ranus Coucyus è stirpe regia, omnibúsque regni proceribus consanguineus, ægerrimè vitâ donatus est, omni Principum cœtu deprecante, constituente supplicium Rege, quod tres adolescentes in venatu deprehensos suspendi iussisset. Idem Rex iustitiam exigebat ab aliis, delectu iudicum exquisito, nullisque curis parcens ne peccarent, & si forte delinquerent vt corrigerentur. Promulgatis legibus radices scelerum resecabat: blasphemas in Deum voces acerbè plexuit; aleam interdixit, ganeas & lupanaria vetuit; duella seu priuata certamina, luem iam inde grassantem in Franciâ, penitus sustulit; tantúmque perfecit solicitudine, vt exterminatis litigantium tricis atque calumniis, æquum iustúmque regnaret, nudáque veritas refulgeret in tribunalibus. Iam erga Deum hominésque magnificus, largiebatur opes impensè: templa, cœnobia, & xenodochia plurima condidit; longam eorum seriem Annales referunt. Sanctam Ædiculam adamauit in paucis, quàm ad Palatium regium ædificauit, locupletauit reditibus; instruxit Lipsanis toto orbe conquisitis immenso pretio, iis maximè quæ ad Christi patientis necem attinerent; nam circa illam afficiebatur mirificè; contraxerátque eum in locum, coronam spineam, spongiam sitienti oblatam, lanceam, crucísque adorandæ fragmentum; quæ Christi Domini mors consecrauerat. Liberalis in milites, quorum fortitudinem auro rependebat; in Comitiis Procerum, Regibus excipiendis, fratrum nepotúmque coniugiis, regiam pompam magnificentissimus exhibebat; gnarus virtutes coniugari inter se, nec priuatæ modestiæ obesse munificentiam publicam. Tametsi erat ad bellicas artes procliui indole; tamen litteras & litteratos homines coluit; Historiæ amantissimus, quæ vera Principum schola, Vincentium Bellouacensem iussit historiam scribere quam tractamus. Parisiensem Vniuersitatem arctè amplexus est, affirmare solitus, se passurum tolli è regno mediam facultatum partem, potius quàm Vniuersitatem Parisiis; debétque totus orbis eius curis Sorbonæ Collegium; quod Robertus Sorbonus instituit, Cameracensis primùm Canonicus, mox Parisiensis, liberalitate Regis, quem confitentem audiebat, opes nactus, quas in præclarissimam rem impenderet. Iam ad Christianas virtutes infra dignitatem regiam longè incubuit; nisi tamen est maximus, qui infra fastigium se dimittit. Grauiori delicto nusquam se implicuit. Zelum in Deum sacra expeditio, vitæque clausula, luculentè docent; semel adstans baptismi ceremoniis, legatis Tunetani Regis spectantibus dixit; *Regi vestro renuntiate, me libenter quod vitæ superest in obscuro carcere acturum, onustum ferro mersúmque tenebris, modo ipse eiúsque subditi lauacro sacro eluerentur.* In pauperes totum se charitate mirificâ profundebat; eorum plures habebat in comitatu quos aleret, maiori numero diebus festis; iis cibos regios manibus regiis ministrabat, nudo plerumque capite; iisdem detergebat lutum è pedibus, curabat vlcera saniosa, & leprosis alimentum in os ingerebat; egenis toto regno latentibus, quos inquirebat sagaciter, subministrabat pecuniam, tanto sumptu, vt consiliarij conquererentur; nescij quantùm in iis largitionibus lucri esset. Tantâ morum innocentiâ

Sainte Chapelle.

LVDOVICVS SANCTVS.

ſæuiebat in ſe aſperrimè; catenis ferreis vltrò vapulans verberanti humeros ſubiiciebat, cilicio carnem perdomabat, vexabátque ieiuniis; vt ſanctum diceres, mores ſi ſpectares; reum, ſi duritiem quâ ſecum agebat. In curandis ſtrumis ſeu ſcrophulis ſignum Crucis primus adhibuit, præmiſitque ieiunia, preces, & Sacramenta ſanctiſſima, ad patrationem miraculi, quod Franciæ Regibus admirabilitate perpetuâ Deus condonauit. Hæc è multis pauca delibaſſe ſuffecerit; quibus ſanctitudinem aſſequebatur Rex optimus, ſuperiſque & mortalibus iuxta chariſſimus, comparabat regnum nuſquam deſiturum.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER NONVS.

SYNOPSIS.

Ludouicus apparat ſacrum bellum. Expeditio Regis in Africam. Tuneti obſidio. Regis morbus, & mors. Philippus Audax Rex. Caroli in Africam aduentus. Saraceni victi. Pax cum Saracenis. Francorum naufragium. Principum funera. Regis in Franciam reditus. Motus in Aquitania. Concilium Lugdunenſe ſecundum. Nauarræ regnum. Campanus Nauarræ Rex. Pompelo capta. Bellum cum Hiſpano. Broſſij fortuna & calamitas. Veſperas Siculas quæ præceſſerint. Veſperæ Siculæ. Bellum Aragonium. Gerundæ obſidio. Regis in Franciam reditus, & mors. Philippus Pulcher Rex. Bellum Anglicum primum cum Eduardo. Bellum in Aquitania. Bellum cum Flandro. Pugna Furnenſis. Turbæ Regis cum Bonifacio. Bellum renouatum in Flandros. Flandriæ Comes ſe Valeſio tradit. Valeſius in Italia. Brugarum ſeditio. Pariſiorum tumultus. Franci ad Cortracum cæſi. Nouus Regis exercitus. Regis cum Bonifacio controuerſia.

Bellum in Flandros tertium. Pugna ad montem Pabulanum. Clemens V. Pontifex. Templarij extincti. Ioanna Nauarræ Regina. Adulteria in domo Regia. Regis mors. Ludouicus Hutinus Rex. Marinius damnatus. Bellum in Flandros. Regis mors. Philippus Longus Rex, moritur. Philippus Pulcher Rex. Clades in Nauarra. Bellum cum Anglo. Caroli Valesij mors. Spurij Vascones. Pax cum Anglo. Regis obitus.

I. LVDOVICVS SANCTVS.

CONSENESCEBAT in hoc virtutum studio Ludouicus, cùm Christianorum in Oriente calamitas primos fortitudinis spiritus excitauit. Ea summa erat, & imminebant extrema miseris. In Græcis nulla spes, imò suus metus suáque infortunia; ab Tartaris deserebat auxilium, quos bella ciuilia auocabant, & in perniciem suam continebant, pactæ finiebantur induciæ, Saracenorum potentissimas vires an oppida pauca repellerent? Ideò appellati Christiani Principes, Ludouicus in primis, quem suus in Deum & proximum amor multò ardentius compellabat. Postquã in Consilio suam mentẽ aperuit, repugnare omnes & intercedere.

Ludouicus apparat sacrum bellum.

Quid annis & curis confectus propemodùm noua bella tentaret, nouisque ærumnis immergeret se? valetudinem abiectam planè atque deploratam, vix ipsum è palatio in sacram ædem sine deliquio progredi, miseriæ meminisset in Ægypto exhaustæ, quanquam idem sit animus, alias vires, aliud corporis robur existere, tẽtari supremum Numen nullo compendio, cùm pericula quibus opprimimur, prouocamus. Si pium Principem miseret Syriæ, misereat Franciæ, æquam sortem vocantis & retinentis, retinentis ius melius, tam Franciam quàm Palæstinam periclitari absentiâ suâ, quid eriperet se suis, vt se exteris daret? nexum iustitiæ arctiorem esse quàm charitatis, quid alios seruet, si subditos perdit? Hæc præclara in speciem Rex cùm audiret, pugnare contumaciter noluit; erat enim in suos mitissimus; sed operiens opportunitatem, Comitia conuocat, adornátque

Simon de Brie.

Legatum Apostolicum Simonem Briensem (& is postea Pontifex Martinus IV. tunc Vrbano mortuo Sedes vacabat) qui habitâ de sacro bello oratione, ad expeditionem omnes inflammaret. Rex arreptâ occasione suscipit bellum; se Cruce signat, simúlque tres liberos, Philippum natu maximum,

L'Alençon.

Petrum Alensonium Ducem, & Ioannem Tristanum Comitem Niuernensem. Plurimi Proceres Regem æmulantur, Alfonsus frater, Theobaldus gener, idémque Nauarræ Rex & Campaniæ Comes; Robertus Artesius Regis ex fratre nepos, Guido Flandriæ Comes, Ioannes princeps

Guichard de Beau-Ieu. Gui de Laual.

Britanniæ, Guicardus Belliiocensis Mompenserij Dominus, Guido Lauallius, & selectus flos nobilitatis. In Hispania simul & Anglia intonabat classicum sacrum, & quidem in Hispania Iacobus Aragoniæ Rex Alfonso Castellæ

Castellæ Rege excitato, comparauit exercitum, inscenditque naues Barcinone, sed tempestate iactatus, retrò flexit. Constantior Eduardus Angliæ princeps, qui mutuatus à Ludouico pecuniam, militem scripsit, deduxitque cum Rege in Africam, vel vt Angli scribunt in Syriam. Carolus Siciliæ Rex, expeditionis magna accessio, qui cùm Ierosolymæ Regem se diceret, fructum belli videbatur lecturus, & alieno labore rem suam quærere, eximiam classem instruebat. Rex profecturus, petitis de more à sancto Dionysio vexillo & baculo; regni regimen dedit Matthæo Vindocinensi sancti Dionysij Abbati, & Simoni Claromontano, Toparchæ Neslio; quorum fides & prudentia exploratæ. Margarita coniux sponsum charissimum ad nauem sequuta, cùm vetaretur vlterius progredi, recusato regimine, se in Vicenarum castro conclusit, Regis absentiam precibus & solitudine prosequuta. Regem Aquismortuis expedita classis operiebatur; triremes apparauerant Ansaldus Doria, & Philippus Cauoconcius Genuenses; erantque sub signis cataphractorum equitum millia quindecim, ducenta peditum; ingens exercitus, Orientis perdomandi potens, si primordiis rerum humanarum constarent exitus. Cùm in procinctu Rex esset, petendæ Palæstinæ consilium abrupit Carolus, & conuertit in Africam. Negabat Ægyptum profligari posse, nisi primùm Africa subigeretur; in eo littore magnas vrbes positas, vnde Sultanus bello & pace commeatum perciperet; commodorum fonte intercepto, alueum exsiccandum, & destitutam Ægyptum sub iugum ituram. Spem illucescere, si Tunetum appulerint; cuius vrbis Rex per legatos desiderium in Christi fidem testatus, pollicebatur se eam admissurum, postquam Christiani portum tenuissent, præbiturum vim ad subditos compescendos, si fortè ob mutatum Principem tumultuarentur. Et quidem Tunetanus hanc spem obtulerat, sed Punicà fide, & in fraudem promptà. Erat & Carolo emolumentum priuatum; vt Tunetanus victus tributum persolueret, quod olim Siciliæ Regibus appendebat; præterea tegebat Siciliam, orâ illa maritimâ in fœdus & societatem vocatâ. Ea expeditio Regi persuasa; classisque Aquismortuis soluit, Admiralio Florentio Varenio; cladem nostram inuectura in Africam, vt in Asiam primùm.

De Clermont Seigneur de Nesle. *Aiguesmortes.* *Expeditio in Africam.* *De Varénes.*

II. *Tunetum frustra obsessum.* Anno 1270.

Classem nauigantem magna & turbulenta tempestas excepit; sciunctæ naues & in diuersas plagas dissipatæ; perfracta pluribus armamenta, plures in scopulos, & Syrtes allisæ; aliquot mersæ naufragio; quasi elementa sanctissimi Principis morti intercederent; sed tertio die in Sardiniâ classis collecta est, & paucis desideratis, post damna instaurata, cœptum iter in Africam instituit. Ad oram Libyæ, quà Mediterraneum mare porrigitur, non procul à celeberrimâ per Romanas clades Carthagine, maris Sinus in medias terras protenditur, quo desinente vrbs Tunetum occurrit: ea muris, fossis, turribúsque præcincta, duplici ad mare munimento defenditur; primùm insulâ ad portum obiectâ, in qua turrim erexerant barbari; tum ipse portus situ munitissimus, & Saracenorum classe instructus. Francorum impetus in Insulam statim conuersis, ipsa occupata, expugnata turris, cæsíque Barbari; eáque est insula, in quâ postmodùm Turcæ Guletam arcem

LVDOVICVS SANCTVS.

arcem exædificarunt: tum vniuersa classis in portum inuecta, naualique prælio classis hostium victa ac demersa, portus inuasus, milésque ad Tuneti muros expositus. Pugnatum deinceps ne ad vrbem propius Franci accederent, & conformarent obsidium; prorumpebant sæpius Saraceni, toties repulsi; donec barbarus Rex decem millibus armatorum in castra irrupit, aspero prælio & cruento, quo tandem victus est, necati plurimi, & vincentibus permissa obsidio; nam validissima munimenta expugnationem excluserant. Lento igitur famis beneficio Franci confisi, circùm agros vastabant ac diripiebant; sed ipsi primùm loci incommodis conflictati sunt, in agro sterili, aquâ & pabulo deficientibus; ita in alieno bellantibus euenit, vt quam hosti calamitatem, inferunt sentiant primi, & famem excipiant ipsi qui faciunt. Aquæ penuria & intemperies cœli æstuantis, haud multò post morbos procrearunt, acutas febres, sanguinis fluxum, & eiusmodi ægritudines, quæ in vulgus militum statim sparsæ, Tribunis postmodùm implicatis, haud paucis lethales erant. Ideò ad commodiorem auram captandam, & procurandam aquarum copiam, Rex soluto ad tempus obsidio, secessit in vallem aliquot milliaribus vrbe distantem, Carthagine haud procul, militémque in castris habuit. Tunetani ob discessum Regis audaciores, ad castra accedere, Francos lacessere, quietem nullam permittere, ac si qui ad pabulandum prodirent, intercipere atque conficere. Hoc belli genere Francorum vires breui afflictæ sunt; nam conclusis castrorum ambitu cùm deessent plura, morbi instaurati iam serpebant contagio, & in pestilentiam degenerabant. Ludouicus cùm hostis accederet, educebat è castris militem, cupidissimus pugnæ; sed barbari Numidarum instar, quorum solo insederant, recedebant; minutis præliis atque improuisis carpere hostem contenti, permissâ nusquam decretoriâ pugnâ. Rex elusus sæpiùs, castris se inclusit, Carolum fratrem operiens, quem instructâ classe breui adfuturum nuntiabatur. Nec ideò tamen hostem exclusit. Contagio iam Proceres attentabat atque perimebat; Legatus Pontificius eâ absumptus erat, Philippus Regis filius febri corripitur; Tristanus alter Regis filius vitam morbo finit, tam raptus in paternâ calamitate quàm natus, Réxque ipse ingenti dolore animi affectus, ob natorum totiúsque exercitus luem, laborat tandem cruento effluuio, accedente insuper ardentissimâ febre. Quo morbo prostratus, iámque gnarus admotum se ad peregrinationis humanæ terminum, conuocatos Proceres, & vultu mœstissimo lectum circumstantes, ita alloquitur. *Iam ad vitæ metam, Amici charissimi, me hic morbus tulit, iam sto ad carceres vitæ alterius, gestióque lætitiâ hoc breui limite seiunctus à Domino. Si quid obturbaret gaudium animi, vni vos lætanti inspergeretis mœrorem, quos è Franciæ commodis, suísque singulos ædibus raptos, in hæc incommoda vitæque periculum euocaui. Quanquam hallucinor, nam Dei causâ bellum suscepistis, & signati Cruce iurastis militiam Deo, conditori omnium & moderatori: quæ res mihi ingenti solatio est, cogitanti cui Imperatori sacramenta dicitis, quem sequimini Ducem, Deum nempe Optimum Maximum, cuius bonitas vos seruatos volet, seruabit potentia, cuiúsque auxilium nullâ barbarie, nullâ gente, regione nullâ conscribitur. At rogo vos plurimúmque obsecro, vt quæ cogitatio morienti mihi*

Regis morbus.

Et oratio ad Proceres.

mihi solatio est, eadem superstitibus vobis subsidio sit, & meo in exitu meminerit is Dei, qui me vt spero in vitæ alterius præmium euocat. Vetat ille luctum vestrum ac lacrymas, nec decet lugere vos dum lætitiâ perfluo. Ita est charissimi, gratulationes non fletus exposco, cùm nec vobis ipse eripiar, sed præcurram, metámque attigero, ad quam stadiis omnium curritur. Vos ergo memineritis esse in cursu, imò in castris, ineundâ non in barbaros pugnâ, sed in ipsum Tartarum, principésque Tartareos. Id bellum, hæc acies, in quam vos expeditos semper optauero; Sacrosanctâ Cruce in baptismo signati, iurastis in virtutum cultum Deique obsequium, nunc si desertores militiæ ad teterrimum hostem transfugitis, si gulam, auaritiam, impietatem, atque libidinem, quibus armis in Deum pugnatur, capessitis; næ vos ignominiam contrahetis, turpissimam omnium, quam fortasse nulla expungant sæcula. Auertat Deus hanc à vobis noxam, imò Deum vt fecistis hactenus colite, immensis beneficiis amorem rependite, eripiet ille vos seruabitque periculis, iam aduentat frater, cuius ope non salutem modò sed amplam victoriam reportetis: interim habetis præsentem filium, hunc vobis trado Regem & parentem, qui se maiorum gloriâ dignum exhibeat.

LVDOVICVS SANCTVS.

III. Sic Proceres alloquutus, Philippum filium apprehensum dextrâ, ad virtutem præclarissimis monitis adhortatur, quorum summa hæc est. *Amantissime fili. præ cæteris omnibus Deum ama, sed impensè, & quantùm mortalitas feret, toto animi nisu; ita ipsi nunquam facesses molestiam, nec vllam noxam lethalem contrahes, iturus in cruciatus omnes, eam vt non patres. Erga pauperes tenero sis animo ac benigno; miseris solatio sis, & quantùm licuerit adiumento. Doma cupiditatem, nec ipsius causa vectigal aut tributum exegeris; quæ necessitati debentur, non auaritiæ aut effusioni. Adscisce in socios, qui probi sint & prudentes, Regum pestem impios amolire. Audi sæpissimè Dei voces qui referunt, eásque admitte in penitissimam mentem. Summo Regum domino preces funde; coram Altissimo submitte fastigium; quantùm enim Deum inter & mortalem distat? Stude existimationi veræque gloriæ. Ne sinas audiente te aliorum famæ obtrectari; Dei, Beatæ Virginis, aut Sanctorum cultum, verbo vllo lædi, aut proferri vocem quæ in malum agat. Inopi iuxta ac diuiti ius suum tribue. Largire famulis, sta promissis, grauis sis cum iis, non familiaris. Redde extemplò, si quid alienum possideas. Pacem compara subditis, pretiosissimum donum; ipsorum immunitates ne violes. In Christianum Principem bellum ne moueas; sin coactus moueris, parce insontibus & sacris ædibus. Obserua Iudices, & inquire an iustè iudicent.* Tum demùm adiunxit. *Oro te, fili mi, vt me emortuum, Missarum, precum, & largitionum subsidiis, toto regno prosequaris. Iam tibi benedictionem impertio, vberrimam quam vllus vnquam patrum precatus est filio; obsecrans Trinitatem sanctissimam vt te omnibus malis eripiat; maximè ne vitam in peccato mortali amittas, vt simul ipsi in æternis tabernaculis immortalem vitam peragamus.* Mox incremento morbi ad extrema applicitus, sacris religiosè susceptis, iubet se humi cineritio strato imponi, sanctósque obsecrans, quos studiosè coluerat, Iacobum, Dionysium, atque Genouefam, brachiis in Crucem collectis, sanctissimam animam cælo dedit; anno vitæ quinquagesimo quinto. Summus profectò, ac dignus æternâ Franco- Anno 1270.

Oratio ad filium.

Regis obitus.

LVDOVICVS SANCTVS.

rum memoriâ; Christianis Regibus exemplum & norma, qui pietatem & religionem, priuatas vt videbatur virtutes, publicas fecit, dum throno intulit; docuítque posteros integritatem vitæ cum diademate posse sociari. Eum vicesimo septimo post obitum anno Bonifacius Pontifex sanctis adscripsit; rarissimum hactenus in regibus decus; & verissimus triumphus de orbe terrarum, quem nemo vincit efficacius, quàm qui temnit. Et patrata miracula præluserunt Pontifici, imò consequuta quamplurima; quibus Deus Ludouici gloriam testatam voluit, vitámque impensam, magno laudis fœnore compensare. Nam statim ab obitu mutati oris splendor receptam cœlo animam referebat; genas macie & ægritudine deformatas rubicundus color minio pinxit, subrisit os suauiter, lætíque oculi iucundos aspectus visi effundere. Ex pluribus quos susceperat liberis, duo lecti diuinitus ad stirpem regiam; Philippus natu maximus, tunc vicesimo sexto ætatis anno; & Robertus minimus, Claromonti in Bellouacensibus Comes, à quo Borboniorum familia, longo pòst annorum tractu, in Francorum solium euehenda. Ingens continuò mœror Francos inuasit; vt plerumque iacturâ raptum bonum agnoscimus: occurrebant animo Regis dotes, periculi facies; se destitutos omni ope credebant, quos destituisset Rex optimus; tunc seriò noxas & delicta sua incusabant; quæ cœlestem iram lacesserent, tantúmque Principem rapuissent indignis. Nec dubium est, quin Barbari profligassent perterritos, si in hoc articulo castra impugnassent, sed Deus hanc auertit hostibus mentem; iámque inter superos Rex admissus, inuigilabat suis, opémque præstabat.

IV.

PHILIPPVS III. Dictus Audax.

Etenim ipso die quo vitam posuit, ad oram Libyæ Carolus Siciliæ Rex appulit, annonam vberem validúmque militem vehens classe. Tunc prærbitum catastrophes humanæ spectaculum; cùm ab Italis pompa, gaudium, festiuus tubarum sonitus, vexillorum explicatus fulgor, ab Francis mœror pallens, silentium altum, desperatio belli, ac trahentium fata languor spectarentur. Continuò Carolus ad charissimi Regis cadauer, erectum in feretro, postquam lacrymas, gemitus, precésque effudit, traductus ad sollicitudinem belli, languentium animos excitauit; ac primùm recentes copias, ne læderentur morbi contagio, seiunxit à Francis, mediásque hostes inter & Francos locauit. Nec ab armis diu temperatum, Cùm equitum turma intercepta à barbaris & deleta esset, totum exercitum Carolus ad pugnam eduxit; (nam Philippus Rex, valetudine æger, iuniórque annis, patruo tot victoriis claro tradebat imperium) nec Saraceni detrectabant prælium, quod tamen nouo more nouáque industriâ commiserunt. Effusos in planitiem campos arena sternebat, quà expassa in latum, quà in colliculos pressa; & commodùm Auster vehemens in Francorum vultus auras perflabat; eâ opportunitate barbari vsi, memores artis antiquæ, vento commilitone, latioribus palis instructi, ad pugnam procedunt; quibus sabuleta mouentes grauiter, vento impellente, tantùm pulueris in ora & oculos, tam caliginosos arenæ nimbos euoluerunt, vt Francis regrediendum in castra fuerit, secum optimè actum reputantibus, quod eo turbine tumulati non fuerint, & viui arenariis molibus conditi. Eo successu Afri elati,

Caroli Regis in Africam aduentus.

Saracenorum Strategema.

Vincuntur à Carolo.

elati, ad certamen seriò se accingunt; Christianos semel posse profligari, morbis abiectos Francos atque imminutos; qui ex Italiâ & Sicilia venerint, tirones admodùm, timidos atque ignauos, in fugam potiùs quàm in pugnam trahi. Ita ingentem exercitum Tunetanus contractis vndique copiis, ad Christianos admouet, telorúmque iactu lacessit. Carolus vt audaciam aleret, lentè aciem explicans, suo stratagemate pugnam instituit. Nam Italis in agmine medio collocatis, imperat vt primo congressu simulato metu fugam arripiant, Francos ad alas porrigit, dein signo dato ad pugnam emittit. Post breuem velitationem, Itali fictâ egregiè trepidatione primùm loco cedere, dein turbari, tandem fugam sumere, & terga vertere. Illicò barbari clamore incondito, solutis ordinibus, ceu victoriæ compotes, persequi; & hærere fugientium tergis; at ij postquam penitus in intimam aciem rapti sunt; tunc repentè os & ferrum conuertunt, & incautos telis gladiisque excipiunt. Franci qui eatenus de industria hæserant, in latera & terga hostium effunduntur, inclusósque magna cæde sternunt. Sic victoria erepta victoribus, instaurata ars Parthica, Mars dolo armatus, & Numidis suus Marius redditus. Hoc consilij opus, istud fortitudinis. Castra fixerant barbari Tunetum inter & Francum; munitissimo vallo excludebatur Francus; vrbi per lacum annectebantur, quo annonam & cætera commoda deuehebant. Eam vt commoditatem Franci auerterent, triremes compingunt, quarum partes committi facilè ac resolui possint, easque dissolutas ad lacum deferunt; tum instauratas conscendunt, ac palustrem locum in lacu occupant; vbi posito ipsâ eâdem nocte munimento, naues hostium prohibent, intercipiúntque commercium vrbis. Tunetanus aggressus frustra hunc reuellere scopulum, tandem ad decretoriam pugnam se comparat. Instructi vtrinque exercitus ordines explicant; cùm solo metu pugnatum & victum est. Vbi Franci equites demissis lanceis in hostes inuecti sunt; illi periculi facie territi saluti vt consulant, primi quidem in secundos ordines se recipiunt, illi in tertios; ita momento vniuersa acies conturbatur, & effusa in præcipitem fugam, terga impunè cædentibus præbet. Hæc ingens victoria, quæ Tunetum vrbem expugnabat; gnarúsque infirmitatis Rex barbarus, hostes quos ferro non vinceret, auro aggreditur. Missi de pace caduceatores. Et quidem Francis bellum perplacebat. *Vrbem ad extrema actam vno admodùm conatu capi posse; ignominiosum Francicæ gloriæ, rem confectam deserere, & lucrum pro laude hoc est infamiam domum reportare; quàm id turpe sui Regis memoriæ atque cineribus, quos infectâ expeditione victos potiùs quàm triumphantes reueherent.* At Carolus pacem appetebat: Francos morbis perditos, iam ægritudinem in Italos suos irrepere; Tunetum haud tam facilè expugnari, expugnatum seruari difficilius, ab ægro milite, tanto maris spatio. Præterea consequebatur optatum, Tunetano Rege tributum pendente; & Philippus Rex morbi tædio Franciam cogitabat, ne quid noui mutato Principe oriretur. Ideò pax cum Tunetano contracta, iis conditionibus quas victores darent; vt præsentis belli rependeret sumptus; tributum Carolo aureorum quadraginta mille quotannis solueret, captiuos Christianos libertate

PHILIPPVS AVDAX.

Barbari fugantur.

Anno 1270.

Pax cum Rege Tunetano.

 donaret;

PHILIPPVS AVDAX.

donaret; securum mercatoribus commercium foret, ac facultas in Tunetano regno Christum prædicandi. Impletæ conditiones, & victores versus Siciliam nauigarunt; ambiguâ gloriâ, his pacem laudantibus, illis arguentibus, quæ victoriam vt putabant certam oppressisset.

V.

Francica classis naufragium.

Reges nauigatio prospera Drepanum intulit; classem reliquam quæ soluerat seriùs dirissima tempestas adorta est. Peruenerat in conspectum Drepani, cùm inhorrescente subitò pelago, procellámque mouentibus ventis, naues reciprocante fluctu inter se concuti, armamenta infringere, diuerberare sese instar arietum, aluum quassare atque dissoluere, mox hauriri vndis atque absorberi. Et in portum atrocitas mali penetrauit, quâ triremes fractis rudentibus solutæ anchoris, ad naues raptæ sunt procellæ turbine, & ad sæuissimum prælium instaurandum actæ. Eminebat in primis regia, dicta Gaudij nuntia, nunc cladis causa, tristissimæque necis instrumentum: eâ amplitudine alui & materiæ firmitate princeps cæterarum, æstu impellente maximam stragem intulit nauibus; mox illam verberatam prorâ conquassabat, aliam allisâ puppi aperiebat; mox conuersa in latera comminuebat nauigium dextrum, iterum agente fluctu læuum obruebat, animatum scopulum diceres, qui inquirat naues atque persequatur, vehátque naufragium quoquò se verterit. Spectabatur illa summis in fluctibus, remos inter fractos, auulsa gubernacula, vela direpta, comminutos malos, quódque longè funestius, submersorum cadauera, diuulsisque membris partientium funera. Nulli mortalium in tanto numero incolumitas obtigit, præter paucos, quos idem turbo ad Tunetanum portum reuexit, à Rege barbaro amicè habitos, & calamitate naufragij subleuatos. Imò nec Regibus prosperum iter, nec mœroris expers reditus contigit. Drepani Theobaldus Nauarræ Rex, morbo vitam clausit, præstantissimus iuuenis, nec indignus quem Ludouicus affinitate adiungeret; vxor Isabella Ludouici filia, tergemino defuncta funere, patris, fratris & coniugis, cùm nec liberos vllos suscepisset, in itinere ad Massiliam obiit, intercludente mœrore spiritum, & amore charissima capita reposcente. Et Philippum Regem suus dolor affecit; postquam Monte regali ad Panormum patris viscera direptámque ossibus carnem tumulauit, pergens in Italiam, Calabriámque pertransiens, dum transmittit fluuiolum vado, Isabella coniux equo impingente in saxum prolabitur; lapsúque prægnans iam octauo mense ægritudinem contrahit, quâ viuis rapitur, anno vitæ vicesimo quarto; coniuge raptam lugente, vbi nullus periculi terror, quæ tot ærumnis belli & pelagi superstes fuisset. Quatuor liberos Regi pepererat, quorum duo Philippus & Carolus fastos implebunt. Nec tot funeribus mors quieuit; Alfonsum Regis patruum, suauissimum moribus atque piissimum fratrísque Ludouici indefessum in expeditionibus Comitem, Corneti quod castrum in Tusciâ, morbo rapuit; nec Ioanna vxor superuixit, eiusdem socia indiuisa; quibus sine prole mortuis, impleta est conditio à Blanca sancita, & Tolosates cum Occitania regno restituti, præter Pictones quod Alfonsi patrimonium fuerat. Inter hæc Italiam decurrebat Philippus, & Viterbij adhortatus Cardinales, vt tandem conuenirent ad eligendum Pontificem; nam

Porte-ioye.

Varia Principum funera.

Anno 1271.

Regis in Franciam reditus.

nam iam alterum annum distrahebantur odiis atque sententiis, tum Cremonæ pactis Venetos inter & Genuenses induciis, quos intestina bella consumebant; ac Mediolani exceptus perhonorificè, tandem per Alpes in Franciam venit; ac Parisiis sanctissimi patris Lipsanis mandatis tumulo, quæ suis ipse humeris succollabat, Rhemis solemni more inunctus est, & ad regni regimen se accinxit. PHILIPPVS AVDAX.

VI. *Motus in Aquitania.* Comte d'Armagnac, Seigneur de l'Isle Iourdain. Casaubon.

Verùm diu quieto esse non licuit. Motus ab vltima Vasconia pacem perturbauit. In eâ duo Proceres, Armeniacus Comes, & Girardus Insulæ Iordani Dominus, ob iura quæpiam contendebant: ille viribus atque opibus erat superior, hic animi fortitudine defectum potentiæ cumulabat. Semel cùm Armeniacus ad Casaubonum castrum, quod Girardi erat, magno amicorum & militum comitatu præterueheretur, Girardus id contumeliæ adscribens, Comitem eductis suis assequutus, in eum armatus irruerat, fratrémque Comitis perimens, cæteros in turpem fugam egerat. Armeniacus pudore & dolore arma comparat, & Comite Fruxiensi sororio in subsidium euocato, Girardo interitum ruinámque castri intentat. Ille armis impar, Regem vt supremum Dominum appellat, ipsius tutelæ castrum committit, in id inductis Magistratibus Regiis, emendaturus sententiâ Regis si quid deliquisset. Nihilominus Armeniaci castro admouent militem, vi expugnant, passímque omnes trucidant, Regios etiam Magistratus, Girardo per pseudothyrum elapso. Illicò apud Regem maiestatem violatam sui conqueruntur; vnum præ ceteris Fuxiensem Comitem accusantes, auctorem cædis, & qui in Regem dixerat plurima intemperantiùs. Rex contracto magno exercitu, vt auctoritatem sanciret principiis, versus Aquitaniam copias ducit; ac Tolosæ dum agit, comperto Fuxiensem, quem arma appetebant, se Fuxio castro inclusisse, militem in eum rapit. Nempe Comes Rogerius Bernardus, confisus arcis inexpugnabilis munimentis, abductis secum ex Albigensium fæce facinorosis prædonibus, sperabat posse infringi vltionem Regis; qui more iuuenum tam citò affectus poneret quàm suscepisset. Fuxium erat in vertice montis, circùm abruptis asperrimísque rupibus scopulosi, vno aditu arcto admodùm atque difficili. Montem castris miles circumdedit, tantúmque perfecit improbitate laboris, vt per iuga rupium saxorúmque duritiem, tortuosum variis anfractibus iter ad arcis fossam deduxerit. Eâdem viâ timor ad Comitem penetrauit, peruicítque vt se Regi suáque traderet: datus in vincula, Bellocadium ductus est; annuo carcere expians rebellionem: donec deprecatore socero Gastone Moncadio, restitutus in Regis gratiam, vxorem, liberos & ditionem recepit. Et ipsi Moncadio appellandum fuit patrocinium Regis. Eduardo Angliæ Principi ob quædam feuda ille obnoxius, magníque in Aquitaniâ ob nobilitatem & potentiam nominis, eundem comitari in expeditionem sacram detrectauerat, etiam compellatus. Eduardus è Syriâ redux, auctúsque regno Anglico, quod Henrici patris morte adierat, memor iniuriæ, Moncadio ad præstandam fidem diem dicit. Ille iniuriam contemptu auget, lictorem Anglum

Foix. Beaucaire.

PHILIPPVS AVDAX.

in vincula agit, armatúsque obsequium negat. Bearnium, quæ ditio Moncadij erat, Anglus inuadit; Gasto infirmior cùm fide incolumitaris datâ se Regi sisteret, retinetur; ac vix multa pollicitus liberatur. Illicò liber delusam fidem incusans, quæ vi promiserat inficiatur deberi, iterúmque militem ad vim repellendam conscribit. Bello instaurato intercedit Philippus, litémque in Parium curiam euocat, quando sibi ambo clientelam iurassent; in curiâ multa in Eduardum contumeliosa cùm intemperanter effudisset Moncadius, Regémque Anglum singulari certamine prouocaret; eámque ob rem acerbissimè Anglus quereretur; Philippus rem arbitrio disceptans, damnauit Moncadium, vt verbis illatam iniuriam, excusaret verbis & farciret. Sic flexis genibus, collo reste adstricto, ab Eduardo veniam flagitauit supplex: demissione arrogantiam, & contumeliâ suâ alienam oblitterans: ditio & iura damnato steterunt integra: fuítque intra verba pœna vt culpa, & Franci intererat, non ditari Anglum Comitis spoliis. Eduardus Rex pro Aquitaniâ præstitit postmodùm clientelam. Ab iis turbis quietis aliquantùm regno indultum est, Regíque ipsi nouum coniugium comparatum. Cœlebs quartum annum agebat, castimoniâ magna, quod Principi in ætatis flore inusitatum, suorum impulsu susceptâ vxoris cogitatione, Mariam selegit sororem Ioannis Brabantiæ Ducis, corporis formâ animíque dotibus claram, eámque Parisiis excepit celebritate quam maximâ; præbitum omnibus Equitibus tum externis tum indigenis hospitium, epulæque solemnes per dies octo, quibus vrbs regia ludis conuiuiísque se tradidit: Francis maximè omnium, in lætitiam Principum se conformantibus. Ab gaudio publico & alacritate ad religionem Philippus transiit. Gregorius X. Pontifex dictus, post longissimam illam Cardinalium altercationem, & ab extrema arcessitus Syriâ, vt & illâ morâ interregnum produceretur, ad instaurandas Ecclesiæ res afflictas magno illo iustitio, locum aptum Concilio Generali à Rege impetrauerat, Lugdunum commodissimam excipiendis & alendis Patribus ciuitatem. Venienti Lugdunum Pontifici Rex occurrit, & honorificè deducto præter vrbem aliquot circum castella tradidit, & corporis stipatores, ad tutelam & securitatem, rediítque Parisios, curâ Nauarrici belli iam à proximo anno susceptâ. Porrò quia res momenti est maximi: tribúsque difficillimis bellis implicuit Franciam, Hispaniam, atque Italiam; ea operosiùs pertractanda. Si tamen semel præfatus fuero, in bellis Franco-Hispanicis, quæ deinceps in nostra secula magno Europæ damno propagata, vix conquieuerunt; me nullo gentis meæ affectu, vel extraneæ odio perscripturum historiam, sed vnâ veritatis luce, quantùm assequi potero, ex vtriusque gentis Annalibus rem indagaturum, gnarus suas cuique populo virtutes esse & vitia, nec vni nationi scribi Historiam, sed Orbi terrarum.

Rex Mariam ducit. *Anno 1274.*

Concilium Lugdunense secundum.

VII. *Nauarra regnum.*

Nauarra in Hispaniâ sita est, quà ad Occasum Pyrenæorum iuga porriguntur: pars olim Cantabriæ; fortissimorum militum ferax: postea Vasconum sedes, bellicæ gentis, & supra cæteras ferocissimæ. Inter Castellam veterem & Aragoniam posita, & per ipsos Pyrenæos prolata intra Galliam, quasi eorundem regnorum vel pars vel particeps, ipsorum Regibus cupiditatem

piditatem obtinendi mouit. A Gothis Regibus, ante Roderici calamitatem, cum Hispaniâ cæterâ tenebatur; postea inundantibus Mauris & Hispaniam inuadentibus, montium beneficio & locorum asperitate defensa est; donec haud multò pòst Garsias Ximenes oriundus è Franciâ & Bigerrorum Comes, reportatis è Mauro haud paucis victoriis, regnum instituit, quod Sobarbriæ dictum est. Alij regni eiusdem primordia ad Ignatium Aristam, hoc est martium atque bellatorem, aliquot annis inferiorem adscribunt, eundémque Bigerrorum Comitem; à quo ad Sanctium Fortem Nauarræ Reges prognati sunt. Ab Aristâ eodem Nauarræ mutata Insignia, ob victum clade ingenti Miramolium, Viridem nuncupatum: nam cùm agmen hostium catenis ferreis circumcinctum abruptis claustris perrupisset, eam ob rem in scutum rubrum catenas ferreas variis inter se modis implicatas, auro insculpsit, & ad depingendum Viridis nomen Smaragdus in medio refulgebat. Porrò Sanctius Blancam sororem in matrimonium dederat Theobaldo quarto Campaniæ Comiti; è quibus natus Theobaldus posthumus, in Nauarræ regnum post obitum patris flagitatus. Siquidem Sanctio sine liberis decedente, cùm regni ius ad sororem spectaret, Theobaldus mortui nepos solemni legatione ad sceptrum vocatus, opulentam hereditatem adiuit. Isque est Theobaldus, quem Blancæ amoribus suauiter insanientem Annales describunt. Ab eo Theobaldus filius hoc nomine secundus, spectatâ Regum serie, regnum suscepit; idémque decessit Drepani, dum ex Africâ domum repeteret. Ipsi Henricus frater successerat, ob pinguedinem alui Crassus dictus; qui ductâ Ioannâ Artesiâ, Roberti Regis fratris filiâ, vnicam prolem ex eâ susceperat, Ioannam matri cognominem; quam moriens adhuc biennem Reginam dixit, matríque impensè mandauit, vt cùm mors sibi contigisset, filiam in Franciam duceret, eámque Principi Franco collocaret. Rege vitâ casso, matrem implendæ voluntatis regiæ cupidissimam retinebant Nauarri & ipsi in factiones duas diuisi. Potior & validior vocabat Petrum Aragoniæ Principem, altera infirmior Alphonsum Castellæ Regem; illius duces Sanctius Montacutus comitiorum suffragiis dictus regni curator, & Armengandus Pompelonensis Antistes, religione auctoritatem publicam sanciente; istius Garcia Almotauides, multæ inter populares potentiæ. Vterque Principum iuris speciem prætendebat ambitioni; Castellanus veterem clientelam, à Nauarrâ Castellæ præstitam, Aragonius adoptionem Sanctij Regis, quâ Iacobo patri ius quæsitum, & quadraginta aureorum millia Theobaldo primo in expeditionem sacram mutuò data. Ius Principum vt amat fieri arma promouerunt. Primus Alphonsus Ferdinandum filium in Nauarram cum exercitu mittit; qui aliquot oppidis occupatis, ob locorum difficultatem sese continuit. Nec lentior Petrus Aragonius iuri fulciendo & ipse Sosium ad regni fines cum exercitu progressus, cùm Nauarrorum pars maxima ad eum inclinaret, faciles habuit Proceres, qui ipsius filio Reginam virginem desponderunt, cum regno in dotem; quas si nuptias non assequeretur, penderentur ipsi centum quadraginta librarum millia, in belli sumptus, quod in Castellanum susciperet, stantem in captis oppidis, necdum

PHILIPPVS AVDAX.
Conte de Bigorre.

Anno 1234.
Ad Campanos delatum.

Sanche de Montagut.

PHILIPPVS AVDAX.

necdum regni titulo abstinentem. Interea dum disceptant, præda elabitur; quippe Ioanna vidua neutri partium se credens, clam abductâ filiâ, profugit in Franciam, Regi cognato ac Roberto fratri regnum prolémque committens. Sanè dignum depositum, quod Francia omni ope seruaret; etenim in illâ virgine Ioanna crescebat, tot artium mater, quæ post Regi nupta, Nauarram in Franciâ tot monumentis ornauit Philippus continuò postquam virginem Philippo filio vxorem despondit, vt regno consuleret, ac factiones opprimeret, nobilem Equitem Eustachium Belmarcasium, prudentiâ clarum, Pompelonem mittit, præficitque regimini, Montacuto exauctorato. Regis auctoritas Castellanum continuit, & factiosos aliquantisper coërcuit; donec idem furor cum accessione recrudüit. Quippe duces quos antea partes sciungebant, Montacutus & Almorauides, nunc in Francum ceu communem hostem conciliati, communicatis viribus, populum concitant, & intra Pompelonem ipsam Francos securos aggrediuntur. Ij fortè in sepositâ vrbis parte habitabant, quâ tecti & muniti factiosos repellunt: eo repagulo prohibitus furor in proximos agros reuoluitur; Francorum villas funditus diruunt, vites reuellunt, arbores ad radicem cædunt, atque vltrà insanientes, nutricum vberibus raptos infantes saxis allidunt; effusi in liberos, cùm patribus arcerentur. Imò in seipsam promota est rabies, dum Montacutum alterum ducem, nobilitate ac potentiâ principem, cùm pertæsus tot cædium inclinaret ad Francos, nefariè peremit; pœnas dantem quas ipse instruxerat.

Ioanna Regina in Franciam delata.

Beaumarche.

Franci cæsi.

Anno 1275.

VIII.

Pompelo capta.

Renuntiato furore ciuium, Philippus exercitum parat, tradítque Roberto Attesio præclarissimo iuueni, adiuncto Imberto Bellijocensi Comestabili: ij viginti quinque millibus hominum in expeditionem ductis, Pompeloni se admouent. Breui pugnacissimis aggressionibus rebelles ad extrema acti, quanquam se fortiter propugnarent, spe vnâ Castellani subsidij nitebantur. At ea mox euanuit; postquam Almorauides qui factionem alebat, noctu profûgit, miserósque deseruit, ad Hispanum secedens. Tum demùm furor in metum deficiens, vincentium clementiam appellauit; ac ciues dum agitant de conditionibus cum Comestabili, Vascones milites prædæ cupidi & vindictæ, scalis admotis in muros euadunt, vrbémque captam quàm atrocissimè diripiunt; frustra repugnantibus ducibus; in corpora primùm libidine, tum ferro sæuitum, postremò flammis in ædificia; pœna tam insontibus quàm reis illata; adeò malè æqui persequutio bello committitur. Patrato supplicio Robertus Pompelone substitit, tum ad debellandas factionis reliquias, tum Hispano vt inuigilaret; cui extemplò Rex suas belli vices referebat; nec sine merito. Nam Ludouicus, quem in posterum ob virtutes suas nuncupabimus sanctum, Blancam filiam Ferdinando Alphonsi Castellæ Regis maximo filio nuptui dederat; eam maximè legem stipulatus, vt Ferdinando Alphonsus pater regnum illibatum traderet moriens, exclusis liberis cæteris; aut, si fortè filius præmoreretur, eiusdem liberis ex Blanca susceptis regnum auus dimitteret; cùmque ob rem Ludouicus ius in Castellam quod ipsi per Blancam matrem obuenerat, Blancæ filiæ, Ferdinando coniugi, & suscipiendæ proli condonabat.

Causa belli cum Hispano.

donabat. Contracto coniugio, Ferdinandus in regni spem & propè consortium ab Alphonso admotus, dum bellum in Mauros comparat, morbo corripitur, vitámque amittit; relictis ex Blancâ duobus filiis, Alphonso & Ferdinando. Iis haud dubiè ex conditione & naturæ lege regnum debebatur; cùm exurgit Sanctius demortui frater, sibique regnum deberi contendit, qui Alphonsum patrem superstitem proximo sanguinis gradu contingeret, à quo nepotes longiùs amouerentur. Eo consilio bellum in Mauros suscipit, gnauiter gerit, fortiter conficit; tum victor ad demerendos Proceres se impendit, comitate, liberalitate, blanditiis, iisque artibus quas ambitio forti magnóque animo subministrat. Nec frustra laboratum; Procerum studiis sceptro designatur, & ipse Alphonsus volens nolens abducitur à nepotibus, Sanctioque se tradit. At Violanta Alphonsi vxor, miserta impuberum, eos cum Blancâ matre clam ereptos in Aragoniam ducit, Iacobi fratris committendos fidei. Verùm paulò post Iacobo mortuo, Sanctius cum Petro successore tam vehementer contendit, vt miseri adolescentes in Xatiuâ arce concluderentur, ne in Franciam effugerent; matri Blancæ ægrè permissum, vt remigraret in patriam. Sororis lamentis Philippus commotus, regium exercitum instruit, ducítque ad Pyrenæi fauces, promoturus vlterius, nisi proditio vetuisset. Alphonsus accedentis potentiâ territus, Robertum Pompelone agentem accersit; vt de ineundâ pace rationem inquirerent; Robertus potestate factâ à Philippo, Castellanum adit; ac primùm commodas impetrat conditiones. At subitò Alphonsus postquam ei redditæ sunt ab ignoto litteræ, mutatus in alium, læto vultu Robertum contuitus; *Mihi*, inquit, *amici sunt in aulâ Franciæ; en his admoneor litteris, Philippum Regem in Franciam regredi, attritis & imparibus ad bellum copiis; eâ de re certiorem te facio.* Ideò Robertus suspicatus datas à proditore litteras, Pompelonem redit, tum excurrit in Franciam, proditorem in supplicium vocaturus. Is erat Brossius, qui pœnas pôstquam æquissimas pependit, Philippus denuò de Hispanico bello cogitauit; Blanca vrgebat, nepotes in Aragonicâ arce claudebantur, Sanctius regnum iam capessebat; propterea nouo exercitu ad Beatniæ fines instructus contendit. Res ad arma spectabat, cùm Eduardus Rex Angliæ, qui nuper Eleonoram Alphonsi filiam vxorem duxerat, agens deprecatorem, impetrat vt Reges amicè controuersiam disceptaturi colloquerentur. Eam in rem Philippus continuit copias, ac Marsanum venit, Baionam Alphonsus; sed Sanctij artibus metuentis ne detrimento suo pax coalesceret, discesserunt Reges infecta re. Mox annitente rursus Eduardo, Tolosam Francus & Aragonius conuenerunt; sed Aragonio adhærente penitus Sanctio, nihil perfectum est; imò nec impetratum, vt captiui iuuenes soluerentur. Hac spe abrupta, tunc demùm belli studia Philippus instaurat, & exercitum versus Hispaniam ducit, exacerbatis Francis Proceribus, & Sanctij artes ferro resecturis. Cùm nouam machinam è cœlo euocat Castellanus: ea Nicolaus III. Pontifex, ex Vrsinorum familia, qui Francis infensus, veritus ne fortè Castellam subigerent, & ferociores euaderent, auctoritate Pontificia bello intercessit, ditas

PHILIPPVS AVDAX.

La Brosse.

PHILIPPVS AVDAX.

comminatus Philippo, ni armis abstineret; abstinuitque mitissimus Princeps, maluitque gloriæ quàm religionis iacturam facere: quanquam eâ integrâ suum ius persequi, & alienam iniquitatem premere licuisset. Ita Sanctio fuit impunè flagitium, pupillique Principes steterunt in custodiâ, Francicæ gloriæ non leui maculâ. Porrò atrocissimum cum Aragoniis bellum imminebat, quod priusquam aggrediar, iuuat fortunæ lusum cum Brossio, diludij instar Tragicis actibus interserere.

IX. *Brossij fortuna & casus.* Pierre de la Brosse.

Petrus Brossius vili & plebeiâ origine, Ludouici sancti primùm Chirurgus, Philippo filio, nescitur quâ arte, ita se insinuauerat, vt primùm beneuolentiam, mox summum imperium in eius animum assecutus sit. Ipsius commendatione iam à Ludouico rebus supra suam sortem adhibitus cùm studium & industriam exhibuisset, statim à Philippo mox Rege cubiculo præficitur, animóque auidissimo administrationem capessit omnium. Duobus intendebat potissimum; primùm vt auaritiam per omne nefas impleret, tum ne quis alter in gratiam Regis irreperet; in eam quasi arcem tutissimam recipiens se, vnde in totum regnum vsurparet imperium. Donec cœlebs agebat Philippus, nihil erat pertimescendum magnoperè; at postquam Mariam Brabantiam duxit, & blandimentis vxoriis emollitus est sensim, timere cœpit seriò Brossius, ne vni succumberet feminæ, qui tot viros depulerat; néve amor riualitatis impatiens amicitiam pelleret. Metum eiusmodi incendebat odium; cùm Regina, & ipsa æmuli forsan impatiens, aut miserta regiæ seruitutis, vel indignans in vilissimo capite ali tot scelera, palam obtrectabat potentiæ Brossij, eiúsque crimina Regi deferebat intrepidè. Ille igitur de salute suâ sollicitus, in Reginæ perniciem totus incumbit; gnarúsque nihil nouercæ priuignis odiosius, eam intendit machinam ad patrandum nefas. Erant Regi ex Isabella priore coniuge liberi; sparguntur voces per emissarios Brossij, quibus Reginæ in eos odium declaratur; eam cum familiaribus conqueri, & deplorare miseriam suam; *frustra se nupsisse Regi nisi Regem pariat, se fore pro dimidiata vxore, & concubina propemodum, quæ primis liberis clientes procreet; sanè filio suo, nam vnum pepererat, ex Rege nato deberi imperium, non aliis quos Philippus priuatus & subditus genuisset:* in eam rem congerebantur exempla, & prauè acta describebantur in legem. Iis rumoribus crimen comparatum aggreditur Brossius, & execrando facinore fulturus potentiam, Ludouico regiæ prolis maximo propinat toxicum. Statim improuisa mors, certáque indicia signabant venenum; in præcipiti morbo, stomachi resolutio, conuulsiones atroces; mox in cadauere punctis liuidis cutis maculata, & corruptio viscerum. Nec de occultando flagitio laborabat Brossius, modò auctor lateret; imò postquam indubitata signa percepta sunt, primùm suspicionem in Reginam mouet, dein adornatis testibus ipsam accusat. Contra Regina parricidium regerit in auctorem, Brossiumque appellat; rapi in quæstionem postulans, qui ministrassent ægroto. Verùm Brossius artibus prauis sic animum Regis implicuit, vt opinio veneficij in Reginam vnam inclinaret. In iis animi angustiis Rex audit, Niuellæ in Flandriâ vnam esse in cænobio Virginum (Beguinas vocabant) quæ occulta expromeret, ac nuntiaret

Reginam Brossius accusat.

tiaret futura; ad eam consulendam Petrum Baiocensem Episcopum, & Matthæum Abbatem sancti Dionysij legat. At Episcopus Brossio affinis, occupat primus ad Virginem ire, rogátque postquam audiuit parricidæ nomen, ne id socio proferat; ita aduenienti Abbati nihil certi dictum, & Regi renuntiauit Episcopus, se reum à confitente Virgine accepisse, nec eum prodi sine flagitio posse. Rex indignatus in Præsulem, legatos alios ad Virginem mittit, quibus illa tacito parricidâ, immunem ab eo scelere Reginam affirmat, iubétque Regem ab eâ suspicione liberum agere. Ioannes interea Brabantiæ Dux Parisios aduolat, sororis innocentiam contestatur, & accusantibus duellum intentat. Attamen perstat in his procellis Brossij gratia, imò in nouum turbinem perseuerat. Robertus Artesius postquam ab Alfonso discessit, & in Nauarram regressus est, audit Regem soluto exercitu rediisse in Franciam, & causas accuratiùs sciscitans, comperit commeatus penuriâ tantum exercitum defecisse, corrupta pabula, detractam annonam, & vastatam Beatniam ne militem alat. Ex quibus signis feram, vt credebat, indagans, Parisios venit, & Brossium proditionis accusat, quod cum Hispanis communicaret consilia, & perdidisset exercitum. Verùm cùm testes ad conuincendum deficerent, emergebat reus periculo, & in noua crimina consurgebat; nisi casus, aut prouisor casuum iustissimus Deus argumenta criminis subministrasset. Quidam nuntius Meloduni morbo correptus, Abbatem accersit, eíque epistolam tradit, quam vni Regi vt obsignata erat deferret; tum vitam morte subitâ claudit. Abbas, vt rogatus erat, rem præstitit; Rex litteram resignatam Consiliariis legit; nec de eâ rescitum est aliud, nisi quod Brossij sigillum præferret, & ipse statim apprehensus, paulò pòst necatus est suspendio; spectantibus & summoperè lætantibus Ducibus, Burgundiæ, Brabantiæ, & Artesio Comite; quos semper infensos habuerat; seu suo merito plura ob scelera, seu more Procerum nouis hominibus inuidentium, & sibi credentium eripi quod non assequuntur. Nunc ad Aragonium bellum me conuerto, vesperásque Siculas, quæ quanquam celeberrimæ, & omnium intextæ Historiis, prætermitti à me sine incuriæ & negligentiæ notâ non possunt.

PHILIPPVS AVDAX.

X.

Vesperas Siculas quæ præcesserint.

Huius tantæ cladis originem indaganti, vna occurrit, Caroli Regis cæca prosperitas; ab ea quippe Nicolai metus, Petri Aragonij cupiditas, Francorum licentia, Ioannis Prochytæ vltio, & furor Siculorum, simul orta & propagata sunt. Prospera Carolo in secundissimis rebus fluebant omnia; locupletissimo regno fruebatur; Vicarius Imperij dictus Senatorque Romanus, Romæ ac cæterâ in Italiâ agebat principem auctoritate; ingens erat potentia, fama percelebris; vt vnus in Europâ potentissimus haberetur. Tot fortunæ dona vastum animum nondum implenerant: ius Ierosolymitani regni assequutus, à Mariâ Friderici Antiocheni Principis filiâ; ambiebat Constantinopolitanum Imperium, (quod obtinebat Michaël Paleologus) quæsito iure à Balduino secundo, cuius filiam Beatrice mortuâ coniugem duxerat. In eam expeditionem, classem ingentem Neapoli & Messanæ instruebat. Nicolaus Pontifex in hoc rerum cursu primus Remora nauiganti fuit: vir summus præclarisque dotibus ornatissimus, diu potétiam

Nicolaus Pontifex.

PHILIPPVS AVDAX.

Regis suspectam habebat; siue priuatim affectus iniuriâ, ob repulsam affinitatem, aut nepotem cæsum; siue publicis rationibus, sedi Pontificiæ tantam auctoritatem incommodam ratus, eundem ergò impulit, vt vicariatu Imperij ac Senatoriâ dignitate sese abdicaret, affirmans iam electo Imperatore Rodulpho, frustra Vicarium superesse, ac Romæ Senatorem præsente Pontifice superuacaneum. Ea res Caroli hostibus ad eum impetendum visa opportuna. Illorum capitalissimus, quanquam in speciem vilis & aspernabilis, Ioannes Prochyta, inferendi mali stamen contexuit. Ille patriâ Salernitanus, vir solerti callidóque ingenio dominus Prochytæ quæ in Puteolano sinu Insula est, Friderici Regis primum vt scribunt Medicus, dein Manfredi atque ipsius Caroli Consiliarius, constupratâ à Francis vxore; exorsus proditionem, & deprehensus, fugâ se eripuerat, facultatibus omnibus spoliatus. In Aragoniam profugus, Reginæ Constantiæ gratiâ in Aulam admissus est, ac vindictæ face inflammante ingenium, commentus est in Francos & Carolum quid tentaret. Sicilia visa est scena furori aptissima. Eam Præfectis administrandam dederat Carolus, quorum auaritiâ & negligentiâ miseri Siculi opprimebantur: ij maximè procacem Francorum libidinem incusabant, quibus nullus virginum pudor, nulla castimonia matronarum illibata foret aut intentata. Conceptum consilium Prochyta cum Petro Aragoniæ Rege communicat; ac tametsi ille id primùm reiecerit, tamen impellente Constantiâ vxore, & paternum regnum vt affirmabat ab inuasoribus repetente, in eam penitus mentem se induit, parauítque sedulò quæ necessaria forent. Visum & Prochytæ noua præter ea arcessenda præsidia. Viterbij Nicolaum Pontificem conuenit; impetrátque assensum, & Aragonio ius regni Siculi; tum Constantinopolim profectus, Michaëlem Imperatorem iam apparatu Caroli perterrefactum, ad conspirandum cum Aragonio impellit; ita rem partitus, vt pecuniam Græcus, classem & militem Hispanus sufficeret. Nec omisit Siciliam, principes ad defectionem inflammans, modúmque tradens excutiendi imperij. Hæc omnia mirâ calliditate & solertiâ obita, Franciscani veste operiente perditissimum caput, quam de industriâ vsurpauerat, vt Francos falleret; alioqui mirabilem in modum improuidos atque dissolutos & temerè supra fortunam suam præfidentes. Spectantibus ad exitum singulis, improuisa mors Nicolai turbauit consilia, non oppressit. Martinus IV. in demortui locum suffectus est, qui natalibus Gallus, parum aptus ad susceptam rem videbatur. Et tentatus ab Aragonio, adeò non facilem aurem præbuerat, vt ab eo vectigal quod Aragonia Sedi Pontificiæ pendebat exigeret. Nec ideò Prochyta despondit animum, sed instauratis ad scelus Siculis, Constantinopolim iterum aduolat, atque ingenti à Michaële pecuniâ ad bellum donatus, eam ad Petrum defert, iam instruentem copias & validissimam classem. Is apparatus cùm vicinis Principibus suspicionem moueret; affirmabat Petrus in Mauros Africanos bellum adornari; cámque in rem, vt à pluribus scribitur, à Philippo Rege quadraginta librarum millia mutuò sumpsit. Attamen cùm vrgeret Pontificius Legatus, quam partem Africæ, quámue Mauricam gentem appeteret, respondit se internum

Anno 1278.

Ioannes Prochyta.

Sicilia.

Anno 1280.

Nicolao Martinus succedit.

internum indusium flammis traditurum, si arcanum suum fortè explorasset. Et verò summâ dignum est admiratione, rem propemodùm vulgarem, tot inter capita participatam, tribus anniscontinuis, latuisse Francos, nec vllâ rimâ deprehensam hanc lucem; adeò cæca est confidentia, tecta & oculata cupiditas. Sed iam aderat designatus facinori dies; nempe ipse Paschatis, vel ab ipso primus aut secundus, religiosissimus Christianis, & maximo lætitiæ sensu celebratus, cùm à meridie, campanis ad vespertinas preces pulsatis, furor tam diu compressus, ceu signo dato, Panormi primùm, & continuò per vniuersam Insulam erupit. Duces coniurationis adiunctâ plebe, proclamantes Francorum tyrannidem extirpandam, eos primùm qui in vicis aut compitis occurrebant confodiunt; tum in singulorum ædes inuadentes, nullâ sexus aut ætatis ratione, promiscuè viros, infantes, senes, matronas, virgines, furore insano conficiunt, miseratione omni restinctâ. Et eo prouecta est cædentium rabies, vt ipsas etiam matronas Siculas, quæ Francis nuptæ conceptum vtero fœtum ferrent, ipsi affines inauditâ barbarie ferro mactauerint, vterúmque ad extrahendum partum secuerint. Imo in ædes sacras ac religiosas dira vesania penetrauit; qui Franci ministrabant altaribus à collegis suis perempti sunt; religiosi Sanctorum Benedicti, Dominici ac Francisci adscripti familiis, à fratribus suis interfecti crudeliter; vt iam nullo humanitatis, affinitatis aut religionis vinculo, in odiosam gentem cuncti sæuierint. Ita duarum horarum spatio per Insulam Franci ad octo millia interfecti, & carnificina sæuissima per sontes & insontes grassata est: expunctâ quidem sanguine fœditate libidinis, sed maiori crimine, cùm scelus infra pœnam foret. Vnus Lothi instar, ab dirâ strage seruatus est, & virtuti suæ donatus, Guillelmus Porcelletus in Prouinciâ Phocensi nobilis, quem Mamertini venerandum morum probitate, ereptum periculo, naui imposuerunt securum tot inter funera, quem inermis virtus stiparet. Quæ hanc cladem sequuta sunt, Messanæ obsidium, Petri in Siciliam aduentus, singulare certamen oblatum Carolo, Petro prouocante, eodémque eludente inane & irritum, Caroli Claudi vincula, ipsiúsque Regis tot inter ærumnas molestissimum funus; narrant quibus Neapolitanum regnum materia est: ego ad Franciam meam me admoueo propius. Sicilia in posterum, vt ab Italiâ quondam mari auulsa fuerat, ita à Neapoli furore cæco distrahitur, præmiúmque turbarum Aragonio stetit. Sed vnius Dei est regna & imperia, vel in præmium tradere vel in pœnam, & in seris nepotibus auorum delicta plectere. Sanè Petro Pontificiis diris afflato Sicilia haud læta obtigit, non multò post in Aragoniâ suâ, imò tantùm non alienâ, pereunti.

Vespera Sicula.

Anno 1282.

Porcelletus seruatus.

XI.

Bellum Aragonium.

Carolo Rege Siciliæ morte rapto, Martinus Pontifex aliquanto post vitam clausit, cui suffectus Honorius IV. pariter odium in Aragonium, & beneuolentiam in Francum suscepit. Ideò instauratis in Petrum execrationibus, quem & regno deiectum Martinus significauerat, ne inania forent fulmina ad Philippum legat, & Aragoniæ regnum Carolo secundo filio, genito ex Petri sorore Isabellâ donat. Euocati Proceres à Philippo admittendum id censent, quando Aragonia stipendiaria foret Pontificis, isque

PHILIPPVS AVDAX. Anno 1285.

donaret cui supremum imperium esset. Magnâ celebritate Carolus inauguratur in Franciâ, cùm iam Philippus frater Nauarræ Rex ductâ Ioannâ virgine diceretur. Ab quæsito iure ad vsurpandam possessionem vires impensæ sunt. Conscriptis copiis, omnibus Cruce signatis, seu ad sacram expeditionem, & præsente Legato Pontificis, Narbo vrbs in extrema Occitania designata; ac sub signis conuenerunt peditum millia octoginta, equitum cataphractorum viginti, stabántque in anchoris naues ac triremes centum & viginti. Hic apparatus non Aragoniam modò appetebat, sed Castellam ipsam, quæ Ferdinandi liberis restitueretur; nam auus Alphonsus diem obierat, ac testamento nepotes hæredes scripserat, Sanctio filio exhæredato, & paternis diris deuoto. Ad ea exordia accessit Iacobus Aragonius Petri frater, Balearium Rex, qui capitali in fratrem odio, vltrò ad Philippum desciuit. Petrus interea vt se in tantam potentiam communiret nihil prætermiserat; ideo Francum abducturus, in Nauarram arma intulerat, vsque omni Tudelam vrbem impugnauerat. Sed Ioannis Laræ Præfecti virtute ab eâ depulsus, vastatâ regione Cæsaraugustæ sese abdiderat. Inde Principes in auxilium implorabat; Rodulphum Imperatorem, & Sanctium Castellæ Regem; istum ob commune periculum, quia & ipse Francorum armis designaretur; illum, Gibellinam factionem excitando quæ potentiâ Pontificum exscinderetur. At ij rogati se singuli excusabant; Castellanus, quod bello Maurico distineretur, nec vellet Francum exacerbare, quem mulcere admodùm cuperet; Germanus & suo in Heluetios bello implicabatur, nec iis erat viribus quas in Romanum Pontificem Francorum fultum auctoritate exereret. Ita Aragonius vno se in tantam potentiam nitebatur; nec despondit animum, aut omisit quidquam quod fortitudo desideraret. Ager Ruscinonensis primus Marti obiiciebatur, præsidia in oppidis eius imposuit, tum exercitum vltra Pyrenæos in Catalauniam reuocauit, primum Francorum impetum hoc præclaro aggere repressurus. Philippo opportuna primordia contigerunt; Perpinianum Ruscinonensium primaria vrbs illicò Iacobo Aragonio tradita, & ab eo Regi in fidei pignus commissâ; tunc properatum est ad oppida cætera expugnanda; nec vllum præter Elnam (quam appellant Gennam alij) repugnare ausum. Eam vir fortis spurius Ruscinonensis propugnabat; & spem fecerat Aragonius immittendi subsidij; attamen incumbente toto exercitu, vi capta est; & litatum Marti omnium sanguine. Vnus fato ereptus spurius quem dixi, tum suæ fortitudini tum clementiæ regiæ salutem debuit; quippe in campanariam turrim cùm se recepisset, pugnabat tam egregiè, vt Rex admiratione virtutis vitam non roganti donauerit. Nec se ingratum vir fortis exhibuit. Pyrenæorum fauces atque aditus sic obstruxerat Petrus, & defendebat selecto milite, vt penetrandi vlterius spe sublatâ, Francus otiosus citra repagulum ageret. Ruscinonensis seruatus moram abrupit; gnarus locorum Francis nouum iter aperuit, & per rupium anfractus callésque inuios, eóque securos, quòd paucissimis admodùm explorati forent, vltrà montes exercitum fide summâ deduxit, obstupuítque Aragonius imminere hostes è montium iugis, quasi volatu aut Magicâ arte illibatis.

Le Roussillon.

Elna capta.

illibatis præsidiis vecti essent. Quare suis iam metu perculsis, præstolari non ausus integros, robore militum in Gerundam iniecto, in interiora regni se recepit, bellum ex occasione capessiturus. Franci ex montibus in Emporitanum agrum effunduntur, subitóque impetu vrbes obiectas in potestatem redigunt, Perramlatam, Figueroam; atque maritimas Empuriam Rhodopéuque; in hanc admissâ classis commeatum omnem suppeditabat, alebátque exercitum, deportatis è Francia luculenter cibariis. Vna vrbs Gerunda scopuli instar, felicem cursum perturbauit, ac postremò naufragium intulit. *PHILIPPVS AVDAX. Girone. Roses.*

XII. Est Gerunda in colliculo posita, circùm effusâ agri planitie; superiora vrbis templum ornat munítque, turri eminente quæ sit arcis instar, Gerundellam vocant, in decliui priuatorum tecta exurgunt, inferiorem vrbem amnis Thera cingit, ripis præaltis atque arduis transitu; oppidi ambitus validis muris saxeísque turribus communitur; defendebat interiora præter lectum militem Raymundus Cardonæ Vicecomes, peritissimus militiæ dux, & hoc rerum statu Aragoniæ fulcrum. Franci postquam castris positis vrbem obuallarunt, tunc admouent ad murum machinas. Verùm Raymundus crebrò vrbe erumpens conturbabat omnia; incensis plerumque machinis aut euersis, & castris variâ strage confusis. Erumpenti faciebat animum, & parabat opportunitatem Rogerius Comes Fuxiensis, iam Bearnij Dominus socero mortuo; ille Raymundo affinis, & Philippo clam infensus ob priorem noxam, recentiori memoriâ pœnæ quàm veniæ, communicabat cum obsesso consilia, aperiebat per occultos nuntios Francorum commoda atque incommoda; vt nunquam erumperet nisi magno Regis detrimento. Per has moras cùm prolataretur obsidio, Petro Regi erectus est animus, modúsque defendendæ vrbis quæsitus. Selectis peditibus bis mille, quingentis equitibus, loca insidiis opportuna insidens, vrbem inter & portum Rhodopensem, commeatus intercipiebat, & rationem belli disturbabat: virgultis, tectus latebrísque conuallium, vel toto exercitu erat impetendus, ita soluebatur obsidio, vel diuisis agminibus, quæ si infirma erant profligabat; si validiora, continebat se saltu. Rodulphus Neslius Comestabilis tectum latebris frustra eliciebat ad pugnam, nusquam progredientem nisi viribus superiorem. Tandem Comestabilis cautum & callidum intercepturus, trecentos è toto exercitu fortissimos equites seligit, eductósque castris ita alloquitur. *Selegi vos, commilitones fortissimi, ad liberanda castra, profligandum hostem, & ignominiam eluendam. Nec imminuam periculi magnitudinem, trecentos dumtaxat in Petrum Aragonium, copiásque ex Aragoniis lectas duco, & prouocaturus. Audistis latronem hanc viam insedisse, grassari in nostros, & commeatus diripere. Rectà in eum tendimus; imus eductum grassatorem è latebris, veteres nouásque iniurias vindicamus. Nam ij sunt Siculi illi sicarij, qui confoderunt populares nostros & affines. Lugent etiamnum cruenta cadauera, tot insontium funera reposcunt vltorem, vt pudeat nondum elutam nostri nominis maculam. Iam nos circumstant morientium animæ, præstolantur vltionem æquissimam, inflammant iræ iustissimum fomitem, futuræ nobis in clypeum, sociásque certaminis. Facessat in numero tam impare metus; pauci quidem pugnabimus, sed*

Margin notes: *Gerunda obsidio.* — *Viconte de Cardone.* — *Petrus Rex pugnat.* — *Raoul de Nesle.* — *Oratio Neslij Comestabilis.*

sed insontes, & insontium vindices, & Diuinæ instrumenta iustitiæ; in plures pugnabimus, sed in sicario, iam conscientiâ scelerum exagitatos, in reos humanæ diuinæque iustitiæ: atque vtinam quam plurimi adessent; vtinam omnes furiosi illi carnifices è Siciliâ conuolassent, vt vno simul prælio, & pœnas sontibus conficeremus, & parentaremus cæsorum manibus? Post hæc dicta, suos ad prælium ducit, sed incompositos, hostem vt falleret, & confuso de industria agmine. Petrus è speculâ exploratam turmam, prædam ratus, suos disponit ad latera, & in Francos magno clamore infunditur. Illi extemplò contracto agmine, postquam sagittarum grandinem exceperunt, effusis equis inuecti in pedites, clauis & gladiis hostem disiiciunt; tum in equites directis lanceis irruentes, quanquam atroci prælio victoriam parant.

Petrus saucius fugatur.

Anno 1285. Aragonius Rex præliabatur egregiè, sed ictu lanceæ discerpto ore, equi habenis abducebatur captiuus, cùm repente loris ense abscissis, equum calcaribus præcipitauit in fugam, séque eripuit; cæteri vel in pugnâ cæsi, vel in fugam acti. Eo prælio Gerundæ muri cum propugnantium animis conciderunt; detractâ spe subsidij, & fame miserorum corpora depascente, victor admissus est; nec tamen sine Fuxiensis proditione. Nam in vrbem ad pacta concilianda ab Rege missus, Raymundo quem renitentem plurimùm affirmabat deditionem persuasurus, cùm difficilia omnia fingeret, impetrauit conditiones opulentas deploratissimo militi, quem fames proximo triduo enecabat.

Gerunda capta.

XIII. Gerundâ captâ, Catalaunia patebat victori, & iam Philippus de promouendis armis cogitabat, cùm lustrato exercitu aduertit imminutas copias, desiderari magnum militis numerum, infrequentem in legionibus peditem, tam rarum equitem, iumenta deficere; vno verbo exercitum nouæ expeditioni imparem esse. Quippe morbi, æstu solis, atque soli intemperie contracti, maximam militum partem absumpserant, languentibus qui superstites erant, deformato vultu, & infirmissimis viribus. Illa infortunij noxa, hæc imprudentiæ & temeritatis; qua Rex vltrò classem debilitauit, dimissis Genuensibus & Pisanis, quorum naues stipe conduxerat; vt sumptibus parceret quos hauriebant nauigia, perniciosa parsimonia reliquias militum rapiente. Nam Rogerius Laurea celeberrimus ille mari victor, Tarento in Brutiis expugnata, Aragonio Regi opem laturus cum classe aduolat, naualíque prælio cum Francis commisso, quos auxilia iam destituerant, capto Admiralio Enguerrano Balliolo, cum triremibus quindecim, haud ægrè vincit; aliis duodecim in Rhodopensem portum confugientibus. Nec illarum sors melior, quibus ipsi Franci iniecerunt ignem, ne occuparentur ab hostibus, recepto milite, & Gerundam abducto. Hac clade mutatum Regi consilium, statutúmque in præsentia reuertendum in Franciam. Autumnus iam adolescebat, morbi plerosque Principum afflictabant; Rex ipse febri correptus ceperat de se sollicitus esse; ideò Gerunda munita iter per Pyrenæos versus Franciam captum. Scribunt Hispani in sacrilegij pœnam hanc pestem afflatam; quod Franci Diuorum templa violassent, diripuissent donaria, & Narcissi sepulchrum, qui vrbis Tutelaris est, disturbassent. Institutum iter in sua pericula incurrit. Insederaût montium

Philippus in Franciam regreditur.

De Balleul.

tium

ctium fauces Aragonij, è superiore loco infestabant valles, modò à tergo, mox à fronte, lentos vrgebant, properantes arcebant, nusquam non aliquo in festinatione cursus intercepto. Gestabatur infirmus Rex à lecticariis; hinc rupes inter abruptas, crebras insidias, hostiúmque incursus, agitatione & successu lecticæ, morbo aucto, Perpiniani animam emisit; vitæ anno quadragesimo, tanto apparatu in tristissimum funus desinente. Erat hic naturâ miti, & pronâ ad hauriendos pietatis sensus; ideò patris studia æmulatus, abstinentiam, castimoniam, & asperitatem in corpus exercuit; sed virtutibus regiis multùm impar, Brossio obnoxius, & indole ad alienum ductum molliore. Audax appellatus est, seu confidens; nullo quod scribatur peculiari facinore, crediderim quòd in eâ naturæ mollitudine, intrepidè in belli pericula sese obiiceret. Extemplò Franci Gerundâ cæterísque oppidis relictis, securitatem cum Aragonio pacti, se in Franciam receperunt, nullo tanti belli operæ pretio, præter Regum funera. Nam mense proximo, Petrus febri ex vulnere conceptâ interiit. Aragoniæ regnum illibatum ad filium Alfonsum peruenit; Iacobus & Fridericus secundò geniti Siciliam deinceps obtinuerunt, propagato in vltimam stirpem imperio. Ita vnus annus præter Pontificem tres Reges extulit, in æstu rerum, dolore, spe & metu, qui vehementissimi sunt affectus, perturbatos atque agitatos. Dixeris apū examina furore cæco pugnantia, quas iniectæ terræ pugillus compescit.

[Margin: PHILIPPVS AVDAX. — Rex moritur. — Anno 1285. — Le Hardy. — Petri Aragonij mors.]

XIV.

Philippus filius, ductâ matrimonio Ioannâ, iam Nauarræ Rex, inunctus est Rhemis, ætatis anno decimo-septimo, vel vicesimo, vt volunt alij; Pulchri nomen ob egregiam oris corporísque formam assecutus, magnâ curâ ab Ægidio Romano optimis litteris institutus. Eo adhortante creditur Regum primus Parlamenti Parisiensis designasse formam: nam cùm Ægidius habitâ oratione, grauiter de litigantium miseriis, & Iudicum iniquitate conquestus esset; Philippus constituit, vt Parlamentum, quod hactenus arbitrarium fuerat, constabátque ex Proceribus regni, in posterum fixa Parisiis sede, ius petentibus diceret, appellabátque ipse ex Præsulibus atque Proceribus quotannis Iudices. Ac primùm non toto anni cursu ius pronuntiabant, sed post festos Paschatis dies & Sanctorum omnium celebritatem, binis mensibus in singula tempora designatis; ac postmodùm Palatio Regis ad Sedem concesso. Idque Parlamentum est, seu Iudicum curia, de quo in posterum tam frequens mentio, quodque à Sagatis ad Togatos transiens, à regni curis ad litigantium tricas, tamen dignitatem Senatoribus dignam asseruit, pro regni incolumitate contendit, & sanctissimorum Iudicum ferax, intaminatos Magistratus omni æuo exhibuit. Constituta Iustitia Philippus à bello Aragonico alienus; seu quòd eo fratri Carolo quæreretur regnum, ingenti Franciæ detrimento; satis habuit cura & sedulitate libertatem Caroli Claudi Neapolitani Regis conficere, qua tandem anno tertio post ærumnas multas perfecta; ab Anglia bellum repentè exarsit, quod Flandricum postea, tristissimum fœtum luci dedit. Belli causam gens altera in alteram confert: Anglus Francum accusat, quod duas naues ad Normanni littus delatas diripuissent Normanni, ac constitutam pacē primi infregissent: Francus Anglum insimulat, quod Pictonum Santonúmq; oras

[Margin: PHILIPPVS IV. PVLCHER dictus. — Parlamenti Parisiensis institutio. — Bellum Anglicum cum Eduardo primo.]

PHILIPPVS PVLCHER.

peruastasset, & Rupellam clandestinis consiliis occupare tentasset, sanè occasio leuissima fuit, & in speciem nullius momenti. Duo Nauicularij, quorum vnus Anglus, alter Normannus, in Aquitania exscenderant, aquandi gratiâ; rixa primùm oritur, dein committitur pugna; mox æmulatio & vltio gentem vtramque committunt. Ego crediderim causam belli vtrinque quæsitam, & cupientibus animis arcessitam. Eduardus Angliæ Rex ob Siciliæ regnum collatum in Francos iam antè flagrabat inuidiâ; accesserat odium, ob Richardi patruelis necem à Simone Monfortio illatam, Carolo Rege Siciliæ spectante, nec vindicante, haud dubiè captabat opportunitatem bellandi. Hactenus distinebatur variis bellis cum Scotorum Regibus, quibus multâ gloriâ & fructu vbere tandem impletis, nam Regem Scotis dederat, intus partâ securitate se ad externa conuertit; hocque consilio cõtraxit affinitates, quibus vota faciliùs promoueret. Tres filias tribus Principibus nuptui dedit; Eleonoram Henrico Barrij Duci, Margaritam Ioanni Duci Brabantiæ, & Ioannam Gilberto Glocestriæ Comiti. Guidonem Flandriæ Comitem pari vinculo nexuit, pactis eius filiæ nuptiis cum Eduardo filio: Præterea vt Germaniam deuinciret, Adolpho Nassouio Imperatori centum librarum millia mutua dat, inito fœdere vt inuaderet Franciam. His instructus opibus, ingentem classem apparauit, in speciem vt in Palæstinam mitteret, & Ptolemaidi à Saracenis obsessæ suppetias iret. Verum captâ Ptolemaïde & euersâ, cùm instaret nihilominus classi instruẽdæ, & prætextu amoto pateret consilium, ab eo Franci quasi à certo hoste cauendum putarunt. Inde direptæ in Normanniâ naues, vastata ora Santonum, ac demùm bellum illatum inuicem ac repulsum. Id antequam prorumpat, Philippus ab Anglo Flandrum diremptrurus, cum in Aulam arcessit cum filia, vt saltem in speciem, ipsius collocandæ facultatem à Rege posceret. Ille vt commodiùs falleret, in Aulam venit; sed extemplò in custodiam mittitur, nec eâ soluitur, nisi repudiato cùm Anglis fœdere; filia in pignus fidei detenta est; alteróque pòst anno dolore contabuit, quod nuptiis & Diademate prohiberetur. Armis etiam iura præluserunt, dictáque Regi Eduardo dies, vt se ad Parlamentum sisteret, ob perfidias patratas in Dominum, & ille Edmundum fratrem Parisios misit, morbum excusans qui nauigationem vetaret. Franciæ Pares excusatione reiecta, cùm ipsum Regem præsentem exposcerent, ille laruâ depositâ reponit ferociter, se ditiones clientelares Franco abdicare, quas breui compararet ferro, suæque fortitudini non vili obsequio acceptas referret. Ideò à Parlamento contumax & rebellis pronuntiatus est, omnísque Aquitania regno adscripta est. Scio scriptores Anglos ingentem victoriam hic referre, quam Robertus Tiptostus suæ classis Præfectus nauali prælio reportasset; cuius nostri Annales cùm non meminerint, crediderim tumultuario prælio Francos victos, cuius vt fieri solet, victores exaggerauerint gloriam, victi imminuerint.

XV. *Bellum in Aquitania.*

Parlamenti sententiam exequutus Comestabilis Neslius, in Aquitaniam ducto exercitu, simul vt visus est Burdegalam cœpit. Rogerius Bernardus Comes Fuxiensis fomitem prompto incendio apparauerat. Ille seu proditionis ad Gerundam eluendæ cupidus, seu innato in Anglos odio, clam

Burdega-

Burdegalensium animos sollicitauerat, vt abiecto Anglorum iugo impotentius dominantium, se permitterent Regi. Occupatâ Burdegalâ, tota propemodùm regio se vincenti tradit. Angli in duas arces Garumnæ impositas, Rionum & Potensacum sese recipiunt; easque omni sollicitudine muniunt, dum ab suo Rege instruuntur auxilia. Et ille domi rebellione nouâ perculsus, Vallis Aquitanorum exemplo deficientibus, postquam hæsit aliquandiu dubius in vtram partem conuerteret se, tandem domestica externis præferens, subigendos Vallos sibi seposuit, & Ioannem Britannum cum Tiptosto classis Præfecto in Aquitaniam misit. Iámque Franco ab Germaniâ decesserat metus, Brabantino Duce emortuo, & excitato in Adolphum Imperatorem Alberto Austriaco, qui in æmulum odio, & cupidine Francicæ pecuniæ, molestissimum ac funestum bellum comparabat. Rex præterea ad classis hostilis famam nouum scribit exercitum, quem Carolo fratri, Valesio dicto ob Ducatum Valesium, tradit. Verùm classis Anglica præuertit exercitum. Ea postquam Rheam in Santonibus Insulam impetu primo diripuit, Burdegalam accessit; vnde repulsa Neslij fortitudine, milite exposito, oppida latè grassans circùm inuadit, quorum caput Sanseuerinum ad Laturrum amnem; ac Baionam iam validissimam magníque momenti, capto Aspremontio vrbis Præfecto peragitata cum ciue consilia occupat. Vasconiam dum Angli insident, Carolus Valesius transmittit Garumnam, Neslióque adiunctus, Anglos vicem suam passos campis pellit; ac castella quæ proximè Burdegalam infestabant, Rionum & Pontensacum, expugnare aggreditur. Ea decimo quinto suprà Burdegalam milliari, geminam Garumnæ ripam premebant opposita, & immisso Vasconum nouo præsidio exquisitissimam defensionem instruxerant. Franci duces partiti militem, vtramque simul arcem impetunt machinis, Rionum Valesius, Potensacum Comestabilis. Et hic primus castro potitus est, tunc adiunctus Valesio, vi Rionum expugnat; Vascones trucidati, Angli ad redemptionem seruati; arces solo dirutæ, monumenta victoriæ ipsâ victoriâ euertente. Dein festinatum ad Sanseuerinum, quod in mensem tertium obsidionem extraxit. Eo capto Baiona vna supererat quam Angli tenerent, cùm Carolus Valesius reuocatur, Roberto Artesio in eius locum suffecto; Edmundo Eduardi fratre pariter in Aquitaniam misso: at noui duces quid egerint haud certò constat, nisi quod Edmundus diem morbo obiit, & induciæ in aliquot annos contractæ sunt. Quarum interuallo Rex Comites Fuxiensem & Armaniacum, sororios, graues inimicitias exercentes, à duello abstraxit, & litem ab armis traduxit ad iura. Ii Gastonis Moncadij Bearnij Domini filias in matrimonio habebant, Margaritam Fuxiensis, Amatam Armaniacus; Gasto testamento Constantiam natu maximam quæ nupserat Regi Aragonum heredem scripserat, eíque substituerat Margaritam, si sine liberis soror moreretur. Impletâ conditione, Fuxiensis Margaritæ coniux hereditatẽ totam adiuerat; Armaniacus eam diuidi postulabat, & quoniam obstabant testamenti tabulæ, eas falsas affirmabat, & à Fuxiensi cõfictas. Hac iniuria Fuxiensis vehementer offensus, in certamen Armaniacũ prouocat, quod Parlamentum

Rion & Potensac.

Saint Sever.

Fuxiensis & Armaniacus conciliati.

PHILIPPVS PVLCHER.

aliarum probationum defectu admiserat; iámque Gisortij spectante Rege in arenam descenderant; cùm ipse Rex saluti consulens tam illustrium Procerum, vi pugnam dirimit, inuitósque abducit; publicis litteris à duello prohibitos contestatus, litémque ad tribunal Iudicum reuocat. Comites iram habuerunt in potestate; quanquam ferocissimi animis. Et vera generositas tam affectum domat quàm inimicum.

XVI. *Bellum cum Flandro.*

Pacem interea vnius virginis mors abrupit; Philippa Guidonis Flandrensis Comitis filia, quam dixi retentam Parisiis, ægritudine animi desiit viuere. Tunc pater, sublato pignore ratus fidem liberam, & instaurato in Regem odio, fœdus cum Anglo renouat, spondétque Isabellam alteram filiam iis quibus ante conditionibus, vno fœderis scopo vt iunctis viribus capitali bello Francum impeterent: Et Adolphus in partem belli adscitus, Germanos plurimos conscribebat. Flander his munitus præsidiis, superbiam primùm atque audaciam in Regem armat; nam quod hactenus inauditum erat, perfecialem bellum indicit, nullâ clientis in Dominum reuerentiâ. Rex vehementer hac proteruitate offensus, postquam Rhemensis Archiepiscopus Flandrum anathemate percutit, totámque Flandriam sacris interdixit; primo vere florentissimo exercitu in eam inuadit, copiis inconsultò euocatis ab Aquitaniâ. Flander primum hostis impetum, vt muris frangeret, tribus filiis partitus copias, ad Brugas cum parte maximâ collocat castra è filiis Robertus Insulas, Duacum Guillelmus, Ioannes Cortracum propugnanda suscipiunt. Rex bipertitus exercitum, Roberto Artesio partem tradit, qui agrorum populatione Flandrum comprimeret, dum ipse Insulas obsidione cingit. Ea copiarum diuisio spem Flandro fecit tentandi prælij; subsidia nuper ab Imperatore acceperat, credebátque Artesium incautum, soluto populationibus milite, intercipi posse & deleri. Eo consilio celeriter educit militem, & ad Artesium properat ad Furnas agentem. Artesius intrepidè militem ad prælium sistit. Id atrox conseritur, victúsque Flander in fugam agitur; quàm ferociter sit pugnatum clades ostendit; cæsis Flandrensium sexdecim millibus, Comites Belmortius & Iuliacensis capti sunt; præda ingens penes victorem cum gloria fuit. Ducem Artesium vt victoriæ decus ita doloris sensus affecit; nam Robertum vnicum qui supererat filium ea pugna sustulit; adolescentem fortissimum inter primos ordines tot confossum vulneribus, vt expirauerit, sed partâ victoria; diuiso parte luctum inter & gloriam, dum luget mortuum quem gratulatur victorem. Francorum res promotæ plurimum eo prælio; quippe Eduardus profectus ab Angliâ, adiungebat se Comiti, virésque magnum in modum augebat. Aquitaniam propè totam receperat, quam Philippus Flandri opprimendi cupidior, Artesio reuocato, inuadenti obiecerat. Idem Turbauillam, Anglum quidem, sed proditorem, & agitantem cum Franco consilia, occupauerat, affecerátque supplicio; generum Ducem Barrensem instructo exercitu immiserat in Campaniam, vastantem agros atque vrentem; haud dubie si aduentantem se Flander expectasset, graue incommodum Franco illaturus. Verùm contraria omnia contigerunt. Nam sub Comitis cladem adueniens, cum eo Gandauum recessit;

Anno 1296.

Pugna Furnensis.

Anno 1297.

cessit; strage conterritum metúque stupidum confirmaturus: simúlque audit Ducem Barrensem à Gualtero Crecyo victum & fugatum, magnáque ignominia in ditionem suam retrusum. Hic victoriæ fructus; statim alterum Philippus percepit, redditis Insulis; quibus illicò Brugæ, Cassetum, Cortracum accesserunt, & Flandria inferior vniuersa; metu quasi contagio peruadente in oppida, & munitionum claustra diruente. Hæc dum aguntur, Bonifacius Pontifex omni contentione satagebat, conciliandæ inter Reges paci; eámque in rem Carolus Claudus Neapolis Rex profectus ad Philippum, adiuncto Sabaudiæ Comite, tantoperè enixus est, vt in biennium inducias impetrauerit; Rege Flandricas vrbes obtinente interea. Ita bello ad tempus sopito, Regum Legati coram Pontifice, in quem arbitrum sponte conuenerant, dum suam quisque rem disceptant, nouæ controuersiæ & molestissimæ omnium fons erupit. Quippe Bonifacius ab arbitro deflectens in Iudicem, Legatum in Franciam mittit, qui Regem iuberet instaurare inducias, dum amplius Pontifex de iure cognoscit. Extemplò Franci eo agendi modo & iubendi verbo commoti, Regi auctores sunt vt Pontifici in hunc sensum respondeat: *Se promptum esse Apostolicæ Sedi obtemperare in iis quæ ad animum pertinent; at quantùm ad regni sui administrationem spectaret, neminem esse mortalium quem superiorem agnosceret; vnum esse Deum, cui subiectus foret, ab eo vno sibi regnum commissum, illi vni regni benè aut secus gesti rationem constare.* Eo responso Bonifacius, vt erat ingentis animi, & concitatior, Pontificias litteras ad Reges scribit; quibus imperabat vt pacem conficerent; iísque Philippus quasi belli auctor designatus, restituere illicò quæ occupasset in Aquitaniâ & Flandriâ iubebatur. Eæ litteræ infenso animo à Rege acceptæ, & primum odij semen, quod postea totius orbis offensione, & vtriusque Principum damno, prorupit in Bonifacium. Philippus interea, vt Flandro, in quem erat propensior Pontifex, incumberet totus, pacem cum Anglo ferit, restitutis aliquot in Aquitaniâ oppidis, & Margarita sorore in vxorem datâ. Nec Anglus à Flandro abscedebat inuitus, post ortam Gandaui seditionem, qua plures Angli incauti cæsi sunt, & ipse in discrimen vitæ adductus. Sic amorem Principum odiúmve sua ipsorum vtilitas agit ac conuertit.

PHILIPPVS PVLCHER.

De Clecy.

Turba Regis cum Bonifacio.

XVII.

Bellum in Flandros renouatum.

Finitis induciis, numerosum exercitum Carolus Valesius in Flandriam ducit. Occurrit Robertus liberorum Comitis maximus, victúsque primo impetu regionem totam milite inopem victori obiicit. Eum ciuitates certatim appellant, & infelicem Principem eiurantes, vltrò in potestatem vincentis concedunt. Iam Gandauenses deditionem pacti cum Carolo, occasioni inuigilabant tradendi Comitis; eáque res Comitem in extrema quæque impellebat. Ideò propior desperationi, cùm vndecumque immineret exitium, maluit hosti quàm subditis permittere se, & proditionem occupare quam ipse nullius scelere perpetraret. Explorato Valesij animo, ad eum cum liberis supplex accedit, & humili gestu professus miseriam, sic implorat clementiam. *Habes hic, Princeps generosissime, profligatum hostem atque debellatum, & patratam victoria metu victoriam. Vicisti præsentiâ, quem arma vicissent, & contumaciam quam tot aduersa nondum infregerant, domuisti.*

PHILIPPVS PVLCHER.

Audieram Aragonios in Italiâ, Anglos in Aquitaniâ tuis armis victos & subactos; nunc fama nemini e Flandros domas; maiori laude; quia in alias palmas admisisti socios: hac vna tua est, & consortis expers. Ita est, Princeps, difficillimum bellum tua dignitas stitit, confecit auctoritas, debellauit maiestas, & animos armis illibatos gloria vicit. Eam ob rem, spero, monumentum potentiæ tuæ non aspernaberis: promouebis clementia quos erigis indulgentia, & apud Regem auctoritate defendes, quos virtute ad Regem adducis. Vide quantùm clementiæ tuæ confidimus, non eam appellamus, non miserias nostras obtendimus; ea tibi notæ sunt & perspecta; & clementia tua nobis innotuit: vnum precamur, vt apud Regem promoueas supplices, vt qui ipse es conformes Principem, vt Dominum places clienti infensum, & fatenti crimen leuiorem pœnam conficias: nam donari venia, tam supra spem quàm flagitium est; quam cùm semel donaueris, sat miseris indultum est, quibus permissum sit culpam agnoscere & deprecari, & ad luitionem pœnæ perdurare. Ita alloquutus, se, duos filios, & quadraginta optimates, potestati victoris tradidit. Valesius mirum in modum lætus, quod arduum bellum tam parato exitu terminaret, iubet Comitem bono animo esse, spem veniæ facit, regiam clementiam ostentat; demissione exarmari Reges, quos ferocia atque rebellio in arma egerant. Hac spe fultus Comes ad Regem pergit; precésque supplices ad appellandam clementiam fundit. Verùm contra spem durum atque imperiosum Philippum reperit. Ille postquam supplici exprobrauit audaciam & obstinatam perduellionem; siue in fratrem Valesium inuidentiâ, seu inueterato in ipsum Comitem odio, siue cupiditate tam opulentæ prouinciæ; siue gratiâ Enguerrani Marinij, qui vt Regis vnus potiretur expellebat Valesium; siue his singulis causis conuenientibus; Comitem, cæterósque deditios compegit in carcerem; & quod durius visum atque inhumanius, seiunxit patrem à liberis, singulis vrbes singulas in custodiam designans; cæteris abrogatis quæ statuisset Valesius. Præterea anno proximo ipse in Flandriam pergit, totam captis obsidibus potestatis subiiciens; vnde abscedens, vt Valesio integra contumelia esset, Castilionium Proregem constituit, abducto secum Valesio. Et quidem mirum est, fortissimum Principem offensi animi sensum continuisse, nec vllo consilio machinatum vindictam; adeò Regum inualescebat auctoritas, & ad fastigium admoti propius, impensius dimittebantur obsequio. Attamen Valesius, vt dolorem absentia mitigaret, vocante Bonifacio profectus est in Italiam, Constantinopolitani Imperij spe susceptâ; nam vxorem duxerat Catharinam Balduini filiam, quem Constantinopoli eiecerat Palæologus. In eam spem dictus à Pontifice Sedis Vicarius, Guelfos armis iuuit à Gibellinis oppressos, totáque Etruriâ ad factiones extinguendas contendit; præsertim Florentiæ, Nigrorum atque Alborum partibus scissæ, Albos qui Gibellini erant in exilium egit; in quibus Dantes Aligerius, Poëta clarissimus, ob exilium Franciæ perinfensus, & Regum stemmati: quanquam ciuibus furore Cadmæo in se mutuò sæuientibus, Princeps vrbe excessit, quam exscinderet citiùs quàm pacaret. Tum Caroli Claudi Neapolitani Regis classem in Siciliam duxit, Fridericũ Aragonium expulsurus; sed illicò bellum

Comes Flandriæ se Valesio tradit.

Anno 1300.

Valesius in Italia.

bellum in pacem desiit, quâ tota Calabria Carolo reddita, seruante Friderico Siciliam, cum nouâ coniuge Eleonorâ Caroli filiâ. Ac postmodùm euanescente Imperij spe, Valesius in Franciam clade Flandrensi turbatam rediit, cumulatus gestarum rerum ingenti gloriâ, & coram sui contemptus pœnam inspecturus. PHILIPPVS PVLCHER.

XVIII. *Tertiò bellum instauratur in Flandria.*

Eam Castilionij Proregis Flandrensis ferebat asperitas, auaritiæ iuncta alebat & confirmabat Flandrorum patientia iam in furorem deficiens. Quippe Castilionius ratus perdomandam ipsorum contumaciam, & quorum amorem beneficiis assequi debuisset, eorum odium metu & terrore comparans, exercebat acerbissimas pœnas in peccantes, extinguebat immunitates, euersas Cortraci & Casseti arces instaurabat, excitabat nouas, futuras singulis vrbibus compedes, passimque omnium vel operam vel pecuniam ad molestissimæ rei fabricam exigebat; vt miseri sibi vincula cudere suo ferro suísque manibus cogerentur. Cùm eam in rem opulenti vt fit grauissimum onus in tenuiores reiicerent; hinc Brugis primùm orta seditio, quâ tota mox exarsit Flandria, bellúmque difficillimum natum est. Artifices quorum Brugis ingens est numerus, de iniquitate vectigalis questi, consurgunt in diuites, vrbísque præfectum illorum fautorem adorti, ædes expilant, famulos obtruncant, ac seditionem vrbe totâ propagant. Digni nouæ militiæ duces, quidam Petrus textor, modò effracto carcere solutus vinculis, & Ioannes Bridanus Lanio, vt quam in mactandis pecoribus exercebat artem, eam in Francorum cæde institueret. Iis antesignanis in diuitum lares irrumpitur; & supellex pretiosa in prædam rapitur; tum furoris incremento satietas prædæ in cupiditatem sanguinis versa; Francis maximè ad implendam iram designatis. Nullum iis asylum, locus nullus quem vel religio sacrosancta defenderet. Penetrant vesani in ipsorum domos, raptos è laribus mactant crudeliter, discerpunt in frusta, diripiunt cruentis manibus viscera, letho multiplici perimunt, se contaminant cæsorum sanguine, laudíque est fœdasse vultum tabo & cruore, séque totos miserabili sanie perfudisse. Dein ædibus flammas subiiciunt, inclusósque horrendis comburunt incendiis; hastis excipientes, si qui fenestris prosilirent in atrium. Sub ipsa altaria confodiunt supplices, sacríque parietes atque adeò aræ augustæ sacrificiis inquinantur imbre sanguineo: iam vrbs tota cruore diffluit, passimque cadauera suis artubus trunca, & Nobilium capita hastis affixa, in plebis ludum spectantur, & furoris materiam. Momento eadem rabies per vrbes cæteras dirâ Francorum strage concitatur; vnúmque Gandauum Præfectorum cura in officio perstitit, multísque Francis pro asylo fugientibus fuit. Guido Comitis filius Iuliaci exul, repentè aduolat, & conscripto milite rabiem insanientium regit, ac seditionem in bellum auertit. Regem inaudito nuntio armabat vindicta, cùm suus etiam tumultus Parisiis grauiter periclitantem continuit. Iam antè Anglico bello, ob noua tributa plebs oppressa expostulauerat; mercium partem primò centesimam, dein quinquagesimam vi adactâ persoluerat; postremò bonorum omnium tam mobilium quàm solidorum quinquagesimam partem; vnde nata vox illa, apud posteros adeò celebris, populorum odio detestante,

Brugarum seditio. Anno 1302.

Parisiis tumultus excitatus.

PHILIPPVS PVLCHER.

ſtante, Malatoltio, voce Francica *Maletoute*; quaſi malè tolleretur, quod contra fas vt dicebant ipſi exigeretur. Modò nouum tributum acceſſerat, auctore quodam Muſciato Florentino, priuato nemini in ſpeciem onerоſum, reuerà graue cunctis, & commercio quàm pernicioſum. Nam monetæ materia parte tertia ſuo pretio minor cudebatur; vnde repente tanta confuſio in emptione rerum exorta eſt, vt Pariſiis plebs furore percita arma rapuerit; Et pax in prouinciis laborabat, ob vectigal aliud nuper impoſitum, quo mercatores in libras ſingulas ſingulos ſolidos numerabant. Pariſiis vt in capite totum regnum commotum eſt, ac pacatum mox. Primus impetus in Barbetam tributi redemptorem prorupit, cuius domus duæ direptæ ſunt atque euerſæ; tunc veſana plebs, pudore & reuerentia profligatis, ad ædes Regias, quæ in Templo erant, ſeu Templariorum hoſpitio, aduolat præceps, clamoribus & minis adeò perſonans, vt nemini in ædes pateret aditus exitúſve; eáque audacia vt cibos regios à miniſtris illatos humi proiicerent atque proculcarent. Rex prudenter dato furori ſpatio, poſtquam ille aliquantulùm conquieuit, prodit è regia, & qui turbulentiſſimi erant apprehenſos, affigi patibulo ad portas vrbis iubet: luſtratâ his iuſtitiæ victimis Ciuitate, cæteræ prouinciæ exemplo territæ, & recreatæ ſolatio, tributo in libras ſingulas abrogato. Hæſit aduerſus Templarios in animo Regis offenſio, mox illorum pernicie proruptura; quoniam dicebantur tumultus vocibus aluiſſe, ob ingentes facultates maximè omnium tributis obnoxij.

XIX.
Francorum clades ad Cortracum.

Pacatâ ſeditione, conſcriptum tanto ſumptu tantáque curâ exercitum Roberto Arteſio Rex commendat, præclariſſimo duci, quem in Flandros odium vetus, & noua ad Furnas victoria, in viliſſimæ plebis ſupplicium propellerent atque incenderent. Erant in exercitu quinquaginta peditum millia, equitum duodecim; præter imperatorem præfecti & tribuni palmis in Italiâ atque in Franciâ inclyti; Proceres magni nominis, Ludouicus Comes Claromontius, Regi affinis; Maioricæ Rex, Neſlius Comeſtabilis, Comites, Euſianus, Marchiæ, Tancaruillæ, Aumalij, Sancti Pauli, Caſtilionius Prorex, aliique quamplurimi; cuncti ad victoriam vt rebantur certam, reipſa in perniciem & propudioſam necem irruentes. Flandri illicò rebellione incœpta, vt ducem quærerent, miſerant ad Ioannem Comitem Namurcenſem, rogatum vt Flandriam propugnatam vellet, oblato imperio, & ciuitatum obſequio. Nec ille abnuerat, immenſámque turbam collegerat, non tam militum, quàm hominum, plebem inconditam, ſeditioni aptam haud bello. Ideò vbi primùm Arteſius in Flandriam venit, flamma & ferro in mortales agróſque ſæuiens; terrore iniecto maxima multitudo hoſtium effluxit; relictis viginti admodùm millibus, quos metu perculſos

Anno 1302.

ægrè ad Cortracum Namurcenſis retinuit. Ad eos rectà pergit Arteſius, habitóque de ratione pugnæ conſilio, ipſum inter & Comeſtabilem contentio oritur. Nam Comeſtabilis cenſebat abſtinendum pugnâ; hoſtes metu & periculi facie in deſperationem agi non debere; qui etſi vincantur minimam gloriam pro ingenti diſcrimine comparare victoribus; defatigandos aſſiduis velitationibus; facilius poſtea toto exercitu obrui poſſe & deleri.

Contrà

Contrà Artesius, cæcus odio, suisque palmis fretus, vilissimam hostium turbam, numerum exiguum, metum & trepidationem ingerebat; Franco probrosum, quod tam diu non vicisset; posse hostem uno equorum impetu proculcari, & qui motam afferret, Longobardum sapere, aut lupinam pellem. Ea verba Comestabilem insimulabant proditionis, qui filiam Guillelmo Comitis Flandrensis filio collocauerat; iisque Senex fortissimus vehementer offensus, respondit Artesio; se in conflictu penetraturum, quò ipse non peruaderet; animisque per eiusmodi probra inflammatis, tam præcipitantet in pugnam decursum est, vt nec postremum agmen expectauerint, quod sexto adhuc milliari distabat. Flandri beneficio loci se tuebantur. Ad Cortracum campus est Grœninga dictus; in eo fossa ingens ad bicornis lunæ formam deducta, excipiebat è proximis agris aquas; in Lisam fluuium quas effundebat; nulli in ripa aggeres, nulla munimenta, solo æquabili, vtroque margine in superficiem aquæ desinente; quis credat immunitum locum atque indefensum salutem & victoriam suis peperisse? Franci magno impetu, loco non explorato, in hostem procurrunt, in decem agmina partiti equites, legionibus à tergo locatis. Primus omnium Comestabilis contumeliæ memor suum agmen ducit, & puluereo turbine inuolutus, nam decima Iulij dies agebatur, citatis equis in patentem fossam præcipitatur; similiter alterum agmen pari cursu parique lapsu deuoluitur; ita tertium, ac deinceps reliqua; vt breuissimo temporis spatio florentissimum equitatum hauserint aquæ, & paludosum cœnum immerserit. Etenim ripæ altæ admodùm erant, aquæ lutulentæ & aggesto limo impeditæ; ita tum equi tum equites primo ingenti lapsu excutiebantur, tum impliciti cœno atque limo, & armorum pondere prægrauati, enatare non poterant, aquisque mersi necem hauriebant. Adstabant ad ripam alteram Flandri, otiosi propemodùm spectatores, vnisque oculis pugnæ intenti, telis & contis si qui fortè eminerent cædebant. Tandem agmen postremum perspecto periculo, retrò cessit; Sed tam trepidè & confusè, vt legiones turbauerit, ordinésque dissoluerit. Flandri timore hostium deprehenso, petito quà incipiebat fossa circuitu, in perterritos irruerunt, magnámque stragem ediderunt; quanquam fuga seruauit plurimos, Flandro insequi vel minus auso, vel spernente. Hæc clades Francis ingenti fuit tum ignominiæ tum iacturæ; nullus è profunda voragine saluus emersit; Proceres omnes Nobilésque præter Comites Claromontanum & Sancti Pauli, aquis absorpti sunt, victores spolia è cadaueribus rapuerunt, quorum speciosissima, inaurata calcaria octies mille, quæ gestare nobilitate duntaxat insignibus fas tunc erat; corúmque plurima in templo Cortracensi appensa; iustè quidem, cùm victi calcaribus solis depugnassent. Artesius tot bellis superstes, fato paternæ temeritatis, miserè periit; aquâ spiritum elidente, quem tot enses, lanceæ, hastæ, & machinæ frustra petierant: similiter Guido Lusinianus Comes interiit, eiusque testamento Rex heres dictus Comitatus obtinuit, Marchiæ, Enculismæ, & Lusiniani. Estque illa strages tantoperè Flandris celebrata; nullo sanguine paratâ victoriâ, & se ipsum hoste profligante. Rex tanto damno inflammatus potius quàm terrefactus, nouum

Philippus Pulcher.

Nonus Regis exercitus.

PHILIPPVS PVLCHER.

nouum extemplò exercitum contrahit,& numerata intra mensem,sexaginta peditum millia , equitum decem ; adeò Francia ferax militum est , suóque Regi accommoda. Nihil tamen gestum tanto exercitu ; cùm sub Autumnum in Flandriam inuasisset , imbres assidui amnésque inundantes vetuerunt progressum , & Rex infectâ vltione reuertit ; accedente etiam suspicione in Proceres , quam Eduardus Flandris clàm cupiens excitauerat. Mox in annum datæ induciæ , tantâ Flandri gloriâ , quanto Franci probro. Et Guido Comes solutus est carcere , si Flandros subditos in obsequium reuocaret ; sed cùm ij prosperitate tumidi pacem omnem excluderent, Guido Compendij custodiæ se restituit , obiítque paulò pòst , octogesimo vitæ anno ; quam longam est passus potius quam egit , assiduis calamitatibus conflictatus. Sed Philippum ne ignominiam citò elueret, prohibebat difficillima cum Bonifacio controuersia , quæ huic bello media interuenit, raptâ in oppositos sensus Europâ ; eáque dissensio ad scriptores peruenit, aliis Pontificias , aliis Regias partes tutantibus. Ego Spondano adhærebo potissimùm , qui mihi visus præ cæteris nullo affectu veritatem vnam indagasse.

XX. *Regis cum Bonifacio controuersia.*

Bonifacius Anagniæ in Campaniâ natus , è Caietanorum gente illustri, magnas virtutes & aliquot vitia in Pontificatum intulerat. Magni vir animi , diuini humaníque iuris scientiâ clarus , multâ rerum experientiâ , per honorum gradus ad supremum vectus , iurium Ecclesiæ accuratissimus custos , ambitionis & auaritiæ insimulabatur. Dicebatur per fraudem irrepsisse in solium , persuasâ Cœlestino Pontifici abdicatione ; reuera ope Caroli Neapolis Regis , spe factâ recuperandæ Siciliæ , thiaram induerat.Sub initia Philippo Regi fauebat admodùm , auo Ludouico in Sanctorum albo descripto , etántque mutua duos inter Principes concordiæ & beneuolentiæ signa. Primus discordiæ fons , Bonifacij vel ambitio , vel Pontificiæ maiestatis asserendæ cupido. In pace Francum inter atque Anglum sanciendа , cùm leges pro potestate dixisset, Francorum odium excitauit;quasi is tentaret dominium temporale , quod vocant , vsurpare in Regnum , Regémque suo obsequio & regni regimen mancipare. Ea res vtriusque studiis agitata atque disceptata , verborum vt fit aculeis & contumeliis , animos Aulicorum mox Principum diuellit sensim , & ad proximam flammam composuit. Columnas fratres Cardinales Bonifacius dignitate eiecerat, deturbatos persequebatur acerrimè , interdicturus orbe terrarum ; ij ad Philippum confugerant. Exacerbatis inuicem animis Bernardus Apamiensis Episcopus subiecit incendium. Is antè ab Bonifacio abnuente Rege , in eas inuectus Infulas , Episcopatu tunc primùm condito , nuntius à Pontifice ad Regem missus , linguæ intemperantiâ animíque audaciâ,concordiæ, si quod erat adhuc , vinculum rupit. Regi obnuntiat , vt omnibus prætermissis ad bellum sacrum se conferat , vetat indictas decimas ad alium vsum conuertere , atque incredibili procacitate , Regem à Pontifice deponendum minatur , nisi obtemperet. Indignatus Rex in hominis impudentiam, correptum Narbonensi Archiepiscopo in custodiam tradit ; alioqui de pluribus noxis accusatum.Id postquam resciuit Pontifex , nouas ad Regem

litteras

PHILIPPVS PVLCHER.

litteras asperrimas scribit; quibus testatur, ob eius contumaciam, Franciæ regnum deuolui ad Apostolicam Sedem: eæ litteræ Iacobo Normandio Archidiacono Narbonensi traditæ, eidémque ereptæ sunt, & ab Artesio spectante Rege in ignem coniectæ; attamen solutus est Apamiensis Episcopus, & vnà cum Iacobo Archidiacono iussus à Franciâ procul facessere. Continuò conuocata Regni comitia; in quibus plura Bonifacio obiecta, vnde Pontificiâ Sede indignus censeretur; vetitúmque ne quis Ecclesiasticorum Romam se conferret, neve vllam pecuniam quavis causâ mitteret; adhibiti præterea custodes ne diplomata Pontificia deferrentur in Franciam, & missus Petrus Flotta Consiliarius Regius, qui hæc Regis nomine significaret Pontifici. Flotta intrepidè legatione defunctus, omnem spem reconciliationis abrupit; siquidem Bonifacius, frequentissimis Cardinalibus acerbissimè de Rege conquestus, Antistites omnes è Francia Romam in Concilium euocat, traditque prolixam Flottæ epistolam, quâ amaritudinem animi demonstrabat. Ea epistola tametsi multa in Regem grauia continebat, tamen quòd plurima etiam mitigaret, Flottæ mollior visa, qui Regi in Pontificem concitando incumbebat totus, ab eodem ob prolixitatem contracta in epitomen, asperrima tantùm cùm referret, Regem & Consilium in acerbissimam iracundiam impulit. Quare vetiti proficisci Romam Antistites, & molestissimæ litteræ ad Pontificem datæ. Quibus ille mirum in modum inflammatus in Regem, ad eum regno deturbandum, præter Flandros, quorum rebellionem incenderat, Eduardum etiam Anglum appellauit, & Albertum Austriacum Imperatorem, regnum Frãciæ inuadenti donans; quæ cum frustra forent, Alberto Regi amico fœdere adstricto, ad sacra fulmina conuersus, Regem anathemate perculit, vniuersam Franciam interdixit sacris, ipsósque Francos Regis obsequio solutos edixit. Ad ea fulmina retundenda, habentur iterum regni comitia; in quibus repetitis in Bonifacium accusationibus, ab eo ad futurum Concilium prouocatur; tum Nogareto significandæ Pontifici appellationis munus impositum. Hactenus concertatio intra verba fuerat, quæ verbis etiam sanari poterant; nunc ad rem atque flagitium peruersitate agẽtium tanta lis incidit. Tres potissimùm viri consilium ineunt euertendi Pontificis; Sarra Columna, Nogaretus, & Plessianus. Columna Cardinalibus expulsis affinis, & flammâ vltionis flagrans, machinabatur necem Pontifici; Guillelmus Nogaretus Aquitanus nobilis, tam scientiâ iuris quàm militiâ clarus, contumeliam vnam comparabat; Plessianus qui in Comitiis accusatorem in Pontificem egerat Nogareto assentiebatur. Ita consilium intra contumeliam stetit. Quâ perficiendâ Columna & Nogaretus profecti in Etruriam, Staggiæ propè Senas tantisper consident, dum reliqua apparantur. Agebat Bonifacius Anagniæ ad molliorem auram captandam; cùm re totâ ad facinus constitutâ, primâ luce septimo die Septembris, Columna Nogareto comite, cum trecentis equitibus, & phalange peditum, quos è Caroli Valesij copiis collegerat clam, intra Anagniam admittitur, ab aliquot ciuibus quos auro redemerat, & Philippum Regem inclamans, ad Pontificias ædes cum armatis aduolat. Bonifacius de periculo monitus, ingenti animo incursurus vltro

De Nogaret.

in necem, vestes Pontificias induit, ac confidens solio, hostem præstolatur. In Palatium coniurati irrumpunt, ac Nogaretus, cui significandæ appellationis munus incumbebat, cùm ad Pontificem accessisset, cui duo adstabant Cardinales, cæteris metu aut consilio dilapsis, & multa ille ad contumeliam & contemptum ingereret; postremò minatus est se Lugdunum eum deducturum, à vt Concilio spoliaretur, qui alium spoliasset; ad quæ respondit Pontifex, animo firmo atque intrepido; se libenter à Paterinis pro Christi fide atque Ecclesiâ mortem subiturum; quibus verbis Nogaretum notabat; nam Albigenses Hæretici dicti Paterini, & auus Nogareti viuus ob hæresim conflagrauerat: eáque voce compressa Nogareti ferocia. Nullâ aliâ contumeliâ, triduum Pontifex in custodia fuit, direpto interim Palatio, in quod congestæ multa gaza, & luculenta pecunia. Tandem Anagnauienses pudore impulsi, correptis armis Francos inuadunt, & vrbe expellunt, patratâ Bonifacij libertate; quâ ille vsus Romam proficiscitur, grauissimam vindictam meditans. Sed ob animi æstum ac dolorem, in febrim incidit, qua tricesimo quinto post contumeliam die, viuis ereptus est; ardore febris dolorem animi concitante. Illáque est Tragœdia, omnium Historicorum scenis celebrata; quæ funesta Actoribus, tum primarum partium tum secundarum; Pontifice emortuo, Franciæ regno ad nouum ramum traducto, conscijsque flagitij supplicium Deo vindici pendentibus. Ita quiddam in humanis sacrum est ac religiosum, quod vltionem mortalem excludit, cuíque vnus Deus pœnam debet. Benedictus XI. eodem anno Pontifex dictus, Regem & Regnum exsoluit anathemate, résque vniuersas in integrum restituit, præter Sarram & Nogaretum, quos percussit iterato ac nouo fulmine.

XXI. *Bellum tertiò infertur in Flandriam.*

Annuæ interim cum Flandris decurrebant induciæ; nec ideò armis cessatum est. Flandri in Comitem Hollandiæ, eodem Namurcensi duce, bellum conuerterant, primùm euentu haud pœnitendo. Verùm Philippus, ne hostis periret hostibus suis, suppetias Hollando veniens, classem tradit Grimaldo Genuensi; cuius ope nauali prælio victi sunt Flandri, capti Namurcensis, aliíque duces, & in Franciam ducti, eóque auspicio post elapsum annum maioribus quàm ante copiis Rex in Flandriam penetrat. Flandri præcone publico exciti, ad patriæ defensionem conuenerant immenso numero, atque occurrerant hosti; primores artifices, senes, iuniores, sacri viri, profani, nullo discrimine; vno omnium voto, focos & lares ab exitio præsenti tutari. Rex ad Montem pabulanum castra posuerat, Duacum inter & Insulas; Flandri haud procul, quà se agri demittunt, curribúsque castra circummunierant. Franci nec hostium numero nec munimentis deterriti, castra inuadunt, totáque acie in quatuordecim agmina distributâ, partim in castrorum portas irrumpunt, partim in currus reuulsis palis conscendunt. Atrocissima pugna conseritur; balistarij ab hostium curribus quos insederant, quasi è machina maximam cladem subiectis inferunt; vrgent ad portas selecti milites deleturi ignominiam Cortracensem; nihilominus ea Flandrorum oppugnantium fortitudo fuit, vt post horarum plurium dimicationem Franci recesserint; non tamen absque emolumento, abductis

Flandro

Flandrorum haud paucis curribus,& cibariorum toto commeatu.Hac iacturâ Flandri vehementer affecti, rem suscipiunt furoris plenam, quæ Francos propiùs ruinæ admouit. Opperiuntur dum cœnæ tempus adueniat, (nam tunc militi erant capiendo cibo horæ assignatæ) ac sub vesperam, cùm ipsis quo vescerentur suppeteret nihil, luporum instar, quos vesana fames in prædam agit, Guillelmo Iuliacensi duce, improuisi in Francorum castra inuadunt. Ii armis depositis, aurâ frigidiore, quâ pugnæ æstum discuterent;& agebatur Augustus mensis, securi inter tentatoria raptos hosti cibos absumebant, cùm is repente in castra prorumpit. Primo impetu turmæ Equitum Valesiana & Sampaulina quæ excubabant disiiciuntur; tum quadrato agmine in tabernaculum Regis inuaditur. Ingens totis castris fit consternatio; primùm occurrit metus & trepidatio, dein periculum præsens quod metum excutit, mox ad arma curritur, & pugna iterum ab armis prohibet; eques ab equo arcetur, à vexillo pedes; turbat hic equitem, hunc eques dissipat; cibos inter ac metum effunditur cruor; ac passim voces intonant Flandrorum,Cortracensem cladem & præsentem gulam exprobrantium cæsis.In Regem maximè hostium furor inuehitur;tabernaculum explorauerant, sed sub initium cùm Rex eos latuisset, nullâ insigni notâ deprehensus, spatium fuit tum ipsi, tum paucis custodibus depugnandi.Ille primus omnium vno ense dimicationem totam exhausit;circùm Nobiles Parisienses,quibus eo tempore Regis custodia committebatur, mirabilia sub ipsius oculos perpetrarunt; Gencianum maximè Rex laudauit, qui suo pectore plurimis plagis exceptis, dum tegebat ipsum, occumbit: Parisiensibus cæsis noua Nobilium turma,iam instauratis animis aduolat, & Regi circumfusa fortiter dimicat. Francus interim è trepidatione recreatus, iam par pugnæ erat, osque obuertebat, cùm Iuliacensis inter primos ordines pugnans occiditur. Ducis lethum Flandros absterruit, Francos excitauit; ij postquam se posse vincere animaduertunt, ingenti impetu irruentes Flandros loco mouent, recedentes cædunt, & castris depulsos magnâ strage conficiunt. Semel inclinata victoria deuoluitur præceps; Flandri vincuntur, amissis triginta sex millibus; cladis reliquiæ Ipram & Insulas confugiunt. Nec incruenta Francis victoria stetit; plurimi è primoribus cæsi, è Nobilibus quingenti; Comes Antisiodorensis à Rege ob præclara merita defletus, Sancerræ Comes, Ioannes Comitis Burgundiæ filius, anno decimo tertio nondum impleto, tirocinio primo quo veteranum exscripserat; Anselmus Chevreusius, qui Oriflammam gestabat, extincti sunt. Vno consensu laus maxima ad Philippum pertinuit, cuius fortitudine hostis repressus est, & militi spatium exsurgendi datum. Rex vt aliquando bellum profligaret, Insulas obsidione obuallat; cùm iterum Flandri instar apum nouum exercitum conflant, septuaginta hominum millibus; & à Rege intrepidè poscunt pugnam aut pacem. Attonitus Rex vnde tantus exercitus defluxisset: *Nunquam erit*, inquit, *belli finis; credo Flandros è cælo pluere*; ita prudenter admisit mentionem pacis; gnarus frustra in Hydram pugnari, cùm exsciso capite noua repullulant. Fœdus in has leges contractum est; vt Guido Comes Flandris restitueretur

Anno 1304.

PHILIPPVS PVLCHER.

nam eius obitum Rex occuluerat) vtque rebellibus parceretur, indictâ in pœnam pecuniariâ multâ; interim Insulæ & Duacum vrbes obsidum loco traderentur. Iis implendis, post Guidonis mortem renuntiatam, Roberto filio Flandria traditur, ac tandem pax constituta est, post varias clades; breui tamen reuellenda post tempore; natiuo quodam genres inter proximas odio, dum singulæ ius aut dignitatem tuentur; & fortior infirmiori vim infert, repellit infirmior.

XXII. *Clemens V. Pontifex.*

Flandrico bello confecto, Philippi curæ circa Romanum Pontificem incubuerunt. Benedictus post absolutum Regem & Regnum, nono mense ab electione veneno raptus est. Tum Cardinales in factiones diuisi: princeps alterius Caietanus Bonifacij nepos, alterius Vrsinus Cardinalis Pratensis; ille patrui famæ, hic gratiæ Regis dum intenderent, contrariis studiis suffragia cætera dirimebant. Tandem mense vndecimo in hanc pactionem conueniunt, vt Bonifacij nepos tres Gallos nominaret, è quibus Pratensis die quadragesimo quem libuisset ad Pontificatum seligeret. Appellauitque Bonifacianus tergeminos, quos infensissimos Regi existimaret. In iis erat Bertrandus Gout, Aquitanus nobilis, Burdigalensis Archiepiscopus, Regi aduersissimus omnium, quod Aquitaniam obtinente Valesio, tum ipse tum affines, malè habiti & multati essent. Attamen Pratensis eum ante perspectum, agnitúmque dignitatum percupidum, aptum iudicauit qui præponeretur. Itaque clam nuntium ad Philippum mittit, & de pacto certiorem factum, monet vt omninò Burdegalensem concilier. Philippus re susceptâ strenuè, in Santones aduolat, euocatúmque Bertrandum docet modum quo tiaram adipisceretur, si bonâ fide inimicitias deponeret. Bertrandus tam immensæ lucis splendore perstrictus, cùm sponderet omnia, potissimùm ad sex postulata iuramentum adhibuit. Primùm, vt ampliorem ob Bonifacium læsum donaret veniam, vt ea Nogareto & sociis impertiretur; decimas in quinque annos legi permitteret, ad refundendos sumptus Flandrici belli; Cardinales Columnas dignitati restitueret, Bonifacij damnaret memoriam; postremò id concederet quod suo tempore Rex flagitasset. Iis perfectis, Pratensis nuntio clam à Rege accepto, Burdegalensem Antistitem in Pontificem dicit. Consequuta statim ex pactione electio, ac significata Bertrando, qui assumpto Clementis nomine, & erat quintus ea appellatione, Lugdunum venit, ibidémque abexcitis Cardinalibus tiara cinctus est. In æde sancti Iusti obita est celebritas, magnâ Principum Procerúmque frequentiâ; aderant enim Philippus, eius frater, & filij, Duces Burgundiæ, Britanniæ, & Lotharingiæ, Procerésque plurimi; Rege studiosè Pontificis gratiam ineunte; Angliæ & Aragoniæ Reges appellati non interfuere. At casus improuisus celebritatem funesto omine maculauit. Cùm equitans Pontifex ab sancti Iusti in inferiorem vrbem descenderet, atque eius equum Carolus Valesius & Ioannes Britanniæ Dux freno deducerent (eo munere Rex aliquot passus erat functus) & ad latus adequitaret Rex ipse; murus quà incedebant iam fatiscens vetustate, tunc collabens spectantium numero, ruinâ subitâ in prætereuntes effunditur, & oppressis cladem multiplicem infert. Eâ obtriti Britanniæ

Anno 1305. Lugduni coronatur.

Britanniæ Dux, Gailardus Pontificis frater, aliíque haud pauci; Valesius læsus grauiter, Rex ægrè ereptus; & ipse Pontifex equo deiectus est, tiaráque excussâ carbunculus ingentis pretij periit. Sinistrum omen calamitates Italiæ ipsiúsque Franciæ impleuerunt: in præsentia Rex sibi admodum gratulans, ob amicum Pontificem; de promissis appellat, habuítque omninò memorem. Nam abundè Clemens donauit omnia, vno excepto quod Bonifacij non damnauit memoriam, ne ab ipso gesta cætera omnia rescinderentur, & Respublica Christiana perturbaretur summoperè. Plura tamen vltra pollicitum præstitit; nam in Gallia fixit Pontificiam sedem, Pictauij primùm, mox Auenione; quæ vrbs Prouinciæ Phocensis ad Neapolitanum Regem pertinebat, in quâ plus septuaginta annis egerunt Pontifices, magno Christianarum rerum detrimento: cùm Roma ac patrimonium Ecclesiæ ab Legatis Cardinalibus administraretur; imò & Franciæ luctuosa vicinitas, serie miseriarum calamitosum regnum obruente. Nempe Dei res malè homini seruiunt; nec æqualitas est sacri & humani, sacro commercio deterente humanum.

XXIII. *Templariorũ destructio.*

Rex Pontificis compos, rem nouam aggressus est, quæ similiter gentium famâ omniúmque scriptis celeberrima est, Equitum Templariorum perniciem atque exitium. Ii ab nobilibus Francis Hugone Payenio & Godefredo S. Audomaro primùm instituti, Christi anno post millesimum atque centesimum duodecimo, ad peregrinos iuuandos, vestem albam induti quam Crux rubra distingueret, multa præclata in Palæstinæ tutelam, & Saracenorum cladem præstiterant; dicti Templarij, quòd ipsis ad habitandum, ædes Ierosolymæ ad Salomonis templum assignatæ essent. Piorum munificentiâ ingentibus copiis comparatis, lapsu, vt fit, temporis in deterius mutati, rerum copiâ voluptatum matre, primò in luxum, gulam & libidinem effusi, tum in auaritiam & rapinam, vt quod peribat vitiis, instauraretur & vitio; pessimè apud Christianas gentes audierant. Philippi maximè contraxerant odium, quod in tributis pendendis, querulis vocibus & seditiosis concitarent plebem; & in tumultu Parisiensi designati essent turbarum principes. Eas ob causas Rex in eorum perniciem diu incumbebat: nunc implendi desiderij illuxit occasio. Quidam Templarius Montis-falconis ad Tolosam Prior, ab Magistro Equitum ob graues noxas Parisiis coniectus in carcerem, socium eiusdem custodiæ nactus est quendam Noffum Florentinum; qui cum participato consilio ministros Regios appellauerat, iísque retexerat nefanda scelera, quibus vniuersus Templariorum Ordo contaminaretur; Ea erant hæresis, apostasia, idololatria, atque Sodomia. Quibus ad Regem nuntiatis, plurimi Equitum capti sunt, in custodiam traditi, ac de flagitiis requisiti. Rex qui in illos acerbam iram collegerat, plerosque fatentes vbi comperit reos, accusationem ad Clementem Pontificem defert, vrgétque summoperè vt rei condignis suppliciis plecterentur, atque Ordo tot âc tam grauibus facinoribus implicitus deleretur. Et hoc esse creditur postulatum sextum, quod suo tempore Philippus dixerat enuntiandum; quanquam & id valdè incertum sit; cùm alij ad Romanum Imperium referant; quod Francorum regno peroptabat restitui,

PHILIPPVS PVLCHER.

restitui, quódque pôst Alberto Imperatore occiso, incensis votis à Pontifice flagitauit. Pontifex grauitate criminum motus, ea de re ad Christianos Principes scripsit, proposuit capita scelerum, ac iussit in singulis prouinciis, in quibus Templarij agerent, quæstionem haberi, iis interim carceri mancipatis. Ea inquisitio aliquot annos tenuit, ne quis temerè & præcipitanter actum calumnietur, ab anno currentis seculi

Anno 1311. septimo ad vndecimum, quo Concilium Viennense celebratum est à Clemente; eodémque Ordo Templariorum abrogatus penitus atque extinctus est; Equitum bona addicta Hospitalariis, qui iam ante sub Rhodiensium Equitum nomine innotuerant; exceptâ Hispaniâ, in qua eorumdem bona ad bellum Mauricum designata, qui viui Equites superessent, pro grauitate scelerum plecterentur; insontibus vita, & ad eam ducendam sumptus præberentur. Id Concilij decretum à Rege continuò executioni mandatum; plurimíque viri tum Parisiis tum in prouinciis igne absumpti; facultates datæ Hospitalariis; quanquam priuatorum plures in eas inuaserint; & momento propemodùm celebetrimus Ordo, non in Francia modò, sed in Christiano orbe extinctus est, magno omnium gentium Principúmque consensu. In quibus Scriptorum calum-

Excusati Pontifex & Rex.

niam arguas, qui Regis auaritiam, & abiectam Pontificis seruitutem, in re tanti momenti accusant, quasi insontes eorúmque criminum incomperti damnati sint. Enimverò tametsi concesserim Regem indignatum in eorum perniciem conspitasse, nec singulos tam horrendis flagitiis inquinatos; quis tamen credat Pontificem pleró sque innoxios, si fuissent eiusmodi, tantæ ignominiæ tantísque pœnis subiecisse, nullo emolumento, vt Regi duntaxat obsequeretur? qui tam fortem atque intrepidum in tuendâ Bonifacij memoriâ se exhibuisset, in perdendis innocentium turbis ignauâ quadam & crudeli indulgentiâ consensisset? quid de auctoritate Concilij, quod vno suffragio extinguendum Ordinem censuit? quid de cæterorum Regum & Principum voluntate, qui refragante nullo in Templariorum perniciem assenserunt? an à Franciæ Rege conciliati? an similiter cupiditate opum illecti? Hæc mihi persuadent calumniam haud dubiè in Regem conflatam; aut à Templariorum affinibus, in quos infamia & iactura tanta redundabat, aut à populo conflagrantium pœnas miserante; aut Scriptorum indole, in peius detorquentium dubia, & regnantibus affingentium crimina; vt quibus nequeunt potestatem detrahere, innocentiam detrahant. Et verò figmentum est, quod de Mola Equitum Magistro, & Guidone fratre Delphini Viennensis scribunt; eos tum Pontifici tum Regi ad Dei tribunal dixisse vadimonium; atque intra quadragesimum diem raptum morte Pontificem, Regem annno vertente; cùm constet Clementem vitam produxisse ad annum seculi decimum quartum; nec verosimile sit Regem vltione flagrantem reorum supplicia in tertium post Concilium annum distulisse. Locum fraudi an fecit, quod eodem anno Rex & Pontifex, mensium plurium interuallo fato concesserunt. Sed de his satis; libuítque tam multa, ad vindicandam innocentiam Principum, vulgi inuidentiæ

tiæ calumniiſque obnoxiam. Nunc repetenda ſeries rerum quas prætermiſeram. PHILIPPVS PVLCHER.

XXIV.

Bello Flandrico ad finem vergente dolor grauiſſimus Regem affecerat. Ioanna coniux chariſſima præcepta eſt morte; præclariſſima dotibus animi corporiſque, pietati doctrinam & fortitudinem iunxerat; in viros ſacros ſupra modum addicta; litterarum amore, quarum peritiam haud vulgarem hauſerat, Nauarræ Collegium Pariſiis celeberrimum condidit atque ornauit; princeps in conſiliis dicebat ſententiam, aſſueta etiam arma induere, & dum conſors in caſtris ageret, copias ducere. Illius obitu Nauarræ regnum ad Ludouicum primò ex ſe natum deuoluitur, quo is iubente patre inauguratus, in Nauarram ſe contulit; ac præſentiâ tumultus compeſcuit, quos longa regnantium abſentia concitauerat; regreſſúſque in Franciam trecentos è prima nobilitate adoleſcentes obſidum loco deduxit. Tum Lugduni turbæ conſopitæ. Eam vrbem vindicabant ſibi Archiepiſcopi; ſiue donatam ab Imperatoribus, & Arelatenſis regni appendicem; ſeu in feudum commiſſam ab Guiſcardo Comite Foriſienſi. In præſentiâ obtinebat Infulas Petrus è familiâ Sabaudiæ Comitum, vrbémque admotam ad Sabaudiæ limites ſibi aſſerere cupiens, eâ miniſtros Regios prohibebat; ciues ſibi adiunxerat, vel priuatim conciliatos, vel à Rege ob tributa abalienatos. Ludouicus vrbem quà metu quà auctoritate pacauit; & vt radicem ſemel reuelleret, iura Archiepiſcopi redemit pretio, regiiſque annexuit, vrbe iam florentiſſimâ in poteſtatem Regis traductâ. Ipſe Rex Pariſiis haſtiludia frequentiâ magnâ concelebrabat, ſacram admodùm ob cauſam: nam Pontifex cùm Palæſtinum bellum indixiſſet; Philippus ad eam expeditionem nobilitatem regni exciuerat, ſuſcepítque cum tribus filiis ſacram Crucem, plurimis Procerum ad pium votum adlectis. Verùm fruſtra hic conatus fuit; Regi tum motus Flandricus, tum priuatus dolor, mors denique excuſſerunt expeditionem. Naſcebatur bellum in Flandriâ; Roberto Comite promiſſam pecuniam repræſentare cunctante; & pigneratæ vrbes rebellionem parabant. Ideò miſſus cum exercitu Valeſius ad vim inferendam; & Rex ipſe grauibus exactis vectigalibus nouum conſcribebat; ſed procellam vtramque Flandri auertunt, conciliato magnâ pecuniâ Enguettano Marinio; qui primùm expeditionem Valeſij irritam fecit, regiam mox continuit, interceptis tributis, & in vſus ſuos conuerſis. Et quidem reclamabat vehementer Valeſius, & proditionem expoſtulabat, quanquam incaſſum, Rege obſequente, & ad Marinij nutus conformato. Bellum præterea domeſticus dolor excluſerat. Tribus filiis Rex vxores dederat; Ludonico Margaretam Burgundiæ Ducis filiam, Philippo Ioannam filiam Othelini Burgundiæ Comitis, ac Carolo Blancam Ioannæ ſororem. Earum duæ quanquam maritos formoſiſſimos Principum nactæ, incendente libidine patiebantur adulteros, adeò procaciter abuſæ licentiâ quam ſibi fecerant, vt maritis flagitium innotuerit; Ioannâ etiam in ſuſpicionem vocatâ. Ii quæ ſilentio debuiſſent obruere retegentes, ad Regem adeunt, de

Ioanna Nauarræ Regina.

Ludouicus Rex Nauarræ.

Bellum Flandris oſtenſum.

De Marigny.

Adulteria in domo regia.

PHILIPPVS PVLCHER.

scelere expostulant, efflagitantque supplicium. Habitâ quæstione, Ioanna innocens, Margarita & Blanca sontes dictæ, & carceri perpetuo mancipatæ; adulteris mors per acerbos cruciatus illata. Vindicta crimen extinxerat, non ignominiam; quâ afflatus Rex, quod in familiam suam tantum flagitium pervasisset, contraxit morbum; quo lentè absumptus, vivere desiit, anno supra quadragesimum octauo postquam incœperat.

Regis mors. Anno 1315.

Ad mortis fauces, agitante conscientiæ morsu, significauit filiis, quantùm angeretur ob vectigalia regno indicta, ea se vt iniusta rescindere, ac rogare filios & iubere pro potestate, ea vt abrogarent atque extinguerent: sed malè exigimus, quod ipsi non præstitimus; facta exemplo sunt, verba dispereunt. Huic fuere plura pro virtutibus vitia, generositate & pietate, quæ Capetiorum virtutes, nulli inferior, alebat ambitionem, nec implebat tamen; designabat plura, pauca efficiebat; addictus Marinio, cuius auaritiæ & gloriam suam addixerat; peccauit in Bonifacium, cupiditate vindictæ, in mortuum etiam suscitatæ; vexauit subditos immensis tributis, nullo fructu, nisi vt quæ malè legerat, malè effunderet. Infelix in posteris, quos breui tempore regnantes deinceps, ceu fulgetra vidit Francia, illucescere & euanescere.

XXV.

LVDOVICVS X. HVTINVS dictus.

Ludouicus natu maximus regnum primus suscepit, nec vitæ spatio, nec gestis memorabilis. Continuò in Marinium exarsit Procerum, Valesij maximè odium. Ille Philippi dominus ad nutum administrauerat Franciam, contractisque immensis opibus per fas & nefas, conflagrabat inuidiâ publicâ; priuatim inimicus Valesio, cuius gloriam in Flandricis bellis detriuerat, & in consiliis auctoritatem infregerat. Nec ignarus Marinius quantæ inimicitiæ sibi imminerent, nocte quâ Philippus decesserat, thesauros regios ex castro Luparæ, cui erat Præfectus, in securum locum extulerat; sibi inde amicos & aduersus inimicos præsidium paraturus. Verùm inuigilans vltioni Valesius, Regis fratribus, Philippo Comite Pictauiensi, & Carolo Comite Marchiæ, adductis in sententiam suam, palam in Concilio euocari Marinium iussit. Quem præsentem percontatus, quid regiâ gazâ factum esset, respondente Marinio, se rationes optimè positurum, & instante Valesio, eas in præsentiâ poneret; ille insolenter affirmat, se ipsi Valesio dimidium alterum dedisse, alterum fratri ad alienum æs dissoluendum: quâ audaciâ excandescens Princeps, Mentiris, inquit; tunc impudentissimè Marinius, per Deum, refert, tu ipse es. Enimverò in hæc verba nudo ferro perimebat Valesius hominem, nisi spectantium preces & Regis veneratio tenuissent ruentem. Ille à lictoribus in custodiam datus est, & accusatio sedulò instituta. Ea in saltu Vicenarum apud Regem obita, Hauerio Aduocato accusatoris partes sustinente; multáque ad odium excitandum congesta; Franciæ calamitates, immensa vectigalium onera, bella improuidè & infeliciter gesta, quorum omnium fons arcessebatur Marinius. Dein speciatim crimina designata: immensæ opes quas comparauerat, recensitis reditibus & ædificiis sumptuosis; accepta à

Marinij accusatio & supplicium.

Flandren

Flandrensibus pecunia, vt ab eis bellum auerteret; tributa & vectigalia in vsus proprios deriuata; mercatores plurimi nullo flagitio quam opulentiæ spoliati; peculatus, & plurima aureorum millia plebi imposita; resignatæ & immutatæ regiæ litteræ; Regis ipsius lacrymæ, contestantis se à Marinio proditum; postremò epistola à Ioannâ Reginâ sub mortem perscripta, quâ Mariuij scelera Regi aperiebat. Ad hæc cùm Marinius temporis moram reposceret; res tam graues repelli momento sine quæstione non posse, instruendam accusationem, & audiendum in singulis reum; iámque Rex eò propenderet, quia postulatum æquum videbatur; Valesius ne reus elaberetur, nouum crimen profert; nempe vulgari famâ Marinium in salutem Regis coniurasse, eiúsque vxorem cum quodam venefico & feminâ eiusdem artis peritissimâ conuenisse, vt Regem perimerent deuotis imaginibus; quæ ratio perimendi iis temporibus inualuerat plurimùm; seu ipsis veneficiis, seu credulâ superstitione timentium. Rex periculo territus, extemplo Marinium Valesio dedit; cuius sententia aliorúmque Procerum damnatus patibulo, postero die suspensus est, affixúsque furcis, quas nuper ipse instaurauerat; nescius hanc sibi domum poni, in quâ animum redderet; mox euersa statua, quam in Palatio ad pedes Regis erexerat. Estque ille vna victimarum, quas identidem humanarum rerum conuersio mactat, præbétque in exemplum Deus, ad compescendas cupiditates mortalium; quibus plerumque fastigium summum, patibulum est. Attamen Marinius in calamitate quàm prosperitate modestior, dum ad mortem duceretur, conuersus ad plebem, clamoribus atque petulantibus verbis insectantem, id vnum repetebat; Boni viri, Deum pro me orate.

XXVI. *Bellum in Flandros.*

Dum hæ turbæ Aulam agitabant, sibi nouam coniugem Rex conficiebat, Clementiam Caroli Martelli Regis Hungariæ filiam, quæ dum ad regni fines accederet, Margaritam clausam in carcere offocari linteis iussit; tum cum noua vxore Rhemis inunctus est. At curæ illicò in Flandrense bellum conuersæ sunt. Cùm Flandri multa polliciti pauca præstarent; indignatus Rex, & deleturus contumeliam patris, exercitum scribit, ducítque in Flandriam, sed incommodo tempore, mense Septembri. Nempe hoc anno cœlum frequentibus pluuiis inundauerat, vt nec segetes, nec vuæ maturuissent, intumuerant amnes; Lisa maximè, & Cortracum petentibus Francis iter occluserat: præterea solum ita penitus aquis immaduerat, campis latè in continuum cœnum conuersis, vt commeatus vehi nullatenus possent, triginta iumentis ægerrimè dolium vini trahentibus. Quò factum vt exercitus quoquò se verteret luto immersus, & paludoso cœno inuolutus, diu cum solo luctatus, ne aquis tandem obrueretur, regressum parauerit, ac se multo labore in Franciam receperit, sed prius impedimentis & tabernaculis igne combustis: cùm affixa luto ceu aues visco captæ euelli & explicari nequirent. Sic bellum istud vnos in Flandria rogos sumptibus Francicis excitauit. Metus tamen Ro-

LVDOVICVS HVTINVS. berto Comiti iniectus, qui Regem conueniens, in nouum fœdus iurauit. Nec eo diu frui permissum est. Rex haud paulò post vitam amisit; veneno præbito tam vehementi, vt paucissimis horis animam egerit; nec vnquam parricidij auctor compertus est. Agebat ætatis annum vicesimum quintum, regni secundum; somnij instar ostensus & raptus; qui iam gratiam

Regis mors. Anno 1316.

plebis collegerat, tributis expunctis; quanquam Iudæos admiserat, grauissimum vectigalium. Hutini agnomen habuit, quod linguâ veteri tumultum sonat & seditionem; quia nempe à parte ad tumultus premendos erat designatus; vel quia puer inter æquales ad pugnas & bella aptus videretur. Ex priore coniuge nata est puella, cui Nauarræ regnum proprium fuit, & ea postmodùm Philippo Ebroicensi Comiti, Philippi Audacis nepori, nupta est; Clementiam coniugem iam quinto mense prægnantem reliquit; quæ quidem marem peperit, cui Ioannes nomen fuit; isque intra octiduum morte ereptus est. Ita cum Rege spes stirpis periit; infante tam ignaro cui nasceretur, quàm cui raperetur.

XXVII. PHILIPPVS V. dictus LONGVS.

Philippus cum fratre Carolo & Valesio partuo Lugduni agebat; eò à Rege missi vt Cardinales vrgerent ad eligendum Pontificem, iam alterum annum dissentientes, atque contendentes. Repentinâ morte fratris acceptâ, continuò Parisios aduolat, & Parlamenti suffragiis designatur partus Regij tutor, Regníque gubernator, dum Rex annum impleret decimum octauum. Regina fœtum masculum parit, quo statim mortuo, Philippus regnum capessit, Rhemísque solemni ceremoniâ inungitur. In quâ obseruatum, Mathildim Arresiæ Comitissam, & Philippi socrum, dignitate Paris functam esse, Parésque inter Coronam regiam sustentasse;

Anno 1317.

iis indignantibus manum ad colum natam immisceri dextris virilibus. Hæc magnâ celeritate, & occlusis templi foribus perfecta, ne quid turbæ oriretur; Valesio & Burgundiæ Duce dissentientibus, atque affirmantibus ad Ioannam Hutini filiam pertinere regnum. Id diuersis causis contendebant Principes; Burgundus vt Agneti matri obtemperaret, quæ Ioannæ puellæ auia, neptem imponi solio vehementer optabat; nec id Burgundi commodis oberat. Valesius rem suam agebat, & priuato studebat emolumento, quod vbi assequutus est à Philippo, haud ægrè regni Comitiis controuersiam permisit. Et iudicatum vno omnium calculo, Philippum legitimum esse Regem; lege Salicâ, & inuiolatâ consuetudine excludi feminas à regno Franciæ; eámque sententiam Proceres omnes scripto & iureiurando firmarunt. Hoc stabilito, Rex vt affinitatibus deuinciret Principes, quas susceperat filias nuptui collocat; Ioannam natu maximam Eudoni IV. Burgundiæ Duci, assignato in dotem Comitatu Burgundiæ: Isabellam Guigoni Delphino Viennensi, & Margaritam despondet Ludouico nepori Roberti Comitis Flandriæ. His nuptiis sancitum, vt Ludouicus Roberto auo (nam pater decesserat) heres foret, bellúmque diuturnum Francum inter & Flandrum extingueretur; Flandri soluerent Regi intra annos viginti, ducenta librarum millia, darentúrque in pignus arces Insularum Duaci & Betunæ. Pace constitutâ, legati à Roberto

Brusio

Brusio Scotorum Rege excepti sunt, fœdúsque antiquum duo inter regna instauratum; adiunctum præterea, vt si fortè in altero regno de futuro Rege controuersia foret, Rex fœderatus comitia ad dicendum illum conuocaret, quíque dictus foret, eum omni ope asserere & stabilire ille contenderet. Rex interea memor expeditionis sacræ quam vouerat, ad eam comparabat omnia diligenter, colligebátque Francorum beneuolentiam, quos vectigalium onere liberos fecerat, cùm à vilissimæ fæce plebeculæ interturbatur regni prosperitas. Primam molestiam facessunt pastores, qui, quod sub Ludouico Sancto tentauerant patres, ab impostoribus persuasi, Palæstinam armis agricolarum liberatum iri; ab aratro & vomere ad arma & militiam conuolant, in turmas conueniunt, séque in Syriam duci efflagitant. At cùm illos plerumque alimenta deficerent, Iudæos diripiebant passim atque obtruncabant. Et memoratur Iudæorum furor, quorum quingenti confugientes in turrim, cùm omni telorum genere pastores aliquandiu repulissent, mox telis, saxis & signis deficientibus, suos etiam liberos in expugnantium capita iaculati, tandem se suis manibus confoderunt, prærepto inuadentibus scelere. Nec pastoribus sors commodior obtigit, in quos ciuitates passim consurrexerunt, victósque haud ægrè appendebant arboribus, vt ex agris profecti iisdem restituerentur. Ea lues in Occitania maximè sæuiebat; quam & nuper Leprosorum cum Iudæis coniuratio in periculum graue coniecerat. Dicebantur Leprosi Iudæorum impulsu fontes & puteos veneno infecisse, ad luem communicandam potantibus. Ea accusatio vera an falsa plebem extemplò concitauit in miseros; quotquot obuij erant, vrebantur; furórque grassatus est, donec edicto Regis Leprosi Nosocomiis conclusi sunt, & Iudæi regno expulsi. Inter hæc sacræ profectionis impedimenta, Rex quartanâ febri diu vexatus, corrupto iecore vitam clausit; regni anno quinto, vitæ vicesimo octauo; nullis liberis præter feminas relictis, pietate & prudentiâ non vulgari; benignus in subditos; literatorum amans, maximè Poëtarum; moribus facilis commodúsque; & magnâ virtutum spe, si exercendi materia suppetiisset. Longus dictus est, quòd staturâ procerior esset, & aliquantò tenuior.

Philippus Longus. — *Regis mors. Anno 1321.*

XXVIII. *Carolus IV. Pulcher dictus.*

Carolus Philippi frater refragante nemine auspicatur regnum, imò adiungit Nauarræ titulum, siue administrator pro Ioannâ nepte; seu regio nomine, eandem vt spuriam & natam adulterio, sceptro excludens. Daturus sui specimen, irrogatis in celebres reos suppliciis, sanxit cultum iustitiæ. Totam Vasconiam conturbabat flagitiis Iordanus Insulanus; erat illi ad grauissima scelera facultas & audacia; vir ad omne nefas proiectus, matronis stuprum, vim sacris ædibus, necem opulento cuique inferebat; in priuatos se tutabatur criminibus nouis, in Principes affinitate Comitis Flandrensis, & Ioannis Pontificis, cuius neptem habebat in matrimonio; ipsiúsque gratiâ prædoni teterrimo Philippus condonauerat plura. Vnum tandem scelus cumulauit cætera: lictorem Regio nomine vadimonium denuntiantem cùm mactasset, apprehensus, ductúsque Parisios,

Iourdain de l'Isle.

CAROLVS PVLCHER.

sulpensus est Parlamenti sententiâ; frustra Pontifice pro iniquissimo capite deprecante. Nouam item victimam odio publico Rex parabat, nisi improuisa mors intercepisset infamiam. Ea Gerardus Guetta, Philippi Thesaurarius, qui humili loco in Aruernis natus, Regis compos, publicique ærarij, tum immensas opes collegerat, tum ampliorum auidus, Regi auctor fuerat, vt tributa vetera restitueret, nouúmque grauissimum in additamentum apponeret. Annuebat Rex cùm morbo correptus, culpam agnoscit, disceditque ab instituto consilio; at perseuerauit odium in consultorem; ideóque apud Regem nouum accusatur; & reperuntur pecuniæ publicæ, quas plurimas ille collegisset, nullo in publicam rem emolumento. Habetur quæstio per tormenta; in quibus inuicta quidem pertinacia animi, at fracta corporis infirmitas; etenim cum pernegaret in sua commoda quidquam deriuatum, augerentúrque cruciatus, in febrim incidit, quæ opibus pleno vitam eripuit. Rex vindicata per has pœnas iustitiâ, curâ & solicitudine Flandros liberat bello intestino. Robertus Comes Flandriæ senio grauis decesserat; huic nati erant Robertus, & Ludouicus ex primogenito nepos; Robertus ditionem reposcebat, quòd patri propinquior foret, Ludouicus quòd primogenitum repræsentaret, ipsúmque auus in contrahendo cum Philippi filiâ matrimonio heredem dixisset. Controuersiâ in Parlamento disceptatâ, Rex Ludouicum Comitem iussit; missúmque in Flandriam ab insidiis & vi patrui tutatus sæpius, facto firmauit quod verbo sanxerat. Hæc in sinu pacis, quam statim bellum geminum infregit. Castella primo, Anglia secundo materiam præbuit; quanquam euentu admodùm diuerso. Cantabri Philippo Longo regnum moderante, Ioanna Regina vagiente in cunis, & Nauarrâ negligentiùs administrarâ, Gorritiam arcem improuisi occupauerant; eam ad Guipuscoæ limites positam affirmabant sui iuris esse & ditionis. Postea Carolo in regnum assumpto, Pontius Mortanius Nauarræ Prorex ab eo dictus, vindicaturus iniuriam, atque adeò arcem recepturus, conscribit copias, (quas Hispani ad sexaginta hominum millia, falsò enumerant) eásque penitus in Guipuscoam immittit; ferro & flammis agros peruastans ad Beotibam oppidum. Cantabros Ægidius Onezius dux bello clarus octingentos admodùm sub signis habebat; quem tam imparem numerum haudquaquam ausus ad pugnam sistere, temeritatem hostium in subsidium exciuit. Ij ad Beotibam inconsultò in conuallem arctam penetrauerant, quam iuga montium includebant, imminebántque supernè; Onezius extemplo rusticorum turbâ collectâ, iuga occupat, dolia vinaria saxis implet; tum ea in subiectos hostes prouolui, vim ingentem telorum & sagittarum effundi, moléſque lapidum proruere in præceps rusticos iubet. Id cùm strenuè obiissent, & maximam partem iam prorritæ essent Francorum copiæ, ipse cum selecto milite per fauces irrumpit; proximáque clade attonitos haud ægrè fundit, delétque penitus; paucissimis fugâ aut latibulis rupium seruatis. Et celebrata

De la Guette.

Clades in Nauarra.

De Mortain.

Gil d'Ognez.

brata vulgari carmine apud Hiſpanos victoria, ignominiam victis victoribúſque laudem exaggerat.

Carolo ad eluendam infamiam non defuit animus, opportunitas defuit. In Occitaniam, conſcripturus copias venerat, cum Anglicum bellum curas à Nauarrâ in Aquitaniam vertit. Ab vnius hominis temeritate duo Reges commiſſi. Dynaſta Montpeſatij Anglo ſubditus arcem ædificabat in Francico ſolo; Regij magiſtratus eam cùm occupaſſent ac Regi addixiſſent, Montpeſatius Angli opem implorat. Eam vt præſtaret Seneſcallus Burdegalenſis immittit milites, arcem inuadit, Francorum præſidium ferro delet, & ad contumeliæ grauitatem, Nobiles quoſdam necat ſuſpendio. Carolus anteaquàm ad arma procurreret, ad Eduardum Regem Angliæ mittit, qui expoſtulent de facinore, & ſatisfieri flagitent; prætereà repoſcant Clientelam pro Aquitania. Eduardus vt rem protraheret, Edmundum fratrem ad Regem delegat, dátque palam in mandatis vt ſatisfaciat, clam cunctari, atque diſcedere re infectâ iubet. Id egregiè Edmundus præſtitit, multáque Regi pollicitus; ea Eduardus Rex vt exequeretur, Amblæum ſecum abducit, qui in Angliâ ſatisfactionem admitteret. Verùm ipſum Princeps de via remittit, minatus mortem ſi pergeret; tum in Aquitaniam venit, ad repellendum bellum ſe comparans. Carolus geminatis affectus iniuriis, Aquitaniam ob rebellionem Ducis ſibi adiudicat; tum Valeſio patruo ad eam ſubiugandam exercitum tradit. Ille vt quâ prouinciâ bellicas laudes adoleſcens inceperat, eadem ſenior gloriam definiret, primùm in Aginnates conuertitur, & Aginnum verbis compellatam ad deditionem impellit; quippe ciues Edmundo perinfenſi, quod ipſos ſubſidiis diuexaſſet, virginíque ex honeſtâ familiâ vi ſtuprum feciſſet, vltrò ieuerunt in poteſtatem Valeſij. Cætera oppida primariam vrbem æmulantur, ac ſe Franco permittunt. Burdegalam ad Garumnæ curſum properanti, obiecit ſe Regula, ſcopulúmque erexit qui vincentium impetum frangeret. Ipſe Edmundus communitam vrbem propugnabat, florémque militum ciui ſtudioſo Angli adiunxerat. Nec ſe intra murum ij concludunt, fatigant Francos eruptionibus; vnâ præcipuè luctuoſâ Francis, quâ Dynaſta Sancti Florentini è fortiſſimis ducibus, cum legione tota deletus eſt. Nihilominus Valeſius animum ſupra pericula erigens, muro admonet machinas, & ipſa intra mœnia cladem illaturus, iubet attolli è ligno pegmata, quæ ſupra muros ipſos eminerent; vnde & lapidum moles eructatæ, & effuſi imbres ſagittarum, tandem infregerunt hoſtium robur. Nam cùm tectis protritis ſubruerentur ædificia, ac ruinæ multos opprimerent, & nemo ſe in conſpectum daret, quin pateret telis, deditionem Edmundus pactus eſt; ea lege vt vrbs vincentium foret, ipſe in Angliam proficiſceretur, fratri vt ſatisfaceret perſuaſurus; quod ſi minus perficeret, ſe Valeſio traderet; quatuor Proceribus in obſides datis, prædéſque fidei. Regula capta Valeſius, ad belli fontem caſtrum Montpeſatium copias ducit, capítque obſeſſum, & in pœnam Domini funditus eruit; eiúſque ignominiæ dolore Montpeſatius obiit. Confecto bello redit Pariſios victor.

Bellum cum Anglo.
Sire de Montpeſat.

Anno 1324.

Regula capta.
La Reole.

S. Florent.

CAROLVS PVLCHER.

Caroli Valesij mors.

victor. Fuitque hæc generosissimo Principi postrema laurea; nam sequenti anno viuis ereptus est. Præclarissimus bello dux, & prudentissimus pace: qui victoriam visus sub signis habere, semper vicit; prouidente Deo vt à Francorum cladibus semper abfuerit: mansuetudine & comitate omnibus charus; regno quàm propè admotus, nusquam id tenuit; nam Regum pater, frater & filius, & dictus Rex Aragoniæ, eius titulum aspernatus, cùm inanis foret, se suâ sorte conscripsit, nec ambitioni quid regium præter laudem permisit. Sub obitum visus est pœnitere cædis Enguerrano illatæ; nam is quanquam iustè cæsus fuerat, indictâ tamen causâ, & vltionis libidine ad supplicium raptus. Ideò modestissimus Princeps iam extremo morbo suos iussit copiosè stipem largiri pauperibus, atque admonere, vt precarentur Deum, pro Domino Enguerrano Marinio, & pro Domino Valesio; sibi patibulatum præponens; adeò Christiana modestia triumphat de victoribus, & admotus ad mortem animus perspicacissimè contuetur mortalia.

XXX.

Spurij Vascones.

Dum is erat æger, Aquitaniam noui motus turbauerant. E Vasconiâ tumultuarij prodeunt milites, & in proxima quæque feroces inuadunt. Ij dicti sunt spurij; credo quia è nobilibus nati, sed impari matre; iique ipsi ab paternâ hereditate amoti, quæ legitimis deberetur, dum ad paternæ conditionis modum vitam instituunt, nec suppetit vnde sumptus faciant; eos per malas artes conficiebant. Et primò quidem priuatis latrociniis; deinde prædis palam raptis, cùm euentus succederet, opésque abundarent, ceu iusto exercitu conuenientes, remotiora corripiunt, & Garumnâ transito, irrumpunt in Santones, vrbémque primariam captam & vastatam flammis subiiciunt. Auctis prædâ plerique Angli sese immiscent; iámque prædonum cohors vniuerso regno terribilis est. Rex Alfonso Hispanico eos comprimendi munus imponit. Ille Alfonsi Regis Castellæ ex Ferdinando filio nepos, idémque nepos ex Blancâ filia Ludouici Sancti; cuius causâ dixi à Philippo Audace bellum Sanctio Regi ostentatum; ísque idem è custodiâ Aragonicâ profugus, se in Franciam vt in asylum receperat, spémque alens regni auiti, vxore ductâ serebat posteros; nato iam Carolo, quem Comestabilem pòst Ioannes dixit. Verùm quod infortunium nascenti pro hereditate obtigerat, quódque adulto adhæserat, idem ad exitum Principem calamitosum deduxit; nam conserto prælio à spuriis victus & profligatus est; tanto dolore cladis concepto, vt vitam clauserit, ne in metâ quidem prosperitate decerptâ. Eduardus interea Isabellam coniugem ad Carolum constituendæ paci legauerat. Quippe Scotorum bello implicitus, atque Edmundo fratre perurgente, vt se honestè Aquitanico motu expediret, Aquitaniam cum Comitatu Pontini filio Eduardo tradit; cúmque adhuc duodecennem cum Isabella matre in Franciam mittit, qui clientelam profiteretur, turbasque pacaret beneficio sanguinis & affinitatis. Nec secus quàm intenderet contigit. Isabella pacem à Carolo fratre impetrauit, non tantùm Aquitanis, verùm & spuriis

Alfonsus Hispanicus.

Rex cum Anglo.

spuriis illis; quibus tot prædationum data est venia, modò quiescerent, seque in sua reciperent. Eduardus Regi clientelam iurauit ? isque ille est, qui puer & supplex adductus in Franciam, vir & victor illi compedes cudet, fontémque calamitatum in plurimos annos aperiet ; modò miser & fortunæ ludibrium. Etenim cùm mater diutius in Francia cunctaretur, nec marito se aut filium vellet committere, in potestatem Spenserorum penitus tradito, apud Carolum vehementer institit Eduardus, vt coniux & filius reducerentur in Angliam; nec Carolus vltrà periculosos hospites retinebat. Quippe non placebat nouum consilium agitanti renouari bellum cum Anglo, & tædebat sororis quæ infamiam Mortemarij amore contraxerat; nam hic Anglus nobilis oriundus è Normannia, effracto Londini carcere ad Isabellam euolauerat, credebatúrque amator pulcherrimæ feminæ stuprum inferre. Eas ob res Carolus destinabat illis custodes, à quibus reueherentur in Angliam vel inuiti; cùm admonita de consilio ab Roberto Artesio Isabella, clam cum filio & Mortemario ad Guillelmum Hannoniæ Comitem confugit; Rege haud molestè ferente, sibi hac fugâ necessitatem ereptam vel sorori vel consiliis suis nocendi. Quæ postmodùm Isabellæ contigerint, siue in Hannoniâ, siue in Angliâ, quàm graue & iustum de Spenseris patre & filio supplicium sumpserit, vt victum maritum in carcerem egerit, filiúmque Eduardum in solium; narrant Angli fusiùs, quorum codices ex Tragœdiæ implent. Carolus ad eas immotus ingentem rem voluebat animo, ad Imperium Germanicum aspirabat. Ioannes XXII. Pontifex graues inimicitias cum Ludonico Bauaro Imperatore susceperat, ipsum interdixerat sacris, indignum Imperium pronuntiauerat, parémque æmulum suscitans, appellabat Regem ad occupandum Imperium. Nec ille aures appellanti obstruxerat, sed lentè festinans, inquirebat modos occupandi. Fœdus contraxerat cum Ioanne Bohemiæ Rege, & cum Leopoldo Austriæ Duce, & laborabat Pontifex ad conciliandos Germanos Præsules, cùm Rex morbo concepto, altero mense desiit viuere, anno dum regnaret septimo, cùm viueret post tricesimum quartò. Pius, liberalis, & fortasse consilio quàm bello aptior, dictus est Pulcher, quod patrem Philippum ore & corpore totum exscriberet: Carolum Bohemiæ Principem, qui postmodùm ad Imperium euectus est, in aulâ educauit puerum atque instituit, optimi Regis laudatorem egregium, & in posterum Franciæ strenuum defensorem. Primus Regum Decumas Pontifici legendas permisit, an vt particeps fieret ? Ex tribus coniugibus nulli liberi, præter fœtum quem ferebat Ioanna; illíque tutorem Philippum Valesium patruelem dixit. Ita Philippi Pulchri ramus exaruit, tribus stolonibus breuissimo tempore marcescentibus. Nec occurrit Diuinæ vltionis alia ratio; nisi quòd hi Reges subditos grauissimis tributis vexatos oppresserint; & minùs reuerenter in Ecclesiam Romanam se gesserint; cuius dignitatem læsit in Bonifacio pater, maiestatem fortasse filij, dum eam in Franciâ locant,

CAROLVS PVLCHER.

Isabella fuga.

Rex de Imperio cogitat.

Caroli mors. Anno 1328.

CAROLVS PVLCHER.

vſúmque rei ſacræ in profanum vertunt. Sed non eſt mortalium in Diuinam mentem inquirere, & forſitan nobis quod in pœnam eſt, Deo eſt in præmium. Sanè nouam Regum ſtirpem exceperunt tot calamitates, vt iis præripi beneficium ſit. Obſeruet interim iſta qui legerit, vt per trium Regum & fratrum funera Valeſiorum ſtirps ad regnum promota eſt, ſic eadem per trium Regum & fratrum funera deſinet, ſtirpe Borbonia ad ſceptrum vocatâ; adeò omnia in humanis intereunt, & quæ ortum præbent, ducunt ad occaſum.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER DECIMVS.

SYNOPSIS.

Europæ status sub Philippo Valesio. Eduardus regnum Franciæ ambit. Anglorum pro Eduardo oratio. Artesij oratio pro Philippo Valesio. Philippus Valesius Rex dictus. Philippus Rex Nauarram dimittit. Suscipit bellum Flandrense. Pugna ad Cassetum. Contentio contra Ecclesiasticos. Petrus de Cuneriis. Eduardus Philippo clientelam iurat. Robertus Artesius ex Francia pulsus. Artesius Anglum in bellum inducit. Bellum instruitur. Admouentur exercitus sine prælio. Artauella Gandaui tyrannus. Anglus Rex Franciæ dictus. Franci victi pugna nauali. Turnacum ab Anglo obsessum. Induciæ inter Reges. Blesensis & Monfortij contentio. Monfortia Amazon egregia. Rex Proceres necat. Bellum cum Anglo instauratum. Artauella occisus. Eduardus Normanniam vastat. Cadomum captum ab Eduardo. Eduardus Lutetiam accedit, & recipit se. Ordo ad pugnam Cressiacam. Pugna Cressiaca. Noua post pugnam clades. Caletum ab Eduardo

obsessum. Ludouicus Malanus Flandriæ Comes. Caletum redditum. Caletensium fortitudo, sex præsertim ciuium. Caletum frustra tentatum. Delphinatus Franciæ accedit. Philippus Blancam ducit, & moritur. Blancæ laus. Ioannes Rex, Comestabilem damnat. Carolus Malus Nauarræ Rex. Carolus Hispanicus occisus. Nauarrus turbans capitur. Apparatus ad pugnam Pictauiensem. Pugna Pictauiensis. Parisienses primò tumultuantur. Occitaniæ in Regem studium. Nauarræ Rex per tumultum liberatus. Idem Parisiis auctoritatem vsurpat. Delphini morbus ex veneno. Seditiosi Marescallos necant. Iaqueria rusticorum tumultus. Delphinus dictus Regens. Delphinus Parisiis excipitur. Bellum cum Anglo. Eduardi exercitus. Pax ad Bretiniacum cum Anglo. Pax patrata prodigio. Ioannes Rex liberatur. Rupellæ fides in Regem. Prædones in Francia. Pugna ad Lugdunum. Burgundia regno annexa. Regis itinera, & mors.

I. PHILIPPVS VI. VALESIVS dictus.

Europæ status.

DIV Franciæ Regnum immotum perstabat, dum vicina Imperia procellæ grauissimæ quatiebant. Anglia bello assiduo cum Scotis attrita, nuper ciuili motu diuulsa, altè cruorem imbiberat necatis Principibus; Germania diuisa pariter & distracta, præda erat Aquilæ verè bicipitis, pluribus de Imperio contendentibus; Italia Guelforum & Gibellinorum factionibus scissa, Germanos, Francos, & Aragonios passa, nunc per absentiam Pontificum Tyrannis inualescentibus, singulis tam præclari corporis membris alebat carnifices; Hispania præter incubantes Mauros & viscera depascentes, Castellanum modò cum Lusitano, modò cum Aragonio committebat: Francia vna ab Ludouico Sancto tranquilla, exercita quidem Flandricis motibus, bellisque Siculis, sed in alieno & de alieno, perseuerabat integra atque illibata, per aliquot missiones sanguinis salute assertà. Nunc calamitatum patietur vices, casque tam graues, vt cogitanti vnde emerserit, videatur opus Diuinæ potentiæ, portum in naufragio, asylum in scopulo, vitam in tumulo, in desperatione salutem præstantis. Lubet intueri quibus gradibus in miseriarum voraginem florentissimum regnum prolapsum sit. Carolo vitâ functo, soror Isabella spem regni Francici concepit animo. Vt ambitiosum est feminarum genus, nec sibi limites potentiæ vllos constituit. Feliciter suis tumultibus expedita, necatis Spenseris, marito è carcere in sepulchrum acto, nam venenum ebiberat, & euecto in

Eduardus regnum Franciæ petit.

solium

solium Eduardo filio, Franciæ regnum prædam haud difficilem existimabat. Eduardus eo nomine tertius, ingentis animi iuuenis, quem nec Oceanus definiret, calamitatibus supra spem in sceptrum mutatis, ad Franciæ nomen erigebat se, & capace iam cupiditate opulentissimum regnum hauriebat. Id consequuturus oratores mittit, instructos magnificè, qui Regi suo Caroli mortui ex sorore nepoti coronam poscerent. Habebant Franci de futuro Rege comitia, ac fœtui Regio quem ferebat mater, Philippum Valesium tutorem dixerant; móxque partu in lucem edito, cùm deterioris sexus is esset, de constituendo Rege consultabant. Admissi Oratores Angli, pro Eduardo congerebant multa. *In Merlini vaticiniis vnum celebrari, quo prædicebatur regna Angliæ & Franciæ in vnum corpus coalitura; nunc felicissimum illud tempus illuxisse; æquum esse, vt quæ duo regna ab vno capite propagata forent, in vnum caput rursum conuenirent; Vitichindum Francis, Rodulphum Anglis, vtrumque Normannum, dedisse regnantium fontem atque originem; quàm iustum eodem relabi vnde incepissent. Nec id vtrique genti minùs commodum atque gloriosum, dum fortissimi populi, quibus separatim gens nulla par foret, communicatis viribus atque consiliis, imperium latè prorogabunt: & volentibus leges, nolentibus iugum & seruitutem imponent. Sanè internecinum bellum consopitum iri, quo se mutuis cladibus Angli Francique conficiunt; futurúmque Oceanum non æmulorum limitem, nec repagulum hostium, sed amicorum commercium, & possessionem fratrum indiuisam. Ad ius quod spectaret; esse indubium; naturæ iure transire ad liberos hereditatem paternam, vocari ad successionem qui proximi; & numerari sanguinis gradus, vt qui propiùs ad truncum accesserint, plúsque illius sanguinis hauserint, admittantur ad legendam hereditatem, & remotiores excludant. Isabellam à Philippo Pulchro natam esse, sororem Caroli, nec vllum in Regis stemmate propinquiorem. At, inquiunt, à Diademate Franciæ repelluntur feminæ? quid ergo eas à regimine regni non excluditis? Blanca Ludouici mater patientibus vobis atque laudantibus semel iterúmque gubernaculum tenuit; Ioanna à Philippo Pulchro Regens scripta erat; cùm rem atque effectum permittitis, quid de inani iure contenditis?* Tum ad Salicam legem eleuandam ingerebant plurima; *Eam incertam & confictam propemodùm; contrariam legi sacræ, omniúmque gentium legibus; abrogatam Francorum vsu, apud quos feminæ feuda etiam primaria consequebantur. Imò nec in eam peccari, cùm Eduardus Rex foret; in quem non caderet vel legis ratio, vel muliebris sexus infirmitas. Sic Hugonem Capetium in Regem vocatum; quod à filiâ regij stemmatis ortum duceret.* Ad hæc adiungebant promissa ingentia, & argumentum ad persuadendum efficacissimum, spem excitabant, partiendæ cum Proceribus prædæ, & opulenti pretij mercis quam venderent. Postquam copiosè oratores dixerunt, Robertus Artesius & ipse è regia familiâ, & cum Valesio arctâ beneuolentiâ vinctus, contra disseruit. *Vnâ lege Salicâ nitebatur oratio, ipsam æqueuam Coronæ Franciçæ, cum fundamentis simul stabilitam, inconcussam hactenus, nec vnquam euertendam, nisi per ruinam Regni casúmque Procerum. Eam docebat in primâ ac secundâ Regum stirpe inuiolatam, naturæ consentaneam maximè, cùm iniquum foret, viros militares obtemperare feminæ, ortu atque indole infirmæ admodùm, quæque nata esset vt regeretur. Feuda feminis*

PHILIPPVS VALESIVS.

Anglorum oratio.

PHILIPPVS VALESIVS.

permitti aliquoties, sed Regum indulgentiâ, quanquam Regnum inter & feuda multùm interfit, quando Regnum hereditas non est aut patrimonium, sed ius perpetuum atque immotum, cuius vsusfructus ad regnantes pertinet quidem, sed illibato iure & intemerato. Si admitterentur feminæ, atque haberetur ratio sanguinis, quid Isabellæ cum regno? cùm superessent Hutini & Philippi filiæ, & modò è Carolo nata esset puella, num ipsa propinquiores materterâ? At Eduardus ab Isabellâ natus vir cùm sit, infirmitatem sexus exclusit, quasi ipsi exclusâ matre vel vmbra superet, & Reges contingat nisi matris sanguine & beneficio? Frustra spem iactari & promissorum illecebras; Francos haudquaquam mercatores esse, qui se & libertatem diuendant pretio; nec arcessendum vltra Oceanum Regem, præsente Philippo, quem natura, ius, Regnique leges Regem nuncuparent. In eam sententiam à comitiis itum est, dictúsque Rex Philippus Caroli Valesij filius, Caroli Pulchri patruelis ob eam rem vulgò Felix nominatus; quòd per trium Regum mortem adhuc iuuenis regnum compararet, quódque è duodecim stirpis Regiæ ramis cùm triginta admodùm Principes viuerent, ipse præ cæteris diademate cinctus est. Sed præcocem & præposteram appellationem acerbissimâ pòst calamitate corrupit; adeò nemo ante obitum felix dici debet. Rhemis magno Ordinum plausu inauguratus est; Anglo repulsam patienter ferente.

Philippus Valesius Rex. Anno 1328

II.

Rex Nauarram dimittit.

Philippus sceptri compos, abstinentiæ specimen illicò edit, Nauarræ regno à se abdicato. Et ipsi Nauarri pertæsi diuturnæ regnantum absentiæ, regi à præsente volebant; eámque ob rem celebratis comitiis, Ioannæ Hutini filiæ regnum delatum est, quæ iam nupserat Philippo Ebroicensi; repulso similiter Eduardo, qui à Franciâ deiectus, Nauarram appetierat, vt Carolo Regi coniunctior. Philippus à nouis Regibus Campaniam & Brigiam habuit, datis in permutationem Comitatibus Marchiæ, Mortauij, Longauillæ, & Enculismæ, præter pecuniam annuam; sua enim intererat à Lutetiæ portis amoueri longius Principes. Tum Petrum Remium Caroli Pulchri Quæstorem primarium, peculatûs damnatum, ad patibulum misit, ob arrogantiam & immensas opes vulgo exosum; nam in bonis numerabat duodecies centena librarum millia, immensas iis temporibus opes, quæque Regem æquarent. Isque suspensus ad furcas Monfalconias, quas nouas ipse nuper extruxerat; quartus eo seculo, qui pecuniâ ditatus publicâ pœnas dedit; nec aliorum supplicio abstinentiam didicit; adeò picata est auri cupiditas, viscóque ineluctabili animos implicat. Post hæc continuò Rex ad Flandrense bellum se admouit. Flandri Ludouicum Comitem assiduis rebellionibus diuexabant; seditiosi consurrexerant Brugis, qui vsurpato regimine, cæsisque nefarie qui repugnarent, vrbem moderabantur ad nutum: in aliis oppidis Roberto patruo faces submittente plebs exardescebat in Comitem, & in discrimen vitam sæpe vocauerant, rebellione per diuersa fœdera excitatâ potiùs quàm sopitâ. Comes tandem in Franciam confugerat, extorrísque à patriâ opem Regis calamitate ipsâ implorabat. Proceres ad consultandū adhibiti, abstinēdum bello censebant: *Illo quæri haud multùm gloriæ, periculi plurimùm; vilem plebeculam & fæcem hominum in desperationem agi, quæ vel in ignauis terribilis sit; plus nobilis sanguinis*

Remium in pœnam vocat.

Bellum Flãdrense.

in

in Flandriâ fusum his proximis annis, quàm superioribus in Ægypto & Africâ; maioris esse pretij Francum vnum è nobilitate, quàm opulentam in Flandria ciuitatem; ipsi inter se belluarum instar desæuiant, se inuicem lanient atque dilacerent, abscindantur ab omni commercio, sibique ipsi, quæ acerbissima pœna, relinquantur. Haudquaquam Rex iis mouebatur, flagrabat animus militari laude, ratus regnum frustra comparatum, nisi iuuenile illud incendium magno facinore statim effunderet. Vrgebat itaque, miseriam Comitis contestatus atque Franciæ ignominiam, si diutius calamitosum supplicem pateretur. Cùm nihilominus resisterent Proceres, & affirmarent exhausto ærario expeditionem tantam temerè suscipi; saltem præstolandum opportunius tempus, cùm nunc æstas ad finem vergeret; Rex tantas moras vno verbo abrumpens, ad Gualterium Crecyum conuersus, nutu intendens quod desideraret; Tu, ait, quid censes? cùm ille voluntati Regis obsequutus respondisset; Haud cunctandum vlterius, & amatoribus Martis omne tempus esse opportunum; æquum, inquit Rex, censuisti; tibi assentio, & nemo credo mihi dissentiet. Ita vno verbo nodum Gordium secans, ipse validum exercitum in Flandriam ducit. Rebelles magno numero ad Cassetum, in erecto colle, castra posuerant, hostes patriâ prohibituri; Franci in subiectis campis sua metabantur. Ii cùm sponte impellerentur in pugnam, vt ab tuto loco Flandros educerent, copias diuidunt, iisque in hostium oculis agros populantur. Flandri conspectis villarum incendiis, duci in aciem flagitant, se conuenisse tutandæ patriæ gratiâ, non vt otiosi collem occuparent, solisque oculis prosequerentur perniciem. Duces quorum princeps Nicolaus Rozequinus, arte piscator, cùm nequirent temeritatem compescere, censuerunt fraude & dolo armandam. Ergo pugnam polliciti, ad eam Francos prouocatum mittunt, diémque indicunt ab eo secundum, Sancti Bartolomæi postridie. Tum Rozequinus fallendi certus, piscatorio habitu, in Francorum castra pisces it venditum; admissúsque nullâ suspicione, explorat omnia, militem, præfectum, tabernaculum Regis, ac cætera quæ audax consilium promouerent. Cuncta speculatus, ad suos regreditur, & in ipsum festi diem pugnam tacitus comparat. Franci dolum minimè suspicati, expectata in diem posterum pugnâ, incauti agebant; cùm repente Flandri triplici agmine, è colle nullo strepitu, nullo clamore, aut buccinæ sono exscendentes, in castra inuadunt. Ea in tres partes diuisa. Primam obtinebat Rex ipse, alteram Ioannes Bohemiæ Rex, tertiam Comes Hannoniæ. Primus impetus ac ferocissimus in tabernaculum Regis effunditur, Rozequino duce, cui nota omnia & perspecta erant. Multi Nobilium ad tabernaculum cæsi, dum Rex armatur; in aliis locis necati aliquot, donec Franci à trepidatione recreati, armis terribiles, ad sua quique signa conuolantes, repellunt impetum; mox Flandri recedunt, agménque instruunt ad iustum prælium. Quod tandem initur acerrimâ dimicatione; illinc fortitudine, hinc desperatione pugnantibus; donec ista oppressa, non victa est, cæsis in loco quem occupauerant Flandris; nemine terga vertente, tela aduerso corpore cunctis excipientibus. Istorum necata sexdecim millia; Franci, nisi id fidem superet,

[Margin notes: PHILIPPVS VALESIVS. — *Regis ad bellum ardor.* — Gautier de Crecy. — *Pugna ad Cassetum.* — Anno 1328.]

PHILIPPVS VALESIVS.

superet, duntaxat septemdecim; splenduitque si vnquam militaris Francorum gloria, quibus nihil ad exaggerandam laudem desideratum est. Eodem cursu victoriæ expugnatum est Cassetum; quod deletum ferro & flammis, pœnas dedit irrogatæ Regi contumeliæ; quem repertum Regem nuncupabant, Gallúmque pictum supra muros erexerant, concinentes in ludibrium tunc Regem repertum in sua munimenta subiturum, cùm hic gallus caneret. Ypra, Brugæ, & cæteræ ciuitates Comitem exceperunt supplices; & Rex victor triumphauit Parisiis, primariam Deiparæ Matris Ecclesiam equo vectus & coruscans armis ingrediens; obtulitque orbis Reginæ, instrumenta & monumenta victoriæ, Equum atque Arma; erectâ postmodùm in eodem Templo equestri statuâ; vt tam auctor victoriæ Deus, quàm Rex victor illucesceret posteris. Comes Flandrensis iustis in rebelles suppliciis auctoritatem sanxit; & Canuti pœna memoratur, perduellium principis, qui Regi traditus, per acerbos cruciatus necatus est; vt plurimorum quos trucidauerat neces, totidem, quantùm vni corpori licet, suâ rependeret.

III. *Contentio contra Ecclesiasticos.*

Regem bello functum contentio ciuilis excepit, eò intricatior, quò periculosiùs alteri parti se traderet. Diu querebantur Iudices Regij, *Ecclesiasticos in alienam iurisdictionem inuadere, nullam esse litem quam non occuparent, immiscere se omnium causis, sontes etiam imò insontes in forum suum vocare; & specie sacri fulminis quod vibrarent, perturbare singulorum res atque familias, & telum quod commissum in sacrarum rerum tutelam foret, in profanas impendi; vsu iustitiæ sus déque euerso.* Ob querelas graues Parlamentum in Vicenarum saltum Rex conuocat; vbi in frequentissimo Antistitum Procerúmque cœtu habet orationem in Præsules Petrus Cunerius Aduocatus Regius, acerbè in sacros Iudices inuectus; quorum immunitates & immensam potentiam infringi penitus flagitabat. Respondit accuratissimè Petrus Bertrandus Episcopus Augustodunensis; & lite ab culpis Iudicum ad dignitatem Ecclesiæ solerter traductâ, multa de Ecclesiæ maiestate dixit, de reuerentiâ religionis, de Francorum Regum pietate, euocauit è superis Carolum Magnum, Ludouicum Pium, Ludouicum Sanctum, eorum opem implorauit, vt quæ tam effusè donassent Ecclesiæ, ea conseruata in posteris vellent, adiunxit beneficia quibus ipsos Deus cumulasset, demùm tantâ eloquentiâ perorauit, vt Regi metum iniecerit immutandi quidpiam, efficacissimo apud pium Principem Diuinæ reuerentiæ argumento. Quare is postquam amicè admonuit Præsules, vt qui irrepserant abusus tollerent, parciúsque sacrum fulmen vibrarent, pronuntiauit; Ecclesiæ iura aucta se potiùs velle, quàm imminuta, sartásque & tectas immunitates iussit esse Præsulibus. Vnde Catholici nomen adeptus est: difficillimâ lite disceptatâ tam prudenter quàm piè. In vnum Cunerium promptum est odium publicum, cuius nomen simulacro informi adscriptum est: idque Parisiis in æde Deiparæ prostat loco obscuro, ad extinguendos cereos designatum, in angulo seu cuneo positum, vt annominatio cuneum inter atque Cunerium, tantum præclaro viro ludibrium esset, quantum statuæ dedecus foret. Expeditâ lite, ad clientelam admissi

Anno 1329.

Petrus Cunerius. De Cugneres.

Proceres

Proceres: quorum princeps cùm esset Eduardus Rex Angliæ, ad eam præstandam vocatus est. Et verò summa Philippi dignitas erat, vt qui cum ipso contendebat de regno, is clientem & subditum se profiteretur: atque ideò primùm Isabella Eduardi mater negauit filium professurum, nec decere vt Regis filius coram Comitis filio sese submitteret, Eduardus tamen re deliberatâ, æquum peti censuit, & profectus est ad iurandam fidem, siue odio nondum in Philippum concepto, siue adhuc impar illi demonstrando. Ambiani Rex venientem magnâ pompâ excepit; appellauerat Reges Bohemiæ, Nauarræ, atque Maioricæ, Proceres omnes, virósque Nobiles, tum è Franciâ tum è fœderatis, ad maiorem Eduardi honorem an ignominiam, quòd tam multos spectaret testes demissionis atque obsequij. Primò disceptatum, quibus verbis præstaretur id officium, permissum vt generalia Anglus vsurparet, dum domi per otium quid maiores ea in re egissent consideraret, ac deinde specialiter Regi sese obstringeret, quod & postea præstitit. Interea magna vt interpretabatur contumelia ipsi illata est. Cùm enim ad præstandam fidem accederet, Philippo Rege in solio considente, indutus villoso serico in purpuram tincto, pardis aureis vestem illuminantibus, capite Coronam præferens, cincto ense, aureísque calcaribus, iussus est Coronam, ensem & calcaria ipsa deponere, séque ad subditi cultum accommodare, iussúsque paruit, sed altè in generosum pectus penetrauit opprobrium, deditque fomitem incendio quo conflagrauit mox Francia. Dolorem haud multò post cumulauit, quod Philippus affinitatem contraxit cum Ioanne Bohemiæ Rege, eius filia Bona Ioanni filio in vxorem data, cui sororem Anglus obtulerat, noua repulsa dolorem primæ, & contemptus sensum refricante. Igitur cùm Philippus communicato cum Ioanne Pontifice, & Benedicto successore, huius nominis XII. expeditionis sacræ consilio, omnia in eam comparasset, staretque Massiliæ magna classis in anchoris, par octoginta militum millibus, Regésque Hungariæ, Siciliæ, Cypri atque Maioricæ, socij gloriosissimi belli accederent, Rex aduertens Anglum tacitum se continere limitibus, & Europa tota adstrepente vnum conquiescere, ad eum misit, qui rogarent nunquid ipse vellet in expeditionem sacram conferre. Nec vltra dolorem Anglus oppressit, dato Legatis responso, cùm Philippus sua sibi restitueret, quæ vsurpabat iniquius, se tam citò profecturum in Syriam, quàm Philippum ipsum. Qua voce maleuolentia Angli deprehensa, sacrum iter dimisit, rarus sua cuique quàm aliena esse potiora, nec aliis subueniendo prouocandam in se perniciem. Sed iam vrget belli Anglici moles, quod tenuit annos centum sexaginta, & calamitatum caput appetit Franciam. At primùm inquiro, quo fonte, quáque origine hic ærumnarum æstus proruperit.

PHILIPPVS VALESIVS.

Eduardus clientelā iurat.

IV. *Causa belli Anglici.*

Ex summa beneuolentia & arctissimo sanguinis vinculo, capitale odium & Vatinianum exortum est. Roberto Artesio cum Philippo, antequam is promoueretur in regnum, iucundissima vitæ atque officiorum omnium societas erat, vna voluntatum & sententiarum consensio; ex priuatis commodis commune quoddam efficiebant; imò vt agnationem sanguinis vincirent arctiùs, affinitatem contraxerant, sorore Philippi Artesio in vxorem

PHILIPPVS VALESIVS.

datâ. Ideò de regno dum disceptaretur, Robertus contentionem omnem vt Philippus promoueretur intenderat, idque perfecerat; imò aliquandiu Regem inter & subditum eadem amoris significatio perseuerabat, cùm Philippus Artesij causâ omnia cuperet, & potentiæ quantùm sat ambitioni foret permitteret. Ea res Artesio veteris litis instaurandæ atque obtinendæ votum & spem fecit. Robertus Artesius qui in Cortracensi strage occiderat intestatò moriens, reliquerat liberos, Mathildim filiam, & nepotem ex Philippo filio iam præmortuo, Robertum hunc de quo sermo. Lis inter liberos continuò nata; Roberto Comitatum Artesium reposcente, qui Philippum patrem natu maiorem repræsentaret; Mathildis contra quod propinquor patri quàm nepos foret, & quia Artesiæ consuetudine repræsentatio patris in filio vetaretur, eandem ditionem sibi asserebat. Iuris speciem potentia fulciebat: nam nupta Othelino Burgundiæ Comiti, susceptas ex eo geminas filias, nuptui dederat Philippo & Carolo, Pulchri Philippi liberis; quare controuersiâ in Parium Curiâ disceptatâ, Regis gratiâ & auctoritate, Artesia Mathildi adiudicata est. Et Robertus cùm iniquitatem iudicij questus in Artesiam inuasisset, Philippo Longo in regnum euecto, Mathildis genero, ab eâ pulsus est, nouâque iterum perculsus sententiâ, quâ Mathildi sanciebatur Artesia. In præsentiâ Philippo rerum potiente, existimauit Robertus articulum ad repetendam litem percommodum; *Mathildim iam vitâ decessisse, Reges generos quorum gratiâ nitebatur nullos esse, superesse in liberis præter vnam filiam neminem, illibatam in Philippo beneuolentiam, & beneficium nullo præmio repensum, summam sibi apud omnes ordines auctoritatem, iure se niti atque æquitate; fieri non posse quin postulatum tandem obtineret.* Primùm eâ de re cum Philippo Rege verbum facit; porrò cum duriorem expertus, quod constituta à duobus Regibus nollet reuellere, diceretque Bellomontanum Comitatum in compensationem datum; tertiùm controuersiam in iudicium vocat, dicto die Ioannæ Mathildis nepti, Philippi Longi filiæ, quæ Eudoni Burgundiæ Duci nupserat; simul industriâ Dominæ Betunensis falsas confingit tabulas, quibus ab Roberto auo heres diceretur. Rex auditâ re, rogat Comitem, vt ab iniquâ lite abscedat; malè honorem pro quocunque bono commutari; tabulas premeret, ex quibus nihil aliud nisi falsatij nomen assequeretur. Ad eam vocem Artesius, vt erat præcipitis iracundiæ, negat se falsarium, prouocátque in certamen, qui sibi obiiceret rem tam turpem. Rex eâ prouocatione commotior, quâ peti se existimauit, respondit falsas esse tabulas, id compertum haud dubiè; illarúmque auctores daturos meritissimas pœnas. Exinde amicitiâ deficiente in odium (adeò Regum vitrea est beneuolentia, & summa illa dignitas parem nescit) capitaliter Comitem Rex persequutus est; nam Parlamenti sententiâ damnatus est vt falsarius, non modò à postulatis exclusus; sed & à Franciâ exulare iussus, bonis publicatis, & honore ignominiosè proscripto. Nec odium Regis intra infamiam stetit, pulsi Artesij coniugem liberósque in custodiâ habuit, quamuis coniunctissimos sanguine; ipsúmque Artesium Namurco quò profugerat per Episcopum Leodiensem expellit; ac feminam Betunensem quæ fabricauerat

Robertus Artesius causa belli.

Beaumont.

Dame de Betune.

Anno 1332.

bricauerat

bricauerat tabulas flammis addicit; mirantibus cunctis, quò beneuolentia prima euasisset, & extorrem miserantibus, qui tot beneficia vno facinore ac propè verbo perderet, essétque exemplo, quàm nullis limitibus conscriberetur ira impotens Principum. Namurco pulsus Artesius ad Ioannem Brabantiæ Ducem & affinem suum se recipit; nec tamen in eo perfugio quietem adeptus est. Quippe Rex inflammante satietate vindictam, cùm Brabantino nuntiaret bellum, nisi hospitem odiosum abigeret; ísque Artesium clàm haberet, si fortè ira Regis morâ deferueret; Rex cunctationis intolerans, bellum repente Brabantino mouet, & in eum vicinos concitat, Episcopos Leodiensem & Coloniensem, Duces Iuliacensem & Gelrium; quorum copiæ ductore Eusio Comite Comestabili in Brabantiam ductæ, imparem Ducem spoliatum ibant ditione. Ille tamen quâ erat versus hospitem fide, extrema omnia pati certior, quàm profugum & affinem prodere, peribat victima hospitalitatis, cum Artesius vltrò excessit Brabantiâ, póstque actas Duci immensas gratias, calamitatem suam conquestus, quod nullibi agere quieto liceret, & Regi minas intentans, professus se quem erexerat deiecturum, occultus in Angliam transmisit, quæsito apud Eduardum asylo, quem sperabat ex inimico beneuolum atque amicum, quando in amicissimo acerbissimum hostem nactus esset.

PHILIPPVS VALESIVS.

Artesius pulsus in Angliam fugit.

V.

Artesius Anglo bellum insinuat.

Eduardus exulem, quem æmulo infensissimum nosceret, lætanti animo & gratulanti excepit, dixítque Richemondiæ Comitem. Nec Artesius obliterauit iniurias, sed tam illarum memor quàm beneficij, Eduardum in bellum Francicum inflammabat. Insinuabat identidem; *iustissimum esse bellum, quo repetuntur per iniuriam rapta, non agi de vrbibus arcibúsque quas Philippus in Aquitaniâ retineret, de toto regno, & quidem Europa praclarissimo controuersiam esse, iam in iure quæsito plusquàm dimidium actum, quid hæreret, ac fortunæ donum cunctatione corrumperet? Sanè contumeliæ meminisset, quæ sibi Ambiani tot illustribus testibus irrogata, cùm potentissimus Rex, spoliatus ornatu regio, æmulo & inferiori non clientelam præstitit, sed indecorem mulctam & probrosam, ferrum modò accingeret quod vi atque iniuriâ discinxisset, coronam reponeret quam riualis iniquitas detraxisset, quámque donauerat ab proauis Regibus inconcussa successio: imò nouam Philippo detraheret, nato priuatis in laribus, & admodùm nuper illam cingenti. Nec tam arduum atque difficile id præstare, teneram arbusculam radices altas nondum immisisse, euelli posse haud difficulter, nunc Philippum flagrare inuidiâ, ægrè Proceres Regem ferre, quem parem senserant, eóque Dominum iusserant vt regnarent simul, Francos Principem qui nasceretur amare & colere, quem ipsi fecissent inuidiâ prosequi & contemptu. Nauarræ Regem Philippo infensum, ob detractam Campaniam, alienatum Pontificem, Imperatorem hostem acerrimum, iis sociis tentari posse omnia, perfici plurima. Debellatos Scotos, Dauidémque Regem maximâ regni parte multatum, nunc victrices copias ducendas in Franciam, & triumphorum seriem maiori compendio propagandam.* Cùm iis verbis Eduardi dolor, quasi ferro vulnus exacerbaretur, tandem bellum decretum est. Quod vt moueretur validiùs; primò de adsciscendis sociis laboratum, & in Germaniam maximè conuersa studia: nec ægrè in partes Ludouicus

Bellum ab Anglo instruitur.

PHILIPPVS VALESIVS.

vocatus, dudum Franciæ hostis, quoniam omnia Pontificum tela quibus impeteretur, à Francis Regibus existimabat emissa, non dubius quin de Imperio tam Carolus quam Philippus ipse cogitassent. Episcopus Lincolnensis orator in Germaniam missus, non modò Ludouicum adiunxit fœderi, sed Duces Brabantiæ, Gelriæ, Iuliaci, & seniorem Hannoniæ Comitem, (nam iunior Franco militabat) atque Coloniensem Antistitem. Ad Flandriam quod spectat, in partes abierat, vrbibus admotis ad Franciam Comiti obsequentibus, cæteris quæ ad Germaniam cuidam Artauellæ Gandauensi addictis, abdicata Principis auctoritate. Eduardus post sancita fœdera, profectus ab Anglia, Cagantiam insulam quæ Flandriæ erat, & præsidio tenebatur, vi primùm occupat, deiicitque præsidium, tum Antuerpiam se confert, vt Germanica fœdera arctiùs stringeret, vbi postquam à Ludouico Imperij Legatus seu Vicarius dictus est, confirmatis sociis, bellum Philippo per Episcopum Lincolnensem indicit, simúlque infert, tum in Aquitania, tum in Morinis. Iam Philippus ad eum repellendum se comparauerat, nec in fœderatis quærendis segnior, Reges Bohemiæ, Nauarræ & Scotiæ, Lotharingiæ & Austriæ Duces, Comitem Palatinum, & Leodiensem Episcopum sibi adiunxerat. Conductis ex Hispania & Genua nauibus, classem ingentem instruxerat, quam Testancrio Genuensi, rei maritimæ peritissimo, gubernandam tradit, Comestabilem in Aquitaniam mittit, qui ope Comitum Fuxiensis & Armaniaci ad Garumnam prouincias contineret, ipse numerosum exercitum conscribit, tanta Francorum alacritate, vt soli Normanni ad profligandam Angliam maiorum instar sese obtulerint, deligendis equitum quatuor millibus, quadraginta peditum; quos stipendiis suis alerent, ídque ob initam à Rege gratiam, quod Ioannem filium Normanniæ Ducem dici voluisset. Tanto apparatu cùm Europa scinderetur in partes, primus Anglus mouit, & Cameracum obsidione cingit, ita enim cum Ludouico Imperatore conuenerat, vt ab Imperatoria vrbe belli initium faceret. Illam propugnabat Galesius Baumius Eques Sabaudus, accesserátque Comestabilis ab Aquitania reuocatus, cum tribus equitum millibus, erátque spes Angli opprimendi, si in obsidione perstaret: quare Artesius nono die illius soluendæ auctor est: *non occupandum regnum per vrbes singulas, semel rem vnius pugna alea committendam, ideò in regni viscera penetrandum, id decere legitimum Regem: nam tentare limites fore extranei.* Hoc consilio soluta obsidio, & ad Capellam Picardiæ vrbem promotus exercitus, ad quam Philippus castra posuerat. Continuò per fæciales diem pugnæ dicit Eduardus, à Franco gratulante accepta est, & fæciales splendidè habiti, donatíque muneribus. Dicta die vtrinque exercitum Præfecti instruunt, in Anglico erant millia equitum quatuordecim, sexaginta peditum; in Franco equitum viginti octo, peditum quinquaginta; erántque sub signis quatuor Reges, Comites triginta sex, vexilla Nobilium insignia viginti supra ducenta; vt Europæ flos in id bellum conuenerit. Verùm Franci Proceres omninò abhorrebant à pugna; seu prudenti consilio, quod vniuersum regnum vno aleæ iactu adducere in discrimen nollent; seu religione quadam deterriti, quod Robertus Neapolis Rex,

Et à Philippo.

Anno 1338. Galois de Beaume.

Admoti exercitus sine prælio.

Rex, curiosus astrorum inspector, affinem Regem admonuisset, ne pugnam præsente Eduardo conficeret, astra enim stragem horribilem comminari Francis, si secus agerent; isque erat per vniuersas copias dissipatus rumor. Et Regi Proceres exponebant; malè pro gloriâ regnum in periculum vocari; si vincat, palmam inanem in præmium fore, si vincatur, totum regnum in iacturam. Quibus tametsi generosissimum Principem haud dehortarentur, tamen cunctando & prolatando tantùm perfecerunt, vt inclinante in vesperum die, conseri pugna nequiuerit, eámque in posteram lucem Reges remiserint. Franci interea rumorem spargunt, sibi præliandi haud esse animum, sed aciem instrui duntaxat in speciem, vt facilius Anglum interciperent, & alimenta detraherent. Quo rumore ad Anglos delato, seriò pertimuit Eduardus, ne id hosti consilium foret, eò maximè quod deficiebant cibaria: & ipsa nocte reduxit exercitum, in Hannoniam primùm, tum in Brabantiam, accusans Philippum, quod dicta die aciem non stitisset in prælium. Et Philippus ab eo insequendo precibus suorum monitisque prohibitus, se versus Franciam recepit: Deo adhuc calamitatibus Franci indulgente; nam quid præter Numen infensissimas gentes atque fortissimas, Reges priuatis incensos iniuriis, sub ipsa tela admotos, nullo sanguine, absque vllo obice diremisset?

VI. *Artauella repulsus à Francis.*

Intercisa spe pugnæ Eduardus retinendis sociis incumbebat prudenter, quos temerè abalienabat Philippus. Flandri præcipuè magno erant momento, in quam partem se darent. Ii iam antè ab quodam artifice Iacobo Artauella prorsus regebantur. Gandaui Artauella diu cereuisiam coxerat; erátque staturâ corporis firmâ & procerâ, valido robore ad staturæ modum, magno animo, præfractâ audaciâ, & ad quoduis nefas intrepidâ; ob quas dotes lato nomine in popularibus comparato, plebi acceptus, & facinorosorum asylum, in Gandauenses tyrannidem vsurpauerat, probo cuicumque terribilis, contrà improbis gratus, quorum vitia fouebat atque alebat. Incedebat sexaginta stipatoribus aut Sicariis cinctus, quorum aliquot ad sæuitiam eius conformati, leuissimo nutu designatum quemlibet perimebant. Sic non Gandaui modò, sed in totâ Flandriâ nefarius vir se Principem gerens, morte damnabat, multabat, exigebat tributa, leges condebat, magistratus dicebat, nemine auso iniquissimis iussis repugnare. Ille ab Eduardo primùm appellatus, vt Flandrorum arma suis adiungeret, quanquam multâ donatus pecuniâ, excusauerat se, tum recenti memoriâ pugnæ Casletanæ, tum ob pactum cum Benedicto Pontifice initum, quo Flandri promiserant se in Regem Franciæ nunquam bellaturos; si secus agerent, Pontifici in pœnam penderent florenorum bis decies centena millia, & sacris omnibus interdicerentur. Nihilominus Regibus ad pugnam accinctis, conscripserat copias ad Insulas expugnandas, quam ob rem cùm ij infecto prælio discessissent, veritus Artauella ne allaborante Pontifice pacem contraherent, & ipse Philippo in prædam cederet, ad eum mittit, qui pacem peterent, iis conditionibus, vt Flandri abdicato Anglo reciperent Comitem, & Francus vrbes Flandriæ quas tenebat dimitteret. At Philippus

PHILIPPVS VALESIVS.

conditionem aspernatus, Artauellam reiicit. Is ne ab vtroque Rege destitueretur, ad Eduardum Bruxellis agentem se confert, deductisque Flandricarum vrbium Consulibus, contrahit fœdus; Anglo lucrum ex alienâ socordiâ faciente. Erat præterea vnus obex tollendus, ne in Pontificiam pœnam Flandri incurrerent; nodus vt solueretur, Artauella auctor est Anglo, se Regem Franciæ nuncuper; ita pœnam imminentem vitari vel eludi posse. Quanquam Eduardo videbatur ridiculum, se Regem dicere eius Imperij, cuius nedum minimâ parte potiretur; tamen vt Flandros obtineret, iurísque auctoritatem palam omnibus faceret, se Regem Franciæ dixit, adiunxítque Pardis aurata lilia; quo vano titulo gauisi sunt posteri, quanquam tam possessione deiecti postea, quàm primùm erant iure destituti. Sed ambitio sibi gaudet illudere, & cùm cibo solido vesci nequit, fumo se pascit. Eduardus stabilito fœdere, in Angliam transmittit, cuius oras classis Francica populabatur, & in Hantoniæ portum irruperat; relictâ vxore Gandaui, ceu charissimo fidei pignore. Nec Flandros spes aut metus distraxerunt ab Anglo; frustra Philippo conditiones optimas offerente, & commodiores quàm quæ anteà rogabantur: & Benedicto Pontifice interdicta incassúm pronuntiante; quibus primò quidem Flandri perculsi sunt, sed consuetudine stuporem vincente, desierunt timere, quæ nec vitam nec vitæ vsum eriperent. Mox adiuti ab Anglis Sacerdotibus, quos Eduardus miserat spreto interdicto, obeuntes sacra omnia munia. Philippus, qui superere alienatione Flandri debuerat, nouo errore priorem cumulat, Hannoniæ Comite à partibus suis diuulso. Nam cùm Franci Aspram vrbem contra ius cœpissent, ac captam incendissent, Comes hactenus in Philippi copiis adscriptus, excandescens iniuriâ, quia Aspra suæ erat ditionis, ad Eduardum defecit; bellíque calamitates tam intulit Francis quàm inuexit Hannoniis. At prohibere non potuit, quin castrum Thinepiscopium, quo Cameracum vinciebatur vt compede, Ioannes Philippi filius expugnauerit. Et memorandum in expugnatione telum, quo tandem capta arx, vincentium arte indecore & propudiosâ. Nam cum æstu ingenti cœlum efferueret, faciléque ex corruptis corporibus virus contraheret; Franci machinis suis plurima equorum cadauera iaculabantur in castrum quibus putrescentibus inualescebat contagium, & minabatur teterrimam pestem. Quo metu arx Ioanni dedita est, prius liberato per comitem præsidio. Sed Marti num est satis, ferro & elementis pugnare; quid ea corrumpit mortalis ambitio, & in naturam suam cur peccare cogit?

Anglus Rex Franciæ dictus.

Thin l'Eveque.

VII.

Franci pugnâ nauali victi.

Eduardus interea rebus in Angliâ constitutis, ad traiiciendum fretum se comparat; classi instructæ imponit militum quindecim millia, florem nobilitatis, atque militiæ Anglicæ robur; Præfectúmque se gerens, soluit intrepidè. Et erat omninò quod pertimesceret; nam classis Francica ad Sclusam & Blandebergam littus prætexebat, & scopulosam nauium seriem obiiciebat appellenti in Flandriam. Trecenta nauigia Franci numerabant, militum triginta millia, alij scribunt quadraginta; Præfecti tres peritiâ maris clarissimi, Testanerius Genuensis, Keruellius Brito, & Bahucetus Cœnomanus; peritissimi equidem, sed plures pro imperio, quod consortis

fortis impatiens, tres non capit. Eduardus ad conspectum classis, cùm regredi nec pudor nec animus, nec necessitas belli permitterent, suos ad pugnam instruit, primâ fronte nauium maximas collocat; eâ serie, vt quam nauem implerent milites cataphracti, duæ ad latera tegerent Sagittariis plenæ; tum aliud agmen nauigiorum seiungit, quod pugnam spectaret, promoueretque, vbi opus foret, detractis identidem & in pugnantium opem missis nauigiis; fœminas quæ magno numero ad inuisendam Reginam naues inscenderant, in postremum agmen coniecit; destinato ad earum tutelam milite. Mox prudenter aduertens suorum ora oriente sole verberari, pugnam inhibuit, dum sidus se ad occasum conuerteret: quâ morâ opinionem metus hostibus fecit, auxítque forsan audaciam, sed simul temeritatem improuidam, lucisque præstinguentis incommodum attulit. Post pugnandi copiam, ad balistæ iactum naues impelluntur, statímque effusâ telorum & sagittarum grandine, promotæ vlterius vncis impactis ad statariam pugnam se admouent. Tunc vtrinque strages horribilis, balistis & arcubus certo ictu in subiectum hostem collimantibus; enimverò miserâbilior facies, cùm milite cataphracto in obiectam nauem traiecto, fluctus inter velut in solido, nullâ fugæ spe aut salutis, ferro brachia & capita detruncantur, oppletur pergula cadaueribus, exundátque sanguis in fluctus. Aliquot horis acerrimè dimicatum est, paríque fortunâ; imò visa victoria Anglo aduersari, Eduardi femore sagittâ saucio. Verùm cùm is nec pugnam omitteret, nec Angli, quos à fronte gloria, à tergo incitaret pudor, ardore primo decederent; Franci profligatis fortissimis, primùm vinci animo; dein nocte appetente, conuersis proris quibus integrum erat, ad portum confugere. Mali causa princeps, quod triremes in quibus militum robur, prohibitæ vento pugnâ abscesserant; tum Præfecti classem pro numero nauium non instruxerant milite; postremò Anglis sub Regis oculis pro gloriâ atque coniugibus præliabantur: Franci pro prædâ; cuius cupiditas crescit ex facili, ex difficili perit; nec prædoni vnquam, nisi ex infirmitate hostis, animus est. Nocte ipsâ expugnatæ naues cæteræ; nam æstu maris Anglos promouente, ventóque valido vela implente, elementis pugnantibus Franci contriti sunt, & reliquiæ prælij profligatæ. Cæsa Francorum decem millia in ipsâ acie, plures hausti fluctibus, imò è captis necati plurimi, seruatis duntaxat Nobilibus; Bahucetus ducum vnus malo nauis suspensus est quod Huntonem vrbem diripuisset immaniùs. Nec incruenta Anglis victoria, quorum occisa quatuor millia, præter Regis vulnus. Ille victor in Flandriam subiens; quanquam moderatè & piè se gerens, omnium summâ gratulatione exceptus, instaurato cum Flandris fœdere, centum viginti millia Tornaco admouet; quorum millia quadraginta Artauella conscripserat, educta ex officinis artificum. Porrò Philippus nauali clade nusquam perterritus, præsidiis vrbes firmauerat, parabátque exercitum quo hostem pelleret. Tornacum propugnabant Comes Eusius Comestabilis, ac duo Franciæ Marescalli, (nam ea vnius viri dignitas, iam admiserat duos) cum tribus millibus equitum. Cùm ideò protraheretur obsidium, hostes pro militum ingenti copia, plurimas turmas ad populandos

Philippvs Valesivs.

Anno 1340.

Bahucet.

Tornacum obsessum.

PHILIPPVS VALESIVS. Arques.

dos agros emittebant. Postquam feliciter Comes Hannoniæ sanctum Amandum expugnasset, Flandros contraria sors afflixit atque disiecit. Dum ij Arcam diripierent, sancti Andomari præsidiatij milites, facto in palantes impetu, prædationi intentos haud ægrè profligant, & cæsis quinque millibus, prædam recipiunt. Fugâ seruati cùm in Anglorum castra euaderent, tantum metum popularibus suis iniiciunt, vt repente Flandri omnes, quasi hostis à tergo premeret, relictis castris abscesserint, & in municipia sua confugerint; quippe ineptus ad militiam ciuis, & malè castra permutat laribus, matrísque ærumnas domesticis commodis. Eduardus hac copiarum parte imminutus, rem nouo consilio gerit: ad Philippum scribit, eúmque ad singulare certamen prouocat; sat effusum innoxij sanguinis, priuatam esse contentionem vtrius regnum sit, ab ipsis vuicè disceptandam; si tamen socios pugnæ peteret, centum sibi adiungeret, aut plures quanto numero vellet. Superscriptum erat epistolæ, Philippo Valesio. Rex prouocationem, vt par erat, ludibrio habuit; respondítque, epistolam non ad se perscriptam, quæ titulum non præferret; se iturum ad pugnam vbi commodum foret; ad duellum quod spectaret, si Eduardus Anglicum regnum in præmium vincenti proponeret, certamen placere; sin minus, haudquaquam par esse, rem certam & possessam in discrimen vocari. Anglus interea angebatur; quia præter defectionem Flandrorum, destituebatur pecuniâ, quam Proceres in Angliâ retinebant; porrò vnde stipem Germanis conficeret, flagitantibus, vímque ni solueretur minantibus? Tornacum excludebat spem deditionis, & quanquam ad diem duntaxat tertium alimenta suppeterent, ciues fortitudine supplebant penuriam, quam & Anglus ipse non nouerat. In iis difficultatibus lux pacis illuxit. Ioanna Valesia Philippi soror, eadémque Eduardi socrus, post mariti Guillelmi Hannoniæ Comitis obitum Fontauellam secesserat, in Cœnobium Virginum, vitámque in solitudine agebat sanctissimam; modò miserata belli miserias, & discrimen Regum affinium, progressa Cœnobio, tantùm curâ & auctoritate apud Reges valuit, vt inducias in decem menses impetrauerit, solutâ obsidione Tornaci; laudabili facto mulieris, quæ pietatis otium pio negotio interpunxit, & sanctam solitudinem sanctiori frequentiâ immutauit. His induciis quærebatur Pontifici spatium pacis sarciendæ, quam ab animis infensis minùs obtineret; eæ prorogatæ sunt in tres annos; datúmque odiis, vt mox acerbiùs ex flammâ tectâ erumperent.

Eduardus Philippum prouocat.

Induciæ.

Nec ideò bellum quieuit omninò, sed à capite ad membra traductum, in Britanniâ noui Ducis occasione, infensos Reges & regna ipsa commisit. Ioannes IV. Britanniæ Dux, cùm liberos qui succederent nullos haberet, ad proximos affines adiecit animum. Ij duo erant, Ioanna ex fratre neptis, & Ioannes Monfortij Comes, consanguineus frater; in virginem Ioannes pronior, eam Carolo Blesensi vxorem collocat, simúlque Britonum Comitiis designat heredem, repudiato fratre Monfortio, quem ex incestis nuptiis natum asserebat. Erat Carolus Ludouici Blesensis Comitis frater, haud dubiè à Philippo Rege propugnandus, quando Margaritam ipsius

VIII. *Blesensis & Monfortij contentio.*

ipsius sororem Blesensis habebat in matrimonio. Ioannes à Tornacensi expeditione in Britanniam rediens, Cadomi morbo pressus animam egerat, Ioannâ nepte herede scriptâ; quanquam Monfortius præsens nihil non tentaret, vt a moriente impetraret tabulas. Hac spe deiectus, haud deiecit animum, sed equis incitatis Nannetas aduolans, ciuium assensu Dux appellatur, indicit comitia, & Lemouicum profectus, Ioannis gazas & opulentam pecuniam rapit, quam in eâ vrbe Dux reposuerat gnarus sibi tantum iuris accessurum, quantum pecuniæ. Ea fretus quamplurimas Britanniæ vrbes, quà vi, quà deditione occupat: nec dubius quin Philippus Blesensem promouens, immissurus esset exercitum; huic æmulum parem vti instrueret, transmittit in Angliam, & commendatione Roberti Artesij, cui erat affinis, beneuolè ab Eduardo exceptus, & spe subsidiorum erectus, eidem pro Britanniâ clientelam præstat. Blesensis interea Philippum appellat, cuius auctoritate tam ipsi quàm Monfortio dies dicitur, vt in Parium Curiâ de iure disceptent. Monfortius regressus ab Angliâ se ad diem sistit, comitatu frequenti Britonum; sed cùm persentiret sibi Regem iratum, veritus ne causâ simul & libertate excideret, mercatoris vestem indutus, clam profugit, séque Nannetas recipit. Mox sententiâ Parium Blesensi adiudicatur Britannia, eiúsque executio à Philippo Ioanni filio commissa. Ille parato exercitu, cui dederant nomina insignes Proceres, Comes Alensonius, Comes Blesensis, Duces Burgundus & Borbonius, Ludouicus Hispanicus, Eusius Comestabilis, aliíque, capto Cantonceo, Nannetas obsidet. Imparatus à milite Monfortius erat; ideò Britonibus auctoritate Regis deterritis, & Anglicam opem mari dirimente, cùm in arcem recepisset se, à præsidiario milite per proditionem Ioanni traditur. Videbatur bellum confectum in capite; cùm Margarita Monfortij vxor Ludouici Flandrensis filia, Francica verè Semiramis, nisi quòd Babylonicâ castior, pro captiuo coniuge filióque impubere rem suscepit. Ea femineis lamentis abstinens, & erecto supra sexum animo, post acceptum Rhedonibus nuntium, ipsam Rhedonum vrbem cæterásque in officio firmat, ac filium Ioannem in Angliam mittit, quo vel obside vel pignore Anglica subsidia impetraret. Ioannes interea Rhedonas obsidet, capítque, dedentibus ciuibus, qui direptionem metuerent; tum Hennobonum validam arcem oppugnat. Monfortia eam propugnabat, quæ repulso sæpius Francorum impetu, rem aggressa est militari audaciâ & fortitudine singularem: erat enim vt consilio sagax, ita manu audax, ducis partes implens, tam pugnando fortiter, quàm prudenter deliberando. Cùm ex sublimi turri obseruaret Francos impressionem in murum facere, vniuersas copias eò aduolare, & relinqui sine custodibus castra; per oppositam portam trecentos educit equites, castra inuadit, diripit, atque incendit, & excitato tumultu cùm vetaretur in vrbem regressus, equites ad Auræum proximam vrbem agit incolumes, & quinto post die magno absentiæ fructu sexcentos equites, per obiectos hostium cuneos, salua ducit Hennobonum. Inter hæc generositatis specimina, sex Anglorum millia in subsidium Maunæus duxerat, & profligauerat Ludouicum Hispanicum plurium copiarum ductorem; cuius aduentu Blesensis perterri

Monfortia Amazon egregia.

Rennes.

Hennebon.

PHILIPPVS VALESIVS. De Maunay. Vannes. Clisson, de Leon.

perterritus, pactus est cum Monfortia in aliquot menses inducias. Illa breui hoc interuallo Londinum profecta, maiores copias à Rege impetrat, quibus præficitur Robertus Artesius, & cum iis reuecta in Britanniam Venetiam capit. Verùm relicto Venetiæ Artesio, postquam Rhedones exercitus ductus est, Clissonius & Leo conscriptis militibus Venetiam ipsam aggrediuntur; atque dum in murum irrumpitur, Artesius læditur grauiter, cogitúrque per posticum effugere; plagis obiens transmittendo in Angliam; vir militaris, & ad omne discrimen accinctus; infelix tamen, qui dotes egregias in patriam & Regem conuertens, fortis suo damno & probro fuerit. Eduardus ægerrimè amicissimi viri mortem ferens, ipse magnum exercitum in Britanniam ducit, quam Ioannes non minoribus copiis obtinebat; iámque bellum totis viribus instaurabatur, cum Legati Pontificij inducias in tres proximos annos exorant, fœderatis in eas admissis, & Monfortio liberato. Sed ea malacia non tranquillitas fuit, excitandâ in posterum tum in Franciâ tum in Britanniâ tempestate, quæ clauum & armamenta confringet.

IX. *Rex Proceres necat.*

Inducias Reges ludis & conuiuiis transigebant, eámque in rem suos quisque Proceres euocauerat; vt diuerso consilio, sic diuerso euentu. Eduardus Comitissæ Salisberiensis amore accensus, ordinem Tibialis fasciæ instituebat; dum Philippus vindictam an metum animo obtegens, hastiludia pacísque lætitiam prætendebat. Hac specie cùm plurimos euocasset è diuersis prouinciis Nobiles; decem è Britonibus, quorum princeps Oliuerius Clissonus, & tres è Normannis, in vincula agit, & proditionis compertos an suspectos capite plectit. Vnus effugit insidias Gotofredus Harcurius, & à Rege expetitus summoperè, ad Eduardum se contulit, inflammauitque præcipitem animum iracundiâ, quia Philippus innoxios Proceres, vnius criminis reos, quod fauere Anglo putarentur, vitâ spoliasset. In locum Artesij admissus Harcurius; sedulò bellum in Angliâ comparatum, & ad cæsorum vindictam non tantùm palam Eduardus surrexit, verùm in Franciâ ipsorum affines dolorem tacitum instigabant. Extemplò missi in Britanniam Monfortius, in Aquitaniam Lancastrius Comes Erbiensis, & ille paulò pòst morbo extinctus, istius verò expeditio celebris. Siquidem obsidione Bergeracum cepit, & comitem Insulanum insigni victoriâ profligauit; mille duntaxat equitibus decem hominum millia sub vesperam aggressus, in fugam egit, captis ducentis è præcipuâ nobilitate, & transito Garumnâ, Aginnates subegit. Imò vlteriùs victoriæ instans Carentono transmisso, Enculismam armis obtinuit. Subito fulmine perculsus Philippus, Ioanni filio generosissimo iuueni repellendi hostis prouinciam tradit, & ille partem exercitus, qui scribebatur amplissimus, illicò rapiens, circa Carentonum omnia oppida & ipsam Enculismam recipiens, Anglum recedentem Aguilonium vsque persequitur, inclusúmque obuallat, centum hominum millibus in exercitu numeratis, vniuersâ penè Normanniâ confluente. Dum regni copiæ ad scopulum hærent, Eduardus spe Flandriæ obtinendæ conceptâ, ex Anglia soluens, Sclusam appulerat, deducto Eduardo filio, agebátque eâ de re cum Flandris. Artauella prouinciæ

De Harcour. De l'Isle. *Bellum Anglus instaurat.* Aiguillon. *Artauella occisus.*

tam

tam opulentæ spem fecerat, & ciuitatum Consules eò loci adduxerat, tacito consilio, donec in Eduardi conspectum ventum est. Tunc ad eos oratione conuersâ; *Longam intexit miseriarum seriem, quas perpessi hactenus bello erant; earum causam in Comitem Ludouicum transfert; ipsum Francum affectu mala omnia in ditionem suam intulisse, spoliasse pecuniis ciues, extorres depulisse è laribus, insontes necauisse quamplurimos; ac demùm Philippo Capitali hosti obtulisse prouinciam totam in direptionem & prædam. Iam abruptum obsequij vinculum & reuerentiæ; non habendum pro Principe qui prædonem se gerit, & abrogasse iam diu Comitem, qui Francis adiunctus calamitates tantas intulit patriæ. Ita libertati suæ redditis vnum superesse, vt sibi nouum Principem adsciscant, cuius beneuolentiâ atque potentiâ, tam foueantur intus quàm foris tegantur. Adesse Eduardum, à quo percepissent tam multa commoda, sperarent longè plurima; præualidum ad infringendam Philippi tyrannidem, futurúmque defensorem vocarent; atque vt arctiore vinculo sibi annecterent, Eduardum filium pro potestate datâ à populo Comitem dicerent.* Consules re inexpectatâ attoniti; postquam exaggerarunt momentum; postulant spatium ad deliberandum cum ciuibus, & spe factâ reditûs, in sua quique oppida abeunt. Ciuitates singulæ audito Artauellæ consilio; *exclamant retinendum quem Deus & natura dedissent Principem; haudquaquam eum qui secum natus, educatus foret atque institutus, cum extraneo permutandum; atque auctorem tanti flagitij tollendum è medio, & perniciosum consilium regerendum in caput.* Artauella diuturnâ felicitate metum restinguente, Eduardo pollicitus se solo aspectu ciuitates in sententiam suam adducturum, Gandauum vbi regnum inceperat se primùm confert. At prouidebat iustissimè Deus, vt quo in loco nata erat tyrannis, eo occumberet, & qui tot scelera promouissent, iidem exscinderent. Subeunti vrbem nemo occurrit; spectat ciues conuenire in compitis, se ferocibus oculis designari; voces audit obstrepentium, eum esse qui Flandriam vt patrimonium donet; quid vltra ipsi patiantur tyrannum? Per eas voces metu penitus admisso, domum abscedit, obstructisque foribus se in vim communit. At plebs incondita ex alieno metu collectâ audaciâ, ad domum properat, Artauellam poscit, & vim comminatur. Ille ad fenestram se offert; salutem precatur abiectissimis verbis, vnumquemque appellat de nomine, atque humiliter supplex sibi veniam flagitat. Postquam animaduertit mutatas hominum voluntates, nec locum esse precibus lacrymísve, tentat effugere per posticum, atque sibi consulere. Verùm in effusam turbam incurrit, & ab iisdem, cæsus est, quos antè vt mancipia ad nutum leuem circumagebat. Isque exitus fuit homuncionis, ex officinæ quisquiliis ad imperium euecti, & dantis popularibus pœnas, quas exegerat diu. Eduardus compertâ morte, Flandris iratus, irritam spem reuexit in Angliam, & ad belli rationem nouam se accinxit.

PHILIPPVS VALESIVS.

Nam certior factus, Ioannem Aguilonio pertinaciter adhærere, & constituisse arcem fame opprimere, quam expugnare vi haudquaquam poterat; ipse ad seruandam arcem & præsidiarios milites conscensis nauibus exercitum in Aquitaniam ducit. Sed ventorum reflantium vi tertium à cursu diuulsus, coactus est ad Britãniæ oram appellere, dum tempestas remitteret. X.

Eduardus Normanniã vastat.

PHILIPPVS VALESIVS.

Ibi otianti nouam mentem inspirat Harcurius. *Dimittendam Aquitaniam, in ipsa regni viscera penetrandum: Normanniam irruptioni valdè obnoxiam; in eam si inuadat, ingentia spolia, egregia commoda nullo periculo parari posse, ac substerni pontem quo ad Parisios properet. Prouinciam vberem frugibus, refertam ciuitatibus atque opulentam, admotam ad Lutetiæ portas, patere inuadenti; nullas arces, nulla munita oppida quæ vim excluderent; ciues & incolas diuturnâ pace emollitos; si quid roboris sit, id totum cum Duce ad Aquilonium confluxisse; rem cum imbelli turbâ & feminis fore. Addebat plures sibi affinitate & amicitiâ coniunctos, Philippo infensos, quorum ope loca percommoda & municipia obtineret: Normanniam verum Angliæ patrimonium, imò Regum patriam, quæ naturæ iure compellaret Principes suos; obsecraret sibi eripi seruitutis iugum, & quem in Guillelmo victorem dederat, in Eduardo reposceret.* Eduardus iis persuasus, cursum obuertit, & ad plagam Constantiensem improuisus applicat. Nauem egredienti omen contigit, quod sinistrum in speciem dexteritate ingenij dextrum effecit; nam cùm grauiter lapsus ore prono in terram ruisset, & è naribus flueret copia sanguinis, aduertens id videri ominosum adstantibus, verbo fecit auspicium; annon, inquit, aspicitis, quonam modò me hæc terra alliciat? scilicet me dominum expetit. Illicò trifariam copias diuidit; vtque plura per loca populationem & terrorem spargeret, latè grassatores diffundit. Nec municipia modò & inualidas vrbes expugnat, sed quæ maioris nominis, Ariflorum, Cæsaroburgum, Monteburgum, Carentenium, Fanum Lantonis; patuere victori, turbâ agresti intra muros perfugiente, vt defenderentur, non vt defenderent: at qui muri metum propugnare possint? Iam Normannia inferior penes Anglum erat præter Cadomum; cùm Philippus tumultu excitatus Rodulphum Guinium Comestabilem & Tancaruillam Comitem, ex Aquitania reuocatos, ad Cadomum defendendum mittit, dum ipse indicit delectum militum, arcessitque ex prouinciis nobiles. Vrbs nullo ambitu mœnium cingebatur, tecta vno latere Orno amne præterfluente, altero arce, quam Blanius Præfectus cum trecentis Genuensibus obtinebat. Implebat vrbem ingens mortalium numerus; nam præterquam quod populosissima erat, rusticorum turbam è proximis agris exceperat. Qui singuli metuebant, modò præsidentes & temerarij; adeò facilius in extremum vitium quàm in mediam virtutem itur; hostem spernunt, expetunt, nullóque ordine aggrediuntur prorumpere. Comestabilis gnarus quantum interesset militem inter turbámque ciuium, statuerat pontem vrbísque portas defendere, nec sinebat petulantes prodire. Sed ij feroces in absentem hostem, cùm duci vim facturi forent, si esse durior pergeret, permisit quod prohibere non poterat; simul cum Tancaruilla pontis caput occupat, ciues vt reciperet, atque hostem persequentem repelleret. Nec ducem fefellit temeritatis opinio; vix in conspectum Angli venit Cadomensis, cùm adhuc illibatus à vulnere, proiectis armis fugam versus vrbem effusissimè capit; nec modò ad pontem, sed per ipsum amnem, qui vadosus fortè erat, in domos suas confugit quisque. At salutis via iter morti atque exitio præbuit. Eodem vado insequuti hostes, in vrbem inuadunt, vicósque strage & cruore implent.

Anno 1346.

Saint Lo.

De Guines Tancaruille.

De Blagny.

Cadomũ captum.

implent. Pugnabant ad pontem Comestabilis & Tancaruilla, ignari vado amnem patere, cùm à tergo spectant captam vrbem, oppressique multitudine, hosti se tradunt, à multis ideò proditionis suspecti. Exin licentiæ militis vrbs permissa. Verùm cùm desperatio ciuium animos inflammaret, ad singulas ædes pugna instauratur; obstructis foribus è supernis locis saxa, tela, trabes ciuis iaculatur, iámque imbelli sexu bellum propagante, vno pro milite inualescit multiplex. Eo pugnæ genere è fortissimis quingenti Angli ceciderant; cùm Eduardus irâ præcipiti abscedere militem, atque vrbi flammas iniici iubet. Enimverò Harcurius misertus popularium, calamitatem proximam deprecatur; suppléxque ab Eduardo impetrat, vt pœnam in misericordiam verteret, vinceretque clementiâ quos desperatio ad extrema impulerat. Sic promulgatâ veniâ victori vrbem asseruit; ciui salus concessâ, raptæ opes: ab arce Eduardus abstinuit, & quidem prudenter; ne morâ suorum ardor tepesceret, néve in alias vrbes obsistendi exemplum propagaretur.

Postquam Normanniam populationibus atque incendiis peruastauit, ad Lutetiæ portas exercitum victorem admonit, circùm oppida & municipia incendit, domósque regias flammis consumpsit; mox per proditores admonitus, iam Philippum inualescere copiis, & statuisse pugnam conserere, ne ipse in alieno tot circumclusus amnibus interciperetur, receptum indicit; & restituto ad Poissiacum ponte, Sequanâ transito, versus Belloua-cum iter capit. Dum regreditur, nouâ calamitate Philippum percellit; Ambianenses submittebant ad Regem turmam Nobilium, quæ cùm in Harcurium incurrisset, oborto certamine, victa & profligata est; mille & ducenti interfecti, equi & impedimenta à victoribus abducta. Nouum vulnus vehementer Regis dolorem auxit; ille intolerabilem contumeliam ratus, si hostis post tot incendia elaberetur impunè; Somonæ, qui vnus amnis recedenti erat transmittendus, pontes subrui, & vada conturbari iubet (adeò pontem aureum non sternebat) magnísque itineribus sequitur regredientem. Eduardus sextâ ab Ambiano leucâ substitit, dátque mandatum Præfectis castrorum vt vadum inquirant; ij cùm decursâ Somonæ ripâ nullum reperissent, & hæreret inops consilij Eduardus, Francus captiuus vadum latens commonstrat, quo admodùm tuto duodeni equites vna fronte procederent; verùm id patebat duas tantùm horas, cùm amnis humilior æstu Oceani non exurgit. Præterea ripam oppositam Godemarus Fayus occupabat, ac sex millia peditum equitésque millenos penetranti vadum obiiciebat. Nihilominus Eduardus opportunis horis vadum ingressus, pugnâ cum Fayo consertâ, in vlteriorem ripam transmisit, & hostili equitatu in fugam acto, proculcauit peditem atque disiecit. Vrgebat Philippus, peruenítque ad vadum vnâ horâ postquam Anglus transmiserat; iámque fluxu amnem implente prohibitus transitu, flexo itinere, Abbauillam venit; & ibidem ipsâ nocte quieuit, dum se legiones cæteræ assequerentur. Eduardus, ad Creciacum qui in Pontiuis pagus est, castrametatus, statuit frontem hosti obiicere, quando terga maiori periculo obuertebat. Eam in rem in colle modico aciem dirigit, tergum expassa

Marginalia: XI. — *Lutetiam cōcedit, & recipit se.* — De Faye. — Crecy.

PHILIPPVS VALESIVS. Anno 1345.

arboribus sylua obuallabar, frontem & latera curribus texit, inani spatio, quò irruere copiæ & se recipere possent. Tum postquam accepit à speculatoribus eo die Francum non venturum, militem ad corpora cibo & somno reficienda dimittit; quanquam, cibi erat magna penuria, iam octauum diem castris solo pane syluestriúmque arbórum baccis famem pellentibus. Postero die, qui Augusti erat vicesimus sextus, Philippus primo manè, postquam sacro interfuit, copias versus Cressiacum agit tumultuarius, quasi ad certam stragem prædámque indubiam, non ad pugnam iretur. Eques pedésque confusione pari incedebat; modò hæc legio præcurrebat citatiore passu, modò consistebat cursu fessâ; mox altera concitabatur in cursum; ita nullo ordine agros impleuerant, cùm Regis speculatores renuntiant, Anglum haud fugere, sed instructa acie pugnam præstolari. Eam ob rem suadebant ducum seniores, vt inhibito in eum diem exercitu metaretur castra; in eâ perturbatione ad pugnam militem haud componi posse, iam instare meridiem, vix luce reliquâ turbam inconditam instrui in agmina posse. Et verò assentiens Rex sisti vexilla, & locum castris designari iubet; verùm cùm signa prima constitissent, quæ proxima erat legio rata primam ad pugnam instrui, vt ipsa prior ad prælium accederet, festinat occupare principem locum; quam festinationem prima legio adscribens contumeliæ, præfestinauit frontem obtinere; sic prauâ æmulatione violata imperia, Réxque ipse nolens ad pugnam inductus; adeò bellum disciplina atque obsequium regit, & vis destituta consilio in furorem transit. At ne prorsus inordinati procurrerent, Rex ægrè à Proceribus impetrauit, vt acies in aliquot agmina distribueretur. In primo designata sex millia Sagittariorum; ij Genuenses stipendiarij ducibus Doria & Grimaldo; ducebátque agmen Ioannes Bohemiæ Rex; & hîc præclarissima in Franciam fide, orbus oculis properauerat Philippo venire suppetias, adduxerátque filium Carolum Romanorum Regem designatum; palam profitens se memoriam beneficiorum quæ acceperat à Franciâ non amisisse cum oculis, & vel cæcum rectà iturum Parisios. Carolus Regis frater Alensonius Comes, præferuidæ indolis alterum agmen ducebat, erántque in eo cataphractorum quatuor millia, duodecim peditum. Tertium conflatum cataphractorum duodecim millibus, peditum quinquaginta, Rex ipse cum turmâ Procerum deducebat. Et læuo omini quædam accepta sunt; primùm quod pedites hoste nondum viso, cæco impetu simul nudatis mucronibus proclamarunt, ***Ad mortem, Ad mortem:*** tum quòd ingens coruorum phalanx, infaustis clamoribus crocitantium, tetrâ nube Francos obumbrabat; sensitque ex crocitibus Bohemiæ Rex impuras aues olere cadauera, mortísque esse prænuntias. Contra Eduardus à pietate sumpto primordio, postquam totus exercitus sacrificio sancto interfuit, & ipse cum Proceribus Christi sanctissimo corpore pastus est; copias similiter partitur in tria agmina; primum Eduardo filio tradit, implenti annum decimumquartum, voluítque adolescentem impuberem in periculi frontem obiicere, vt primo tirocinio vel honestam mortem vel gloriosam victoriam assequeretur; cum eo equites octingenti, & bina Sagittariorum millia. Idem numerus

Ordo ad pugnam Cressiacam.

in-

in alterum agmen attributus; tertium ipse ducebat; etántque in exercitu peditum millia vigintiquinque. Iussi omnes hostem silentio præstolari, dum ad quingentesimum passum accederet.

PHILIPPVS VALESIVS. XII.

Diei medium illucebat, cùm Franci æstu, cibi inopiâ, & cursu defessi, ad hostem admoti sunt; & ipsam pugnæ prolusionem molestissimus casus perturbauit. Subitò cœlum nubium velo inhorruit, fulgetrísque tenebras inter splendentibus, minantibúsque fulminis iactum tonitribus, effunditur nubibus torrens imber, eáque copiâ vt funibus arcuum aqua imbutis, Genuenses iaculari abnuerint, excusantes arcus ad pugnam ineptos. Cùm nihilominus vrgerentur, indignantes succidunt funes arcuum & balistarum, & retrò gressum vertunt. Philippus pertæsus ignauiæ, & angente iam ægritudine animi, iubet secundum agmen incedere, proterísque vngulis turbam illam vilissimam. Dicto ocyus Alensonius aduolat; Genuenses oderat capitaliter, & cupidissimus pugnæ quam ij detrectabant, in ipsos irruit, cædítque obuios ferro, quod in hostem debuisset decipere. Nec se ideò ad pugnam expedit; nam illicò equi, peditum fugientium & morientium implicati corporibus, arcuum & balistarum quæ humi iacebant obicibus intricati, cùm inuoluerentur, & prolaberentur frequenter; eques similiter humi procumbebat, & vetabatur ad hostem ingredi. Ita Anglo pediti data facultas progrediendi; ísque tutò ad equitem proserpens, obuium quemque oblongis cultris interficit. Interea Carolus Luxemburgius agmine equestri inuehitur; cùm Angli Sagittarij in fronte collocati, imbre telorum emisso, equos pariter equitésque traiiciunt; tum Eduardus iubet primum equitum agmen incedere, præliúmque acerrimum conferitur.

Pugna Cressiaca.

Ioannis Bohemi mors.

Ioannes Bohemiæ Rex postquam audit filium inter hostes versari, nec enim præ cæcitate videre poterat, veteri matris incendio suscitato, rogauit qui aderant se in confertam aciem ducerent; ij inuiti obsequuntur; & ne inter turbam ac tumultum pugnantium Rex aberraret, eum fasciis ad equorum frena adiunciunt, vnóque impetu in obiectos hostes se abdunt. Ioannes post edita præclarissima facta occubuit; reperrúsque est postridie suos inter reuinctus, sociis pariter occumbentibus; dignissimis testibus generosissimæ cæcitatis. Iam tertium agmen Rex ipse innexerat, vnúsque Eduardus iunior par adhuc erat tot copiis repellendis, cùm discrimen grauissimum ab vna cohortium subit: ea ex gentium validissimis, Francis, Germanis, & Sabaudis, magno impetu rapta, ad Principem penetrat, vrgétque vehementer, cùm Eduardus Rex à pugnâ etiamnum abstinens, & è summo colle spectator omnium, specimen ederet Imperatoris præclari, vnis oculis victoriam delibans, imò verbo laudem augens. Nam cùm ad eum periculum filij referretur, magno animo interrogauit, filius læsus foret, an mortuus? responsóque accepto, Dei beneficio integrum atque incolumem esse: *Ite igitur*, inquit, *volo huius diei tota penes illum sit gloria, redimat calcaria, noménque Equitis, suis impensis atque laboribus.* Nihilominus decerptos ex altero agmine equites in opem misit, quorum aduentu recreatus Princeps, cùm iam supra ætatem mira perpetrasset, penitus profligauit, hostémque deuicit. Philippus stipantibus perpaucis, peregregiè ducis militísque officio

Eduardi vtriusque facinus.

PHILIPPVS VALESIVS.

officio functus; propè erat vt caperetur, iámque equo deiectus in recentem conſcenderat, Ioanne Hannonio ſufficiente; cùm ab eodem equum auertente, inuitus & nolens, femur & guttur ſaucius, pugnæ ſubripitur, recedítque Proceribus quinque comitantibus, Hannonio Monmorencio, Belliiocenſi, Anbignæo, & Monfortio, Ambianúmque eâ nocte peruenit. Nec eo die concluſa eſt calamitas Franciæ. Nam poſtero cùm ſpiſſiſſima nebula lucem obſcuraret, equitem peditemque Eduardus mittit diuerſa in loca, qui hærerent fugientibus, vetaréntque ne conuenirent ad prælium. At eodem die milites è pluribus ciuitatibus lecti, rati nondum conſertum prælium, ad Philippi caſtra properantes, incurrebant in vincentium arma, & appendix victoriæ cædebantur. Ita Rhotomagenſes Archiepiſcopo cæſo à quo ducebantur, Bellouacenſes magno Priore Franciæ pariter occumbente, deleti ſunt, aliíque plures, vt iactura grauior, maiórque ſtrages quàm pridie fuerit. Tunc Eduardus ſecurus victoriæ, ad ipſius vſum ſe conuertit, ac primùm requiri inter mortuos qui dignitate præcellerent iuber, inuentique plures quàm par eſſet deuictæ Franciæ: præcipui Ioannes Bohemiæ Rex, Carolus Alenſo, Ludouicus Bleſenſis Regis ex ſorore nepos, Dux Lotharingiæ, Comites Flandrenſis, Valdemontius, Antiſiodorenſis, ſancti Pauli, atque Harcurius, præter ingentem Nobilium turbam, numerata cæſorum triginta millia. Procerum funeribus Eduardus ipſe interfuit, pullatus cum filio, Chriſtianâ modeſtiâ palmæ gloriam temperans, teſtatus hanc lauream adſcribendam Deo potius, quàm viribus vincentium.

Noua poſt pugnam clades.

Philippi clementia.

Et Philippum tantâ in ſtrage victoria ſua commendauit. Quippe Gotofredus Harcurius, ille nefarius proditor, atque Eduardi in eam expeditionem inſtigator palmarius, cùm fortè in fratris Harcurij incidiſſet cadauer, cruore fœdum & puluere; adeò hoc ſpectaculo immutatus eſt, ita cædes tot popularium in animum penetrarunt, vt repentè in alium verſus, Eduardo relicto præmiiſque victoriæ, ad Philippum tranſierit, ſupplexque collo fune adſtricto, non veniam ſcelerum, ſed meritiſſimas pœnas popoſcerit. At clementiſſimus Rex indulſit veniam, bonis reo & dignitatibus reſtitutis; hócque facinore Eduardi palmam forſitan vicit: adeò ſua ſummæ miſeriæ victoria eſt; & illud calamitatibus eſt ſolatium, vt etiam in ſe quod vincant ſuperſit.

Cauſa cladis.

Sic contigit clades Creſſiaca, luctuoſiſſima Franciæ; cuius indaganti cauſas, non occurrit verior, quàm Philippi Procerúmque temeritas, quos præfidentia contemptrix hoſtium, arrogantia, atque vindictæ cupiditas, in perniciem induit. Nec memorauerim in cauſis, quod elegantiſſimus ſcriptor cum pleriſque ſcribit, tum primùm machinas æneas ab Eduardo in pugnam inductas, ſuíſque fulminibus patrauiſſe victoriam. Nam conſenſu omnium, cùm id inuentum conferatur in ſeculum quod ſequutum eſt, non eſt veriſimile tantâ feſtinatione Anglum recedentem ingentes machinas tutò aſportaſſe; quarum multis pòſt annis nullus vnquam meminit, nec in Anglorum caſtris nec Francorum. Porrò res tam noua atque effectus prodigioſi, centum annos in Anglorum cellis non delituiſſet.

XIII. Eduardus poſtquam deliberauit, quam in partem verteret victrices copias,

pias, & abductus est à visceribus Franciæ, quam Seminarium Martis agnouerat, ad truncanda extrema se addixit; gnarus totum corpus ad tutelam cordis exurgere, secus ad salutem pedis aut digiti. Ergo ad Oceanum ducto exercitu, statuit Caletum occupare, peropportunam ad Francica bella stationem, munitam vrbem, amplo portu & commodo, angusto freto diremptam ab Angliâ; quæ ponte propemodùm vnam alteri iungeret, & ex Insula continentem efficeret. Primùm existimabat prædam haud arduam, nec victori militi occlusuram portas vrbem vnam: verùm Ioanne Viennio propugnante, & frequentiùs erumpente, cùm percepisset eò vim non peruenturam, quò nequaquam metus perueniret, dimissâ oppugnatione, obsidium lentum instituit; sperans quod plerumque contingit, viros & munimenta fame obtinere. Eam in rem supplementis auxit exercitum; viginti Germanorum millia, quæ Marchio Iuliacensis adduxerat, castris adiunxit; classem oræ littoríque imposuit, ne quid in vrbem ad fraudandam inopiam importaretur: ab coniuge excepit duo equitum millia, vicena Sagittariorum; accessitque Lancastrius vehens ex Aquitaniâ militem, clarúsque victoriâ latè propagatâ. Nam omnia videbantur in Philippum vnum fortunæ tela coniecta. Quippe Ioannes Normanniæ Dux post Cressiacam stragem à patre, vt dicebat, ad defendendum patrimonium vocatus; ab Aquilonij obsidione discesserat, magno animi dolore, quod post tantas ærumnas, tantam hominum, famæ, pecuniæ, temporísque iacturam, iuratus ipse non abscedere nisi arce captâ, cogeretur calamitatis paternæ series, litare suæ gloriæ malo alieno. Eius discessu, metu & compede solutus Lancastrius, adiuncto Galrerio Maunyo, qui Aquilonium tantâ laude in Ioannem propugnauerat, per Santones & Pictones vagatus liberrimè, Talleburgo & Pictauio captis & direptis, ad Caletum Eduardum conuenerat. Præterea eodem cursu felicitatis, Philippa vxor ingenti periculo liberauerat Angliam, Dauide Rege Scotiæ, qui in eam cum quinquaginta hominum millibus penetrauerat, ruptis in gratiam Franci induciis, profligato, capto, & in custodiam tradito. Et inconcussa prosperitas naualem victoriam peperit; classe quam Philippus ad Caleti opem instruxerat victâ & deletâ ad Caletensium conspectum. Quin vt spem obsessis omnem interciperet, sibíque intercideret mutandi consilij rationem, Eduardus vrbem vrbi opposuit, castris in ædes ligneas conformatis, adiunctísque circa munimentis, beneficio classis recepto abundè ex Anglia commeatu. Attamen in hac mentis obstinatione, mansuetudinis specimen ingens exhibuit: siquidem Viennius cùm superfluam turbam emisisset vrbe, vt cibariis parceret; eam per castra transire Eduardus passus est, recreauit cibis, erogauit singulis geminos sterlinos, erant autem capita mille septingenta, dimisitque incolumes; humanitatis maximo ram sensu quàm laude. At vrbem fames sensim adurgebat, frumento deficiente in dies, nec suffecto nouo; nisi quod aliquoties Maratius & Mestriellus, nauicularij Abbauillæi, forti audaciâ & dolis militaribus per hostium classem importabant annonam. Philippus interim euocabat copias diligenter, vrbisque charissimæ inuigilabat saluti; tot inter infortunia vno

PHILIPPVS VALESIVS.

Calais.

De Vienne.

Lancastrius in Aquitaniâ victor.

De Manny.

Et Regina.

Castra Rex in vrbem format.

PHILIPPVS VALESIVS.

euentu commodo sustentatus. Flandri post Cressiacam victoriam Anglo adhærentes, flagitauerant vt Eduardi filia Ludouico Comiti suo nuberet. Erat Ludouici in pugnâ cæsi filius, quem Malensem vel Malanum appellant, quod Malæ in Flandriæ oppido natus esset, adolescens annorum quindecim, paterni affectus vt patrimonij heres, hoc est Franco beneuolus atque amicus. Primùm itaque aspernatus has nuptias, quòd negaret eius filiam se posse ducere, qui parentem suum peremisset; postea vim inferentibus Flandris, assentiri se simulans, desponsâ virgine quam Eduardus ex Angliâ duxerat; solutâque custodiâ vrbe prodiens ad aucupium, in Franciam citatissimo equo perfugit, deluso Eduardo, relictâque Virgine sub spem nuptiarum; magnâ Philippi lætitiâ, qui Comitem Brabantini filiæ iunxit, nouúmque sibi conciliauit clientem. Flandri ob contumeliam efferati, ad expugnandam Ariam conuolant; sed repulsi fortiter, instar fluctuum quos retundit moles, refluxerunt in sua oppida. Philippus tandem conflato exercitu ducenta hominum millia ad Caletum ducit, hostem ab vrbis obsidio reuulsurus, aut nouo prælio commissurus regnum. Patebant duæ ad castra hostium viæ, arctæ admodùm atque difficiles; Prima ad oram Oceani, quà surgunt arenarij aggeres, altera per paludum voragines vno ponte iunctas; vtramque Anglus præmunierat tam accuratè, vt Franci speculatores renunciauerint Regi inexpugnabilem transitum. Philippus nullâ aliâ spe occurrente, Eduardum in pugnam prouocat, si generositatis aculeo extra castra educeret: ille instat testudinis suis arcibus tectus, respondit se Caletum non pugnam quærere; porrò si Francum ageret tantus pugnæ ardor, sibi ad eam patefaceret aditum. Ita Philippus subleuandæ vrbis modo interclusus, ne spectante se dederetur, cum tanto exercitu ægerrimus animo ad interna recessit: nam præstabat iacturam ferendo minuere, quàm arcendo augere.

Ludouicus Malanus Regem sequitur.

XIV. *Caletum redditum.*

Tunc Caletenses omni ope destituti appellabant clementiam Eduardi; quam ille durissimus pernegat, iubetque ciues deliberatâ omnium nece sine conditione vllâ se dedere; quod iam mensem vndecimum sua arma suasque victorias retardarent. Ad eas voces duces & Tribuni, veriti ne Francus eandem sæuitiam in se aliquando converteret, adeò precibus apud Regem suum contendunt, vt ille veniâ cæteris indultâ, sex duntaxat è primoribus tradi petierit, quorum supplicio litaretur victoriæ, metusque iræ regiæ propagaretur in alios. Itaque conuocatis in forum Caletensibus Viennius palàm conditionem proponit; omniumque suffragio sex eligendos, qui publicæ victimæ necarentur pro ciuibus. Aderat promiscua hominum turba, viri, mulieres, seniores, & pueri; simulque ad hanc tristissimam vocem, erumpit mæstissimus omnium gemitus, clamorque deplorantium calamitatem, quasi iam in vrbem hostis peruasisset, omniaque ferro, & flammis perderet. *Lamentabantur id præmium fidei, & fortitudinis fore, vt qui iis virtutibus fuissent principes, caderent ferro hostili, & dignissimi præmio soli deputarentur ad pœnam. An non præstabilius fuisset, prodere patriam, eiurare Regem, quàm tot incommoda pertulisse, quandò virtutem pœna assequitur? Quid Anglus clementiæ specie sæuissimam crudelitatem exercet?*

exercet? Omnes occidat, singulos perimat, nempè vnius criminis cunctos reos, fidelitatis aduersus Principem. Quæ illa inusitata barbaries, ciues cogere, vt ipsi meritissimos de patriâ populares, vt affines, vt progenitores de medio tollant; nam quid aliud designare sex viros, quàm ad cruciatus & mortem rapere? Nos eos confodiemus suffragiis, quos debuimus obiectu corporum tegere? proscribemus ad necem, quorum curis, vigiliisque hactenus omnium salus stetit? Veniat ipse tyrannus dirissimus, grassetur in omnium capita, necabit insontes, nullo adhuc parricidij crimine violatos. Eius generis voces dum sparguntur, passimque forum omnium lamentis & eiulatibus personat; exurgit Eustachius à Sancto Petro, opulentissimus clarimusque ciuium, & præ reuerentia tumultu sopito, ita concionem alloquitur. *Conquiescite Ciues, lachrymarum, & querelarum desinite; quam vocatis crudelitatem hostium, clementia est, & fatum quod in tot hominum millia grassari poterat, intra sex capita reuocatum, beneficium est, non supplicium. Nec vos conturbet instituendus delectus, aut difficultas designandi ad necem, quos vestris suffragiis ad magistratuum purpuram designastis, erunt qui vestros calculos eam in rem ambient; qui prehensabunt vos, qui pristinam dignitatem tanto honore cumulatam velint. Et verò quæ dignitas maior, quæ fœlicitas optatior, quàm animam pro salute ciuium ponere, mori pro Patriâ, & ad seruandam tot insontium vitam occumbere? Quis è nobis nuper, dum vrgebat hostis, dum vrgebamus, bellique munera suscipiebamus tam strenuè, quis felicitati non adscriberet mori, & suo sanguine murorum hunc ambitum, hancque ciuitatem ab incursu hostium tegere? Et reputamus ciuitatem in muris, non in ciuibus positam; pluris esse ligni, saxorumque congeriem, quàm patrum, coniugum, liberorum, atque affinium animas; in iisque seruandis parci cruoris erimus, quem toties profudimus ad defendendum fossæ, aggerisve perexiguum spatium. Hanc Superi mentem, hanc auertant infamiam. Et verò ne quis existimet, me contra id quod sentiam loqui; ecce me primum omnium designo, qui Eduardo ad vestram salutem obiiciar; felix, si vno meo capite pro ceteris plectar. Quanquam haud dubito quin plures alij Patriæ gratiâ, hanc mortem ambiant, velintque mecum gloriosissimum fatum oppetere, cui vtinam vnus solusque addicerer.* Vix ea dixerat, cùm alter ciuis, cui nomen Ioannes Aërius, duoque fratres Iacobus & Petrus Visantij, aliique duo, quorum nomina posteritati haud satis gratæ effluxerunt, vltrò ad generosam mortem se offerunt, & statim à Viennio inter suorum gratulationes, lachrymas, laudes, & lamenta, Maunyo Anglo ad vrbis portam traduntur, enarratâ constantiâ, & obeundæ mortis consilio. Ab eo ad Eduardum sistuntur, nudi caput & pedes, reste de collo pendente, clauesque vrbis tandem oblaturi. Rex haud quaquam eo spectaculo mollior, accersiri carnificem iubet, qui deditorum capita truncaret. Tunc Principes, Proceresque, tantæ virtutis admiratione, Regem apprecantur, vt calamitosis indulgeat, narrant factum, & meritò clarissimum laude exaggerant. Ille iracundiæ tenacissimus nusquam inflectitur; Legati Pontificij qui adstabant vrgent, adhibentque sanctissimas ad misericordiam preces: induratur pernicacia animi, quasi preces fusæ, noua erigerent munimenta, & vetaretur conceptam iram in Caletenses effundere. Cùm Regina comperto

Caletensium fortitudo.

D'air. visant.

PHILIPPVS VALESIVS.

quid in tabernaculo Regis gereretur, ad eius genua procidit supplex, precatúrque per Dei misericordiam, per amorem mutuum, per charissima thalami pignora, per fœtum quem gestabat vtero, vt sibi viros illos miseros condonaret. His precibus fracta est Eduardi durities, datique coniugi præclarissimi ciues. Et forsitan ea clementiæ merces diuinitùs cessit, quòd Anglis postmodùm à totâ Francia pulsis, Caletum benignitatis trophæum stetit incolume; vixque iis post ducentos annos ereptum est, cùm iam hæresis antiquæ gratiæ corrupisset memoriam. Regina Ciues donatos præter libertatem vestibus & pecuniâ dimittit; Rex Caletum ingreditur, Ciuesque omnes vrbe deturbat, euocatis Anglis qui obtinerent coloniam; ratus frustra expugnari vrbium mœnia, nisi & animi ciuium expugnentur. Ad eam calamitatem accesserat in Britanniâ clades, qua Carolus Blesensis cum duobus liberis, Ioanne & Guidone ad Rupem Eriensem, à Monfortiâ capti sunt, & cum multis Britonibus Normannisque Proceribus captiui in Angliam transportati.

Anno 1347.

Roche d'Erieu.

XV.

Induciæ inter Reges.

Capto Caleto faciliorem Eduardus se legatis Pontificiis præbuit. Ij à Clemente VI. ad abrumpendum bellum submissi, cum ab animis efferatis impetrare pacem haud possent, inducias obtinent: quibus aliquando belli furor sopitur in speciem, at reipsa vires instaurat, ad exurgendum validius. Eæ deinceps ad tertium annum productæ; nunc contractæ recens asperrimo Martis insultu interiunguntur. Godofredus Carnius Præfectus Sancti Audomari inscio Rege cum Almerico Ticinensi, Caleti Præfecto consilia agitat clandestina, de Caleto tradendo, aureorum vicenis millibus dandis in pretium. Res non clam adeo fuit, quin innotesceret Eduardo; ille Almericum in Angliam vocat, & præsenti aperta consilia, proditionem retectam, modumque impetrandæ veniæ monstrat, si Carnium prodat, & ruentem vltrò reti inuoluat. Almericus datâ fide Caletum reuertitur, (mirâ Eduardi confidentiâ, qui bis fidem fallenti fidem haberet) diemque Carnio ad tradendam vrbem indicit. Sub eam diem vtrimque ad fallendum duces se comparant; Eduardus occultè ex Anglia cum trecentis equitibus, & sexcentis Sagittariis Caletum appulsus, in arce delitet; Carnius cum quadringentis equitibus Audomaro profectus, noctu ad vrbem aduenit, Ticinensem appellat, aureos numerat, simulque arce admittitur Odoattus Rentius cum equitibus centum, qui eam obtineat. Illicò erecto sublicio ponte in admissos Angli inuadunt, & ad deditionem impares adigunt; nullâ morâ Eduardus in Carnium irrumpit, & tantâ mutatione perculsum armis aggreditur. Carniũ spes defecit non animus; iubet suos equis cursu iam defessis excendere, & quando necessariò pereũdum esset, periret, sed fortiter, & more Francico. Tunc certamẽ graue conseritur, quòd in primam lucem extractũ est; Eduardo accerrimè & iam pro salute vitæ dimicante. Etenim cum in Eustachium Ribomontium incidisset, bellatorem fortissimum, ipse pugnator strenuissimus, totâ nocte consumptâ prælio, ter aduersarij viribus in genua procubuerat; donec die illucescente, cùm Ribomontius socios omnes, cæsos aut captos animaduerteret, regi quem haud nouerat ense proiecto se captiuum tradit: Fuitque illa Eduardo victoria omnium gratissima, quę non Regem, sed fortitudinem suam coronaret

De Charny.

Caletum frustra tentatũ.

De Renty.

De Ribaumont.

coronaret. Carnium cæterosque captos humanissimè habuit, ipsos eo die in cœnam suæ mensæ admouit, Principe Valliæ præministrante; ac Ribomontio præter laudem eximiam reportatæ pridiano certamine gloriæ, donauit precariam ex margaritis corollam, eúmque libertati restituit; verâ fortitudine hostem complectente, à quo potissimum habet vt fortis sit. Per id belli facinus steterunt induciæ, vtque nocte patratum est, ita silentio tectum; Philippo non auso conqueri de Præfecto capto, cuius culpa pœnam incurrerat; Eduardo similiter haud expostulante, cuius beneficio summæque gloriæ res tota cesserat. Inter ea Philippi infortunia, duas Prouincias contractu Ciuili lucrata est Francia; vt dum bello deflorescceret gloria, aliunde sarciretur iactura. Iacobus Aragonius Balearium Rex, à Maioricâ expulsus à subditis, inopsque pecuniæ, Philippo Ruscinonem, vrbemque Monspelium vendidit, centum ac viginti aureorum millibus; iustaque fuit non pignoratitia emptio. Eo contractu Pyrenæi dati limites Franciæ; altero & commodiore ij prorogati sunt Alpium tenus. Humbertus eo nomine secundus, Delphinus Viennensis, (vnde Delphini vox mihi incertum est, nisi placet, quod probatur Chorerio, Scriptori tam eleganti quàm accurato Delphinatus Historiæ, Guigoni placuisse Delphini insigne, in pugnis & hastiludiis, picti in clypeo, & in cæteris ornamentis militaribus) partem Allobrogum qui ad Isatam iacent cum Valentinis, & Diensibus obtinebat, sedemque imperij Viennæ fixerat. Is pertæsus diuturni belli, quod Sabaudus Comes inferebat, vt se ac subditos iis ærumnis semel vindicaret, iam antè Delphinatum Philippo quibusdam conditionibus dederat: postea dolore oppressus, quod vnicum filium per imprudentiam necauerat, mundum abdicauit, séque sacræ Dominicanorum familiæ Lugduni addixit. Admisit renuntiantem Pontifex Clemens, vnoque die per plures ordines Sacerdotem inunxit, vt prauæ pœnitudini modum abrumperet. Porrò antè Monachi vestem quàm induisset, Delphinatum quibusdam conditionibus Philippo donauerat; vt donatæ prouinciæ immunitates suæ integræ forent atque illibatæ, vt ea in perpetuum in Coronam Francicam insereretur nunquam auellenda; & vt Regum Princeps natu filius, futurus regni heres, Delphini nomen & gentilitium Scutum assumeret, haberétque Delphinatum peculium suum. Ob eam rem à Rege acceperat quadraginta aureorum millia, & in annuos reditus florenorum decem millia. Deinceps placuit Delphinorum appellatio; fuítque Principibus spes certa & præiudicium regni. Accensere an iis prosperis debeam nouum Regis connubium hæreo; sanè vt læta & iucunda primordia, ita luctuosus exitus, à thalamo ad feretrum breui interuallo. Ioannam Philippi coniugem pestis rapuerat; quæ lues ab Asiâ in Europam sæuissimè propagata, in Græciâ maximè atque Italiâ, spississima funera cumulans, in Francia prima diù capita demetebat; cum Philippus subitum amorem concipit. Erat Blanca, Philippi Nauarri Regis filia, Caroli soror, dotibus animi, formaque corporis tam insignis, vt vulgò *Pulchra Sapientia* diceretur. Ea Ioanni Duci Normanniæ sponsa, postquam in Franciam ducta est, ac spectata, tam vehementi igne Rex inflammatus est, vt quam desponderat

Marginalia: PHILIPPVS VALESIVS. — *Delphinatus Franciæ accedit.* — Anno 1349. — *Philippus Blancam ducit.*

PHILIPPVS VALESIVS.

filio vxorem suam fecerit; atque adeò in tanto ætatis discrimine, conquerente filio sed in sinu, Virginem tenero ætatis flore iam senior duxit. Mors per eas nuptias ad ipsum irrepsit, ac mense septimo thalamo raptum tumulo intulit; frequentiori vt scribitur connubij vsu; cùm etiam licitorum sit intemperantia,& calor Virginis senile frigus extinguat. Blanca paulò post luci Puellam dedit;& ipsa toto vitæ cursu vidua perstitit,magnâ castitatis & temperantiæ laude; dicere solita, *Reginas Franciæ nunquam bis nubere*; innuens credo, indecorum esse & turpe feminæ à prima dignitate amore tori decedere. Philippus extinctus est anno vitæ quinquagesimo septimo, calamitatibus clarus, si quis alius Regum; quibus videbatur & fœderatos suos inficere, quasque cum Regno ad hæredes seros transmisit. Quanquam eas non meruisse est visus, in Deum pius, liberalis in homines, in periculis fortis, domi grauis atque mansuetus, vt paucas è Regum dotibus desideraret. Attamen ob tributa grauia quæ Francis imposuit, suorum amore passim exciderat, primúsque traditur Salarium vectigal instituisse, quod Gabellam vocant, (vnde Eduardi iocus Regem Salicum appellantis Philippum) quo sal vnum solis atque maris opus pretio distrahitur, venítque beneficium naturæ in rapinæ commercium. Præterea suspicionibus nimis obnoxius, vindictæ cupidior, & cùm iram admisisset, sui parum compos: sanè ingrati in Artesium animi, & obstinatæ contumaciæ pœnas, magno Franciæ damno, propagauit in seros posteros. Et Francorum intemperantissimi mores, quibus procacitas, libido, luxus, proximúsque luxus fœtus auaritia, corruperant procerum plebisque animos, tot infortunia, vt vitiorum pœnas, prouocabant; nam vicissim vt delicta Regum luit plebecula, ob noxas populi Reges plectuntur; reciproco membra inter caputque, mali atque pœnæ contagio. Et verò Philippus nihil pietatis in Deum omisit, vnde prosperitatem eliceret, nisi aliorum culpæ beneficij fontem obstruxissent. Litteras & litteratos odisse dicitur; & si eas non inuiderit filio, quem accuratè erudiri voluit atque institui; credo conscius sibi quantum malum esset ignorantia Principis.

Et moritur. Anno 1350.

XVI. IOANNES REX.

Ioannes Philippi filius capessit Regnum, secundo post quadragesimum ætatis anno decurso,iam ante in regiminis partem admissus, expeditionibus belli plurimis obitis,susceptáque ex Bonâ coniuge prole multiplici, præter indolem ad suauitatem & probitatem morum conformatam, magnâ omnium spe,vectus in solium. Verùm hæres Paterni infortunij,temeritate quadam præcipiti tot bona perdidit,claro documento,si desit prudentia, virtutes omnes in extrema vitia flectere. Perfectis inunctionis ceremoniis malo omine Regnum à sanguine auspicatus est, & quidem clarissimo. Rodulphus Comes Guinensis & Comestabilis Franciæ, quem ab Eduardo captum dixi, Cadomo expugnato, tandem ab Anglo libertatem redemerat, octoginta nummorum millibus, quos si minus repræsentaret, Guinam vrbem Eduardo traderet. Ea altera pacti conditio clam cæteris erat, negabátque Rodulphus à se initam; sed iam antea suspectus, & Ioanni haud dubiè minus gratus, in carcerem mittitur, tertióque post die nullâ iudicij formâ eodem in carcere capite plectitur, proditionis cogitatæ reus, quam

quam eum confessum, ad minuendam necis tam subitæ inuidiam, Consiliarij Regis affirmabant. At Reges inter perstabant induciæ saltem in speciem, nam in Santonibus & in Britannia se Præfecti mutuò lacessebant; nupérque Neslius Marescallus in Santonibus captus, idemque post in Britannia cæsus cum tribus hominum millibus fuerat; cùm ipse Eduardus Guinam occupat, in Bononiensi Comitatu vrbem Caleto haud procul. Fraudem sine dubio eam in rem impendit; siue Præfecti fidem auro mercatus; siue captiui Angli proditione, qui popularibus, suis viam commodam fecit; vrbs noctu inuasa atque direpta; & Franci cùm eam tentarent recipere, malè multati repulsi sunt. Appellatus ob violatas inducias Eduardus, excusauit se Philippi exemplo Caletum tentantis; præterea Guinam redemptionis pretium esse, promissum à Comestabile; se non delinquere, qui in suum inuaderet. Hoc doli successu Eduardus illectus, eandem artem vrbibus sancti Audomari & Nannetensium frustrà adhibuit: imò ad Audomarum Emericus ille Papiensis famosus proditor à Carnio captus est, & iustè in supplicium vocatus. Inter hæc resurgentis belli præludia, nouus Franciæ hostis & quidem permolestus exoritur, Carolus Nauarræ Rex cum Philippo fratre. Hic natus ex Philippo Ebroicensi Comite & Ioannâ Hutini filiâ, ita è regio vtrinque sanguine, Regis præterea gener; idémque ob morum improbitatem & peruersitatem Malus dictus; iam omni vitio deprauatis Procerum atque Nobilium animis; sibi Franciæ regnum affirmabat deberi, Salicam legem quæ excludat feminas nullam esse; natum se ex Ioannâ; amouendam stirpem Valesiam, quæ patrimonium alienum inuaderet. In id consilium iam plurimis conspirantibus, immiserat in Regem sicarios, à quibus nefariè confoderetur; sed retectum consilium frustra fuit; imò in salutem Principis cessit; qui eam ob rem stipatores corporis & custodes Prætorij, tum equites tum pedites sibi adhibuit. Prohibitus eo scelere Carolus, aliud nouum aggressus est; Comestabilem Regi carissimum de medio tollere. Is erat Carolus Hispanicus, Alphonsi filius, Ferdinandi nepos, qui cum Ioanne puero educatus, præclarisque ornatus virtutibus, sibi vnicè beneuolentiam Principis conciliauerat, dictus post Rodulphi mortem Comestabilis, Enculismensi Comitatu donatus, Regiæque auctoritatis Minister vnus & magister. Collimabat in eum vnum Nauarri inuidia, tum quod Regi charissimus foret, tum quod vnus praua consilia fide & sedulitate auerteret, tum quod olim Enculisma penes Nauarrum fuisset. Concepto facinore dum executioni intendit, versatúrque in Normannia in conspirantium cœtu, audit Comestabilem Aquilæ in oppido proximo agere; eò missum, sibi vt inuigilet suisque consiliis; nihilque cunctatus, secum raptis sicariis, sub aurotam Aquilam ingressus, iacentem in lectulo Comestabilem confodit, patratóque flagitio Ebroicas, mox Meduntum fugit. Rex audito scelere, quatriduum solus præ dolore delituit, augebatque ægritudinem quòd reo scelus impune foret; nam is erat conspirantium numerus eáque dignitas, vt vocati in pœnam haud possent, nec deberent, ne in maius flagitium impellerentur. Ij erant Harcutij fratres, Normanni Proceres omnes

IOANNES.

De Nesle.

Carolus Rex Nauarræ Franciam vexat.

Charles d'Espagne.

Comestabilem necat. Anno 1354.

Harcour.

IOANNES. omnes propemodùm, & ex ipsâ Aulâ haud pauci, qui si vrgerentur, Anglum excirent, & ad Lutetiæ portas admouerent. Quare Rex dissimulatâ vltione ad Nauarrum mittit Cardinalem Bononiensem, aliósque Proceres, qui infractam concordiam vtcunque sarcirent. Ille quasi innoxius præmium criminis impetrat, nec ad Regem pergit, nisi Comite Andegauensi altero Regis filio in obsidem dato. Sic absterso metu coram Rege sistitur, & ad quandam iudicij simulationem excusatâ nece, quam patratam ob iustas causas diceret, non vt Regi molestiam vllam facesseret; Iacobus Borbonius in perempti locum Conestabilis dictus, in eum manum leuiter iniicit, ac Reginæ, Ioanna Pulchri vxor, & Blanca Philippi vidua deprecantes ad genua Regis, veniam reo exorant, pœnâ in pecuniariam mulctam conuersâ, quâ pro necati animâ institutæ preces & sacrificia: magno Regis dolore, quando nihil acerbius, quam cui iustè pœnam debeas, iniustè parcere.

XVII. *Nauarrus iterum turbans capitur.* Carolus pœnâ solutus, & metu, quod in facinoroso deterius, profectus in Nauarram, Rebellionis instrumenta colligit, pecuniam & militem; iisque instructus duo Nauarrorum millia nauigiis imposita in Normanniam ducit, & Chereburgum appulsus, fœdè loca vicina diripit. Erat in Normanniâ Carolus Regis primogenitus, quem deinceps Delphinum appellabo, idemque dictus Normanniæ Dux; qui iam animi solertiâ præditus, quâ deinde Principum clarissimus euasit, Nauarrum ita prudentiâ flexit atque mitigauit, vt ad Regem deduxerit, impetratâ rursum petenti veniâ. Nec is erat prouocandus hostis, finitis induciis, & bellum Anglo instaurante ferocius. Quippe Eduardus Valliæ princeps, qui Burdegalæ commorabatur, vastabat Occitaniam, & Narbonem vsque, & Carcassonem prædas impune abegerat, Francísque ducibus inter se discordibus, intactus per eorum copias recesserat in Aquitaniam. Rex Eduardus similiter Caleto in Morinos populationem intulerat, & post tentatum Hesdinum, Ioanne frustra in duellum aut prælium prouocante, prædæ plenus se Caletum receperat. Ergo Ioannes vtrimque appetitus, vt potentissimè vim tandem retunderet, euocat Regni Comitia, & belli necessitate ostensâ, pecuniam in necessarios sumptus efflagitat. Franci in tergeminum diuisi ordinem, omnia benignè & liberaliter spondent: Oratores pro Cleri ordine, Ioannes Cranensis Rhemorum Antistes, pro Nobilitate Briennius Athenarum Dux, pro Populo Marcellus Parisiis Mercatorum Præpositus; omnium facultates, atque ipsas adeo animas ad Regni salutem & tutelam deferunt, statimque in tributum consentiunt, quo triginta hominum millia alerentur. Dum id exigitur, & pendentibus singulis paulò grauius est, quod promittentibus cunctis videbatur leue, Nauarrus occasione vsus repetebat prima consilia, & rebellionem suboffensis animis inspirabat. *Quod*, inquiebat, *deliramentum, exsugi ab hirudinibus Aulicis, & auaritiæ patere prædantium, ne nos Anglus diripiat? Anglus si irruat, muris vrbium, munimentis, machinis, armis, viribúsque nostris repellitur, & plerumque præda est dum prædatur; at Regi per publicanos & redemptores suos sæuienti, penetranti in munitissimas vrbes impunè, in omnium tecta & penitissimas arcas inuadenti, quis obstiterit? nunc palam esse, tam Ioannem quàm Eduardum in regnum Franciæ vt in*

in alienum irruere: qui diripiant prouincias atque populentur; alter palam & aperto bello; clam alter & pacis specie; vt hinc inde calamitosum imperium distractum in diuersa, verum legitimúmque Principem vocet. Eum se esse, ad quem iure sanguinis & hereditatis pertineret Francia; qui si regno iam anteà potiretur, auertisset calamitates quibus id obruitur; nec Eduardus tot Francis ad Cressiacum cæsis Caletum occupasset; nec Ioannes tributi nomine pauperiem omnibus fecisset: se tamen quanquam affectum iniuriâ, publicas curas haud deposuisse; paratum se ad sanciendam populi libertatem; si qui seruari ac defendi vellent, ad se confugerent, experturi patriæ patrem, quem iniustè Regem repulissent. Iis sermonibus cùm Normanniam atque Picardiam ab Rege plurimùm abalienaret, Delphinus ad eum profectus, singulari virum deuincit industriâ, multáque pollicitus deducit Rhotomagum, vt de conditionibus pacis conuenirent. Tunc Rex à Delphino admonitus, simulatâ venatione Rhotomagum aduolat improuisus, admissúsque pseudothyro in castrum, Nauarrum deprehendit cum Delphino prandentem, & socios conspirationis. Simul omnes captos in custodiam mittit; & quibusdam ipso die, plaustro vectis in apertum campum, truncata sunt capita, Comiti Harcurio, Grauillæ, Mambuæo, & Dombleto: iustâ quidem pœnâ, sed præcoce, vt euentu patuit, & animos auertente potius quàm terrente. At Nauarri frater, in eandem caueam impingendus, ad nocendi facultatem liber, iura gentium violata conqueritur, Regi per pacis speciem vim illatam; deinde reliquos coniuratos euocat, atque Angli opem efflagitat. Ita repentè bellum exardescit. Franci instant, & municipia Nauarro eripiunt; primum Ebroicas, vrbem miseram, ferrum toties & flammas perpessam; & impugnabant Pontellum matitimum; cùm Dux Lancastrius adductis quatuor Anglorum millibus, eos vicissim ad receptum cogit. At is ingruente cum exercitu Rege, retro cedit, quærítque effugium; cùm repente Rex in Aquitaniam euocatur, & in nouum hostem imò calamitatem nouam abripitur. — Ponteau de-mer.

XVIII. *Apparatus ad pugnam Pictauiensem.* Cran & Bouciquaut.

Eduardus Valliæ Princeps, post latas Occitaniæ populationes, in alteram Franciæ partem conuersus, Aruernos atque Bituriges diripiebat; iámque prædas abegerat ad Auarici mœnia; deleuerat trecentos equites, quos in eum Cranensis & Boucicautus conuerterant, & in Blesenses deflectens Romorantium vrbem & castrum expugnauerat machinis; cùm audito Regem cum exercitu aduentare, prædam ferens magnis itineribus per Pictones in Aquitaniam redit. Etenim Ioannes contractis copiis, Procerum atque Nobilium magnâ frequentiâ aduolabat ad Ligerim, cupidus prædatores intercipiendi, & exigendæ ob tot rapinas vindictæ. Tantâ celeritate Ligerim ac Vigennam transmittit, vt properantem Eduardum vno die antecellerit, & ipse Eduardus de consilio Regis certior factus, circumspiciénsque conclusum exitum, nisi victoria faceret, regreditur versus Pictauium, & milliari ab vrbe tertio locum seligit commodum, cui nomen *Marpertuis*, in quo castra ponit, seque communit situ loci atque industriâ. Surgebat tumulus, bis mille passus complexus ambitu; dumeta circùm horrebant, sepésque densissimæ; hinc silua cædua, inde vineta intricata sarmentis; via paulò demissior ad summum tumulum deducebat,

IOANNES. sed ita angusta, vt tres duntaxat homines simul admitteret, & hinc inde dumo altissimo texebatur. Eo in tumulo collocat milites Eduardus; si qua spatia minus sepe spissantur, curribus implicat, fossam circumducit, in fronte Sagittarios disponit, & quà media via incedebat; iubétque equites ad summum tumulum præstolari, pedibus quidem, sed apparatis ad manum equis, quos in omnem euentum conscenderent. Ribomontius ad explorandum hostem à Ioanne missus, obseruata sedulò omnia Regi renuntiat, ac rogatus sententiam, quid agendum foret; censet, amouendos equos, equitem pedibus deducendum ad pugnam, prælongas lanceas decurtandas ad quintum pedem; quoniam, affirmabat, densa inter virgulta longa hastilia magis detrimento essent quàm vsui. Ribomontio ab Eduardi sub Caletum pugnâ erat fama ingens, & celeberrima gloria; quamquam hoc consilio sat demonstrauerit, quantùm ducem inter & pugnatorem intersit. Aliquot alij suadebant abstinendum à prælio, circumcludendum hostem, pabula & cibaria detrahenda; necessariò intra diem tertium confectam famem nullo periculo, quod nunc aleâ dubiâ tentaretur. Ad peiorem sententiam Rex accessit, & quadrato agmine ad Maupertusium contendit. Verùm cùm aciem ad prælium expediret, aduolat Talerandus Petrocorius Cardinalis, ab Innocentio VI. Pontifice ad conciliandam pacem Legatus; ac tametsi ab Rege sæpius antè reiectus, nunc primis signis sese obiiciens, Regem per Deum orat, ne pugnatum eat in eos qui se cupiant dedere, nullo periculo suam victoriam fore, leges tantùm dicat. Ægerrimè ad hæc verba se Ioannes suósque continuit, diemque Cardinali permisit, vt hostem ad deditionem adduceret. Porrò Eduardus in eas venerat conditiones; vt iuratus septennio ab armis in Franciam abstineret, prædam captiuos atque vrbes restitueret; demùm Burdegalam abiret viâ quæ Regi placeret. Eæ conditiones ab Rege repulsæ; nulláque placuit, nisi vt Eduardus cum centum selectis Equitibus se captiuum omninò traderet. Erat Regi indubitata victoria, & incendebant militarem animum, vindictâ iam flagrantem, tum Ribomontius, tum Cauuæus Catalaunensis Episcopus, inglorium & ignominiosum affirmans, si Rex ipse, tota Nobilitas, tantúsque exercitus, nihil aliud præter æqualem pacem conficiant. Ita Cardinalis repulsus, & quidem cum probro, quasi in Anglos propensior, lugens & calamitatem præsagiens, secessit Pictauium. Iámque illucebat funestissimus Franciæ dies, decimus nonus Septembris, cum vtrinque ad pugnam instruuntur exercitus. In Francico omnia, ad amplitudinem, ad pompam, fastum tumidum, & ad victoriæ speciem comparata; quinquaginta hominum millia, centum & viginti vexilla, ipse Rex, eius quatuor filij, Proceres, ac totius penè regni Nobilitas; arma speciosa, aurum, gemmæ, purpura; quæ per lata camporum æquora, iucundissimum oculis præberent spectaculum. Contra in Anglico, octo hominum millia, virgulta inter sepésque latentium, sed tumore nullo, paratis in omnem euentum animis. Protinus ex Ribomontij sententiâ, equites relictis equis, abiectísque calcaribus, cum pedite in tria agmina diuiduntur: primum ducebat Dux Aurelianensis Regis frater, alterum Delphinus, in quo tres eius fratres; tertium ipse Rex, selecti equites

Ribomontij error.

Chauveau.

Anno 1356.

equites trecenti, quos Marescalli ante peditatum educerent. Rex adequitans ordines, insinuabat; *iam adesse hostem, quem ipsi toties voto & desiderio praecepissent, spectari coram praedatores illos, qui nullo iusto bello, nusquam acie iustà contenderent; sed vilem plebeculam diuexarent, fortes in timidos, in fortes ignaui; iam retrusas in latibulum suum vulpeculas, haud ægrè extrahi ac deleri posse: meminerint ipsi se pugnare sub Regis oculos; qui non exigeret, quin ipse praestaret.* Nec Eduardus rem obibat instrenuè. Sagittariis ad vim repellendam compositis, egregius animi & militaris roboris iuuenis, pugnam Cressiacam singulis memorans, duces & milites inflammabat verbis. *Iam praiudicari victoriam, quod irruerent Franci, nec se obsidione ad extrema adigerent; quid fortibus optatius quàm pugnare, & à dextrâ victoriam non à ventre conficere? Non perterreantur hostium numero, eosdem esse qui ad Cressiacum immensà multitudine profligati essent, palmæ memoriam nondum effluxisse, quamplurimos sub signis esse qui vicissent; ipsum se reportasse victoriam, & si ex praeteritis futura colligimus, deprehendere in animo ea victoriæ signa, quæ tunc percepisset. Spectarent aurum, purpuram, gemmas, & inaurata quibus Franci collucerent arma, ea sibi concessa spolia; opes Franciæ in hostilia castra confluxisse vt diriperentur; vno prælio, prædam, gloriam, & salutem referrent; atque arbitrarentur sibi vel honestam mortem obeundam, vel in vitam reliquam immensas diuitias, laudem incomparabilem, & honestum otium comparandum.*

XIX.

Delibata primùm per Francos pugna est, iussique trecenti equites se in viam quà patebat tumulus abdere, & ad superna per obstantem hostem irrumpere. Hinc prima mali causa, totiúsque fons cladis. Angli Sagittarij vtroque latere dumis tecti, prægrandes sagittas, & aculeis asperas in obiectos equos eiaculantur (nam equites sat arma grauia protegebant) eósque transadigunt: Saucij equi doloris impatientiâ agmen omne confundunt; alij in posteriores pedes se erigunt, alij retro cum impetu vertunt, quidam occumbunt afflictis humi sessoribus, plerique in proximam aciem rapiuntur, pedites proterunt, locóque submouent. Ita impeditum primum agmen, dum retrò cedit, spatiúmque ad restituendos ordines quærit, in secundum infunditur, illudque pari modo permiscet ac turbat. Tunc erumpentes extra vallum Angli, quà equites, quà sagittarij, haud ægrè perturbatas acies aggressi per latera, fundunt atque disiiciunt. Et verò fuga fit & consternatio; è Francis plurimi in proximos equos insiliunt, séque stragi proripiunt: ipsi Regij adolescentes, Delphinus & fratres, Præfectis educationi ducentibus, inscensis equis abducuntur à prælio; vnus Philippus natu minimus, vixdum pubes, ad patrem instauraturus pugnam recessit; ita discessu Principum acies reliqua profligatur, vnúmque fugæ studium superest. Contemplabatur è summo tumulo Eduardus, ad quem eo momento conuersus Ioannes Chandosius, dux militari peritiâ clarus; *Eamus*, inquit, *mi Princeps, nunc victoriæ tempus est, ea nos vocat; Regem Franciæ aggrediamur, capietur haud dubiè; noui animum viri, nunquam terga vertet.* Eduardus continuò cum selectis ducibus, & grauiori equitatu, in confusa agmina impetum facit; iisque nullo negotio disiectis & fusis, tertium etiamnum integrum aggreditur. Enimverò prælium

Pugna Pictauiensis.

Chandos.

IOANNES.

lium instauratur denuò, Francis sub oculos Regis generosissimè dimicantibus. Et memorantur in primis Athenarum Dux Comestabilis, & Borbonius Dux, qui ad Regis latera sub extremum spiritum depugnarunt; imò spectabatur ipse Rex liliato paludamento refulgens, fortissimè omnium prælians, Philippúsque filius, nouus Franciæ Scipio, tenero corpusculo quantùm licebat obtegens patrem. Verùm cùm iniqua foret pugnæ conditio, pedibus omnes Franci certarent, patenténtque Anglis equitibus irrumpentibus, tandem agmen tertium victum ac fusum est. Deturbatum erat vexillum Franciæ, cæsúsque signifer Gotofredus Carnyus; iámque hostis victor in Regem & filium irruebat. Vnus filius propugnabat patrem, ac tametsi grauiter saucius, neglectâ salute, de vno patre erat solicitus, cùm à Rege iuberur se dedere; eoque facinore Audacis sine Imperterriti nomen adeptus est. Nihilominus Rex inuictus animo confertam turbam disiiciebat; audiebantur acclamantium voces, vti se dederet; imò comminantium mortem, si cunctatur; ille intrepidus versabat huc illuc gladium, séque admirabiliter tutabatur; tandem accedenti propius Morebequio equiti Atrebatensi, séque Francum dicenti, cæstu contradito, Rex dedidit se; nec sine periculo, irruente turba; derractúsque est digito pretiosus carbunculus, quem gestabat, eo se inuictum fore existimans; malè à lapillo securitate quæsita, quam à prudentiâ suâ non præstaret. Post Regem captum, fuga & cædes Francos obtriuit. In ipsâ acie cæsa sex millia, octingenti nobilitate præcipui, è proceribus multi, Dux Borbonius, Comestabilis, Clermontius Marescallus, Carnyus, Guillelmus Barrensis, Cauuæus Episcopus pugnæ tuba, Rupifocaldius, Sancerra, Lauallius; aliíque plurimi. Nec ipso cædes campo stetit; victores insequuti fugientes ad portas Pictauij plures ceciderunt; occludentibus Pictauiensibus portas, ne simul victor admitteretur cum victis; videntúrque qui scribunt occisa decem Francorum millia, numerum vtriusque stragis meminisse. Captiuorum numerus propè immensus: in iis præter Regem & filium eminebant, Pontiui Comes, Comites Eusius & Longauilla fratres, Comites Tancaruillæ, Dammartini, Vindocini, Iuinuillæ, Andreghenus Marescallus, & Sintræus eques celeberrimus; cæteri tam frequentes, vt Anglorum singulis quinque séxve fuerint; pluréque dimissi sunt à victoribus, redemptionem polliciti. Spoliorum opulentia supra fidem est; cùm Franci certatim quidquid domi pretiosum foret secum detulissent; derelicta à victoribus multa; vnæ gemmæ aurum & supellex argentea in prædam cesserunt. Estque illa clades post Cortracensem Francis ignominiosissima, temeritatis atque audaciæ proles; vt prodigio sit Francorum cæcitas, & supra omnem fidem; tam recenti Cressiacæ cladis memoriâ, (nam decem anni duntaxat intercesserant) eodem modo, eâdem amentiâ dimicatum, proiectámque victoriam, quam vnius diei cunctatio reportasset. At quam diuturnâ & lugendâ serie calamitatum, suam proteruiam atque insaniam luent! Rex ab Eduardo summâ humanitate & reuerentiâ exceptus, Burdegalam ductus est, & aliquot post menses Londinum; Eduardo pariter humanissimè & amicissimè Regem veluti hospitem accipiente; sed vt est honestissima triumphi

Regis fortitudo.
Et Philippi filij.

De Charny.

triumphi ſpecies victum Principem magna pompa deducere; ita eſt victo luctuoſum ſolatium præbere pompæ materiam, & aliena gloria ſuam ornare miſeriam. Verùm hoc euentu par eximium fortuna compoſuit, Principes duos moderatione certantes; quippe Ioannes aduerſitatem egregiè tulit, altiſſimo animo, & ad calamitatis ſenſum impenetrabili; Anglis mirantibus victam in trophæo ſuo fortunam: & Eduardus ſupra votum felix, ita proſperitatem habuit in poteſtate, vt nec verbis nec factis elatior, vllatenus modeſtiam læſerit; imò annitente Petrocorio Cardinale, in biennium conceſſit inducias, quaſi nouæ victoriæ ſementem ſereret, & prolapſum hoſtem nollet obruere. Præterea Dauidem Scotiæ Regem, iam nono anno captiuum libertate donauit: an ratus ſupra mortalitatis faſtigium eſſe, duos ſimul Reges habere in cuſtodia.

Delphinus & fratres erepti Pictauienſis cladis periculo, ſe receperant Pariſios regni caput, vnde in corpus reliquum ordo & regimen propagarentur. Porrò Delphinus in procella ſæuiſſima clauo ſe admouens, rerum adminiſtrationem ſuſcipit, titulo Gubernatoris regni aſſumpto; nam Regentis nomen viſum inuidioſius. Primùm duo erant momenti maximi procuranda, Regis capti libertas, & difficillimi belli gerendi ratio. Earum rerum quia pecunia inſtrumentum & machina erat, regni Comitia indicit Pariſiis; ratus in tanta calamitate neminem eſſe, quin priuatis incommodis ſubleuatam rempublicam & ruina vindicatam vellet. Verùm ſecus quàm exiſtimauerat contigit. Legati ex ſingulis vrbibus lecti, poſtquam Pariſios conuenerunt; à ſeditioſis & turbulentiſſimis viris in contraria ſtudia impelluntur. Duo præcipuè flammam ventilabant, Robertus Coccius Epiſcopus Laudunenſis, & Stephanus Marcellus vrbi Pariſienſi Præfectus, quem dicunt Mercatorum Præpoſitum: ij ſiue à Nauarri aſſeclis corrupti pecunia, ſiue ambitione & cupiditate regiminis, pertraxerunt Comitia ad quædam poſtulata quæ Delphino facerent; antequàm de ſubſidiis in regnum & bellum agerent. Erant ea; primùm vt Conſiliarios omnes & miniſtros amoueret, ac vocatos in iudicium condemnaret; deinde vt Nauarræ Regem libertati aſſereret, regij ſanguinis Principem, aptiſſimúmque, qui vt tempora perturbata erant, cura & induſtria regnum ſubleuaret; poſtremò vt abrogato prorſus concilio, ſubſtitueret triginta ſex alios, quos ipſi ex ſingulis ordinibus dicerent, iique vni de rebus publicis conſulerentur. Delphinus ad eam tempeſtatem clauum inflectendum ratus, moram flagitat ad reſpondendum; variiſque cunctationibus rem procraſtinando Comitia ſoluit, reſponſo in commodius tempus dilato. At quia vrgebat neceſſitas præſens, ſibi fidos reíque publicæ peramantes in ſingulas prouincias mittit, qui opem flagitarent, & auxilium in præſentem miſeriam. Qui gnauiter functi officio, pecuniam impetrant, quæ triginta hominum millibus ſtipendio eſſet, dum de libertate Regis amplius conſultaretur. Et Occitaniæ ea in re memorabile in Principem ſtudium, cuius priuatis Comitiis, Armaniaco Comite moderante, decretum eſt, vt ad bellum nouem Equitum millia publica Ordinum ſtipe alerentur; néve dum Rex in cuſtodia ageret, vir vllus aut mulier, aurum, argentum, mar-

Margin notes: XX. *Pariſienſes primò tumultuantur.* — Le Coq. — *Occitaniæ in Regem ſtudium.*

IOANNES.

garitas, aut gemmas vesti adhiberet, iisve se ornaret; néve læto colore sese indueret, aut vestimenta ad ornatum incideret; Comœdis præterea & tibicinibus interdictis; rati lætitiæ sensum pro peccato esse, dum Rex suus lugeret in carcere; nec adeò priuatam esse calamitatem Principis, quin ad bonos subditos deriuaretur. Eam porrò laudem sibi Campani etiam vindicant. Delphinus post eas res vtcunque stabilitas, Metas profectus est, ad inuisendum Carolum Imperatorem, auunculum suum, vt à sapientissimo & amantissimo Principe admodùm iuuenis consilium atque opem exposceret. Et quidem in spem certam subleuatus est; verùm per absentiam eius inualescit Parisiis factio, cogitúrque Dux Andegauensis Delphini frater edictum abrogare, quod de monetâ nouâ propositum erat; & ipse Delphinus ad tumultum regressus, adigitur à seditiosis ad instauranda Comitia. Quibus euocatis, cum eadem de Ministris Regiis flagitarentur, & in ipsum Delphini palatium seditiosi fecissent impetum, iisdem Coccio & Marcello instigatoribus, amouentur veteres Consiliarij, & de republicâ meritissimi; Petrus Forestius Cãcellarius Archiepiscopus Rothomagensis, Simon Bussius in Parlamento Præses primarius; aliique, quibus fides & in regnum amor, fuit noxæ & pœnæ. Ex ipso etiam Parlamento plerique eiecti, subrogatis in eorum locum, qui maximè omnium nouis rebus & Nauarro studerent. Dum Francia laborabat in capite, sua etiam lues membra diuexabat. Nam in Normannia Philippus Nauarri frater, adiuncto Gotofredo Harcutio, proditore illo percelebri, agros incendebat; & in Britanniâ Lancastrius expugnabat Rhedones; atque prouincias cæteras prædones diripiebant atrociter. Vnus famosissimus Arnulphus Cernolus è Phocensi Prouinciâ in proximas terras irrumpens, ac præcipuè in Cauares, quos popularus, Pontificem Innocentium Auenione obsidet, eóque audaciam vir nefarius promouet, vt receptis à Pontifice quadraginta nummorum millibus, Auenionem admitti voluerit, ad Innocentij mensam accumbere, atque instar Principis à ciue excipi; non tantùm impunitate partâ flagitio, sed pompâ & plausu. Harcurius interea proditionis geminæ pœnas luit, qui prælio fortè conserto, suis profligatis, cùm nec fugere vellet nec dedere se, post cæsos plurimos, securi quàm fortissimè dimicans, confossus lanceis, in trophæum suum incubuit. Et Lancastrius obsidionem Rhedonum soluit, siue induciis, siue Bertrandi Guesclini præclarâ fortitudine; quem Delphino Deus pugnatorem egregium instruebat, gente Britonem, Roberti Guesclini filium, adhuc adolescentem, primóque tirocinio efformantem, in quem mox euasit, Imperatorem clarissimum.

Tumultus renouatus.

De la Forest.

De Bussi.

Cernolus prædo.

Harcurius cæsus.

Du Guesclin.

XXI.

Nauarra Rex liberatus.

Eas inter turbas factiosi Parisienses nondum quieuerant; duo adhuc ipsis erant conficienda, libertas Nauarri, vtque Cocius Antistes in consilium Regis adscisceretur. Primum fraus perficit, Ioanne Pequinio Gubernatore Artesiæ in suas partes abducto, qui falsis indiciis ab arce Artesiâ Nauarrum Regem eripuit, deduxítque Ambianum; alterum audacia ipsius Antistitis, qui suffragante Marcello Delphinum adegit ad euocanda tertium regni comitia. In iis cùm seditiosè, sed ad sensum populi accommodatè, de regni miseriis perorasset, conquerens eas omnes ab iis qui ad consilia régia adhibe-

adhiberentur fluxisse, prouinciarum Legatis poscentibus, admissus est in Delphini consilium, ac statim pro audaciâ principem locum inuasit. Prouecta in cupitum verticem ambitione; eam vt stabiliret, agit de reuocando in Aulam Nauarro; obtinétque haud ægrè Reginis deprecantibus, vt ipsi fide publicâ ad veniendum Parisios caueretur. Venit igitur magno fautorum atque Nobilium comitatu, & in sancti Germani diuersans, iusso erigi pegmate; vnde quondam Regibus erat consuetudo spectandi duella publica, euocat populum ad concionem. Erat ille natura ad dicendum factus, imbutúsque à puero eloquentiæ facultate, lubricam artem parauerat flectendi animos, & ad nutus suos conuertendi. Iis subsidiis, & miseratione ex calamitate carceris implente exordium, immensam quæ conuolauerat plebem ad suam mentem pertraxit. Parisios summis commendauit encomiis, miserias carceris exaggerauit, causam demonstrauit, quod publici boni studiosus, Ioannis Regis administrationi intercessisset; tum fusè Franciæ calamitates, tributa, cæteráque ex bellis infortunia ad molliendos animos enarrauit; contumeliosè de Ioanne & Eduardo loquutus, quos asseruit iniustè inuasisse in regnum, quod suum foret, se tamen iure suo decedere, ne nouo bello populares obrueret, satis sibi esse, si cum ipsis vnà contenderet, ad instaurandam publicam felicitatem, calamitatum causas abigendas, & liberandam Franciam tyrannis sæuissimis. Hæc grata in vulgus, magno omnium plausu excepta, nouum regnum Nauarro conficiunt, singuli in tutelam eius confugiunt, iurántque se in potestatem ipsius venturos. Nec mora, Marcellus conuenit Delphinum, exposcítque vt Nauarro Regi postulata concedat, atque illicò Laudunensis Delphini responsum occupans, dicit, ipsum paratum ad excipiendum Nauarrum. Ita Delphinus, inops opis atque consilij, intus prodentibus qui Nauarro fauebant, foris vrgente Marcello, & tumultu Parisiensium, pluribúsque iactatus iniuriis, inuitus postulatis Nauarri annuit. Primùm vt sociorum cadauera quæ etiamnum pendebant Rhotomagi, refigerentur patibulo, & honestè tumularentur, restitutis bonis quæ fiscus rapuerat, tum vt vrbes & castra quæ in Normanniâ obtinuerat sibi redderentur, tertiùm vt pro iacturâ & incommodis grauibus numeraretur ingens pecunia, postremum vt quidquid egisset litteris publicis aboleretur. Iis impetratis, Rhotomagum Nauarrus contendit, vt vrbes reciperet, ac patibulatos sepulchro conderet. Et quidem postremum id celebritate magnâ exequitur, habitâ oratione ad populum, quâ proditores nefarios dicebat Martyres, qui mortem boni publici causâ obiissent: verùm alterũ haud perficiebat, Præfectis vrbium recusantibus eum admittere, dum Rex apud hostes captiuus ageret. Ea Præfectorum seu fides, seu contumacia necem propemodùm Delphino consciuit, quippe Nauarrus Præfectorum duritiam Delphini voluntatem interpretatus, eum veneno aggreditur, è quo vita quidem incolumis, sed diu perstitit inualetudo, pilis & vnguibus decidentibus, & toto corpore adeò macrescente, vt sceleto propius videretur. Submissus à Carolo auunculo Medicus natione Germanus, inusto in brachium cauterio sanauit Principem, monuítque vbi fluere desineret, mortem affuturam. Nauarrus postquam animaduertit conualescere Principem, prohibitúmque

Parisios venit.

Auctoritatẽ summam vsurpat.

Delphini ex veneno morbus.

IOANNES.

tumque successum criminis, ad primam artem versus; Parisienses flabellis incitat, de violata fide conqueritur, Normannicas vrbes nullas restitui; palámque Delphinum signat, qui promissis haud staret. Iam Parisiis gliscebat eam ob rem seditio, quam Marcellus vt incenderet, iubet omnem populum insignia noua induere; vt capitia colore cæruleo rubróque distinguerent; nam cæruleus Franciæ, ruber Nauarræ conueniebat; hoc quasi vexillo furorem ad cædes proximas instruente. Nec vnam plebem agebat insania, Vniuersitatem ipsam inuadit, cœtum illum doctrina & & pietate percelebrem; à qua legati ad Delphinum missi, qui procaciter Nauarro promissa repræsentari exposcerent, additæque minæ, si cunctaretur. Mox conceptam vesaniam vnius hominis cædes luci dedit. Quidam Macæus Ioannem Bailletum Quæstorem Franciæ cùm necasset palam, in ædem sancti Iacobi confugerat. Delphinus ratus originem mali comprimendam, mandat Roberto Claromontano Marescallo Normanniæ, & Ioanni Catalaunensi Senescallo Campaniæ, vt noctu sicarium è templo rapiant, pœnáque iusta afficiant, illi obsequuti ipsa nocte hominem ad patibulum adigunt. Postero die, viso cadauere, increscit vesania: exclamat populus, violatam immunitatem Ecclesiæ, mortem insonti oblatam, vindicandam in auctores, qui Nauarri petitis iustissimis refragarentur. Marcellus arreptà occasione, se ducem præstat, agitq; populum in Delphini palatium. Prima plebis victima Petrus Dacyus Aduocatus Regius, qui in vià occurrens discerpitur; tum furiosi in Palatium Regis inuadunt. Conuenerat Delphinus cum plerisque Proceribus in conclaue quod sancti Ludouici dicitur, agebátque de rebus ad Patrem in præsentia conscribendis, cùm Marcellus selecta sicariorum turba in conclaue penetrat, & Marescallos duos Clermontium & Catalaunensem ad Delphini pedes obtruncat; cruore Clermontij in Delphini os redundante. Quo furore Princeps perterritus; *Ecquid*, ait, *Sanguinem Franciæ vultis effundere?* negauit Marcellus iussitque securo animo esse; tum caputium bicolor capiti suo detractum Delphino tradit; quódque Delphinum tegebat, rinctum in roseum obsoletum, & auro distinctum, capiti suo imponit, totúmque diem in trophæum violatæ maiestatis gestat. Cæsorum cadauera triduum plebi fuerunt ludibrio; fidesque in Principem eum exitum nacta est; adeò casus humanitatis incerti, vt virtuti asylum vel in amplexu amantis Principis non sit. Delphinus paulò post negotia prætexens, Compendium venit, séque tantisper furentibus rapuit; incredibili altitudine animi, qui ad clauum staret tot inter procellas; nec abiiceret se, quem eiicerent sui.

Seditio renouatur.

De Clermont. De Chaalons.

D'Acy.

Marescalli cæsi.

XXII. Porrò agitantem pœnas in rebelles nouus tumultus distinuit, sua lue campos deuastante, ne calamitate rura vrbibus cederent. Ad vrbem Bellouacum, die festo aliquot rustici post quam incaluerant mero, de publicis rebus colloquentes, vt vulgò assolet, deplorata miseria Franciæ, accersunt infortunij causas à Nobilitate, qua insignes Regem suum in pugna Pictauiensi turpi socordia prodidissent, & adhuc voluptatibus domi indulgerent, in addictos rusticos exercerent sæua imperia, dum Ioannes in custodia esset; expertes publicæ calamitatis; nisi quod singuli Interreges forent,

Iaqueria Rusticorum tumultus.

&c.

& vsurparet sua quisque in ditione tyrannidem. Ad has voces subita correpti insania, exclamant, delendam esse Nobilitatis illam progeniem, auerruncandam luem à Franciâ, hominésque perdendos, qui nemini commodi, cunctis essent perniciosi & detestabiles. Nullâ dictis morâ, quæ ad manum erant arma corripiunt, fustes, furcas, falces; atque in Nobilis domum, quæ forte occurrit, impetum faciunt, (Franci Nobiles rure in castellis habitant) herum, coniugem, & liberos mactant. Confluunt rustici è proximo pago, & in aliud castrum irrumpunt similiter; statímque instar nimium accumulatâ prædantium multitudine, terribilis factio in omnia castra peruadit. Ea dicta laqueria, ab eo quem sibi imposuerant ducem, cui Iacobus Bonhomius erat nomen; vndè & Iacobi & Boni homines appellari; ac breui furor adeò inualuit, vt iam in Picardiâ, Artesia, & Briâ; Nobiles omnes castellis pulsi sint, castella incensa, facultates direptæ, necati quamplurimi, ingenti sæuitiâ & inumanitate. Memoratur abominanda crudelitas; cùm semel castro expugnato, captum Dominum induerunt in veru, ad ignem assârunt, spectante coniuge, quæ post stuprum illatum, adacta est cocti mariti degustare carnes; tum in frusta concisa, proiecta est canibus pabulum. Atrocissima einsmodi facta Nobiles omnes atque adeò Proceres ad exscindendam teterrimam vomicam concitarant; prima Meldis strages prælusit cæteris. Eam in vrbem Dux Aurelianensis Regis frater cum vxore secesserat, & in eam confugerant aliæ matronæ nobiles, circiter quadringentæ, tutæ vt rebantur munimentis vrbis, & Principis dignitate. Duodecim Iacoborum millia circa Parisios prædabantur, séque iis multi è plebe cupiditate prædæ adiunxerant, cùm audito Meldis Nobiles feminas agere, continuò ad vrbem spolia rapturi aduolant. Pleræque vrbium magno in Nobiles odio fauebant Rusticis; Meldenses accedentibus portas aperiunt, excipiúntque ædibus turbam irruentem: forum ibidem vrbe in mediâ est admodùm tutum, ædificia Matronâ amne circùm ambiente; eum in locum se abdunt feminæ, propugnantibus Fuxio Comite, & Boatum Principe, quæ regio est in Aquitaniâ. Commodùm ij reuertebantur è Prussia, equitibus sexaginta stipantibus, compertóque in via Nobilium feminarum periculo, digressi Meldas, se suámque operam ad vim repellendam obtulerant. Nec passi à vilissimâ turbâ forum oppugnari, per apertas portas erumpunt; & armorum fulgore primùm perculsos, mox fortitudine militari fractos, mactant, proterunt, fundunt, cæsísque aut fluuio mersis plus septem millibus, cæteros in fugam agunt; ipsique vrbi flammas subiiciunt, quæ tam diros hospites excepisset. Adeò suam cuique Natura artem ingenuit: bellum Nobilibus atque imperium, agriculturam Rusticis atque obsequium. In Picardia Delphinus eosdem greges facinorosorum mactabat, cæsis viginti millibus, vno die sacro Ioanni Baptistæ; Dominúsque Concyus institutâ per ditionem suam venatione, belluas teterrimas ferrô & suspendio perimebat. Tandem eodem anno quo exorta lues compressa est; postquam Deo ob Nobilium noxas sat pœnæ datum est, & noua tortorum crimina suis etiam pœnis sunt obruta. Delphinus interea Regentem se dixerat, suóque sigillo litteras publicas muniebat, hac inscriptione;

Anno 1358.

Bonhoms.

Crudele facinus.

Rusticorum cædes varia.

Captal de Buch.

Sire de Coucy.

IOANNES. *Carolus Primogenitus Regis Francorum, regni Regens*; Eiúsque custodiam Ioanni Dormantio dederat; quanquam adhuc penes Laudunensem tota

Delphinus dictus Regens. auctoritas foret. Oppressis Rusticis, plurimos Nobiles qui ad se confugerant sub signis retinens, adiunctóque ex Germaniâ milite, validum conflat exercitum, in quo triginta hominum millia recensita; & ad delendam Parisiensem iniuriam, ac Nauarrum sede imperij deturbandum, copias omnes versus Parisios ducit. Nauarrus per Delphini absentiam vrbem amplissimam, Marcello fautore, ad nutum flectebat; dictus erat populi comitiis totius Regni Dux, machinis muros vrbis instruxerat; Anglos euocauerat, quos commodis vrbis locis imposuit; eductísque quatuor militum millibus, in Campaniam bellum intulerat. Delphino admoto, arcessitur à Parisiensibus, quorum villæ conflagrabant incendiis, instabátque iam fa-

Charenton. mes propior, pago Carentonio ab Regiis capto, & imposito ponte quo gemini amnes frenarentur: ideò celeriter cum suis aduolat, turbámque pauidam studiosè confirmat. Verùm cùm aliquoties erumpendo, per suorum stragem repelleretur, aduertetétque iam beneuolentiam vulgi senescere, seque ob illata incommoda iam odiosum, Sandionysium recessit; vrbi pacem aut auxilia valida curaturus. Illam nolens perfecit, modo quem minimè omnium intendebat.

XXIII. *Delphinus Parisiis excipitur.* Nam præter infortunium prius, nouo facto Parisiensium odium concitat. Cum Delphino fœdus tandem contraxerat, suis quidem rebus percommodum, pollicente multa Delphino, sed euentu difficile, cùm recepisset effecturum se, vt Parisienses trecenta nummorum millia ad redemptionem Regis conferrent. Eam pecuniam vbi à ciuibus flagitat, vulgò fremere atque indignari; *Eam esse Regis Nauarræ in bonum publicum solicitudinem: illum patrem patriæ, Parisiensium defensorem; eò curas, studia, & præclara promissa vertere; vt ipse sibi pararet conditiones pingues atque opulentas; at permolestas Parisiensibus, quibus facultatum flos diriperetur, haud placere pacem bello tristiorem; nec captis euenire posse acerbius, quàm bonis spoliari.* Ita Nauarri postulata reiecta, & ipse plenus tædij præsidium Anglicum Sandionysium euocat. Eorum trecenti in vrbe substiterant, cùm rixâ ortâ inuaduntur à populo, cæduntúrque multitudini impares; iámque sexaginta necatis, propagabatur cædes in reliquos, nisi Marcellus aduolans ad tumultum sedandum, cæteros Anglos plebi obsequuturus condidisset in carcerem. At nocte proximâ ab eodem emissi, arcessitis Sandionysio sociis, Parisinos, quàm multi extra muros occurrunt, obtruncat in vindictæ solatium. Excandescunt ciues, instántque Marcello vt se ducat in grassatores, cunctanti minantur, & nolentem in Anglos propellunt. Ille tandem prodit, ac solerter ducit in locum diuersum, reducítque nullo hostium viso. Agmen regrediebatur perturbatum nullóque ordine; cùm Angli à Marcello admoniti aggrediuntur extremos, vincúntque haud ægrè, necatis sexcentis. Ideò in vrbe tumultus increscit; Marcellum ciues proditionis insimulant; iámque palam ad reuocandum Delphinum conspirant: accedunt viri probi, ac boni publici studiosi, proscindunt Nauarrum: quantum in periculum vrbem conijceret, cæteráque damna exaggerant; suntque auctores,

vt

vt appellent Delphini clementiam, eiúsque obsequio se addicant. Placet consilium, & deprecantibus Ioannâ Reginâ, Legato Pontificis, atque Episcopo Parisiensi, impetratur venia à Delphino; & præter duodenos qui poscerentur ad pœnam, vrbi toti condonatum flagitium. Marcellus interea haud ignarus suo capite sancitum iri cum Delphino fœdus, agit cum Nauarro, prodendæ ac perdendæ vrbis hoc consilium init; vt nocte designatâ, portas sancti Antonij & sancti Honorati ipse recluderet; Anglos Nauarrósque admitteret; tum simul in inimicorum cædes decurrerent, obtruncarent incautos, & nemine iam repugnante, Nauarrum Regem Franciæ dicerent. Conspiratio cùm emanaret ad plures, quibusdam bonarum partium viris innotuit. In iis tres sempiternâ digni memoriâ, Ioannes Maillardus & Simon frater, ac Pepinus Essartius, vindicauerunt vrbem pernicie, magnámque gloriam magno periculo compararunt. Ipsâ flagirij nocte, Ioannes Maillardus, comperto Marcellum horâ duodecimâ iturum ad portam sancti Antonij, quâ Nauarros admitteret, is selectâ amicorum turbâ venturum occupat, & postmodùm in accedentem rixâ commotâ, securi obtruncat; iustè diffisso capite quod tam praua consilia parturiebat; dein consortes disiicit; & continuò equo inscenso vexillum explicat liliatum; signum faustum Francis inclamans, quo sancti Dionysij nomine in pugnam aguntur. Ciues eo clamore exciti, arma corripiunt, se duci adiungunt, nulláque morâ Maillardo præeunte ad portam sancti Honorati conuolant; alteram turmam à Marcello designatam vt Anglos exciperet similiter inuadunt, necant aliquos, cæteros capiunt, vrbíque salutem & securitatem præstant. Primâ luce Maillardus conuocatos ciues docet quid proximâ nocte actum sit, omniúmque consensu qui capti erant damnatos, variis per vrbem suppliciis necat. Tum bini Senatores ad Delphinum missi, qui orarent vrbi vt parceret, expiatæ proditorum cæde, atque ipsi flagitanti plurimùm se restitueret. Eóque die ingenti omnium gratulatione vrbe exceptus est, & in Luparæ castro diuersatus, mutatis animis, & ad sanam mentem conuersis; adeò plebi nihil certum est, sed voluntas mutabilis, nullâ boni malíve constantiâ. At Nauarrus spe regni depositâ, in vindictam exarsit, auctísque per fautores copiis, postquam agros vastauit crudeliter; castra atque vrbes quæ Matronam, Sequanam atque Oesiam amnes coërcebant, vi occupat aut proditione, stringítque Parisios lento obsidio. Et furorem auxit, quod aliquanto pòst Parisienses Thomam Laditum ipsius Cancellarium, dum ab vno carcere in alium traducitur, humi protritum, nudum per cœnosos vicos extraxerant, & in amnem proiecerant. Sed dum Nauarrus sæuam perniciem regno infert, mox nouo repentè consilio, atque iniecto propè diuinitus cum Delphino reconciliatur.

Ioannes. *Marcelli mors.* *Des Essarts.* *Mont-joye S. Denis.* *Anno 1358.*

Appetebat induciarum cum Anglo exitus, paxque bello deterior imminebat. Siquidem Ioannes Rex postquam Eduardo flagitanti in Franciam summum imperium obstitit diu: dixítque sæpius, *non tanti esse libertatem Regis, vt Regni seruitus eius pretium foret, paratúmque se mori in vinculis, vt in libertate Francia ageret*, tandem diutinæ captiuitatis pertæsus, in nouas conditiones consenserat, quibus non tota quidem Francia clientelaris Eduardo

XXIV. Bellum cum Anglo.

IOANNES. esset; sed ipsi tot prouinciæ detraherentur, vt in membra discerptæ tenuis admodùm spes salutis foret. Nam cum summo imperio tradebantur Normanni, Cœnomani, Andegaui, Turonenses, Pictones, Santones, Aquitani, & Vascones; in Picardia præter Caletum, Pontinium, Bononia, & Guinæ; vt reliqua Francia interdicta Oceano, ceu ab vbere infans raptus, expiratura breui videretur. Delphinus conuocatis comitiis eas fœderis leges perlegit, & in exordio fœderis obseruatum, indignari omnes maximè, quod Eduardus Francorum se Regem appellaret, Ioannem verò Regem Francum; reiectúmque omnium calculis instrumentum turpissimum; bellum præoptatum, atque vltrò oblatæ omnium facultates, ad asserendam Regni maiestatem. Ea Francorum constantia fortissimúmque consilium immutauit Nauarrum; isque professus est ad procurandam patriæ gloriam se commoda sua abiicere; atque adeò pacem cum Delphino ferit; iustis conditionibus; vt sibi vrbes quas ante bellum obtinuisset restituerentur, admirantibus multis peruersitatem animi repentè conuersam, & diuino consilio rem assignantibus; aliis timori, cùm Anglo se haud vellet permittere, & Melodunum Regens obsideret, in quo tres Reginæ, Ioanna Nauarri materrera, Blanca soror, & Ioanna coniux, captiuitate haud procul aberant: imò haud paucis existimantibus bonam mentem à pessimo Principe simulatam, animúmque vitiis tam altè imbutum, haudquaquam posse virtuti patere. Eduardus postquam à Francis repudiatum est fœdus, constituit in eos deportare exercitum, tam numerosum, vt Regnum quod infringere pace non poterat, Marte obtineret. Ingentes cum in euentum instruxerat copias, excitáque omni Anglicâ nobilitate, vt quod obseruat Froissardus, mulieres duntaxat & senes dimitterentur in Insulâ, paucíque milites quibus arcium portuúmque custodia traderetur, ipse mille supra centum nauibus Dubri soluit, & Caletum appellit integris copiis; scribítque Villanius recensita in exercitu centum millia militum. Atque is adulto iam Autumno, sub hyemem imminentem, non Franciam modò sed ipsum cœlum expugnaturus atque elementa, Caleto educit exercitum, & versus Campaniam mouet. In tria agmina dispertiuerat copias; primum agebat Comestabilis Marchiæ Dominus, medium ipse Rex; postremum Princeps Valliæ, cum tribus fratribus, & selecto iuuentutis flore; medium inter & postremum impedimenta & commeatus sex mille curribus vehebantur; obtinente immensum spatium tanto apparatu, & ante prælium iam agente pompam victoriæ. Etenim Delphinus, cùm ad eas vires repellendas deficeret miles, quidquid armatorum erat in munitas vrbes coniecerat; imitatúsque Fabium seruatorem patriæ post Cannensem pugnam, calamitates Cressiacam & Pictauiensem prudenti formidine persanabat: nec fuit agris inferenda vastatio, ita direptis superiore bello per Nauarrum, vt ad iumentorum pabulum ne herbula quidem superesset. Eduardus institutum iter Rhemos vertit, eo consilio vt capta vrbe inauguraretur cœlesti chrismate, nuncupatúsque Rex Franciæ, iam venerandus in cæteras vrbes admitteretur. Rhemos obtinebant Ioannes Cranus Archiepiscopus, Comes Porcianus, eius frater Hugo, aliíque Nobiles, cùm præsidio

Eduardi exercitus.

Anno 1359.

Eduardi expeditio.

De Porcieu.

sidio valido; quorum fortitudine post repressum primum Anglorum impetum, cætera hyems confecit, atque acerbitas tempestatis. Nam sub initium imbres assidui; tum nives frigidæ, mox pruinæ, gelu, & cæteræ hyemis asperitates, sic adstrinxerant milites, continebántque in tabernaculis, nullis campis alimenta præbentibus, vt post alterum mensem Eduardus, obsesso quàm obsidenti propior, post temporis & iumentorum iacturam soluerit castra. Tum lustrauit Campaniam, si quam vrbem indefensam corriperet: ita Catalaunum, Darum, Trecas, & Antisiodorum prætergressus, nullibi ausus intentare obsidium, Temodurum expugnat, deflectítque ad Burgundiam, prædas quæsiturus; quas postquam Burgundiæ Dux redemit ducentis librarum millibus, versus Parisios retrò iter flectit. Iam Nauarræ Rex nullâ causâ quàm improbitatis infracto fœdere bellum agitabat, oppriménsque Normanniam, Delphinum & Parisienses premebat admodùm; cùm Eduardus exercitum ad vrbem admouet, lacessito ad pugnam Delphino. Ille se continens munimentis, nec quid Martis aleæ permittens, retundebat hostem immotus; iam Francis suo magno malo prudentibus. Quamobrem Eduardus, cùm eum nec ad pugnam cogere, nec vrbem expugnare imminuto exercitu posset, recessit in Britanniam, militem instauraturus; initóque nouo belli consilio, vt quando totam Franciam præter vrbes aliquot obtineret, iisdem alimenta eriperet, constituto ad singulas milite, qui obstructas agris excluderet, faméque vinceret, quæ pugnam negarent.

Tonnerre.

XXV. *Pax cũ Anglo ad Britiniacum.*

Verùm postquam abscessit Parisiis, Delphinus præsenti defunctus periculo, passus est Legatos Pontificios, quorum princeps Andromus Roquius Abbas Cluniacensis, ipsum Eduardum de concilianda pace conuenire. Et primùm repulsi asperrimè, mox Lancastrio Duce in sententiam suam perducto, ipsius sermone induratam Regis mentem emolliunt. Quippe Lancastrius ætate, affinitate, & sapientiâ ex rebus gestis collectâ, apud Principem potens, incertos belli insinuabat euentus. *Nihil periculosius quàm hostem victum ad extrema impellere; seipse doceret, quis ad Cressiacum Pictauiúmque vicisset; ingentes exercitus ab exiguis profligatos; quod illos temeritas, arrogantia & præsumptio agerent; istos calamitas prudentiæque mater necessitas continerent sub signis; iam stare à Francis victrices illas virtutes, transiuisse ad Anglos vitia; vt si contumacia accedat, in easdem clades haud difficulter incurrant. At quæ spes, quàm incerta, quàm supra modum immensa, expugnandi singulas tot munitas vrbes! cúmque recens validúsque exercitus, vnâ Rhemorum vrbe frustra tentatâ, penè conciderit; quantùm temporis, quantùm copiarum opus ad cæteras perdomandas erit? Iam gloriæ satis tot victoriis partum, recederet dum tot adhuc laudes integræ starent, nec se amplius inuidenti fortunæ committeret; securâ pace stabiliret parta, tumulóque iam propior futuris heredibus, certam & iustam hereditatem pararet.* Eius generis prudentissimis monitis Lancastrius Regis animum sensim inflectebat, repugnantem tamen, ambitione perstante, quæ Franciæ regnum voto iam hauserat. Sed Deus consiliorum auctor, motórque mentium, nouo prodigio cunctantem Eduardum impellit in pacem. Agebat tunc in agro Carnutensi, diripiente cir-

IOANNES. cùm pagos milite; cùm repente sæua tempestas exoritur. Venti vehementissimus turbo terram perflat, caliginosæ nubes cœlum condunt, prægnantésque fulminibus tum inuectam noctem fulgetris pellunt, tum horrendis tonitribus terram necem in momenta intentant, & ecce nubibus prodigiosa grando effunditur, quâ tentoria excussa, iumenta cæsa quamplurima, sancij homines, perturbatus totus exercitus, putatúsque dies imminere orbi postremus. Et in animos grando penetrauit; ita cunctos terror & malorum ingentium perculit metus. Eduardus ipse peruicacissimus omnium conceptâ formidine, humi supplex procumbit; ac conuersus ad templum Deiparæ Carnutensis, cuius apex longè refulgebat, pacem vouet, si procella desæuiat, superstitque incolumis: Sanè immensâ ipsius gloriâ, ad quem vincendum euocanda fuit è cœlo machina; nec minore Franciæ, ad cuius salutem infirmis mortalibus exurgeret Deus. Extemplò ad constituendam pacem dies dictus, locúsque Bretiniacum, pagus Carnutibus haud procul; missique à Delphino Ioannes Dormannus Cancellarius, Ioannes Melodunensis Comes Tancaruillæ, Bouciquautus Marescallus, & periti forensium rerum, quales Simo Bussius primarius Parlamenti Præses, & Ioannes Marasius Aduocatus: legati ab Anglo Lancastrius, Comites Norantonius, Varuicius, Suffolcius, & Ioannes Boatum Princeps. Intra octiduum conuentum est de conditionibus: quarum præcipuæ; vt Anglus Aquitaniam latissimis finibus & summo imperio obtineret, clientelari iure prorsus abolito; porrò in iis finibus continebantur Santones, Pictones, Enculismenses, Petrocorij, Cadurci, Lemouices, & Bigerti; præterea idem Rex Caletum, Pontinium, Guinam, cum adiunctis ditionibus iure supremo possideret, & ad Regis redemptionem, aureorum tricies centena millia Delphinus penderet, in præsentiâ sexcenta millia, cætera designatis temporibus. Contra Anglus iure cederet, quod vindicabat in regnum Franciæ, præcipuè in Normannos, Andegauos, atque Cœnomanos. Addita pleraque alia, in monumentis Francicis porrecta fusiùs; in quibus obseruanda Delphini solertia, qui cùm animaduerteret ad iniquas conditiones se adigi; in instrumentum fœderis aspersit scrupulos, vocúmque formulas; vnde postea commodiori fortunâ resilirent Franci à fœdere, illibatâ fide. Postquam vtrinque ea in pacta iuratum est, Eduardus reducto exercitu, profectúsque Londinum, Ioannem Caletum misit; vnde solutâ pecuniâ donaretur plenâ libertate. Porrò in tantâ regni miseriâ, exhausto ærario, agris iam tertium annum deuastatis, vrbibúsque fame propè enectis, cùm id auri colligi haudquaquam posset, Rex affinitatem cum Galeatio Vicecomite, Mediolanensi Duce contrahi passus est. Ille opulentissimus Principum, & affinitatis regiæ cupidissimus, sexcenta nummorum millia obtulit Regi, si filiam Isabellam Ioanni Vicecomiti primogenito filio dare nuptam vellet. Eáque est calamitas, quam Villanius illius æui scriptor clarissimus, & ipse Italus, acerbissimam dicit, ac fenestissimam omnium cladium; qua Regius sanguis, & illustrissimus orbe vniuerso, in nouam familiam miscebatur; paternâ miseriâ pudorem virginis licitante. Dicta dos puellæ, Comitatus Virtutum, exilis in Belgica secunda ditio; quasi

Pax patrata prodigio. De Chartres. Bretigny. *Conditiones pacis.* Anno 1360. *Regis affinitas cum Galeatio.* Des Vertus.

quasi suppudeter cognationem fateri, & dote imminutâ demeretur de probro.

XXVI. *Regis libertas.*

Pecunia persoluta, datísque obsidibus, Rex liber emissus est; obsidum magnus numerus, præcellentium dignitate; in iis Philippus Dux Aurelianensis, Duces Biturix & Borbonius, Comites Andegauensis & Alensonius; è Proceribus præterea lecti, atque ex Franciæ primariis vrbibus clari ciues. Eduardus qui Caletum eam in rem venerat, postquam Ioannem opiparo excepit conuiuio, abeunti postero die Edmundum Principem duósque filios Edmundum & Lionetum honoris causâ viæ comites dedit; iique pedites peditem Regem Bononiam vsque deduxerunt; piam voto concepto peregrinationem ad Deiparam Virginem obeuntem. Rex postliminio in solium reuocatus, recepto Nauarro in gratiam, Parisiis lætitiâ summâ excipitur, donatus ab ciuibus, mille pondo argenti, fabrefacti in vasa. Exinde fœdere implendo actum est; multæ prouinciæ detrectabant in potestatem Angli transire; Marchiani, Petrocorij, & Armaniaci, profitebantur se ornatos priuilegio à Carolo Magno, ne vnquam à regno Francico auellerentur, & vehementer instabant ne id contingeret; verùm Rege contra obnitente, se Anglo dederunt. Rupellensium fides in paucis enituit, qui nullo studio, nullis precibus, nullâ contentione prætermissâ, ne à regno Franciæ abiungerentur, tandem perstante in sententiâ Rege, anno vertente Anglum admiserunt, ante testati se vi ad transitionem eiusmodi cogi, futuros Anglici iuris labiorum tenus, at mente intimâ Francici; insculptáque in animis lilia nunquam expungenda. Hæc Ioannes ingenuè & fide magnâ exequebatur, cùm Eduardus lentè & moliter occupatas arces dimitteret. Imò noua lues ex illorum præsidiis inuasit Franciam. Etenim dimissi milites cùm plerumque sine stipendiis mitterentur, rapto viuere atque alieno assueti, in cohortes conueniunt, mox in legiones, & illatâ in proxima loca vastatione, iam exercitum conflant, & recensentur hominum sexdecim millia. Ij se Societates dixerunt, siue Tardiores, quod serius ad diripiendam Franciam, tot calamitatibus perditam venissent: nihilominus decursis Campaniâ, Burgundiâ, Niuernensibus, & Bellijocensibus; & vndique prædâ pro miseriâ temporum raptâ, in Lugdunensi agro hæserunt, incumbentes amplæ ciuitati, proximásque prouincias deuastantes. Ioannes ad rescindendam hanc luem, postquam sæpius Anglum compellauit, vt qui ipsi stipendia metuissent eos haberet in potestate, & ex lege fœderis pacatas ditiones contraderet; saltem ad prædones opprimendos sumptus diuideret, militémque sufficeret; ad quæ postulata Anglo obsurdescente, ipse tandem Iacobo Borbonio mandat, conscribere militem, ac vomicam illam abscindere. Borbonius euocatâ nobilitate, è Burgundiâ, Delphinatu, ac Phocensi Prouinciâ, nouem hominum millia plerosque equites sub signa mittit, ducítque in prædonum turbam. Illi diuturnæ periti militiæ, attísque memores quâ sub Eduardo bis vicerant, ad pagum Brignæum, nono ab Lugduno vrbe milliari, castra ponunt in colliculo, eáque ratione copias collocant, vt inspectantibus partem dimidiam duntaxat obiicerent. Ea ars hostibus fraudem primùm, mox stragem intulit.

Rupella fides.

Tard-venus *Pradones vastât Franciam.*

Brignais.

IOANNES.

tulit. Quippe Franci nobiles, indignati in prædonum turbam ceu in iustum hostem depugnare, speculati ipsos negligenter ac dimidiâ parte conspectâ, paucissimos esse renuntiarunt; eáque mente incuriosè & socorditer eos aggressi sunt. Verùm ij fossâ & munimentis quæ deduxerant tecti, primò in accedentes vim maximam telorum & saxorum effundunt; quibus postea quam primum agmen protritum est atque perturbatum; ex auersa tumuli parte selectum equitatum immittunt, qui incautos hostes à tergo adortus, magnâ strage cædit, & in fugam agit. Necati plurimi Nobiles; Borbonius eiúsque filius grauiter saucij, vix è pugna educti, Lugduni postridiè expirarunt. Hac victoriâ sæuissimis grassatoribus ianua in omnes prouincias patefacta, & verò egregiè functi sunt munere; viris passim peremptis, stupratis per vim feminis, templis violatis, spoliatis altaribus, pagis oppidísque succensis; vt iam Anglicum bellum præ hac miseriâ lusus foret. Sed vt suam luem in plures prouincias spargerent, pluresque simul diriperent, in duas turmas sese dispertiunt; altera minor numero, conflata ex tribus Vasconum millibus, duce Simone Batesole, Ansam occupat castellum ad Ararim, quartâ Lugduno leucâ, atque inde cis vltraque fluuium, in Bellijocenses, Matisconenses, Hæduos, & Niuernenses, latè grassatur; altera amplior, se ad Rhodanum applicat, & duce Belgerante, Auenionem, Pontificem Innocentium, totámque Pontificiam Curiam, in prædam designat. Verùm Auenionem iam tertium prædatorum agmen stringebat: nam plurimi aliorum opulentiâ illecti, nomen in eandem militiam dederant, ductore quodam, qui se Amicum Dei, & inimicum omnium nuncupabat, & appellationem posteriorem implebat, obuios quosque per diros cruciatus interimens. Iis Pontifex hostibus circumcinctus, frustra promulgatâ Crucigerorum militiâ, Marchionem Monferratensem famâ celebrem euocat; nec ille prædones ausus ferro aggredi; sed postquam duces conciliauit pecuniâ, reliquam turbam, ingentis prædæ factâ spe, in Italiam duxit; iisque copiis Vicecomitem Mediolanensem, infensum Pontifici profligauit. Batesoles ad bellum vsque Hispanicum in statione inuictus perstitit.

Ansa.

XXVIII. *Burgundia regno annexa.*

Regno ita turbido, Ioanni hereditas vel lucrum obtigit. Philippus Burgundiæ Dux, ætate iunior, ductâ Margaritâ Ludouici Flandrensis filiâ, nullis liberis vitam amittit; postremus primæ illius stirpis Ducum Burgundiæ, à Roberto Roberti Regis filio per annos trecentos & triginta ad ipsum deductæ. Obtinebat præter Ducatum Burgundiæ, eiusdem Prouinciæ Comitatum, aliósque geminos Bononiæ atque Artesiæ. Ioannes statim Burgundiæ Ducatum inuadit veluti vacuum, affirmans eum regni Francici feudum, quod deficientibus liberis, regno vnde erat profectum restitueretur; cæteros Comitatus proximis heredibus tradit; Bononiam Ioanni Bononiensi Philippi Ducis auunculo; Artesiam & Comitatum Burgundiæ Ludouico Flandriæ Comiti, nato ex Margaritâ Philippi Longi filia. Ita videbatur Ioannes heredum iura cumulasse & vota, nisi Nauarro Regi in Burgundiam iuris species cederet. Nam Eudo IV. Philippi demortui auus tres sorores in matrimonium dederat, Margaritam natu maximam Ludouico Hutino,

Hutino, Blancam Carolo qui dictus est Pulcher, Ioannam minimam Philippo Valesio; ex Margaritâ nata Ioanna Nauarri mater, ex Ioannâ natu minimâ Ioannes Rex; quamobrem Nauarrus ex maiori natus, totam hereditatem adibat, quam iniquè occupari à Rege assereret. At nunc sensus iniuriæ intra verba stetit, mox in apertum bellum proruptùrus. Rex postquam Burgundiam regno adiunxit, Auenionem proficiscitur, acturus cum Innocentio; egítque diutius, donec eo defuncto Vrbanus V. dictus est Pontifex. Venerat simul Auenionem Petrus Cypri Rex & Ierosolymæ, Attaliâ Ciliciæ vrbe nuper captâ clarus, & flagitabat à Christianis Principibus in Saracenos subsidia. Appellatus Ioannes, parum attentus in regni sui miserias, profitetur expeditionem; ac die quo Christi Domini morientis defletur memoria, Crucem ab Vrbano suscipit, cum Voldemaro Daniæ Rege, ad Pontificem salutandum adueniente. Sed cogitanti Palæstinam nouum iter & tumultus nouus se obtulit. Principes quos Anglo datos obsides dixi, Aurelianensis, Biturix, Andegauensis, & Borbonius, quanquam liberâ in custodiâ haberentur, pertæsi diuturnæ à Francia absentiæ, nouum fœdus cum Eduardo compegerant; vt à Rege secundas tabulas impetrarent, quibus abdicaret se imperio summo Aquitaniæ; tum vt Rex Eduardum liberum faceret de damnis à prædonibus regno illatis. Ceterum Principes eam ob rem ducti, fœdus Ioanni oblatum, & discussum in concilio. Id autem obnitente Delphino reiectum ab omnibus, quamquam Rex pro inditâ bonitate id comprobaret; ac statutum nullas tabulas nouas conficiendas, cùm priores, Angli culpâ, non essent admissæ; porrò damna obrigisse ipsius etiam culpâ, qui ex fœdere milites suos non continuisset. Hæc dum aguntur, Andegauensis se fugâ proripit, venítque Parisios. Et quidem Rex pater acerbè succensuit, quod fidem publicam violasset, & ad regressum vrgebat, quem cùm ab adolescente libertatem omni officio præponente haud impetraret, nec vi optimus pater vellet conficere, ipse pro filio suum offerre caput constituit, & in Angliam proficisci, vt ab Eduardo nouas conditiones exoraret, bellíque consilium, si quod inde exurgeret, interciperet præsentiâ. Et hæc vera itineris causa; publicum bonum, paterna indulgentia, amor pacis, studiúmque belli restinguendi; non conceptus in feminam amor; quod in bonum Principem excogitauit calumnia. Nec ab eo consilio vllis suorum monitis, aut Delphini precibus amoueri se passus est; desiderio expeditionis sacræ admodùm flagrans, quam belli Anglici metus conturbabat. Ergo in Angliam delatus, comitante Petro Cypri Rege, lectísque Francorum Nobilibus, perhonorificè ab Eduardo excipitur. Sed mox pompa gaudij in luctum desiit; postquam Ioannes morbo inter festos plausus concepto cessauit viuere; anno ætatis quinquagesimo sexto; calamitate ad extremum spiritum insequente, vt in alieno animam poneret. Eduardus summâ magnificentiâ funus prosequutus est, reuectúmque est in Franciam corpus, quieturum tandem in sepulchro. Erant Ioanni virtutes plurimæ, indolis bonitas, simplex & apertus animus, qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis ageret; summa fides, & quædam in promissis præstandis religio; plerumque dicebat; *quando fides*

IOANNES.

Ioannis itinera.

Ioannis mors.

Anno 1364.

IOANNES. *& promissi securitas ab orbe exularent, ab ore & mente Principum numquam ablegandas*; summa generositas, fortitudo imperterrita in adeundis periculis, in ferendis aduersis inuicta; in Deum pietas, in patrem obsequium, in suos amor; liberalitas in viros fortes & litteratos, in inimicos clementia, & quidem præclarissima singula; nisi Prudentia defuisset; cuius defectu tot tantæque dotes, vel irritæ, vel degeneres in opposita vitia, calamitates magnas importarunt. Sanè graui detrimento fuit; quod leuior in proponendo, in exequendo constantior foret; mirâ mentis intemperantiâ, vt suscepta leuiter vrgeret fortiter, nec admitteret aliorum consilium quod suum regeret. Quid, quod nocuit aperta illa simplicitas; quando Regum pectus, quantumvis candidum & sincerum, Sacrarij instar passim patere non debet; estque consiliorum Principis vt personæ veneratio, quæ spectantes absterreat. Felicior in liberis quàm in gestis fuit; nam præter Carolum Regem, cœlitus datum ad paternos lapsus emendandos; duo filij clarissimis Principum truncis stirpem posuerunt, Ludouicus Dux Andegauensis, Andegauensem familiam, Regésque Siculos propagauit; Philippus patri charissimus, Burgundiæ Duces progenuit: quanquam iste in posteris infensissimam patriæ luem dedit. Ioannes Biturigum Dux, liberis suis superstes, æuo diuturno orbitatem solatus, bonitate morum patri consimilis, senectutem vltimam ad nouas Franciæ calamitates prouexit.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER VNDECIMVS.

SYNOPSIS.

Carolus quintus, sapiens dictus. Pugna ad Coquerellum. Blesensis à Monfortio cæsus. Guesdinus in Hispania. Malandrini prædones. Causa noui belli in Anglum. Apparatus ad bellum. Bellum cum Anglo. Guesdini facta; Idem Comestabilis. Lemouicum captum & euersum. Angli nauali prælio victi ab Hispanis. Rupella à Francis capitur. Touarsium captum. Dux Britanniæ pulsus. Exercitus Anglicus perit. Eduardi mors, filij, & patris. Bellum instauratur. Bellum in Nauarrum. Monspelij pœna mitigata. Carolus Imperator in Franciam venit. Res in Britannia variæ. Guesclini mors. Angli in Francia nouus exercitus. Caroli Regis mors. Carolus VI. Rex. Dux Britanniæ reconciliatus. Seditio Parisiensis. Bellum in Flandria. Pugna ad Rosebeccam. Malleatores Parisienses. Maresius vocatus in pœnam. Parisiensium pœna. Angli è Flandria pulsi. Schisma Vrbanum inter & Clementem. Ludouicus Andegauensis in

Italia moritur. Rex Isabellam ducit. Belli Flandrici finis. In Anglicum bellum apparatus. Apparatus irritus. Biturigis cunctatio. Clissonius à Britanno captus, & liberatus. Caroli Nauarri mors. Bellum cum Gelrio & pax. Rex regnum administrat. Gasto Phœbus Comes Fuxiensis. Borbonij in Africam expeditio. Canis castrorum custos. Armaniacus in Italia. Comestabilis à Craně[s]i cæsus. Factiones Aurelianensis, & Burgunda oriuntur. Regis sonticus morbus. Regis morbus incurabilis. Philippus Burgundus Regens. Rex ad tempus sanatus. Pax cum Anglo. Hungarica expeditio in Turcam. Rex Angliæ necatus. Dissidium inter Aurelianensem, & Burgundum. Aurelianensis Regens. Philippi Burgundi mors. Ioannes Burgundus Philippo succedit. Burgundus necat Aurelianensem. Burgundus fugit. Burgundus Parisios venit. Ioannis Parui pro Burgundo oratio. Concordia inter Burgundum, & Aurelianensem. Genua Francos pellit.

I. CAROLVS V. SAPIENS dictus.

Pugna ad Coquerellã.

CAROLVS postquam patris corpus Mausolæo maiorum condidit, nunc regiminis compos, quod gerebat antè precariò, nouam administrandi rationem init. Quippe gnarus quas calamitates aui patrísque temeritas importasset Franciæ, statuit viâ contrariâ afflictam rem publicam sublenare, & solerti prudentiâ mederi vulneribus, quæ cæca generositas intulisset; verè Fabius Francicus, qui publicam rem cunctando restituit, & consilio fortunam subiecit. Nam regni sui mens, in conclaui abditus, per fratres & legatos, seu per manus & ministrantia membra conficiebat pugnas & bella; & periculo subductus, nusquam committebat aleæ rem vniuersam. Ac statim regni primordia insigniuit victoriâ Deus. Ioannis obitu Carolus

Anno 1364. Nauarræ Rex in spem Burgundiæ experrectus, cùm Regem Carolum despicaretur, atque vt rebatur consilio inferiorem atque prudentiâ, quam fraude, dolo & simulatione metiebatur, sanè sibi audaciâ imparem duceret; palam arma parat, tumultúque Normanniam miscet. Rex instituto suo vim oppressurus, diem Proceribus indicit, sanctissimæ Trinitati sacrum, quo se Rhemis sisterent, ad inaugurationem obeundam; interim silentio militem euocat, tradítque Guesclino & Bauciquautio. Duo oppida ad Sequanam obtinebat Nauarrus, Meduntam & Meulancum; iisque

Mante, & Meulan.

amnem, vbet alterum Parisiorum, ceu clauibus habebat in potestate. Ea duces Regij inuadunt, ac nullo strepitu, dolo militari, Meduntam primùm

mûm, dein Meulancum, leui periculo nullóque damno securi occupant. Nauarrus eâ iacturâ perculsus, copias contrahit, veniúntque in subsidium commodè Ioannes Grallius, Capitalis Bucchius, dux magni nominis, cum quadringentis equitibus, & Iouellus Anglus cum trecentis. Copiarum Dux Grallius dictus, iussúsque ad hostem pergere. Nec is longè inquirendus fuit; aduolabat eodem voto Guesclinus, occurrítque Grallio ad pagum Cocherellum, Ebroicis haud procul. Grallius Capitalis explorato hoste, & numerosiore perspecto, in tumulo virgultis atque arbusculis consito recipit militem, & præiudicatâ victoriâ, beneficio loci se tutatur, tota acie in tria agmina distributâ; ac primum Iouellus, alterum ipse, tertium Maruellius nothus continebant. Eodem ordine distributos milites Guesclinus ducit, primum agebat agmen ipse, conflatum ex Pictonibus, alterum ex Francis Comes Antisiodorensis, tertium Robertus Canolus, prædo ille insignis; erátque à tergo Vasconum legio bellicosissimæ gentis, ductore Perdicca Albretio; quos studiosè ad signa Carolus euocauerat: ij militari audaciâ, centum ex suis designauerant, qui Capitalis vexillum per tela atque enses eriperent, aliósque triginta, qui Capitalem ipsum vi caperent atque abducerent. Vbi ad radices collis deuentum est, noua belli facies vtrinque spectatur. Guesclinus suos instructos in aciem sub signis continet, nusquam passus in tumulum inuadere; mirâ in iuuene moderatione, qui consilio sub æstum prælij Martem subiiceret; nec secus Capitalis se concludit septo, hostíque eliciendo, direptos enses fulgentésque hastas ostentat. Postquam diutius in conspectu hæserunt, iámque Francos ardor solis perureret, receptu simulato Guesclinus militem iubet abscedere, præmissísque impedimentis & lixis, postremum agmen ordinem soluere. Tunc Iouellus haud dubiè ratus Guesclinum fugere, impetu raptus, dehortante multùm Capitale, decurrit in planitiem; cæteráque agmina simul in prælium trahit. Enimverò Guesclinus voti compos, acie haud ægrè instauratâ, in hostem conuertitur, ac pugnam conserit. Eâ tempestate magnum Anglorum robur in Sagittariis erat, quorum grandes Sagittæ arcubus missæ, plerúmque milites transuerberabant; eam in perniciem oblonga scuta Guesclinus parauerat, quibus agminis principes tecti, exceptâ grandine, integri ad hostem euadunt, miscetúrque prælium atrox. Vascones sui consilij memores, Capitalis vexillum primò eripiunt, tum ipsum non incruenti inter hostium tela præliantem egregiè capiunt atque abducunt; ac demùm post plurimam internecionem Guesclinus vincit. Nullus hostium fugam capessiuit; cæsi omnes aut capti, pugnatúmque dextrâ non pedibus. In captis præcipui, Capitalis, Grauilla, Iovellus, Roussillonius, Saquevilla, aliíque; sed Grauillam Rex truncauit capite, ob maiestatis violatæ crimen; Iouellus vulneribus paulò post obiit. E Francis haud pauci extincti sunt, in iis Belmontius Vicecomes, & Annequinus balistariorum præfectus, dignitate primi. Ea victoria, relata ptidie inaugurationis regiæ, quâ Rex cum Ioannâ Borboniâ coniuge, magnâ Procerum frequentiâ, inunctus est chrismate; & nuntiata postridie palma omnium animos felici augurio hilarauit, cogitantium iam mutatam

De Gralli, Captal de Buch.

Cocherel.

Sagittarij Angli.

De Beaumont. Annequin.

Sff 3 sortem,

CAROLVS V.

sortem cœlóque auspice illucere Franciæ prosperitatem. Carolus reuersus Parisios, Ducatum Burgundiæ Philippo fratri, vt designauerat pater constituit; Burgundis omninò postulantibus Principem, à quo regerentur; iuuenémque fortissimum ad profligandos prædones, qui ferocissimi incubabant Franciæ legatum dicit. Porrò dum ille labore multo sparsam luem contendit opprimere, & Charitatem munitam ad Ligerim vrbem obuallat, capítque; tandem in Britanniâ lis illa ingens, Blesensem inter atque Monfortium, atrocissimâ pugnâ disceptatur & diiudicatur.

Philippus Dux Burgundiæ. La Charité.

II. *Blesensis à Monfortio cæsus.*

Iam anno post vicesimum tertio, quà armis, quà induciis, variè promota, & sopita controuersia, ambitione Ioannæ Blesensis ad finem vergebat. Ea fœdus à marito ictum de diuidendâ Britanniâ rescindens; belli tuba, coniugem ad decretoriam pugnam impulerat: isque accuratè contractis viribus, ad Monfortium Auræum oppidum obsidentem, exercitum ducit. Bretiniaco fœdere excipiebatur Britannia, fásque erat Regibus pace illibata vtrinque opitulari clientibus; & Anglus Monfortio, cui filiam vxorem dederat; selectas copias duce Ioanne Chandosio celeberrimo victore submittit; Francus Blesensi affini suo Guesclinum & militem, quantùm bellum Nauarricum patiebatur; Britanni Nobiles suo quique addicti Principum, pars Monfortium pars Blesensem fouebant. Aduentanti Blesensi occurrit Monfortius, aciémque ad pugnam instruit, sed Belmanegrio Nobili Britone intercedente, alterum diem arma repressa sunt, dum ille conciliandæ paci incumbebat; cuius spem abrupit vel Chandosij malignitas, vel Blesensis vxorij nimis cupiditas. Vtrinque acies tripartitò dispositæ; Monfortianam Chandosio, Blesensem Guesclino, admiratione mutuâ instruentibus, præter sepositas ad subsidium cohortes, extemplò ad dimicationem aguntur. Atrocissima fuit, horísque octo per cædes mutuas incertâ victoriâ prorogata; demùm ad Blesenses clades conuersa est. Alterum agmen quod ab Antisiodorensi Comite ducebatur, vrgentibus Chandosio atque Clissonio postquam apertum & dissolutum est, vincentium impetus in Blesensem totus incubuit, qui & ipse fortissimè dimicans cæsus est; quem tamen cæsum à suis haud pauci affirmant: quippè Britones Nobiles pertæsi belli tam diuturni, clam inter se conuenerant, vt eum qui vinceretur occiderent; tum Guesclino omni vi ad restaurandam aciem connitenti hostis vndique circumfusus, consummat victoriam; accedénsque Chandosius Guesclinum excipit se dedentem, simúlque victi cæteri se in fugam agunt, sequuntúrque victores. Cæsa Blesensium quinque millia; in iisque Britanni Proceres, Rupefortius, Rieusius, Dinanus, Tornemina, & Pontius; capti cum Guesclino Antisiodorensis, Begus siue Blaisus Villanius, Raixius, Rohanius, & Leo. Victoriam duo potissimùm pepererunt; primum, quod Angli Sagittarij, post emissa tela, proiectis arcubus, arreptis securibus, in media hostium agmina se abdentes, equis crura abscindebant, obtruncabant deiectos equites, & lignatorum instar siluam hominum decutiebant: alterum victoriæ momentum, Hugo Caurelæus, qui turmas ad pugnandum sepositas, tam aptè & commodè immittebat in prælium, tam peritè & fortiter erigebat oppressos, vt ad eum maximè palmæ honor spectauc

Beaumanoir.

Chandos.

Begues de Villaines. Raix. De Rohans. De Leo.

Caurelé.

spectauerit. Ita cæsus est Carolus Blesensis, vir summè pius, eáque sanctitudine morum, vt Vrbanus Pontifex de eo in sanctorum album adscribendo sæpius egerit, (nec enim adscriptum satis mihi constat) isque per vitæ atque imperij quod ambiebat iacturam, ad immortalem vitam æternúmque regnum traductus est. Ioanna coniux, vbi mariti fatum edocta est, suóque dolori & afflictæ ambitioni obsequuta est diu, per generum Ludouicum Andegauensem Regem appellat, orátque suppliciter vt viduæ orphanisque liberis opituletur. Et Rex ad submittendam opem propendebat; verùm re in consilium missa, cùm dehortarentur Consiliarij, atque affirmarent; *Anglum haud dubiè in generi opem venturum, & Anglicum bellum è calido cinere surrecturum; nondum Franciæ persanatas plagas grauissimas; hærere in visceribus prædones, incultos agros, vacua oppida; dandum saluti spatium, nec nouo bello, eóque difficillimo calamitates primas instaurandas: impetrari pacem à Monfortio posse; maiori emolumento adiunctum iri ipsum ad Franciam, quàm nouo necessitatis vinculo Anglo adstringendum.* Eam in sententiam perductus Carolus, Carnensi Archiepiscopo Rhemensi & Boucíquauto Marescallo imponit munus adeundi Monfortij; eorúmque prudentiâ pax conuenit; iis legibus vt penes Monfortium tota esset Britannia Ioanna se omni iure prorsus abdicaret; ea consequeretur Pontini Comitatum & Vicecomitatum Lemouicum; contenderet Monfortius ad libertatem Ioannæ liberis impetrandam, qui ab Anglo custodiebantur; ipsorúmque primogenitus Ioannam Monfortij sororem haberet coniugem. Sic pacata prouincia, restituta concordia; & in appendicem Britones duo viri præstantissimi Regi adhæserunt, Tanneguius Castellus, & Oliuerius Clissonius, Oliuerij à Philippo Valesio interempti filius; cui Rex facultates patri raptas donauit; in eam præcipuè capturam intentus, vt viros eximios vndecumque alliceret, séque communiret eiusmodi propugnaculis. Monfortius Regi ob Britanniam clientem se præstitit: atque postmodùm cum Nauarro bellum sopitum est, paxque sancita, curante Grallio Capitale. Supererántque vni prædones amouendi à Franciâ, ea vt respiraret, ac subleuata miseriis conquiesceret; quam luem Guesclinus in bonum patriæ natus, in Hispaniæ commodum nouo bello traduxit.

Blesensis sanctitas.

Tannoguy du Chastel. Clisson.

III. *Guesclinus in Hispania.*

Ille à Chandosio libertati nuper restitutus, promissis in pretium centum librarum millibus, quarum prædem se Rex constituerat, & eodem iubente susceperat bellum Hispanicum, Henrici gratiâ, quem Petrus Castellæ Rex, idémque immanissimus tortor, persequebatur ad necem. Vterque ex Alphonso XI. natus, vt diuersis natalibus, ita quàm diuersis moribus erant. Petrus ex iusto coniugio natus, quanquam postea suspicio fuit permutatum in cunis, & à Iudæa matri substitutū, regio infante morte prærepto; sceptro potitus, immanem tyrānidem exercebat in suos, grassans in Proceres, & promiscua Nobilium strage sese contaminans; inde Crudelis appellationem tristem consequutus. Huic Blanca nupserat, Borbonij Ducis filia Ioannæ Reginæ soror, virgo formæ specie & virtutibus animi perinsignis, quæ sæuissimo Principi tradita, ab ipsâ nuptiarum celebritate sponso odiosa, & in custodiam postmodùm data, tandem eodem venenum præbēte vitam amiserat;

summo

CAROLVS V. summmo Hiſpanorum dolore, quibus feminę virtus admirationi & amori erat; at Mariæ Padiliæ magnâ lætitiâ, quæ prauo amore Regem implicauerat, ſuſceptis ex eo pluribus liberis. Ex publico odio nata Henrico ſpes, priuatas publicáſque iniurias vlciſcendi, & vindicandi paterni ſolij; nam tametſi ex impare matre Eleonorâ Guſmaniâ natus eſſet; tamen eximiè à naturâ ad virtutes regias comparatus, erat vulgò acceptus, & ſi facultas accederet, haud inuitis populis regnum obtineret. Primùm ad Petrum Aragoniæ Regem confugerat, dictúſque ab eo Comes Tranſtamaræ, bello fratrem Petrum vexabat: quod cùm lentius promoueretur, adiuerat Vrbanum Pontificem, deinde ad Carolum Regem; à quo in eius opem deſtinatus Gueſclinus, qui prædones ſæuiſſimos, triſtes belli reliquias in Hiſpaniam duceret, ac Franciam teterrimâ lue liberaret. Nam in Francia, præter ſocietates illas prædonum, quas ad Lugdunum cæteráſque prouincias dixi incumbere, finito bello Britannico nouæ acceſſerant, maiori numero, robore & crudelitate, quæ Regi ipſi pertimeſcendæ, impunè per omnia

Malandrini. ſcelera prædabantur; eos populus Malandrinos vocabat, qui ſe ipſi magnas Societates dicebant. Gueſclinus poſt ſtatutam expeditionem, commeatu à prædonum ducibus impetrato, Belnam inter, & Cabilonem in Burgundia vrbes eoſdem conuenit: erant præcipui, & ſuperioribus bellis clariſſimi, Hugo Caurelæus, Eques viridis, Matthæus Gournæus, Hugo Varennius, Gualterus, Huetus, è nobili orti proſapiâ, ſed à cunabulis innutriti armis; quibus pax funus, bellum vita & deliciæ forent. Iis vt erat magnæ inter viros fortes auctoritatis, perſuadet Hiſpanicam expeditionem; non quidem mouendam in Hiſpanos, ſed in Saracenos; oſtentatâ prædâ ingenti, cuius luce præſtingueretur cupiditas. Deliberatâ profectione ductorum præcipuos Lutetiam ducit; qui à Rege excepti opiparè, donatíque præterea ducentis librarum millibus, mox regreſſi ad ſuos, terribilem illam prædonum copiam verſus Hiſpaniam agunt. Gueſclinus ſummum imperium obtinebat, Andreghenus Mareſcallus Franciæ deducebat ad limites regni, noménque dederant plurimi Nobiles, amore gloriæ, & ſtudio perdiſcendæ militiæ. Vtrùm Ioannes Borbonius Blancæ frater profectus ſit, incertum admodùm; mihi non videtur in Hiſpaniam penetraſſe.

Anno 1366. Inſtitutum iter à Burgundiâ per Occitaniam; quòd cùm ad Auenionis muros deduceret, prædonum duces à Pontifice ſtipis nomine pecuniam flagitarunt; quando ipſi in Saracenos irent pugnatum, hoſtes Chriſtianæ religionis; deditque Pontifex ducenta librarum millia: an ſponte, vt quam ocyſſimè moleſti hoſpites ditione ſua faceſſerent; an vi, vt plures ſcribunt, ambiguum; ſanè haud veriſimile eſt, quod iidem affirmant, à Gueſclino vim illatam Pontifici, cuius partim impulſu expeditionem ſuſceperat, quíque in cæteris pietatem multam exhibuit. Iam peruentum erat ad fines Franciæ, erántque ſub ſignis quadraginta militum millia; quibus tunc belli cauſam exponit Gueſclinus, atque haud ægre in ſententiam ſuam adductos, occurrente Henrico, per Aragoniam in Caſtellam ducit. Quæ conſequuta ſunt, bellíque ſortem variam, Hiſpanorum eſt enarrare, quibus maximè hac expeditione conſultum eſt. Quo modo primùm Petrus expulſus

pulſus

pulsus sit, Henricúsque vectus in solium; vt ad Eduardum Aquitaniæ Ducem Petrus confugerit, ipsóque cum exercitu reducente, victo & capto Guesclino, rursum in regnum & scelera sua restitutus sit; postremùm vt deserente Eduardo, & liberato Guesclino, ab eo victus & profligatus sit Petrus, & ab Henrico fratre obtruncatus. Ea sunt Hispanicæ scenæ argumenta; nostra nos distinent, nec sinunt in alieno vagari. Tæder tamen egregia Guesclini tum capti tum pugnantis facinora externis committere, quæ monumentis nostris dignissima sunt; sed supersunt, tanta est copia, quæ scribamus; & iam Carolus ad Anglicum bellum ducem suum euocat.

CAROLVS V.

IV.

Causa belli in Anglum motí.

Causæ belli flagrantis frigido nondum cinere non latent: vnam potissimam arbitror, iniquitatem conditionum, quas Breteniaci Francus promiserat; quas cùm vi potius quam voluntate vllâ admisisset, vi cessante interibat quod eas malè compegerat. Carolus in eum finem, postquam Angli Brugis dictâ die non comparuerant, ad excipiendum instrumentum quo Franci summum imperium in Aquitaniam abdicabant, contestatus erat per ipsos stare, quò minus ea conditio impleretur; nec postea instrumentum concesserat, quamuis Eduardus id vehementer reposceret. Tum ob prædonum Societates, Anglo sæpe ad sarcienda damna compellato, violatam legem fœderis Francus accusabat. Sic affectis Regibus, pace incertâ & vacillante, duo bellum videbantur differre, momentum occasionis, & miseria Franciæ. Ista dum tempore & curâ Principis subleuatur, occasio citius quàm Rex cuperet data est. Eduardus Princeps Valliæ, post Breteniacam pacem, donatus erat à Patre Aquitaniâ, Gallicísque prouinciis, séque Burdegalam cum vxore & liberis contulerat, Aulámque instruxerat, vt magnanimus erat atque magnificus, quæ non saperet Principem, sed potentissimum atque opulentissimum Regem: nam præter sublimem animi indolem, tot partæ victoriæ exaggerabant superbiam, vt quos armis vicisset, eos & sumptu vinceret. Eam ob rem plurima cùm exigeret vectigalia, vno tandem Vascones penitus à se abalienauit. Regressus ab Hispanicâ expeditione, quod Petrus auri penuriâ stipem militi non suffecisset, imponit vectigal ingens in Aquitaniæ prouincias, quo familiæ singulæ nummum dimidium penderent. Cæteris prouinciis assentientibus, vni Vascones, gens Garumnam inter atque Pyrenæos, assueta libertati, & vectigalium plerumque immunis; primùm morâ ad deliberandum petita, dein Proceribus instigantibus cunctatione abruptâ, denegant tributum, & palam defectionem adornant. E Proceribus, quibus odiosum erat Anglorum imperium, Albretius, Armaniacus, Petrocorius, Conuena, & Carmanius Comites, suscirabant flammam; moxque auctores sunt, vt Vascones Regem Franciæ appellent, ceu supremum Aquitaniæ Dominum, ob iniurias sibi ab Duce illatas. Eo constituto Lutetiam veniunt, Regíque supplicant, vt admissâ appellatione, quæ ab Eduardo Principe gesta essent, ea rescinderet atque abrogaret. Se ab Ioanne Anglis tradi haud potuisse; vltrò maiores concessisse in Caroli magni potestatem, eâ lege vt à Franciâ nunquam abscederent, in præsentia nullo gentis consensu Anglum admissum; se penitus coaluisse in Franciæ corpus, & ab eo abscindi sine assensu suo nequi-

Vascones ab Anglo desciunt.

Contes de Perigueux, de Cominges, & de Carmain.

CAROLVS V. Anno 1368.

uisse; postremo minabantur, si excluderentur à Francia, appellaturos se Regem Aragoniæ, nec amplius tyrannidem Angli perpessuros. Gratissima Carolo ea legatio fuit. Sed quoniam admissâ appellatione bellum ingruebat, adhuc imparato nec ad rem tantam satis communito, Comites dum amplius deliberatur benignè acceptos, Parisiis suo sumptu alit, spe auctos promissisque egregiis. Intendit lætitiam Caroli Delphini ortus; quamvis vt res humanæ sunt, diutius ad Franciæ detrimentum is vixerit. Rex interea Proceres conuocat, iisque assentientibus admissa est Vasconum prouocatio, scriptúmque est ea de re instrumẽtum, quod à singulis Rex subscribi voluit: tum ad pecuniam obtinendam indicta Comitia; quæ oblata liberaliter.

Apparatus ad bellum.

Rex iis prouisis, antequam apertum bellum prorumperet, res instruebat sagaciter. Clam Abauillam & Pontini Comitatus oppida conciliat, vt indicto bello Anglum eiiciant; fœdus instaurat cum Castellæ & Scotiæ Regibus; Germaniæ Principes sibi adiungit quamplurimos, Margaritam Ludouici Flandrensis filiam, vnicam atque heredem, Philippo fratri vxorem imperrat, quanquam Eduardo Eduardi filio antè desponsam; Societates prædonum promissis expugnat; Nauarro vrbem Monspelium tradit, connitens sollicitè sibi vt vnus hostis Anglus superforet. Ac iuuabat propositum, quod clarissimi obsidum, libertatem pecuniâ pacti, in Franciam venerant, Duces Aurelianensis atque Borbonius, & Guido Blesensis, præterea frater Biturigum Dux, & Alensonius dimissi erant, vt conficerent pretium. Postremò ad implorandam opem diuinam conuersus, preces toto regno, sacrificia & supplicationes instituit, præit exemplo cæteris religione atque pietate, frequens in supplicationibus cum Reginâ, nudis vterque pedibus, munus imponit oratoribus sacris inflammandi populum ad necessarium bellum, doceant iustissimè susceptum à Rege, belli iusti spem præclaram esse; Anglos violatores iurati fœderis plectendos haud dubiè à Deo periurij vindice. Et ij strenuè functi sunt munere, religione validissimo ad populum telo: ac memoratur Archiepiscopus Tolosanus qui Occitaniam opera Concionatorum continuit, peragránsque Aquitaniæ limites, vnis Religiosis sub signa euocatis, atque vna sermonis tuba pugnantibus, vrbem Cadurcum & plurima oppida Regi adiunxit. Ita Rex postquam omnia comparauit sedulò in Parlamenti Curiâ Vasconum prouocationem admisit, legauítque qui eam Eduardo Burdegalæ significarent, Pelotum Iudicem Tolosanum, & Caponellum Equitem, diémque dicerent, vt se Regi supremo Domino sisteret. Ad quas voces respondit indignans, se iturum Parisios, sed indutum galeâ, & stipatum sexaginta hominum millibus. Missus postea in Angliam non fæcialis, sed Regis famulus, qui Eduardo Regi bellum denuntiaret; eodémque tempore, vt erat constitutum, Abbauillæi ac Pontiuenses, eiecto præsidio Anglico, Francum admittunt; Comitibus Sanpaulo & Castillionio ciuium animos conciliantibus.

V. Belli obnuntiatio non improuisa Eduardo fuit; sed inexpectata Abbanillæ & Pontini defectio; collectúmque rem cum temerariis Francis non ampliùs fore; sed cùm iis quos prudens calliditas iam armaret: ideò ab Eduardo

Bellum c. Anglo.

Anno 1369.

Eduardo conuocata Comitia, & ad bellum gerendum curæ adhibitæ. Verùm vt noua bellandi ratio repentè extitit, & noui Imperatores, ita noua propemodùm fata. Eduardus pater tot ærumnis fractus se Insulâ suâ continebat; filius ab expeditione Hispanicâ morbo contracto, in hydropem vergente, corporis malo vigorem animi relaxabat; quamobrem pater alterum filium Cambrigiæ Comitem in Aquitaniam miserat. Et quidem Chandosius clarissimus ducum, victórque perpetuus, Vasconiam premebat, vrbésque singulas impugnabat; verùm paucis captis, repulsus à pluribus, cùm ad Pictones arma conuertisset, in leui & fortuito prælio cæsus est; adeò incerti sunt exitus Martis: nec securitatem vlla vnquam gloria vel facinora præstant. Interea Rex Cambrigiæ Comiti in Andibus grassanti fratrem Andegauensem obiecerat, Burgundum Lencastrio Caletum cum exercitu aduenienti. Sed vtrobique ostentatum bellum non gestum, Francis pugnâ abstinentibus, Anglis se in sua oppida recipientibus. At per eas moras Carolus Guesclinum exciuerat ab Hispaniâ, hyémsque effluxerat; cùm Andegauensis & Biturigum Dux gemino exercitu in Aquitaniam penetrant; eo consilio vt ad Enculismam iungerent copias, & Eduardum morbo vexatum, qui in eam vrbem secesserat, simul obsiderent. Guesclinus se Andegauensi adiunxit, benefactori suo, & ob militarem indolem chariori; vrbésque nullo negotio & in viâ pergens plurimas cœpit, Moissacum, Aginnum, Tonnesium munitum & populosum municipium, & quarto die Aquilonium, inexpugnabilem Ioannis contumaciæ arcem; adeò in Imperatore stat bellum, vnúmque caput pro machinis & munimentis est. Inde copias soluit Andegauensis, reuocatúsque Lutetiam Guesclinus, dum iter per Lemouices habet, vrbem Lemouicum quam Biturigum Dux obsidebat; ad fœdus perduxit, ciues atque Episcopum alloquutus, Francósque intra muros constituit; nam in eo mens æquè prompta ac manus, & sæpe quiescente ferro linguam armabat. Tunc admodùm properabat, & erat in Picardia, quod eum præsentem expeteret. Robertus Knolus dux bello præclarus, ab Anglia transportato exercitu, Bononiensem agrum, Artesiam, & Picardiam vrebat impunè, & ad Parisios vetante nullo admotus, prædis atque incendiis grassabatur. Quippe Carolus in proposito constans, abstinere pugnâ, hostemque mora & cunctatione conficere, capitali pœnâ vetuerat, ne quis extra vrbium portas prorumperet; aquis torrentibus campos expassos obiectans, non aggeres; imò cum fumantia villarum incendia Parisienses ipsi commonstrarent, immotus respondit; *Angli fumum dumtaxat excitant, at is citò euanescet.* Præstolabatur ducem cui militem atque arma committeret; isque mox aduenit arcessitus Guesclinus, & illicò Comestabilis dictus est, Moræo Fiennio spontè abdicante ob graue senium, & profitente regni Ensem, fortiorem suâ dextram appetere. Ac memoranda Guesclini modestia, qui recusatâ dignatate excusabat inscitiam, sed à Rege iussus hanc demùm admittit; vnum Regi supplicans, vt quãdo tam celso in apice omnium procerũ pateret inuidiæ, ne quid de se Rex delatoribus crederet, donec ipsum audiret; Rexque affirmauit, alienari se ab virtute tam cognitâ nunquam posse: mox

Guesclini facta. (margin)

Aiguillon. (margin)

Guesclinus Comestabilis. (margin)

Ttt 2

CAROLVS V.

mox huic copias dat, quibus exercitum Anglum retunderet. Nec fefellit Regem viri virtus; nam Knollium Guesclinus ad Pictones accedentem, vt Anglis principibus sese coniungeret, per eadem hospitia sequebatur; nec se pugnæ committens, venabatur pugnandi opportunitatem. Ea se in Cænomanis obtulit, cùm Anglus spretâ Guesclini patientiâ, quam timiditatem interpretabatur, latiùs atque securiùs positis castris, quietem caperet; primo mane metatos longiùs Guesclinus excipit; cæditque octingentos. Exin reliquum exercitum ita vexauit, carpendo, incurrendo, cibos detrahendo, vt paucis diebus instar niuis effluxerit, Knollio reliquias ægrè in Britanniam deducente. Dum is arte pugnat, Eduardus iracundiam in Lemouicum vrbem effundit: nam excandescens quod ea vrbs, munita admodùm, Francos voluntate sua excepisset, excitis fratrum copiis, vrbem inuadit, vímque omnem admouens, postquam ducto cuniculo pars muri euersa est, per eius labem irrumpit, permissámque vrbem furori militum, præda, cæde atque incendio perdit: cæsa ciuium quatuor millia, feminis atque infantibus haud vsquam parcitum; vni Episcopo ægrè indultum est; nihilque prætermissum, quo intenderetur vrbis calamitas. Hæc postrema Eduardi prouincia; nam in momenta morbus inualescens, exhauriénsque artem medicorum, adegit principem Angliam petere; si forte natiuo cœlo afflictæ vires restituerentur. Simul morbo Londini raptus Gualterius Maunyus celeberrimus bello dux; vt iam deficere fortuna Anglica, imò fortitudo fortunæ domina videretur. Nec rem erexit, quod Lancastrius Petri crudelis filiam natu maximam vxorem duxit; spe Regni Castellæ in dotem allata; quippe Henricus Castellæ Rex in nouum hostem vt se communiret, arctius fœdus cum Francis pepigit, omnésque vires in opem intendit, gnarus in Franci victoria securitatem suam collocatam, nec se Anglo incolumi stare posse.

Lemouicum captum & euersum.

VI. Hactenus bellum lentè & per gradus incesserat, ceu deliberante fortuna in vtram partem conuerteret se; mox versus Franciam cursu inuecta est, ac Eduardum deseruit; neminem vnquam mortalium constanter amplexa, abcessitque eodem gradu quo antè accesserat, nauali prælio. Postquam Eduardus iunior in Angliam venit, fratérque Lancastrius cum noua coniuge pariter in eam soluit, Aquitania in præfectos plures diuisa, patebat Franco inuadenti, atque oppida plurima expugnanti. Huic malo Eduardus vt mederetur, Comitem Pembrotium generum suum designauit in eam cum imperio mittere, simúlque classem instructam quam Guichardus Anglius deduceret, vir bello præclarus, reíque nauticæ peritissimus. Gnarus huius consilij Carolus, nam in Eduardi arcana sagacitate maxima penetrabat, classem quam ab Hispano Rege acceperat, conflatam ex magnis nauibus quadraginta, destinauit ad Anglicam repellendam, iussitque in anchoris ad Rupellam stare. Huic Præfectus Buccanigra erat, Hispanus vir felici audacia, naualibusque præliis illustris. Is cùm primùm Anglica classis spectata est, secundo venti flatu intercepto, improuisus in hostiles naues inuadit. Teli iactum repente occupat, propiúsque accedens, longurios ferreos, globos, & quadra, inductísque machinis saxa ingentia tanto

Angli naualí prælio ab Hispanis victi.

D'Angle.

tanto impetu, támque spisso infundit, vt ruptis armamentis, malis fractis, obrutis tabulatis, armis, armatísque perfossis, vim resistendi Anglo excusserit. Nec hosti proderat vnco naues affigere; nam præcelsa Hispanorum nauigia natantium instar scopulorum vecta in Anglica, ea demergebant partim, partim diffringebant; ita in noctem pugna protracta est. Prima luce cùm elabi Angli non possent, nec Rupellensibus persuaderent, vt sua ad instaurandum prælium subirent nauigia, fortiter renouant dimicationem, qua tamen victi penitùs & profligati; cæsi omnes aut capti; captus ipse Pembrocius, vnus in suâ naui pugnæ superstes; octo millia militum capta, & cum nauibus ad Castellæ Regem deducta. Eâ elatus victoriâ Carolus ad subigendos Pictones animum appulit, & quando Rupella totius Regionis caput esset, & propugnaculum, ad eam se adiicit, auocátque Yuanum Valliæ Principem, iussum ad Castellam ire, & nouam classem diligenter instruere. Erat Yuanus Aimonis filius, Valliæ Principis, ab Eduardo ditione pulsus; patre ab eodem per ambitionem intecempto, profugúsque in Franciam, atque ab Rege, pecuniâ, milite, & exiguâ classe donatus, benefactori gratus, simul vindictam in infensissimum hostem exercebat. Ista dum mari patrantur feliciter, Guesclinus Comestabilis haudquaquam cessabat, post Lemouices & Rutenos Regi adiunctos, dum incumbit Pictonibus, vt consilium Regis promoueret à Pictauiensibus appellatur, oblatâ spe occupandæ Vrbis, si approperaret. Decursis intra vnum diem ac noctem leucis triginta, cum selectis turmis primo mane adstat ad portas, admissúsque ab appellantibus, vrbem magnâ lætitiâ occupat. Quæ multùm est aucta, cum post horam Capitalis Buschius ad muros spectatus est, ab ciuibus pariter qui fauebant Anglo excitus, sed illi frustrà celeritas fuit, anteuertente Guesclino, & cursus præmium occupante. Capto Pictauio plurimæ in Pictonibus vrbes Franco adhæserunt: Subisium oppidum vtrique partium cladis & triumphi materia fuit. Id impugnabant à Guesclino missi Pontij duo, quorum alter Brito, Picto alter; vrgebantque plurimùm; cùm Grallius Capitalis ad opem aduolat, & nocte concubiâ in obsidentium castra inuectus, militem cædit, capit, disiicit; ipsósque Pontios in vincula agit. Yuanus quem dixi Valliæ principem, iam ab Castella, cum instructa classe reuerterat, auditáque obsidione Subisij, non dubitauit quin ad opem Capitalis accurreret. Ergo siue militari peritiâ rem suspicatus, siue à speculatore admonitus, eadem nocte qua Capitalis prorumpit, ipse quadringentos educit equites, Carentonum amnem cimbis transmittit, prælatísque facibus, quas magno numero lixæ accenderant, repentinus Capitalem aggreditur; vtque victores in prædando fusi & palantes erant, haud ægrè vincuntur; capti Pontij recipiuntur, & ipse Capitalis vicem suam passus à captiuis suis abducitur. Eæ belli sunt vices, quo nec ipsum pelagus mutabilius est. Tanti viri captiuitas molestissima Eduardo fuit; eo enim res Anglica iis in prouinciis nitebatur, obtulitque ad redimendum, captiuos quatuor etiam principes; sed Carolus virum liberari neutiquam passus est, à quo vno metuebat, laudabilísque fortissimi viri in Principem fides, qui postquam nullis Caroli conditionibus ab Anglo abstractus

 est,

CAROLVS V.

est, quinquennio custodia maceratus, tandem tædio captiuitatis emisit animum; æquè gloriosè & fortiter, ac si confossus vulneribus in pattandà victoriâ cecidisset. Continuò vrbes Pictonum & Santonum, præter Rupellam atque Touartium in potestate Franci concesserunt.

VII. *Rupella capta.*

Rupellæ Yvanus Vallius imminebat. Ille celeriter ab Henrico Rege impetratâ classe, mari vectus naves Hispanicas quatuordecim & triremes octo, pluribus adiunctis nauigiis, Præfecto Rodericio Rufo, ad Rupellæ oram admouerat. Insidebat ostium, quo mare arctioti alueo in portum peruadit, missisque anchoris, occludebat obsessis exitum. Rupellensibus prona erat voluntas Franci admittendi, sed erecta arx intra vrbem ipsam, Anglicúmque præsidium, intercedebant tacitis votis. Attamen vt cupientibus nihil arduum est, Ioannes Chandorerius Vrbis Consul primarius, dolo militari in arcem penetrat, Anglicum præsidium capit, & vetante nemine Francum appellat; Porrò dolus eiusmodi fuit. Centum dumtaxat Angli arcem obtinebant Præfecto Philippo Mancello, viro quidem forti, sed feroce, & literaturæ omnis experte. Eum vocat Consul ad prandium, simúlque optimates vrbis, consilij sui participes; exceptóque oppipare, diploma exhibet ab Eduardo profectum, quo tam ciues quam præsidiarij milites, iubebantur lustratione publicâ recenseri; erat diploma munitum sigillo regio, quod Mancellus agnouit, at cùm legendi imperitus esset, non aduertit fraudem, idque mandatum haud inscriptum litteris, sed fictum à Consule ad dolum texendum. Ergo postero die suos ex arce educit, præter duodecim, civesque omnes Consul aliique conscij instruunt armis; nec iis arduum fuit, Anglos & Præfectum capere, ipsámque arcem inuadere; capti incolumes dimittuntur Burdegalam; civésque liberi paciscuntur deditionem cum Franco, honestâ conditione, vt arx euerteretur, ciuitásque in posterum, nullo fœdere tradi extraneo; aut à Franciæ corpore auelli posset; quam eximiam fidem eorum posteri longâ perduellione fœdabunt. Ex quibus miror, venisse Anglis in mentem scribere, curâ atque industriâ Lancastrij; seruatam Rupellam, nec in Francorum manus peruenisse, ipso facto arguente mendacium, & in cæteris scribentium fidem eleuante. Sed diu est quod ferri furor peruadit in calamos, vt stilum exerant, qui ensem nequeunt; magno Historiæ & fidei publicæ detrimento. Guesclinus Rupellâ deditâ, Benonum Castrum expugnat: cuius Præfectus in odium Rupellensium postquam Anglum expulerant, sex adolescentes ex popularibus eorum suisque præsidiariis, auribus naribúsque truncatos, Rupellam miserat. Atque is vim repellebat strenuè, donec fossâ æquatâ Franci ad murum admoti, cum scutis protecti eruerunt ligonibus, & per apertam labem irrumpentes, Præfectum & milites in crudelitatis pœnam obtruncarunt. Tum vires omnes in Touartium conuersæ. Eam in vrbem Vicecomes

Touartium captum.

cum primâ Pictonum nobilitate, Anglicisque præsidiis defensurus patrimonium sese receperat, eratque spes auxilij ab Angliâ submittendi; verùm ita machinis muros & munimenta quassabat Guesclinus, vt obsessi deditionem pepigerint, intrà tres proximos menses, nisi eo tempore Eduardus, aut vnus filiorum cum exercitu regio opem vrbi inferret. Eo fœdere haud

haud dubia pugna indicebatur: nam erat ſpatium ad copias vndique contrahendas, ac tametſi Carolus ab eiuſmodi prælijs abhorreret, tamen poſtquam Comeſtabili bellum permiſerat; idem eius felicitati atque prudentiæ relinquebat. Nec Eduardus in parando prælio ſegnior, qui collecto ex vniuerſa Anglia milite, cum filio Eduardo octingentis nauibus Dubri ſoluit; profeſſus ſe ire vt perdita reciperet, aut relicta perderet. Verùm & in eo ſortem aduerſam expertus eſt, ventis obſtinatè reflantibus, & appulſum in Franciam prohibentibus; vt plurimos dies ad Normanniæ, Britanniæque oras claſſem iactatam, ſoloque ſemper interdictam, tandem in Angliam ſuam reduxerit; elementis infenſis, quibus diu ita propitiis vtebatur; adeò vitæ noſtræ vel exigua breuitas ingentibus conuerſionibus patet; dixitque in reditu, nullum regem minùs arma induiſſe quàm Carolum, nec vllum ſibi faceſſiuiſſe plus negotij atque ærumnarum. Nempe eâ procellâ atrociſſimam pugnam auerterat Deus, qui Chriſtiano parcebat ſanguini; nam conditâ die, tres Regis fratres, Comeſtabilis, cunctique principes, cum ſexaginta hominum millibus, inſtruxerant aciem, hoſtem operientes; quo non comparente, Touartium nobiléſque Pictones Franco addicti ſunt. Chiræum ſupererat validiſſimum caſtrum, quod obſidio Gueſcliuus cinxerat, vrgebatque ſummoperè Touartio reddito; cùm è proximis vrbibus Angli Præſidiarij ad liberandam arcem conueniunt, & Gueſclinum aggrediuntur; ille primùm ſe intra aggeres ſuos continuit; nec dubius quin eodem tempore ciuis è caſtro erumperet, cohortes lectas in inſidiis collocat, quæ ciuem, vt collegerat, erumpentem interceptum à tergo conficerent haud ægrè; tum ipſe ex aggeribus prodiens, Anglos aggreſſus eſt, perculitque tam fortiter, vt nullo incolumi cæſi omnes aut capti ſint. Hoc facinore ſubacti Pictones & ex ſingulis oppidis vi Angli aut ſponte deiecti. Ioanni Biturigum Duci dati à Rege Pictones; iam lætitiâ in Franciam reuocatâ, & miſeriarum ſenſum abſtergente. Chiray.

VIII. *Britannia Dux pulſus.*

Mox à Pictonibus in Britanniam bellum traductum eſt. Ioannes Monfortius Britanniæ Dux, Eduardo ſocero, præter affinitatem, ſponte & gratâ beneficiorum memoriâ addictiſſimus, Franci ſucceſſus ferebat impatientius, ſæpè tentauerat bellum perſuadere Britonibus; ſe Anglo fortunam, atque imperium debere, participandam cum eo calamitatem, cuius proſperitate modo felix eſſet; ingrati animi fore, pro beneficiis obliuionem opponere. At ſurdis clamabat; nam Proceres cuncti, vel cenſu annuo à Rege donati, vel tranquillam pacem bello præoptantes, excuſabant, pacta cum Rege fœdera, nec vllâ causâ paſſuros ſe vt violarentur. Monfortius vt vi perficeret, quod vetabatur conſilio, Anglos euocat, plurimos præſidij loco in vrbibus atque arcibus locat, iiſque nititur Procerum potentiam atque autoritatem conuellere. Verùm iſti palàm rebellantes, in Anglos irrumpunt, pellunt, atque obtruncant; ad Regem vt ad ſupremum Dominum querelas deferunt, Ducémque accuſant, quod Franciæ hoſtem in ditionem ſuam euocaſſet. Eam ob rem dies Monfortio dicta; moxque imperatum vt ab Anglo deficiat, Regíque Franciæ Domino ſuo pugnatum veniat. Cùm is cunctaretur, iubetur Comeſtabilis in Britanniam irrumpere,

CAROLVS V.

pere, & prouinciam reo Duci detrahere. Nec mora; tota Britannia in venientis potestatem tradita; ac præter Brestum arcem, & Auræum vrbem, cætera omnia nullo sanguine obtenta. Monfortius ad flagitanda auxilia in Angliam fugit, ac ea Eduardus validissima comparabat. Quippe Comitem Salisberiensem cum octoginta nauibus in Britanniam mittit; simúlque ad Francum à Britannia auertendum Lancastrium cum eo quem instruxerat antè exercitu Calerum destinat. Primus Salisberiensis Brestum appellitur, & in arcem admissus, quam tenebat præsidium Anglicum, vrbem inferiorem, quia Francum exceperat, ferro vastat & flammis. Comestabilis qui in Insulam Gersæam transmiserat, ad eam cladem reuocatus, Britanniam repetit, Anglísque imminens, castris tectos premit. Cum repentè à Rege arcessitur, Lancastrio cum Monfortio quadraginta hominum millia deducente, & terrorem quoquò se verteret inferente. Erat illi animus rem pugnæ committere, & fortunam Angliæ suscitare; sed cùm Guesclinus nusquam copiam faceret, torrentis instar per vastatos campos effluxit. Nam inundans in Artesiâ primùm, mox in Veromanduos, inuasit Campaniam, tum Burgundiam impetens, vnóque tractu Bellijocenses & Forisienses corripiens; mox pertransitis Aruernis & Lemonicibus, tandem Burdegala seu Oceani sinu exceptus est. Hærebat assiduus Comestabilis; modò latera modo terga carpens, detrahebat cibaria, viæ diuortia prohibebat, erectísque hinc inde molibus, futentibúsque vndis constrictis alueo, amoliebatur pestem ab vrbibus. Ita tantus exercitus viam quidem signauit ruinis atque incendiis, sed nullâ vrbium captâ, nullâ arce, imminutus potissimâ sui parte, cùm hominum sex duntaxat millia superessent, ceu durissimâ procellâ iactatus, naufragium tandem in portum intulit; adeò sine ferro profligantur bella, & plerumque efficacissima pugna est, abstinere pugnâ. Discussâ eiusmodi tempestate in ipsam Aquitaniam Rex peruasit, missúsque in superiorem Vasconiam Dux Andegauensis cum Comestabile & quindecim peditum millibus, partim spontaneas deditiones excepit, partim armis obnitentes confecit. Sponte concesserunt, Condomum, Sammacarius, Monsmarsanus, aliæque vrbes. Vi adactus est Comes Fuxiensis, qui Andegauensem conuenit, ac Bearnium cæteráſque ditiones clientelæ Caroli subdidit. Interea Gregorio XI. Pontifice qui Vrbano successerat contendente, pactæ induciæ aliquantisper arma continebant, dum vtrinque viri illustres Brugas conueniunt, ad pacem duos inter Reges conciliandam. Verùm is erat animorum ardor, cùm hinc Eduardus tot victoriarum fructu orbari, iacturam & grauissimam quidem existimaret; illinc Carolus reducem prosperitatem sine fructu omittere, stoliditatem putaret; vt à bello amoueri nequiuerint; cardine contentionis circa imperium vertente, quod summum Carolus in concessas vrbes vindicabat, Eduardus prorsus abnuebat, indignans se subiici ei, quem toties profligasset. Induciæ tamen in biennium proximum prorogatæ, quo tempore Coucyus vacuas militum legiones in Germaniam duxit, Austriam inuasurus, sibi hereditate materna quæsitam; at iuri arma extitere imparia; penuriâ & locorum difficultatibus exercitus, sponte solutus est, spésque expeditionis euanuit. Et per easdem

Exercitus Anglicus perit.

Carolus V.

De Coucy.

easdem inducias acerbissimam cladem Anglia passa est, in Principum fato. Primus morbo hydrope assumptus est, Eduardus filius, Aquitaniæ Dux, clarissimus in Europa victor, & Franciæ triumphator perpetuus; virtutes eximias vno superbiæ næuo dispungens. Nec superfuit diu pater Eduardus, aliquot post menses morte subita correptus; magnus haud dubiè, dignúsque quem Anglia cum præclarissimis Imperatorum componat; vitæ media felicissima nactus, dura exordium exitúmque; vnus mortalium quibus vita longior miseriæ fuit; felices, si vitam felicitatis fundum contraxissent. Successorem dixit Ricardum Burdegalæ natum ex Eduardo filio vndecim annorum puerum; patruo Lancastrio Regnum gubernante, Regem Guiscardo Anglico, Veterano Duce, prudentiâ claro. *Eduardi mors fily & patris.*

IX. Post elapsas inducias, magno animo bellum in Anglos instaurat Carolus; sublato Eduardo, prona omnia & secunda votis videbantur. Classem ingentem quam adornauerat, Ioanni Viennio Admiralio tradit; adiunctísque Hispanis nauibus, iubet oram Angliæ legere, & vastare; Quod egregiè præstitum, capto Plimontio, & orâ illâ quæ Franciam spectat, direpta impunè atque incensâ. Tum ad Ardras admotus exercitus; (nam sic Ardeam appello;) quarum præsidium toti Picardiæ atque Artesiæ molestissimum erat. Copiarum Dux Philippus Burgundus, qui vexatam vrbem saxorum grandine immissâ machinis, nec satis pro momento munitam, adegit breui ad deditionem, & viam Caletensibus arctiorem effecit, qua in Franciam ibant. Inde belli moles in Aquitaniam versa. Hanc pro rege Angliæ obtinebat Thomas Felletonius milite parum instructus, quod Anglia in Lancastrium iam turbas coquebat, & nuper odium nobilium graue contraxerat, nece Aimonis Pommerij, suæ genti charissimi, quem palam capite truncauerat, suspectum super amicitiâ Franciæ. Dux Andegauensis & Comestabilis ducto exercitu, in quem conuenerant Proceres, Coucyus Sancerra, Armaniacus, Albretus, & Yuantis Valliæ, singuli cum equestribus turmis; Bergeracum obuallant. Ea vrbs ad Duranium munitissima, Burdegalensis regionis clauis, cuius beneficio in Aquitaniam clauderetur aditus ac pateret. Felletonius vt obsessis opitularetur, exigua spe Anglici subsidij, Vascones appellat, quorum aliquot fidi adhuc perstiterant; ij Mucidantius, Rosemius, Durassius, & Langoiranus, nam Dominum Esparræ in Angliam miserat: eorum ope trecentis lancеariis congregatis, Yureti supra Regulam hæret, atque ad insidias pugnæ impotens versus, obsidentibus magna incommoda inferebat. Erat Regulæ machina bellica quam Porcam appellabant; ea ex ingentibus tignis compacta, quæ facilè inseri, & dissolui possent, centum armatos capiebat, quos per rotulas ad hostilem murum admota, arcanísque machinulis supra pinnas erecta, hosti propugnanti obiiciebat; iniquitate loci superatâ, & marte quasi ex nubibus prorumpente. Missi Regulam trecenti lancearij qui machinam ad castra deferrent, & reditum Felletonius operiebatur, vt machinam simul & perductores diriperet. At fortè contigit, vt ducenti Lancearij in aliam rem à Comestabile missi, incompertis insidiis se ad trecentos adiunxerint; ita conserto in reditu prælio validiores Franci vicerunt

Bellum instauratum. Anno 1377. Ardres. Felletou. De Pommiers. Bergerac.

CAROLVS V.

Vascones; capti Felletonius, & ij quatuor quos dixi Proceres; ac postmodum Bergeracum deditionem paciscitur. Ita Rex Carolus victorias propagabat foris, dum intus vitæ grauissimum discrimen subiit. Rex Nauarræ aliquot ante annis pacem Vernoni iurauerat, & sæpe in perfidiâ deprehensus vt fidem faceret, liberos duos in obsides dederat. Nihil hactenus in fœdus peccauerat, cùm repentè execrabili flagitio coalitam pacem diuellit. Prosperitati Regis infensissimus, quam in dies stabiliri inspiceret, inuidiâ odium primum & naturæ peruersitatem vehementius inflammante, veneno tollere Regem aggreditur. Id vt perficiat, duos è domesticis donis illectos, in nefas immittit, persuadétque vt missi ad Regem specie famulandi liberis suis, qui obsides in Franciâ erant, Regi toxicum præberent; eorum alter Sacerdos, alter Nobilis; de industria lecti, vt dignitas originis & conditionis suspicionem omnem amoueret. Ij in consilio deprehensi, & equuleo torti, fatentur parricidium, authorem accusant, ac testantur Nauarri in Regem odium nullo vnquam pacto mitigari aut restingui posse. Pœnis rei affecti, & in Nauarrum bellum extemplò tergeminum motum.

Bellum in Nauarrum.

Comestabili assignata Normannia, Monspelium Duci Andegauensi, Nauarra ipsa Henrico Castellæ Regi. Et quidem Comestabilis Ebroicensem Comitatum inuadit fœliciter, vrbes omnes expugnat; præter Ebroicas, quas postmodum Coucyus capit, Nauarrúmque tota regione victor deturbat. Similiter Andegauensis Monspelium occupat, & ditionem vrbi adiectam & depulsis Nauarri Magistratibus, vexillum Franciæ erigit. Verùm aliquantò post cùm à ciuibus pecuniam grandem exigeret, ij seditione commotâ, à Nauarris forsan inflammati, Magistratus à Duce constitutos obtruncant, ipsius Cancellarium, & Amanuensem, Præfectum vrbis, aliósque Regiarum partium octoginta, corúmque cadauera in puteos proiiciunt. Andegauensis alioquin ferociorís iræ, atque impotentis, tunc ad dirum facinus excandescens, reducto exercitu vrbem serò pœnitentem ingreditur, dignúmque pro flagitio meditatur supplicium; miserabilium spectaculo nusquam emollitus, (nam Consules reste de collo pendente claues afferebant, fœminæ & pueri lugubri habitu, ac voce supplici misericordiam inclamabant) iubet singulos in palatium suum arma deferre. Id vbi est præstitum, imperat se in foro sistant, in quo theatrum erigitur, milésque dispositus, turbam ciuium accedentem, & terribili mortis facie trepidantem, ne quis effugiat circumambit, mox in theatrum Dux scandit, dixítque sententiam, qua vrbs Monspelium omnibus ornamentis & priuilegiis spoliatur, in aureorum centum & viginti millia, & stipendia militum damnatur, muri, turres & portæ maiores euertuntur; sexcenti è ciuibus trucidantur, ducenti capite, totidem suspendio, ignibus cæteri; omnium bona dimidia parte fisco addicuntur. Ad damnationem acerbam Cardinalis Luna opponebat preces; is orabat, Clementis nomine, qui post Gregorij mortem Pontificatu in partes distracto, agebat Auenione; vt si reis minus ignoscere vellet, saltem vno die differret supplicium, breui hac morâ vires nec sibi deperituras, nec reis addendas, eo Pontificis precibus commodaret, vt nocte vna pœnam prolataret. Rem tam leuem non ausus denegare

Monspelij pœna.

Anno 1378.

gare Princeps, reos in posterum diem dimittit, ambiguos an spem tenuem in tempore tanto conciperent. Ipsa nocte, Principis ira deferbuit, primóque mane pœnam commutauit, indictâ leui pecuniâ, & seditionis capitibus in mortem raptis, vrbi cæteræ indulsit. Ita generosis animis ira tempestas est, quam si mora excutiat, serenitas redit; gaudétque animus indemnis aliis, sibi restitui.

CAROLVS V.

X. *Bellum in Nauarra.*

Interim in Nauarra graue bellum exoriebatur. Henricus Castellæ Rex ab Franco impulsus bellum indicit; nec causa deerat; quod Nauarrus ex superiori fœdere pecuniam pactus, Hispano adulteratam dederat, pro indole fraudulentâ, & nunquam non fallente, etiam per ipsam pacem & candoris commercium. Ille Petrum Mauricum Lugronij Præfectum inuitabat pretio, vt arcem proderet, finxítque permittente Henrico Martinus, vt Nauarrum se dantem in retia tandem apprehenderet; sed cum is mœnibus abstinuisset, cæsi quos immiserat equites, ipse fugâ elabitur; tunc promotum bellum; & Ioannes Henrici filius Pompelonem cum exercitu venit, Guardiâ, Vcanáque arcibus captis. Illico obsidio Pompeloni admota, quæ protracta longius bellum extinxit. Nam Nauarrus profectus Burdegalam, obtentísque subsidiis vrbem communiuit; præterea Henricus Rex vitam amittit, reuocatúsque Ioannes filius ad nouum regnum cōstituendum, pacem cum Nauarro sancit, redítque in Castellam. Eos inter motus turbásque Europæ, Carolus Imperator in Franciam venit; id summoperè ambiuerat, siue conciliaturus inter Reges concordiam, siue Franciam sibi alteram patriam, nepotémque charissimum inuisurus; siue filio Venceslao cui vnicè studebat comparaturus Francorum beneuolentiam. Magnificè ac regiè exceptus infectâ pace in Germaniam rediit, memoratúrque ipsius donum, quo duo in Delphinatibus castra Delphino concessit. Abruptâ spe pacis, in bella grauius Reges incumbunt. Anglum premebat Britanniæ Ducis calamitas, qui patria extorris, deiectúsque imperio, in Flandria agebat; eum vt reduceret Lancastrius, cum valido exercitu, in Britanniam penetrat, fanúmque sancti Maclouij oppugnat. Ad vrbem seruandam Comestabilis cum exercitu aduolat, & castris locatis, ad alteram Rencij ripam, conturbat hostem velitationibus, pugnæ facultate semper interdicta. Præterea cùm Macloueņses se egregiè defenderent, hyémsque instaret; Lancástrius soluit obsidium, copiásque multùm imminutas imponit nauibus, reuertírque in Angliam; Monforrio ad Flandrum veterem hospitem diuertente. Mox Auræum quod vnum ex eius partibus stabat, ad Regem accessit. Ergo Rex totius Britanniæ compos, vt victoriæ fastigium adderet, rem instituit, quæ & ipsam euertit victoriam, & euersum Ducem amplitudini primæ restituit; adeò fallax est humanæ mentis prudentia. Nam Rex sententia Parium ob perduellionem Ducem damnat, Britanniámque Regno adiungit. Eo iudicio alienati Britonum animi, paucísque exceptis quibus annuos sumptus Rex pendebat, vnanimi consensu Monfortius reuocatur: *Ab omni memoriâ prouinciam suam Duces habuisse, imò olim Regio titulo gubernatam; non ferendum in alienum imperium traducatur; perstandum ac moriendum in antiquissimi iuris tuitione, & ducendâ ad nepotes vltimos perpetuitate*

Caroli Imperatoris in Franciam aduentus.

Res variæ in Britannia.

S. Maclou.

 petuitate. Missus ad Monfortium Rohanius, datúsque ab Anglo Huo Caurelæus, veteranus miles, lectæque copiæ, quarum ope momento in totam Britanniam Dux admissus, præter vrbes paucas quas Franci tenebant, & copiosum exercitum instruebat in Anglia Buquingamius Regis patruus, quem in Franciam duceret, auerteretque à Britanniâ vindicem. Ille dum paratur; Guesclinus aduolauerat in Britanniam, & Diuano expugnato, contendebat bellum propagare, cùm euocante Rege in Aquitaniam properat. Angli Duce Neouilla plures vrbes receperant, & inualescebant in dies. *Testanerius prædo.* Testanerius prædo famosus multas prouincias diripiebat, valida castra obtinebat in singulis, in Atuernis, Ruthenis, Lemouicibus, Cadurcis, Ventadour. Gabalitis, Aginnatibus, & Bigerris; Ventadoreum ceperat in Lemouicum finibus castrum, & ab eo Burdegalam vsque, sexaginta occupabat, tum arces, tum oppida, campos latè opprimens, & pecuniarum pactionibus vexans, vt iam non prædo, sed tyrannus foret; Anglo fauente, atque subsidia ministrante. Ad eum deturbandum vrgente Andegauensi, designatus Guesclinus, qui iam multis castris inuasis, Castrum nouum obsidebat, *Guesclini mors.* arcem Mimates inter atque Anicium. Iurauerat, se non discessurum quin Anno 1380. castrum caperet; cum repentino morbo correptus, paucis diebus interit, eodémque die obsessi deditionem pacti, claues in mortui feretrum deferunt, credo vt fides mortuo staret, quæ viuo semper integra fuerat. In martis scholâ natus propemodum atque eruditus, erat tamen prudentiâ ciuili & moderatione clarissimus, ad nutum Principis altitudinem animi temperans; à militaribus noxis alienus, sæuitiam & auaritiam ignorabat; imò & gloriam communicabat cum aliis, non tantum Principibus, sed & militibus, testatus eam seu cætera spolia in partes cedere; at præter eam, nullas opes accumulabat, solitus dona, & beneficia Regia partiri in socios; ideò passim cunctis charissimus, in summo gratiæ & potentiæ apice, quod rarissimum, sic inuidiam restinxerat, vt amori viuus, mortuus luctui singulis fuerit. Rex acerbo dolore mortem prosequutus, illi indixit solemne funus, ac Regium, in sancti Dionysij inter Regum Mausolæa, ad tumulum quem sibi ipse erexerat. Nec Procerum vllus Comestabilis dignitatem admisit, quanquam à Rege appellati essent, & Coucyus stirpi Regiæ affinis, & Sancerra Marescallus; affirmantibus cunctis, tam recenti Guesclini memoriâ, extinctum iri gesta cæterorum, & plus gloriæ forè in eo admirando, quam in æmulando.

IX. *Angli in Francia.*

Interea exercitus à Buquingamio scriptus Caletum aduenerat, & ducebant signa, veterani Duces Knollius, Persius, & Caurelæus tot victoriis inclyti. Destinauerat Buquingamius, in Britanniam applicare, vt Francorum reliquias, ab eâ prouinciâ prorsus depelleret; tum in Franciæ caput victor inuaderet. Sed magnâ classe, quam Ioannes Castellæ Rex miserat, à Britanniâ prohibitus, tuto & angusto freto Caletum transiuerat. Inde constituit in Britanniam transgredi, pugnam conserere si se occasio daret, latè grassari, prouinciásque totas deurere. Carolus primi consilij tenax, eo maximè quod rapto Guesclino mancus esset propemodum, truncúsque dexterâ, iubet Duces continere in vrbibus militem, viam decurrenti

currenti hosti permittere, ac demùm tergo instare, lentos carpere, & cibaria intercipere. Aderant in exercitu Regio Duces, Burgundus, Borbonius, Barrensis, Lotharingus, & Viennius Admiralius; & ex iussu Regis tecti erant muris. Angli postquam Artesios, & Campanos vastauerant, Icauna transito penetrant in Cœnomanos, vnde in Britanniam facilè transgrederentur. Sartha amnis transcurrit Cœnomanos, ripámque alteram Clissonius munierat, ad hostem arcendum quà vadum fluuius patitur, palos infixerat, vallo & fossà ripam absciderat, & ipse cum nobilibus è prouinciis proximis munitiones ductas propugnabat. Quà iter erat Angli ad vadum accedunt, mediíque inter hostium copias, nam à fronte Clissonius, à tergo Principes cum exercitu sequebantur, consilium à fortitudine ineunt. Quippe in amnis alueum vltrò præcipites, palos quà vncis refigunt, qua brachiis, & sagittas inter, quas balistarij Franci effundebant, intrepidi ad munimenta decurrunt. Ea audacia Francis stupotem primùm, dein trepidationem, mox fugam iniecit; ipsísque transitum tutum per relicta vada confecit: Accessit ad eorum salutem constituendam, quod Principes, proceresque deserentes exercitum, celeriter Parisios conuolarunt, ad Regem inuisendum, qui grauissimo morbo decumbebat. Etenim is postquam effluuium brachij sponte exaruit, memor fati proximi, quod olim eo signo Germanus medicus præsagierat, se ad mortem seriò comparat, & febri correptus, ad regnum, & se quæ spectarent, diligenter componit, fratres arcessit, Duces Biturigum & Burgundiæ, atque Borbonium Ducem sororium, Andegauensi omisso, quod præferuidam indolem non amaret, rebúsque Neapolitanis implicito haud fidendum crederet; arcessitis dat mandata consiliáque egregia, duo præsertim accuratè commendans, primum vt Delphino in Germania coniugem quærerent, ne Rex Anglus prætiperet, eamque nationem adsciscerent; alterum vt Oliuerium Clissonium Comestabilem dicerent, quem ipse explorauerat, dignúmque censebat tanto fastigio. Hæc Rex prudentissimus, nescius per eas portas protupturam calamitatem in Franciam; quas felicitati patefaciebat. Tum ducto Regni Regente Philippo Burgundo, Regis Borbonio, datísque in stipem pauperum centum sexaginta millibus florenorum; anno ætatis quadragesimo quarto, piè & Christianè animam posuit; eodem anno quo Guesclinus obierat; vt simul Francia columnis firmissimis destituta, propiùs ad præcipitium vergeret. Ille est Carolus merito Sapiens nuncupatus, tantúmque nomen impleuit meritis, consilio optimus, quod exigebat frequenter ab aliis, nulli mancipatus, quàm rationi atque iustitiæ. Habebat equites quos togatos & legum vocabat, quibus non pauciora quam armatis debere Regnum affirmabat. Præclaras leges condidit; quarum vna intemerata iuit ad posteros, vt Reges anno decimo quarto, dicerentur maiores, & regnum ipsi administrarent; existimans Regi & Regno perniciosissimam luem esse, tutelam alterius. Idem appellatus est Diues; quod prudenti parsimonia, tot inter bellorum sumptus, ædificia priuata, & publica, quæ multa erexit; præter erogatas liberaliter pecunias, in Nobiles, milites, atque egenos, duodeuicies centum millia aureorum,

Regis mors. (margin)

Anno 1380. (margin)

CAROLVS V.

in ærario reliquerit, nulla Regni vexatione collecta. Erat illi mira affabilitas, qua conciliabat omnium animos, ſagacitas in penetrandis aliorum conſiliis, ſuis obtegendis, litterarum amans & ſtudioſus, ad eloquentiam à naturâ factus, religionis cultor atque pietatis; vt nullum tot inter virtutes næuum deprehendas. Elugenda vitæ breuitas, quæ felicitatem Franciæ tam citò rapuit: & obſeruandum quàm æquâ ſorte cum vtroque Regno à Deo actum ſit; nam Eduardus in Anglia rapto primo filio, puero regnum dimiſerat, tribus patruis clauum occupantibus; in Francia ſimiliter Carolus, Gueſclino præmortuo, quem Eduardo principi opponebat, filio annorum duodecim, ſub trium patruorum tutelâ, an prædâ, ſceptrum committebat, æquâ ſanè lance, quam illicò calamitates Franciæ deprimeut. Inueſtigabat Nobiles ſtudioſè, quos inopia premeret, iiſque clam pecuniam largam ſubmittebat, qua æs alienum perſoluerent, ſuáſque filias collocarent; ne nobilitatis ſtirps illa deficeret, quam ornamentum & fulcrum Franciæ nuncupabat.

XII. CAROLVS VI. DILECTVS dictus. Sauoiſy.

Recte à Sapiente Carolo conſtituta, Ludouici Andegauenſis præceps ambitio conturbauit. Etenim & non vocatus adfuit morienti, & mortui ſupremum reuellens arbitrium, Carolum Sanoiſium ærario præfectum corripuit, coëgítque pecuniam Regiam ſibi tradere, tùm palam in regimen regni aſpirauit; ſibi debitum affirmans, quod è Regis patruis natu maximus foret. Contra Burgundus atque Borbonius obiiciebant tabulas Regis, quibus ipſi deſignabantur tum Regis tum Regni tutores; iamque contentio ad arma ſpectabat, euocato vtrinque milite, cùm Ioannes Mareſius Aduocatus Regius rem proponit ad ſopiendam litem percommodam. Eſt auctor, vt quando Rex ab decimo quarto anno diſtaret propius, regni adminiſtrationem ipſe ſuſciperet; nullo Regente, ac ipſius nomine & ſigillo tabulæ regiæ munirentur. Contra vir grauis, magnæque in Parlamento authoritatis, *volumatem mortui Regis opponit, ſapientiam viri exaggerat, quid tam repentè videtur quod prudentia ſummà conſtituit? ſtandum ſcriptis tabulis, operiendum deſignatum tempus, rebúſque præponendos quos Rex appellaſſet.* Cùm diſſenſio iam inter togaros propagaretur, imminerétque ciuile bellum grauiſſimum; tandem Burgundo & Borbonio in publicum bonum de iure ſuo patientibus detrahi; Andegauenſi Regni, armorum, atque ærarij adminiſtratio ceſſit, Regis inſtitutio Burgundo & Borbonio; Duci Biturigum Occitania & Aquitania traditæ. Tum Oliuerius Cliſſonus Comeſtabilis dictus. Ita turbæ conſopitæ, & Rex ductus Rhemos. Nec obita ſine motu inauguratio; Duce Andegauenſi principem inter Pares locum ambiente, quem tamen ipſe Rex Burgundo aſſignauit, quia Princeps inter Pares eſſet, & id munus Parium eſſet, non Ducum. Imò in conuiuio cùm Andegauenſis aliquo interuallo à Rege proximus conſideret, Burgundus in interuallo ſedile appoſuit, vt vndecumque ſtaret integra dignitas. Feſtam ceremoniam gratiſſima populis res excepit; cùm Regis liberalitate ab omni tributo vectigali atque ſubſidio plebs liberata eſt; Reique omnes læſæ Maieſtatis donati veniâ. Eam ob rem Rex Dilectus vulgò nuncupatus, & ſtudia plebis vehementer incenſa; ad priuatum commodum reſpicientis;

Des Marests.

cientis; nec cogitantis bonum publicum sine priuato incommodo stare non posse. Et euentus docuit præpostera liberalitate datum, quod extemplò reposcendum fuit. Læta primordia Britanniæ Ducem ad sinceram concordiam impulerunt: suadebant Britones nobiles, in primis Rohanius, Rieusius & Rupefortius, bello tandem desineret, & pacem subditis optatissimam daret; *Regis adolescentis obtineri gratiam posse; sepulta odia & inimicitias cum Rege Carolo; rationem habendam Britanniæ, quæ tot miseriis vexata & discerpta, efflagitaret pacem & quietem; chariorem patriam esse quam Eduardi memoriam; sat Anglorum beneficiis hactenus datum; det cætera sibi, suis & patriæ, seratque posteros, quibus beneficiorum memoriam hereditariam linquat.* Ad eas voces legati ab Rege missi accedunt, Episcopus Carnutensis, Chevreusius, & præses Cabiensis, fœdúsque obtinent; quo Dux Regem conueniret, flagitaret veniam, clientelam profiteretur, amicitiam Anglicam eiuraret, ac pecuniam indictam solueret. Tum Rex ipsi vrbes in Britannia restitueret, & Monfortiam ditionem, aliásque terras quas Regio fisco pater addixisset, Mox Angli nouo cum Britone fœdere abscesserunt; Duxque Monfortius pacatâ Britanniâ tandem potitus est; reuocatâ post annos plurimos tranquillitate atque concordiâ. Dein ad cumulandam lætitiam, Anglus in biennium inducias pactus est; cùm seditione domesticâ laboraret; quæ statim contagio quodam porrecta in Franciam, primum calamitati fontem aperuit. Andegauensis cùm in regni regimine vnum intenderet, immensam vndique pecuniam cumulare, vnde expeditioni Italicæ foret satis, post exhaustum ærarium, prima vectigalia restituebat, nouáque adiunxerat. Ea res cùm acerbissima populo foret; recens beneficium tantæ fontem lætitiæ, obliterari illicò atque expungi; ostensam spem quasi infantibus, atque illusis ficto splendore, imponi vera onera, pristinásque miserias. Hæc cogitantibus Gandauensium occurrit exemplum, qui felici rebellione Comitem expulerant, séque ipsi magnâ criminum impunitate regebant. Parisiis primùm à vilissimis capitum orta seditio. Veteramentarius in forum prodit & facta concione plebem inflammat in vectigalium redemptores, agítque in ipsos, quorum ædes aliquot direptæ sunt, atque incensæ. Accedit tumultui Muliercula propola olerum; quæ vrgente publicano vt duodecim denarios in tributum solueret; sibi vim fieri exclamat, excitátque turbam operariorum atque baiulorum, à quibus miser ille occiditur. Et ij statim delibato sanguine furorem concipiunt; aliúmque mancipem in æde Sancti Iacobi obtruncant; tum Hugonem Aubrietum reum carcere effracto liberant, Ducémque ad insaniam regendam constituunt. Cùm ad alias vrbes iam propagaretur amentia; Rex Coucyum prudentiâ & authoritate insignem clam mittit Parisios; qui solertiâ suâ plebem ab insania ad obsequium reuocet: Ille sagaciter in plebis consilia atque cœtus, sese insinuans, pœnitentiam impetrat, promissáque vectigalium liberatione, Regem vrbi restituit. Nocte proximâ quatuordecim è seditiosis in amnem proiecti, & pœna vltrà inhibita ne malum recrudesceret; maximè cùm vrgeret Rhotomagensium seditio, qui mercatorem vi Regem dixerant & coronauerant; eiúsque nomine edicta scripserant; quibus

Dux Britanniæ reconciliatus.

Anno 1381.

Seditio Parisiensis.

CAROLVS VI. bus tributa omnia extinguebantur. At Rege accedente, seditiosis animus excidit; rogata venia & concessa, aliquot reorum in exemplum iusto supplicio datis. Ita prælusum domesticis malis, tirocinium miseriarum sequentium Francis ponentibus.

XIII. *Bellum in Flandros.* Ea seditio potissimum ab exemplo Flandriæ grassabatur, ad quam sublevandam Rex se armis cinxit. Dum bella Carolum inter & Eduardum Franciam atque Angliam acerbissimè diuellebant, pacata Flandria, atque omni bonorum copiâ diffluens, in voluptatum vt fit voraginem cæcam immergitur. Ludouicus Comes præit exemplo cæteris, luxu, conuiuiis & hastiludiis otium terit; adeóque Flandri ad Principis instar se fingunt, vt paucis annis intra ganeas & lupanaria, priuatis iurgiis, cæsa numerentur Flandrorum quatuordecim millia, adeò voluptatum perniciosus est vsus; per ea quæ placent interimentium, & punientium quæ iubent scelera. Deinceps in corruptos flagitiis animos inuasit rebellio, apex criminum atque insania popularis. Non est animus hic vniuersam seriem mali perscribere; quomodo origo à Gandauensibus cœpta; primùm quatuor viris, seditionis Tribunis, Boulæo, Boisio, Clerico, & Nuitæo, tum Philippo Artevella Iacobi illius ab Eduardo celeberrimi filio in Præfectum electo, atque immanitatem Patris suscitante, malum inualuerit; donec tandem victo Comite, atque profligato, Brugenses corripuerit, totam propemodùm Flandriam hauserit. Ludouicus Comes in Franciam profugus, Sapientem appellauerat, ope imploratâ, ad rebelles domandos; sed frustra, cùm Sapiens caussatus bellum Anglicum, gauderet calamitate Comitis, quem habuisset infensum vtentem prosperis, quíque nuper vetante se Monfortium profugum excepisset. Post obitum Sapientis Artauella conscriptis centum hominum millibus Aldenardam munitissimam vrbem obsidebat, cúmque protractâ obsidione, rebelles in proximos agros excurrerent, & Nobilium castra euerterent, aliquot impudenter in agrum Tornacensem, qui erat Franciæ, inuadunt, prædamque hinc agunt. Philippus Flandri gener, occasionem diu captatam arripiens, audaciâ rebellium exaggeratâ, Regi autor est & vehementer suadet, vt facinorosam amentiam plectat. Perducto in sententiam suam Bituricense, nam aberat Andegauensis, haud ægrè Regem in bellum impellit. Erat adolescenti iam à teneris martia indoles, olim à patre tentata iam atque demonstrata; quippe infans; obiectis simul coronâ & galeâ, illâ neglectâ hanc ardenter rapuerat, & arma ad corpusculi modum fabrefacta induebat libenter. Quare persuasus Parlamentum Compendium vocat, & cùm difficilius Proceres assentirentur, atque incommoda multa obiicerent; refutabat obiecta Rex ipse, reponebátque hæc verba; *ita ita, qui audet nihil, comparat nihil.* Sic bellum decretum est,

Anno 1381. Regémque incendit, oblatus in somnis Ceruus alatus, quo ipse vectus, præclarum in aëre exerceret aucupium, vnde Ceruus volans huic in tesseram fuit, scutóque Franciæ Ceruos alatos in fulcra adiunxit; appictis tribus duntaxat liliis, cùm anteà plura incerto numero sparsa essent. Venatu etiam ceruum ingentem ceperat, magna bruti admiratione, cuius collum vinciebat torquis ex inaurato ære, cum hac epigraphe; *Hoc me Cesar donauit*

Ad

CAROLVS VI.

Ad famã exercitus Artauella haudquaquam territus, Lisã amne se muniens, cœlique atque soli intemperie; iam enim Nouember mensis incœperat; abrumpi pontes præter duos iubet, ad oppida Cominium atque Varnestonum, quibus validum immittit præsidium; & mox eosdem aduentantibus Francis effringi imperat. Regius exercitus in paludosum solum luctatus, tandem ad custoditos pontes euasit, quos Comestabilis cùm abruptos videt, tumidúmque amnem intercipere transitum, hæret ambiguus, in quam partem se vertat, tam intercluso aditu, quàm probroso reditu. Versantem in ancipiti Procerum quorundam expediuit temeritas. Sancyus, Ioannes Royus, & Henricus Maunius, dimidiâ infra pontem Cominæum leucâ, suâ quisque cymbulâ in oppositam ripam occulti transmittunt, séque abdunt in alnetum proximum, opportunitatem operientes; iámque sexaginta nobilitate illustres transierant, cùm Comestabilis de re admonitus, mittit Rieusium affinem suum exploratum, quidnam audaces illi cogitarent. At Rieusius militari gloriâ rapiente consilium, eâdem cymbulâ amnem transit, ciúsque exemplo clarissimi proceres, Rhoanius, Lauallius Longauilla, Touartius, Belmanerius, aliíque, & ipse Sancerra Marescallus, præpollente impetu, Francis adeò proprio atque innato. Comestabilis renuntiato Procerum transitu, vt promoueret audaciam, quam vetare non integrum erat, iubet ad pontis exitum distrahi hostem, telis, saxis, globísque igneis, dum cymbis quibus arbitrium esset transmitterent. Petrus Boisius Artauellæ Præfectus, pontem & Cominæum defendebat, nec eum transitus Francorum latuit; sed cùm immineret nox, præstolatus est lucem, qua Francos nocturno frigore adstrictos facilè profligaret. Et verò ipsam noctem Franci magnis incommodis peregerunt, luto & aquis magnam partem immersi, nullo cibo recreati aut somno, aura noctis frigidiore vexati, perstiterunt vigiles, & sub primam lucem Boisium notis viarum compendiis decurrentem inspiciunt. Committitur prælium, Flandríque quanquam è cohortibus lecti vincuntur, Boisius saucius ægrè à suis pugnæ eripitur, & Brugas defertur; cæsa quatuor hostium millia, via Francis permissa, ac refecto ponte, Rex cum toto exercitu amnem transmittit. Mox captum Cominæum, & præda miles oppletus. Cæteræ vrbes, Ypra, Cassetum, Furnæ, Donquerca, Grauelinga, Regi vltrò delatis in castra clauibus patuerunt.

XIV. *Pugna ad Rosebeccam.*

Artauella hoc exemplo nusquam perterritus confirmat audaciam, palámque exultans, quod Nobiles cunctos è totâ Franciâ optata sors in sua retia induisset, indicto per omnes vrbes delectu, Harsellam legatum cum parte copiarum ad Aldenardam dimittit; ipse cum sexaginta hominum millibus, ad Francos properat ad Rosebeccam oppidum, dimidiâ Brugis leucâ, inter aquas, imbres & frigora, castris positis incommodissimè affixos. Franci in spem pugnæ erecti, solutis castris hosti occurrunt, pugnáque ad Aureum-montem conseritur, inflammatis vtrinque animis. Petrus Villerius Oriflammam ferebat; primam aciem ex Britonibus, & Normannis conflatam ducebat Comestabilis; aderántque Marescalli duo Sancerra & Blainuilla; tegebátque alas Comes Flandriæ cum sexdecim hominum millibus; agebat agmen medium Rex ipse, anno decimoquarto nondum impleto,

De Villers.

CAROLVS VI.

comitantibus patruis Burgundo & Biturige, & Borbonio auunculo, Coucyo, Albretio cæterisq; Proceribus in agmine postremo Comites Blesensis, Sancti Pauli, Harcurius, Castilionius, & Fera; ij equum imperiũ obtinebãt, militúmque omniũ numerum implebant sexaginta equitum millia, præter peditem. Et constitutum vt cùm primum agmen inueheretur, ad latera secundum & tertiũ inuolarent simul, vt obrutum hostem omni ex parte conciderẽt. Fuítque bono omini acceptum; primùm quod vbi ad pugnam explicata est Oriflamma, disiectæ sunt nebulæ, & aëri parta mira serenitas; tum quod albus columbus postquam diutius super agmina imperterritus volitauit, alteri è vexillis regiis insedit, tumultu tanto nusquam efferatus. Contra Artauella, memor palmæ Brugensis, pari modo aciem in vnicum agmen instruit; militésque allocutus, spe ingenti factâ victoriæ, iubet Nobiles omnes procerésque interimi, salute nemini præter Regem permissâ, cui ob iuniorem ætatem parcitum vellet, quemque Gandaui suo more post institueret. Hæc stultâ audaciâ postquam effudit, ita Flandros componit, vt densis ordinibus pugnam inirent, altero brachio adstricti inuicem, altero expediti ad prælium. Ita dispositi è Monte-aureo se in plana demittunt, graui errore, cùm tuto loco expectare hostem possent atque depellere. Primo impetu acerrimè dimicatur, statímque ad lanceas atque enses ventum, Francis sagittarios Genuenses amouentibus, & tela inter hostilia procurrentibus. Nec diu Flandrorum audacia fortitudini Francorum par fuit; à fronte & ad latera ferro decerpti; cùm primi ordines regrederentur in posteriores; sic tota acies in arctum redacta est, vt omnes immoti in eodem vestigio, manibus pedibúsque propemodùm alligatis, hostium ferro duntaxat paterent; imò sibi præ angustiâ spatij perniciosi, se aggesti in cumulos suffocabant, & spiritum illibati ferro præcludebant. Ita pugna breui tempore in cladem versa, maximè vbi postremi ordines se in fugam dederunt, tunc cæteri à Franco pedite nullo negotio, vel obtriti clauis, vel ferro deleti. Cæsa scribuntur quadraginta Flandrorum millia, in quibus nouem Gandauensium millia. Ipse Artauella suorum turba oppressus interiit, & in fossâ repertus est, accumulatâ super cohorte Gandauensium; vt Gigantum instar pugnantium in Deos, quâ scandebat mole, eâ oppressus sit. Rex quæsitum cadauer arbori affigi iussit. E Francis quadraginta desiderati sunt; vt profectos in lanienam potius quam prælium dicas. Postero die Cortracum inuasit victor exercitus; captúmque extemplò oppidum, atque direptum; imò incensum, præclaræque ædes versæ in cineres. Rex audito asseruari in maiori æde calcaria aurea, Cortracensis cladis monumenta, & quot annis magno plausu à ciuibus memoriam celebrari, iussit ciuitatem flammis aboleri, ne suæ gentis in posteris extaret opprobrium; quanquam inutiliter saxa inflammantur, cùm memoria perstat, & post erutas moles in mentibus hominum trophæum superest. Aldenardæ illicò soluta obsidio; Boisius & perduelles qui superfuerant Gandauum se receperunt, (Brugæ vrbésque aliæ in deditionem acceptæ,) quod perseuerauit in scelere, nec à Rege expugnari iam adultâ hyeme potuit, præterquam quod auocabatur Parisios Francus, nata domi peste, dum alienã exscinderet.

Anno 1382.

Restituta

Malleatorum Parisiensium seditio.

Restituta erant in Francia vectigalia, & exigebantur paulò acerbiùs; Nobilibus profectis cum Rege in Flandricum bellum, plebs duntaxat ciuésque in vrbibus agrísque hæserant, qui maximè, nobilitate immuni, tributorum onere premebantur. Ij memores calamitatum quas sub Philippo & Ioanne Regibus exhauserant, & reuocato in Nobiles odio, quorum auaritiam & superbiam incusabant, statuunt iugum excutere, amoliri atque extinguere infensas illas nobilium stirpes, atque inducere nouum regiminis genus, quo optimates administrarent res publicas, suásque fortunas procurarent ipsi atque promouerent. Id consilium Parisiis natum, subito in proximas Vrbes propagatum est, Rhotomagum, Rhemos, Aureliam, Trecas, Senones, Antisiodorum, serpebátque vlteriùs, magno publici boni illicio; iámque Parisienses in communem, vt dicebant, libertatem intenti, palam omnia comparabant ad rebellionem. Primùm omne armorum genus redimunt atque accumulant, loricas, lanceas, enses, sarissas; ac præcipuè ingentem malleorum ex ferro numerum, (quadraginta millia scribunt fabricata,) quibus equitum galeas perfringerent ac comminuerent; cúmque iis armis gloriarentur potissimùm, hinc nuncupati sunt Malleatores. Dein arces regias euertere statuunt, Pulchritudinem in saltu Vicennarum, Luparam & Bastillam, quæ suæ vrbi compedes ponerent; Et Castelleto in ipsa vrbe diruto, festinabant ad alia, nisi à ciue, cui Flamandus nomen, pressius furor esset, dum certiora de Flandrensi bello renuntiarentur. Nam cum Gandauensibus communicabant consilia, natiuámque insaniam spe alebant, fouebántque literis. Iamque vt prodiret malum, præter vnum ducem nihil deerat, adeò vel in anarchia monarchia regnat, & pluribus regnum abolentibus semper Rege opus est. Ea post deuictos Flandros Regem in Franciam reuocant; ideò parte copiarum relictâ in Belgio, partem adducit, & in magno comitatu Procerum Compendium venit. Dùm Parisios accedit propius, ciues vt metum aduentanti incuterent, prodeunt armati triginta millia, in speciem pompæ, atque honoris, reuera terribiles & minarum pleni. At Rex Burgeti substitit, nec eos passus in conspectum venire, quatuor Proceres mittit, qui rogarent quam ob causam armati prodirent, iuberéntque in sua quemque tecta abscedere. Obtemperant ciues, nemine turbam inconditam ad perducendum scelus regente, & maiestate Regiâ iam frangente audaciam; postquam repressi sunt, & conceptum metum intulerunt vrbi; Rex cum Ducibus, Patruis, Proceribus, & cataphractis equitibus vrbi succedit; incedebant equites pedibus, pars Regem antecedebat, pars subsequebatur, incœpítque pœna ad S.Dionysij portam, quam Rex subiens iubet tolli cardinibus, euelli septa, idémque effici in portis cæteris; vt spoliata ciuitas portarum claustris, pateret omnibus, iamque esset pagi instar ignobilis. Pergenti Regi mercatorum Præpositus, Consulésque occurrunt, gratulaturi victoriam; iis inauditis, & contemptim repulsis, ad Deiparæ ædem Carolus tendit, supplexque gratiis ob victoriam actis, vexillum regium Virgini donat, quod ad pugnam explicauerat. Dein se Luparam recipit. Patrui interea Dúxque Borbonius, vicos singulos decurrunt, catenas ferreas quibus claudebantur

Mallotins. Beauté. Chatelet.

CAROLVS VI.

vicorum capita, asportari curant, publica arma inuadunt, ciuibus singulis, quæ domi habebant deferre in armamentarium iussis. Inuaserat omnium animos ingens terror, & magnitudo sceleris iam quanta erat obuersans mentibus, grauitatem supplicij suo vno modo metiebatur. Deliberatum an ciuitas permittenda esset rapinæ militum, & ad prædam tam opulentam anhelabant Britones maximè; sed ne pœna redundaret in iudicem, sibique Rex vehementer officeret, primariam vrbem, & tot diuitiarum fontem euertendo; præterea ne sontium pœnâ inuoluerentur insontes, vrbi parcitum est; at ciuium villæ, rusticæque deliciæ, traditæ sunt rapinæ militum; vnâ voluptate vocatâ in supplicium. Postea tributa omnia & vectigalia restituta, eáque palam locata redemptoribus; suppressa dignitas Præpositi vrbis & Consulum, trecenti è seditiosis ad necem delecti, atque in plateâ truncati capite; in quibus magno omnium stupore, Ioannes Marcesius Aduocatus Regius, alienæ culpæ supplicium luit. Ille venerandus canitie, rebúsque in togâ gestis clarissimus, iam inde à Philippo Valesio notus, initiatus ordinibus sacris, dicendi arte in paucis peritus, in mortem rapitur, Patruorum Regis inuidiâ; quod pronior in Andegauensem, ipsius rebus accuratiùs studuisset, vnóque fratrum promoto amouisset alios; potentiore ad perdendum odio, quam beneuolentiâ ad seruandum. Et morti propior, compellatus vt à Rege veniam peteret; professus est, *se in maiestatem Regiam non peccasse, Regis patri, auo, & abauo se fidem atque obsequium præstitisse; nunc si Regi ætas & peritia foret, alium sibi futurum exitum, & nauata toties opera præmium; se à Deo noxarum veniam flagitare, quem pro infirmitate hominis offendisset, & sperare propitium pro infinitâ misericordiâ.* Istæ singulos pœnæ, mox vniuersos ingens metus corripuit. Regis præconio ciuitas omnis in palatij aream conuocatur, atque conueniunt viri, mulieres, pueri, famuli, regio milite per singulos aditus excubante, & reis supplicij faciem intentante. Tum in theatrum Rex scandit, stipatus Proceribus, sedétque in solio; dum Petrus Orgemontius Cancellarius, ille Marcesij extincti æmulus, turbam alloquitur. Longâ oratione Parisiensium crimen exaggerat, immemorem tot beneficiorum animum arguit; peccatum in capite, quod exemplo cæteris esse debuisset; statuisse Regem metiri pœnam flagitio, & quando vniuersa ciuitas scelus contraxisset, in vniuersam propagare supplicium. Vbi perorauit, & miseri operiebantur sententiam Regis, iamque enses militum intentatos iugulis, mente præciperent; Ecce Duces Biturigum atque Borbonius, ad genua Regis prouoluti, appellant clementiam; matronæ simul crinibus ad miserationem effusis, totúsque populus in humum prostratus, misericordiam lamentabili voce inclamant, postquam diu metu & terrore puniti sunt miseri, id enim de industria intendebatur, Rex dedit veniam, & vni Diuites multati pecuniâ, quæ multa exacta est, Procerum emolumento, à Rege flagitantium quod iam publicum erat. In cæteras vrbes conscias criminis, par pœna sancita, & regendi cupiditas sanguine plexa, aut facultatibus.

Des Marests.

Parisiensium pœna.

XVI.

Angli è Flandria pulsi.

Vindicatam domi maiestatem Gandauenses rursum violabant. Ij post Artauellæ necem, receptis Ducibus, Boisio, Mitrio, & Atremenio, instauratâ

ſtauratâ inſaniâ, Flandriam diripiebant, atque Ardemburgum vi expugnabant; imo clam cum Anglo communicatis conſiliis, eum exciuerunt in Belgium, quem quaſi Clypeum Francorum enſi obtenderent. Noruicenſis Epiſcopus tranſmiſſum exercitum Caleti habebat; quem improuiſus in Flandriam duxit, ac bello neutiquam denuntiato Grauelingam cepit. Comes hac procellâ attonitus, quam minùs cauerat, cum duodecim pugnatorum millibus ad Dunquercam ſe Anglo obiicit; ſed magnâ clade fuſus fugatuſque Philippum generum appellat, opémque Francicam. Rex rogante Patruo, ſcribit exercitum, in quo tradit Froiſſartus numerata Equitum trecenta millia; eóque ſtipatus ad Anglum tendit; qui pluribus vrbibus occupatis Ypram obſidebat. Verùm is ad copiarum famam dilabitur, nec Hugo Caurelæus veteranus miles ſe Bergæ munimentis tutum exiſtimat; nam ſpectato è muris exercitu metúque concepto, nocte cum ſociis proripit ſe. Mox tantas copias Rex domum reduxit, expeditione terrore confectâ; multâ quidem gloriâ ob depulſum Anglum, ſed tacitâ ignominiâ, quod adhuc Gandauenſibus impunita tot ſcelera forent; quibus eædem atque Anglis permiſſæ induciæ. Aliquantò pòſt obit Ludouicus Comes, Malanus dictus, vtrámque fortunam dum vixit expertus, ac Philippus gener, Burgundiæ Flandriam, Arteſiam, alterámque Burgundiam adiunxit; cui regiæ potentiæ nihil præter titulum defuit. Porrò ea expeditio quoniam Vrbani Pontificis vno impulſu, ab Anglis tentata eſt, iſque Vrbanus Francicis rebus plurimùm obfuit, poſtulat locus vt graue vulnus Eccleſiæ retractem, & paulò altiùs repetam. Poſtquam Gregorius XI. traductâ Romam Pontificis Sede; Romæ mortem obiit; Et Cardinales ad eligendum Pontificem conclaui clauſi ſunt; Romani tum magiſtratus tum populus, minis intentatis, víque illatâ, coëgerunt Patres ad eligendum Pontificem, qui Italus foret; ipſíque vim inter ſe teſtati, vt ſe periculo mortis eriperent, Bartholomæum Barrenſem Archiepiſcopum nominant, Romaníſque iterum vim afferentibus, tiara coronant; iſque ſtatim ſe Vrbanum dixit eo nomine VI. Perfectâ coronatione; ex ſexdecim Cardinalibus, duodecim Vltramontani, ſpecie captandi cœli commodioris, Anagniam recedunt; & libertatis iam compotes excuſant vim Romæ illatam; ac teſtati nullam Bartholomæi electionem; poſtea Fundos ſecedunt, quæ Neapolitani Regni ciuitas eſt, fauente Ioannâ Reginâ, atque ex iuris recepti formulis, Robertum ex Comitibus Gebennenſibus Pontificem dicunt, qui nomine Clementis VII. ſe extemplò pro germano Pontifice geſſit; ac mox Auenionem pro maiorum inſtituto ſe cum Pontificia curiâ contulit. Ita exorto in Eccleſia ſchiſmate, ambiguíſque in vtram partem ſe verterent Chriſtianis, vterque Pontifex ſibi quiſque Principes conciliabat; & quidem Carolus Regis pater Clementi Franciam ſtatim addixit, tracto in partes Ioanne Caſtellæ Rege; contra Vrbano adhæſit Anglia; iam religione diſtrahente infenſos animos: Nec Vrbanus parcebat curis, vt propagaret imperium, dicebatúrque Anglum inflammaſſe, vt in Regem Caſtellæ, Comitémque Flandrenſem exercitus mitteret, pronuntiata eam in rem ſacra militia, collectáque ingenti pecunia ad ſtipendium militis. Copiis bipartitis; partem in

Schiſma Vrbanum inter & Clementẽ. Anno 1378.

Castellam Dux Lancastrius duxerat, partem in Flandriam Episcopus dictus, sed & Franciam nouo fulmine Vrbanus percutit, Duce Andegauensi in Italica expeditione extincto. Cuius mali origo ab eodem fonte est arcessenda. Etenim Ioanna Roberti Regis ex filio neptis Neapolitanum Regnum obtinebat, iam annis grauior, & quartum nupta Ottoni Comiti Brunsuicensi. Ea primùm vxor Andreæ Regis Hungariæ sui affinis, nam Hungariæ Reges ab Carolo claudo ducebant originem; dicebatur ipsi ob mores asperiores mortem intulisse; ideò Vrbanus ipsi infensissimus, quod Clementem foueret, machinam adornat, quâ feminam odiosam opprimeret. Ludouicum Regem Hungariæ Andreæ perempti fratrem vehementer vrget, vt sopitam de fratre vindictam exigat, gratiam spondet atque auxilium; flagitat Carolum Dyrrachinum mitti, ex eâdem stirpe Caroli Claudi, cuius quartus filius Ioannes Dux Dyrrachinus, Caroli abauus erat, iúsque regni in hæredes transmiserat. Persuasus Ludouicus cum exercitu Dyrrachinum mittit, qui Romæ ab Vrbano Rex Neapolis coronatus, Neapoli vrbibúsque cæteris, victo & capto Brunsuicensi, exceptus est. Ioanna interim in castro obsessa, omni humanâ ope destituta, spem in Franciam adiicit, ac Ludouicum Andegauensem, quando maiores sui ab eâ domo profecti in Italiam essent, adoptat in filium, scribítque hæredem. Ea adoptio Ludouici consilia in Italiam vertit, eamque ob rem Andegauensis à Sapiente Carolo amotus ab regimine regni, eâdem de causâ tanto studio in id aspirauit, gazam regiam rapuit, Franciámque quam regeret, totam in Italia spem vir ambitiosus, impenderat. At Ioannæ malum prohibere non potuit, quin illa à Dyrrachino caperetur, & aliquanto post in sacello dum orat laqueo extingueretur, iustâ forsitan primi flagitij pœnâ; sed ingrato Carolo & beneficiorum immemore, quibus cumulatus primâ adolescentiâ à Ioanna fuerat, habitúsque pro filio patrabat iam parricidium. Ergo Ludouicus vt necem indignam, sin minus arceret, saltem vindicaret; simúlque regnum relictum tabulis occuparet, validum scribit exercitum, numero viribúsque terribilem, nam quinquaginta millia pugnatorum erant, ex veterano milite; adscito Amedeo Sabaudiæ Comite, quem Viridem dicunt, præclaro & magni nominis Principe; ducírque primò in Phocensem prouinciam, in quam admissus in Italiam pergit. Sanè euentu infelicissimo, nam cùm Dyrrachinus se vrbibus contineret, nec pugnæ, quæ potior Francis ratio belli est, facultatem daret; tantus exercitus fame, ærumnis, morbis, imo & veneno infectis fontibus profligatus & victus; morbo Amedeus Comes è viuis raptus est; & ipse Ludouicus ex dolore animi febri correptus paucis diebus extinctus est; Franciæ magnâ iacturâ, militum, atque existimationis. Eò inopiæ in ea expeditione venerat, vt è raptis è tota Francia tam immensis opibus, superesset è tela picta vna admodùm chlamys ad obeundam militiam, & ad mensam poculum vnum argenteum adeò diuitiæ, vel ipsis Regibus fluxæ & incertæ sunt. Tres genuerat liberos, quorum natu maximus Ludouicus, Neapolitanum regnum spe & nomine adiit, reipsâ Phocensem prouinciam; Clemente Pontifice & Carolo Rege expugnantibus Aquensium & Tarasconensium

Ludouicus Andegauẽsis moritur in Italia.

Anno 1384.

nensium voluntatem, detrectantium obsequium Ludouici. At ea spes traducta in posteros, graues calamitates Italiæ pariet, imò ipsi Franciæ; cui semper Italia, vel victa & domita, damno fuit atque dedecori.

XVII.

Francia sub eam cladem exultabat lætitiâ, & gratulatione festa personabat. Cameraci Rex Philippo Burgundo aderat duplici coniugio sibi Albertum Hannoniæ Comitem vincienti; nam Ioannes & Margarita Burgundi liberi, cum Guillelmo & Margarita ex Hannonio natis iniuerunt connubium; imò Rex ipse Isabellam Stephani Bauariæ Ducis filiam, ex paterno voto & Patruorum assensu vxorem ducit; excepta sponsâ Ambiani, ingenti Regis, omniúmque Principum celebritate; ignorantium vt humana sunt gaudia, adduci Helenam quæ Franciam vreret, & ad ruinam propè admoueret. Pompa hæc non diu tenuit; finitis induciis, & Rege ad Flandricum bellum aspirante. Iam ante ad vexandos Anglos Viennium Admiralium cum copiis in Scotiam miserat, vt adiunctus Scotis in Angliam ipsam inuaderet, suísque rebus prorsus addictam, ab Aquitania prohiberet. At nullus huius consilij extitit fructus; alienati sunt inuicem animi; Scotis incusantibus Francos, quod tam fœderatos quam hostes diriperent; iis contrà, Scotorum iniurias inhumanitatem atque barbariem insimulantibus; víxque temperatum ab armis, reiectis Francis, captiuóque Viennio, dum pro damnis, Scoto pecunia penderetur. Ergo ne simul spes domandæ Flandriæ euanesceret, in eam arma versa, ardórque militum. Erant in exercitu octoginta millia; nam Rex quadam animi vel altitudine vel immensitate, summa cuncta appetebat & exaggerata, nihil mediocre nihil vulgare passus; magna haud dubiè patraturus, si hos animos prudentia regeret, & paternum aliquid in auitas dotes infunderet. Vni in Flandriâ Gandauenses supererant; quorum perduellio tot indurata sceleribus frangeretur. Ii nuper Damnonam ad Oceanum vrbem ex insidiis ceperant, magno ad commercium emolumento, & loco ad excipiendos Anglos opportuno. In eam primum ductus exercitus, circúmque positus, sed ambiguum quo tandem modo expugnata vrbs est; aliis longam obsidionem, & acceptam deditionem scribentibus; aliis vim extemplò allatam, captam vrbem, direptam, & flammis vastatam. Intercepto mari atque commercio, nihil Gandauensibus præter agrum & pertinaciam suam supererat; ea vt calamitate dometur, in agrum Carolus immittit copias; ferro, & flammâ villas, pagos, sacras etiam ædes perdit, eruit, atque incendit; steriles arbores atque frugiferas euellit radicitus, nulla relicta re vnde alimentum peti aut hospitium posset; mox cùm hiems immineret, redit in Franciam; proximo Vere aggressurus vrbem iam spoliatam, suísque mœnibus clausam, vt carcere. Sed ipsâ hieme bellum feliciter quod cruore tanto constabat, prudentiâ & sagacitate confectum est. Gandauenses haud dubiè fracti miseriis, detractâ Damnonâ, vastatísque agris, iam nullâ spe opum, commercio aut culturâ ruris parandarum, sponte ad meliorem frugem propensi, pacem exoptabant, quæ tot calamitates depelleret. Obstabat vnus quem dixi Boisius, tum potestatis asserendæ quam inuaserat cupidus, tum pœnæ metuens, quam contraxerat tot patratis sceleribus: & adscitis consortibus tam

Rex Isabellam ducit.

Anno 1385.

Belli Flandrici finis.

Dam.

CAROLVS VI. tam potentiæ quam metus, obtruncabat crudeliter, si qui pacis verbum vsurparent. Attamen ciues duo, quibus bonum publicum sua salute foret antiquius, surgunt, Rogerius Crominus, & Iacobus Ardemburgius; ille lanius, hic nauicularor; vt quod ex plebe malum ortum erat, in ipsâ plebe remedium haberet: primúmque ciues latenter conciliant, dein prudenter à Philippo Comite præteritorum veniam impetrant, atque immunitates in posterum; tum demùm palam & fortiter vexillum Comitis statuunt in foro medio; bonísque ciuibus in opem conuolantibus, nullo sanguine ciuitatem suo Principi asserunt. Nam Boisius terrore perculsus, cum Anglis abscessit, confugítque in Angliam, tuto receptu; ciuibus voto potientibus, atque in tyranni fugâ palmam collocantibus. Philippus in Flandriam totam admissus est; datúmque Franciæ in vnum hostem incumbere.

XVIII. *In bellũ Anglicum apparatus.* Is Anglus erat, & proluserat Borbonius aliquot oppidis in Santonibus captis, & in Castellâ ac Lusitaniâ auxiliarij Franci atque Angli pugnauerant. Siquidem Ioannes Castellæ Rex, & iure vxoris, Lusitaniæ Regem se professus; cùm in Ioannem eiusdem regni inuasorem arma conuerteret; Lusitanus appellauerat Lancastrium, Francum Castellanus; pugnatúmque semel profligatis Francis & Hispanis; donec pax duos inter æmulos coaluit, & Ioannes Nothus Lusitaniam tenuit. Hæc dum aguntur, & Leo Armeniæ Rex depositâ spe subsidiorum in Franciâ hæret; Carolus Parlamento Procerum conuocato, de ratione belli Anglici consultabat. Variæ deliberantes distrahebant sententiæ, Clissonij, Coucij, Comitis sancti Pauli, Vienij Admiralij, & plurium id consilium erat, vt magno exercitu bellum transportaretur, in Angliam, semélque monstrum enecaretur in capite. Eam in rem dicebat Viennius; *aliter debellari Anglum haud posse. Eos transmittere opportunitate captâ in Franciam, nullo incommodo deligere militem, quem ad prædam mittant; Aquitanos fortissimam gentem se iis adiungere, prædæ cupiditate, & gloriæ desiderio, pugnare illos pro aris & focis, vnosque hactenus qui Anglis tot palmas confecerint; quieturos tandem si bellum è prouinciis suis vltra Oceanum traducatur, & spectatores otiosos fore alieni periculi; Nunc Angliam intestinis malis laborare; Regem & Patruos suspectos inuicem; in Lancastrium Ducem passim Ordines fremere, quod pecuniam totam ad Hispanicam expeditionem corraderet; suísque intentus, publica negligeret*; Tum addebat *eam initam belli rationem, ad domandum hostem peruicacem; ita Græcos in Persidem immisisse exercitum, sic Romanos à visceribus suis auulsisse Annibalem, & sub ipsam Carthaginem Cannas vindicasse. Affirmabat sibi perspectam atque exploratam penitus Angliam, propugnaculis, & propugnatoribus vrbes destitutas, ineptem bello ciuem, paucísque exceptis, qui olim in Franciam transmisissent, cæteros otio & voluptatibus emarcuisse.* Accedebant Scoti ad eas rationes momentum haud leue; excusantes noxam priorem, pollicebantur se valido exercitu peruasuros in meditullium Angliæ. Ad ea Proceres assentiebantur, & ipse Rex magno animi impetu ferebatur; vnus contra Biturigum Dux repugnabat præfractè; *affirmabat eius generis expeditiones Francorum genti semper infensas; eos suis in finibus depugnare egregiè, hostem fortiter arcere, submouere*

submouere & pellere ; verùm in alieno, vbi prudentia & patientia fortitudini non socia modò, sed duces sunt, imparem bello Francorum impatientiam, vnóque momento multa & præclara facinora deprauari. Retexebat expeditiones Italicas, quam sæpe aberrassent à scopo; nuper quid Andegauensi contigerat, ipsámque Angliam quàm parùm fœliciter Ludouicus VIII. inuasisset armis. Quid ingentem classem magno sumptu instruerent? num præstaret totas vires in Aquitaniam vertere, Anglos disiicere, ac primos Franciæ restituere limites, vasta æquora interfusúmque Oceanum? Addebat suspicionem, imò periculum imminere à Britanniæ Duce, cuius litteræ ad Regem Angliæ interceptæ retegebant clandestina consilia. Hæc Regis Patruus, siue quia ad Regni bonum ita sentiret, siue in Clissonium æmulatione, quem auctorem transmissionis agnouerat; siue potestatis seruandæ cupidus, quam pace commodiùs tueretur, quam bello, ab Comestabili administrando; siue quietis & voluptatum amans, quas negotium martis opprimebat. Sanè Britanniæ Dux, confictas litteras affirmauit; atque ad restinguendam suspicionem Bresti arcem obsedit, quam Angli ex pacto fœderis nondum dimiserant, & consilium belli tantisper deferbuit, dum in Hispaniâ de Lusitaniâ decertatur. Verùm postquam Hispaniæ pax restituta est, & Dux Lancastrius Ioanni filiâ in matrimonium datâ, omnia iura in Castellæ regnum concessit; rediítque in Angliam; tunc rursus de Anglicâ expeditione deliberatum, & inflammata in bellum studia. CAROLVS VI.

XIX. *Apparatus irritus.*

Ad eam rem numerosissimam classem instruit Carolus, apparatæ mille & trecentæ naues, & ab vltimâ Hispali ad extremam Prussiam conductæ, quot in Oceano nauigabant; Proceres omnésque nobiles ad delectum vocati; sexaginta millia, ex infinito numero lecta. Fremebant viæ plaustrorum strepitu, vehebatur annona, atque omnis generis commeatus; tela & machinæ apparabantur, instruebantur nauigia, & arcessito ad pompam ornatu, pictis coloribus, imò & auro illuminabantur; vno verbo videbatur Francia in nouas sedes migrare. Comestabilis classem suam ex septuaginta duabus nauibus adornauerat, nouóque inuento ligneam vrbem fabricauerat. Ex prægrandibus tignis validísque asseribus, ingentem ædificiorum molem extruxerat; quæ instar vrbis compacta inter se atque diuisa, regium exercitum in hostico tegeret, atque propugnaret. Huic turres adiunxerat, muros, munimenta, tectísque singulis sua conclauia ad vsum distinxerat, vt cuique suæ ædes suaque commoda in solitudine forent. Tantæ molis trabes claui ferrei compingebant, atque committebant, quibus detractis soluta machina imponebatur in naues plusculas, & vehebatur nullo incommodo. Sclusa Flandriæ vrbs classem excipiebat, atque apparatum, hincque in Angliam transmittendus exercitus erat. Iam Brugas Rex venerat, dixerátque Regentem Ludouicum fratrem, Turonum Ducem, adiuncto Cancellario, cuius consilio regnum administraret; ora Flandriæ nauibus curribusque feruebat, & expectabatur ad profectionem, classis Comestabilis, quæ iam ex Britannia soluerat, & Biturigum Dux à Rege arcessitus. Sed vnius hominis cunctatione, terribilis ille apparatus somnij instar euanuit. Ac primùm cœlum & pelagus interturbare consilium visa; ventis

totâ æstate reflantibus, procelloso mari, & præter solitum intumescente. Et Comestabilem è Britannia soluentem tempestas excepit; tam atrox & fœda, vt classem disiectam in varias oras effuderit; septem ad Zelandiæ littora impulsæ; quinque impactæ in scopulos; maxime diuulsæ, quæ vrbem ligneam deportabant; quarum vna vi procellæ in Angliam acta, atque in Tamisis ostium pulsa, partem abruptæ molis hostibus intulit; quasi cœlo indignante vim naturæ factam, elementorum vsum mutatum, imponíque vrbes Oceano, quæ terræ debentur. Euadit Sclusam cum reliquis nauibus Comestabilis, Regémque ad profectionem vrget vehementer, & is sponte ad eam ruebat; tenebatque vniuersam classem vnica remora Biturigum Dux. Ille primi consilij tenax, Auarici Biturigum nectebat moras, & assiduis tametsi nuntiis à Rege compellatus, vt properè in Flandriam se conferret, classem apparatam, instructum exercitum, vnum ipsum expectationi esse & moræ, aduolaret extemplò, nec diutius afflantibus ventis vela subtraheret; tamen loco haud se mouebat. Verba quidem Regi per nuntios dabat, se affuturum prope diem, nunc se proficisci; mox leuem morbum, negotia publica modo prætexebat; tandem Auarico profectus, paruis itineribus, Parisios venit, hæsitque mensem integrum cunctando de industria, theatralibus Comœdorum ludis atque spectaculis tempus terens; donec voti compos sub Septembrem medium se in viam dedit, atque expectatissimus mense exeunte Sclusam venit. Eius aduentus mirâ lætitiâ celebratus, plausit militum amotam remoram gratulantium, votísque incensis discessum optantium. At Biturix vocato consilio, nodum expeditioni nouum innectit; *negat Regi suscipiendam nauigationem, sacrosanctum caput non committendum ventis ac procellis; iam nimium quod toties obiisset terra discrimina, non oportere Principem vnde pendeant cæterorum fata, mitti ad pelagi scopulos atque tempestates; profecturum se cum Burgundiæ Duce, quicum bellum in bonum publicum administraret.* Aderat Carolus dum consulebatur, & affirmabat identidem profecturum se, & vel solum, si cæteri omnes deficerent, transmissurum Oceanum. Quâ re perspectâ, cum iam opportunum nauigationi tempus effluxisset; communi calculo omissa est expeditio, & in proximum annum prolata. Tunc enimverò Francorum lætitia in tædium & mœrorem conuersa; nobiles militésque facultates ad se instruendum impenderant, nunc bonis & spe cassi, inopes atque propemodum nullâ mercede, quasi exauctorati in tecta dimittuntur. Cæteri immensa tributa pecuniamque ingentem, ad militem classem atque annonam subministrauerant, rati oppresso tandem diuturno bello fore vt exaresceret, fons ille perpetuus vectigalium; nunc spem interuersam, frustratam pecuniam, vectigalia perdita, & proximo vere grauiora imminere querebantur. At Flandri gaudebant immodicè, quod hospites tam molesti facesserent, & qui cunctarentur eiiciebant molestius. Ad Anglos quod spectat, haud dubium est, quin classis, si commodo tempore nauigasset, imparatos atque attonitos deprehensura, rem prosperè gessisset: Verùm dato spatio ad obfirmandos animos; oram muniendam, portúsque claudendos, quo ij accuratè vsi & prouidè; stultæ erat temeritatis, sub hyemem, mari intempesto,

Biturigis cunctatio.

intempesto, tam arduam expeditionem suscipere. Ita vastissima illa belli moles leuissimo momento diffluxit, tantamque machinam vnius hominis dissensus afflixit.

XX. *Clissonius à Duce Britãnia captus.*

Nec ideò Regi nouæ profectionis voluntas excussa, in ver proximum indicta profectio; ac munus datum Coucyo, vt in Normannia classem appararet; Comestabili in Britannia alteram. Quam cùm is curaret, improuisus scopulus spem totam nauigationis infregit. Erat Comestabilis Proceribus multis odiosus; Guesclini dignitatem non virtutes obiuerat; morum superbia, cumulandarum opum cupiditas, & multa in dictis factísque arrogantia, abalienauerant Principum animos; ac tametsi militari virtute atque peritiâ Princeps omnium esset, tamen vanus gloriæ tumor, defectúsque modestiæ, vnam illam dotem opprimebant; maximè cum inter & Britanniæ Ducem acerbissima odia erant. Et quidem ille à Ducis partibus olim stabat, in pugnâ Auræensi oculo altero orbatus; verùm postea à Carolo Sapiente abstractus à Duce, ipsi omne molestiæ genus facessebat, non tantum armis dum vigebat bellum, sed pace ipsa se Domino suo professus æmulum. Noua res Ducem inflammauit penitus, atque in perniciem aduersarij impulit. Comestabilis Ioannem Caroli Blesensis filium magnâ pecuniâ ab Anglo redemerat, illique Margaritam alteram filiam collocatam optabat; nam maiorem Rhoanio Vicecomiti dederat; hinc Ducis animo timor oboritur, ne homo superbus, & ambitiosus, litem veterem de Ducatu Britanniæ suscitaret, Ioannem Blesensem sibi opponeret, ac Regis gratiâ atque potentiâ in imperium tandem eueheret. Nec temerè suspicionem commouerat, quare vt perpetuum suis votis obicem amoliretur, statuit hominem de medio tollere. Eo consilio nobilium Comitia indicit Venetiæ, qua in vrbe versabatur plurimùm, scribítque amicè ad Comestabilem, vt dignaretur accedere. Ille accessit magnâ nobilium catervâ stipatus, aptior ad faciendum metum quam excipiendum. Solutis Comitiis, in quibus Dux egregiè iram atque odium dissimulauit; Barones Clissonius excepit conuiuio, rogatúsque Dux, adfuit sub prandij finem, & cibis familiariter degustatis, conuiuas inuitat, ad inuisendam Herminiam domum, quam ad Oceani littus vrbe haud procul magno sumptu exædificabat: & speciatim Clissonium, quando ædificandi peritus foret atque studiosus, noua tecta obseruaret, erroréque carperet. In eam Clissonius, aliique haud pauci se conferunt, Dux per singula conclauia spectantes deducit; ac cùm ad præcelsam turrim peruenisset, lassitudine simulatâ, rogat Clissonium vt ascendat, & accuratè munimenta omnia specuIetur. Ille nihil suspicatus, postquam aliquot gradus scandit, foribus repente obstructis, ab armatis capitur, ferreísque compedibus grauis, in obscurum carcerem conditur. Lauallius Clissonij sororius ac Belmanerius eidem charissimus, qui cum Duce colloquebantur, ad strepitum pessulorum, sinistrum quidpiam suspicati, Ducem orant suppliciter, vt ad ipsum accedant; at ille fractis erumpenti furori repagulis, Lauallium dimittit, Belmanerium necem comminatus, in carcerem impingit; atque arcessito Baualano imperat, vt nocte mediâ Comestabilem culeo insutum, in subie-

La. Val. Beaumanoir.

CAROLVS VI.

ctum mare præcipitet. Erat prudentiâ in paucis præditus Baualanus, amantissimus Principis, fide grauissimis in rebus probatâ; is posteaquam irrita monita atque preces adhibuit, vt Ducem ab sententiâ dimoueret, recepit se impleturum quod imperabatur; verùm apud se statuit, hac nocte rem intentatam omittere, vt pœnitentiæ, si pœniteret Principem, locus foret; sin perseueraret, paucnlas horas haud defuturas, quin heri imperium exequeretur. Ita sapienti consilio se ad somnum recipit. Similiter Princeps it cubitum; cùm illicò curæ animique angores soporem excutiunt. Super Comestabilis imperatâ nece, conscientiam morsus acerbè vexant atque dilaniant; Primùm quidem vltionis suauitas, explendique odij licentia, voluptate mentem diffundebat; mala, iniuriæ, contumeliæ, occurrebant, quibus Clissonius ipsum affecisset, erátque gratissimum dolori iustissimo tandem parentare. At retractanti iniurias irrepebat memoria beneficiorum, & vel inuito extorquebat miserationem, tum patratæ cædis inuidia, odium publicum, à Rege Franciæ bellum & vindicta implacabilis, ceu facto agmine irrumpebant in animum; dein deflagrante vltionis libidine, incendebat hominem facinoris probrum atque infamia, fidem publicam violatam; necatum virum amplissimæ dignitatis, inauditum atque indemnatum, tot scelera vt priuato odio fieret satis; humanas diuinásque pœnas impendere; iamque cœlitus in caput suum fulmen intentari. Inter eas angustias nocte transactâ, nec delibato vel leuiter somno, primâ luce accersit Baualanum, & quærit nunquid iussum suum impleuerit. Postquam is impleuisse respondit, Princeps mali quod præceperat impatientia, palmis stragulas pectúsque percutiens. *Heu me miserum*; exclamat, *ah Deus mi, in quam miseriam me conieci! heu Britones meos! heu Sponsam charissimam.* Inter hæc lamenta Baualanus abscedit, & ad confirmandam Ducis pœnitndinem, totum diem doloti permittit; quem miser reiecto omni cibo, & amicorum colloquio, in acerbissimo luctu consumpsit; donec sub vesperum Baualanus rediens, & Duci calamitatem suam deploranti, affirmauit Comestabilem saluum, vitámque seruatam, dum tranquilla mens ab furore præcipiti sese reciperet. Tunc enimuerò virum Dux amplecti, gratulari prudentissimæ cunctationi, & se seruatum inobedientiâ famuli. Mox decem millia aureorum data in præmium tam felicis contumaciæ; admissúsque Lauallius, qui de libertate Comestabilis ageret; scriptæ illico conditiones, nihil Lauallio recusante; numerata Duci centum librarum millia, arces plures commissæ, fatente Clissonio se iustè captum, ob plura scelera patrata in Dominum. Quibus perfectis is liberatus est; vetitúmque flagitium ingens Baualani prudentiâ; tanti est affectibus moderari, non suis modo, sed alienis, & iuuat in potestate haberi, qui se non habet.

XXI. *Comestabilis liberatus.*

Solutum ergastulo Comestabilem sui vicissim affectus incendunt, contumeliæ grauitas, pacti iniquitas, carceris squallor, probrúmque compedum, proximum teterrimæ mortis periculum, superbæ atque altissimæ menti subiiciebant vltionis faces. Ergo liberatus, altero die veredariis equis Parisios venit; atque ad genua Regis prouolutus, deplorat iniuriam, Regi potius quam sibi illatam, æquissimámque vindictam flagitat. Vocatâ re in consilium,

filium, cum plerique omnes graue supplicium exaggerarent, censerentque repetendas à Britanno pœnas; vni Regis patrui Bituricensis & Burgundus, inuidiâ & maleuolentiâ in Comestabilem, iniuriam eleuant; *Priuatum esse, Ducem inter suumque hominem, iurgium, Clissonium temeritatis & inconsiderantiæ luisse pœnas; quid imprudenter inimico suo committeret se? persequendum publicum hostem armis publicis, non priuatas inimicitias; permittendas eas dolori ac sensui singulorum.* Ea sententia, quamuis indignante Rege & repugnante, obtinuit; ac demùm statutum vt Legati ad Britannum Ducem mitterentur. At Comestabilis doloris impatiens, quem adaugeret obex oppositus, reddito Regi Comestabilis gladio, in priuatam domum secessit; statímque filiam Ioanni Blesensi in vxorem tradit. Grauis tamen tempestas oriebatur, atque Britanniæ imminebat. Primùm legiones quas in Britannia Clissonius scribebat, audito eius carcere, signis raptis, rectâ viâ Erminiam ad eruendam arcem aduolabant; ac tametsi in viâ libertatem viri audiuerant, tamen castra ipsius multa receperant, expugnato in primis S. Maclouij fano. Nec erat dubium quin reuocaret Comestabilem Carolus; nam habebat charissimum, & armorum cupidus, militarem virum armísque clarissimum, complectebatur arctissimè. Nihilominus legatis adeuntibus, Episcopis Lingonensi & Bellouacensi, & Viennio Admiralio; & petentibus satisfactionem, Dux respondit arrogantiùs; se clienti iustè pœnam indixisse; satis ipsi esse quod à morte reus eriperetur; non fuisse animum Regi obesse regiisve consiliis; quem nunc adire sibi per negotia sua non liceret. Móxque haud ignarus eo responso Bellonæ facem inflammatum iri; vt se comparet; nouum fœdus cum Anglo contrahit; filiam Caroli Mali Regis Nauarræ secundo coniugio in vxorem ducit, & Gelrium Ducem, temerarium iuuenem atque improuidum, ad bellum Franco indicendum impellit: ita bello in plura loca disposito, sperat procellam à se dispellere & in hostem reiicere. Interea ingens ille ad Anglicum bellum apparatus secundùm [illegible]annuit, qui maximè vno Comestabile nitebatur. At verò dum Rex dolorem ob interuentum consilium alit; expedítque in Nauarrum atque Gelrium militem, tandem à Nauarro iustas scelerum pœnas exigit Deus. Carolus ille Nauarræ Rex, Malus dictus, mitiori pro tot flagitiis appellatione, ob frequentem libidinem contractâ inualetudine, natiuum calorem penè extinxerat, frigidissimo gelu per intimas venas inhorrescente; cutémque extimam peruadente; medici vt calorem illum suscitarent, præscripserant eum inuolui linteo, aquâ vitali imbuto. Rege inuoluto, & intra culeum insuto, cubicularius filum vt abrumperet, forficum defectu, id candelæ lumini admouet, cùm repente flamma decurso filo, fomite haud dubie rapiente, inuadit in linteum, & momento vniuersum incendit. Ita Rex impius conflagrauit incendio, vitam tamen in septimum diem protraxit in acerbissimis cruciatibus, inter eiulatus & insanas desperantis voces; suppare vitæ stadio exitu, (nam & exarserat libidinis flammis, & belli facem Europâ totâ incenderat atque aluerat; & venenato puluisculo, viscera incendio subito corrodente, plures interemerat;) donec viuus flammis

Caroli Nauarri mors.

Yyy 3 sepultus

sepultus est. Eâ morte molestissimus hostis Franciæ periit; imò & nouus detractus, Britanniæ Dux. Etenim Carolo Malo filius alter Carolus successit, ab patris indole planè alienus atque consiliis, qui pace contractâ cum Franciâ, spem Britanni afflixit. Ille igitur partim metu, partim animi leuitate quâ in diuersa sæpe ferebatur, persuasus à Regis patruis Blesas accedentibus, Parisios venit, & controuersiam cum Clissonio Parlamento permisit; cuius sententiâ pacta prius inita rescissa sunt atque abrogata, imperatúmque vt à Duce pecuniam datam atque inuasa castra Clissonius reciperet. Eo iudicio sibi factum satis Comestabilis ratus, Aulæ se ac dignitati restituit; occlusit se Anglis Britannia, & in vnum Gelrium arma conuersa sunt; quanquam inter Ducem & Comestabilem odium perseuerauit, Duce haud restituente quod erat iussus, & Comestabile generum impellente, vt Britanniæ nomen atque insignia vsurparet. Ad Geltium quod spectat; Guillelmi Ducis amens superbia eò intumuerat, vt Regi per Fecialem bellum indiceret; & dolorem iniuriæ Rex dissimulauerat, Feciale donato pecuniâ & dimisso; verùm exacturus pœnam iniuriæ, ingentem exercitum scribit, ducítque in Gelrium. Erant in eo centum hominum millia, tantúsque apparatus, vt in immensum diffusus spatium, quatuordecim leucas obtineret. Ad Venceslaum Imperatorem legatos miserat; excusatum quod in ditionem Imperij penetraret, atque assertum nihil se contra dignitatem eiusdem Imperij moliturum. Properanti occurrit Dux Iuliacensis Gelrij pater, qui conciliantibus Coloniensi & Leodiensi Præsulibus, admissus ad Regem, veniam filio supplex implorat, insanam iuuenis arrogantiam culpat, satisfactionem & demissionem humillimam pollicetur; se postremò Regi suaque omnia in vadimonium tradit. Cùm Regium consilium paternis precibus annuisset; ille ad filium conuolat, deductis iisdem Præsulibus, nec parùm laborauit, in frangenda iuuenis contumaciâ, qui auiditate belli flagrabat, & sperabat hyemis iam imminentis sæuitiâ, perditum iri tantum exercitum; at patris minis absterritus, se vinci passus est, ducique ad Regem; à quo veniam temeritatis petiit atque impetrauit; totâ Franciâ in bellum excitâ, ad rem tam leuem; vt verè apologum parturientis montis exscripserit.

Rex cum Gelrio.

XXII. *Rex regnum administrat.*

Huius tamen expeditionis extitit fructus, quod Rex administrationem regni suscepit, Auctores huius consilij Comestabilis, & Orgemontius Cancellarius, quibus Patruorum Regis auctoritas atque potentia erat dudum grauissimum onus & molestissimum. Iis adiunxerat se Ludouicus Regis vnicus frater, Dux ante Turonum, mox Aurelianensis, Duce Aurelianensi Regis Ioannis fratre sine liberis mortuo, & quidem Ludouicus Valentinam Ioannis Galeacij Vicecomitis filiam vxorem duxerat; dato in dotem Comitatu Astensi, præter ingentem pecuniam, gemmas, & summi pretij mundum muliebrem, ac stipulante Galeacio, vt absque prole masculâ si decederet; omnis ditio ad Valentinam filiam eiusque liberos perueniret; eóque pacto in Mediolanum Aurelianensi stirpi ius quæsitum, quo in Franciam calamitates tantæ inuectæ sunt. Ergo in reditu, Rhemis habito Procerum Concilio, actum est de Regni regimine, primúsque rogatus sententiam,

sententiam, Asselinus Episcopus Laudunensis, & postmodùm Cardinalis, vir probæ pietatis, & integritatis; dixit, Regi tradendum sceptri regimen; iam impleuisse annum vicesimum, dotes animi atque corporis supra ætatem, omnibus admirationi esse & gaudio; non supersedendum, quin is vocaretur ad gubernandum, cuius maximè saluam esse nauem interesset. Ea sententia apud singulos tenuit; nec Regis Patrui dissentire ausi, ne apertè sibi imperium prorogarent; hæsit tamen in animo stimulus, mox in consultores exerendus; primúsque omnium Asselinus, haud multo post propinato veneno periit. Dimissi Patrui recesserunt, Burgundus in Flandriam, Bituricensis in Occitaniam, sibi pridem traditam ad gubernandum; in quam euocauit aliquantò post Regem ipsum; etenim cùm Prouinciam acerbè vexaret atque diriperet, vrbes plurimæ apud Regem de Proregis peculatu conquestæ, Comestabile querelas promouente, eum impulerunt ad nouum iter aggrediendum. Itaque Carolus venit Auenionem, à Clemente summâ exceptus magnificentiâ, & Ludouico Andegauensi patruele in Neapolis Regem coronato, expostulationibus Occitanorum intendit. Comperto quadraginta mille familias Proregis auaritiâ & rapinis familiarium, deturbatas bonis & laribus, in syluas & antra ad euitandam sæuitiam confugisse, tutiúsque lupos inter & feras degere, quàm in mediis vrbibus, sub Redemptorum & Publicanorum immanitate; ad subleuandam Prouinciam, Tolosam profectus est. Illic Biturige iusso facessere, ac quodam Betisaco, qui Proregis potentiam ad sua flagitia detorquebat in pœnam vocato, audiebat querimonias, & damnum quantùm fas erat miseris sarciebat. Post constitutam Prouinciam, incitatis equis Parisios venit, iuuenili lusu atque protetuiâ cum fratre Aurelianensi sponsione factâ; vter velociùs Monspelio Parisios veredariis equis decurreret; ac quinto die paucissimis horis anteuertit Dux Regi. Porro libet antequam auolet, tantisper cum eo in Occitania demorari, & Comitem Fuxiensem aduentantem, vt clientem se dicat, paulo attentiùs contemplari. Is Gasto nomine, ob eximiam corporis pulchritudinem Phœbus nuncupatus, ornamenta corporis animíque assequutus quamplurima, totâ Europâ celebrabatur omnium ore, Membris ad dignitatem Principis conformatis, vultu, staturâ, flauo capillitio, vigentibus oculis, mirâ dexteritate, firmoque robore dignissimus imperio videbatur. Nunquam caput vllo tegumento inuoluerat, semper eo nudo incedens, primum vt admirabilem comam ostentaret, mox vt se in cœli intemperiem æstus & frigora induraret. Generosissimus atque fortissimus in Anglos affinésque Principes, multa bella gessit, victórque in omnibus famâ egregiâ, ac terrore iusto inuidiam oppressit, odiumque restinxit. Ditissimus ac magnificentissimus Principum habitus. Ædificia sacra & profana ingentia erexit, & plurima; illustrem atque amplissimam è nobilibus familiam alens, dona in meritos luculentissimè cumulabat: nec ideò subditos quibus charissimus erat diuexauit vnquam, sed ab honestâ parcimoniâ annuos reditus, & vectigalia iusta geminabat. Musicam ardentiore studio prosequebatur, siue quæ vocibus, siue quæ fidibus canit, ac perpetuo gratis concentibus aures & conclauia personabant. Litteras & litteratos

Rex in Occitaniam venit.

Gasto Phœbus Comes Fuxiensis.

CAROLVS VI.

ratos diligebat impensè; eos potissimum donis ornans & beneficiis. Verùm vt indoles militaris erat, impotenti animo ad venationem atque aucupium ferebatur, atque alebat duo millia canum, & volucres ducentas doctas ad venandum; vt per ea felicissimus ac felicitate dignissimus haberetur. Duo tamen, vt est vita mortalium, grauissima infortunia passus est, quæ prosperitatis sensum infecerunt; alterum quod sine legitimo hærede, alterum quod inimico herede obiit. Erat illi filius Gasto nomine, ab sorore Caroli Nauarræ Regis susceptus, in spem patrimonij tanti educatus; ille ab Patruo pessimo bipedum quem inuiserat, donatus puluisculo quem patri porrigeret; vt cum ipso matrem reconciliaret, nam inter se dissidebant; forte in iurgio cum fratre Notho oborto, detectus is puluisculus est, & ad patrem delatus; eoque iubente cani in frustulo panis oblatus, vorantem extinxit illicò: Quamobrem Pater in furorem actus, postquam didicit donum à Nauarro profectum, non dubitauit quin Nauarrus filium ad parricidium instituisset. Eum itaque ægre à Domesticis è manibus suis ereptum carceri mancipat, & conuocatis Comitiis ignominiosæ neci destinabat; cùm adolescens miser atque innoxius repertus est in carcere animam egisse; seu dolore, infamia parricidij cum innocentia depugnante; seu sponte, alimentis abstinens, ne infortunio ignominia mortis accederet; aut forsitan, patris nutu immisso carnifice, sibi ipsi ignominiam & dolorem nouum indulgentis. Sanè hæc labes fœlicitatem Principis contaminauit; erántque in præclarâ indole turpiores næui; quod suspicax atque iracundus, ad sæuitiam atque vindictam vltrà æqui metas agebatur haud rarò. Eo animo exercebat inimicitias cum Vicecomite Castelbono Patruele suo; erátque molestissimum quod cæso filio eum hæredem habiturus foret. Quam molestiam vt auerteret, Regem conuenit, ac de sua ditione clientelam professus, cùm filium spurium heredem vetantibus legibus non posset instituere, Regis liberalitati vltrò confisus ipsum heredem scripsit. Nec fefellit scribentis spem magnificentia heredis; etenim totam ditionem Rex in spurium refudit, & illi Fuxienses addixit in patrimonium. Fuit autem mortis ratio vt vita cætera singularis. Cùm sub æstum caniculæ ætatis anno post septuagesimum secundo, sed senectâ robustâ & viridi, Saluaterra Orthas profectus, in vrsum incurrisset, eum vt venationis erat amantissimus, persecutus venatusque; cœli intenso corporísque ardore, ad sumendum cibum in conclaue subit, quod à domesticis ad captandum frigus, vernantibus arborum ramis conuestitum, & ad subleuandum æstum instructum accuratè, tanto frigore incalescentem Principem afflauit; vt infusa ad accumbendum manibus frigida, exanimis procubuerit; ea duntaxat voce vsurpata; ah parce Deus mi; sic mors inter charissimæ & suauissimæ voluptatis vsum irrepsit; vt frustra pericula, bella, & naufragia vitentur, cùm in ipso asylo vitæ atque alimento, quæ per ea cauentur occurrant. Hæc de Gastone Phœbo fortasse fusius, sed non pigebit hoc diuerticulo aliquantisper viæ regiæ tædium mitigasse.

XXIII. *Varia expeditiones.*

Interea cum Anglis pactæ in plures annos induciæ, domesticam quietem Franciæ & aliquot foris expeditiones pepererunt. Primùm in Aruernis &

CAROLVS VI.

& Lemouicibus grassatores extincti; quorum Duces Marcellus & Testanerius, famosissimus ille tot rapinis prædo, à Biturigum Duce capti, arcibus euersis in quas confugerant, Parisiis supplicio palam necati sunt; affixis in arborum ramos scelerum sociis. Tum in Africam, ac postmodùm in Italiam deductæ copiæ. Expeditionis primæ ea ratio fuit; Genuenses internecinis cum Venetis bellis fracti & obtriti, ab Mauris Africæ toto mari interdicebantur. Molestissimum erat iis quibus antea pelagus regnum atque adeò luculentissimum fuerat, ab gente vilissimâ deiici, suóque portu seu custodiâ clausos, gloriâ Imperij & commercij fructu spoliari. Eam ob rem auditis Francum inter atque Anglum induciis, erecti in spem hostem perdomandi, legatos mittunt ad Regem vtrumque qui auxilia flagitent; maximè ad Regem Franciæ, qui suæ stirpis Principem in expeditionis Ducem designet. Excepta in Francia summo plausu legatio; extemplò militares nobilium animi stimulo gemino religionis & gloriæ concitati, passim dant nomina; opúsque fuit ad impetum continendum Edicto, quo vetabatur ne quis sine Regis concessu in delectum se daret. Maior in dicendo Duce controuersia fuit; cùm Regis frater Aurelianensis, ad belli gloriam anhelans iuuenis, eam Prouinciam sibi deposceret; obstarent Patrui Burgundus & Biturix, prætexentes imperitam Principis adolescentiam; reipsa iam æmuli, & generosam indolem oppressuri, detractâ laudis atque honoris materiâ. Ita eorum sententia designatus Dux Borbonius, veteranus iam Imperator, quique in Africâ, non ita pridem pugnasset. Adiuncti Proceres, cum Regis veniâ, Philippus Artesius, Eusius Comes, Beraldus Comes Claromontanus, Viennius Admiralius, Coucyus, Trimollius, Harcurius, Sancerra, Sullius, alíique; quibus Angli magno numero accesserunt, multique Bauari. Genua trecentis triremibus & centum nauibus soluit exercitus, in quo triginta militum millia, magna pars nobiles, Europæ flos delibatus. Procellâ iactati in Africam applicant, ipsámque vrbem cui Africa nomen aggrediuntur. Est Africa vrbs, veteribus Aphrodisium seu Phanum Veneris, posita in arcto ad Mediterraneum promontorio, quod vtrinque mari alluitur, & erectis munimentis defenditur; eam Rex Tunetanus, expeditione compertâ, egregiè instruxerat, dum cæterum exercitum Tunetum contrahit. Producta obsidio ad mensem alterum, quo postquam vrbs in potestatem concessit; ij ad Tunetum duxerunt copias. Verùm Tunetanus Rex ad priores artes se conuertens, quibus sui maiores Ludouicum sanctum profligauerant; ereptâ pugnæ facultate, quam ardenter Franci appetebant, cepit velitationibus, incursionibus, nocturnis & improuisis aggressionibus, hostes fatigare, vexare, atque opprimere; vt frangerentur belli laboribus, & nullâ victoriâ recrearentur. In eiusmodi impressionibus duo maximè Francis saluti fuerunt, quæ Dei tutelæ calculo omnium debebantur. Primum quod canis nullum herum proprium ab Europa sequutus, Christianis hæsit, ac Mauros quodam instinctu vel diuino, vel naturæ, odorans sagaciter, cùm accederent significabat latratu; vt iam pro vigilantissimo excubitore & sonorâ tubâ castris esset. Alterũ fatentibus Mauris, fuit indubitatum diuini præsidij signum. Nam Franci

In Africam expeditio.

Anno 1390.

CAROLVS VI. cum totum diem ſub ſignis ſtetiſſent, æſtu & armorum pondere defeſſi plurimùm, nocte proximâ alto ſomno ſe dederant; & ecce Mauri toto exercitu irrupturi adueniunt. Tam arctè ſopor feſſos artus adſtrinxerat, vt latratu canis nuſquam excitati, in magnam cladem incurſuri forent; quando Mauris ſpectaculum improuiſum obiicitur; primùm ingenti lumine perſtringuntur; tum apparet Matronarum cohors, ſpecie venerabilium & fulgore miro lucentium, quarum princeps dextrâ vexillum præferens, colore candido roſeóque diſtinctum, excellebat præ cæteris, veſtium luce, & totius corporis dignitate. Quo ſpectaculo hoſtes perterriti terga illicò vertunt, & ſe in ſua caſtra recipiunt. Franci interim æſtu, & graſſantibus malis imminuti, ſpe obtinendi Tuneti depoſitâ Genuenſibus pacem conſecerunt; quâ ſoluti captiui mari parta libertas, commercij ſecuritas aſſerta; & claſſi omnes redditi, pars in Europam, pars in Palæſtinam Religionis

Armaniacus in Italia. cauſâ nauigauit. Eam expeditionem excepit miſſus in Italiam nouus exercitus, vnde noua Burgundum inter, & Aurelianenſem cauſa diſſidij. Barnabus Vicecomes Mediolanenſis in vxorem duxerat Ioannis an Iacobi Armaniaci Comitis ſororem; ille à Galeatio patruele, & ſocero Aurelianenſis Mediolanenſi ditione expulſus, Armaniaci ſororij opem implorabat; fouebatque Armaniacum Philippus, vt Aurelianenſem deprimeret; contra hic rem ſoceri promoturus, ſuámque, quando vxori illucebat ſpes hæreditatis, contendebat ne Barnabo mitterentur auxilia; atque optabat vt patruelium pugnantium armis res permitteretur. Obtinuit tamen Burgundi auctoritas, vt Regis voluntate & ſtipe legeret exercitum Armaniacus; quem triginta millibus militum conflatum in Inſubres duxit. Sub initium fauſta omnia, pluréſque vrbes aduenientem excipiunt. Alexandria vincentem ſtitit, eripuitque victoriam. Vrbem expugnare aggreſſus, & ſoluto licentiâ milite, cùm hoſtilis exercitus nullus timeretur, perniciem ſibi ſuiſque confecit. Quippe Vermius peritus Galeatij Dux, captatâ occaſione quam offerebat vberrimam effuſus ad prædam miles & ſecurè diripiens; in Francos inuadit; conſertóque prælio in fugam agit: ipſe Comes ſeptem vulneribus ſaucius inter fugam, dum ſiti oppreſſus, fonti ſe applicat, in ipſo potu deliquio correptus procumbit, & ab hoſte captus paulo poſt expirat; cæſa ſex Francorum millia, reliquos fuga diſiecit. Galeatius ſenſum victoriæ in clementiam vertit; nam Comitis corpus conditum aromatibus ad affines miſit; captiuos milites donatos pecuniâ liberos fecit, ac fugientibus fugæ facultatem; vindictam honeſtiſſimam ratus, quæ hoſti parcendo, diligendi ſe neceſſitatem imponeret.

XXIV. *Comeſtabilis caſus.* De Craon. In iis incommodis leuibus admodum, tranquillum & ſecurum Franciæ otium nouus & inexpectatus caſus, vnius hominis furore abrupit. Petrus Cranenſis Ludouico Aurelianenſi familiaris admodùm erat, & in eius conſuetudinem ſe penitiſſimè inſinuauerat. Is malè paſſim audiebat ob vitia, idémque Ludouicum Andegauenſem Dominum ſuum ad neceſſitatem mortis deduxerat; nam ab eo in Franciam miſſus dum ageret in Italiâ, vt pecuniam conficeret, afflictúmque exercitum ſublenaret, ab vxore Ducis muliebri mundo diuendito; dum iter Venetiis habet, in vrbe peraccommoda

moda voluptatibus hærer, luxu & ganeis stipem militum absumens, dum exercitus inopiâ atque miseriâ soluitur, & ipse Andegauensis dolore animi vitam agit. Ille igitur eos mores ad Aurelianensem applicat, iuuenem in amorem mulierum proniorem; atque auctoritate, aureo imbre, & flore ætatis, machinis in imbellem sexum validissimis, pudorem virginum, & nuptarum thalamos expugnantem. Ille aliquando amores Principis Valentinæ vxori aperuit; quam rem demum ab ipsâ coniuge Princeps comperiens, Cranensem aulâ pellit, causâ indictâ, tamque acerbè auctoritate Regis persequitur, vt in Andegauis patriâ suâ intuto, vnum Britannia asylum patuerit, vnúsque hospes Monfortius; eorum perfugium qui in offensionem Regis incurrissent. Extemplò ab Rege querelæ ad Monfortium deferuntur, quod extorrem & Regi parum gratum excepisset, eamque ob rem Rex ac Britannus Turones conuenerunt; vbi mutuis expostulationibus incitati potius, quam pacati, recesserunt; nouo tamen fœdere illigati, & Cranensi facultate datâ hærendi in Britanniâ. At ille infortunij ferendi impatiens, dum auctorem vestigat animo, in quem vindictam exerat, præter Comestabilem nemo occurrit, quem, quòd ipse se insinuaret in Principis gratiam, actum inuidiâ suspicatur. Monfortius suspicionis particeps factus, eam auget, & Comestabili infensissimus, Cranensem ad vltionem incendit. Concepto facinore, diem ac modum Cranensis disponit, Custodem ædium quas habebat Parisiis, iubet clam comparare loricas, atque alia arma, quibus quadraginta viri induantur; tum delectos ad cædem Sicarios singulos deinceps ad easdem ædes quadraginta mittit; & ipse ad designatum diem; qui erat sacro-sancto Christi Corpori festus, mense Iunio se in ædes suas abdit ignotus. Eo die Rex Proceres omnes cœnâ exceperat; nocte concubiâ, cùm in sua redirent singuli, & fortè postremus omnium Comestabilis in palatium suum recederet, octo domesticis comitantibus; ecce Cranensis cum quadraginta sicariis in eum irruit, facibusque restinctis se Cranensem professus, qui ad petendam vindictam venisset, quadragenis ensibus solum, diffugientibus famulis, impetit. Et se Comestabilis breuiori quem gestabat ense aliquandiu texit; donec ferro in caput impacto, ex equo deiectus, in pistoris fores nondum occlusas prolabitur, omniúmque confossus ictibus, pro exanimi habitus iacet, sicariis fugâ se proripientibus, nondum redditis ciuitati portis, postquam in seditionis pœnam raptæ erant. Interea discurrentium strepitu ciuem excitante, spargitur rumor Comestabilem cæsum; quo perculsus Rex in locum aduolat, saucium inspicit, solatur amicissimis verbis, & Chirurgos iubet mederi vulneribus. Illi renuntiant quanquam plurima essent & grauia, lethale nullum esse, & Deo moderante nullum eiusmodi erat. Nam postquam saucius in pistoris fores deiectus est, percussores equo nusquam exscenso, ne tardarent fugam, ictus in iacentem infirmiores intulerant, & is loricam hamatam gestabat sub vestibus, qua ferri prius retusus impetus, & vetita mors ad viscera penetrare. Continuò patrata in sicarios quantùm licuit vltio; duo è fugâ retracti; truncantur dextra & capite; Cranensis ædes diruuntur funditus, Custos furcæ suspenditur; in Cranen-

CAROLVS VI. sem absentem mors pronuntiatur, facultates fisco addicuntur, & arces curante Viennio euertuntur. Hæc pœnæ præludia; Cranensi incolumi, imperfecta duntaxat & inchoata leuiter videbantur: is verò à Britanno exceptus vnâ re infortunium suum accusabat, quod superesset inimicus, suis curis periculisque frustrà impensis. Et ad eum tradendum compellatus à Feciale Regis Monfortius, insolenter responderat; se Cranensem haud excepisse; ignorare vbinam gentium esset, eamque curam ad se minimè pertinere; séque flocci habere, quid iurgij inter Cranensem & Clissonium foret. Eo responso Rex exacerbatus, bellum parat Monfortio, & Italicæ expeditionis immemor, quam instruebat vt Clementem Pontificem, expulso Bonifacio, qui Vrbano successerat, toti Italiæ obseruandum ingereret, vna vltionis cupiditate flagrabat.

XXV. *Aurelianensis & Burgunda factio.* Erat tamen quod voluntati pronæ obniteretur; nam in Comestabilem duo Regis Patrui, Burgundus & Biturix, dudum odium alebant, se ab eo dolebant administratione rerum deturbari; antea illarum regníque compotes, nunc auctoritate precariâ, atque occluso cupiditatibus suis ærario, se à gradu pulsos patiebantur ægerrimè, Procerésque & Nobiles conciliabant ad creandam sibi factionem. Contra Comestabilis tametsi Regem in potestate haberet, tamen quoniam apud Francos sanguis Regius magni momenti est, Aurelianensem opponebat, quem blandimentis, Regiis donis, magnâ in suos munificentiâ sibi allexerat atque adiunxerat; adeo vt iuxta illi gratus ac Regi foret. Et ab iis cunis duas inter familias, Aurelianensem & Burgundam inimicitiæ ortæ sunt, quæ deinde Franciam disciderunt, & admouerunt ad perniciem vltimam. Ideò in decernendo in Britannum bello discrepabant sententiæ, distrahebantque consilium. Aurelianensis bellicum insonat; *atrox facinus sub aspectum Regis perpetratum, violatam maiestatem regni in Principe Magistratu, Regem inter & Comestabilem neminem esse medium, vt qui impunè Comestabilem perimit, iam gradu proximo Regi immineat, quid tutum, quid securum Principibus? Si in vrbe primariâ, ad fores regias, sacrosancto die, religiosis initiato mysteriis, in conuocatis palam nobilibus, grassatores, impunè virum innoxium, dignitate & perpetuis in regnum meritis, Regi regnóque toti charissimum, ad arbitrium mactent? quæ causa iustior belli decernendi, quam vt puniatur atrocissimum scelus, sanciatur iustitia, & ipsi Regi comparetur securitas.* Bituricensis in eas machinas obiiciebat omnem industriam; primùm auctor fuerat vt compellaretur Britannus; dein affirmabat inimicitias Clissonium inter & Cranensem priuatas; eius quidem grauissimum facinus; sed indictas pœnas, quantùm ad iustitiam & terrorem satis; quid Britannum bello aggredi opus; cùm illicò Anglicum oriturum esset, quod tantis ærumnis curísque sollicitis nuper ipse Rex petitis induciis oppressisset? Verùm iis potentior Regis in Comestabilem amor, quo vrgente bellum in Britannum decretum est ac paratum. At paulò post nouus intercedit obex, Burgundiæ Dux, qui conquestus inconsulto se bellum indici, nec vocatis eam in rem comitiis, omnem artem adhibuit, ad profectionem Regis inhibendam; nam adornauit medicos, qui Regi valetudinem obnuntiarent; eum proximo morbo nondum recreatum,

recreatum, etenim Ambiani ardentissimâ febri cum discrimine salutis vexatus, infirmo adhuc corpore erat, & cœli magno æstu, periculum esse ne recrudesceret. Reclamabat populus, negabátque Regem inualidum debere pro vno Clissonio agi in bellum; Antistites atque Vniuersitas Parisiensis grauibus admonitionibus dehortari Regem à bello conati; Biturix peritissimus ille morarum Artifex, omnia excogitabat vt impedimenta bello annecteret. Nec Regis ideò deferuebat ardor; imò Clissonio insinuante, nouis suspicionibus mentem implicabat; sibi iam non obtemperari, coqui arcana in Regnum consilia, & proditionem iis moris texi; visúsque est aliquoties atrâ bili cerebellum mouente, aliqua dicere quæ minus sanum hominem saperent. Eâ corporis animíque imbecillitate, cunctationem omnem abrumpens expediri copias iubet; ac paulo post Carnutum, dein Cœnomanum venit. In eâ vrbe, Patruorum arte moratus octiduum, tandem impatientiæ plenus & tædij, die quintâ Augusti, ex vrbe versus Britanniam tendit. Erat intensissimus caloris æstus, quo equitabat Rex, capucium indutus, & pallium ex heteromallo serico, panni spissitate ardorem cœli adaugente; ibátque silentio, anxio animo, ac reuoluente quas ante conceperat molestias & suspiciones; cùm duo casus mentem bili afflatam in sonticum morbum impulerunt. Prima res creditur à Burgundo Duce adornata, altera plane fortuita, & diuino consilio, ad Franciæ scelera ægritudine Regis punienda. Itaque cùm Rex iter per syluam haberet, repente inter arbores vir rusticus prodit, staturâ supra modum procerâ, cute æstu incoctâ, capillis hispidis squalidísque, membra nudus, præter centones quibus medium corpus tegebatur; tum equum habenis sistens, Regi terrificâ voce inclamat; *quò tendis Rex miser, regredere, proderis*; mox ægrè ab equo adstantium concursu abstractus, se in densissimam syluam immittit; euanuítque ab oculis. Ea res melancholiam concitauit; at quæ consecuta est concitatam sparsit, & rationem planè deturbauit. Postquam Rex syluâ egressus est, elabentibus cæteris, ne commotus puluis officeret, equitabat solus, duobus ephebis ponè sequentibus; alter Regis galeam induerat; alter lanceam demissam gestabat, porrò hic postremus sopore oppressus, forte lanceam in galeam socij præcedentis impegit; cùm ex illisu sonitus ederetur, ad eum Rex cónuersus, & quà perstrictus fulgore galeæ, quà demissâ perterritus lanceâ, ratus sibi parari insidias, furore corripitur, & tumultu cogitationum ad repentinum spectaculum adhærente, in phrenesim momento agitur. Tunc quasi inter medios hostes versaretur, vt erat generosi fortissimíque in periculis animi, districto ense in Ephebos ruit, illi diffugiunt, & clamoribus proximos euocant: Aduolat Aurelianensis, statimque in eum Rex mucrone stricto inuehitur; necabátque ni se fugâ celeri propripuisset. Affluit vndique Aulicorum turba, & passim obuios furiosus Rex ferro tundit, iamque tres quatuorve mactauerat, cùm omnibus fugientibus, tandem cursu, æstu & labore fessus, simul cum equo in fossam decidit, vnde eductus, Cœnomanum fertur. Hicque est morbus quo non modo Rex, sed misera Francia laborauit, tantis calamitatibus domi forísque vexata, vt diuinæ opis illustrissimum sit monumentum, quod superfuerit.

Regis sonticus morbus.

Anno 1392.

CAROLVS VI.

XXVI.

Regis morbus incurabilis.

Continuò ad ægrotum adhibentur medici atque remedia; adstant Principes & beneuolentiâ grati, per vniuersas prouincias preces & supplicationes instituuntur; viæ ac templa feruent virorum & mulierum piè peregrinantium precibus, qui nudis pedibus misericordiam Dei compellarent. Verùm perseuerabat contumax morbus, exhauriebat medicorum artem atque remedia; Proceres omnes affines & charissimos respuebat æger; Deus precantium vocibus obduruerat; Réxque miserandus iacebat in lectulo, mente deturbatâ; & furore identidem irrumpente, se regi passus à nemine, præter Valentinam Aurelianensis coniugem, cui vtcumque ad capiendum cibum obsequebatur. Postquam inspectum est, morbum supra remedia furere, deliberatum est de Regente Regni designando; túncque primùm ambitus, mox discordia, postremò grauissima odia, Proceres & miserum Regnum disciderunt. Ambiebat regimen Dux Aurelianensis, vt Regi propinquior, eúmque promouebat Comestabilis, cum totâ factione, iisque qui incolumi Rege res administrabant; & ipse Rex per lucida interualla, eam sibi voluntatem esse declarabat. Burgundus contrà, immaturam oneri ætatem Aurelianensis, imperitiam rerum, mores etiam & consuetudinem vitæ obtendebat; iisque accedente Biturige, & magnâ Procerum parte, quibus Comestabilis potentia foret odiosa, Regni Regens dictus est Regísque curator, dum valetudini restitueretur. Primum Regentis facinus, (tu cætera à principiis collige) vltio fuit & petitus sanguis. Potestas in Comestabilem & sectatores eius conuersa; initúmque consilium ipsius damnandi ob peculatum. Et ille gnarus quæ inimici intenderent, saluâ pecuniâ, primùm montem Ericum se recepit, dein Iosselinum validam in Britannia arcem. Burgundus cum nequiret in truncum sæuire, vltionem in ramos deprompsit; nam Comestabilis summam præfecturam ereptam Clissonio, dedit Philippo Artesio Eusio Comiti, viro qui è Regio sanguine, & indole, vt Artesij erat, præferoci, intrepidè concessum munus tueretur. Tum rapti in carcerem sectatores Clissonij, Nouiantus & Riuerius; & Beguius Villanius; Montacutus diligentior Auenionem cum gaza se proripuerat; sed Villanius haud multo post, amicis contendentibus, & conciliante fortitudine bellica, quâ insignis erat missus est carcere; alij duo suâ pecuniâ, & Iuuenalis Vrsini gratiâ, vitam & libertatem mox assequuti sunt. Vnus Clissonius sibi vni salutem pristinámque amplitudinem debuit: Etenim tuto in Britannia receptu, suis in Ducem copiis depugnauit triennium; móxque pace conditionibus æquis perpetratâ, Ducem ipsum generositate animi expugnauit. Quippe eius filium cùm in obsidem tradi & paternæ fidei pignus postulasset, ipsum traditum ad patrem remisit, & omni suspicione abstersâ, Ducem Venetiam conuenit, restinxitque eo facinore odium insanabile, quæsitâ in posterum amicitiâ firmâ & inuiolatâ, atque ita Clissonius in facultatum vsu, suæque amplitudinis perstitit, fremente Burgundo; longè aduersis clarior; vnde veram & securam prosperitatem adeptus est. Interea vnius medici curâ; cui nomen Guillelmus Herselæus, Laudunum patria, Regi restituta est valetudo; Deo actæ ingentes gratiæ, & ipse Rex religiosè in S. Dionysij profectus,

Philippus Burgundus regens.

CAROLVS VI.

profectus, dona plurima obtulit, pietatem testatus. Nec vt vulgo creditur, in morbum recidit, tristi ludicræ saltationis euentu, quâ quinque ex charissimis aulicis; lanâ & stupis pice telæ adstrictis, in speciem agrestium hominum tecti; Rege ipso simili habitu deducente, admota iussu Aurelianensis face, flammis correpti sunt, & viui combusti; nam & Rex seruatus est à Ducissâ Bituricensi, stolâ fœmineâ in ipsum iniectâ; & aliquanto post mentis compos Abbauillam venit, vt quæ res tum agebatur, pacem cum Anglo firmam contraheret. Verùm eâ in vrbe recrudescit morbus, nec sanandi spes occurrit; Herselæo medico vitâ functo, cæterísque ignaris, quo remedio Regi is consuluisset. Ergo Burgundo Regni regimen capessente, reuocantur cum Anglo induciæ, atque vt pax stabiliretur, Ricardo Isabellam Regis filiam in vxorem poscenti, impellente Arnaldo Corbiensi Cancellario, viro politicarum rerum peritissimo, pactæ sunt nuptiæ. Moxque ipse Ricardus magnâ Procerum vtriusque regni frequentiâ, Caleti Isabellam vxorem despôdet, & postmodum in Angliam abduxit; quanquam illibatam ob teneram ætatem; nam octauum annum decurrebat, pace inter Reges firma & sancita; ingenti Franciæ gaudio, cui tandem liceret ab Anglico bello respirare; & Carolo feliciter conualescente ex ægritudine diuturnâ. Verùm ea felicitas pro somnio fuit; & obiectum dormienti ludibrium; tam citò euanuit, & in tristissimum luctum repente desiit. Et delibata in Hungaricâ expeditione calamitas; quam in Turcas susceperant pro Sigismundo Rege Hungariæ, plerique Franciæ Nobiles; quorum Principes Ioannes Comes Niuernensis Burgundi filius, Philippus Artesius Comestabilis, Coucyus, Viennius Admiralius, & Comes Marchiæ. Primò quidem re prosperè gestâ, & quindecim Turcarum millibus deletis à Coucyo; sed postmodum orto Comestabilem inter & eundem Coucyum graui dissidio; Comestabilis culpa, pugna ad Nicopolin in Baiazetem Turcarum Imperatorem conserta improuidè, Franci deleti sunt, fugati Hungari; cæsi in acie Guillelmus Trimollius, Philippus Barrensis, & Ioannes Viennius, clarissimus bello Dux; qui vitam illustrem digna morte clausit; repertus exanimis, vexillum Imperatorium ambabus manibus tenere, in quo Deiparæ virginis picta imago. Comestabilis, Coucyus, & Guido Tremollius, vinculorum tædio lucem amiserunt; redempti ex vinculis Comes Niuernensis, Comes Marchiæ, Barrensis, & Boucicautus; reuersique in Franciam, luctum ex sociorum clade in multas familias reportarunt. Fuitque is Baiazetes, qui plurimas palmas vno prælio fregit, à Tamerlane Tartaro victus, actus in caueam belluæ instar, verè monstrum humanæ inconstantiæ, quod mortalium oculis proponebatur, è summo potentiæ fastigio deiectus in miseriæ bararrum.

Pax cum Anglo.

Hungarica expeditio.

Anno 1396.

XXVII. *Rex Angliæ casus.*

Eo infortunio prælusum sequentibus, quorum initium ab Angliæ casu. Richardus quem dixi, beneuolo in Franciam animo, studuisse paci, & Isabellam in coniugem adduxisse, repente Throno deiicitur, vitaque orbatur. Diræ tragœdiæ auctor, Henricus Lancastrij filius, Regis patruelis, qui ab exilio reuocatus, Ricardum vicit, cepit, ac necauit; atque occupato solio in Regem se gessit; Henricus dictus eâ appellatione IV. rei gestæ

CAROLVS VI.

geſtæ ſeriem Angli narrant. Necis triſtiſſimæ nuntius Regem iteratò in morbum impulit, iterúmque Burgundus vocante nemine ſuſcepit regimen; Iſabella firmatis inducijs dimiſſa in Franciam, dotalis pecunia & gemmæ ſeruatæ; quando Tyrannorum nuſquam integra beneficia ſunt. At Burgundo regni regimen haud tranquillum erat; Aurelianenſi ad locum principem aſpirante, & ſecundum ſpernente, atque accedebat vxoris ambitio, Valentinæ, ſuperbæ admodùm, neſciæ cedere; quæ inflammabat coniugis animum, arteſque varias ad conciliandam aulam vſurpabat. Contentionem incendit mors Ioannis Britanniæ Ducis, quodque eſt conſequutum. Illi quatuor liberi erant; Ioannes ſucceſſor, Arturus Comes Riquemontius, Ricardus Comes Stampenſis, & Ægidius. Eos Carolus vt haberet in poteſtate, fratrem in Britanniam miſerat, qui pupillos abduceret; verum Proceres Britones intercedunt, ſibíque impuberum cuſtodiam poſcunt atque conficiunt. Aliquantò poſt eorum mater, Henrico Angliæ Regi patrueli, atque interfectori fratris, cùm nuberet; iidem Barones ne pupilli in Angliam deferrentur, Carolum appellant, ac venienti Burgundo Principes ſuos vltro permittunt. Id Aurelianenſis inuidiam atque odium ſuſcitat; cui moleſtiſſimum erat, Burgundo cum pupillis permiſſam Britanniam prouinciam opulentiſſimam. Iamque odia accuſationibus palam gliſcebant, ſeque mutuò proſcindebant, regiíque morbi auctores dicebant; & eam in rem Aurelianenſis, Iudicum ſententia, flammis ſubiecerat quendam Ioannem Barrenſem è Burgundi familiâ, Magiæ poſtulatum, quaſi ea arte morbum Regi feciſſet: paritérque Burgundus duos Auguſtinianos necauerat ſuſpendio, qui ab Aurelianenſi ad curandum Regem admoti, inciſo capite propè necauerant. Imo ex ciuili contentione ad bellum odia inclinabant, nam Aurelianenſis ad Guillelmum Gelriæ Ducem acceſſerat, turbulentum virum; & turmis equeſtribus comitatus, in Franciam venerat; & Burgundus armabat quos obijceret; cùm à Regina, & Biturice ac Borbonio Ducibus, aliquatenus reconciliantur. Interea Carolus è morbo reſpirans, auditâ Principum lite, iubet vt ſi in ægritudinem relaberetur, Aurelianenſis pro Regente eſſet. Ac paulò poſt eo relabente, Aurelianenſis adminiſtrationem ſuſcepit; nec tamen in ea diutius hæſit; à Burgundo deiectus decreto Ordinum, quibus moleſtum Aurelianenſis exhibebat ſe; tum importunè ingerendo Eccleſiaſticis Benedictum Pontificem, qui ſucceſſerat Clementi VII. vir Hiſpanus, minúſque paſſim gratus; Bonifacio nono vero Pontifice iam in Francorum animis præpollente; tum quod tributa plurima indicebat plebi iniucundus. Deiecto vis atque arma ſuperérant; quæ vtrinque ſumpta, ciuili bello implicabant regnum; iamque ad Pariſios plurima equitum millia conuenerant, cùm curâ Principum & ſtudio Arnaldi Cancellarij & & Iuuenalis Vrſini, decernitur; vt neutri permiſſa adminiſtratio Reginæ eſſet ac cæterorum Principum, quorum ſuffragiis pluribus Regnum regeretur. Ad eam pacem ſtabiliendam, deſponſa ſunt eos inter coniugia; vt Carolus Aurelianenſis natu maximus filius, Iſabellam ab Anglia reducem duceret; Ioannes Britanniæ Dux, Ioannam Regis filiam; Ludouicus Delphinus

Diſſidium Aurelianenſem inter & Burgũdum.

Aurelianenſis Regens.

Anno 1400.

Delphinus Margaritam Burgundi ex Ioanne filio neptem; nam Ludouicus Carolo iam natu erat primus; duobus fratribus natu maioribus, quibus Carolus nomen erat, morte præreptis. Ea pacis larua infensos animos vtcunque inhibuit, donec Philippi Burgundi morte, noua & grauiora dissidia orta sunt. Is morbo extinctus est, dum è Flandria in Franciam venit, commodioris cœli captandi gratiâ; atque in publico diuersorio inter hospitum turbam emisit animam, frustra palatiis tam multis erectis. Princeps haud dubiè magni animi atque intrepidi, cuíque Francia haud parum debeat; sed regendi cupidine, longè plurima bona interuertit, atque in filio hærede præterita beneficia omnino corrupit. *Burgundi mors.*

XXVIII. Is Ioannes dictus, ante Comes Niuernensis, qui cum duobus fratribus ad Regem obsequij præstandi causâ se conferens, existimauit dimidiatam hæreditatem patris se cernere, nisi ad Franciæ regimen eueheretur. Eò itaque contentionem omnem intendit, instátque vt pactum Delphini cum Margaritâ filiâ matrimonium impleatur. Aurelianensis indignans nouum obicem potestati suæ exsurgere, ad eum amoliendum studium admouet, atque optato Delphini coniugio moras nectit, & in Flandriam profectum Burgundum, mox Caletensem obsidionem parantem, vltra progredi vetat. Iam ante Burgundus molestiam Aurelianensi facesserat; Etenim cum is capessito regimine nouum subsidium Regis nomine plebi imponeret, Burgundus obstitit, beneuolentiam plebis colligens, simulato boni publici studio: In præsentia iratus, quod Caletensi obsidione prohibitus foret, statuit vi in consilio principem locum inuadere; datur úsque indolis specimen trucis ac ferocis, cui præ ambitione, perleue esset omne flagitium, octingentos equites armatos sub sagulis, Atrebate versus Parisios ducit: atque aduentans, audit, Aurelianensem cum Reginâ Delphinum rapuisse, & in Germaniam tendere. Etenim Aurelianensis percepto rumore de Burgundi aduentu, & de Parisiensium fide subdubius, Reginâ consiliorum consorte & comite, Delphino persuaserat vrbe egredi, in quâ salus in periculum vocaretur; præibant Corbelium versus Regina & Aurelianensis, dum Ludouicus Bauarus Reginæ frater, armatis stipantribus Delphinum lecticâ vectum deduceret. At Burgundus profectione auditâ, equis incitatis Parisios venit; vrbémque nullâ morâ pertransiens, Delphinum haud Corbelio procul assequitur, & reuerenter precatur Parisios redeat; esse res tractandas, quæ præsentem ipsum reposcant. Intercedit Bauarus & Delphinum hortatur, vt Reginam matrem & Patruum consequatur; vetátque præterea ne quis in lecticam Principis manum iniiciat. Postquam altercati sunt aliquandiu, tandem præpollente Burgundo, conuersis lecticariis equis reductus est Delphinus; nec ab eo Bauarus abesse voluit; Reginâ & Aurelianensi ad rem nuntiatam, Melodunum tutam in vrbem celeriter euadentibus. Exceptus à Parisiensibus Burgundus instar triumphantis, egítque gratias ob rem gestam Vniuersitas, cuius tunc temporis ingens auctoritas, magnúmque momentum in quam partem se verteret. Et verò Burgundus, vt Parisios populosam vrbem atque regni caput sibi totam addiceret; obtinuit vt catenæ ferreæ redderentur, quas *Ioannes Burgundus patri succedit.*

olim Rex ob seditionem admoueat, atque arma erepta restituerentur prauo consilio, quo furenti gladius, furor belluæ, atque impotenti plebi nocendi vis permitteretur. Nec se minùs foris in Aurelianensem communiebat; quà libellis scriptis administrationem eius carpendo; quà delectu militum, ad vim opprimendam. Quippè Aurelianensis postquam acerbè de Burgundi tyrannide publicato scripto expostulauit, amicos & socios euocauit sub signa; iámque ciuile imminebat bellum; erátque Aurelianensis insigne in vexillis pictum, stipes nodosus cum Epigrammate *Inuideo*; Burgundi rutrum, cum voce *Teneo*; scilicet innuens, se hoc rutro læuigaturum nodos stipitis, séque obtinere quod æmulus frustra percuperet. Ruentes in bellum, Procerum intercursantium cura continuit, effecítque vt totius controuersiæ disceptationem committerent Regibus Neapolis ac Nauarræ ac Ducibus Bituricensi atque Borbonio; iisque satagentibus reconciliati sunt, obliterata à eorum quæ gesta erant memoriâ. Imo ne odia nondum extincta recrudescerent, visum est consilio non abs re fore, si in aliquod tempus seiungerentur. Quare designata Picardia Burgundo regenda, Aquitania Aurelianensi, & quando Anglus vtrobique solutis induciis bellum inferret, vtrique datæ ad bellum gerendum copiæ. Enimverò à prudenti consilio noua odiorum seges enascitur; Aurelianensis in Aquitaniam ducto exercitu, Blauiam obsidet, fractámque machinis, ad deditionem impellit; sed conditione iniquâ, vt deditionem exequatur, vbi Burgum captum; sic admotæ illico ad Burgum copiæ; sed vrbe prævalidâ, & egregio defensâ milite, iam Franco deficiente, abscedendum fuit Aurelianensi; neutrâ vrbe captâ, atque vt plerumque fit, spe incertâ certum lucrum perdente. Burgundus ad expugnationem Caleti, exercitum validum, ingentésque magno numero machinas comparauerat; cùm instructis omnibus vetatur à consilio Regis vltra conniti; fuitque id molestissimum obsequenti; quod iterum materia gloriæ detrahebatur; idque inuidiæ æmuli assignauit, qui sibi laudem fomitémque laudis præriperet.

XXIX. *Burgundus Aurelianensem necat.* Eo aculeo stimulatus Parisios venit, dolorémque immoderatè auget, quod per interualla morbo remittente, Rex Aurelianensem complecteretur amantiùs, atque exciperet magnâ testificatione amoris; accedebat mulierum impotens æmulatio, cùm Burgunda senior, nobilitate & opulentia longè illustrior Valentinam Aurelianensem sperneret, & contemptu inflammaret superbiam; quare Ioannes constituit semel vno ictu, tam importunum obicem tollere, atque Aurelianensem per occultas insidias obtruncare. Furore egregiè dissimulato, pridie quàm patraretur flagitium, ad faciendam concordiæ fidem, cum Aurelianensi interfuerat sacris mysteriis, simúlque cum eo se Christi sacrosancto corpore pauerat; laruam religionis terribilísque mysterij prætendens crimini, vt iam sacrilegium caput sceleris esset, & fratricidium appendix. Igitur ad nefas instructis omnibus, sub Nouembris finem, horâ de meridie septimâ, cùm Aurelianensis Reginæ adesset, ex puerperio decumbenti, vocatur Regis nomine à submisso ab Burgundo sicario; Rex autem longiùs ab Reginæ ædibus habitabat; tum Aurelianensis salutatâ Reginâ vt conueniat Regem egreditur, nullo

nullo comitatu, præter ephebos aliquot qui facem præferrent, duos domesticos qui vno equo inuecti, ac scutarium equitem, natione Germanum; ipse mulâ nihil suspicatus vectus incedit; domesticis aliis negligentiùs & per vicorum compendia cõsequutis. At cùm ad Barbetæ portam peruenit, ad quam collocati sicarij erant, equus quo domestici duo vehebantur, odoratus quidpiam, hinnire vehementius cœpit; seque vltro in præcipitem cursum effudit, frustra sessoribus lora adducentibus. Mox in Ducem sicarij impetum faciunt, facibúsque restinctis, ipsum mulâ deiectum, gladiis securibúsque mactant, atque confodiunt. Ad primos ictus exclamauit miser, se esse Aurelianensem, cúmque illi geminatis ictibus dicerent, eum esse quem cuperent, impactâ securi in caput, effuso cerebro vicum sternit, alio ictu dextrâ manu truncatur; plurimísque perfossus vulneribus, nam octodecim percussores erant, emittit animam. Eques scutarius simili fato occumbit; is præclaro in herum amore, deiectum toto corpore texit, eo solatio se morientem sustentans, quod vitam domino vel morienti impenderet. Patrato scelere sicarij, quorum Dux erat Roletus Haquetonuilla Normannus, à quodam munere quo malè fungeretur ab Aurelianensi amotus, vt conuentum erat in domum proximam flammas iniiciunt, viam quà fugiebant muricibus sternunt, ac securi se in Atrebatenses ædes recipiunt, quæ Burgundi palatium erant. Ita Aurelianensis in luto & sanguine, inultus iacuit, ac die consequenti in Cælestinorum æde sepultus est; cæsus ingenti quidem flagitio, sed non sine diuino numine, qui contumaciter partes Benedicti Pontificis tueretur, quique magna vitæ offensione, & bonorum morum pernicie, impune se adulteriis virginúmque stupris macularet. Agebat annum tricesimum sextum, ac tres reliquit masculos è legitimâ coniuge; quorum maximus Carolus, natus annos sexdecim, Philippus Virtutum Comes, Ioannes Comes Inculismensis; è primo Ludouicus, è tertio Franciscus nati, qui magna laude & gloria sceptrum Franciæ obtinuerunt. Eidem natus ex vxore Auberti Cannij, Ioannes Aurelianensis, Dunensis Comes, insignis ille bellator, spes Franciæ, decus & columna; vt paternæ noxæ, tam egregius filius, sin minus laus saltem venia sit, viuus adhuc in posteris; stirpe Longauillæa, quam propagauit, charissima Franciæ, & per egregia facta percelebri. Perfectis exequiis actum est de inquirendis sicariis, mandatúmque Tribuno capitali, vt diligenter inquireret. Is comperto seruum coquinarium adhibitum à sicariis, vt egressum Principis exploraret, diuertisse in Burgundi ædes, facultatem à Burgundo petit, penetrandi in ædes ad hominem rapiendum. Conueniebant Proceres ad consultandum, ac Burgundus cum Siciliæ Rege patruele, & Bituricensi Parruo colloquebatur, cùm ad Tribuni vocem expallescit conscientiæ stimulo, hærétque ambiguus; Rex Siciliæ deprehenso pallore, ipsum seducit, orátque vt fateatur nunquid foret criminis conscius. Ille suo agitatus scelere, & terrore maleficij, prorumpit in lacrymas, & fatetur flagitium; quod aiebat prauus Dæmon in suum animum immisisset. Ad hæc Bituricensis cùm accederet, & rursum fatentem audiret, præ dolore exclamat, *hei mihi duos hodie nepotes amitto.*

Burgundus fugit.

CAROLVS VI.

Quibus verbis Burgundus, horrore criminis in metum pœnæ iam deflectente, ex stupore reuocatus; dum duo Principes colloquuntur, ex conclaui se subducit, equísque celerrimè incitatis, fugâ se proripit, & ponte Sanctæ Maxentiæ abrupto, nullibi constitit, donec ad Artesiæ fines saluus euasit. Ea fuga auctor sceleris patuit, plurésque suspicione graui liberati. Continuò Valentina interfecti vxor ad Regem aduolat; miserósque liberos in squallore & luctu ostentans, vindictam iustitiámque efflagitat. Rex ingenti affectus dolore, nam fratrem diligebat ex animo, lugentibus liberis vindictam spondet. Verùm in eâ perficiendâ labor & opus est. Consultati eâ de re Proceres censent dissimulandum sensum iniuriæ; non agendum ad extrema reum, qui si veniam desperaret, seque Anglo adiungeret, vt pollebat viribus, opibus, ditione, & plurimâ apud ipsos Francos autoritate, & vindictam repelleret, atque in regnum grauissima damna importaret. Ideò statutum, vt dilatâ in commodius tempus vindictâ, mitigaretur animus ferox, nec impelleretur in necessitatem noui flagitij.

XXX. *Burgundus Parisios venit.*

Ad eam rem legati, Rex Siciliæ ac Bituricensis, qui animum eius explorarent. At ille iam conscientiæ callum obduxerat, & gnauiter impudens, affirmabat se dignum præmio patrasse facinus, quod Tyrannum immanem & odiosum cunctis sustulisset. Legati Principes ad eas voces, cùm exhorrescerent, rogaréntque, imo Regis nomine vetarent, ne Parisios se conferret; ille confirmatâ ad quoduis scelus audaciâ, se iturum respondet; ac magno comitatu Nobilium proficiscitur. Adsunt ad sanctum Dionysium Proceres, orántque vehementer, ne parricidio tam recenti; cruore Aurelianensis etiam tepente, in Aulam veniat, ac triumphum inulti sceleris coram instituat. Aspernatus monentes pergit vlterius, & à Parisiensibus ingenti plausu lætitiáque excipitur; nam Aurelianensem ob vectigalia oderant, atque occulta de cæde odia, modò palam, & securo risu expromebant, & discurrebant per vicos pueri, lætis vocibus Noëllum ingeminantes: quæ vox Christi Domini natalitium ortum significat, in magnis gaudiis vsurpata. Ductus hac pompâ in Atrebatenses ædes Burgundus, easque contra vim muniens, prodiénsque in publicum magnâ frequentiâ stipatorum, audiri se à Rege postulat; nec vllo in contrariam partem hiscere auso, Delphino, Proceribus, turbáque populi audientibus, oratorem inducit, qui pro se orationem haberet. Is Ioannes Paruus, Theologiæ doctor, gente Normannus, quem Franciscanum plurimi scribunt, negat Iuuenalis; vir quidem doctus & celebris eloquentiæ, eóque ad fucum verbis faciendum lectus, sed præclaras dotes assentationis studio in prauum detorquens, priuati commodi studiosus, linguam & animum licitans, pretio, tutelámque criminis propudiosâ nundinatione suscipiens. Oratione Burgundum defendit; ac quando cædem inficiari non posset, iustam esse contendit, plurá-que in Aurelianensem impegit crimina, falsa pleraque & ad inuidiam ficta; quod inuadere regnum affectasset; studuisset consiliare Benedictum Lunensem, vt Rege ob impotentiam mentis amoto, eueheretur in solium; cum Anglo eam ob rem communicasset consilia; magos & veneficos adhibuisset, ad Regem extinguendum; vectigalia grauia indixisset, vt pecuniâ fretus.

Noël.

Iean Petit.

fretus voto potiretur; quod eâ arte multas illustres fœminas violasset; aliáque addidit orator proteruus ac mendacissimus, quibus necati Principis, tam dirè oblæderetur memoria, quàm crudeliter vita esset erepta. Tandem post deblateratas multas ineptias conclusit, gratias pro tanto facinore Burgundo agendas, qui Rempublicam tyranno, & graui pernicie vindicasset; indignantibus bonis, & in sinu lugentibus, eò impunitatis prouectam audaciam, vt parricidium iam laudi verteret, ac doctrina Theologiæ iret in patrocinium sceleris. Eâ oratione Regina percipiens quæ Burgundi proteruia foret, cum fratre Bauaro Delphinum abducens Melodunum secedit; ac Regem potestati dominantis tradit. Ita Rex breui interuallo morbi, petenti Burgundo scelus condonat, scribítque tabulas suâ manu ac sigillo munitas, eâ verborum formulâ quæ reo placuit. Verùm hic dum ad nutum Regem moderatur & factionis contrariæ viros à dignitatibus mouet, subito Leodium euocatur, aduolátque ad Ciues in officium redigendos, qui Episcopum suum ipsi affinem expulerant. Eo absente inimica factio statim exurgit; nouíque actores in scenam subeunt. Valentina cum liberis, dato consilio, pullata & in mœstissimum habitum conformata, Burgundum accusat, nec vllum ad grauitatem facinoris adhibet oratorem; ipsa denarratâ re quam aduersarius fatebatur, perorantibus lacrymis, scriptum offert, quo mariti innocentiam comprobabat. Delphinus Regem ægrum referens, Proceribus adstantibus, respondet de cæsi innocentia constare admodùm, ad satisfactionem iniuriæ pœnámque criminis quod spectaret, consilium breui curaturum. Probata innocentia, dum de satisfactione deliberant, Burgundus subactis Leodiensibus, à Parisiensibus de inimicorum consilio certior factus, copias quibus Leodium vicerat, ducit Parisios. Continuò metu in Aurelianenses iniecto, ipsi, Regina, Delphinus, Rege simul abducto vrbe egressi, quam ocyssimè Turones fugiunt, locúmque æmulo vacuum deserunt. Ille ingenti ciuium gaudio admissus Parisios, Guillelmo Duci Bauariæ aures præbet, compellanti de concordia reuocanda. Et erat Bauarus affinis vtrique partium, Turonésque profectus, tantùm contendit, vt ad deponendas inimicitias cuncti consenserint. Conducibile plurimum ad pacem fuit, quod colloquia dum habebantur, Valentina morbo extincta est; quippe vltionis impotens fœmina, cùm eò rem deduci spectaret, vt impunè parricidæ esset, inulti manes lugerent, atque sibi & liberis pro hereditate contemptus, inopia, & lacrymæ superessent, dolori succubuit, vitámque dedit Burgundi, non ferro quidem, sed auctoritati. Ita destituti defensoribus liberi, iubente Rege, conuentis à Bauaro pactis assenserunt, & in vrbe Carnuto, ea inrata sunt, & concordia inita. In maiori templo, erecto pegmate, & circumcluso, admissísque vnis Proceribus, Burgundus nitens genibus, per Dolangium Aduocatum suum veniam à Rege petiit; ob cædem Ducis Aurelianensis, eam tamen affirmans patratam in Regis regníque commodum; idémque Aduocatus præsentes Aurelianensis liberos rogauit, vt omnem vindictæ cupidinem ex animis tollerent, adiungente duntaxat Burgundo, *idque vos rogo*. Eaque satisfactione, quæ noua potius & acerba iniuria erat, in Euangelij codices pacem & concordiam mutuam Principes sanciuerunt, ani-

CAROLVS VI.

Cōcordia inter Burgundum & Aurelianensem.

CAROLVS VI.

mis malè cohæſutis, quos necteret vinculum tam infirmum. At lætitiam eâ de pace conceptam fœdauit rebellio Genuenſium. Ij ſeptimo antè anno ſeditionibus turbíſque domeſticis feſſi, à Rege impetrauerant Bucicautium, Mareſcalli filium, digni patris digniſſimum fœtum, à quo regerentur. Et ille præclarus belli paciſque artibus, primo pœnis ac ſeueritate, deinde manſuetudine ac liberalitate, ita Genuenſes perdomuerat, & conciliabat, vt ij per legatos, à Rege petierint Boucicauti præfecturam perpetuam. Eam dum exercet vnius hominis pœnâ, abalienat ciuium animos. Gabrielem Vicecomitem, Ioannis Galeatij ſpurium ob noua conſilia ſuſpectum, capite plectit, qui pecuniam multam à Florentinis promiſſam ſuo nomine cauerat. Ideo malè audiens quaſi creditorem innoxium arceſſita noxa ſuſtuliſſet, & Mediolanum paulo poſt euocatus, exiſtimatione deperdita, perdit & Genuam. Quippe Ciues in abſentem rebellant, Francos perimunt, ſéque tradunt Marchioni Monferratenſi. Aduolat quidem ad reprimendum motum Boucicautus, ſed repulſus in Franciam redit; beneuolentiæ Popularis exemplum, eum deprimentis, quem paulo antè efferebat ad ſidera.

Genua rebellat.

Bucicaut.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ LIBER DVODECIMVS.

SYNOPSIS.

Burgundus Montacutum damnat. Nouæ turbæ in Aula. Seditio Parisiensis. Aurelianenses Parisiis excepti. Burgundus Atrebate obsessus. Pax Atrebatensis. Bellum Anglicum. Ariflorum captum. Henrici Angli pietas. Pugna Azincurtia. Burgundus Parisiis exclusus. Ludouici Delphini mors. Sigismundus Imperator Parisiis. Ioannis Delphini mors, & Bituricensis. Armaniaci odiosi. Regina aulâ pulsa. Regina libera. Armaniaci dirè necati Parisiis. Capelucæ furor. Carolus Delphinus pacem Burgundo negat. Anglus Normanniam occupat. Rhotomagum capit. Delphini pax cum Burgundo. Delphinus Burgundum occidit. Franci & Angli in Delphinum. Delphini cura in hostes. Henricus ex Anglia redux. Henrici mors, & Caroli Regis. Carolus VII. Rex. Pugna ad Grauellam. Franci ad Creuantum victi. Pugna ad Vernolium. Regis angustiæ. Rex ad Britannum se vertit. Burgundi cum Anglo iurgium. Arturus Comestabilis. Regi caros pellit. Montargium liberatum.

Angli

Angli Aureliam obsident. Pugna Halecum. Puella Aurelianensis; Aureliam liberat. Puellæ & posteris concessa insignia. Rex Rhemos ducitur. Puella capitur, & damnatur innocens. Variæ vrbes captæ. Trimollius pulsus. Borbonius cum Burgundo reconciliatus. Legati pro pace Atrebati conueniunt. Pax cum Burgundo. Reginæ & Betfortij mors. Parisij recepti à Rege. Burgundus Caleto pulsus. Caroli Aurelianensis libertas. Rex exceptus Parisiis. Delphinus Aulâ missus. Franciæ calamitas. Bituricensis conuentus pro Eugenio. Bellum cum Anglo renouatum. Rieusij Marescalli mors, & Raisij. Meldæ captæ. Agitur de pace. Proceres in Regem coniurant. Reconciliantur cum Rege. Pontizara capta. Bellum in Vasconia. Margarita Conuenarum Comitissa. Dieppa à Delphino seruata. Delphinus Armaniacum subigit. Delphinus in Heluetios. Rex Metim obsidet. Bellum Anglicum instauratur. Causæ belli. Normannia expugnata. Rhotomagum captum. Normannia subacta. Cadomum captum. Agnetis mors. Aquitania subacta. Baiona capta. Aquitania rebellis iterum domita. Talbotij mors. Burdegala reddita.

CAROLVS VII.

Burgundus Montacutum damnat.

CONCORDIAM inter Principes initam Burgundi impotentia paulò post rupit. Erant tandem impletæ Delphini cum Margareta filia nuptiæ, & nouo vinculo Regiam affinitatem contraxerat, Michaëlia Regis filia Philippo filio Carolesij Comiti in vxorem data. Sic totius auctoritatis compos, quasi fortunam lecto excepisset, euehi supra omnium capita, regnum ad arbitrium moderari, suos promouere atque Aurelianenses studiosè deprimere. Potestas illicò in Tribunos ærarij versa, seu ad plebem arctius demerendam, cui eiusmodi homines semper odio sunt, siue ex eorum spoliis, vt priuatam opulentiam publico plausu conficeret. Ergo in eos ob pecuniam Regiam instituta quæstio, & ipse Burgundus sibi Ioannem Montacutum damnandum seposuit. Is primarius ærarij Præfectus, merito suo, & gratiâ Aurelianensis, ad id munus euectus; opes ingentes, plurimam auctoritatem, & potentes affinitates parauerat. E duobus fratribus alter ad Infulas Senonenses, ad Parisienses alter prouecti erant; tres filias totidem Proceribus nuptui dederat, ac nuper filio Albresij Comestabilis filiam magno sumptu effusóque luxu vxorem adiunxerat. De peculatu

Anno 1409.

apud

apud Iudices postulatus, quod optimatum vel innocentium crimen est, & postremum fortunæ os vertentis telum, rem vrgente Burgundo damnatus est, & capite palam truncatus. Probus quisque ob supplicium innocentis ingemuit, & paratas opes accusauit; quæ dominum perderent, atque hospiti suo crearent perniciem. Triennio post veritas patuit; & laudandi Cælestini Patres, qui beneficij memores, quo Montacutus ipsis cœnobium Marcussij condiderat, lite instauratâ, & deflagrante inuidiâ damnati memoriam absolui curarunt; restitutus in perempti bona Carolus filius, & cadaueri exequiæ honorificè præstitæ. Burgundus interea cæteros Aurelianensium partium pergit fortunæ suæ subiicere. Albretius Comestabilis dignitate deiicitur; Cluquetius Admiralius deturbatur, cæteríque omnes, quibus Aurelianensis gratia nunc flagitio est, bonis spoliantur & dignitatibus. Principes ad eam Burgundi tyrannidem conuersis animis, ne aliorum malis inuoluerentur, egressi Parisiis, Giani quæ ad Ligerim vrbs est, conueniunt, Duces Bituricensis, Aurelianensis, Borbonius, & Britannus; Comites Alençonius, Armaniacus, Richemontius, Albretius, plurimíque: & ad societatem stabiliendam, Armaniacus filiam, quæ Bituricensis neptis erat ex filiâ, Aurelianensi in coniugem locat, mox arma & militem legunt; & inde Aurelianensis factio quasi in contemptum ab aduersariis Armaniaca dicta est. Nec fuit Burgundus in legendo segnior; cùm Regis Nauarræ & Brabautini Ducis intercessione, ad Bicestrum propè Parisios castrum de pace conueniunt; ea conditione, vt Principes quique ab Aulâ abessent, & se in sua reciperent, donec à Rege arcesserentur, interea res à designatis viris administrarentur; & regeretur à Bituricensi Delphinus. Sed altius in animum Aurelianensis iniuria penetrauerat, quam vt verbis vllis scriptísve fœderibus deleri posset; reposcebat sanguinem sanguis, & magno quidem fœnore ab vtraque parte refundendum. Primus Aurelianensis fœdus infregit; ac conquestus quod in viris designandis, qui res publicas gererent, plures è Burgundi partibus quam è suis appellati essent; Croyum nobilem, Burgundo charissimum, & ab eo missum ad Bituricensem intercipit; & per acerbos cruciatus inquirit de interfectoribus patris, & de Burgundi consiliis, nihil fatentem reposcit Burgundus, retinet Aurelianensis. Ita recalescentibus animis, post mutuas prouocationes, ad arma & sociorum opem recurritur; atque duodecim Equitum millia Aurelianensem sequuntur, Burgundum quinquaginta millia bellatorum. Hic vt viribus præpollebat, plures vrbes in Veromanduis capit; cúmque Mondiderij agit, à Flandris repentè deseritur. Ij affirmabant elapsum tempus quo receperant se militaturos; nec vllis ducis obtestationibus precibúsve, imò nec lacrymis prohibiti sunt quin abirent; ita cùm maximam exercitus partem conflarent, Burgundus seu in sicco destitutus, similiter abscessit. Eo discessu Aurelianenses iam superiores, ad Parisios cupiditatem admouent copiásque, cùm ea in vrbe Rex & Delphinus simul capi possent; & quidquid potestatem prætextu armaret, sed Petrus Essartius Burgundo fidissimus eos occupauit. Ille ante Præpositus Mercatorum, permittente Burgundo eiectus erat Parisiis, nunc vrbe

CAROLVS VI.

Gien.

Bicestre.

De Crouy.

Des Essarts.

uidere, sibique pro potestate adsciscere. In eâ contentione Essartius qui in Normanniam ante confugerat, sperauit se tutò posse versari Parisiis, imò non leue momentum Delphini rationibus fore: nam à Burgundo detectum crimen abduxerat; itaque se in ciuitatem suam restituit. Illicò Burgundus irâ & vindictæ face incensus, quòd sibi infensissimum coram agere impunè, cerneret, in vulgus per emissarios nuntiat, venisse Essartium, vrbem vt proderet, conuenisse ipsum cum Delphino, vt prætextu hastiludij, admitterentur quingenti equites, quorum ope vrbem diriperet atque incenderet. Accedit Iacauilla in Bituricensis locum Prorex constitutus; iámque seditionis tubicen & antesignanus, populi fæcem ad tumultum vocat; nec desunt duces, Caboquius ille lanius, Ioannes Trecensis Chirurgus, & Denisotus Caluomontanus. Per eiusmodi furoris ministros, Burgundus aggreditur potestatem Delphino pulso inuadere. Ac primùm cùm flamma vltionis impotentius vreret, Essartium in Bastillam confugientem vim minatus sibi reddi curat, afficitque supplicio, capite in platea absciſſo, & trunco corpore furcis affixo. Tum seditiosos caputiis albis indutos vt se dignoscerent, in Delphini ædes impellit, qui sibi quosdam Procerum dedi efflagitent, quos in supplicium rapiant. Delphino de proteruia ac vi expostulanti, Burgundus interuenit, atque comminanti, postquam is reponit, melius consulturum, cum ira deferbuerit, sediriosi impetu facto irrumpunt in conclauia, reuulsisque foribus Proceres quosdam, & Delphini domesticos rapiunt in custodiam; in iis Eduardus Barrensis Dux, & Priuerius, quorum ille emissus, hic in carcere cæsus causâ indictâ, multíque alij per vim necati sunt, proiectis in profluentem corporibus. Móxque amentia eò promota est, vt turbulenti Delphinum ipsum inuaserint, capto custodes dederint, deiectúmque regimine, vt incapacem, & consiliis prauis, nimis obnoxium, decreto suo dixerint. Tum Regem adeunt, & per Monachum Carmelitam, monita quidem in speciem; sed re ipsa opprobria plurésque contumelias in ipsum congerunt; cogúntque Corbiensem Cancellarium, præclarissimæ fidei virum exauctorare. Ac quoniam vna Reginæ domus adhuc integra ab vesania erat, in eam inuadunt similiter, Ludouicum Bauarum Reginæ fratrem corripiunt, matronásque nobiles quindecim, compingúntque in carcerem. Ea res pleróſque ciuium à Burgundo auertit; eránque haud pauci qui meliores partes tuebantur, quorum principes, Henricus Marlius primarius Præses Senatus, & Ioannes Iuuenalis Vrsinus, magnæ apud probum quémque auctoritatis. Nec Vrsinus sine elogio appellandus, qui ex illustri Vrsinorum familia Neapoli orta, ducens originem, è maiorum sago sponte ad togam transiens, diu in Curia Parisiensi Causidicum egerat; mox ob fidem atque eloquentiam celebris Regi innotuerat, à quo Præfecturâ Parisiensi donatus, incorruptâ morum integritate, & prudentiâ singulari, tantùm auctoritatis comparauerat, vt ciuium animos, cùm abesset furor, ad nutum flecteret, nusquam potentiâ nisi in bonum vsus. Ille igitur vnà cum Marlio tantùm industria & solertia contendit, vt annuente Burgundo, cum Aurelianensibus qui armati concurrerant, Pontisaræ, nouum.

Seditio Parisiensium. Iaquevuille. Anno 1412. D. Marle. *Iuuenalis Vrsinus.* Anno 1413.

mouémque in Burgundum, Rege simul & Delphino ductis; Parisiensibus ante exarmatis, & vicorum catenis in castra Luparæ & Bastillæ delatis. Primùm in Picardiam ductus exercitus, & post Suessionem captam, direptam, atque incensam, quæ Regi obsistere ausa esset; in Atrebates promotæ copiæ. Attonitus perculsusque Burgundus Attrebato se communiebat, erátque spes feram aliquando in latibulo posse oppugnari. Nam Flandri quandiu Rex abstineret Flandriâ, opem denegabant; Niuernensis frater Regi adiunxerat se; vnáque ciuitas validum ac numerosum exercitum frustra excluderet. Iam hebdomade septimâ producebatur obsidio, rerúmque penuriâ laborabant obsessi, paucis diebus in potestatem venturi hostium; cùm intercedentibus Duce Brabantiæ & Comitissa Hanoniæ, de pace agitur. Fremebant Aurelianenses eripi palmam sibi è manibus, comprimi atque extingui vindictæ incendium, belluámque inductam in retia ad furorem nouum expediri, sed assensus accommodandus fuit Delphino, qui omnino pacem appetiit, nec Burgundum prorsus perditum voluit. Arbitror, generosus iuuenis cùm administrare regnum ipse vellet, duásque inter factiones positus, potestatem alterutrius pertimesceret: libratam vtramque lance æquâ voluit, ne præpollenti obnoxius foret; faciliùs clauum inter æquales moderaturus, quàm si alteram opprimendus attolleret. Ita pax contracta, reuocatis conditionibus quæ Carnuti conuenerant; Réxque admissus Atrebatum, Burgundi clientelam excepit; soluti mox exercitus, atque Aula Parisiis reddita. Et statim Delphinus propositum vrgens, perorante Episcopo Carnutensi suo Cancellario, administrationem regni capessiuit, tum ærarij, tum rerum quæ ad pacem bellúmque spectarent; quamuis Bituricensis aliíque Principes intercederent; quibus iam diuturnum regimen pro patrimonio erat. Hactenus Franciam miseriæ singulæ appetebant, dato identidem ad respirandum spatio; nunc turmatim faciunt impetum, ardore tanto atque frequentiâ, domestica mala extraneis cumulantibus, vt videantur omnia infortunia conspirasse in vnam, quibus diuino tantùm numine seruari potuit.

Burgundus Atrebate obsessus.

Pax Atrebatensis.

IV.

Bellum Anglicum.

Angliæ Regi Henrico IV. Henricus filius eius nominis V. successerat, qui stabiliendo nouo imperio, postquam inducias cùm Francis aliquoties protraxit, firmam vt pacem constitueret, Catharinam Caroli filiam, formâ pulcherrimam, geminâ legatione in vxorem petierat. Et primâ quidem repulsam passus, generoso Francorum consilio, qui fatricidæ filium affinitate regiâ indignum rati, nuptiarum spem intercideranr; secundâ legatione petebat easdem nuptias, sed armatus propemodum, & victoris more. Nam expeditus proditione domesticâ, atque ad supplicium raptis auctoribus, ardens animi, gloriæque cupidior, sponsam quidem ambiebat in coniugem, sed maximam partem Franciæ optabat dotem, easdem prouincias ac eodem iure quas Bretiniaco fœdere Eduardus tenuerat. Cùm eæ conditiones grauissimæ Francis viderentur, Legatos honorificè exceptos infectâ re dimiserunt. Quamobrem Henricus, quo die cessabant induciæ eo exercitum iam paratum, nauibúsque mille & quingentis impositum, Sutantonensi portu versùs Franciam ducit: in eo erant grauium Equitum sex millia, sagittariorum viginti quatuor. Directa in oram Normanniæ classis, & Ari-

CAROLVS VI.

Harfleur.
Arfleriū captum.

florum in Sequanæ ostio vrbs obsessa; ita vltioni & opportunitati bellum patrabatur; expugnandâ vrbe, in quam Piratæ se recipiebant, Angliæ spoliis dudum opulenti, & claudendo amnis ostio; quo Rhotomagum totámque in Franciam quam plurimæ merces importabantur. Etouteuilla Præfectus, vrbem propugnabat. Datum Duci Glocestrensi Regis fratri munus oppugnandi oppidi, dum Rex in proximo cliuo castris positis subsidia, si qua inducerentur, repellit; tegítque obsidentes. Et Glocestrensis primo machinarum impetu, tum ad muros actis cuniculis, vrbem die tricesimo septimo ad deditionem adegit; tam duris conditionibus, vt præsidio duntaxat emisso, ciues direpti sint,& magnam partem Caletum traducti. Enimvero propugnantium fortitudine imminutus erat Angli exercitus, vt prærer morbos passim vulgatos, imminente iam hyeme, Caletum recedere ad instaurandas copias Henricus statuerit. Verùm, vt erat ingentis animi atque intrepidi, ne crederetur victi instar aut fugientis abscedere, placuit dimissis nauibus terrestri itinere per Normanniam, Picardiámque militari agmine ingredi. Consilium erat aleæ plenum atque discriminis; nam tota Francia delectu feruebat, aduolabant Proceres, Nobilésque, ingensque exercitus imminebat ad Somonam, quem amnem omninò oportebat traiicere, & vastati agri commeatum omnem abscindebant: Henricus nihilominus pergit, & Eduardi abaui hærens vestigiis, eiusdem etiam felicitatem consequitur. Magnis incedebat itineribus, accurata in milites disciplina, lege propositâ, vt si quis ædem sacram violasset, capitale foret. Et obseruatur religiosi animi Principísque quem ambiret victoria factum eximium, quippe cùm audisset raptum esse de templo vasculum, in quo Sacrosanctus Christianorum cibus seruabatur, iussit exercitum totum eò loci consistere, nec se inde mouit, qui festinabat tantopere, donec repertus Sacrilegus, redditum vas, & de reo sumptum supplicium. Accedenti ad Somonam patuit vadum antea incolis inexploratum, transmisitque amnem, Peronam inter & Corbiam; iam securus & Caletum properans. Sed Franci celeritate quam maxima iter occluserant, atque in Morinis castra posuerant, Taruannam inter, atque Hesdinium, ad pagum cui Azincurtio nomen, antè ignobilem, mox Francorum clade longè celeberrimum. Francicum exercitum regebat Albretius Comestabilis & Bucicautus Marescallus, viri peritissimi rei militaris; erántque sub signis Principes, Aurelianensis, & Borbonius, Duces Barrensis, Alençonius, & Brabantiæ; Comites Eusius, Richemontius, Niuernensis, & selecta ex vniuerso regno nobilitas. Quin ardebat ipse Rex copias ducere, pugnámque conserere, ab ea prohibitus ægerrimè à Bituricensi, qui memor cladis Pictauiensis, cuius pars fuerat, cùm Francos à prælio dimouere rationum momentis haud posset, Regem Delphinúmque Rhotomagi inhibuit; affirmans minorem cladem futuram, si periret exercitus, quam si Rex ipse cum Delphino in necem aut vincula raperetur. At vero prudens animus præsagiebat quod accidit. Contra Franci ruentes in perniciem, crepabant arma atque victoriam. Iam Henricus hosti insequenti;& prouocanti ad certamen responderat,se suo non hostium arbitrio bellum gerere, venturum in prælium, vbi commodum foret; Caletum se

Henrici Angli pietas.

ire;

ire; si Francis tantus sit præliandi ardor, se euntem ad certandum cogant. In præsentiâ postquam animaduertit, nullum saluti nisi vincat locum superesse, in id incumbens, prælium comparat. Nocte quæ diem Octobris vicesimum quintum quo pugnatum est antecessit, gemino subsidio confirmat militem, religione & confidentiâ. Indicit omnibus peccatorum exomologesim, eam ipse primus cum Tribunis & Centurionibus obit, imò militum plurimi, quod ea ætate sub discrimen vitæ haud infrequens erat, sibi pugillum terræ inuicem porrigunt, ad ceremoniam sacræ Eucharistiæ referendam. Quod postquam religiosè perfectum est, reliquâ nocte securos iussit saltare & canere, instrumentis musicis, tubis & tympanis, ad faciendam hilaritatem adhibitis.

V. *Pugna Azincuria.*

Vbi sol illuxit, copias disponit multùm imminutas; erant duntaxat tria armatorum millia, sagittariorum tredecim. Ideò ne immenso hostium numero obrueretur, vires arte & peritiâ supplendas censuit. A tergo erat colliculus siluestri arbore vepretisque densis conuestitus, qui muri instar ab hoste tegeret atque defenderet; præterea iussit palos aptari, senos pedes oblongos vtrinque ferro indutos, quod singuli pedites præ se ferrent, atque in loco pugnæ infigerent, vt iis circumclusus & obuallatus exercitus, in hostium equites muniretur, eorúmque maximum robur infringeret. Tum vnum agmen ex vniuerso milite componit; in fronte Sagittarios collocat, atque ad alas, duas prævalidas equitum turmas. Suum militem Franci in agmen triplex partiuntur; primum ducebat flos Procerum & Nobilitatis, Comestabilis, Boucicautus, Aurelianensis atque Borbonius; alterum Duces Barrensis & Alensonius, tertium plurimi æquo imperio Proceres. Non initur pugnantium à Scriptoribus numerus, fatentibus cunctis, nobilitatem, omnem è regno excitam, atque vni Anglo sex septémve opponi. Aberat Burgundiæ Dux, qui se Belgio suo continuit, intutum ratus ad exercitum accedere, cuius imperium penes Aurelianenses totum erat; eámque ob causam prohibuit ne Philippus filius se ad hunc conferret, quanquam cupidissimus pugnæ adolescens, id vehementer arderet. Britanniæ Dux aliique multi die quæ pugnam secuta est, aduenere. Ita dispositi promouentur vtrinque exercitus; at prima Franci pernicies, quòd ante in Creciaca & Pictauiensi pugna contigerat, ab Anglis Sagittariis. Anno 1415. Ij in Francos equites qui proruebant temerè & incompositè, primùm eiaculantur sagittas, equos sauciant atque transuerberant; tum in disiectos & solutis ordinibus palantes inuadunt; proiectis arcubus, gladios securesque corripiunt, & magnâ celeritate interfusi vagantibus, passim equos equitésque mactant & fodiunt. Postquam eo facto nutare cœpit Francorum acies; Henricus cum armatis equitibus in eos irrumpit, & loco pulsos in agmen alterum disiicit: sic perturbatis confusisque agminibus, Proceribus Tribunisque frustra pugnantibus, vtrumque agmen profligatur, & tertium vix directo ense in fugam agitur. Locus Franco difficilis erat, atque incommodus, angustus admodùm prohibebat ne se equitatus explicaret in latera, néve turmæ expediti commodè in aciem possent; vt plurimi turbâ oppressi sint, ne dato quidem ad ferrum exerendum spatio; tum in pratis

CAROLVS VI.

pratis humido solo & vliginoso pugnatum est, in quo vix stare equi possent, & firmare vestigia. Ita partim quà loci difficultate, quà sua temeritate atque audaciâ, Franci victi, cæsi, & in fugam acti sunt. Cæsi in acie quinquies mille, fermè omnes Nobiles, quorum Principes, Comestabilis, Dux Brabantiæ, & Comes Niuernensis, Ducis Burgundiæ fratres, Robertus Dux Barrensis, Comites Martius & Vaudemontius; Boucicautus captus, dum in Angliam ducitur, exspirauit ob vulnera; & cæsus Dux Alensonius, qui instaurato fortiter prælio, sibi ferro in Anglico agmine viam patefaciens, ad Regem ipsum penetrauit, eius fratrem Ducem Eboracensem occidit, ictúque in Regis caput impacto, coronæ partem deiecit, tandémque ab irruente turbâ necatus est. In captiuis quatuordecim millia numerata; in quibus Duces Aurelianensis atque Borbonius, Comites Eusius, Vindocinensis, & Riquemontius; Domini Harcurius, Cranensis, Humerius, Caunius, aliíque. Angli è suis præter saucios plurimos, mille sexcentos numerabant in cæsis. At Francorum adauxit perniciem, Bournouillæ facinus, qui in castra hostium indefensa irruens, ea diripuit, cæsis calonibus & lixarum turba. Nam Henricus fugientium spectaculo motus, veritúsque ne victus hostis instauraret prælium, suíque seruandis captiuis & repellendis hostibus essent impares, necari captos iussit, plurimíque perempti sunt. Sic patrata ad Azincurtium victoria, quæ Anglis monumento gloriæ perillustri fuit, Francis temeritatis atque ignominiæ. Henricus flexo genu, Deo victori gratias egit; tum suos tum hostes, qui occubuerant nullo delectu, tumulari iussit; ducénsque captiuos Caletum, mox in Angliam venit; nullâ re post victoriam tentatâ; Quippè copiæ infirmæ admodùm erant; & præter salutem contra spem partam, tam insignis palma, & consequuta laus, pro pluribus prouinciis erat, vrbibúsque obtentis.

VI. *Burgundus Parisiis exclusus.*

Regi Parisios redeunti dubia erant omnia & suspecta; imminebat Burgundus, calamitatis pondus non leuamentum, qui periculum Franciæ immotus spectauerat, nunc in eam deiectam incumbens, adducit exercitum, æmulísque iam captis aut cæsis, non dubitat quin sibi prædæ futurum regnum sit. Bituricensis quanquam annis grauior, publicam rem tutatur egregiè; Parisienses compescit, Regi auctor est vt nouum Comestabilem dicat, cuius fortitudine & fidelitate fulciatur regnum; & accessitus Ioannes Comes Armaniacus, socer Aurelianensis, cui commissus ensis; isque adduxit è Vasconiâ Nobiles, pro genio gentis, militares viros atque intrepidos, celebrísque prosapiæ; quales, Fimmarco, Castera, Goularsius, Flammarensius, Casaubonus, Eusius, Termæsius, Arnæus, Negrepelisseus, & Terrida, qui in officio ciues continerent, & muris hostem generosè arcerent. His munitus præsidiis Rex vetuit Burgundo Lutetiam versus accedere; & pergenti nihilominus sic Parisiensium portas animósque occluserat, vt is pluribus frustra tentatis, quanquam Latiniaco capto, (Lagny.) consumptâ sub spem inanem hyeme, tandem in Flandriam voti cassus abscesserit. Mox attamen visus spem suscitasse, Ludouici Delphini obitu, qui vicesimum annum delibans, morte raptus est, non sine veneni suspicione. Ille ab

ab Burgundo prorsus alienus, cuius fraudes perspexerat, & spretâ vxore, nouis amoribus inescatus, Aurelianensium erat, quanquam medius partium aspirabat ipse ad regimen, quod iam capessebat, vtrique imperaturus, non seruiturus alterutri. Ioannes proximus frater Delphini nomen & spem regni suscepit, totus ipse Burgundo addictus; siue vt fratri factionem opponeret, siue indole ad deteriora; & vxorem duxerat Hannonij Comitis filiam, Burgundi ex sorore neptem; agebátque in Hannonia, cum frater obiit. Statim igitur tacitum fœdus cum Burgundo & Hannonio contrahit, quo ad eorum partes adstringebat se, tum Parisios venit. At Bituricensis, vt aggerem venienti opponeret, curat Carolum Delphini fratrem dici Gubernatorem Lutetiæ, ipsique in Consiliarios & custodes assignat Armaniacum Comestabilem, & Taneguyum Castelluum, qui Burgundo infensissimi erant; præterquam quod Carolus Mariam Regis Siciliæ filiam duxerat, implacabili in Burgundum odio dissidentis. Ita Francia suorum ipsa malorum artifex, præter causas veteres calamitatum, nouas attexebat, & prudentiâ cæca nectebat sibi laqueum. Et verò Burgundus postquam animaduertit Ioannem Delphinum minùs pollere Parisiis, clam adornat coniurationem, quâ non modò Armaniaci, sed ipse Rex, tollendi essent è medio, & iam ad exitum perducebatur flagitium, ipso Paschatis die; cùm à mierculâ declaratur, & diligentiâ Cancellarij atque Taneguyj coniurati opprimuntur, atque in supplicium rapiuntur; ipsorum Caput Almenius Orgemontij Cancellarij filius, perpetuo carceri mancipatur, vir Ecclesiasticus, opúmque ingentium; vnâ ambitione ad crimen impulsus, cùm alia omnia tam abundè suppeterent. Inter has procellas illuxit quædam spes serenitatis, Sigismundus Imperator exceptus Parisiis. Ille ex Aragonia redux frustra tentatâ Petri Lunensis contumaciâ, vt ad Concilium Constantiense profectus, depositâ tiara, Christianæ reipublicæ bono consuleret; iter per Franciam habet, perrecturus in Angliam, si Reges posset conciliare, & ad tollendum schisma, & sublcuandam Ecclesiam, curas omnes Regum & Principum, in id vnum opus simul traducere. Verùm nihil ab Franco Anglove, quod componeret pacem, impetrauit. Imo Franco offensioni fuit; quod honoris causâ deductus in Curiam, & lite coram disceptatâ, litigantium alterum cui ad causam impetrandam nobilitas deerat, ad se acciuit, & dato insigni Equitem dixit; quod à Rege & Francis malè exceptum est, quasi Imperator ius sibi in Franciam arrogaret: atque ideo cùm in reditu Amedæum VIII. Sabaudiæ Comitem, Ducem vellet dicere, prohibitus est ceremoniam Lugduni obire, & in ipsam Sabaudiam remissus. Breui hoc interuallo sopita discordia, mox recruduit. Bello in Anglum perseuerante, cum eodem Burgundus priuatas inducias pactus erat quod Regi atque Consilio permolestum fuit; subditum absque Regis permissu cum hoste pacisci. Et postmodùm detrimentum in Bituricensis morte Francia patitur, hic suo fato obiit, senectute ad annos septuagenos senos perductâ; extremum ruentis patriæ fulcrum; cui præter auaritiam rara vitia erant, moderata ambitio, cæterique affectus; paci & otio quam labori & bello aptior; ideò istis infensus, illa promouebat; decessit sine prole mas-

Ludouici Delphini mors.

Sigismundus exceptus Parisiis.

Anno 1416.

Bituricensis mors.

culâ; vir magnificus, atque ædificandi percupidus, extántque pro liberis egregia profanæ magnificentiæ monumenta. Nec multò pòst Ioannes Delphinus improuisâ morte extinctus est, siue, vt rumor inualuit, veneno à matre præbito, difficilem nati indolem verita; aut à Rege Siciliæ, spem regni in Carolum generum deriuante; siue vt similius vero, vitæ intemperantia, vsuque libidinum, quibus indulgebat immoderatiùs; nec enim toxicum vllum perniciosius.

Et Ioannis Delphini. Anno 1417.

VII. Carolus postremus Regis filius, natus annos quindecim, cum Delphini appellatione regni regimen ad Armaniacos totũ abduxit. Discordia tandem ablegatâ, & omni spe Burgundo abscissa, videbatur regnum subleuari, atque in Anglum vires verti posse, communem hostem, resque in Normannia non mediocriter promouentem. Penes Comestabilem administratio erat, & Consiliarios sibi adsciuerat viros præclaros, Martinum Cancellarium, Taneguyum vrbis Præpositum, Dammartinum, & Cambiensem, quorum consensu vnanimi regebat rempublicam. Verùm idem qui tenebat clauum Comestabilis, is nauem, séque ipsum in scopulum & naufragium impulit. Præclaras dotes tria potissimum vitia inficiebant; parsimonia quæ auaritiam saperet, seueritas quæ accederet ad superbiam; atque amor imperij, qui nimius ambitionem exscriberet; ita odium colligebat in vulgus, tributa plurima indicendo, morum fastu dignitatem tutando, & præfecturas tum ciuiles tum militares sectatoribus suis assignando. Excusabat quidem se & virtutum speciem prætexebat vitiis; inopiæ ærarij parsimoniam tribuens, superbiam dignitatis curæ & tutelæ, & præfecturas suorum temporis necessitati, ne quis oppositæ factionis turbaret rempublicam; sed malè populo per has laruas imponitur, & optimatum vitia sub personâ patent. Porrò eorum ambitio molestissima postremò regnum pessumdedit. Regina, immoderatæ potentiæ Comestabilis, vna obex erat; illa iam ab Regis morbo assueta interesse consiliis, regimen vel totum vel in partem capessere, quia tunc Burgundo infensa admodum erat, Comestabilem patiebatur, & loco principe exclusa, ambiebat secundum. Enimverò ille Reginæ præsentiam ferebat impatientiùs, & siue impotentis feminæ ambitionem subueritus, siue omnem scrupulum amoliturus, statuit Reginam ab consilio amouere, & penitus deturbare. Ideò contumelias per gradus promouens, primùm Regis nomine abstinere à consilio iussit; dein per Delphinum gemmas aurúmque factum abripuit, mox vnum è domesticis ipsi percatum, rapi ex Aulâ, & fluuio mergi imperauit; postremò Aula pulsam Blesam, dein Turones cum Catharina filia ablegat, orbatam domesticis, datísque custodibus, quorum acerbitas augeret miseriam, carcerémque efficeret quod assignatum erat hospitio. Subita & improuisa conuersio tam altum odium in Reginæ mente ingenuit, vt in posterum inexpiabile, vel vindictâ patratâ, fuerit. Non in vnos Armaniacos conceptum est, sed in regnum, ipsúmque Delphinum, vt Isabella se Reginam matrémque oblita, regno & filio grauissimas ærumnas inuexerit, ad extremum spiritum odij pertinax atque vltionis. At quoniam muliebre ingenium ad vindictam acutissimum & celerrimum est; illa, extincto vetere odio, se ad Burgundum

Armaniaci vulgo odiosi.

Regina aulâ pellitur.

dum applicuit, statuitque Catharinam filiam calamitatis suæ participem, Anglo tradere, ipsisque regnum, Delphino raptum conficere. Telam orditur primùm à Burgundo. Is Reginæ litteris compellatus, arma & consilia in Armaniacos instruit. Sic plures vrbes ad seditionem commouet, Rhotomagum maximè; illis expeditis Parisios properat, captisque haud paucis oppidis, triginta hominum millia ad eos admouet. Verùm strenuitate & diligentia Comestabilis, tam oppressis intus seditiosis, quàm vi foris repulsâ, discessit ab obsidio, & ad proximas vrbes se conuertit; iámque Carnutum, Monsericum, Siluanectum, Pontisaram expugnauerat, cùm Turones celeriter aduolans Reginam opportunitatem parantem, dum ad Diui Martini ædem proficiscitur, excipit, potitur vrbe, & Carnutum prædam spontaneam, ducit. Regina extemplò testata scriptis, attineri Regem captiuum ab Armaniacis, gerit se pro Regente, Parisiensem Curiam abrogat, gemináque instituit, Ambiani alteram, alteram Trecis; Lotharingiæ Ducem Comestabilem dicit, nouósque ad arbitrium regni administros. Interea Armaniaci seditionem Rhotomagensem compresserant, & Castelli ope magnam vrbem reuocauerant ab insaniâ, iis in pœnam raptis, qui necauerant Regios Magistratus. Contrà soluerant Siluanectensem obsidionem, erátque in visceribus regni bellum intestinum; Burgundis decussatam crucem colore miniato pro insigni ferentibus, Armaniacis rectam & candidam. Eos inter motus Martinus V. oppresso schismate creatus Pontifex, legatos Cardinales in Franciam misit, quorum curâ & diligentiâ pax Delphinum inter & Burgundum Ducem sancita est; eâ conditione vt præteritarum rerum obliti, simul regnum concordibus animis administrarent. Idque fœdus præconio publico Parisiis magno populi gaudio enuntiatum est. Atque ita scribenti Iuuenali Vrsino assentior potiùs, quàm Monstreleto Burgundarum partium sectatori, atque affirmanti reiectam pacem ab Armaniacis, credo vt Parisiensium immanem sæuitiam quæ consecuta est excusaret, culpamque in Armaniacos verteret.

Regina liberra.

VIII. Pace promulgata, dum securius Armaniaci agerent, tetrâ proditione Parisiis in sede imperij opprimuntur. Erat Pontisaræ cum præsidio valido Villerius Insulæ Adami Dominus, nuper ab Armaniaco ad Burgundum transgressus; ille clam adornatâ conspiratione, per vrbis portam quam reserabat Perrinus Clericus Consulis filius, è puluinari dormientis patris claues suffuratus, noctu cum octingentis equitibus admissus, iusto agmine ad Castelletum incedit, adiunctísque quadringentis è conspirantibus, ciuem per vicos ad res nouas concitat, repetitis clamoribus, *viuat Rex & Dux Burgundiæ.* Ad eas voces vniuersus populus conuenit, armísque raptis quæ sub manum erant, furcis, malleis, verubus, fustibúsque; nam alia detraxerat Comestabilis; ad quodvis facinus se accingit. Eo affluxu Burgundi factio iam vrbis potens, in duo agmina copias diuidit, alterum tendit ad Sancti Pauli palatium, fractísque foribus Regem somno excitat, atque equo impositum per vrbem deducit, vt ea auctoritatis Regiæ specie vim atque amentiam suam obsignarent. Alterum agmen longè maiore insaniâ grassabatur; in Armaniacos conuersa rabies, violatæ ædes, atque

Armaniaci dirè Parisiis necantur. Villiers Seigneur de l'Isle Adam.

CAROLVS VI. heri interempti, crudeliter. Festinatum in palatia Comestabilis, Cancellarij, nobilium & Magistratuum; & quotquot occurrunt trucidati nefariè. Primo tumultu Comestabilis è Palatio suo profugus in vicini inopis obscuras ædes abdiderat se; Taneguyus Castellius, immemor sui curam omnem in Delphini salutem impenderat; aduolánsque in Palatium raptum è somno, & sicut erat linteo inuolutum, Bastillam detulerat; mox Melodunum transmiserat, substitueràtque Bastillæ, socios qui è strage euaderent, excepturus. At crudelissima laniena vrbem implebat; audiebantur passim clamantium voces, *viuat Burgundus, Armaniacus pereat*, & promiscuè mactabantur viri, matronæ, pueri, quot suspecti Armaniacarum partium erant. Ita Marlius Cancellarius, Guerrius, Curiæ Magistratus, Conciliarij pecudum instar contrucidantur, & ipse Comestabilis ab hospite proditus educitur è tugurio, & in carcerem conditur. Agebat pauló mitiùs Regium agmen, temperánsque à cædibus, omnis generis homines rapiebat in carcerem, iisque Parisienses custodiæ omnes oppletæ sunt. Sed non ideo popularis furor deseuiit, die consequenti nouo œstro perculsi, carcerem custodiásque perfringunt, Comestabilem necant, aliósque omnis generis ad duo millia, in iis Præsules Constantiensem, Ebroicensem, Baiocensem, Silnanectensem & Santonum; aliósque Abbates haud paucos, nullâ religionis reuerentiâ; atque cadauera promiscuè carris plaustrísque imposita, extra vrbem deferunt, & insepulta vel in profluentem coniiciunt, vel feris vulturibúsque in prædam deserunt. Tria ad contumeliam seruata, Comestabilis, Cancellarij, & Guerrij, quæ postquam in palatio ad ludibrium omnibus patuerant, à fæce populi per lutum & vicos raptata sunt triduum, & proiecta inter putrescentia animalium corpora. Et Villerij obseruata crudelis proteruia, qui è mortui Comestabilis tergo duas corrigias decussatas, derepta ferro cute, detraxit; vt Burgundi notâ insigniretur vel mortuus. Taneguyus tentauerat quidem à Bastilla in ciuitatem irrumpere, & comitantibus Rieusio & Barbasano cum armatis mille sexcentis, pugnam in ipsa vrbe miscuerat; sed oppressus numero repulsúsque, quadringentis amissis, Bastillam primùm, dein Melodunum ad Delphinum confugerat. Extemplò Burgundus Diuione Parisios venit, adducítque Reginam, incredibili Parisiensium plausu exceptus, capessitque cum ea regni administrationem, nouis Magistratibus & Præfectis ad nutum suum constitutis. Nec ideo in vrbe cessabatur à cædibus, aut conscribebatur suam intra materiam furor. Nam plebs rapinis vexata, cruorémque intemperantiùs sitiens, Duce Capeluca carnifice, lanienam instaurat, carcerem infringit, vinctos interficit, & opulentum quemque, Armaniacarum partium specie, impunè cædit, ædésque diripit. Equo inuectus Capeluca princeps incedebat purpuream è serico indutus clamydem, versóque pollice confodiebat quemque ad libitum. Nec cædium erat finis, ciuésque plurimi clam vrbe excedebant; cùm Burgundus tandem tot miseriarum pertæsus, veritúsque ne furor ad se aliquando proserperet; prætextu expugnandi Montis-Erici, seditiosam turbam educit, mox Capelucam correptum suspendio necat, atque vrbi tranquillitatem

Anno 1418.

Capeluca furor.

quillitatem restituit; post immensa flagitia, & patratam insontium sanguine vltionem. Pœnas ab aliis interfectoribus repetiit Deus; nam pestis sæuissima inuasit Lutetiam; quæ à Iunio mense, quo laniena patrata est, ad Octobris finem grassata, hominum millia quadraginta confecit, plerosque omnes ex infima plebe, qui se innoxio cruore polluerant; & vt scribit Monstreletus, impia admodùm morte, nullâ criminum pœnitentiâ, aut veniâ, desperationem inter & furorem, & ipse Burgundus, cui per tot flagitia parabatur regnum, eodem fato aliquantò post cadet. CAROLVS VI.

Ille postquam Regem & Parisienses habuit in potestate, ad Delphinum conciliandum incumbit. Aderant Delphino viri armis & consilio optimi. In bellis militarem artem collegerant, Rieusius Marescallus, Torsæus Balistariorum Præfectus, Aquila, & Barbasanus; erántque iuniores, sed egregio animo prædití, Stephanus Vignolius Hira dictus, Xantralij fratres, Petrus & Potonius, Vascones nobiles; Comes Dunensis Ludouici Aurelianensis filius, quorum in sequentibus præclara memorabuntur facinora. Promouebant arma consilio, Taneguyus Castellius, Vicecomes Narbonensis, Petrus Loria, Ioannes an Thomas Louuetius in Prouinciâ Phocensi Præses, & Robertus Massonius. Iis Delphinus instructus Præsidiis, se in Burgundi dolos & vim propugnabat. Burgundus castrum Coucyum Delphino eripuerat, cæso Præfecto Petro Xantrallio, meretricis quâ vtebatur, proditione: Contra Potonius Petri frater Burgundi turmas in fugam egerat & profligauerat; verùm cùm alterutro, & victore, semper Francia detrimentum pateretur; Legati Pontificis, qui post tumultum Parisiensem ad Sancti Mauri, vrbe haud procul, secesserant, tantopetè contenderunt, vt pax iterum Delphinum inter & Burgundum conuenerit, vtroque in regni administrationem adscito. Annuebat Delphinus, nisi à suis in diuersum consilium raptus foret. Docent *Burgundo summam esse perfidiam, nullam fidem, assuetum eum pactorum illecebris lethales obuelare insidias; nociturum minùs apertum hostem quàm tectum.* Ita reiiciendæ pacis auctores sunt. Cùm Anglus interea occupatâ Normanuiâ, regni intima carperet, & suas res per Francorum turbas promoueret mirificè. Etenim Henricus sublimis animi, atque illustrem gloriam appetentis, ne elaberetur occasio, cum ingenti exercitu ex Anglia in Normanniam venerat. Sub signis erant quinquaginta hominum millia; nobilitatis flos, Duces Clarentiæ, & Glocestriæ Regis fratres; Duces Excester, Varuicius, Sombressetus, aliique. Rex quarto aduentus die Tucham arcem cœpit; breuíque tempore inferiorem Normanniam quà terrore quà vi, cum plurimis vrbibus sub iugum misit. Nempe Comestabilis vt se & Parisios in Burgundum muniret, ex vrbibus præsidia euocauerat, atque inuadenti prouinciam nudam obiecerat. Præter Rhotomagum regionis caput, duo erant oppida Cadomum & Larca quæ tenebantur præsidio & vim repellebant, nam Cheteburgum iam Anglorum erat, turpi Ioannis Eugennij proditione, qui acceptâ pecuniâ arcem tradiderat. Ergo Cadomum

IX. *Delphinus pacem Burgundo negat.*

La Hire, Xaintrailles.

Anglus Normanniam occupat.

Touques.

d'Engenes.

Caën.

CAROLVS VI.

munitum cum arce oppidum Henricus aggreditur; vi vrbs expugnatur; miſeréque diripitur; arcem Fayeta & Montenæus Franci Nobiles duos propè menſes propugnarant; quo exacto tempore cùm auxilij ſpes nulla illuceret, vitam ſuorum pacti incolumem, deditionem faciunt. Et memorabilis Henrici pietas, qui vota ſacra ex auro atque argento plurima, quæ in arcem Normanni ex vicinis oppidis cuſtodiæ cauſa detulerant, ſuis quæque templis curauit reſtitui, ne minimo quidem delibato; quâ abſtinentiâ non Dei modò, ſed hominum gratiam conciliauit ſummoperè. Capto Cadomo, antequam Rhotomagum aggrederetur Larcam impugnat. Eſt Larca oppidum ſitum ad Sequanam, quem ponte iungit, octo milliaribus Rhotomago diſtans, & magni momenti ad immittenda vel excludenda ſubſidia; erátque in oppido Ioannes Grauillius, qui præclarè hoſtem exceptum, ab ponte capitis fortiter repulit. Nec Henricus ad pontem expugnandum pertinaciter inſtitit, ſed amne noctu è ſuperiore loco, clam tranſmiſſo, oppido militem admouet, deditúmque obtinet, cum è Franciâ nihil ſubmitteretur auxilij. Tunc Henricus ſubactâ Normanniâ, Rhotomagum tandem totis copiis obſidet. Erant in vrbe armatorum quindecim millia, quà ciues, quà Præſidiatij milites, expediti ad defenſionem, certíque extrema omnia pati, antequam Anglum admittant. Nec Henricus auſus eſt armis conſilium exequi, ſed lentæ fami committendam rem cenſuit, qua fortiſſima quæque deiiciuntur, & illibatis propugnaculis vrbes euertuntur. Eo conſilio ciuitatem amne & ſolo excludit, tribus catenis ferreis ab vnâ ripâ in alteram ductis, ſpatio inæquali in fluuium merſis; iiſque omnia nauigia prohibet; tum vallum præaltum latámque foſſam caſtra inter atque vrbem obtendit, quibus tutus & tectus, tum ab vrbe commeatum omnem arcebat, tum ſe ab crebris eruptionibus muniebat. Et quidem breui in obſeſſam vrbem fames penetrauit, nec ideo præclariſſimi ciues deiecti ſunt animis. Sanè Rhotomagenſes nemo ſatis pro dignitate laudauerit, tantum fidei, animi, patientiæ, & inuictæ ad extrema conſtantiæ, ne detraherentur Franciæ exhibuerunt, poſtquam erumpendo frequentiùs hoſtem non amouent, faméſque iam graſſari incipit; duodecim mortalium millia, qui ætate bello impares forent, vrbe emittunt, ac patiuntur miſerè in foſſis perire, Anglo tranſitum pernegante. Tum admoti ad extrema, Regem, Delphinum, Burgundum, de ſubſidiis mittendis compellant; ſupplices addictiſſimis precibus ſe ſeruari orant, & ſpe à Burgundo oblatâ, luctantur in miſerias, famemque intimam, iam cibo ad coria traducto, & egregiâ fidelitate ſe gloriâ ſuâ & laude paſcente; Ac iam fame extincta erant quinquaginta hominum millia, ab Rege & Burgundo perierat tandem auxilij ſpes; cùm inopes omnium & ægrè afflictum trahentes ſpiritum, Anglum de deditione appellant. Ille haud ignarus quàm extrema vrbis calamitas eſſet, eam ſibi reddi nullâ conditione poſtulat, habendam arbitratu ſuo. Ciues egregij hoc reſponſo audito, perditum animum deſperatione armantes, ſtatuunt tecta incendere, quæ tueri non poterant, armiſque correptis vnà cum vxoribus atque liberis vrbe prorumpere, in hoſtium caſtra irruere, ſibique vel honeſtam mortem, vel ſalutem certam comparare. Henricus eo conſilio

Pont de l'Arche.

Rhotomagum captum.

Anno 1419.

filio pet proditores comperto, iram mitigauit, & meliores conditiones concessit, per quas in vrbem admissus est, octauo mense postquam aggressus obsidium erat; anno supra ducentesimum vicesimo quinto, quo Anglis Philippus Augustus eam detraxerat. Subeunti vrbem Henrico prælata est canda vulpeculæ pendens è lancea, credo ad retundendam Francorum ignominiam qui veteri scomm..te caudatos Anglos solebant appellare. Normanni derelicti à Francis, Anglo in posterum conuersis animis adhæserunt donec iterum pristinam fidem cum victoribus Francis recipiant. At Burgundus cùm armis coërcere Anglum haud posset, pacem obiecit, habuítque cum Henrico colloquium, ad quod Regina & Catharina deductæ sunt; si forte spectatâ pulcherrimâ Virgine Angli ferocitas mitigaretur, & ille admisit quidem amoris flammam, sed excandescens quod illicò Virgo iussu matris fuisset subducta, nec quidpiam à postulatis remittens, quibus Aquitaniam & Normanniam summo iure exposceret; solutum est colloquium; Anglo etiam interminante; obtenturum se, vbi libuisset, & regnum & Virginem, & depulsurum à Franciâ tam Burgundum quàm ipsius Regem; adeò prosperitate intumescebat superbia, & futura ex præteritorum cursu metiebatur.

X. *Delphini pax cum Burgundo.*

Deiectus spe pacis ineundæ cum Anglo, ad Delphinum se Burgundus conuertit. Et quidem Delphinus in eam propendebat voluntatis inclinatione; nam intus forísque dilapidari patrimonium suum permolestum erat, atque hoste gemino ingruente, alterum sanè conciliari oportuit. Igitur incumbit in concordiam, atque vt superbam Burgundi indolem ad æquiores conditiones perduceret, Gyaci nobilis coniugem adhibet, quæ apud Burgundum muliebri potentiâ præpollebat; quippe femina cui permiserit corpus, eius animum regit. Ipsius operâ perfectum est tandem, vt primùm ad Possiacum, deinde ad Melodunum Delphinus cum Burgundo conuenerit, contractis pactis, quæ ab vtriusque partis proceribus subscripta sunt; indictóque Monterigoli ad Septembrem proximum nouo colloquio, recesserunt, Burgundus osculatus Delphini dexteram, & Delphinus Burgundum amplexus. Res vrgebat, etenim Henricus promouens felicitatem, Gisortium expuguanerat, atque Pontisaram, magno Parisiensium metu; quo factum vt Burgundus Regem, Reginam & Catharinam Trecas in fidam vrbem deduceret. Hinc bellum atrox & à Delphino coquebatur atrociùs. Etenim ipsius familiares concordiam cum Burgundo initam veriti, ad eam abrumpendam enitebantur summoperè. Hi olim Aurelianensi charissimi, & quà futuri domini sui vindices, quà vindictæ metu, ob iniurias Burgundo illatas, vt saluti suæ consulerent, in alienam conspirant. Auctores præcipui noui consilij Taneguyus & Louuetus, qui apud Delphinum pollebant plus cæteris. Primùm iniquitatem contentionis obtendunt. *Quid cum Principe subditus partiatur imperium? consortem potestatis tuæ Burgundum pateris? quasi tu vnus sis impar regimini, aut monarchia Franciæ duos Reges admiserit? Ignoras quam lati ambitioni sint limites? vt qui contentus suo gradu non sit, qui Regi proximus, par esse cupiat; mox superiorem locum ambiturum, & amoliturum vnum illud caput per quod stat ne regnet. Sanè ea Burgundi virtus modestia*

De Gyac.

Montereau.

CAROLVS VI.

destia & temperantia fuit, quas in suspicionem vocare non possis? Scilicet qui fratrem Regis peremit nefarius parricida, qui fratres tuos Delphinos geminos veneno sustulit, qui adhuc Regem & Reginam vt vilia capita in potestate habet, qui regnum præ regnandi libidine susdéque miscuit; qui Comestabilem, Cancellarium, cæterósque dignitatis tuæ studiosos immanissimâ nece extinxit; ille alium vel superiorem vel æqualem feret; nec reuocabit priora crimina ad obicem nouum amouendum? Caue tibi Princeps, per eas artes tibi paratur pernicies, ferrum aut venenum iamiam instruitur, & noua victima ad cultros ornatur: Nam de nobis non contendimus admodùm, peribimus quidem, & vltionem Burgundi quid vincat? sed tuæ necis vel prolusio vel appendix; hoc miseri quod dominum seruare nece nostrâ non possumus. Eiusmodi sermonibus postquam Delphini mentem conturbarunt, aggrediuntur quod caput erat peragere; suadéntque vt regni pestem semel extinguat: nec bellum nec pacem eo incolumi tutam esse posse, iustè ferro cædi, qui tam multos necasset, penes Delphinum Dei, & Iudicum esse potestatem; quem per Iudices iustè damnaret atque morte afficeret, eum per milites tot criminum reum in pœnam vocaret, ac quando Monterigoli se ille sisteret, præteritis sceleribus tolleretur impunitas, & futuris occasio. Ita Delphino Burgundi cædem persuadent; quæ vt patraretur tam tutò, quam secretò instituta esset, animi sensum altâ simulatione prætexunt: quanquam assentiar libenter aliis, affirmantibus Delphinum tam perniciosi flagitij fuisse prorsus ignarum. Aderat tempus constitutum colloquio, & Burgundus hærebat, excusans locum rei gerendæ incommodum, & faciliùs Trecis amplâ in vrbe conueniri posse. Contra Delphinus vt rem perageret, primùm per Gyaci coniugem suspicionem omnem amolitur, mox misso Taneguyo; tandem cunctantem & nescio quo naturæ sensu subtimidum, misso Episcopo Valentino, expugnat, & ad lanienam adducit. Monterigolum oppidum est in Senonibus ad Icaunam positum, quà in Sequanam is amnis influit; tunc pons castrum ab oppido seiungebat; concessum Burgundo castrum, Delphinus exceptus oppido; in ponte medio exstructum cubiculum in quo Principes colloquerentur, ligneis claustris hinc inde erectis. Burgundus cum cohorte armatâ castrum ingressus, stipatus decem Proceribus ad pontem incedit. Operiebatur in cubiculo Delphinus, totidémque Proceres, coniurationis participes; quorum Duces Taneguyus, Louuetus, & Vicecomes Narbonensis. Ad primos cancellos venienti Burgundo occurrit Taneguyus, Delphini nomine salutem ferens: At Burgundus hæret claustris inspectis, consulítque suos an pergeret; affirmantibus cunctis, nihil esse periculi, vltra pergit, & iam ad tertios cancellos peruenerat, cùm aduertens alios ponè claudi, cœpit pertimescere seriò: attamen regressu vetito, metum dissimulans ad Delphinum accedit, flexo genu summâ corporis inclinatione. Delphinus loricâ indutus, gladióque accinctus, pro salute, cum acrem vituperationem rependeret; Lorius Ducem apprehensum brachiò iubet exurgere; Tunc Burgundus haudquaquam dubitans, quin foret proditus, manum ad ensis capulum admouet; iterúmque Lorius eo momento increpitans; *Etenim*, inquit,

Burgundus à Delphino cæsus.

Anno 1419.

in

in Dominum meum ferrum ſtringis? & extemplo Taneguyus oculis in coniuratos coniectis, *nunc*, ait, *tempus eſt*, vocémque facto vrgens, ſeciriculam in Burgundum impingit, abſciſſóque mento humi ſternit. Ille conatur direpto enſe exſurgere, ſed coniuratorum gladiis ſecuribúſque perimitur, iacétque exanimis. E decem ſociis, vnus occiditur, Nouallius, qui vt Ducem defenderet ſtrinxerat ferrum; vnus Montacutus ſuper clauſtra inſiliens fuga ſe proripit, cæteri octo captiui ſeruantur. Cæſi cadauer in ponte iacuit, ſpoliatum præter thoracem cruore infectum & ocreas, mox ad piſtrinum ſicut erat delatum, & ſequenti die abſque feretro, & ſyndone in ſacrâ æde terrâ obrutum eſt; è tantis opibus ne ſyndone quidem reportatâ; quam vnam ad exemplum humanæ inopiæ Saladinus ille ingerebat mortalibus. Ita cæſus Princeps multipliciter reus, & diuinis humaníſque pœnis obnoxius, ſed iniuſtâ & importunâ planè ratione; inimicis Delphini adoleſcentiâ ad vltionem priuatam abuſis (nam is agebat annum decimum ſeptimum) & immenſis calamitatibus inuoluentibus Franciam. Sanè ferro Deus nuſquam parcit, & diuturnam facti pœnitentiam ab auctoribus petet.

CAROLVS VI.

Nouailles.

XI.

Franci & Angli in Delphinum.

Delphinus patratâ cæde litteras in prouincias ſcribit, quibus ſcelus excuſat, culpam in Burgundum vertit, ſe tentatum inſidiis, vim à cæſo illatam eámque inferentis malo repulſam. At Montacutus fidem litteris tollit, quo res geſta ſit modo palam omnibus facit, & vt fit miſeriâ miſericordiam concitante, in Delphinum, eiúſque aſſeclas ciuitates fremunt. Regina imprimis nullis finibus furorem continens, ſublato Burgundo, cùm ſe inopem, deſtitutam & aduerſariis traditam crederet, quod vnum ſupererat Regiam auctoritatem armat in filium, vt parricidam proſcribit, exheredatum & deiectum paterno ſolio. Pariſienſes ſimiliter haud leuiore furentes inſania, Moruillerium Senatus Præſidem ad Philippum Burgundi necati filium legant, cui ſe ſuáque omnia offerant, & ad vindictam ob iniquiſſimam cædem patris inflamment. Et ipſe ſuo conflagrabat incendio; necatum per inſidias patrem, per fidem publicam, per Sacroſanctum iurantium vinculum, per violata tum humana, tum diuina iura, exaggerabat ſenſum iniuriæ; turpitudine ſceleris vltioni laudem conformante. Ergo Atrebatum conuocatis comitiis, cunctíſque certatim opem pollicentibus, vt de Delphino, quem Comitem Pontiuenſem dicebant, vindictam exigeret; ipſe Trecas aduolat, ſéque Regi ac Reginæ optatiſſimum ſiſtit, moxque in flagitium erumpente vindictâ, ne huic Anglus moram obiiceret, cum Henrico Rege pacem ſancit. Conditiones non iniquæ modò, ſed propudioſæ: Catharina Henrico data in coniugem, dos ipſum regnum Franciæ; vt viuo Carolo Regentis nomine Henricus regnum adminiſtraret, ipſo demortuo Rex diceretur. Ita Franciæ corona clariſſima, quæ ab condito regno imbecillem ſexum depulerat, eo ne in minimam quidem partem admiſſo, modò vnius feminæ impotentiâ, in dotalem fundum conuertitur, furoris in vindictam ruentis appendix. Anglus Rex ſuâ ſorte lætiſſimus, Trecas raptim venit, ſponſam ducit, & Regens nuncupatus versùs Pariſios cum Philippo tendit. Híque vt aliquo facinore inclareſcerent, vrbes in itinere poſitas

Moruilliers.

CAROLVS VI.

quæ obtemperabant Delphino, expugnare statuunt. Prima illarum partium ciuitas Senonum occurrebat, quæ vltrò deditionem paciscitur; tum Monterigolum, desertum oppidum, castrum captum, ac Ioannis corpus à filio refossum, missúmque Diuionem in Carthusiensium ædem; Melodunum deinceps & Meldæ captæ sunt; Melodunum quidem multo labore,& quinto pòst mense, fortitudine Preausij & Barbasani; quæ alimentorum inopiâ tandem fracta est; atque penuria eadem postmodùm Meldas aperuit; Præfecti Chisæi incuriâ; qui captiuus, vt & Barbasanus abductus est. Iis insignes victoriis Parisios expectatissimi veniunt; scribi non potest quàm effuso omnium ordinum gaudio excepti; nempe amentiâ à capite in membra transfusâ. Ingressi sunt equites Carolus atque Henricus, ille dextram occupans, hic sinistram, magnóque comitatu Nobilium ex vtraque gente, post actas in Deiparæ gratias, in ædes Sancti Pauli recessit Carolus, Anglus in Luparam. Mox ne iniqua possessio tituli specie destitueretur, ob Burgundi cædem solemne iudicium instituitur. In atrio Palatij Regij cœtus institutus; consedebant in vno subsellio Rex vterque; tum Ioannes Clerscus Cancellarius & Moruillerius; in medio atrio inter Angli fratres Clarencium & Betfortium sedebat Philippus Burgundiæ Dux; deinceps, Episcopi, Proceres, & Consiliarij. Tum exurgit Nicolaus Rolinus, qui pro cæsi viduâ & Philippo filio perorauit; consequutus Petrus Marinius Aduocatus Regius pro infligendis in reos pœnis habuit orationem, & Cancellarius suscepto in vicem Regis sermone pollicetur iustitiam. Nec multo post ad marmoream mensam Delphino & consciis vadimoniũ dicitur;iisque non comparentibus, Parlamenti iudicio, Delphinus perpetuò à Franciâ exulare iussus, indignus coronâ & exheres dictus; criminísque participes ignominiosâ morte damnati. Nemine ad iniquissimam sententiam refragante, ne naturâ quidem matrem appellante; adeo vindicta in vesaniam induruerat; nam patrem excusabat morbus, suáque potestate deiectus animus. Henricus posteaquam ad nutum omnia fausta eueniunt, vt se victorem Anglis ostentaret, cum nouâ sponsa in Angliam soluit; Clarentio fratre Gubernatore Parisiis dicto, atque imposito in captas vrbes præsidio, maximè Luparæ & Bastillæ arcibus. Ita Francia quod tot antè annis horruerat, se Anglicam vidit, quódque funestius suâ sponte, vltrò ceruicibus in iugum insertis.

Preaux & Barbasan.

Le Clerc.

XII. *Delphini cura in hostes.*

At Delphinus postquam animaduertit praui consilij quàm diuersus à proposito esset effectus, seriúsque pœnituit effusi sanguinis, cùm se peti tam inflammatis odiis cerneret, regnum, suámque animam in exitium rapi, contendendum omnino censuit, vt se propugnaret. In tot regni prouinciis paucas admodùm suarum partium numerabat; eásque vltra Ligerim, præter Andegauos; vt ad regni fines pulsus videretur; erántque illæ, Andegaui, Turones, Pictones, Aruerni, Bituríces, & Occitani; obsequij quidem in legitimum Principem studiosi, sed multùm inopes, & ob priora ciuilis belli incommoda, exhausti propemodùm, & ad nouos sumptus parum apti. Occitani præcipuè incorrupta fide illi adhæserant; ad eos seruandos curæ statim traductæ, & quia Princeps Orangius à Burgundo missus,

sus,

ſus, Aquis mortuis, Sancti Spiritus Fano, & Nemauſo captis, incumbebat Prouinciæ, Delphinus Comitem Fuxienſem Proregem dicit; ratus ob viciniam atque potentiam opportunum qui Orangium pelleret. Verùm Occitanis geminata per eum moleſtia; quippe à Fuxienſi tributis ſupra modum grauati, cùm remedium morbo eſſet deterius, Delphinum appellant. Et ille obiuit expeditionem feliciter, Fuxienſi pulſo, & receptis vrbibus, Nemauſo & fano ſpiritus; inde pacatam prouinciam Carolo Borbonio Comiti Claromontio regendam tradidit. Aquas mortuas cogitabat, cum indidem ciues Burgundicum præſidium impoſitum ab Orangio aggrediuntur, vincunt, ac cædunt, eorumque corpora in lapideis cupis condiunt ſale; alludente pœnâ ad vulgare dicterium, quo Burgundi iam olim ſaliti dicuntur. Auditâ poſtmodùm Parlamenti ſententiâ, ad Deum ſupremum omnium Iudicem, ſuúmque ipſius gladium prouocans, Parlamentum Pariſienſe, & Vniuerſitatem Pictauium euocat, vim Regi ab hoſtibus illatam expoſtulans. Ita dum fulcra ſolerter inquirit, Britanniæ Ducem alienat, & ſuâ culpâ. Margaritæ Cliſſonij filiæ ex Ioanne Pontiuenſi Comite, erant liberi quatuor; eorum natu maximus Oliuerius, à matre Monfortiorum familiæ infenſiſſimâ impulſus, cum Delphino conuenit, vt Ioannem Britanniæ Ducem interceptum per inſidias, Delphino ipſi traderet, pacto ob proditionem mutuo præmio. Cogitatum ſcelus inceptum eſt, Dux captus, in vincula raptus atque in carcerem; ſed Pontiuenſi ad conſummandum crimen deficiente, Dux quæ peterentur, pollicitus, ſuis reſtitutus eſt. Sic Delphino nouus hoſtis exurgit, à quo deinde grauia incommoda inferentur. Huius auctor conſilij, qui omnium propè, Louuetus ille Præſes, importunè quidem atque iniquè; nec Delphinum excuſet, quod Britanniæ Dux vel in Anglum propenderet, vel neutri partium ſe addictum vellet; nam erat beneuolentia illicienda beneficiis, non odium graui facinore concitandum. Sed hæc illorum temporum calamitas erat, & vna Loueti ciuilis prudentia, vt per inſidias venena & cædes graſſaretur ambitio, & pro iure vis eſſet, atteſque perfidiæ. Ad iacturam illam ſarciendam noui fœderati ſe Delphino adiungunt. Ludouicus Barrenſis Dux, idemque Presbyter Cardinalis, intercluſâ ſpe liberorum, Renatum vnum è liberis Ludouici Siciliæ Regis adoptat in filium atque heredem, eidémque nuptias conficit Iſabellæ Caroli Lotharingiæ Ducis vnicæ filiæ: porrò familia Ludouici Regis Delphino erat prorsùs addicta. Præterea Orangius à Burgundo deſciuit, quod Anglus ab eo pro Principatu clientelam exigeret. Tum etiam Scoti magno numero tranſmiſſo mari ad Delphinum acceſſerant; ducibus Ioanne Stuarto Comeſtabile Scotiæ, Comite Bonkentio, Thoma Setone, & Guillelmo Hamiltone; nam quanquam Iacobus Rex, ab Anglo nuper eam ob rem è cuſtodia miſſus foret, vt Scotorum ſubſidia interdiceret Francis; tamen vetus ſocietas præpollebat Regis imperio, erátque obſequio fides antiquior. Et eæ copiæ Delphino victoriam pepererunt. Dux Clarentius Angli frater Vindocinos atque Andegauos peruaſtabat; cùm audito Delphini exercitum Baugæi agere, Andegauo haud procul, & numero inferiorem; ad eum profligandum continuò tendit; nec Delphiniani detrectant Anno 1421.

CAROLVS VI. detrectant prælium. Atrox id conseritur, quo Angli victi, cæsi in acie bis mille,& capti plures; ipse Clarentius fortiter dimicans cæsus est,cum Comitibus Kentio & Suffoltio. Scotorum eo in prælio laus præcipua fuit, & Comiti Bonxentio datus à Delphino Comestabilis gladius.

Angli victi.

XIII. *Henricus ex Anglia redux.* Ea clades Henricum ab Angliâ properanter exciuit; eo maximè quod Delphinus Carnutum vrbem obsidione cingebat. Nec transmisit incomitatus, ducebat in supplementum exercitus, sex equitum millia, viginti quatuor sagittariorum; primòque aduentu Carnutes soluit; Delphino impare copiis recedente. Tum partitus bellum cum Burgundo, illi Picardiam, sibi Vindocinenses attribuit. Et quidem Burgundus Delphini Duces graui clade afficit, cæsis equitum sexcentis, & capto Xantrallio qui mox redemptus est, reddito Sanriquerio oppido; ediditque Burgundus quantumuis iunior fortitudinis bellicæ specimen. At Henricus cùm Vindocinum oppugnaret, crebrò & cum strage à propugnantibus repulsus, post amissa quatuor millia, recessit inglorius. Nec ideò minus superbè atque arroganter cum Francis agebat. Nam redditas vrbes diripiebat crudeliter, violatâ quam iurauerat fide; captiuos plerunque enecabat fame, fœno illis in cibum oblato; amicas tributis grauissimis vexabat, vnúmque imposuerat nuper, quod pondo aureum dictum est; adactis ditioribus ob argentum factum, aliámque supellectilem, pecuniam immensam pendere. Præterea Proceres ceu vilia capita aspernabatur; & semel Villerium Marescallum, increpitum quod inter colloquendum auderet in os suum oculos tollere, & liberiùs respondentem, in Bastillam trusit, rapiebátque ad mortem, nisi multis precibus intercessisset Burgundus. Nuper effuso gaudio, vxoris reditum celebrauerat, ortúmque pueri, cui patris nomen Henricus datum est, cùm euocatus Delphini successibus, ad pellendum eum exercitum ducit. Quippe Delphinus cum viginti hominum millibus, Charitate oppido expugnato, Cosnum ad Ligerim impugnabat, & impetrauerat deditionem, nisi dicto die submitterentur auxilia. Id Burgundum premebat, admodùm, cuius ditionis erat vtraque vrbs; Ideo ab Henrico militem flagitat: Henricus quanquam leui febriculâ tentaretur, exercitum ipse voluit ducere, at morbo increscente Meloduni subsistit, tradítque exercitum fratribus Betfortio & Glocestrio: verum Delphinus prudente consilio declinans à decretoriâ pugnâ, parcénsque militi, quem ægerrimè repararet, relictâ vrbe, ad Bituriges se recepit; Nec eum Angli persecuti sunt, graui Regis morbo inhibiti. Is cùm ingrauesceret ægritudo, ad Vincennatum nemus delatus, euocatis fratribus, regimen vtriusque regni constituit. Adhortatus ad concordiam, petiit vt filio suo loco Patrum essent; Franciæ regimen offerrent Burgundo, si recusaret, id capesseret Betfortius, Glocestrius Angliam administraret;nec in pugnâ Azincurtiâ captiuos Principes liberaret, donec per ætatem Henricus filius regni capax esset; Carolum Valesium toto nisu depellerent; ac si tandem pax contraheretur, Normanniam & Aquitaniam summo iure haberent. Post ea monita, piè ac religiosè animam egit ætatis anno tricesimo sexto, in flore ætatis & prosperitatis. Plures in morbo variant; Monstreleto assentior scribenti, sacro

Saint Riquier.

Cosne.

Henrici mors.

sacro igne periisse, anum corripiente, & ad viscera peruadente. Virtutibus regiis summus Princeps, magnanimitate, prudentiâ, fortitudine, & militari peritia, superbiâ tamen & arrogantiâ morum incommodus; quam excusant labem vota toties faustis euentibus cumulata. Betfortius frater suscepit regimen, recusante Burgundo, proclamato postea in Regem Henrico pupulo, qui erat in Anglia, decimo vitæ mense vix decurso. Is regnandi obex Delphino sublatus, & alter secundo post mense pariter tollitur. Carolus pater, post multas demùm calamitates, quartanâ febri extinctus est, ætatis anno quinquagesimo secundo; regni potius alieni quàm sui, anno post quadragesimum altero: si quis vnquam Regum, corpore & animo calamitosus. Dotes egregias à naturâ acceperat, probam indolem, mali expertem animum, humanitatem morum & facilitatem; tam insigne præterea, corporis robur, vt clauâ impactâ equitem ipsumque equum humi prosterneret, & spissam lanceam ad genu infringeret; sed ea dona corruperunt primùm Aulici, quibus à primis annis obnoxius fuit; tum Sonticus morbus; vt semper alienæ potestatis fuerit, tum æger, tum sanus. Is morbi erat furor, vt ad permutanda lintea cogi, nisi adhibitâ vi non posset fœdore squallidus, & animalculorum turpium pabulum; donec inducerentur laruati homines qui renitentem spoliarent, nouásque vestes induerent; aliquando repertus est *cæcum* lateri ferrum infixisse, graui vlcere inde enato. Viginti sex annos morbo laborauit; quos regnanti adeo non imputes, vt ne viuenti quidem annumeres. Nam quæ mors tam funestâ vitâ non optatior sit: aut quale regnum, seruire, non subditis modò, sed hostibus, atque in tyrannum furorem suum alere?

CAROLVS VI.

Et Regis Caroli.

Anno 1422.

XIII. CAROLVS VII. victor dictus.

Delphino Carolo patris interitus Regis titulum contulit, sed inanem, & nisi aliunde opes suppeterent, perniciosum. Tunc Espallij agebat, quod in Aruernis castrum est; vnóque die lugubrem vestem indutus, consequenti splendens purpurâ: postquam in ædicula castelli sacro interfuit, erectum est vexillum Franciæ, ipsique vt Regi ab adstantibus faustè acclamatum. Mox vt aliqua celebritate innotesceret suis, quando Rhemi in potestate hostium erant, Pictauij coronatus est, quam in vrbem Senatum exciuerat, admisitque Procerum aliquot clientelam. Verùm Regis titulo, nulla vtilitas solida inerat; nam ætas adhuc tenera, vicesimo anno nondum expleto; addictæ raræ prouinciæ, eæque adeo exhaustæ, vt in Regem desiderium & vota duntaxat conferrent; adhærentes Proceres, sed priuati compendij causâ, vt sua quisque in ditione regnaret; Regem infirmum quàm potentem mallet, & ad arbitrium commissas sibi gentes diriperet. Carolo in iis angustiis vna spes erant præclarissimi Duces, quorum animo & fortitudine recreatus, statuit, si pereundum esset, armatus perire, & regni spem ad extremum spiritum ducere. Vbi coronatus est, Rupellam extemplò proficiscitur; periculum erat, ne ea ciuitas arcanis Britanniæ Ducis consiliis cum adiunctâ prouinciâ eriperetur. In ea dum agit opprimitque insidias, nouis insidiis regnum propemodùm cum vitâ amittit. Etenim proditorum dolo, cum in amplo atrio haberet consilium, resectis

CAROLVS VI.

clam trabibus quibus pauimentum innitebatur, atrium ruinam traxit, eáque inuoluti Consiliarij in discrimen præsens adducti sunt; Iacobus Preausij Dominus extinctus, Rex ægrè suorum ope seruatus, & saucius quidem; futuræ felicitatis præsagio, vt post graues ærumnas plurimáque discrimina, saluus tandem è ruinâ regni emergeret. Enimverò magnæ constantiæ & pertinacis patientiæ opus. Et res primò permittenda aleæ Martis fuit, qui admodùm incertus, modo has, modo illas partes promouebat, Regem tandem vt infirmissimum obruturus, nisi è cœlo subministratum esset auxilium. Ioannes Grauillius Meulancum expugnauerat, illicò ipse à Berfortio expugnatus, atque vrbe deiectus; cùm ad Grauellam pugna Regis obscurum nomen illustrauit. Angli bis mille hominibus è præsidiis proximis collectis, deuastabant Cœnomanos; cùm Ioannes Harcurius Comes Aumalius, cohortibus aliquot raptim contractis, hostes assequitur, ad Grauellam pagum in Cœnomanorum Britonúmque confinio, eosque aggressus post grauem dimicationem profligat; cæsis mille ducentis, & capto Polo Suffolcij fratre. Victoriæ laus Ioanni Hayo debita, Baroni Coulonchio, qui à tergo Anglos tam opportunè tunc inuasit, vt perturbatos in fugam egerit. Recepta ingens præda, & præter greges cæteros, duodecim boum millia. Et accessit ad victoriam, ortus Ludouici Delphini, Regis lætitiâ geminatâ; quanquam is postea patri damno erit, gaudiúmque præproperum longâ molestiâ compẽsabit. Interea Berfortius, postquam Henricum sextum dici Regem curauit Parisiis, ipse agens Regentem; ad expellendum perdendúmque Carolum vires intendens, nouam concordiam cum Burgundo & Britanno init. Atque vt fœdus per matrimonia vinciret arctiùs, ipse Annam ducit Philippi Burgundi sororem, & quoniam Britanniæ Duci vxor erat Caroli soror, fratri eius Arturo Richemondiæ Comiti datur Margarita, & Philippi soror, quæ prius Ludouico Delphino nupserat. Porrò Arturus postquam in Azincurtia pugna captus erat ab Henrico sub fidem suam libertati precariæ restitutus, eo demortuo, ceu solutâ fide, liber perstiterat; vir ingentis animi, peritus militiæ, & vulgo militi charus probatúsque. Minuta prælia recensere, quibus inuicem partes attollebantur & deprimebantur, vt leuis sunt ad historiam momenti, nec scribenti animus est, nec legenti fructus. Iis itaque prætermissis ad illustriora conferam stylum. Et quidem Carolus geminam cladem postmodùm passus, molestissima regni rudimenta expertus est, cùm Berfortius Campaniam totam subigeret, missúmque à Rege Tanneguyum depulisset; Stuartus Comestabilis ad tutandam prouinciam missus repentè ex itinere Creuantum diuertit; Audito id oppidum ab Anglis captum, Francicúmque præsidium perfugisse in turrim, vnde hostem excluderet. Sed turri ad ipsius aduentum deditâ, Anglos atque oppidum oppugnat, omissâ curâ Campaniæ, excipítque à Rege nouum subsidium militum. Contra Berfortius ad seruandum oppidum copias ducit, & Icauna transito conserit pugnam; inflammante partes æmulatione laudis & gloriæ; cùm hinc Franci & Scoti; illinc Angli & Burgundi pugnarent; gentes ab æuo vltimo æmulæ, odiísque mutuis nobiles. Dimicatum acerrimè, ac tandem

Pugna ad Grauellam.

Anno 1423.

De Poole.

De la Haye.

Franci ad Creuantum victi.

Scoti

CAROLVS VII.

Scoti in fronte pugnantes victi, & erumpente ex vrbe milite, Franci à tergo cæsi; illorum mille ducenti, ferro necati Comestabilis Ventadurius Comes, Ducesque plurimi. Id detrimentum solabatur Carolus supplemento militum ab Galeacio Mediolanensi Duce submisso, tum ab Arcambaldo Comite Douglasio Scotis bis mille exceptis; datúsque Douglasio Ducatus Turonum, & in præmium fidei Scotorum cohors ad custodiam Regis designata; quæ postea ad nostra tempora perstitit. Et Tolongone in Bellijocensibus capto, eo permutato Comestabilis Regi & libertati est redditus. Verùm ad Vernolium in Normannia, noua grauíque strage obruitur. *Douglas.*

XIV. *Pugna ad Vernolium.*

Gerardus Pallerius Vasco cum Yuriacum in Normannia oppidum expugnasset, continuò ab Anglis obsessus, deditionem paciscitur, nisi dictâ die mitterentur subsidia; quæ ratio propugnandi vrbes ea ætate inualuerat, vt alienâ celeritate non sua fortitudine starent. Rex vt oppidum conseruaret, omnes contrahit copias quas conflabant octodecim hominum millia, tradítque Comestabili, expeditionis sociis Douglasio, Fayeta Marescallo, Vicecomite Narbonensi, aliísque Proceribus. Ii vt erant fortitudine quàm prudentiâ clariores, dum iter faciunt, Vernolium obuium impugnant & quidem capiunt; attamen eo interuallo præstituta dies elabitur, atque Yuriacum Anglos admittit. Tum eâ curâ solutus Betforrius, vt Vernolium eriperet, legiones proximas euocat, octo millia sagittariorum, & grauis armaturæ equites mille octingentos, adiunctis Comitibus Salisberiensi atque Suffolcio; sed oppido iam capto, constituit pugnam Franco offerre, quando is aleæ iactus cedebat Anglis tam prosperè. Habito consilio Franci & Scoti Duces abstinendum à prælio censebant, præter vnum Vicecomitem Narbonensem, qui affirmabat, prælio repudiato, infractum iri fœderatos, confirmatum hostes, nec Anglos posse à Francia pelli, nisi victos. Nec dicto contentus, factum adiunxit, & cunctantes Duces sua temeritate in pugnam adegit, nam quas ducebat, raptis cohortibus in hostem mouit, Ducesque cæteri renitentes sequuti sunt, iam cùm integrum non esset absistere. Pugna committitur, atrox quidem; victoriâ per quatuor horas ancipiti, quæ demùm ad Anglos flexit, victis Francis. Longobardi in primo conflictu in fugam acti sunt; ij cum alas tegerent, reliquam aciem nudam atque apertam hosti obiecerunt, & sepositi à Betfortio bis mille sagittarij, tam opportunè in defessos Francos recentes inducti sunt, vt pugnam profligauerint, iámque nox inuoluebat lucem, & pudorem fugæ detrahebat. E Francis ad quinque millia occisi, in iis Bouxenrius Comestabilis, Comes Douglasius, Aumalius Harcurij filius, Ventadurius, Tonnera, & Vicecomes Narbonensis: Capti Dux Alensonius, Fayeta, Gaucurius, pluresque alij. Nec Anglis leui pretio stetit victoria; eorum cæsis duobus millibus; sæuitum in Narbonensis cadauer, & Burgundi cædes vindicata; discerptum in partes est, pluribúsque patibulis affixum. Ramburius alimentorum inopiâ Vernolium reddidit; séque adiunxit Santralio exercitum naufragum colligenti. Eâ clade in summas angustias Rex adductus, iam oppidis, pluribus certatim deficientibus, pecuniæ, spei,

Yuri. — Anno 1424. — *Ramburius.* — *Regis angustiæ.*

atque

Carolvs VII. Roy de Bourges.

atque consilij inops erat. Iam per ludibrium ab Anglo Rex Auarici seu Biturigum dicebatur, quod ea in vrbe plerumque ageret, erátque tanta pecuniæ difficultas, vt palam cibum capere non ausus, ne innotescerer paupertas, foribus clausis pranderet, semélque est deprehensus ab Hira & Xantralio Castelloduni prandere, appositâ duntaxat caudâ veruecinâ, pullisque geminis; eò luxu regio decidente, depressóque fastigio; adeò calamitas magistra est temperantiæ, bonósque mores vel à Regibus exigit. Tot inter aduersa constituto Carolo, tabula vna supererat, si Burgundi aut Britanni opem imploraret; & quoniam Burgundus tam recenti vulnere inexpugnabilis foret, ad Britannum conuersa sunt studia, qui leuiore affectus iniuriâ, quique maximè necessarius ad Cœnomanos atque Andegauos propugnandos, ipsámque Normanniam, si faueret Deus expugnandam. Ad Arturum fratrem, Richemondiæ Comitem adiecti sunt oculi, quando & bello Dux egregius foret, multi apud Britones nominis; & commodùm exorto ipsum inter & Betfortium iurgio, secesserat in Britanniam. Igitur ad Britanniæ Ducem Louuetus mittitur, qui fratri Arturo Comestabilis dignitatem offerat, & Ducis cum Rege beneuolentiam nectat. Negotium ab ipso limine prope afflictum est, quippe Britannus Louueto infensissimus, quem sui carceris grauissimíque periculi auctorem nouerat, ægrè ab eo violentas manus abstinuit; datúmque fidei publicæ, vt incolumis abscederet; moxque Rex Reginæ Siciliæ rem permisit, cuius industria pacati animi, profectúsque Arturus ad Carolum. Verùm is duras conditiones efflagitat; primùm vt Ducum Sabaudiæ atque Burgundiæ consensus accederet; tum vt qui Regi Britanni vincula persuaserant, ab aulâ facesserent; quando ipse inimicorum fidei permissum se nollet. Postulata enimuerò ardua & difficilia; sed necessitas perrumpit omnia, obicésque ferreos amolitur. Sabaudus consensum haud ægrè præbuit; Burgundus similiter contra spem omnem, Arturum sororium ad consilium nouum inflammauit. Et ipsi erat cum Anglis contentio, quam nisi Betfortius sagaci prudentiâ oppressisset, vel detrimento fratris, erumpebat in odium atque dissidium. Ex vnius intemperantiâ feminæ iurgium ortum. Ea Iacobina Hollandiæ & Hannoniæ Comitis filia, hæréśque vnica; quæ primùm Ioanni Delphino nupserat, secundò Ioanni Brabantiæ Duci, annorum sexdecim adolescenti. At illicò mox mulier impotentis libidinis, mariti infirmioris pertæsa causata affinitatem, impetratâ à Benedicto pseudopontifice facultate, tertias nuptias cum Glocestrio contrahit. Brabantius non inuitus dimittebat coniugem, sed dotem retinebat, Hannoniam atque Hollandiam; & Philippus patruelis promouebat consilium, opem pollicitus. Contra Glocestrius dotem appetebat, bellúmque inferebat, minis etiam tentato Burgundo. Porrò in ea contentione, Philippus auerso ab Anglis animo, non difficulter in Arturi dignitatem consensit. Eo impetrato admisit quidem Atturus Comestabilis gladium, quem ei Rex ad Chinonem in conspectu totius exercitus tradidit, sed alterum implendum erat, vt designati aula excederent; nec Britanniæ Dux è Britannia legi militem sineret, quandiu ij cum Rege agerent. Ergo ad truncum admouenda securis, & dimittendi

Rex ad Britannum se vertit.

Burgundi cum Anglo iurgium.

Tanne

Tanneguyus Castellius, Louuetus Præses, Massonius, Auaugourius, aliique necis Burgundi participes. Verùm nec id sine graui ærumna perfectum est. Ægrè permittebat Rex diuelli à se Tanneguyum, quem patrem appellabat, cuíque salutem à Parisiensi tumultu debitam profitebatur; & Louuetius haudquaquam se pelli patiebatur; collocatam in Regem operam referebat, indignum fidos, veteres, tótque ærumnis probatos, vnius ob nutum, pelli munere, ac loco quem tam egregiè ruebantur. Ambitionem fulciebat auctoritate Dunensis Comitis & Ioyeusij quibus suas filias in matrimonium dederat. Et iis explicandis laborabat Rex, cùm mors illinc, hinc moderatio, expediuit nodum & secuit. Tanneguyus vltro ab aula discessit, multísque precibus quasi beneficium posceret, discessu à lachrymante Rege impetrato, boni publici quam priuati amantior, *Bellocadium* secessit, Senescallus eius oppidi dictus, atque ibi vitam reliquam tranquillè exegit, felici naufragio vectus in portum. At Louuetium filiæ mors quæ nupserat Dunensi afflixit, nam soluto vinculo Dunensis discessit ab socero, qui hoc fulcro orbatus Auenionem se contulit, cassæ ambitionis fomes & pabulum, quam in secessu quasi Erictheus seipso pasceret.

CAROLVS VII. Auaugour. Beau caire.

XV. *Arturus Comestabilis.*

Aulâ expurgatâ, sibíque vt Comestabilis affirmabat, Rege restituto, Britanniæ Dux eum Salmurij conuenit, clientelámque pro Britannia præstat, tum Britonibus Regi dare nomen permissum; legítque Comestabilis validas copias. Atenim ipsum ampla cogitantem, & Martis operæ pretium meditantem, ambitio aulica statim distraxit. Quippe vt alti animi erat; ingenuâ indole, bellatrice, atque adeò feroce, cum ius & æquum iuxta ab aliis quam à se coli vellet, Aulicos illos Regi gratiosos ferre non poterat: qui voluptatum plerumque ministri, aut ludicrarum rerum, vel à rebus seriis dominum amouent, vel administrationem ipsi capessentes, conturbant omnia, prauísque consiliis benè constitutas res perditum eunt. Et erat Carolus, tum propter ætatem, tum suâ indole obnoxius aliis, proniórque ad eiusmodi homines amplectendos. Eam ob rem amoto Louuetio, nec persanatâ infirmitate, nouus morbus nouáque beneuolentia Regi incubuit. Nam Gyacus admissus in gratiam, tum suis artibus, tum vxoris solertiâ, tum Louueti recedentis commendatione, & vltorem in Riquemontium componentis. Ea Insulæ Iordanis Domina, (Catharina erat nomen) olim apud Ioannem Burgundiæ Ducem potens, mox ob ipsum proditum Regi accepta, nequaquam se intra colum & fusum continens, immiscebat se negotiis publicis, prouexerátque ad summam gratiam coniugem; qua is vsus inconsideratius, non modo Regem ad nutum flectebat, sed ærarium spoliabat, pecuniæ publicæ molestus auersor. Ea res maximè Comestabilem pupugit, quod in tantâ pecuniæ inopia, circumflueret ad voluptuarios sumptus Gyacus, deficerétque stipendium militi, tanto publicæ rei incommodo. Ergo quod ab Rege nequibat impetrare, à fortitudine vel audaciâ suâ impetrat, Gyacum domi suæ Vxelloduni agentem aggreditur, cubili detrahit, raptúmque Regis-duni in amnem mergit, saxo ad collum adstricto. Id facinus tam impune fuit quàm immane; nam Carolus quan

Regi charos pellit.

Issoudum. Dun le Roy.

CAROLVS VII. quanquam id molestè tulit; auctorem dignitate atque auctoritate pollentem vocare in pœnam haud voluit; & mox alter Camusius Beauliæus dictus, Gyaci malo nusquam perterritus, successit in eius locum & gratiam, eundemque vitæ modum instituit. Quapropter in eandem pœnam mox incurrit, Pictanij iussu Comestabilis confossus à Petro Boussaco Franciæ Marescallo, in Palatij Regij limine. Post eam cædem reconciliatus cum Rege, necessitate, doloris & vindictæ sensum, expugnante, vt se in eiusmodi tela communiret, Trimollium nobilem adolescentem, cuius amicitiæ fidebat plurimùm, Regi insinuat, qui gratiam occuparet, nullo vt rebatur, suo detrimento vel reipublicæ. Sed malè adolescenti potentia & fauor creditur. Post aulicas turbas Comestabilis bello se accingit, & Pontorsone expugnato, quod in Britanniæ & Normanniæ finibus oppidum est; ad fanum Iamæ, in eâdem Normanniâ copias admouet, erántque in iis viginti hominum millia. Tutabatur oppidum Edmundus Sommerseti Dux, quod ante dirutum instaurauerat, atque muniuerat, erátque Anglorum præsidium admodùm validum. Ij ex oppido erumpentes Francos inuadunt, & multa cæde in castra expellunt, adeo subito metu perterritos, vt proxima nocte fugam inceperint, in sua quique dilapsi oppida, Comestabile frustra minas & preces ad coërcendos eos adhibente. Postmodùm Varuicius Pontorsonem recepit, coactúsque Dux Britanniæ pacem ab Anglo redimere; sed nec Comestabili diuturna cum Rege concordia fuit; nam Tremollio in intimam gratiam statim recepto, prior indignatio atque contentio illicò natæ sunt. Quippe molestum Comestabili erat, eum quem ipse Regi insinuauerat, sibi præpollere, iamque suo nutu omnia regere; Trimollius contra, quando ambitioni nihil modicum placet, Regis studio in se vnum converso, aliorum fortunam veritus, se in Comestabilem muniebat, & quoniam amor Regis vnum sibi munimentum foret, ab eo Comestabilem deturbabat; ferociam indolis quæ in tyrannidem flecteret, verbis exaggerans, & in culpam vocatâ postremæ expeditionis fortunâ. Ideo Comestabilis Aulâ exclusus, fœdus cum Proceribus contrahit, cum Claromontio & Marchiæ Comitibus, Boussaco Marescallo, pluribúsque, ad Trimollium expellendum, gratiâ Regis detrimento regni abutentem. Nec segnior Trimollius ad se defendendum, fretus voluntate Regis copias instruit; sic in Francia alterum bellum enascitur, quasi non satis hostium aliunde esset, & regnum lentiùs in ruinam iret. Ita dum inter se Rex & Comestabilis in mutuam perniciem grassantur, variísque prælijs atque vrbium direptionibus litant cupiditati atque amentiæ; Angli proferebant limites, capto Lauallio, & recepto Cænomano, turpi Francorum socordiâ, qui postquam vrbem ceperant, arce in Anglorum potentia perseuerante, somno & quieti altè indulgebant, cùm Talbotius per arcem exceptus in sopitos ruit, cædit, ac capit, vrbémque validam vno die captam, nocte proxima recipit. Ad Montargium successus felicior Francos iuuit. Eam vrbem Ricardus Valuicensis Comes tribus hominum millibus obsidebat, erántque castra amne Lupia interfluente, in tres stationes diuisa: missi ab Rege erant, ad inducendum vrbi commeatum armati supra mille quingenti, impar numerus,

Le Camus. De Beaulieu. De Boussac. La Trimouille.

Pontorson. Sainte Iame.

Montargium liberatum.

Ioing.

metus, sed egregij Duces Comes Dunensis Hira, Gaucurius, atque Oruallius. Ij infra castra amnem aggressi, erectis in profluentem aggeribus; aquas refluentes in fontem, & pontibus, quibus castra committebantur infusas, tandiu à cursu prohibent, dum ipsi singulas hostium stationes inuadunt, primam & alteram fundunt, & tutò commeatum in vrbem perferunt. Ex Anglis quà necati quà mersi mille & quingenti; cæteros Varuicensis solutâ obsidione reduxit Parisios. Sed ea lucis vmbra calamitatum nocte statim euanuit.

XVI. *Angli Aureliam obsidēt.*

Quippe Angli leuiorum certaminum pertæsi, vt semel vltra Ligerim penetrarent, Regémque Carolum, suo vel cubili vel arce depellerent, Aureliam vrbem expugnare aggrediuntur. Est Aurelia vrbs in Belsia, ampla & munita, affluentem Ligerim ponte iungit, & Secalauniam obiectam prouinciam beneficio pontis opportunam suis commodis habet. Duo hactenus illibatam Anglis eam præstiterant; tum egregia munimenta quibus cingebatur, tum Aurelianensi Principi Londini captiuo fides data, ditionis eius dum captiuus esset nusquam inuadendæ; sed istum obicem amouebat cupiditas, & immensum violatæ fidei præmium; alterum Comitis Sarisburij fortitudo amoliri atque infringere connitebatur. Erat Thomas Montacutus Sarisberius Comes, ad militiæ munera paratissimus Dux; ad pericula adeunda audaci confidentiâ, inter ipsa prudenti consilio; nullo labore, nullâ vigiliâ frangi corpus, nullâ difficultate animus vinci; vt militum amor, spes, & fulcrum esset, eóque ductore nihil arduum admodum, inexpugnabile nihil videretur. Illi Guillelmus Comes Suffolcius, ac Ioannes Talbotius, Fomambergius, Glacidas, & Lancellotus, & ipsi præclarissimi adiuncti socij, decémque pugnatorum millia tradita, quibus vim vrbi inferret. Primùm proxima circum oppidula capiuntur; dein ad exitum pontis castra posita, ad Secalauniam excludendam; tum postremò miles vltra amnem deductus fossa & aggere circumuallatur, erectis inter spatia Castellis, tormentísque dispositis, vrbis pomœrium circumclauditur. Octobri medio cœpta obsidio, inopportuna quidem tempestate; verùm obsessis claudebantur omnia, quæ obsidentibus procliuia erant. Propugnabant vrbem armati mille & ducenti; præter ciues ad repellendum hostem promptissimos, & cum imperio eminebant, Dunensis Comes, patrimonium fratris defensurus, Boussacus Marescallus, Hira, Santrallius, Gaucurius, Grauilla, & Vaucurius; atque haud multò post, traiecto Ligeri, cum ducentis equitibus, Ludouicus Culanus Admiralius Franciæ per obiectos Anglos in vrbem saluus peruaserat. Nullibi acriùs huius belli decursu pugnatum est; erumpebant Franci frequentius, & stragem plurimam hosti inferebant; vicissim hostium quà tormentis æneis, quà sagittis obruti sæpius & repulsi. Exposcebant tamen subsidia, casuri in potestatem hostium ni submitterentur. Nec Carolus à se impetrabat, vt amoto Trimollio admitteret Comestabilem, magnâ parte copiarum fultum; sed inani adhærens beneuolentiæ, ægrè quatuor hominum millia cōscripserat, quæ tradit Ludouico Borbonio Claromontio Comiti (is nuper à Comestabile ad Regem trāsiuerat) in obsessam vrbem inducenda. In itinere audit amplū cōmeatum Anglos Parisiis

Solognè. Anno 1428. De Culan. *Borbonius.*

CAROLVS VII.

Pugna Halecum. Rouuray.

in castra vehere, futurúmque ipsis magno incommodo, si præripiantur cibaria. Euocato igitur ex vrbe Dunensi, cum milite præsidiario in partem prædæ & gloriæ, ad Rouuræum pagum Anglos inuadit. Commeatum militúmque præsidium Ioannes Fassolus Anglus perducebat; is repente curribus iussis consistere, equites relictis equis pediti admiscet, curribusque in coronæ modum circumfundit, Sagittariis in fronte dispositis. Franci postquam eos explorauerunt, in diuersas sententias ibant; nam Scoti eundum pedibus in hostem dicebant, Franci equis; atque in disceptando primi omnium Scoti exscensis equis inuehuntur in prælium, Franci nullo ordine quà equis quà pedibus insequuntur. Sed discordiam illicò sua pœna excepit; Scoti dum temerè accedunt sternuntur à Sagittariis; quingenti circiter cæsi. In iis Ioannes Stuartus, eiúsque filius; è Francis cæsi nobiles aliquot, Oruallius, Diuræus, Graua, atque alij Vascones; Dunensis grauiter saucius ægrè seruatus est. Id prælium Halecum dictum est, quod ex iis maximè commeatus constaret; facta quinquagesima ineunte. Claromótius reliquum militem in vrbem inuexit, clade perculsum; egressúsque paulò post ad Regem perrexit. Leuamentum obsessis aliquantum fuit, Sarisberij mors; hic sexagesimo die obsidionem dum vrget, prospectátque è fenestrâ hospitij in subiectam vrbem, tormento in fenestram exploso, fragmentis lapidum læditur, atque altero die emittit animam, grauissimâ haud dubiè iacturâ, quam Angli postea magno suo detrimento ferent. Interea Neuyllus, vir impiger strenuúsque militiæ, in eius locum suffectus, vrgénsque ex consilio mortui institutam oppugnationem, ciuitatem ad extrema egit. Nec iam amplius spes vlla obsessis in Carolo erat, cum ex calamitate sua solatium elicere enituntur. Legatos mittunt ad Burgundiæ Ducem; qui enixè precantur, vt suorum patruelium causam suscipiat; *nullâ eum iniuriâ affectum à Principibus Aurelianensibus; eos paternæ necis haudquaquam conscios; nam pluribus annis attineri captiuos in Anglia, qui pro salute regni depugnassent; quid libertate orbatos, contrà fas Angli spoliarent bonis? meminissent pacti & iurisiurandi, & captiuis permitterent, vnde aliquando conficeretur pretium libertatis; nec armis opprimerentur innoxij; obiecti duntaxat iniuriæ, quia captiui & calamitosi. Ipse Burgundus misereatur sanguinis sui, vrbem excipiat quæ se ipsi dederet, iustisque Dominis conseruaret, dum se redimerent.* Placuit Burgundo legatio, rémque æquissimam à Betfordio flagitauit. Ille postulatum in consilium vocat; assensu omnium repudiatum, negantibus Anglis se tantoperè in Burgundi commodum contendisse; nec venatori post cursum & sudores eripiendam prædam è manibus. Ita hæc calamitosis occlusa ianua; nihilque Carolo præter desperationem relictum. Deliberabat quid agendum foret; consulentibus plurimis, vt de salute sollicitus, extemplò se in Delphinatum reciperet; ibidem Lugdunum vrbem, Aruernos, & Occitaniam defensurus; atque opperiretur dum duritiés fortunæ sese inflecteret. Ibátque in eam sententiam; nisi Maria vxor, ornatissima corporis animíque dotibus femina, intercessisset. Ea desperatis rebus spem fortissimo pectore faciebat; *tam præclaras fidásque prouincias nusquam deserendas; id esse tantæ fidei præmium, vt Regi addictissimæ hosti prodantur? quid infensis*

atque

atque inimicis accidere molestius posset, quàm vt tyrannidi Anglicæ obiiciantur? an non Lugduno atque Delphinatu mox pelleretur, qui præ metu vberrimum Franciæ solum desereret? perstandum in loco ad extremum spiritum; nec saluti parcendum, qua subditi seruarentur. An Christiano Principi inter angustias vllas desperandum? quoties præsto cœleste auxilium implorantibus fuit? quoties adfuit calamitati propitius Deus? orarent ipsum impensius, ac sperarent submissum iri vel è cœlo subsidium. Iis vocibus confirmatus Rex, preces & supplicationes passim indicit. Et plerumque ipse in conclaue se abdens, perfusus lacrymis, Deum vehementiùs precabatur; misero adesset, subleuaret calamitatem extremam, & quod nascenti contulisset regnum, adulto seruaret. CAROLVS VII.

XVII. *Puella Aurelianensis.* Et verò Franciâ vnâ ope seruari poterat; & quemadmodum in theatralibus scenis, quando res ita inuolutæ sunt & perplexæ, vt explicari humanâ industriâ nequeant, euocatur Deus è machina; Ita hoc tempore ad euoluendam Franciam malis, arcessendus fuit è superis Deus. Nec ipse regno amantissimo defuit; præstititque auxilium, verum, vt amat facere, ab re infirmissimâ atque in speciem despicatissimâ. Ea Virgo nata annos octodecim, è parentibus rusticis, ex Caulâ & pascuis ad militiam atque victoriam repentè euecta. Tam insignem euentum, quoniam ad laudem Franciæ supra cæteros eximius est, diuinámque opem contestatur ac præsens deploratis rebus auxilium, delibare paucis Scriptorem haud decet. Ioanna (Id Virgini nomen) nata erat Dam-remij, in pago ad Mosam fluuium in Tullensi agro; pater Iacobus Darcius, Isabella Gualteria mater, ex agrorum cultu vitam sustentantes, morumque integritate consolantes inopiam. Ioannæ à primâ infantiâ pascendæ oues traditæ sunt; simulque in virginis animum irrepebat Deus, erudiebat ad pietatem, immittebátque frequentiùs cœlites, maximè sanctas Catharinam atque Margaritam, Virginitate & martyrio celebres, quarum consortio castimoniam & fortitudinem in futuros euentus hauriret. Iam accedebat ad annum decimum octauum, cùm insuper viso cœlesti nuntio, quem piè Michaëlem Angelum interpretamur, iubetur ad Franciæ Regem proficisci, arma induere, liberare obsidione Aureliam, Regémque Rhemos ad inaugurationem perducere; diuinâ ope ea in facinora largè promissâ. Eo spectaculo sæpiùs reperito, tantùm apud parentes contendit, vt eam duxerint ad Robertum Baudricurtium, qui pro Rege Præfectus, Vallis-colorem proximum oppidum obtinebat. Is puellam primò deridiculo habitam, mox constantem in iis quæ visa affirmabat; imo antè vaticinantem quod in Halecum prælio contigit; tandem honesto cultu instructam, tribus ipsius fratribus comitantibus, ad Regem mittit. Tunc Chinone in Turonibus versabatur Carolus, mœrore se conficiens, cùm lectis Baudricurtij litteris, admittit virginem immistus Proceribus, puráque veste quæ Regem regeret; at illa nusquam ante perspectum secernit ab aliis, orationem modestam & prudentem habet; atque affirmat se immissam cœlitus ad liberandam Aureliam. Rex ne temere tam inusitatæ rei fidem haberet, iubet puellæ mentem atque consilium explorari, primùm à Proceribus, mox à doctis

Ieanne Darc. *Vau-couleur.* *Anno 1429.*

Eeee 3 viris,

CAROLVS VII.

viris, dein à senatoribus Parlamenti; postremò à Reginâ probatâ virginis castimoniâ, in spem Diuinæ opis adductus, iubet illam armis cæterisque rebus ad bellum instrui. At illa postulat sibi ensem inquiri, locúmque designat, ædiculam sanctæ Catharinæ de Fera-siluâ in iisdem Turonibus, & inuentum iri appensum de tholo. Et is quidem repertus rubigine oblitus, cùm ad incrementum miraculi, repentè ferrum detersa rubigine in tractantium manibus splenduit; visæque sunt Cruces quinque insculptæ in laminâ, & signata vtrinque lilia. Vexillum armis adiunxit puella, in colore candido sacrosanctis Iesu & Mariæ nominibus auro inscriptis; appicta ex vna parte Christi è Cruce pendentis icone, ex altera Angeli Mariam Virginem salutantis, albo lilio in vtriusque manu refulgente. Sic adornata cum modicâ militum manu pergit Aureliam, expeditionis sociis Culano Admiralio, Briensio Marescallo, & Dunensi Comite. Admota ad Anglos, eos per fecialem hortatur ab obsidione abscedere, se à Deo missam vt Carolum in possessionem regni induceret. Angli indignati, fecialem in vincula agunt, & contumelias in puellam iactantes, flammas comminantur, si in ipsam manus vnquam iniiciant. At illa primùm adhortata Francos ad pœnitentiam criminum, expulsisque feminis quæ ad libidinem ducebantur; cum ducentis equitibus viâ per hostes patratâ in vrbem inuasit; tum post confirmatos ciues spe ingentis subsidij, Blesiam per eosdem hostes regressa, vberrimum rerum omnium commeatum, atque septem hominum millia recipit, nauigiisque imposita post acerrimum prælium in vrbem immittit. Effusâ omnium ducum, militum, ciuiumque lætitiâ Virgo excipitur, coliturque pro cœlesti miraculo. Illa in Diuinam potentiam omnia referens, cuius viribus sua infirmitas niteretur, vti vrbem prorsus liberaret, post indictas adeóque obitas publicas preces, militem vrbe educit. Validissima hostium munimenta vltra amnem erant, tum quia eâ ex parte immittebantur in vrbem subsidia, tum quia prouinciæ ex oppositâ parte obiectæ, Anglorum Imperio tenebantur. Præter continuam fossam, munitam aggere, per interualla Castella erexerant, valido defensa præsidio, quæ bastillas vocabant. In primam quæ Sancti Lupi dicebatur directus impetus, atque amne transito, ductu Virginis, profligati ad bastillam Angli, quadringenti cæsi, peruenítque Castellum in potestatem Francorum; deinceps festinatum ad proximam, eademque fortitudine erepta est hosti. Consequenti die pugna instauratur, ducit Virgo ad bastillam pontis delectum ducum & copiarum. Castellum hostes in faucibus pontis posuerant, instruxerantque turribus, atque accuratè muniuerãt, proximis aquis in fossam inductis; in eo spe capiẽdæ vrbis collocatâ, quod arcem castrorum & propugnaculum constituerant, fortissimis militum ad pręsidium vocatis. Eam ob rem cruenta dimicatio ab horâ decimâ ad nonam vespertinã pugnantes tenuit; at flagrãte quam maxime prælio, Virgo sagitta collum inter & humerum sauciatur; penetrante altius vulnere; quo Francorum animi cùm infringerentur, iubebat Comes Dunensis receptui cani. At illa profligato dolore, & ne vulnere quidem obligato, precata Comitem vt tantisper consisteret, dum ipsa Deum orat; instaurato diuinitus per preces robore, aggressionem renouat, atque

De Fierbois.

atque tandem irrumpit in Castellum, magnâ hostium internecione, submerso Glacida, ruina ponticuli, dum recedit. Ita pons vrbi restitutus, atque aperta ingens prouincia. Angli continuis stragibus perculsi, octo suorum millibus imminuti, cùm inspicerent vrbem milite & commeatu instructam, obsidionem soluunt, & in proxima oppida se recipiunt. Liberata Aurelia erexit postea eodem in ponte victoriæ monumentum, quod hodie perstat; positis ex ære seruatoribus suis, simulacris; Christo Cruci affixo, Regi Carolo, & Puellæ; quæ deinceps dicta est Aurelianensis; quasi in eam ciuitatem transcripta, quam virtute suâ seruasset; imo velut in eâ ortum duxisset, in qua sua primùm laus nata atque adulta mirificè foret. Rex tum illam tum fratres & posteros nobilitate donauit, adiunxitque futuræ Illustrissimæ genti Insignia; Impressum Scuto Cæruleo ensem argenteum, Capulo & Cruce aureis; cuius mucroni inniteretur Corona aurea, geminis liliis hinc inde appictis. Atque appositè, vt Imago afferræ Franciæ iter in posteros, isque ensis futuris seculis præluceret, qui depulsâ caligine, securitatem regno induxisset. *Puella insignia.*

XVIII. *Rex Rhemos ducitur.*

Puella post primam sui muneris partem impleram, Regem ad alteram adhortata, vt Rhemos ad inaugurationem iret, expeditioni præficitur, adiunctis in socios Alençonio & Dunensi. Sed prius oppida circa Aureliam recipere oportebat, ne vicinia incommodo foret. Et Iargæum quidem aggressione altera captum, Suffolcio Comite capto, & quadringentis Anglis necatis; plus ærumnarum Balgenciaci impensum, recipiente se in arcem Anglo, tribusque hebdomadis vim propulsante. Id dum expugnatur, parum abfuit quin Rex in nouas turbas sese inuolueret. Nam Comestabilis gratulaturus faustum euentum, cùm ad Regem accederet, ab ipso prohibitus, nihilominus pergebat, Rexque iusserat, instigante Trimollio & riualem procul amouente, vt in accedentem quasi in hostem impetus fieret, enimverò aderat, ducebatque mille ducentos equites, eratque tumultus in proximo; cùm Puellæ precibus procerumque, iracundia Regis deuicta est, admissusque Comestabilis; sed eâ conditione vt ab Aulâ abscederet, bellumque in Normanniæ finibus administraret; inexpugnabili ambitione Trimollij, quæ permetuebat consortem; nec Comestabilis postea vllis precibus perficere potuit, vt inaugurationi Regis pro dignitatis munere interesset. At Betfortius vt Balgenciacum eriperet, selecta quatuor hominum millia claris ducibus tradit; Talbotio, Scalæ, & Fastolo; qui in via deditione arcis audita, cùm regrederentur; Puellâ hortante & ducente, Franci Duces ad insequendos eos impelluntur. Erat opera celeritatis, imo discriminis; nam Angli Patæo quod Belsiæ oppidulum est, receperant se; nec ij erant, qui tuti mœnibus vincerentur facilè. Verùm ea fuit Francorum celeritas atque fortitudo, vt nullo permisso ad muniendum se spatio, in oppidum irruperint, hostem vicerint; ac post mille octingentos cæsos, mille ducentos in captiuis habuerint: ad Virginis latus præliabantur Comestabilis, Bousacius, Ricusius, Alensonius, Dunensis, Hira, Santralius; isque postremus cum Talbotum haberet captiuum, generosè virum pretio nullo dimisit, libertate pariter ab eo donatus postmodum; ita viris fortibus victoriæ

Iargeau. Baugency. Patay.

CAROLVS VII.

riæ præmium erat ipsa victoriâ. Mox Rhemos instituitur iter, ac Trecis puellæ industriâ patefactus aditus, quem cùm Regi Trecenses negarent, nec sine tormentis aperiri posset, quæ Rex in festinato itinere haud deducebat; Virgo vt imponeret ciuibus, moles ad locanda tormenta erigi ac parari iussit, quâ legitimâ fraude concepto metu, Trecenses Regem exceperunt. Continuò Catalauuum venienti patuit, ipsique Rhemenses, excusatis prioribus, admittunt Regem; & inauguratio celebritate magnâ perficitur. Exin res Caroli semper increscere, quamquam incremento admodum lento, & prosperitate ærumnis redemptâ: Contra Angli felicitas retro labi, & per interualla vltra Oceanum pelli. Nunc plures vrbes excluso Anglo Regi patuerant, Laudunum, Suessio, Compendium, atque Bellouacum; cùm Betfordius recepto ex Anglia supplemento, exercitum educit, Regique occurrit, in campis ad Siluanectum expassis. Post aliquot velitationes, neutro decretoriam pugnam ambiente, vtrinque discessum est; profecto Betfordio in Normanniam, ad Comestabilem repellendum, qui prouinciam deuastabat; & Carolo Parisios verso. Clam cum Burgundo actum erat de conciliatione, isque promiserat se Parisios Regi traditurum; at spe pacis abruptâ, tentare vrbem voluit, vimque adhibere, repugnante Puella; Franci cum strage depulsi sunt, plerisque sub ipsa mœnia interfectis; Virgo ipsa in femore grauiter saucia, ægrè ab Alensonio à pugnâ abducta est. Quare Rex adactus receptui canere, Meloduno & Senonibus in solatium receptis. Verùm haud multò post grauiorem molestiam ob infortunium Virginis traxit. Ea quod postea fatebatur, vocata cœlitus vt Aureliam liberaret, Regemque ad inaugurationem perduceret; perfecto vtroque, impletaque prouincia, arma tamen tractabat, cœlestis iussi fines prætergressa. Nec Deus vltra tutari miraculo Virginem voluit, & quæ fortè præsideret sibi, infirmitati suæ deseruit. Nempe Dux Burgundiæ post institutum aurei velleris Ordinem, (qui Ordo magno incremento peruenit ad Hispaniæ Reges, confertur delectu eximio, in summo etiam nunc gloriæ pretio) Compendium obsidebat, vrbem propugnante Puella, atque Santralio. Ea semel cùm in hostes ductis sexcentis hominibus prorupisset, repulsa fortiter cùm in vrbem suos reciperet, tergaque tegeret inter vltimos pugnans, occluso fraude Flauij Præfecti repagulo, inuidentis famæ & laudi Virginis, hosti obiecta est. Spurio Vindocinensi capiendam se tradit, & postea Ioanne Luxemburgio redimente turpissimoque commercio diuendente, ad Anglos peruenit, præda optatissima, & furoris noui materia. Ij quasi Troiæ Palladium eripuissent, atque extinxissent spem surgentem Franciæ, festis ignibus sibi gratulati, in puellæ innoxiæ vitam conspirant; tum ne fortè libertati reddita noceret iterum, tum vt ignominiæ suæ fontem quantùm licebat obstruerent. At cùm belli legibus captiuæ mors vetaretur, prætexunt odium nouâ fraude, tradúntque insontem, postulante vniuersitate Parisiensi, Petro Cochonio Bellouacensi Episcopo, Burgundiæ Ducis sectatori; à quo per nefas vt conuicta hæresis & veneficij, perpetuo carceri mancipatur, nullo alimento præter panem & frigidam. Verùm nec eâ pœnâ hostium vesaniæ factum est

Puella capitur.

Puella mors.

Anno 1430.

est satis; atque iis vrgentibus iniquissimi Iudices retractatâ causâ, quod Puella virilem vestem nondum deposuisset, quasi hæreticam relapsam flammis addicunt, tradúntque laïco Iudici confecturo supplicium. Nec mora, palam Rhotomagi integerrima virgo igne extinguitur; eâ tum animi constantiâ, tum Christianâ demissione, & vitæ contemptu, vt spectantibus admirationem adauxerit, congeminatâ fortitudinis laude; vt quæ tam præclara egerat, dura non minus fortiter toleraret. Et Deus prodigiis morientem dicitur prosequutus. Nam proximè cùm rogo succederet, vultus admirabili lumine coruscauit; & cùm afflata incendio emisit animam, euolauit è busto columba candida, ad cœlum vecta alarum remigio; & carnifice combustæ cineres in amnem spargente, cor illibatum flammis repertum est: etenim virgo pura postquam leuem culpam purgauit ignibus, illicò vt creditur rapta in cœlum est; nec incendio cor obnoxium fuit, quod impurâ flammâ nunquam flagrauerat. Iudices cœlitus in pœnam vocati, vel repentinâ morte, vel acerbis morbis extincti sunt; atque post restitutam Regi Normanniam, delegati à Callisto III. Pontifice integri viri, reuocato iudicio, pronuntiarunt innoxiam virginem, ac per summum nefas damnatam. Ita fama, quod vnum deerat, restituta, vt memoria quacunque integerrima in posteros iret. Ibíque haud dubiè; quam nuper Capellani præclarissimum Poëma excitatam Phœnicis instar è busti cineribus rediuiuam præstat; & sempiterno, si quid æternum in mortalibus est, monumento consignat.

XIX. *Variæ vrbes captæ.*

Interea haudquaquam belli ardor deflagrabat; magno animo Franci Duces incumbebant operæ, Alensonius, Rieusius, Culanus, Dunensis & Villaud-Casius Tribunus Hispanus; nec torpebant Angli ignauiâ, Betfortio, Talbotio, & Arondello, omni ope nitentibus fortunam ruentem sistere. Eámque in rem Betfordius Henricum Regem ex Angliâ exciuerat, & palam Parisiis redimitum coronâ, ostentabat populis, magnâ liberalitatis iactantiâ. Nec animus est sigillatim leues pugnas, aut captas receptasque vrbes recensere, leuia ad Historiam & documentum momenta, nullaque re præter fortitudinem Ducum insignia; quæ frequenter summa in minimis, & se totam in paruis exhibet. Sed ea sors est mortalium rerum, vt in memoriam eant splendentia & inusitata, quanquam sæpe inania; solidâ & verâ laude prægnantia præterfluant cito atque euanescant. Tamen lentè res Francis procedebat, quandiu staret cum Anglo Burgundus, abduci autem quando non poterat nisi ægerrimè, rem totam Deus per incrementa lentè disposuit. Ac primum fuit maximúmque momentum, quod Trimollius tandem gratiâ Regis deiectus est. Ille cùm ad nutum omnia regeret, amoueret suspectos studiis suis Proceres, atque in vnam intentus rem, vt gratiam Regis sibi assereret, cætera omnia magno regni damno posthaberet, Regis tandem studio paulolum deflagrante, inimico priuato in eum grassandi opportunitas data est. Beulius ipsius ex sorore nepos, alij coniugem materteræ dicunt, nescio quâ ab eo affectus iniuriâ, vltione flagrans, viginti sociis coniurantibus, noctu in cubiculum eius irrumpit, Chinone intra Regis ædes hospitantis, & gladio in ventrem

Trimollius gratiâ Regis excedit.

Du Beuil.

trem adacto, è lecto rapit nudum & saucium, & Montresorij sua in arce in custodiam tradit; nec soluit, nisi datis sex nummorum millibus, & liberata Touarsio, quam occupabat Trimollius. Rex tantâ audaciâ inflammatus magnoperè, reum & Trimollium reposcebat; nullam admittens excusationem, grauisque procella regno imminebat; nisi Regina suauissimis monitis sponsum aggressa malum depulisset. *Demonstrabat quanta incommoda Trimollius inuexisset publicis rebus; vti odio in Comestabilem regnum propemodum perdidisset, vti Regis animum suspicionibus in optimum quemque implicabat; sigillatim enuntiabat praua consilia, artesque improbas, quibus Proceres ab animo & amore Regis excluderet, euoluebat modos quibus exaggerabat potentiam suam, dominumque præ impotentiâ gratiæ flocci haberet; tum modestè hortabatur, regendum ipse clauum susciperet; datum esse à Deo Franciæ Regem, eam vt regeret, non vt regeretur; nihil esse infirmius, nihil abiectius Rege seruiente; subditos nihil molestius ferre quam eum cui parerent non tractare Imperium; indignum existimare qui regeret, quando ipse qui regit nec se dignum existimat; peccare in prouidentiam Numinis, qui regno natus duci se patitur, atque ipsi summam potestatem tradit, quem mancipatum obsequio Deus nasci iussit. Si placeret frui amicitiæ bono, aptiorem seligeret, è Proceribus aliquem, suoque ipsius sanguine principem, quicum sortis inæqualitas minor, ac subditorum maior veneratio.* Ita Carolum Andegauensem subiiciebat Comitem Cœnomanorum, iam Regi gratum & commendatum suauissimis moribus. Sic Regis placatus animus, obliteratus Trimollius, & Carolus Andegauensis admissus in gratiam. Nec leue commodum eam conuersionem excepit. Nam statim Comestabilis in Aulam vocatus, datâ exercendi amplissimi muneris facultate. Imò, quod contumaciter prohibebat Trimollius, seriò de abducendo ab Anglis Burgundo, curæ susceptæ. Iam solutum erat vinculum affinitatis demortuâ coniuge Betfordiensis, & nascentia discordiæ semina erumpebant, æqua vtrinque potentiâ, ideo ad leues offensiunculas irritandâ. Priuata contentio Duces Burgundum atque Borbonium exagitauerat, sæpiusque Borbonius in Burgundiam penetrans, agros diripuerat, aliquotque vrbes vastauerat. Placuit tandem amicorum communium operâ in concordiam ire, nam cognati erant atque sororij; & Niuernum ad componenda pacta conueniunt. Dum initâ pace, magno cœtu nobilium, omnia læta gratulatione personant; adueniunt Comestabilis, & ipse Burgundi sororius, & Reginaldus Carnutensis, Rhemensis Episcopus, & Cancellarius Franciæ; Ii à Rege submissi, vt pacem Burgundo insinuarent, postquam amicè & honorificè sunt excepti, sensim cum Borbonio & Nobilibus, mox cum ipso Burgundo de ineunda pace verba faciunt. Erat Philippus indole admodum commoda, à paternis vitiis planè alienus, compos ambitionis, humanitate ab sæuitiâ omni abhorrente, auctoritatis atque opum plenus; quique veteri probitate, affines amaret ac patriam. Iam deferbuerat sensus iniuriæ; quà temporis lapsu, quo non saxa modo, sed animorum affectus mollescunt; quà ipsa indole, humanitate vindictam pellente, quà mentis altitudine reputantis, partam sat vindictam, vbi reus pœnitens

pœnitens supplicaret, & accedebat Anglorum fastus, supra æqualitatem iam eminens, nomenque Francicum pro hostili habens. Iis itaque mitigatus admodùm Burgundus, pacis vocem non auersatus, Comestabilem audit. Præterea legati missi à Concilio Basileensi, Cardinales Cyprius & Arelatensis, ad suadendam Christianis Principibus pacem, commode aduenientes, à Duce impetrant, vt Franci atque Angli Atrebatum Augusto proximo, ad contrahendam pacem conueniant.

XX. *Legati pro pace Atrebatum conueniunt.*

Die dictâ ingens Legatorum factus est concursus: erant magno numero Ecclesiastici, ab Eugenio Pontifice, & Felice Pseudo-Pontifice, & à Concilio Basileensi; (nam miserè in partes discindebatur Ecclesia) Antistites multi præterea, & obseruatus est Leodiensis Episcopus, ducentis equis candidis comitatum vehens, & ipsum colore niueo candicantem. Ab singulis Christianis Principibus Legati accesserant, tum ad concordiam restituendam Ecclesiæ, tum ad Francos Anglosque potentissimas gentes abducendas à bello; nam spectabantur à Sigismondo Imperatore, ab Regibus Castellæ, Aragoniæ, Portugalliæ, Nauarræ, Neapolis, Siciliæ, Cyprij, Daniæ, atque Poloniæ. Ipse Burgundiæ Dux, cum sponsâ, pluribusque Proceribus coram adfuit præsens. Ab Carolo missi sunt, duo è Borbonia stirpe Principes, Borbonius & Vindocinensis, Comestabilis, Cancellarius, Marescalli Rieusius, & Fayeta, Adamus Cameracensis, Parlamenti primarius Præses, pluresque alij. Ab Henrico Anglo Cardinalis Vincestrius, Regis propatruus Archiepiscopus Eboracensis, Comites Suffolcius & Varuicensis, multique peritissimi ciuilium rerum, ad eo vt hospitibus ad decem millia tectum & mensam Burgundus magnificentiâ summâ præbuerit. Totâ interea Franciâ preces ad Deum & supplicationes institutæ, vt Cœlestis flexanimus Principum mentes ad pacem flecteret. Primùm actum in Legatorum Comitiis, de conciliandis Francis atque Anglis, & quidem offerebant Franci Normanniam & Aquitaniam Anglo dimittere, sed onere clientelæ, ex maiorum more Franco præstandæ. Contra Angli iuri fictitio, quod ab Eduardo primo repetebant; affingentes pondus, & Caroli VI. nuper mortui supremas tabulas obtendentes, vniuersam Franciam reposcebant; attamen ob pacis & tranquillitatis Christianæ bonum, passuros se regni diuisionem, vt prouinciis quæ cis Ligerim essent ipsi imperarent; quæ trans amnem Carolus, clientem ob eas se Anglo professus: qua in re Angli non absimiles erant mulierculæ illi apud Salomonem de puero disceptanti, vt hinc facilè vter Rex foret legitimus colligeretur, falsâ matre alieni fœtus partitionem optante. Ad ea tam diuersa tamque opposita, cùm Legati reliqui intercederent, conati medium quid elicere; Angli indignantes, postulata non vltrò concedi, minis plurimis in Carolum iactis, repente & cum omnium offensione, dimisso Concilio recedunt Parisios. At Burgundus perstabat; quodque Franco optatissimum, iam ab Anglo diuulsus oratorum discessu, eorumque superbiâ multum offensus. Ergo Legati se ad eum accingunt, nec difficulter de conditionibus conuenitur, cùm ad omnia Burgundi postulata Rex annueret. Ita pax tandem cum Burgundo icta, pactis Franco molestis in speciem, sed ipsa

CAROLVS VII. re vtilissimis, cùm regni salus inde emergeret, & bona solida speciosâ gloriâ redimerentur. Eorum præcipua erant; vt Rex fateretur, iniquè & perfidè cædem Ioannis Burgundiæ Ducis esse patratam; is ob eam, veniam posceret, contestatus eam se prohibiturum si per ætatem, grauitatem flagitij licuisset perspicere. Monteræi ædiculam conderet, in qua sacrum pro cæsi animâ celebraretur, præterea Rex Carthusiensibus monasterium poneret. Plurimas terras præter quinquaginta nummorum millia Duci Rex traderet; in quibus Matisco in Heduis, Perona, Fanum Quintini, Abbauilla, multæque in Picardiâ vrbes; Dux quandiu viueret à clientela Regi præstanda immunis foret; successores præstarent post eius obitum; Rex Ducis subsidio veniret, si eum Angli aggrederentur; nec Dux Regi in bello Anglico opitularetur; sed medium inter vtrumque se gereret. His compositis, Legati Ducem Sacramenti vinculo exsoluerunt, quo se Anglis ante obstrinxerat; tum Franci Proceres, Dux Borbonius, Comestabilis, Rieusius, & Fayeta, Regis nomine Ioannis cæsi innocentiam testati, veniam à Duce flagitant; mox proclamata pax; Rege omnibus pactis assentiente; ad quæ firmanda, Catharinam filiam Carolo Ducis filio in vxorem spopondit. Quanto Francorum gaudio, tanto Anglorum dolore pax excepta est. Et ipsi damnum inconsultâ arrogantiâ adaugebant, & Burgundum penitus alienabant. Nam cùm hic statuisset neutram in partem moueri, Legatos ad Anglum mittit, qui nouam cum Carolo pacem Henrico Regi nuntiarent, atque excusarent, Sanctissimæ Sedis & Principum plurimorum votis contractam; ad quæ Henricus præ dolore non temperauit à lacrymis, & ipsum Anglorum consilium graues in Burgundum effudit minas & contumelias; moxque à verbis ad facta Angli progressi, Burgundi subditos deturbant ex Anglia, eorum plurimis à tumultuante plebe necatis. Quo facto prorsus Burgundus desciuit; seque totum ad Francos contulit. Porrò eam in culpam Angli impegerant, destituti Betfordio, prudentiâ & rerum experientiâ præcellente, qui Rhotomagi æger animam egerat. Nec Isabella superuixerat diu, quæ audito Burgundi fœdere, & præuisâ Anglorum ruinâ, morbo indignatione contracto, intra biduum extincta est. Quamuis scribat Carterius, dolorem quo vita extincta est, conceptum ob vexationes quas ab Anglis patiebatur, nullo honore de se tam bene meritam prosequentibus, Carolumque spurium opprobrantibus; eo dolore contractum morbum lentum crediderim, nono mortem citò festinatam; cùm haudquaquam ferret impotens femina, frustra naturæ ius violatum, eiuratam matrem, natúmque abdicatum, ad vltionis libidinem, opprimendæ illicò atque suffocandæ.

Anno 1435. — *Betfordij & Isabellæ mors.*

XXI. Nec falsa morientis coniectura erat, passimque oppida confluebant ad Carolum. Iam in Normannia Dieppam Rieusius, Ariflorum Santralius, aliáque minoris nominis ceperant; iam Corbelium, Pontisara, & Castrum Vicenarum Francos admiserant; cùm ad Lutetiam adiunctum votum & studium; quippe auctoritatis Anglicæ ea ciuitas fundamentum & caput, totique Franciæ in exemplum futura. Eam in rem Franci & Burgundi Duces coniungunt copias, Comestabilis, Dunensis, Loheacius Marescallus,

Parisij à Rege recepti. — Loheac

cx

ex Lauailliorum familia, Lalanius, & Villerius Insulæ Adami; atque à ciuibus bonarum partium moniti, destitutam vrbem præsidio; primum Sanctum Dionysium occupant, vnamque turrim quam tenebant Angli impugnant. Thomas Belmontius præsidij Anglici quod Parisiis permodicum erat Præfectus, ausus ad seruandam turrim ex vrbe progredi, ab veteranis Ducibus interceptus, pluribus cæsis victus & fugatus est, turrisque postmodum capta est. Ad ea nuntia, probi ciues, quorum princeps Michaël Lulerius, in spem erecti, in Anglos exurgunt, arma corripiunt, & Comestabili vrbem addicunt, si præteritorum veniam Rex condonat, extemplò à Rege diploma conficitur, quo eorum quæ Parisienses patrauerant aboleretur memoria, ipsique in gratiam reciperentur. Eoque obice sic amoto, Comes Dunensis cum Villerio scalis in vrbem admittitur, eodemque Villerio qui plebi erat gratissimus, Liliatum explicante vexillum, conuolat populus, portam Sancti Michaëlis perfringit, per quam Comestabilis subiens quadrato agmine, Regi vrbem asserit, cæsis Anglorum plusculis, & Bastilla postridie reddita, in quam Henricus Lucemburgius Cancellarius Angliæ fugerat. Cum eo Angli cæteri pulsi Parisiis, caudam acclamante ad ludibrium populo; quæ contumelia molestissima genti ad depulsionis sensum accedebat. Eam mox Parisiensibus lætitiam subitus casus in partem excussit; nam Pontisaram Anglus occupauit, validumque immisit præsidium, quod amnem infra clauderet & continuò Parisiorum portis imminerct; imò ad Burgundum pars etiam infortunij pertigit. Contraxerat ingentem exercitum, Flandrosque ad vindictam impulerat, quorum populares in Angliâ plures bonis deiecti fuerant, & vitâ haud pauci; & facturus operæ pretium bello, Caletum terrâ marique obsidebat, classe inductâ quæ portum subsidio excluderet; verùm hinc illata in exercitum totum pernicies. Etenim Classis præfecti; cum per imperitiam naues vehente fluctu immisissent in terram penitus, eæ pelago refluente in sicco hærentes, relictæ sunt in hostium potestate, atque ab iis erumpentibus flammis incensæ. Et eo casu Flandri absterriti, cùm diceretur Dux Glocestrius iam soluisse ex Anglia, affuturus cum delectis copiis, repente collectis sarcinis, castra turpiter Ducemque deserunt, regressi sua quique in oppida; tertia hebdomada postquam accesserant, affuitque mox vt præuisus erat Glocestrius, hærensque fugientium tergo, in Flandriam penetrat, peruastátque campos vetante nemine; adeò metus atque ignominia Flandros abiecerat; rediitque prædâ vberrimâ locupletatus, quam carrucis mille ducentis ceu instrumentum triumphi abduxit. Nec in eos Philippo licebat educere, quem Gandauensium, Brugensiumque rebellio distrahebat; patrum animo in nepotibus excitato, nouisque cædibus instaurato, per quas interfecti Hornius, & Villerius, Insulæ Adami dominus; ille Parisiensis in Armaniacos stragis auctor & artifex, ipsique Ducis cum matre liberi magno periculo in custodiam dati. Perstititque duodecim annos tetra perduellio, multo cruore pasta identidem, atque omnis generis calamitatum ingens materia. Burgundus interim animaduertens, dum bellum Anglicum perseuerarer; se haudquaquam rebelles posse perdomare, de pace inter vtramque

Lalain.

Anno 1436.

Burgundus Caleto pulsus.

CAROLVS VII.

gentem contrahenda sollicitus, colloquium impetrat ad Grauelingam. Delegati vtrimque eam in rem viri cùm nihil perficerent, Anglis obstinatè clientelam negantibus, Francis poscentibus, antequam discederetur, actum est de Ducis Aurelianensis libertate, qui iam annum vicesimum quintum Londini in custodia erat. Et in eam Angli consenserunt, spe discordiæ instaurandæ Aurelianensem inter & Burgundum, & Franciæ vt olim in contrarias partes discindendæ; quamquam diuerso plane exitu res successit, & ex vtriusque amicitia noua discordia orta. Burgundum Anglorum animus non latuerat, atque ideò malo occursurus, tum pronâ ad humanitatem & inimicitias restinguendas indole, cum Aurelianensi captiuo conuenerat, vt suam ipsius ex sorore neptem Cliuensis filiam vxorem duceret, dein redemptionis partem multo maximam de suo soluit, sibi Principem amicum & beneuolum pro infensissimo hoste paraturus.

Caroli Aurelianensis libertas.

Anno 1440. Nec Aurelianensis diuerso animo in beneficio fuit, liber continuò ad Burgundum tendit, gratias agit, sponsum matrimonium contrahit; iuratque sanctum amicitiæ fœdus, odiorum causis vtrinque restinctis: verùm ea grati animi beneuolentia nouum Franciæ malum pœnè parturiit. Regi durum visum est, quod Aurelianensis ad Burgundum prius quam ad se venisset, & vinculum affinitatis se inconsulto contractum vocabat in suspicionem; atque eam gratiosi aulici fouebant, concepto metu, ne Aurelianensis quondam Regi charissimus, animo regiminis belli & amplarum rerum capace, ipsos aliquando è Regis gratiâ atque aulâ deiiceret. Ergo Regem impellunt, Aurelianensem frequenti Procerum Comitatu accedentem ad se, misso nuntio iuberet solis stipatum familiaribus in aulam venire. Quod iussum Aurelianensis in contumeliam vertens, insalutato Rege diuertit Aureliam; mox Hesdinum ad Burgundiæ Ducem profectus, & vincto arctius fœdere, Duces Britanniæ & Alensonium colligant sibi. Tum dictâ die Niuernum cuncti conueniunt; multisque Procerum in eandem dissensionem consentientibus, scripto quasdam conditiones exposcunt à Rege, præclaras in speciem & in bonum publicum constitutas; ipsâ re, vt amotis qui grati Principi erant, ipsi in gratiam & administrationem succederent. Regi opportunius visum est arte malum discutere, quàm vi opprimere: ita singulis Procerum multa pollicitus, Aurelianensem præcipuè ab iis diuulsit, donatum pecunia, & commoda in singulos annos pensione. Isque in posterum egit tranquillus, tutum otium turbulento negotio sapienter anteferens. Ea quanquam diuersis gesta temporibus, narrando coniunxi; nunc quæ omiseram, repetitis superius annis, retexenda.

XXII. *Rex Parisiis exceptus.*

Dum Comestabilis recipiebat Parisios, Carolus procul Aruernos, Lugdunenses, & Delphinates constituebat; è quibus euocatus, vt Parisiensibus iucundior aduentus suus accideret, statuit vicina circum oppida Anglis eripere. Iam contractum exercitum septemdecim hominum millia conficiebant, conueneratque flos ducum. Post oppidula quædam expugnata, Monterigolum ductæ sunt copiæ: quod validum munimentis spisso præsidio Angli firmauerant. Per sex hebdomadas crebris aggressionibus tentatum,

tentatum, propugnantium fortitudine municipium stabat; eratque in exercitu Ludouicus Delphinus, tredecennis adolescens, cui pater militaribus muniis imbuendo, impugnationis curam commiserat. Is innatæ indolis forti præludio, qua vehementissimè ad ea quæ cuperet ferebatur, tandem vrbem aggressione inuadit, cúmque pluribus Anglorum cæsis, se in arcem aliquot recepissent, deditionem postmodùm pacti sunt liberis Anglis, transfugis Francis in patibulum actis. Idque facinus, quemadmodum Delphino primùm laudi & gloriæ fuit, ita prima molestiæ causa, & origo secessionis à patre. Etenim cùm Angli duces arce emissi in discedendo Regi gratias agerent, magnis laudibus extulerunt Delphinum, quod acerrimus vrbem expugnasset; at Rex aduertit tum ob eas laudes, tum ob gestam rem, increuisse iuueni animum, quem supra modum dominandi cupidum iam explorauerat; ideóque ambitionis suspectum à se amandat, datóque quasi puero morum Præfecto, Aulâ procul in Turonensem agrum relegat. Ita patri domesticus hostis parabatur, qui impleret Anglos, Regemque perderet post receptum regnum. Carolus ruptis Parisiorum compedibus, vrbem ingenti ciuium gratulatione ingreditur, obliteratâ priorum memoriâ, & præpollente præsentium sensu, quanquam haud multò pòst regressus est Turones, & prouincias vltra Ligerim amabat impensiùs, seu charas ob præstitum calamitoso asylum, seu ob situs amœnitatem cœlique mollitiem gratas; seu conceptum primâ ætate Parisiensium odium quanquam mitigatum mondum extinxerat, & ab oculis monumentum iniuriæ placeret tollere. Eo in secessu, vt Scotos arctius necteret, Margaritam Iacobi Regis filiam Delphino in vxorem tradit, quem nihilominus præfecto morum subesse voluit; dein quoniam bellum deferbuerat, & cum Anglo agebatur de pace, ad militiam constituendam intendit animum. Tunc erat Francia calamitatum omnium fomes; præter Anglicum bellum, quo deurebantur prouinciæ, Franci etiam milites si quid pacatum erat deuastabant; cùm sanciri disciplina tam diuturno bello non posset, ipsique Duces licentiam militum alerent, raro in stipendium nummo; rustici instar hostium rapiebantur, oppida & municipia exhauriebantur, agri inculti exhorrescebant spinis & sentibus; breuíque fames passim inualuit, rum atrocissima pestis, quæ decursis campis, in vrbes peruadens, immensas strues cadauerum cumulabat. Parisij maximè internecinâ lue vexati, opulentâ sua in funera ciuitate, & quinquaginta hominum millia sesquimense rapta, cæteris diffugientibus, eóque solitudinis frequentissima vrbium venit, vt in amplissimis vicis vix duo triave capita incedenti occurrerent, lupique in eam ad voranda cadauera penetrarent; nec solum noctu prædam inter tenebras raperent, sed ipsa luce etiam viuos inuaderent; adeo omnia ad incrementum mali consenserant. Ibatque in vastitatem miseram ciuitas, nisi quosdam ciuium Adamus Cameracensis, Præses senatus, & Ambrosius Loræus vrbi Præpositus, tum exemplo tum imminenti vitæ periculo, confirmassent, nusquam muris egressi; & salute in omne discrimen vltrò coniectâ. Præterea cessante bello

Carolus VII. Anno 1437.

Delphinus aulâ emissus.

Franciæ calamitas.

De Loré.

CAROLVS VII.

bello belli miseriæ non cessabant. Plerique Ducum in prædones versi, tam addictas vrbes quam hostiles crudeliter diuexabant. In iis spurius Borbonius, & Antonius Chabanius, Picardiam atque Campaniam sepofuerant in prædam; Rodericius Villandrasius ille Hispanus Aquitaniam premebat. Eorum quidam se dicebant Excoriatores, alij Retonsores; digna flagitiorum appellatione; cùm illi sin minus miseris cutem detraherent, sanè facultates omnes eriperent; Ij retonderent si quid forte miseris boni accreuisset, & spoliatos iterum per sæuitiam summam spoliarent. Ergo iis incommodis Carolus vt mederetur, primùm equitum turmas componit. Equitibus singulis erant decem equi ad vehenda impedimenta, totidem quà sagittarij, quà calones, eaque Capita plus mali hospiti inferebant quam hosti. Ergo iussi equites, tres ad summum equos ad bellum ducere, totidem sagittarios, reliqua turbâ vt perniciosâ prorsus abscissâ. Mox in Villandrasium. cuius insignis erat in prædando barbaries, immissæ copiæ, ad insaniam hominis comprimendam; qui vt pristinam fidem recuperaret, ducto in Anglum milite, in Burdegalensi agro multa egregia præstitit, sed eâ immanitate & supra humanitatem omnem sæuitiâ, vt videretur non tam bellum alere quam furorem, iisque locis pessimi Roderici memoria perstet etiamnum; viuaciore longè miseriæ sensu quam beneficij.

Ecorcheurs. Retondeurs.

XXIII. *Bituricensis conuentus pro Eugenio.*

In eadem conceptæ cum Anglo pacis tranquillitate, res momenti maximi acta est Bituricibus. Aliquot ante annos Ecclesiam sæua discordia agitabat; successerat Martino V. Pontifici Eugenius IV. ac quoniam Martinus Constantiensis Concilij erat partus, tribus Pontificibus abrogatis; visum erat Ecclesiæ rebus opportunum, nouum Concilium Basileæ indicere, quod hæreret Constantiensis vestigiis, & speratam Græcæ Ecclesiæ vnionem tandem perficeret. Nec Eugenius primùm dissenserat, sperans consilium sui regiminis fore, quod per Legatos suos moderaretur. Verùm re in diuersum flectente, & Basileensibus auctoritatem Consilij supra Pontificiam attollentibus, Eugenius nouum Concilium Ferrariæ indicit, & Basileense quasi spurium damnat. Efferatâ per iniurias mutuas controuersiâ, eò audaciæ Basileenses deueniunt, vt Eugenium abrogent, nouumque Pontificem dicant Amedæum VII. Sabaudiæ Ducem, qui relictâ filio ditione Ripalliam secesserat, villam ad Geneuensem lacum delicatam, & voluptarium otium pietati interserens, solutus curis sibi admodum viuebat, eremitæ cultum indutus. Is Felix eo nomine V. dictus est. Continuò scissus in factiones geminas Orbis Christianus; Principibus quà Eugenium, quà Felicem diuersis studiis asserentibus. Vtriusque summa cura in Carolo alliciendo enituit; missi vtrimque Legati, & designata Biturigum vrbs ad rem disceptandam. Felicis causam duo promouebant; primum quod hactenus Rex totaque Francia fouisset Basileense Concilium, atque ibidem Auatici anno seculi tricesimo secundo habita fuerat Antistitum Synodus, qua Concilium pro legitimo admissum fuerat; eaque de causa Regis permissu, ad Eugenium missi Antistites; tum Amedæo Rex ipse affinitate atque amicitiâ, imò & pluribus beneficiis erat coniunctior;

ac

ac videbatur emolumento fore non modico, si Pontifex haberetur, tot de caussis Regi & regno addictus. Eam ergo in spem ad Conuentum Præsulum Galliæ, oratores miserant, tum Felix, tum Concilium, Ioannem Segouiensem Hispanum, & Thomam Courcellium Francum, infensissimum Eugenij inimicum; Eugenius verò Cardinalem Turrecrematam & ipsum Hispanum, magni nominis, & doctrinæ amplissimæ virum. Præter Antistites, quorum Principes Patriarcha Antiochenus, Archiepiscopus Viennensis, Carnutensis Cancellarius, ab Eugenio nuper Cardinalis dictus, Proceres plurimos Rex vna secum adduxerat. Post multam ac diuturnam altercationem, tandem Regi placuit adhærere Eugenio, eum habere pro summo Pontifice, itaque habendum vniuersæ Franciæ designare, qua in re gratia Martini Gongæ Claromontensis Episcopi plurimùm valuit; is enim administrationi rerum cùm præesset, Regem ad sanam partem haud difficulter inflexit, & Cancellarium pilei fulgor ad iustam sententiam allectabat. Duo tamen Eugenius Regem exorare non valuit; primum vt ab Basileensi Concilio planè deficeret, alterum sanctione pragmaticâ ne vteretur; quippe ea sanctio ex decretis Constantiensis & Basileensis Concilij ad disponenda Ecclesiastica beneficia constituta, cùm Pontificiæ potestati multùm detraheret; atque haud parum priuatorum commodis consuleret, Francis erat gratissima; nec Concilium deserendi Regi animus erat, quod antè comprobasset tantoperè, quodque maximè ex Francis constabat. Additum præterea ne qua iniuria domino Sabaudio (ita Felicem vocabat,) inferretur, ob contractam cum ipso Rege affinitatem. Et ea quidem eo Conuentu sancita; quibus non extinctum quidem Schisma Ecclesiæ; sed potestas legitima stabilita, & assertæ suæ partes iustitiæ. Imò & aliquot post annos, tantùm Rex contendit apud Amedæum, vt ipse pacis publicæ cupidus, vltrò se abdicauerit dignitate, Ecclesiæ vnione in Nicolao V. successore Eugenij, coalescente. Interea, ante bellum cum Anglo quàm recrudesceret, Franci Comitem Eusium ab Attesiorum stirpe regij sanguinis, receperant, Sommersetum Angli, mutua permutatione; iique statim in Normannia suæ quisque gentis rem promouet. Etenim resurgente bello rursum ferro miscentur omnia. Franci primùm malè ad Crotoium multantur. Vrbem oppugnabant, & Burgundiæ Dux, nuper traditâ filio Catharinâ Francicâ in vxorem, gratum animum testaturus, copias è Flandria duxerat; cùm Talbotius Rhotomago vrbe educto præsidio, obsidentes aggrediens, castris pellit; atque vrbi plenum commeatum infert; imò & metu Flandri diffugiunt, restitutâ Caletensis fugæ ignominiâ. Eam Franci cladem ad Atesiorum compensant postmodùm. Obsidebant Angli munitum oppidum, cùm Rieusius Marescallus tam opportunè in eos inuadit, vt ab obsidione depulerit; moxque totâ Picardiâ passim exigebat; cùm vir magnus periit proditione pessimi capitis. Etenim cùm transiret Compendio; Flauius vrbis præfectus, captiuitate Aurelianensis Virginis iam infamis, virum Comestabili ob virtutem gratissimum, in vincula agit, exigitque in redemptionem quatuor millia aureorum, quæ sibi erepta à Comestabile querebatur, & Rieusius postmodùm Neslam traductus, pestilentiâ quæ

CAROLVS VII.

De Courcelles.

Anno 1440.

Gonge.

D'Eu.

Bellum cum Anglo restitutum.

Rieusius Mareschallus.

CAROLVS VII. grassabatur sæuissimè extinctus est; meritissimus de Regno Franciæ; idem manu promptus, optimusque consilio, antiquâ morum probitate, & disciplinæ restituendæ percupidus. Flauius arcis beneficio ab mortalium pœnis euasit, donec in Diuinam incidit, ab vxore intra ipsa munimenta, imo inter blanditias & amplexus in cubili suo suffocatus. De Raix. Ægidij Raisij Marescalli planè diuersa sors, vt diuersi mores, qui Magiæ & veneficij postulatus, compertusque plures infantium cædes perpetrasse, ab Duce Britanniæ damnatus est, & post elisas fauces igne succensus. *Melda capta.* Ea inter Regi molestissimum erat Meldas obtineri ab hoste, Matronamque amnem occludi. Ideò datum Comestabili munus vrbis expugnandæ; quod & egregiè præstitit; nec vllibi toto hoc bello Martis munia obita sunt generosiùs. Angli tertiâ hebdomade, vrbe captâ, se in forum recipiunt, & propugnant egregiè; imò & Talbotius cum Fustembergio Francos aggressus, expugnato Castello ligneo, Meldas penetrans, obsessos milite & commeatu iuuit, ac securus se Rhotomagum recepit. Nihilominus cùm Comestabilis nulli labori, nulli industriæ parceret, Angli vitam pacti forum tradiderunt. Infelicius ad Auranches. Abrincas pugnauit Comestabilis, quas cùm obsideret, ab eodem Talbotio, inuadente pulsus est, multa strage; atque idem Talbotius Sommersето Duce Ariflorum aggreditur, tamque validè castra in Francos munit, vt illorum conatibus omninò irritis, vrbem tandem obtinuerit deditione, quarto mense postquam oppugnabat: adeò vir vnus pro exercitu est, & qui ducat, quam qui ducatur, multo pluris refert.

XXIV. *Agitur de pace.* Decurrebat bellum, cùm iterum interpellatur de pace, Burgundo Anglum appellante, & Rex Comitia Aureliam conuocauerat, consulturus de pace Proceres quod statutum vellent. Porro ij cùm in diuersa secederent, Grand Maistre de France. placuit sex potissimum eligi, quorum suffragiis cæteri accederent. Ii Comes Vindocinensis, summus familiæ regiæ Præfectus, Iacobus Iuuenalis Vrsinus Pictauiensis Episcopus, Comes Dunensis, Fayeta Marescallus, Rabateau. Rabatæus Parlamenti Præses, & sextus Regis Consiliarius; at cùm ij aliquandiu dissensissent, tandem sententiæ omnium in pacem versæ, si impetrari conditiones commodæ possent. Populi calamitas, inopia ærarij, & exhaustæ tum fame tum pestilentia ciuitates, pacis solatium reposcebant. Verùm ea nedum confici potuit, pactis tantum in aliquot menses induciis. *Procerum in Regem conspiratio.* Cùm erupit dudum inita ab aliquot Principum conspiratio. Etenim ipsis videbatur durissimum, perpetuò Regem addici Aulicis, frustra expelli qui præpollerent, cùm euulso vno enasceretur alter repente, & fluctuum instar tunderet alterum alter; at ipsi Proceres, è stirpe Regia, quorum maximè regnum optimè regi intererat, amouebantur procul, nec ipsi quid administrationis decerpebant, ad iacturam vnam atque perniciem relegati. Equidem iis verbis Hareurium & Claromontanum Episcopum designabant, qui tunc temporis gratiosissimi apud Regem, sedebant ad clauum: at Carolum Andegauensem nemo perstringebat, quanquam gratiâ floreret maximè, quippe is supra inuidiam, & Regi tam propinquus excludebat querendi speciem. Ergo in Castro Blesensi ad eos deturbandos clam fœdus Anno 1440. contrahunt, Duces Borbonij, duo ij erant, Alensonius, Dunensis, Bu-

cicautus

cicautus, Trimollius, Tria & Nothus Borbonius, recusante Burgundo se iis adiungere; & ad factionem honestiori causa prætexendam, statuunt Delphinum in suas partes adducere. Id fœdus dictum Pragueria; nec causa nominis mihi explorata. Tunc Niorti in Pictonibus agebat Delphinus, sub regimine Comitis Marchiæ, quem Præfectum morum Rex constituerat; diuturnæ absentiæ quam vocabat exilium haud parum pertæsus; ad quem missus à coniuratis Nothus Borbonius, non contendit multùm vt rem suaderet. Statim itaque in eam adductus sententiam, ad Alensonium Niorto profugit, frustra Marchiæ Comite renitente; & verbis iuuenilem audaciam mitigante. Delphino abducto arma palam Proceres concitant, & designati Pictones Martis Campus. Delphinus Alensonio adiunctus Sanmaxentium inuadit adhæretque Nobilitas; sequuta Barbesium, præpollentem auctoritate: agebant Molinis cæteri Principes, quæ Boiorum caput; confinesque prouincias sollicitabant. Is motus Regem atque adeo Aulicos grauiter perculit, omnisque impensa cura vt dum per Anglicas licebat inducias, opprimeretur ortum incendium. Et firmamentum causæ haud modicum Comestabilis, qui Trimollio hostis Capitalis, ad Regis partes accesserat; Rexque ad Alensonium misit, qui Delphinum reposcerent, iuberentque patri natum restitui. At Rex cùm Alensonius aculeatis verbis rescripsisset, minas celeritate præuertens, in Pictones aduolat, & Sanmaxentium recipit. Tum recedentem Alensonium persequutus, per vrbes singulas, compellit tandem in Boios, exceptum Molinis à Proceribus. Interim Dux Burgundiæ & Comes Eusius, boni publici gratiâ, pacem conciliabant. Regi subiiciunt; *Belli ciuilis certum detrimentum, nullo lucro aut valdè inani; expirare cum Anglo inducias: an simul cum hoste gemino bellum susciperet, tantum periculi à Proceribus victis imminere, quantum à victoribus; nam spe deiecti si ad Anglum confugiant, quanta malorum enascetur seges, & quam atrox procella regnum inuoluet? eam secessionem, domesticam potiùs litem esse quàm bellum; filium atque affines stare in partibus, reuocandos eos clementia, expugnata paterno affectu breui amentia, patri pro graui delicto leui pœna sat fieri.* Tum versi ad Proceres, *crimen perduellionis exaggerant, amorem patriæ laborantis exsuscitant; quid eam patrimonium suum perditum irent? beneuolentiam Regis vi non obtineri, eam ipsi obsequio atque officiis demererentur; properarent appellare clementiam, atque crimen nondum adultum extinguere, festinari pœnam, armatum Regem & præpotentem incumbere, & nisi primùm demissione vincatur, omni ope vacuos profligaturum.* His admonitionibus, conuersi animi, in concordiam assentiunt, Proceribus veniam flagitantibus, Rege condonante. Eum Delphinus & Borbonius Cusseti quod in Aruernis est oppidum, inuisunt supplices; Alensonius procul veniam petiit, suamque in ditionem secessit. Continuo Delphino domestici omnes amoti, præter Confessarium & Coquum, & noui inducti; quasi recens culpa familiarium esset, non heri, honori Principum hac pœnâ parcente; vt noxæ ministri pro auctoribus sint. Nec quidquam ea in re indulsit Rex Delphini precibus, imò interminanti se ad Principes rediturum, prudenter respondit; *Ito Ludouice, fores patent, si arctiores sunt, decem muri stadia iubebo dirui; sunt*

Praguerie.

De Barbesieux.

Moulins.

CAROLVS VII. *Franciæ Principes, qui eius dignitatem & amplitudinem iuxta ac tu promoueant.* Aliquantò post Nothus Borbonius, qui accerrimè omnium tumultum instruxerat, in pœnam vocatus ob noua scelera, culeo insutus in amnem proiicitur; reus multiplicium criminum; togæ sacræ primùm destinatus, quam exuerat & militari sago mutauerat, licentiâ atque flagitiis quam fortitudine clarior.

XXV. *Pontisara capta.* Creil. Rex eo functus periculo, finitisque induciis, per Campaniam profectus Parisios, eam vrbem vt in libertatem assereret, atque amnem Æsiam expurgaret, Crelium atque Pontisaram eripere Anglis constituit. Crelium quod diu impugnabat Cotinius, Comestabili redditum; Pontisara difficilius opus & grauioris periculi. Rex ipse ducto exercitu, magnâ Principum Ducumque frequentiâ, obsidium ponit, premitque arctius. Non erat animus vi aut machinis vrbem expugnare; nam cupiebat ereptam hosti non perditam; tamque muris parcebat, quam incolis, qui magnam partem ciues innoxij, vel rustici in asylum profugi, misericordiâ potius digni erant quàm pœnâ. Ideò lentè promouebat obsidium; sed Regis clementiam hostis excussit. Talbotius celeberrimus ille defensor vrbium, bis in eam commeatum militémque induxerat, nec videbatur aditus posse intercludi; nisi oppidum cingeretur arctissimè, visque tandem ipsi inferretur, ad quam necessitatem Rex versus, tribus locis aggressionem instituit, militique immistus, pugnans egregiè, armatâ dexterâ incendit prælium. Agger horâ alterâ post atrocem dimicationem
Anno 1441. inuaditur; Rex primos inter in vrbem penetrat, & flammâ pugnæ momento extinctâ, eques per vrbem discurrit ad furorem militum compescendum; ipsius solicitudine, direptio à templis prohibita, saluus Matronarum Virginumque pudor, & plerique miseri neci erepti: quingenti Angli necati, Franci trecenti; donatique tres à Rege præmio, qui primi omnium in aggerem vrbis euaserant; Guillelmus Delmasius, Rutenus Nobilis, Ioannes Bequetus, & Stephanus Guilletius, plebeij; istis attributa nobilitas, cum insignibus propriis; illi concessum vt gentilitio scuto coronam muralem apponeret; tunc honore, optatissimo virtutis
Bellum in Vasconia. Tartas. præmio. Dum hæc ad Parisios agebantur, Capitaneus Buchius, Anglicarum partium cupidissimus, Tartasium apud Albretios oppugnabat, & ad conditionem adegerat, vt se dederet, nisi intra mensem quartum Franci exercitum ad soluendam obsidionem adducerent. Hæc conditio pacta Ianuario, quo Rex ad seruandam vrbem copias contrahit, multisque Pro-
Anno 1442. cerum Comitantibus, Delphino, Carolo Andegauensi, Eusio Comite, Comestabile, Marescallis, viam in Pictones vertit; nam erat apud eos
Sire de Pons. quod gereret. Pontium Dominus, & Trimollius, castris aliquot occupatis, agros deuastabant, & prædonibus receptum præbebant; eratque Taleburgum ipsorum arx & munimentum. At Pontium Dominus Regem inflectere demissione festinat; Taleburgum vi captum, præsidiarij ad furcas suspensi, & Præfectus truncatus capite. Tum Lemouici Rex aliquandiu substitit, eaque in vrbe excepto Duce Aurelianensi, læto vultu & animo, Tolosam pergit cum copiis; adiuncto è nobilitate Vasconum supplemento.

Qui

Qui accesserant Comes Fuxiensis, Conuenensis, Perdiacus, Lomanius Armaniaci filius, Tancaruilla, Albretius, Vicecomes Narbonensis, & Barones maioribus vexillis insignes centum & triginta. Recensebantur in exercitu viginti hominum millia; quem ad Tartatium Rex cùm deduxisset, nullo hostium comparente, vrbs seruata est, dati obsides à Cognatio restituti. Rex deinde, vt selecti exercitus aliquod opus extaret, in Aquitaniam penetrans, Fanum Seueri inuadit; propugnabat oppidum Thomas Ramestonius Aquitaniæ Senescallus, cum cataphractis centum, & bis mille Sagittariis: iique propemodum omnes primo impetu cæsi. In defendendis suburbiis captus Senescallus, ipsumque oppidum illicò deditum. Tum ad Aquas Augustas ductus exercitus, vrbem munimentis & præsidio validam, pugnatumque ad eam sesquimense, donec Delphinus, diuturnæ moræ impatiens, legit ipse milites, instruitque ad caput pontis oppugnationem, quam ipse præsens verbo & exemplo adurget tam fortiter, vt turri captâ quæ tegebat pontem, extemplò à ciuibus deditionem extorserit; verùm Aquenses, dum ad alia municipia contendit exercitus, euocatum Anglum admittunt; & Præfectum arcis quarto die exclusum à subsidiis pellunt. Hyems intercessit, quominus rex vrbem reciperet; licuitque per otium Margaritæ litem cognoscere. Illa Raimundi II. Conuenarum Comitis filia, atque heres tribus nupta maritis, tot propemodum inimicos sibi parauerat. Primùm Ioanni III. Comiti Armaniaco nupserat, è quo duas suscepit filias; secundùm Ioanni Armaniaco prioris affini à quo statim discessit; tertiùm Matthæo Comitis Fuxiensis fratri, vnde pariter filiam peperit. Hic postremus, cum opulentam hæreditatem cupiditate voraret, nec precibus coniugem ad donanda bona posset inducere, vim expertus, in ea inuadit, & partitus cum Armaniaco spolia, illi feminam tradit, iam prouectam senio, propiúsque vt rebatur fato admotam. Ea iam annos plurimos calamitatem carceris passa, Armaniaco miseram è castro in castrum abducente; Regem audit iis in terris agere; & conceptâ spe libertatis, eum clam hæredem scriptum, appellat iudicem, & de Comitum immanitate conqueritur. Iussi Armaniacus & Fuxiensis coram Rege se sistere, & Comitissam adducere; tandem obtemperant; & Tolosani Parlamenti sententiâ Comitissæ libertas restituitur, tabulæ quibus Rex heres scriptus pronuntiantur legitimæ, ac permissus Matthæo coniugi dum vitam ageret vsusfructus. Ita femina octogenaria seruituti erepta est, Regem in Pictones abeuntem sequuta, vitaque longæua tam solatio fuit, quam miseriæ hactenus fuerat.

Carolvs VII.

Salut Seuer.

Acqs.

Margarita Conuenarũ.

XXVI. Dum Rex Pictauium peruenit, de Dieppæ discrimine admonetur. Eam Talbotius copiis validis oppugnabat, & quamquam Dunensis commeatum in vrbem iteratò inuexisset, ita castra Anglus, vallo & turribus muniebat, vt seruandæ vrbis spem omnem Dunensis excuteret. Id nuntium cùm dolorem Regi multum afferret; Delphinus seruandæ vrbis prouinciam à Rege deposcit; qua exorata, concitatis equis se in Picardiam confert, & copias celeriter ex nobilitate præsidiisque vrbium contrahit. Opus erat magni arduique periculi, nam Talbotius accuratè castra vallo &

Dieppa à Delphino seruata.

CAROLVS VII. propugnaculis cinxerat, veteranum militem sub signis habebat, & ipse pro exercitu erat. Eam ob rem aggredientes excepit fortiter, sæpiusque cum clade repulit, vincebatque, si quid peruicacem animum Delphini vinceret; quippe ille semper in obices inflammatior, impressiones iterari curabat impetu tanto atque ardore, vt compressa hostis ferocia, in amplissimum castrum peruaserit, quingentis Anglorum primo impetu cæsis; nec à dimicatione quieuerit, donec iidem omninò perculsi à castris abscesserunt, seque in proximas naues receperunt: mirante Talbotio, veteranam illam & probatissimam virtutem suam vnius adolescentis vel fortitudine, vel audaciâ adeò contra spem profligatam. Feliciter Dieppam Delphinus soluerat, cùm ad expeditionem nouam euocatur. Comitissa Conuenarum Pictauij diem extremum obierat, & calamitates inter viuacior, expirauerat in tranquillitate; illicò Ioannes Armaniaci Comes Conuenas occupat, & Regis vel potentiam contemnens, vel gratiam sperans, illusis testamenti tabulis, tam appellat gratiam, quàm se contra vim munit. Ea audacia regem irâ incendit, & accedebant aliæ odij causæ; quod Armaniacus veluti supremum vsurpans dominium, se Comitem Dei gratiâ diceret, quod vnis fas est supremis Principibus; tum quod filiam suam Rege inconsulto Henrico Regi Angliæ in vxorem spoponderat; quod regni legibus nefas est. Mira celeritate ab extrema Picardia in Vasconiam Delphinus aduolans, bellum exoriens illicò opprimit. Salesarium Ducem Hispanum, cui fidebat plurimum Armaniacus, cum legionibus ad repellendum Delphinum, locauerat in prouinciæ finibus, dum ipse auxilia ex amicis contraheret. Verùm Delphinus futuram indolem auspicatus, postquam Salesarium pecuniâ victum ad suas partes adduxit, imparatum aggressus Comitem, ad extrema agit, & in Castrum insulæ Iordani perfugientem, cinctum copiis obsidet. Mox ipsum ad conciliandum fœdus castro temerè egressum, apprehendit, mittitque in custodiam cum vxore & liberis; iam tirocinio suatum artium præbito. Egit quadriennium in custodiâ Comes, donec exorantibus Aragoniæ & Nauarræ Regibus, libertati & ditioni restitutus est à Rege, Fuxiensi prædem pro eo se constituente. Nec Delphino ab armis diu otium fuit. In plures menses inducias Anglus pepigerat, & fruiturus commodo pacis, Regi Henrico vxorem parabat, Margaritam Renati Andegauensis Siciliæ Regis filiam, formâ corporis atque ingenij dotibus ornatissimam. Sponso matrimonio & intercedente duos Reges inter affinitate, nam Maria Regina soror Renati erat, ne quid turbæ à solutis militibus conflaretur, placuit eos in expeditionem externam ducere. Exercitus duo ex vtraque gente conflati; cuique adhibita triginta hominum millia; alter, quorum decem millia Angli erant, Delphino datus, ne alimentum turbulentæ indoli deforet, domandos Heluetios. Eos enim huius belli scopum designatos puto; euocante Sigismundo Austriaco, in quem Heluetij rebellauerant. In itinere Montem Pelicardi expugnat, penetránsque in Heluetiam, Basileam vsque & Argentoratum agros impune vastat. Heluetij ex trepidatione prima recreati, quanquam impare numero, nam quatuor millia sub signis erant Francis intrepidè occurrunt, & conserto prælio obstinatissimè

Anno 1443. *Delphinus Armaniacũ subigit.* Cominges. Salesar. *Delphinus in Heluetios.* Mótbeliard. Basle. Strasbourg. Anno 1444.

stinatissimè pugnant; donec omnes, centum admodum fuga lapsis, in frusta concisi, victi quidem, sed Francorum plurimis enecatis. Nec Delphinus victoriam vltra promouit, seu penuriâ militum, pugnacissimis suorum occisis, seu specie belli iam euanescente; Sigismundo negante suo impulsu ipsum in Germaniam excitum. Eoque primo facinore gens Heluetica Francis innotuit, ipsis in posterum nescio an detrimento maiore quam vsu, vel cladibus, quas intulit, vel ope quam præbuit. Alterum exercitum in Lotharingiam rex ipse duxerat; postea in Campaniam quam prædonibus liberauit, qui Excoriatorum nomen & crudelitatem suscitantes, infestabant agros, ad obsidendam Metim se contulit. Id precabatur sororius Renatus Andegauensis, qui potitus Lotharingiæ Ducatu, vrbem Mediomatricum sibi vindicabat, opemque ad eam subigendam efflagitauerat; iamque quintum mensem vrbs obsessa in extremis erat; cùm ciues, spe omni decoctâ, ad Petrum Brezæum confugiunt, qui eo tempore apud Regem plurimum omnium poterat; eiusque ope impetratis conditionibus quam optimis, soluta obsidione, dimittuntur pristinæ libertati; auro duntaxat Regi impenso, tam infecto quam facto. Ita reductus vterque exercitus, & in quinquennium cum Anglo iuratæ induciæ, in celebritatem nuptiarum, quas cum ipso Margarita contraxit. Dimissæque legiones, ne paci mediæ bellum inferrent, præter equites cataphractos mille & quingentos, & quater mille Sagittarios; quos Rex habere promptos sub signis voluit, & limitaneos in præsidiis vrbium habuit. Tum constituit vt in singulis Regni vniuersi pagis & municipiis, singuli homines designarentur, qui prompti essent ad militiam obeundam vbi vocarentur, iique quoniam pedites erant & ab tributis omnibus immunes, liberi Sagittarij dicebantur: prudenti instituto; nec enim vt res humanæ sunt, belli consilia pax excutere debet; nec pax vlla securior quam armata.

Carolus VII. — *Rex Metim obsidet.* — Mets. — De Brezé. — Franc-Archers.

Et verò pactæ decurrebant induciæ; cùm in medio cursu repente corruunt. Iam aliquamdiu fides Anglica lobotauerat; cum enim Henricus Carolo Andegauensi restituere Cænomanum debuisset; eam vrbem pro facultate, operibus & præsidio communiit, nec reddidit, nisi vi adactus, quam exercitus regius inferebat. Mox interceptæ Filiceræ pacem prorsus infringunt. Erant Filiceræ vrbs in Britonibus ad Normanniæ limites, diues, populosa, & mercimoniis frequens; securi ciues induciarum beneficio fruebantur; cùm extemplò Franciscus Suriennius, dictus Aragonensis, quod indidem natus esset, atque Angli stipendiarius, lecto milite Filiceras inuadit, incautas occupat, fœdat direptione atque omni genere immanitatis, atque agrum proximum depopulatur. Franciscus Britanniæ Dux, nam Ioanni patri successerat, ad eam iacturam & contumeliam inflammatus, ad Ducem Sommersetum qui pro Anglo prouincias Francicas administrabat, fecialem mittit, qui res raptas reposcat, & sarciri iniuriam; ille suo iussu factum inficiatur, Suriennium Anglo non esse subditum, motúque proprio impulsum ad facinus. Ea verba cladem haud reparabant. Ideò Britannus ad Regem mittit Cancellarium & Episcopum Rhedonensem, qui de iniuria expostularent, atque vltionem efflagitarent, quando

XXVII. *Bellum Anglicum instauratur.* — Fougeres. — De Suriennes. — Anno 1448.

quando illatum scelus in odium fœderis & amicitiæ foret. Rex dolorē quem conceperat animo contestatus, ne temerè in arma rueret, viros graues tum ad Sommersetum, tum ad Regem in Angliam legat; quibus nec aliud responsum redditum, quam inficiatio criminis; adiuncti tamen Oratores ab Anglo, qui pluribus rem apud Carolum excusarent, peterentque vt perstarent induciæ, nihilque vrbibus ex parte alterutra periculi esset. At cardo is neutiquam erat, flagitabat Britannus ingentem pecuniam, Anglus pernegabat, respondetque Carolus Oratoribus, se non vadem esse, quin Britannus par pari redderet, & quando de occupandis per insidias vrbibus agebatur, quisque sibi caueret, suaque oppida custodiret. Iis verbis veluti bellum clam indiceretur; Anglo plura oppida vno propè momento eripiuntur; Pons Arcarum à Brezæo, Couchæ à Flouquetio, aliaque in diuersis prouinciis; exclamat Sommersetus, accusatque violatum ius pacis, at Filiceræ obiiciuntur, malumque vltro suorum facinore arcessitum. Interea Carolus serio de ratione belli deliberat. Videbantur omnia ad illud instaurandum impellere; iam Anglos consilium & fortitudo pristina deserebat; infrequentes erant in vrbibus milites, plerique stipendiis cassi, defluxerant; qui supererant, disciplinam obliti rapto & latrociniis alebantur; ipsam Angliam rerum caput lacerabat atrox discordia. Margarita Henrici coniux, ampli ingenij femina, nec contenta sui sexus sorte, regimen regni ambiuerat; nec obstabat maritus; miti indole atque ad otium flexâ, regi potius aptus quàm regere; vt in coniugum vtroque videretur dotes mutasse natura. Obex erat ad cupiditatem Glocestrius Dux, patruus Regis, qui plurimis iam annis magnâ cum prudentiæ laude & felicitatis Angliam moderabatur. In eum mulier intendit machinas, tamque peritè & sagaciter admouet, vt vertente anno, clauo depulsum in ordinem redegerit, mox odio Regis in miserum inflammato, apprehensum indictâ causâ, de vitâ sustulit, pressis laqueo faucibus. Tunc enimverò veluti mole & aggere ruptis, discordia in Angliam; omniumque calamitatum series incubuerant. Iis accedebat quod Scoti nuper duobus prælijs victoriam reportarant, cæsis Anglorum viginti quatuor millibus. Contrà Francis cuncta ad bellum integra erant atque composita; Duces egregij, perfrequens miles, tormenta bellica ingenti numero, puluis & globi studiosè parati, & pacis otio instrumenta Martis diligenter curata. Imò indignatio accendebat vindictam; nam Dieppenses & Rupellani Anglos accusabant, quod commercium perderent, suasque naues vel in asylo portuum raperent; Parisienses, quod præsidia Anglica militares vias circuminfestarent, & Ambianum vsque atque Aureliam in viatores passim grassarentur; expostulabant Nobiles quod Angli iidem laruati noctu per agros discurrerent, Nobilium castra inuaderent, heros occiderent, prædonesque publici quæuis incommoda rusticis & mercatoribus per insidias inferrent. Ergo iure & potentiâ conuenientibus, bellum capessitur; ac Normannia scopus designatur. Tres exercitus in eam immissi; primum Britanniæ Dux per ditionem suam agebat; alterum Comes Dunensis per Vexinum & Perticenses, tertium Rex ipse, duos priores vt confirmaret atque sustentaret. Et mirum quidem

Pont de l'Arche.

Causa belli repetiti.

Normannia expugnata.

quidem est, tam amplam munitámque prouinciam, in qua trecenta admodùm oppida, spatio mensium tredecim, vniuersam Anglis esse ereptam, & campum tot Anglorum sudoribus, ærumnis, imò sanguine madidum, ad Francos interuallo venisse tam breui; adeò in rebus humanis occasio Deus est, imò occasionis moderator Deus, qui regnis fines propagat & carpit; suoque nutu in immensum res prouehit. Vernolium in Perticensibus primùm Francos admisit, ab vno molitore indignante se vapulasse ab Anglis, per pistrinũ ad muros vrbis admotum, Franci introducti, & Angli in turrim munitam confugiẽtes obsessi sunt. Tum cæteræ vrbes quà sponte, quà vi, quà pretio, propemodum certatim in Regem confluunt; Filiceræ expugnanti Britanno redditæ, Alensonio Duci sua vrbs patuit. At parum admodùm actum videbatur, quandiù penes Anglum Rhotomagum esset. Regi haud dubium erat, quin Rhotomagenses in se magnopere propenderent, eamobrem eorum vt studia promoueret, diuisas copias contrahit, & tabernacula ad vrbem figit, ostentatâ potentiâ, & ciuium prouocatis consiliis. Et illi extemplo maiore studio quàm prudentia, & consilio nondum maturato, muri parte quà curabant excubias Francos accersunt; verùm Talbotius aduolans, inuadentes pellit, receptoque muro, Francos cædit. Ciues suo malo prudentiores effecti, imo fortiores, vno cuncti animo arma corripiunt, Anglos inuadunt, pulsosque turrium mœniumque procinctu, in palatium atque arcem trudunt: tum Archiepiscopum ad Regem legant, à quo impetratis conditionibus commodis, Dunensem excipiunt; edicto proclamato, vti omnes vesti aut capucio Crucem albam affigerent, & obtemperatum tam pronis animis, vt intra tres horas, nemo esset in amplissima ciuitate, ne infantes quidem in cunis, quin candicantem Crucem præferret. Biduo post Sommersetus, militum inops & cibariorum, proprias pepigit conditiones, admodum duras; quibus aliquot oppida restituebat, multam pecuniam tum Regi dabat, tum ciuibus; per quæ libero abire licuit, Talbotio tamen aliisque ducibus in obsides & fidei pignus traditis. Rex aliquantò post triumphantis more vrbem ingressus est.

Carolus VII. Anno 1449.

Rhotomagum receptum.

XXVIII. *Honfleur & Belesme. Normannia subacta.*

Eodem cursu ad cætera oppida properatum. Iuliobona & Belesma deditionem admittunt, nisi die quinto & decimo ab exercitu Anglico seruarentur. Nec is, quæ turbæ in Anglia erant, addictas seruauit. Verùm tria Anglorum millia, Duce Hyriello Chereburgum appulsa, res perditas instaurabant quadantenus; maximè postquam Valloquiam Abeli Rouantio eripuerunt; aliisque accedentibus, sex hominum millia iam terrori erant. Ad eorum famam Comestabilis, quas habebat copias extemplo rapiens, ne mora numerus hostium nimis excresceret, ad eos aduolat; simul Cotiuius Admiralius, Comites Claromõtius & Perdriacus, & Brezæus Pictonum Senescallus, equos inscendunt, hostemq; ad Baiocas ad Forminiacum pagum assequuntur. Tria hominum millia Comestabilis duxerat, nec prohibuit inequalitas, quin generosè hostem impeteret. Anglo animus aut prudentia defuit. Nam terga fluuiolo tegit, tum minora duo tormenta inter sepes locat, pugnaq; incepta alterum cornu displosione machinarum turbat. At Brezæus equitem iussum equis exscendere in dumeta ducit, inter fulminantium tormentorum globos,

Fourmigny.

CAROLVS VII.

bos, & in sepem peruadens, machinas occupat, Anglosque dispellit; tum Franci omni ex parte instant perterritis, & vi ad fluuiolum retroactis, tandem fugam inferunt, & promiscuam cædem. Necati hostium supra quatuor millia septingenti, capti mille & quadringenti, è Francis sex desiderati, & creditus auctor victoriæ Deus, actæque Parisiis in supplicatione solemni gratiæ; instituentibus pueris duodecies mille, infirmitate infantium vincentium gloriam fulciente. Ab eâ victoriâ copiarum partem Comestabilis ad Britannum ducit, alteram ad Regem Brezæus; & ille post Abrincas captas, hic Baiocas, simul ad Cadomum adiungunt copias, atque obsidione validissimam ciuitatem cingunt, quam & Sommersetus ipse tutabatur. Designata oppugnantibus statio propria, Comestabili sua, tum Dunensi; atque amne postmodùm iuncto, Comitibus Eusio & Niuernensi assignatæ sedes; posttremò Regi statiua posita. Postquam castra locata sunt variisque prælis & velitationibus Angli erumpentes, intra murorum ambitum acti sunt; ad ipsos muros Franci admoti propiùs, tum machinis tum operibus vrbem impugnant. Dunensis postquam tormentis in aggeres sæuit, quos Ornus Fluuius alluebat, ducto milite in eos inuadit, & sede fixa vrbi imminet: Ex opposita parte Comestabilis, substructis cuniculis, muri partem turriumque euerterat; iam nuda ciuitas atque indefensa patebat irrumpentibus, cùm deditionem flagitat, & à Rege excipitur, Castro adhuc integro atque illibato. Permissum obsessis tempus, si auxilio iuuarentur; quo neutiquam misso, vrbs Regi dedita, & Sommersetus cum Anglis cæteris nauibus Francicis in Angliam vectus. Comes Dunensis vrbi & Castto dictus est præfectus; vt Falesiæ postmodum captæ Santralius, Cheroburgum in tota Normannia vnum supeterat, validissimum oppidum, munitumque forti præsidio, datum Comestabili expugnandi munus; qui tormentis bellicis rem aggressus, in littore etiam erectis molibus, machinisque impositis, tam frequenti fulmine vrbem continuo mense impetiit, vt ad deditionem impulerit; quanquam non sine damno, Admitale Cotinio ab hostibus cæso: ita nemo Anglus in amplissima prouincia, non vrbem, non arcem, sed ne tectum quidem ad habitandum retinuit. Nec legentibus iniucundum erit, quando facinora singula recenseri nequeunt, nomina Procerum perlustrare, quorum maxime operâ ea patrata sunt. Porrò celebrantur Renatus Siciliæ Rex, Carolus Cœnomanorum Comes, Dux Alensonius, Comites Eusius, sancti Pauli, Claromontius, & Niuernensis, Franciscus Britanniæ Dux, Petrus eius frater; Comestabilis, & Comes Dunensis, qui duo maximè immortalitatis famâ dignandi sunt; Loheacius & Culantius Marescalli, Cotinius Admiralius, Santralius toties memoratus (Hira iam in Aquitanis decesserat) Blainvila Balistariorum præfectus; Brezæus Pictonum Senescallus, Valpurius Lugdunensis Præfectus, aliique quos Annales signanr. Sed præ omnibus Rex ipse memorabilis; qui militari fortitudine regiaque clementiâ, quam multa oppida expugnauit. Sanè in iis domandis patrem potiùs quàm victorem agebat; adeò pronus ad donandam veniam non hominibus modò, sed muris etiam & saxis ignoscens, imo ipsis Anglis,

Cadomum capitur.

Anno 1450.

glis, quibus vitam & libertatem vltrò permittebat, detractis tamen sarcinis; ne fortè alieno ditarentur, atque vt subditis res suæ forent integræ atque intactæ. Ab expeditione Dux Burgundiæ abfuit, Flandrensium rebellionibus domandis affixus. Quanquam & Regem inter affluentia gaudia summus dolor affecit; nec enim vlla sine luctu lætitia; dum Iuliobonæ deditionem operitur, eum Agnes conuenit formosissima illa sui seculi mulier; in speciem vt quid arcanæ conspirationis retegeret, reuerâ vt amantem instauratis illecebris, ceu recusâ compede reuinciret. Nam verebatur sagacissima femina, ne gloriæ atque victoriæ forma Rex captus, voluptatem veterem aspernaretur, bellique amor turpis otij votum restingueret; verùm veneno præbito, vt creditur ab quopiam Delphini cupido, placere simul & viuere desiit. Dicebatur pulchritudinis domina, tum quod formâ corporis prædita esset, quæ imperium vsurparet in animos; tum quod à Rege villâ pulcherrimâ, quæ & Castrum Pulchritudinis dicta est, præter immensa alia munera, fuisset donata. Villequeria neptis eius locum impleuit, Regisque amorem ceu hereditatem adiuit: Nec ad Franciscum Britanniæ Ducem victoriæ fructus peruenit; Febri lentâ extinctus est, transiuitque ditio ad Petrum fratrem, quanquam duæ filiæ superstites essent; nam ante Comitiis prouinciæ statutum erat ne Ducatus ad feminas iret. Comestabili totius Normanniæ administratio cessit; ac meritò, vt idem præmij monumentum esset, quod laboris.

CAROLVS VII.

Agnetis mors.

De Beauté.

Dum Angli à Normanniâ exiguntur, titubant in Aquitaniâ, & pelluntur in ruinæ principia. Nobiles Vascones, Comites Fuxiensis atque Astaracus, & Lautrecus, conscriptis Lancearijs septingentis, & decem mille Sagittariis, Mauleoneum obsident, castrum ad Pyrenæorum radices, Aquas inter & Baionam situm. Id Angli, Regis Nauarri tutelæ subiecerant, iam conscij infirmitatis; nec ipse Rex cessauit, adductis sex millibus hominum ad arcem seruandam. Verùm ad vim impar, rem in colloquium tulit; & Fuxiensem copiarum Ducem eundemque generum suum, amicè monuit atque orauit, *ab expugnatione vti excederet; arcem suam potiusquàm Anglorum esse, haud decere qui tam arctè affines sunt, alieno commodo depugnare. Id vnum rogare se, vt quando aliæ arces sint, in quas belli furor vertatur, ab ea temperet filius quæ sit patri commissa:* ad hæc Fuxiensis excusatâ belli necessitate, vnum reponit, *interesse gloriæ suæ & dignitatis, ne ab incepto desisteret; se Franciæ Regi fidem addixisse, quam nulla re violatam vellet; in cæteris se Regem socerum patris loco semper habiturum; nunc orare ne velit generi fidem atque honorem in perfidiam atque ignominiam vertere.* Sic Nauarrus regreditur, & castrum redditur. Pari ardore Guichium castrum Fuxiensis capit quartâ supra Baionam leucâ, & Nauarræ Comestabilem suppetias ferentem victum prælio in fugam disiicit. Ita Rex in Aquitaniæ spem erectus, post receptam Normanniam, cùm annus vergeret in autumnum, ne per hyemem ardor refrigesceret, iubet Pontini Comitem, eundémque Petrocorium & Lemouicensem, Bergeraco obsidionem inducere; simulque Culantios fratres, Oruallum Albretij filium & Santralium cum copiis designatis

XXIX.

Aquitania subacta.

Mauleon.

Guiche.

gnatis mittit. Bergeracenses post constitutam obsidionem, petito colloquio deditionem conficiunt, Anglis expulsis. Mox hyeme incumbente in varias partes dimittuntur copiæ; atque Oruallio egregio adolescenti Vasates obueniunt. Is otij impatiens, dum bellum circumfert in agros proximos, excurrit in Medulos, ac reportat prædam copiosam, seque recipiens Burdegalenses magnâ clade afficit, quippe vrbis præfectus, ostentari suorum prædam indignatus, ciues ad arma excitos decies millia contra Oruallium ducit, ac temerè prælium conserit; & vertente Oruallio, fœdè expulsus, atque profligatus; potuitque vrbs eo facinore capi, si victori tam ad seruandum quam ad capiendum miles suffecisset. Vere appetente Rex ne spem tam præclaram desereret, Comitem Dunensem summum Francicatum copiarum Præfectum, cum exercitu in Aquitaniam mittit; nec multùm laboris in ea subigenda impensum est. Blauia, Burgum, & Liburnum armis capta, cætera pactis sponte initis reddita. Nam Aquitani, percepta infirmitate Anglorum, ne regio penitus vastaretur, pacta cum Dunensi scripto stipulantur; vt se ipsi, Burdegalam, cæteraque oppida dederent, nisi intra diem vicesimum quintum ad Fronsacum Angli se sisterent, eo numero qui par esset Francis repellendis; immunitates Burdegalæ atque prouinciæ illibatæ essent. Monferrandius sua pacta priuatim conscripsit; Gasto Boatum Capitaneus Anglo addictior quam vt ab eo discederet, pro nepote etiamnum infante cum Franco conuenit. Die dicta ad Fronsacum Franci Proceres, Comites Fuxiensis, Armaniacus, Claromontius, Vindocinensis, Pontinius, cæterique ex Pictonibus, Sanctonibus, Occitanis, & Vasconibus nobiles, cum triginta militum millibus, ab exorto sole ad occumbentem sub armis steterunt; atque adeò conditione impletâ, Dunensi Fronsacum, Burdegala, cæteræque vrbes, præter Baionam vnam patefactæ. Ad eam igitur militem Dunensis admouet, vixque moles ad locanda tormenta erexerat, cùm ciues admitti se deditities flagitant. Nempe Angli, quod vnum erat in calamitate votum, cùm nequirent tueri prouinciam atque conseruare, saltem tabulas scriptas quibus multarum vrbium iura continebantur, penes se habere, atque inanibus titulis solari miseriam atque inopiam pascere, vehementer optauerant. Eas porrò tabulas postquam Baionâ in Angliam derulerunt, passi sunt æquiùs sibi vrbem eripi, papyraceis chartis opulenti, eæque hactenus Londini diligenter seruantur, ad vnius historiæ damnum, cui multa lux conferretur his tabulis. Nec omittendum fauentis cœli prodigium; quo picta in nubibus Crux candicans, quæ Francorum signum, supra vrbem per dimidiatam horam fulgere visa est; postridiè quam deditio facta sit; Deo pingente cœlitus, quod in terris ipse perfecerat; nam quis præter numen, tam vberem, tantam, tam militarem, sic addictam Anglo prouinciam, nullo prope sanguine, nullo Marte, multis post annis, restitueret Franciæ; tot studiis, bellis, cædibus, præliis, eam in rem antè frustra collocatis. Sanè Dei vnius est, vt magna difflare; sic minima promouere; spésque humanas vel extinguere nimias, vel implere extinctas.

Medoc. — *Mont-ferrand.* — *Anno 1451.* — *Baiona capta.*

XXX. Verùm & Deus nouo facinore, ac Francorum gloria, Aquitaniam redemptam:

ptam voluit. Eam pro Rege Comes Claromontius Borbonij filius administrabat, cùm repente rebellione percellitur, vrbibusq; primariis spoliatur. Aquitani Nobiles crimen incipiunt, Monferrandus, Espatrus, Rosanus, Durasius, & Langladius; eorum nepotes, qui olim rebellauerant in Carolum V. Hi dum regionem Anglus obtinebat, tyrannicam licentiam vsurpantes, clientes ad arbitrium spoliabant potius quam regebant; nunc in officium redacti, necessitatem virtutis pro iniuriâ reputantes, clam simul conspirant, missóque in Angliam Esparro, Talbotium cum septingentis armatis impetrant, miscentque arcana cum Burdegalensibus de proditione consilia. Talbotius ad Medulos applicans, regionem momento subigit, móxque Burdegala ciuium proditione exceptus, Oliuerium Cotinium Senescallum, aliosque Francos insidiarum incautos, apprehendit, traditque in custodiam. Felicem euentum mox Insula Talbotij filius promouet; qui octoginta nauibus commeatum ingentem & quatuor militum millia Burdegalam inuehens, magnam conuersionem animorum & rerum efficit. His copiis succinctus Talbotius, primo Castillonem, tum Fronsacum capit, validissimas prouinciæ arces, vt Regi in Aquitania præter ignominiam & inualida oppida nihil esset super. Nihilominus Rex, vt negligentiam Præfectorum emendaret diligentiâ, præmissum itineribus magnis exercitum sequebatur. Eum Chabannius deducebat, domus regiæ præfectus; & accesserant Proceres, Montalbanus, Hunaldeya, Petrus Beluaus, Comites Castrensis & Armaniacus; qui Marescallis adiuncti, Castillonium Duranio amni impositum obuallant. Eriguntur machinarum moles, & locantur statiua militum, quæ nouo ea ætate consilio, sed arcessito à Romanis more, Gaspar & Ioannes Burelli, latâ fossâ obductisque palis munierunt; ij fratres quorum opera toto Anglico bello vtilissima fuerat, & alter administrabat machinas, alter ærarium. Talbotius ad nuntium obsidionis, qui tot vrbes seruauerat, de Castillonio sollicitus, educit Burdegalâ equites mille ducenos, & quatuor peditum millia, magnáque celeritate incedit, vt Francos incautos noctu inuadat. Primò fortuna promouit consilium; occurrit in aliquot Sagittariorum cohortes, quæ in proxima castra mittebantur; eásque aggressus haud ægrè fundit ac disiicit. Post delibatam ea strage victoriam, ad ipsa castra lætus inuehitur, quæ tam accuratè munita inspectans, nec vllum vel noctis, vel repentinæ aggressionis beneficium esse, peditatum silentio operitur; quem postquam aduenir adhortatus ad prælium, ad perrumpenda castra immittit. Equites vt præessent exemplo peditibus, relictis equis pugnam principes ineunt, & fulminantium inter machinatum globos propius se vallo inferunt. Eo loco accerrimè dimicatur; Angli fossam per suorum cadauera transmittentes, vallum conscendunt, & quà repentes manibus, quà pugnantes, mortem & terrorem Franco obiiciunt. Franci contra sagittarum grandine depluentes, postquam audacissima capita non repellunt, hastis, contis, gladiis, securibusque aggressi, lacertos & manus detruncant ac metunt. Verum Anglos incendente successu, & inflammante victoria iam admota

Hhhh 3 sub

Marginalia: CAROLVS VII. — *Aquitania rebellis iterum domita.* — De Coytini. — De l'Isle. — Hunaudaye. — Beauueau. — Bureau.

CAROLVS VII. ſub manibus, laborabant Franci inceperántque metuere; cùm Hunaldaya & Montalbanus, quorum ſtatio erat remotior, Britones ſuos è caſtris educunt, magnoque animo ſe in hoſtem infundunt. Noua pugnæ facies oritur, *Talbotij mors.* Angli vallo auulſi, à lateribus cæſi atque à tergo, perturbantur atque permiſcentur, eò magis, quod ipſi pedites equitum incurſibus patebant obnoxij. In ea trepidatione Talbotius ſibi ſemper conſtans, equulo vectus quando per ſenium pugnare manu non poterat, dum ſuos ad pugnam incitat, ictus minori tormento deiicitur, ſuoque caſu militum animos ſternit. Dicitur præclariſſimus ſenex, cùm deſperatam ſpectaret victoriam, contendiſſe à filio, vt ſe morti eriperet, ſpem Angliæ iuuenis ad meliora ſeruaret, nec morientem ſenem curare cui vitam ingloriè ponendam in lectulo, honeſtè Deus patriæ cauſa adimeret; at verò filium tanto patre digniſſimum, quem æmulari diuturna vita & laudatiſſima neutiquam poſſet, voluiſſe glorioſiſſima morte æmulari, & in patris conſpectu fortiſſimè pugnantem, abiectâ ſpe vitæ cæſum eſſe. Sanè Talbotij mors, & fugauit Anglos, & extemplò Caſtillonium dedidit; atque mox Aquitaniam totam; quem vt Græci Philopœmenem, ita Angli vltimum ſuæ gentis dicerent, nemine Anglo poſt illuſtrem Talbotium præclarâ atque eximiâ laude, ſuum in Franciâ nomen conſignante. Interea Comes Claromontius, Aquitaniæ Prorex, cum Fuxienſi, Albretio Santralio, atque Valpurnio, ſubigebat Medulos; & Fronſacum obſidione cinctum poſt Talbotij mortem expugnauerat; iamque vacuo Anglis Garumnâ, præter Cadillacum, id arctius premit. Propugnabat arcem Gallardetus, turpiſſimus proditor, *Gaillardet.* quanquam Francus, qui à Fuxienſi ad eam Regi ſeruandam impoſitus, ad Anglos defecerat, ipſique Fuxienſi necem molitus per inſidias erat. Ille ergo deſperatâ prorſus ſalute, deſperatiſſimè pro Caſtro pugnabat; donec ab Anglico præſidio ad deditionem coactus, nullâ conditione, pro merito, ad Caſtri portam arbori appenſus eſt. *Burdegala reddita.* Tunc Rex in Aquitaniam venit, collectiſque omnibus copiis, ad premendam Burdegalam ſe accingit. Viſum eſt potius rem fame quam armis conficere. Erat claſſis in anchoris, quæ portum clauderet, *Anno 1451. vel 1452.* Claromontius proximum agrum vaſtauerat, exercitus Garumnam atque vrbes impoſitas obtinebat. Ita Burdegala ciuitas populoſa breui ad inopiam acta eſt; præſidio quod quatuor Anglorum millia, Vaſconum totidem conſtituerant, abſumente cibaria, nullo facinore, ne tentato quidem. Eam ob rem appellata Regis clementia & exorata eſt; Anglis data libertas, Burdegalenſibus immunitates detractæ, parcitum Nobilibus, viginti exceptis, quibus iuſſum regno exulare. Inter eos Eſparrius erat, qui aliquanto poſt in Santonibus interceptus, dum conſpirationem nouam moliretur, capite truncatus eſt; quod tamdiu tam iniquas res concipiebat. Et ipſi Burdegalæ frænum an compedes imponi Rex voluit, geminis Caſtellis hinc inde erectis, ad continendam animorum volubilitatem; alterum Ha dictum, ad occaſum ſolis; in agros *Trompete.* proximos dominatur; alterum Tropeta, qua ſidus oritur, amni imminet, portumque infrænat. Idque prudenter inſtitutum à Rege ſequentium temporum

temporum experientia docuit. Et per eam expeditionem Angli tandem totâ Galliâ depulsi sunt, præter vnum Caletum, quod propemodum extra Franciæ limites positum, dolori Anglis potiùs quàm gaudio fuit, æstimantibus vnde excidissent: quibus Aquitania eadem sub Henrico Rege erepta est, quæ Henrico Rege trecentis ante annis aduenerat. CAROLVS VII.

FINIS TOMI I.

INDEX RERVM.

Numerus paginam indicat.

A

Aurelia.

F

G

H

Ludouici

Magistro

Philippi

R

S. Thomas

FINIS TOMI PRIMI.